Karl May, Ardistan en Dsjinnistan

Vertaald door Peter Baanstra, gecorrigeerd door Cor van der Leest
Zie voor de ongecorrigeerde versie: http://www.karl-may-stiftung.de/nl/Dsjinnistan/index.html

Inhoud

Deel I

1	Een missie	1
2	De 'Panter'	17
3	In Ussula	68
4	De Dsjirbani	94
5	Ten strijde!	116

Deel II

1	In verbond met de natuur	160
2	In het hol van de leeuw	183
3	Kerstmis	200
4	Naar de 'Stad van de doden'	218
5	Weer vrij	264
6	Tegenzetten	281
7	De slag bij de Dsjebel Allah	297
8	Omhoog naar de grens	318

Deel I

Hoofdstuk 1 - Een missie

Mijn verhaal begint in Sitara, het in Europa bijna geheel onbekende 'Land van de Sterrenbloemen', waar ik in 'Het rijk van de zilveren leeuw' over verteld heb. De vorstin van dit rijk is Marah Doerimeh, de aan al mijn lezers bekende heerseres uit een oeroud koningsgeslacht. Bij Sitara hoort ook het in mijn boek 'Babel en Bibel' genoemde, wijd uitgestrekte gebied van Merdistan met het geheimzinnige bos van Kulub; in de diepste kloof daarvan ligt, zoals heimelijk wordt verteld, de geestensmederij waarin de zielen door pijn en kwelling tot staal en geest gesmeed worden. Een latere, zeer interessante rit zal ons de gelegenheid geven dit bos en deze smederij te leren kennen. Nu echter zien we af van deze plek van marteling en pijn en wandelen we door de tuin van Ikbál om al het leed van de wereld te vergeten.

Ikbál is een van de mooiste residenties van Marah Doerimeh. Haar vorstelijke woning, die meer op een tempel dan op een paleis lijkt, verheft zich als een uit wit marmer gedichte strofe van een psalm van Salomo helder, zuiver, rein en lichtgevend tegen de donkere achtergrond van de ten hemelrijzende bergen. Deze liggen in het noorden. Naar het zuiden strekt zich de blauwe, met zilveren draden doorvlochte zee uit, zacht ademend als een slapend, gelukkig kind dat in zijn dromen glimlacht. En als verrukkelijke, glanzende parels die door een rijke, kunstzinnige fee uit de diepte van de zee omhoog gehaald en op de oever in de groene tuin gezaaid worden, zo liggen de huizen van de ondergeschikten uit het paleis aan de voeten van de geliefde meesteres. De zeelucht verzacht de gloed van de stralende zon. Schaduwrijke wegen voeren van het dal naar de bergen en van de bergen naar het dal. Goudkleurige vruchten wuiven uit het donkere gebladerte. Elke beweging van de lucht geeft een zoete bloemengeur. Ed Din, de rivier, treedt onaangeroerd door het vuil van het dagelijkse leven als een openbaring uit hogere sferen uit het gebergte naar voren, sluit Ikbál met twee armen in en vloeit dan in de zee om zijn stroom te louteren en te zuiveren.

De kleine haven van Ikbál is met de buitenwereld verbonden door een enkele grote zeilboot; die heet 'Wilahde' en is altijd gereed om uit te zeilen. Dit schip lijkt op een ark. Zijn bouw is oeroud. Het heeft de vormen en de lijnen van duizenden voorbijgegane jaren. Zijn tuigage en zeilen zijn mogelijk in oud-Babylonië of Egypte uitgevonden. Men heeft echter ondanks dat geen reden iets hieraan af te keuren, want alles wat men ziet is precies passend bij het doel gemaakt waarvoor het dienen moet. We zullen dit vaartuig in mijn latere vertellingen nog vaak ontmoeten; daarom zie ik ervan af het nauwkeurig te beschrijven. Precies zo zal ik later het land Sitara en de stad Ikbál uitgebreider beschrijven. Voor nu heb ik ze beide wel kort genoemd omdat ze het uitgangspunt voor het hiernavolgende verhaal vormen.

Ik was met mijn Hadsji Halef Omar, de opperste Sjeik van de Haddedihn van de stam van de Sjammar, naar Marah Doerimeh gekomen om enige tijd haar gast te zijn en bij deze gelegenheid het "Land van de Sterrenbloemen" nog beter te leren kennen dan het mij tot nu toe mogelijk was geweest. Ze had me op een manier opgenomen alsof ik een naaste verwant, ja alsof ik haar zoon was. We woonden niet in de stad maar bij haar in het paleis, ik op dezelfde etage als zij, Halef echter op de begane grond bij de dienende geesten. Ze hield ook van hem. Ze was geroerd door zijn bijna voorbeeldige liefde en trouw. Ze wenste me geluk hem gevonden en tot mijn begeleider opgevoed te hebben. Maar ze keurde af aan hem dat hij zich geen moeite gaf zijn ziel te veranderen in geest, en zij hield juist dat wat anderen in hem prezen, namelijk zijn beminnelijkheid, voor zijn grootste zwakte. Zij, de onvergelijkelijke mensenkenner, kon geen mens voor ontwikkeld houden als die niet de kracht bezat zich boven de eisen van zijn lichamelijke anima te stellen.

Iedereen die de vier delen van 'In het rijk van de zilveren leeuw' gelezen heeft, zal zich graag Sjakara, de 'Ziel', herinneren, die Marah Doerimeh destijds naar ons toezond om ons bij te staan tegen onze vijanden. Deze Sjakara, die me van een bijna zekere dood redde, was een bijzondere lieveling van haar meesteres, die ze alleen mocht verlaten als het om zeer belangrijke dingen ging. Ze was ook nu bij haar in Ikbál en zorgde voor mij op dezelfde zusterlijke opofferende wijze als destijds toen ik door ziekte gevloerd was.

Onze afreis stond gepland voor morgen. In de namiddag waren wij, namelijk Marah Doerimeh, Sjakara en ik, nog eenmaal door de stad en haar omgeving gewandeld om de plekken te bezoeken die ik had lief gekregen. Daarna gingen we naar de achter het paleis liggende, welige weide, waar onze beide paarden graasden; elk van mijn lezers zal, als hij hun namen hoort, zich hartelijk verheugen om hen weer te ontmoeten. Het waren de beide moren Assil Ben Rih en Syrr, de eerste voor Halef en de laatste voor mij. Wie deze beide edelste van de paarden die er geweest zijn nog niet kent, die zal ze in de loop van ons verhaal leren kennen. Ze hadden ons vanuit verre landen tot hier gedragen en zouden ons op dezelfde weg weer terugbrengen. Tenminste, dat dachten we. Maar het zou anders gaan dan we ons voorgenomen hadden.

Later, enige tijd voor zonsondergang, zaten we met ons drieën op het hoge balkon bij het avondeten, dat niet uit vlees maar slechts uit brood en vruchten bestond. Beneden ons, op de binnenplaats zat Halef bij een aantal dienaren en dienaressen. Hij vertelde over zijn avonturen. Hij deed dat op zijn welbekende, bombastische, naar bijval hongerende wijze. Maar het succes dat hij op elke andere plek had kunnen oogsten, bleef hier uit. Men luisterde rustig naar hem, er klonk geen lof, geen bijval liet zich horen. Een mild knikken van het hoofd of zelfs een ironisch glimlachen, verder kreeg hij geen dank. Toen stond hij van zijn plaats op, wierp zijn armen verachtelijk in de lucht, liet zijn luisteraars zitten en ging door de poort naar buiten.

We letten verder niet op hem en zijn welverdiende nederlaag. We hadden alleen oog, alleen ontvankelijkheid voor de voor ons liggende, kostelijke wereld van God, die in de glans van de ondergaande zon bijna bovenaards oplichtte en gloeide. Ver weg, in het uiterste zuiden, daar waar de zee zich met de hemel verenigde, was een kleine maar al groter wordende want steeds naderbijkomende stip die nu eens als een bliksemschicht oplichtte dan weer goudachtig scheen, nu eens zilverachtig vonkelde dan weer in een of meerdere van de zeven regenboogkleuren flakkerde.
"Er komt een bode," zei Sjakara, terwijl ze met uitgestrekte arm naar deze stip wees.
Marah Doerimeh richtte haar blik naar de aangewezen richting, keek maar een kort ogenblik lang en knikte toen, nader verklarend: "Ja, een bode, echter geen vreemde maar de onze."
"Welke?" vroeg Sjakara.
"Die me het antwoord brengt van de Mir van Dsjinnistan."

Wat voor ogen had deze vrouw, wier leeftijd zo hoog was dat men die helemaal niet meer bepalen kon! Hoezeer ik mijn ogen ook inspande, ik kon alleen maar raden maar niet duidelijk zien dat deze in de zon schitterende stip eigenlijk een wit zeil was. Zij echter zag de boot en zag waarschijnlijk ook de man die het bevel voerde! En net zoals de scherpte van haar ogen verblufte, zo verblufte mij ook de naam die zij noemde. De Mir van Dsjinnistan! Wie van mijn lezers heeft wel eens gehoord van deze beroemde man, van deze heerser van een groot, uiterst belangrijk rijk? Wel niemand! Ook ik was zonder vermoeden van zijn bestaan, tot ik Marah Doerimeh leerde kennen en uit haar eigen mond beetje bij beetje de namen van de talrijke gebieden vernam die onder haar persoonlijke invloedssfeer lagen. De Mir van Dsjinnistan stond onder haar heel speciale bescherming. De bode die nu snel de haven naderde omdat er een gunstige wind stond, was bij hem geweest. De boodschap die ze van hem verwachtte, scheen van het grootste belang voor haar te zijn, want ze stond van haar plaats op, overschaduwde met de hand haar ogen, boog zich over de borstwering van het balkon heen en volgde het schip wel een hele minuut lang met gespannen opmerkzaamheid. Toen zei ze: "Ja, hij is het!" En met een lange diepe zucht voegde ze eraan toe: "Nu valt de beslissing!"

Toen ging ze weer terug op haar plaats zitten, keek diep nadenkend voor zich uit naar beneden, richtte toen haar blik omhoog naar mij en vroeg: "Moet je naar huis, Sihdi, of moet je niet naar huis?"
"Ik moet niet," antwoordde ik.
"Dat weet ik," knikte ze me vriendelijk toe. "Misschien is het goed dat je nog bij ons bent, dat je ons nog niet verlaten hebt."
"Goed? Voor wie dan?" vroeg ik.
"Voor jou, voor mij en speciaal ook voor de Mir van Dsjinnistan."
Toen was ik het die van plaats opsprong en verrast uitriep: "Voor ons en ook voor hem? Hoezo? Dat is een raadsel. Ik verzoek u het op te lossen."
Ze richtte haar ogen groot en vol op me alsof ze met deze blik in mijn hele, innerlijke wezen wilde doordringen, en antwoordde toen: "Het grootste van alle raadsels ben jezelf. Als je dit oplost, los je ook het raadsel op van de Mir van Dsjinnistan. Ga zitten! En wacht tot ik met de bode heb gesproken!"
Dat was zo haar manier om een probleem met een probleem te beantwoorden. Haar grootste geluk bestond er uit innerlijke waarden van de mensheid weg te geven; maar ze gaf ze niet goedkoop weg, men moest door zelf na te denken deze vinden en zich eigen maken. Dat ik een raadsel ben, was helemaal vanzelfsprekend. Ieder mens is er een. Wie dat beseft, is al met de oplossing begonnen. Het antwoord op de vraag van de mensheid, is leven. Wie sterft zonder gezocht te hebben, die heeft niet geleefd maar slechts gevegeteerd en wordt compost, verder niets!

Wat eerst een stip geweest was, was intussen groter geworden. Het verscheen als een wit zeil. Toen zag men dat het drie zeilen waren. Later merkte ik dat de boot niet één maar twee masten had, waar de zeilen kruiselings aan vast zaten. Zo'n opstelling van het want had ik nog nooit gezien maar ze was bijzonder praktisch. Het voorste zeil draaide als een luchtboor in de verte en de beide achterste zeilen stonden als een ploeg, met de scherpe kant naar voren, naar achteren echter wijd open zodat niet het geringste deel van de luchtdruk verloren kon gaan. De boot was bemand met slechts twee matrozen die de lijnen en het roer bedienden; hun gebieder stond echter helemaal vooraan op de boeg. Hoog opgericht, in het wit gekleed, de ene arm trots in de zij gezet, met fladderende tulband leek hij in het aanwezige licht minder op een gewone, aardse bode maar veel meer op een van die bovenaardse wezens waar de oeroude, oriëntaalse sage over vertelt dat ze met hun vaartuigen heel plotseling opduiken uit de diepten van de zee en landen bij de woonplaatsen van de mensen om hun de groet van de eeuwigheid en de zegen van de hemel te brengen.

En op het moment dat de boot de haven naderde, ging de zon onder. Door al dat licht dat op het zeeoppervlak lag, verscheen een doorzichtige, licht violette schaduw. De vrolijkheid van de gouden dag veranderde met één slag in de ernst van de naderende avond. Vanaf de moskee in de buurt klonk de roep van de mueddin: "Heeehhh alas salah! Heeehhh alal felah! Op tot het gebed! Op tot het heil! De zon is in de zee gedoken! Het is de tijd van haar ondergang en daarmee het uur van het gebed. God is groot! God is groot! God is groot!"
Vanaf het open plein klonk de stem van de voorbidder omhoog: "In naam van de albarmhartige God! Lof en eer zij God, de Heer van de wereld, de Alerbarmende, die heerst op de dag van het gericht! U willen we dienen en U willen we smeken of U ons op de rechte weg voert, de weg van hen die zich verblijden in uw genade - "
Verder konden we hier niets meer van horen want nu vielen de metalen stemmen van de christelijke klokken in en namen elke anders galmende en anders klinkende toon mee in hun heerlijk avondgelui. Toen stond Marah Doerimeh op en wij met haar. We vouwden de handen. Zij wees echter naar de toren waar de klok geluid werd, en sprak:

"Dit is de toon die door het wereldruim klinkt,
De enige toon die geluk en vrede brengt.
In hem verdwijnt dan alle aardse strijd.
Geprezen zij de Heer in eeuwigheid!"

Op dit ogenblik had de boot de haven bereikt. De bode zag zijn meesteres op het balkon staan. Hij begroette haar met beide armen omhoog. Toen knielde hij neer waar hij gestaan had en vouwde de handen om net zo als de hele wereld te bidden. De indruk die dit maakte, laat zich volstrekt niet beschrijven. Deze heel onvergelijkelijke, onaardse plek! Deze aan de hemel en over de aarde zich uitstrekkende, meer en meer stervende kleuren! De donkere muur van het achter ons dreigende gebergte. De steeds magischer en mystieker wordende kleur van de zee! Dit klokgelui, en dan op een plaats die behalve ik vast nog geen Europese christen betreden had! Maar voor alles de hoog opgerichte gestalte van onze gebiedster! Dit voorhoofd, deze nek, deze ogen! Hoe vaak had Hadsji Halef als hij ernstig over haar nadacht, tot me gezegd: "Ze is geen gewone vrouw; ze is ook geen koningin. Ze is een dsjinni, een ziel, een geest. Ja nog meer: ze is niet alleen ziel of geest maar ze is de meesteres en gebiedster van alle zielen en alle geesten die er zijn. Allah zegene haar!"

Hij probeerde op zijn eigen aparte manier duidelijkheid over haar te krijgen, en ik moet bekennen dat ik hem nooit tegengesproken heb, hoe vaak hij dit ook deed. En juist nu, op dit ogenblik, overviel ook mij iets wat meer dan een vermoeden was, dat in deze onvergelijkelijke vrouw gedachten, gevoelens en krachten huisden die mijn schoolpsychologie onmogelijk kon bevatten. Ik voelde me als een onbevangen, gelovig kind dat voor het eerst in zijn leven in het theater komt en er niet in het geringste aan twijfelt dat de sprookjeswereld die zich voor zijn ogen ontvouwt, in werkelijkheid bestaat. De ziel van de mensheid is bezig in ieder mens, in vele enkelingen zelfs op een heel bijzondere manier, in Marah Doerimeh echter zoals anders wel nooit meer. En de man die daar beneden op de boeg van zijn schip in gebed knielde, leek me een afgezant van de mensheid die naar haar ziel zoekt en naar redding uit levensgevaar.

Nu verstomden de klokken. Het gebed was voorbij; de schemering kwam van de bergen. De biddende man in de boot stond op en stuurde zijn vaartuig naar de oever. Daar steeg hij uit en verdween tussen de huizen, op de weg die naar ons voerde. Na korte tijd werd gemeld dat hij er was en dat hij erom vroeg de meesteres te mogen spreken. Ze verwijderde zich om zijn wens te vervullen. Ik bleef alleen met Sjakara achter. Die had in haar zusterlijke zorgzaamheid de wens mij voor te bereiden. Ze zei: "Misschien was het beter geweest als je ons al verlaten had. Ik ben bang dat de meesteres jou iets zwaars geeft te doen!"
"Misschien iets totaal onmogelijks?" vroeg ik glimlachend.
"Nee, dat doet ze niet."
"Wees dan niet bezorgd, o Sjakara! Sinds ze de Mir van Dsjinnistan genoemd heeft, hoop en wens ik zelfs dat ik nog niet hoef af te reizen."
"Reizen zul je in elk geval!"
"Maar waarheen, als het niet naar huis is?"
"Naar de Mir."
"Naar hem?" vroeg ik, net zo verheugd als verrast.
"Ja, naar hem. Je was nog nooit in Dsjinnistan. Maar je weet waar het ligt?"

"Ja."
"En hoe buitengewoon ontoegankelijk het is?"
"Ook dat. Er zijn slechts twee wegen: of vanaf het Madarimeer, en dat is verschrikkelijk ver; of je rijdt door het hele rijk van Ardistan; die weg is wel korter maar gevaarlijker."
"Veel, veel gevaarlijker! Ken je de Mir van Ardistan?"
"Nee. Maar ik heb wel van hem gehoord."
"Wat?"
"Hij is een gewelddadig mens, een tiran - - "
"Een vriend van de oorlog, een hater van de vrede," viel ze levendig in. "Iedere gezonde man van zijn land is soldaat. Voor het werk van de vrede heeft hij slechts zieken en invaliden over."
"Dat is droevig, maar wat gaat mij dat aan? Ik wil toch niet naar hem maar naar de Mir van Dsjinnistan. En zelfs als ik naar hem toe wilde, zouden zijn oorlogszuchtige neigingen toch geen reden voor mij zijn om van mijn reis naar hem af te zien. Ik denk zelfs dat die neigingen me eerder nut zouden brengen dan schade."
"Onder normale omstandigheden misschien. Maar ook dan is het voor elke Europeaan zeer gevaarlijk zijn land te betreden. Hij haat alles wat uit het Westen komt; in het bijzonder haat hij de mensen die daar wonen. Als hij zou horen dat je een Europeaan bent, dan - - -"

Ze kon de begonnen zin niet afmaken; ze werd onderbroken. Marah Doerimeh keerde terug. Ze bezat een ongeëvenaarde zelfbeheersing. Ondanks dat merkte ik toen ze begon te spreken, aan het niet helemaal onderdrukte trillen van haar stem, dat ze opgewonden was.
"De audiëntie is nu voor enige tijd onderbroken," zei ze. "De bode had me nog veel meer te berichten. Hij zal terugkomen. Voor nu moest ik voor alles naar jullie terug om je te zeggen dat de verschrikkelijke ramp die ik wilde verhinderen, niet is af te wenden."
Sjakara sloeg geschrokken de handen ineen en vroeg: "Het is - - - oorlog?"
"Ja - - - oorlog!" knikte Marah Doerimeh.
"Tussen wie?" vroeg ik.
"Tussen Ardistan en Dsjinnistan."
"Is hij al verklaard?"
"Verklaard - - -? Wat een woord! Een voorafgaande verklaring is er alleen tussen geciviliseerde heersers. De Mir van Ardistan echter is een barbaar. Hij slaat er op los zodra het hem uitkomt, zonder eerst te vragen en zonder eerst iets te melden. Ik kan daarom op je vraag slechts het antwoord geven dat er oorlog zal komen maar dat die nog niet begonnen is. Ik heb geprobeerd die te verhinderen net als de Mir van Dsjinnistan; maar al onze moeite is tevergeefs geweest. Nu moeten we snel handelen, hij en ik. Ik heb een man nodig op wie ik vertrouwen kan; ik heb hem direct nodig, direct! Een man die niet bijdehand, niet listig, niet sluw is, maar oprecht wijs, alleen wijs, maar zo wijs dat zelfs de meest doortrapte slimmerik hem niet bedriegen of misleiden kan!"

Na deze woorden richtte ze zich tot mij en vroeg: Ken je zo'n man, Sihdi?"
"Nee," antwoordde ik.
"Echt niet!" glimlachte ze.
"Echt niet!" antwoordde ik ernstig en overtuigd.
Toen viel Sjakara bij: "O, en toch is er één! En dat ben je zelf!"
"Je vergist je, lieveling, je vergist je!" wees ik haar terecht. "Een mens die zo wijs is dat zelfs de meest doortrapte slimmerik hem niet bedriegen of misleiden kan, heb ik nog nooit gezien en ik zal hem ook wel nooit te zien krijgen. Maar er is er een die zich de moeite zal geven zo bedachtzaam, zo wijs en zo moedig mogelijk te handelen, en dat ben ik. Als u, o meesteres, op dit ogenblik toevallig geen betere heeft, dan vraag ik u mij te sturen!"

De laatste woorden waren tot Marah Doerimeh gericht. Ze antwoordde niet direct. Ze stapte naar de borstwering van het balkon en keek over de zee uit en naar het donker kleurende hemelsblauw waaraan de eerste sterren begonnen te schijnen. Sjakara pakte mijn hand, drukte die zacht en fluisterde me toe: "Ik dank je! Zo was het goed. Nu is ze geroerd en spreekt, zonder dat je het merkt, met je ziel. Dat noemen de mensen liefde."
Na enige tijd draaide de gebiedster zich weer naar ons om en gaf me haar antwoord: "Ja, je moet gaan, Sihdi, jij! Ik hoopte dat je je aan mij zou aanbieden, vrijwillig, zonder door mij gevraagd te zijn. Het is gebeurd. Dat verheugt me zoals ik me zelden over iets verheug. De dank die ik je schuldig ben, kan ik niet zo van hand tot hand geven als ik het wel zou wensen. Je moet hem echter zelf halen, in Ardistan en Dsjinnistan, waar hij voor je zal bloeien op alle wegen die je gaat. Maar het zal toch een soort dank zijn dat ik je nu al zeg waarom jij het bent die ik deze missie het liefste toevertrouw. Kom naar me toe!"

Ik ging naar haar toe. Ze pakte met haar rechterhand mijn hand, wees met haar linker omhoog naar de hemel en ging verder: "Toen ik hier stond zonder je te antwoorden, sprak ik met de sterren. Kijk omhoog naar het firmament! Niet de jouw vertrouwde sterren schijnen maar de sterren van het zuiden. Je ziet de Maagd, de Raaf, de Beker en de Kelk. Hier het Hart, het Kompas, het Schip; daar Antares, de Wolf, de Cirkel en het Kruis. Het waren echter niet deze sterren waarmee ik sprak. Mijn astrologie is een andere. Ik vorm haar niet uit het zichtbare firmament dat hier boven ons vlamt en gloeit. Maar terwijl ik mijn aardse blik naar het gesternte dat ik je noemde, ophef, stel ik mijn innerlijk oog voor zielsen geestelijke firmamenten open en dan worden voor mij sterren zichtbaar die anderen nooit aanschouwen. Ook de jouwe heb ik gezien, de jouwe. Zal ik je hem laten zien?"

Het was een merkwaardig, nee, een wonderbaarlijk ogenblik! Ze stond voor me als een van de beroemde waarzegsters uit de tijd toen de mensen de toren van Babel bouwden. Haar geestelijke trekken waren als uit licht verdonkerde albast gehouwen. Haar ogen leken in de glans van de sterren van een ondoorgrondelijke, nooit onuitputtelijke diepte te zijn. De beide lange, sterke, witzilveren vlechten van haar haar hingen rechts en links tot bijna op de grond. Haar stem klonk als niet van deze wereld. En rond haar hele gestalte waaide een licht geurende tocht, een heel aparte, geheimzinnige sfeer, waarvoor in geen enkele van de vele talen die er zijn het juiste, het kenmerkende woord te vinden is. Wat ze zei begreep ik niet helemaal, maar ik vermoedde ongeveer hoe ze het bedoelde. Daarom vroeg ik haar:
"Ja, laat hem zien aan mij!"
"Je moet en zult hem zien," antwoordde ze. "Maar niet doordat ik hem met de vinger aanwijs en tegen je zeg 'daarboven is hij, daar', maar doordat ik je toon waar en hoe je hem zoeken moet. Want alleen die ster kan de jouwe zijn die je zelf kunt vinden. Als God, de Heer, het wil, zul je hem in Dsjinnistan zien zodra hij daar boven je hoofd staat. Je kent dit land nog niet. Ook in Ardistan ben je nog niet geweest. Ik zal je naar de bibliotheek brengen om je de boeken, kaarten en plattegronden te laten zien waar je uit kunt leren. Eerst heb ik je echter nog iets erg belangrijks te zeggen wat je beslist moet weten, wil je missie naar Dsjinnistan lukken. – Laten we gaan zitten!"

We gingen weer zitten. Marah Doerimeh begon: "In het Avondland zou men hoogst waarschijnlijk lachen over wat ik je nu ga zeggen. Voor mij is het echter ernst, bittere ernst. Ze zullen smalend zeggen: 'Een oude Koerdische vrouw praat over hoge politiek en over de wetten van de beschaving!' Ik sta echter achter het door God gegeven standpunt vanwaaruit op het veld bij Betlehem de profetie van de hemelse heerscharen klonk: "Ere zij God in de hoge en vrede op aarde!" Dat men hem, de Heer van de wereld, de eer geeft die hem toekomt, daarvoor zorgt zijn almacht en wijsheid het allerbeste zelf. Maar dat er hier op aarde vrede komt, is wel zijn gebod maar moet onze zorg zijn waaraan we moeten gehoorzamen."
"Wanneer zal hij komen, deze vrede?" vroeg Sjakara. "Het lijkt bijna: nooit!"
"Hij komt!" antwoordde de meesteres nadrukkelijk. "Hij moet komen, want God wil het."
"Er verliepen duizenden jaren zonder dat hij kwam!"
"Er zullen geen duizenden jaren meer voorbijgaan!"
"In het Avondland is het al in beweging," viel ik in. "De edelste mannen en vrouwen verenigen zich om de weg vrij te maken."
"De weg vrijmaken?" vroeg Marah Doerimeh. "In het Avondland? Ik weet het, ik weet het! Maar wat kunnen de voorstellen van zelfs de edelste mensen helpen als men de grote, de duidelijke, de reusachtig in het oog vallende wenken niet opmerkt die het leven zelf meedeelt? En als honderd keizerinnen en duizend koninginnen zich zouden verenigen om hun stemmem voor de zogenaamde eeuwige vrede te verheffen, wat was het koor van deze stemmen tegenover de verschrikkelijke, ononderbroken schreeuw van het bloed dat vanaf het begin tot nu toe vergoten is, zonder dat er ook maar één jaar verscheen waarvan men zeggen kon dat er vrede op aarde was."
"De heersers en vorsten beleggen vredesconferenties," zei ik, "waarop ze - -"
"Waarop ze de oorlog, niet de vrede organiseren!" onderbrak Marah Doerimeh mij.
"Ze humaniseren de oorlog!"
"Dat betekent dat ze sneller en pijnlozer doden, maar – ze doden! Ik zeg je, mijn vriend, de trotse oorlog daalt niet naar de vrede af om hem de hand te reiken, maar de vrede moet naar de oorlog opklimmen om hem die eeuwig zal tegenstribbelen, naar beneden te smijten. Heeft de oorlog een ijzeren hand, dan heeft de vrede een stalen vuist! Alleen macht imponeert, werkelijke macht. Wil vrede imponeren, dan zoekt hij naar macht, dan verzamelt hij macht, dan schept hij macht. Je ziet dat vrede nooit echt vrede kan zijn. Hij is het slechts zolang als hij de macht bezit het te zijn. Hij moet steeds in de voorhoede staan. Zodra hij zich laat besluipen en overvallen, neemt de vijand zijn plaats in. Alle bewapening van de aarde en alle bewapening van haar volken was tot nu toe gericht op de oorlog. Alsof het onmogelijk was zich op dezelfde en op nog veel nadrukkelijker manier voor de vrede te wapenen! Begrijp je wat ik bedoel?"
"Ik begrijp u," antwoordde ik. "Oorlog of vrede. Wie van beide de meeste macht bezit, die zal heersen. Maar waarvandaan betrekt de oorlog zijn macht?"
"Dat zul je in Ardistan zien."
En waarvandaan de vrede de zijne?"
"Dat zul je in Dsjinnistan merken. Vandaag, op dit ogenblik, is het niet de tijd om aan deze vragen veel woorden te besteden. Woorden doen het helemaal niet, maar daden moeten gebeuren. Jullie hebben krijgswetenschappen, theoretische en praktische. En jullie hebben vredeswetenschappen, theoretische maar geen praktische. Hoe je oorlog voert, dat weet iedereen; hoe je de vrede voert, dat weet geen mens. Jullie hebben parate legers voor de oorlog die jaarlijks vele miljarden kosten. Waar hebben jullie je parate legers voor de vrede die geen enkele cent kosten maar miljarden op zullen brengen? Waar zijn jullie vredesvestingen, jullie vredesmaarschalken, jullie vredesstrategen, jullie vredesofficieren? Meer wil ik op dit moment niet vragen. Want al deze vragen zullen in Ardistan op je afkomen en de antwoorden zullen in Dsjinnistan voor je verschijnen, maar slechts dan als je je ogen open houdt. Je rit naar deze beide landen is een studie- en een oefenrit, en wat je je daar geestelijk eigen maakt beschouw ik als mijn dank voor de bereidwilligheid waarmee je mijn opdracht op je neemt. Deze beide landen zullen je een tamelijk getrouw beeld van de aarde bieden, van de aarde, haar bewoners en alle mogelijke verhoudingen waarin de volken tegenover elkaar staan. En als je daar voor raadsels komt te staan die je niet kunt oplossen, denk dan aan het beeld dat ik nu voor je schets."

Ze maakte een langzame, wijzende armbeweging naar het oosten en ging toen verder: "Daar achter is het gele ras uit een lange diepe slaap ontwaakt. Het strekt eerst alleen nog maar de ledematen. Het begint net vrij te ademen. Pas op als het, zijn krachten voelend, van zijn rustplaats opspringt om te laten zien dat het net zoals anderen het recht heeft om te leven!"
Hierop wees ze naar het westen en sprak verder: "Daar aan de overkant ligt Amerika dat jullie zo verkeerd 'Nieuwe Wereld' noemen. Daar leeft de rode man, van wie jullie denken dat hij ten onder zal gaan. Jullie vergissen je. Deze rode man sterft niet. Geen Portugees, geen Spanjaard, geen Engelsman, geen Yankee heeft de macht hem te uit te roeien. En de Duitser gaat niet naar de overkant om de vijand van de Indianen te zijn. Ze hebben allebei wat wel geen ander heeft, namelijk hart, en dat zal hen verenigen. De zogenaamde "stervende Indiaan" zal weer opstaan. Er bestaat een overmachtige, wereldhistorische wet die gebiedt dat de met het zwaard overwonnene vervolgens met de spade de overwinnaar is. De huidige Yankee zal verdwijnen, zodat op zijn plaats een nieuwe mens ontstaat wiens ziel germaans-indiaans is. Dit nieuwe Amerikaanse ras zal geestelijk en lichamelijk hoogbegaafd zijn en jullie invloed zal niet alleen op het westelijke halfrond beperken. Het zal zich alle geestelijke driften van het Avondland eigen maken en wee het oude Europa als het daar tegenover niets anders kan zetten dan enkel de oude vooroordelen, de oude zelfverheffing, de oude cultuurzonden en - - de oude kanonnen! Want ook de Oriënt begint zich al te roeren. Hij strekt zijn ledematen, hij probeert de spieren, de gewrichten. Hij gelooft dat wat Japan kan, hij ook kan! De reus Islam, wiens machtige gestalte op Europese, Aziatische en Afrikaanse bodem rust, is niet bang voor de schijnbare overmacht van het Avondland. Het kismet (noodlot), waar hij in gelooft, is onweerstaanbaar in de aanval en heeft een oneindig uithoudingsvermogen. Dat weegt op tegen de overmacht van de Europese wapens. Geef het Morgenland goede leiders en het zal overwinnen. En overwint het niet, dan zal zijn ondergang tegelijk die van jullie zijn. Het gele ras zal dan met het germaans-indiaanse ras de heerschappij over de wereld delen. En waarom? Omdat het Avondland niet groot, rechtvaardig en edel genoeg was om zijn zogenaamde 'invloedssferen' te onderwerpen aan een humane controle en zich met het Morgenland te verzoenen!"

"Zich verzoenen met het Morgenland?" vroeg ik. "Dat is verkeerd. Het moet zijn: het Morgenland met zich verzoenen, want niet het Avond- maar het Morgenland is het beledigde, het zwaar gekrenkte, het onderdrukte deel. Bijna alles wat het Avondland bezit, heeft het van het Morgenland. Zijn godsdienst, zijn kracht, zijn wetenschap, zijn hele vorming en beschaving, zijn graangewassen, zijn vruchten. De hele grond en bodem van zijn uiterlijk en innerlijk leven. En wat hij niet rechtstreeks van hem heeft, daartoe is toch minstens de impuls van hem uitgegaan. Hoe oneindig groot is de dank die we hem verschuldigd zijn! En hoe hebben wij hem beloond? Hoe en waarmee?"
"Je vraag is juist, heel juist!" antwoordde Sjakara. "Hoe hebben jullie ons beloond en waarmee? Nadat we jullie alles gaven wat we bezaten, alleen onze aarde niet, want die hoort ons niet toe maar God, komen jullie met allerlei listen en wapens om ons ook die nog af te nemen! Had de Oriënt jullie niets, helemaal niets dan slechts het ene en enige woord gegeven 'God is de liefde, en wie in de liefde blijft die blijft in God en God in hem', dan hadden jullie deze ene gave niet kunnen belonen met alle zonnen, manen en sterren, hoeveel daarvan er ook aan de hemel staan; jullie hebben echter niet alleen hiervoor maar ook voor alles wat jullie kregen geen enkele daad van dank teruggegeven, maar alleen bloed en oorlog en nijd en haat."

"Als je dat in het Avondland zou zeggen, zou men erom lachen, o Sjakara," wierp ik haar tegen. "Men beweert daar juist het tegendeel van wat jij beweert. Men denkt het Morgenland weldaad op weldaad te bewijzen doordat men daarnaar toegaat om - - -"
"Om hem de liefde op te dringen die het niet hebben wil omdat het de verkeerde is," viel Marah Doerimeh in. "Ik spreek niet over de missie, ik spreek over de naastenliefde van de Europese politiek. Men tone mij een hart dat daardoor gewonnen is! Er is er geen, geen enkele! En toch is het de grootste, belangrijkste, ja, de heiligste opdracht van het Avondland het hart van de Oriënt voor zich te winnen, als het toekomstige oorlogen vermijden wil waaruit het wel nauwelijks als overwinnaar te voorschijn kan komen. En niet alleen naar de liefde van de Oriënt moet het zoeken maar ook naar zijn achting, zijn vertrouwen!"
"Maar hoe dan?" vroeg ik.
"Dat vraag jij die toch allang op de goede weg bent je alles te verwerven? In alle boeken die je schrijft, leer jij de liefde tot het Morgenland! Uit al je geschriften glimlacht de ziel van de Oriënt - verlangend, weemoedig! Het is een glimlach door tranen heen! Zou jij het Avondland zijn, dan had je de Oriënt zeker snel voor je gewonnen want je houdt van hem en je komt hier niet om hem uit te buiten. Maar je bent slechts een enkel mens, en buiten jou en diegenen die jou lezen, zouden er nog vele, vele duizenden moeten komen om met dezelfde instelling te werken en te leven. Men moet, zoals jij, de Duitse kunst naar het Morgenland sturen! Daar leert men dit het beste kennen en liefhebben! Men moet ook de wetenschap sturen, maar niet alleen om in Babylon naar oude stenen te graven maar om bovendien naar de rustende geest van de Oriënt te zoeken. De wegen die van het Avondland naar het Morgenland leiden, moeten niet meer de wegen van de oorlog zijn maar paden van de vrede! Laat wapen- en soldatentransporten verdwijnen! Laat de handel bloeien! De welvaart moet vreugdevol heen en weer snellen om twisten te verzoenen, schade te herstellen en zegen te verbreiden! Dan zal de mens menswaardig zijn. En als het grote, zware uur aanbreekt waarin zowel in het verre westen als in het verre oosten de noodlotsvraag 'oorlog of vrede' klinkt, dan zullen beide, de Oriënt en het Avondland als onoverwinnelijke, wereldbeheersende vrienden naast elkaar staan en de volken van de aarde dwingen hun zwaarden te laten verroesten!"
"Wanneer zal dit zijn?" vroeg ik. "Hoe snel, hoe laat?"

"Ga naar Dsjinnistan; daar zal het uur slaan," antwoordde ze. "Nu ben ik met de inleiding klaar en wil ik je mijn opdracht geven, kort en bondig, door je te zeggen dat wij, mensen, de vrede die ons slechts van boven gegeven kan worden, niet onverdiend ten geschenke krijgen. Wij moeten ons hem waardig tonen en hem als hij zich naar ons neerbuigt, met trouwe zorg en noeste arbeid tegemoet gaan om hem vast te pakken en vast te houden voor altijd. En nu, in dit geval, zul jij het zijn die hem tegemoet gaat."
"De vrede? Tegemoet gaan? Ik? Je spreekt in beelden?" vroeg ik.
"O nee," antwoordde ze. "Het gaat hier niet om beelden maar om werkelijkheden. Er is besloten dat de nu beginnende oorlog de laatste zal zijn die tussen Ardistan en Dsjinnistan zal uitbreken. Ik heb alles gedaan om hem te verhinderen, het is me niet gelukt. Deze Mir van Ardistan zet zijn wil door. Daarom bewapen ik nu ook de mijnen! Dwingt hij Dsjinnistan tot oorlog, dan dwingt hij ook mij daartoe; ik ga de strijd aan. Maar mijn strategie en tactiek zijn anders dan de zijne. Hij wil bloed vergieten, ik wil dat echter niet. Ik zal deze man, ondanks al zijn legers, tonen dat wij hem zullen onderwerpen zonder dat er van onze kant één schot hoeft te vallen. Zou het niet dwaas zijn om ook maar het leven van een enkele edelmens in te zetten tegen het leven van een bloeddorstig geweldsmens? Moet ik hen die van mij houden en van wie ik weer houd, tegen tijgers opstoken? Nee! Nooit! Mijn veldtochtplan luidt: roofdier tegen roofdier, panter tegen panter. Ja, ik herhaal: panter tegen panter! Je kunt het nu niet begrijpen maar je zult snel ervaren wat ik daarmee bedoel. Ik weet dat je geen vrees kent, Effendi. Toch vraag ik je in dit geval: zou de Mir van Ardistan bij jou een gevoel van angst kunnen opwekken?"
"Nee," antwoordde ik.
"Zou je moed hebben hem als zijn verklaard tegenstander in zijn hoofdstad Ard op te zoeken om oog in oog met hem te staan?"
"Als mijn zaak een rechtvaardige is, zeker!"
"Ze is rechtvaardig. Je zult daar, in Ard, de Mir van Dsjinnistan ontmoeten!"
"Hem?" vroeg ik verbaasd. "Wij samen als tegenstanders van de Mir van Ardistan?"
"Ja."
"In de hoofdstad van onze vijand?"
"Ja."
"Vast aan het einde van de oorlog als overwinnaars?"
"Nee! Midden in de oorlog! Volkomen onbeschermd! Zonder wapens, jij alleen met Hadsji Halef en hij met alleen twee of drie begeleiders! In het hol van de Tijger die tegelijk ook het hol van de Panter is, waarover ik zonet gesproken heb."
"Uw wil betreft steeds het juiste en het beste; ik ben ertoe bereid."

"Ik dank je! De Mir van Dsjinnistan zal van zijn bergen naar beneden komen om Ardistan de vrede te brengen doordat hij het zonder één slag van het zwaard overwint. En jij zult hem vanuit de diepgelegen moerassen van de Ussul tegemoet komen om Ardistan en zijn heerser op hem voor te bereiden. Schrik niet, mijn vriend! Er wordt niets onmogelijks van je verlangd. Ja, je zult weliswaar zeldzame dingen doen, maar het zeldzame wordt hier uiteindelijk eens als het natuurlijke erkend, terwijl wat men tot nu toe voor natuurlijk gehouden heeft, tot zeldzaamheid, tot grilligheid en tot hersenspinsel wordt. Je bent dus bereid deze weg voor mij te gaan, Effendi?"
"Van ganser harte, graag," verzekerde ik haar naar waarheid en innerlijk diep verheugd.
"Kom dan met me mee naar de bibliotheek om daar uitvoerige aanwijzingen te ontvangen en de boeken, kaarten en plattegronden in te kijken waarmee je je kunt voorbereiden."

Ik volgde haar van het balkon naar de bibliotheek waar ze mij over het vraagstuk dat ik moest oplossen, nader instrueerde en voor mij uit de aanwezige werken die uitzocht die mij konden helpen mij over de geplande reis te instrueren. Toen gaf ze het bevel 'Wilahde', het zeilschip, voor morgen gereed te maken voor mijn vertrek. Hierna bracht ze de vandaag vanuit Dsjinnistan teruggekeerde bode mee, met wie een lange bespreking gehouden werd die later voor mij van groot nut zou zijn. Toen, tegen middernacht, was ik alleen en ging, zoals ik het dagelijks deed voor ik me neerlegde, nog eenmaal naar beneden naar de paarden. Ze waren dat zo gewend dat ze beslist niet zouden slapen als ik het een keer zou vergeten hun dit bezoek te brengen.
Ze waren niet alleen. Halef was bij hen. Hij zat in het gras. Ik groette hem; hij antwoordde niet. Ik groette opnieuw; hij zweeg nog steeds. Ik groette voor de derde maal; ook toen bleef hij stil. Toen zei ik: "Goede nacht, Halef!" en deed alsof ik weg wilde gaan. Dat werkte.
Hij riep heel snel: "Goede nacht, Sihdi! Denk echter niet dat je me hiermee tot spreken brengt! Ik zwijg!"
"Waarom?"
"Omdat ik mok."
"Waarover?"
"Over jou! Of denk je over de paarden? Die bezitten meer vorming van het hart en betere omgangsvormen dan jij! Was je mijn vrouw, dan zou ik driemaal tegen je zeggen: 'We zijn gescheiden!' Dan moest je mijn harem verlaten en kon je wat mij betreft bij elke andere man gaan wonen, maar niet meer bij mij!"
"Is het zo erg?"
"Ja, heel, heel erg! Ik praat niet meer met je!"
"Maar ik hoor dat je praat!"
"Ik praat niet met jou maar alleen met mezelf omdat je anders direct wegloopt en ik dan helemaal geen antwoord krijg. Of mag ik helemaal niets weten en niets horen en helemaal niets vernemen? Helemaal niets meer?"

Hij sprong op uit het gras, stapte dicht naar me toe en vervolgde: "Sihdi, je weet hoe ik van je hou. Ik sla je driemaal, vijfmaal, ja tienmaal hoger aan dan de mooiste rijkameel van de stam van de Bisjaren. Mijn achting voor jou reikt hoger dan de langste stok in mijn tent. En mijn trouw is grenzelozer dan een kruik zonder bodem. Ik ben met je gereden, gelopen en gereisd door alle landen die er op aarde zijn, op slechts enkele na die niet in de buurt liggen. Ik heb met je gehongerd en dorst gehad, kou geleden en gezweet. Ik heb je geërgerd en je hebt mij geërgerd. Daardoor zijn onze zielen nauw met elkaar verbonden, bijna nog nauwer dan twee muildieren die een draagstoel dragen. En deze mooie bond van het hart wil je stukscheuren, wil je in tweeën hakken, wil je behandelen als een Koerdische broek waarvan je de pijpen van de buik tot de rug in tweeën snijdt! Wat heb ik je gedaan dat je plotseling van onze oneindige saamhorigheid opeens niets meer wilt weten? Ik verlang antwoord, onmiddellijk antwoord. Dan kun je me niet weigeren. Je hebt geen gewone man voor je. Ik ben Hadsji Halef Omar, de opperste sjeik van de Haddedihn van de grote beroemde stam van de Sjammar. Weet je dat wel?"
"Dat weet ik wel. Maar waarom je zo ontzettend boos op me bent, dat begrijp ik niet."
"Niet? Echt niet? Ben ik verkeerd ingelicht? Sihdi, wees zo goed en kijk naar beneden naar de haven. Zie je dat schip liggen in het schijnsel van de maan?"
"Ja."
"En zie de lichten die op het dek en in het binnenste van het schip bewegen?"
"Ja. De luiken zijn allemaal verlicht."
"Dat zijn mensen, mensen die dat vaartuig moeten voorbereiden om de haven te verlaten. Weet je waar het heengaat?"
"Naar Ardistan."
"En wie moet door het schip daarheen worden gebracht?"
"Waarom zal ik het niet weten terwijl jij het al weet."
De kleine, snel toornige man wilde me de les lezen. Hij bezat een groot maar lichtgeraakt eergevoel. Hij had gehoord dat we morgen naar Ardistan zouden gaan in plaats van naar huis, en dat ik niet meteen en direct naar hem toegekomen was om hem dit mee te delen, dat had hem beledigd. Dat ik zeker nog naar de paarden zou komen kijken wist hij. Daarom was hij hier gaan zitten om mij af te wachten en om daarna tegenover mij een welverdiende strafpreek te houden. Dit soort scènes kwam regelmatig voor. Zijn ergernis was in al deze gevallen ernstig gemeend maar ik probeerde dan altijd de zaak zo veel een humoristische of voor hem onverwachte wending te geven die hem verblufte. Zo ook hier.
"Ja, ook ik weet het, ook ik weet het," riep hij op zijn meest verwijtende toon. "Alleen niet van jou maar van vreemden!"
"Net zo als ik! Ik heb het ook van vreemden vernomen, niet van jou!"

Hij keek raar op. Hij vermoedde dat ik weer eens op het punt stond de tegen mij gerichte spies om te draaien. Toen ging hij door: "Om het van jou te vernemen, moest ik eerst hierheen naar de paarden!"
"Net zo als ik! En toch was het je plicht geweest meteen naar me toe te komen zodra je het vernomen had. Maar in plaats van dat te doen, heb je van mij verlangd je achterna te lopen tot ik je hier trof! Dat wil ik niet meer hebben, hoor je, Halef, niet meer hebben!"
Hij deed enige stappen terug en herhaalde op hoogst verbaasde toon de gedachtegang van mijn woorden: "Mijn plicht - - -! Meteen naar je toe - - -! Verlangt - -! Achterna lopen - - -! Niet meer hebben - -! Effendi, ik ben verbluft! Ja alsjeblieft, sta me toe verbluft te zijn, helemaal verbluft! Ik ben hierheen gekomen om je het verpletterende geweld van mijn verwijten in het gezicht te slingeren, en wie nu slingert ben niet ik maar dat ben jij! En het ergste is dat het mij voorkomt dat je net zo gelijk hebt als ik."
"Net zo als jij? Wat denk je wel! Als er achterna gelopen moet worden, wie is het dan die dat moet doen? Ik jou of jij mij?"
"Niet jij maar ik!" bekende hij eerlijk.
"En toch ben je niet naar mij gekomen maar moest ik naar jou! Halef, Halef, zo was het vroeger niet! Toen was je plichtsgetrouw! Toen was je mij rondom de aarde achterna gelopen om me te vertellen dat er iets belangrijks gebeurd was. Vandaag ga je echter lui in het gras zitten en wacht je tot ik kom!"
Hij deed nog een stap verder achteruit, sloeg de handen geschrokken in elkaar en stamelde: "Lui in het gras! Lui, lui! Hoe is het mogelijk! Dit gaat mijn verstand te boven. Ik en lui! Maar ik ben werkelijk hierheen gelopen en niet naar jou! Ik heb werkelijk hier in het gras gezeten! En ik heb werkelijk gewacht tot je kwam! Dat kan ik niet tegenspreken, hoewel je voor me staat als iemand die het erop voorzien heeft op de tulband van mijn gedachten te gaan zitten in plaats van hem mij op het hoofd te zetten! Ik voel me heel verward achter mijn voorhoofd en ik vraag je me te vergeven dat ik niets van je vernomen heb!"

Ik moest me moeite geven ernstig te blijven en vroeg hem: "Wie was het die het tegen je zei?"
"De overste van het schip die langs me liep toen hij aan boord ging. Ik heb met hem gesproken. We zullen drie dagen lang op het water zijn voordat we de kust van Ardistan te zien krijgen. Weet je hoe lang we daar moeten blijven?"
"Nee. Het kan maanden duren maar ook jaren."
"Allah, Allah! Ook jaren?"
"Ja. Ik weet dat je je verheugt binnenkort je vaderland terug te zien."
"Niet alleen het vaderland," viel hij in, "maar ook Hanneh, mijn vrouw, de mooiste en lieflijkste bloem onder alle bloemen die er op aarde zijn. En Kara Ben Halef, de zoon van mijn hart die ik opgevoed heb tot de verstandigste en beste van de mensen die onder de zon wonen."
"En nu ga je niet naar huis maar mee naar Ardistan en Dsjinnistan. Dat is jammer!"
"Jammer? Nee! Ik zal je eerlijk zeggen dat ik liever naar vrouw en kind teruggekeerd zou zijn; maar er zijn twee punten die overwogen moeten worden. Het ene punt ben jij. Het is me onmogelijk je te verla-

ten. Ik rij met je mee totdat de aarde ophoudt onder de hoeven van onze paarden, en dan nog steeds verder en verder! En het tweede punt is de vreugde over het gevaar. En gevaren zullen er zijn, meer dan je denkt en vermoedt. Dat zeg ik je nu al!"
"Werkelijk?"
"Ja. Ik was weliswaar nog nooit daar en er zijn nog maar weinig mensen die daar ooit geweest zijn, maar men heeft mij daar veel over verteld, en wat ik gehoord en vernomen heb zou me niet alleen angst en vrees kunnen aanjagen maar zelfs schrik en ontzetting, als ik niet Hadsji Halef Omar was geweest, de opperste sjeik van de Haddedihn van de grote en beroemde stam van de Sjammar. Je weet, Effendi dat het voor een Haddedihn onmogelijk is bang te zijn. Ook jij kent geen vrees. Daarom kan ik je vertellen wat ik over Ardistan en Dsjinnistan vernomen heb. Tegenover een ander moest ik het verzwijgen, anders viel zijn huid van zijn rug af. Mag ik?"
"Ja."
"Luister dan!"
Onze paarden lagen voor ons te wachten op de liefkozingen die ze elke avond kregen. We gingen bij ze zitten, Halef bij Assil Ben Rih en ik bij Syrr die mijn handen teder likte en me zo vroeg hem de hals en manen te krabben.
"Ardistan en Dsjinnistan liggen naast elkaar," begon Halef zijn bericht, "of eigenlijk meer boven elkaar. Want Ardistan ligt aan de zee en wordt slechts door enkele onbeduidende hoogtes doorkruist; Dsjinnistan echter steigt omhoog tot de hoogste bergen die er op aarde zijn. De eigenlijke grens tussen de beide landen kent niemand; ze is niet bepaald. In Ardistan heerst een Mir en in Dsjinnistan heerst een Mir. Dit woord is de afkorting van Emir, wat zo veel betekent als vorst. De Mir van Ardistan is een duivel en de Mir van Dsjinnistan is een engel."
"Kunnen mensen engelen of duivels zijn?" vroeg ik.
"Jawel," antwoordde hij. "Want Hanneh, mijn vrouw, de kostbaarste parel onder de parels van de zee en de rivieren, is een engel. Dat weet ik en dat zweer ik. Aan de andere kant weet je net zo goed als ik dat er ook vrouwen bestaan die duivels zijn. En wat de vrouwen kunnen, dat kunnen wij mannen ook. Als je de waarheid deeer wil geven, moet je zeggen dat ik een engel ben, en uit dankbaarheid daarvoor bewijs ik jou dezelfde dienst. Overigens vertel ik slechts wat ik gehoord heb, en of je het geloofd is niet mijn zaak maar de jouwe. Ik geloof het echter!"

"En je bent niet bang?"
"Bang zijn? Voor wie? Voor de Mir van Dsjinnistan? Hij is immers een engel en voor engelen heeft men toch geen angst! Of voor de Mir van Ardistan? Dat is een duivel, en ik heb zolang ik leef altijd de wens gehad de satan te leren kennen. En nu deze hartenwens eindelijk, eindelijk in vervulling gaat, moet ik bang voor hem zijn? Integendeel, ik verheug me op hem! Overigens, of engel of duivel, het is me om het even; het ene noch het andere kan ons iets schaden, want alles wat met ons gebeurt is in het 'Boek van het leven' opgetekend, en alleen Allah kan daar iets aan veranderen; maar het komt helemaal niet bij hem op juist om jou of mij een verandering aan te brengen. Je hebt over deze beide streken zeker nog nooit iets gehoord en nog nooit iets gelezen?"
"Niets bepaalds. Maar zojuist gaf Marah Doerimeh mij kaarten en boeken waar ik uit kan leren. Ik neem ze mee op het schip om ze tijdens de meerdaagse reis te bestuderen."
"En om ze dan mee te slepen?"
"O nee. Dat zou dwaas zijn."
"Ik geef helemaal niets om zulke dingen. Zulke kaarten zijn toch maar met inkt getekend en de inkt vloeit zoals bekend waarheen hij wil. En met boeken is het nog slechter gesteld. Boeken schrijven is een zuur werk. Alleen domme mensen kunnen zo dwaas zijn zulk werk te doen. Wie wijs is, zegt wat hij weet, die doet niet zoveel moeite om het eerst op te schrijven, dan weer af te drukken en het uiteindelijk voor te lezen. Daarom dient voor mij elk boek dat ik in handen krijg als een zeker bewijs dat wie het schreef een ezel is. En de producten van zulke arme, beklagenswaardige schepsels moet je niet met je meeslepen op het schip! Ik ben erg nieuwsgierig naar de onzin die in deze boeken zal staan. Als je verstandig bent, luister je niet naar hen maar naar mij. Heb je er al in gekeken?"
"Ja."
"En ook gelezen?"
"Ja."
"Stond er iets in over vliegende mensen?"
"Nee."
"Over mensen met krokodillenkoppen?"
"Nee."
"Dan deugen deze boeken niet! Er zijn in Ardistan mensen die krokodillentranen huilen. Daaruit volgt dat ze krokodillenkoppen moeten hebben. De krokodillentranen zijn stuk voor stuk precies zo groot als een struisvogelei en worden - -"
"Door olifanten uitgebroed, niet waar?" viel ik hem luid lachend in de rede.
"Je lacht?" vloog hij op. "Bij zulke ernstige zaken? Effendi, Effendi, neem je in acht! Boeken hebben al menig menselijk brein verschoven en verwrongen. Hoe ongelooflijk schadelijk ze zijn, kun je al daaruit opmaken dat iedereen die weg is van een boek, op de sofa gaat liggen om het te lezen, en juist sofa's zijn ervoor om helemaal niets te doen of om erop in te slapen. Ik verzoek je nog een keer, laat je waarschuwen! Misschien staat er ook niet in de boeken dat Ardistan het land van de vlooien, luizen en wantsen en soldaten is?"
"Inderdaad niet."
"Gooi ze weg, Effendi, gooi ze weg, want boeken over Ardistan waarin niets over deze dingen staat, hebben geen waarde. Neem al je gedachten in één hand en let goed op wat ik je zeg! Ik zal je niet al-

leen de beide landen beschrijven maar ook de mensen, de dieren, de planten en daarbij nog ook al het andere wat je moet weten en nu nog niet weet. Luister naar me! Je zult horen dat wat ik in mijn hoofd heb, duizendmaal meer waard is dan alle boeken, alle kaarten en alle plattegronden die zich daarin niet bevinden. Let dus goed op!"

Halef begon nu een voordracht met zo'n monsterlijk inhoud alsof hij alle onmogelijkheden van de geografie, geschiedenis en natuurkunde speciaal voor dit middernachtelijk uur bijeengezocht had om mij er gek mee te maken. En dat deed hij met een ernst en een overtuiging als gold het ten minste de zaligheid of een van de andere geestelijke hoogtepunten van ons leven. Ik heb veel fantasierijke zaken gelezen en er veel gehoord maar zoiets toch nog niet. Daarom bleef ik toen hij klaar was de eerste tijd stil, want ik kon niet de juiste woorden vinden om mijn verbazing tot uitdrukking te brengen over de onzin die hij me wilde laten geloven. Hij dacht echter dat mijn zwijgen heel andere redenen had.
"Je bent uitgepraat, nietwaar, Sihdi?" vroeg hij. "Mijn kennis heeft je lamgeslagen! De schoonheid van mijn taal, de verhevenheid van mijn beelden, de onoverwinnelijkheid van de waarheden die ik voorgedragen heb! Ja, zoiets vind je in geen enkel boek, of het nu gedrukt of geschreven is! Maar ik ben moe geworden van dit vele en aanhoudende praten. Jij ook?"
"Nee, want ik heb me stil gehouden."
"Dan kun jij nog blijven maar ik moet gaan slapen."
"Allah zij dank!"
Hij had willen opstaan maar liet zich bij mijn woorden weer neervallen en vroeg: "Hoe bedoel je dat? Wat wou je nu zeggen?"
"Dat je de rust verdient die de slaap je bezorgt."
"Zo! Dat is wat anders! Je weet bij jou niet meteen hoe jij iets bedoelt. Je hebt soms uitdrukkingen die iets totaal anders uitdrukken dan wat erdoor uitgedrukt wordt. Dat dacht ik hier ook maar nu ben ik gerust. Lelatak mubarake - - Je nacht zij gezegend!"
Nu stond hij op.
"De jouwe ook," antwoordde ik.
Hij liep drie of vier stappen weg, bleef nadenkend staan, wendde zich toen weer tot mij en zei: "Effendi, ik ben blij dat we morgen weggaan, dat we niet langer hier blijven."
"Waarom?"
"Het bevalt me hier niet!"
"Zeg, Halef dat is ondankbaar! Een gastvrijheid zoals hier hebben we nog nooit ondervonden!"
"Dat is waar. Maar wat heb ik aan gastvrijheid als ze me juist dat niet geeft wat ik het belangrijkste vind."
"Hoe bedoel je dat?"
"De ernst."
"De ernst? Hoezo? Ik dacht toch dat we ons bij zeer ernstige mensen bevinden!"
"Dat dacht ik ook maar ik merkte al snel dat dat een vergissing was. Er is hier geen ernst!"
"Werkelijk?"
"Ja. Ze lachen allemaal, allemaal!"

Ah, nu wist ik wat hij bedoelde. Hij ergerde zich erover dat ze zijn overdrijvingen namen zoals die waren en dat ze ook geen moeite deden dit voor hem te verbergen.
"Ze lachen?" vroeg ik. "Waarover? Over wie? Toch niet over mij?"
"Over jou? Sihdi dat zou ik hun niet aanraden; dan zou ik er eenvoudig op los slaan! O nee, over mij lachen ze, over mij! Eigenlijk moest jij erop los slaan!"
"Graag, heel graag, namelijk als ik het zie!"
"Dat is het juist wat me ergert. Jij krijgt het helemaal niet te zien, ik echter wel. Voor jou hebben ze achting; voor jou verbergen ze het; voor mij echter niet! Hoe groter, hoe mooier en hoe wonderbaarlijker de dingen zijn die ik hun vertel om hun verbazing op te wekken, des te duidelijker wordt hun lachen en des te minder geloven ze mij. Dat is beledigend, dat is gemeen; dat haalt mijn toorn uit me naar buiten en steekt hem ook steeds weer in me naar binnen omdat het mij als gast verboden is grof te worden. Deze eeuwige heen en weer opgestookte toorn maakt me ziek. Hij bederft mijn eetlust. Ik val af. Ik voel meer en meer dat ik hier niet hoor en dat ik te voornaam ben voor de personen bij wie ik hier woon. Waarom woon ik ook niet, zoals jij, bij Marah Doerimeh en Sjakara? Die lachen niet! Dus ben ik blij dat we niet langer blijven! Lelatak sa' ide - - je nacht zij gelukkig!"
Hij ging.
"De jouwe ook," antwoordde ik.
Hij bleef nog één keer staan. "Effendi, mag ik nog een vraag stellen?"
"Ja, maar alleen op voorwaarde dat je daarna werkelijk gaat."
"Ik ga dan, werkelijk!"
"Vooruit, spreek!"
"Vroeger stond je het mij toe dat ik mijn nijlpaardzweep in de gordel stak. Dat was een groot genoegen. Als niemand meer verstand wilde hebben, dan had mijn koerbatsj die wel. Toen werd je plotseling geleerd en humaan. Je verbood mij de zweep. Dat deed me pijn. Want hoe meer pijn je de vijand doet, des te zachtmoediger ben je voor een vriend. Sinds ik de koerbatsj moest opbergen, hebben we geen echt, geen groot avontuur meer beleefd. Hierbij kwam dat je ook van het gebruik van je geweren afzag. De zware, trefzekere berendoder, de vijfentwintig-schots Henrybuks waarmee je ons uit zo vele gevaren hebt gered, ze werden opgeborgen. Je wilde niet meer op wapens maar op liefde, op humaniteit vertrouwen. Maar weet je wat dan kwam? Wat het gevolg was?"
"Ik weet het wel," bekende ik.

"Nu, wat dan?"
"De voorzichtigheid kwam in de plaats van de moed. We beleefden niets meer."
"Ja, zo is het! De humaniteit beroofde ons van de avonturen. We beleefden niets meer. En nu komt mijn vraag: moet dat in Ardistan en Dsjinnistan ook zo zijn? Wil je daar ook de wapens laten zwijgen?"
"Nee," antwoordde ik ondanks de tegenovergestelde instructie die ik van Marah Doerimeh had gekregen. Er waren redenen die me hiertoe brachten.
Toen kwam hij met een grote sprong van vreugde naar me toe, pakte mijn hand en riep: "Niet, echt niet, Effendi?"
"Ik zeg nee."
"Waarom?"
"Omdat het waanzin zou zijn om in een land als Ardistan van hen af te zien. Ik ben ervan overtuigd dat dit voor ons een zekere dood zou betekenen."
"Hamdulillah, Hamdulillah! Er wordt weer geschoten! Er wordt weer gestoken! En er wordt weer gemept!"
Hij draaide vijf-, zesmaal om zichzelf heen en maakte daarbij armbewegingen alsof hij een zweep in zijn hand had.
"Gemept? Hoezo?" vroeg ik, terwijl ik deed alsof ik hem niet begreep.
Hij antwoordde:
"Je bedoelt toch dat ik de berendoder, de Henrybuks, het jachtmes en de revolvers weer mag uitpakken?"
"Inderdaad."
"En mijn oude, goede, Arabische geweer ook, en het dubbelloopsgeweer dat jouw geschenk was, ook, en de beide pistolen ook?"
"Ja. Dan slepen we weer een heel arsenaal met ons mee!"
"Weet je wel wat er bij dit arsenaal hoort, zeker, heel zeker erbij hoort?"
"Wat?"
"De koerbatsj, de zweep, de zweep van nijlpaardhuid!"
"Oho!"
"Ja, de zweep!" jubelde hij. "Je weet toch net zo goed als ik wat ik daar allemaal mee bereikt heb! Ze maakt de ongehoorzame gehoorzaam, de trotse berouwvol, de ontrouwe trouw, de twijfelaar gelovig, de vrek weldadig, de grove hoffelijk, de langzame snel, de toornige zachtmoedig en als het nodig is, zelfs de dode levend! Sihdi, zeg me, mag ik haar mee uitpakken?"

Hij boog zich naar mij toe, streek met zijn hand liefkozend over mijn wang en vroeg op zijn liefdevolste toon: "Sihdi als je toch maar een klein, heel klein beetje van me houdt, sta me dan toe dat ik de zweep weer mag dragen! Alsjeblieft alsjeblieft!"
Wie mijn kleine, lieve Hadsji Halef kent, verbaast zich ongetwijfeld niet over zijn vraag; ze kwam beslist uit geen slechte bron en was gebaseerd op de eigenaardigheden van de oriëntaalse verhoudingen. En wie mij kent weet dat ook ik goede redenen had voor het antwoord dat ik hem gaf: "Draag haar weer, Halef; draag haar!"
"Mag ik?" vroeg hij op een toon die van vreugde bijna oversloeg.
"Je mag. Maar ik stel je de voorwaarde dat je haar alleen mag bedienen als ik het jou toesta."
"Graag, heel graag! Dank je wel, Sihdi, dank je wel! Wat vind ik dat fijn! Het is het grootste plezier dat ik hier bedenken kan, waar ik niets beleefd heb dan alleen ergernis! Ik mag de schurken neerslaan, de schoften, de griezels, de monsters, het uitschot! Ik ben verrukt! Ik moet juichen! Ik moet dansen en springen! En jij, Effendi, jij springt mee! Kom, kom!"
Hij pakte me vast en trok me van m'n zitplaats omhoog. Hij wou met mij rondjes draaien. Ik stribbelde tegen. Dat gaf lawaai. De paarden sprongen op. Mijn Syrr keek de situatie zonder opwinding aan; Assil Ben Rih hinnikte echter luid toen hij zijn meester met zo'n zeldzame, vreugdevolle opwinding zag. Dat bevrijdde me van Halef. Hij liet me los en wendde zich tot de moor: "Goed zo, Assil, goed zo! Als de Effendi niet met jou wil dansen, dan dans ik wel met jou. Je hebt meer verstand dan hij. Pas op! Het begint!"

Met een veerkrachtige sprong zette hijzich op de rug van het paard, joeg het enige malen in een kring rond en galoppeerde toen weg, de maanverlichte nacht in. Syrr ging weer liggen. Ik nam afscheid van hem en keerde naar de woning terug. Ik verzoek u daarover niet te glimlachen als ik zeg dat ik afscheid nam van mijn paard. Zo'n hoogedel paard als Syrr is een compleet ander wezen dan een gewone knol bij ons thuis, heeft heel andere emoties, heel andere neigingen, en moet daarom ook heel anders worden behandeld. We zullen nog vaak genoeg over dit eigenaardige en heel interessante gebied komen te spreken.

Het was mij onmogelijk te gaan slapen. De gedachte de beide meest geheimzinnige gebieden van de aarde te mogen bezoeken, had me altijd uiterst interessant geleken. Hier ging het echter om meer dan alleen een gewoon, doelloos bezoek. Ik moest een heel belangrijke opdracht uitvoeren. Deze opdracht was door Marah Doerimeh als een missie aangeduid, en met het volste recht. Dat wekte in mij het gevoel op van een ongewone verplichting, een bijzondere verantwoordelijkheid die me onrustig maakte en me naar de bibliotheek dreef, waar ik tot in de vroege morgen boven de boeken en kaarten zat, zodat ik later kon zeggen dat ik niets verzuimd had wat nodig was geweest om aan de aan mij gestelde eisen te voldoen.

Ook Marah Doerimeh was al vroeg wakker, net als Sjakara. Ze vonden me in de bibliotheek. Van daaruit gingen we naar het balkon om te ontbijten. Daar vernam ik dat de 'Wilahde' precies om twaalf uur het anker zou lichten. Sjakara wilde mij over de zee begeleiden tot het moment van onze ontscheping om mij tot die tijd op al mijn vragen voor zover mogelijk was voor haar antwoord te geven. Daarna moest ze direct naar Ikbál terugkeren.
Toen onze benodigdheden voor de reis ingepakt zouden worden, legde Marah Doerimeh er enige voorwerpen bij waarvan ze verwachtte dat ze ons tot nut zouden zijn. Daarbij bevond zich een blank gepolijst borstschild, geen heel pantser voor het bovenlichaam maar een schild, licht en dun dat alleen bestemd was het hart en de longen te beschermen. Het was gemaakt van een mij onbekend metaal of metaallegering en zo ongelooflijk soepel dat men het onder heel dunne kledingstof kon dragen zonder dat het opviel.
"Doe dit harnas aan nog voordat je Ardistan betreedt," zei Marah Doerimeh.
"Geloof je dat ons daar zulke grote gevaren dreigen?" vroeg ik.
"Gevaren zullen er zijn, niet weinig en niet licht," antwoordde ze. "Maar ik heb geen zorgen over jullie; je zult ze doorstaan. Wel is dit schild ook bestemd voor je bescherming, en het heeft schouderriemen om op de borst gedragen te worden; maar tegelijk is het ook een herkenningsteken tussen jou en bepaalde personen die je ontmoeten zult."
"Mag ik al weten wie het zijn?"
"Nee. Je moet vrij zijn. Geen naam mag je binden."
"Als ze mij aan mijn schild herkennen, waaraan herken ik hen dan?"
"Aan precies hetzelfde schild. Het is het schild van de zwartgewapenden en van de lansiers van Dsjinnistan. Draag het maar spreek er niet over. Maar als je iemand tegenkomt die tegen je zegt dat hij zo'n schild heeft, deel hem dan mee dat ook jij er een gekregen hebt en wel rechtstreeks van Marah Doerimeh. Je kunt elkaar vertrouwen, op elkaar rekenen bij elk gevaar en in elke noodsituatie."

Toen het tijd was voor het vertrek, brachten we onze paarden zelf aan boord, want ze waren zo waardevol dat we ze geen ander toevertrouwden. Sjakara was er ook bij en Marah Doerimeh begeleidde ons, eenvoudig, bescheiden, als een gewone vrouw, door allen die ons onderweg zagen, met eerbied en liefde begroet, maar onopvallend, op een vanzelfsprekende en ongekunstelde manier. Zo was het afscheid ook. Ze stond aan de oever en groette met de hand toen het schip het anker lichtte. Daarop ging ze weg. Korte tijd later zagen we haar op balkon verschijnen. Daar stond ze, tot we haar niet meer zien konden. Toen verdween ook het paleis, de stad, het donkere gebergte, het hele, ons bekend geworden Sitara, en we zagen niets meer dan alleen de oneindig wijde zee, waar we op goed vertrouwen aan overgeleverd waren.

Op elke andere tijd had ik me om het schip, zijn bemanning en zijn inrichting beslist heel uitvoerig bekommerd hebben; nu had ik daar echter geen tijd voor. Ik moest elke minuut benutten om mezelf te onderrichten. De boeken die ik meegenomen had, moesten weer mee terug met Sjakara. Tot dan moest ik ze doornemen, en ik las en las en schreef en schreef om alles wat ik belangrijk vond te noteren. Sjakara hielp me erbij. Toen er drie dagen voorbij waren, had ik een hele dikke stapel notities, waarvan de waarde niet te meten was. Met de hulp daarvan was het me mogelijk mezelf in elke situatie en op elke plaats te oriënteren.

Deze drie dagen hadden we geen ander vaartuig ontmoet. Nu naderden we het doel van onze reis. We mochten verwachten dat we rond de middag van de vierde dag de kust van Ardistan zouden bereiken, maar ook daar kregen we geen enkel schip te zien, niet eens een roeiboot. De reden hiervoor was dat we het vermeden een haven te naderen. Onze landing moest in het grootste geheim gebeuren, en daarom kozen we een heel eenzaam deel van de kust die volledig ontoegankelijk scheen te zijn, maar er was een plek waar een kleine smalle bocht ons wel verhinderde voor anker te gaan maar toch gelegenheid gaf een sloep te strijken. Het land daalde hier zo steil en zo diep in de zee neer dat geen ankertouw lang genoeg was om de bodem te bereiken.

Kort na de middag dook een donkere lijn voor ons op, die we door de goede wind snel naderden. Dat was Ardistan, een lage, uit moeras en veen bestaande kuststrook.
De zeilen werden zo geplaatst dat de snelheid van het schip verminderde. We voeren tot op een halve zeemijl naar de kust; toen werd bijgedraaid, wat betekent: de zeilen kregen zo'n stand dat de werking van de wind werd opgeheven. We lagen als voor anker. Nu ging de grote sloep te water met de beide daarin vastgebonden paarden. Ze gedroegen zich rustig. Overigens zaten ook de roeiers bij hen. Toen werd de valreep neergelaten; wij, Halef en ik, daalden ook af in de sloep, ook Sjakara die het roer wilde bedienen.
Het was moeilijk manoeuvreren vanwege de paarden maar het lukte. In de bocht stonden enkele bomen, heel dicht bij de oever. Dat gaf ons de mogelijkheid de boot zo vast te maken dat we de paarden gemakkelijk en zonder gevaar aan land konden brengen. Ze waren gezadeld. We hoefden alleen op te stijgen. Hadsji Halef nam met een grote woordenvloed afscheid van Sjakara. Toen reikte ik haar de hand. Ze zei niets maar haar lippen trilden en haar ogen waren vochtig. Toen gaf ze het teken de boot van het land te duwen. Het water kwam nu tussen ons te liggen, de diepe, geheimzinnige zee! Alsof mijn gedachten ook de hare waren, riep ze ons toch nog toe: "Effendi, als er gevaar voor je dreigt dat jou onbedwingbaar lijkt of als de tranen van het aardse lijden over je heen stromen, verlies dan niet de moed maar geloof me dat Marah Doerimeh en Sjakara altijd jou nabij zijn. Tot ziens!"
"Tot ziens!" antwoordde ik.
"Nasuf wussak - - tot ziens!" riep ook Halef.

Toen schoot de sloep van de kust weg, weer naar het schip toe. Wij beiden stonden aan land en keken hen na. We zagen de sloep aanleggen; we zagen dat ze opgehesen werd. De 'Wilahde' hees de zeilen en draaide dan onder de druk van de weer opgevangen wind van ons weg. Een witte wimpel werd in de top van de hoofdmast gehesen. Dat was de laatste groet. Naast me klonk een niet geheel onderdrukt snikken. - Halef huilde.
"Lach me niet uit, Sihdi!" zei hij. "Ik wil niets meer van het land Sitara weten omdat ze mij daar uitlachen en toch moet ik huilen. Waarom heb je anders tranen? Toch niet om ze steeds binnenin te laten zitten? Ze moeten er uit! Ik mopperde af en toe wel op de bewoners van dit land maar ze zijn me toch lief! Vooral Marah Doerimeh en Sjakara! Daar vaart het schip nu weg! Ik moet zitten! En ik blijf hem nakijken tot hij verdwenen is! Eerder sta ik niet weer op!"
Hij sprak deze zinnen een voor een uit, met horten en stoten, op huilerige toon. Ik wist heel goed hoe diep hij Sjakara, onze jonge, edele vriendin, in zijn hart had gesloten. Het afscheid van haar deed hem innerlijk veel. Hij ging werkelijk op de grond zitten hoewel die zeer vochtig was, en keek het schip zo lang na tot het achter de verre horizon verdween. Toen stond hij weer op en zei: "Nu is het voorbij! Het afscheid doet wel pijn, maar we zijn geen kleine kinderen maar mannen. En vóór alles weten we dat een onbekend land en een leven vol rijke avonturen voor ons ligt. Nu moeten we ons beheersen en dapper vooruit kijken, in plaats van terug op wat achter ons ligt. Heb je al je spullen bij elkaar, Sihdi?"
"Ja," antwoordde ik.
"Niets vergeten?"
"Nee."
"Ja, natuurlijk was deze opmerking helemaal overbodig want vergeetachtig ben je nooit geweest, nooit! Maar sta me mij toe te vragen naar je pantser! Je moest hem omdoen nog voordat je dit land zou betreden. Heb je dat gedaan?"
"Ja."
"En de afschriften van de landkaarten, plattegronden en vele duizenden namen die je gemaakt hebt? Die ben je toch niet vergeten?"
"Nee."
"Waar heb je ze?"
"Hier in mijn borstzak. Ik had net het pantser op mijn borst gebonden en trok mijn jas aan over mijn vest. De afschriften lagen naast me. Ik wilde ze net bij me steken toen Sjakara kwam. En toen - - en - - en - - maar nee, ik vergis me! Ik heb ze niet bij me gestoken, ik wilde ze bij me steken; toen kwam Sjakara en stoorde me. Ik liet de afschriften liggen, en - - -"
"En daar liggen ze nog?" zei Halef snel.
"Ja - - nee - - nee - - ja - - onmogelijk! Het is ondenkbaar! Ze zijn te belangrijk, veel te belangrijk! Ik kan en kan en kan ze niet vergeten zijn!"

Ik voelde in mijn borstzak; daar waren ze niet. Ik zocht in al mijn andere zakken, vergeefs. Ik had ze laten liggen, ze echt en werkelijk laten liggen! Deze afschriften die ik met zo'n grote moeite voor mezelf gemaakte had en die ik zo keihard nodig had! Dat was me nog nooit in mijn leven gebeurd! Zo'n gedachteloosheid had ik tot nu toe voor onmogelijk gehouden! Ik had het te kwaad. Ik ging nu ook zitten, ondanks de vochtigheid van de grond. Zonder deze notities was ik beslist niet in staat mij in dit vreemde land met zijn verhoudingen zelfstandig te bewegen! Elk toeval kon heer en meester over mij worden! Zonet had Halef ons "mannen" genoemd; maar nu ik deze aantekeningen niet bij me had, leken we kinderen die alleen fouten kunnen maken als het eens in hen opkomt een eigen beslissing te wagen! Ik was heel erg boos op mezelf en tegelijk ook zo ontstemd als nog nooit in mijn leven. Daarbij ging Halef met wijd gespreide benen voor me staan en zei: "Zo! Daar zit je nu! Net zoals ik zojuist! Het ontbreekt er nog maar aan dat je de druppels net zo over je kaken laat lopen als ik! Je bent ze dus vergeten – echt vergeten?"
"Helaas! Ja!" bekende ik.
"Dat had ik wel gedacht!" ging hij verdert, "want je bent altijd al vergeetachtig geweest! Vreselijk vergeetachtig, zolang als ik je ken!"
"Oho!" sprak ik hem tegen.
"Ja, ja!" meende hij. "Je hebt ook nog wel enkele andere fouten, mijn lieve Sihdi, maar de grootste ervan was toch steeds de vergeetachtigheid; dat zal ze ook wel blijven! Je weet net zo goed als ik dat ik alle moeite gedaan heb jou van deze gedachteloosheid te bevrijden; maar succes heb ik helaas niet gehad. Dit is voor zo'n wijs man als ik ben natuurlijk geen reden om boos op je te zijn of je erg minachten, want fouten die aangeboren zijn kunnen niet worden genezen; maar voor mij is het toch wel bedroevend dat juist ik er toe geroepen schijn te zijn steeds nieuwe soortgelijke gebreken bij jou te ontdekken. Dat je deze notities op het schip kon laten liggen, is voor mij echt onbegrijpelijk. Ik zoek naar de redenen van deze innerlijke gebrekkigheid van jou. Je zult ze wel niet vinden; met mijn bekende scherpzinnigheid is het voor mij echter een kleinigheid ze heel snel te ontdekken. Mag ik ze noemen, Effendi?"
"Ja," antwoordde ik.

Wie mij en mijn Hadsji Halef kent weet waarom ik er af en toe stilzwijgend genoegen mee nam dat hij voor mij dergelijke preken hield. Hij hield oprecht van me en vereerde me; maar om altijd maar door alleen te vereren dat leek hem saai; hij moest af en toe vijf minuten hebben waarin hij zijn hele verontwaardiging over mij kon uitschudden; dat lag zo in zijn aard, en daarna was hij meteen weer de lieve, trouwe, opofferende man van wie ik kon verlangen wat ik wilde, zelfs de dood. Overigens had ik juist nu een strenge strafpreek verdiend, en daarom gaf ik vrij baan aan wat hij zei.
"Het zijn er twee," ging hij verder. "Is het jou misschien mogelijk ze te raden?"

"Nee."
"Dan zal ik ze jou noemen zonder je verstand onnodig te belasten. Het is namelijk of domheid of ouderdomszwakte. Begrijp je dat?"
"Nog niet."
"Dan is het geen ouderdomszwakte maar alleen domheid. Voor alle fouten die de mens maakt, is er namelijk maar een van deze beide redenen. Ze zijn genoeg voor alles wat er gebeurt. Naar nog andere hoeven we dus niet te zoeken. Je bent net zo oud als ik. Daarom weet ik heel precies dat ouderdomszwakte bij jou uitgesloten is. Dus als ik naar de redenen van jouw gebrekkigheid zoek, kan het alleen maar gaan om domheid. En omdat deze fouten aangeboren zijn, moet ook bij jou domheid aangeboren zijn. Heb je me begrepen?"
"Ja."
"Dat verbaast me! Wie vanaf zijn geboorte dom is die begrijpt dingen normaal gesproken niet zo snel als jij mij nu, op dit ogenblik, begrijpt. Want dan mag ik hopen dat je ook dat zult begrijpen wat ik je nog verder te zeggen heb."

Hij zette de kolf van zijn geweer op de grond, leunde met zijn handen op de loop en zei toen: "Je weet, Effendi, dat wij naar Ardistan en Dsjinnistan gezonden zijn om geweldige avonturen te beleven en dat soort grote daden te verrichten die voor geen andere schepsels dan wij beiden mogelijk zijn. Als je je kaarten en plattegronden bij je had gehad, dan was het je wel niet helemaal onmogelijk geweest het vertrouwen te rechtvaardigen dat Marah Doerimeh in je stelt. Maar nu je ze vergeten bent, geef je heel zeker zonder meer toe dat je met je aangeboren gebreken niet in staat bent dat te doen wat ze van je verlangt. Hieruit volgt met onbetwistbare zekerheid dat ik het nu ben op wie jullie beiden moeten vertrouwen. De grote daden moet ik uitvoeren, niet jij! En de beroemde avonturen moet ik beleven, niet jij! Vroeger was jij de hoofdzaak, en ik, ik was de bijzaak. Nu is het echter precies omgekeerd: nu ben ik de hoofdpersoon en de bijfiguur ben jij. Geef je dat toe, Effendi?"
"Heel graag," antwoordde ik.
"Heel graag?" vroeg hij, terwijl hij een onzekere blik op me wierp. "De toon waarop je dit zegt, bevalt me niet! Ik hoop dat je het eerlijk meent!"
"In hoge mate eerlijk!" verzekerde ik hem. "Het is me ronduit een genot te vernemen dat vanaf nu jij de hoofdpersoon bent."
"Een genot? Hoezo?"
"Omdat ik vanaf nu niet meer hoef na te denken, te overleggen en te verantwoorden. Ik doe alleen wat jij beveelt."
"Hm!" bromde hij. "Je wilt niet meer nadenken? Helemaal niet meer?"
"Helemaal niet meer!" verzekerde ik hem. "Met mijn aangeboren domheid vind ik het prettig dat jij in mijn plaats denkt."
"En ik ben voor alles verantwoordelijk?"
"Natuurlijk. Ik ben slechts bijzaak!"
"Hm! Wist ik maar hoe je dat bedoelde, eerlijk of sluw! Je bent namelijk met betrekking tot de aangeboren domheid een zeer gevaarlijk mens. Het is mogelijk dat je me daarmee in verzoeking brengt. Maar omdat je niet ontkennen kunt dat je je kaarten en plattegronden vergeten bent, blijft het dus bij wat ik gezegd heb: de hoofdpersoon ben ik! Ik zal dus tijdens deze hele reis de bevelen geven en jij hebt te gehoorzamen. Niet?"
"Ja."
"Verhef je dan van de grond en stijg te paard. We breken op!"

Ik stond op. Door het zitten op de vochtige grond waren we beiden smerig geworden. Dat maakte Halef boos die buitengewoon gesteld was op properheid.
"Allah 'l Allah! Nu kleeft het hele moeras aan onze kleren!" riep hij toornig uit. "Dat is Ardistan! Precies zo als men het mij beschreven heeft! Bij ons thuis is ook de woestijn zo zuiver dat zelfs de gelovige, voor hij bidt, zich met zand in plaats van water wast als het laatste hem ontbreekt. Wie echter de grond van Ardistan betreedt, die zinkt al meteen bij de eerste stap weg in vuil en kan zich er niet eerder van bevrijden tot hij de grens van Dsjinnistan bereikt! Laten we ons haasten weg te komen van deze smeerboel en modder!"

Hij steeg in het zadel. Ik deed hetzelfde. Nu wachtte hij tot ik voorop zou gaan rijden. Ik maakte echter een afwerende handbeweging en verzocht hem dringend: "Wijs je de weg; ik ben slechts bijzaak!"
"Goed, dat zal ik doen!" antwoordde hij op een schijnbaar vertrouwensvolle toon. Maar met minder vertrouwen voegde hij eraan toe: "Je hoeft echter desondanks niet achter me te rijden maar kunt gerust naast me komen. Je kent me toch. Je weet dat ik ook als hoofdpersoon heel vriendelijk ben!"
De kleine slimmerik wilde me naast zich hebben om zich te kunnen richten naar het contact met mij. Ik ging er echter niet op in maar bleef achter hem. Dat bracht hem in geen geringe verlegenheid. Hij wist helemaal niets van mijn bedoelingen en was dus niet in staat ook maar de richting van onze rit te bepalen. Daarom wendde hij zich al na korte tijd tot mij met het verzoek: "Effendi, zeg me in elk geval of ik zo goed rij!"
"Het is goed," antwoordde ik. "Steeds rechtdoor."
"Als er echter een moeras komt?"
"Dan rijden we er omheen."
"Alles schijnt hier moeras te zijn. Ik vind dat verschrikkelijk. De paarden zakken tot aan hun knieën weg!"
"Om over de drassige vlakte te komen, hebben we drie dagen nodig."

"Drie dagen? Allah, heb medelijden! Wat wonen daar voor mensen?"
"Geen. Op menselijke wezens stuiten we pas aan de andere kant van deze laagvlakte."
"Tot welk volk behoren ze?"
"De stam van de Ussul."
"De Ussul? Weet je dat zeker?"
"Ja."
"Ik denk dat je je notities vergeten bent. Dan kun je niets weten!"
"Waarom niet? Ik heb toch zeer veel onthouden van wat ik in de boeken van Marah Doerimeh gelezen heb en naar aanleiding van haar kaarten voor mezelf heb uitgerekend."
"Onthouden?" vroeg hij. "Sihdi dat is niet waar; dat geloof ik niet!"
"Waarom niet?"
"Omdat ik het beter weet! Ik heb je al gezegd dat ik Ardistan ken, en wel zeer precies. Daarom ben ik ook de hoofdpersoon en rij ik nu vooraan. Iedereen die in dit land geweest is, weet dat het een land van vergeten is."
"Hoezo?"
"Wie het betreedt, vergeet alles wat en waar en hoe en wie hij vroeger geweest is."
"Wie heeft je dat wijsgemaakt?"
"Wijsgemaakt? Ik verzoek je mij niet te beledigen! Ik heb met zeer, zeer veel mensen over Ardistan gesproken. De meest wijze van hen was een oude, geleerde en heel bereisde derwisj die daar meer dan tien jaar geweest is en het dus heel precies kende. Hij zei dat het met Ardistan besist net zo gesteld is als met het mensenleven in het algemeen."
"Hoe bedoel je dat?"vroeg ik hem.
"Dat zal ik je meteen uitleggen," antwoordde hij. "Je geeft toch toe dat wij beiden niet uit Ardistan afkomstig zijn, hoewel we ons hier nu bevinden"
"Ja."
"Geef je ook toe dat we niet van de aarde stammen hoewel we ons op haar bevinden?"
"Mee eens!"
"Maar weet jij waar je was voordat je hier geboren werd?"
"Nee."
"Maar vroeger, toen jij je daar bevond, heb je het toen geweten?"
"Hoogst waarschijnlijk!"
"Dus heb je het op het ogenblik dat je geboren werd, vergeten. De oude, wijze derwisj meende dat de aarde een strafinrichting is voor schepsels die Allah niet willen gehoorzamen. Zodra ze door de poort van de geboorte in dit leven stappen, vergeten ze het vorige. Ze weten niet meer wie en wat en waar ze geweest zijn, en kunnen slechts door onvoorwaardelijke gehoorzaamheid en onwankelbaar geloof, door trouw, eerlijk werk en goede werken, de weg terugvinden vanwaar ze gekomen zijn. Geloof je dat, Effendi?"

"De mening van deze oude derwisj is interessant; je moet erover nadenken."
"Denk dan na! Hij zei dat er in het leven van ieder mens momenten zijn waarop de herinnering aan het vorige leven oplicht als een bliksemschicht die net zo snel verdwijnt als die komt."
"En zo of iets dergelijks is het ook met Ardistan?"
"Ja. Het is een land van het vergeten, zoals de aarde. Men beweert zelfs dat het leven in Ardistan een heel precies beeld is van het leven op aarde. Je glimlacht, Effendi? Is wat ik zeg het niet waard geloofd te worden?"
"Of het iets waard is of niet, dat is hier niet van belang. Weet je wie je bent?"
"Ja. Waarom deze vraag?"
"En weet je waar we gisteren waren?"
"Ja."
"En eergisteren en al de dagen, weken en maanden daarvoor?"
"Ja."
"Je bent het dus niet vergeten?"
"Nee."
"Hoe kan Ardistan het land van het vergeten zijn?"
Toen hield hij zijn paard in, keek nadenkend voor zich uit en bromde: "Ja! Je vraag is niet dom, ook niet aangeboren dom. Misschien verwissel ik het ene met het andere. Of ik druk me niet juist uit. Of de vergeetachtigheid treedt niet in een keer in maar langzaam, geleidelijk. Bij jou is zij er al want je moet toch toegeven dat je je kaarten en afschriften hebt laten liggen. Laten we er niet om strijden maar laten we afwachten of ons geheugen afneemt of niet. Komen we liever terug op de stam van de Ussul waarover we spraken. Ken je hen?"
"Nee," antwoordde ik, terwijl we verder reden.
"Wees dan blij dat ik nu de hoofdpersoon ben! Zonder mij zou je volledig verloren zijn als je bij hen komt! Ik weet namelijk waaraan ik hen herken. Ik heb van hen gehoord. Pas op, Effendi! De Ussul zijn namelijk een volk van louter reuzen. Ze hebben benen als die van olifanten. Hun armen zijn zo lang en zo sterk als twintig jaar oude boomstammen. Hun haren lijken op de manen van een leeuw. Hun ogen gloeien als lantaarns. Hun stemmen maken lawaai als de donder, en als ze kwaad zijn trilt de grond waarop ze staan. Ze wonen in sterke burchten die ze slechts in het water bouwen. Ze leven van moord en van roof. Ze geloven niet in Allah en ook niet in de duivel, en wie met hen ruzie krijgt, is beslist verloren!"
"Dat klinkt zeer rustgevend! Van wie heb je dat gehoord? Vast van dezelfde derwisj?"

"Nee, maar van andere personen die echter niet minder geloofwaardig en betrouwbaar zijn. Het is totaal onmogelijk een man van de Ussul-stam in een gevecht te verslaan. Daarom bestaat de lijfgarde van de Mir van Ardistan enkel uit deze krijgers, van wie elk het vast en zeker opneemt tegen dertig of veertig vijanden."
"Dan is het goed dat we niet met veertig zijn maar met twee!"
"Waarom?"
"Omdat ze anders niet zouden proberen het tegen ons op te nemen!"
"Lach niet spottend, Sihdi! Wat ik weet, weet ik precies, en wat ik zeg is waar! Jou als bijfiguur staat het niet helemaal niet goed te lachen over wat de hoofdpersoon vertelt - - - wat is er? Wat gebeurt er?"

Deze beide vragen sprak hij onwillekeurig uit want zijn paard was plotseling blijven staan en liet een waarschuwend snuiven horen Ook Syrr, mijn hengst, stopte maar zonder een teken van angst; hij stampte wel met zijn voorhoeven alsof hij de bedoeling had een vijand met zijn hoeven te vertrappen. De ogen van beide paarden waren naar de linkerkant gericht. Wij zagen niet meteen waarom het ging. We reden door een drassig bos met luchtwortelbomen, niet zo dicht als mangroven- en manglebossen gewoonlijk zijn. De stammen die tot de soort konjugata behoren, stonden tamelijk wijd uit elkaar maar hadden zo'n groot aantal luchtwortels naar beneden hangen dat het uitzicht zeer belemmerd werd. In de aangegeven richting kijkend merkte ik pas na tamelijk lange tijd dat een van deze luchtwortels zich heel eigenaardig bewoog. Halef zag het op hetzelfde moment. Hij schrok, strekte zijn arm uit en riep:
"Een slang! Een reuzenslang! Minstens tien meter lang! Zie je hem, Effendi?"
"Ja," antwoordde ik. "Het is een Peddapoda." (tijgerslang)
"Ik zal hem meteen neerschieten, anders verslindt hij ons samen met de beide paarden!"
Hij nam zijn geweer ter hand om zijn besluit uit te voeren. De goede Halef overdreef ook hier, zoals zo vaak. Men beweert wel dat de tijgerslang zes meter en nog langer kan worden, deze was echter nog niet eens vier meter lang. Dat hij ons beiden samen met de paarden zou verslinden was een van die overdrijvingen waarvan de kleine Hadsji hield. De reuzenslang hing met zijn staart boven in een boom en bewoog met naar beneden gerichte kop zijn lijf op zo'n wijze alsof hij ergens iets in de lucht wilde vangen. Dat deed hij in ieder geval door de opwinding over ons verschijnen. We konden wel niet zien waar zijn oog naar keek maar dat hij ons opgemerkt had sprak vanzelf. Ik nam de Henrybuks van mijn rug om te helpen als Halefs kogel niet zou raken. Het was geen makkelijk richten want de kop van de Peddapoda bleef geen moment op dezelfde plaats. Daarom miste het schot van de Hadsji, en ook ik raakte pas bij het tweede schot. De door zijn kop geschoten slang sloeg met zijn bovenlichaam stuiptrekkend rond, hing toen een halve minuut lang in rechte lijn aan de boom en viel naar beneden op de grond toen de ringen van de staart loslieten. We reden erheen en stegen van onze paarden af.
"Heil ons!" riep Halef. "Het eerste avontuur in het land Ardistan is doorstaan zonder dat het ons het leven gekost heeft! Het monster is dood! Zijn leven ging heen zodra wij kwamen! Hij wou ons opvreten, nu echter wordt hij door ons gevreten! Wat een geluk dat hij geen poten had, anders was hij uit angst voor onze dapperheid in galop weggelopen! Kijk ernaar, Sihdi, dit monster, deze draak, deze griezel, dit gedrocht, dit helse gebroed, deze rakker, deze hondenzoon, dit uitschot, deze schoft en menseneter! Zie je de bek en zie je de tanden? Wist je dat zo'n slang een os kan verslindt - - -"
"Dat geloof ik niet, beste Halef," onderbrak ik zijn rede lachend.
"Misschien geen os, maar dan tenminste een koe!" beweerde hij.
"Nee!"
"Een kalf!"
"Ook niet!"
"Een ram!"
"Zelfs deze niet! En aan een mens waagt hij zich hoogstens per vergissing."
"Werkelijk?"
"Ja."
Hij trok een teleurgesteld gezicht en klaagde: "Maar dan is het helemaal geen heldendaad wat we gedaan hebben!"
"Helaas niet."
"Wat jammer, ontzettend jammer! Waarom kon dat beest niet twintig keer langer zijn en tien keer dikker!? Dan zou ook onze roem twintig keer langer en tien keer dikker zijn! Waarom hebben we hem dan doodgeschoten? Kun je hem eten?"
"Ja. Negers eten graag slangen."
"Allah behoedde me! Ik ben geen neger!"
"Dan nemen we de huid."
"Waarvoor?"
"Men maakt er schoenen en tassen van, ook zadeldekken."
"Zadeldekken? Dat is goed! Bij ons thuis zijn er geen reuzenslangen. Als ik daar met zo'n zadeldek aankom, prijzen alle volken mij, en mijn lof schalt over alle landen op de aarde. Het vel wil ik hebben, het vel!"
Met behulp van onze messen trokken we de slang de roodbruin gevlekte huid van het lijf en zetten dan de onderbroken rit voort. Halef had de huid genomen; hij beschouwde die als zijn buit, hoewel de slang door mijn kogel geraakt was. Ik had er niets op tegen. De ontmoeting met de Peddapoda had me meer opgebracht dan alleen een slangenhuid, namelijk de vreugde over mijn Syrr die bij de aanblik van het reptiel geen spoor van angst had getoond, hoewel hij nog nooit zo'n dier had gezien. Deze onverschrokkenheid was voor mij van hoge waarde.

Hoofdstuk 2 – De 'Panter'

Het is niet de bedoeling dat deze regels een samenhangende beschrijving van onze rit zijn. Ik heb alleen geprobeerd te vertellen wat voor het verloop van het verhaal van belang is, en ik kan dan ook vertellen dat we drie volle dagen lang het laagland doorkruisten, zonder dat er iets belangrijks of slechts noemenswaardig gebeurde. Ik zorgde deze gehele tijd ervoor dat we de richting naar het binnenland aanhielden, deed echter alsof Halef de gids was en ik hem willoos volgde. Ik verheugde me al op het gezicht dat hij zou trekken als hij zou ontdekken dat hij niet was waar hij zichzelf voor hield...

Voor eten hoefden we deze dagen niet te zorgen; we waren door Sjakara voorzien van een voorraad. We sliepen op geschikte plaatsen in het bos, waar de bodem droog was en weinig muggen waren, die trouwens een plaag waren in deze laaggelegen gebieden. Op de morgen van de vierde dag veranderde het land. Het werd droger en het oerwoud kreeg bomen die minder van vochtigheid houden als het mangrovebos. Er vormden zich weideachtige, vrijliggende, groene vlaktes die onze paarden goed en lekker smakend voer boden. We kwamen langs levendige waterloopjes, die men gerust beken kon noemen. Op geschikte plekken vormden ze vijvers en meertjes, waarin zich een bijzonder rijk dierenleven bevond. Ook mensen schenen hier af en toe te komen; we vonden hun sporen. Deze sporen waren oud, al bijna helemaal uitgewist. Op een plek echter waar ze door het hoge gras voerden en zichzelf kruisten alsof hier ijverig naar iets gezocht was, schenen ze van een jongere datum te zijn, zodat het nodig was ze te onderzoeken. Ik hield daarom mijn paard in.

"Waarom gaan we niet verder?" vroeg Halef.
"Zie je deze sporen niet?" antwoordde ik, terwijl ik naar ze wees.
"Natuurlijk zie ik ze! Ik denk dat ze van herten of wilde zwijnen zijn."
"Herten? Wilde zwijnen? Halef, schaam je!"
"Denk je dat ze van mensen zijn?"
"Natuurlijk. Dat zie je al met de eerste blik!"
"Dan moeten we ze dus bekijken?"
"Inderdaad."
"Dan vraag ik je af te stijgen."
"Ik? Waarom ik?"
"Rare vraag! Het onderzoeken van sporen is tot nu toe jouw werk geweest. Waarom nu opeens niet meer?"
"Het lezen van sporen is zeer moeilijk en bijzonder verantwoordelijk werk. Een fout kan je gemakkelijk het leven kosten. Daarom wordt dat steeds slechts door de hoofdpersoon gedaan. Ik ben echter maar een bijpersoon!"
Zijn gezicht werd enige centimeters langer.
"Hm!" bromde hij verlegen. "Heb ik soms beweerd dat ik ook wat betreft het spoorzoeken de hoofdpersoon ben?"
"Zo'n bewering is helemaal niet nodig. Om onduidelijke sporen te begrijpen, zoals deze, heb je verstand nodig die de mensen die de domheid aangeboren is, niet bezitten. Dus ben jij het die moet afstijgen. Voorwaarts, Halef, voorwaarts! Bedenk hoe gevaarlijk de Ussul zijn die je me beschreven hebt! Stel je voor dat zulke reuzen hier rondlopen! Of zelfs dat we hen zouden tegenkomen! Dus, afstijgen, afstijgen! We moeten beslist weten wat voor mensen het zijn van wie deze voetafdrukken zijn!"

Hij zwaaide uit het zadel en begon met werk, waar hij een hekel aan had omdat hij het nooit zo ver gebracht had gevolgtrekkingen er uit te halen.
Deze kunst wordt echter van iedereen verlangd die zich aanmatigt sporen en indrukken te kunnen lezen. Ook ik steeg af, maar niet om me met het werk te bemoeien maar enkel om het me in het gras gemakkelijk te maken en toe te kijken.
Het was grappig om te zien hoe onbeholpen hij aan het werk ging. Hij had vaak gezien met welk een zorgvuldigheid ik zo'n spoor behandelde. Het mocht enkel bekeken worden, echter niet aangeraakt of vernield te worden. Hij liep echter over al deze indrukken heen en weer, liep ze plat en wiste ze uit, zonder te bedenken dat dit een onvergeeflijke fout was. Toen hij daarmee klaar was, berichtte hij:
"Sihdi, je hebt ongelijk, volslagen ongelijk. Dat zijn geen mensen geweest!"
"Wat dan?"
"Olifanten! Neushoorns! Nijlpaarden! Van die grote, machtige dieren!"
"Waarom dat?"
"Vanwege de grote stappen. Zulke voeten kan slechts een olifant of een Hippopotamus hebben!"
"Hoeveel poten heeft een olifant?"
"Vier natuurlijk."
"Dan klopt het niet. De monsters die hier rondgelopen hebben, hebben niet vier maar twee poten.."
"Dat betwijfel ik! Hoe kun je dat nu weten? Je ziet toch niet de dieren maar slechts hun voetstappen; het is dus maar de vraag of twee stappen of vier stappen tot een exemplaar behoren. Jij zegt twee, ik vier, en het is je toch bekend dat het meeste altijd gelijk heeft. Het zijn dus olifanten of neushoorns maar geen mensen!"
"Heb je de indrukken er misschien ook op nagekeken, of er sporen aan de laarzen zaten?"
"Sporen? Aan de laarzen?" Hij brak in hartelijk, goed bedoeld lachen uit en zei, nog steeds lachend: "Sinds wanneer dragen olifanten laarzen? En zelfs met sporen eraan!"

"Sinds ze op jouw nijlpaarden rijden," antwoordde ik, terwijl ik met zijn gelach instemde. "Overigens ben je nog niet klaar met je werk. Tot nu toe heb je bepaald of het mensen of dieren waren. Nu is het nodig na te gaan vanwaar ze gekomen zijn en waarheen ze gaan."
"En dat moet ik onderzoeken?"
"Natuurlijk!"
"Sihdi als jij me hij nu eens bij hielp!" bad hij.
"Nee," antwoordde ik.
"Waarom niet?"
"Omdat ik daarmee jouw aangeboren slimheid zou beperken. Ga dus!"
Ik zei dat op een enigszins scherpe toon. Daarom vroeg hij niet verder maar zei enkel: "Dan wil ik in elk geval mijn geweren af doen, zodat ze me niet hinderen als ik zoek."
Hij had zijn lange, Arabische, rijk met ivoor ingelegd geweer en het door mij geschonken Europese dubbelloopsgeweer aan riemen op zijn rug hangen. Hij nam ze af en bond ze dwars over de zadelknop. Toen ging hij opnieuw beginnen met zoeken. Om wat er nu komt te kunnen begrijpen, moet men zich een beeld scheppen van de omgeving waar we ons bevonden.

Van daar uit, waar ik bij onze paarden in het gras zat, lag links en rechts tamelijk dicht struikgewas, waar aan beide kanten het hoge bos aansloot. Recht voor me was de vrije, met gras bedekte open plek, waarop Halef nu de sporen onderzocht. Die liepen ongeveer tweehonderd passen lang rechtuit, stootte toen op het bos en boog af naar links, waar ze achter het struikgewas verdwenen. De sporen kwamen rechts van mij uit het struikgewas, liepen, terwijl ze zich verscheidene malen kruisten, over het hele grasveld heen, en bogen toen om de linkse, achterste hoek van het struikgewas. Het konden drie of vier personen zijn geweest die daar gelopen hadden. Het door- en over elkaar heen lopen van de voetafdrukken liet me vermoeden dat men hier naar bloemen, eetbare wortelen of zoiets gezocht had. De stappen zagen er inderdaad erg groot uit, ook van een afstand. Dat lag in eerste instantie aan de hoogte van het gras, maar ook aan de soort voetbekleding die men gedragen had. Mijn vraag naar laarzen en sporen was natuurlijk niet zonder redenen geweest. Het is altijd zeer belangrijk te weten of men mensen voor zich heeft die bereden zijn of niet.

Halef vond het nodig voor alles na te speuren waarheen de sporen gingen. Hij was van mening dat hij dan niet hoefde te weten waar ze vandaan kwamen. Hij volgde ze nu dus over de hele open plek, zo ver als ik het kon overzien, en verdween vervolgens naar links, achter de al genoemde hoek van het struikgewas. Ik vond het geen waagstuk hem op deze wijze aan zichzelf over te laten. Hij had dan wel niet de wijde, verziende blik en de alles scherp samenvattende combinatiegave, zonder die men een reis zoals de onze niet kon ondernemen, maar hij was toch moedig, zelfs slim, en ik nam niet aan dat hij de inheemse bevolking zou treffen, want de voetafdrukken waren nog vers, maar toch niet meer zo nieuw dat men de aanwezigheid van de betreffende personen nog vermoeden kon. Ik had dus helemaal geen zorgen om hem, vooral omdat het vanzelfsprekend was dat hij zich niet te ver zou verwijderen en direct naar me terug zou keren zodra hem iets verdachts opviel.

Halef was nog niet lang verdwenen toen ik van Syrr, mijn moor, een waarschuwend teken kreeg. Hij ging heel dicht bij me staan, hief zijn kleine, mooie kop, deed die naar voren en zoog de lucht met een zacht, stootsgewijs snuiven door de rode neusgaten, wat een bewijs is dat hij iets verdachts opgemerkt had. Assil Ben Rih, het paard van Halef, werd ook direct achterdochtig. Beide dieren keken naar rechts, en wel naar de plek waar de sporen uit de bosjes kwamen. Zouden er nog andere mensen langs dezelfde weg komen? Ik spande mijn gehoor tot het uiterste in maar hoorde niets. Ik legde mijn hoofd op de aarde en luisterde. Ik hoorde inderdaad een geluid dat naderbij scheen te komen, want het was zacht maar werd steeds luider. Het klonk als langzame, zware stappen, begeleid door het geruis van bladeren. Ik richtte me weer op in zittende houding. Nu was het geluid te horen, zonder dat ik mijn oor de geluiddragende aarde raakte. Het kwam werkelijk nader. Het werd sterker en sterker, op het laatst zo sterk dat ik inderdaad aan Halefs olifanten, neushoorns en nijlpaarden dacht. Het struikgewas ruiste en sloeg kletsend terug; takken kraakten, stampende voetstappen dreunden. Maar deze voetstappen waren zeker niet van een wild dier. Ze klonken in gelijke tussenpozen als een afgemeten pas, daarbij aangenaam, massief alsof een reus in uitnemende stemming door het bos wandelde en er helemaal niet op lette dat hij daarbij de bosjes en de bodem knakt en plattrapt. Ik stond nu toch op en pakte mijn geweren.

De struiken bogen wijd uiteen en de levende oorzaak van het geruis trad voor mijn ogen. Je moet niet lachen als ik zeg dat ik op de eerste blik die ik had, onwillekeurig aan een kunstenaar uit het vaderland moest denken, namelijk aan Arnold Böcklin, de beroemde schilder van de raadselachtige grotesken. Zijn centaurs, zijn eenhoorns in "Schweigen im Walde" kwamen in mijn herinnering toen ik het wezen, of veel meer het dubbele wezen zag die me op dezelfde manier verwonderd aankeek als ik hem. Of waren het twee verschillende wezens, waarvan de ene op de andere zat? Ja, juist! Een ruiter! Maar wat voor een! En het dier waar hij op zat, was dat een gedegenereerd nijlpaard, een ontaarde tapir, een voorwereldlijk reuzenhert zonder gewei of een overvoerde kameel met olifantspoten zonder bulten? Het had van alles wat; maar bij nadere betrachting kon ik er niet onderuit dat dit merkwaardige zoölogische product het doel had een paard te zijn. Het had hoeven, en wel echte paardenhoeven, maar van een grootte die ik nog nooit gezien had. De kop leek op die van een reuzeneland, vooral de muil, of beter gezegd, de snuit. De manen waren uitzonderlijk rijk en lang, maar van zo'n stevige structuur dat ze niet uit haren maar uit touw scheen te bestaan. De kleur, zoals de kleur van het hele beest, was moeilijk te bepalen omdat deze onder een dikke, pantserachtige laag vuil helemaal verdwenen was. Zulke modder-

kokers had ik bij de Noord-Amerikaanse buffels gezien die zich in de modder plegen om te wentelen om de insectensteken te ontlopen.
Bijzonder noemenswaardig aan dit opvallende creatuur waren de ogen en de staart. Of de laatste lange haren had of een kwast aan het eind dat kon ik niet zien. Veel haren waren het in elk geval niet, en de paar die men kon zien, waren met zo'n korst van schurft, roof en vuil bedekt dat men veel eerder aan een mislukte beverstaart dan aan het edele versiersel van een paard dacht. En het verbazingwekkende hierbij was dat deze staart ondanks zijn stevigheid en compactheid in een onophoudelijke, niet te stoppen beweging was. Hij hing niet stil, maar bewoog en roerde zich zonder ophouden, en wel steeds in de rondte. Het zag er uit alsof een onzichtbare muzikant het paard voor een draaiorgel en de staart voor de draaier hield. Deze onzichtbare stond nu achter het dier en draaide de staart met een geestdrift en een uithoudingsvermogen die gewoonweg ideaal te noemen was. En juist omdat men hem niet zag maar alleen de steeds in dezelfde richting ronddraaiende staart, maakte deze beweging op de toeschouwer een indruk die onmogelijk te beschrijven is. Van precies dezelfde rusteloosheid waren ook de beide ogen. "Ogen" is eigenlijk een overdrijving, het moet "oogjes" zijn. Ze waren klein, veel te klein voor de kolos, wiens lichaam het vlees van twee volwassen ossen in zich verenigde. Deze oogjes waren onbegrijpelijk rusteloos. Het was bijna onmogelijk te zeggen waar ze heen keken. Naar rechts, naar links, naar boven, naar beneden, naar hier, naar daar, ze keken overal heen, en wel zoals het leek op hetzelfde ogenblik. Je zag steeds het wit van de oogappel. Dat werkte zo buitengewoon ongewoon, zo bijdehand, bijna beangstigend. Het was net alsof in dit dikke, plompe, onbehouwen lichaam een ziel woonde die gedurende zijn vroegere leven een of andere duivelskunstenaar of geheime politieagent toebehoord had. Meteen met de eerste blik die men op deze overal tegenwoordige oogjes wierp, moest men zeggen: met dit monster moet je alleen op goede voet verkeren die laat zich niet bij de neus nemen.

Maar nu naar het andere wezen dat als ruiter op het zo-even beschreven dier zat. Dat was een mens maar wat voor een! Wie hem zag en kennis had van de bijbel, moest aan Goliath, de Filistijn denken, waarvan de Heilige Schrift vertelt dat hij zes el en een hand groot geweest was. "En hij had een bronzen helm op het hoofd en droeg een schubbenpantser, gemaakt van vijfduizend sikkel brons. Aan zijn benen had hij bronzen scheenplaten en tussen zijn schouders droeg hij een bronzen kromzwaard. De schacht van zijn lans leek wel een weversboom en de ijzeren spits woog zeshonderd sikkel."
Deze Goliath was hoogstwaarschijnlijk niet groter en ook niet sterker geweest dan de ruiter die ik nu voor me zag en die anderhalve kop groter was als ik, met de daarbij behorende schouderbreedte en spierenbundels. Hij droeg weliswaar geen bronzen helm op zijn hoofd en ook geen pantser om zijn reuzenlichaam, maar de lans in zijn rechtervuist leek wel op een weversboom, en het mes dat in zijn gordel stak had zo'n dusdanige vorm en zwaarte dat het tegelijk als bijl, zo niet als strijdbijl gebruikt kon worden. Op zijn rug hing een zware, uit krokodilsrug vervaardigde boog en daaronder een voor werpsperen en pijlen ondoordringbare koker van het pantser van een schildpad die vanwege zijn grootte ook als schild te gebruiken was. De voeten staken tot de knie in dikke, laarsachtige pijpen van bast die stevigheid verkregen doordat men ze met brede leren riemen had omwonden. De zolen waren van zo'n lengte en zo'n breedte dat ze de grootte van de stappen in het gras ruimschoots konden verklaren. De dijbenen staken in zeer stevige, leren holle cilinders die men met enige fantasie als broek kon aanmerken. Van leer was ook de bekleding van het bovenlichaam, een soort van harnas die van voren wijd open stond en de gehele en zeer dichtbehaarde borst liet zien. Bij deze aanblik kreeg men het gevoel dat ook de rest van het lichaam op dezelfde manier behaard moest zijn. Dienovereenkomstig was het onbedekte hoofd door een donkere haardos beschermd die als manen tot half op zijn rug hing. Van het gezicht waren slechts enkele kleine plekjes huid te zien; al het andere was baard die van voren bijna nog langer was als van achter het haar van zijn hoofd. De ogen van deze man konden, net als die van zijn paard, slechts "oogjes" genoemd worden; ze waren veel te klein voor deze reuzengestalte, voor dit reuzenhoofd en voor dit brede gezicht, waarboven dit woud van haar zich een laag maar zeer krachtig voorhoofd verhief. Hij had geen zadel, ook geen stijgbeugels, en het hoofdstel bestond heel eenvoudig uit een riem die het paard om de bek gewonden was, zodat de ruiter de beide uiteinden in zijn handen had. Dat was voor het dier erg comfortabel maar niet voor de ruiter, die op deze wijze niets anders dan alleen de met de kuiten uitgeoefende druk ter beschikking stond om het paard gewillig te maken.

Men moet niet denken dat het in mijn bedoeling lag door deze beschrijving, ros en ruiter belachelijk te maken. Ik moet integendeel constateren dat de beide ongewone vormen me verrasten, niet op een vrolijke maar op en ernstige manier. De dubbele figuur die voor me stond, maakte de indruk van oprechte ongekunstelde natuurlijkheid, van ongetemde kracht, van onvoorwaardelijke onverschrokkenheid, van blakende gezondheid en - last not least – van een rondborstige, onbekommerde goedmoedigheid die in oorspronkelijkheid al de haar verwante wezens eigen is. "Oorspronkelijkheid", ja dat was het juiste woord voor de voorstelling die men zich bij de aanblik van deze man en zijn paard maakte. Als ik een sprookje moest schrijven waarin een oermens zou verschijnen op een oerpaard, dan zou beslist naar dit voorbeeld grijpen dat ik hier voor ogen had.

De reus bekeek me net zo stil en onderzoekend als ik hem. Toen vroeg hij: "Waar kom je vandaan?"
Ik wees achter me en antwoordde:
"Daar vandaan."
"Van de zee?"
"Ja."
"War wil je naar toe?"
"Daarheen."

Terwijl ik dit zei, wees ik naar voren. Daar sommeerde hij mij:
"Druk je duidelijker uit! Daar vandaan en daarheen dat zijn geen antwoorden! Je schijnt me niet te kennen?"
"Ik heb je nog nooit gezien."
"Dan luister naar wat ik je te zeggen heb en onthoud het! Ik ben Amihn, de opperste sjeik van de onoverwinnelijke stam van de Ussul. Heb je dat begrepen?"
"Ja."
"Gedraag je daar dan naar! Het gehele land, van de zeekust tot daarboven, waar achter de landengte El Chatar, de woestijn van Tsjoban begint, is mijn eigendom. Alles wat in dit land groeit, woont en beweegt is van mij. Jij dus ook! Heb je dat begrepen?"
"Ja," knikte ik.
"Als mij de man toebehoort, dan is het wel duidelijk dat mij ook alles toebehoort wat hij bezit. Geef je dat toe?"
"Ja."
"Daar ben ik blij om, vreemdeling. Het schijnt dat je helemaal niet dom bent! Zo snel als jij, heeft tot nu toe niemand ingezien dat ik de rechtmatige eigenaar van zijn bezittingen ben. Ik zal je eens nauwkeuriger bekijken en daarna je spullen."

Hij kwam op me toe gereden en steeg van zijn oerpaard. Nu kon men pas zien wat deze man voor een voeten, wat voor een dijen en wat voor een armen had! Zijn handen waren bijna tweemaal zo groot als de mijne. En dan de breedte van zijn schouders! Ik was een dwerg vergeleken met hem! Hij pakte me bij de bovenarmen en draaide me tweemaal in het rond. Ik liet dit rustig gebeuren, maar niet uit angst, o nee! Hier stond het lichaam tegenover de geest, de ruwe, lompe kracht tegenover het geschoolde overleg, spieren tegenover hersenen, en wie daar uiteindelijk de overhand zou behalen dat was duidelijk. Mijn schijnbare gewilligheid leek hem voor mij in te nemen, want hij zei: "Je bevalt me! Van nu af aan ben je mijn knecht en moet je dus bij me blijven. Ik weet nog wel niet hoe je me moet dienen en wat voor nut je kan brengen, maar we vinden wel iets waardoor je me kunt bewijzen dat je niet helemaal waardeloos voor me bent. Laat zien wat je bij je hebt!"

Om beide handen vrij te hebben, stak hij zijn speer in de grond en greep mijn geweren om ze te bekijken. De vijfentwintigschots Henrybuks hield hij slechts een ogenblik vast toen gooide hij hem weg, hij was hem te licht.
"Ik ken deze dingen niet, hou er ook niet van," zei hij op zeer verachtelijke toon. "Speelgoed voor kinderen!"
Het ongewone gewicht van de berendoder imponeerde hem echter. Hij bewoog hem heen en weer, pakte hem toen bij de lopen, zwaaide hem door de lucht alsof hij iemand met de kolf wilde neerslaan en liet zich de lovende opmerking ontvallen:
"Dit geweer is beter! Die breekt niet als je je vijanden ermee op de schedel slaat!"
Een geweer scheen voor hem slechts als knots te gebruiken zijn, niet voor schieten. Toch vond hij het interessant, het slot van de buks aan een nader onderzoek te onderwerpen, maar ik zag aan hem dat hij er niet veel van snapte. Terwijl de oermens zich bezighield met mijn wapen, zocht de oerknol nu ook toenadering tot me. Hij schoof zijn meester met de snuit eenvoudig aan de kant, kwam op me af, kwispelde met de staart, bekeek en besnuffelde me en scheen me een zeer acceptabele kerel te vinden, want hij deed me de eer aan zijn natte snuit aan mijn gezicht af te drogen. Ik gaf hem een oorvijg, en wat voor een! Het beledigde hem echter niet. Integendeel, hij scheen het fijn te vinden, want hij hief zijn plompe kop omhoog, sloot van louter gelukzaligheid zijn beide oogjes, sperde zijn muil wijd open en - - - hinnikte misschien? O nee! Wat ik daar te horen kreeg dat was geen hinniken, dat was geen getrompetter van een olifant, geen brullen van een leeuw, geen misthoorn van een stoomboot en ook geen claxon van een automobiel; het had iets van allemaal, en het klonk zo ontzettend verrassend dat ik het liefste omgevallen was, ik weet alleen niet of het van schrik of van het lachen was. Toen draaide zijn meester zich om en sprak hem in bestraffende wijze toe: "Ben je gek? Zo te brullen! Hier in het vrije veld, waar we niet weten of er nog andere vreemdelingen zijn die niet mogen weten waar we zijn! Schaam je!"
Het hoofd van de knol viel snel weer naar beneden, nog dieper dan het voorheen gehangen had; de staart onderbrak zijn draaien; de oogjes naderden elkaar om beschaamd langs de neus heen te kijken, en uit het hart steeg een zo lange, zware, oneindig diepe zucht op alsof het lieve beest op het punt stond van louter schaamte en berouw in de aarde weg te zinken. Ik voelde me tot in het diepste van mijn ziel oprecht ontroerd. Er was geen twijfel mogelijk dat dit oerpaard tevens een gemoedelijk paard was!

"Hij heet Smihk" (de dikke), verklaarde de sjeik me, terwijl hij op het draaiorgel wees waaruit zojuist de eerste tonen geklonken hadden. "Het is niet de enige die we hebben, we bezitten er vele. Je zult ze zien."
"Wanneer?" vroeg ik.
Hij had niet door hoeveel inlichtingen ik wilde inwinnen met deze korte woorden, en hij stelde me op de hoogte:
"Morgen of overmorgen. Vandaag zijn we niet thuis maar op jacht."
"Waar?"
"Daar verderop in het woud."
Hij wees met de arm in de richting, waar Halef verdwenen was.
"Met hoeveel jagers zijn jullie?"

"Twintig, zonder de vrouwen. De mannen jagen; de vrouwen zoeken naar wortelen die bij het vlees gegeten worden."

Om niet op te vallen, vroeg ik niet verder; ik wist nu al genoeg. De vrouwen hadden hier op de grasachtige tra (open plek) naar wortelen gezocht; vandaar de sporen. Deze sporen voerden naar het kamp, waar twintig reusachtige Ussul waren die als ze op hun sjeik leken, weliswaar goedmoedige maar voor ons toch gevaarlijke mensen waren. Halef bleef te lang weg. Hij had zich te ver verwijderd. Het was best mogelijk dat men hem gezien en gevangengenomen had. Als bij de Ussul de stelling heerste dat elke vreemdeling die hun gebied betreedt hun eigendom is, en wel met alles wat hij bezit, dan was deze stelling ook op Halef van toepassing, en zoals ik hem kende moest ik aannemen dat het niet in hem opgekomen was zich dit te laten gevallen. Hij had zich daar tegen verzet, was overwonnen en bevond zich nu in gevaar. Ik moest hem volgen om hem bij te staan. Dan was er voor mij een wapen dat beter en succesvoller dan elk ander wapen was, namelijk de sjeik zelf die ik gevangen moest nemen, zodat hij als gijzelaar kon dienen. Waarschijnlijk betekende dat een gevecht tussen hem en mij, waar ik echter helemaal niet bang voor was. De lichamelijke superioriteit van deze tegenstander maakte me niet bang. Hij was wat men een simpele ziel, een stuntel noemt, en om de kansen gelijk te maken, had ik helemaal geen grote geestkracht nodig.

Nadat hij me in ogenschouw genomen had, deed hij hetzelfde bij onze paarden. Ik merkte meteen dat hij geen kenner was. Zijn oerknol was hem meer waard dan onze beide moren tezamen. Hij meende dat ze veel te licht waren om hem te dragen, en voor de huidige omgeving kon je al helemaal niet op ze vertrouwen, want ze hadden veel te kleine hoeven, zodat ze bij elke stap in het moeras konden zinken en met hun ruiter moesten verdrinken of stikken. Hoe groter en hoe breder de heupen, des te waardevoller was het paard.

Toen hij me dat verklaarde, sloop Smihk, de "dikke", van achteren op me toe om me liefkozend in de nek te bijten. Hij kreeg meteen een tweede oorvijg die nog veel harder dan de eerste was. Ook die hield hij voor een teken van mijn liefde, want net als eerst hief hij het hoofd omhoog, deed zijn oogjes dicht en deed zijn muil des te meer open om de verschrikkelijke grondtoon van zijn ras voor de tweede keer te laten horen. Toen viel hem echter op het laatste moment in dat zijn heer hem net van te voren verzocht had zich te schamen; hij slikte datgene wat hij luid had willen laten klinken, weer in, deed zijn muil weer dicht, daarentegen zijn oogjes open, liet zijn kop zinken en loenste ons beiden staartdraaiend aan alsof we in staat zouden zijn zijn zelfoverwinning te bewonderen. Dat ontroerde me. Het ging me aan het hart en brak het bijna. Ik klopte en kletste hem liefkozend op de hals. Dat had echter het tegenovergestelde effect. Hij wierp zijn hele zelfoverwinning meteen omver, deed zijn hoofd weer snel in de hoogte en begon zo te brullen, te trompetteren, te toeteren, te hinniken, te krijsen en te toeten dat ik er bang van had kunnen worden. Toen trok de sjeik zijn spies uit de grond, haalde uit en sloeg dusdanig op de zanger in dat hij gelijk verstomde. Hieruit kon men met het volste recht opmaken dat de oerpaarden bij de Ussul een goede opvoeding hadden gehad. Ik maakte echter de gestrengheid van zijn heer bij Smihk meteen weer goed doordat ik mijn liefkozingen voortzette. Daarbij zag ik dat zijn ogen mondhoeken, de neusgaten, de oorschelpen en andere gevoelige lichaamsplekken zo vol met paardenvliegen en moerasvliegen zaten dat hij in elk geval behoorlijk pijn moest lijden. De gewone oriëntaal heeft voor zulke dingen geen begrip en hulp. In Egypte bijvoorbeeld ziet men overal moeders met kleine kinderen op de arm, van wie de zieke ogen helemaal bedekt zijn door zuigende vliegen, zonder dat het in de moeder opkomt deze kwellende insecten te verwijderen. Vandaar de vele blinde mensen daar! Ik had medelijden met Smihk, de dikke. Ik pakte een stokje van de grond op en verwijderde daarmee de insecten die op sommige plekken hele trossen vormden. Dat was het beest nog nooit overkomen. Het stond stil tot ik klaar was, steunde diep van verlossing en dankbaarheid en probeerde mij met behulp van allerlei liefkozingen te laten zien dat ik hierdoor heel zijn hart gewonnen had. Ik bewees hem ook later deze dienst, zo vaak als het nodig was, en hij heeft me deze opmerkzaamheid door een liefde goedgemaakt die ik bijna als tederheid kan aanduiden.

Het was kinderlijk naïef, hoe de sjeik de spullen die ik bij me had, bekeek en ze direct in zijn gedachten en met woorden op zodanige manier registreerde alsof ze nu al zonder twijfel in zijn bezit waren overgegaan. Mijn horloge beviel hem zo dat hij hem niet meer teruggaf maar deze eenvoudig bij zich stak. Ik maakte hem er op opmerkzaam dat dit niet in zijn maar in mijn zak thuishoorde. Toen keek hij mij zonder begrip aan, schudde het hoofd en zei: "Ik begrijp je niet! Ik heb je toch gezegd dat deze voorwerpen van mij zijn, en jij bent het daar helemaal mee eens geweest!"
"Je vergist je!" sprak ik hem tegen.
"Ik vergis me nooit!" beweerde hij. "Voor jouw eer wil ik aannemen dat je slechte gedachten bezit. Als ik dat niet zou doen, moest ik je voor een leugenaar houden, en je geeft toch wel toe dat dit het allerergste is wat een mens kan overkomen! Of heb jij ook niet toegegeven dat iedereen van mij is die mijn land betreedt?"
"Nee dat heb ik in geen geval toegegeven."
"Je hebt toch "ja" gezegd!"
"Maar niet hier tegen! Je vroeg me of ik begrepen had wat je zei, hierop zei ik "ja". En daarop zei jij dat als de man jouw eigendom is, ook alles wat hij bezit van jou is. Daar heb je gelijk in. Maar slaat dat op mij? En hoe wil je me bewijzen dat ik van jou ben dat ik je dienaar, knecht of slaaf ben?"
"Ik heb het je gezegd dat is het bewijs. Iets anders is niet nodig!"
"Dan vergis je je!"

"Ik vergis me nooit!" beweerde hij. "Ik ben de opperste Sjeik van de Ussul, en wat bij mijn stam recht en gewoonte is dat voer ik uit. Het is recht en gewoonte dat je mijn eigendom geworden bent; zo is het en niet anders!"
Hij sprak nu op zeer besliste toon.
"En als ik niet wil? Als ik me hij tegen verzet?" vroeg ik.
Hij keek me aan van top tot teen, lachte vrolijk en antwoordde:
"Je verzetten? Jij peuter! Kijk eens naar mijn handen! Spreek me nog eens tegen, dan druk ik met deze vuisten je domme hoofd zo samen dat hij als brij aan mijn vingers kleeft!"
Met deze woorden hield hij mij zijn gigantische handen dreigend voor het gezicht.
Het zal je geen zegen brengen," waarschuwde ik hem. "Ik ben namelijk niet alleen!"
"Niet alleen?" vroeg hij, terwijl hij om zich heen keek. "Ik zie niemand!"
"Maar je ziet toch twee paarden! Heb je hij werkelijk niet aan gedacht dat een van de twee ruiters weg is?"
"Hij is weg? Zo? Waarom? Waar is hij?"
Dat was meer dan kinderlijk naïef! Hij deed niet alsof; het was geen geraffineerdheid, geen krijgslist van hem.
Hij dacht precies zoals hij sprak. Hij zocht met zijn ogen naar de verdwenene. Mijn bedoeling was echter minder eerlijk. Ik nam me voor hem uit te horen, en beantwoordde zijn vraag op zo'n manier dat ze geen leugens bevatte maar de volle waarheid: "Waar hij op dit moment is, weet ik helaas niet. Hij bemerkte de sporen hier in het gras en wilde zien van wie ze waren. Daarom volgde hij ze en is nog niet terug gekomen".
"Ging hij hier rechtdoor en dan links om de hoek van het struikgewas?"
"Ja."
"Dan komt hij beslist niet meer terug."
"Waarom?"
"Hij is onze gevangene."
"Je bedoelt dat je mensen hem gezien hebben?"
"Gezien en gevangen genomen! Inderdaad. Van ons kamp uit, kan men precies tot die hoek kijken."
"Dan kamperen jullie zeker aan de overkant, links, aan de andere kant van de struiken, in het bos?"
"Niet in het bos zelf maar aan de rand ervan. We hebben je kameraad meteen gezien toen hij de hoek om kwam. Is hij net zo klein als jij?"
"Nog kleiner."
"Nog kleiner?" lachte hij. "Dan heeft men vast geen moeite met hem gehad."
"En als hij zich verweerd heeft - - -?"
Dat was mijn hoofdvraag. Ik was benieuwd wat hij hierop zou zeggen.
"Dan is hij dood," antwoordde hij.
"Echt?"
"Zeker! Wij dulden geen tegenstand. Wij verlangen gehoorzaamheid. En zo'n dwerg die zelfs nog kleiner is dan jij, als hij het waagt ons te weerstaan, dan maken we het kort, zeer kort met hem. De aarde heeft geen dwergen nodig. Ze zijn nutteloos. Alles wat te klein is en wat ziek is, staat het grote, het gezonde in de weg. Het moet verdwijnen. Dus als je kameraad ongehoorzaam is geweest, is hij dood. Maar dat gaat jou en mij toch niets aan! Ik moet bekijken wat je allemaal bezit. Als dat klaar is, rijden we naar het kamp. Daar wordt alles wat je bij je hebt, verdeeld. Ik zelf wil echter nu kijken of iets me bevalt, zodat ik het bij me kan steken."

Dat was zeer oprecht gesproken maar niet echt geruststellend! Dat ik echter niet als gevangene het kamp zou betreden stond vast. Daarvoor moest ik eerst de reus overmeesteren. Hoe ik dat moest bewerkstelligen, daar was ik nog niet uit. Schiet- en steekwapens waren uitgesloten. De sjeik was een goedig, lief en daarnaast ook een zeer interessant mens, die ik noch bezeren noch doden mocht. Ik moest integendeel proberen de genegenheid van de Ussul te winnen. Deze stam kon voor ons een steun- en uitgangspunt worden voor alles wat later moest gebeuren, en om dat mogelijk te maken, was het nodig er voor te zorgen hun aanvoerder goed te behandelen. Overigens hoefde ik er mijn hoofd niet over te breken op welke manier ik hem in mijn macht kon krijgen. Hij kwam me namelijk hierin zelf tegemoet, en wel op zo'n gemakkelijke manier dat ik niets anders hoefde te doen dan toegrijpen.

Terwijl hij mij en mijn spullen onderzocht, vroeg hij van elk voorwerp naar de waarde en het gebruik. Hij wilde nu alvast zijn keuze maken als later de spullen zouden worden verdeeld. Daarom vroeg hij naar alles wat hij zag, en ik deelde hem de gewenste informatie op bereidwillige wijze mee alsof ik me al volledig aan mijn lot had overgegeven. Zo kwam hij ook bij de lange, kunstig in elkaar gevlochten vangriem die aan de hals van mijn Syrr hing.
"Wat is dat?" vroeg hij, terwijl hij hem bekeek en betastte.
"Een lasso," antwoordde ik.
"Een lasso? - Nog nooit van gehoord! Dit vlechtwerk is een groot kunststuk. Wij vlechten ook touwen, enkele korte en dus niet zo lang. En zo strak, zo gelijkmatig en zo mooi kunnen wij het niet. Dat noemen ze dus een lasso! Waar wordt hij voor gebruikt?"
"Voor het vangen van mensen."
Het was natuurlijk niet mijn bedoeling hem te verraden dat het gebruik meer geschikt was voor dieren dan voor mensen.
"Mensen vangen met dit touw?" vroeg hij snel en belangstellend. "Toch wel vijanden?"
"Ja."
"Tijdens de strijd? Als ze willen ontsnappen?"

"Bij elke gelegenheid als je ze wilt vangen."
"Bij elke gelegenheid? De vijanden vangen? Dat is belangrijk, zeer belangrijk! En jij weet hoe je dat moet doen?"
"Ja, natuurlijk."
"Kun je het me laten zien?"
"Als je dat wilt, graag."
"Meteen, nu, hier? Wachten we niet tot mijn mensen er bij zijn en het ook kunnen zien zoals ik?"
"Nu meteen," knikte ik.
"Doe het dan; ja, doe het snel! Zijn vijanden vangen, met zo'n touw! Dat is heerlijk! Kijk, hier aan mijn gordel hangt ook een bundel touwen. Die zijn er niet voor om vijanden te vangen, echter alleen om ze vast te binden; maar dan moet je ze eerst vangen. Laat het me dus zien!"
"Maar aan wie moet ik het laten zien?" vroeg ik, terwijl ik de lasso van de hals van het paard haalde. "Er is gen vijand aanwezig die ik kan vangen!"
"Dat geeft niet," meende hij. "Denk maar dat ik er een ben! Duurt het lang?"
"Slechts enkele ogenblikken."
"En doet het pijn?"
"Helemaal niet."
"Begin. Vooruit! Wat moet ik doen?"
"Ga op je paard zitten en probeer aan me te ontsnappen!"
"Prima! Goed! Waarheen moet ik vluchten?"

Ik wees in de richting waaruit ik met Halef gekomen was, want die kende ik. Het kwam er op aan de sjeik van hier weg te krijgen, waar het kamp van zijn mensen verhoudingsgewijs dichtbij was. Een roep om hulp van hem die ze hoorden, kon mijn hele plan doen mislukken. En voor de uitvoering hiervan had ik een verborgen staande boom nodig, waaraan ik de reus kon vastbinden, zonder bang te hoeven zijn dat men hem meteen zou ontdekken.
"Vlucht daar naar toe," antwoordde ik, "en wel zo snel als je kunt!"
"Wil je me soms inhalen?" verkondigde hij met een brede grijns.
"Ja."
"En me dan vangen? – te paard?"
"Ja."
"Met deze kleine honden van je die helemaal geen paarden zijn? Hoor, ik lach je uit! Probeer het maar! De schande die je beleeft, is dan niet van mij maar van jou!"
Hij had geen stijgbeugel om makkelijk op te stijgen; dus klom hij moeizaam op de brede rug van zijn oerknol. Daar aangekomen, ging hij op een behaaglijke manier recht zitten, zoals men dat op een vrije avond doet als men het zich gemakkelijk maakt op het oude kussen van een canapé, knikte tevreden naar beneden en sommeerde zijn onderdaan die nu met hem er vandoor moest gaan:
"En nu, weg van hier, Smihk! Maar snel, anders krijg je een geweldig pak slaag!"
Het lieve dier scheen deze worden noch te verstaan noch op zichzelf te betrekken. Hij deed alsof hij helemaal niemand op zijn rug had, of dat er buiten hem er niemand aanwezig was. Hij richtte zijn hele opmerkzaamheid op mij alleen. Zijn blikken bewogen zich uitsluitend over mijn persoon heen en wel met een zo vastberaden uitdrukking van welwillendheid dat zijn genegenheid voor mij, de vreemdeling, zeer duidelijk was. In plaats van de wil van zijn heer te doen, kwam hij weer op mij af, wreef zijn snuit tegen mijn armen en stak toen zijn lange, vette tong uit om daarmee een liefdevolle wandeling over mijn gezicht te maken. De sjeik rukte echter het hoofd van het paard met behulp van de teugels van me weg en riep dreigend: "Wat denk je wel? Als je het niet direct op een galopperen zet, zal ik je gehoorzaamheid leren! Begrepen?"
Hij bukte bij deze woorden naar het hoofd van het paard om hem zijn dreigende vuist te tonen. Het dier scheen hem deze keer te begrijpen, want hij probeerde, hem een bestraffende blik naar achteren toe te werpen, stootte een zeer onwillig, antediluviaal gebulder uit, wat ik in elk geval als een soort hinniken moest zien, trad snel op me toe en gaf me met de tong zo snel dat het niet te verhinderen was dat hij me een lik dwars over mijn gezicht gaf.
"Hij houdt van je, waarlijk, hij houdt van je!" verwonderde zich de sjeik. "Ik weet niet hoe het komt dat hij juist jou graag mag?"

Ik aanvaardde deze woorden, zonder me lang af te vragen of ik er blij over moest zijn of me moest ergeren. Toch dacht ik dat dat met de tong een soort liefdesverklaring was. Er viel me een kleine gebeurtenis uit mijn jeugd in die toen psychologisch gezien zeer interessant was. Het gebeurde tijdens mijn schooltijd. Ik liep gedurende een vakantiewandeling langs een lang gestrekte bergweide, waarop het personeel van de bezitter "hooi maakte", zoals men dat daarboven pleegt uit te drukken. Die mensen verrichtten hun werk zeer ernstig en vlijtig, op een knecht na die met een dienstmeisje flirtte. Zij was een groot, sterk, onbehouwen vrouwmens. Net toen ik er langs wilde lopen, greep hij haar bij haar reusachtige taille, hield haar vast en gaf de maagd een zoen. Toen wierp hij mij, de getuige van zijn heldendaad, een triomferende blik toe die echter niet van lange duur was, want het meisje haalde uit en gaf hem zo'n gepeperde oorvijg dat hij zijn evenwicht verloor en zo lang als hij was, in het hooi te liggen kwam. En algemeen gelach klonk en nu was het het meisje die mij, de getuige van haar heldendaad, een triomferende blik toewierp. Ik klein, af en toe graag ook een grappig, mannetje bleef staan en lachte mee. Toen hij dat zag, sprong hij boos op en riep tegen me: "Wat heb je dan te lachen, jij peuter, jij nietsnut, jij? Dat ze mij een "muilpeer" gegeven heeft, is toch het bewijs dat ze van me houdt! En als je het niet gelooft, ga dan naar haar toe en vraag het haar zelf!" Zij wachtte echter niet af of ik het zou doen, maar zette haar handen in de zij, knikte me hautain toe en zei: "Is juist, helemaal

juist! Hij is van mij. Een ander sla ik niet!" Mijn toenmalige mensenkennis was nog lang niet genoeg om deze eigenaardige logica te begrijpen. Daarom ging ik weer snel door om in stilte er over na te denken welke redenen men kon hebben, steeds "de mijne" te slaan maar geen ander. Dat dit schijnbaar psychologische raadsel iets psychologisch zeer makkelijk te begrijpen is, dat zag ik pas jaren later in. En nu, terwijl de sjeik zich over de genegenheid van zijn oerpaard verbaasde, keerde bij mij de herinnering aan die vakantiedag terug. Zou het oerpaard de oorvijgen die ik hem gegeven had, dezelfde betekenis toegedicht hebben? Zou hij mij voor "de zijne" houden? De sjeik dreef het opnieuw aan om hem te laten lopen. Hij bleef staan en lonkte naar mij. Hij stootte hem de hakken in de zij. Hij bleef staan en lonkte naar mij. Hij sloeg hem zo met zijn vuist op de schedel dat ik geloofde dat er een groot gat zou ontstaan. Hij bleef staan en lonkte naar mij. Toen begon hij het beest met de zware spies te bewerken. Toen dat niet hielp, riep hij me toornig toe: "Zie je dan niet dat hij niet wil? Spoor hem toch aan! Geef hem hij een op zijn achterste!"
"Ik moet hem aansporen, ik?" vroeg ik. "Ben ik soms de ruiter?"
"Nee. Maar hij schijnt gek te zijn op jou. Hij wil niet bij je weg. Je bent verplicht hem van je weg te jagen. Hij is niet van jou maar van mij!"

Ik had moeite mijn lachen te onderdrukken en antwoordde: "Is dat misschien de schande die je me voorspeld hebt? Wat is dat voor een race als het paard zijn plek niet wil verlaten! Heb je hem dan niet in de hand?"
"Natuurlijk heb ik dat! En hoe! Als ik vooruit wil, druk ik met mijn dijen tegen zijn lijf - - -"
"Dan gaat het vooruit?" vroeg ik.
"Ja. Als het naar rechts moet, trek ik aan het rechter touw - - -"
"Dan gaat het naar rechts?"
"Ja. Als het naar links moet, trek ik aan het linker touw - - -"
"Dan gaat het naar links?"
"Ja. Als ik wil dat hij blijft staan, trek ik aan het rechter en linkertouw tegelijk - - -"
"Dan blijft hij staan?"
"Ja."
"Dat geloof ik niet. Bewijs het me! Je drijft hem aan maar hij gaat niet!"
"Omdat ik de inleiding vergeten ben. Ik wilde niet nog een keer afstijgen om het alsnog te doen. Daarom vroeg ik jou mij te helpen. Maar om je te bewijzen dat hij gehoorzaamt, moet ik er toch weer van af. Let op!"
Hij werkte zich langzaam van het paard af, draaide zijn speer om, hief hem omhoog en schreeuwde tegen de knol:
"Ik weet wat je wilt! Je wilt eerst slaag hebben! Ik moet iedere keer voor ik opstijg je tonen dat ik je meester ben en jij niet, anders geloof je me niet. Daar heb je klappen - daar - daar - daar - daar – en daar!"
Hij sloeg met alle geweld op het dier in waar hij hem raken kon. Het paard liet het hoofd zakken, stak hem zodat hij niet getroffen kon worden zo diep mogelijk tussen de voorbenen en incasseerde de andere slagen als iets alledaags en vertrouwds als iets wat hem gewoon en geliefd geworden was. Toen zijn loon uitbetaald was, klom de sjeik weer terug op zijn rug en zei: "Let nu op, hoe hij lopen zal. Als het moet branden, moet ik eerst het vuur aansteken. Dan loopt hij en hoe! Met geen mogelijkheid haal je me dan in! Kom!"

Zodra hij boven was, trok de knol zijn hoofd tussen zijn voorbenen vandaan, wierp hem hoog in de lucht, liet uitdagend zijn onbeschrijfelijke stem schallen en schoot toen voorwaarts, met al zijn krachten en op zo'n manier alsof hij zich voorgenomen had, met het hoofd door alle muren van Ardistan te rennen. "Kom! Haal me in!" riep de sjeik nogmaals terug. Toen was het afgelopen met praten, want hij had alle moeite moeten doen, er niet van afgeslingerd te worden. Het plotselinge en snelle vooruitschieten van het onbeholpen, massieve paardenlichaam maakte zo'n onweerstaanbare grappige indruk dat ik luid moest lachen. Ik hoefde me niet te haasten met de achtervolging. Halefs Ben Rih was meer geoefend met de lasso dan mijn Syrr. De eerste had ik jarenlang bereden, de laatste echter pas korte tijd, en de sterke ruk van de lasso kort na de worp die de botten zeer aangrijpt, wilde ik de hoogedele Syrr besparen. Ik zorgde er dus voor dat de geweren en alles wat aan de riemen hing, niet heen en weer kon slingeren, bond de teugels van Syrr aan de zadelknop vast, maakte slingers in de lasso en besteeg Ben Rih. De lasso werd aan de zadelring vastgemaakt en dan ging het voorwaarts. Syrr volgde uit zichzelf, zonder aansporing. De slimme dieren begrepen dat het er om ging de voor ons rijdende ruiter in te halen.

De oerknol deed wat hij kon. Toen ik in het zadel steeg, had hij al meer dan vierhonderd paardenlengtes afgelegd; maar om hem in te halen, hadden wij slechts zo'n korte tijd nodig dat het niet nodig was dit te berekenen. "Kleine honden," had de sjeik mijn paarden genoemd, en als honden die achter een prooi aanjagen, vlogen ze achter hem aan, zonder dat het nodig was geweest ze eerst met een "inleiding" met de speer te bezielen.
Het terrein was helemaal niet geschikt voor zo'n jacht, rechts en links lagen bos of hoog struikgewas. En nu vlogen wij over een zee van welriekendheid die uit de lage Papilionaten stroomde die een smalle, slingerende, boomloze strook vulden. Het waren twee soorten van de oriëntaalse Genista, de ene felgeel, de andere metaalachtig wit bloeiend. Deze laatste word ook genoemd in de Heilige Schrift. De gele glanst als goud, de witte als rein, smeltend zilver. Of beide of slechts een zo heerlijk geurden dat was bij de haast die had, niet vast te stellen.

De goudgele, zilverkleurige weg die ik volgde, liep niet recht maar had vele bochten. Daarom verdween de sjeik bij elke van deze krommingen uit mijn ogen. Zodra hij dan weer verscheen, kon ik duidelijk zien hoeveel dichterbij ik gekomen was. Het ging onbeschrijflijk snel. Er waren nog geen twee minuten voorbij, sinds ik hem volgde, en de afstand tussen ons bedroeg nog slechts acht paardenlengtes.
"Hier ben ik!" riep ik hem toe. "Pas op!"
Hij draaide zich om. Toen hij zag hoe dicht ik bij hem was, riep hij uit:
"Dat maakt niets uit. Ik begin net met galopperen!"
Dat was gewoon belachelijk. Zijn paard deed eerlijk zijn best, kon echter al bijna niet meer. Het steunde bij elke sprong die het deed dat hoorde ik. Het was reeds buiten adem. En nu dreef hij het met de voeten, met de vuisten en met de speer op zo'n manier aan dat ik uit medelijden met het dier deze zaak snel tot een einde moest brengen.
"Hou je vast!" waarschuwde ik hem. "Nu pak ik je!"

Hij nam niet eens de tijd om om te kijken. Hij riep het antwoord dat hij me gaf, voor zich uit, zodat ik hem niet verstond, sloeg echter met dubbele ijver op zijn paard in. Toen nam ik de opgerolde lasso zo in de open linkerhand dat ze snel af kon rollen. Ik hief de strik boven mijn hoofd, gaf hem de benodigde, precies berekende zwaai en liet hem vliegen. Het ogenblik was gunstig gekozen, want de sjeik had net zijn beide armen omlaag gedaan. "Andak!" (Stop) riep ik tegen mijn paarden. Nog slechts een sprong en ze stonden stil. De onbreekbare leren strik zweefde net boven het hoofd van de sjeik. Een kleine beweging van mijn hand en dan een krachtige ruk, daar viel ze naar beneden om zijn bovenarmen. Op hetzelfde ogenblik kreeg Ben Rih de al genoemde ruk die hij goed kende. Hij ging scheef staan om niet omgetrokken te worden, en zo werd de sjeik door de strak gespannen lasso van het paard geslingerd. Zijn knol deed nog enige sprongen en bleef toen met kloppende flanken staan om eerst weer op adem te komen. Toen dit gebeurd was, draaide hij zich om, in ieder geval met de bedoeling om te kijken waarheen zijn meester zo plotseling verdwenen was. Deze lag echter zo diep in de geurende vlinderbloesems dat hij helemaal niet te zien was. In plaats daarvan zag de knol mij die juist uit het zadel sprong. Hij kwam ogenblikkelijk naar me toe, bleef voor me staan, wierp zijn kop omhoog, deed zijn muil open en begon met een dusdanige wereldschokkende lamentatie over de onredelijke eis die aan hem gesteld was dat hoogstwaarschijnlijk stenen zacht geworden zouden zijn als ze er gelegen hadden. Helaas had ik geen tijd om te kunnen genieten van de trillers en loopjes van deze toch wel ongeschoolde stem, want de sjeik stond niet meer op. Hij lag geheel onbewegelijk op de plek waar hij gevallen was. Ik ging hij heen en knielde naast hem neer. Hij was diep bewusteloos. In elk geval was hij met zijn hoofd tegen de grond geslagen en wel zo hard dat hij bewusteloos was geworden.

Bij hem was de bewusteloosheid echt. Bij een indiaan zou ik in eerste instantie denken aan een veinzerij, met de bedoeling mij te slim af te zijn. De sjeik van de Ussul had echter geen reden voor zo'n komedie. Zijn bewusteloosheid was in elk geval echt, hoewel ik zijn pols duidelijk voelde slaan. En mij was het zeer welkom, want daardoor werd het mij mogelijk hem volledig en zonder moeite onschadelijk te maken, wat me niet mogelijk was geweest als hij nog bij bewustzijn was geweest. Daar kwam de bundel riemen die hij als reeds gezegd, aan zijn gordel had hangen, zeer van pas. Ik maakte hem los uit mijn lasso, bond hem met behulp van deze riemen de benen vast aan elkaar en zijn armen strak tegen zijn lichaam en sneed uit het dichtstbijzijnde struikgewas enkele stokken, waar ik hem lang uitgestrekt aan vastbond om zijn eigen lichaam als draagbaar te gebruiken die ik op mijn beide paarden wilde laden. Net als ik de laatste knoop vastmaakte en ik dus zeker van hem was, kwam hij weer bij bewustzijn. Hij opende de ogen die hij uitdrukkingsloos op me richtte. Al snel keerde zijn geheugen terug. Hij herkende me en dacht na. Zijn eerste vraag was: "Waar is Smihk? Ik zie hem niet!" Maar zonder op mijn antwoord te wachten, voegde hij er meteen aan toe: "Je hebt me dus toch ingehaald! Ongelooflijk!"
"En je zelfs gevangen genomen!" voegde ik er aan toe.

Door mijn woorden werd hij er voor het eerst op opmerkzaam dat hij zich niet bewegen kon. Hij probeerde wel zijn ledematen te bewegen, maar zonder succes. Toen riep hij uit
"Je hebt gelijk! Ik ben ook gevangen!"
"Wie heeft dus de schande? Ik soms?"
"Nee, jij niet, maar ik!" antwoordde hij, terwijl hij zichzelf met een grimmige blik bekeek. "Dat moet bestraft worden!"
"Wie" vroeg ik hem.
"Smihk! Dat kun je toch wel denken! Of denk je soms dat het mijn schuld is? Het is een lui beest! Ik sla hem dood! Waar is hij dan? Ik zie hem nog steeds niet!"
"Daar staat hij, direct achter je. Als hij je woorden kon verstaan, zou hij je uitlachen."
"Uitlachen? Waarom?"
"Omdat jij, de beroemde, dappere sjeik van de Ussul, niet de moed hebt een kleine fout die je gemaakt hebt, te bekennen, maar deze afschuift op een onschuldig wezen dat zich daar niet tegen kan verweren. Dat is een laffe daad. Ja dat is zelfs meer dan lafheid, het is een leugen, en je hebt toch beweerd dat de Ussul leugens haten en verachten!"
"Ja dat doen we, ja die haten we! De leugenaar is een lafaard! Maar ik zie niet in waarom ik onwaarheid gesproken heb. Als Smihk sneller gelopen had, had je mij niet kunnen inhalen en van het paard kunnen gooien. Je hebt me zelfs vastgebonden en geboeid! Wie heeft hij dus schuld? Niet ik maar hij!"
"Nee! Niet hij maar jij! Je kende mijn paarden niet die snel als de wind zijn. En je kent ook mij niet die geen zin en aanleiding heb me door jouw lichaamsgrootte bang te laten maken! Het was onbegrijpelijk

onvoorzichtig van je, mij en mijn paarden uit te dagen tegen jou en je dikke knol. Als je verstand hebt, zie je dat in!"
"Hm!" bromde hij nadenkend. "Ik moet deze Smihk vergeving vragen? Goed dat doe ik! Ik lieg niet! En ik heb verstand! Ik ben de sjeik van de Ussul die slechts de waarheid spreken! Dus, het was dom van me! Dat verandert echter niets aan het feit dat je zonder toestemming mijn rijk betreden hebt, en dat ik dus je gebieder ben die je te gehoorzamen hebt. Ik beveel je dus mij los te maken!"
"Graag maar nu nog niet!" antwoordde ik op mijn vriendelijkste toon.
"Waarom niet?" vroeg hij.
"Omdat ik hij nog niet mee klaar ben je gevangen te nemen."
"Hoezo?"
"Weet je dan niet dat de gevangenneming van een mens eerst dan voltooid is als hij in de gevangenis zit?"
"Denk je dat ik zo dom ben dat ik dat niet weet?"
"Of dat je mij voor zo dom houdt dat ik het niet uitvoer? Je hebt me uitgelachen. Je hebt het voor onmogelijk gehouden dat ik je zou overwinnen. Ik moet je dus bewijzen dat ik het kan. Daaruit volgt dat ik je naar de gevangenis moet brengen."
"Waar is er dan een?"
"Hier dicht in de buurt."
"Je vergist je. De enige gevangenis die in deze buurt is, is in mijn slot!"
"Wat?" vroeg ik. "Je hebt een slot?"
"Ja. Een groot, prachtig slot. En er omheen woont het grootste deel van mijn mensen. Dit slot bedoel je toch niet?"
"Nee."
"Een andere gevangenis is er echter niet!"
"Je vergist je"
"Zeg me dan waar?"
"Heel dicht in de buurt."
Hij lachte en riep uit:
"Jij kent als vreemdeling plaatsen die ik als eigenaar van dit land nog nooit gezien heb! En naar deze gevangenis die ik niet ken, wil je me brengen om je overwinning te voltooien?"
"Ja."
"Hoe wil je dat doen? Ik ben toch vastgebonden!"
"Ik laat je als draagstoel door mijn paarden dragen. Of ik bind je aan de staart van je Smihk en laat je ter plekke door hem slepen."
"Dat wil ik niet! Ik ben noch een draagstoel die gedragen noch een bundel hout die gesleept moet worden Ik wil rijden!"
"En me ontsnappen? - Nee! Daar ga ik niet op en!"
"Dan ga ik lopen!"
"Ook dat niet."
"Waarom niet?"
"Omdat ik je dan los moet binden."

Dat begreep hij. Hij was net zo'n oerschepsel als zijn fameuze "dikke". Hij dacht enige tijd zeer diep na en zei toen: "Je hebt gelijk! Ik moet naar de gevangenis als je woord wilt houden. Als je me helemaal los bindt, zal ik zeker ontsnappen. Er is echter een middenweg waarover we het eens kunnen worden. Je maakt alleen mijn voeten los, mijn armen blijven geboeid."
"Goed! Daar ben ik het mee eens!" stemde ik in. "Dan mag je je niet verweren als ik je, zodra we de gevangenis bereiken, in vaste bewaring neem!"
"Dat beloof ik je graag," lachte hij. "Deze gevangenis bestaat alleen in je verbeelding. Hoeveel cellen heeft hij?"
"Geen een. Hij is zo gebouwd dat de gevangenen niet naar binnen hoeven, maar buiten, in de open lucht, ondergebracht kunnen worden."
"In de open lucht? Ben je gek? En dat noem je een gevangenis? Luister, ik begin het leuk te vinden dat ik je ontmoet heb. Ik vond het eerst niet leuk dat ik geboeid en gevangen was; door de manier echter waarop je dit doet, begin ik het leuk te vinden. Maak mijn voeten los! Dan gaan we."
"Dat betekent: jij loopt, ik rij!"
"Ik heb er niets op tegen!"
Hij nam aan dat ik op een van mijn paarden zou gaan zitten. Ik bracht ze echter naar de kant, bond ze vast en gebood ze te gaan liggen. Ze gehoorzaamden onmiddellijk, en ik wist dat ze hier zouden blijven en pas zouden opstaan als ik weer terug was. Toen de sjeik dat zag, vroeg hij verbaasd: "Laat je ze hier? Ik dacht dat je wilde rijden?"
"Zeker, maar niet op een van deze beide paarden."
"Wel op mijn Smihk?"
"Inderdaad."
Hij begon bulderend te lachen en riep daarbij:
"Hij wil op mijn Smihk rijden! Hij, de peuter! Op mijn Smihk die zelfs mij niet gehoorzaamt!
Zo'n dwaasheid is niet te geloven! Het paard gooit je bij de eerste stap die hij zet, er meteen af!"
"We zullen zien!"

Met deze woorden ging ik dicht naast de knol staan. Ik wierp de beide afhangende uiteinden van de teugels omhoog, greep hem bij de manen en zwaaide me er bovenop. Hij ging van verrassing met de

beide voorbenen de lucht in, stond daarna echter doodstil en legde zijn oren zo plat naar achteren dat het leek of hij mij ermee wilde bekijken. Op deze korte, snelle en weinig omslachtige manier was nog niemand op zijn rug geklommen.
"Pas op! Nu vlieg je er van af!" waarschuwde de sjeik.
Het viel de "dikke" helemaal niet in tegen te stribbelen. Toen hij voelde dat ik de beide uiteinden in mijn handen nam, wierp hij zijn hoofd in de hoogte en liet zo'n ontzettend triomferend gehuil horen alsof hij op het punt stond om van verrukking te ontploffen. Ik drukte aan beide zijden met mijn bovenbenen; hij ging. Ik trok rechts, en ik trok links; hij gehoorzaamde ogenblikkelijk. Hij draafde en galoppeerde, al naar gelang ik de druk van mijn bovenbenen versterkte. En hij bleef onmiddellijk staan als ik beide teugels tegelijk spande. Toen steeg ik weer af. Toen draaide hij zijn hoofd naar me toe en liet een behaaglijk brommend snuiven horen dat zeer duidelijk betekende: "Dat was leuk! Bedankt! Stijg snel weer op!"
De sjeik bekende oprecht:
"Ik weet niet wat ik moet zeggen! Dat heeft hij nog nooit gedaan, nog nooit! Hoe is dat mogelijk?"
"Daarover later. We hebben nu geen tijd om ons bezig te houden met de gedachten en gevoelens van de dieren."
"Gedachten en gevoelens?" vroeg hij. "Denk je dat zij die ook hebben?"
"Natuurlijk!"
"Maar die gaan ons toch niets aan! Zo'n beest heeft te gehoorzamen, voor de rest niets!"
"Je vergist je. Maar ik herhaal: daarover later! Nu moet ik je naar de gevangenis brengen."
"Ja, naar de gevangenis die geen cellen heeft!" lachte hij. "Je moet me echter van de stokken losmaken!"
"Dat doe ik niet," sprak ik hem tegen.
"Waarom niet? Dan kan ik mijn lichaam toch niet bewegen!"
"Dat moet ook niet. Om te lopen heb je alleen je benen nodig. Het is dus genoeg als ik die nu losbind. Lig stil!"

Ik verwijderde de riemen van zijn voeten tot zijn heupen, schoof de stangen zo veel langs zijn lichaam omhoog dat ze van onderen niet te lang waren, en hielp hem toen op te staan. Hij nam zijn hulpeloosheid met bijzonder goede zin aan. De situatie deed hem duidelijk plezier. Dat was een naïviteit die alleen in het land van de Ussul mogelijk was. Hij had in al zijn eenvoud zelfs ook niet de geringste twijfel eraan dat hij mijn heer en gebieder was en dat ik het niet zou wagen hem op de een of andere manier dwars te zitten. Zijn onschuld ging zelfs zo ver dat hij zijn boeien als iets vanzelfsprekends begon te zien en deelnam aan het vrolijke spel. Ik bond hem aan één eind van de spies, hield de andere kant vast in mijn hand om hem te kunnen leiden, en klom weer op de brede rug van zijn oerknol. Toen gingen we op weg naar de "gevangenis". Mijn paard kon ik rustig achterlaten, ten eerste had ik helemaal niet de bedoeling ver weg te gaan, ten tweede wist ik dat hij, zoals gezegd, zou blijven liggen, en ten derde was met zekerheid aan te nemen dat er geen mensen in de buurt waren of te verwachten waren.

Ik heb al gezegd dat ik onder de meermaals genoemde gevangenis een boom verstond, waaraan ik de sjeik vast wilde binden. Ik zag een voor dit doel geschikte boom in de buurt. Uit een bosje van Tamarix gallica verhief zich een hoge populier van de soort Populus euphratica. Die was stevig en het struikgewas vormde een dicht scherm, waarachter ik mijn gevangene kon laten verdwijnen zonder dat hij te zien was.
Toen we de plek bereikten, steeg ik van het paard en bracht de sjeik door het struikgewas naar de populier.
"Ga tegen de stam staan maar rechtop!" zei ik tegen hem.
"Waarom?" vroeg hij.
"Ik moet je vastbinden."
"Hoort dat hij ook bij?"
"Ja."
"Doe het dan!"
Hij leunde om het me zo gemakkelijk mogelijk te maken zo dicht als hij kon tegen de stam en keek rustig toe hoe ik eerst zijn eigen riemen en toen mijn lasso gebruikte om hem zo aan de stam vast te maken dat het alleen met vreemde hulp mogelijk was weer los te komen. Daarbij zei hij goedmoedig:
"Ik zie helemaal niet in waarom je me hier aan deze oude populier bindt. Als je je tijd hier al verdoet, hoe lang zal het dan wel niet duren tot we bij de gevangenis komen die je me beloofd hebt?"
"Het duurt helemaal niet meer," antwoordde ik. "We zijn er al."
"We zijn er al? Hoezo?" vroeg hij verbaasd, terwijl hij om zich heen keek.
"Deze populier is de gevangenis."
Ik had hem nu net zo vast als zeker en ging zitten.
"Deze populier - - -!" ging hij door. "Is de gevangenis - - -? Luister, vreemdeling, is het een grap of meen je het?"
Zijn gezicht nam nu een uitdrukking aan die steeds bedenkelijker werd.
"Ik meen het," antwoordde ik.
"En ik heb het zo half om half als een scherts gezien, hoewel de sjeik van de Ussul eigenlijk er de man niet naar is ongestraft met zich te laten schertsen. Maar onthoud wel dat ik met jou geschertst heb en jij niet met mij! Deze boom is dus de gevangenis! En daarom heeft hij dus geen cellen waar men in gestopt wordt! En daarom worden de gevangenen alleen buiten ondergebracht, in de open lucht! Ben ik de huidige gevangene?"
"Ja, jij!"
"Hoe lang? Wanneer ben ik weer vrij?"

"Zodra je wilt."
"Dat is goed! Daar ben ik blij om! Ik verzoek je daarom dringend mij ogenblikkelijk weer. Ik moet naar mijn mensen in het kamp, en jij moet mee!"
"Dat heeft geen haast!"
"Je hebt me toch gezegd zodra ik wil. En ik wil!"
"Dat moet je bewijzen."
"Bewijzen? Waarom? Hoezo?"
"Daardoor dat je er voor zorgt dat mijn begeleider die zich hoogstwaarschijnlijk in jullie kamp bevindt, niets geschiedt wat mij niet bevalt."
"Allah 'l Allah! Dat zou ik verwonderd uitroepen als ik mohammedaan zou zijn. Maar omdat ik dat niet ben, roep ik het niet, maar zeg ik je wel dat ik Amihn heet en de sjeik van de Ussul ben. Je bent mijn eigendom en daarom is alles wat je bezit van mij."
"Met welk recht?"
"Met het recht van de gewoonte, de zede en het gebruik."
"Dus moet iedereen doen wat bij zijn stam recht en gewoonte is?"
"Natuurlijk!"
"Ook jij en ik?"
"Ja, ook jij en ik!"
"Prima! Akkoord! Dan zijn we het eens!"
"Uiteraard zijn we het eens! Bij de Ussul is het een recht en een gewoonte dat de persoon die zonder speciale toestemming bij ons komt , met zijn hele eigendom, van ons is. Daarom ben je van mij en heb je me te gehoorzamen. Hebben jullie dit gebruik ook?"
"Zeker! Maar wel op een andere manier!"
"Hoe dan?"
"Bij ons is het niet: Elk mens die bij ons komt, maar: elk mens bij wie wij komen."
"Ik begrijp je niet helemaal."
"Let op: Elk mens bij wie we komen, is van ons, en wel met alles wat hij bezit."
"Echt?" vroeg hij verbaasd.
"Ja," antwoordde ik op speciale toon.
"Dan zijn jullie fijne kerels! Verduiveld!"
Hij maakte een gebaar van afschuw en spuugde.
"Vind je dat niet juist?" vroeg ik.
"Helemaal niet juist! Of het moest zijn dat ik het verkeerd verstaan heb. Als ik goed geluisterd heb is het ongeveer zo: Als jullie in een vreemd land komen, dan is dit land van jullie, met al zijn bewoners en met al hun eigendommen. Is het zo?"
"Ja."
"Dan zeg ik nog een keer 'verduiveld'! Jullie rovers, schurken, schoften, bedriegers!"
Hij spuugde weer. Dan ging hij door:
"Wat ben je eigenlijk voor een mens? Hoe heet jouw stam?"
"Hij heet Dsjerman."
"Dat verbaast me. Ik heb van deze stam gehoord. De Dsjermanen moeten in het verre westen van het Avondland wonen en zeer goede, zeer dappere, zeer verstandige en zeer wijze mensen zijn."
"Dat zijn ze zeker!"
"Nee dat zijn ze niet als ze zijn zoals jij zegt! Als je als Duitser hier naar toe komt, dan ben ik dus van jou?"
"Ja."
"Verduiveld! Wat voor godsdienst heb je?"
"Wij zijn christenen."
"Dat wil ik geloven! Want, waar de christenen komen, stelen ze alles, alles wat ze vinden."
"Hoe weet je dat?"
"Dat weet toch de hele wereld! De christenen zijn eerst bedelaars geweest, bloedarme mensen, ze hebben helemaal niets gehad en hun honger gestild door de aren van het koren te eten. Isa Ben Mar-ryam (Jezus), de stichter van je religie, heeft niet eens een plek gehad waar hij zijn hoofd te ruste kon leggen. En vandaag behoren de meeste landen en de meeste volken op de aarde hen. Dat alles hebben ze bij elkaar gestolen en geroofd, deels met list en deels met geweld. En hiermee zijn ze nog niet tevreden maar ze stelen en roven verder, en ze zullen met hun listen en geweld niet eerder ophouden, tot ze alles bezitten wat op aarde is! En tot deze rovers, moordenaars en schurken behoor jij ook?"
"Ja."
"Verduiveld!"

Hij spuugde weer. Toen wilde hij me heel verachtelijk aankijken maar dat lukte niet, want hij zag de ontspannen glimlach op mijn gezicht, hij wond zich hierover op en ging toornig verder:
"En dan blijf je zo rustig als ik verduiveld zeg? En dan glimlach je zo vriendelijk, zo goedaardig en zo zelfbewust alsof je een van de engelen bent van wie het christendom en de islam spreken? Heb je geen geweten, geen schaamtegevoel?"
"Ik heb geen van beide."
"Onmogelijk!"
"Ik verzoek je, deze vraag over geweten en schaamte eerst aan jezelf te stellen, voordat je hem aan mij richt!"
"Wil je mij beledigen?"

"Nee. Ik wil nu eenmaal de spiegel zijn waar je jezelf in herkent. Stel dat het waar zou zijn dat wij de vreemdelingen naar wie we toe zouden komen, alles afnemen wat van hun is, dan beroven wij slechts vreemdelingen. Jij berooft echter geen vreemdelingen maar de mensen die naar je toekomen, en dus je gasten zijn. Wie is hier dus de grootste rover, moordenaar en schurk?"
Hij keek verbaasd, bekende echter eerlijk, hoewel niet te snel:
"Wij, natuurlijk wij! Want je gast beroven dat is de grootste verdorvenheid die hij op aarde is! Ik had nooit gedacht dat wij zulke schurkachtige - - -"
Hij stopte plotseling midden in de zin, dacht na en ging toen langzamer door:
"Maar - - - maar - - - ik zie plotseling in dat je me met woorden overrompeld hebt waarvan de waarheid eerst gecontroleerd moet worden voordat je er in geloofd! Beroof ik echt mijn gasten?"
"Zeker!"
"Bewijs het! Ben je soms mijn gast? Als ik je eigendommen afpak, neem ik het van iemand die me volstrekt vreemd is. En is dan iedereen die jullie hun landen geroofd hebben, jullie vreemd, helemaal vreemd geweest? Is er dan geen enkel geval waar ze jullie gasten zijn geweest? Ik verzoek je hier niet prat op te gaan. Hij is ook een rover en een spitsboef! Laten we eerlijk zijn en elkaar niet beliegen! Wie in de handen van de ander valt, heeft ongelijk, altijd ongelijk. Zo is het bij jullie en ook bij ons. En omdat jij het nu bent die in mijn handen gevallen bent, heb ik gelijk en jij ongelijk. Is het niet zo?"
"Nee."
"Hoezo?"
"Toon me nog eens je handen waarin ik gevallen ben!"
"Dat kan op dit moment niet want je hebt ze vastgebonden."
"Kijk, hier zijn mijn handen! Die zijn niet gebonden maar vrij."

Ik stond op, liet ze hem zien, pakte hem bij beide armen en zei:
"Kijk nu en voel, wie het is die jou in deze handen liet vallen! Zeg me, wie houd ik vast?"
"Mij," antwoordde hij, weer verrast.
"Ben ik in jouw macht of jij in de mijne?"
Dat ging hem alle begrip te boven. Hij wierp zijn hoofd achterover en opende zijn mond, bijna net zo wijd als zijn "dikke" dat deed, maar niet met het voornemen te hinniken. Integendeel deed hij hem al snel weer dicht, liet zijn hoofd weer zakken en zei:
"Luister, vreemdeling, je spreekt gedachten uit die men onmogelijk kan volgen. Ik maak me zorgen om je. Je bent geen goed maar een gevaarlijk mens, een zeer gevaarlijk mens!"
"En dan maak je je zorgen over mij en niet over jezelf" lachte ik.
"Lach me niet op deze manier uit," vloog hij op. "Daar kan ik niet tegen! Weet je als je zo lacht, zie ik in dat ik ongelijk heb. En dat wil ik niet! Ook begin ik je te mogen als je zo lacht. En dat wil ik ook niet! Ik begin te geloven dat je mij niet gehoorzamen wilt. Wees eerlijk en zeg me: Waar denk je aan?"
"Dat zul je zo meteen horen. Ik zeg je eerst dat ik een vrij man ben en dat ik niet van jou ben. Ik sta op het punt je dit te bewijzen. Verder zijn ook de voorwerpen die ik bij me heb, niet jouw eigendom. Daarom neem ik terug wat je van me afgepakt hebt."
Ik greep in zijn zak en stak mijn horloge weer bij me.
"Het is dus niet meer van mij?" vroeg hij naïef.
"Nee."
"Geeft niets! Ik pak hem wel weer!"
"Probeer het! Nu rij ik naar je kamp om met - - -"
"Maak me los!" onderbrak hij me.
"Geduld, Geduld! Ik ga eerst alleen."
"Dan neemt men je gevangen zoals men zeker jouw begeleider ook gevangen genomen heeft!"
"Pah! Jij hebt me ook gevangen genomen - - en wie is er nu de gevangene?"
"Ik ben maar alleen en vertrouwde je redenering; zij zijn echter met velen en vertrouwen je niet!"
"Of ze me vertrouwen of niet dat is me om het even; ik wil alleen dat ze me gehoorzamen."
"Gehoorzamen? Dat zullen ze niet."
"Ze moeten!"
"Hoe wil je ze daartoe dwingen?"
"Door jou."
"Door mij? Ik laat me daar niet voor gebruiken!"
"Je praat, zonder er bij na te denken! Dat heb je namelijk al gedaan! Nu rijd ik op jouw dikke Smihk naar jullie kamp en - - -"
"Op mijn Smihk?" onderbrak me de sjeik. "Dat zul je met je leven betalen. Mijn krijgers zullen je doden, meteen doden!"
"Waarom?"
"Omdat ze zullen denken dat je je aan mij vergrepen hebt!"
"Dat is precies, wat ik wil! Ze moeten het niet alleen denken maar ik zal het hen zelf zeggen, zelf meedelen."
"Dan ben je verloren!"
"Integendeel: het zal mijn metgezel redden als ze kwaad in de zin hebben tegen hem."
"Je kent ze niet!"
"Dat is ook helemaal niet nodig. Ik hoef alleen mezelf te kennen. Ik zeg ze dat ik je gevangengenomen en vastgebonden heb, en dat je zult sterven als ze mij of mijn metgezel ook maar een haar krenken."
"Sterven?" vroeg hij geschrokken.
"Ja."
"Ik?"

"Ja, jij!"
"Wat een schrik voor Taldsja, mijn vrouw!"
Taldsja betekent Sneeuwklokje. Zou deze man een vrouw hebben die qua schoonheid, reinheid, lieflijkheid en sierlijkheid met een sneeuwklokje vergeleken kon worden? Ik werd nieuwsgierig om dit kleine klokje te zien.
"Je wilt dus mijn mensen met mijn dood dreigen?" ging hij door.
"Ja," antwoordde ik.
"Ze kunnen van jou, een peuter, onmogelijk geloven dat je mij overmeesterd hebt!"
"Daarom rij ik op jouw 'dikke'. Als ze zien dat ik je die afgenomen heb, zullen ze overtuigd zijn dat ik je in bedwang heb."
"Vreemdeling, jij bent een verduivelde, een heel slimme kerel! Als men maar niet gedwongen zou zijn je lief te hebben! Wanneer kom je terug?"
"Dat kan korte tijd maar ook uren duren, al naar gelang je krijgers willen praten of niet."
"En al die tijd moet ik hier blijven hangen?"
"Ja."
"Dan roep ik om hulp! Ik brul! Mijn mensen zullen me zoeken en het horen als ze in de buurt komen. Dan binden ze me los, en ben je verloren!"
"Je kunt niet om hulp roepen, want ik stop een knevel in je mond."
"Een knevel? Ben je werkelijk zo slecht?"
"Ja. Misschien nog veel slechter."
"Dan zal ik in elk geval zo luid brommen dat men het moet horen. Dat kan men zelfs met gesloten mond!"
"Dan bind ik ook je neus toe!"
"Werkelijk? Dan zal ik zeker stikken!"
"Dat weet ik net zo goed als jij; maar jij wilt het niet anders. Je dreigt met schreeuwen en brommen en weet toch dat ik dat moet verhoeden. Jammer!"

Ik sprak deze laatste woorden op spijtige toon uit. Hij keek me onderzoekend aan en vroeg toen:
"Jammer? Wat is jammer?"
"Dat je me dwingt zo streng tegen je te zijn. Ik kwel je niet graag door je mond en neus dicht te binden."
"Niet graag? Werkelijk? Ja! Je bent niet alleen een slim mens, maar ook een zeer goede, lieve kerel. De knevel die je me in de mond wil steken, doet pijn in je hart. Maar wacht eens! Ik wil nadenken. Misschien vind ik een middel om aan de knevel te ontkomen."
Hij kreeg diepe denkrimpels op zijn voorhoofd en knipoogde om me duidelijk te maken dat de aangeboren intelligentie in hem begon te werken; toen riep hij plotseling uit:
"Ik heb het! Wat zul je doen als ik je beloof noch om hulp te roepen noch te brommen?"
"Dan zal ik noch je mond noch je neus dichtbinden, want ik weet dat je je belofte onvoorwaardelijk zult houden."
"Onvoorwaardelijk!" stemde hij in. "Heb ik je nog niet verteld dat de Ussul leugens haten? Ik blijf stil, zelfs als mijn mensen zouden komen."
"Maar je zou je wel laten losbinden door hen?"
"Ook dat niet als je me belooft zeker terug te keren om me weer los te maken."
"En geloof je mijn belofte?"
Hij keek mij verbaast aan en antwoordde:
"Waarom zou ik je niet geloven? Jij gelooft mij toch ook! Denk je dat ik slechter ben dan jij bent?"
Wat een mens! Ik voelde me innerlijk verplicht deze ongeëvenaarde rechtschapenheid meteen te belonen. Daarom zei ik: "Hoezeer ik je woorden vertrouw wil ik je bewijzen. Als je mij belooft hier bij de boomstam te blijven zitten en deze als je gevangenis beschouwt tot ik bij je ben teruggekeerd, dan maak ik je los."
"Ik beloof het. Is dat genoeg?"
"Ja."

Ik knoopte eerst de lasso en daarna ook alle riemen los. Terwijl ik dit deed, bekende ik hem oprecht:
"Ik ben zelfs bereid je helemaal vrij te laten en je mee te nemen naar je kamp als je me je woord geeft mij en mijn begeleider niet als vijanden te behandelen."
Hij schudde het hoofd en verklaarde: "Uit dit voorstel spreekt de stem van het hart, maar het is mij verboden er naar te luisteren."
"Waarom niet?"
"Vanwege de eerlijkheid. Wij Ussul beloven nooit iets wat we waarschijnlijk niet kunnen houden. Ik weet net zo min als jij waar je metgezel is en wat hij gedaan heeft of wat er met hem gebeurd is. Voor het geval dat men hem gegrepen heeft, komt het er op aan of hij zich verweerd heeft. Een druppel bloed kost hem het leven. En zelfs als hij geen weerstand geboden heeft, ben ik niet de enige die over zijn lot beslis. De Sahahr (tovenaar) moet ook mee beslissen. Ik kan je dus niets beloven en blijf liever als rechtschapen man hier in de gevangenis zitten dan dat ik mijn vrijheid koop met bedrog!"
Intussen was hij van zijn boeien bevrijdt, ging zitten en leunde tegen de stam van de populier met het gezicht van een man die vastbesloten is op deze plek te blijven.
"Dan rijd ik nu alleen weg," zei ik. "Je wacht hier dus tot ik terugkeer?"
"Ja."
"Dan zal ik me haasten. Tot ziens!"

Ik gaf hem een hand. Hij schudde die op broederlijke wijze, liet over zijn oerwoudbaardig gezicht een glimlach glijden en zei:
"Kom snel terug! Ik verheug me er al op. Ik mag je nu al graag, net zo graag als Smihk!"
Deze uitspraak van hem had betrekking op de oerknol die van genot begon te trappelen toen hij zag dat ik van plan was me weer op zijn rug te zwaaien. En toen ik boven was, stootte hij een juichkreet uit die net zo klonk alsof de laagste toon van een basbazuin met de hoogste toon van een piccolofluit in hevige tweestrijd was, en rende met zo'n snelheid weg alsof hij de sjeik van de Ussul nooit van zijn leven meer wilde zien.

Ik heb eens met een vriendelijke Tiroolse boer die de dag ervoor getrouwd was, een bergwandeling gemaakt. Die kon zich van louter geluk niet in bedwang houden en stootte elke vijftig of honderd stappen een schallende vreugdekreet uit, anders was hij vreugde ontploft. Mijn "dikke" scheen soortgelijk werkende gelukzaligheden in zich te hebben, want hij deed bijna precies hetzelfde. Terwijl hij spoorslags wegrende, zonder naar rechts of links te kijken, deed hij van tijd tot tijd zijn muil open en liet een juichkreet horen die klonk alsof er een kanonschot, geitengemekker, het kraaien van een haan, het balken van een ezel en het sissen van een stoomafblazende locomotief met elkaar vermengd waren en dan met alle geweld door een klarinettentuit naar buitengeblazen werden. Het was verwonderlijk dat ik hem niet hoefde te sturen. Hij scheen mijn gesprek met zijn heer precies te hebben begrepen en dientengevolge zeer goed te weten waarheen ik nu wilde. Want hij rende van de populier uit rechtstreeks terug naar de plek waar ik zijn heer met de lasso gevangen had, en boog toen zonder te twijfelen rechts langs de sporen waardoor de richting aangewezen werd van waaruit we gekomen waren. Hij droeg me dus door de geurende papilionaten naar de plek terug waar onze ontmoeting had plaatsgevonden, en dwingt me daardoor vandaag de dag nog tot een bekentenis waarmee ik me ongetwijfeld blameer.

Als mijn reisavonturen namelijk echt uit "pure fantasie" zouden bestaan, zoals af en toe wordt gezegd, dan zou ik nu zeker met grote, wonderbare rijkunsten komen waarmee ik "dikke" overwon en hem daarmee dwong hier op deze plek, waar het gevaar voor mij begon, gehoorzaam te stoppen, zodat ik de nodige bedachtzaamheid en voorzichtigheid kon uitoefenen. Maar ik vertel, zoals bekend, alleen de waarheid en het geestelijk werkelijk gebeurde en bewezene. Mijn vertellingen bevatten psychologische onderzoekingen en feiten. Geen enkele echte psycholoog echter zou me geloven als ik zo dwaas zou zijn te beweren dat het in het verre en toch zo dichtbijzijnde land van het binnenste van de mens zo gemakkelijk is een oerpaard of oerschepsels te temmen. Deze oergevoelens hebben zo opvallend veel weg van de dikke Smihk dat ik beslist bij de waarheid moet blijven en in mijn onmacht moet bekennen dat ik hem niet de baas kon. Het verging me veelmeer net zoals voorheen met de sjeik zelf: ik moest gedurende het uitermate stuntelige gegaloppeer er slechts op letten, er niet afgegooid te worden. De "dikke" ging er niet met me vandoor, o nee. Wat hij deed, dat deed hij met overleg en uit pure liefde. Hij wilde me laten zien wat voor een voortreffelijk renner hij was. Ik zag dat en hoopte dat hij zou stoppen waar Hadsji Halef bij me weggegaan was. Maar dat kwam helemaal niet in hem op. Integendeel! Zodra hij daar de brede sporen van de Ussul zag, vergrootte zich zijn ijver. Hij had bijna geen adem meer over, maar toch liep hij nog sneller dan eerst. Ik deed alles om dit te verhinderen maar tevergeefs. De teugels werkten niet. Druk met de dijbenen was er niet. Daarvoor was het lieve beest toch echt te dik! Ik probeerde het met kalmerende kreten. Die bewerkten juist het tegendeel: Smihk dacht dat ik nog sneller wilde. Ik kende de tussenwerpsels nog niet waarmee de Ussul hun paarden commanderen. Uiteindelijk gebruikte ik de sporen om op heel onnozele wijze het paard er voor te straffen dat hij me niet begreep. Toen werd het nog doller. Hij rende niet meer, hij vloog. Maar wat voor een vlucht! Als een gans met mussenvleugels! Zo ging het kreunend en steunend, sissend, zoemend en knorrend op het spoor van de Ussul verder, tussen de bosjes door, de linkerhoek om, waarachter mijn Hadsji verdwenen was, en toen direct op het kampement van de Ussul af. Want de sjeik had me toch gezegd dat men van het kamp uit recht op deze hoek keek. Ik nam aan dat men mij nu daar op zou merken en dat de dikke, daar aangekomen, zou blijven staan. Ik had stiekem naderbij willen sluipen en nu kwam ik zo gewelddadig openlijk! Wat kon ik verwachten? Hoe het ook zij, ik bezat niet de macht het tegen te houden. Ik kon alleen proberen zo veel mogelijk niet te laten merken dat niet ik, maar het paard de leider was.

Onze weg, namelijk de open plek, ging recht op het bos af en dan daarin. Het liep daar niet recht maar daalde; het ging naar beneden. Daardoor kreeg ik een voor mij zeer welkom overzicht. Het eigenlijke, volledige overzicht dat ik had, was dan wel niet breed, maar aan beide kanten stonden de reuzenbomen zo ver uit elkaar dat zich de situatie tussen hun stammen mij zeer duidelijk voor ogen stond.
Het kamp was opgericht aan de bosrand: hutten uit takken, twijgen en loof met verschillende vuurplaatsen. Van daar uit ging het tussen de bomen door naar een soort meer, waarin een eiland lag. Een boot dreef naar het eiland toe, een reusachtige "boomstam", gemaakt uit een enkele stam, door vuur uitgehold. Hij werd door twee mannen geroeid. Twee anderen zaten erin, zonder iets te doen. Dat zag ik duidelijk. Want de precies op de glanzende vlakte van het meer toelopende open plek werkte tussen de donkere zoom van de bomen als een verrekijker dat het object vergroot en verduidelijkt. Ik kon de kleding en de gelaatstrekken niet herkennen, maar een van de twee was beduidend kleiner dan de ander. In het kampement scheen niemand te zijn. De mensen die ik zag, stonden aan de oever van het meer of waren onderweg naar het kamp terug.

Hoe meer ik de laatsten naderde, des te duidelijker werden de omtrekken van wat ik zag.
De gelaatstrekken van hen die dichterbij stonden, werden duidelijker, en ik herkende de kleding van de kleine man in de kano; het was Halef. Ik vermoedde dat men hem gevangen genomen had en naar het

eiland wilde brengen. Ze hadden me tot nu toe niet opgemerkt om dat hun opmerkzaamheid op de kano gericht was geweest; nu zagen ze me echter. Het paard van de sjeik, met een vreemde man erop! In razende galop, zoals men de "dikke" nog nooit had zien lopen! Er verhief zich een luid geschreeuw en men kwam van de tegenoverliggende zijde op het kamp toe gerend. Het waren alleen maar reusachtige gestalten, sommigen van hen nog groter dan de sjeik. Ze grepen hun wapens van de boomstammen af, waar ze aan hingen of tegenaan stonden en keken me dreigend aan. Ze dachten natuurlijk dat ik bij het kampement zou stoppen. De "dikke" scheen dit inderdaad van plan te zijn, want toen we nog ongeveer dertig paardenlengtes verwijderd waren, verminderde hij de snelheid van zijn gang. Toen kreeg ik een idee: als het eenmaal gelukt was mijn Halef naar het eiland te brengen en hem daar te isoleren, dan was hij in de handen van de Ussul een gijzelaar tegen mijn gijzelaar, en verloor ik de beste troef die ik bezat. De vette, ronde "dikke" was in elk geval een goede zwemmer. Hij mocht niet blijven staan. Hij moest naar het meer en met mij het water in. Ik stootte hem de sporen in de zij. Toen gaf hij zijn voornemen om te stoppen op en ging er opnieuw van door. Ik stopte mijn revolver om het te beschermen tegen de nattigheid in het binnenste van mijn leren gordel en nam de beide geweren in de hand om ze tijdens de sprong in het water omhoog te houden. Zo schoten we langs het kampement, het bos in en op het meer toe. Degenen die daar stonden, hoorden het geschreeuw van hen die zich op de weg naar het kamp bevonden. Ze zagen me en stemden met het geschreeuw in.

Het was een hoogst interessante, oneindig wilde scene. Deze machtige oerwoudbomen! Dit zich als een slang kronkelend, mij als een loerend ongeluk tegemoet glimmend meer! Deze gigantische mensengestalten! Deze ongearticuleerde stemmen! Deze groteske, onbehouwen bewegingen, waarmee ze hun dreigingen kracht bijzetten! Daarbij de bijzondere aanblik die ik op de luid steunende "dikke" moest bieden! Mijn sporen dreven hem voorwaarts. Hij weigerde helemaal niet. Hij scheen geen spoor van angst voor water te hebben en het achter en voor ons dreunende geschreeuw voor een zeer esthetische impuls te houden, want toen hij bijna bij het water was, brulde hij luid en duidelijk mee en vloog met een ware reuzensprong van de oever in het diepe water. Hoe het kon dat het water me niet van zijn brede rug rukte dat weet ik nog steeds niet. Tijdens de sprong hield ik de geweren omhoog, zonk echter ten gevolge van het gewicht van de "dikke" helemaal onder water, zodat ook die wapens nat werden, maar gelukkig alleen aan de buitenkant, want we doken meteen weer op, en toen was het voor mij gunstig dat ik nog vast in het zadel zat en me door de "dikke" kon laten dragen, in plaats van zelf te moeten zwemmen.

Het oerpaard gedroeg zich alsof hij van de amfibieën afstamde die in het water net zo thuis zijn als op het land. Hij zwom niet alleen goed maar ook snel. En, wat de hoofdzaak was, hij zag de boot die naar het eiland ging, en zwom hem ogenblikkelijk achterna, met zo'n ijver alsof hij mijn bedoeling begreep. Als hij een andere richting zou zijn ingeslagen, was het moeilijk voor mij geweest de boot te volgen, laat staan in te halen. Nu zag ik ook de gelaatstrekken van de kleine man die er in zat duidelijk: het was werkelijk Halef. Uiteraard herkende hij mij ook. "Hamdulillah, ik dank en prijs Allah dat je komt!" riep hij me toe. "Ze willen me op het eiland opsluiten. Ik ben een gevangene!"
Hij sprak in het dialect van zijn vaderland, het moghreb dat door geen van de Ussul werd verstaan.
"Ben je vastgebonden?" antwoordde ik hem over de watervlakte..
"Slechts de handen op de rug gebonden. Verder niet."
"Hoe zijn de mensen in de boot bewapend?"
"Ze hebben enkel messen. De kerel naast wie ik zit, is de tovenaar."
"Heb je al gezegd wie we zijn?"
"Dat is niet bij me opgekomen!"
"Over mij gesproken?"
"Geen woord! Ik heb net gedaan alsof ik helemaal alleen was."
"Hebben ze wel naar je paard gevraagd?"
"Nee."
"Je draagt toch sporen! Naar aanleiding daarvan moeten ze toch snappen dat je bereden bent!"
"Hiervoor zijn ze te dom. Wil je de boot inhalen?"
"Ja."
"Dat zal ik gemakkelijker voor je maken."

Tijdens deze korte samenspraak verbood de tovenaar hem enkele malen het spreken. Ik kon dat niet duidelijk verstaan maar ik begreep het uit de gebaren. Nu wendde Halef zich tot hem om vragen te beantwoorden die aan hem gericht werden. Hoe slim hij dat deed, was al snel te merken. De tovenaar gaf de roeiers een bevel, waardoor de boot draaide en recht op me af kwam.
"Ze willen je grijpen," riep hij me toe.
"Dat wil ik ook," antwoordde ik. "Hou je vast, zodat je niet overboord valt! De boot zal erg gaan schommelen. Ik gooi de tovenaar in het water."
"Allah, Wallah, Tallah! Nu jij er bent, wordt alles gelijk anders!"
Mijn "dikke" peddelde zich met grote energie voorwaarts, en ook de beide roeiers haalden krachtig uit. Zo kwamen we snel op elkaar af en de tovenaar vond het tijd het woord tot me te richten. Hij was een kerel bij leeftijd, met wit haar en een witte baard. Ook zijn naakte borst was dicht en wit behaard. Dat gaf hem iets van een ijsbeer, vooral omdat zijn bewegingen niet plomp maar behoorlijk onhandig te noemen waren.
"Wie ben je?" vroeg hij mij.
"Dat zul je gauw genoeg weten," antwoordde ik vanuit de kring van golven die mijn oerknol om zich heen sloeg.

"Wat wil je hier?" ging hij door.
"Ik wil naar het eiland overvaren."
"Dat mag je niet! Je moet hier komen, in mijn boot!"
"Ik denk er niet aan!"
Natuurlijk deed ik maar alsof om hem zeker te maken.
"Je moet gehoorzamen! Ik dwing je!" dreigde hij.
"Probeer maar of het je lukt!"
"Als je weigert, slaan we je eenvoudig met de roeispanen dood!" dreigde hij.
Ik deed of ik ervan schrok en meende op timide toon:
"Dat doen jullie toch niet. Of zijn jullie soms moordenaars?
"Nee! Wij zijn Ussul, en ik ben de Sahahr, de priester. Wij moorden niet. Maar wie het waagt ons te weerstaan, die waagt in elk geval zijn leven. Pas op! Ik geef je een hand en trek je van het paard in de boot!"

Die goede, oude man! Hij was zo verschrikkelijk martiaal en had daarbij het goedmoedigste gezicht dat je je kunt bedenken! Zoals hij er uit zag, pleegt men de heilige Nikolaas, de "kerstman", met zijn knecht Ruprecht voor te stellen, die kort voor kerst door dorp en stad trekt om boze kinderen te straffen, goede kinderen echter met peperkoeken, appels en noten te belonen. Hij stond rechtop in het midden van de boot en liet hem zo sturen dat hij precies voor de "dikke" tot stilstand kwam.
"Kom in de boot!" beval hij, terwijl hij zich boog en me de hand voorhield. "Pak aan; ik help je!"
"Neem eerst de geweren en leg ze in de boot!" nodigde ik hem uit.
Ik gaf ze aan hem; de onbeholpen man nam ze daadwerkelijk aan en legde ze uit voorzorg op de droogste plek in het vaartuig. Toen hield hij me weer de hand voor en herhaalde:
"Pak aan! Ik trek je aan boord!"
Ik gleed van het paard en greep me vast aan het boord en greep met mijn rechterhand om hem vast te pakken, echter niet aan zijn hand maar zijn bovenarm. Een krachtige ruk - - een zwaai - - en in plaats van mij naar binnen te trekken, vloog hij uit de boot in het water, waar hij voor enkele ogenblikken helemaal in verdween zodat hij niet meer te zien was. Een moment later stond ik in de uitgeholde boomstam, op dezelfde plaats waar hij gestaan had, trok mijn mes en sneed de riemen door waarmee Hadsji Halef gebonden was. Deze sprong onmiddellijk opgewekt in de hoogte, wierp de vrijgekomen armen in de lucht en riep jubelend uit: "Allah zij lof, en jij bedankt, Effendi dat ik weer in het bezit van mijn handen ben! Je zilt meteen zien, wat ik ga doen."
Hij pakte mijn zware berendoder van de bodem, richtte hem op de man die voorin zat en riep hem toe:
"Leg de roeispaan op de bodem en dan wegwezen, anders schiet ik je ogenblikkelijk dood!"

Deze man was een reus en Halef tegenover hem een dwerg. Maar de op hem gerichte loop weerstond hij niet. Hij trok gehoorzaam de roeispaan in en sprong over boord. De Hadsji richtte de loop nu ook op de man die achterin zat. Deze wachtte het bevel van de kleine helemaal niet af. Hij rukte de roeispaan naar binnen, liet hem vallen en sprong in het meer.
"Wat een helden!" lachte Halef, terwijl hij zijn geweer weer voor zich neerlegde.
"Voor alles, bij hun weg!" waarschuwde ik, terwijl ik de ene roeispaan greep en Halef door een gebaar uitnodigde, de andere te nemen.
Ik wilde niet dat de drie Ussul weer in de boot zouden komen maar dat ze in het water zouden blijven. De boot had door de zwaai waarmee de tovenaar overboord was getrokken, een stoot gekregen die hem had laten afdrijven. We zorgden ervoor deze afstand nog te vergroten. De Ussul bleken zeer vaardige zwemmers te zijn. Daarbij wilden ze ook nog de kracht van het paard gebruiken. De tovenaar probeerde op zijn rug te klimmen en de beide roeiers probeerden de uiteinden van de teugel te pakken. Maar de "dikke" verweerde zich. Hij sloeg en beet naar hen en trappelde het water dusdanig tot schuim dat men zou kunnen denken een waternimf uit de Griekse mythologie voor zich te hebben.
"Dat is nog eens een beest, dit paard!" liet Halef zich horen. "Hoe kom je hij aan, Sihdi? Dat wil ik wel eens horen!"
"Te horen hoe jij in deze voorwereldlijke boot bent gekomen, is nog veel belangrijker," antwoordde ik.
"Kun je het me niet kwijtschelden om het je te vertellen, Sihdi?" vroeg hij.
"Nee."
"Sta me dan toe dat ik je niet hoef aan te kijken! Want ik schaam me!"
"Ah? Werkelijk?"
"Ja!"

In het water hielden de drie Ussul zich nog met het paard bezig. Ik zat, de roeispaan in de hand, achter in de schuit, Halef voorin. Hij keek naar beneden, wierp toen met een energieke beweging het hoofd naar achter en zei: "Het helpt niet! Ik kan niet anders; ik moet het bekennen! Sihdi, ik ben een schaap, een os, een kameel, kort gezegd, een domkop, zoals hij geen grotere is!"
Hij maakte een pauze die ik gebruikte om hem te vragen:
"Meen je dat werkelijk?"
"Niet alleen mijn mening maar zelfs mijn rotsvaste overtuiging! Bevalt het je niet?"
"O zeker! Zeer zelfs! Maar je dacht eerst toch anders?"
"Inderdaad! Sihdi, mijn lieve Sihdi, ik zeg je: er zijn ogenblikken waarop ik mezelf voor de slimste en beste mens houdt die Allah in zijn goedheid geschapen heeft. Maar hij zijn andere ogenblikken waarop ik zweren kan dat ik de domste mens op aarde ben. Geloof je dat?"
"Ik geloof het want elk nog niet geheel volwassen mens heeft zulke ogenblikken. Waar zweer je op? Op de slimheid?"

"Nee, op de domheid."
"Daar ben ik blij om, Halef! Daar ben ik heel blij om!"
"Hoezo, Effendi? Je bent blij over het feit dat ik dom ben?" vroeg hij op de meest verwijtende toon.
"Nee. Maar daarover dat je inziet dat je het bent. Wie zijn fouten inziet, bevindt zich op de weg van verbetering. En dat je nu, vanaf dit ogenblik, aan deze verbeteringen denkt, dat spreekt voor zich!"
"Juist! Heel juist! Ik denk er aan!" bekende hij. "Later zal ik het je uitvoeriger vertellen, want nu heb ik er geen tijd voor; maar het was heel belachelijk van me te denken dat ik de hoofdpersoon zou zijn en jij slechts de bijpersoon. Ik heb me gedragen als een knaap wiens hersenen nog melk zijn en geen zenuwmassa. Ik ben als een blinde achter de sporen aangelopen, zonder er ook maar aan te denken dat men mij al van verre heeft moeten zien aankomen. Ze hebben me gezien zonder dat ik het in de gaten had zo dicht bij hun kamp te zijn. Ze verstopten zich aan beide kanten in het struikgewas en vielen me aan zodra ik deze plek bereikte. Toen sleepten ze me naar hun kampement om over me te beraadslagen. Ze wilden weten wie ik was, vanwaar ik kwam en wat ik hier bij hun wilde - - -"

"Wat heb je gezegd?" onderbrak ik zijn stortvloed van woorden.
"Niets," antwoordde hij.
"Niets? Onmogelijk! Je hebt toch een antwoord moeten geven!"
"Nee! Ik heb hij geen gegeven. Er viel me niets in wat ik had kunnen zeggen, helemaal niets."
"Dat is echt ongelooflijk! Jou niets invallen? Mijn Hadsji Halef niets invallen? Dat is in je hele leven nog nooit gebeurd!"
"Inderdaad niet. Vandaag gebeurde het voor de eerste keer."
"Van schrik misschien?"
"Nee, maar van verbazing."
"Over de grootte van deze mensen?"
"Dat niet. Je weet, Sihdi dat lichaamsgrootte me niet imponeert. Ook hier niet, hoewel deze Ussul bijna allemaal zonder uitzondering reuzen zijn. Maar hun beharing! Allah 'l Allah! Wat zijn dit voor mensen! Deze hoofden, deze baarden en deze lange haren die tot op hun middel hangen. Ik zeg je, ik was dusdanig verbaasd dat mijn stem weigerde en dat ik mijn spraak verloor. En dom zijn ze, deze mensen, echt olie- en oliedom. Denk je eens in: ze hielden me voor een ontsnapte hofnar, voor de dwerg en moppentapper van een of andere heerser. En later kwam de tovenaar op het waanzinnige idee dat ik zeer waarschijnlijk de lijfdwerg van de Mir van Ardistan ben, echter niet ontsnapt maar als spion gestuurd om het gebied van de Ussula te verkennen! Ik en een dwerg! Een boodschapper en spion. Maar de anderen geloofden hem. Als de sjeik aanwezig was geweest, had men mij ter plekke omgebracht. Omdat men echter met dit oordeel en zijn voltrekking op zijn terugkeer wilde wachten, besloot men mij ondertussen naar het eiland over te brengen van waaraf ik niet kon ontvluchten."

"Heb je weerstand geboden?"
"Nee. Ik kon niet. Toen men mij onverwacht greep, pakte men meteen mijn mes, de pistolen en al het andere dat ik in mijn gordel droeg. Waarmee had ik mij toen kunnen verweren? Misschien met mijn handen, waar de hunne vier maal groter zijn als de mijne? Wat een geluk dat je gekomen bent! Hoe denk je ons te bevrijden?"
"Ons bevrijden? Wat een vraag! We zijn al vrij!"
Hij keek me aan en daarna in het rond, begon vrolijk te lachen en riep:
"Dat is inderdaad waar, inderdaad helemaal waar! Er is alleen deze ene boot. We hoeven niet naar ze terug te gaan maar roeien eenvoudig het meer over. Wij komen er veel eerder aan dans zij die de lange omweg langs de oever moeten maken. Maar weet je, Effendi, wat ze me afgenomen hebben wil ik ze niet laten houden!"
"Dat hoeft ook niet. We hebben geen reden om te vluchten. Ze hebben ons te gehoorzamen. Ik zal ze tot vrede dwingen. Hun sjeik heb ik namelijk in bedwang."
"Je hebt hem gezien?" vroeg hij snel.
"Gezien en gevangengenomen!"
"Hamdulillah! Nu hebben we weer aanzien!"
Hij stond van zijn zitplaats op, maakte zo'n vreugdesprong dat de boot heel gevaarlijk begon te schommelen en te rollen, en ging dan door: "Onze gevangene, hij is onze gevangene! Wat kunnen deze giganten ons nu doen? Niets! Als jullie ons niet gehoorzamen, slachten we jullie af en vreten jullie met huid en haar en botten op! Sihdi dat moeten we tegen hen zeggen, meteen zeggen! Pak de roeispanen! We varen over naar ze toe. Naar de oever, meteen, meteen!"

Hij ging weer op zijn plaats zitten om zijn woorden uit te voeren. Ik had hij niets op tegen en vroeg enkel waar zijn spullen die men hem had afgenomen, te zoeken waren. Hij antwoordde: "De vrouwe Taldsja heeft alles bij zich gestoken. Ze zei dat het de sjeik behoorde en dat zij het in bewaring had genomen. Ik denk dat zij het is die de over de stam heerst, niet hij. Zelfs de tovenaar waagde het niet tegen te spreken. Hij is zeer hoffelijk tegen haar. Ze heeft een leren zak aan haar zij hangen; daar heeft men alles in gedaan. Ze bevalt me zeer. Ze is bijna mooi te noemen. Ze schijnt de vrouw van de sjeik te zijn."

Dit korte, zeer noodzakelijke gesprek had natuurlijk niet zoveel tijd nodig als de tijd die je nodig hebt om het te lezen. Desondanks hadden de drie door ons uit de boot verdreven Ussul zich al behoorlijk van ons verwijderd. Ze zwommen naar de oever, waar hun mensen stonden, die door alle mogelijke manieren van geschreeuw en lawaai duidelijk maakten hoe onbegrijpelijk het voor hen was wat was gebeurd. Ook wij roeiden op ze toe, maar langzaam en op ons gemak, want we hadden geen reden ons te haas-

ten. Daarom betrad de tovenaar met zijn beide roeiers veel eerder het land dan wij het bereikten. De oerknol bekommerde zich nu noch om hen noch om mij. Hij zwom dan hier, dan daarheen, en stootte van tijd tot tijd een uiterst behaaglijk grommen uit. Het leek alsof dit reinigingsbad voor hem een genot was, maar nauwelijks had hij de oever bereikt of hij begon zich direct in de daar aanwezige modder rond te wentelen om de van de huid afgespoelde deklaag te vernieuwen.

Onze opmerkzaamheid was natuurlijk op deze hoogst interessante mensen gericht die gestopt waren met hun geschreeuw en onze nadering nu stil tegemoet zagen. Ik telde ze. Het waren negentien man en slechts een vrouw. Van de eersten miste dus alleen de sjeik, en van de laatsten was het hoogst waarschijnlijk slechts één vrouw toegestaan,aan zulke belangrijke gebeurtenissen deel te nemen. Toen we zo dichtbij haar gekomen waren dat er nog twee slagen met de roeispanen nodig waren om ons aan land te brengen, gaf ik Halef het teken te stoppen. Er was onder hen niet één met een normale gestalte; ze waren allemaal reuzen. En ze waren allemaal rijkelijk voorzien van hoofd- en baardhaar en precies hetzelfde gekleed als hun sjeik. Toen hij mij de troetelnaam van zijn vrouw, Taldsja, vertelde, had ik verwacht dat ik er later om zou moeten lachen; maar zonderling, nu ik deze vrouw voor me zag staan, vond ik niet de geringste reden voor ironie. Integendeel! De vrouw maakte indruk op me, en wel op een wijze die me eerst raadselachtig voorkwam maar die ik later beetje bij beetje ging begrijpen.

Ze was geheel in het leer gekleed, maar in zulk mooi en zacht als ik het nog nooit gezien had. En men moet bedenken: dit leer was blauw en met een zeer fijn bloemen- of vlinderstof bedekt die metaalachtig zilver glansde. Van sterker leer waren de natuurkleurige schoenen. Deze, op kunstzinnige manier uit één stuk gesneden, namen door veters en trekgaten de vorm aan van de goedgebouwde voeten, die in verhouding tot haar lichaamsgrootte klein en snoezig te noemen waren. Verhoudingsgewijs nog kleiner waren haar handen. Later had ik vaak gelegenheid te zien hoe zorgvuldig onderhouden, hoe bloesemwit en blozend ze eigenlijk waren. Het haar van de vrouw was mooi, dicht en goudblond, noch askleurig noch roodachtig maar van zulk een levendige midden-goudkleur die echt en edel is. Het hing tot over de gordel, in lange golven, die lieten vermoeden dat het regelmatig in vlechten gedragen werd. En deze goudglanzende vloed was met de veren van de paradijsvogel versierd, zo eenvoudig, zo natuurlijk, zo gewoon dat ik met het woord sieraad eigenlijk niet datgene tref wat ik bedoel. Hoewel we ons midden in de wildernis bevonden, zag men op de rijzige gestalte van de vrouw niet het minste vlekje en niet het kleinste spoor van vuil. Fris, rein, onbezoedeld, natuurlijk, puur dat was de indruk die op het eerste gezicht van haar had. Toen kwam de vergelijking die in haar naam lag, mij helemaal niet zo vreemd voor. Ze had grote ogen, die zo blauw waren dat het voor zo'n afgelegen gebied in de Oriënt uitgesproken zelden is. Later merkte ik dat er van deze vrouw een zachte, fijne, weldadige geur uitging, een geur van gezondheid, levenskracht, altijddurende verjonging, een geestelijke dwang om in haar tegenwoordigheid alles wat niet goed is te vermijden. Het was alsof ik deze geur nu al, op afstand, met de ogen ontdekte, want het deed me goed haar voor me te zien staan, afgezien daarvan dat de vreemdsoortigheid van haar verschijning mijn ogen en interesse naar zich toe trok.

Ze was naar die plek op de oever gelopen, waarheen de loop van onze boot gericht was geweest. Daar stond ze nu, met alleen de tovenaar naast haar, enige passen achter haar eerst vijf mannen, de overigen dan nog verder zijwaarts of achter. Hierin lag voor mij het bewijs dat de vrouw, zeker bij afwezigheid van de sjeik, de gebiedster was, met hulp van de toverpriester. Later hoorde ik dat ze ook de sjeik wist te beheersen en dat deze niets deed zonder het eerst met haar besproken te hebben. Ze was geliefd en werd vereerd als een soort hoger en beter wezen en had de roep alleen het goede te willen en nog nooit iets kwaads te hebben gedaan.

Toen we met onze boot stil bleven liggen, wisselden de Sahahr en Taldsja enige zachte, voor ons onverstaanbare woorden met elkaar. Waarschijnlijk had zij het gesprek of onderzoek niet willen beginnen, maar hem gevraagd het te doen, want hij deed een stap naar voren en vroeg aan ons: "Waarom aarzelen jullie? Jullie moeten hier naar toe komen en uitstappen!"
"Waarom?" vroeg ik.
"Omdat ik het je beveel!" antwoordde hij.
"Er is hier niemand die ons iets te bevelen heeft! Wie ben je?"
"Ik ben de toverpriester van het reuzenvolk van de Ussul. En naast me staat Taldsja, de vrouw van onze sjeik!"
"En de sjeik zelf? Waar is hij?"
"Hij is niet hier maar zal spoedig komen. Ik beveel je dus nu uit te stijgen. Ik moet je verhoren."
"Ik zei je al dat ik geen mens gehoorzaamheid schuldig ben, jullie inbegrepen. Maar ik ben gewend iedereen die men mij als priester aanwijst, met achting tegemoet te treden, en in het verre land waar ik geboren ben, is het de gewoonte van alle goede mensen de vrouwen te eren en naar al haar wensen als ze verstandig zijn,, te luisteren. Ik ben het dus met het verhoor dat je wenst volledig eens, moet echter, voor dat het begint, eerst een vergissing uit de wegruimen."
"Een vergissing? – Ik weet niet waar je het over hebt!"
"Als je het wist, was het geen vergissing maar bedrog of een leugen!"
"Dan weet ik het zeker niet," viel hij uit, "want bij de Ussul bestaat de leugen niet. Zeg het me!"
"Jij houdt je voor degene die het verhoor moet afnemen. Dat is niet zo. Ik ben het! Ik moet jullie verhoren, jullie echter niet ons."
Hij lachte en de anderen lachten mee.
"Hij is gek!" riep hij uit, en: "Hij is gek, hij is gek!" riepen ook de overigen, terwijl hun lachen tot schallend gelach toenam.

Toen draaide Taldsja zich half om naar hen en hief de hand omhoog. Het lachen verstomde meteen.
"Deze vreemdeling is niet gek," zei ze. "Kijk hem in het gezicht, en kijk in zijn ogen! Hij weet zeer goed wat hij zegt en wat hij wil. Spreek verder met hem maar zonder hem te beledigen!"
Dit bevel gold de tovenaar. Taldsjas stem klonk welluidend en krachtig. Ze had iets van die stellige en tegelijkertijd milde klank die je bij de alt- of middenklok hoort bij het luiden van de kerkklokken. De klank van een mensenstem is ook psychologisch van grote waarde. De tovenaar wendde zich weer naar ons toe, en weer ernstig geworden, zei hij: "Jij wilt dus ons verhoren? Wie geeft jou het recht daartoe?"
"Jullie sjeik."
"Onze sjeik?" vroeg hij verbaast. "Ken je hem?"
"Ja."
"Sinds wanneer?"
"Sinds een uur."
"Niet langer? En dan geeft hij jou al het recht ons te verhoren? Ik moet weer lachen en je voor gek verslijten; maar Taldsja heeft dit verboden en dus moet ik ernstig en beleefd blijven. Je hebt hem dus gezien? Je hebt met hem gesproken? Waarom is hij er niet? Waarom komt hij net met je mee? Waar is hij?"
"Hij is mijn gevangene."
"Jouw - - jouw - - jouw gevangene!" herhaalde hij mijn woorden op een toon alsof hij zijn oren niet vertrouwde. "Heb ik dat goed gehoord?"
"Je hebt het goed gehoord. Amihn, de sjeik van de Ussul, is mijn gevangene."
Ik zag dat hij weer moeite had om niet te gaan lachen, maar hij beheerste zich en vroeg:
"Hoe is hij dan jouw gevangene geworden?"
"Ik heb hem van zijn paard getrokken en vastgebonden."
"Gebonden? - Waarmee?"
"Met zijn eigen riemen."
"Met - - - eigen - - -? En daarvoor van zijn paard getrokken? Jij - - -?"
Hij vocht weer tegen een lachbui maar deze keer hield hij het niet meer. Hij wierp een blik op me, waar ik helemaal niet trots op moest zijn, draaide zich toen naar zijn mensen om en vroeg:
"Geloven jullie dat? - Hij - hij - - hij - - - deze knaap van gestalte, wil onze sjeik van zijn paard getrokken hebben en met zijn eigen - - -"

Hij kwam niet verder want hij brak een luid gelach uit. Daar hief de vrouw voor de tweede maal haar hand omhoog, en weer werd het ogenblikkelijk stil.
"Zwijg!" beval ze. "Deze vreemdeling heeft onze toverpriester uit zijn boot geslingerd en toen ook de roeiers verjaagd. Dan is het mogelijk dat ook de sjeik door hem verrast is! Ik verbied jullie hem uit te lachen! Verder!"
Dit laatste gold de Sahahr. Hij gehoorzaamde en wende zich weer tot mij:
"Vergeef me, vreemdeling! Wat je zegt klinkt als de grootste leugen die hij bestaat, en - - -"
"Kijk om je heen!" onderbrak ik hem, terwijl ik op de oerknol wees die net het water verlaten had en zich door de dikke modder rolde. "Kijk, daar is zijn paard! Je hebt hem al gezien, want ik werd door hem naar de boot gedragen. Dat ik op hem, zijn eigen paard, gereden kom, moet je toch vertellen dat hij door mij overweldigd is! En dat ik niet bang ben geweest om mijn kameraad te bevrijden, jou uit de boot te gooien en zonder te vluchten hier naar jullie toe roeide, is toch wel het bewijs dat ik hem vast heb en dat het voor hem onmogelijk is aan mij te ontsnappen!"
"Het paard! Ja, het paard!" antwoordde hij verlegen. "Daar heb ik helemaal niet aan gedacht! Omdat je op zijn rug naar ons toe gekomen bent, moet men er wel van overtuigd zijn dat je hem op de een of andere manier overmeesterd en gevangen genomen hebt. Maar vertel me waarom heb je dat gedaan?"
"Om een gijzelaar te hebben. Jullie hebben mijn metgezel gevangen genomen; daarom nam ik jullie sjeik gevangen om jullie te dwingen mijn begeleider vrij te laten."
"Maar hoe kon je je aan deze man, aan deze gigant, aan deze held wagen, hij die nog nooit in zijn leven overwonnen is?"
"Dat zal ik je meteen laten zien," antwoordde ik.
Eerder toen de sjeik door mij los was gebonden van de boom, had ik de lasso weer in lussen gelegd en hem over mijn schouder gehangen. Nu nam ik hem er af, hield het ene eind in mijn linkerhand en slingerde het andere richting de tovenaar. Een krachtige ruk - - zijn armen werden tegen zijn lichaam gedrukt - - ik had hem vast en rukte hem van zijn plek weg, naar me toe. Hij viel in het water, maar Halef greep hem snel en dus lag hij volgende ogenblik bij ons in de boot en werd met de lasso dusdanig omwikkeld dat hij zich niet meer bewegen kon. Nu trok ik mijn mes uit mijn gordel en zwaaide het dreigend boven hem. De Ussul schreeuwden luid van angst. Hij riep echter: "Stop, stop! Wil je me vermoorden? Ik heb je toch niets gedaan!"

Ik stak het mes weer terug in de gordel, kwam overeind uit mijn gebukte houding en antwoordde: "Ik wil je helemaal niet doden, want ik ben je vriend, niet je vijand. Ik wilde je alleen laten zien hoe makkelijk het is een Ussul gevangen te nemen."
"Laat me dan vrij en laat me gaan!" zei hij op moedeloze toon.
"Nu niet meer! Ik heb je al eens laten gaan. In plaats van dankbaar te zijn, heb je me als gevangene willen behandelen en me willen verhoren. Zo makkelijk kom je er niet vanaf. Je blijft hier liggen tot ik er zeker van ben dat jullie me als gast en vriend behandelen."
"En als we het niet doen?" vroeg hij.
"Dan stoot ik het mes tot aan het heft in je hart!" zei ik, waarop Hadsji Halef met grote rollende ogen toevoegde: "En als je daaraan niet helemaal sterft, dan sla ik jezelf ook nog eens dood! Daar kun je op

vertrouwen, want ik ben Hadsji Halef Omar Ben Hadsji Aboel Abbas Ibn Hadsji Dawuhd al Gossarah, de beroemde sjeik van de Haddedihn van de grote stam van de Sjammar!"
De lange naam scheen het gewenste effect te hebben want de tovenaar zei tamelijk verlegen:
"Een beroemde sjeik ben je? Dat heb je ons helemaal niet gezegd! En wie is de andere?"
"Hij is de grootste held en geleerde van het Avondland. Zijn in de gehele wereld bekende naam luid Emir Hadsji Kara Ben Nemsi Ben Emir Hadsji Kara Ben Dsjermani Ibn Emir Hadsji Kara Ben Alemani. Zij sabel is scherp en spits, zijn kogels missen nooit, en als hij een lange redevoering houdt, brengt hij hem steeds tot een goed einde. Hij heeft in zijn hele leven nog geen gevecht verloren. Geen vijand kan hem in de strijd tegen de grond krijgen. En als hij zijn geleerdheid laat verschijnen, is die als een wervelstorm die, zonder stil te staan, de hele wereld rondgaat en alles neerhaalt wat hem weerstand biedt!"

"Ik heb noch van de jouwe noch van zijn naam gehoord," verontschuldigde de tovenaar zich. "En ik ken jouw land en jouw stam net zo weinig als zijn volk en het gebied waar hij geboren werd. Ik ben de toverpriester van de Ussul. Ik houd me alleen bezig met de godsdienst en heb geen tijd me met politiek en geografie en wereldgeschiedenis bezig te houden. Jullie moeten het me dus vergeven dat ik niet veel van deze dingen afweet en dat mijn werk slechts daaruit bestaat dat ons volk in hun God en Schepper gelooft. Als we beslissen wat er met jullie gaat gebeuren, mag ik slechts met betrekking tot jullie godsdienst meebeslissen, anders niet. Geloof je in God?"
"Ja."
"Dan ben ik gerustgesteld. Want wie een God heeft die slaat geen mensen dood!"
"Jullie hebben me hij wel mee gedreigd!" wierp Halef tegen.
"Gedreigd? Ja! Maar hebben we het gedaan?"
"Tot nu toe in elk geval niet."
"Wacht maar af of het gebeurt!"
"Afwachten?" lachte Halef. "Ja dat zullen we, en wel met het grootste genoegen! Het is namelijk nog niemand gelukt ons dood te slaan en ik ben benieuwd te horen hoe jij dat aan wil pakken!"

Toen kwam Taldsja van de hoogte van de oever langzaam naar ons toe gelopen, bleef aan het water staan en gaf de onderhandeling de volgende, voor ons beide gunstige, verloop: "Is hij die zich Hadsji Halef Omar noemt, een Arabier?"
"Ja," knikte deze.
"Is hij echt een sjeik?"
"Ja."
"Uit welk land komt Emir Kara Ben Nemsi?"
Halef had zojuist op zijn bekende manier over mij en zijn persoon gejokt om te imponeren. Ik hoefde mezelf niet te schamen voor deze opschepperij, want wat hij deed, is een oriëntaals gebruik of veelmeer een wijze van uitdrukken van het Morgenland. Hem verbeteren, zou niets hebben opgeleverd, alleen maar hebben kunnen schaden. Desondanks was ik vastbesloten zijn verhaal, voor het geval Taldsja het me zou vragen, naar de reine, naakte waarheid te herleiden. Zover kwam het echter niet. De Ussul waren te naïef en zelfs veel te waarheidlievend dan dat het hen zou zijn ingevallen aan de woorden van des Hadsji te twijfelen.
"Ik kom uit Dsjermanistan," antwoordde ik.
"Dat ken ik niet. Het kan dus niet in ons deel van de wereld liggen," verklaarde ze.
"Het ligt niet in het morgen-, maar in het Avondland."

Er was me verteld te verzwijgen dat ik uit het Avondland kwam; maar tegen deze schrandere, heldere, buitengewoon eerlijk kijkende blauwe ogen die nu op me gericht waren, voelde ik me niet in staat iets anders dan de waarheid te zeggen. Ik zag aan een snelle beweging van haar hoofd dat ze zich niet onaangenaam verrast voelde. Ze ging door: "In het Avondland? En waar wil je nu naar toe?"
"Door heel Ardistan."
"Dan ben je of een zeer onvoorzichtig of een zeer dappere mens. Want de Mir van Ardistan zou je hoogstwaarschijnlijk laten doden zodra hij zou horen dat je uit het Avondland komt. Gelukkig zul je aan de dood ontsnappen omdat je hem helemaal niet zult ontmoeten omdat je voor altijd bij ons blijft. Naar de wetten van ons land ben je ons eigendom."
"Naar de wetten van mijn land ben ik het niet," sprak ik haar tegen.
"Wij moeten de wetten van ons land gehoorzamen, niet die van jou!"
"Dat begrijp ik. En jij zult net zo begrijpen dat ik de wetten van mijn land moet gehoorzamen en niet de jouwe!"
"Wil je tegen ons verzetten?"
"Ja."
"Het zal vergeefs zijn!"
"Je vergist je. Tot nu toe was het zeer succesvol. Wij bevinden ons niet in jouw macht. Wij zijn vrij. Daartegen over staat dat jullie sjeik en jullie priester in onze handen zijn gevallen. Als we met deze boot recht over het meer roeien, zijn we veel eerder dan jullie aan de overkant. Wie zal ons hinderen eerst de priester en dan ook de sjeik te doden als we ervan overtuigd zijn dat jullie de vrede niet willen bewaren?"

Ze antwoordde niet gelijk; ze overlegde in zichzelf. En ze nam daarbij ons met onderzoekende ogen op. Toen zei ze: "Ik ben onzeker en ontevreden. Jullie bevallen me zeer, ja, werkelijk zeer. Ik zou graag veel over het Avondland horen. En het zou fijn zijn als je als vrij man, niet als knecht of slaaf, daarvan

zou kunnen vertellen. Ik zou het prettig vinden als ik tegen je kon zeggen: je bent mijn gast, niet mijn eigendom! Maar ik moet de wetten van mijn land gehoorzamen, niet mijn wensen. hij is echter wel een manier, een middel - - -"
Ze sprak niet verder. Ze maakte een handbeweging alsof ze te kennen wilde geven dat ze wat ze dacht voor onmogelijk hield.
"Welke manier? En welk middel?" informeerde ik.
"Het is voor jullie onnodig hier naar te vragen," antwoordde ze, terwijl ze de handbeweging herhaalde.
"Weet je dat wel zeker? Ik herhaal mijn vraag en verzoek je het mij te vertellen, zodat ik me hij ook over kan uitspreken of het zo overbodig is als je zegt!"
Ze dacht weer na en weer nam ze ons met een welwillende maar onbevredigde blik op. Hierop sprak ze: "Er is een manier om je te bevrijden van de slavernij die je bedreigt. De wet geeft je in onze hand, dezelfde wet maakt je ook weer vrij als het je lukt je vrij te vechten."
Toen Halef deze woorden hoorde, gooide hij beide armen in de lucht en riep:
"Sihdi, we vechten ons vrij!"
Ik lette niet op hem en zijn uitroep. Juist hij had gedurende de laatste twee uur bewezen dat hij niet de man was om in zo'n gevecht op eigen kracht stand te houden. Ik bekeek de raadselachtige vrouw die voor ons stond, nu net zo scherp als zij ons, en antwoordde haar: "Dan heb je in elk geval gelijk. De informatie die je ons geeft, is overbodig, helemaal overbodig. Je gelooft ons iets mee te delen waar we geen idee van hebben. Je vertelt ons dat jullie wet ons de mogelijkheid biedt ons door een gevecht dat we moeten winnen, van jullie te bevrijden. Hierbij zegt mij de blik in je ogen dat je een overwinning van onze kant voor uitgesloten houdt - - -"

Daar viel ze me in de rede: "Dat je het in alle gevallen tegen ons moet afleggen dat kun je toch niet ontkennen!"
"Het afleggen?" vroeg ik, terwijl ik naar de geboeide toverpriester wees. "Noem je dat afleggen? Je laat een strijd zien waarin we ons kunnen bevrijden als een ver verwijderde mogelijkheid, waar we jullie om moeten vragen. Zie je dan echt niet de grootte van je misleiding in waarin je je bevindt? Dit gevecht is niet alleen meer mogelijk maar het is al werkelijkheid geworden. Het is niet meer ver weg maar het is al hier; we zitten er middenin. En tot nu toe heeft de overwinning aan onze kant gestaan, niet aan die van jullie!"
Ze keek me met een verbaasde blik aan, haalde lang en diep adem en gaf toen toe: "Dat klinkt zo zeldzaam, en toch heb je gelijk. Jullie zijn nog vrij en hebt ook al twee gevangenen van ons gemaakt."
"En wat voor een gevangene! Denk daar aan!" waarschuwde ik haar. "De sjeik staat bij jullie voor het wereldlijke en de Sahahr voor het geestelijke gezag. Deze beide autoriteiten bevinden zich op dit ogenblik in onze macht. Niet jullie, maar wij zijn nu de meesters over wel en wee, over leven of dood. Zie je dat in?"
Ze draaide zich naar haar mensen om en vroeg: "Horen jullie het?"
Men antwoordde met een onbestemd gemurmel en gebrom, waarvan ze de betekenis begreep want ze wendde zich weer naar me toe en sprak: "Jullie schijnen heel andere mensen te zijn dan wij. Wij begrijpen jullie niet, en toch dwingen jullie ons je te begrijpen! Waar is de sjeik?"
"Op een plek waar ik hem vast heb."
"Gebonden en geboeid?"
"Ja."
"Waarmee?"
"Met zijn woorden."
Ze maakte een beweging van verrassing en vroeg:
"Je hebt hem vertrouwen geschonken?"
"Ja. Eerst was hij vastgebonden zodat hij zich niet bewegen kon. Ik wilde hem zelfs knevelen. Toen beloofde hij mij op de plek te blijven, zelfs als al zijn Ussul zouden komen om hem op te halen. Ik heb hem los gemaakt."
"Je hebt hem dus geloofd?"
"Waarom zou ik dat niet?"
"Hij zou onmiddellijk de plek kunnen verlaten als hij zijn woord zou breken?"
"Ja."
Ze wendde zich weer tot haar mensen:
"Hebben jullie het gehoord? Deze vreemdeling houdt net zo van de waarheid als wij. Hij heeft het woord van jullie sjeik geloofd. Is dat de instelling van een knecht, een slaaf?"
"Nee!" antwoordden de vijf die in haar nabijheid stonden, en: "Nee, nee, nee!" antwoordden ook de anderen.
"Dat doen alleen vrije mannen!" ging ze door.
"Alleen vrije mannen!" klonk het achter haar in koor.
"Deze beide vreemdelingen zijn het dus waard dat wij hun tegenstand als strijd beschouwen om zich van ons te bevrijden!"
"Ze zijn het waard; ze zijn het waard!" stemden allen zonder uitzondering in.
Zich tot ons wendend, ging ze door:
"Ik verzoek je, Emir, mij naar mijn man, onze sjeik, te brengen. Wil je dat doen?"
"Graag. Maar ik moet je vragen wat je bij hem wilt!"
"Ik wil met hem over jullie spreken."
"Wie nog meer?"
"Alleen de Sahahr."
"Dan moet ik hem hiervoor dus vrijlaten?"

"Ja. Ik verzoek het je!"
"Weet je wel wat je van mij vraagt?"
"Ik weet het. Je moet de voordelen die je hebt, opgeven. Dit is echter voorlopig."
"Werkelijk?"
"Werkelijk! Je maakt de Sahahr hier los zodat hij met ons mee kan gaan. Als ik het niet voor elkaar krijg dat de sjeik vrede wil sluiten, gaan we naar deze boot terug, waar je de Sahahr net zo vastbindt zoals hij hier voor ons ligt. Geloof je dat het zo gebeuren zal?"
"Ik geloof je. Maar er gaan maar vier personen naar de sjeik, namelijk jij, jullie toverpriester en ik met mijn begeleider?"
"Ja."
"De andere Ussul blijven hier om op onze terugkeer te wachten?"
"Ja."
"Dan geef ik hem de vrijheid. We kunnen gaan."
Ik bevrijdde de Sahahr uit de lussen van de lasso die ik weer over mijn schouder wierp, en sprong met hem uit de boot op de oever. Halef volgde, ging tegenover Taldsja staan en zei, op de schitterend bewerkte leren tas wijzend die aan haar gordel hing: "Je hebt in deze zak mijn eigendommen. Wanneer krijg ik ze terug?"
"Als er besloten is dat het weer van jou is."
"Daar moet ik zeker van zijn! Uitvluchten duld ik niet! En bedriegen laat ik me ook niet!"
"Uitvluchten? - Bedriegen?" vroeg ze verbaasd. "Taldsja, de meesteres van de Ussul, kent geen uitvluchten of bedrog! Neem, wat je eigenlijk nog niet terug mag krijgen! Dat Kara Ben Nemsi een Emir is dat geloof ik, want hij heeft zich als Emir gedragen. Maar of Hadsji Halef Omar een sjeik is dat moet ik nu betwijfelen tot hij mij bewijzen laat zien die ik meer kan geloven dan zijn woorden!"

Hij pakte zijn eigendom weer terug, zonder de grootte van het verwijt dat ze tegen hem zei, goed in te schatten. Hij voelde wel dat ze ontevreden over hem was maar daar trok hij zich niet veel van aan. Hoe zeer hij daar een fout gemaakt had, daar had hij geen vermoeden van.
"Kunnen we gaan? Of is het zo ver dat we moeten rijden?" vroeg de vrouw.
"Het is niet dichtbij, maar ik verzoek je te lopen," antwoordde ik, want ik vond het belangrijk de weg naar de plek, waar Amihn zich bevond, behoorlijk te benutten om de ziel van zijn vrouw te leren kennen.
We braken onmiddellijk op. Ik bleef bij Taldsja, Halef bij de toverpriester. De anderen volgden ons slechts tot aan het kamp. Daar bleven ze allen achter, zonder dat Taldsja het ze beval, en niemand maakte aanstalten ons te volgen.
We volgden precies hetzelfde spoor dat mij hier gebracht had. Ze werd door Taldsja en de Sahahr weliswaar bekeken, maar slechts terloops en in geen geval op de breedvoerige manier zoals het bij de indianen en bedoeïenen gebeurt. Ik dacht daaruit te kunnen concluderen dat de Ussul niet door zulke grote gevaren bedreigd worden als de volkeren van de woestijnen en savannen.

Halef liep met de tovenaar achter ons. Hun gesprek kwam zo snel op gang dat ze nergens anders op letten. Van tijd tot tijd stopten ze, zoals het gebeurt bij interessante momenten van een gesprek, en ze bleven dan ook meer en meer terug. Bij de Hadsji ging zoals overal en altijd: hij nam de mensen zeer snel voor zich in. Wij beiden Taldsja en ik, gingen echter ernstig en helemaal stil het spoor langs. Toen ontdekte ik voor de eerste keer de fijne, onverklaarbare geur die van Taldsja uitging. Het was een bloemengeur, maar van welke bloemensoort, dat kon ik ondanks nadenken niet ontdekken, niet onderscheiden. Een oeroud, oriëntaals sprookje vertelt dat de vleugels van de engelen gevormd zijn door bloemengeur en dat de menselijke ziel het lichaam als bloemengeur verlaat en tot hem kan terugkeren. En terwijl ik aan dit sprookje dacht, herinnerde ik me aan Sitara en aan het dal van de sterrenbloemen, waar ik aan de zijde van Marah Doerimeh zo vaak gewandeld had. Toen ik verrukt was van de oneindig lieve, reine, kuise geur van deze bloemen, had mijn oude vriendin en beschermster gezegd: "Er zijn maar heel weinig zielen die er in slagen, deze geur in het lichaam vast te houden. Als je ooit zo'n lichaam ontmoet, ook al is het nog zo lelijk, vertrouw dan zijn ziel, want die stamt uit het licht en niet uit de duisternis; het zal je nooit misleiden!"
En nu viel het me opeens op dat deze geur die rond de vrouw van de sjeik hing, de geur van sterrenbloemen was, en een weldadig gevoel van vreugde, vertrouwen en zekerheid kwam over me. Hierbij kwam de ongewone manier hoe Taldsja sprak. Er was bij haar geen spoor van nieuwsgierigheid te bekennen. En men kon aan al haar woorden horen dat ze er over nagedacht had. Ze informeerde naar het Avondland en bekende dat dit het land van haar hunkering was. Ze had veel kwade en vreemde dingen er over gehoord, maar geloofde niet aan deze berichten. Ze uitte zich over dit onderwerp: "Als alles waar zou zijn wat men over jullie gezegd heeft, dan zouden jullie volken enkel bestaan uit dieven, leugenaars, bedriegers en boze tovenaars, voor wie men zeer moet oppassen. Als er werkelijk zulke volken zouden zijn, dan zou er ook geen God zijn! En ik zie aan je dat je eerlijk bent en ons niet belogen en bedrogen hebt, alhoewel je er genoeg redenen voor had. – Ik ben blij dat ik nu eindelijk de waarheid over die verre landen kan horen, en het zullen fijne avonden worden als we rond het grote vuur zullen zitten en naar jouw berichten zullen luisteren."
"Zoals jij over ons denkt, zo vergaat het mij met jou," antwoordde ik. "Men heeft mij zoveel ongelooflijks en fabelachtigs over jullie verteld dat ik eigenlijk heel bang voor jullie moest zijn als het al mogelijk zou zijn angst voor mensen te hebben. En nu zie ik jullie! – je bent het heldere duidelijk tegendeel van dat, wat ik gehoord heb!"
"En ik jou!" zei ze met een kort, schalks lachje. "Jullie werden bij ons en wij bij jullie belasterd. En nu we zo dicht bij elkaar staan, blijkt dat we onszelf mogen toestaan elkaar te achten. Zo moet het zijn, zo

wijd de wereld strekt – dat is de wet! Waar volken en mensen elkaar naderkomen, moet het niet in haat maar in liefde gebeuren. God wil het zo! Je kent God toch?"
"Ja. Ik ben christen."
"Christen? – Je bent dus een heiden?"
"Heiden?" vroeg ik.
"Ja. De christenen zijn toch heidenen?"
"Hoezo?"
"Omdat ieder mens die niet onze religie aanhangt, een heiden is."
"Wij zeggen ook dat iedereen die niet in de God van de christenen gelooft, een heiden is."
"Dat is rechtvaardig en billijk. Jullie houden je religie voor net zo goed als wij de onze. Jullie hebt dus hetzelfde recht ons heidenen te noemen als wij jullie."

"Sta me dan toe naar jullie geloof te vragen, zoals jij naar het onze gevraagd hebt!"
"Naar ons geloof? – Wij hebben er geen!"
"Onmogelijk!"
"Jawel! Wij hebben God. Waarom hebben we dan nog een eigen geloof in hem nodig? We geloven niet in hem, maar we hebben hem. Als je vader nog leeft als hij echt en persoonlijk bij je woont, dan geloof je toch niet alleen dat je een vader hebt, maar dan weet je het zo zeker dat het woord geloof uitgesloten is. De Ussul hebben een religie maar geen geloof! Ze hebben God! Dat is het hoogste dat er is. Dat gaat boven elke vorm van geloven!"
Dat klonk zo zonderling, zo trots, zo rotsvast en onverzettelijk! Het kwam niet in me op me nu, vandaag, juist omdat we elkaar nog niet kenden, in te laten in een religieuze strijd met haar. Wie vrouwen overtuigen wil, die moet zich tot haar hart en tot de logica van de feiten richten en ervoor zorgen niet te grieven wat hun heilig is. Daarom bewaarde ik wat ik nu gehoord had in mijn hoofd om het later te beantwoorden en zorgde ervoor dat ons gesprek dit toch steeds netelig onderwerp niet meer beroerde.

Eindelijk zag ik de plek voor me liggen waar ik de paarden aangebonden had. Ik voerde Taldsja niet daarheen, maar naar links, door het struikgewas en naar de boom waar de sjeik nog precies zo zat als toen ik hem verlaten had. Ze bleef hoog opgericht voor hem staan en vroeg:
"Ben je een gevangene?"
"Ja," antwoordde hij, zonder een poging te doen op te staan.
"Hoe is dat mogelijk?"
"Hij was me te slim af."
"Weet je wat dat betekent?"
De toon, waarop ze dat zei, klonk verwijtend. Hij sloeg de ogen neer. Dan hief hij zijn blik weer naar haar op en antwoordde met bijna ontroerende waarheidsliefde:
"Dat betekent dat hij slimmer en voorzichtiger is geweest dan ik. Vergeef me, je hebt ook ditmaal gelijk!"
En zich nu tot mij wendend, vervolgde hij:
"Ze waarschuwt me namelijk altijd, maar ik gehoorzaam niet. Ik vertrouw op mijn vuisten, terwijl het kleinste stukje geest veel sterker en machtiger is dan een lichaam, mijlenlang en zo hoog als en berg. Ik weet heel precies dat dit het juist is, maar als dan het ogenblik komt waarop ik denk mijn geest te gebruiken, dan maak ik niets anders klaar dan kwajongensstreken. Dat heb je gezien!"
"Je schijnt gedurende mijn afwezigheid te hebben nagedacht?" antwoordde ik.
"Inderdaad! En wat ik gevonden heb, ziet er niet uit alsof ik er trots op moet zijn. Ik werd bang. Je schijnt er zo een te zijn zoals mijn vrouw wenst dat ik word. Zo'n klein beetje geest! Begrijp je me? Toen je me verlaten had, vroeg ik me af wat er zou gebeuren als deze geest nu plotseling in mijn goede, nietsvermoedende Ussul zou varen - -"
"Dat heeft hij ook gedaan," onderbrak ze hem "en je kunt alleen maar blij zijn dat het een goede geest is geweest, en geen kwade die hij met zich meebracht. Hij kwam op jouw paard als een stormwind aangereden, het kamp voorbij en recht het meer in, waar de Sahahr met twee mannen in een boot zat om de gevangene die we gemaakt hadden, naar het eiland te brengen. Hij zwom op het paard naar de boot, wierp de Sahahr eruit, steeg er zelf in, sneed de boeien van de gevangene door en dreef toen ook de roeiers het water in. Toen kwam hij naar de oever en nam de toverpriester met het touw gevangen om ons te laten zien op welke manier hij jou overweldigd had. Wat konden we nu doen nadat hij eerst de wereldlijke en toen de geestelijke leider van de Ussul in bedwang genomen had? – Hem misschien doden?"
"Ja! Daar dacht ik aan!" antwoordde hij.
"Nooit en te nimmer! Men doodt ongedierte, geen eerlijke mensen!"
"Maar als hij dood was geweest, dan had ik mijn woord niet meer hoeven houden! Ik had deze plek kunnen verlaten en naar jullie kunnen terugkeren!"
"Hij had zich verweerd. In elk geval zou de Sahahr verloren zijn geweest."
"Bedenk echter: je hebt negentien jagers bij je! Reuzensterke mannen met speren, messen en pijlen!"
"Negentien mannen met speren, messen en pijlen!" viel ik hem lachend in de rede, terwijl ik de Henrybuks in de hand nam. "Kijk naar dit kleine, dunne geweer! Ze is meer waard dan al jullie lansen, pijlen en andere wapens. Heb je de kweeboom gezien waar we niet ver van hier aan voorbij gekomen zijn? Sta op, en volg me! Ik wil jullie wat laten zien."
"Mag ik opstaan?" vroeg hij.
"Ja," knikte ik.
"Ben ik niet dan meer gevangen?"
"Jawel! Ik geef je pas je vrijheid als je mijn vriend geworden bent."

"Goed! Je brengt me hier weer heen zodra je dat wilt."

Ik ging voorop, en de beiden volgden me. We gingen terug naar de plek waar de kweeboom stond. Dat was in de buurt van de hoofdrichting, van waaruit we links ingebogen waren. Net toen we de boom bereikten die nog helemaal vol hing met zeer kleine, donzige, zilverglanzende vruchten, kwamen Halef en de Sahahr aan. Ze onderhielden zich zeer levendig en schenen zich onderweg redelijk bevriend te hebben. Het goede verloop van ons avontuur stond voor mij vast. Ik wees op een van de buitenste takken van de kweeboom en vroeg de Sjeik:
"Hoeveel peren draagt deze tak?"
"Twaalf," antwoordde hij nadat hij ze geteld had.
"Ik zal je laten zien, wat er van je jagers zou zijn geworden als ze geprobeerd hadden zich aan mij of mijn Hadsji te vergrijpen. Ik zal slechts zes van deze vruchten eraf schieten, daarna de hele tak met de zes overige."
Ik verwijderde me om op een zo imponerend mogelijke afstand te staan. Deze pauze benutte Halef, die de situatie onmiddellijk begreep om de zaak zo belangrijk mogelijk te laten lijken. Hij riep uit:
"Nu komt en meesterstuk, een groot meesterstuk! Zes peren, de een na de ander! En dan de hele tak! En dat zonder een keer te laden! Met dit tovergeweer kan men namelijk als men weet hoe het werkt, in alle eeuwigheid doorschieten, zonder te hoeven laden! Jullie zullen een wonder zien; ik zeg het jullie, een wonder!"
Toen ik me op de gewenste afstand bevond, draaide ik me om en legde het geweer aan.
"Nu, nu!" schreeuwde Halef. "Het begint!"
Ik mikte heel nauwkeurig, want als de gewenste uitwerking wilde hebben, mocht ik niet missen. Het lukte. Zes schoten snel achter elkaar voor de vruchten, en dan nog twee om de tak te doen afbreken, want met een kleine kogel was er geen garantie. Toen ik de tak zag vallen, liet ik het geweer zakken. Halef jubelde op zijn luide manier. De drie Ussul stonden stomverbaasd. Ze konden geen woord uitbrengen. Maar het zou nog veel mooier worden. De schoten hadden een roofvogel opgeschrikt die hoogst waarschijnlijk bij zijn prooi gezeten had, en wel zo dicht bij ons dat wij zijn stem nog eerder hoorden als dat wij hem zagen. Hij steeg, wijd uitslaand, in de hoogte, niet in rechte lijn van ons weg, maar eerst in grote en dan steeds kleiner wordende cirkels, steeds boven ons blijvend.
"Een Nisr el Afrit!" (Reuzenadelaar) riep de sjeik, voor het ogenblik mijn schoten helemaal vergetend.
"Een Nisr el Afrit!" riep ook de toverpriester, en de toon, waarop hij dit sprak, vertelde duidelijk dat deze vogel hier tot de zeldzaamste en waardevolste jachtbuit behoorde.
"Een Nisr el Afrit!" riep ook de vrouw van de sjeik, terwijl ze haar armen verlangend omhoog strekte. "Als men de staartveren had – alleen de staartveren!"
"Wil je ze hebben?" vroeg ik, terwijl ik de buks wegwierp en naar de ver- en hoogdragende berendoder greep.
Ze keek me verwonderd aan en antwoordde niet. Halef riep haar toe: "Zeg ja, zeg ja! Dan haalt hij hem voor je naar beneden!"
Ik hief het geweer op en richtte. Het schot kraakte. De vogel kromp in elkaar alsof hij van de luide knal geschrokken was. Maar het was de kogel waardoor hij in elkaar kromp. Het lichaam hing een ogenblik helemaal onbeweeglijk in de lucht; toen begonnen zijn vleugels krampachtig heen en weer te slaan. Het lichaam draaide om zijn eigen as en begon hoogte te verliezen, eerst langzaam, dan snel en steeds sneller. De ene vleugel stijf tegen zijn lijf gedrukt, de andere wijd uitgestrekt, kwam het dier, ten dode getroffen, op de grond neer, niet ver bij ons vandaan, op de open, smalle strook, waar het wedrennen tussen de sjeik en mij had plaatsgevonden. Halef rende er spoorslags heen om hem te halen, en de tovenaar vergat zijn priesterlijke waardigheid zodanig dat hij hem achterna rende om hem te helpen dragen. Toen ze de adelaar brachten, zag ik dat het een bijzonder mooi en groot vrouwtje was, licht goudachtig bruin, met een zuiver, vlekkeloze, vleugelpartij die ongeveer een meter lang waren, met een breedte van meer dan twee meter. Ik droeg haar naar de vrouw van de sjeik, legde ze voor haar neer, spreidde de wieken en staartveren uit die bij de Ussul zeer hoge waarde hebben, en zei: "Je hebt je deze veren gewenst. Ik verzoek je ze van me aan te nemen!"
"Wil je ze mij schenken?" vroeg ze.
"Ja als je het mij toestaat."
"Ken je dan hun waarde?"
"Ze hebben voor mij slechts waarde als ze jou blij maken."
"Ze worden hier in Ardistan als teken van hoge waardigheid gedragen en zijn bij ons van grote zeldzaamheid omdat onze kogels en pijlen de adelaar in de lucht niet kunnen bereiken. Zo'n rijk geschenk mag je alleen van vrienden aannemen maar niet van een vreemde die men tot knecht en slaaf wilde maken. Mag ik je geweren eens zien!"

Ik gaf haar eerst het dubbelloopsgeweer, waarvan de zwaarte haar scheen te verrassen toen gaf ze hem aan de sjeik, met de woorden: "Deze vreemdelingen zijn sterker dan je denkt. Het is beslist niet gemakkelijk met zulke geweren te schieten."
"Ik heb dit geweer al in de handen gehad," antwoordde hij. "Maar ik vermoedde niet dat hij zijn kogels naar zo'n uitzonderlijke hoogte kon sturen."
Toen pakte ze de buks. Ze bekeek hem van alle kanten met aandacht, schudde hem, hield hem aan haar oor om misschien iets te horen, en zei toen: "Dit is inderdaad een echt tovergeweer, want hoezeer je je ook moeite geeft, je kunt onmogelijk ontdekken hoe het mogelijk is steeds maar te schieten zonder te laden. Bij zo'n geweer hoort zo'n schutter als jij!"
Dat zei ze tegen mij. Tegen de sjeik zei ze:

"Ik ben ervan overtuigd dat deze Emir Kara Ben Nemsi Effendi in staat is jou en je negentien Ussul in de tijd van twee minuten neer te schieten. Jij ook?"
"Niet in twee maar slechts in een minuut!" zei Halef.
De sjeik streek door zijn baard en antwoordde:
"Daar twijfel ik niet aan. Ik hoop echter dat hij het niet doet! Maar nu heb ik een grote, mooie, kostelijke gedachte. Mag ik het je zeggen?"
"Spreek!" verzocht ik haar.
"Zulke geweren en zo'n schutter moest men bij de jacht hebben!"
Ze knikte.
"En in de strijd tegen de Tsjoban!"
"Juist nu!" viel de tovenaar bij. "We weten dat ze zich wapenen om ons te overvallen."
Om me te informeren, voegde Taldsja op verklarende toon toe:
"Wij sturen al onze mensen op jacht om mondvoorraad voor deze strijd te verzamelen, die lang kan duren en steeds bloedig is."
"Wie zijn deze Tsjoban?" informeerde ik alsof ik het nog niet wist.
"Een wild ruitervolk dat buiten op de steppe en in de woestijn leeft. De Tsjoban fokken paarden, kamelen, runderen en schapen. Ze hebben geen vaste verblijfplaats. Het zijn nomaden; ze aanbidden een God die ze Allah noemen, en ze hebben de bloedwraak. Altijd als een slecht, hongerig jaar hun kuddes heeft opgevreten, doen ze bij ons een inval om de onze te stelen. We verwachten binnen korte tijd zo'n inval in ons gebied, en nu zorgen we voor vlees om ons op de belegeringen voor te bereiden die we moeten doorstaan."
"Belegeringen?" vroeg ik. "Strijden jullie niet op open terrein?"
"Nee. Daarvoor zijn ze te talrijk, en we moeten voor alles onze dieren beschermen. We trekken ons daarmee achter het water terug en laten ons door hen belegeren. Wie het het langste uithoudt, die heeft gewonnen. Jouw geweren dragen heel ver. Of ze betoverd zijn, daar vraag ik je nog naar. Het is van de hoogste waarde dat je zo goed kan schieten."

Bij deze woorden bukte ze zich, pakte de afgeschoten tak van de grond op, bekeek het nauwkeurig en vroeg me toen: "Wil je ons tegen deze vijanden bijstaan, Emir?"
"Alleen vrienden staat men bij," antwoordde ik.
"Je bent toch onze vriend!"
"Nog niet!"
"O, toch wel!"
"Bewijs het!"
"Ik heb het besloten!"
Ze zei dit op zeer besliste toon en keek daarbij de sjeik en de tovenaar aan. De eerste haastte zich mij duidelijk te maken: "Ja als zij het zo besloten heeft, dan is het niet anders. Ik stem er mee in."
En de laatste zei tegen mij: "Als onze vorstin beslist, is geen overleg meer nodig. Ze heeft steeds gelijk. Ik geef haar graag mijn toestemming. Als je het goed vindt, Emir, kun je morgen als we in onze stad zijn teruggekeerd, al Ussul worden. Dat is een heilige ceremonie die ik als priester uit moet voeren, nadat je eerst bewezen hebt dat je het waard bent een Ussul te zijn."
"Hoe moet ik dat bewijzen?"
"Door een gevecht met een van onze mensen. Wint hij van je, dan kun je niet opgenomen worden."
"En als ik win, dan neem ik zijn plaats in en wordt hij uitgestoten?"
Deze vraag bracht hem in verwarring. Het duurde enige tijd, voor hij antwoord gaf: "Nee. Dat kun je niet verlangen. Het kan de grootste held gebeuren dat hij bij toeval wordt overwonnen. Dan is het toeval, geen schande. Waarom zou je hem dus uitstoten?"
"We gaan vechten, Sihdi, we gaan vechten!" riep Halef enthousiast uit. "Wie zal mijn tegenstander zijn"
"Je hebt het recht hem uit te kiezen," bracht de tovenaar hem op de hoogte.
"Dan kies ik jou," zei de kleine Hadsji, terwijl hij een zeer diepe, hoffelijke buiging voor hem maakte.
"Mij - - -? Waarom juist mij - - -?"
Hij sprak deze vraag zeer langzaam en met tegenzin uit. Hij scheen er niet blij mee te zijn dat Halef zijn keuze op hem had laten vallen.
"Omdat je me bevalt," antwoordde deze. "Omdat je me dierbaar bent geworden. En ook daarom omdat ik nog nooit de gelegenheid heb gehad met een Sahahr te vechten. Het zal mijn roem vergroten als ik thuis vertellen kan dat ik je in de strijd overwonnen en gedood heb."
"Gedood? Dood jij ook in zo'n beproevingsgevecht?"
"Natuurlijk! De overwinning is toch pas echt behaald als de tegenstander dood op de grond ligt. Wie bepaalt de wapens?"
"De vreemdeling die opgenomen wil worden."
"Ik dus? Goed, dan gaan we schieten!"
"Schieten?" schrok de toverpriester. "Dat is een zekere dood voor me, hoewel ik tegenover jou een reus ben!"
"Dat is precies wat ik wil!" lachte Halef. "Reuzen doodschieten is me een waar genot! Alleen maar om ze te laten zien dat het niet op het lichaam aankomt. Wat voor wapen kies jij, Effendi?"
"Dezelfde," antwoordde ik, op zijn vrolijk voornemen ingaand.
"En met wie zul jij vechten?"
"Met de sjeik."
Deze riep geschrokken:
"Met mij? Waarom juist met mij?"

"Omdat je me bevalt; omdat je me dierbaar bent geworden. Je hoort dat ik precies dezelfde redenen heb als mijn Hadsji Halef. Hij is sjeik, en ik ben Emir. Wij kunnen onmogelijk met gewone krijgers vechten. Daarom kiezen wij jullie, en wij zijn ervan overtuigd dat jullie deze keus net zo zien als wij, namelijk als een eer voor jullie beide!"
Dat zei ik tegen de sjeik. Me tot zijn vrouw wendend, ging ik verder:
"Zo, wij zijn klaar om Ussul te worden. Dit kan, zoals ik gehoord heb, pas morgen gebeuren. Wat zijn we tot dan? Vriend of vijand?"
"Vriend," antwoordde ze "Je kunt de sjeik en de Sahahr rustig vrijlaten. Jullie zijn vrij."
"Alleen nu of voor altijd?"
"Voor altijd. Hier is mijn hand erop!"
Ze reikte me haar hand die ik vriendschappelijk drukte. Ook de beide mannen gaven me een hand, net als de Hadsji. Taldsja deed het laatste echter niet. Ze keek over Halef heen alsof hij er niet was. Hij had het verdiend, hoewel hij als moslim geen ervaring had om met vrouwen om te gaan.

Nu de sjeik wist dat hij vrij was, drong hij er op aan naar het kamp terug te keren. Hij pakte de adelaar op om hem te dragen. Zijn vrouw bewaarde de tak om hem hun krijgers te laten zien. We gingen naar onze paarden die we precies zo vonden als ik ze achtergelaten had. Toen ze opsprongen, stootte Taldsja een kreet van verwondering uit. Ze had een scherper oog als de sjeik.
"Wat een mooie, schitterende dieren!" riep ze, de handen van vreugde in elkaar slaand. "Veel kleiner dan die van ons! Maar bijzonder mooi, bevallig en goedgebouwd! Om te kussen!"
Ze omstrengelde de hals van Ben Rih en kuste hem op het voorhoofd. Hij stond het toe, zonder zich te bewegen. Maar toen ze het ook bij Syrr deed, opende deze wijd zijn neusgaten, snoof de geur van haar atmosfeer diep in en liet een vreugdevol hinniken horen, zo zacht, teer en eigenaardig als ik nog nooit van hem gehoord had. Toen deed ze snel twee of drie passen achteruit, keek mij zeldzaam onderzoekend aan en vroeg:
"Effendi, knetteren de haren van dit paard?"
"Ja," antwoordde ik.
"Altijd?"
"Nee, alleen als ik hem zelf kam en streel."
"Hoe heet dit paard?"
"Syrr."
"Syrr? Geheim, raadsel! Toen ik zijn hals aanraakte, voelde ik iets door mijn handen heen gaan. Het was precies hetzelfde gevoel als toen de man uit Sitara kwam en me een hand gaf."
"Wat is Sitara?" vroeg ik, terwijl ik net deed of ik het niet wist.
"Een land hier ver vandaan, waarvan men hier alleen maar de naam kent, verder niets. Mag ik het eens proberen?"
Ze wees naar Syrr. Ik wist wel niet wat ze bedoelde, antwoordde echter met een toestemmend knikken. Ze ging weer naar het paard toe en begon zijn manen te aaien. Ze luisterde en wenkte me toen om naderbij te komen. Ik deed het en luisterde mee. Ik hoorde het karakteristieke, elektrische kraken en knetteren dat ik in het laatste deel van "Im Reich des silbernen Löwen" uitvoerig beschreven heb.
"Hoor je het?" vroeg ze.
"Ja. Als het nacht en donker zou zijn, zou je het zelfs kunnen zien."
"Kleine, heldere vonken, blauwachtig geel die tussen haar en hand heen- en weerspringen. Niet waar, Emir?" antwoordde ze.
"Je kent het dus al?"
"Ja."
"Waarvan?"
"Van Aacht en Uucht."
Aacht en Uucht betekenen broeder en zuster. Ze zag het aan me dat ik wilde weten wat voor een broer en zus dat waren, en ze verklaarde me dus: "Aacht en Uucht zijn twee honden zoals er geen meer zijn. De Ussul zijn beroemd om de grootte, schoonheid en kracht van hun berenhonden die ze fokken. We stuurden enige jaren geleden de Mir van Dsjinnistan een paar van deze honden. Zoiets is hier in Ardistan verboden; maar hij had ons een grote dienst bewezen waarvoor wij hem wilden bedanken. Dat moest natuurlijk in het geheim. Net zo in het geheim kwam later een vreemde man bij ons die uit Sitara kwam en op het punt stond daar naar toe terug te keren. Hij was bij de Mir van Dsjinnistan geweest en bracht deze tegengift, ook twee honden, mooier en sneller en slimmer dan die van ons, maar niet zo sterk. De man uit Sitara was dezelfde over wie ik zo-even sprak. Hij deelde ons de voorwaarde mee die de Mir van Dsjinnistan aan zijn gift had verbonden. Ze was apart. Namelijk de nakomelingen uit een kruising van zijn en ons ras zouden allemaal van ons zijn, op één stel na, broer en zus die voor een gast zouden zijn die met een verborgen schild op de borst naar ons toe zou komen en ons van groot nut zou zijn. Dit paar werd geboren en Aacht en Uucht genoemd. Ik beweer dat er geen mooiere, sterkere, slimmere en snellere honden zijn als deze beide. En vreemd genoeg zie en hoor ik kleine vonken knetteren als ik ze aai, net als bij Syrr, je paard. Stijg op! We gaan naar het kamp terug."

"Ik rij mee!" zei de sjeik. "Ik ga op het paard van je metgezel zitten."
Hij ging naar Ben Rih en pakte zijn teugel. Halef wilde dat niet toestaan; ik gaf hem echter een heimelijke wenk Amihn niet te beledigen. Hij gehoorzaamde me maar slechts ogenschijnlijk, want ik zag dat hij zijn paard dat aangeleerde teken gaf waarvan ik bij vorige gelegenheden herhaald gesproken heb. Ben Rih wist onmiddellijk, wat hij moest doen. Toen de sjeik zijn hand naar het zadel bracht, waarschuwde Halef hem: "In jouw plaats zou ik hem niet rijden, o sjeik!"
"Waarom niet?" vroeg deze.

"Dit paard gooit iedereen eraf die er niet op hoort."
"Mij ook?" lachte de Ussul.
"Jij ook!" knikte de Hadsji met dat lachje dat me maar al te bekend van hem was.
"Dat zullen we nog wel eens zien! Wee het paard dat gelooft een man als ik te kunnen afwerpen!"
Hij slingerde zich omhoog, of beter gezegd, hij klom er op zoals hij bij zijn "dikke" gewend was te doen. Hij had het rechterbeen er nog niet helemaal over heen, of het paard deed zo stram als en bok een stap aan de kant, meteen hierna een tweede naar voren en bleef toen staan; de ruiter zat echter achter hem diep tussen de geurende bloesems. Taldsja wilde zich beheersen om het lachen te verbergen; het lukte haar niet. Ook de tovenaar lachte. Ik bleef daarentegen ernstig en Halef ook. Dat de reus door zijn vrouw werd uitgelachen, dat was iets wat wel vaker gebeurde; maar dat het in onze tegenwoordigheid gebeurde, dat wond hem op en ergerde hem dusdanig dat hij besloot de geleden nederlaag ogenblikkelijk te wreken. Hij sprong dus snel weer op, pakte de teugel van de moor opnieuw en hief de voet op om in de stijgbeugel te zetten.
"Pas op!" waarschuwde de Hadsji.
"Zwijg!" donderde de sjeik. "Dat monster moet gehoorzamen, zeg ik je. Hij moet!"
Hij geloofde, de truc van het paard nu te kennen en er daarom tegen beschermd te zijn. Maar hij zag niet dat Halef nu een ander teken gaf, en dat de hengst zich nu ook anders zou gedragen. De sjeik ging zeer langzaam in de stijgbeugel omhoog om er meteen weer van te kunnen afspringen als het paard zijn "foefje" te snel zou beginnen. Toen dit niet gebeurde, wierp hij snel het andere been naar de andere kant en deed snel zijn voet in de in de daar aanwezige stijgbeugel om vast te zitten en zich niet al met het opstijgen te laten verrassen.
Dat lukte hem helemaal. Het paard bewoog zich niet, zelfs niet toen hij helemaal recht in het zadel zat.
"Nou, kan ik het of kan ik het niet?" triomfeerde hij.
"Je kunt het niet!" meende Halef.
"Je ziet toch dat - - -"
Hij kon de zin niet afmaken omdat Ben Rih plotseling kaarsrecht omhoog steigerde, en bij het omlaag komen naar de zijkant bokte en toen de achterbenen zo hoog de lucht in wierp dat de sjeik uit het zadel en over het hoofd van het paard op de grond vloog."- - - dat je er weer afvliegt!" maakte Halef de door de sjeik begonnen zin af. "Ik zal je laten zien, hoe je het moet doen, vast te blijven zitten!"

Hij zwaaide op het paard om de sjeik elke gelegenheid te ontnemen weer in het zadel te klimmen. De sjeik sprong op, heel erg kwaad dat hij zich nog een keer belachelijk had gemaakt. Het kwam niet in hem op, de tweemaal mislukte pogingen te herhalen.
"Dat beest is gek!" riep hij. "Geen mens kan het berijden!"
"Ik ook niet?" vroeg Halef.
"Ook jij niet! Let op hoe snel ook jij er af gaat!"
Hij balde de geweldige vuist, haalde uit en sloeg het paard op zo'n manier tussen de ogen alsof het klonk of de schedel brak. Ben Rih stond een ogenblik lang helemaal bewegingloos; hij was verdoofd. Halef zat nog niet vast in het zadel.
"In Godsnaam! Zit vast en pak de teugels!" riep ik hem toe. "Het paard gaat er met je vandoor!"
Hij vermande zich onmiddellijk, nog juist op tijd. Ben Rih begon te trillen en te beven. Hij deed een geweldige sprong naar voren, een naar links en een naar rechts, wierp zich om en ging er vandoor alsof de hel hem op de hielen zat.
"Foei!" riep ik de sjeik toe. "Zo'n edel dier met de gebalde vuist te slaan! Dat was slecht van je! Dat brengt je geen eer!"
Ik wierp mijn geweren om en zwaaide me op Syrr.
"Waar wil je naar toe?" vroeg Taldsja.
"Achter hem aan! Als de hoef van het paard in een van deze vaste vlindervallen blijft haken, kunnen beide hun nek breken!"
"Wanneer kom je terug?"
"Ik weet het niet. Misschien nooit meer! Wij houden niet van dat ruwe gekwel!"
"Maar als ik je nu vraag - - -"

Meer hoorde ik niet. Syrr vloog weg, de vluchtende Ben Rih achterna die ik al niet meer zag omdat hij al achter de al beschreven krommingen verdwenen was. Het was echt zo als de vrouw gezegd had. Om Halef hoefde ik eigenlijk niet bang te zijn. Hij had me al jarenlang bewezen dat hij een voortreffelijke ruiter was en dat hij met een op hol geslagen paard goed in z'n eentje klaar kon komen. De moor die hij nu bereed, was ook zo'n edel dier dat de schrik over de slag die gekregen had, niet zo lang zou duren. Maar de dichte, overal liggende en verwarde twijgen van de vlinderbloemige planten, waardoor de vliegende rit ging, boden een duizendvoudige gelegenheid om met de voeten te blijven hangen, en als dit gebeurde, dan kon de onvermijdelijke val bij de snelheid die het paard ontwikkelde, heel gemakkelijk een dodelijke zijn. Het bleek al snel dat mijn vrees niet alleen gegrond was geweest maar ook in vervulling was gegaan, want toen ik een grote afstand in de snelste galop had afgelegd en verschillende krommingen in de weg achter me had, zag ik Ben Rih staan, ver voor mij, midden tussen de vlinderbloemige planten, het hoofd naar de grond gericht - - - zijn ruiter zag ik echter niet. Hij lag zeker op de grond, op de plek waarnaar het paard zijn hoofd richtte.

Het was, zoals ik dacht. Toen ik dichterbij kwam, zag ik Halef liggen, stijf en onbeweeglijk, met gesloten ogen als een dode. Uit de sporen maakte direct ik op dat het paard was blijven hangen en gevallen was. De taaie, stevige plantaardige lussen hingen nog aan zijn benen. Als ze niet afgebroken waren, dan had Ben Rih zeker zijn been gebroken en was me niets anders over gebleven, dan hem te doden.

Halef leefde nog. Hij was slechts bewusteloos. Hij was ook niet gewond, want ik kon zijn lichaam en al zijn lichaamsdelen bewegen, zonder dat hij van pijn wakker werd. Dat stelde me zo gerust dat ik gemoedelijk naast hem ging zitten om op zijn ontwaken te wachten. Uiteraard onderzocht ik eerst Ben Rih. Ook hij had niet de geringste innerlijke of uiterlijke schade.
Het duurde geruime tijd, voordat Halef zich begon te bewegen. Hij opende de ogen, keek me aan, deed ze weer dicht en zei: "Daar zit hij - - - heel, heel rustig - - - maar ik, ik moet rijden - - -!"
De zogenaamde "ik" in zijn binnenste bevond zich dus nog midden in galop! Na enige tijd vervolgde hij, doch zonder de ogen open te doen: "Als hij in het struikgewas blijft hangen - - - en ik val - - - dan breek ik mijn nek!"
Zijn lichaam lag rustig. Ook zijn mimiek was onbeweeglijk. Maar plotseling namen ze de uitdruk van de hoogste spanning aan, en hij schreeuwde: "Hij zit vast - - -! Hij valt - - -! Hij slaat over de kop met mij - - -! Snel, opstaan - - - anders drukt hij me dood!"
Tot deze woorden hield hij zijn ogen gesloten. Nu sprong hij echter omhoog en riep op een toon van vreugde: "Ik kan staan - - -! Ik sta - - -! En ik zie dat ik - - -"
Hier hield hij midden in de zin op, want toen hij nu zijn ogen opende, zag hij Ben Rih voor zich staan. Hij vervolgde verwonderd: "Hij is ook al opgesprongen! Tegelijk met mij! Zo-even! En hij staat zo rustig alsof - - -"
Hij onderbrak zichzelf nogmaals, want op dit ogenblik zag hij mij ook. Toen vroeg hij, ten zeerste verbaasd: "Jij bent hier ook, Sihdi? Jij ook? Ik ben toch net aan je voorbijgeraasd! Je zat rustig en keek me verwachtingsvol aan of ik bij je zou stoppen of niet. De moor liep echter verder, verder, verder, en viel - ik met hem. Ik kwam met mijn hoofd op de grond. Hij doet me zeer, en - - - en - - - je lacht?"
"Ja," knikte ik.
"Waarom?"
"Vanwege het plezier dat je me gaat doen omdat je mij een zeer belangrijke wetenschappelijke vraag gaat beantwoorden."
"Ik? Een wetenschappelijke vraag? Dat zou voor het eerst in mijn leven zijn! Hoe luid deze vraag?"
"Het is de vraag, wat er gebeurt in het binnenste van een mens die bewusteloos is."
"Bewusteloos? Wil je beweren dat ik bewusteloos ben geweest?"
"Ja."
"Waardoor"
"Als gevolg van de val."
"Maar ik ben toch meteen weer opgesprongen!"
"Zo snel als je denkt, niet. Ik ben je achternagereden en ben, nadat ik je hier vond liggen, hier bij je gaan zitten en heb een behoorlijke tijd moeten wachten voordat het bewustzijn weer bij je terugkeerde en dat je weer kon gaan staan."
"Het bewustzijn? Sihdi, wees eerlijk! Beweer je werkelijk dat het bewustzijn bij me is teruggekeerd?"
"Inderdaad. Het was weg en nu is het er weer!"

"Nee! Dat is niet zo! Het was niet weg! Je hebt het alleen niet kunnen gezien! Het was er! Maar alleen bij mij! Namelijk niet aan de buitenkant, maar binnenin, innerlijk. Daar heeft het wat buiten gebeurd is, nog eens bekeken!"
"Aha! Bovenbewustzijn en onderbewustzijn!" knikte ik met een belangrijk gezicht.
Hij keek me bedenkelijk aan en vroeg:
"Boven en onder? Dus een bewustzijn dat boven is en een bewustzijn dat onder is? Wat betekent dat?"
"Dat zijn wetenschappelijke uitdrukkingen uit de müdsjewwedet (psychologie) die je niet begrijpt."
Hij begon luid te lachen en antwoordde:
"Niet begrijpen? Ik? Denk dat nu niet, Sihdi! Wanneer heb ik eens iets niet begrepen! Ik ben Hadsji Halef Omar, de zeer beroemde sjeik van de Haddedihn van de grote stam van de Sjammar, en begrijp alles, echt alles! Over jouw zogenaamde müdsjewwedet moet ik lachen! En ook over jouw wetenschap! Hoor je me?"
"Ja," knikte ik.
"Moet ik het je uitleggen?"
"Graag."
"Luister: mijn bewustzijn, dat ben jij niet, dat ben ik. Als ik met mijn bewustzijn hoog op het paard zit, dan is dit mijn bovenbewustzijn. En als het paard mij samen met mijn bewustzijn eraf gooit, zodat ik de bezinning, het verstand en al het hogere verlies, dan val ik in het onderbewustzijn waarheen geen paard, geen Sihdi, geen Effendi, geen geleerde en geen müdsjewwedet mij kan volgen. Waar ik daar ben en wat ik daar doe, dat weet niemand van jullie want niemand heeft het nog kunnen ontdekken. Maar als het je plezier doet het te ontdekken, dan wil ik graag alles doen wat mogelijk is voor jou en je wetenschappen. Ik hoef alleen maar te wachten tot ik weer eens met een op hol geslagen paard van het bovenbewustzijn in het onderbewustzijn val en - - - Allah w' Allah! Kijk, Sihdi! Zie je het?"
Terwijl hij zijn redevoering onderbrak, wees hij naar drie ruiters die plotseling op enige afstand van ons opdoken en nu stopten. Het is nodig, een blik op de omgeving te werpen, waar de gebeurtenis die ik ga vertellen, zich afspeelde.

We bevonden ons nog steeds op de smalle, met vlinderplanten begroeide strook, waar ik op de sjeik van de Ussul gejaagd had en hem had gevangengenomen. Deze strook leek op een vroeger kunstmatig aangelegde maar toen weer verwilderde laan die aan beide zijden door zeer dichte bomen werd omzoomd. Achter ons lag het kamp van de Ussul, maar zo ver weg dat een voetganger wel een uur nodig zou hebben gehad om er te komen, want onze rit was dan wel een korte maar zeer snelle rit geweest. Voor ons ging deze smalle weg nog slechts een kort stuk door om zich dan, naar het aanscheen, in een

vrije open plek uit te mondden. Hij werkte voor onze ogen als een verrekijker. Zijn richting was hier kaarsrecht. Het donker van de bomenrijen aan beide kanten hield de lichtstralen vast en helder tezamen. Het perspectief liet deze buis schijnbaar steeds smaller worden. En precies op het punt, waar het naar de open plek ging, stonden drie ruiters als voor een lens die hun gestalten, hun contouren en bewegingen buitengewoon zeker en duidelijk liet zien. Ze waren van de open plek naar de smalle weg gekomen, keken deze af en beraadslaagden, of ze hem zouden volgen of niet. Dat merkte men aan hun bewegingen. Ze kenden deze omgeving niet; het waren daarom waarschijnlijk Ussul die nog niet in de gelegenheid waren geweest, hier te zijn. Toch mocht ik niet uitsluiten dat het helemaal geen Ussul waren.
Toen ze beraadslaagd hadden, zetten ze zich in beweging en kwamen op ons toe. Dit gebeurde op een opvallende manier. Ze vermeden namelijk het midden van de weg waar ze van verre gezien konden worden, en hielden zich veelmeer, twee aan de ene kant en een aan de andere kant, zo dicht bij de bomen van het bos dat ze vanuit de verte niet te zien waren.
"Dat zijn geen Ussul!" meende Halef toen hij dat zag.
"Ook geen vrienden van ze," voegde ik hij aan toe. "Ze willen niet gezien worden, ze komen dus met vijandelijke bedoelingen."
"Verstoppen wij ons?" vroeg hij.
"Nee. Daarvoor is het te laat. Ze zijn nog wel behoorlijk ver weg, maar ze zouden waarschijnlijk wel zien dat iemand zich hier beweegt. Kom naast me zitten, en onze paarden moeten gaan liggen!"

Hij kwam naast me zitten. Voor de goedgeschoolde paarden was enkel een kort bevel nodig, en ze gingen liggen waar ze stonden, midden in het struikgewas. Deze bremhoge en bremkleurige planten overdekten ons zo dat we alleen van dichtbij gezien konden worden.
De vreemdelingen reden langzaam. We hadden dus genoeg tijd om ze nauwlettend te bekijken, nog voor ze ons bereikten. Het waren twee bebaarde mannen op hogere leeftijd maar met nog geen wit haar, en een jongeling, of beter gezegd een jongeman van ongeveer vijfentwintig jaar. Hun paarden waren niet zo massief als de beste Smihk, maar toch van een zo zwaar, hoog en knokig slag dat men ze in Duitsland zelfs voor de artillerie nog te stuntelig had gevonden. Zadel en toom waren zeer eenvoudig, van ongekleurd natuurleder. Als wapens zag ik pijl en boog en mes. Ze hadden allemaal een lans en een geweer, waarvan de laatste gebouwd was op ouderwetse, onvoorzichtige bedoeïenenmanier, namelijk de ijzeren delen licht, dun en onbetrouwbaar en daarbij werd zulk grof kruit gebruikt dat een schot voor de schutter gevaarlijker kon zijn dan voor het wild of een vijand. Ze waren gekleed in stoffen met schreeuwende kleuren, zoals de steppebewoners ze graag dragen, broek, vest, jas en een mantelachtige cape, turban, leren halfhoge laarzen met ontzettend grote sporen, waarvan de paarden de bloedige merktekens in hun zij droegen. De beide oudere mannen zagen er zeer ernstig en korzelig uit. De jongere, wiens baard zijn eerste kroeshaarpogingen scheen te maken, had een meer open gezicht, waar ik later helaas ook de sporen van wreedheid en slinksheid in ontdekte. Zijn begeleiders schenen geschoren hoofden te hebben, onder zijn turban echter hingen twee vlechten die met gouden en zilveren munten versierd waren. Er zijn wilde en halfwilde stammen, waarbij zulke vlechten het teken zijn van een bijzondere stand of ook wel een bijzondere verdienste. Halef die ze met grote interesse in ogenschouw nam, zei tegen me: "Sihdi, het is alsof ik een visioen heb. Deze jongeling is een betoverde sprookjesprins, en zijn plompe, grote knol is de heksenmeester die hem betoverd heeft. Beide rijden met elkaar uit om zich door een of andere daad die we nog zullen ervaren, van de magie te bevrijden. Denk je ook niet?"
"Hm!" antwoordde ik. "Een normaal mens schijnt hij inderdaad niet te zijn, maar geen prins of vorst. Maar als hij het wel zou zijn, dan behoort hij ongetwijfeld tot die heersers bij wie het slechts een kort, beslissend ogenblik duurt waarin je merkt of ze een engel of een duivel voor hun volk zullen zijn. Let op! Ze zijn er!"

Ze waren vlak bij ons gekomen, zonder ons te zien. Ik stond op. Ze hielden alle drie hun paarden in. Halef sprong ook op. In plaats van te wachten, tot ik zou spreken, riep hij hen dreigend toe: "Wat willen jullie hier?"
De ene die wat achtergebleven was, reed snel naar de beide anderen. Ze wisselden enige woorden, en toen antwoordde hij: "Wij willen niets. We rijden hier slechts langs. Ons doel is de zee."
"Wie zijn jullie?"
"Reizigers."
"Waar vandaan?"
"Uit het binnenland."
"Van welk volk?"
De vreemde wierp zijn arm in de hoogte en sprak: "Vraag dat aan jezelf maar niet aan ons!"
Hij pakte zijn geweer. De beide anderen volgden zijn voorbeeld. Er klonken drie schoten, geen een trof doel; toen joegen ze weg, terug in de richting waaruit ze gekomen waren. Het is helemaal niet moeilijk het schot van zulke ongeoefende en onbedachtzame mensen te ontwijken; maar dat was helemaal niet nodig geweest, want ze hadden vergeten te richten.
"Wat een onzinnige mensen!" riep Halef. "Vooruit! Hen achterna!"
Hij sprong naar zijn paard.
"Voorzichtig!" waarschuwde ik.
"Vanwege de val in het onderbewustzijn zeker?" lachte hij.
"Ja."
"Dat laat ik aan jouw geleerde Müdsjewwedet over. Ik val niet meer. Ik ben gewaarschuwd."
"Voorwaarts dus! Maar spaar mens en dier. Alleen levend zijn ze voor ons van nut!"

Wij reden hen achterna, en wel zo dat we ze niet helemaal inhaalden, maar wel zo dichtbij kwamen dat ze geen tijd hadden om uit elkaar te gaan en in het dichte woud bescherming te zoeken. De eigenlijke handeling moest op de open plek plaatsvinden, waar er meer ruimte was zich met de paarden te bewegen. Meteen toen we ze gezien hadden, was in mij de gedachte opgekomen dat ze misschien tot de Tsjoban, de vijanden van de Ussul, behoorden die regelmatig kwamen om ze te overvallen en te beroven. Deze gedachte werd door het gedrag van de die mannen versterkt.

Toen ze zich voor het eerst naar ons omdraaiden, klommen we juist op de paarden. Toen ze het de tweede keer deden, reden we al in een scherpe draf. Ze maakten honende bewegingen met hun armen en lachten ons uit. Al snel echter bemerkten ze dat we naderbij kwamen. Toen stootten ze hun arme dieren de geweldige sporen dusdanig in de bloedende zijden dat de paarden, van pijn luid hinnikend, of beter gezegd luid brullend, hun snelheid probeerden te vermeerderen. Dat lukte hen echter maar korte tijd want ze hielden het al snel niet meer vol. Ze werden snel moe en raakten buiten adem. De ruiters gebruikten hun sporen op gewoon onmenselijke wijze, maar tevergeefs. Toen ze vanuit de smalle laan op de brede open plek kwamen, waren we nog maar twintig sprongen van ze af. Ik riep ze bevelend toe te stoppen. Ze gehoorzaamden niet, antwoordden echter door hun bogen te spannen en zich tijdens het rijden naar ons omdraaiend, verschillende pijlen op ons af te schieten. In het gebruik van deze schietwapens waren ze in elk geval beter geoefend dan in het gebruik van geweren. De pijlen waren heel goed gericht.
De open plek was misschien een half uur lopen breed en had een dusdanige lengte dat we de tegenoverliggende grens ervan niet konden zien. Hij bestond uit een volstrekt zandige bodem, midden in de donkere moerasgrond, en was slechts spaarzaam met groen bedekt, waar hier en daar een arm bosje een poging deed de onvruchtbare aarde zijn schamele leven af te pakken. In Duitsland zou men bij de aanblik van deze grote, open plek gezegd hebben: "Een voortreffelijke exercitieplaats voor cavalerieregimenten."

Ik had natuurlijk vermoed dat de drie ruiters hier op dit terrein uit elkaar zouden gaan om ons tot uit elkaar te laten gaan. Dat gebeurde echter niet. Ze bleven samen, en de reden hiervoor was al snel te zien. De beide ouderen lieten namelijk de jongere steeds vooraan rijden. Ze bleven zoveel mogelijk achter hem om hem tegen ons te dekken. Hij was in elk geval een voorname, belangrijke persoon die ze moesten beschermen en niet mochten verlaten. Daarom nam ik me voor me in elk geval van hem te verzekeren. Ik probeerde een goede truc te bedenken om ze van hem te scheiden; ik kreeg echter geen bruikbare gedachte. Maar gelukkig bleek dat ik zoiets helemaal niet nodig had, want de vreemdelingen kwamen mijn wens nietsvermoedend tegemoet. Ze riepen elkaar enige woorden toe die ik niet verstond, in elk geval behelsde dit een plan dat nu gevolgd diende te worden, want de jongere reed met onveranderde haast rechtdoor verder, de beide anderen daarentegen stopten hun paarden, keerden zich om en namen hun lansen in hun vuisten.
"Sihdi, hem na!" riep Halef tegen me. "Deze beide onvoorzichtige knapen neem ik voor mijn rekening!"
Hij hield zijn paard in, trok zijn pistolen en reed toen langzaam op ze toe. Ik vloog ze echter voorbij achter de jongere aan die ons zou ontsnappen. Toen ze dit zagen, lieten ze Halef gaan, wierpen hun paarden om en volgden mij. Nu was de Hadsji als laatste achter ze aan.

Het was hun niet mogelijk mij in te halen. Zo kort als de tijd geweest was die ze nodig hadden gehad zich van hun metgezel af te scheiden en zich tegen ons te wenden, was het voor deze toch genoeg geweest om een behoorlijke voorsprong te krijgen. Hem inhalen, was wel mij mogelijk maar niet hen. Ik keek achterom naar hen en merkte dat ze zich weer omgekeerd hadden. Om Halef hoefde ik geen zorgen te hebben. Ik kon me rustig met de jongeman bemoeien die ik voor me had rijden. Hij zag mij achter hem aankomen en dreef zijn paard op zo'n manier met de zweep en de sporen aan dat het meelijwekkend was om te zien. Ik maakte dus korte metten en besloot hem niet, zoals ik eerst had willen doen, met de lasso maar liever gelijk met mijn hand te pakken. Ik gaf Syrr een kort, scherp fluitsignaal. Hij versnelde zijn tred. We kwamen van seconde tot seconde dichter bij de vluchteling. Dat zag hij, want hij keek vaak achterom. Hij greep weer zijn boog en zond me, naar achteren schietend, een pijl toe die zo goed gericht was dat hij mij getroffen zou hebben als ik me niet snel naar voren gebogen had. Des te sneller was ik toen bij hem, paard naast paard, zij aan zij. Ik pakte hem bij zijn gordel - een lichte druk van de sporen bij Syrr die onmiddellijk een verre, grote sprong in schuine richting deed – en de ruiter werd door deze sprong van mijn paard van zijn dier afgetrokken. Ik hield hem vast, gaf een ruk aan hem en liet hem toen los, waarop hij met een wijde boog uit mijn hand tegen de grond vloog. Syrr bleef staan. Ik sprong er af en ging naar de overwonnene. Hij wilde snel weer opstaan, dit lukte niet en hij viel weer op de grond.
"Blijf! Verroer je niet!" gebood ik hem. "Je bent mijn gevangene!"
"Je gevangene?" lachte hij. "Zie je dan niet dat ze er aankomen?"
Hij wees naar zijn metgezellen die juist aan kwamen rijden.
"Die doen mij niets," antwoordde ik. "Weg met de wapens!"
Lans en geweer was hij al kwijtgeraakt toen ik hem van het paard trok. Nu ontnam ik hem ook de koker met pijlen die vergiftig zouden kunnen zijn, en ook het mes waar hij naar greep om naar me te steken. Ik slingerde beiden een stuk verder weg, waar ze veilig lagen omdat het voor hem onmogelijk was op te staan om ze te gaan halen. Om te onderzoeken of hij ergens schade geleden had, daarvoor was nu geen tijd, want de beide anderen kwamen nu dichterbij. Om hun geweren tijdens de rit te laden, daarvoor misten ze waarschijnlijk de handigheid. Ook van de pijl en boog konden ze onder deze omstandigheden geen gebruik maken. Daarom drongen ze met de lansen op me in. Ik pareerde de stoot van de voorste van hen gemakkelijk met mijn berendoder. De aanvaller schoot daarbij aan mij voorbij en hield

toen zijn paard in om het om te draaien; maar met twee, drie snelle sprongen was ik bij hem, pakte de teugels en trok zijn paard op de achterbenen. Het wilde ogenblikkelijk weer in de hoogte maar ik duwde zijn hoofd naar beneden. Daardoor gooide het zijn achterlichaam in de hoogte. De ruiter verloor daardoor zijn houvast en vloog uit het zadel. Hij sprong weliswaar meteen weer op, maar nog voor hij vast op zijn benen stond, trof ik hem met de kolf van de berendoder dusdanig op zijn schouder dat hij met een schreeuw van pijn neer viel. In een oogwenk was hij ontwapend. Op hetzelfde moment naderde zijn metgezel die alleen naar voren maar niet achter zich keek waar Halef hem dicht op de hielen zat. De tweede aanvaller dacht er alleen maar aan mij te pakken. De lans aanleggend voor een stoot, wendde hij zijn paard naar me toe. Hij kwam echter helemaal niet tot een stoot, want Halef dreef, het geweer door de lucht zwaaiend, zijn moor aan tot de beslissende sprong en sloeg de tegenstander met de kolf op zijn hoofd, zodat de getroffene de lans en de teugels liet vallen en met beide handen naar zijn door de turban bedekte schedel greep. Zijn paard sprong opzij en hij viel ervan af. Halef sprong snel van zijn paard en greep de overwonnene bij zijn nek.
"Hamdulillah!" riep hij vrolijk uit. "Nu zitten ze allemaal op de grond! Zullen we ze bij elkaar zetten?"
"Ja - kom!"

De door hem overwonnene was zwaar verdoofd. Halef trok hem van de grond omhoog en stootte hem voor zich uit en bracht hem bij de jongeman die nog steeds niet van zijn plaats kwam. Ik haalde de andere erbij die na mijn kolfslag er zo genoeg van had dat hij niet aan weerstand dacht. Toen ze alle drie bij elkaar zaten en hun wapens op een hoop in de buurt lagen, ging Halef bij ze zitten, en keek met die welbekende gelaatsuitdrukking naar hen die hij steeds liet zien als de ondeugendheid uit zijn ogen straalde. Hij keek van de een naar de ander, heel lang, heel precies en heel vriendelijk. Toen zei hij: "Ik ben heel blij dat we elkaar weer eens zien. Ik verzoek jullie, mij te vertellen, waarmee we jullie zo gekwetst hebben dat het jullie bij ons niet meer bevalt!"
"Wie ben je?" vroeg de jongere op korte, afgemeten toon, zonder zich door vriendelijkheid van de Hadsji van de wijs te laten brengen.
"Hoe kom je bij deze vraag?" antwoordde Halef. "Waarom begin jij met spreken? Je metgezellen zijn ouder en daarom ook meer ervaren als jij."
"Ik ben de voornamere!" stoof de gevraagde op.
"Voornamer?" vroeg Halef. "Wat noem je voornamer?"
"Ik ben de Ilkewlad!"(eerstgeborene)
Hij sprak dit woord op zo'n toon uit dat men het niet alleen moest zien onder de normale betekenis van de titel, maar ook in de betekenis van het woord kroonprins. Daarom vroeg Halef:
"Dus de eerstgeborene van de heerser?"
"Ja."
"Welke heerser?"
"Dat gaat je niets aan!"
"Ik wil het echter weten!"
"Je zult het niet te weten komen!"
"Je vergist je. Ik zal het zeker te weten komen als het niet van jou is, dan van de anderen. Het zou echter in jullie voordeel zijn als je de waarheid tegen ons spreekt."
"Met mensen zoals jullie, praat men niet over vertrouwelijke dingen. Jullie zijn onze vijanden. Jullie zijn Ussul!"
"Ussul? Wij?" vroeg Halef, terwijl hij in luid lachen uitbarstte. "Sihdi, wij zijn Ussul! Wie dat zegt, moet blind en doof en al het andere zijn maar niet goed bij zijn hoofd!"
"Willen jullie het niet toegeven?" vroeg de "eerstgeborene" op terechtwijzende toon.
Toen nam een van zijn metgezellen het woord, en wel op zeer hoffelijke toon:
"Ze zijn kleiner dan de Ussul; dat hebben we tot nu toe buiten beschouwing gelaten. En de ene wordt door de andere Sihdi genoemd. Dit woord is bij de Ussul niet gebruikelijk. Dat vind je alleen bij de Turkse en Perzische Arabieren."
"Dan zijn jullie Turken?" vroeg de jongere.
"Nee," antwoordde Halef.
"Of Perzen?"
"Nee."
"Wat dan?"
"Dat gaat je niets aan! Wie ons geen inlichtingen geeft, hoeft van ons er ook geen te verwachten. Ik wil hier echter een uitzondering maken en mijn genade over je laten lichten, door je te zeggen, wie we zijn. Wij zijn namelijk ook "eerstgeborenen", hij van mij en ik van hem. Ik ben dus zijn vader, en hij is mijn vader. Als gevolg daarvan zijn wij beiden nog veel meer dan alleen maar eerstgeborenen, en jouw eenvoudige eerstgeboorte is bij lange na niet genoeg tegenover onze dubbele!"
"Nar!" riep de jonge man beledigend uit. "De grappenmaker is overal de laagst staande mens van de hele stam. Ik veracht je! Ik wil helemaal niet weten wie en wat jullie zijn. Scheer je weg!"
"Dat zullen we zeker doen. We pakken jullie echter in en nemen jullie mee!"
"Waarheen?"
"Ook dat gaat jullie niets aan!"
"Waag het eens, je nogmaals aan ons te vergrijpen! Wij zijn geen ongelovigen, zoals de Ussul. Wij zijn moslims!"
"Denk je nu echt dat hierop prat kunt gaan? Ik zeg je: ook ik ben moslim; ik ben zelfs meer moslim als jij; ja, ik ben honderd maal en duizend maal meer moslim als jullie alle drie, als jullie stam, als jullie gehele volk! Je schijnt heel veel van je zelf te denken, maar in werkelijkheid ben je niets anders dan

een ongelooflijk domme, onervaren jongen die ik zal laten zien hoe je zulke mensen als jullie, moet behandelen."
Hij sprong op, trok zijn geliefde koerbatsj uit de gordel, zwaaide ze heen en weer en ging door:
"Kijk eerst eens naar jullie arme paarden! Ze hebben aan beide zijden wonden van de sporen! Vol bloed en etter! Zijn jullie mensen? Ook het paard is een schepsel van Allah, duizendmaal mooier, voornamer en edeler dan jullie! Denk maar niet dat we jullie gevoelvol, liefdevol en zacht zullen worden behandeld! Het beste woord voor jullie is slechts de zweep!"
"Hond!" schreeuwde de jonge onbekende. "Je waagt het mij met de zweep te dreigen? Daarvoor verlang ik je bloed en je leven! Ik zal - - -"
Hij sprak niet verder. Hij had geprobeerd op te springen, zonk echter met een uitroep van pijn terug.
"Mijn bloed en mijn leven?" lachte Halef. "Kamelenmelkmuil dat je bent! Kijk eens naar jezelf, hoe zielig je voor ons zit! Ik heb in mijn hele leven nog nooit zo'n drievoudige domheid zo dichtbij me gezien als nu! Hoe dom kwam je naar deze plek gereden waar we je verrast hebben! Hoe dom was jullie vlucht! Hoe ongelooflijk dom was het van jullie bij elkaar te blijven! Hoe ongeëvenaard dom vingen jullie het aan deze ene te helpen vluchten! Hoe ontzettend dom zijn jullie ons in de handen gevallen! En hoe ontzettend dom is het van jullie zo trots hoog van de toren te blazen en ons te beledigen, en dat terwijl wij toch meesters over jullie lot zijn! We zullen jullie - - -!"
"Jullie zullen niets!" onderbrak de Ilkewlad hem met brullende stem. "Zwijg!"
"Ja, zwijg!" zei ik nu ook tegen Halef. "Deze mannen keren nu met ons terug!"
"Waarheen?" vroeg de eerstgeborene, terwijl hij me met bliksemende ogen aankeek.
"Waarheen wij willen," antwoordde ik rustig.

Ik was tot nu toe stil geweest en had tussen hen en hun wapens gestaan, zodat het de beide die konden lopen, niet in zou vallen plotseling op te springen en zich te bewapenen. Voor de derde was dit onmogelijk omdat hij gewond was. Ik trad op hem toe en vroeg:

"Waar heb je pijn? Ik wil kijken of iets gebroken is. We moeten het verbinden."
Hij snauwde me woedend toe: "Weg hier, jakhals, walgelijke vent! Weet je wel wie we zijn?"
"Nee," antwoordde ik, zonder boos te worden.
"Bij ons is het de grootste misdaad je te vergrijpen aan de sjeik of de zoon van de sjeik. Omdat jullie dat hebben gedaan, ben je ten dode opgeschreven. Als ik me door jullie liet aanraken, zouden jullie naar onze wetten het recht hebben begenadigd te worden."
"Dank je voor deze waarschuwing, want genade hoef ik niet. Maar ik zeg je wel dit: als je zo bang bent door onze handen te worden aangeraakt, wees dan ook bang voor aanraking van onze zweep!"
Hij keek mij aan en ik hem. Hij kookte van binnen. Hij wilde losbreken, maar mijn blik hield hem vast. Hij bedwong zich en vroeg: "Jij waagt het ook van de zweep te spreken?"
"Wagen? Pah! Als ik je wil afrossen, dan ros ik je af; daar is niets aan te wagen. En let nu op, en luister! Jullie moeten onvoorwaardelijk doen wat ik beveel, ogenblikkelijk, zonder weigering. Als je aarzelt te gehoorzamen, krijg je in elk geval de zweep en wel alle drie. En wie nu nog waagt te praten zonder mijn toestemming die krijgt voor elk woord een klap. Onthoud dat! Ik maak geen grapje!"
"Allah vervloeke jullie!" riep een van de beide anderen, terwijl hij aanstalten maakte om op te staan. Daar suisde echter al de zweep van Halef op hem neer. Ik trok mijn beide revolvers, hield ze hen voor en liet om te laten zien dat ze geladen waren, de trommels draaien en zei: "Zie je deze pistolen? Zoals je je hebt kunnen overtuigen, zijn ze allebei zes keer geladen. Ik kan jullie dus twaalf kogels geven, zonder dat ik hoef te laden. Neem je in acht! Eerst de zweep, en als dat niet helpt, de kogel!"

Dat hielp. Ze begrepen het mechaniek van de revolvers dan wel niet, maar ze zagen de kogelgaten en waren in de ban door het geheim dat daarbij hoorde. Niemand waagde het meer een woord te spreken, maar op hun gezichten was duidelijk te lezen wat ons te wachten stond als we het geluk zouden hebben in hun handen te vallen. Ik bleef met gespannen pistolen bij ze staan, terwijl Halef hun paarden aan elkaar moest binden, en wel de één achter de ander. Toen moesten de twee ouderen hun jongere metgezel die we niet mochten aanraken naar de voorste knol dragen, waar ze hem in het zadel zetten. Hierop werden hun handen op de rug gebonden en hielpen we ze ook op hun paarden. En nu zetten we ons in beweging, Halef vooraan en ik achteraan. Hun wapens werden natuurlijk meegenomen.

Het was een zeer bijzondere belevenis. Ik had het gevoel alsof door de gevangenneming van deze drie mannen de stam van de Ussul een grote dienst bewezen was, maar dat wij voor ons beiden daarmee ook de reden voor latere narigheid of zelfs gevaar gelegd hadden. Wat er ook zou gebeuren – wij hadden er geen schuld aan hoe de dingen zich ontwikkeld hadden. Als de drie vreemden zich anders hadden gedragen, als ze niet zomaar waren gevlucht, ja als ze later op z'n minst niet zo kortaf en vijandig waren geweest, dan was deze ontmoeting beslist anders geweest. En zelfs in het ergste geval dat ze tot de doodsvijanden van de Ussul en de Tsjoban behoorden, hadden we zeker een manier gevonden om in elk geval vijandelijkheden te vermijden. Ik was benieuwd, of men hen bij Ussul misschien alle drie kende.

Op dezelfde weg die we gekomen waren, keerden we terug. We kwamen daar langs de plek waar Halef met Ben Rih gevallen was. We hadden de gevangenis van Amihn nog niet bereikt toen we een half dozijn ruiters ons tegemoet zagen komen, alleen maar lange, breedgeschouderde gestalten op massieve, oerpaardachtige rossen. Toen ze dichterbij kwamen, herkenden wij ze. Het waren Amihn, Taldsja en de Sahahr met nog drie andere Ussul. Ze waren verbaasd geen twee maar vijf ruiters te zien, en wel in ganzenmars achter elkaar. Ze herkenden Halef, de voorste van ons, meteen en hielden hun paarden in

om ons naderbij te laten komen. Natuurlijk was het Halef die het eerste woord moest hebben. Hij riep ze, lang voordat we ze bereikt hadden, toe: "Heil, heil en heil! Het is de moedigen gelukt! De dapperen hebben overwonnen! De strijd is ten einde! Triomf, triomf, heil, heil!"
"Hebben jullie gevochten?" vroeg Amihn al van ver.
"Ja, gevochten," antwoordde Halef.
"Met wie?"
"Met drie vreemden. Wij kennen ze niet. Ze zijn ten prooi gevallen aan onze macht en door onze vuist hebben ze in het stof gebeten. Hier zijn ze! Bekijk ze eens!"
Hij ging met zijn paard iets aan de kant, zodat de Ussul nu de voorste van onze gevangenen zagen.
"Allahi, wallahi!" riep Amihn uit. "Dat is Palang, (de Panter) de oudste zoon van de sjeik van de Tsjoban!"
"Palang, de Ilkewlad!" voegde de toverpriester toe.
"De bloeddorstige! De moordenaar van de Ussul!" deed Taldsja nu ook mee aan de uitroepen.
"Waar hebben jullie hem gevonden?" vroeg de sjeik.
Halef opende al zijn mond om een van zijn beroemde lofredes los te laten, ik liet het echter niet daartoe komen, maar viel in: "We zagen hen een stuk terug. Toen ze ons zagen, sloegen ze op de vlucht. We zijn hen achterna gereden om ze te grijpen en naar jullie te brengen. Je ziet dat het ons gelukt is."
"Heil jullie! Jullie hebben en moeilijk en gevaarlijk werk gedaan. Er is geen twijfel mogelijk dat is de Panter van de Tsjoban. Ik heb hem meermalen gezien. Die beide anderen die bij hem zijn, ken ik niet. Als wiens gevangenen moeten we ze beschouwen?"
"Als de mijne."
"Hoelang zullen ze dat blijven?"
"Zolang als ik wil."
"Heer, als je ze nou eens aan ons zou willen afstaan!"
De andere Ussul stemden met deze wens direct en levendig in. Ik had de gevangenen hierheen gebracht om ze aan hen uit te leveren, vond het echter nog beter even daarmee te wachten. Daarom antwoordde ik: "Het is niet onmogelijk dat ik ze aan jullie overlaat, maar ik heb wel mijn voorwaarden."
"Welke?" vroeg de vrouw. "Zeg het snel!"
"Jullie mogen ze niet zonder mijn toestemming vrijlaten."
"Akkoord! Helemaal akkoord! Mogen we ze hebben?"
Hun begeleiders drongen al op de gevangenen in. Deze waren tot nu toe stil geweest, uit angst voor Halefs zweep. Nu vroeg Palang, de Panter aan mij: "Mag ik nu weer spreken?"
"Ja," knikte ik.
Hij wendde zich aan de sjeik en zijn vrouw en zei:
"Als deze vreemdeling ons aan jullie uitlevert, zullen jullie gedwongen zijn ons vrij te laten."
"Waarom?" vroeg Taldsja die de mannen graag het woord lieten voeren.
"Omdat men vijanden gevangen neemt en geen vrienden."
"Je bent toch een vijand!"
"Nee! Nu niet, vandaag niet! Ik kwam als vriend hier naar toe. Mijn vader stuurt me met een vredesboodschap naar jullie toe. De bode van zo'n boodschap is heilig, zo wijd de wereld strekt. Jullie weten, wat er gebeurt als het jullie invalt, mij als vijand te behandelen. Hij zal jullie land in een oorlog storten en elke Ussul doden die in zijn handen valt."
"Ja dat zou hij doen," beaamde de vrouw. "We kunnen je alleen als vijand zien als je met vijandelijke bedoelingen naar ons toekomt. Dat is echter zeker het geval!"
"Hoe wil je dat bewijzen?"
"Geen enkele Tsjoban komt als vriend naar ons toe!"
"Deze keer wel! Ik ben zelfs gezonden om een verbond met jullie te sluiten, een verbond voor lange tijd als het kan voor altijd."
"Dan zeg ik nu tegen jou: hoe wil je dat bewijzen?"
"Doordat ik het afsluit. Dat kan ik echter niet hier en ook niet vandaag of morgen. Dat duurt lange dagen en lange onderhandelingen. En zelfs als deze onderhandelingen niet tot beoogde doel zouden voeren, mag je je niet aan ons vergrijpen en zou je ons rustig moeten laten vertrekken, want ik kom als vredesbode en vriend!"
"En je hebt als vredesbode op ons geschoten!" viel ik in.
"Op jullie?" vroeg hij. "Zijn jullie Ussul?"
"Nee!"
"Zwijg dan! Ik werd niet naar jullie gezonden!"
"Dat is waar. Daarom vind ik het echter niet nodig jullie als vriend te behandelen. Je bent mijn gevangene."
"Dat zal me niet verhinderen met de Ussul te onderhandelen, en ik zeg je: ze zullen mij van je opeisen. Wee jou als je hun dit weigert!"

Op dit ernstige moment gebeurde er echter iets grappigs. De sjeik reed natuurlijk op zijn dikke Smihk. Deze had zich, zolang de anderen spraken, zeer rustig gehouden. Toen ik echter het woord nam, kon hij zich niet meer stil houden. Hij trappelde van het ene been op het andere, sloeg zichzelf met zijn oren om het hoofd, kwispelde met zijn staart, kort gezegd, hij deed van alles om mijn aandacht te krijgen. Toen ik me toch niet om hem bekommerde, kwam hij ondanks alle verzet van zijn ruiter dichterbij, ging voor me staan, deed zijn mond open en liet een zo jammerlijke klacht over mijn hartvochtigheid los dat alle aanwezigen, de gevangenen uitgezonderd, in een luid gelach uitbarstten. Toen begon hij mijn laarzen af te likken, een liefkozing die eigenlijk voor mijn hand bedoeld was. Ik moest Syrr kalmeren, hij

scheen de oerknol niet te mogen, wat ook geen wonder was als je je herinnert dat hij zich kort tevoren nog door het diepe slijk had gerold om zijn geliefde korsten te vernieuwen.
Ik werd door de oerknol gehinderd de Panter te antwoorden. Daarom werd ik door Taldsja gevraagd: "Wat is je beslissing, heer? Sta je hem aan ons af of niet?"
"Ik hou hem eerst nog voor mezelf. Maar dat is nog maar voor korte tijd. Want zodra ik jullie bewezen heb dat hij zich als vijand in deze streek bevindt, sta ik hem aan jullie af."
"Dit bewijs kun je niet leveren," snauwde hij me toe.
"Dit bewijs zal ik leveren nog voor de dag ten einde is!" antwoordde ik hem. "En nu vooruit, laten we zorgen dat we in het kamp komen!"

Deze laatste oproep was tegen de Ussul gericht, waarvan er drie zich om de gevangenen bekommerden zonder een woord tegen hen te zeggen, terwijl de sjeik, zijn vrouw en de priester met mij erachteraan reden. Het was voor hun een oneindig belangrijke gebeurtenis de "eerstgeborene" van hun doodsvijanden in hun macht te hebben. Ze bevonden zich daardoor in het bezit van een gijzelaar die met geen geld te betalen was. Dit wapen zou evenwel tweesnijdig kunnen blijken te zijn, maar dat was alleen het geval als hij werkelijk als vredesonderhandelaar gekomen was. In elk geval stond het volkenrecht en het recht van alle stammen van Ardistan aan de kant van de Ussul, volgens welke de gevangen hen met lijf en leden behoorde.
Allereerst moesten ze aan de eenvoudige gedachte wennen dat ze van hen waren. Zo'n geluk hadden ze tot nu toe in de strijd met de Tsjoban nog nooit gehad. Ze hielden deze jonge man voor een voorbeeld van wreedheid, listigheid en dapperheid, terwijl ik juist van de laatste twee eigenschappen niets gemerkt had. Integendeel was zijn gedrag mij vooral voorgekomen als dom en laf.
"Het is een groot, groot wonder dat jullie nog leven!" zei Amihn, terwijl wij naast elkaar verder reden. "Ze zijn dan wel niet zo groot en sterk als wij, maar jullie zijn kleiner dan zij. Ook zijn jullie maar met z'n tweeën, zij met z'n drieën!"
"Dan moet je gemerkt hebben dat het noch op de lengte en breedte van het lichaam noch op het aantal personen aankomt," antwoordde ik. "Het hele mensenleven bewijst dat het niet op het lichaam maar op de ziel, de geest aankomt. Je zegt zelf dat de Tsjoban kleiner zijn dan jullie, en toch zijn ze jullie steeds de baas. Ik zeg je dat de kleinste van ons allen, namelijk mijn dappere Hadsji Halef Omar, het tegen een hele groep van deze mensen opneemt, zonder bang te zijn. Daarentegen kunnen jullie lichamen nog zo sterk en reusachtig zijn, als je echter de geest niet hebt om het grote voordeel dat het bezit van de 'eerstgeborene' jullie biedt ten volle te benutten, dan zal jullie lichaam je alleen tot last zijn. Geloven jullie dat hij met vreedzame bedoelingen gekomen is?"
"Nee," antwoordde de sjeik. "Dat in geen geval. Toch moeten we zodra je hem aan ons overdraagt, onderhandelingen met hem aangaan, tot zijn vijandelijke bedoelingen openlijk zijn bewezen. Denk je werkelijk dat dat vandaag lukt?"
"Ik ben ervan overtuigd."
"Wie zal ons inlichtingen geven?"
"Hij zelf of zijn begeleiders, al naar gelang."
"Die zullen wel oppassen!"
"Ze zullen niet oppassen, maar het zelfs een weldaad vinden hun geheimen uit de school te doen klappen. Men moet ze schijnbaar tot zwijgen brengen en ze dan heimelijk de gelegenheid geven zich uit te spreken. Laat mij dat maar regelen! Als jullie me helpen, zal alles lukken. Waar kan ik mijn gevangenen tijdens de nacht laten, zodat ze gemakkelijk te bewaken zijn?"
"Op het eiland of in het kamp. We binden de drie mannen eenvoudig aan drie bomen, zoals jij het met mij gedaan hebt. Een man is genoeg om ze te bewaken. De anderen kunnen slapen."
"Wat klonk dat eenvoudig en gemakkelijk! Als jullie alles op deze manier doen, is het geen wonder dat de Tsjoban jullie steeds te slim zijn afgeweest. In het kamp zal gedurende de nacht niemand zijn."
"Waarom?"
"Je gelooft toch niet dat de sjeik van de Tsjoban de onvergeeflijke fout zou maken, zijn eerstgeborene en opvolger midden in jullie gebied te sturen, slechts door twee man begeleid?"
"Deze gedachte is juist, zeer juist!" stemde de sjeik snel bij. "Ik zou het ook niet doen."
"Dragen ze bij de Tsjoban sabels?" vroeg ik.
"Bijna iedereen!"
"Deze drie hebben er geen. Waarom? Omdat ze hen in de weg zouden zitten. Ze willen sluipen, onderzoeken, speuren, zoeken, zachtjes, onhoorbaar en ongezien. Dan zijn sabels hinderlijk. En als jullie gebied doorzocht moet worden, en men wil weten wat jullie doen, zijn drie armzalige mannen dan genoeg?"
"Nee! Heer, je maakt me bang!"
"Dat wil ik niet. Maar zelfs als het je werkelijk bang te moede wordt, is het in elk geval beter dan een overval waar je verliest omdat hij jullie volkomen onvoorbereid treft. Ik geloof dus niet dat deze drie Tsjoban de enigen zijn die hier nu rondsluipen. Daarom zal ik er voor zorgen dat onze gevangen niet zo gemakkelijk bevrijd kunnen worden. En daarom raad ik jullie af vannacht hier in het kamp te overnachten dat waarschijnlijk allang verkend is. De manier waarop de Ilkewlad naderde, laat vermoeden dat hij de richting kent waar het ligt. Eerst dacht ik hier anders over, nu niet meer."
"Het heeft al sinds onheugelijke tijden hier gelegen!"
"Des te erger! Het is juist daarom gevaarlijk het te betrekken in een tijd dat er vijanden in de buurt zijn."
"Welke plek stel je dan voor?"

"Op dit moment nog geen een. Ik ken de omgeving niet, maar zal voor het donker wordt deze bekijken. Wat er ook gebeurt, jullie kunnen ervan overtuigd zijn dat jullie vandaag groot geluk hebben gehad. De "eerstgeborene" is een schat, door de Voorzienigheid gestuurd, zodat jullie - - -"
"De Voorzienigheid?" onderbrak de tovenaar me. "Nu kun je horen dat jullie christenen heidenen zijn! God heeft hem gestuurd, alleen God! Het woord "Voorzienigheid" is slechts voor mensen die twee soorten valse schaamte bezitten. Ze schamen zich ervoor niet in God te geloven, en ze schamen zich ook zich open en eerlijk tot hem te bekennen. Je spreekt van Voorzienigheid, samenloop van omstandigheden en dat soort dingen die heel vol klinken en toch geen inhoud hebben. Wij Ussul bezitten alleen God. Verder hebben we niets nodig!"

Deze woorden werden in de buurt van het kamp gesproken. Toen we daar aankwamen, was er opnieuw verbazing over de drie Tsjoban. De hier teruggebleven Ussul braken in luid gejubel uit. Met de begeleiders van de 'Panter' werden korte metten gemaakt. We bonden ze eenvoudig aan twee bomen, maar zo dat ze niet met elkaar konden spreken. We moesten hem echter neerleggen omdat hij niet kon staan. De nieuwsgierige toverpriester onderzocht hem en ontdekte dat hij een gebroken voet had en snel hulp nodig had, anders zou hij blijvend verlamd blijven. Toen werd de Tsjoban bang. Hij vroeg, meteen te worden verbonden, en de Sahahr, die tegelijk de arts van zijn volk was, vervulde, geholpen door twee Ussul, deze wens. Hoe dat gebeurde, daar bekommerde ik me niet om. Ik had belangrijker dingen te doen. De hoofdzaak voor mij was een ander, gerieflijker kampement te zoeken en dan naar het eiland te roeien om te onderzoeken of deze voor mijn doeleinden geschikt zou zijn. De bedoeling was de gevangenen met elkaar te laten praten, zodat we ze konden afluisteren. De sjeik begeleidde me. Halef wilde ook mee, moest echter achterblijven om de gevangenen te bewaken en er voor te zorgen dat ze noch met elkaar noch met anderen konden spreken. Ze moesten daarom geprikkeld worden met elkaar te willen overleggen.

Een plek die geschikt was om te overnachten, was snel gevonden. Toen gingen we naar het eiland. Ik had aangenomen dat er slechts de grote, zware boot die ik had leren kennen, voorhanden was; er was, zorgvuldig in de bosjes aan de oever verstopt, nog een kleine, lichte kano, van houten spanten, bespannen met leer en gemaakt om uit elkaar gehaald te worden om overal mee naar toe genomen te worden. Daarin roeiden we naar de overkant. Daarvoor had de sjeik een van zijn mensen naar zijn "residentie" gestuurd om de bewoners de blijde boodschap te brengen dat de "eerstgeborene" van hun grootste vijand gevangen genomen was, zodat men zich morgen op een feestelijke ontvangst moest voorbereiden. Hij sprak daar, in elk geval op een beduidende vergoelijkende manier, van zijn "hoofdstad" en zijn "slot", zijn "burcht". Ook was er een tempel voor het houden van diensten. Dit droeg er toe bij dat de spanning voor de volgende dag bij mij hoger werd.
Het eiland was niet groot, ongeveer vijftig passen lang en half zo breed, aan het water rondom door struikgewas begroeit. Er stonden verschillende bomen die prima bij mijn doel pasten. De ene heel dicht bij een kleine, smalle inham van het water, die slecht weinig breder was als onze kano.
"Aan deze boom wordt de Panter gebonden," verklaarde ik de sjeik.
"Wanneer?" vroeg hij.
"Gedurende de nacht."
"Hij moet dus hier naar het eiland?"
"Ja. Maar niet alleen hij maar ook de beide andere Tsjoban. Mijn Hadsji Halef Omar, die een buitengewone slimme vent is, zal ze met behulp van twee roeiers overbrengen. Van tevoren hebben wij, jij en ik, ons hier verstopt. We komen met de leren boot hier te liggen. De boom waar de Panter aan vast wordt gebonden, staat daar zo dichtbij dat we hem bijna met de hand kunnen aanraken. Maar ze zullen ondanks alles ons niet kunnen zien omdat de water- en slingerplanten van de oever ons verbergen; we zullen die van tevoren zo schikken dat ze voor ons doel op de gewenste manier zitten. Geen woord dat aan deze boom gesproken wordt, kan ons ontgaan. De beide anderen worden daar verderop bij de andere oever vastgebonden, niet zo vast als hij, maar gemakkelijker en losser, zodat het hen met enige moeite mogelijk is zich te bevrijden. Ze zullen dit zeker doen en dan naar hun meerdere komen om met hem te overleggen."
"Slim! Heel slim!" loofde de sjeik. "Het plan is goed; maar of het lukt, is nog maar de vraag. Zullen ze werkelijk zo onvoorzichtig zijn met elkaar te spreken? Zullen ze geen verdenking koesteren? Zullen ze niet op de gedachte komen dat we ze willen afluisteren?"
"Zeker niet! Ik ben ervan overtuigd dat het ons zal lukken," antwoordde ik. "Als ze ze van het kampement wegbrengen, zien ze toch dat we daar allemaal bijeen zijn - -"
"Wij allemaal? Wij beiden zijn toch weg, jij en ik! En juist dat is het wat ze op zal vallen."
"O nee! We gaan niet vóór hen ze weg, maar na hen, als ze ons niet meer kunnen zien. Hierbij komt dat ze met een lange, zware boot worden overgebracht, als het kan langzaam, waarbij ze in plaats van een rechte lijn een boog zullen maken. Wij nemen echter de lichte, snelle kano en zijn dus veel eerder hier dan zij. Ze hebben zeker de vaste overtuiging dat slechts Halef en de roeiers afwezig zijn van het kamp. En als men ze hier heeft vastgebonden, kan alleen de 'Panter' niets zien omdat hij aan de andere kant staat; zijn metgezellen echter zien en horen beslist dat de drie mannen in de grote kano werkelijk weggaan en niet meer op het eiland zijn. Ze zullen dus denken dat ze niet afgeluisterd worden en daar dus naar handelen. Voorwaarde is dat we onszelf niet verraden. Kun je het niezen en hoesten onderdrukken?"
"Maak je geen zorgen! Dat leren we al van onze vroegste jeugd. Zelfs als we de hele nacht in het water zouden moeten doorbrengen, zou je niet het minste geluid van ons horen."

"We zijn hier nu klaar en gaan weer naar de oever terug. Ik moet nog heimelijk met mijn Halef hier naar toe om hem in te wijden in ons plan en dingen uit te leggen. Het komt er op aan dat hij, terwijl hij de Tsjoban naar het eiland brengt, niets doet wat ze verdacht zouden vinden."

We verlieten het eiland en roeiden terug. We legden zo aan dat niemand het zag. Dat gebeurde natuurlijk niet omdat we de Ussul niet vertrouwden, maar omdat ik wilde dat niemand op het idee zou komen over de kleine leren kano te spreken. De Tsjoban hoefden niet te merken dat er een aanwezig was. Ik zorgde er ook voor dat de verwijdering van Halef uit het kamp heel onopvallend zou gaan. Onderweg naar het eiland vertelde ik hem waar het om ging. Hij stond in vuur en vlam.
"Sihdi," verzekerde hij, "ik zal het zodanig doen dat je gedwongen bent mij naderhand te loven. Ik zou er veel voor over hebben als ik mee kon luisteren, maar ik zie in dat dit onmogelijk is. Je moet me de bomen laten zien waaraan ik de gevangen moet vastbinden. Ik zal dat met de grootste zorgvuldigheid afhandelen en het toch op zo'n manier doen dat de twee schurken als het hen gelukt is zich te bevrijden, mij zullen uitlachen en bespotten. Dat zal ik rustig verdragen want mijn wraak komt daarna!"

Het ging er niet alleen om hem de plek te laten zien, zodat hij in het duister van de avond wist waar hij aan toe was. Ik toonde hem toen we op het eiland aangekomen waren, de drie betreffende bomen, en hij wijdde mij in alle kleine en grote slimmigheden in waarvan hij zich wilde bedienen om de Tsjoban zo goed mogelijk te kunnen misleiden. We maakten ook het struikgewas op de oever in de kleine bocht, waar we moesten aanleggen en ons moesten verbergen, zodanig dichter dat onze kano 's avonds daaronder verdween en helemaal niet bemerkt kon worden. Toen keerden we, niet naar het oude maar gelijk naar het nieuwe kamp terug, dat de Ussul ondertussen opgezocht en ingenomen hadden, en waar men dor hout sprokkelde omdat de dag bijna over was en het dus nodig werd vuren aan te steken. Taldsja begon met de vrouwen het avondeten te bereiden. Wij mannen gingen om het grote vuur zitten, waar zich al snel een heel eigenaardig en zeer geanimeerd gesprek ontwikkelde waarin we opzettelijk met geen woord over de gevangenen spraken. Ze waren ook hier vastgebonden, maar op zo'n manier van elkaar gescheiden dat hun ogen en blikken elkaar niet treffen konden. Maar ze konden alles horen, elk woord, en dus waren de Ussul allemaal bewust bezig het gesprek zo te houden dat de Tsjoban alleen die dingen te horen kregen die hen zouden imponeren en hun bang zouden maken voor wat ze te wachten stond. Vandaar dat de Ussul net deden alsof Halef en ik halve goden waren en daarbij ook nog hun beste vrienden. De verhouding tussen ons en hen werd in het beste en innigste licht gesteld, en het was vanzelfsprekend dat mijn kleine Halef het allermeeste en al wat menselijkerwijs gesproken mogelijk was deed. Hij behandelde de Ussul net zo ongegeneerd en vertrouwd als goede, oude vrienden, en ze gingen hier op zo'n manier op in dat het hun later onmogelijk was ons als vijanden te behandelen. Wat mij betreft, ik bleef zoveel mogelijk stil. Wat van onze kant gezegd moest worden, dat zei de Hadsji op meer dan rijkelijke wijze, en voor mij was het belangrijk de Ussul niet alleen algemeen en als groep maar ook persoonlijk zo goed mogelijk te leren kennen.

Het eten bestond uit wat het gejaagde en boven het vuur gebraden vlees met een plantentoevoeging dat uit wilde, uit het gras gestoken uien en een geroosterde soort van de Canna indica bestond. Het smaakte voortreffelijk. Dat ook onze paarden rijkelijk met goed voer en water werden voorzien, spreekt vanzelf. Ze stonden dichtbij ons. De knollen van de Ussul bevonden zich echter verder weg. Ze hadden gedurende de hele dag geluierd en gevreten en waren nu gaan liggen om uit te rusten. Behalve een, namelijk Smihk, de dikke. Die kwam door de duisternis van de nacht in woud naar het kamp toegeslopen en zocht daar net zolang tot hij me zag zitten. Hij naderde me, zoals vaak alles wat je niet graag ziet komen, van achteren. Dat deed hij zo zachtjes dat zelfs een Apache of een Comantsje het niet beter zou hebben gedaan, en streek me toen zijn kop de mijne had bereikt, met zijn tong zo teder over het gezicht dat het leek alsof hij daaraan vast zou blijven kleven. Ik stak natuurlijk onmiddellijk mijn hand naar hem uit en gaf hem een oorvijg die elk ander dier kwaad gemaakt zou hebben; hij nam het echter als het voor hem overtuigende bewijs van mijn wederliefde en liet een vreugdevol gehinnik en een juichend gehuil weerklinken, wat de andere dikke oer-, jacht- en strijdrossen zo zeer in verrukking bracht dat ze uit alle macht meededen en het gehele woud, zo ver als hun stemmen reikten, met tonen van genot vulden.
"Hij heeft je in zijn hart gesloten," zei de sjeik. "Neem het hem niet kwalijk!"
Daarbij sloeg hij hem met de lans op zijn kop, zodat beide kraakten, zowel de lans als de kop; maar Smihk, de dikke, liet zich daardoor niet storen, maar orgelde verder, tot hij geloofde dat hij zijn gevoelens genoeg uitgesproken had, zodat er verder niets meer te zeggen viel. Toen ging hij achter mij liggen en sloot de ogen om met de zalige gedachte te gaan slapen dat ik nu wist hoe belangrijk ik voor hem was.

Toen eindelijk voor iedereen de tijd gekomen was om te gaan slapen, werden op mijn aanwijzingen wachten uitgezet die gedurende de nacht drie keer moesten worden afgelost. Toen werd, natuurlijk voor de schijn, een korte beraadslaging gehouden hoe we ons tijdens de nachtrust konden verzekeren van de gevangenen. De sjeik stelde voor deed het voorstel ze naar het eiland te brengen en ze daar vast te binden omdat daar geen wachtposten nodig waren. Wij stemden toe, en Halef bood zich aan ze er heen te brengen, indien men hem twee roeiers mee gaf om hem te helpen. Dat werd op volkomen onbevangen en onopvallende manier gezegd en voorgesteld. Geen van de drie Tsjoban kwam op de gedachte dat het doorgestoken kaart was. Men maakte ze van de bomen los en nam ze mee naar het water, waar achter de bosjes aan de oever, waar ze niet doorheen konden kijken, de grote boomstamkano voor hun opname gereed lag. Toen haastte ik me met de sjeik naar de andere plek, waar de kano op ons wachtte. Het kleine, lichte vaartuig bracht ons in de schaduw van de oever zeer snel zo ver dat het

eiland tussen ons en de een boom lag en wij, door deze ongezien, nu recht en direct op afsturen konden. Dat deden wij en we bereikten de kleine, smalle bocht nog tijdig genoeg om het ons onder de dichte twijgen die een dak boven ons vormden, gemakkelijk te maken. De boomstam waaraan de Panter vastgebonden moest worden, stond zo dichtbij dat aan deze kant zijn wortels direct in het water staken.

Nu naderde de grote boot. We hoorden de slagen van de riemen, en nog eerder hoorden we echter de stem van de Hadsji die opzettelijk luid sprak zodat we zijn komst zouden horen. Hij landde aan de andere kant, maar toch konden we elk woord dat hij zei, verstaan, want hij sprak zeer langzaam en duidelijk, en de breedte van het eiland was niet zo groot dat zijn woorden verloren zouden gaan. Hij was niet net begonnen met de gevangenen te praten maar had dit al tijdens de hele vaart gedaan. Hij bezat een zo bijdehante manier, mensen uit te horen, en ving het nu niet minder handig aan mij nu al van ver te laten horen wat hij van hen had gehoord.
"Jullie beiden zijn dus de opvoeders van de prins van de Tsjoban die men Palang, de Panter noemt. Van de een leert hij het regeren en van de ander het oorlogvoeren. De ene is de Kalam el Berinz (Veer van de prins) en de andere de Sef el Berinz (Zwaard van de prins). Beide worden vastgebonden, en dan hijzelf ook. Eerst de Kalam el Berinz! Kom! Uitstappen!"
Hij voerde de "Veer van de prins" uit de boot naar de betreffende boom en bond hem daar met touwen vast die voor dit doel had meegenomen. De stevigheid waarmee hij dit deed, was maar schijn. Daarbij zei hij: "Nu ik gehoord heb wat voor een voorname heer jij bent, doet het mijn ziel van hoofd tot voeten zeer dat ik gedwongen ben je hier aan deze stam vast te binden, die niets van jouw hoge stand afweet. Maar als ik je straks verlaat, troost ik je ermee dat ik morgenvroeg weer terugkom om te vragen of je goed geslapen hebt."
Hierna haalde hij het "Zwaard van de prins" om hem naar de andere boom te voeren en daaraan vast te binden. Ook deze kreeg enige ironische opmerkingen te horen. Toen moesten de beide roeiers de 'Panter' naar de derde boom brengen die dus, waar de sjeik en ik in de onmiddellijke nabijheid verborgen lagen. De beide anderen waren rechtopstaand vastgebonden; deze moest echter vanwege zijn gewonde voet gaan zitten en werd met zijn rug tegen de stam gebonden. Terwijl Halef dit deed, zei hij: "Ik hou van je, o prins. Je hebt mijn hart gewonnen. Je hebt het evenwel slechts in het geheim gewonnen toen je net zachtjes tegen me zei dat je me een zadeltas vol goudstukken zou geven als ik bereid zou zijn jullie naar je paarden te brengen en met jullie te vluchten; daarom zeg ik het nu luid om je goedheid te roemen. Je goudstukken zijn niet van mij maar van mijn vrienden, de Ussul. Als ik zo naar ze toe ga, dan zal ik hun en hun sjeik zeggen hoe graag je betalen wilt. Welterusten! Ik ga! Allah zende je een dozijn gelukkige dromen uit de voorraad van zijn zevende paradijs!"
Hij ging weg en steeg met zijn beide Ussul in de boomstam. Men hoorde de roeispanen in het water slaan, en men hoorde de stem van Halef die zich opzettelijk luid met zijn begeleiders onderhield, zolang tot ze vanwege de grote afstand niet meer te horen waren. Dat ging allemaal zo natuurlijk en vanzelfsprekend dat de drie Tsjoban helemaal niet op de gedachte kwamen dat ze niet alleen waren of dat Halef stiekem zou terugkeren om ze af te luisteren. Zelfs als hij deze bedoeling had gehad, was het vanwege de grootte van de boot heel moeilijk geweest onbemerkt het eiland te bereiken.

Nu moesten we wachten. De sjeik was zeer nieuwsgierig of mijn aanname waar zou zijn; ik had niet de geringste twijfel dat de gevangenen de gelegenheid zo snel mogelijk zouden benutten met elkaar te spreken. En juist! Nauwelijks was Halefs stem niet meer te horen of de "Veer van de prins" riep naar de beide anderen:
"Let op! Horen jullie mij?"
"Ja, ja!" luidde het antwoord van twee kanten.
"We zijn alleen!"
"Weet je dat zeker?" vroeg de prins.
"Ja. Ik kon van hier uit de boot nakijken tot ze niet meer te zien was. Ze zijn weg en er is niemand die ons hoort. Wat zijn deze mensen dom!"
"Ben je stevig vastgebonden?"
"Het lijkt er op; maar ik zal het eens proberen."
"Ik ook!" stemde het "Zwaard van de prins" in. "Volgens mij kan ik misschien loskomen."
Het was korte tijd stil; toen hoorden we tegelijk twee vreugdekreten. Het was beide gelukt zich van de riemen te bevrijden, maar het kwam niet in ze op hier een slinksheid in te vermoeden. Ze jubelden luid en snelden naderbij om ook de 'Panter'los te maken en met hem te bespreken hoe ze nu konden ontsnappen. Hier werd getoond welke invloed geboorte en opvoeding op mensen heeft die anders gelijkgesteld zijn. Hij was edeler geboren dan zij, en hij toonde zich ondanks hun hogere ouderdom en grotere ervaring de bedachtzaamste en voorzichtigste van hen.
"Halt! Maak me niet los!" beval hij. "We weten niet of we onszelf misschien weer moeten vastbinden. Als dit het geval is, dan kunnen we de lussen en knopen niet precies zo herstellen zoals ze waren, en dat zou ons verraden dat we vrij zijn geweest."
"Ons weer vastbinden? Dat willen we helemaal niet!"
"Zo? Kunnen jullie zwemmen?"
"Nee. Wij zijn geen vissen of kikkers! Als Allah ons zwemvliezen of vinnen had gegeven, zou het in zijn raadsbesluiten hebben vastgelegen dat wij zouden moeten zwemmen. Jij hebt het desondanks geleerd, maar je voet is gewond -"

"Ja, deze voet, deze voet!" klaagde de 'Panter'. "Dat die vreemde hond mij van mijn paard getrokken heeft en lam heeft gemaakt, dat zal ik niet vergeten, zelfs als Allah met Mohammed uit de hemel zou

komen om voor hem te bidden! Ik hoop dat de tijd komt dat ik met hem kan afrekenen. Dan zal er geen genade zijn - geen!"
Hij knarste het grimmig tussen de tanden eruit en ging toen door: "Dus, naar de oever zwemmen, is onmogelijk; we moeten dus hier blijven. Ik blijf dus vastgebonden zoals ik ben, zodat men niet direct merkt dat jullie slecht zijn vastgebonden. Op mij past men beter op dan op jullie."
"We moeten dus elke poging om te kunnen ontsnappen opgeven?" vroeg het "Zwaard".
De 'Panter' dacht enige ogenblikken lang na en antwoordde toen:
"Ik moet me erbij neerleggen! Vanwege mijn voet! Jullie niet. Jullie kunnen vluchten, zodra de gelegenheid zich voordoet. Maar het zou slimmer zijn dit niet te doen, vanwege mij. Want jullie vlucht zou mij aangerekend worden. Het zou mijn bewering tegenspreken dat we in vrede zijn gekomen en de afgezanten van mijn vader zijn."
"Maar we kunnen toch niet zolang blijven tot ze merken dat het een leugen is! De beide vreemdelingen geloven ons nu al niet! Denk er aan dat ons leger over een week de bergengte Chatar passeren zal! Als we dan nog gevangenen van de Ussul zijn, is het met ons gedaan! Het moment dat ze ervaren dat we geen vrede willen maar integendeel weer met een groot leger in het land binnengevallen zijn, dat zal het tijdstip van onze dood zijn!"
"Dat staat ons inderdaad met zekerheid te wachten," stemde de 'Panter' in. "Maar het is nog niet gevaarlijk. Als we onze rol goed spelen, worden we heel snel vrijgelaten. Wij sluiten met hen een zogenaamd verdrag dat mijn vader moet controleren voordat hij zijn zegel er op drukt. Dit verdrag moeten we hem brengen; we moeten dus weg van hier."
"Maar als ze dit verdrag afwijzen en er helemaal niet op ingaan?"
"Dat is onmogelijk! Wij weten dat we ons helemaal niet aan dit verdrag zullen houden, dus kunnen we de zaak voor hen zo lekker maken dat ze zeker zullen toehappen. Deze Ussul zijn domkoppen. Er is geen enkele man onder hen die je verstandig zou kunnen noemen. De domste van allen is echter de sjeik. Als hij niet zijn vrouw had die probeert het beetje verstand dat hij bijna bezit, bij elkaar te houden, dan zou er op aarde geen grotere nar en simpeler ziel zijn dan hij! Die neem ik bij onze volgende overwinning gevangen en stel hem ten toon in heel ons land, zodat iedereen eindelijk eens kan zien, hoe een mens eruit ziet die - - -"

"Zo ziet hij er uit!" klonk achter hem een donderende stem die hem midden in zijn redevoering onderbrak, en tegelijkertijd kreeg hij een oorvijg die wel even anders kletste dan die waarmee ik mijn goede, dikke Smihk pleegde te antwoorden als hij zich meer in mij wilde verdiepen dan ik wenste. Namelijk, van af het ogenblik dat het duidelijk was dat de vreedzame missie van deze drie mannen een leugen was, had de sjeik zich niet meer kunnen beheersen. Zijn ademhaling begon hoorbaar te worden. Ik pakte hem bij de arm om hem tot voorzichtigheid te manen. Dit was waarschijnlijk gelukt als niet de persoonlijke belediging gevolgd was die hem woedend maakte. Hij richtte zich, de twijgen die ons verborgen uit elkaar stotend, in de kano op, zo lang als hij was, gaf de prins een klap in het gezicht, en sprong dan op de oever. Ik volgde hem op hetzelfde ogenblik.
"Allah 'l Allah!" riep het "zwaard" geschrokken.
"En ook de vreemdeling!" voegde de "veer" toe.
De 'Panter' zei geen woord. Waarschijnlijk maakte de oorvijg zo veel aanspraak op zijn hoofd dat hij vergat te spreken.
"Ja, de sjeik en de vreemdeling!" donderde de Ussul verder. "De sjeik die jullie in je gehele land wil laten zien! De sjeik die de domste van alle domkoppen is! Bij jullie is echter de slimheid van kindsbeen af in jullie hoofd geschept en het heeft jullie zoveel geholpen dat men jullie aan de eerste de beste boom moet binden om al jullie geheimen te kunnen horen. Weg met jullie! Jullie behoren aan je bomen!"
Deze oproep was aan de "veer" en aan het "zwaard" gericht. De sjeik pakte ze allebei bij de nek en haalde ze bij de prins vandaan. Ze waagden het niet om ook maar enige tegenstand verrichten, wat ze ook niet goed bekomen zou zijn. Ik volgde. We bonden ze weer vast, en wel zo dat het ze niet meer zou lukken zich te bevrijden. Toen gingen we nogmaals naar de 'Panter' toe omdat zich daar onze kano bevond. Ik onderzocht zijn boeien. Ze waren zo goed aangelegd dat ik daar niets aan veranderde.
"Schurk!" zei hij giftig tegen mij.
"Ik kwam enkel hier naar toe om mijn woord te houden," antwoordde ik.
"Welk woord?"
"Je nodigde me uit je te bewijzen dat je een vijand van de Ussul bent, en ik gaf je mijn woord dat ik dit bewijs zou leveren nog voor de avond voorbij zou zijn. Ik heb het gedaan terwijl het nog lang geen middernacht is. Vaarwel! We zien elkaar morgen weer."

We stegen in de boot en verlieten het eiland. Toen we zover van ze af waren dat we niet meer gehoord konden worden, zei de sjeik: "Wat heb je gelijk gehad, en wat was het goed dat we ze afgeluisterd hebben!"
"En wat was het fout dat je zo snel tussenbeide kwam!" berispte ik hem. "Wie weet wat we nog allemaal te horen hadden gekregen als je rustig gebleven was!"
"Vergeef me! Ik hield het niet langer uit. Het is niet leuk als men je een domkop noemt als je er geen bent! Ik denk overigens dat we genoeg gehoord hebben. We weten nu waar we aan toe zijn. Meer hebben we niet nodig. We weten zelfs de dag, waarop het leger van de Tsjoban door de pas van Chatar rijdt."
"Waar is de pas van Chatar, en hoe ziet hij er uit?"
"Hij ligt op de grens van de woestijn die de steppen van de Tsjoban van mijn bijzonder vruchtbaar land scheidt. Hij bestaat slechts uit steen. Hij is zo lang dat men bijna een halve dag nodig heeft om te paard van het begin naar het einde te rijden. Hij is niet breed; op de breedste plek ongeveer een kwar-

tier rijden. Er zijn echter punten, waar hij zo smal is dat ik aan de ene kant de woorden exact kan verstaan die men aan de andere kant roept."
"Wat is hij rechts en links? Gebergten?"
"O nee! Water."
"Wat voor water?"
"De zee."
"De zee?" vroeg ik verwonderd. "Dan is dus jouw land aangespoelde aarde? Zo ongeveer als de delta van de Nijl? Een schiereiland dat met het vasteland zo in verbinding staat als bijvoorbeeld de Griekse Peloponnesus middels de landengte van Korinte met Hellas samenhangt?"
Hij krapte verlegen in zijn baard en antwoordde: "Wat een delta is en Korinte en Hellas en Peloponnesus, dat weet ik niet; maar geleerden hebben beweerd dat het land van de Tsjoban vroeger een groot meer is geweest, terwijl in het zuiden daarvan, dus waar we ons nu bevinden, de zee gelegen moet hebben. Beiden, het meer en de zee, zijn door een sterke bergkloof gescheiden geweest. Een grote rivier heeft de zee gevoed en de wateren van deze zo zwaar gemaakt dat de bergkloof ze uiteindelijk niet langer kon weerstaan. De druk van de watermassa dwong hem zich te openen. Ze vloeide in de zee en nam de rotsblokken mee om ze her en der ver in de zee op te stapelen. Zo zou de huidige bergengte Chatar ontstaan zijn. Toen het meer hierdoor leeggelopen was, bleek dat de bodem van het zuidelijke deel slechts uit onvruchtbaar steengruis bestond. Dat is de woestijn van Tsjoban die ik al noemde. Het noordelijke deel was nuttiger; het bracht beetje bij beetje gras en struiken voort, maar geen bomen. Dat is de steppe van de Tsjoban. De rivier liep door beide heen, door de steppe en door de woestijn. Aan zijn oevers groeiden op den duur bosjes en bomen; maar slechts daar, aan de oever, verder niet. Want de vruchtbare grond die de rivier uit hoger gelegen gebieden meebracht, werd door hem tot in de zee meegenomen om daar te zinken en opgestapeld te worden. Het groeide steeds groter en groter, steeds breder en breder. De rivier deelde zich in vele, ontelbare armen en aftakkingen die allemaal meehielpen aan het ontstaan van nieuw land. Waarschijnlijk is dat hetzelfde als wat jij daarnet Korinte of Hellas of Delta noemde. Het water en de wind brachten zaadkorrels en zaden die goede bodem vonden. Er ontstonden wouden die net zo groeiden als de grootte van het land zelf. Dat is het land van de Ussul, waarin je je bevindt."
"En de rivier?" vroeg ik. "Waar vind ik die?"
"Die is verdwenen, weg, voor altijd."
"Waarheen?"
"Hm! Waarheen! Hierover vertelt een oude sage die te lang is dan dat ik hem nu kan vertellen omdat we zo meteen de oever bereiken. In de steppe en in de woestijn van de Tsjoban is er sinds die tijd geen druppel stromend water meer, en daarom zijn de bomen en de struiken die toen aan de oever van de rivier stonden, geheel verdwenen. Het land van de Ussul is echter als een spons die het water van de zee opzuigt om het te reinigen en drinkbaar te maken. Kijk eens naar het water hier dat toch van de zee komt en toch geen korrel zout meer heeft! En morgen als we in de hoofdstad aankomen, zul je zien dat we nooit dorst hoeven te lijden en juist aan dat wat de Tsjoban zich tevergeefs wenst, rijker zijn dan rijk."
Het gesprek moest worden afgebroken omdat we landden. Wat ik daar gehoord had, was zeer interessant. En niet alleen dat, want hij had het ook op zo'n manier gezegd die niet zijn normale was. Waarschijnlijk had je alleen maar liefdevol af te dalen naar de aangeboren intelligentie van de Ussul om deze te wekken en te verheffen. Ik verheugde me er al op om de sage van de verdwenen rivier te horen.

Toen we in het nieuwe kamp aankwamen, was het eerste wat we deden, twee Ussul naar het eiland sturen om de gevangenen te bewaken. Ik vond dit eigenlijk niet direct nodig, maar na wat we gehoord hadden, waren de drie Tsjoban zo belangrijk voor ons geworden dat we niet voorzichtig genoeg konden zijn. Toen werd er verteld. Het spreekt voor zich dat de boodschap die we brachten, opwinding veroorzaakte. De Ussul hadden dan wel gehoord dat de Tsjoban zich voor een nieuwe inval klaarmaakten; maar zo zeker als nu, hadden ze het toch niet geweten. En ze hadden net zo weinig vermoed dat het zo snel zou gebeuren. De huidige jachtpartij had als enige doel de proviandering, en nu hoorde ik dat er ook nog andere jachtgezelschappen de bossen ingestuurd waren om te doen wat de indianen "vlees maken" noemen. Men zag zich gedwongen dit keer nog meer dan vroeger het wild te vangen omdat de tamme kuddes zich na de laatste inval van de Tsjoban nog niet hersteld hadden. De sjeik en ook Taldsja verzekerden mij dat hun hele stam aan een hongersnood ten prooi zou vallen als het hun niet zou lukken het ophanden zijnde verlies af te weren.
"Wat denk je te doen? Heb je een plan?" vroeg ik.
"Ja," antwoordde de sjeik.
"Wat voor een? – Mag ik het weten?"
"Wat we altijd doen."
"De belegering dus?"
"De belegering!" knikte hij. "We drijven onze kudden als we tijdig van de overval weten, naar de hoofdstad. Ook alle krijgers verzamelen zich daar. De vrouwen en kinderen verstoppen zich, tot het gevaar voorbij is. De vijand komt en omsingelt ons; wij zijn echter gedekt door het water; hij kan niet naar de overkant en moet weer wegtrekken."
"Hoelang duurt dat meestal?"
"Vaak verschillende weken."
"Hm! Gedurende deze tijd trekt de vijand rovend door het land! Jullie blijven echter lijdzaam achter het beschermende water en moeten niet alleen de mensen voedden maar ook de kuddes! Dat berokkent jullie toch alleen maar schade, zelfs wanneer de vijand tenslotte gedwongen is weg te trekken! Is dat zo of niet?"

"Het is zo!" antwoordde Taldsja ditmaal in plaats van haar man. "Zelfs als de Tsjoban de belegering op moesten heffen zonder ons uitgeroofd te hebben, namen ze toch nog een belangrijke buit mee die ze overal vandaan gehaald hadden. En in onze kuddes brak dan vanwege de honger en het dicht op elkaar gedrongen zijn bijna altijd een sterven uit dat grote offers vergde."
"En je hebt je steeds alleen maar geweerd doordat jullie je lieten insluiten en belegeren?"
"Ja."
"Waarom dat?"
"Omdat het zo de gewoonte was. Onze voorvaderen hebben het steeds zo gedaan, en zo deden wij het ook."
"Zijn jullie dan nooit op de gedachte gekomen aanvallers te worden, in plaats van altijd de aangevallenen te zijn?"
"Nooit!"
"Vreemd!"
"Ja, vreemd, zeer vreemd!" viel hier Halef in. "De meesteres van de Ussul heeft het mij kwalijk genomen dat ik haar in staat achtte haar woord eens niet te houden. Ik merk dat nu pas op omdat ze halsstarrig weigert mij aan te kijken. Als haar eer zo voornaam en zo gevoelig is dat ze me zelfs een klein, ondoordacht woord zo geweldig kwalijk neemt, dan zou haar eer in andere tijden niet zo grof en ongevoelig moeten zijn wanneer ze wekenlang belegerd wordt en hun grote kudden geroofd worden, zonder dat ze zich hierdoor beledigd schijnt te voelen. Mij, de enkeling, de kleine mens die ze slechts ziet als een onbeduidende dwerg, vervolgt ze met haar wraak. Wat heeft ze gedaan om zich aan de Tsjoban te wreken? Ze bestraft mij vanwege een enkel onschadelijk woord. Waarmee heeft ze de reuzengrote misdaden van de Tsjoban bestraft? Is haar moed zo groot dat het alleen genoeg is voor de verachting en bestraffing van dwergen? Of mist ze het inzicht, de wijsheid en de benodigde begaafdheid die je nodig hebt om een plan op te stellen en uit te voeren, waarmee men zich moedig verweert, in plaats waarvan men zijn krijgers en kuddes langzaam laat afslachten? Ik zeg jullie: ik, de dwerg, de tegenover jullie minuscule Hadsji Halef Omar, had zich dit nooit laten welgevallen; jullie echter die jezelf reuzen noemt, verzamelt in jullie lafheid weer vlees om je op een ellendige, onmannelijke en vreesachtige belegering voor te bereiden, in plaats van de vijanden tegemoet te trekken en hen te laten zien dat jullie hersens in je hoofd, bloed in je aderen en merg in je botten hebben! Of iemand me aankijkt of niet dat is me om het even, maar wie meent mij te moeten verachten, die zal door zijn handelen toch wel gewend zijn dat ik hem mijn achting ook niet hoef te geven!"

Deze lange rede van de kleine Hadsji kwam als een donderslag bij heldere hemel, helemaal onverwacht. Dat de vrouw van de sjeik hem zo links liet liggen, ergerde hem niet alleen maar hij maakte zich er ook boos om. Sinds hij gemerkt had dat haar blikken hem ontweken, kookte het in hem, en ik kende hem goed genoeg om te weten dat hij de eerste de beste gelegenheid zou aangrijpen de klappen uit te delen die hij nodig vond. En dat had hij daarnet gedaan. Naar de gevolgen pleegde hij bij zulke dingen nooit te vragen. De hoofdzaak was dat hij zijn mening gezegd had, en wat dan kwam kwam dan steeds op mij neer. Ook hier was dat het geval.
De "vrouwe" Taldsja was hem zeer goed bevallen, daarom ergerde het hem dubbel dat juist zij het was die hem niet zag staan. Ik vond het dan ook niet helemaal onbegrijpelijk dat hij er in dit geval geen rekening mee hield wat men vrouwen zelfs ook dan schuldig is als zij zich moeite geven iemand helemaal te negeren. Daarbij kwam dat ik met betrekking tot wat hij gezegd had, hem niet helemaal ongelijk kon geven. Het leek er echt op dat het meer overlevering en gemakzucht was dat deze reusachtig gebouwde mensen voor hun beduidend kleinere regenstanders voortdurend door het stof deed kruipen. Elke psycholoog weet dat reuzen gemoedelijker zijn dan dwergen, maar deze gemoedelijkheid mag niet uitmonden in een passiviteit die aan lafheid grenst. Kort en goed, mijn kleine Halef was grof, zeer grof geweest, maar hij had ook uit mijn hart gesproken, en dus wilde ik hem helpen voor het geval dit nodig zou zijn.

In eerste instantie was men door wat hij gewaagd had te zeggen volledig verstijfd. Toen sprong de sjeik vanuit zijn zittende houding op, en de anderen lieten luide kreten van boosheid horen. Alleen Taldsja bleef rustig. Ze bewoog zich niet en sloot de ogen alsof ze in haar binnenste wilde nakijken of Halef het recht had op deze manier over ze te spreken. De sjeik riep echter: "Allahi, Tallahi, Wallahi! Zo heeft nog niemand tegen ons gesproken, nog niemand! Zal ik je tussen mijn vuisten tot stof wrijven of tot brij kneden? Kies één van beide, ik doe het meteen!"
Hij strekte zijn beide lompe handen naar de Hadsji uit. Deze bleef rustig zitten, trok één van zijn dubbelloops pistolen uit zijn gordel, richtte hem op de sjeik, liet de haan knakken en antwoordde: "Zal ik je met schroot of met een kogel neerschieten? Kies één van beide, ik doe het meteen!"
Ik nam een van mijn revolvers in de hand en liet de haan knakken, zonder een woord te zeggen. Toen deed Taldsja haar ogen open. Ze zag de op haar man gerichte wapens, liet de gebiedende handbeweging zien die ik al beschreven had, en zei tegen hem en de andere Ussul: "Zwijg! Ik heb nagedacht, en ik voel dat sjeik Hadsji Halef Omar geen ongelijk heeft. Maar hij moet ons wel vertellen hoe hij zich onze verdediging tegen de Tsjoban denkt!"
"Ik denk over jullie verdediging precies hetzelfde zoals ik over jullie aanval denk," antwoordde hij, zonder een ogenblik te aarzelen.
De sjeik gehoorzaamde zijn vrouw en ging weer zitten. De anderen onderdrukten hun boze geroep. Toen stak Halef het pistool weer bij zich, en ook mijn revolver verdween.
"Hoe bedoel je dat?" vroeg Taldsja.
"De Tsjoban vallen jullie aan door in jullie land binnen te dringen. Wie verhindert jullie hetzelfde te doen en bij hen binnen te vallen? De wet die zij gehoorzamen, namelijk de Islam, gebiedt, oog om oog te

vergelden. Jullie zouden je dus aan hun eigen wet houden en deze eren als jullie met hen hetzelfde doet wat ze al zo vaak met jullie hebben gedaan!"
"Bij hen binnenvallen - - -?" vroeg de vrouw op een toon alsof haar iets verteld werd, wat onmogelijk was.
"Bij hen binnenvallen!" riep ook de sjeik.
"Bij hen binnenvallen! - Bij hen binnenvallen! - Bij hen binnenvallen!" riep men in het rond van mond tot mond.
"Waarom niet?" vroeg Halef. "Wat de Tsjoban kunnen, dat kunnen jullie toch zeker ook!"
"Dat dacht ik wel!" bezwoer de sjeik.
"Als je dat dan weet, waarom doen jullie dat dan niet? Missen jullie de moed?"
"Nee, Nee!" verzekerde de sjeik.
"Nee, Nee! Nee, Nee!" klonk het in de kring.
"Of aan behendigheid, aan flinkheid, aan verstand?"
"Ook niet!" stelde de sjeik vast.
"Ook niet!" vielen de anderen rondom in.
"Dan begrijp ik het niet waarom jullie het niet doen! Er is slechts een reden die ik bedenken kan."
"Welke?" informeerde de sjeik.
"Dat jullie te lui zijn."
"Te lui?" zei de sjeik grimmig. "Wie dat beweert, sla ik dood!"
En hij liet zijn beide vuisten weer zien.
"Die sla ik dood, die sla ik dood!" riepen de anderen net zo als hij, terwijl ze ook hun vuisten lieten zien.
"Nou, doe het dan, doe het dan!" wierp Halef hen toe, terwijl hij ongelovig lachte.
"Wat moeten we daar echter?" vroeg de toverpriester nu.
"Precies hetzelfde wat zij hier bij jullie willen!"
"We moeten dus roven, plunderen en brandschatten?"
"Ja! Stelen, roven, plunderen en brandschatten! Wat ze denken jullie te moeten aandoen, dat kan jullie toch niet verboden zijn hen aan te doen!"
"Zeker wel!" viel de blonde meesteres op ernstige toon in. "Geen dief zal mij verleiden ook te stelen, en geen rover zal er de oorzaak van zijn hen ook te beroven. Voor jouw eer wil ik aannemen dat je er ook zo over denkt en slechts vanuit het standpunt van de Tsjoban praat, die mohammedanen en dus heidenen zijn, maar ik vraag je - -"
"Heidenen?" onderbrak Halef haar daar snel.
"Ja, heidenen!" antwoordde ze. "Of is het niet heidens te stelen omdat andere stelen en te roven omdat andere roven?"

De Hadsji had zich daar behoorlijk vastgepraat. Hij was moeilijk, heel moeilijk in verlegenheid te brengen, deze keer echter wist hij zich geen raad. Hij wierp me een vragende blik toe, en dus viel ik niet alleen voor hem maar ook voor mij, in: "De sjeik van de Haddedihn meent het niet woordelijk zoals hij het zegt. Hij wil jullie niet verleiden zonder reden het gebied van jullie vijand binnen te vallen om daar te schroeien, te branden, te plunderen en te moorden. Maar als ze voor jullie zouden moeten vluchten en jullie hen tot over de grens vervolgen, dan zou dat beslist niet tegen jullie mensvriendelijk maar ook vastberaden en dapper gevoel zijn."
"Nee, beslist niet!" bekende ze. "Ik zou het zelfs aanraden."
"Werkelijk?" vroeg ik, niet zonder bedoeling maar met een bijzondere nadrukkelijkheid.
"Werkelijk!" verzekerde ze, het zo benadrukkend als ik.
"Doe het dan! Sla ze jullie rijk uit, terug in het hunne! Of nog beter: wacht niet eerst tot ze hier zijn, maar val ze direct bij hun grens aan, zodat ze moeten omkeren en terug moeten trekken!"
"Ze eruit jagen - - -?" vroeg Taldsja verbaasd.
"Ze aanvallen!" riep de sjeik.
"Dat ze omkeren! Aan onze grens? En terug moeten trekken!" zo spraken en vroegen en herhaalden ook de anderen.
"Dan vloeit er bloed, veel bloed!" waarschuwde Taldsja.
"Nee!" antwoordde ik. "Misschien geen druppel, geen enkele!"
"Onmogelijk! Je kunt toch geen heel oorlogsleger terugdringen over de grens, zonder dat er bloed vergoten wordt!"
"Dat dacht ik ook!" stemde de sjeik bij. "Maar dat zal ons toch verhinderen deze raad op te volgen die mij helemaal niet slecht bevalt. Het is beter enige doden te hebben dan door Tsjoban en de rest van de wereld voor laf te worden versleten. Ik verzoek je Effendi ons jouw plan mee te delen. Is het mogelijk hem uit te voeren, zodat het nuttig voor ons is; dan zullen wij het uitvoeren. Ik ben ervan overtuigd dat Taldsja het er mee eens is."
Ze knikte slechts. Ik zei echter:
"Een plan kan ik jullie nog niet geven want ik heb er nog geen een. Ik ken jullie land nog niet en de omgeving waar het om gaat dus ook niet. Ik heb evenwel al een idee. En dat schijnt een goede te zijn. Maar om hem uit te werken, moet ik vragen stellen die ik vandaag onmogelijk kan doen. Daar is morgen tijd voor. Ik denk namelijk dat het mogelijk is, de Tsjoban te overwinnen en voor altijd terug te drijven, zonder dat het ook maar een dode of een gewonde kost. Als jullie willen, kun je het morgen horen. Nu moeten we echter rust hebben. Het is al na middernacht. Ik ga slapen!"
"Ik ook!" stemde Halef bij, die mijn bedoeling om van het gesprek af te komen, zeer goed begreep.

We gingen eerst naar onze paarden, waar we zo bij gingen liggen dat hun hals ons hoofdkussen was. Dat waren zij en ook wij gewend. De Ussul bleven echter nog zitten om het voor hun zo belangrijke

maar ook oneindig onbegrijpelijke thema dat ik hun gegeven had, door te praten. Het hele leger van de Tsjoban verslaan en voor altijd te verdrijven zonder dat er ook maar een dode of gewonde zou vallen! Dat wilde niet in de trage hoofden van hen die tot nu toe niets anders gedaan hadden dan vluchten, zich verstoppen en dan achter de wegtrekkende vijanden aan gejammerd en gescholden hadden. Mijn idee kwam door de beschrijving die de sjeik gegeven had van voor mij hoogst-interessante bergengte Chatar. En ik dacht daarbij aan een van mijn avonturen bij de Haddedihn-Arabieren, van wie Halef nu de sjeik was, namelijk aan het succesvolle samendrijven van al hun vijanden in het "Dal van de Trappen", dat ik in het eerste deel van mijn "Reisverhalen" beschreven heb. Misschien was de bergengte nog veel meer geschikt voor zo'n slimme streek als in het Dal van de Trappen waarin de tegenstanders gelokt moesten worden, terwijl de Tsjoban in elk geval gedwongen waren hun weg door de pas te nemen en waarvan ik overtuigd was dat hij voor hen noodlottig kon worden.
Toen ik hierover tegen Halef een opmerking maakte, week de slaap direct van hem. Hij richtte zich half op en zei: "Sihdi, het zou geweldig zijn om zoiets weer eens te beleven! Hoe ben je op deze prachtige gedachte gekomen?"
"Door de sjeik die me de plaatselijke omstandigheden beschreef. Uiteraard kun je wat deze goede man beweert, niet als geologisch bewezen aannemen maar moet je het eerst controleren; maar iets waars zit er wel in, en men zou veel bloedvergieten en nog veel meer verschrikkelijks kunnen verhinderen als we de Ussul zover krijgen dat ze de Tsjoban vandaag over een week in deze smalle bergengte tegemoet treden."
Ik vertelde hem wat ik tijdens het roeien van de sjeik had gehoord. Toen ik daarmee klaar was, deelde hij me mee dat tijdens onze afwezigheid het gesprek ook onder de Ussul op de verdwenen rivier gekomen was. Op zijn verzoek heeft de Sahahr hem toen de sage verteld.
"Je kent hem nu dus?" vroeg ik.
"Ja," antwoordde hij. "Wil je het horen?"
"Heel graag."
"Het kost ons maar weinig slaap want het is kort. Vooraf moet ik je echter zeggen dat de Ussul slechts God alleen vereren, geen andere bij of naast hem. Voor hen is slechts hij de almacht, wijsheid en liefde. Alleen hij kan wat hij wil, en als de hulp en het erbarmen van de hemel de aarde nadert, dan gebeurt dit slechts door hem. Dat was het wat je moest weten. En nu kan ik vertellen."
Halef maakte zoals altijd wanneer hij zoiets vertelde, eerst een pauze om zijn gedachten op een rij te zetten en de juiste, heldere toon te vinden. Toen begon hij: "Ver, ver weg van hier, ver boven Dsjinnistan, ligt het verloren vroegere paradijs. Zijn poorten zijn gesloten. Wie hem zoekt, ziet hem uit de verte al glanzen, maar niemand kan naar binnen. Niemand. Je kunt zelfs geen blik werpen over de hemelhoge muren. Overdag in letters van goud, 's nachts in fel flakkerend sterrenschrift ziet men boven de goddelijke naam stralen: 'Als er vrede op aarde is, kom dan!'
Zodra een eeuw voorbij is, springen alle deuren en poorten van het paradijs open, en een oneindige overvloed van doordringend licht vloeit over de aarde en over de mensen heen die er op wonen. Dan wordt alles, alles openbaar wat ooit gebeurd is en wat vandaag nog zal gebeuren. De aartsengelen treden voor de poorten. Hun legerscharen verschijnen met duizenden en tienduizenden op de muren. Ze kijken naar beneden of er eindelijk vrede heerst; maar steeds is er oorlog, moord en ruzie en twist. Dan verheffen ze hun stemmen. Een schreeuw van pijn klinkt op; hij daalt van de hemel op de aarde neer. Het licht verdwijnt, met hem het paradijs. De schreeuw wordt nooit gehoord door de machtigen, de rijken, de overwinnaars, maar enkel door de zwakken, de armen, de onderdrukten en geknechten, die handenwringend en om hulp smekend in stille kamers bidden dat God de Heer ze van hun leed, van hun kwelling komt verlossen.
Deze smeekbeden en gebeden zijn machtiger dan de machtigste van de mensen. Wat een sterveling niet kan, dat kunnen zij. Ze gaan onzichtbaar omhoog naar het paradijs, verzamelen zich voor zijn muren en groeien uit tot miljoenen en miljoenen. Ze helpen elkaar, tillen elkaar over de muren, dringen het paradijs binnen en klampen zich aan de engelen vast. Ze hechten zich vast aan de vleugels van de genade, aan de vlerken van het erbarmen die boven het paradijs wapperen, en worden door hen mee omhoog genomen naar de Albarmhartige om in zijn hart te dringen en het te vullen, tot het overstroomt. 'Geef vrede!' jammert het over de aarde. 'Geef vrede!' klaagt het door het paradijs. 'Geef vrede!' smeekt het in Gods eigen ziel. Dan zendt hij de strengste van alle geesten, genaamd Mozes, naar beneden naar de Sinaï. Deze schrijft in steen:

'Gij zult niet doden! Wie mensenbloed vergiet diens bloed zal ook vergoten worden!'

Nauwelijks heeft het volk van de mensen dit woord vernomen, of het breekt uit van de berg Sinaï, stort uit over het land van de Kanaänieten en offert dezelfde God stromen van mensenbloed die eeuwen lang vloeien en tot in de hemel stijgen. 'Geef vrede!' jammert het weer over de aarde. 'Geef vrede!' klaagt het weer door het paradijs. En 'Geef vrede!' smeekt het weer in Gods eigen ziel. Toen zond hij de liefstevolle aller geesten die Jezus heet, naar de aarde toe. Die leert en roept, zodat men het in alle landen hoort:

'Heb je vijanden lief en wees goed voor wie je haten, zegen wie je vervloeken, en bid voor wie je mishandelen! Want wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard omkomen!'

Dit heilige woord van mensen- en naastenliefde heeft nooit opgehouden te klinken. Het klinkt vandaag de dag nog. Men hoort het wel maar niemand slaat er acht op. 'Geef vrede!' jammert het nogmaals over de aarde. 'Geef vrede!' klaagt het lege paradijs. en 'Geef vrede!' smeekt Gods eigen ziel. Toen zond hij de meest aardse van alle geesten, genaamd Mohammed die bijna nog menselijk spreekt en daarom gemakkelijk begrepen wordt. Maar hij vergist zich tussen paradijs en aarde en zoekt tevergeefs naar de rechte weg die diep in de mensenharten leidt. Toen sprak de Heer: 'Als het niemand lukt, vrede te brengen, dan ga ik nu zelf!' Hij neemt de menselijke vormen aan en gaat naar de bron Ssul (de vrede) in het paradijs. Die groeit tot Dsjinnistan tot een brede stroom en stroomt van daar door Ardistan,

aan beide oevers vrucht en zegen brengend om aan de monding een nieuw land en een nieuw volk te scheppen. En zo wandelt hij, de rivier volgend, tot in Dsjinnistan om eerst daar de wil van de hemel te verkondigen. Maar nauwelijks is hij zijn vredeswerk begonnen, of hij wordt herkend en iedereen haast zich hier naar toe om hem te aanbidden. Hij zegent iedereen die voor hem verschijnt, maar alleen de Mir staat hij toe in de verre toekomst te kijken waarin niet meer de sabels en kanonnen maar alleen de zuivere geest en de flitsende gedachte de strijd strijden. Dan wandelt hij verder, stroomafwaarts, tot in Ardistan. Hij denkt dat hij nog net op tijd komt, want overal waar hij verschijnt, klinken oorlogstrompetten. De Mir van Ardistan wil Dsjinnistan veroveren en bewapent zich in het geheim voor een plotselinge overval. De Heer probeert op vele plaatsen aan het woord te komen om het noodlot tegen te houden, maar tevergeefs. En als hij in de grote stad van de Mir die glanzend als een droombeeld uit sprookjesland aan de rivier ligt, het waagt zijn stem te verheffen en over de schending van de vrede spreekt, wordt hij als landverrader gevangengenomen en voor de Mir gebracht. Die spreekt recht over hem en spreekt het oordeel uit: 'Breng hem naar de brug en gooi hem in het water omdat hij bang is voor het bloed van de oorlog!' Toen vroeg de Heer: 'Is er iemand die dit oordeel veranderen kan?' - 'Er is niemand die dat kan!' antwoordde de Mir hem. 'Ook God niet?' - 'Nee! Allah is God! En die heeft ons bevolen zijn rijk te vuur en te zwaard te verbreiden! Het wordt oorlog!' Toen hief de Heer zijn hand omhoog en riep: 'Het moet vrede blijven! Hoog boven hem die jullie tot God gemaakt hebben, staat de Erbarmer tegenover de bederver. Ik zeg je, o Mir: je blijft thuis; geen druppel bloed zal vloeien!'
Toen sprong de Mir van zijn zitplaats op en donderde hem toe: 'En ik, ik zeg je, lafaard en verleider van mijn krijgers: Net zo min als de rivier die je zal verdrinken omkeert voor onze brug om je sparen, net zo min keert zwaard dat ik voor oorlog getrokken heb, in de schede terug! Het oordeel is geveld; het moet worden uitgevoerd!' Toen hief de Heer zijn hand voor de tweede maal en sprak: 'Het zij zo als je zegt. Het oordeel is geveld, het wordt uitgevoerd. Als God niet meer door woorden kan spreken, dan preekt hij door daden. De stroom vloeit naar jullie toe door vredeswerken maar niet om het leven te vernietigen. Hij werd jullie afgenomen! Er blijft geen plas achter die genoeg water heeft om ook maar een mens te drinken te geven! En wee jullie als jullie hem met de wapens dwingt naar jullie terug te keren! Want alles, wat daar leefde, zal sterven!' - - - Een hoongelach volgde op deze woorden. Men neemt hem mee naar de brug, de Mir voorop op zijn hoge ros. Die geeft als er diepste stilte heerst, het bevel de gevangene vast te pakken en hem naar beneden te gooien. Toen hief deze voor de derde maal zijn hand maar zonder een woord te zeggen. Meteen verduistert zich de hemel. Lichtflitsen zijn te zien; dreigende donderslagen klinken. Stroomafwaarts stroomt de rivier verder; stroomopwaarts echter blijft hij staan. Het water stijgt, hoger en hoger en vormt een muur die tot de hemel lijkt te komen. Brullend van angst en ontzetting haasten de mensen zich terug op de oever. Slechts een blijft, de gevangene. Met een lichtend aangezicht staat hij op de brug die door de stijgende golven losgemaakt wordt van de aarde en hoog de lucht in wordt gedragen, tot hij verdwijnt. Dan zakt het water in elkaar en begint weer weg te vloeien, maar niet stroomafwaarts, zoals tot nu toe, maar stroomopwaarts, naar boven, vanwaar het gekomen is. De hemel wordt weer helder. Het bed van de rivier ligt echter droog, en de ontstelde mensheid vlucht uit de stad, waarvan het puin tot de huidige dag waterloos de steppe in staren, waardoor zich de dorre, uitgedroogde loop in talloze bochten van honger en dorst kromt, tot hij in de wouden van de Ussul verdwijnt."

Toen Halef tot hier verteld had, maakte hij een pauze om een innerlijke overpeinzing te houden die hij me toen meedeelde, doordat hij vervolgde: "Is het niet ontroerend hoe lief de Ussul over hun God denken, Sihdi?"
"Is hij dat dan niet?" vroeg ik.
"Nou, luister, wat onze Heer Allah betreft, hij komt me allang niet meer zo vriendelijk voor als vroeger. Een van ons twee moet veranderd zijn, hij of ik. De God van de christenen is niet alleen Heer en Gebieder, zoals Allah, maar tegelijk ook Vader en Patriarch, en wel een buitengewoon rechtvaardig en goede. Dat bevalt me aan hem. Dat wist ik vroeger niet, maar ben ik eerst door jou te weten gekomen. En als ik over de sage nadenk die ik net verteld heb, dan lijkt de God van de Ussul veel, veel meer op de God van de christenen dan op onze Allah. Alleen de leer over Gods Zoon, de Verlosser hebben ze niet. Maar ik denk dat alleen een echte, een ware, een goede christen hierheen hoeft te komen en het hoeft te verkondigen, dan zou hij zeer snel zeer veel leerlingen vinden. Overigens weet ik van jou dat elke sage een waarheid bevat die men in de diepte moet zoeken. Zo is het ook vast met deze sage van de verdwenen rivier die plotseling omkeert en stroomopwaarts gelopen is om naar zijn bron terug te keren?"
"In ieder geval."
"En de waarheid die in de sage verborgen zit?"
"Is waarschijnlijk een tweevoudige, een uiterlijke en een innerlijke, een geografische en een sociaalfilosofische."
"Dat begrijp ik niet. Je kunt niet van mij verlangen uit het onderbewustzijn in het bewustzijn te stijgen, terwijl ik nu toch om in te kunnen slapen uit het bewustzijn in het onderbewustzijn moet afdalen. Dat zou de omgekeerde wereld zijn. Dus, spreek duidelijker!"
"De uiterlijke of geografische kern van de sage is dat er hier werkelijk een rivier, en wel een belangrijke, geweest is. Die is verdwenen. In elk geval door een natuurverschijnsel dat men niet kon verklaren, zodat men naar de sage greep om het begrijpelijk te maken."
"Maar zulke grote rivieren kunnen toch niet verdwijnen, in elk geval niet zo snel!"
"Inderdaad niet. Maar ze kunnen hun oude bedding verlaten, hun huidige loop doen veranderen, zelfs doordat de ontbossingen van de bergen zich langzamerhand terugtrekken. Hoe het zich in dit geval zal gedragen, zullen we pas merken als we langere tijd in het land zijn geweest."
"En de andere waarheid van de sage, de innerlijke?"

"Die heeft er betrekking op dat de ontwikkeling van het mensengeslacht niet naar oorlogszuchtige, maar naar vredige, verzoenlijke wegen moet zoeken. De naam van de bron en de rivier was Ssul dat betekend vrede. Deze bron ligt in het paradijs. De vrede is een gift van de hemel. Waar hij stroomt, daar zegent hij niet alleen wat er al is, maar ook wat hij brengt en maakt. Hij vormt nieuwe landen, zichtbare en onzichtbare, handel en industrie, kunsten en in de wetenschappen. En dat alles verdwijnt als de stroom van de vrede opdroogt en de bewapening alles wat hij gemaakt heeft weer verslind. Of als de oorlog met een enkele ruwe veeg de gaven van de tafel veegt die de vrede erop gezet had. Dan wijkt deze laatste tot daar uit vanwaar hij kwam, tot in het paradijs, of in elk geval tot Dsjinnistan als het niet voor altijd is dan wel voor lange, lange tijd. En als hij dan eindelijk terugkeert, gebeurt dat langzaam, vreesachtig, aarzelend; hij laat zich niet dwingen. Daarom is het heel juist wat de sage God in de mond legt als hij waarschuwend zegt: 'En wee jullie als jullie hem met de wapens dwingt naar jullie terug te keren! Want alles wat daar leefde, zal sterven!' De vrede van de volkeren waar we naar streven, kan zich slechts langzaam ontwikkelen. Als hij met zijn wortels de gehele aarde omvat, een zuig- en vezelworteltje in elk mensenhart, dan groeit hij hoog boven het aardse uit en draagt als vruchten de eeuwige sterren in zijn kroon. Een wereld- en volkerenvrede echter die niet in de harten van de mensen wortelt, maar met geweld en plotseling afgedwongen wordt, die zal alleen vernielen en vernietigen, niet verwekken en nieuw leven inblazen. En hier is in de sage van de teruggekeerde rivier een punt dat ik niet zie of een geheim dat ik niet begrijp. Het klinkt bijna alsof het mogelijk is hem met de wapens in de hand te dwingen, heel plotseling en onvoorbereid te laten terugkeren, een nog gruwelijker catastrofe, zoals zijn verdwijnen er een was. Een sage die zich zo sterk gevormd en ontwikkeld had zoals deze hier, verteld nooit iets nutteloos. Hij hangt als een zware dreiging voor Ardistan hoog boven Dsjinnistan, en als in deze door de kijkende volksziel geschreven vertelling niemand minder dan God voor de ontlading van deze wolk waarschuwt, dan is het gevaar dus niet alleen in de dichtkunst maar ook in de werkelijkheid aanwezig."
"Denk je? – Je gelooft dus in sagen?"
"Aan hun eigenlijke inhoud, ja."
"Ik ook. Het doet me plezier dat we ook in dit opzicht hetzelfde denken. Nu ga ik echter weer liggen. Allah geeft je geen slaap om wakker te blijven. Goede nacht, Effendi!"
"Goede nacht, Halef!"

Al na enige minuten was hij ingeslapen, ik echter niet. Na zo'n belangrijke dag als vandaag, is men innerlijk verplicht over het gebeurde na te denken om wat gaat komen, daarop te bouwen. Dat was bij mij al gebeurd. Maar nu was de sage erbij gekomen die voor mij meer, veel meer dan alleen een korte, leuke maar nietszeggende vertelling was. Uit zulke dingen spreekt niet alleen de volks- maar ook de mensheidsziel, waarvan je de schreden alleen in het stille denken en voelen naderbij hoort komen. Dus lag ik stil en dacht na. Boven mij breidden de donkere kruinen van de bomen zich uit die geen blik op de sterrenhemel doorlieten. Maar toen ik me op mijn zij draaide naar de kant waar niet ver van mijn slaapplaats de open plek begon, toen kon ik tussen de stammen door twee sterren ontdekken die laag aan de hemel stonden en mijn blik aantrokken omdat ze de enigen waren die ik zag. Het waren Deneb en Mira van het sterrenbeeld walvis. De laatste is interessant omdat de helderheid in het verloop van nog geen heel jaar van de tweede tot de tiende graad wisselt. Vandaag was hij bijzonder helder. Mira staat zoals bekend aan de hals en Deneb aan de staart van het sterrenbeeld, van elkaar verwijderd dus. Doordat mijn oog aan hen bleef hangen, leek het net of er van mij tot hen een door licht beschenen weg was die zo breed was als ze schijnbaar uit elkaar stonden. Op deze weg leken de gedachten die me bezighielden, te komen en te gaan. Zulke indrukken heb je alleen gedurende ongestoorde, aan je zelf toebehorende uren, waarin de ziel het lichaam geheel beheerst. Door de sage is de ziel nu onderweg naar Dsjinnistan en het paradijs. Voor het lichamelijke oog stonden de beide sterren. De ziel bemachtigde ze. Vanwaar de beide oplichtende werelden straalden, zag mijn fantasie de poort waaruit de aartsengel kwam, en de muren waarop zijn legerscharen verschenen om naar de vrede uit te kijken. Ik zag toen ook God zelf komen. Ik zag hem in Dsjinnistan verschijnen en de heerser van dit land aan zijn voeten aanbiddend neerzinken. En ik zag hem toen ook naar Ardistan gaan. Ik zag hem in de hoofdstad op de brug. Ik zag het water als een muur stijgen en naar zijn bron terugkeren toen de Heer verdwenen was. Ik zag de stad verdorren en vervallen. Ik stond toen op zijn ruines. Ik zocht en vorste in zijn ruines, want ik wilde het paleis van de koning vinden waar men God voor het gerecht heeft gesteld en ter dood veroordeeld heeft. Ik ontdekte de weg. Hij ging de heuvel op, door een reusachtige, hoge en brede stenen poort, waarvan de pijlers een oude, Babylonische zonnewijzer droegen. Een klein stukje verder stond het gezochte paleis omgeven door muren. De poort was gesloten. Ik klopte aan. De poortwachter verscheen. Ik vroeg hem open te doen en me binnen te laten. Hij schudde zijn hoofd en antwoordde: "Vandaag nog niet, maar misschien later." - "Waarom niet nu?" informeerde ik. "Omdat je nu slaapt," beleerde hij mij. "We hebben hier alleen wakende geesten en zielen nodig!" Hierop nam hij plotseling de gestalte, de kleding en het gezicht van mijn kleine Hadsji aan, greep mijn arm, schudde me door elkaar en riep: "Wakker worden, wakker worden, Sihdi! Wij zijn allemaal al op. Ze bereiden juist het eten. Als dat voorbij is, dan gaan we hier weg!"

Ik sprong op. Ik had diep geslapen, zeer diep. Alles wat ik gezien had, was een droom, maar een zo eigenaardige en vertrouwenwekkende droom dat ik het onmiddellijke verlangen voelde me niets, helemaal niets daarvan te laten afnemen maar alles precies te onthouden. Ik lette dus op niet te spreken en ging, zonder een woord te zeggen, een stuk het woud in om wat ik in deze nacht had gezien te onthouden. Zolang we onze geroemde psychologie alleen theoretisch beoefenen, zijn we geen psychologen. Praktisch zijn, in het reële leven grijpen, onze ziel en onze geest zelf bestuderen, ze geen ogenblik uit het oog verliezen! Alles wat we voelen, denken, willen en doen, op haar betrekken! Wie dat niet doet,

mag zich geen psycholoog noemen! Wat mij betreft, ik laat geen van mijn dromen aan me voorbijtrekken zonder te proberen ze te onthouden. Ik kom later in de loop van de gebeurtenissen ook op dit punt terug.
Ik had langer dan alle anderen geslapen, en Syrr, van wie de hals, zoals ik al verteld heb diende als mijn kussen, had om me niet te wekken net zolang doodstil gelegen. Voor hem had Halef het sappigste gras en de beste planten afgesneden die er hier te vinden waren, en gaf het hem nu als ontbijt. De sjeik zag ik niet. Hij was naar het eiland om de gevangenen zelf te halen. Ze maakten toen hij ze bracht, geen terneergeslagen indruk maar hun uiterlijk en gedrag liet duidelijk de wens naar wraak zien. Ze kregen rijkelijk te eten en toen net zo als gisteren op hun paarden gebonden. Hierop werd de thuisreis naar de "hoofdstad" begonnen.

We hoefden ons niet met pakpaarden bezig te houden, want de opbrengst van de jacht was eergisteren al naar hetzelfde doel gebracht. Wij reden met de sjeik, zijn vrouw en de Sahahr vooraan; de anderen volgden ver achter ons. De afstand tot de stad was zo groot dat we ons moesten haasten om er nog voor de avond aan te komen.
De omgeving waar we doorheen kwamen, was overwegend vlak, louter afgeslagen en aangespoeld land. Regelmatig stuitten we op natuurlijke kanalen die er uitzagen als plotseling verstarde rivieren; het water bewoog zich niet, het stond stil. Het scheen echter toch schoon te zijn, want de paarden dronken het zonder tegenstribbelen. We kwamen door uitgestrekte wouden, meest loofbomen. Daartussen lagen goudgroene grasvlaktes voor gefokte, vrijgelaten of vrijgeboren runder- en andere kuddes. Het geheel maakte de indruk van een maagdelijke natuur die nog niet met mensen in aanraking is geweest.
Al die kleine, smalle kanalen mondden uit in een buitengewoon breed diep en met water gevuld kanaal dat enig verval leek te hebben, want de bladeren en het andere dat erop dreef, bewoog zich langzaam maar toch in een bepaalde richting.
"Dat is Es Ssul, de rivier," zei de Sahahr, terwijl hij naar het water wees.
"Die uit Dsjinnistan en Ardistan komt?" vroeg ik, niet omdat ik twijfelde maar om hierop in te gaan.
"Ja, dezelfde," knikte hij.
"Die dus door de bergengte Chatar gaat?"
"Ja. Men kan hem tot daar volgen."
"Maar daar heeft hij geen water meer?"
"Nee, geen druppel."
"Ik vermoed dat jullie hoofdstad eraan ligt?"
"Je hebt het goed vermoedt. Ons land heeft geen bergen, geen rotsen, geen stenen. Wij kunnen geen muren bouwen om te kunnen schuilen. Alleen onze Tempel voor God en het paleis van de sjeik zijn van steen. Het materiaal hiervoor werd lang, lang geleden uit Ardistan gehaald. In die tijd kreeg namelijk ieder Ussul die daarheen wilde reizen, alleen dan toestemming als hij beloofde zo'n grote steen mee terug te brengen die zijn paard kon dragen. Op deze manier zijn we aan het metselwerk voor de beide gebouwen gekomen. Lach je ons hierover uit?"
"O Nee. Deze manier is me bekend."
"Doet men bij jullie dan hetzelfde?"
"Ja; maar dan op nadere gebieden. Elke wetenschap en iedere kunst halen hun fundamenten en hun uitmuntende bouwwerken uit de naaste hogere gebieden. Precies hetzelfde is het ook met elk enkel geesteswerk. Het is een wereldwet dat de Ussel al wat hij niet bezit, of hij het nodig heeft of niet, uit Ardistan of zelfs uit Dsjinnistan te halen heeft. Maar je wilde over de ligging van je residentie spreken! Hoe heet de stad?"
"Haar naam is Ussula. Ze is heel groot. Omdat we haar niet met muren konden omgeven, moesten we haar door het water beschermen. Daarom werd ze aan de rivier gebouwd, en daarom werd vele jaren lang de bodem uitgegraven om hem te dwingen niet alleen midden door de stad maar ook buitenom te gaan. Bovendien graaft elke eigenaar rond zijn land diepe grachten. Daarom is bijna elk huis een vesting te noemen die de Tsjoban als ze komen, eerst moeten innemen voordat ze kunnen zeggen dat ze het bezitten. Bovendien liggen in het oosten en westen van de eigenlijke stad elk een groot meer die beide tot het bereik van de stad behoren. Daar zijn veel, heel veel woningen, deels aan de oever, deels in het water gebouwd. De bewoners verkeren alleen zwemmend of in de kano met elkaar, en als de laatsten verstopt of weggehaald worden, zou het bezit van de stad voor de Tsjoban nutteloos zijn omdat ze niet konden zwemmen. Je hebt vast wel gehoord dat ze vinden dat als ze zouden moeten zwemmen, Allah ze wel vinnen en zwemvliezen gegeven zou hebben!"
Na deze beschrijving moest ik bij de Ussul aan paalbouwers denken, en later bleek dan ook dat ze het werkelijk waren. Alles bij hen was ingericht voor een verblijf op het water, ook hun gestalte, hun sterke lichaamsbouw en zwaarlijvigheid, hun hele levenswijze. Zo ook bij hun paarden. Men moet de mensen niet met dieren vergelijken, maar al deze goede, onbeholpen mensen leken me zowel innerlijk als uiterlijk meer of minder met Smihk, de dikke, verwant te zijn.

De rit verliep tijdens de gehele dag voor mij en Halef zonder enige interessante gebeurtenis. Er gebeurde niets wat ons kon bezighouden. Elke afwijking uit de richting, ook de kleinste, werd vermeden en elke opwinding ontweek men. Ik zag dat de Ussul boven alles van het gemak hielden. Zulke mensen en zulke volkeren plegen echter als ze eenmaal opgewonden zijn geraakt, veel moeilijker weer tot rust te kunnen komen dan anderen.
Slechts een keer was er een soort van scène, niet uiterlijk maar alleen innerlijk. Dat was toen men zich moeite gaf mij de stad te beschrijven. Men beschreef de tempel, het paleis, de straten en stegen, de pleinen en de belangrijkste gebouwen. Hieronder werd ook de Syndan (gevangenis) genoemd en me beschreven. Op dit moment was de gevaarlijkste onder de gevangenen een waanzinnige die tegelijk ook

schurftig was en vanwege het besmettingsgevaar voor alle andere mensen afgezonderd werd vastgehouden. De waanzinnigheid roept in elk geval ons medelijden op, en van een dergelijke schurft die geen melaatsheid was, had ik nog nooit gehoord. Vandaar dat ik naar deze gevangene met veel meer interesse informeerde als naar de andere onderwerpen van gesprek.
"Hebben jullie ook een arts die weet hoe je zulke ziekten op de juiste manier moet behandelen?" vroeg ik, terwijl ik me onbevangener opstelde, dan ik was.
"Natuurlijk is die er!" antwoordde de Sahahr op zelfbewuste toon.
"Die wil ik leren kennen!" zei ik.
"Je kent hem al!" verzekerde hij.
"Hoezo?"
"Ik ben het zelf!"
"Denk je hem te kunnen helpen?"
"Nee. Deze Dsjirbani (schurftige, uitschot) kan niet worden geholpen. Hij zal aan de schurft sterven. En ook zijn waanzin is ongeneesbaar. Zijn waanzin wordt steeds groter en de schurft knaagt aan hem. Men kan niets anders doen dan hem streng af te zonderen, zodat zijn ziekte niet op anderen overgaat."
"Op welke wijze uit zich zijn geestelijk lijden?"
"Daarin dat hij alles anders doet dan wij."
"Hm!" bromde ik, en Halef glimlachte. Je kunt nog veel meer doen zonder gek te zijn!
"Ook denkt hij heel anders dan wij," ging de Sahahr door. "Hij zegt het dan wel niet, maar men kan aan hem zien dat hij zich inbeeldt verstandiger te zijn dan andere mensen. Over de religie, de geografie, de wereldgeschiedenis, de kunst, over het regeren van een land en de daarin wonende mensenstam, heeft hij zijn eigen meningen. Hij praat er niet over maar hij onderwijst het, doordat hij het navolgt, doordat hij er naar leeft en handelt. Dat is het gevaarlijkste, het aller-gevaarlijkste dat er is! Daarom sluiten we hem op! Want wie hem ziet en hem observeert, laat zich door hem misleiden, gaat van hem houden en handelt zo als hij. En dat is de ergste vorm van waanzin omdat hij besmettelijk is!"
"Weet je hoe hij aan zulke gedachten komt? Had hij een leraar?"
Bij deze vraag werd hij verlegen.
"Een leraar heeft hij eigenlijk nooit gehad," antwoordde hij. "Weet je wat een Hamaïl is?"
"Ja. Dat is een koran die uit Mekka komt en die men als aandenken aan de pelgrimage naar deze heilige stad aan een koord om zijn hals draagt." Dat ik er zelf een had, zei ik hem niet.
"Dat is juist," zei hij. "Zo'n Hamaïl heeft de Dsjirbani. Maar dit boek om zijn hals is geen koran. Ik heb hem eens gevraagd, of ik erin mocht kijken, en hij stond het mij toe. Het had als titel:
'Wordt mens; je bent er nog geen een!'
Is dat niet waanzinnig? Is dat niet gek? En toen ik hem vroeg in hoe verre wij nog geen mensen zijn, wilde hij mij wijsmaken dat in ieder mens, vanaf de geboorte een dier steekt dat men of moet doodslaan of moet laten verhongeren, waarna de door hem bevrijdde, goede edele mensen zijn die dan overblijven. Als dat geen waanzin is, dan weet ik het niet meer!"
"Kan het toch niet iets anders zijn?" vroeg Halef.
"Nee! Onmogelijk! Een dier in de mens! Denk je toch eens in! Ik wil het door een voorbeeld duidelijk maken: jij bent Hadsji Halef Omar, de beroemde sjeik van de Haddedihn, en men zegt van je dat je een vogel, een hond, een aap in je binnenste hebt. Hoe zou je dan reageren?"
"Heel kalm. Ik zou er niet aan denken het te loochenen, want onmogelijk is het niet. Ik zie eerder dat nog andere, veel grotere wonderen gaan gebeuren."
"Welke?"
"Het meest voor de hand liggende is dat Smihk, de dikke, in jouw hoofd heen en weer schijnt te rennen. Als hij niet snel verhongerd of doodgeslagen wordt, zal men je nooit tot de mensen kunnen rekenen! Dat is het toch wat de Dsjirbani bedoelt?"
De Sahahr keek de Hadsji van de zijkant wantrouwend aan. Hij wist niet of hij de woorden van de kleine als een grap als ernstig gemeend of als belediging moest zien. Daarom gaf hij liever geen antwoord en ging door met zijn vorige thema: "De Dsjirbani is dus lichamelijk en geestelijk besmettelijk. Dat is echter niet alles. Daar komt nog bij dat hij moeilijk gevangen te houden is. Hij heeft al in alle soorten van gevangenissen gezeten maar het lukt hem steeds te ontsnappen. Daarom hebben we hem nu eindelijk naar een plek gebracht van waaruit ontsnappen onmogelijk is. Hij zit in de doornenkooi en wordt door de berenhonden bewaakt die bij elke poging tot ontsnappen hem of die hem bevrijden wil, in stukken scheuren."

Van deze woorden moest ik huiveren. Er kwam een vermoeden in me op dat er met deze zogenaamde waanzinnige iets bijzonders aan de hand was en dat het vanwege mijn natuur en temperament helemaal niet uitgesloten was hem van dienst te kunnen zijn en hulp aan te bieden. Daarom informeerde ik naar hem en vroeg: "Hoe oud is hij?"
"Niet veel ouder dan twintig jaar."
"Nog zo jong en dan al zo ongelukkig? Wat droevig! - Van wie heeft hij het boek, waarover je sprak?"
"Van zijn vader."
"Wie was zijn vader? Natuurlijk een Ussul?"
"O Nee. Hij was een vreemdeling; maar zijn - - - zijn - - - zijn - - - moeder was een Ussul!"
Hij zei het stokkend. Het scheen niet over zijn lippen te willen komen. Uiteindelijk perste hij het er uit. Zijn bebaard gezicht nam een meer dierlijke als menselijke uitdrukking aan; zijn tanden knarsten en hij ging door: "Waarom zou ik het jullie niet zeggen! Je zult het toch wel eens horen! Ze was - - was - - - was mijn dochter!"
"Hij is dus jouw kleinkind?" ontviel het me van verrassing.
"Ja."

"En jij sluit hem op?"
"Ja, ik sluit hem op!" antwoordde hij op uitermate hatelijke toon.
"Bij de honden! Die hem verscheuren als hij het waagt te vluchten!"
Toen flikkerden zijn ogen in vurige toorn en hij riep alsof men het heel ver weg moest kunnen horen: "Ze mogen hem verscheuren - - verscheuren! Zoals de toorn, de gramschap en het verdriet mij verscheurd hebben toen ik tevergeefs met zijn vader worstelde om mijn kind van hem en zijn waan te redden! Ik heb niets met deze schurftige gemeen. Hij was de zoon van mijn dochter, dus vlees van mijn vlees en bloed van mijn bloed. Maar dit vlees en bloed is gestorven, het leeft niet meer. Hij is dus een vreemde voor me, zelfs vreemder dan elk ander mens die ik nog nooit gezien heb. De honden mogen hem verscheuren - - verscheuren - - - verscheuren!"
Hij gaf zijn paard een klap, zodat het van schrik ineenkromp en er toen vandoor ging. Hij probeerde zelfs niet het te beteugelen; hij kwam ons ver vooruit. We keken hem na. De sjeik zei: "Nu is hij weer woedend maar hij heeft gelijk. Het gaat hem om het beschermen van de religie tegen waanzinnige, foute gedachten. Denk niet, Effendi dat het zich hier om lichamelijke schurft handelt! De uitslag waarom men deze jonge man Dsjirbani noemt, vreet niet aan zijn lichaam maar aan zijn ziel, aan zijn gedachten en aan zijn gevoelens. Hij heeft deze ziekte van zijn vader geërfd. Ze is besmettelijk, enorm besmettelijk. Hij heeft het al op honderden overgedragen die nu net zo ongeneeslijk zijn als hij. Daarom moet men hem opsluiten! Als de religie verplicht wordt te leren dat wij dieren in ons lichaam hebben die we moeten afschieten, dan zal de wereld binnen de kortste tijd een groot gekkenhuis geworden zijn! Desondanks praat ik alleen over het onheil dat de Dsjirbani in de gemeenschap en de stam aanricht door gedachten te verbreiden die tegen alle wetten en gewoonten zijn die we van onze voorouders geërfd hebben. Over de verwoestingen die hij kan aanrichten in de religie, wil ik niet spreken omdat dit een zaak van de Sahahr is die de verplichting heeft, alles wat met godsdienst te maken heeft, voor bezoedeling en vervalsing te bewaren."
"Maar het is zijn kleinkind tegen wie hij zo tekeer gaat! Het kind van zijn eigen kind!" klaagde Taldsja, door medelijden bewogen.
"Des te meer is het hem aan te rekenen!" probeerde hij, haar te weerleggen. "Een beter bewijs van gerechtigheid en onpartijdigheid kan er niet zijn!"
Hij wendde zich tot mij en zei, op haar wijzend:
"We zijn het altijd eens, zij en ik, met alle dingen, alleen hier niet. Ik meen net als de Sahahr dat de Dsjirbani onschadelijk gemaakt moet worden, zij neemt hem echter steeds in bescherming. Men verdenkt er haar zelfs van dat zijn vluchtpogingen niet zo vaak gelukt zouden zijn als zij hem niet geholpen had."
Toen maakte Taldsja een van haar gebiedende, tot zwijgen brengende armbewegingen en sprak:
"Zijn moeder was mijn vriendin al vanaf mijn jeugd en dat is ze gebleven, tot ze stierf. Ze was jonger dan ik, en ik zag haar als een beschermelinge en een vriendin. Ik hield van haar, heel veel, en ik ontfermde me over haar toen ze werd verstoten. Ze stierf van verlangen en hartzeer, en nu ze dood is, geef ik mijn liefde aan hem die ze achtergelaten heeft. Interesseer je je voor zulke dingen, Effendi?"
"Zeer zelfs!" antwoordde ik. "Ik zou je bijna willen vragen mij nog meer over de Dsjirbani te vertellen."
"Dat is een lang verhaal waarmee ik je niet zal vermoeien. De aangelegenheid is kort en heel eenvoudig. Er kwam een vreemde man in ons land die uit Dsjinnistan stamde en die helemaal niet de bedoeling had bij ons te blijven. Hij zag mijn vriendin en werd verliefd op haar en zij op hem. Vanwege haar besloot hij te blijven. Om Ussul te kunnen worden, moest hij, zoals je weet, met een Ussul vechten en hem overwinnen. Dit gebeurde en wel heel gemakkelijk, want de Dsjinnistani was dan wel van een kleinere lichaamsgestalte dan wij, maar zo sterk, vaardig en behendig dat de ruwe kracht van zijn tegenstander niet tegen hem op kon. Zodra hij Ussul geworden was, begeerde hij mijn vriendin bij haar vader tot vrouw. Deze weigerde haar hem, en wel om lichamelijke en geestelijke gronden. De Sahahr scheen hem sowieso niet te mogen. Tevens beweerde hij als Sahahr van de Ussul verplicht te zijn, een lichamelijke verval van de stam in alle gevallen, dus ook in dit geval te bestrijden. En uiteindelijk was hij het niet eens met de ziel van de mensheid, waar de Dsjinnistani niet alleen over sprak maar letterlijk mee dweepte. De laatste verzekerde dat de mensheid alleen door vredelievendheid en verzoenlijkheid, door liefde en goedheid, vooruit kon komen. De Sahahr haatte dat echter; zelfs nu nog. Hij zag het als lafheid, als domheid, als verweking, en is van mening dat de Ussul aan deze liefde voor de mensheid, voor het geval ze bij ons de overhand krijgt, onvoorwaardelijk te gronde zullen gaan. Hij viel, zo vaak hij kon, over de Dsjinnistani heen; hij hield hem niet alleen voor publiek schadelijk maar ook voor zijn persoonlijke vijand die zijn dochter wilde roven en verleiden. Hij verklaarde dat hij liever wilde sterven dan zijn kind een Dsjinnistani tot vrouw te geven. Daarom kwam de zaak voor de grote raad van stamoudsten, en deze besliste precies zoals de wetten van de Ussul voorschreven: de Sahahr en de Dsjinnistani moesten met elkaar strijden; de overwinnaar kreeg de dochter van de Sahahr. Deze was zo kwaad en zo zeker van zijn overwinning dat hij de voorwaarden liet verscherpen tot leven en dood. Maar het werd heel anders dan hij dacht en hij verloor; de Dsjinnistani echter spaarde hem en schonk hem het leven. Het huwelijk is buitengewoon gelukkig geweest, ofschoon ze zeer bedroefd was dat de Sahahr zijn dochter voor altijd verstootte en zijn schoonzoon onafgebroken en haatdragend vervolgde. Er werd een zoon geboren die zich uiterlijk tot Ussul, innerlijk echter tot Dsjinnistani ontwikkelde en in elk opzicht de trots en vreugde van zijn ouders was. Zijn moeder gaf hem het reuzensterke lichaam en de zuivere, beminnelijke ziel. Zijn vader schonk hem de geest van Dsjinnistan, werd zijn leraar en leidsman, zijn voorbeeld en ideaal, op wie de zoon wilde lijken. Ik heb er vaak bijgezeten als de geest van deze man tegen zijn vrouw en kind sprak. Wat ik daar hoorde, is diep in me gedrongen en heeft zich daar vastgezet om nooit meer te verdwijnen. Daarom lijk ik niet op de andere vrouwen van de Ussul, en daarom ontferm ik me over deze Dsjirbani die ik noch voor waanzinnig noch voor ziek of zelfs gevaarlijk houd."

"Ik heb de Sahahr voor een zeer goedmoedig man gehouden!" wierp ik tegen.
"Dat is hij ook; dat is hij," antwoordde ze. "Maar met zijn dochter die hogepriesteres zou zijn geworden, had hij plannen die veel verder gingen dan wat hij ons hierover pleegt mee te delen. Deze plannen zijn door de Dsjinnistani geheel vernietigd, en dat zal hij nooit maar dan ook nooit vergeten. De Sahahr is niet in staat een worm te doden. Hij heeft nog nooit een mens gehaat. Maar de Dsjinnistani haatte hij met heel zijn ziel, en die haat heeft hij op diens zoon, de Dsjirbani overgedragen, hoewel deze zijn eigen kleinkind is. Hij vervolgt hem onbarmhartig, en niemand waagt het hem te weerstaan omdat hij de oppertovenaar en de hoogste mannelijke priester in het hele land is. Voor elke uitspraak die de Sahahr niet aanstond, werd de ongelukkige opgesloten. Op dit moment zit hij zelfs in de doornenkooi en wordt door bloed- en berenhonden bewaakt. Daar is er geen ontsnappen mogelijk, zolang hij leeft!"
"Oho!" riep de kleine Hadsji uit.
"Wat?" vroeg ze hem. "Waarom roep je dat?"
"Ik geloof niet dat er geen hulp voor hem is."
"Wie zou daar moeten helpen?"
"Mijn Effendi! Er zijn geen bloed- en berenhonden waar hij bang voor is. Als hij de Dsjirbani uit de doornenkooi wil halen, dan haalt hij hem eruit; daar kun je zeker van zijn!"
"Werkelijk?" vroeg ze.
"Ja, werkelijk!" knikte hij. "Tevens is mijn Sihdi niet alleen, want ik sta aan zijn zijde en help hem. Je veracht me weliswaar, maar als het er op aankomt deze arme kleinzoon van een tovenaar te helpen, dan geloof ik in staat te zijn achting af te dwingen."
Ze reikte hem snel en op hartelijke wijze de hand en zei: "Vergeef me! Het was verkeerd van me je te verachtten."

De Sahahr was in zijn boosheid ver vooruitgereden. De sjeik had de gang van zijn paard versneld om hem te volgen. Daarom waren we op dit moment met Taldsja alleen, en daardoor kwam het dat we enige woorden met haar konden wisselen zonder dat Amihn ze hoorde. Ze hield haar paard in. We volgden haar voorbeeld. "Ik wil jullie bekennen dat ik steeds aan de kant van de Dsjirbani heb gestaan en ook nu nog sta," zei ze. "De Sahahr heeft in dit geval evenwel de grootste macht in handen omdat hij zo slim geweest is deze aangelegenheid op het religieuze vlak te spelen, waar het niet aan te raden is hem tot vijand te maken. Wat zou ik dankbaar zijn als je me kon helpen – mij en hem!"
"We helpen je!" riep Halef door haar huidige vriendelijkheid geestdriftig uit. "Zelfs als mijn Effendi het er niet mee eens zou zijn, kon je toch op mij vertrouwen. Ik zou het helemaal alleen voor elkaar brengen de Dsjirbani uit de doornengevangenis te halen en hem tegen al zijn vijanden te beschermen!"
Hij verzekerde dit op zijn overtuigendste toon. Ze keek lachend op de kleine kerel neer en antwoordde:
"Jij helemaal alleen! Tegen de doornenmuren? Tegen de berenhonden? Tegen de wil van de sjeik? Tegen de macht van de Sahahr? En tegen de vele mensen die in hem geloven en op hem zweren? Jij, de vreemdeling die vandaag eerst bij ons gekomen is en ons dus nog helemaal niet kent! Ja die ze eigenlijk als hun gevangenen betrachten! En jij praat er over, nog voor dat je onze stad gezien hebt, een gevangene daar te bevrijden!"
Toen lachte Halef vrolijk en zei: "Wij jullie gevangenen? Het is zeker niet hoffelijk een vrouw van jouw rang uit te lachen, maar als je deze woorden herhaalt, dwing je me alsnog onhoffelijk te worden. Ik heb noch met stekels en bloedhonden noch met de sjeik en de Ussul te maken die in hun tovenaar geloven, maar alleen met deze tovenaar zelf. Vertel me, meesteres van de Ussul, of de Sahahr de dood veracht?"
"Dat doet hij niet; hij houdt integendeel zeer van het leven," antwoordde ze.
"Ah! Heb je gezien, wat voor indruk het op hem maakte toen ik hem zei dat ik met niemand anders dan met hem wilde vechten?"
"Ik heb het gezien."
"Hij scheen het helemaal niet leuk te vinden?"
"Zeker niet. Hij is nooit een held in de strijd geweest, en sinds hij ondanks zijn superieure lichaamskracht toen door de Dsjinnistani overwonnen werd, is hij voorzichtiger geworden. Hij heeft de werking van jullie wapens gezien en het is hem niet ontgaan dat bij jullie alles anders, beter en succesvoller gaat dan bij ons. Ik twijfel er niet aan dat hij bang is om tegen jou te vechten."
"En is dit gevecht onvermijdelijk?"
"Eigenlijk, ja. Maar er werd al over gesproken jullie dit kwijt te schelden omdat jullie al genoeg bewezen hebben dat jullie het waardig zijn vrienden en bondgenoten te zijn van de Ussul."
"Hoe grootmoedig, hoe vriendelijk!" grapte Halef. "Maar de zaak ligt voor ons anders dan voor jullie. Wij maken aanspraak op dezelfde rechten als hij. Dat betekent dat de Sahahr moet bewijzen dat hij het waardig is onze vriend en bondgenoot te zijn. Als hij bevreesd is ons de strijd te schenken, zijn wij echter moedig genoeg hem te doorstaan!"
"Wat een gedachte!" verwonderde zij zich. "Maar je hebt helemaal gelijk."
"Luister verder! Het is de wil van Allah dat de mens op dezelfde manier bestraft wordt als hij dat hij gezondigd heeft. Toen de Sahahr vroeger met de Dsjinnistani gevochten had, waagde hij het deze op leven en dood te voeren. Hij wist dat zijn lichaamskrachten groter waren dan die van de ander, maar hij was zo dwaas de krachten van de ziel en van de geest niet in de berekening mee te nemen. Daarom werd hij overwonnen. Dat was het eenvoudige gevolg maar nog niet de straf. Deze eigenlijke straf komt nu pas nu hij eenzelfde gevecht zal moeten leveren. Ik verlang namelijk net zo als hij vroeger dat het om leven of dood gaat. Wat daarvan komt, dat kun je bedenken!"
"Wat dan?" vroeg ze vol spanning.

Halef antwoordde: "Of de Sahahr vraagt mij hiervan af te zien, en dat zal ik alleen doen onder de voorwaarde dat hij de Dsjirbani de vrijheid geeft. Of hij schaamt zich zo laf te zijn, en dan gaat hij op mijn eis in. Nu, dan komt het tot een beslissing op leven en dood, en mijn Effendi zal graag betuigen dat er slechts een afloop mogelijk is, namelijk die dat de Sahahr sterft. Als hij dan dood is, dan zal verder wel niemand de Dsjirbani langer willen kwellen."
"Deze gedachten van je zijn niet slecht," verklaarde ze, "maar de laatste is verkeerd. De Dsjirbani zal ook na de dood van de Sahahr innerlijk voor schurftig gehouden worden. Daar gelooft men in, en wat eenmaal in de hoofden van dit soort mensen zit, is heel moeilijk te verwijderen. Ik spreek later nog verder met jullie over deze zaak. Nu moeten we de sjeik inhalen; hij wacht."
"Nog een ding zou ik willen weten," vroeg Halef.
"En dat is?"
"Wat is er van de Dsjinnistani, de vader van de Dsjirbani geworden?"
Onder het verder rijden antwoordde ze:
"Hij reed jaarlijks eenmaal, ten tijde van de zonnewende, naar Dsjinnistan, naar degenen die van hem hielden. Daar haalde hij boeken die hij las en waaruit hij vrouw en kind onderwees. Van daar bracht hij ook steeds de witte stenen met de donkere woorden mee die nu op het eiland van de heiden te zien en te lezen zijn. De Sahahr was er fel tegen dat deze stenen opgericht werden. Hij betitelde de inscripties als de grootste dwaasheid die er bestond; maar omdat het eiland ondertussen het eigendom van de Dsjinnistani geworden was en het vandaag de dag nog steeds van zijn zoon is, had hij het recht daar te doen wat hem goeddunkte. Hij richtte de schriftzuilen op in de buurt van de lotusvijver en beschaduwde ze door geurende bloemen- en magnoliastruiken."
"Waarom heb je deze plek het eiland van de heiden genoemd?"
"Omdat het een eiland is en omdat de Dsjinnistani naar onze begrippen een heiden was, want degene die niet in de God van de Ussul gelooft, is een heiden."
"Dus dan is ook zijn zoon, de Dsjirbani, naar jullie mening een heiden?"
"Ja."
"En toch houd je van hem?"
"Zeker! Is het bij jullie anders? Haten en vervolgen jullie je heidenen? Houden jullie ze misschien voor slechtere, voor minderwaardiger mensen?"
"Ja dat doet de islam inderdaad."
"Wat verkeerd!"
"Verkeerd? Is het dan beter ze voor schurftig en voor gek te verklaren?"

De vrouw van de sjeik ging op een echte vrouwenmanier aan deze vraag voorbij alsof ze het helemaal niet had gehoord, en zei: "Je wilde weten, wat er van de Dsjinnistani is geworden, en ik vertelde je dat hij jaarlijks naar zijn vaderland gereden is. Op een keer kwam hij niet meer terug. We hebben hem nooit meer gezien. Alle naspeuringen zijn vergeefs geweest. Men was gedwongen aan te nemen dat hij onderweg in de handen van de Tsjoban gevallen was die hem hadden vermoord. Hieraan is zijn weduwe, mijn vriendin, door pijn en smart te gronde gegaan. Haar zoon heeft haar op het eiland van de heiden begraven te midden van bloemen en een steen, waarop geschreven staat:

'Het aardse leven is een louteringsvuur, waaruit alleen het geloof je kan bevrijden en je tot een waar mens verheffen kan!'

Als jullie het wensen, zal ik jullie naar het eiland brengen om jullie het graf en de schriftzuilen te laten zien. Nu spreken we er echter niet meer over, de sjeik hoort het niet graag."
We hadden deze namelijk ingehaald en bereikten vlak daarna ook de Sahahr die intussen rustig geworden was en nu over de vlugheid van zijn temperament verlegen scheen te zijn. Het gesprek dat nu gehouden werd, vermeed het vorige onderwerp. Ik deed er nauwelijks aan mee, want wat ik over de Dsjirbani gehoord had, hield mijn gedachten en gevoelens helemaal bezig. Ik begon te vermoeden dat mij zich hier bij de Ussul een wereld ontsluiten zou die tot nu toe de mijne grotendeels vreemd geweest was.

Iets na het midden van de middag kwam ons een grote groep ruiters tegemoet die ons van de stad uit moest begroeten. Het waren de oudsten en allerlei ambtenaren of andere mensen die een of andere bijzondere positie bekleedden. Ze hadden over ons gehoord, want ze hadden de gisteren de boodschap van hun sjeik ontvangen. Dat de "Eerstgeborene" van de Tsjoban gegrepen was, was voor hen een nieuwtje van de allergrootste importantie. Ze waren ons tegemoet gereden om ons zo snel mogelijk te zien. En niet minder groot was hun interesse voor de beide vreemdelingen aan wie ze deze vangst te danken hadden. Ze bekeken ons alsof we wonderlijke wezens waren, en toen ik tijdens de verdere mars af en toe enige goedgerichte schoten afvuurde, groeide hun bewondering reusachtig. Ik bleef van mijn kant terughoudend tegen ze; ik toonde ze allereerst een algemene, wetenschappelijke interesse. Ze onderscheidden zich allemaal door hun ongewone lichaamsgrootte. Met hun kleding en bewapening leken ze op de sjeik. De hele troep, meer dan veertig personen groot, telde slechts vijf slechte geweren. Hun knollen leken op Smihk, de dikke, maar ik moet eerlijk bekennen dat deze de mooiste en edelste van allen was.
De kleine Hadsji gedroeg zich heel anders dan ik. Hij had ze nog maar net gezien of hij werd al vertrouwelijk met ze. De achting waarmee ze hem ondanks zijn kleine lichaamsgrootte behandelden, beviel hem zeer. Toen ze de wens uitten de drie Tsjoban te zien, verklaarde hij zich meteen bereid met hen achter te blijven om ze hen te laten zien en hierbij te vertellen hoe het ons gelukt was ze te overwinnen en gevangen te nemen. Ik paste wel op hem hiervan af te houden, want dat het zijn streven was hun hoogachting te vermeerderen in plaats van te verminderen dat wist ik heel zeker. Hij bleef dus met hen

wachten, tot de eigenlijke groep met de gevangenen naderbij kwam. Alleen de oudsten, bijna alleen maar hoogbejaarde mensen, bleven bij ons en keerden om om met ons mee te rijden.

De eenzaamheid die ons tot nu toe begeleid had, werd minder. Reeds doken er hier en daar mensen uit het volk op, en er vertoonden zich kleinere en grotere kudden paarden, runderen, schapen en zelfs varkens. Er stonden herders bij. Ook zoiets als akkers liet zich zien. Bij ons in Duitsland zou men zulke plekken voor helemaal verwaarloosd en verwilderd houden. Het bos begon terug te wijken. Waar bomen stonden, waren het of overblijfselen van een bos, of men had uit overwegingen van nut nieuw aangeplant. We bereikten een netwerk van kanalen, waar men aan de oever af en toe een huisje zag staan. Menig huisje was gebouwd op palen in het water en bestond uitsluitend uit samengevoegde stammen, planken en stokken, waarvan de tussenruimtes toegestopt en dichtgesmeerd waren. De deuren en vensters waren, zeker voor een Ussulpostuur, bijna belachelijk laag, smal, nauw en klein. Deze paalwoningen lagen eerst wijd uit elkaar; later stonden ze dichter bij elkaar, de eigenlijke stad begon. Nu stopten wij ook om de terugblijvenden met de gevangenen op te wachten, want er was een "grootse intocht" gepland.
Nog voordat deze op ons gestoten waren, verschenen er ook voor ons mensen, want het gerucht van onze aankomst had zich razendsnel verbreid. De mensen werden talrijker, maar in geen geval op de luide, energieke en vrolijke manier waarop de Duitsers zo'n oploop op touw weten te zetten, maar stil, langzaam en apathisch alsof in er in de ziel niets was wat de armen en benen dwingen kon zich ook eens wat levendiger dan normaal te bewegen. Deze mensen leken helemaal op het geruisloze, stuwende water van hun land. Aan deze innerlijke en uiterlijke zwaarte lag het ook dat men in tijden van oorlog liever hier bleef zitten en zich door de naderbij komende Tsjoban liet belegeren en uithongeren in plaats dat dat men hen vastberaden en snel voorkwam om ze al direct aan de grens terug te slaan. Als ik de hoop had gehad ze voor dit laatste gedrag geestdriftig te kunnen maken, dan leed het geen twijfel dat dit alleen met gebruikmaking van hele bijzondere middelen te bereiken was.

Eindelijk haalden de achtergeblevenen ons in. Halef knikte me al van verre toe. Hij glimlachte bijna overmoedig en liet een zeer bevredigd gezicht zien. Toen de stoet zich weer in beweging zette, reden we naast elkaar en toen zei hij: "Sihdi, alles loopt goed, zeer goed! Ik heb het voortreffelijk voorbereid!"
"Wat?" vroeg ik.
"De krijgstocht naar de bergengte Chatar. Ik heb verteld wat eens in het Dal van de Treden gebeurd is. Ik heb verteld wat jij toen helemaal alleen gedaan en voltooid hebt. Ik heb ze verteld hoe de vijandelijke stammen van de Dsjowari, de Aboe Hammed en de Obeïde destijds door jou aan hun lange neus in gevangenschap gevoerd zijn. Ik heb ze verzekerd dat het ons niet moeilijk zal vallen zoiets ook hier te doen. Ze weten alles al. Ze kennen zelfs de lengte, breedte, hoogte en gewicht van de leeuw die je toen 's nachts geschoten hebt, helemaal alleen, terwijl honderden in de tenten zaten en bang waren. Ze verbazen zich over je, allemaal, allemaal! Over je wijsheid en bedachtzaamheid, over je moed en kracht! Je zullen je graag gehoorzamen en alles doen wat je van ze verlangt."
Dat klonk zeer bevredigend, alleen kende ik jammer genoeg mijn kleine Hadsji Halef Omar te goed om zijn rede woordelijk voor waarheid aan te nemen. Als hij zei "jouw" moed en "jouw" wijsheid, dan kon je gerust het "jouw" veranderen in "mijn". Zulke stille en nadenkende mensen als de Ussul, plegen een scherp oog en oor voor overdrijvingen te hebben. Ik hoedde me dus me aan de geestdrift van Halef te warmen, en deed net alsof de omgeving waar we doorheen kwamen me volledig bezighield, zodat ik voor zijn woorden geen opmerkzaamheid meer over had.

De stad lag op een platte vlakte die niet de geringste bodemverheffing vertoonde en door ontelbare kanalen en kleinere grachten in vierkanten werd verdeeld. Af en toe vormden zich ook als meerder grachten tezamen kwamen een drie- of een meerhoek. In de buitenwijken van de stad had elk van deze grondstukken slechts één gebouw te dragen; in de binnenstad stonden de huizen dichter op elkaar. Daar stonden er meermaals twee, drie of ook verschillende bij elkaar. Steeds bestonden de huizen en hutten echter uit het al beschreven materiaal en leken, voor wat betreft de manier van bouwen, volledig op elkaar. Muren waren niet mogelijk; ook afscheidingen waren er niet omdat er grachten waren. Wie niet open en bloot voor het oog van zijn buurman wilde wonen, beschermde zich door struiken en bosjes die allemaal tot de waterplanten behoorden. Bomen waren zeer spaarzaam te zien. Vruchtbomen zoals wij die kennen, zagen we niet. Als zich al een boom of struik met vruchten liet zien, leek het mij een soort natuurverschijnsel, echter geen veredeling te zijn. Omdat het onderlinge verkeer van de inwoners alleen op het water plaats kon vinden, zagen we alle mogelijke soorten van primitieve roeiboten, van de grote kano in de rivier tot het kleine, uit samengebonden wilgentenen bestaande vlotten in de ondiepe grachten. Er waren opvallend weinig bruggen te zien. In elk geval hield men niet van dit soort verbindingen. Waar men niet eenvoudig naar de overkant kon springen, dat werd door roeien of zwemmen overbrugd. We zagen niet alleen kinderen die konden zwemmen en duiken als vissen, maar ook volwassenen die hetzelfde deden. Dat hun spaarzame kleding daarbij nat werd, scheen ze niets uit te maken.

Hoofdstuk 3 - In Ussula

Onze weg voerde naar het zogenaamde "Slot" of "Paleis" dat in het midden van de stad direct aan de rivier lag. Deze weg was een van de weinige echte "wegen" die er waren. De omwonenden stonden klaar om ons te ontvangen, met hen talrijke andere mensen uit de stadswijken waar onze intocht niet doorheen kwam. Maar allemaal bleven ze buitengewoon stil. Geen spoor van vreugde- of juichkreten die anders bij dergelijke gelegenheden klinken. Ook de kinderen bleven rustig. Waar we ons vertoonden, weken ze met ontzag terug en keken ons met open mond aan. Om niet ondankbaar te zijn moet ik zeggen dat er enige malen inderdaad een schuchtere poging werd gedaan onze ontvangst een feestelijk tintje te geven. Dat gebeurde namelijk als we aan iemand voorbijkwamen die een geweer bezat. Deze werd dan afgeschoten, maar onder zulke voorbereidingen en met een dusdanige gewichtigheid alsof het zich om een heel bijzondere landreddende gebeurtenis handelde. Als de knal dan verklonken was, viel de teruggekeerde stilte des te meer op. De sjeik die vooraan reedt, keek echter elke keer naar ons om om zich van de uitwerking ervan te overtuigen. Halef glimlachte hierover. Hij moest aan de ontvangst denken die we bij zijn stam, de Haddedihn, zouden vinden. Daar kraakten zeker duizenden geweren, en het kruit ging met tonnen de lucht in! En wat een gejubel! Wat een geschreeuw! En dan hier! Het glimlachen verdween beetje bij beetje van zijn gezicht. Hij werd ernstig.
"O Sihdi," zei hij, "wat een arme mensen zijn dit! Ze hebben maar heel weinig geweren en het kruit schijnt bij hen zeer duur te zijn. Maar dit zijn bij hen niet de enige redenen. De hoofdoorzaak ligt in hun ziel; dat zie ik aan ze. Ze kunnen het ook innerlijk niet! Ook in het land van hun ziel zijn er geen geweren, en ook in hun karakter en hun natuur is het kruit duur! Wat kan er, wat moet er, wat zal er van zo'n volk worden?"
"Hm! Daarnet heb je me nog verzekerd dat ze me graag zullen gehoorzamen en alles zullen doen wat ik van ze verlang!"
"Dat dacht ik ook, ik dacht het werkelijk. Maar nu komt het me voor alsof ik het niet meer geloven kan. Degenen met wie we tot nu toe gesproken hebben, zijn de leiders, de wijste en ook de levendigste van hun volk. Die kon ik enthousiasmeren, zij het maar voor korte tijd. Maar degenen die onder hen staan, namelijk die ons daar zo aanstaren zonder een geluid te laten horen, die zijn vast moeilijk, heel moeilijk er toe te brengen, met ons naar de bergengte Chatar te rijden om hun vijanden te verslaan! Denk je ook niet?"
"We wachten het af! Men moet niet, zoals jij doet, tussen hoop en angst heen- en weer schommelen, maar men moet leren met de gegeven krachten rekening te houden. Je moet deze goede mensen niet naar jouw maar naar hun eigen maatstaven meten. Het ligt in hun aard dat ze langzaam op gang zijn te brengen; maar als ze eenmaal lopen, kun je er zeker van zijn dat ze bij het minste geringste niet meteen weer zullen blijven staan."

Terwijl ik dit zei, hield Taldsja die met de sjeik voorop reed, haar paard in, tot ik haar ingehaald had. Toen zette ze de rit voort en zei: "We komen zo meteen langs de gevangenis, en wel aan het achterste gedeelte, waar zich de doornenkooi bevindt. Het andere deel grenst aan de rivier."
"De doornenkooi?" vroeg ik. "Dezelfde waar de Dsjirbani ook in zit?"
"Ja."
"Kunnen we hem in het voorbijrijden zien?"
"De kooi, ja; de Dsjirbani slechts dan wanneer hij aan de poort van de kooi staat om te kijken wie er langs komt."
"Zou hij gemerkt hebben dat er hier iets gebeurt?"
"Zeer zeker. Hij heeft de schoten gehoord die hier toch al zelden zijn, en nu hoort hij aan het getrappel van de paarden dat we naderbij komen. Ik denk dat hij waarschijnlijk tot aan de tralies gelopen is om de oorzaak van het lawaai te zien."
"Wil je dat we hem redden?" vroeg de Hadsji.
"Ja, ik wil het!" bekende ze.
"Goed! Dan halen we hem er nu meteen uit!" verzekerde de kleine kerel op zijn goedhartige maar ondoordachte wijze.
"Dat niet dat niet!" wees ze af. "De honden zullen jullie en hem verscheuren! Als jullie hem willen redden, moet dat op een andere manier gebeuren. Door list, door dwang! Maar niet door een gevecht met de honden! Die zijn afgericht!"
"Door wie?"
"Door de Sahahr. Vanwege hun gevaarlijkheid zijn ook zij van de mensen gescheiden, door het enige doorzichtige hekwerk in de stad. Alleen al door het feit dat je ze van buiten ziet, wordt men weerhouden ze te naderen. Wie zich achter dit hekwerk waagt, wordt net zo snel en zeker verscheurd als de Dsjirbani, voor het geval hij zo roekeloos zou zijn over het zijne te klimmen of er onderdoor te kruipen. Kijk! Daar aan de overkant, links, beginnen de beide omheiningen!"
Ze wees in de genoemde richting aan de overkant. Onze blikken, door een grote, onweerstaanbare interesse gedreven, volgden meteen haar vingerwijzing. Om wat nu gebeurde te begrijpen, moet men zich de plek kunnen voorstellen. Onze stoet bestond uit de schare ruiters en een menigte voetgangers die achter ons aanliepen. Hij bewoog zich op de al genoemde weg die eigenlijk op een dam leek omdat hij aan beide zijden door grachten begrensd werd die breder waren dan de sprongwijdte van een goed paard. Een Ussulknol, zoals Smihk, was zeker niet tot de helft gekomen. Aan de overkant van het water lag een grasveld die met een breedte van ongeveer twintig passen vrijgelaten was, dan echter door een schutting omgeven was, waarvan de hoogte ongeveer twee manhoogtes was. De tussenruimtes van deze palen lieten alles duidelijk zien, wat er achter was. Achter dit hek was er een tweede omheining die dus binnen de andere lag; deze werd door dicht ineengestrengelde en hooggegroeide doornen- en ste-

kelbossen gevormd. Men kon er niet doorheen of overheen kijken, en hun natuurlijke naalden en doornen waren zo puntig en zo scherp dat het voor een mens onmogelijk was er zonder speciale werktuigen doorheen te komen. Het Morgenland is, zo als bekend, rijk aan zulke door de natuur gezegende planten. Deze ondoordringbare omheining sloot de plek in die de vrouw van de sjeik als "doornenkooi" aangeduid had. Er was in deze omheining maar een smalle opening die als in- en uitgang diende en door een houten, meer dan twee meter hoge poort van latten afgesloten werd. De grendel was aan de buitenkant aangebracht, zodat het voor de gevangene onmogelijk was hem van binnen te openen. Maar zelfs als hij dit had gekund, had hij nog niet kunnen ontkomen omdat zich tussen de hekwerken de honden bevonden die vrij rond konden lopen in de kooi en daardoor de Dsjirbani op elke plek, waar hij zou pogen uit te breken, met hun tanden konden pakken.

We waren nu zo vlak in de buurt van de plek gekomen dat we de honden konden zien. Het waren er drie, zo hoog, zo groot en reuzensterk gebouwd als ik nog nooit een hond gezien had, zelfs mijn sterke, onbevreesde Dojan niet die mijn lezers kennen. Hun dik, piekharen vel en de bouw van hun brede, machtige schedel rechtvaardigden de naam berenhond, maar ze waren beduidend hoger dan beren meestal zijn. Ook hun korte, wijd geopende snuit en de kleine slinkse ogen deden aan beren denken; maar wat helemaal niet op een beer leek, waren de grote, ver afhangende en steeds druipende lippen. De dieren hadden een machtige borst en uitzonderlijk krachtige poten, waarvan de voeten met scherpe klauwen en zeer ontwikkelde zwemhuiden voorzien waren, maar toch waren deze borst en deze poten meer kracht en uithoudingsvermogen toe te vertrouwen dan sprongkracht en snelheid. Je hoefde deze machtige beesten maar aan te kijken en je was genoeg gewaarschuwd. Ze lieten een indruk achter van buitengewoon ruwe, lichamelijke kracht, maar ook van arglist en sluwheid, en nog nooit is mij bij de aanblik van een dier de uitdrukking "monster" zo duidelijk geworden als op het ogenblik dat ik deze bloed- en berenhonden zag.

Ze hadden ons horen komen en waren om ons te kunnen zien zo dicht tegen het hek gaan staan dat we ze duidelijk konden waarnemen. Twee van hen waren duidelijk stijver, grover en zwaarder gebouwd dan de derde die wat slanker en in elk geval jonger en behendiger was. Of de hoogte van de schutting genoeg was om ze vast te houden, zou voor mij een belangrijke vraag geweest zijn. Als het zo'n bloeddorstig, op mensen afgericht beest in z'n kop kwam over het hek en dan over het water te springen, dan was het ongeluk dat hier uit voort kon komen, helemaal niet te overzien. Dat was echter een zaak van de Sahahr; hij zou wel weten in hoeverre hij deze beesten in zijn macht had of niet. Later hoorde ik dat hij de eigenlijke fokker en africhter van deze reuzenhonden was die slechts door kwelling en pijn, door altijddurende slaag en pesterijen zo'n haat tegen de mensen opgedrongen kon worden die hen dan als goede eigenschap werd aangerekend. Priester, tovenaar en temmer van bloedhonden! Wat een zonderlinge samenklank! Maar nu werd me het gruwelijke gedrag tegen dochter en kleinkind eerst duidelijk. Wie in staat is een trouwe, gehoorzame, liefdebehoevende en dankbare hond tot bloeddorstige mensenhater te kwellen en te mishandelen, die is zeker ook in staat tegen zijn gelijke zo te doen als de Sahahr gehandeld had. Ik begon aan de goedmoedigheid van deze man te twijfelen en ze voor niets anders dan een leugenachtig masker te houden. Dat hij ook driftig en opvliegend was, had hij al bewezen.

Net als ik me met deze gedachte bezighield, werd ik door de Sahahr aangesproken. Hij zag dat Halef en ik met opmerkzaamheid naar de doornenkooi keken; hij herinnerde zich zijn toorn over ons gesprek en toen keerde deze toorn in hem terug. Hij wendde zich tot ons, wees over het water en zei: "Aan de overkant zit de mens over wie je zeker al veel gesproken hebt. Willen jullie hem zien?"
"Ja," antwoordde Halef meteen, hoewel hij zeer goed wist dat deze vraag slechts honend bedoeld was.
"Rij er maar naar toe!" lachte de tovenaar.
"Over het water?" vroeg de kleine.
"Ja," lachte de andere.
"Weet je het zeker?"
"Heel zeker!" verzekerde de Sahahr die het voor onmogelijk hield dat men zo'n sprong zou wagen.
"Goed dan! – ik zal jou het plezier doen!"
Op hetzelfde ogenblik vloog Halef op zijn prachtige Assil Ben Rih door de lucht en landde aan de overkant op vaste bodem, zonder dat de hoeven van zijn paard ook maar een druppel water hadden aangeraakt. Rondom klonk een schreeuw van schrik; daarna echter een tweede, namelijk een schreeuw van erkenning, van bewondering. De drie reuzenhonden richten zich onmiddellijk op aan de binnenkant van het hekwerk en verhieven een dreigend blaffen en huilen.
"Daar ben ik!" lachte Halef. "Wat moet ik nu nog doen?"
"Terug, ogenblikkelijk terug!" beval de Sahahr.
"Ik denk er niet aan! Jij hebt me naar de overkant gestuurd om de Dsjirbani te zien, en dat zal ik nu doen!"
"Nee, Nee! Het is verboden!"
"Verboden? Door wie?"
"Door mij!"
"Onzin! Juist jij hebt het mij toegestaan! Of denk je soms dat ik met me laat sollen?"
Hij wendde zijn paard naar de omheining.
"In Godsnaam, de honden, de honden!" waarschuwde de vrouw van de sjeik angstig.
"Die mogen hem opvreten!" riep de Sahahr. "Maar hij mag hem niet zien! Hij mag hem niet zien! Want hij wil met hem spreken! En dat wil dat wil ik niet! Terug dus, terug! Naar de overkant!"

"Ik denk er niet aan, heb ik al gezegd!" En om de tovenaar flink te ergeren, voegde Halef toe: "Ik ga met hem praten! Ik haal hem er zelfs uit!"
Toen pakte de vrouw van de sjeik bezorgd mijn hand en smeekte:
"Roep jij hem terug, jij! Jou zal hij gehoorzamen! Anders is hij verloren!"
Ik zei tegen haar:
"Wees niet bang voor hem! Hij zal niets slechts doen, want hij weet dat ik er bij ben!"
De tovenaar brulde echter toornig de kleine Hadsji toe:
"Dat mag je niet! Dat kost je je leven! Keer ogenblikkelijk terug! Anders kom ik naar je toe!"
"Kom dan! Of ben je er te laf voor?"
Halef draaide zijn paard om en keek hem aan. De Sahahr maakte zijn dreigement waar en reed naar hem toe. Hij kon dat doen zonder gevaar, want hij was de baas van de bloedhonden; ze moesten hem gehoorzamen. Dit was hun door ketting, honger en slaag bijgebracht. En daarvoor moesten ze hem, nu ze vrij van de kettingen waren, wel liefhebben. Maar hij paste wel op zijn dikke, dwarse oerknol aan te zetten tot een sprong, want die had de overkant zeker niet gehaald. Hij dreef zijn knol heel langzaam het water in, peddelde naar de overkant en kwam daar net zo langzaam er weer uit. Halef keek hem lachend aan en vroeg toen: "Zo! Daar ben je dan! Hoe wil je voorkomen dat ik de Dsjirbani zie en spreek?"
"Doordat ik het verbied!" antwoordde de gevraagde.
"Zeg toch niet zulke belachelijke dingen! Wie mij wat verbieden wil, moet een andere kerel zijn dan jij! Ik rij naar hem toe!"
Hij wendde zijn paard weer naar de ingang van de omheining toe. Toen trok de Sahahr zijn mes en riep: "Je blijft! Anders stoot ik je dit mes in de borst!"
Razendsnel had Halef zijn pistool in de hand, richtte op hem en antwoordde:
"Waag het! Bedenk dat mijn kogel sneller is dan jouw mes!"

Deze luide, toornige woordenwisseling had onder voortdurend gehuil van de honden plaatsgevonden. Ze waren al bij Halefs nadering bij het hek omhoog gesprongen. Toen de Sahahr, hun pijniger, volgde, verdubbelde zich hun woede. Ze probeerden over het hek te springen, wat hun niet lukte want ze waren te zwaar; ze vielen steeds terug. Dat verhoogde hun woede. De derde was niet alleen de slankste maar ook de intelligentste. Toen hij zag dat het springen niet lukte, probeerde hij het met klimmen. Ook dat mislukte. Nu combineerde hij het springen met het klimmen. Hij nam een aanloop en deed een sprong die hem tot driekwart hoogte van het hek bracht, gleed echter weer terug omdat het hem deze keer niet lukte om met de achterpoten op de dwarsstang te blijven staan. Als dit lukte, dan zou hij bij de tweede sprong zeker over het hek komen en dan zou hij net zo gevaarlijk zijn als een panter of een tijger. De tweede poging lukte beter dan de eerste. Uit voorzorg riep ik nu tegen Halef: "Terug! Snel terug! Bescherm het paard tegen de hond!"
Hij had net zijn pistool getrokken, vast besloten, zijn wil door te zetten. Hij had mij waarschijnlijk niet gehoorzaamd als niet de liefde voor Ben Rih invloed op hem gehad had. Persoonlijk was hij helemaal niet bang voor deze honden; maar om zijn geliefde moor onnodig aan hun tanden prijs te geven, zo dom was hij niet. Hij wierp nog een korte blik op het hek waarachter de hond zich nu opmaakte voor de laatste sprong, en haastte zich mijn bevel uit te voeren. Net toen Ben Rih met zijn berijder weer over het water sprong, kwam de hond over het hek heen gevlogen. Ik greep om ongelukken te voorkomen, mijn Henrybuks, was echter niet zo snel als ik wel wilde. De bloedhond had aan deze kant van het hek nog nauwelijks de bodem geraakt of hij stortte zich op zijn baas. Hij stootte daarbij een gehuil uit alsof hij blij was zijn kwelgeest nu eindelijk, eindelijk eens een keer voor zich te hebben, zonder door kettingen, touwen, doornen en zwepen gehinderd te worden wraak te nemen. Het monster sprong langs het paard omhoog, beet de ruiter die van schrik zijn mes liet vallen, in het bovenbeen, sleurde hem tegen de grond en had hem zeker allereerst de strot doorgebeten als ik het stuk vee niet snel een kogel in zijn lijf gejaagd had. Het was onmogelijk hem meteen met het eerste schot te doden omdat ik geen zeker doel had. Ik kon niet op de kop of de borst van het monster richten omdat ik dan makkelijk in plaats van de hond de mens zou kunnen treffen. Daarom had slechts op het lijf gericht om de hond van zijn slachtoffer weg te jagen. Dit doel werd bereikt. Amper was de hond getroffen of hij liet de Sahahr los, deed een zijsprong en keek uit naar zijn nieuwe vijanden. Zijn oog viel op mij die nog steeds in de aanslag lag om hem een tweede kogel te geven die hem nu moest doden. Hij verzamelde al zijn krachten. Met twee sprongen stond hij aan de oever, bij de derde vloog hij over het water. Dat gaf mij een goed doel. Mijn kogel trof hem in de vlucht, en wel zo dodelijk dat hij toen hij aan deze kant de bodem bereikte, meteen in elkaar zakte en bleef liggen. Een kort schokken ging door het reusachtige lijf dat zich strekte. Toen was het monster dood.

Aan de overkant huilden de beide andere honden. Tussen het hek en het water brulde de zich van pijn kronkelende tovenaar om hulp. En aan deze kant gaf de menigte van Ussul blijk van hun vreugde over dit schot door luide uitroepen. Ik zag dat ook zij te bezielen waren, alleen was er hiervoor een zeldzaam en krachtig middel nodig zoals deze gebeurtenis. We hadden helemaal geen tijd om op deze bijval te letten. Het eerste wat gedaan moest worden, was de Sahahr te hulp komen. Hij leek slechts aan zijn dijbeen gewond te zijn, maar als een slagader geraakt zou zijn, was het zeker een zaak van leven of dood. Halef sprong weer terug over het kanaal, en ik volgde hem op mijn Syrr die de hindernis met zo'n elegant gemak nam dat hij rondom luid bewonderd werd. Halef sprong van zijn paard om naast de Sahahr neer te knielen en naar zijn verwondingen te kijken; deze echter schreeuwde hem giftig toe: "Weg! Weg met jullie! Raak me niet aan! Ik wil jullie niet zien! Jullie zijn er schuld aan dat ik verminkt ben! Als jullie me hadden gehoorzaamd, dan was ik aan de overkant gebleven! Weg, zeg ik! Weg, weg met jullie!"

Hij riep naar de Ussul de namen van enige mannen die hij bij zich wilde hebben. Deze volgden zijn roep op precies dezelfde manier, zoals hij net daarvoor het kanaal overgestoken was; ze gingen heel gemoedelijk het water in en peddelden naar de overkant. Daar stegen ze van hun paarden en begonnen zich met hem te bemoeien. Onze ruiterstoet en de begeleidende massa bleven staan om de zaak verder aan te zien.
Halef steeg weer in het zadel omdat hij door de afwijzing die hij had gehad, aannam dat we meteen in de stoet zouden terugkeren. Ik aarzelde echter, want het was mij er veel aan gelegen de Dsjirbani te zien. Het was nu misschien het beste, enige ogenblik, en het zou fout zijn geweest hier niet van te profiteren. Daarom reed ik naar de deur in de buitenste omheining waarachter zich de beide bloedhonden bevonden. Halef kwam achter me aan. Hij nam zijn geweer van de schouder en zei: "Ze kunnen er weliswaar niet uit, maar bij zulke monsters moet je op alles bedacht zijn. Als ze gevaarlijk worden, schiet ik ze meteen neer."
Dat zag de Sahahr. Ondanks zijn verwonding nam hij zich tijd om zich met ons te bemoeien, hij schreeuwde tegen de Hadsji: "Waag het niet te schieten! Wie een van deze honden doodt die krijgt het met mij te doen! Maak dat jullie weg komen! Wat hebben jullie daar te zoeken? Ik verbied het jullie!"
We letten niet op deze woorden omdat alleen hij tegen ons naderen van de doornenkooi was. Alle anderen, daarbij de sjeik en de oudsten, hadden er niets tegen maar stonden zelfs in spanning wat er nu gebeuren zou. We naderden dus de aangegeven deur, reden er echter niet helemaal naar toe om de honden niet nog meer op te winden; ze huilden en blaften nu niet meer, maar brulden letterlijk en gedroegen zich alsof ze het hek in stukken wilden scheuren. Zelfs Halef, de moedige en soms zelfs overmoedige, liet zich intimideren en bleef een stuk achter me.
"Dit is vreselijk! Bijna niet uit te houden!" schreeuwde hij mij luid toe. Hij moest zo schreeuwen, anders had ik hem door het verschrikkelijke lawaai van de honden niet verstaan. "Deze engerds zijn niet van deze wereld maar ze komen uit de hel!"
"Zo erg is het niet," riep ik terug. "Kijk naar onze paarden! Zie je soms dat ze bang zijn?"
"Nee! Ze zijn net zo rustig als altijd. Hoe zou dat komen?"
"Aan hun afstamming ligt het niet. Ook het edelste schepsel heeft angst voor het monster. Ze schijnen de honden dus niet voor monsters te houden. En kijk eens goed naar de laatsten! In het bijzonder naar hun lange afhangende lippen, ze zijn vochtig en nattig als normaal. Maar zie jij een spoor van kwijl?"
"Nee!"
"Of zelfs van schuim?"
"Nog minder!"
"Dan kun je er op vertrouwen dat deze dieren niet half zo gevaarlijk zijn als ze eruit zien. Ook ik heb ze overschat, maar slechts tot nu toe. Nu ik ze van dichtbij zie, denk ik zelfs dat ze slechts door hun opvoeding zo geworden zijn maar dat ze van natuur niet zo zijn. Je vergist je in hen net zoals in hun baas, de Sahahr. Men houdt ze voor monsters en toch is de goedmoedigheid hun belangrijkste natuurlijke eigenschap. Hij geeft zich echter uit voor goedmoedig, en - - -"

"Kijk, Sihdi! Daar aan de overkant komt iemand!" werd ik door Halef onderbroken.
Hij wees met zijn hand over het traliehek in de doornenkooi heen. Ik heb al genoemd dat er zich in het doornen- en stekelhek slechts één opening bevond en daar was de deur. Omdat we hoog te paard zaten en de deuren met ons in een rechte lijn lagen, konden we niet alleen door de tussenruimtes van het hek heen kijken maar er ook over heen. Het binnenste van de kennel lag dus voor het grootste deel voor onze ogen. We zagen een vrije, met gras begroeide plek, waarop een gestalte langzaam naar de deur liep. Het leek alsof deze man zich tot nu toe helemaal niet bekommerd had om het lawaai in zijn omgeving en nu pas van plan was er naar te kijken. Hij was van een uitzonderlijk hoge, imponerende gestalte. Zijn langzame gang en zijn houding waren van een heel eigenaardige karakteristieke trots. Zijn kleding bestond slechts uit een wijde, gerieflijke haïk die bijeengehouden werd door een smalle leren riem om zijn middel. Zijn hoofd was onbedekt. Zijn sterk en dik, bijna overvol haar hing tot ver op zijn rug neer. De trekken van zijn edel gesneden gezicht waren van een eigenaardige, bijna opvallende schoonheid. Een baard droeg hij niet. Dat was beslist een buitengewone zeldzaamheid hier in het land en in de hoofdstad van de Ussul, die trots op hun sterke haargroei waren en elke baardloze man als een knaap of zelfs als verachtelijke aanduiden. Ik zou zelfs zeer snel horen dat er bij hen een wet was die bepaalde handelingen die naar hun gevoel eerloos waren, door het afscheren van de baard en het verbod hem weer te laten groeien, bestraft werden. Zou deze wet misschien ook op de Dsjirbani van toepassing zijn? Zoals hij, zijn blik op de grond gericht, geleidelijk de poort naderde, leek het net alsof zijn gestalte met elke stap steeds groter en breder, steeds belangrijker en indrukwekkender werd. Of dit aan zijn persoonlijkheid lag of voor een deel ook aan het plaatselijke perspectief dat vroeg ik me niet af. Ik nam de werking ervan in me op, zonder naar de oorzaken en redenen te zoeken. Toen hij de poort bereikte, liet hij zijn blik over ons glijden. Er was geen spoor van verrassing aan hem te merken. De grote, donkere ogen rustten vorsend op ons, en toen ik mijn hand groetend tegen mijn borst en voorhoofd ophief, antwoordde hij mij op dezelfde manier. Toen vroeg ik met luide stem aan hem: "Ben jij de zoon van de Dsjinnistani?"
Ik liet het natuurlijk na, hem Dsjirbani te noemen omdat dit "de schurftige" betekent. Ik moest het vanwege de honden zo luid roepen dat men het rondom hoorde. Hij antwoordde net zo luid: "Ik ben het."
Mijn kleine Halef was door de uitzonderlijke verschijning van deze man die ondanks zijn jeugd zo'n indruk maakte, net zo aangedaan als ik. Halef was gewend, zich aan zulke gevoelens meteen over te geven, en ook nu haastte hij zich enige woorden te zeggen zonder er aan te denken dat ik dat nu moest doen.
"Ben jij de kleinzoon van de Sahahr?" informeerde hij.

De Dsjirbani knikte.
"Wil je vrij zijn?"
De gevraagde hief zijn handen op ter hoogte van zijn gezicht, sloeg ze bezwerend tezamen en riep: "Van ganser harte!"
"Dan halen we je eruit! Meteen! We schieten de honden neer!"
De tovenaar en allen die bij hem waren hadden deze woorden gehoord. Hij wilde zijn verbod herhalen en richtte zich, zover als zijn toestand het toeliet, op om het ons toe te roepen. Hij kon echter niet meer dan enige ongearticuleerde geluiden voortbrengen en viel toen weer neer. Zijn verwonding leek dus toch gevaarlijker te zijn dan ik gedacht had. De Ussul die bij hem waren, spraken op hem in. Deze mensen hoorden vanzelfsprekend tot zijn naaste vrienden en aanhangers. Een van hen kwam nu naar ons toe en deelde ons mee: "Jullie zijn vreemdelingen en het is vreemdelingen verboden zich met onze zaken te bemoeien. Zelfs als je al in de Ussul opgenomen zou zijn, zou je geen recht hebben, je met deze gevangene te bemoeien. Slechts de Sahahr kan over hem beslissen. Zelfs de sjeik bezit volgens de wetten van ons volk niet het recht om aan deze aangelegenheid iets te veranderen. Maar omdat jullie de Ussul een grote dienst hebt bewezen, omdat jullie van plan zijn ons ook verder met jullie hulp bij te staan en niet in de laatste plaats omdat de Sahahr jullie erg graag mag en hij dit jullie wil bewijzen en laten zien - om al deze redenen heeft hij besloten jullie ter wille te zijn en de Dsjirbani voor altijd vrij te laten als jullie voldoen aan de enige voorwaarde die hij hieraan verbindt."
"Welke voorwaarde?" vroeg Halef.
"Jullie moeten de bewakers overmeesteren, zonder ze te verwonden."
"Die beesten? - Die honden?"
"Ja die honden. Ze mogen noch gewond noch gedood worden. Het is jullie streng verboden ze kwaad te doen. Jullie moeten dus, voordat je met hen vecht, al je wapens afleggen en jullie mogen alleen je handen gebruiken. Jullie mogen ook niet met z'n tweeën naar binnen, maar de Emir uit Dsjermanistan moet beginnen, en pas als hij door de honden is verscheurd mag de sjeik van de Haddedihn hem volgen!"
"Dat is toch alleraardigst!" riep Halef uit. "Waarom niet andersom? Namelijk zo dat de honden niet met elkaar op ons af mogen komen maar dat de tweede zich eerst met ons mag bemoeien als wij de eerste opgevreten hebben!"
Hij zou op deze manier zeker zijn doorgegaan als hij niet door andere kreten was overstemd. Ook de Ussul had namelijk luid moeten spreken, en wel zo luid dat hij aan de ene kant door de Dsjirbani en aan de andere kant door de zich op de straat bevindende Ussul gehoord kon worden. Van daar uit riep de vrouw van de sjeik ons waarschuwend toe: "Ik verzoek je het, bij Allah, niet te doen! Als je het waagt, ben je verloren!"
En de gevangene zelf, hoezeer hij ook zijn vrijheid wenste, gaf ons een onbaatzuchtige waarschuwing:
"Ik weet niet wie jullie zijn; maar pas op voor het voorstel van de Sahahr. Hij kan alleen maar het voornemen hebben jullie in het verderf te storten! Ik ben sterker dan jullie, maar ik blijf toch liever gevangen dan dat ik het waag zonder wapens met deze monsters te vechten!"
"Hoor je het?" vroeg de Ussul die in de plaats van de Sahahr sprak. "Nu is jullie moed vast wel verdwenen?"
Zonder op deze beschimping te letten, vroeg ik hem:
"Zul je je woord houden en de zoon van de Dsjinnistani voor goed vrijlaten als het me lukt de honden zonder wapens te overwinnen, zonder ze te verwonden?"
"Ja," antwoordde de gevraagde.
"Ja," antwoordden zijn metgezellen.
"Ja," antwoordde zelfs de tovenaar, die door de gedachte dat ik me door de honden zou laten verscheuren, voor dat ogenblik alle pijn vergat.
Ik wendde me aan de Dsjirbani: "Hier heb ik getuigen bij nodig. Heb je gehoord wat me beloofd is?"
"Ja," verzekerde hij mij. "Maar je wilt toch niet zo roekeloos zijn en - -"
Ik liet hem niet uitpraten maar ik stelde aan onze mederuiters en de aanwezige menigte de vraag: "Hebben jullie het ook gehoord en willen jullie het bevestigen?"
"Ja, ja, ja, ja - - -!" klonk het als uit één mond, maar meteen verhieven zich ook stemmen om me te waarschuwen niet op zo'n ongewone en ook ongelijke strijd in te gaan.
Ik lette er niet op maar steeg van mijn paard en gaf Halef de teugels in de hand. Hij keek me met wijd geopende ogen aan en riep: "Allah zij ons genadig! Wil je het proberen, echt proberen, Sihdi?"
"Ja," antwoordde ik.
"Ondanks het vreselijke gevaar om in stukken gescheurd en dan opgevreten te worden?"
"Ondanks dat! Maar het gevaar is helemaal niet zo groot als je denkt."
"Had je maar gelijk!" zuchtte hij met een diepe luide ademtocht.
"Ik heb gelijk!" verzekerde ik. "Heb je opgelet toen de hond die ik neerschoot zich op zijn eigen baas stortte?"
"Ik heb het gezien maar pas toen de Sahahr al op de grond lag."
"Dat was te laat: toen was wat ik wilde zeggen, al gebeurd. Ik heb nauwlettend gekeken hoe de honden gedresseerd zijn. Ze trekken de mensen om en pas als dit gebeurd is, bijten ze er op los. Het belangrijkste is ten eerste zich niet te laten omgooien, en ten tweede te voorkomen dat ze bij hals en strottenhoofd komen. Ook zal de Dsjirbani me helpen."
"Die? - Hoezo?"
"Hij moet de honden zo bezig houden dat ze uiteengaan zodat ze niet allebei tegelijk op me af springen."

"Allah zij dank! Deze gedachte is goed. Mijn zorgen om je leven verminderen zich al. Toch zeg ik je: ik neem je buks in de hand en als het een van de honden zou lukken jou neer te halen, dan krijgt hij ogenblikkelijk zoveel kogels in zijn duivelse lijf dat hij niet eens de tijd heeft ze te tellen!"
Ik gaf Halef mijn wapens. Toen haalde ik de gordelsjaal van mijn middel en wond hem zo lang als hij was om mijn hals.
"Hij wil! Hij wil! Hij zal! Hij waagt het! Hij doet het!" klonk het veelstemmig bij de Ussul toen ze mijn voorbereidingen zagen.
De waarschuwingen werden herhaald. Ook de Dsjirbani waarschuwde me nog een keer naar me. Ik antwoordde hem echter:"Wees niet bang! Als je me helpt, zal ik overwinnen."
Dit had ik zo luid gezegd dat alleen hij het horen kon. Hij trad heel dicht op het poortje toe en vroeg me met onderdrukte stem: "Wat zou ik je graag helpen! Maar hoe kan ik dat?"
"Door hard aan de deur te rammelen, net of je er uit wil. Als je dat doet, dan hoop ik dat een van de honden zich met jou bezighoudt en ik het dus niet tegen allebei tegelijk hoef op te nemen."
"Dat zal ik graag doen, heel graag! Maar wanneer? Zeg me wanneer!"
"Nu meteen! Je kunt direct beginnen!"

Ik stond verschillende stappen van de deur van het buitenste hek verwijderd. Hij was dus veel dichter bij de honden. Toen hij aan zijn deur, de binnenste, begon te rammelen, stoten en duwen, wenden ze zich tegen hem en keerden mij de rug toe. Ze huilden zeer luid. Dit was het juiste ogenblik voor mij. Ik sprong naar de buitenste deur, schoof de grendel weg en rukte hem open. Een enkele maar veelstemmige, luide schreeuw van schrik klonk rondom: toen trad echter plotseling een diepe stilte in. De beslissing was daar; ze stond onzichtbaar naast me, in de geopende deur, waarvoor ik me wel hoedde er door naar binnen te treden. Ze was niet breed genoeg voor twee zulke grote, sterke honden. Er kon er maar één tegelijk door naar buiten. Als ik buiten bleef staan, had ik het voordeel dat slechts een van hen mij kon aanvallen. Op dit moment letten ze helemaal niet op mij. Hun hele aandacht was alleen gericht op de binnenste poort waaraan de Dsjirbani rammelde. Dat ik de mijne geopend had dat zagen ze pas toen ik middels een luide schreeuw hun blikken naar me toe trok.
Het was niet mijn bedoeling om door het vertellen van deze gebeurtenissen roem te krijgen die ik niet verdien. Wat ik nu deed, was namelijk niet zo'n groot waagstuk als het leek. Al honderden en nog eens honderden hadden het gewaagd en vaak met succes. Dat was overzee, in Noord-Amerika toen in de midden- en zuidelijke staten van de Unie nog slavernij bestond. Hoeveel van zulke arme mensen waren hun ongenadige, wrede meesters ontvlucht! Op hoeveel van deze vluchtelingen was met bloedhonden gejaagd die speciaal voor de negerjacht gedresseerd waren! De negers waren gewoonlijk ongewapend. Hun enige wapen tegen de gevaarlijke honden bestond in de truc hun op het ogenblik dat ze naar de keel hapten, de armen vast om de hals te slaan en de strot dusdanig dicht te knijpen dat het ze de adem benam. Als men ze dan liet vallen, waren ze gestikt. Uiteraard mocht deze druk van de armen geen moment te vroeg of te laat komen, anders zou de vluchteling verloren zijn. Elke slaaf die wilde vluchten, oefende de greep en druk. Op elke turnvereniging gebeurde hetzelfde. Van een hondenhandelaar kon men voor wat geld een of andere oude, nutteloos geworden hond lenen om met zijn hoogst onvrijwillige hulp jou in staat te stellen met blote handen een vijandige op je afspringende bloedhond te verstikken. Wat ik me voorgenomen had, was dus niets bijzonders. Het werd een stuk moeilijker omdat het handelde om twee honden, in plaats van een, en omdat deze monsters beduidend groter en krachtiger waren dan de Amerikaanse negervangers. Dit nadeel werd echter gecompenseerd door de hulp van de Dsjirbani. Hij bezat de dusdanige graad van intelligentie die hiervoor nodig was, op volmaakte manier.

Hij had, zoals ik al gezegd heb, alle aandacht van de honden naar zich toe getrokken. Toen ik voor de geopende deur stond en een luide schreeuw gaf, waarmee ik de aandacht van de honden op mij richtte, kwam het er op aan dat de Dsjirbani een van hen beiden daar bij zich vasthield. Dat lukte hem uitstekend. Zodra ze me zagen, wilden ze zich op mij storten; hij herhaalde echter zijn rammelen en schudden met zo'n kracht dat de ene hond zich snel weer naar hem toewendde, terwijl de andere, zonder zich te laten afleiden, op me toegevlogen kwam. Het was makkelijk de enorme botsing die me zeker omver geworpen zou hebben, af te zwakken, en wel met behulp van de deur die ik snel weer half dicht deed, zodat ze de eerste klap opving en ik tot de aanval kon overgaan. Het dier kwam namelijk met zijn achterpoten vast te zitten in de tussenruimtes van de latten. In plaats van zich te bevrijden, kwam hij door de haast nog vaster te zitten, en zo lukte het me bijna zonder moeite en zonder gevaar, hem de armen om de hals te slaan en deze zo stevig tegen me aan te drukken dat het de hond de adem benam. Zo rukte ik hem van de deur los. Hij hing, met zijn rug naar mij toegekeerd, met zijn keel in mijn armen, huilde van doodsangst en probeerde tevergeefs, mij met de achterpoten te pakken. Toen de andere hond het angstgehuil achter zich hoorde, liet hij de Dsjirbani staan en draaide zich om, in elk geval met de bedoeling zijn kameraad te hulp te komen en mij te pakken. Wat nu gebeurde, was zeer interessant. Hij wilde al naar me toe springen toen hij de andere hond half dood en in de hoogste ademnood schokkend, in mijn armen zag hangen. Hij schrok. Ik deed een stap in zijn richting, door de deur heen. Wilde hij me pakken, dan stootte hij niet op mij maar op het in mijn armen hangende monster. Hij week terug. Ik deed een stap naar voren, hij week verder achteruit. Ik volgde hem, en nu begon hij, de reusachtige bloed- en berenhond, van angst te kwispelen, deed de staart tussen de poten en maakte aanstalten weg te lopen. Dat moest ik benutten. Het was nu belangrijk hem voor eens en voor altijd te intimideren. Ik slingerde dus de andere hond van me af, en wel zo dat hij zo lang als hij was op hem viel. De getroffene huilde luid van schrik, rende weg en bleef eerst op veilige afstand weer staan, waar hij ging zitten, naar me keek en door zuchten en steunen liet merken dat, hoewel hij ontkomen was, zich over het lot van zijn metgezel grote zorgen maakte. Deze lag geheel bewegingsloos. Alleen de

borst ging trillend op en neer. De bek was wijd geopend en de tong hing er uit. De hond was bijna gestikt. Ik stond naast hem, klaar om hem net zo vast te pakken als eerst. Toen de eerste ademtocht weer in de longen kwam, strekte hij zijn geweldige lijf. De verglaasde ogen werden weer helder. Hij stond langzaam en zwaar op alsof zijn ledematen de dienst nog weigerden. Dit was het kritieke ogenblik. Ik opende de armen om ze, voor het geval hij zich weer op me wilde storten, weer om hem heen te slaan. Toen keek hij omhoog. Hij zag me voor zich staan. Hij zag de dreigend geopende armen. Tegelijkertijd hoorde hij het angstige janken van de andere hond. Hij draaide zijn kop naar hem om. Toen deze dat zag, ging zijn janken over in huilen, en wel op het eigenaardige, langgerekte huilen met de falsetstem die men meestal te horen krijgt als ergens brand is uitgebroken. Toen stemde het voor mij liggende monster hiermee in. Hij legde, in plaats van iets vijandigs tegen mij te ondernemen, de hals en kop languit op de grond neer, deed zijn ogen dicht en liet jammer- en klaagtonen horen die in het begin ongearticuleerd leken, maar steeds duidelijker en duidelijker werden. Bij elke pauze die hij maakte, keek hij me aan alsof hij wilde vragen: "Heb je het gehoord?" Nu sprak ik tegen hem. Hij zweeg en luisterde naar me. Dan antwoordde hij door verder te huilen. Als hij klaar was, begon ik weer, en daarna hij weer. Zo spraken we met elkaar, hij huilend en ik kalmerend. Hij verstond mijn taal niet en ik de zijne niet, maar in de toon lag iets wat niet door woorden uit te drukken was. Ik knielde bij hem neer en waagde het zijn kop met mijn hand te aaien. Hij duldde het. Ik gaf hem tedere klopjes en aaide hem over zijn rug. Dat nam hij met groot behagen aan. Toen ik weer opstond, stond hij ook op en schoof zijn snuit in mijn hand om te bedelen naar nog meer liefkozingen. Toen de andere dat zag, hield hij op met jammeren en verliet zijn plek, niet om te vluchten maar om naderbij te komen. Dat gebeurde heel langzaam en weifelend, zo ongeveer als bij een goedmoedige knaap die straf heeft gehad en daarna weer bij zijn vader in een goed blaadje probeert te komen. Ik ondersteunde zijn verheugende tactiek daardoor dat ik mijn liefkozingen bij zijn metgezel voortzette en hem toen ook hiermee tegemoet kwam. Het resultaat was dat ik uiteindelijk tussen de beide honden instond en aan hun dikke, nog nooit gekamde pelzen, trok en ze aaide, zodat ze steunden van genot. Ik probeerde nu heen en weer te lopen. Ze liepen mee. Als ik omkeerde, deden zij het ook. Toen liep ik een rondje rond de doornenkooi. Ze volgden me. Hun ogen waren mild en vriendelijk. Er was geen spoor meer van hun vroegere vijandschap voor de mens. Toen ik dan van de andere kant af terugkeerde naar de deur, waar de Dsjirbani stond, bleven ze zo onverschillig alsof ze wat eerst hun plicht was geweest, helemaal vergeten waren.

Ik trok de grendel weg om de deur te openen.
"Durf je dat te wagen?" vroeg de Dsjirbani.
"Ja, kom!" antwoordde ik, terwijl ik om plaats te maken, terugtrad.
De honden stonden rechts en links van me, stijf tegen me aangedrukt. Ik was zo voorzichtig elk bij een oor vast te houden.
"Omdat jij het zegt, wil ik het doen, Ssahib!" (Heer) zei hij.
Met deze woorden stootte hij de deur open en kwam naar buiten. Hierbij openden zich de onderste zomen van zijn haïk, en ik zag dat hij daaronder zijn eigenlijke, leren kleding droeg. Ook de laarsachtige bekleding van zijn voeten was van leer, niet van bast, zoals bij de meeste andere Ussul. De honden keken naar hem op, zonder een teken van haat of boosheid. Ook ik keek tegen hem op, ja echt, tegen hem op. Want hij overtrof me in alle dimensies, in sterkte, in lengte, in breedte. Wat was dat voor een mens! Hoe verheven, hoe trots, hoe mooi! Het was net alsof op dit ogenblik zijn ziel achter hem stond, voor hem niet waarneembaar, en me toeriep: "Kijk, en hou van hem; hij is van een koninklijk geslacht!" Tot nu toe was het hek en de poort tussen ons geweest. We stonden nu dus voor de eerste keer zonder obstakel tussen ons tegenover elkaar. De eerste blik die hij vrij op me kon richtten, was lang, vol verwachting en onderzoekend. Toen veranderde zijn gezicht alsof er een warme, heerlijke zonnestraal over scheen, en hij zei: "Je bent niet uit dit land maar een vreemdeling. En je bent edel, goed en dapper. Toen ik je daar buiten voor de beruchte kooi stil zag staan, nog voor je was afgestegen, je paard veel kleiner dan die van ons, maar oneindig voornamer en edeler, en ook jij zoveel kleiner dan ik, maar des te zekerder zittend in het zadel en des te geestelijker in alles wat je doet, toen kwam het me voor als een visioen, door de hemel gezonden. Weet je wat een visioen is?"
"Ja," antwoordde ik.
"En weet je dat men mij "de waanzinnige" noemt?"
"Ja."
"De mens die visioenen heeft, is begenadigd door God. Zolang hij dit weet, brengt hij de mensheid zegen, of men nu in hem gelooft of niet. Zodra hij dit vergeet, is hij waanzinnig geworden en lijkt hij alleen nog maar op een visioen dat niet in vervulling gaat."
"Hoe weet je dat?" vroeg ik verbaasd.
"Het staat hier in mijn boek."
Hij wees naar het midden van zijn borst, iets onder de hals, waar men de "Hamail" pleegt te dragen. Het was dus aan te nemen dat daar het boek onder zijn haïk hing. Toen ging hij door: "Toen ik je zag, was het in mijn visioen alsof jij, de schijnbaar kleinere, tot mij, de schijnbaar grotere, van de sterren neerdaalde, de schijnbaar kleine die echter steeds groter worden hoe dichterbij men komt. Ik zag het meteen aan je dat je gekomen bent om me te bevrijden, en dat jou wat ieder ander voor onmogelijk hield, spelend, kinderlijk gemakkelijk zou lukken zou. Toen het visioen voorbij was en mijn ogen naar de werkelijkheid terugkeerden, zag ik nog slechts de mens in je en kreeg ik angst om je. Het is gelukt! Maar hoe! Zonder wapens! Zonder strengheid! En in zo'n korte tijd! Ssahib, ik verzoek je mij te vertellen, hoe dit alles kon gebeuren!"
"Denk na!" antwoordde ik. "De oplossing is heel eenvoudig. Ik zou willen dat je hem zonder mijn hulp vindt."

Hij keek mij enige ogenblikken in mijn gezicht om naar de redenen van mijn antwoord te zoeken. Toen zei hij: "Bedankt! Je hebt juist gehandeld. Wat de mens zich door zelf na te denken verdienen kan, dat moet hij zich niet laten schenken! Ik vraag niet wie je bent en vanwaar je komt. Maar één ding wil ik weten: waar ga je wonen?"
"Waarschijnlijk bij de sjeik, want ik ben zijn gast."
"Dan gaan we nu uit elkaar. Wens je dat ik je weer zie?"
"Van ganser harte!"
"Ik ook. Kun je naar mijn eiland van de heiden komen?"
"Ja. Ik kom heel graag. Maar wanneer?"
"Morgenvroeg, halverwege de morgen. Ik zal daar op je wachten."
"Moet ik alleen komen? Of mag ik mijn begeleider meenemen?"
"De kleine man die je paard vasthoudt?"
"Ja. Hij is mijn vertrouweling. Ik heb hem lief."
"Breng hem dan mee, maar alleen hem. Laat me nu gaan!"

We gingen naar de deur in het buitenste hek. Ik wilde de honden daar binnen laten en de deur dan van buiten vergrendelen. Maar toen ze mijn bedoeling snapten, drongen ze zich met alle geweld naar buiten, zonder dat ik het verhinderen kon. Dat had me zorgen moeten maken, want nu ze eenmaal los waren, zouden ze door hun wildheid enorme schade kunnen aanrichten. Maar er was niet het geringste spoor meer van gevaarlijkheid te zien, en ze toonden zo weinig zin bij me weg te lopen dat ik geloofde helemaal zeker van ze te zijn. Het enige wat ik voor nodig hield, was dat ik ze net als voorheen bij de oren vastpakte. Ze lieten het zich welgevallen. Nu probeerde ook de Dsjirbani ze aan te halen. Ze vonden het niet alleen goed, maar keken dankbaar tegen hem op, en hun ogen hadden daarbij een ontroerend trouwe en eerlijke blik die niets meer van hun vroegere had. Toen zei hij: "Om zulke dieren te bederven, geeft de mens zich grote moeite! Wie staat daar hoger, hij of zij! Kom, Ssahib!"
We gingen eerst daarheen, waar Halef met de paarden stond. Hij was afgestegen. De Dsjirbani bleef staan, keek hem in het gezicht en zei: "Ja, neem hem mee als je morgen komt!"
Hij bekeek de paarden, stil, lange tijd en opmerkzaam, met bewonderende blikken.
"Bevallen ze je?" vroeg Halef die het niet op kon brengen, hierbij lang te zwijgen.
De Dsjirbani glimlachte om deze vraag, maar antwoordde toch: "Ze stammen niet uit dit lompe land. Ze horen bij het visioen. Wat een geluk voor ons als ze waarheid zou worden!"

We gingen verder, naar het kanaal. We moesten langs de plek, waar de Sahahr lag. Hij hield de ogen gesloten. De mannen die zich bij hem bevonden, was het nog niet gelukt het bloeden te stelpen. De Dsjirbani liep erheen; ik volgde hem. Ze sprongen op en weken terug om uit de buurt van de "schurftige" te komen. Men had de kleding van de Sahahr opengesneden, en nu konden we ook de wond zien; ze zag er gevaarlijk uit. Het onderste deel van het dijbeen was aan stukken gescheurd en de knieschijf was verbrijzeld en vermorzeld. De Dsjirbani greep in zijn haïk, trok een pakje van zeer brede bast uit zijn zak en zei: "Als deze wond niet zeer zorgvuldig wordt verzorgd, zal hij er aan sterven. Ik zal hem verbinden."
"Kun je dat?" vroeg ik.
"Mijn vader was de beroemdste arts die er was. Ik ben zijn leerling."
Hij wilde naast de Sahahr knielen; die opende de ogen, richtte zich in zittende houding op, strekte de Dsjirbani beide handen met wijd uit gespreide vingers toe en riep hem op een toon van hoogste afschuw toe: "Weg met jou! Raak me niet aan! Je bent vervloekt!"
De Dsjirbani richtte zich op en antwoordde ondanks de belediging op de kalmste toon: "Buiten mij, is er hier niemand die weet hoe je zulke verwondingen moet behandelen. Word je echter slecht verbonden, dan treed koudvuur en gif op, en dan zul je sterven!"
"Dan sterf ik maar!" schreeuwde de Sahahr. "Weg, weg! Blijf van me af! Ik heb met jou, de schurftige en de waanzinnige, niets te maken!"
De Dsjirbani stak de bast weer bij zich en ging weg. Ik ging met hem mee.
"Verschrikkelijk!" kwam het over mijn lippen. Ik wilde zwijgen maar ik kon het niet. Dit ene woord moest ik in elk geval zeggen. Deze haat was niet alleen afstotend monsterlijk maar zelfs onnatuurlijk. Maar de door zijn grootvader afgewezen kleinzoon zei tegen mij: "Het is niet verschrikkelijk maar integendeel zelfs heel natuurlijk. Hij lijdt aan het zelfbedrog dat ik verwant met hem ben. Jij weet echter al: wie de leugens van zijn inbeelding voor waarheid houdt, is waanzinnig. Ik ben dus niet ziek in mijn hoofd maar hij is geestesziek. Wat nog gezond in hem is, staat tegen deze leugens op, en het is slechts een gevolg van zijn waanzin dat hij deze rechtvaardige tegenstrijdigheid bekleedt met haat en opstandigheid. Het zou onterecht zijn hem vanwege deze haat meteen voor een boos mens of zelfs voor een onwaardige toverpriester te houden. Zijn haat is uit de waan voortgekomen; zijn geloof in God is echt en waar en vrij van elke leugen. Ik vraag je om achting voor hem te hebben!"

We hadden nu het kanaal bereikt. Er kwam een vlot aangeroeid. Het had in de buurt gelegen en was door de sjeik ontboden om de gewonde Sahahr naar zijn woning te brengen. Dat benutte de Dsjirbani om over het water te komen. Zodra het vlot aangelegd had, besteeg hij het. Maar de roeier schreeuwde het uit van schrik en sprong op het land, zodat de "schurftige" hem niet kon aanraken. Deze lette er helemaal niet op, maar richtte zijn gehele opmerkzaamheid op mij. "Ik bedank je nu niet, Ssahib," sprak hij. "Wie zo handelt zoals jij met mij gehandeld hebt, die zegt men geen dank maar men leeft hem dank. Ook geef ik je geen hand, voor je bestwil. Men zou bang zijn je aan te raken!"
Hierna dreef hij door een krachtige trap het vlot tegen de overliggende oever aan, steeg uit, stootte hem weer naar de overkant en liep weg met een langzame rustige stap, hoog opgericht als een heerser,

zonder naar links of rechts te kijken. Hij scheen de mensen die zodra hij hen naderde, snel plaats voor hem maakten terwijl ze voor hem als voor een door en door melaatse op elkaar botsten, helemaal niet op te merken. Hier en daar echter was het net alsof hem niet uit angst en schroom maar uit ontzag plaats werd gemaakt. Ik geloofde dit duidelijk te zien; het viel me op.

Niet minder opvallend was het algemene zwijgen waarmee men zijn bevrijding in ontvangst nam. Hoe gevaarlijk de honden waren geweest, liet de verwonding van hun eigen meester zien. Ergens anders had men waarschijnlijk de ongewapende overwinning over hen met luide of misschien zelfs onstuimige bijval begroet. Hier had men geen woord, geen uitroep gehoord. Deze stilte na het gelukkige succes stak buitengewoon af tegen de vele, luide en welgemeende uitroepen waarmee ik eerder gewaarschuwd was het waagstuk te ondernemen. Wat de reden hiervoor was, kon ik wel bedenken. Nu de Dsjirbani zijn vrijheid teruggekregen had, lag het weer als een nachtmerrie op het hele volk, en omdat iedereen bang was voor besmetting, zag men wat ik gedaan had niet als weldaad maar juist als het tegendeel ervan. Ik die tot nu toe zeer welkom was geweest, had ze gelijk bij mijn eerste stap in de stad iets buitengewoon storends en onwelkoms opgedrongen. Vandaar de algehele stilte die men het beste "stilte van verlegenheid" noemen kan. Want dat verlegenheid niet enkel voor een persoon maar ook door een grote mensenmassa geldt, mag duidelijk zijn.

Mijn kleine Halef scheen zich met dezelfde gedachten bezig te houden. Hij stond, met de teugels van de paarden in zijn handen, naast me, keek de zich verwijderende Dsjirbani met glanzende ogen na en bromde toen deze verdwenen was, bijna boos voor zich uit: "Ondankbaar volk! Je hebt je leven dubbel en drievoudig op het spel gezet, en nu het je gelukt is, zijn alle mannen stil. Maar nadoen kan niemand het! En kijk eens naar de ogen die ze opzetten en naar ons kijken! Je hebt wel indruk op ze gemaakt! Hier heb je je paard en je wapens. We moeten weer naar de overkant!"
We stegen weer op en lieten ons door onze paarden overzetten. De vrouw van de sjeik bevond zich steeds op de plaats waar we haar verlaten hadden. Ze nam ons nog eens op. Ze was de enige die het voornemen had te applaudisseren. Ze wilde daar net mee beginnen toen ze geschrokken op het water in het kanaal wees en riep: "De beesten! De monsters! Ze komen achter je aan! Pak je geweer! Schiet ze neer!"
De beide honden waren na ons het water in gegaan en zwommen naar de overkant. Iedereen drong vol angst naar voren en naar achteren, want naar de andere kant kon men niet uitwijken omdat daar ook water was. Zo kwam de plek vrij waar de honden naar toe zwommen en waar ik met Taldsja en Halef stond. Iedereen die in de buurt was, greep naar zijn wapen, zijn mes, pijl of spies om zich te beschermen. Ik hief waarschuwend de arm omhoog en riep: "Waag het niet ze aan te vallen, ze te verwonden! Dan worden ze weer onbedwingbaar zoals eerst! Ik sta voor ze in!"
"Als jij voor ze in staat, dan blijf ik bij je," antwoordde de vrouw van de sjeik flink.

Ik sprong van het paard en liep naar het water om de honden liefkozend te ontvangen. De ene likte de hem voorgehouden hand, en de andere haastte zich zijn voorbeeld te volgen. Ik wachtte tot ze het water uit hun vacht geschud hadden en bond ze toen met behulp van twee riemen rechts en links aan mijn stijgbeugel vast. Ze stonden het niet alleen toe maar gaven door een tevreden kwispelen te kennen dat ze het zelfs fijn vonden. Ze beschouwden het als bewijs dat ze nu bij mij hoorden. Dat hadden ze gewild en als ik weer in het zadel steeg en het paard zich in beweging zette, blaften ze luid en liepen vrolijk naast me mee. De vrouw van de sjeik bekeek het met een uitdruk van grote verbaasdheid.
"Wat een wonder!" riep ze uit. "Je schijnt een veel, veel groter en vaardiger tovenaar te zijn als de Sahahr!"
"Om door verstand en liefde dat goed te maken waar onverstand en haat schuldig aan zijn, is slechts een goede wil nodig, geen wonderen of zelfs tovenarij," antwoordde ik. "Een wonder is het slechts dat jullie het vanzelfsprekende en natuurlijke als een wonder zien. Bij alles wat er zo-even gebeurd is, stel ik mezelf steeds weer die ene vraag, of ik onnodig gehandeld heb of niet."
"Onnodig? Hoezo?"
"Is de Dsjirbani nu echt vrij?"
"Ja, echt!" verzekerde ik haar.
"Voor hoe lang?"
"Voor altijd!"
"Kan hij niet meer opgesloten worden?"
"Als schurftige en waanzinnige nooit meer. De Sahahr heeft hem vrijgelaten, en wel onder voorwaarden waar jij aan voldaan hebt. Hij is dus van nu af aan, tot hij sterft, een vrij man die niemand iets mag doen, zolang hij niet op een of andere manier de wetten van de Ussul overtreedt. Ik heb zijn vrijheid gewenst. Ik heb jou er om gevraagd. Ik zou graag mijn dank uitspreken, maar ik heb nu gehoord wat hij hierover zei, namelijk dat men zulk een dank moet leven en er niet over moet praten. Ik houd zijn mening voor verstandig en wijs en houd me eraan, doordat ik zwijg en van nu af aan door de daad met je te spreken. Wat je wenst, is mij net zoveel waard als mijn wens voor jouw geweest is. Ik verzoek je mij je vriendin te mogen noemen!"
"Dat mag je niet alleen, ik vraag je er zelfs om, en wel hartelijk! Het is voor mij een grote geruststelling te weten dat de bevrijding van de Dsjirbani voor het hele leven geldt. Het verwijt dat hij waanzinnig is, heb ik natuurlijk nog niet kunnen toetsen, maar ik wil je wel vertellen dat de haat van de Sahahr veel meer op krankzinnigheid lijkt dan het natuurlijke, goede en helemaal niet wraakgierige gedrag van zijn kleinkind. Toen de laatste tegen mij zei: "Niet ik ben geestesziek maar hij is het," dan wil ik hem niet helemaal ongelijk geven."
"Wat vreemd! Ook zijn eigen vrouw houdt hem af en toe voor geestesziek!"

"Wiens vrouw?"
"De vrouw van de tovenaar. Hebben we nog niet over haar gesproken?"
"Nee, ik hoor nu pas dat hij een vrouw heeft."
"En zelfs een die belangrijker is dan hij. Ze staat hoog boven hem. Ik zou zelfs willen zeggen dat zij de ziel en hij slechts het lichaam is. Ik ben veel met haar samen. Je zult haar leren kennen, misschien vandaag zelfs nog. Maar zeg me waarom kijk je zo verbaasd om je heen?"

Deze vraag had betrekking op een observatie die ik eerst nu maakte omdat we nu in het centrum van de stad, in de woonwijken, gekomen waren. Hier werd de weg waarop we reden veel breder dan tot nu toe; af en toe eindigden de kanalen en waren er open plekken waaraan de woonhuizen van de rijken en de voornamen stonden. Hier hadden zich zeer veel mensen opgesteld, meer dan eerst, en onder hen bemerkte ik opvallend veel gewonden, misvormden en invaliden die, hoewel ze niet bij elkaar maar alleen stonden, toch door bijzonderheden aan hun kleding bij elkaar schenen te horen. Ze hadden namelijk allemaal hoge leren laarzen aan die op die van onze kurassiers en garderijders leken. Aan dezen laarzen zaten reusachtige ruitersporen met enorme raderen die bij elke stap luid rinkelden, en daar schenen deze arme mensen bijzonder trots op te zijn. Op hun rug droegen ieder van hun een gevuld op een rugzak gelijkend ransel uit hondenvel. Wat er in zat, kon je niet zien. Hierbij kwamen twee ijzeren nabootsingen van kanonlopen, op elke schouder een, natuurlijk op een verkleinde schaal. De lopen waren iets langer dan de lengte van de schouderbreedte. Ze staken dus nog een stuk over de schouders heen, wat de betreffende personen de uitdrukking van grote lichaamsontwikkeling en kracht verleende. Men moest deze versierselen of deze onderscheidingstekens zo ongeveer als schouderbedekking of epauletten zien, waaronder aan de linkerkant lichtgekleurd schrift "Wij sterven voor" en aan de rechterkant "de Mir van Ardistan" te lezen was. Zoals ik later zag, waren er niet alleen van zulke ijzeren maar ook verzilverde en zelfs vergulde kanonlopen, al naar gelang de hoogte van de rang die deze mensen hadden. Allen die ik tijdens onze intocht hier zag staan, hadden een zeer hulpbehoevend uiterlijk. Desondanks hield ik ze niet voor gewone invaliden, maar voor een soort van oorlogsinvaliden die het verdienden dat men ze achting bewees. Daarom hield ik me tijdens het langsrijden heel intensief met hen bezig wat door de vrouw van de sjeik werd opgemerkt. Vandaar haar vraag, waarom ik zo om me heen keek.
"Onze soldaten schijnen je op te vallen," ging ze door.
"Soldaten?" vroeg ik. "Je bedoelt veteranen, gebrekkigen, zieken, gedemobiliseerden?"
"O Nee! Het zijn soldaten, echte soldaten!"
"Dat betekent dat je ze niet als invaliden moet zien? Vechten ze nog?"
"Ja, zodra er oorlog is. Daar zijn ze voor. Zij zijn het ook die het eigenlijke leger zullen vormen als het zover komt dat we tegen de Tsjoban optrekken."
"En dan zijn zij het dus ook die jullie verdedigd hebben als de Tsjoban jullie belegerden?"
"Zeker! Dat waren zij ook! Ze zijn nergens anders voor te gebruiken!"
"Zo! Hm! – Nergens anders voor te gebruiken! Jullie gebruiken voor het oorlogvoeren dus enkel mensen die nergens anders voor te gebruiken zijn?"
"Natuurlijk! Is dat bij jullie dan anders?"
"Ja! Bij ons zoekt men juist de beste, krachtigste en gezondste uit!"
"Wat zonde, wat ontzettend jammer! ik had gedacht dat bij jullie alles zo verstandig, zo wijs, zo goed doordacht zou worden gedaan, en nu hoor ik juist het tegendeel!"
"Kun je me bewijzen dat jullie in dit geval meer verstand en overleg tonen als wij?"
"Ja! Meteen!"
"Doe het dan!"
"Heel graag! Je weet, er is oorlog en er is vrede. Welk van beiden is de natuurlijke toestand die God wil en die ook wij willen?"
"De vrede."
"Je geeft dus toe dat de oorlog slechts de ongelukkige uitzondering van een gelukkige regel is?"
"Ja."
"Heel goed! Maar verder: er zijn nuttige mensen en er zijn nutteloze, ja, zelfs schadelijke mensen. Welke toestand van beide is de natuurlijke, de begerenswaardigste toestand: nuttig te zijn of nutteloos, misschien wel schadelijk?"
"De eerste."
"Hoe zou je een mens noemen die in plaats van het goede bij het goede en het nuttige bij het nuttige te voegen, het kwade bij het goede en het schadelijke bij het nuttige voegt? Hou je hem voor wijs, weloverwogen?"
"Nee."
"De nuttige mensen, de gezonde, zij die in staat zijn te werken behoren dus tot de vrede, de anderen echter tot de oorlog! Het is een onvergeeflijke domheid en zonde, juist de broodwinners van het volk tegenover de vijand te zetten, zodat zij vernietigd kunnen worden! Wij doen het tegendeel: wij houden ze thuis -"
"En worden daarom regelmatig verslagen?" wierp ik tegen.
"Nee! Niet regelmatig maar bijna altijd! Bedenk echter dat de Tsjoban enkel komen om onze kudden te stelen. Ik neem aan dat ze ons overvallen en duizend ossen roven. Ik kan dat verhinderen als ik twee- of driehonderd jonge, krachtige mannen opoffer die in de strijd met hun gedood worden. Effendi, ik zeg je dat de keuze tussen deze duizend ossen en de driehonderd jongemannen mij niet moeilijk valt. Ik zou met vreugde de ossen geven om de mensen te redden! Het komt niet in ons op de Mir van Ardistan juist onze beste en uitgekozen mensen te sturen, eens te meer omdat de schatting die hij bovendien van ons verlangt nauwelijks op te brengen is."

"Jullie betalen schatting?" vroeg ik.
"Jullie soms niet?" vroeg ze daarop.
"Nee," antwoordde ik.
"Hoe noemen jullie het dan?"
"Belastingen."
"Dat is precies hetzelfde. Belastingen zijn afgedwongen schatting. Niemand geeft ze graag. Als ze voor de werken van vrede worden gebruikt, brengen ze zegen. Zijn ze echter nodig voor de oorlog, dan brengen ze een vloek. De belasting die we aan de Mir van Ardistan betalen, is alleen voor de oorlog. We moeten hem precies zoveel betalen als het onderhoud van de lijfwacht kost. Deze lijfwacht bestaat enkel uit de langste Ussul, met wie hij pronkt en voor wie iedereen bang voor is. Die moeten we hem natuurlijk ook leveren. Wij redeneren dus als volgt: we moeten de lijfgarde en alles wat voor hun onderhoud nodig is, leveren; dus leveren we hem alleen mensen die wij kwijt willen of die we hier in elk geval ook moeten onderhouden, zonder dat we nut ervan hebben. Dat zijn de zieken, de uiterlijk en innerlijk zieken, de luiaards, de lichtzinnigen, de onbetrouwbaren, de leugenaars, de dieven. Op deze manier vermijden we misdaad en hebben we geen gevangenissen nodig. Alleen daardoor al konden we je verzekeren dat geen Ussul je zou bedriegen want de slechtsten zijn bij de Mir en niet meer bij ons!"
"Voegen ze zich naar dit gebruik om soldaat te worden?"
"Met plezier!"
"En ook lichamelijk zieken sturen jullie?"
"Ja. Het is alleen nodig dat ze voorgeschreven lengte hebben. Het is meestal goed voor hen. Zodra ze uit onze laagliggende, vochtige bossen in de zon en in de bergen komen, worden ze gezond. Ook de zedelijk zieken worden gezond. De tucht bij de Mir van Ardistan is streng. Wie zich niet aanpast, gaat te gronde. Daardoor komt het dat al die lijfgardisten die hij op hun wens ontslaat en naar huis terugstuurt, hele bruikbare mensen zijn die er trots op zijn hier bij ons geacht te worden. We hielden het voor voordelig uit hen ons kleine staande leger te vormen, en ik ben ervan overtuigd dat je ons daar straks voor zult loven. Je zult een hele compagnie van hen zien die klaar staat ons te ontvangen, want onze aankomst is gemeld. Nog twee minuten, en we zijn bij het paleis. Sta me toe weer bij de sjeik te gaan rijden!"

Ze dreef haar paard weer aan en bevond zich na enige ogenblikken aan de zijde van haar gemaal. Ik was nu weer alleen met Halef. Dit deel van de stoet had beduidend meer ruimte nodig dan de andere delen, en wel vanwege de honden. Men vertrouwde hen niet. Voorop reed de sjeik met zijn vrouw; dan volgde de helft van de oudsten; hierna kwamen wij beide. Achter ons hadden we de andere helft van de oudsten, waar zich de menigte kijkers bij aansloot. De voorste helft haastte zich om uit de buurt van de honden te komen, en de laatste helft aarzelde zo zeer om ze te naderen dat ik met Halef midden in een groot gat reed dat zich maar niet wilde sluiten. De mensen aan wie we voorbijkwamen, konden ons dus zeer gemakkelijk en duidelijk van alle kanten bekijken. De indruk die we maakten, scheen geen goede te zijn. Wij en onze paarden waren te klein voor hen. Dat konden we zien aan hun bewegingen waaruit teleurstelling sprak. De legende over ons was ons vooruitgesneld. Wat Halef over ons verteld en bericht had, was hoogstwaarschijnlijk al overal bekend. En nu konden deze goede mensen die gewend waren alleen te oordelen naar lichaamslengte wat ze gehoord hadden niet in overeenstemming brengen met onze kleine, breekbaar lijkende gestalte.

Op dit moment doken twee grote, torenachtige bouwwerken op die steeds massiever schenen te worden hoe dichterbij we kwamen. De weg die we tot nu toe genomen hadden, eindigde. Hij eindigde op een grote, vrije plaats van vierkante vorm. De ons tegenoverliggende zijde werd door de rivier begrensd en leek de belangrijkste aanlegplaats te zijn. Aan de beide overige zijden, dus links en rechts van ons, stonden de genoemde torens die exact op elkaar leken, alleen had de ene vensters en de andere niet. De muren ervan waren rond met een uiterste middellijn van ongeveer honderdvijftig passen. De hoogte van de muur bedroeg ongeveer twintig meter; maar de hoogte van de torens was aanzienlijker, want uit de muur kwamen vele, uit zeer sterke boomstammen getimmerde zuilen tevoorschijn die het dak droegen. Dit dak had de vorm van een reusachtige paraplu, waarvan de paal uit de sterkste bomen was samengesteld en in het binnenste van de toren precies in het midden van de cirkel stond. Aan deze paal zat een uit treden bestaande houten trap vast die naar boven voerde, naar een klein, van hekken voorzien platform dat boven op de punt van het schermvormige dak lag. De zuilen waarop het dak rustte, waren niet door tussenwanden verbonden maar stonden vrij en lieten zo'n hoeveelheid licht in het binnenste vallen dat vensters niet nodig waren. Desondanks was het binnenste volledig tegen de regen beschermd omdat het dak rondom ver over de muur uitstak en daardoor verhinderde dat de regen naar binnen viel. Ook de beide zeer hoge en brede poorten leken op elkaar; ze hadden het allereenvoudigste stenen kozijn zonder enig spoor van versiering.
De toren rechts van mij die alleen de naakte muur liet zien en geen vensters, was de zogenaamde "Tempel"; de andere, aan de linkerkant liggend, was het "Paleis". De laatste had rondom vier rijen vensters maar klein, lijkend op schietgaten en zonder glas en kozijnen. Deze toren was van binnen uitgebouwd, met balken en wanden van hout. De kamers, ruimtes en vertrekken of hoe je ze ook noemen wilt, lagen aan de muur. Elk van hen had een, twee of ook meer vensters. Er waren ook enige grotere ruimtes die als zaal dienst deden. Deze kamers namen niet de gehele binnenruimte in beslag, maar er bleef in het midden, dus om de paal van de paraplu, een vrije plek, een soort binnenhof, waar zich twee machtige vuurhaarden bevonden. De op de vloer liggende matten en kussens duidden er op dat hij bij slecht weer als vergaderzaal, overlegruimte en amusementshal gebruikt werd.

Zo veel over de "Tempel" en het "Paleis" van de Ussul. Het was voor hen genoeg twee stenen gebouwen van deze grootte te bezitten. Van enige architectuur was geen sprake. Maar deze torens maakten toch indruk juist door het gebrek aan uitdrukking en geest. Men kon zien dat dit volk architectonisch had willen spreken maar er niet toe in staat was geweest en het slechts tot deze ene geweldige schreeuw, tot deze enige, grote, ongearticuleerde uitroep had gebracht; toen was het in het vroegere zwijgen teruggevallen en daarna stom gebleven. Stom, helemaal stom? Maar nee! – Er was een tweede poging gedaan, niet op architectonisch maar op zuiver plastisch gebied. Namelijk tussen de twee massieve torens, precies in het midden van de vrije plaats waaraan ze lagen, stond op een hoge bakstenen onderbouw een niet slecht gelukt standbeeld van een gezadeld paard dat uit sterke houten delen in elkaar gezet was en dan door verf beschermd werd tegen de vernietigende aanvallen van de weersomstandigheden.
Massief, zwaar en zwaarlijvig stond het paard op zijn voetstuk. Het was, zoals gezegd, niet slecht getroffen, maar als men de kop een beetje veranderde en er twee hoorns op zou zetten, was het net een os. Maar dat het geen os maar een paard moest voorstellen, kon men daaraan zien dat het een ruiter droeg, in elk geval op het moment toen wij het plein bereikten. Deze ruiter was levensgroot, ik bedoel, naar de maarstaven van de Ussul. Het paard was echter meer dan levensgroot, en daarom leek de ruiter veel te klein voor dit uitzonderlijke zwaarlijvige ros. Je kon je afvragen hoe de kunstenaar op zo'n misser voor wat betreft de verhoudingen was gekomen. En ook over een ander punt kreeg je geen duidelijkheid als je er naar keek, namelijk over het materiaal waarvan de ruiter gemaakt was. Het paard bestond, zoals gezegd, uit hout. Het materiaal echter waaruit de daarop zittende gestalte bestond, was niet te herkennen, want de figuur was geheel gekleed met echte kledingstukken. Ook het gezicht verraadde het materiaal niet omdat een reusachtige baard de trekken onherkenbaar maakte. Op het hoofd van de ruiter zat een lichtgekleurde, grote, Indisch gewonden turban met een zeer hoge pluim van reigerveren. De gestalte was in een soort kroningsmantel gehuld die van rode stof gemaakt was en op de kraag en onder bij de zoom met een witte pels afgezet was. Vanwege de grote lengte en breedte van de mantel bedekte hij niet alleen de hele figuur van de ruiter maar ook nog het achterste deel van het paardenlijf; men zag niet eens de stijgbeugels met de voeten.

"Een gedenkteken!" zei Halef verbaasd. "Hier bij de Ussul! Ze hebben dus ook iets met kunst. Wie had dat gedacht! De ruiter wil ik wel eens nader bekijken. Wat zonde van de mooie rode mantel en de witte turban met vederdos als het regent! Helaas hebben we er nu geen tijd voor om hem nader te bekijken!"
Dat was juist. Want de sjeik had, zodra de beide torens in zicht kwamen, zijn paard tot draf aangezet, en wij moesten in hetzelfde tempo volgen. Hij wilde hiermee een diepe indruk op ons maken. Het grote plein was net zo als de omgeving gevuld door een grote mensenmenigte; daardoor vonden we alleen nog ruimte voor ons en de oudsten om er door heen te komen; de overigen moesten blijven waar ze waren.
Alles was stil. Deze zwijgzaamheid was meer dan voorbeeldig te noemen; ze had iets teleurstellends, bijna iets beangstigends. Toch viel ze alleen de beide vreemdelingen op; die inheemsen waren dit gewend. Overigens werden wij tweeën door de rondom ons zijnde mensenmassa volstrekt niet lastiggevallen. Vanwege de honden bleef men ons uit de buurt.

Toen we de poort van het "paleis" naderden, zagen we aan beide kanten ervan een kanon; bij elk ervan stonden vier soldaten van het reeds beschreven soort. De ene hield de brandende lont, de tweede de schraper, nodig voor het wissen van de loop, de derde en vierde een zak met kruit en de lont bereid. Aan de zijkant was de "hele compagnie" soldaten opgesteld, waarvan de vrouw van de sjeik gesproken had. We stopten vlak voor hun front om van de militaire pracht te kunnen genieten die men ons toegedacht had. De sjeik en zijn vrouw bleven naast ons staan om ons eventueel uitleg te geven. De compagnie telde veertig man die met lange sleepsabels en vuursteengeweren uitgerust waren. Ze vormden geen dubbele maar een enkele rij. Die was langer en zou ons meer imponeren. Deze mensen waren allemaal blootshoofds, droegen echter de al genoemde hoge rijlaarzen met enorme sporen en een geweldige, goedgevulde ransel op hun rug. Er waren alle mogelijke blessures, verwondingen en verminkingen te zien: een- en anderhalfbenige, een- en anderhalfarmige personen. Er was nauwelijks een lichaamsdeel of zintuig dat niet bij de een of ander miste of in ieder geval gekwetst was. Maar ze stonden allemaal goed doorvoed en stram in de houding en toen ze begonnen te exerceren, waren hun bewegingen zo fris en levendig dat men kon zien dat ze het van ganser harte deden. Twee van hen stonden een pas voor het front opgesteld; ze droegen geen geweer, maar hielden de getrokken sabels in de hand.

"Dat zijn de luitenants," verklaarde de sjeik me. "Je ziet het, de kanonnenlopen op hun schouders zijn niet zwart maar verzilverd."
Een stond er een nog meer naar voren, in het midden. Hij had ook een sabel, maar hoogrode schouderepauletten.
"Wie is dat?" vroeg ik.
"Dat is de kolonel" beleerde hij mij.
"Dan mis ik nog de eerste-luitenant, de kapitein, de majoor, en anderen!"
"Ja dat klopt," bekende hij. "Die hebben we niet omdat ons dat veel te veel geld zou kosten."
"Maar ik heb alleen van ijzeren, verzilverde en vergulde schouderstukken gehoord, niet van rode!"
"Ja dat klopt ook! Als kolonel moest hij eigenlijk gouden hebben maar die waren me te duur. Toen heb ik ze rood laten verven voor hem, en ik vind dat ze er heel mooi uitzien. Hij was er zelf erg blij mee en zei dat dit nog nooit was voorgekomen. Weet je, het hebben van soldaten, is nog niet zo slecht. Je kunt daardoor laten zien wie je bent. Maar zodra het ophoudt winstgevend te zijn en het geld begint te kosten, zie ik er liever van af! Je kunt toch onmogelijk grote kosten maken om mensen te onderhouden die

er eigenlijk alleen maar voor zijn om anderen om te brengen! Maar let nu op! Het schieten begint! Allereerst met kanonnen! Dat alles tot jullie eer!"
Hij had zijn mening over het bestaansrecht van de soldatenstand op zo'n onbevangen, eerlijke toon uitgesproken alsof men absoluut niets anders kon denken. Halef, bij wie de aanblik van troepen steeds vreugde bereidde, glimlachte heimelijk in mijn richting. Ik antwoordde niet. Wat ik hier op moest terugzeggen, kon ik veel beter later doen dan nu, waar kennelijk grote dingen werden voorbereid. De kolonel wendde zich tot de kanonniers, hief zijn sabel omhoog en riep: "Geeft acht!"
Om te laten zien dat ze dit commando gehoord hadden en ook wilden uitvoeren, wierp elk van de acht vuurwerkers het hoofd zo ver mogelijk in de nek.
"Laden!" beval de kolonel.
Nauwelijks had hij dat gezegd, of de acht artilleristen sprongen met grote geestdrift op het geschut toe alsof ze de hele wereld in stukken wilden schieten. Wie niet wist waarom het ging, had kunnen geloven dat het hun bedoeling was een krijgsdans of rondedans op te voeren. Daarbij werd er gestoten, geduwd, geklopt, gebonsd, geschud, gerammeld, gekeerd, gekreund, gesteund, gestruikeld en gesprongen, zodat het zweet ze uit alle poriën liep.
"Er gaat iets groots gebeuren!" riep de sjeik vol erkenning tegen me uit. "Tien schoten! Denk je eens in, tien schoten! Wat duur! – En dat alles jullie ter ere!"
Eindelijk stonden alle kanonniers weer stil. De man met de lont blies hier krachtig tegenaan.
"Geeft acht!" beval de kolonel weer.
Weer vlogen de hoofden achterover. De menigte, waarop de lopen gericht waren, bukte onwillekeurig.
"Vuur!" brulde de kolonel uit alle macht.
Toen raakte de man met de lont het kanon van achteren aan, eenmaal – tweemaal - - vier- en vijfmaal - - - maar tevergeefs! En net zoals bij het ene kanon, was het ook bij het andere kanon! Het viel noch de een noch de ander in te doen wat ze moesten doen.
"Wat is er aan de hand?" vroeg de commandant.
"Hij gaat niet af -!" antwoordden de beide lontenlui.
"Waarom dan niet?"
"Het kruit is helemaal nat!" verklaarde de ene, en de andere voegde er aan toe: "Dan heb ik dus toch gelijk? Ik heb al meteen van het begin af aan gezegd dat het niet ontbranden zou! Jij wilde het echter niet geloven!"
Dit verwijt was tegen de kolonel gericht. Die wierp een verlegen blik op de sjeik en klaagde: "Het is een waar ongeluk, dit altijd natte kruit in dit vochtige land! Wat is daar aan te doen? Wat moet ik doen?"
Toen wendde de sjeik zich tegen mij:
"Je weet dat de schoten alleen voor jullie bedoeld waren. En je hebt gehoord dat het kruit niet wil ontsteken. Als je per se de tien schoten wil hebben die ik je beloofd heb, dan moeten we het drogen!"
"Hoe lang duurt het nog?" vroeg ik.
"Drie of vier dagen."
"Dan verzoek ik je deze dappere artillerie niet onnodig moeite te laten doen! Want het kruit wordt daarna toch weer vochtig."
"Inderdaad. Je bent dus bereid ervan af te zien?"
"Ja."
"Dank je wel! Tien schoten kosten toch geld."
Hij zei dat zo luid dat ook de soldaten het hoorden. Daarom riep nu de kolonel tegen hem:
"Dan zijn we dus klaar met de batterij?"
"Ja," knikte de sjeik.
"En het exerceren van de afgestegen garderuiters kan beginnen?"
"Ja!"
De kolonel wendde zich nu tot de lange linie en riep met donderende stem: "Geeft acht!"

Ieder van hen gaf zichzelf een krachtige ruk om het bevel uit te voeren. Hierop volgden zeer indrukwekkende pogingen om te laten zien hoe men een mens moest doodschieten. Het geheel werd zeer aanschouwelijk gebracht. Het kruit scheen hier beduidend droger te zijn dan bij de artillerie, want van de veertig geweren gingen ongeveer twintig tot vijfentwintig daadwerkelijk af, hoewel niet te gelijk. Die geweren die niet af gingen, gaven een besparing van kruit van ten minste veertig procent, wat de sjeik in zo'n goede bui bracht dat hij continue om bijval riep.
Het was vanzelfsprekend dat ik met zijn geestdrift instemde. Halef deed alle moeite om hem en mij te overschreeuwen. Zo werden ook de oudsten aangestoken en ze begonnen mee te schreeuwen. En nu opende ook Smihk, de dikke, zijn muil en brulde in alle mogelijke toonaarden mee, zodat het over de hele plaats schalde. Dat werkte overweldigend. In de menigte werden eerst enige en toen steeds meer enthousiast, tot uiteindelijk alles en iedereen aan het hels kabaal meedeed. Dat gaf een spektakel dat bijna geen einde wilde nemen. Iedereen was verrukt. Toen het gebulder eindelijk begon te liggen, schreed de kolonel op ons toe, salueerde en vroeg de sjeik: "Ben je tevreden?"
"Ja," antwoordde deze.
"En jij?" werd ook aan mij gevraagd.
"Zeer tevreden! Zeg je dappere troepen dat ik me over ze verheug!"
"En jij?" wendde hij zich nu ook aan Halef.
"Ik bewonder jullie!" loofde deze. "Ik verzoek je je leger te berichten dat wij het voor onoverwinnelijk houden!"
De commandant keerde naar zijn mensen terug om hen deze erkenning mee te delen. Over deze lof waren ze zo verheugd dat de "afgestegen garderuiters" de geweren die afgingen nog een keer afschoten zonder hiertoe het bevel te hebben gehad. Ook de beide lontendragers van de artillerie deden nog

een serieuze poging het vochtige kruit aan te steken. Maar het lukte niet. En nu was de feestelijke ontvangst voorbij. Ik bedankte de sjeik en zijn vrouw voor dit ongewone eerbewijs. Halef volgde mijn voorbeeld, en toen werd ons gevraagd af te stijgen en met hen mee naar binnen te gaan in het "Paleis" om het "Welkom" te eten en te drinken. Ik maakte de honden duidelijk bij de paarden te blijven; ze begrepen me direct, gingen zitten en bleven daar zitten tot onze terugkeer.

Het binnenste van het "Paleis" zag er bijna als een circus uit, waar men zich alleen in de ronde, in het midden gelegen arena kan bewegen omdat alle tribunes rondom met planken van boven tot beneden dichtgetimmerd waren. Achter deze planken lagen de kamers en ruimtes met een-, twee- of meer ramen, waarover ik al gesproken heb; naar de bovenste voerden smalle houten trappen omhoog. Het plein in het midden waar men ons heenbracht, kreeg zijn licht slechts van boven. In de beide haarden brandden reusachtige houtvuren, waarop verscheidene stukken van een rund en kleinere stukken vlees werden gebraden. Gekookt werd in grote, stenen potten. Er werden ook lange, smalle broden gebakken die bijna zo dun als koeken waren.
"Heerlijk, Sihdi! Heerlijk!" zei Halef, terwijl hij met zijn tong klakte.
De geur en smaak van versgebakken brood was voor hem het hoogst denkbare genot.
"Wat bedoel je, het vlees of het brood?" vroeg Taldsja toen ze zijn woorden hoorden.
"Het brood!" antwoordde hij en hij maakte daarbij een gezicht dat straalde van genot.
Ze lachte en zei: "We hebben jullie vanwege het brood in dit huis gebracht. Jullie zullen het 'Welkom' eten en dat bestaat uit zout en brood. Sta me toe dat ik het je geef!"
Ze ging naar de haard, waarop de nog warme, geurende broden lagen, bestrooide ze met zout en brak het toen voor ons vieren in vier gelijke delen. De gebruikelijk woorden die op de rechten en plichten van gastheer en gast betrekking hebben, werden over en weer uitgewisseld. Toen at iedereen zijn deel.
"Nog een stuk maar dan een hele!" smeekte Halef.
Taldsja vervulde deze wens met plezier, keek lachend naar mij en vroeg:
"Jij ook nog een, Effendi?"
"Ja alsjeblieft, ook een hele!" antwoordde ik.
Ze haalde het gewenste voor ons. Halef ging op de eerste de beste boomstronk zitten die op de grond lag en begon te smullen.
"Kom, Sihdi!" zei hij, terwijl een stukje opschoof om plaats voor me te maken. "Kom naast me zitten! Ik sta niet eerder op dan als ik klaar ben!"
Ik volgde deze uitnodiging zonder dralen. Dat was natuurlijk uiterst onceremonieel gehandeld, maar het deed de sjeik en zijn vrouw plezier, en later vertelde men mijn kleine Hadsji dat wij ons door de ongedwongen oprechtheid waarmee we hun bakkunst eerden, de harten van alle aanwezigen in korte tijd gewonnen hadden.

Hierna verliet Taldsja ons voor korte tijd. Toen ze terugkeerde, had ze een grote stenen kruik in de ene en vier kleine, Chinese porseleinen kopjes in de andere hand. De laatsten behoorden ongetwijfeld tot haar kostbaarste bezit.
"Het "Welkom" wordt zoals bekend, niet alleen gegeten maar ook gedronken," zei ze. "Ik zal jullie daarom dan ook de simmsemm brengen dat we hier altijd bij drinken."
Zowel simm als semm betekent: vergif; simmsemm betekent dus dubbel vergif. Dat klonk niet erg verleidelijk. De vloeistof die ze in de kopjes goot, was helder doorzichtig en rook zeer sterk naar spiritus. De sjeik sprak enige begroetende en verwelkomende woorden en dronk toen zijn kopje in een teug leeg. Halef antwoordde hem op zijn hoffelijke wijze en goot toen het goedje ook in een keer naar binnen. Een geweldige hoestaanval was het gevolg. Ook Taldsja dronk het leeg; ik zag echter dat ze zichzelf maar heel weinig had ingeschonken. Helaas kon ik dit messcherpe drankje niet weggooien; het moest gedronken worden omdat het het "Welkom" was. Ik deed er zo lang mogelijk over en moet naar waarheid bekennen dat ik tot nu toe nog nooit zoiets weerzinwekkend bijtends gedronken had.
"Vergeving, o sjeik!" zei Halef toen hij zijn hoestaanval overwonnen had en de tranen uit zijn ogen gewreven had. "Het was helemaal niet mijn bedoeling deze manier om ons welkom te heten af te keuren, maar ik moet je toch verzoeken mij te zeggen wat voor een helse drank en duivels water dit is, zodat ik er later voorop kan passen mijn binnenste naar buiten en mijn buitenste naar binnen te moeten keren!"
"Dat is simmsemm," antwoordde de gevraagde. "Jullie hebben haar naam reeds gehoord. Deze drank wordt uit veel koren en weinig wortelen gemaakt en wordt alleen verdragen door sterke personen. Ik drink haar zeer graag!"
"Helaas!" keurde zijn vrouw af, terwijl ze vriendelijk waarschuwend de vinger hief. "Wie zijn stam daardoor gelukkig wil maken dat hij hen met goede voorbeelden voorgaat, die mag zulke rommel niet drinken. God heeft de mensen het graan gegeven dat hij er brood van maakt maar geen gif. Wie zijn naaste gif in plaats van brood geeft, die doet wat hij niet zou moeten doen! Hoe lekker smaakt dit brood en wat zal het je goed doen! Hoe smerig daarentegen smaakt deze simmsemm die iedereen die hem vaak drinkt, in kwade roes of verschrikkelijke ziekte stort! En toch zijn beide, de zegen en de vloek, uit dezelfde vruchten en zaadkorrels gemaakt! Heb jij hier wel eens over nagedacht, Effendi?"
"Al heel vaak, heel vaak!" antwoordde ik.
"Hoe is het toch mogelijk dat de mens er zo veel aan doet de zegen die God hem zendt, in een vloek te veranderen? En als hij dat dan gedaan heeft, zet hij nog een kroon op zijn werk door de vloek als een genot te zien! Zelfs Amihn, de beroemde sjeik van de Ussul, heeft zonet bekend dat hij het ook graag drinkt!"
De laatste woorden werd op een schertsende manier gesproken, maar waren ernstig gemeend, en dus kwam het de sjeik heel gelegen dat wij ondertussen ons brood opgegeten hadden en dat het hem nu toegestaan was dit voor hem niet echt gemoedelijke thema af te breken.

"Het "Welkom" is voorbij," zei hij; "ik zal jullie naar je woning brengen. Deze is niet hier in het slot maar hier niet ver vandaan, aan de rivier"
"We hebben dat gedaan voor jullie gemak," verklaarde zijn vrouw, opdat de mensen niet zullen denken dat het jullie zou mankeren aan achting voor ons. "Het continue lawaai van het paleis zou jullie in je welzijn storen; ook zou het voor jullie dan niet mogelijk zijn je paarden bij je te hebben. Daarom zullen wij jullie naar een rustig en gerieflijk huis brengen, waar het jullie beter zal bevallen dan hier bij ons. Ik ga mee."

Wij verlieten het inderdaad zeer rumoerige paleis en keerden naar onze paarden terug. De mensenmenigte was ondertussen bijna helemaal verdwenen. Er waren nog slechts enkele kleine groepen die waren blijven staan om ons voor de nacht misschien nog eenmaal te zien. Terwijl wij onze blikken over het plein en deze mensen lieten zweven, riep Halef plotseling met een luide schreeuw van verrassing: "Masjallah! Wat zie ik? Er gebeuren tekenen en wonderen!"
Hij wees naar het ruiterstandbeeld. Mijn blik volgde zijn uitgestrekte arm naar deze richting, en nu zag ik dat de ruiter zich op het paard begon te bewegen. Hij sloeg de lange mantel open en liet hem op het voetstuk neervallen. Toen keek hij om zich heen, eerst naar rechts en links, daarna achter zich. Tot dusver had hij helemaal onbeweeglijk steeds voor zich uitgekeken. Toen hij zich er nu van overtuigd had dat het plein helemaal leeg was, vond hij het overbodig langer te blijven zitten. Hij strekte het rechterbeen naar achter in de hoogte, zwaaide het over het paard heen en klom aan de linkerkant van het voetstuk af.
"Hij leeft! Hij leeft!" riep Halef uit. Hij voelde zich zo oerkomisch ontroerd dat hij begon te lachen. "Hij leeft! Hij leeft! Een levende ruiter op een houten paard!"
Hij lachte steeds luider en luider. Ik moest me beheersen om niet mee te lachen.
"Waarom verwonder je je daarover?" vroeg de sjeik, half verbaasd en half beledigd. "Wat is een groter kunst, mensen of hout in standbeelden te veranderen?"
Deze vraag verblufte Halef. Hij begreep dat zijn lachen beledigend was. Hij liet zij blik zinken en schaamde zich. Maar meteen keek hij weer omhoog, waarbij hij op zijn eigen oprechte, vrijmoedige wijze antwoordde: "Vergeef me, o sjeik! Maar zoiets heb ik werkelijk nog nooit gezien!"
"Dan vind jij het dus normaal te lachen als je iets ziet wat je nog nooit eerder gezien hebt? Dan kan ik je hier bij ons bijna niets laten zien, want je zou waarschijnlijk zo veel onbekends zien dat je niet zou ophouden met lachen!"
Deze klap was raak maar Halef was veel te trots om dit te laten merken. Hij deed alsof hij niet berispt maar geprezen was, en vroeg: "Wat moet deze hele zonderlinge zaak voorstellen?"
"Een overhaasting – verder niets," antwoordde Taldsja in plaats van haar man. "Zo vaak als er vreemdelingen bij ons kwamen of als een Ussul uit het buitenland terugkeerde, hoorden wij dat andere volken hun beroemde en verdienstelijke mannen eren door een monument voor ze op te richten. Het zou zelfs voorkomen dat men een monument opricht voor personen die noch beroemd noch zich verdienstelijk hebben gemaakt. Toen begonnen de Ussul schaamte te voelen. Ze meenden al vele grote en verdienstelijke mannen onder hen te hebben gehad, maar voor nog geen een van hen was een standbeeld opgericht. Daarom kwamen de oudsten bij elkaar om hierover te beraden. Er werd besloten, mee te doen aan dit mooie gebruik en voor elke beroemde en verdienstige gestorvene van het volk van de Ussul een ruiterstandbeeld op te richten, ongeacht of hij een slechte of goede ruiter was geweest. De hoofdzaak is toch niet het rijden maar de verdienste die men eren wil. Het was duidelijk dat men met de reeks van sjeiks beginnen moest en eerst later met de andere grote geesten. Er werden twee commissies opgericht, namelijk de eerste commissie voor het feitelijke bouwen van het monument en de tweede commissie voor het vaststellen van de volgorde waarop de af te beelden personen op elkaar moesten volgen, want het was nodig in dit opzicht de beroemdheid en de verdienste van iedereen met de grootste zorgvuldigheid tegen die van de anderen af te wegen, zodat iedereen precies op de plaats zou staan die hem toekwam. Het ging er in de eerste plaats om welke sjeik de grootste, de beroemdste en de meest verdienstelijke was, want alleen met deze mocht men beginnen.
Terwijl de tweede commissie met de voorbereidingen en studies begon die voor een rechtvaardige en zekere uitvoering van zo'n keuze noodzakelijk zijn, ging ook de eerste commissie aan het werk, doordat de sokkel van de eerste zuil opgericht werd. Toen deze klaar was, had de tweede commissie nog geen besluit genomen wie de eerste ruiter moest zijn maar wel over het paard. Daarom werd er verder gebouwd. Men begon met het paard. Toe deze gereed op het plein stond, was de andere commissie tot de overtuiging gekomen dat men juist voor de allerberoemdste sjeik geen monument kon oprichten omdat hij geen verdiensten had en zijn volk aan de rand van de afgrond gebracht had. Maar er waren verschillende Ussul die dan wel geen sjeik geweest waren maar in beroemdheid en goede werken hoog boven ze stonden. Nu kwamen er scheuringen die steeds verder gingen en zich uitbreidden over de gehele stam. De een wilde gedenktekens alleen voor krijgers, de tweede alleen voor de vredelievende mensen, de derde was voor beiden. De vierde verlangde paarden, de vijfde geen. De zesde verlangde deze, de zevende een andere volgorde. De achtste - - maar kort en goed, sinds het paard hier op het plein stond, geloofde iedereen dat eerst of een van zijn voorouders of hijzelf, natuurlijk pas na zijn dood, erop zou komen te staan. Er was zoveel twist en ruzie en haat en toorn, zoals er nog nooit geweest was. Wij vrouwen kenden onze mannen en zonen niet meer terug. Er waren enkel nog woestelingen, bezetenen en narren. Toen kwamen wij vrouwen bij elkaar. Wij vormden ook twee commissies. De eerste commissie moest aantonen,, hoe al deze beroemde en verdiende mannen er uit zagen als ze bekeken werden door vrouwen en kinderen. De tweede commissie verlangde dat in plaats van deze ontmaskerde beroemdheden slechts dappere en verdiende vrouwen monumenten moesten krijgen, en ze moesten tegelijk naar zulke vrouwen op zoek gaan. Toen ontdekten we al snel dat er vele duizenden waren die het verdienden op een voetstuk geplaatst te worden, en we begonnen er meteen mee de volgorde on-

der hen vast te stellen. Nu gingen de ogen van de mannen open. Ze herkenden in de domheid van hun vrouwen hoe dom ze zelf waren geweest en ze waren graag bereid de vrede tussen het mannelijke en vrouwelijke leger weer te herstellen. De twee commissies van daar kwamen met de twee commissies van hier samen. Er werd alleen vanuit het verstand en het hart overlegd, en men kwam er achter dat er bij de Ussul nog nooit een mannelijke of vrouwelijke persoon was geweest die het verdiende door een gedenkteken hoog boven de anderen die er geen een gehad hadden, te komen te staan. Hieruit trok men de conclusie dat men verder ook niemand zou vinden die zich op deze wijze zou onderscheiden. Zo werd door iedereen besloten en goedgekeurd voor altijd af te zien van de oprichting van monumenten in het land van de Ussul."
"Maar, hier staat toch nog het paard! En er zat vandaag iemand op!" zei Halef daarop.
"Ja," glimlachte ze, "het paard is er nog. Vind jij soms dat we het hadden moeten afbreken en verbranden?"
"Ja; want het heeft toch geen doel meer."
"O toch wel! We lieten het als gedenkteken voor onze dwaasheid staan. Dat is een toch doel en wel een goed doel! En hier kwam al snel een tweede bij. Korte tijd nadat we wijs geworden waren, verlangde de toenmalige Mir van Ardistan dat men voor hem in alle hem onderdanige of schatplichtige landen en provincies een monument moest oprichten. Ook wij waren hiertoe verplicht. We beraadslaagden en besloten geen normaal standbeeld maar een verheven ruiterstandbeeld op te richten. Het paard was er al! Zo bespaarden we op de kosten. En ten tweede besloten we hem geen dode figuur te geven, maar een echte, levende gestalte. Dode figuren zijn uitzonderlijk duur; mensen heeft men echter overal en vaak bijna voor niets. We zagen ervan af kunstenaars en stenen uit het buitenland te laten komen, en huurden de langste en breedste Ussul in die we konden vinden als Mir van Ardistan. Hij kreeg een rode mantel met witte randen en een grote turban met reigerveren. Hij wil er geen loon voor hebben, hij doet het voor de eer. Zo vaak, zoals vandaag bij jullie intocht, hij de gelegenheid krijgt met onze Mir van Ardistan te pronken, zet deze man de turban op, doet de mantel om en klimt op het paard. Daar blijft hij zitten tot de feestelijkheden voorbij zijn, en dan klimt hij er weer van af. Heeft hij het goed gedaan en elke beweging vermeden, zodat men hem echt voor een levenloze figuur kon houden, dan wordt hij in het bijzonder onderscheiden door hem toe te staan aan het feestmaal deel te nemen. Heeft hij echter fouten gemaakt, dan wordt hem deze eer ontzegd. Kijk! Hij is afgestegen. Nu staat hij daar en wacht of wij hem zullen uitnodigen of niet."
"Zul je het doen?" vroeg Halef.
"Ja, want hij heeft het vandaag erg goed gedaan. Voor de uitzonderlijk lange sabel die aan zijn zij hangt, heeft hij zelf gezorgd. Hij zegt dat dit bij zijn hoge rang hoort. Hij heeft zich namelijk zo in de "hoge rang" die hij moet uitbeelden, ingeleefd en zich deze al zo eigen gemaakt dat hij zich ook als de Mir van Ardistan gedraagt als hij niet op het paard zit. Daarom zegt men dat hij gek geworden is. Vooral de verschillende palmen-, lotus-, leeuwen- tijger- en andere orden die hij op zijn borst draagt, hebben hem in de waan gebracht dat hij alle deugden bezit waar deze voor verleend zijn."
"Zijn ze dan echt?" informeerde Halef die graag alles wilde weten.
"Uiteraard! Het zijn eigenlijk slechts beloningen, geen betalingen; maar de heersers van Ardistan zijn steeds van mening geweest dat men bepaalde, belangrijke verdiensten veel beter van tevoren als erna kan belonen. Dus werden ook de sjeiks van de Ussul, zo vaak als het zich om hoge wensen handelde, met ordes bedacht die na verloop van tijd uitgroeide tot een hele verzameling. De Mir van Ardistan, deze namelijk, niet de echte, kwam op de gedachte ze elke keer op te doen als hij in al zijn waardigheid moet verschijnen. We stonden het hem toe. Hij mag ze zelfs nog tijdens het eten dragen, en dan duurt het altijd nog dagen voor hij zich verwaardigt met iemand te praten. Dat de mantel de glimmende onderscheidingen bedekt, is voor hem een echte kwelling. Daarom gooit hij hem meestal al af als hij nog op het paard zit zodat men ze zo snel mogelijk kan zien. Moet hij ze jullie laten zien?"
"Graag!" antwoordde Halef, die zeer geïnteresseerd om was ze te bekijken.
Taldsja wenkte de man. Hij kam langzaam en, naar zijn oordeel, in vorstelijke houding naar ons toe.
"Ik ben de Mir van Ardistan!" zei hij uit de hoogte.
"En ik," antwoordde Halef, "ik ben - - -"
Met een gebiedende armbeweging snoerde de man hem de mond en beval hem: "Zwijg! Wat je tegen me zeggen wilt dat weet ik allemaal allang. Ik heb nu geen tijd het nogmaals te horen!"
Halef keek me met een blik aan waarin de intentie lag hem een geërgerd antwoord te geven; ik gaf hem een wenk het niet te doen. Taldsja toonde en benoemde stuk voor stuk de orden, met de namen van de sjeiks die ze gehad hadden. Al deze onderscheidingen stamden van de Mir van Ardistan, van geen andere vorst, waren gemaakt van blik en versierd met namaakstenen, een omstandigheid die mijn achting voor deze hoge heer nu niet bepaald bevorderde. Toen we klaar waren met het bekijken van de decoraties, zei Taldsja tegen de drager van deze: "Je hebt je werk vandaag goed gedaan; je mag dus met ons eten!"
Hij gaf door een minzame beweging met zijn hand te kennen dat hij zijn goedkeuring er aan gaf.
"En je kunt nu gaan!" voegde ze er aan toe.
Toen wierp hij een vernietigende blik op ons twee kleine kerels en schreed majestueus naar de poort van het "Paleis" toe om binnen op het begin van de maaltijd te wachten. Wij gingen echter naar het huis toe dat we zouden bewonen. De paarden volgden ons zonder dat we ze hoefden te leiden; de beide honden gingen natuurlijk mee.
Het huis lag naast, en omdat we er omheen moesten lopen voor ons tegelijk achter, het paleis en net zoals deze aan de oever van de rivier. Het was eigenlijk een in vier ruimtes opgedeelde blokhut, waarnaast een klein gebouwtje stond voor de opslag van allerlei dingen. Het was nu leeg en daarom gaven we het de bestemming van paardenstal. Het woonhuis was naar de daar bestaande maatstaven gemeubileerd. In het voorste van de vier ruimtes bevond zich een haard waarin een vuur brandde. Twee man-

nen ontvingen ons; ze moesten ons bedienen en hadden de opdracht ons net zo te behandelen als de sjeik zelf. Het vuur was geenszins overbodig. Alles wat men aanraakte, voelde vochtig aan. Alleen al om verrotting tegen te gaan, moest droge warmte gemaakt worden. Voor mensen was het onmogelijk geweest in deze ruimte te blijven zonder ziek te worden. De meesteres van de Ussul controleerde her huis nauwgezet. Welk doel dat had, merkten we pas toen ze met haar man weggegaan was. Ze stuurde namelijk kussens, dekens, kommen en nog veel meer dingen en kleinigheden die het ons behaaglijk moesten maken.

Toen we alleen waren, zorgden we eerst voor de paarden. Alles wat ze nodig hadden was aanwezig,en voor de honden werd door het "Paleis" ook rijkelijk voor vlees en botten gezorgd. Toen bekeken we de omgeving. We woonden tussen de groente. Het huis lag namelijk in de grote tuin van de sjeik. Helaas ontbrak ons de tijd hem helemaal te bekijken, want het werd al donker en in die streken is zoals bekend de schemering erg kort. Bij de rivier waren treden die het water inliepen. Daar lagen verschillende kleine vlotten en boten, ook een leren kano, een zelfde als in het oerwoud waarmee we heimelijk over het meer waren geroeid. Ik gaf de beide bedienden de wens te kennen dit vaartuig uitsluitend voor ons te reserveren.
Van alle planten die hier in de tuin groeiden, vond ik de duriobomen het meest interessant. Er zijn mensen die de vruchten van deze boom de grootste delicatesse op aarde vinden. De durio wordt zeer hoog, nog hoger dan onze oudste appel- en perenbomen. Hij heeft roodzilvergrijze, schilferige bladeren en groengele bloesem. Zijn vruchten bereiken de grootte van een mensenhoofd en zijn ronde of ovaal van vorm. De schil hiervan is dik en hard en met stekels bedekt. Het binnenste heeft vijf vakken, in elk vak enige zaden die door wit, uitzonderlijk lekker vruchtvlees omgeven zijn. Dit vlees smaakt inderdaad net zo lekker als het er uitziet, als goed bereidde room van de allerbeste melk, alleen moet men als men dit eten niet gewend is, bij het eten zijn neus dichtknijpen omdat het, al naar gelang de soort boom, zeer sterk naar bedorven uien, rotte eieren, oude kaas of stinkend vlees ruikt. Er zijn zelfs soorten, en dat zijn de meest geliefde en gewilde, die naar al deze lekkere dingen tegelijk ruiken. In Europa noemt men deze boom de civetboom omdat de civetkatten voor hem net zo'n grote affectie hebben als onze inheemse katten voor de valeriaan. Het is een buitengewoon nuttige boom. Zijn zeer smakelijke zaden worden als kastanjes geroosterd, en het vlees van de vruchten wordt ondanks zijn slechte geur hoger gewaardeerd dan elk ander fruit. Onrijp wordt het bereid als groente.

Toen ik Halef op de eigenschappen van de vruchten opmerkzaam maakte die hij nog niet kende, zei hij:
"Dus net zo als bij de mensen! Hij mag nog zo laag blijven of nog zo hoog groeien zoals deze duriokogels en de smaak mag nog zo delicaat zijn, er stinkt altijd wel iets. Daarbij hebben juist zij die het hoogst hangen de scherpste stekels! Er is overigens vast wel iets op te vinden om de stank te vermijden zonder dat we moeten afzien van de aangename smaak. Ik denk dat ik het al weet."
"Wat?"
"Kom! Ik zal het je laten zien. Denk je dat er straks bij het feesteten een duriogerecht is?"
"Waarschijnlijk zelfs verschillende. De vrucht wordt op zeer verschillende manieren bereid en behoort tot de meest geliefde voedingsmiddelen van de Ussul."
"Dan moeten we ons haasten om het middel te zoeken dat ik bedacht heb!"
We gingen het huis binnen waar hij zich op de voorhanden zijnde kussens stortte om te kijken waarmee ze gevuld waren. Meteen bij de eerste waar hij de naad een beetje open maakte, borrelden hem witte, zachte katoenvlokken tegemoet.
"Kijk!" zei hij. "Dat is het wat we nodig hebben! Als ik deze in mijn neusgaten steek, is het niet mogelijk mij te ergeren aan allerlei geurtjes waar ik niets mee te maken wil hebben. Begrijp je me, Effendi?"
"Zeer goed!" lachte ik.
"En ben je bereid om mee te doen met deze mooie uitvinding?"
Hij begon de vlokken er uit te plukken.
"Laten we het eens proberen. Geef maar!"
"Hier heb je ze! Steek ze er in! Je moet het middel natuurlijk nu nog niet gebruiken maar eerst dan als deze onheilspellende geuren ons naderen. Zouden we het nu al doen, dan zouden we van al het andere wat een genoegen is voor de menselijke neus en wat een mens opgetogen maakt, moeten afzien. Denk eens aan het kostelijke versgebakken brood en de heerlijke geur van runderbout en vele andere braadstukken! Mijn ziel zwermt deze geneugten al tegemoet! De jouwe ook?"
Wie hem zo hoorde spreken, moest hem voor een grote eter houden. Dat was hij echter niet. Hij had aan weinig genoeg om zijn honger te stillen, en hij had vaak genoeg bewezen dat hij honger en dorst als geen ander kon verdragen.

Hij hoefde overigens niet lang op de genoegens waarop hij zich innerlijk met fantasie en uiterlijk met watten voorbereid had, te wachten. De sjeik kwam in eigen persoon om ons voor het grote feestmaal op te halen. Hij zei dat hij zorgen had vanwege de honden. Hij was bang dat ze het zouden afdwingen met me mee te gaan, en in dit geval een groot gevaar voor zijn gasten zouden zijn. Ik kalmeerde hem. De honden bekommerden zich helemaal niet meer om mij; ze lagen aan hun maaltijd van botten achter de goed gesloten deur. Dat kalmeerde hem.
Er werd in twee verschillende ruimtes gegeten. De tweederangs gasten zaten in de middelste ruimte van het "Paleis", in de buurt van de haarden. Aan het hoofd troonde daar de "Mir van Ardistan" in de luister van zijn glimmende orden. Hij voelde zich zo verheven dat hij onze aankomst, hoewel we direct aan hem voorbij moesten, geen spoor van aandacht schonk. De gasten met een hogere rang waren ook op de begane grond verzameld, maar dan in de grootste kamer die vier naar buiten kijkende ramen had en zeker met de uitdrukking "zaal" betiteld kon worden. De vloer van deze zaal bestond uit aange-

stampte aarde, waarin men palen geslagen had om door de daarop gespijkerde planken tafels, banken en stoelen te vormen. Men zat hier dus op Europese wijze aan hoge tafels. Ook de bedden in ons huis waren op houten onderstellen opgemaakt. Een zitten, hurken en liggen op de algemene oriëntaalse manier, namelijk op de grond, was hier vanwege de in het land heersende buitengewone vochtigheid uit den boze.
Er was gedekt op een lange tafel maar zonder tafelkleed en andere geraffineerdheden, waar boven twee grote luchters hingen. Ze bestonden uit in elkaar gezette geweien met grote, sterke, brandende vetkaarsen die voor ons genoeg licht verspreidden. Verzameld waren daar de oudsten, de kolonel, de beide luitenanten en nog meer aanzienlijke mannen die we nog moesten leren kennen. Er waren geen vrouwen, buiten de meesteres van de Ussul, die aan het hoofd zat en het maal en de tijdens deze gevoerde, zeer opgewonden gesprekken zodanig leidde dat onze achting nog meer steeg.

Wat we hier aten en in welke bereiding en volgorde het binnengebracht werd, is natuurlijk bijzaak. Ik wil slechts kort noemen dat de ongelooflijke hoeveelheden vlees, waarin de braadstukken voor iedereen apart gesneden waren, in zo'n korte tijd verdwenen dat Halef steeds opnieuw moest roepen: "Masjallah! Er gebeuren tekenen en wonderen!" De groenten waren in grote hoeveelheden voorhanden maar er bleef geen blad, geen steel van over. Er waren verschillende duriogerechten. Men at de vruchten ook rauw, precies op dezelfde manier zoals wij meloenen eten, en ik wil verraden dat de watten ons geen onbelangrijke diensten verleenden. Natuurlijk hielden wij hun toepassing geheim. Later toen we ons gewend hadden aan dit werkelijk uitstekende en delicate eten, leerden we af te zien van de uit een zitkussen stammende bescherming van onze reukorganen.
Men had mij aan de rechter- en Halef aan de linkerkant van de meesteres gezet. De sjeik zat aan de andere kant van mij. Hij toonde zich steeds meer als een ietwat ongecultiveerde verzameling van alle mogelijke soorten van goedmoedigheid. Als je enige voorzichtigheid aanhield, was het werkelijk bijna onmogelijk ruzie met hem te krijgen. We kwamen er meer en meer achter dat zijn vrouw de eigenlijke regentes van de stam was en dat ze al naar gelang de omstandigheden meer waarde hechtte aan het oordeel van de Sahahr dan aan dat van haar man. Maar deze achting was dan ook alles wat ze de tovenaar gaf. Liefhebben en aardig vinden kon ze hem niet omdat ze de vriendin van de Dsjirbani was.

Er werd niet gerookt. Ik wil hier meteen voor eens en altijd zeggen dat de Ussul helemaal niet roken omdat ze de tabak voor een schadelijk vergift houden en ze de rook lastig en storend vinden. Dat betekende voor twee rokers als Halef en ik een niet geringe onthouding. Een ander vergif echter, dat eigenlijk als een dubbel vergif kan worden aangeduid, hadden ze zich niet kunnen ontzeggen: hun simmsemm namelijk, dat in twee grote kruiken op de tafel stond en die beiden helemaal leeg gedronken waren toen we klaar waren met eten. De vrouw van de sjeik dronk er niet van, Halef niet en ik ook niet. Daarom meende de sjeik die erg van dit gif hield, ons een motivatie schuldig te moeten zijn en die gaf hij door de mening te geven dat men vanwege de vochtigheid van het land gedwongen was simmsemm te drinken.
"Ook jij zult het nog drinken als je maar eerst lang genoeg bij ons bent geweest!" voegde hij er aan toe.
"Het is alom bekend dat hoe droger het land des te minder gif heb je nodig!"
"Er zijn echter mensen die het tegendeel beweren," weersprak ik hem. "Namelijk, hoe droger het land des te meer moet men drinken."
"Nou, van mij mogen ze het doen!" lachte hij. "Elk mens vindt wel een reden het gif dat hij denkt nodig te hebben te verdedigen!"
Er moet wel vermeld worden dat de Ussul uitzonderlijk veel konden verdragen. Als ik slechts een vierde of vijfde deel gedronken had van wat de matigste van hen dronk dat zou ik zeker een "Machmurluk el Machmurluk", zoals Halef zo graag uitdrukte, gehad hebben, namelijk de "roes der roezen". Deze rijzige mensen werden er echter vrolijk en wat spraakzamer van, en daarom geef ik toe dat de werking van dit vergif voor mij zeer aangenaam en welkom was. Het gesprek verliep hierdoor veel levendiger en geanimeerder, en daardoor werd ons een vergadering bespaard die na het eten gehouden zou worden maar die nu al tijdens het eten werd afgehandeld.

Deze vergadering betrof ten eerste mij en Halef of veelmeer onze opname in de stam van de Ussul, en ten tweede de veldtocht tegen de Tsjoban. Ik had gedacht dat deze vergadering heel gecompliceerd zou zijn, heel opgewonden en langdurig; maar alles voltrok zich zo snel en in zo'n korte tijd dat ik het niet voor mogelijk had gehouden. En dat kwam door de vrouwelijke scherpzinnigheid en wijsheid die zich ook hier, zoals zo vaak, superieur over de mijne toonde. Men had namelijk gehoord dat er in Europa bij dergelijke drinkgelagen mensen waren die een vol glas in de hand nemen en een toespraak houden. Mij werd gevraagd of dit waar was en wat voor nut zo'n rede dan had. Ik verklaarde het hun eerst theoretisch en toen ook praktisch, doordat ik mijn volle kom simmsemm die ik nog niet had aangeraakt, pakte en een toost uitbracht op het welzijn van de Ussul, hun sjeik en de vrouw van de sjeik. Ze begrepen het niet meteen maar vonden het wel iets om na te doen. De meesteres ging de anderen voor door het voorbeeld te geven en wel zonder te weifelen. Nauwelijks was ik klaar met spreken of ze pakte de voor haar staande beker in de hand en stond op van haar zitplaats om me te antwoorden. Ze verheugde zich erop dat ik haar volk loofde. Ze concludeerde uit deze lof dat ik het fijn zou vinden een Ussul te kunnen worden. Ze noemde het voorschrift waarin staat dat elke nieuw op te nemen lid tegen een Ussul moest vechten om door zijn moed zijn waardigheid te bewijzen. Ze wees erop dat ik zelfs al met de bloedhonden van de Ussul gevochten had en ze had overwonnen, zonder een wapen in de hand te hebben gehad; dat dit veel meer was dan wat de wet voorschreef. Ze benadrukte in het bijzonder dat wij beide, Halef en ik, de "eerstgeborene" van de Tsjoban met zijn begeleiders overwonnen en gevangen genomen hadden. Dit verhief ons hoog boven elk verder bewijs van dapperheid en waardigheid, zo hoog dat een

beraadslaging en stemming over dit onderwerp geheel overbodig was. Ze nam ons dus hiermee op in de stam van de Ussul en verzocht ons de eed van trouw in de handen van de sjeik en de oudsten te leggen. De huidige heildronk was de eerste in haar leven die ze hield. Ze was er trots op deze van ons geleerd te hebben, en ze hoopte ook in de toekomst nog veel en betere dingen van ons te leren. Hoera! Hoera! Hoera!

Ha, wat sprongen de trage gestalten van deze goede mensen nu snel en makkelijk omhoog, leegden ze hun volle bekers en kwamen naderbij om zeer bereidwillig ons de hand te drukken! Er klonk een oneindig gejuich dat ook naar de tweederangs tafel werd gedragen doordat iemand naar buiten ging om de blijde boodschap daar heen te brengen. Het lawaai dat buiten klonk, was nog groter dan wat we in onze eigen zaal maakten, en de reden voor dit bijval was voor het grootste gedeelte ook te danken aan het feit dat er daar verteld werd hoe blij we waren geweest met het versgebakken brood. Toen ik de oudsten en ook de sjeik de handen gedrukt had, greep ook Taldsja de mijne. Ze hield ze een tijdlang vast, zonder een woord te zeggen, en keek me met een zegevierende glimlach aan die tegelijk ook een ironisch vleugje had. Toen zei ze: "Dat ging sneller als je dacht, nietwaar? Je bent toch niet boos op me?"
"Nee hoor!" antwoordde ik. "Je hebt als een vrouw gehandeld en toch tegelijk als een man en sjeik. Ik dank je!"
Halef was zielsgelukkig dat hij Ussul geworden was. Zulke dingen waren geheel naar zijn smaak. De grootte van zijn vreugde dreef hem naar buiten naar de andere gasten om een schetterende toost met hen te houden. Het succes dat hij hiermee oogstte, was reuzengroot, gemeten naar het lawaai dat zich hierop verhief. Later evenwel toen we weer terug waren in ons huis, gaf hij toe dat hij zich toch in stilte geërgerd had aan de kienheid van de vrouw van de sjeik, waardoor het door de wet voorgeschreven gevecht tussen ons en de twee Ussul vermeden was.

En wat de verhandeling over onze veldtocht tegen de Tsjoban betreft, deze bleek ook onnodig te zijn. De stemming van de oudsten was ook in dit geval een bijzonder gunstige. Ze richtten heel eenvoudig de vraag aan Taldsja of zij deze veldtocht voor wenselijk hield. Toen ze een positief antwoord kregen, verklaarden ze dat er tot oorlog besloten was en dat deze aangelegenheid nu niet meer in hun handen maar in die van de kolonel hoorde. Hij was de opperbevelhebber van het leger en had zich zijn hoofd en niet het hunne daarover te breken! Toen Taldsja hier tegen inbracht dat ze voor alles mij moesten vragen, vroeg ik de kolonel zich eerst tot mijn dappere Hadsji Halef Omar, de beroemde sjeik van de Haddedihn, te wenden. Hij is een zeer ervaren krijger en is zeker graag bereid wenken te geven die onvoorwaardelijk tot de overwinning leiden.
Nauwelijks had ik dat gezegd of Halef sprong als geëlektriseerd van zijn plaats op en nodigde de kolonel en de beide luitenants uit met hem aan een andere tafel te gaan zitten; hij zou daar met hen verder eten om met de door mij genoemde wenken onmiddellijk te beginnen. Ze vervulden zijn wens met grote trots, en toen ik in het verloop van het avondeten hun kleine, afgelegen tafel een keer als de "tafel van de veldheren" betitelde, had ik de harten van de drie "officieren" dusdanig gewonnen dat ze voor elke vorm van dapperheid in waren.

Op deze manier kreeg ik mijn handen vrij. Taldsja was de enige beslissende persoon. Bij haar moest ik zijn. Doordat ik al het belastende en bijkomstige afschoof naar de kleine tafel, behoedde ik haar voor vervelende, misschien zelfs schadelijke invloeden en hief haar met een enkele ruk omhoog in de atmosfeer waarin ze hoorde. Ze voelde het maar zei niets, maar toch ging er een onzichtbare en onhoorbare, in elk geval een zachte, heel zachte tot gevoelige zucht van dankbaarheid van haar op mij over. Ze was een van die vrouwen met een diepe en edele aanleg, wier opgave het is de stap van gewoon mensdom naar gelouterd geestelijk mensdom te doen, zonder afstotend leed, kwalen en martelgangen om anderen die ook naar perfectie verlangen, tot vrijwillige navolging aan te zetten.
Ik hoorde van haar dat de gevangen Tsjoban hier in het paleis waren ondergebracht, in drie verschillende, goed afgesloten kamers, dus helemaal van elkaar gescheiden, zodat een gesprek tussen hen helemaal onmogelijk was. Aan een vlucht was niet te denken, zo streng werden ze bewaakt. Op dit moment waren ze nog mijn eigendom. Maar ik had beloofd ze aan de Ussul af te staan, zodra ik bewezen had dat ze niet met vredelievende maar met vijandelijke bedoelingen gekomen waren. Dit bewijs was geleverd maar men had de overdracht nog niet verlangd, en dus vond ik mezelf nog steeds in het recht staan alleen over ze te beslissen. Ik hoorde ook dat de Sahahr gelukkig naar huis gebracht was en zich heel vreemd gedroeg. Zijn vrouw had de wens mij een keer te ontmoeten en als het kon vandaag nog, maar de Sahahr mocht hier niets van weten. Daarom wilde ze dat deze ontmoeting als ik het goed vond, in de tempel zou plaatsvinden. Toen ik zei dat ik haar deze wens graag zou vervullen, zei Taldsja dat ze erbij zou zijn en mij naar de tempel zou begeleiden.
"Wanneer?" vroeg ik.
"Na het eten. Ik stel je ervan op de hoogte. Dan wacht zij in de tempel tot we komen."
"Je hebt me verteld dat zij de ziel maar hij slechts het lichaam is. Het streek me tegen de haren in zo'n vrouw op me te laten wachten. Overigens wil ik niet dat de andere gasten vanwege mij al moeten gaan. Hoelang zullen de festiviteiten nog duren?"
"In elk geval tot middernacht. Maar je kunt gaan wanneer je wilt. Geen mens zal het je kwalijk nemen."
"Ook de sjeik niet?"
"Ook deze niet!"
"Maar jij moet blijven?"
"O nee. Waarom zou ik niet dezelfde vrijheid hebben als jij en elke andere? Ik blijf altijd maar zo lang als ik het belangrijk vind. Het belangrijkste is geweest. Wat nu nog komt, is slechts eten en drinken en bijkomstige gesprekken. Ik blijf vanwege jou. Wil je weg?"

"Ja."
"Dat is oprecht gesproken van je! Ik verzoek je steeds zo open tegen me te zijn, dan ben ik het ook tegen jou. Heb nog een kwartier geduld, want ik moet mijn vriendin vooraf waarschuwen!"
Ze stuurde een boodschapper. Daardoor ging het rond dat wij weg zouden gaan maar dat veroorzaakte niet de minste storing. Het viel niemand in te denken dat zij dan ook moesten gaan. Zelfs Halef riep tegen me:"Wil je al weg, Sihdi? Ik moet echter per se blijven!"
"Doe dat! Maar ik ga nog niet naar huis. Heb je nog veel belangrijke dingen te doen?"
"Heel veel belangrijke dingen!" riep hij uit met het gezicht van een man die onder de hoeveelheid en de zwaarte van zijn plichten bijna stikt. "Bedenk toch dat er een veldtocht komt! Het handelt om leven en dood van vele duizenden mensen! En als we eenmaal gewonnen hebben, blijven we winnen. We stoppen namelijk niet na deze ene zege, maar we hebben zojuist besloten in het gebied van de Tsjoban binnen te dringen en hun sjeik af te zetten. Wat we dan nog verder veroveren en wie we dan nog meer afzetten, dat zullen we bespreken in de verdere beraadslagingen die we nog moeten houden. Want die van vandaag is de eerste maar nog lang niet de laatste!"

Toen het kwartier over was, namen we afscheid. Toen we door de grote middelste ruimte liepen waarin de andere gasten zaten, merkten we dat de simmsemm hier beduidend grotere verwoesting had aangericht dan bij ons. Er waren hier alle mogelijke soorten van zijn uitwerking te zien, van een zacht "fluiten" en een vrolijke "aangeschoten raken" tot een zware "roes". Ondanks dat stonden ze allemaal op om ons toen we langs liepen, hun achting te bewijzen. Slechts één deed dit niet, namelijk de monument-ruiter. Die was totaal dronken, en toch werkte de alcohol ook bij hem op een heel individuele manier, namelijk met de vergroting van zijn zelfverheffing. De man bleef stijf op zijn plek zitten, keek recht voor zich uit en lalde voortdurend: "Ik be - - be - - ben niet alleen de Mi - - mi - - mir van A - - a - - ardistan, maar ook de de Mi - - mi - - mir van Dsji - - dsji - - Dsjinnistan!"
Buiten was het een donkere nacht. De sterren lichtten en de sikkel van de nieuwe maan, zo dun als een streep, stond precies boven de weg waarop we naar de stad waren gekomen. We liepen over het lege plein direct de tempel in, waarvan de poort openstond. Er was een bediende aanwezig die mee naar binnen ging en na ons meteen weer afsloot.
Nu stonden we in een grote, weidse ruimte die geen grenzen scheen te hebben. Er heerste diepste duisternis. Alleen als je naar boven keek, zag je tussen de zuilen die het dak droegen, de sterren blinken alsof ze vanuit een andere wereld in de diepe duisternis schenen. Toen werd in het midden van de ruimte, bij de zuilen dus die het dak droegen, een licht aangestoken. Het zag er zo klein, zo minuscuul uit dat het nauwelijks op te merken was in de grote oneindig schijnende duisternis. Dat was het begin van de geschiedenis van deze tempel, het begin van het geloof in God onder de Ussul. Zo minuscuul als het lichtje was, men zag het toch, ook al wist men niet van waar het kwam en wat het betekende. En men vermoedde, ja, men voelde en men was ervan overtuigd dat zich daar waar het ontstond, iets levends, goeds en naar verlichting strevends bewoog. Er ontstond een tweede licht, een derde, een vierde, een vijfde. De een hielp de ander de duisternis terug te dringen. Er kwamen nog meer lichtjes bij. In het schemerlicht dat ze verbreidden, werd ook een wezen zichtbaar door wie ze opgeroepen waren. Het was vrouwelijk - - de priesteres. Een wit gewaad omhulde haar en glanzend wit hing een sluier rond haar hoofd tot aan haar knieën. Die omhulde haar helemaal en maakte haar tot een schijnbaar ondoordringbaar geheim. Uit dit lichtgeworden raadsel vandaan, klonk nu een lieve, uitnodigende stem: "Kom naar me toe!"
Dat klonk zo eigenaardig, zo spookachtig door de grote ruimte, waarin het geen spoor van galm gaf. Het was alsof deze uitnodiging gesproken was om in de grenzenloze verten naar buiten te gaan. Ik kreeg een heel eigenaardig gevoel waarvan het leek dat het niet uit mezelf kwam maar mij van buitenaf aangreep. Ik voelde me op een heilige plaats was. Het was me alsof het hier onmogelijk was over gewone, onverschillige dingen te praten. We gingen naar haar toe. Ze was zo groot en trots gebouwd als Taldsja, en toen ze haar sluier oplichtte, zag ik dat ze ouder, veel ouder was dan deze. Ze was noch knap noch lelijk, maar ze had het gezicht van een denkster; en uit de diepten van haar ogen blikte dat soort welwillendheid dat niet alleen aangeboren is maar ook nog veel meer een vrucht van innerlijke beschouwing is.

"Ik groet je!" zei ze. "Je bent onze gast, dus ook de mijne, hier in dit Godshuis."
Ik maakte een buiging voor haar alsof ze een vorstin was; ik kon niet anders. Gebeurde dat omdat we in de tempel waren? Of was het slechts de indruk van haar persoonlijkheid die werking ervan omdat ik nu in haar geestelijke atmosfeer ademde?
"Hij is zojuist Ussul geworden!" berichtte de vrouw van de sjeik.
"Dan dubbel welkom!" zei de priesteres, waarbij een klein, fijn handje uit haar sluier ontsnapte die ze me toestak. Ik beroerde het met mijn lippen zonder te kunnen antwoorden, want ze ging door: "uiterlijk slechts Ussel! Innerlijk niet! Maar, naar ik hoop, in het hart des te meer!"
"Dat behoort jullie helemaal toe," zei ik nu, "van het eerste ogenblik af, sinds ik jullie meesteres zag."
Hierbij wees ik naar Taldsja; die echter zei: "Je meesteres? Dat ben ik niet. Die staat hier."
Ze hief haar hand in de richting van de priesteres die deze vingerwijzing uitlegde als: "Wij houden van elkaar. Wij zijn vriendinnen. Dan is er geen onderscheid, geen meesteres en geen onderdaan. Wij beiden dienen, zij en ik! Vandaag is mijn dienst bijzonder zwaar. Maar de Sahahr heeft opium genomen om te kunnen slapen. Daarom heb ik tijd om naar de tempel te komen."
Ze maakte een beweging met haar armen in de rondte en ging door:
"Je bevind je hier in het middelpunt van ons geloof, onze religie. Deze biedt je, zoals je ziet, slechts enige kleine, meer dan bescheiden lichtjes die vergeefs hun best doen de duisternis te doordringen. Dat is het begin. Dat is het verlangen de duisternis te ontvluchten. Dat zijn de eerste treden om naar God

omhoog te klimmen. Ik riep je hier in deze duisternis om je eerlijk te zeggen dat we niet denken dat we al duidelijkheid hebben; nu zul je echter met ons mee naar onze hemel klimmen. Heb je die al gezien?"
"Nee."
"En wil je met ons mee gaan?"
"Ja! - Graag!"
"Dan moet je helpen, het licht te vermeerderen. We hebben het nodig bij het klimmen."
Ze gaf de bediende die bij de ingang was blijven staan, een teken. We hoorden het geruis van rollen die zich bewogen. Hij liet van boven af een luchter naar beneden die veel lichtjes had die we moesten aansteken. Ik hielp mee. Toen dit gebeurd was, begonnen we naar boven te klimmen. Ik heb de trap al genoemd die uit afzonderlijke delen bestond. Ze was niet breed maar ook niet ongemakkelijk. Omdat ik ze nog niet kende, namen de beide vrouwen me in het midden: de priesteres ging voorop, dan ik, en Taldsja volgde. Terwijl we dit deden, trok de bediende in precies hetzelfde tempo de luchter omhoog, zodat steeds dat deel van de trap waarop we liepen, fel verlicht was. Op de plaats onder het platform aangekomen, gaf de priesteres het teken de luchter weer naar beneden te laten zakken. Toen hij begon te zakken, zei ze: "We zijn door gelijkenissen omgeven. Vanuit de hemel valt ons licht naar beneden in de diepte. Zo verlaat de openbaring zijn oorsprong om naar de aarde te zoeken. En hoe meer ze deze nadert, des te kleiner en armer en zwakker lijkt ze te worden, tot ze bijna helemaal in de duisternis verdwijnt. Kijk naar beneden!"
De luchter was beneden aangekomen. Men kon de lichtjes niet meer onderscheiden. Het schijnsel dat er vanuit ging, was nauwelijks te zien. Het vormde slechts een kleine, nevelachtige plek in de algemene grote duisternis. Ik kreeg een angstig gevoel toen ik naar beneden keek. De Priesteres scheen dit gevoel al vaak te hebben gehad, want ze sprak: "Wie daar naar beneden kijkt houdt het niet voor mogelijk dat God af en toe bang wordt over de liefde die hij naar de wereld stuurt. Kom, laten we naar onze hemel kijken!"

We beklommen de laatste treden naar boven. Boven was er een platform met leuningen. Er waren verschillende zitplaatsen. Daarboven was een klein maar beschuttend dak. We gingen zitten en keken om ons heen. Ja, de priesteres had gelijk! Ze had zich juist uitgedrukt toen ze van de hemel sprak die men hierboven kon zien! Niet alleen de sterrenhemel boven ons, maar ook nog een hele andere hemel was bedoeld die alleen innerlijk te zien en te voelen is; maar alleen al de eerste was meer dan genoeg ons schadeloos te stellen voor het feit dat we hier omhoog geklommen waren.
Deze helderheid van het firmament! Deze zuiverheid van zijn lichten! En dat, terwijl we ons in een gebied bevonden waar de vochtige lucht eigenlijk de vijand is van de doordringende kracht van de stralen! Ik zat met mijn rug naar het zuiden, keek dus naar het noorden, waar Ardistan lag en waar zich daarachter Dsjinnistan verheft. Recht achter me lichtte het beroemde Zuiderkruis. Links boven me had ik de sterren van de Centaurus, verder weg de Weegschaal en de Maagd met de helder stralende ster Spica. Bijna recht in het noorden scheen de Raaf, iets verder naar rechts de Beker en de Kelk, iets terug de Waterslang, in helderheid echter ver overtroffen door het nog oostelijker staande Hart. Ik had graag nog verder gezocht en de vrouwen naar al de inheemse namen van al deze sterren gevraagd als mijn opmerkzaamheid niet door de priesteres op een bijzonder punt gericht geworden was dat ver boven de Raaf in het noorden lag. Ze wees met de uitgestrekte arm daarheen en zei: "Let op! Het schijnt te beginnen! Ik geloof dat we precies op tijd gekomen zijn."
"Wat gaat beginnen?" vroeg ik.
Ze hoefde niet te antwoorden, want de hemel antwoordde zelf. Er flitste een snel, bliksemachtig schijnsel door de lucht, precies op de plek waarheen de priesteres gewezen had. Dit schijnsel scheen niet van boven te komen maar van onder af. En het was niet helder en zuiver, maar het had iets van namaak, iets verkeerds aan zich, zoals men wolfsklauwmeel door een vlam blaast. Het zag er dus niet zo uit alsof het van de hemel kwam maar van de aarde. Enige tijd later herhaalde zich de bliksemflits, maar niet op dezelfde plek, maar meer naar rechts. En snel erna volgde een tweede herhaling, ver links daarvan. Toen verdwenen plotseling de sterren. Het werd boven in het noorden donker. Deze duisternis bleef een tijd staan en zakte toen neer naar de aarde, langzaam, beetje bij beetje, niet zo plotseling als ze opgestegen was. Dat herhaalde zich enige malen. Ik was heel stil. Ik vroeg niets. Ik zocht in mijn hoofd naar oude schoolkennis die op zulke verschijningen betrekking hadden, maar kon er geen verklaring voor vinden. Een Noorderlicht was het niet. Het kwam van de aarde. Het werd omhoog geworpen, met machtig geweld. Misschien was het - - - maar halt, daar kwam het weer! Maar niet zoals eerst. Eerst weer in het midden. Toen steeg het omhoog, niet bliksemsnel, maar langzaam en met macht! Eerst violet, maar toch lichtend vurig, toen blauw, toen donkerrood, bloedrood, gloeiend rood, oranje, geel en eindelijk als helder, zuiver licht naar de hemel stralend. Het vormde een gigantische zuil die vanonder naar boven in al deze kleuren glansde, van onder violet, naar boven toe in het aangegeven regenboogscala steeds helder wordend en bovenin in een soort van levende, zuivere vlammenkroon naar de hemel trillend alsof het gold hem te omarmen en naar beneden te trekken. En zo langzaam als deze zuilen ontstonden waren, zo langzaam keerden ze weer in zichzelf terug. Nauwelijks waren ze verdwenen of wij die door dit overweldigende schouwspel diep gegrepen werden, haalden diep adem. Het fenomeen herhaalde zich op dezelfde manier, eerst rechts en toen links van de eerste plaats. Deze vuurzuilen bestonden uit gekleurde stralen, een naar boven toe steeds zuiver wordende vlammengloed. Zodra ze zich ontwikkeld hadden, stonden ze als vuurtorens die van hun basis tot hun lichthuis brandden, of als gloeiende gebeden van hulpbehoevende mensen die zich tot hemelbestormend vuurbaken verenigen om, zich in het stijgen louterend, in volmaakte zuiverheid God te kunnen bereiken. Ze wisselden elkaar met af met omhoog en omlaag stralen. Dan groeide en flakkerde het hier dan daar de hemel omhoog, eerst met langere dan met steeds korter wordende tussenpozen, tot ze op het laatst

vaste, onbeweeglijke muren vormden die uit brandende regenboogkleuren bestonden en op hun tinnen duizend ver stralende fakkels droegen.

Ik was heel diep aangedaan. Zoiets had ik nog nooit gezien, zelfs niet vermoed! Dat stond in geen natuurkundeboek, in geen enkel boek! De beide vrouwen vlijden zich tegen elkaar aan zoals men doet wanneer men bang is of wanneer iets heiligs naderbij komt. Ze baden. Dat zag en hoorde ik wel niet maar ik voelde het. De mens zal nog leren begrijpen dat men gebeden voelt! Dat oplichten en gloeien, het flakkeren en vlammen dat daarboven in het noorden uit de diepte naar de hoogte steeg, was een gebed van de aarde, en als de moeder bidt, dan gaan als door een schok al haar kinderen meebidden! We stonden op het dak van een tempel, een enorm bouwwerk, waarin zich de reuzen verzamelden om God te dienen. Wat was dit schijnbaar grote en toch zo armoedig kleine huis in tegenstelling tot de heilige Dom van het firmament, in welks oneindige diepte zojuist het hart van de aarde brak om in gloeiende ademtochten overal in de wereld uit te roepen dat ook de schijnbaar dode stof, de vaak miskende materie nog kracht, nog leven en ziel heeft!
Zo zaten we lange, lange tijd, in de aanblik van het onvergelijkbare fenomeen verzonken, tot ik het zwijgen verbrak: "Een onbeschrijfelijke pracht en heerlijkheid! En ze blijft! Ze gaat nooit meer weg!"
"Ze zal gedurende de gehele nacht blijven," antwoordde de priesteres, "en ook gedurende de hele dag, wanneer je haar echter niet ziet. Je zult het morgen zien en overmorgen en voorts, tot haar tijd voorbij is. Ze heeft zichzelf al verschillende nachten aangekondigd en zal niet eerder weer verschijnen, tot de vraag die ze stelt, beantwoord is."
"Welke vraag?"
"De vraag: is er vrede op aarde? Je kent deze vraag niet. Je hebt waarschijnlijk nog nooit de sage van de teruggekeerde rivier gehoord - - -"
"Ik ken hem. Men heeft hem mij verteld," viel ik in.
"Ook van het geopende paradijs? Van de engelscharen op de muren en de aartsengel voor de poorten?"
"Ja."
"Weet dan dat de dag, waarop deze grote dingen zullen gebeuren, is aangebroken! Het is geen aardse maar een hemelse dag; daarom duurt hij langer dan vierentwintig aardse uren. Hij begint vandaag, nu, op dit ogenblik. Hij werd van tevoren door de aarde aangekondigd. Een diep, onderaards rommelen, alleen gedurende de nachtelijke rust te horen, ging door het land. In het noorden bliksemde het, maar zonder onweer, storm en regen. Dat zijn de tekenen dat het paradijs zich wil openen. Ik heb daar alles gade geslagen. En ik steeg nu weer op deze tempelhoogte om te kijken of het weer vlamde en lichtte. De voorspelling was echter geweest; nu kwam het evenement zelf. We bereikten juist op tijd deze plek hier. Hef je ogen op en kijk naar het noorden! Wat je ziet, is de poort van het paradijs. Je kunt zijn zuilen, muren, torens, hoeken, kanten en lijnen heel duidelijk herkennen. Of hij open zal gaan dat weet ik niet. Het komt voor dat het wel verschijnt, maar toch gesloten blijft. Maar dan verdwijnt het weer heel snel. Geloof je er aan?"
Ik antwoordde: "Ik geloof inderdaad aan de voorbeeldigheid van alle natuurverschijnselen. Ze ontwikkelen zich niet alleen om er te zijn, maar ze staan ook in samenhang met die gebeurtenissen die we met onze zintuigen nu nog niet bevatten kunnen. Maar - - -"
"Stil! Geen gemaar! Op dit ogenblik niet!" vroeg ze mij. "Je spreekt over natuurverschijnselen. Wat dat wil zeggen weet ik wel. Daarboven in het noorden dat nu zo bovenaards verlicht wordt, staan hele grote rijen van machtige vulkanen die eens dagelijks vlamden en zich ook nu nog niet gekalmeerd hebben. Ze ontwaken in tussenruimtes van ongeveer honderd jaar die langzamerhand steeds langer worden om te laten zien dat ze alleen ingeslapen maar niet gestorven zijn. Zodra ze zich beginnen te roeren, beeft de aarde. Het onderaardse geweld dat zich in de loop van deze honderd jaar verzamelen, verenigen en vermeerderen kon, is sterk genoeg geworden om zich van de druk te bevrijden die op hem drukte. Ze stijgen op, ze breken uit; ze veranderen in licht en nemen alles, wat hen in de weg staat, mee de hoogte in.
'En wat dan nog?' vraagt de mens, wiens hart niet sterk genoeg is om aan de samenhang van de dingen met de plannen van de Schepper te geloven. 'Een heel gewone uitbarsting van vulkanen die door een kleine, nauwelijks waarneembare aardbeving wordt ingeleid. De vlammen die uit de aarde stromen, komen uit het vuur dat in het binnenste woedt. De verschillende kleurschakeringen, de schaduwen en lijnen die zich slechts voor de blik in de verte vormen, worden door roet en rook en modder en stof gemaakt die naar boven worden gesmeten!' Zo, zo zegt de geleerde of de ongelovige. Wij die niet geleerd of voor de hemel verloren zijn, wij weten wel dat deze mening juist is, maar van een waarheid waarvan de koude ons van binnen laat bevriezen. Want nog veel beter dan we dit weten, is het ons ook bekend dat alle zichtbare dingen er voor dienen dat de Schepper ons de geheimen van alle onzichtbare dingen onthult, waarvan we de wetten in ons binnenste, in ons geestelijk leven hebben te dragen. Voor de vijanden van God heeft zich daarbuiten de aarde geopend om met vlammende vuisten hun vuile en slakken er uit te gooien; voor ons echter die van het uiterlijke tot het innerlijke concluderen en van het lage tot het hoge, zullen de poorten van het paradijs openspringen, zodat al het licht eruit kan stromen, waarbij de engelen de waarheid en de helderheid kunnen zien of er eindelijk, eindelijk vrede op aarde is, of helaas nog steeds niet!"

Ik was verbaasd over wat ik hoorde. Hoe kwam deze vrouw aan deze gedachten? Waar vandaan had ze deze kennis, deze opvatting, deze ervaring? Was zij een Ussul of niet? Ze was van haar zitplaats opgestaan toen ze sprak. Ze stond aan de noordelijke borstwering van het platform, terwijl ik aan de zuidelijke zat. Haar witte gestalte stak af tegen het midden van de gloed dat het hoogliggende bergland op ons neer zond. Het leek alsof ze door heilig licht was ingelijst als een wezen dat niet van de aarde stamt, zo wijs, zo helder, zo heilig. Ik moest aan de norn Urd, de oudgermaanse noodlotsgodin, denken

die ook, afstammend van een geslacht van reuzen, op het gewordene staat en het wordende bekijkt om wat moet komen te herkennen. Er kwam een onbeschrijflijk gevoel in me op, uit de diepte van mijn ziel, een gevoel dat ik tot nu toe nog niet gevoeld had. Het was geen liefde, het was geen bewondering, geen hoogachting of vertrouwen, maar toch was het dit en nog veel meer dan dit alles. Er kwam ook een heel aparte gave van medelijden bij. Wat was dit voor een gevoel? Wie gaf het mij! Vloeide het uit haar atmosfeer op mij over? Toen draaide ze zich naar me om alsof ze door mijn gedachten geroerd was geraakt, en sprak: "Ssahib, verbaas je niet over wat ik je zeg! Verwonder je niet over de manier waarop ik spreek! Mijn vaderland is Sitara, het land van de berg van God, waar je nog nooit van gehoord zult hebben. Ik werd daar wel niet geboren, ook mijn ouders en grootouders niet. Maar mijn voorouders komen daar vandaan. Ze werden beiden naar dit lage, vochtige land van de Ussul gezonden om deze arme mensen over God, hun Heer en over de opgaven van het menselijk geslacht te leren. Ik geloof dat jullie Europeanen dit missie noemen. Sitara heeft een heerseres, geen heerser. Dit principe kwam met mijn voorouders hier mee naar toe. De overleveringen uit haar vaderland gingen van generatie op generatie steeds op de oudste dochter over. Wel werd de Ussul die ze tot haar man koos, priester, maar de kennis, de waardigheid, de begaafdheid kwamen van haar. Zo is het geweest, tot op de huidige dag, en zo moet en kan - - kan - - kan het helaas niet blijven."

Ze had deze laatste woorden aarzelend uitgesproken en ging daarbij weer zitten alsof ze plotseling moe geworden was. Toen ging ze door: "De nakomelingen van mijn voorouders zijn verdwenen, zijn Ussul geworden, zijn helemaal in het volk opgegaan. Maar dat was het waaruit haar opdracht bestond: terwijl zij afdaalden, verhieven zij het volk. Het oppervlak van de mensenzee is een zuiverder, gezonder en bewogener geworden. En in de diepte rusten de gezonken oesters, zodat het mogelijk is dat er parels ontstaan. Ook ik ben een Ussula geworden. Maar ik heb wat ik van mijn voorouders heb geërfd, bewaard, beschermd en vermeerderd zoals men juwelen bewaart. God gaf me een kind, een lieve, wijze en boven alles een edele enthousiaste dochter. Zij had de opdracht mijn opvolgster te worden. Daarom tooide ik haar geest en haar ziel van jongs af aan met de schatten tot welke behoedster en bewaarster ze geroepen was. Ik tooide haar, terwijl ze opgroeide, met het ene juweel na de andere, en in mijn moederhart was een vreugde en verrukking te zien dat zij aan inzicht, innerlijkheid en diepte al haar voorgangsters zou overtreffen. Haar vader, de Sahahr, die nooit opgehouden heeft, mij lief te hebben en mij te eren, was niet minder gelukkig dan ik. Hij zette al zijn hoop en wensen alleen op dit kind. Zijn geloof in God ging een andere richting op. Hij steeg vanuit de hemel neer op de aarde. Zijn geloof en zijn hoop in de toekomst van dit kind werd een religie voor hem. Hij was Ussul, maar een Ussul met een oprecht, edel streven. Dit streven bereikte zijn hoogtepunt in de taken van zijn dochter. Hij werkte diep van binnen er met al zijn energie aan haar de verlossing zelf mogelijk te laten maken. Wie aan deze dochter kwam, die kwam aan zijn geloof, en toen deze dochter stierf, stierf ook zijn geloof, zijn religie, zijn - - - God! Kun je dat begrijpen, Ssahib?"
"Heel goed!" antwoordde ik, innerlijk diep bewogen. Want nu was de haat van de Sahahr voor mij geen pijnlijk raadsel meer. Ik kon hem begrijpen en verontschuldigen.
"Toen kwam de Dsjinnistani," ging ze door. "Als arts beroemd, zo ver als de ons bekende wereld reikte, was hij een mooie, groot van ziel zijnde man, geestelijk ver boven ons uitreikend, en toch zo eenvoudig en bescheiden dat hij alle harten won, ook die van mijn kind!"

Ze onderbrak zichzelf, strekte de arm naar het noorden uit en nodigde ons uit: "Let op, let op! De poort begint, geloof ik, zich te bewegen!"
Ja werkelijk! Hij bewoog zich, hij trilde! Als een van binnenuit komend licht dat door muren heen schijnt, zo stak een scherpe glanzende punt door het onderste, violette, blauwe en donkerrode deel van de vlammenwand. Dit punt doorboorde de wand. Deze opende zich. Er ontstond een spleet die naar beneden probeerde te gaan en toen het deze bereikt had, steeds breder en hoger werd, een poort, een reusachtige poort tussen violet, blauw en donkerrood stralende vuurzuilen die zich boven tot een fel bloedrode glanzende punt verenigde. Door deze poort brak een ster van het felste, helderste licht, door onweerstaanbaar, elementair geweld naar buiten gedreven. Zodra hij de poort verlaten had, verbreidde hij zich naar alle kanten, en wel op zo'n manier dat zelfs wij door hem overstroomd en belicht werden. De nacht om ons heen veranderde in schemering. Het firmament leek terug te treden, en enkele gestalten die zojuist daar beneden op de gedenktekenplein uit de poorten van het "Paleis" traden, waren zo duidelijk te zien dat men kon zien hoe ze zich bewogen. Wat een eruptie! Een overvloed aan lichtende kracht en gloeiende stof stroomde uit het binnenste van de bergen die men moest over klimmen om in Dsjinnistan te komen! De aanblik van dit onbeschrijfelijke schouwspel greep me aan en pakte me. Het was net alsof ik omhoog werd getild. Ik begon angstig te worden en hield me aan de leuning vast. De priesteres boog zich echter ver naar voren en riep zo luid alsof men haar daarboven aan de lichtende poort van het paradijs moest horen: "Dat is het! Ja dat is het! De geopende poort van het verloren paradijs! Als we geen sterfelijke maar onsterfelijke ogen hadden, zouden we de heerscharen van engelen zien! En als we geen sterfelijk maar een onsterfelijk gehoor zouden hebben, zouden we nu de stem van de overste van deze heerscharen horen die over de hele aarde schalt: is er vrede op aarde?"

Ze riep in haar geestdrift deze vraag viermaal van hierboven in de diepte, en wel in de verschillende windstreken, naar noord en zuid, naar oost en west. Bijna had ik ook geestdriftig en net zo luid als zij het antwoord van mijn overtuiging en mijn hart naar alle windstreken geroepen: "Nog is het geen vrede maar God heeft hem ons voorspeld; de hele aarde vraagt erom en daarom zal het komen!" Maar ik bedwong me en bleef stil. En dat was goed. Want wie op de aarde het boze naast het goede en de schaduw naast het licht zet, die zet ook het belachelijke naast het verhevene. Nauwelijks was de vraag van de priesteres vervlogen, toen van beneden waar de mannen voor de poort van het "Paleis" stonden, de

stem van mijn kleine Hadsji Halef omhoog klonk: "Ik denk er niet aan! We beginnen morgen al met exerceren en marcheren! Ons krijgsplan staat vast. Kun je me zien, Sihdi?"
"Ja," antwoordde ik, natuurlijk volledig ontnuchterd.
"Ik jou ook! In elk geval nog beter dan jij mij. Wat is dat dan voor een licht?"
"Ze komt van de vuurspuwende bergen."
"Moet dat juist 's nachts zijn? Kunnen ze niet wachten? Ik moet slapen. Deze simmsemm drukt mijn ogen toe. De kolonel en de beide luitenants brengen me naar huis. Welterusten, Sihdi! Kom snel!"
"Wie was deze man?" vroeg de priesteres bijna boos, want ook zij voelde het alsof ze uit een hemel was weggerukt.
Taldsja lichtte haar in over de kleine man en zijn verdiensten. De boosheid van de oude vrouw verdween als sneeuw voor de zon, en ze zei: "Daar heb je meteen de tegenstelling tussen hemel en aarde! Bij ons hierboven klonken woorden van engelen en vrede; daar beneden voert de simmsemm het woord en spreekt van exerceren en marcheren! Maar, Ssahib, heb geen zorgen over de macht van de hemel! En maak je geen zorgen over het lot van de aarde! De oorlog die vandaag door de simmsemm besloten is, zal je snel tot een goede vrede doen voeren. Al vele Halef Omars hebben beweerd dat het krijgsplan vaststaat en zich dan dronken naar huis laten brengen; maar de uitvoering en het lukken van dit plan ligt in de handen van een hogere, en omdat deze hogere wil dat de volken elkaar liefhebben, zijn ze beiden allang onderweg, de vrede komt namelijk en de oorlog gaat!"
Ze leunde met de arm op de balustrade, keek in de verte, daarheen, waar haar gedachten gingen, en sprak verder: "Dat het vrede wordt, dat voel ik. Ja, ik weet het zeker. Ik stam uit Sitara, waar men de oorlog niet kent en elk woord een woord van liefde en verzoening is. O, jij vaderland, mijn schitterend en fijn vaderland! Ik heb je nog nooit gezien. De laatste blik echter die mijn voorouders op je wierpen, hebben ze als een heilige erfenis achtergelaten. Het is stukje bij beetje tot me gekomen. Met hun ogen zie ik je vandaag al, maar met de mijne pas als ik gestorven ben, jij land van zielen, land van liefde, land van - - -"
"De sterrenbloemen!" viel ik in.
Ze keerde zich met een snelle ruk naar me toe, richtte zich hoog op en vroeg:
"De sterrenbloemen? - Ken je ze?"
"Ja," antwoordde ik.
"Wat weet je dan van hen?"
"Dat Taldsja ernaar geurt; ik wist alleen niet waar vandaan. Nu weet ik het echter: ze is jouw vriendin. Deze geurige waas is je aangeboren. Ze heeft hem van jou!"
Ze kwam en stap dichterbij en vroeg:
"Maar jij? Waar is die jou van bekend? Jij, de vreemdeling, de Europeaan?"
"Ik heb hem ook!"
"Van wie?"
"Van Marah Doerimeh."
"Van Marah Doerimeh?" riep ze niet maar schreeuwde ze luid. "Ze is jou ook bekend?"
"Bekender dan jij en Taldsja en alle anderen hier aanwezig! Ze is mijn vriendin, mijn raadsvrouwe, mijn beschermster."
"Je hebt haar dus gezien? Met haar gesproken - werkelijk?"
"Al vaak, al vaak! Op verschillende plaatsen! Ook in Sitara!"
"Je was - - -" ze onderbrak me, greep mijn hand, trok me dichter naar haar toe, keek me in de ogen en ging door: "Jij was al in Sitara zelf?"
"Ja!"
"Vertel me de waarheid, ja de waarheid! Is het echt zo?"
"Ja, echt!"
"Luister, ik ga je controleren! Wat je zegt, is bijna onmogelijk!"
"Controleer!"
"Dat zal ik doen. Luister en antwoord me! Er zou daar een smederij zijn, een hele bijzondere, beroemde, oude smederij. Hij ligt diep in het bos. Daar wordt geen ijzer gesmeed, maar iets heel anders. Als je bij Marah Doerimeh bent geweest, dan ken je de smederij zeker! Ze ligt in Sitara."
"Nee, maar aan de grens van Sitara, in Märdistan namelijk. Alleen diegene die in deze smederij als staal zo hard is geworden, mag naar Sitara komen."
"Maar - - maar - - je zei toch dat je in Sitara was geweest?"
"Inderdaad!"
"Dus ook in de smederij?"
"Ja."
"In het vuur, op het aanbeeld, in de bankschroef?"
"In alle kwellingen die er daar zijn."
Ze was van dat wat ze hoorde, bijna buiten zichzelf. Ze ademde diep en zwaar.
"Dan ken je het bericht? Zijn woorden?" vroeg ze.
"Allang!"
"Zeg ze me! In elk geval het begin!"
Ik gehoorzaamde haar, terwijl ik de aan mijn lezers welbekende schildering reciteerde:

"In Märdistan, in het woud van Kulub,
Ligt eenzaam, goed verstopt de geestensmederij.
De geesten smeden niet; nee, men smeedt ze!
De storm brengt ze meegesleept om middernacht,
Als onweer bliksemt, tranenvloeden stromen.
De haat werpt zich in grimmige lust op hen.

De afgunst slaat zijn klauwen diep in het vlees.
Het berouw zweet en jammert aan de blaasbalgen.
Aan het aambeeld staat de pijn, met starende ogen
In het beroete gezicht, de hand aan de hamer - - -"

De priesteres had me tot nu toe laten reciteren; maar in haar opwinding kon ze niet langer zwijgen. Ze onderbrak om zelf door te gaan:

"Maar, nu, o mens, pakken de tangen je.
Men steekt je in brand; de balgen piepen.
De vlammen laaien op, tot boven het dak uit,
En alles wat je hebt en wat je bent,
Het lichaam, de geest, de ziel, alle botten,
De pezen, vezels, spieren, vlees en bloed,
Gedachten en gevoelens, alles, alles
van jou wordt verbrand, gepijnigd en gemarteld
Tot in de witte gloed - - -"

Ze werd ook onderbroken. De meesteres van de Ussul nam het woord om de beschrijving van de gebeurtenissen in de "geestensmederij" voort te zetten:

"Dan rukken de tangen je uit het vuur.
Men werpt je op het aambeeld, houd je vast.
Het knalt en knettert uit al je poriën.
De pijn begint zijn werk, de smid, de meester.
Hij spuugt zich in de vuisten, slaat dan toe,
Heft met beide handen de reuzenhamer omhoog
En laat hem zonder gevoel op je neersmakken.
De slagen vallen. Elk is een moord,
Een moord op jou. Je denkt, vermorzeld te worden.
De stukken vliegen heet alle kanten op,
Je ik word dunner, kleiner, steeds kleiner.
En toch moet je weer in het vuur - -
En weer - - - steeds weer, tot de smid
De geest herkent die uit de kwelling van de hel
En uit de walm van roet en hamerslag
Hem rustig, dankbaar blij tegenlacht.
Die klemt hij in het blok en pakt de vijl.
Die knarst en kraakt en vreet van jouw af
Wat nog - - -"

"Stop!" riep opeens de priesteres. "Het is geen sage en geen sprookje maar de waarheid! Dat is werkelijk en echt de smederij waarin iedereen die naar Sitara wil, door de pijn en zijn reusachtige, ongenadige metgezellen gegloeid, gehamerd, gevijld en gestaald moet worden om van een geweldsmens te worden veranderd in een edelmens! Alleen hij die dit geworden is, weet, door welk lijden, kwellingen en martelgangen hij moest gaan, en toch hebben al die duizenden die voor en met hem leven, er geen idee van! Niet zijn woorden maar zijn werken verraden het. Hoogstens misschien zijn ogen, deze arme, voor alle toekomende tijden nog met kwellingen gevulde ogen, van waar uit de diepste achtergrond het donkere beeld van de geestensmederij schemert! Verbaas je je, Ssahib dat ik deze smederij ken?"

"Nee, want je hebt me gezegd dat je voorouders uit Sitara komen. Maar dat ook Taldsja van haar weet dat had ik niet gedacht."

"Ze hoorde het van mij. Ik moest het haar vertellen, want ze kan het niet zelf beleven omdat ze tot de anderen behoort die God toegestaan heeft niet door het leed maar door het geluk veredeld te worden. Maar nu vraag ik je of je raden kunt welke wens ik op mijn hart heb, sinds ik gehoord heb dat je niet alleen van Marah Doerimeh weet maar dat je haar ook persoonlijk kent en dat ze zelfs je vriendin is?"

"Het is makkelijk te raden," antwoordde ik.

"Zeg het alsjeblieft!"

"Ik moet je vertellen waar en hoe ik Marah Doerimeh heb leren kennen."

"Ja dat is het. Wil je me deze wens vervullen?"

"Heel graag! Als je tijd hebt om naar me te luisteren."

"Dat heb ik. Nadat de Sahahr opium heeft gedronken, zal hij niet voor het aanbreken van de morgen ontwaken. En ik noch mijn vriendin Taldsja zijn moe. Als we iets over Marah Doerimeh kunnen horen, wordt voor ons zelfs de nacht tot dag. En kijk de nacht in haar heldere, open ogen! Ook zij slaapt niet, ze waakt. Nodigt niet alles wat onder, boven en rondom is, ons juist uit, van de grote, wonderlijke meesteres van Sitara te praten? Beneden ons de donkere ruimte van de Ussultempel die voor mij het beginpunt van alle geloofswegen is die naar God voeren. Boven ons de stralende sterrenwerelden die onze blik naar boven trekken om ons de richting van deze wegen te tonen. En rondom ons het kleurrijke, mystieke licht, waarin zich het zware, stevige en stijve omhulsel van de aarde oplost omdat deze ons moet openbaren dat het eens uit de hoogte kwam en door deze veranderingen en louteringen nu weer daar naar terug gaat. Dit licht raakt ons op zijn hemelpaden in ons gemoed. In het voorbijstralen klopt het aan ons hart. Het geeft ons een heilige gevoel en maakt ons ontvankelijk voor elke boodschap die uit het land van de liefde en de goedheid tot ons komt. Ook jij bent een boodschapper voor ons, Ssahib, en wat je zult zeggen, is heilig. Ga daarom zitten! Ga tegenover ons zitten en spreek van haar! Van de heerlijke, machtige vrouw die de hoogste en reinste aardse ziel is omdat al het goede dat we doen door het boze te overwinnen, zich eerst naar haar moet vormen en vereeuwigen voordat het onze eigen gestalten kan verfraaien en verheerlijken. Kom, ga zitten – en vertel!"

Ik voldeed aan haar uitnodiging. Mijn verhaal over mijn relatie tot Marah Doerimeh was minder een vertellen als veelmeer een beantwoording van honderden vragen die door de geestdriftige vrouwen aan mij gericht werden. We zaten nog urenlang in de stille nacht op het dak van de innerlijk donkere tempel, in de vlammenschijn van de licht en warmte afgevende vulkanen. Het zou voor menige van mijn lezers interessant zijn te ervaren wat mijn beide toehoorders te vragen en te onderzoeken hadden, en ik zou graag iedereen die deze regels van mij in handen krijgt in dit allerheiligste van de mensenziel laten kijken; maar ik moet alles vermijden wat tot de valse mening kan leiden dat ik met mijn vertellingen bijzondere godsdienstige of pseudo-theologische doelen nastreef, en dus wil ik zoals zo vaak ook hier aan de dingen voorbijgaan die leerzaam zouden kunnen lijken.
Toen ik zei dat we nog urenlang gezeten hadden, dan is dat heel ruim bedoeld. Zo vaak als ik opstond om te stoppen, werd ik gevraagd nog te blijven. Toen echter eindelijk in het oosten de eerste bleke groet van de dag met het ook daarheen dringende licht van de vulkanen samenvloeide, zagen de beide vriendinnen in dat het nodig was zich met wat ze tot nu toe gehoord hadden voor nu genoegen te nemen. We verlieten het platform van de tempel om weer naar beneden te gaan. De bediende was, ondanks dat zijn geduld op de proef was gesteld, er nog steeds. Hij kreeg het teken de kroonluchter weer omhoog te trekken. Door het schijnsel van de bijna opgebrande lichten, klommen we naar beneden en gingen naar buiten. De vrouwen bedankten me. De priesteres had nog een bijzondere opdracht voor me die haar oneindig dicht aan het hart lag. Ik had tijdens het verloop van ons onderhoud ervoor gezorgd dat mijn bezoek bij de Dsjirbani op het "eiland van de heiden" aangeroerd werd. Ze kwam hier nu op terug, doordat ze bij mij informeerde, wanneer ik dit bezoek dacht te maken.
"Hij heeft me halverwege de morgen ontboden," berichtte ik haar.
"Wil je mij het plezier doen hem een vraag van mij over te brengen?"
"Graag! Zeg het maar!"
"Hij is mijn kleinkind, de zoon van mijn dochter, en toch was het mij verboden met hem om te gaan. Er waren overwegingen die me dwongen dit de Sahahr te beloven. We houden van elkaar,zoals God en de natuur het verlangen, ook groeten we elkaar, maar alleen vanuit de verte. Nu is de Sahahr echter zo zwaar gewond dat slechts de vaardigheid van zijn kleinkind hem van de dood redden kan, en daarom voel ik me niet alleen gerechtigd maar ook verplicht voor deze keer de belofte aan de Sahahr gegeven niet na te komen. Ik verzoek je de zoon van mijn dochter te zeggen dat ik precies op het middaguur in de tempel zal zijn om daar met hem te spreken. En ook om nog iets anders moet ik verzoeken. Het betreft de Sahahr. Sinds hij gewond is thuisgebracht, heeft hij heel vreemde gedachten. Het is alsof hij aan het fantaseren is maar toch is hij bij bewustzijn. Eerst dacht ik dat het een zeer vroegtijdig optredende wondkoorts was, tot zijn pols mij overtuigde dat dit een vergissing was. Wat er van deze gedachten moet worden, dat weet ik nog niet. Ze houden zich ook met jou bezig. Maar hoe ze zich ook mogen ontwikkelen, ik vraag je ervan overtuigd te zijn dat de Sahahr je hoogachting verdient en een man is die alleen het geluk en welzijn van zijn volk wil. Hij haat zijn kleinzoon enkel als de zoon van de Dsjinnistani die de stam van hun priesteressen van de Ussul vernietigde; als de zoon van zijn kind echter houdt hij stilletjes des te meer van hem. En deze innerlijke strijd, deze tweestrijd is het die hem naar buiten toe zo hard en wreed maakt."

"Kon jouw dochter dan niet als vrouw van de Dsjinnistani jouw opvolgster worden?" vroeg ik. "Hij was toch Ussul geworden!"
"Alleen uiterlijk maar niet innerlijk. Zijn geloof was anders dan de onze en de zijnen gingen met hem mee. Als zij het geloof van haar vader en moeder trouw was gebleven, dan was zij als vrouw van deze man ook priesteres geworden, maar dan had hij de opvolger van mijn man, dus Sahahr, moeten worden en dat wees de Dsjinnistani beslist af."
"Was zijn geloof dan zo anders dan dat van jullie?"
"Ja. Weliswaar heeft hij dat nooit met woorden gepreekt, maar het steeds op een manier beleden die dieper en langer doorwerkt dan woorden kunnen. Dat zul je zien zodra je het "eiland van de heiden" betreedt. Kun je mijn verzoek dat betrekking heeft op de Sahahr vervullen?"
"Het is al vervuld. Ik heb respect voor hem. Daarom vind ik het heel jammer dat vanwege zijn verwonding nu wel een ander de ceremonie van onze opname onder de Ussul zal leiden."
"Welke ceremonie?" vroeg de vrouw van de sjeik.
"Waar hij gisteren over sprak nadat ik de adelaar had geschoten. Hij zei dat het een heilige ceremonie was die hij als priester moest uitvoeren."
Toen lachte Taldsja vrolijk, terwijl ze riep:
"Deze heilige ceremonie heb ik jullie beide afgenomen doordat ik deze niet in de tempel, maar gedurende het avondeten bij het vrolijke genot van de simmsemm heb laten gebeuren. Maak je maar geen zorgen over de geldigheid! Geen mens kan er iets aan veranderen! Je bent Ussul en blijft Ussul, ondanks dat de ceremonie niet zo'n ernstige is geweest als de Sahahr zich gisteren gedacht had!"
Hierop begeleidden wij de priesteres naar haar in de buurt liggend huis; ik bracht Taldsja naar het "Paleis" en keerde toen om naar ons huis, onze gastvrije woning.

Hoofdstuk 4 - De Dsjirbani

Zoals gezegd was het in de ochtendschemering dat ik thuis kwam. Ik had geen licht nodig. Men kon mij duidelijk zien. Geen van de beide bedienden was aanwezig. Ze hadden, zoals ik later hoorde, tegen de morgen hun geduld verloren en waren weggegaan maar hadden eerst nog geweldige houtblokken die nog steeds brandden, in het vuur geworpen. Er heerste in de voor mij bestemde kamer een heel aangename, droge temperatuur. Ik keek naar buiten, naar de plek waar Halef moest liggen. Ik zag hem niet. Ik zocht hem in de beide andere kamers. Ook daar was hij niet. Toen ging ik naar buiten naar de paardenstal. De deuren waren niet afgesloten maar stonden op een kier. Ik deed ze open. Toen viel mijn oog op twee van elkaar gescheiden, maar zeer vrolijke groepen. Links lagen de beide paarden dicht tegen elkaar aan. Ze begroetten me door zachtjes te hinniken, zo zacht dat Halef niet wakker werd. Deze lag namelijk rechts op de zachte laag bladeren bij de honden. De ene van hen diende als hoofdkussen; de andere lag lang uitgestrekt tegen hem aan omstrengeld door de armen van de slaper. Beide waren wakker. Ze kwispelden toen ze me zagen, mij hun morgengroeten toe, bewogen zich echter niet, zodat de kleine Hadsji niet gestoord werd. Rondom lagen grote, afgekloven en kapotgebeten botten. Halefs slaap scheen echter geen diepe te zijn. De door de open deur binnendringende frisse lucht werd door hem gevoeld. Hij draaide zich om en zei: "Laat dat likken!" En toen voegde hij er aan toe: "Het wordt door de regels van het fatsoen verboden!"
Maar juist dit levensteken dat hij gaf, deed de hond besluiten te doen wat hem verboden worden was. Hij begon hem te likken.
"Geen vertrouwelijkheden!" beval Halef. "Ik ben de sjeik; jij bent maar een hond!"
Toen werd hij wakker van de klank van zijn eigen stem, knipperde met de ogen en verklaarde hem: "De hond mag de sjeik slechts dan in het gezicht likken als hij daarvoor eerst door hem gelikt is en er dus voor uitgenodigd - - -"
Ondanks zijn slaapdronkenheid stopte hij midden in de zin omdat hij het gevaar van wat hij zei, voelde. Hij deed dus de toevoeging: "Maar omdat een sjeik nooit een hond zou likken, heb jij dus naast je liefde mij ook die hoogachting te -"
Hij onderbrak zichzelf weer. Hij praatte zichzelf steeds meer wakker. Eerst had hij slechts geknipperd, nu opende hij zijn ogen helemaal. Hij zag mij voor zich staan. Hij ging snel rechtop zitten, viel echter gelijk weer om.
"Jij hier, Sihdi, jij?" vroeg hij. "Hoe kom - - kom - - kom je er bij, in - - in - - in - -"
Hij probeerde steeds opnieuw te gaan zitten, viel echter nog drie- of viermaal om, tot het eindelijk lukte.
"Vergeef me, Effendi!" zei hij toen. "Ken je mij?"
"Eigenlijk niet!" antwoordde ik.
"Geen wonder!" knikte hij, terwijl hij met zijn handen naar zijn hoofd greep. "Je hebt beslist nog nooit een mens gezien met zoveel hoofden! Ik heb er vijf of zes! En allemaal, allemaal zijn ze boordevol simmsemm! Wat is dat zwaar! En wat schudden ze allemaal! Zie je dat ik ze met mijn handen moet vasthouden zodat ze er niet een voor een van afvallen?"
"Helaas - helaas!"
"Zwijg met je "helaas", vraag ik je! Jij hebt het je evenwel gemakkelijk gemaakt! Je hebt je wijselijk slechts over gewone dingen onderhouden die geen hoofdbrekens veroorzaken, en hebt me dan toen het moeilijk werd gewoon verlaten! Maar op mij is alles afgewenteld, alles, alles, waar je wijsheid, nadenken en kennis voor nodig hebt! En toen jij weggegaan was, heeft men de hele zware last van de diplomatieke en krijgskundige verwikkelingen helemaal alleen op mijn schouders gelegd! Denk eens aan deze verantwoordelijkheid! En dit denkwerk voor mij! Dan is één hoofd niet meer genoeg! Is het dan geen wonder dat je verschillende hoofden krijgt? Ik heb er zeven of acht! En omdat de enige hersenen die je hebt, niet genoeg zijn voor zoveel hoofden, dan is het toch werkelijk geen wonder dat ze zich vullen met simmsemm en zo ontzettend zwaar worden dat ze er steeds van af dreigen te vallen! En hoe dat zoemt en bromt! Hoor je dat, Effendi? Ik zou willen dat jouw hoofden bromden en niet de mijne!"
Om hem deze wens op vrolijke manier te vergelden, antwoordde ik:
"Dat wil ik wel geloven dat je dat zou willen! Maar vertel me eens, Halef, is je de honderdnegende sure van de Koran bekend?"
Hij dacht na, wreef zich over het voorhoofd en bromde:
"Hm! Waarom juist zo'n hoog getal? Je weet, Sihdi dat ik in de Koran goed de weg weet, maar als je meteen boven de honderd gaat, moet ik eerst al mijn hoofden verzamelen voordat ik kan antwoorden. Ik heb er negen of tien! Met getallen kan ik me op dit moment niet goed bezig houden. Zodra ik er een wil pakken die in mijn derde hoofd zit, springt hij over naar het zesde of zevende, en als ik dan zo dom ben hem te volgen, dan ontsnappen ondertussen alle andere. Zeg dus niet de hoeveelste je bedoeld, maar zeg me zijn titel, zijn naam!"
"Men noemt hem El Imtihan, de beproeving" antwoordde ik.
De honderdennegende sure van de Koran draagt deze naam omdat men deze gebruikt om de dronkenschap of nuchterheid van een mens vast te stellen. Ze luidt: "In naam van Allah, de Barmhartige, de Genadevolle. Zeg: "O gij ongelovigen, ik bid niet aan wat gij aanbidt, noch gij bidt aan wat ik aanbid. Noch wil ik aanbidden wat gij aanbidt, nogmaals: gij wilt niet aanbidden wat ik aanbid. Derhalve voor u uw godsdienst en voor mij mijn godsdienst." Dat klinkt in het Nederlands eenvoudig en heel ongevaarlijk, maar in het Arabisch heeft het spraakkundig enkele valkuilen waarin iemand die dronken is, met grote zekerheid in valt. Halef wist dat net zo goed als ik; daarom zei hij toen hij de naam hoorde: "De sure El Imtihan? Wil je mij beproeven? Denk je misschien zelfs dat ik dronken ben?"
"Dat je het was is zeker. Of je het nog bent, betwijfel ik, ik wil het echter toch graag bewezen zien."

"Zo meteen! Zo meteen!" riep hij uit. "Ik en dronken! De beroemde sjeik van de Haddedihn van de grote stam van de Sjammar zou te veel gedronken hebben! Wat een schande! Wat een aanklacht! Wat een laster! Ik zeg je, Effendi, alleen mijn hoofden zijn zwaar; mijn maag is echter licht, is helemaal leeg! Kom en pak vast! Je zult onmiddellijk voelen dat er niets in zit! Heb ik te veel gedronken? Of is dat niet des te meer het allerbelangrijkste bewijs dat ik integendeel te weinig, veel te weinig gedronken heb? En dan verlang je van mij de honderd - - - de honderd en - - - nou, kort en goed, de sure!"
"Ja die verlang ik van je!"
"Met welk recht? Ik kan dat net zo goed van jou verlangen! Jij was ook op het feest, bij het eten en het drinken! En - - - je waggelt! Sihdi, je waggelt! Je waggelt werkelijk; ik zie het heel duidelijk!"
"Verlang hem dan van mij!"
"Mooi! Goed! Afgesproken! Sihdi, ik verlang hem van jou! Begin dus! Maar, o wee als je de foute woorden zegt of het niet meer weet! Ik sta geen enkele fout toe! Niet de geringste!"
Ik reciteerde de sure. Toen ik klaar was, schudde hij zijn hoofd en zei:
"Heel goed! Heel precies en juist! Zonder te haperen! Dat heb ik heel duidelijk gehoord, want ik ken hem namelijk ook! En toch heb je erbij gewaggeld! Heen en weer gewaggeld! Maar hoe! Dat bewijst slecht dat ook mensen die niet dronken zijn, kunnen waggelen. Onthoudt dat, Effendi! Want als ik maar een klein beetje zou waggelen, dan bewijst dat slechts dat ik net zo nuchter ben als jij. Nu ben ik dus aan de beurt! Moet ik daarvoor opstaan?"
"Natuurlijk! De sure Imtihan wordt voor dit doel altijd staande gebeden. Dat weet je!"
"Ja, ik weet het. Daarom sta ik op!"
Hij wilde met een snelle ruk in de hoogte. Het lukte hem niet. Hij ging dan ook weer zitten. Ook een tweede en derde poging mislukte.
"Weet je, dit ben ik niet," verontschuldigde hij zich. "Dat zijn de hoofden! En het zijn ook de honden! Die zitten me in de weg! Ik doe het anders! Beter, veel beter!"
Hij knielde neer. Hij steunde met beide handen naar voren in het stro en ging van achter op zijn voeten staan. Hij stond nu dus, zoals men pleegt uit te drukken, op vier poten. De honden keken hem verbaasd aan.
"Zie je, hoe goed het gaat, Sihdi?" vroeg hij. "Let maar op! Je zult verbaasd staan!"
Hij nam eerst de ene en toen de andere hand van de bodem en probeerde te gaan staan. Een stukje, nog een beetje hoger, en weer een stukje hoger. Hij gedroeg zich als een angstige acrobatenleerling die voor de eerste keer op het slappe koord gezet word en zich nu niet meer kan oprichten, noch voor- of achterwaarts kan gaan. Hij begon te trillen, eerst de benen toen zijn hele lichaam.
"Omhoog omhoog!" riep ik hem toe.
Dat maakte hem boos.
"Jij kunt makkelijk praten!" antwoordde hij boos. "Jij staat al! Maar hoe staat het met mij? Ik moet altijd het moeilijkste doen! Maar ik zal je beschaamd doen staan! Kijk! Nu, nu! Enkel een beetje kruit erin, dan gaat het!"
Zo gezegd, zo gedaan. Hij deed er kruit in. Helaas werkte dat niet opwaarts maar neerwaarts. Op hetzelfde ogenblik zat hij weer op de grond tussen de beide honden.
"Deze honden, deze honden!" klaagde hij. "Wat brengen die me van de wijs! Daar heb je geen idee van, Sihdi! Dat altijddurende likken de hele nacht! En dat steeds in de weg staan nu overdag! Kijk eens naar ze wat voor een gezicht ze trekken! Zo spottend! Ik geloof zelfs dat ze het wagen honend te lachen! Dat zal ze opbreken! Ik begin opnieuw! En deze keer doe ik het anders."
Hij draaide zich om naar de muur, ging weer op alle vier staan en ging toen stukje bij beetje met beide handen langs de wand omhoog. Toen hij zich op deze manier had opgericht, draaide hij zich om, leunde tegen de wand, knikte me triomfantelijk toe en vroeg:
"Nou, wat zeg je nu? Je bent verbaasd! Je bent verrast, heel erg verrast! Ja, ik kan het; ik heb het net geleerd! En kijk nu eens naar de koppen van deze honden! Heel anders dan eerst! Wat zijn ze verbaasd! Eindelijk zien ze in dat ik de sjeik ben, en het zijn maar honden! En nu gaan we naar de sure! Die wil je toch nog?"
"Inderdaad!"
"De sure Imtihan die ik uit het hoofd ken?"
"Ja."
"Moet ik ook de inleiding zeggen: in naam van Allah, de Barmhartige, de Genadevolle?"
Nee. Dat is niet nodig, want dat hoort er niet bij omdat deze inleiding bij elke sure staat. Je kunt dus meteen beginnen: "O gij ongelovigen, ik bid niet aan, wat gij aanbidt, noch gij bidt aan wat ik aanbid."
"Goed! Dan begin ik meteen daarmee. Houd me echter wel de honden van het lijf, zodat ze niet in mijn gedachten binnenspringen en dat jij dan gelooft dat ik dronken ben! Kan ik?"
"Ja - dus?"
Toen keek hij zo ernstig mogelijk, strekte zijn armen naar beide kanten uit, deed zijn ogen dicht en begon: "Zeg: O, jullie honden, jullie vereren niet wat ik vereer, en ik - - -"
"Stop, fout!" viel ik in. "Je hebt "honden" gezegd!"
"Jawel!" antwoordde hij terwijl hij zijn ogen weer opendeed. "Dat is toch niet fout?"
De profeet richtte zijn woorden tegen de ongelovigen, niet tegen de honden. Het moet dus zijn: "O jullie ongelovigen!"
"Zo moet het inderdaad zijn. En dat heb ik niet gezegd?"
"Nee."
"Dat is jouw schuld, niet de mijne!"
"Hoezo?"
"Zie je dan niet dat de honden al in mijn gedachten zitten? En heb ik je niet gevraagd ze mij van mijn lijf te houden? Als je niet beter oppast, lukt het niet met mijn mooie, hele sure El Imtihan!"

"Begin nog maar eens!"
"Goed! Maar let nu beter op!"
Hij strekte zijn armen weer uit, deed zijn ogen weer dicht en begon weer:
"Spreek: O jullie ongelovigen, jullie vereren - - -"
"Fout!" kwam ik er tussen. "Het begint niet met jullie, maar met ik!"
Toen verbeterde hij zich: "Zeg: O jullie ongelovigen, ik begin niet met jullie maar jullie beginnen met mij, en ik - - -"
"Stop!" viel ik weer in. "Er is geen sprake van beginnen maar van vereren!"
"O ja! Jij je zin! Nu komt het!"
Hij beheerste zich en begon opnieuw: "Zeg: O jullie ongelovigen, ik vereer niet wat ik vereer, en jullie vereren niet wat jullie vereren -"
"Wat anders dan?" riep ik hem toe. "Ze kunnen toch niets anders vereren dan wat door hen vereerd wordt!"
"Heel juist!" gaf hij toe. "Ik echter ook niet!"
"En toch heb je zo-even het tegendeel gezegd!"
"Ik? Het tegendeel? Je vergist je, Sihdi! Ik kan zweren zo veel als je wilt dat ik in mijn hele leven nog geen enkele maal het tegendeel heb gezegd van wat ik zeg! Als je zulke onzin zegt, moet ik aannemen dat de roes die je in mijn elf of twaalf hoofden zoekt, in je eigen hoofd zit!"
"Het aantal hoofden van jou wordt steeds meer, schijnt het. Je hebt beweerd dat jij niet vereert wat je vereert."
"Dat is niet waar, Effendi dat is niet waar! Ik weet weliswaar dat je nooit liegt, en dat is dan ook de enige deugd die ik bij je ontdekken kan, maar vergissingen en verwisselingen zijn ook bij oprechte mensen mogelijk, vooral omdat je me steeds onderbreekt. Laat me toch eens uitpraten, echt uitpraten! Van begin tot eind! Dan zul je meteen horen dat alles klopt!"
"Goed! Spreek je uit!"
"Zonder dat je me onderbreekt?"
"Ja."
"Houd woord! En let op,hoe goed en juist ik het zal brengen!"
Hij strekte weer zijn armen uit, en deed weer de ogen dicht. Toen begon hij te declameren:
"Zeg: O jullie ongelovigen, ik spreek niet uit wat jullie uitspreken, en jullie onderbreken niet wat ik onderbreek, en ik zal nooit dat vereren wat jullie uitspreken, en jullie zullen nooit vereren wat ik onderbreek. Jullie hebben mijn godsdienst en ik heb die van jullie!"
Toen hij daarmee klaar was, opende hij zijn ogen weer, liet zijn armen zakken en keek vol verwachting naar mij. Op zijn gezicht was zeer duidelijk te lezen dat hij ervan overtuigd was, de grootst mogelijke lof van mij te ontvangen.
"Nou, Sihdi, wat zeg je daarvan?" vroeg hij toen ik zweeg.
"Je hebt de grootst mogelijke onzin uitgekraamd die er is!" antwoordde ik.
"Onzin? Uitkramen?" herhaalde hij verbaasd. "Wat zal Mohammed, de profeet, daarvan zeggen als hij het hoort?"
"Waarom juist deze?"
"Omdat wat jij onzin noemt, uit zijn mond komt, zelfs uit de mond van God. Want ik heb woordelijk herhaald, wat Mohammed in het heilige boek zegt. En wat daar staat, heeft de profeet uit de hemel gehoord! O, Effendi, wat maak je me bedroefd! Ik ken je helemaal niet meer terug. Het gaat niet goed, helemaal niet goed met je! Je bent of een spiritusdrinker of een Godslasteraar geworden! Een van beide! Een derde mogelijkheid is er niet! Als jij de inhoud van de Koran tot onzin verklaart, ben je of een drinkebroer of een Godslasteraar. Om je van de drank te redden, moet ik je voor een lasteraar houden, en om je van de misdaad tegen de religie te bevrijden, ben ik gedwongen je als drinkebroer te zien. Beide is verschrikkelijk. Het een is altijd vreselijker dan het andere! Maar ik wil je toch liever voor een drinker dan voor een lasteraar van de sure El Imtihan houden en voel me daarom ook verplicht je te waarschuwen. Pas op voor de simmsemm! Ik zeg je, pas op! Deze simmsemm lijkt op een oude vrouw die uiterlijk mooie kleren draagt, maar innerlijk vol met nukken en diepe afgronden zit."
"Die ken je?" vroeg ik op een hatelijke toon.
"Ja die ken ik!" bevestigde hij. "Want ik bemerk ze aan jou. Je bent dronken, Sihdi, helemaal dronken! Je kunt je al niet meer op je benen staan! Ik heb je tegen de muur gezet, maar je hebt niet eens meer de kracht om rechtop te blijven staan. Je glijdt - -"
Terwijl hij dit zei, gleed hij zelf op de grond.
"Glijdt – langs de wand naar beneden," ging hij door, terwijl hij zijn houvast verloor en meer en meer in elke zakte. "Dan komt - - dan komt - - dan komt een grote, een geweldige smak, en dan - - dan lig je daar!"
Precies zoals hij zei, gebeurde het. De smak kwam en toen lag hij daar, de beroemde sjeik van de Haddedihn van de grote stam van de Sjammar. Ik probeerde hem weer op de been te krijgen, tevergeefs. De simmsemm was machtiger dan alles wat ik deed en zei. Halef werd niet meer wakker. Ik legde hem in een gemakkelijke houding en ging toen naar de paarden die verwachtten geaaid te worden. Toen ik de stal verliet, maakten de beide honden geen aanstalten om mee te gaan. Ze bleven bij de kleine Hadsji liggen die, zoals hij me later vertelde, na het feestmaal met een grote portie vlees en botten aan hen gevoerd had.

Ik ging naar mijn kamer en strekte me op het zachte bed van vellen uit om twee korte uurtjes te gaan slapen. Na deze tijd werd ik weer wakker. Ik heb door gewenning de slaap stevig in de hand. Ik word nooit later wakker dan ik me voorgenomen heb. Het eerste dat ik nu deed, was een bad nemen in de rivier. Een klein, rondom door struiken omringde plek, was hier voor de bewoners van het huis aanwezig.

Dit bad verfriste me zo dat het leek alsof ik de hele nacht geslapen had en daarom helemaal uitgerust was. Toen ik hierna van de rivier terugkeerde, werden de staldeuren van binnenuit opengestoten en Halef kwam naar buiten, langzaam, lusteloos en met een ingevallen gezicht. Tegelijkertijd lieten onze beide bedienden zich zien. Ze brachten het ontbijt, dat uit brood en vlees bestond. Een kleine kruik vol simmsemm stond erbij. Ik had trek, Halef echter niet, maar toch ging hij zitten om te eten. Ik legde hem voor, en hij nam om het ten minste te proberen. Toen ik hem echter de kruik toeschoof, spreidde hij alle tien vingers ertegen uit en zei: "Nee! Voor geen prijs! Weg met die troep, weg!"
"Waarom?" vroeg ik, terwijl ik me onbevangen opstelde.
"Omdat - - - omdat - - - hm - - - hm!"
Terwijl hij zo bromde, wierp hij een ongewisse, onderzoekende blik op mij. Toen vroeg hij: "Sihdi, weet je, waar ik geslapen heb?"
"Ja," antwoordde ik.
"Nou, waar dan?"
"In de stal."
"Ja, in de stal! Denk je eens in! Terwijl men hier in huis toch zulke voortreffelijke slaapplaatsen had gemaakt! En nu nog een tweede vraag waarop je naar waarheid moet antwoorden. Namelijk: Ben je nog bij me in de stal geweest?"
"Ja."
"Allah zij dank dat het geen ander was!"
"Waarom deze zucht? Heb je daar een reden voor?"
"Dat moet jij toch net zo goed en eigenlijk beter weten dan ik! O Sihdi, beste Sihdi! Ik schaam me! Als ik me niet vergis, heb ik gedacht dat ik een heel stel hoofden had!"
"Ja. Eerst waren het er vier of vijf. Op het laatst werden het er twaalf -"
"Wees stil, wees stil!" onderbrak hij mij. "Ik wil het niet horen! Wat moet ik gekletst hebben, wat voor ontzettend belachelijke dingen, ik, de beroemde sjeik van de Haddedihn! – Mijn hoofd is nog steeds verschrikkelijk groot! En hol, helemaal hol! Er is niets anders in dan alleen maar bruisen en brommen en enige woorden uit de sure El Imtihan. Je hebt me toch niet deze sure laten bidden?"
"Dat heb ik wel degelijk gedaan."
"Allah zij me genadig! Hoe is het afgelopen?"
"Je had geen tien woorden goed en meende dat ik dronken was. Toen gleed je weer naar de honden toe en viel in slaap, zonder wakker te worden."
"Verschrikkelijk, verschrikkelijk! Sihdi, ik schaam me! Deze simmsemm is de schuld van alles!"
"Ja, deze simmsemm! De beide anderen zijn echter onschuldig, helemaal onschuldig!"
"Welke beide?"
"De ene die het lieve, eerlijke, voedzame koren gedwongen heeft gif te worden, en de andere die dit gif in zijn lichaam laat binnendringen, alhoewel alle zenuwen van de smaak en reuk zich er tegen verzetten!"
"Je hebt gelijk. Vergeef me! Ook ik moest me eerst daartoe dwingen; toen werd de drank me echter vertrouwder. Weet je, simmsemm dat klinkt zo kalmerend, zo onschadelijk, zo verleidelijk! Dat doet de mensen goed voelen. Maar als men het innerlijk bekijkt, heeft hij tienduizend duivels in zijn lichaam. En tot wat voor domheden het aanzet is helemaal niet te zeggen! Ik denk dat ik me vandaag aan niemand moet laten zien, zeker niet aan de kolonel en de beide luitenants."
"Waarom?"
"Omdat ze mij aan alles zullen herinneren wat ik gisteravond met mezelf en hen heb gedaan, en dan heb ik me hier voor altijd onmogelijk gemaakt!"
Hij legde zijn hoofd op zijn handen en keek troosteloos voor zich uit.
"Allah, Allah, wat moet daaruit worden!" klaagde hij. "Denk eens terug, Effendi, aan wat we gisteren allemaal gedaan hebben. We hebben eerst de Tsjoban overwonnen, daarna heel Ardistan met oorlog en overwinning overspoeld, en eindelijk ook heel Dsjinnistan veroverd. Ik was de Grootwesir die de officieren bevordert, de medailles verdeelt en de weddes betaalt. Alles kwam op mij aan. Zo heb ik gisteren tijdens het bespreken van de krijgstocht de nodige bevorderingen uitgedeeld. Onze oude kolonel die echter nog geen kolonel is maar slechts eerste luitenant, heb ik eerst tot echte, Turkse Mir Alai (Kolonel) bevorderd, toen tot Liwa (Brigadegeneraal), tot Ferik (Generaal) en tot Muschir (Veldmaarschalk). Als ik het me goed herinner, is hij zelfs Ferik Bahrir (Admiraal) geworden. Zo ongeveer zijn ook de beide luitenants omhooggeschoten. Zij wilden Perzische in plaats van Turkse rangen hebben. Dat heb ik ze toegestaan. De ene werd tengevolge van zijn dapperheid zeer snel Sultan (Kapitein), Yavär (Majoor), Särtir (Kolonel) en Mir tuman (Generaal-majoor). De andere scheen me niet echt te willen geloven. Daarom heeft hij het slechts tot Särhäng (Eerste luitenant) gebracht en zal op deze rang blijven staan als hij zich niet beter weet te gedragen. De oude kolonel heb ik vijfhonderdduizend, de ene luitenant honderdvijftigduizend en de andere luitenant honderdduizend piaster salaris beloofd, en nu vraag ik je waar ik dat allemaal vandaan moet halen als ze me vandaag aan mijn woord willen houden? Ik word bang, doodsbang! Hoe kan ik me behoeden voor innerlijke verwijten die in me opkomen als een menigte kleine, venijnige honden die dreigen aan mijn ziel te knabbelen?"
"De beste geruststelling ligt in de gedachte dat de drie officieren die je zo hoog bevorderd en zo rijk beloond hebt, hoogst waarschijnlijk net zo'n roes hebben gehad als jij."
"Roes? Waar denk je aan! Roes? Dat klinkt zo snoezig. Maar wat wij hadden, was helemaal niet zo snoezig en klein, maar reuzengroot en kannibalistisch. Mijn roes was een jakhals die eerst een vos en daarna een wolf en hyena werd; hun roes was echter panter, tijger en leeuw, tegen wie men zonder geladen geweer niet op kan. En je moet toch eerlijk toegeven dat ik onmogelijk naar mijn geweer kon lopen om de kolonel en de luitenants van hun roes te bevrijden!"
"En die hebben jou naar huis gebracht? – Dat heb je me toch gezegd!"

"Ja dat wilden ze; ze beloofden het, en ik riep het je toe toen ik je ondanks mijn dronkenschap daarboven op de toren herkende die zij de tempel noemen. Maar het werd anders dan we gedacht hadden. De simmsemm wilde namelijk niet dat ze me naar huis brachten. De luitenant die honderdvijftigduizend piaster van mij had gehad, ging al na tien stappen zitten en verlangde een nieuwe, volle kruik. Hij dacht dat we nog in het paleis waren. Een klein stukje verder ging de kolonel met zijn half miljoen piasters in het gras liggen en dacht dat hij thuis was, en ik moest me zachtjes verwijderen zodat zijn vrouw en kinderen niet gewekt zouden worden. En de derde ging helemaal niet liggen of zitten, maar hij maakte nog minder drukte. Hij viel namelijk gewoon om. Daar lag hij met zijn honderdduizend piaster en zei geen woord, geen enkel woord; zo ver weg was hij! Ik sprak dan wel op hem in om hem wakker te maken, hij bleef echter helemaal stil. Toen stond ik weer op en zocht naar mijn vlees en mijn - -"
"Ah!" onderbrak ik hem. "Je stond weer op?"
"Ja! Natuurlijk!" antwoordde hij.
"Je was met hen omgevallen?"
"Natuurlijk! Hij leidde mij. Hij hield mij vast zodat ik niet kon struikelen. Hij bedoelde het ongelooflijk goed met mij. Kon ik dan blijven staan als hij het ongeluk had bij deze vriendendienst zomaar om te vallen? Hij is officier. Dat verplicht tot kameraadschap. Ik viel dus samen met hem. Toen ik opstond, zocht ik mijn vlees en al mijn botten een voor een bij elkaar - - -"
"Wat?" vroeg ik, terwijl ik hem nogmaals in de rede viel. "Je vlees en je botten? – Allemaal apart?"
"Ja. Toen we na het feestmaal opstonden, zag ik dat we niet alles hadden opgegeten. Er was nog veel, veel vlees over, daarbij nog een hoop botten. Toen dacht ik aan onze beide honden. Ik trok dus mijn haïk van voren omhoog en deed al deze resten erin om dit bij hen te brengen."
"Dat zullen de honden zeer lief en aardig van je gevonden hebben, maar wat zal men in het paleis over je vertellen?"
"Over mij? Hm! – Ik hoop dat ze niet denken dat ik de botten voor mezelf heb meegenomen! En al zouden ze het denken, dan kan me dat niets schelen. Ik moest ze allemaal weer opzoeken toen ik de tweede luitenant verliet. Ik droeg ze naar de honden in de stal. Die waren verheugd. Het schemerde. Ik had geen licht nodig. Het was zo warm en zo zacht daarbinnen op stro. Toen ben ik gaan zitten en ben in slaap gevallen."

Terwijl hij dit vertelde, kwam er een boodschapper van Taldsja, door wie ze me liet zeggen dat ik vrij was van elke verplichting. Ik kon uitrusten, in de stad rondkijken, net wat ik wilde. Maar om twee uur 's middags waren er weer gasten uitgenodigd; daar moest ik bij zijn als het mogelijk was, mijn beroemde Halef ook.
Toen de bode weggegaan was, vroeg de kleine Hadsji die de uitnodiging gehoord had, aan mij:
"Zeg, Effendi, ze noemde me de "beroemde Halef." Zou ze dat menen?"
"Wat anders?" vroeg ik, hoewel ik hem zeer goed begreep.
"Nou, misschien een beetje spottend. Vanwege de simmsemm. Die is gisteren toch sterker en beroemder geweest dan ik!"
"Vraag het haar zelf! Ik weet het niet."
"Ik pas wel op! Zulke herinneringen haalt men niet op. Daarom zal ik vandaag steeds aan jouw zijde blijven. Dan wagen de herinneringen het niet bij me te komen. Wanneer gaan we naar de Dsjirbani?"
"Nu. Ik ben klaar met het ontbijt, en het is het midden van de ochtend. We gaan met de kano."
Nu bekommerde ik me om de paarden. Ze hadden voer en water gehad. Ik haalde ze uit de stal en bond ze aan een lange lijn, zodat ze zich konden bewegen. Ook de honden werden er uitgelaten. Ze begroetten ook mij, maar in de eerste plaats toch de Hadsji die ze, naar het scheen, in zijn hart gesloten had. Ze hadden zeer korte namen. Ze waren van beide geslachten en heetten Hu en Hi (hij en zij). Dat zeiden de beide bedienden tegen ons. Van hen hoorden we waar het "eiland van de heiden" lag; het was heel gemakkelijk te vinden.
Hu en Hi begeleidden ons naar de aanlegplaats. Toen we in de kano stapten, wilden ze er ook in; dat was echter vanwege de grootte van het vaartuig onmogelijk. Ik beval de bedienden ze tijdens onze afwezigheid vast te binden, zodat er niets kon gebeuren; maar zodra we van de oever stootten, sprongen ze in het water om ons te volgen. Ik wilde al omkeren om ze terug te brengen toen ik zag hoe ze zwommen. Zoiets had ik nog nooit gezien. Dat was meer lopen dan zwemmen! De zwemvliezen waren dusdanig ontwikkeld en elastisch dat ze op heldere bellen tussen de tenen leken. Ze verplaatsten zoveel water dat de lichamen niet alleen met de kop maar ook met hun rug boven het water uitstaken. De dikke, maar lichte, borstelige staarten lagen als een roer achter hen in het water. Daarbij de langharige, borstelige, vet aanvoelende en dus voor het vocht bijna ondoordringbare pels! Ik zag dat het zwemmen de honden helemaal geen moeite kostte, ze vonden het alleen maar plezierig. Ze blaften luid en speelden krijgertje met elkaar. Daarom was ik het eens met Halef die me vroeg ze toch mee te nemen. Zo snel als wij met de roeispanen vooruit kwamen, konden zij natuurlijk niet zwemmen; we moesten dus een langzamer tempo varen, maar we hadden de tijd.
De oever was met huizen bezet die vaak tot ver in het water stonden, vaak ook helemaal. Af en toe verscheen er een klein eiland, of de rivier deelde zich om een groter te vormen dat bewoond was. Dat bood ons rijkelijk de gelegenheid de hooginteressante paalwoningbouw van de Ussul te leren kennen. Toen we ons doel, het "eiland van de heiden", bereikten, zagen we een zeer eenvoudig, vandaag eerst nieuw gevlochten vlot dat uit wilgentenen bestond en uit het water getrokken was, op het land liggen. We stegen uit, maakten de kano vast aan de hiervoor bedoelde paal en traden snel terug om uit de buurt van de honden te blijven die ook geland waren en zich het water uit de haren schudden. Het eiland was behoorlijk groot. Wij zagen eerst niets anders dan struikgewas en gras, en dat alles verwilderd. De eigenaar was gevangen geweest en niemand had zich om zijn eigendom bekommerd. Vandaag was hij er echter weer. We zagen zijn spoor die door het hoge gras voerde en volgden het. Het ging

door hoger struikgewas en dan onder bomen door. Je kon merken dat deze bomen hun plaats niet door de natuur maar door een kunstige berekening gekregen hadden. Er waren groepen die er niet alleen mooi maar zelfs rijk en prachtig uitzagen. Onder hoge linden, met reuzenbladeren lag een weliswaar lage maar kostelijk bedachte en uitgevoerde bangalo (landhuis uit India) die gelukkigerwijs niet uit het gewone, snel vergankelijke materiaal van deze woningen maar uit beter en houdbaarder materiaal bestond. Toen ik het onderzocht, zag ik dat het hout was dat eeuwenlang in moerassig water had gelegen en zo hard en zwaar als steen was geworden. Alles, niet alleen de pilaren, zuilen en balken, maar ook de kleinere delen, zelfs de versieringen, bestonden uit dit hout. Wat een moeite had dit zware, harde werk gekost! De Dsjinnistani was de bouwer. Hij had zoveel van de dochter van de Sahahr gehouden dat voor haar slechts het mooiste en gezondste huis in het hele land goed genoeg was geweest. En dat was deze bangalo zeker!
De deuren waren dicht en we konden niet naar binnen. Ook de luiken waren gesloten. Er was niemand te zien. Ik riep. Niemand liet zich horen. Uit alles wat we zagen, sprak de geest en de smaak van de Dsjinnistani. Maar was er dan echt, afgezien van de geest, niemand hier? Het spoor leidde hierheen, in het huis maar niet meer naar buiten. Daarom viel het ons op dat we geen antwoord kregen. We gingen verder over het vrije erf waarop de bangalo stond, tussen bloeiende en geurende groepen struiken door. Toen zagen we hem, het meer, de vijver, waarover men mij verteld had. We bleven meteen staan, helemaal verrukt over de aanblik die het ons bood.
Wij stonden op de zuidelijke oever van het meer, dat bijna helemaal met lotusbloemen bedekt was. Tussen hen in glansden wonderlijk mooi gekleurde bloeiende pluimen, waarvan ik de namen niet kende. Ze leken op de Amerikaanse Thalia dealbata. Fantastisch mooi werkten de tweedelige, helder glanzende aren van een nog vrij onbekende, indische Aponogetonsoort. Er was een rijkdom aan kleuren, een frisheid van kleuren en een kleurenpracht die weergaloos was! Maar al deze heerlijkheid ontvouwde zich in stilstaand water, op moerassige bodem, en al deze bloemen moeten toch, zo mooi als ze zijn en voor zo heilig als ze gehouden worden, die fijngevoelige en zuivere, die tegelijk hogere en diepere inwerking op het hart hebben zoals de op het goede, vaste land groeiende bloemen tegen ons praten. De lotusbloem, een product van het moeras, is eenvoudig van aardse schoonheid. De beeldende betekenis die ze heeft, werd haar niet door de natuur gegeven maar kunstmatig in haar gelegd. Maar bloemen, zoals ons sneeuwklokje, ons viooltje, ons meibloempje, die hele lieve, heerlijk geurende reeks tot aan onze rozenkoninginnen toe, ze werken allen edeler, zuiverder, kuiser, inniger. Wie met mij wil geloven dat ook de bloemen een ziel hebben, die zou ik dat inderdaad nog duidelijker kunnen zeggen.

We stonden dus aan de zuidzijde van de vijver. Rechts en links stonden boom- en struikpartijen die als coulissen werkten, doordat ze onze blikken verhinderden naar de zijkanten te kijken, en ze dwongen, zich op het perspectief te richten dat zich voor hen ontvouwde. Recht voor ons stond, dit perspectief geheel verbergend, een twee meter breed en meer dan vier meter hoog vierzijdig prisma, uit witte marmerblokken in elkaar gezet en op alle vier de kanten voorzien van glanzende diepzwarte inscripties. Dit grote prisma was door een hele hoop zuilen omgeven die ook inscripties droegen. We lazen ze. De op de kleinere zuilen staande citaten kwamen uit de vier Vedas, van de Zend Avesta, de vijf King van de Chinezen, de Bijbel en de Koran. De inscripties van het prisma schenen een andere oorsprong te hebben. Toen we ze nader bekeken, zagen we eerst vier opschriften die twee aan twee met elkaar schenen te corresponderen. In het zuiden stond "Schepping" en in het noorden "Verlossing". In het oosten lazen we "Zonde" en in het westen "Straf".
Onder het opschrift "Schepping" in het zuiden was te lezen:

"Geen ziel daalde op de aarde neer,
Die niet eerst in de hemel geest was geweest!"

Op de naar het noorden gerichte kant was onder het opschrift "Verlossing" te lezen:

"Er steeg geen geest op naar de hemel,
Die niet eerst op aarde ziel was geweest!"

In het oosten stond onder het opschrift "Zonde" de geheimzinnige woorden te lezen:

"Slechts één weigerde,
Ziel te worden!"

En daar tegenover werd op de naar het westen gerichte kant onder het opschrift "Straf" gezegd:

"Daarom kan hij niet naar de hemel terug.
Het is de duivel!"

Ik moet zeggen dat ik verbaasd was toen ik dit gelezen had. Niet dat het monument op zich of zijn inscripties mij vreemd voorgekomen waren, o nee. De Dsjinnistani had deze stukken marmer een voor een van zijn reizen meegebracht en hier in elkaar gezet. Dat was helemaal niet vreemd. En er zijn zo lang als er al mensen zijn, zoveel raadsels en geheimen geweest dat men in de opzet van de Dsjinnistani ook eens iets mystieks te zeggen, niet geheel onbegrijpelijk zal vinden. Maar dat deze vier inscripties die allemaal een onoplosbaar probleem schenen te zijn, in hun innerlijke samenhang precies hetzelfde zeiden wat onze christelijke openbaring aan iedereen die het horen wil, elke dag en elk uur zeggen, dat verraste me en deed bij mij de vraag opkomen of het de Dsjinnistani toen hij deze inscripties liet ontstaan, duidelijk was geweest wat ze betekenden. Als het zijn bedoeling was geweest de diepste grondgedachten van de religie van zijn vaderland op dit moment voor te stellen, dan was het de christelijke zending heel gemakkelijk gemaakt de aanhangers van dit geloof voor de hoofdreligie van het Avondland te winnen! Hierbij kwam dat het marmeren prisma met heel bijzondere omzichtigheid en liefde juist hier op deze plek opgericht was. Want nu we ons aan zijn noordelijke zijde bevonden, tussen hem en het water dus, stond ons niets meer in de weg, en het hele uitzicht dat hij voor ons verborgen had gehouden, lag nu open voor onze ogen.

Aan de overkant van de vijver was het graf van de moeder van de Dsjirbani, door bloesem en geur omhuld, zoals al werd beschreven. Van dit uitgaand voerde een brede, vrije streep gras in kaarsrechte richting, aan beide kanten door dicht, donker groen afgezet, tot aan de rivier, waarvan de tegenoverliggende oever vrij was van huizen. Vanaf daar verschenen eerst tuinen en velden, dan een breed, wijd uitlopende strook van lage, nieuw aangeplante struiken die de Ussul ontgonnen hadden om de stammen voor hun bouwwerken te gebruiken. Het laat zich niet beschrijven wat dat voor een eigenaardig perspectief gaf. Recht voor onze voeten het doorzichtige maar modderbruine en naar modder ruikende water, waar de lotusbloemen uit de opgeloste en ontbonden stoffen hun leven en lichtgevende kleuren zogen. Op de andere oever het graf van de gestorven menselijke lotusbloem, door bloesems en heerlijke geuren omgeven, achter dit graf het naar ver weg en naar boven gerichte perspectief. Ze voerde naar de rivier, over het donkere water van deze heen en dan op de schijnbaar steeds smaller wordende strook van het lage, nieuw aangeplante, door het bos omgeven struikgewas door het gehele moerasland van de Ussul, over Neder-Ardistan en Opper-Ardistan tot de hoge bergen toe, die ook nu om op het geopende paradijs te wijzen, in gloeiende vlammen oplichtten, hoewel we het niet konden zien omdat de morgennevel van het laagland ons nog omhulde.
Terwijl dit uitzicht niet alleen onze ogen maar ook onze gedachten bezighield, hoorden we achter ons een geruis. We draaiden ons om en zagen dat het monument zich opende en dat de Dsjirbani er uit opsteeg.
"Masjallah!" riep Halef uit. "Allah doet wonderen! Het monument is hol!"
Ook ik was zeer verrast. Het kunstwerk was inderdaad niet massief; het bestond niet, zoals het leek, uit kubusvormige blokken maar uit sterke, stevig aan elkaar gevoegde platen, waar tussen een rij van treden naar beneden voerde. Enkele van deze platen vormden de deur die van binnen en van buiten geopend kon worden zonder dat mensen die voor het monument stonden, deze installatie ontdekten.
De Dsjirbani was hetzelfde gekleed als gisteren. Hij wilde ons begroeten, werd echter daaraan gehinderd door de honden. Zij die in geval van een ontsnappingspoging hem hadden moeten verscheuren, toonden nu een juist ontroerende vreugde hem weer te zien, en sprongen tegen hem op om zich door hem te laten aanhalen.
"Waar is de door de menselijk natuur opgedrongen haat?" vroeg hij. "Veranderd in liefde! Ik groet en dank jullie dat jullie gekomen bent!"
Hij bukte zich. Ik bood hem een hand. Hij nam hem niet aan maar aaide de honden.
"Weet je wel wat je me aanbiedt, Ssahib?" vroeg hij. "Ken je het gevaar waar je je in begeeft?"
"Ik zie het niet als een gevaar maar als mijn plicht deze vergissing te begaan. Geef me je hand! En ik verzoek je hem in het vervolg voor het oog van iedereen te geven!"
Hij deed het en zei, terwijl hij de mijne warm en stevig drukte: "Dat is verlossing; ja waarlijk dat is verlossing! Ssahib, dat zal ik niet vergeten!"
Het is duidelijk dat ook Halef hem de hand gaf en de zijne drukte. Toen vond ik het tijd de boodschap over te brengen die de priesteres gegeven had voor haar kleinkind.
"Juist op het middaguur ontbiedt ze mij! In de Tempel?" vroeg hij nadenkend, zonder verrast te zijn. "Je hebt met haar gesproken?"
"Ja," antwoordde ik.
"Korte – of langere tijd?"
"Bijna de hele nacht. We stegen na het feestmaal op de tin van de toren om de uitbraak van de vulkaan te bekijken, en zijn eerst uit elkaar gegaan toen de morgen aanbrak. De meesteres van de Ussul was erbij."
"Je hebt met hen gesproken," zei hij. "Zo lang en juist met deze beide. Je weet dus niet alles maar wel veel, en ik - - -"
"We spraken het meest over Marah Doerimeh," onderbrak ik hem om zijn gedachten niet te laten afdwalen.
"Over Marah Doerimeh?" riep hij uit, terwijl hij zich hoog oprichtte. "Over de heerseres van Sitara? Hoe komen de vrouw van de sjeik en de priesteres ertoe met jou over deze geheimzinnige vrouw te praten?"
"Omdat ze hoorden dat ik met Marah Doerimeh bevriend ben en tot voor kort haar gast in Sitara ben geweest. Ik woonde bij haar in het slot van Ikbal."
Toen week hij enige stappen terug en liet zijn blik over me heen glijden, waarin de grootste verbazing te lezen was. Maar al snel verdween deze verbazing om voor een bevredigende uitdrukking plaats te maken. Zijn ogen lichtten op en zijn stem klonk blij, bijna jubelend toen hij zei: "Wat een vreugde, wat een geluk! Hoe was het mogelijk dat ik je gisteren direct voor een door God gezonden mens hield maar niet duidelijk voelde dat je enkel uit Sitara kon komen - - - alleen daar vandaan! Uit geen enkel ander land! En nu ik dit gehoord heb, ben ik er blij om dat de beide vrouwen tegen jou over mij gesproken hebben. Je bent over mij ingelicht en ik hoef niets te herhalen. Ook ik ben ingelicht - - - over jou! Wel niet uitvoerig maar wel over iets wat ontzettend belangrijk is. Je persoon en je verhoudingen zijn me helemaal onbekend, des te zekerder weet ik dat je hier naar toe gekomen bent om naar de Mir van Dsjinnistan te gaan."
"Welke reden heb je dat te denken?" vroeg ik.
"Ik weet dat je het geheimhouden moet, maar als je de juiste bent, zul je me vertrouwen en het me graag vertellen."
Hij kwam weer dichter naar me toe en zei op gewichtige toon: "Ik verzoek je eerlijk te zijn en mij een vraag te beantwoorden die vader en moeder achtergelaten hebben!"
"Spreek!" moedigde ik hem aan.
"Draag je een klein schild op je borst dat Marah Doerimeh je heeft meegegeven?"
"Ja," antwoordde ik, want ik voelde dat ik hier verplicht was open te zijn.

"Van welk metaal is het? Van goud of van zilver? Van koper of van brons?"
"Van geen van deze. Mij is het metaal waaruit hij bestaat, onbekend. Waarschijnlijk is het een legering."
"Heel juist, heel juist! Wacht, wacht!"
Hij zei het op een toon van grote vreugde, van verrukking. Toen rende hij de trap van het gedenkteken omlaag en verdween in het binnenste van de aarde.
"Sihdi, is dat niet vreemd?" vroeg Halef. "Klinkt dat niet alsof je komst hier voorbereid is?"
"Niets is vreemd," antwoordde ik hem, "zeker niet in dit land. Ik ben ervan overtuigd dat we dingen zullen beleven die je tien en twintig maal vreemder zullen lijken dan deze onverwachte vraag naar mijn schild of dit marmeren monument dat zich opent om mensen uit de aarde te laten opstijgen."
"Hij zei dat hij de vraag van zijn vader en moeder heeft geërfd. Dus hebben die al geweten dat wij zouden komen!"
"Wij? Beslist niet! Het was hen bekend dat iemand uit Sitara zou komen die een door Marah Doerimeh meegegeven schild bezit. Dat wij dat zijn, dat is pas later duidelijk geworden."
"Hoor! Hij komt! Wat zal hij meenemen?"

De Dsjirbani keerde terug. Hij hield een ongewoon groot, leren foedraal in de hand dat hij opende en ons dan liet zien.
"Dat is jouw schild, Sihdi!" riep Halef uit. "Precies hetzelfde als jouw schild! – Hetzelfde metaal en dezelfde vorm!"
Het was precies zo als hij zei. Het foedraal bevatte een exacte kopie van mijn schild. Ik haalde de laatste onder mijn vest vandaan om te kijken of ze hetzelfde waren. Er was niet het minste verschil te ontdekken.
"Het is waar! Het is precies zo als ik dacht!" jubelde de Dsjirbani. "Ga vast voorop, tot je licht ziet! Ik volg direct zodra ik de deuren afgesloten heb."
Hij wees naar de trap. Ik bond de honden aan twee zuilen en ik beduidde ze dat ze hier moesten wachten. Ze snapten wat ik bedoelde en gingen liggen. Hierna daalde ik met Halef de treden af. Ik vergat ze te tellen; meer dan tien waren het er zeker, want de onderaardse ruimte waar ze naar toe voerden, had een aarden plafond van minstens zes voet dik en was toch zo hoog dat de Dsjirbani die toch veel groter was als ik, zich kon bewegen zonder te bukken. Ze voerden eerst in een klein vierkant kamertje dat gevormd werd door het fundament van de marmeren zuil. Daar stonden enige manden en kisten; verder was er niets te zien. Een smalle, rechte gang ging verder; het was donker, maar waar hij uitmondde glansde ons een licht tegemoet. Terwijl we deze volgden, kwamen we eerst in een kleine, toen in een beduidend groter en hierop weer in een kleine ruimte, die alle drie door brandende sesamolielampen behoorlijk fel verlicht werden. Je kon onmiddellijk zien dat de beide kleinere als voorraadkamer dienden. De grotere leek echter op de kamer van een geleerde. Ik zag boeken, kaarten, plattegronden, schrijfmiddelen, allerlei apparaten met bekend en onbekend doel, een hoeveelheid medische, natuurkundige, chemische en andere instrumenten, ook oriëntaalse en Europese wapens. Deze laatsten bestonden slechts uit een dubbelloopsgeweer en twee revolvers die echter, hoewel bijna verouderd, van een uitstekende constructie waren en voor de plaatselijke verhoudingen voor iedereen die ze wist te gebruiken, een beduidend overwicht gaven. Waar kwamen al deze belangrijke dingen vandaan? Ik hoef niet te vertellen dat ik behoorlijk verbaasd was.
De Dsjirbani kwam ons achterna. Hij zei: "Verbaas je niet over deze geheimzinnige ruimtes. En verwonder je ook niet over de onnadenkendheid waarmee ik jullie dit laat zien. Ik werd door mijn vader geïnstrueerd zo en niet anders te handelen, maar zonder dat ik weet waarom en waartoe. Hij verdween; hij zou vermoord zijn. Ik geloof het niet; ik geloof het niet! Hij was geen man die zich liet besluipen, te slim af liet zijn en zich liet vermoorden! Toen stierf ook mijn moeder; men zegt: uit smart om zijn verlies. Dat geloof ik ook niet; ik geloof het niet! Ze heeft nooit maar dan ook nooit beweerd dat ze hem verloren had! Ik weet zeker dat ze er overtuigd en zeker van was hem terug te zien. Ze was bedroefd over de haat van haar vader en over de geestelijke scheiding van haar moeder. Toen ik kort voor haar dood voor een week afscheid van haar nam om op bezoek te gaan bij verwante Ussul, prentte me nog een keer alle voorschriften in van mijn vader die ook op deze beide schilden betrekking hebben, met zo'n opvallende nadruk dat ze beslist geweten moeten hebben wat zou gebeuren. Ze stierf kort na mijn vertrek en was toen ik terugkeerde al begraven. Door de ontbinding was het verboden het lijk te bewaren. Van nu af aan ben ik verplicht mijn schild te dragen zoals jij de jouwe."
Hij hing hem om zijn nek. Daarbij zag ik dat hij, zoals me verteld was, een boek op zijn borst droeg. Hij merkte dat me dat niet ontgaan was. Daarom verklaarde hij mij: "Mijn vader heeft enkele boeken voor me geschreven die mijn wegwijzer zijn. Ik kan niet van hen scheiden en draag er steeds een op mijn hart. Het zijn de woningen van zijn hoge, edele, verziende geest, en ik bezoek hem daar, zo vaak ik kan om deemoedig aan zijn voeten knielend naar zijn woorden te luisteren."
Hij stak enige chirurgische instrumenten en een pakket verbandmiddelen bij zich, gaf ons allebei een brandend licht in de hand, blies de lampen uit en vroeg ons hem te volgen. Hij voerde ons door een zelfde maar langere gang naar een tweede vertrek, waar hij maar kort bleef om een kastje te openen en er een klein voorwerp uit te halen. Deze gangen, vertrekken en kamers waren allemaal van het genoemde versteende hout gebouwd en daarom vrij van alle vochtigheid. Het voorwerp dat hij uit het kastje had gepakt, was een geslepen glazen fiool, waaruit hij slechts een enkele druppel in een heel klein flesje schonk om het dan weer in het kastje te sluiten. Ondanks het korte ogenblik dat de fiool open was geweest, verbreidde zich een onbeschrijflijk fijne, levendige, ja verrukkelijke geur om ons heen. Ik kende het niet, ik had het nog nooit en nergens geroken. Zijn naam stond in geen enkele lijst van welriekende geuren op aarde geschreven. En toch was het alsof ik het al eens bespeurd had, misschien al vaak, maar dan ontzettend ver weg. Halef zoog de lucht met volle teugen naar binnen, trok

een verrukt gezicht en riep: "Wat een geur! Ik geloof: nog een klein beetje meer en dan komt de extase; men wordt dichter en profeet en krijgt een visioen. Mag ik de naam weten van dit welriekende?"
"Komt het je bekend voor?" vroeg de Dsjirbani, terwijl hij het flesje zorgvuldig omwikkelde en in zijn zak stak.
"Helemaal niet!" verzekerde de Hadsji.
"Je hebt het echter al vaak genoeg geroken!" verzekerde de Dsjirbani.
"Onmogelijk!"
"Het stinkt zelfs! Je hebt je neus dichtgeknepen!"
"Nee! Vertel me wat het is!"
"Schrik dan maar niet! Het is - - - de dood!"
"De - - - dood - - - ?" vroeg Halef. Toen was hij stil, ik ook.
"Ja, de dood!" ging de zoon van de Dsjinnistani door. "Bestudeer het land waar we wonen! Wat vind je verder dan verrotting, ontbinding, schimmel en stank? En wat vind je verder dan leven, schoonheid, kracht, onsterfelijkheid en geur? Vandaag zeg ik: het leven geurt, de dood stinkt echter! En morgen zeg ik: de dood geurt, het leven stinkt! Welk van beiden is waar? Ik zeg: allebei! Want dood en leven zijn één. Je kunt niet leven, zonder aldoor te sterven. En je kunt niet sterven, zonder daarbij het leven te vernieuwen. Onthoud, o Hadsji Halef Omar, dat je niet aan je laatste maar aan je eerste ademtocht sterft! En jij hebt er voor te zorgen dat beide niet stinken maar geuren, zowel je leven als je dood. Je leeft terwijl je zonder ophouden in staat van ontbinding bent. Je moet de stank van deze ontbinding veranderen in een geur, zoals het daar in de fiool en hier in dit kleine flesje gebeurd is. Doe je dat, dan is dood en leven in je hand gegeven, zoals ik beide in mijn hand hou als ik het flesje bij de Sahahr open om hem voor korte tijd te doden, zodat hij tegen de pijn van het leven ongevoelig is. Kom verder!"

De gang die we nu volgden, was nog langer dan de vorige. Het einde werd gevormd door een zelfde soort vertrek als onder het monument lag. Ook hier ging een rij traptreden omhoog. De Dsjirbani ging voorop. Met in de ene hand het licht, duwde hij met de ander de valdeur omhoog die, zoals we al snel zagen, in een afgelegen hoek van een vertrek van de bangalo uitkwam. Ik bleef staan en wachtte tot hij het luik geopend had. Ik onderzocht de valdeur. Hij bestond uit een dubbele laag balken van het al genoemd versteende hout, en was daarom zo sterk en dik gemaakt dat de galm van de schreden niet zou verraden dat er onder zich een holle ruimte bevond. Ze was dus niet licht maar meer dan ton zwaar. En dat had hij alsof hij speelde, met één hand opgetild! Dat had ik gezien. En daarom was ik blijven staan om het te bekijken. Ik schaamde me bijna dat ik mezelf tot dusver voor een krachtig mens had gehouden!
Het was niet zijn bedoeling om in de bangalo te blijven om ons misschien het interieur van het huis te laten zien. Toen hij de valdeur gesloten had, deed hij ook de vensters weer dicht en nam ons mee naar buiten, waar we eerst gestaan hadden en hem geroepen hadden zonder dat hij ons hoorde. Hij sloot de deuren van het huis af met een sleutel die precies op dat soort tempelsleutels leek waarvan er maar een paar zijn opgegraven. Men kent hun vorm slechts van afbeeldingen op oeroude schalen.
Hierop keerden we naar de marmeren zuil terug om de honden los te binden. Ze lagen rustig op hun plaats en hadden zich goed gedragen. We wandelden van daar om de vijver heen naar het graf. Ondertussen verklaarde hij ons de redenen van zijn huidig gedrag: "De onderaardse ruimtes die jullie gezien hebben, heeft mijn vader gebouwd, en wel in het grootste geheim. Niemand kent ze, en niemand weet wat voor voorwerpen er zich op het "eiland van de heiden" bevinden. Welke bedoelingen hij hierbij had is mij tot op vandaag nog niet duidelijk, maar ik weet dat ze goed en prijzenswaardig zijn geweest. Zijn kennis maakten hem superieur aan alle Ussul, ook de tovenaar, en het kon niet zijn bedoeling zijn deze mensen gereedschap in handen te geven die hun had kunnen schaden. Dat men zo onbemerkt van de bangalo naar het monument kon gaan, was erg handig. Mijn vader kon zo, zonder zelf gezien te worden, alles horen wat daar werd besproken. En in het bijzonder tijdens de belegeringen als de Tsjoban het huis omsingeld hadden, was het van groot voordeel dat hij het huis toch verlaten kon. Veel, zoals het dubbelloopsgeweer, de revolvers en de grote hoeveelheid patronen die daar bijhoren, heeft hij niet voor zichzelf maar voor mij van zijn reizen meegebracht, hoewel ik toen nog een klein jongetje was. Het was bestemd voor de uitrusting van de taak die hij aan me heeft achtergelaten."
"Is het me toegestaan, naar deze taak te vragen?" vroeg ik.
"Dat mag je. Je hebt er zelfs het recht toe, want je zult hoogstwaarschijnlijk mijn begeleider zijn. Je wilt naar de Mir van Dsjinnistan, ik ook. Naar de reden die je naar hem voert, wil ik je niet vragen, want je staat hoog boven mij en hoeft mij geen rekenschap af te leggen Ik ben ervan overtuigd dat je het me vrijwillig zult zeggen als de tijd daar is. Van mijn kant echter wil ik je open maar onder het zegel van geheimhouding toevertrouwen dat de tijd dat ik naar Dsjinnistan moet opbreken, heel precies vaststaat. Zodra ik namelijk hoor dat de Mir van Ardistan zich tegen de Mir van Dsjinnistan bewapent, heb ik alleen nog maar te wachten tot er een vreemdeling komt die hetzelfde schild als ik bezit. Met deze vreemdeling rijd ik; hij zal mijn gids en beschermer zijn die ik moet gehoorzamen, ofschoon het me vrij staat dit ook niet te doen. Toch zal het schadelijk voor me zijn als ik hem zal weerstreven; ik zal dan zwaar moeten boeten."
"Ken je Ardistan?"
"Ik ben er nooit geweest maar ik heb zeer gedetailleerde kaarten en plattegronden die je nergens anders vind, ook niet in Ardistan zelf. Ze komen uit Dsjinnistan."
"Het is een plezierige verrassing dit van jou te horen. Hebben deze kaarten betrekking op alle vijf landen die tot Ardistan behoren?"
"Ja, maar niet alleen op deze. Ik heb er ook een van het land van de Ussul en een van het land van de Tsjoban die eigenlijk allebei niet tot Ardistan behoren, maar hem alleen schatplichtig zijn. Ardistan bestaat uit het eigenlijke Ardistan met de hoofdstad Ard die vroeger aan de zich teruggetrokken rivier Ssul

lag. Het is in het noorden omgeven door Sjimalistan, in het oosten door Sjarkistan, in het westen door Gharbistan en in het zuiden door Dsjunubistan, wat hier het dichtst bij ligt omdat het grenst aan het gebied van de Tsjoban. Wil je deze kaarten zien?"
"O, natuurlijk!"
"Wacht even! Ik haal ze meteen. Je mag ze meenemen om ze te bestuderen, je mag ze echter aan niemand laten zien!"
Hij ging weg en keerde spoedig met ze terug. Ik wachtte niet tot later om ze te bekijken maar deed het meteen. Het waren meesterwerken die ik helaas maar kort kon bekijken. Ook op de kaart van het land van de Ussul was elk, zelfs het kleinste en onbelangrijkste kanaal, precies getekend. Ik was tevreden dat ik ze bij me kon steken en meenemen mocht.
"Ik zal je waarschijnlijk nog veel hebben mee te delen," nam de Dsjirbani zijn onderbroken woorden weer op. "Je bent me te snel gekomen, en ik zie het bijna als een wonder dat de voorspelling van mijn vader zo prompt uitkomt. Amper heb ik gehoord dat Ardistan zich tegen Dsjinnistan bewapent, of de vreemdeling die het schild bezit meldt zich al! Ik moet me concentreren om me alles weer voor de geest te halen wat ik over onze rit naar Dsjinnistan gehoord heb. Het is onmogelijk om meteen aan alles te denken."
"Heb je met iemand over je schild gesproken?" informeerde ik.
"Nee," antwoordde hij.
"Ook niet met je grootvader en grootmoeder?"
"Geen woord! Je noemt de Sahahr mijn grootvader?"
"Natuurlijk! Of is je moeder niet zijn dochter geweest?"
"Ja, hij was de vader van mijn moeder maar verder niet! Geen vezel van mijn lichaam, geen waas van mijn ziel en geen opwelling van mijn geest komt van hem. Denkt men in jouw vaderland hier anders over? Wij beide, hij en ik, hebben niet het geringste met elkaar! Geen familieband maar slechts de liefde als ze voorhanden was, zou ons kunnen verbinden."
"Maar men zegt dat hij je alleen openlijk vervolgt, in het geheim houdt hij echter van je!"
"Dat is mogelijk! Ik heb deze liefde echter niet omdat hij me nooit een reden gegeven heeft ze ook maar te vermoeden. Ik zag slechts haat. Hij haatte mijn vader niet alleen omdat deze hem zijn dochter afnam, maar ook omdat hij een groter arts was en ook een belangrijker mens was dan hij. Elke medische behandeling die niet hem, de tovenaar, maar wel mijn vader, de heiden, lukte, vergrootte de haat. Toch heb ik respect voor hem en wens dat jij ook respect voor hem hebt, want hij is ondanks deze zwakheid in elk opzicht een goed, edel mens. En de grootmoeder, vraag je je af? Ik houd van haar zoals ik van mezelf houd. Mijn moeder was vlees van haar vlees en ziel van haar ziel, en beide gingen op mij over. Maar ze was meer priesteres dan moeder. Ter wille van de toverpriester deed ze afstand van haar kind en kleinkind. Ze groet me vanuit de verte maar dat vertelt ze hem niet. Begrijp je dat? Ik niet!"

Gedurende dit gesprek waren we in de buurt van het graf langzaam op en neer gelopen. Nu bleef hij voor de heuvel staan en ging door met zijn rede: "Op dit moment dat de Sahahr in doodsgevaar is, roept ze mij. Ik moet hem redden. Ik zal het doen. Ze mag niet vereenzamen zoals ik; ze moet hem behouden. Maar ik doe het zonder welwillendheid, zonder liefde, zonder vreugde. Ik ben slechts lichaam en geest. Mijn ziel is dood, die heeft men begraven, hier in deze verrotting, in deze verterende vochtigheid!"
Hij sloeg de armen op de borst over elkaar, hield het graf met zijn blik vast alsof hij er doorheen wilde kijken, liet het hoofd zakken en zei: "Ik verzoek je om over wat ik je nu ga vertellen niet te lachen! Zo vaak als ik voor het graf sta, is het net alsof mijn ogen de kracht hebben door de aarde en door de wand van de doodskist te dringen, en dan zie steeds dat hij leeg is. Denk je in, Ssahib, steeds leeg! Is dat waanzin? Men zegt wel dat ik waanzinnig ben! Dat doet me verschrikkelijk zeer! Dat heeft me al jaren pijn gedaan en doet me nu nog pijn. Het grijpt me vaak zo aan dat ik het nauwelijks kan weerstaan. Op dit ogenblik dat ik met jou hierover spreek, is het zo sterk en duidelijk dat ik de aarde met de handen zou willen open wroeten om je te laten zien dat de kist leeg is!"
"Dat zou toch een verschrikkelijk bedrog zijn!"
"Ja dat zou het zijn! Ik zou willen wroeten en wroeten om dit bedrog aan het licht te brengen en de planken van de lege doodskist in het gezicht van de ouders van mijn moeder willen gooien; maar deze daad is zo verschrikkelijk, dat ik schrik van de waanzin alleen al er aan te denken. Ik vraag me ook af waar mijn moeder dan zal zijn als ze niet hier is? En ik had en heb haar nog veel, veel te lief om de zonde op me te nemen haar graf te openen en te schenden!"
Op hetzelfde ogenblik was een sterke diepe en langgerekte toon te horen. Hij klonk bijna als van een alpenhoorn. Het kwam bij de rivier vandaan. Er volgden verschillende tonen die dezelfde klankkleur hadden, maar hoger of lager klonken dan de eerste. Het leek op een signaal, of beter gezegd, het leek op een fanfare.
"Dat is het teken van de Hukara!" (verachtelijken) riep de Dsjirbani, duidelijk blij verrast. "Ik heb ze gisteren gezegd dat je vandaag om deze tijd bij mij zou zijn. Ze hebben overlegd en komen me nu meedelen, wat ze hebben besloten."
"Wie en wat zijn deze Hukara?" vroeg ik.
"De achtergestelden, de geminachten, de verachten," antwoordde hij. "Ssahib, je zult nu zien dat ik niet de dwaze, luie knaap ben die je denkt dat ik ben. Mijn gevangenschap is niet helemaal onvrijwillig. Ze heeft me opstandig gemaakt. Dat wist ik en dat wilde ik. Tot de Hukara behoren allen die onze huidige lafheid tegen de Tsjoban voor een schande houden. Ze protesteren, zo vaak en zo luid ze kunnen tegen de tot nu toe gebruikte procedure. Ze hebben mij gekozen tot hun aanvoerder. Dat was voor de Sahahr aanleiding mij weer eens voor gek en moreel schurftig te verklaren en me zelfs in de doornenkooi te

stoppen. Omdat ik, hun aanvoerder, een verachte en vervolgde was, werden ze met mij gelijkgesteld en met de naam Hukara aangeduid. Ze lachen erom. Toen kwam het bericht dat de Tsjoban het voornemen hebben een nieuwe inval te doen en dat er twee vreemde gasten zouden komen die de eerstgeborene van de Tsjoban gevangen genomen hadden. Dat was een grote vreugde. Er werden bovenmenselijke heldendaden over jullie verteld en iedereen geloofde ze. Toen kwamen jullie gisteren zelf, en meteen was jullie eerste optreden in overeenstemming met die berichten. Je haalde me uit de kooi, en het eerste wat ik deed was de Hukara ervan op de hoogte stellen dat onze tijd gekomen was. Ik sprak met de belangrijksten van hen. Ze hadden al gehoord dat jullie je wilden inzetten om de Tsjoban in de bergengte Chatar gevangen te nemen, zonder dat er een druppel bloed hoeft te vloeien. Er werden onmiddellijk naar alle richtingen boodschappers gestuurd. Vanochtend is er een beraadslaging geweest. Nu komen ze om me de uitslag mee te delen. Sta me toe dat ik ga om ze te ontvangen. Ik keer snel terug."

De Dsjirbani verliet ons. Tijdens zijn afwezigheid bestudeerde ik de kaarten van het land van de Ussul die hij voor mij gehaald had. Het ging me vooral om de omgeving van de bergengte Chatar. Die was zeer duidelijk en zeer gedetailleerd getekend. Terwijl ik ze bekeek en er over nadacht, werd ik in gedachten naar het paleis van Ikbal en op het schip Wilahde gevoerd, waar ik deze bergengte en zijn omgeving met heel bijzondere interesse had bestudeerd. De aantekeningen die ik toen gemaakt had, was ik weliswaar van het schip vergeten mee te nemen; nu keerden ze echter bij me terug. Ze stonden me zo duidelijk voor ogen alsof ik deze studie net beëindigd had en de notities hiervan nog helemaal niet had opgeschreven. En alsof deze evenzo duidelijke als uitvoerige herinnering precies op de goede tijd terugkeerde, kwam op dit moment de Dsjirbani weer binnen en zei: "Ssahib, het huidige ogenblik is ongelooflijk belangrijk. Er schijnt een verandering van alle huidige verhoudingen in voorbereiding te zijn. Zeg me oprecht of het echt mogelijk is de Tsjoban in de bergengte te overwinnen, zonder dat het ons een druppel bloed kost!"
Ik had gezeten maar bij deze vraag stond ik snel op. Het belang drukte bijna voelbaar op mijn schouders. Ook de jonge, edele Ussul was ernstig; maar het was een vreugdevolle, geestdriftige ernst die in zijn stem klonk, en daarom klonk ook mijn stem aanzienlijk opgewekter toen ik antwoordde: "Ja, het is mogelijk! Maar ik ga ervan uit dat de voorwaarden eerst worden verwezenlijkt, anders kan er niets gebeuren."
"Noem ze mij, deze voorwaarden!"
"Ten eerste dat de Tsjoban hoogstens viermaal sterker mogen zijn als wij - - -"
"Wat zeg je? Wat?" onderbrak hij mij. "We hoeven niet sterker te zijn dan zij? En toch zullen we overwinnaars zijn?"
"Ja, we hebben slechts een vierde van hun sterkte nodig. Ten tweede verlang ik absolute gehoorzaamheid aan onze aanvoerder."
"Uiteraard! Dat ben jij natuurlijk!"
"Nee!"
"Wie anders?"
"Jij!"
"Ik - - -?"
"Natuurlijk! Jij bent de meester. We zullen je raadsheren, je helpers, je vrienden zijn, verder niets. We willen zelf niets, helemaal niets, maar slechts alles voor jou en je vrienden."
"Hoe is - - is - - is dat mogelijk!" riep hij uit. "zulke mensen als jullie zijn, waren nog nooit bij ons! Kom, kom mee naar mijn Hukara dat ze jullie zien en horen! En dat ze ook van jullie gaan houden en jullie eren! Maar voordat ik je naar hen breng, moet je nog iets weten. Het is een kenmerkende karaktertrek van deze goede, prachtige mensen. De Ussul hebben namelijk een wet die zegt dat je bij verscheidene vergrijpen de straf krijgt je baard af te scheren. Ik ben een dergelijk bestrafte. En denk je eens in, Ssahib: toen ik zo-even bij de Hukara kwam, waren ze allen zonder baard verschenen, allemaal, zonder uitzondering. Dat is een protest dat meer zegt dan lange redevoeringen. Het zal werken, en ik zal dit bewijs van hun liefde en trouw nooit vergeten - nooit! – Kom nu mee!"
Hij bracht ons naar het vrije erf voor het huis. Daar stonden ze, dicht op elkaar gedrongen, ongeveer drie- tot vierhonderd man, een aantal dat echter van uur tot uur vermeerderde. Het waren louter hoge, brede, indrukwekkende gestalten, zeer eenvoudig gekleed en slechts met een lang mes, spies en grote boog bewapend. Ik zag slechts enkele geweren zodat die niet meegerekend konden worden. Het juichte binnen in me. Wat kon je allemaal niet bereiken met zulke mensen, met zulke spieren en pezen! Deze door het weer getekende, eerlijke, open gezichten met de scherpe, betrouwbare blik in de trouwe, argeloze ogen! En dat zouden uitgestotenen, verachten zijn! En inderdaad: ze onderscheidden zich allen van de anderen door dikke, lange haarvlechten, maar geen enkele had een baard. Men kon het aan hun wangen zien dat ze zich eerst vanmorgen geschoren hadden. Hun brede, platte neuzengezichten glansden van genoegdoening over dit bericht en deze vreugde, de beide beschermers van hun aanvoerder te kunnen begroeten.
De Dsjirbani vroeg me hen toe te spreken. Ik deed het door hen mee te delen hoe ik me de botsing met de Tsjoban had gedacht. Een gevecht zou het in elk geval niet zijn, maar wel een buitengewoon gemakkelijke en geheel ongevaarlijk opgestelde val, waarin de tegenstanders nietsvermoedend zouden lopen om er in vast te blijven zitten. Ik zei ze dat ik ze deze mededeling slechts in het grootste vertrouwen deed en dat ze zelfs tegen vrienden of familie niets mochten zeggen omdat slechts een enkel, onopzettelijk verraad genoeg is de uitvoering van het plan onmogelijk te maken. Ze begrepen mijn uiteenzetting meteen en gemakkelijk en waren het er niet alleen mee eens maar zelfs geestdriftig. Het liefst waren ze onmiddellijk opgebroken om naar de bergengte op te trekken. Dat ging echter niet. We hadden nog tijd genoeg en moesten niets overhaast doen. Het was niet de bedoeling een ruwe stoot,

een onbesuisde streek uit te halen en dan met buit beladen naar huis terug te keren, maar het was onze bedoeling met een kort gevecht een lange vrede af te dwingen en uit de ogenblikkelijke, bliksemsnelle overwinning blijvend voordeel te halen. Men moest de Tsjoban eindelijk eens imponeren en zich in elk geval gelijkwaardig tonen om bij hen de wens te doen opkomen de tot nu toe vijandige verhoudingen om te zetten in een verbond dat beide stammen de nodige kracht zou verlenen om zich te bevrijden van de drukkende boeien van de Mir van Ardistan.

Toen ik deze gedachten uitsprak, jubelden ze luid. Dat de Mir van Ardistan zijn lijfwacht uit enkel Ussul samenstelde en dat de beide zonen van de sjeik van de Ussul aan zijn hof moesten wonen, dat voelde niet als een eer maar als een schande. Ze hielden het al lange tijd voor hun plicht dit juk af te schudden, ze hadden alleen niet geweten hoe ze het moesten aanpakken. Daarom namen ze mijn denkbeeld door de vreedzame zij het ook afgedwongen vereniging met de Tsjoban sterk genoeg te worden om weerstand te kunnen bieden, met vreugde aan en ze verklaarden zich bereid voor dit doel te leven en te sterven. Ze vroegen of ik mee wilde met hen om naar de bergengte te trekken en of ik hun de vlot pratende sjeik van de Haddedihn enige uren zou willen afstaan, zodat ze hem mee konden nemen naar hun grote vergaderplaats om zich door hem te laten instrueren en onderwijzen. Toen ik beide goedvond, namen ze de kleine Hadsji met de honden in hun midden en marcheerden jubelend naar de oever, waar we hen in hun boten en op hun vlotten zagen stijgen en weggaan. Halef stond, de honden naast zich, op een van de grootste vlotten en zwaaide als afscheid. Hij voelde zich een belangrijk persoon en dat vond hij altijd geweldig.
Hiermee was mijn verblijf op het "eiland van de heiden" beëindigd. Hij had een onvoorziene beslissing gebracht en zou ook nog andere dingen opleveren waar ik nu nog niet aan gedacht had. Ook de Dsjirbani moest weg. De tijd waarop hij door de priesteres was uitgenodigd, naderde. We verlieten het eiland, hij op zijn kleine vlot en ik in mijn kano. We roeiden dezelfde weg terug die ik gekomen was. Toen we hierbij langs een van de genoemde eilandjes in de rivier kwamen, hoorden we luide kletsende slagen en het piepende janken van honden die met zweep worden bestraft.
"Dat zijn Aacht en Uucht," zei de Dsjirbani.
"De beide hoogedele honden?" vroeg ik, terwijl ik de roeispanen snel naar binnen haalde.
"Ja. De oppasser dresseert ze. Het schijnt dat ze niet willen gehoorzamen. Vandaar de slagen."
"Dat zal hij laten!" riep ik kwaad en stuurde naar de oever. Hij volgde me.
Het eilandje was de kooi voor de beide honden. Een dikke, hoge muur van levende doornen liep rondom om de dieren op te sluiten. In deze muur was een zeer smal poortje dat nu open stond Toen we hier door waren, stonden we op een vrije grasvlakte waar twee sterke palen in de grond geslagen waren. Aan deze palen hingen de twee honden met hun koppen vast aan de bodem gebonden, op dezelfde manier zoals men in het in verschillende streken nog steeds doet met sterke ossen die moeten worden geslacht.
Daar is in het midden van de zwaarste stenen plaat op de grond een ijzeren ring aangebracht, waardoor een strik, waar het dier aan hangt, op zo'n manier getrokken is dat hij met zijn naar beneden getrokken kop met zijn muil aan de plaat gebonden is. Met angstige blik gluurt hij daar onder dof gebrul naar de slachter omhoog die met de bijl breed uithaalt om hem de dodelijke slag op de schedel te geven. Niet altijd lukt deze slag. Dan is het verschrikkelijk om daarbij te zijn. Ik heb zelf gezien dat een os die niet met de eerste slag gedood werd, door waanzinnige pijn en met de kracht van de doodsangst de meer dan honderd kilo zware stenen plaat uit de grond rukte maar toch niet vluchten kon omdat men zijn poten verbrijzeld had. De os brulde, ook de slager brulde als een stier en sloeg met bijl zolang op het arme slachtoffer los tot het met bloed overdekt in elkaar stortte.
Precies op dezelfde manier waren de honden met de koppen naar beneden laag vastgebonden, zodat ze zich niet konden verweren. En tevens had de dresseur hun met een soort muilkorf de bek zo samengeknepen dat ze blaffen noch bijten maar enkel nog janken konden. Tegelijk sloeg hij met een zweep van riemen onbarmhartig op ze in. Ik sprong op hem toe, rukte hem weg en vroeg hem kwaad: "Waarom sla je mijn honden? Wie heeft jou daar toestemming voor gegeven?"
"Jouw honden?" riep hij verbaasd. Hij was veel langer en sterker dan ik en was zo dichtbehaard in zijn gezicht dat men nauwelijks nog zijn ogen en neuspunt kon zien.
"Ja! Ze zijn van mij!" antwoordde ik.
"Dat is niet waar. Ze zijn nu van de sjeik en zijn vrouw. Ze worden bewaard voor een vreemdeling die een schild op zijn borst draagt; ik ben echter hun feitelijke meester. Ik bestraf ze als ze niet willen leren en niemand valt me daarbij lastig. Ook jij niet! Dat zal ik je laten zien!"
Hij haalde weer uit en gaf elke hond twee kletsende slagen. Hij wilde doorgaan; ik rukte hem echter de zweep uit zijn hand en legde hem snel enige malen over zijn rug, zodat hij eerst van schrik en pijn vergat mij weerstand te bieden. Toen wilde hij mij echter met zijn geweldige vuisten grijpen, maar zover kwam hij niet om me aan te raken, want ik gaf hem van onder zo'n stoot in zijn oksel dat hij opgeheven werd en tegen de bodem geslingerd werd. Hij vermande zich, stootte een woeste schreeuw uit en wierp zich weer op me om zich te wreken, stopte echter midden in de sprong omdat nu ook de Dsjirbani zich tegen hem keerde. Deze was bij de ingang blijven staan en door hem helemaal niet opgemerkt. Nu kwam hij snel naderbij en greep met beide armen naar de man om hem bij me weg te houden. Hem zien, zich omdraaien en weglopen, was één beweging.
"De Dsjirbani! De schurftige! Weg, weg!"
Onder het uitroepen van deze woorden, snelde hij door de smalle ingang naar buiten.
De Dsjirbani wierp hem een verachtelijk blik na en vroeg me toen: "Weet je wel dat ik verbaas, Ssahib?"
"Waarover?" vroeg ik.

"Over je okselstoot waarmee je deze zware, reusachtige man van je af en tegen de grond slingerde. Zo'n lichaamskracht zou je bij mensen van jouw postuur niet verwachten. Nu je me ze echter hebt laten zien, ben ik er blij om. Er staat ons een zware strijd te wachten, en dan kalmeert het me te zien dat jij, mijn beschermer en gids, het ook voor wat betreft uiterlijke kracht tegen elke Ussul, elke Tsjoban en elke Ardistani op kunt nemen!"
"Maak je daar maar geen zorgen om! De ruwe kracht is, behalve als ze door het verstand en het hart geleid worden, geen kracht maar een zwakte van de mensen. Ze wordt door de invloed van de geest, de wil verdubbeld, door discipline en oefening verdrievoudigd, en als je ze dan alleen naar de lengte en breedte van het lichaam afmeet, dan heb je illusies die je in het nadeel brengen. Mijn kleine Hadsji Halef Omar is slechts een peuter in vergelijking met jullie, maar ik raad elke Ussul af een strijd op leven en dood met hem aan te gaan. Zijn botten zijn van smeedijzer en zijn spieren van staal! – Maar nu eerst de honden!"
Als eerste maakt ik de beide dieren los en verloste ze van de pijnlijke muilkorven. Zo sprongen van vreugde hoog in de lucht, renden drie- tot viermaal in het rond en keerden toen naar me terug om aan mijn voeten te gaan liggen en me de hand te likken. Ik had hun pijniger de zweep afgepakt; ze zagen mij als hun redder, en in hun grote, mooie, oneindig eerlijke ogen was de wens te lezen mij daar dankbaar voor te zijn. Wat waren ze blij toen ik hen toestond tegen mij op te gaan staan, en ze met beide armen tegen me aan te drukken! Wat waren ze mooi! Hoe edel en sterk! Ze waren zelfs groter dan de berenhonden van de Ussul. De beroemde Dojan, waar ik in het deel "Durchs wilde Kurdistan" over vertelde, was een windhond tegenover hen. Ook hun kleur was heel speciaal. Ik kan ze niet beter beschrijven dan dat ik ze vergelijk met dat soort paarden die men zwartschimmels noemt, alleen dat bij deze honden het zwart een frapperende overgang naar een blauwe kleur vertoont. Hierbij kwam dat hun zeer fijne, zijdeachtige beharing een middellange en geen korte was, wat de zeldzaamheid van deze verkleuring verhoogde. Het waren echt voorname, ik zou bijna willen zeggen, koninklijke dieren!
"Deze schitterende afstammelingen van de honden van Dsjinnistan overtreffen als watervinders zelfs de beste en beroemdste honden die de Ussul gehad hebben," zei de Dsjirbani.
"Als watervinder?" vroeg ik. "Dat ken ik niet."
"De gewenning aan de continue, grote vochtigheid van ons land laat ons de aan de andere kant van de grens gelegen droge woestijn onverdraaglijk lijken. Wij kunnen de dorst niet verdragen. Zodra wij daar komen, maken we ons zorgen over water. Niet alleen wij maar ook onze paarden en honden. De laatsten weten met hun fijne neus,elk spoor van vochtigheid, ook het geringste, te ontdekken. Waar zij in de aarde wroeten, is in de diepte water te vinden."
"Er is dus wel water in deze verdroogde streken?"
"Ja, maar op welke diepte! Wie heeft er werktuigen bij zich? En als je zou gaan graven, zou je verdorst zijn voordat je de betreffende diepte bereikt zou hebben. Desondanks is het voorgekomen dat honden hun meesters van het versmachten hebben gered. Er schijnen dus toch plaatsen te zijn waar het water uit de diepte tot bijna aan het oppervlak stijgt. Mijn vader reisde jaarlijks een keer naar Dsjinnistan. Hij deed dat nooit zonder een betrouwbare hond mee te nemen, en heeft alle vochtige plekken opgetekend die hij met behulp van deze dieren vond. Aacht en Uucht ('broer'en 'zus') zijn echter de scherpst ruikende en betrouwbaarste van allen die er tot nu zijn geweest. Dat werd uitgeprobeerd. Voor alles echter onderscheidden ze zich daardoor dat ze dorst met veel meer gemak verdragen dan anderen."
"Heb je deze aantekeningen van je vader nog?"
"Ja. Het is een klein maar zeer dicht beschreven boek, waarin alle plaatsen die hij aandeed van hier tot Dsjinnistan, staan beschreven."
"Dat is voor ons erg kostbaar! Ik verzoek je het mee te nemen!"
"Dat zal ik doen. Ik heb in ieder geval veel mee te nemen."
"Alleen niets waar we last van zouden kunnen hebben, het moet nut hebben. Hoe zwemmen Aacht en Uucht?"
"Als een visotter, dus nog beter dan Hu en Hi ('Hij' en 'Zij') die Halef bij zich heeft. Wil je ze niet meteen meenemen? Ze zwemmen net zo snel als wij roeien."
"Als ze ons vrijwillig volgen, ja."
We gingen naar het water. De honden volgden onmiddellijk. Toen wij onze vaartuigen bestegen, sprongen ze vrolijk blaffend in de rivier alsof het vanzelfsprekend was dat ze nu bij mij hoorden. Ze bleven bij me of ik nu snel of langzaam roeide, Aacht rechts en Uucht links van mijn kano. En zoals het nu, de eerste keer ging, zo ging het voortaan steeds: beide waren steeds trouw aan mijn zij, de broer rechts, de zuster links van me als moest het zo zijn. Ik steeg bij de aanlegplaats uit de boot, en de honden gingen mee de oever op. Ze deden niet de geringste poging de Dsjirbani te volgen, die omdat hij niet wilde opvallen, pas achter de Tempel wilde uitstappen. Het was precies middag toen we uit elkaar gingen.
Omdat ik nu niets te doen had, besloot ik, tot het eten te gaan slapen om het tijdens de nacht verzuimde in te halen. Aacht en Uucht schudden zich het water uit hun vacht en gingen mee naar binnen. Toen ik ging liggen, deden zij het ook, de ene rechts, de andere links van mij. Ik sliep snel in, ontwaakte echter prompt, kort voor twee dus. Ik vertrouwde de honden aan de beide bedienden toe die ik beval ze goed te eten te geven. Toen ging ik naar het "Paleis" om te gaan eten.

Vandaag waren er veel meer gasten dan gisteren. De oudsten van de stam en eigenlijk iedereen die op een of andere manier belangrijk was, waren uitgenodigd. Ik zat weer tussen de sjeik en zijn vrouw in. Het ging er zeer levendig toe. Mijn Halef was er niet. Van de officieren die hij zo snel bevorderd en zo hoog bezoldigd had, was er niemand. Ik hoorde dat ze nog sliepen. Als de simmsemm gisteren zijn werk gedaan had, vandaag deed hij het ook. Men werd vrolijk. Maar tijdens deze vrolijkheid gebeurde er iets wat de scherts onmiddellijk deed omdraaien in ernst. Er kwamen namelijk tien met speer, boog, pijlkoker en lange messen bewapende reuzen bij ons die meldden dat zij de gevolmachtigde officieren

van de vijfhonderd Hukara waren en dat zij met de sjeik en de oudsten wensten te spreken. Hun aanvoerder had een prachtige gestalte, lichamelijk een boom van een kerel en stond, zoals ik later zag, ook met betrekking tot zijn intelligentie ver boven de gewone Ussul. Hij heette Irahd en was een van de rijkste mensen uit de stad. Hij voerde het woord, op een vaardige en energieke manier.
Hij beschreef de lafheid van de Ussul tegenover hun vijanden tot nu toe en benadrukte dat deze lafheid helemaal geen aanleiding gaf op de Hukara, die weerbare moedige mannen waren, verachtelijk neer te kijken. Zo wijd de wereld strekt hield men de Ussul voor een karikatuur, voor een lachertje. Dat moest beslist veranderen, en wel vandaag nog die de beste gelegenheid bood de achting van andere stammen en volkeren winnen. Waarschijnlijk hadden de anderen het begrip volkseer nog niet begrepen, het lag er bij de Hukara echter heel veel aan zich moreel net zo goed als andere naties te bewijzen, en dus hadden ze vast besloten naar de bergengte Chatar te trekken om de Tsjoban naar behoren te ontvangen. Hun veldheer is al gekozen, namelijk de Dsjirbani, de schurftige, de voor waanzinnig gehoudene die men waagde te verachten hoewel hij de enige was die de bekwaamheid bezat de Ussul in de vaart der volkeren mee te nemen. Hij bevond zich nu op de grote vergaderplaats om met zijn vijfhonderd Hukara te exerceren. Hadsji Halef Omar, de beroemde sjeik van de Haddedihn, hielp hem daarbij. Men zag af van de hulp van de oude, invalide soldaten; het oorlogsspelletje met hen was kinderachtig en leidde tot niets. Met tien gezonde, krachtige Hukara kon men meer bereiken dan met een grote schaar van deze oude, door de Mir van Ardistan afgedankte en versleten mensen. Daarom waren de Hukara vast besloten het alleen tegen het hele leger van de vijanden op te nemen en van elke andere hulp af te zien. Maar er moesten voorwaarden geschapen worden die nodig waren voor een overwinning, en dat wilde men onmiddellijk doen door een beraad met de oudsten. Men mocht geen minuut verliezen met deze heel belangrijke aangelegenheid.
Deze hele gebeurtenis kwam niet alleen voor de sjeik maar ook voor al de anderen als een verrassing. De Hukara hadden evenwel allang gedreigd deze aangelegenheid in de hand te nemen; maar dat ze het werkelijk zouden doen had men niet verwacht. En nu zo verrassend, deze energie en haast! Men kon het de oudsten aanzien dat ze in verlegenheid waren gebracht. Alle ogen waren op de sjeik gericht die zich met zijn gevoel van onzelfstandigheid zoals altijd tot zijn vrouw wendde. Hij deed dat weliswaar met zachte stem maar omdat ik tussen hen in zat, hoorde ik wat ze zeiden.
"Wat vind jij hiervan?" vroeg hij haar. "Men heeft ons volledig overrompeld! Ik weet niet wat ik moet antwoorden! Maar ik denk dat het een zwakheid is als ik op zo'n verzoek in ga!"
"Integendeel! Een kracht is het! Je moet hun wens vervullen!" antwoordde ze.
"Deze onreine, verachtelijke, laagstaanden? Het is slechts gepeupel!"
"Juist daarom!"
"Waarom juist daarom? En wie moet het bevel over hen voeren? De waanzinnige, de schurftige! Wat een schande voor ons als men dan overal hoont dat we onze eer slechts aan eerlozen toevertrouwen!"
"Juist daarom!" stond zij erop.
"Dat begrijp ik niet! Wat bedoel je met deze woorden?"
Ze hield geen lang verhaal. Als verstandige vrouw wist ze hoe ze haar man moest innemen. Ze ging op zijn mening in en overviel hem met zijn eigen wapens, doordat ze verklaarde: "Juist omdat ze niet deugen, zowel de Hukara als de Dsjirbani, moet je doen wat ze willen. Stuur ze weg, tegen de vijand, dan ben je van ze af!"
Hij was verbaasd. Toen keek hij haar bewonderend aan en zei: "Taldsja! Wat ben je toch ongelooflijk slim! En wat heb je gelijk! Dat is zo eenvoudig! We vervullen hun wens en jagen ze daardoor weg. Dan zijn wij van ze af! Zo gaan we het doen, zo, zo!"
Hierop wendde hij zich tot de spreker en verklaarde hem dat niets een beraadslaging in de weg stond. Men zou snel het eten afmaken en zouden dan meteen kunnen beginnen. De tien Hukara gingen zitten om te wachten.
"Sihdi, wist je dat jouw Halef de Hukara oefent?" vroeg Taldsja.
"Nee. Ik weet alleen dat ze hem meegenomen hebben. In elk geval is wat hij doet niet tegen jullie gericht!"
"Dat weet ik! Als de beraadslaging begint, ga ik weg."
"Ik ook natuurlijk."
"Dan blijven we bij elkaar als je dat goed vindt. Ik wil naar de vergaderplaats om naar het exerceren te kijken. Rij je mee?"
"Graag."
"Alleen niet op mijn maar op jullie paarden. Of heeft Halef het zijne mee?"
"Nee."
"Zou het sterk genoeg zijn, mij te dragen?"
"Zeker. Ben Rih is dan wel niet zo sterk als bijvoorbeeld jullie geweldige Smihk maar toch sterk genoeg om zelfs door de zwaarste Ussul bereden te worden."
"En mag ik de honden meenemen?"
"Welke?"
"Aacht en Uucht, waar ik je al van verteld heb. Ik wil graag weten wie sneller en onvermoeibaarder is, zij of jullie paarden. Je hebt ze nog nooit gezien; ik zal ze je laten zien"
"Ja, neem ze mee," zei ik, terwijl ik haar verzweeg dat ze zich al bij mij bevonden.
"Eerst ga ik echter naar de priesteres om na te vragen hoe het met de Sahahr gaat. Daarom ga ik eerder weg dan jij"
Ze ging nog voor het einde van de maaltijd en daarna ging ik ook. Thuis kreeg ik een ontroerende groep dieren te zien. Syrr, mijn hoogedele zwarte hengst, was gaan liggen. Aacht en Uucht lagen bij hem en likten hem zo ijverig alsof ze daarmee hun brood moesten verdienen. Het was hem duidelijk aan te zien dat hij zich over deze liefde verheugde. Waarom vond ik de honden juist bij hem en niet bij

Ben Rih? Het was alsof ze wisten dat ze bij mij en hem, en niet bij Ben Rih en Halef hoorden. Toen ik ze nu liefkozend aaide, voelde en hoorde ik zeer duidelijk de minuscule, talloze elektrische vonken die van hun vachten op mijn hand oversprongen. Hetzelfde gebeurde toen ik door het haar van Syrr streek. Hier was waarschijnlijk de band te verklaren waardoor ze bij elkaar hoorden, en dat ze deze saamhorigheid voelden, was nu wel bewezen.

Ik zadelde de paarden. Toen de vrouw van de sjeik kwam, was ze verrast de honden bij me te zien. Ze had met mij naar de tegenoverliggende oever willen rijden en ze van daar willen roepen. Ik vertelde haar mijn ontmoeting met de oppasser. Ze keurde het goed dat ik ze meegenomen had, zij het dan ook helaas voorlopig omdat ze voor de betreffende geheimzinnige vreemdelingen moesten worden achtergehouden. Toen stegen we op en begonnen de interessante rit die ons in een wijde kring rond de hele stad zou voeren.
We reden daarbij ook om de beide grote meren die in het oosten en westen van de stad lagen. Er werd daar gevist. Door iedereen die wij tegenkwamen, werden we op een manier gegroet die duidelijk liet merken hoe geliefd en geacht mijn begeleidster was. Ze had van de onvergelijkelijke paarden van de Arabieren gehoord die zo snel waren als de wind. Ze had de wens gehad om eens zo'n paard te zien, en was nu gelukkig dat deze wens nu op zo'n rijkelijke manier vervuld werd. Zo vaak als het terrein het toestond, lieten we de paarden lopen wat ze konden en wilden, en Taldsja gaf toe dat ze zo'n snelheid niet voor mogelijk had gehouden en dat het een koninklijke lust was om op zo'n dier te rijden. Zelf was ze buiten adem, de paarden echter niet. Ben Rih die de kleine magere Hadsji gewend was en vandaag bijna een dubbele last te dragen had, hield zich voortreffelijk, bleef steeds gelijk opgaan met mijn Syrr en toonde noch een vlok schuim noch het geringste spoor ervan dat hij van de grote last vermoeid raakte. Wat de honden betreft, wil ik alleen zeggen dat ik ze voortdurend bewonderde. Deze kracht en elegantie, dit uithoudingsvermogen en soepelheid! Wat waren hun koppen trots en vrij als ze zo snel liepen! Elke sprong was een schoonheid op zich! En zo vaak als we stopten, was er geen happen naar lucht, geen hoesten en proesten, geen worstelen en slikken naar de verspilde adem, maar de harten sloegen niet snel, en de longen werkten zo rustig, gelijkmatig en beheerst alsof men alleen maar stil en rustig was gaan wandelen. Ik verwachtte veel van deze kostbare dieren; ze konden ons op onze weg naar Dsjinnistan van onschatbare waarde zijn. Ik sprak gekscherend deze gedachte uit tegen de vrouw van de sjeik. Ze keek me verwondert aan en vroeg: "Het gaat dus niet alleen om de strijd bij de bergengte Chatar?"
"Nee."
"Jullie willen dan meteen verder? Door heel Ardistan? Naar Dsjinnistan?"
"Ja."
"En deze honden moeten mee?"
"Ik denk het wel!"
"Dan heb je het nog steeds niet begrepen! Ik snap het niet. Ik heb je toch gezegd dat hij een vreemdeling zal komen die - - -"
Ik viel haar snel in de rede: "Die je alleen maar dit moet laten zien om hem de honden te geven die de Mir van Dsjinnistan uitdrukkelijk voor hem bestemd heeft"
Terwijl ik dit zei, opende ik mijn bovenkleed van voren en toonde haar het schild op mijn borst. Ze hield haar paard in, hief de armen omhoog en riep: "God zij dank! Ook hier heeft het geloof de twijfel overwonnen! Marah Doerimeh houdt zich aan haar woord dat ze ons gegeven heeft! Wij blinden! Dat jij het moest zijn hadden wij ons kunnen denken! Ik bevond me in grote verlegenheid. Ik gunde de honden niemand anders dan jou alleen, en moest ze toch voor een ander achterhouden. Nu ben je deze andere zelf! Wat doet me dat plezier! Hier is mijn hand. Ik dank je!"
Dus in plaats van dat ik haar bedankte, bedankte ze mij! Ze volgde daarbij een opwelling die niet oppervlakkig maar diep te beoordelen was. Toen we verder reden, was ze heel stil. Ze dacht na. Eerst na langere tijd traden deze gedachten van haar naar buiten, doordat ze zei: "Het leven is toch iets heel, heel anders dan gewone mensen denken! God wikt; beschikt wordt er echter niet alleen door onszelf, maar buiten ons ook door personen en krachten waar we op moeten letten; door grote meesteressen en meesters; door gezellen die nog geen meester zijn, en door leerlingen van wie de handen als men zich op hen verlaat meestal alles bederven. De grootste meesteres die alles lukt, is Marah Doerimeh. Ook de Dsjinnistani was een meester. De Sahahr is leerling. Zijn vrouw, de priesteres, denkt al hoger dan hij. Ze weet weliswaar nog niets maar ze vermoedt de samenhang van de dingen. Ik ben haar vertrouwde, ik alleen. Effendi, wil je eerlijk zijn en me oprecht zeggen, en me oprecht bekennen dat haar beeld je niet helder en zuiver voor je innerlijke oog staat?"
"Ik geef het toe."
"Het kan niet anders zijn. Maar het doe me pijn dat je haar nog niet goed kent. Ze is edel; ze is zuiver. Als je me belooft te zwijgen, dan zal ik je een geheim meedelen waarvan de inhoud het je mogelijk maakt de waarheid te zien. Het betreft de Dsjirbani. Wanneer ik het jou vertel, dan doe ik dat om twee redenen. Namelijk om de eer van mijn vriendin in jouw ogen te redden en om het jou mogelijk te maken mijn beschermeling, de Dsjirbani, van verkeerde gedachten af te houden. Je mag hem echter pas in de hoogste nood er iets van zeggen. Beloof je me dat?"
"Ik beloof het."
"Schrik dan niet over wat ik je vertellen zal! Jij was bij hem. Heb je het graf van zijn moeder gezien?"
"Ja."
"Weet dan: het is leeg!"
Ik was ontsteld, zei echter niets en keek haar vragend aan.
"Je zult geschrokken zijn," ging ze voort.
"Niet geschrokken," antwoordde ik. "Maar ik ben verbaasd dat hij zo juist voelt en juist vermoedt."

"Wat? Hij vermoedt het?"
"Ja. Hij betwijfelt of zijn moeder gestorven is. Er zijn momenten waarop hij het graf met zijn handen zou willen openkrabben om te bewijzen dat de kist leeg is."
"Hij is niet leeg. In plaats van het lijk bevat de kist een goed bewaard document waarop staat wat er vroeger gebeurd is. De zoon was op reis om verre familie te bezoeken. De moeder, van wie iedereen dacht dat ze weduwe was, was dus alleen. Ze woonde, zoals u weet, op het "Eiland van de heiden". 's Avonds toen niemand hem zag, kwam haar man bij haar, de Dsjinnistani, van wie wij dachten dat hij dood was. Hij leefde nog. Hij woonde in Dsjinnistan en kwam om haar op te halen. Maar alleen haar, de knaap niet. Die moest nog blijven. En toch hielden beiden van hem, zoals alleen een vader en een moeder kunnen liefhebben. Snap jij dat, Sihdi?"
"Zeer goed! Er zijn hogere overwegingen waaraan men te gehoorzamen heeft. Deze overwegingen hebben de Dsjinnistani tot dusver verboden terug te keren of ook maar iets van zich te laten horen. Ze verboden hem nu zijn zoon mee te nemen of hem ook maar mee te delen dat zijn vader er was geweest om de moeder te halen. Deze laatste kwam naar jullie om jullie dit te vertellen om afscheid te nemen en om het welzijn van hun zoon in jullie handen te leggen? Was ze eerst nog bij haar ouders geweest? De Sahahr scheidde in woede van haar? Hij joeg haar voort omdat hij geestelijk niet hoog genoeg stond om de situatie waardoor hij zich liet leiden, te begrijpen? Maar door haar moeder werd ze begrepen? Die gaf haar zelfs haar zegen mee, haar zegen en de hoop op een gelukkig weerzien?"
Toen hield Taldsja haar paard weer in. Ze was stomverbaasd.
"Hoe weet je dat?" vroeg ze. "Zo juist en zo uitvoerig! Je kunt het onmogelijk weten en toch weet je het! Het is een wonder!"
"O nee! Het is veeleer heel gewoon! Men moet, ja men kan niet anders denken omdat het zo ongelooflijk eenvoudig is. Toen ze weg was, was het voor de Sahahr onmogelijk openlijk toe te geven dat zijn dochter, de latere priesteres van de Ussul, uit liefde voor haar man haar land en volk verlaten heeft om naar Dsjinnistan te gaan. Ook kon hij niet begrijpen dat een moeder dit kon doen, zonder haar kind mee te nemen, zonder het ook nog maar een keer te zien! Zijn dochter was voor hem een misdadigster. Hij begroef haar in zijn hart en hij begroef haar op het "Eiland van de heiden" om wat hij voor een schande hield, te kunnen verzwijgen. Maar net zoals de begrafenis op het eiland onwaarheid was, zo is ook de begrafenis in het hart een leugen. Hij had geloofd de Ussul te kunnen misleiden en misleidde voor alle dingen zichzelf. Zoals hij weet dat zijn dochter lichamelijk niet gestorven is, zo weet hij ook dat ze in zijn vaderhart leeft. Dat kwelt en pijnigt hem. Hij kan die leugen niet uit zijn hoofd zetten. Hij heeft er dag en nacht geen rust van. Zoals elke leugen tot waarheid aanzet, zo ook deze. De Sahahr zal niet eerder rust kennen tot de dag aangebroken is dat men in dat graf niet de sporen van de dood maar integendeel het bewijs van leven zal zoeken."
"Heeft hij met jullie hierover gesproken?" vroeg ze.
"Nee."
"Maar hoe weet je dat? Ik ben de enige vertrouwelinge van zijn vrouw, de priesteres, en weet dus dat ook zij hiervan niets verraden heeft. Je zegt dat het zo eenvoudig en zo vanzelfsprekend is het te denken, maar ik begrijp het niet."
"Kijk om je heen en kijk in je binnenste, dan zal je niet alleen deze maar ook vele andere schijnbare onbegrijpelijkheden van het leven heel duidelijk worden. Er bestaat een tweevoudig leven, een uiterlijk en een innerlijk. Het innerlijke is de hoofdzaak want het behoort tot de eeuwigheid. Het uiterlijke is bijzaak omdat het uit vergankelijke dingen bestaat. Het uiterlijke is er voor het innerlijke dat zich openbaren kan. Men moet via het uiterlijke bij het innerlijke komen. Wie zijn opmerkzaamheid alleen op het uiterlijke leven richt, die blijft, ook al bereikt hij in deze richting nog zo veel, met betrekking tot het eigenlijke, hogere, echte leven toch slechts een arme, beklagenswaardige blinde man. Wie zich echter aanwendt in alles wat hij voelt, denkt en doet, van het lage op het hogere, van het lichamelijke op het geestelijke en psychische aan te sluiten, die overkomt duizend, duizend wonderen doordat hij leert zien, terwijl de andere blind wordt. Op de eerste plaats leert hij ons huidige leven als een aanschouwende en praktische les te zien die de hemel de aarde meedeelt, zodat hij als de dood de school sluit voor de nieuwe, heerlijke wereld van God waarin hij dan treedt, hier in de oude, al voorbijgegane wereld de voorbereidingen getroffen heeft. Wie zich aanwendt op deze manier te streven en te onderzoeken, leert niet alleen van buiten naar binnen te concluderen, maar net zo ook van binnen naar buiten terug te redeneren en komt daarbij tot schatten van inzicht waar anderen geen vermoeden van hebben. Wat jullie met betrekking tot de Dsjinnistani, zijn vrouw en zijn zoon proberen geheim te houden omdat jullie denken dat het jullie voor het volk van de Ussul voor schut zet, dat herhaalt zich hier dagelijks, elk uur in allerbreedste openbaarheid, zodat slechts de blinden van wie ik sprak het niet zien."
"Ben ik dan ook nog blind?" vroeg ze. "Want ik zie niets!"
"Ja," antwoordde ik. "Je gelooft te zien. Maar wat op je ogen valt, is pas een zwak en gering, nauwelijks merkbaar schijnsel van het stralende licht waar je ogen zich langzamerhand voor zullen openen. En wat ik je nu zeg, zeg ik alleen tegen jou en niemand anders. Jouw oog kent al het zachte, schemerende schijnsel dat een volle, heldere dag belooft en ik vind geloof als ik over deze helderheid, van deze dag tot je spreek; een blinde zou waarschijnlijk twijfelen, zou zijn hoofd schudden, zou misschien zelfs lachen."
"Je hebt gelijk!" zei ze zeer ernstig. "Een blinde zou lachen! Ik lach echter niet! Het vermoede schijnsel dat voor mijn ogen is toegestaan, komt uit het paradijs, waarvan het aardse beeld we gedurende de nacht in vlammen voor ons zagen liggen. Door de woorden die je nu tegen me gesproken hebt, wordt het lichter voor mij. En als jullie nu van hier naar Dsjinnistan rijden, begeleid ik jullie op de paden van mijn ziel omhoog. Als ik niet verder kan, moeten jullie mij een boodschap sturen, want ik mag en wil niet zo dwaas zijn het ogenblik te verzuimen wanneer de oude, vrome sage van de Ussul waarheid wordt. Kom! Laten we verder rijden naar de grote vergaderplaats, waar de Hukara exerceren! Tot we

daar zijn, zeg ik je dat het de Dsjirbani gelukt is bij zijn grootvader, de Sahahr, het oude, slechte verband er af te halen en een nieuwe aan te leggen, zonder dat hij het heeft gemerkt. Ik geloof dat hierdoor het leven van de tovenaar is gered."

De vergaderplaats was een grote, vierkante open plek, waar bij onze aankomst een buitengewone drukte heerste. Meer dan vijfhonderd Hukara exerceerden, en wel te paard. Een grote menigte van Ussul, mannen, vrouwen en kinderen waren gekomen om te kijken. De Dsjirbani was aanwezig; hij leidde het geheel; maar meer goedkeurend als uitvoerend. De eigenlijke commandant was Halef die dan wel een bijzondere maar geenszins belachelijke rol speelde. Hij, dat kleine tengere kereltje, zat op zo'n dikke, brede en vette knol dat zijn benen slechts vanaf de knieholtes over het zadel hingen. Om met de voeten de stijgbeugels te bereiken, was onmogelijk. Maar het was hem gelukt met behulp van enige goed aangelegde muilknopen in de teugels het oude trappeldier dusdanig onder controle te krijgen dat het gehoorzaamde. Wij waren stil blijven staan onder de laatste bomen van het bos en lieten ons niet zien. Halef voerde juist een hoogst interessante, tactische oefening uit die hem heel goed lukte. Omdat zijn troepen geen geweren hadden, kon hij alleen op pijl en speer vertrouwen. Daarom had hij zijn troepen voor alles geleerd zich in de struiken te verbergen, uit deze schuilplaats snel achter elkaar twee of drie dichte wolken van pijlen op de tegenstanders neer te laten komen en daarna met aangelegde speren op de geschrokkenen los te galopperen. Het was een vrolijk gezicht dat Hu en Hi, de beide berenhonden, de Hadsji overal bij elke stap volgden en steeds gelijke tred met hem hielden. Taldsja verzekerde me dat ze hem zou vragen deze aanhankelijke dieren als een geschenk van haar te willen aanvaarden.
We wilden weer gaan zonder ons te hebben laten zien, maar we werden ontdekt. Het oog van de Dsjirbani was heel toevallig precies op de plek gericht geweest waar wij ons bevonden. Toen zag hij ons. Daardoor moesten we onder de bomen vandaan komen. Men was blij met onze komst. Halef verdubbelde zijn activiteiten en gaf zich alle mogelijke moeite ons te laten zien wat voor een drilmeester hij was. Wij stegen echter van onze paarden en gingen bij de Dsjirbani zitten om de gelegenheid te benutten met hem alleen te zijn en tot de noodzakelijke uitspraken met hem te komen. Als andere mensen over onderhandelingen spraken en als ze geloofden daaraan mee te mogen doen, dan was wat zij als onderhandelingen betitelden, alleen maar fantasie. Wat moest gebeuren, ja, misschien zelfs de hele toekomst van de Ussul, hing in werkelijkheid alleen van twee personen af, bij wie ik nu zat. Hoe belangrijk de dingen die wij in het paleis besproken hadden, ook mochten lijken, de eigenlijk en werkelijke beslissing hing alleen af van wat er tussen ons drieën nu besproken werd. De Dsjirbani deelde ons mee dat zijn huidige boodschap aan de sjeik en aan de oudsten voor alles twee doelen had: allereerst moest de krijgstocht tegen de Tsjoban alleen door hem en zijn Hukara ondernomen worden en de deelname van anderen zoals de invaliden, uitgesloten zijn, en ten tweede moest de sjeik gedwongen worden, hem, degene die het meest veracht werd, en de tien Hukara vandaag met de oudsten en andere hooggeplaatsten voor het avondeten uit te nodigen. Deze uitnodiging was beslist nodig om de gelijkwaardigheid van de Hukara met alle andere Ussul vast te stellen en om een domper te zetten op de hoogmoed van de oudsten. Eerst als dat gebeurd was, kon na het eten een bespreking over de eisen volgen die de Hukara stelden en de oudsten te vervullen hadden om de veldtocht naar de bergengte mogelijk te kunnen maken.
Het was duidelijk dat we hem gelijk gaven. Taldsja was ervan overtuigd dat de oudsten lang zouden weigeren maar uiteindelijk zouden toegeven. Wat mij betreft, ik deelde haar mijn besluit mee morgenvroeg al met Halef de stad te verlaten om voor de troep uit te rijden om tijd te vinden de omgeving te bestuderen en de aankomst van de vijanden waar te nemen. Ik somde de punten op die ik naar voren wilde brengen omdat als deze niet in vervulling zouden gaan, de uitvoering van onze plannen niet mogelijk was. Ik legde vooral de nadruk op goede, veilige tussenstations, toereikend eten en drinken die juist door de stations ononderbroken en fris leverbaar waren, en op de eerste plaats een toereikend aantal waterzakken, want het was niet alleen mogelijk maar zelfs hoogst waarschijnlijk dat onze veldtocht van de bergengte uit niet huiswaarts maar dwars door de droge woestijn van de Tsjoban naar het noorden zou gaan.

Zo zaten we wel meer dan een uur lang en brachten alles naar voren wat we naar voren te brengen hadden. Ik hoef hier niet de uitkomst te vertellen van deze heel belangrijke bespreking omdat de resultaten ervan in verloop van onze belevenissen zich duidelijk zouden laten zien. Ik verlangde vanzelfsprekend dat de drie gevangen Tsjoban onder verzekerde bewaring zouden worden meegenomen omdat ze voor ons een kapitaal vormden waarvan de waarde bij de onderhandelingen met onze tegenstanders zeer zwaar zou wegen. En tenslotte zei ik dat ik deze avond niet bij het eten zou verschijnen, Halef ook niet. Ik was van mening dat de geplande botsing van de nieuwe met de oude opvattingen veel sneller een vredig verloop zou nemen als er geen vreemden aanwezig zouden zijn. Taldsja gaf me gelijk. Ze bewees zich over het algemeen als een zo verstandige, moedige en offervaardige bondgenote dat ik regelmatig haar hand tegen mijn lippen trok, waarover zij zich buitengewoon verheugde omdat ze wist dat ik het met deze erkenning ernstig en oprecht meende.
Omdat de Hukara met hun oefeningen tot de schemering wilden doorgaan, stegen wij beide weer te paard en namen afscheid van Halef en de Dsjirbani. De laatste vroeg me of ik vandaag om middernacht de inzegening van zijn krijgers wilde bijwonen. Toen ik hem antwoordde dat dit uiteraard ook mijn bedoeling was, vroeg hij mij een uur eerder te komen en op het dak van de toren op hem te wachten, zodat hij mij over de resultaten van die avond verslag kon uitbrengen. Ik zei toe en reed toen met de vrouw van de sjeik weg en naar de stad terug. Aacht en Uucht, mijn beide edele honden, hadden gedurende de gehele tijd rustig naast me gezeten en zich door het geschreeuw en lawaai van de ruiterij niet laten storen. Slechts eenmaal toen Halef met zijn beide berenhonden bij ons kwam, hadden ze stilletjes met de punten van hun staarten gekwispeld en een beetje hun oren bewogen, net zo als de hooggebo-

ren blauwbloedige oriëntaal een onder hem staand mens ook niet met het hele "Sallam aaleikum", maar slechts met het beginlettergrepen van de beide woorden "Sal-al" begroet. Als ik mijn Hadsji Halef Omar was geweest, dan had ik geloofd dat een afspiegeling van deze hoogheid ook op mij, de baas, gevallen was!
Onderweg kwamen we de tien afgezanten van de Hukara tegen die naar de grote vergaderruimte gingen om hun commandant verslag uit te brengen. Ze hadden bereikt wat ze hadden willen bereiken, maar niet omdat men ze gelijk gaf, maar zoals het leek alleen om ze kwijt te zijn. Vanavond was de Dsjirbani er zelf bij; dan zou men op een andere toon met de oudsten praten! Zo zeiden en vertelden ze het ons; toen gingen ze verder.

Thuis aangekomen, gebruikte ik de tijd tot de schemering om ons zadel- en riementuig na te kijken, mijn geweren en revolvers onderhoud te geven en mijn kleding, voor zover het nodig was, te repareren. Dat kun je het beste altijd zelf doen. Toen kwam Halef. Hij was overgelukkig en overspoelde me onmiddellijk met zo'n overvloed van tactische en strategische plannen dat er een bevriend en vijandig leger van elk een miljoen soldaten nodig zouden zijn geweest om de helft van hen te kunnen uitproberen. Ik liet hem praten en hoorde hem glimlachend aan. Hij was de hele namiddag druk bezig geweest, en dus was deze manier van zelfbeloning die hij zichzelf gaf hem wel te gunnen. De stortvloed van woorden stokte langzamerhand vanzelf, hoe meer hij merkte dat ik hem wel mijn opmerkzaamheid schonk maar er zelf echter geen woord over zei.
"Wat is er, Sihdi?" vroeg hij me. "Je praat niet. Waarom?"

"Omdat jij praat," antwoordde ik. "Als er twee met elkaar praten, vereist de hoffelijkheid dat de een zwijgt als de andere spreekt."
"Heb ik dan onafgebroken gepraat?"
"Ja."
"En je geen mogelijkheid gegeven ook iets te zeggen?"
"Geen."
"Vergeef me! Maar mijn hart is vol en mijn hoofd lijkt op een leesboek, waarin duizend veldheren en tienduizend helden hun ervaringen en kennis hebben opgeschreven! Sihdi, ik wil oorlog! Ik moet oorlog hebben, beslist oorlog! Want alleen door oorlog en nog eens oorlog en voor de derde maal oorlog kan ik je laten zien wat voor een bijzondere, onvergelijkbare en beroemde kerel ik ben! Geloof je het! En begrijp je het?"
"Ja. Ik heb het zelf meegemaakt."
"Jij zelf?"
"Ik zelf en ook bij anderen. Ook ik ben geweest wat jij nu nog bent!"
"Wat?"
"Een knaap! Een domme jongen!"
"Oho! Wat bedoel je daar mee?" vloog hij op.
"Precies wat ik er mee zeggen wil! Ik heb als knaap met andere domme jongens vaak soldaatje gespeeld. Bijna altijd eindigde het spel met een echte, serieuze vechtpartij. Net zo vaak namen we sporen van deze gevechten mee naar huis, zodat onze lieve, tedere vaders en moeders die helaas niet overtuigd waren van de noodzakelijkheid van de oorlog, naar de stok grepen om met ons hoge politiek en strategie te bedrijven."
"En dat heb je beleefd, echt zelf beleefd?"
"Jawel!"
"Echte klappen gehad, een echt pak slaag?"
"Echte! Ik voel het nu zelfs nog!"
"En dat zeg je zonder je te schamen?"
"Schamen? Ik ben er trots op!"
"Foei! Effendi, je hebt geen eergevoel! Ik zeg mijn vriendschap met je op! Of denk je soms dat het eervol is je in de strijd te gedragen als een held en overwinnaar en dan als je thuiskomt van je vader een pak slaag te krijgen? Mijn vader heeft dat nooit gedaan!"
"De mijne echter steeds! Hij was verstandig en bekeek mij en het pak slaag met hemelse, niet met aardse ogen!"
"Met hemelse? Ah, vergeef het me, Sihdi! Je hebt ironisch gesproken! Je hebt het figuurlijk bedoeld, zoals altijd als ik domme dingen doe! Je bedoelt met je vader dus God?"
"Ja. En nu vraag ik je: Wat heb ik als kortzichtige knaap aan mijn faam bij andere kortzichtige knapen als ik daardoor de vader, in plaats van hem te gehoorzamen en hem een plezier te doen, met alle geweld dwing mij naderhand steeds weer opnieuw af te ranselen, af te tuigen en af te rammelen? Kijk eens naar de wereldgeschiedenis! Vele knapen hebben met andere, betere en edeler knapen aan de stok gehad, in plaats van ze met rust te laten zodat ze zich natuurlijk en vredelievend konden ontwikkelen! En dan tot slot: Wie moet de schade vergoeden, de scheuren en littekens genezen, de verliezen terugbetalen, de sporen uitwissen? De zogenaamde held soms? Die zeker niet! We weten nu dat zijn vader hem aanpakte en hem met de stok een pak slaag gaf!"
"Jij bent dus tegen de oorlog?"
"Niet tegen de heilige oorlog die God gezegend heeft en altijd zal zegenen! Dat is de oorlog waarin de ziel van de mensheid in eigen persoon naar het zwaard grijpt om de ontwikkelingsgang van de sterfelijken te beschermen. Ik ben echter steeds tegen de oorlog tussen knapen die alleen het doel heef, vanwege een cultuurhistorische onrijpe appel elkaars broek en jas te vernielen en dan de naald en draad van de moeder en de stok van de vader in beweging te zetten. Vraag het aan de volken die het gruwelijke lot beschoren waren ten gevolge van zulke zonden tegen Gods "Vrede op aarde" eeuwenlang te

hebben moeten hongeren en verkommeren om weer goed te maken wat knapen hadden gezondigd! En ik ben in het bijzonder tegen elke oorlog die gebaseerd is op het armzalige, ellendige gezwam dat ik hiervoor uit jouw mond heb vernomen: "Sihdi, ik verlang naar oorlog! Ik moet oorlog hebben, onvoorwaardelijke oorlog! Want alleen door oorlog en weer oorlog en voor de derde maal oorlog, kan ik je laten zien, wat voor een bijzondere, onvergelijkelijke kerel ik ben!" Halef, ik ken je anders dan dat je je daar voorgedaan hebt en dat is je geluk! Want als deze belastering van onze heerlijke Marah Doerimeh echt uit je hart gekomen was, had ik je ter plekke naar de duivel gejaagd!"
"Zou je dat doen? Echt?" vroeg hij schuchter.
"Ja, en wel meteen!"
"Dan is het maar goed dat men juist het avondeten brengt! Ga zitten, Effendi! Ga zitten en eet! Ik schep alles voor je op! Ik snij alles voor je! Ikzelf! Je kunt er uit opmaken hoeveel ik van je hou, hoe graag ik je gehoorzaam en dat we eigenlijk één hart en één ziel met elkaar zijn! Over deze oorlog hebben we het verder niet! Ik heb hem niet nodig! Ik ben ook zonder hem beroemd! En wat jij niet wil, dat wil ik ook niet hebben! Kom dus, eet! Je ziet, ik kauw al!"

We zaten in onze kamer. De bedienden hadden ons het eten gebracht omdat ik gezegd had dat we niet zouden komen. Dat was koren op Halefs molen. Hij pakte ze snel alles af en schoof ze toen weer naar buiten om me zelf te bedienen en daardoor een beter klimaat te scheppen. Toch verliep het eten bijna zonder een woord. Niet omdat ik boos op hem maar omdat hij tijd en diepe stilte nodig had om over zichzelf na te denken. En bovendien was het vandaag voor hem, zonder dat hij het wist, een belangrijke dag. Hij moest vandaag voor de laatste keer diegene zijn die hij tot nu toe geweest was. Ik wenste dat met zijn uiterlijke rit naar Dsjinnistan ook zijn innerlijke loutering en verheffing zou beginnen. Om dit te bereiken, moest ik hem anders behandelen dan tot nu toe. De geest was wel gewillig maar zijn innerlijke kracht had een vaste, altijddurende steun nodig. En dat moest ik voor hem zijn, alleen ik, niemand anders!
Toen hij me na het eten vroeg waarmee we de avond zouden vullen, zei ik hem dat ik nu naar het dak van de tempel zou klimmen om het "vuur van de bergen" te bekijken. Wat ik verwacht had, gebeurde: hij smeekte me hem mee te nemen, en ik willigde in want ik had deze vraag van hem verwacht. De indruk die ik verwachtte dat het op hem zou maken, moest bij hem de poorten openen die als hij die eenmaal achter zich gesloten had, hem niet zou toestaan ooit weer in zijn vroegere inborst terug te keren. De deuren van de tempel stonden open. Er werden voor de huidige inzegeningsdienst nieuwe lichten aangestoken. Dat gaf ons de gelegenheid, de hoge trap enigszins verlicht te vinden, zodat Halef me kon volgen, zonder alleen op de tastzin te vertrouwen. Toen we boven vanuit het binnenste naar buiten traden, riep Halef uit:"Ja Masjallah – wat een Godswonder! Kijk, Sihdi, kijk! De aarde staat in vlammen!"
Het was volledig gerechtvaardigd dat hij deze uitroep deed. In het noorden van ons laaiden vijf, zes geweldige vlammen hoog de lucht in. Van ons uit leek het er zelfs op alsof ze het firmament bereikten en de sterren verduisterden. In waarheid echter stegen ze, zoals elk aards licht, niet boven de invloedssfeer van hun plek van ontstaan uit. Een sterke luchtstroom dreef ze heen en weer; ze laaiden op, trokken hun reuzenlichamen dan diep en dan weer breed samen, even daarna strekten ze zich dun en lang omhoog tot in de wolken. Een donkere verkleuring dempte hun schijnsel; hij was uitgeput en het lukte niet, zoals gisteren, het donker van onze nacht te verdrijven.
Toen plotseling zonken ze in elkaar; ze verdwenen. Het werd ook waar de vlammen zonet nog gelaaid hadden, donkere nacht. Daarom traden nu ook op deze plek de sterren net zo op de voorgrond als ergens anders. Maar de kracht die onderaards werkte, rustte niet. De aarde trilde licht. Men hoorde en voelde een knarsend rollen. We hadden het gevoel alsof het dak van de tempel heen en weer begon te wankelen. Daarom gingen we zitten. Toen plotseling was er een stoot en meteen daarop een lawaai als van vele ongelijk sterke en daarom ongelijk klinkende kanonschoten. Een vuurstroom steeg op uit de aarde maar slechts voor een kort ogenblik. Daarna kwam er niets meer. Eerst leek hij op een hoge, ronde zuil. Toen nam hij de vorm van een peer aan, met de steel naar beneden. Langzamerhand veranderde deze vorm zich in een kogelvorm, waarop hij in elkaar zakte en geleidelijk uitging.
"Allah is groot!" riep Halef uit. "Sihdi, zoiets heb ik nog nooit gezien!"
Hij vouwde de handen. Hij was bekoord en diep bewogen! Toen hoorden we een tweede, luide knal. Een waas van brandende gassen steeg omhoog om onmiddellijk te verstuiven. Het werd gevolgd door een donkere, gloeiende, zware, dikke massa die leek te koken. Het vloog niet de lucht in, Nee, maar het steeg langzaam, heel langzaam als een halfvloeibare, opborrelende massa die langzamerhand bijgegoten wordt. En hoe meer het steeg, des te donkerder het werd, hoe meer het de gloed verloor des te minder het in zichzelf bewoog, en des te scherper werden de contouren die het kreeg. Toen stond het onveranderlijk vast, stil, onbeweeglijk als een kolossaal blok serpentine met reliëfornamenten op de hoeken en kanten die van binnen uit belicht werden. Dat zag er uit als een reusachtig altaar, waaraan onzichtbare giganten aan het werk waren een nachtelijk vuuroffer te brengen. En het vuur bleef niet uit. Het altaar opende zich. Een geweldige vlammenzee ontsteeg het altaar, zodat het zichzelf verteerde, naar alle richtingen heen wijd uitvloeiend en die de nacht rondom veranderde in dag. Maar deze dag was niet van een heldere, klare aanblik maar donkeroranje-geel, en in de middellijn van de eruptie werkte zich een steeds hoger wordende, donkere rook- en slakkenschoorsteen omhoog, waar grote hoeveelheden vuile as uit vandaan stroomden die, doordat ze zich uitbreidden, de hemel van het noorden helemaal onzichtbaar maakten en die de indruk achterlieten alsof mens en dier zich van ontzetting verstoppen moesten. Ik huiverde. Halef werd nog dieper ontsteld. Hij gleed van zijn zitplaats af, knielde neer, vouwde de handen en bad: "In naam van Allah, de Barmhartige, de Genadevolle. De ramp. Wat is de ramp? En wat weet gij (er van) wat de ramp is? Een Dag waarop de mensen als motten verstrooid zullen zijn. En de bergen als gekaarde wol. Dan zal hij van wie de schalen zwaar zijn, een aangenaam

leven genieten. Doch hij van wie de schalen licht zijn, zijn toevlucht zal Hawi'jah zijn. En gij weet niet wat dit is. Het is een laaiend Vuur."

Dat was de honderdeneerste sure van de Koran. Al staat de mens in zijn latere jaren nog zo ver af van de denkbeelden van zijn jeugd, bij diepe, geestelijke emoties zal hij echter steeds naar de beelden, uitdrukkingen en hulpmiddelen van zijn eerste levenstijd teruggrijpen. Zo ook nu bij mijn Halef. Hij was Moghrebiner, dat wil zeggen: hij stamde uit het westen van Noord Afrika. Daar is het gebruik om in de angst voor dood en verdoemenis de honderdeneerste sure te bidden. En hoewel Halef innerlijk allang christen geworden was, greep hij in zijn huidige, buitengewone aangedaanheid naar het gebed van zijn kindsheid terug omdat deze kindsheid hem het geloof gaf dat leert bidden. Mijn kleine Hadsji werd niet door hogere overwegingen geleid maar door natuur en temperament. Zijn ziel was nog een lichaamsziel, nog geen geestesziel; in de eerste plaats streefde deze nog naar het lichamelijke in plaats van het geestelijke welzijn; ze verwisselde met betrekking tot lichaam en geest de heer met de knecht, de scheppende hand met het gereedschap, de oorzaak met het gevolg. Ze had de stap nog niet gedaan die het lichaam naar de geest, het vergankelijke naar het eeuwige omkeert en werd daarom door het zich voor onze ogen ontwikkelende, zuiver natuurkundige schouwspel veel dieper en duurzamer bewogen dan door een nog veel wonderbaarlijker verschijnsel op zuiver geestelijk gebied. Ik hoopte echter dat de genoemde ommekeer tot het hogere vandaag door het zien van de aangrijpende natuurverschijnselen in hem zou worden voorbereid, en ik paste er daarom voor op deze gebeurtenis daardoor te verstoren dat ik mijn gevoelens in woorden inkleedde. Ook ik kon en wilde mezelf de volle uitwerking van dit wonderbaarlijke verschijnsel niet ontzeggen. Ook voelde ik in mij de onweerstaanbare behoefte de in mij klinkende tonen en akkoorden uiterlijk uit te drukken. Maar terwijl de Hadsji, de aardse mens, zich zonder eigen gedachten in geestelijke hulpeloosheid tot Mohammed wendde, steeg in mij heel plotseling een straal van inzicht nog veel lichter en veel hoger op als daar buiten de asvlammen van de vulkanen van Dsjinnistan, zodat ik me moest haasten het notitieboek ter hand te nemen om wat op me afkwam vast te leggen. Het was licht genoeg om te schrijven.
Toen ik klaar was, vroeg Halef die nu weer naast me zat, of hij wat ik geschreven had, mocht horen.
"Het is een gedicht," antwoordde ik. "Men leest gedichten niet voor, zeker niet op zulke momenten. Maar omdat jij het wilt, zal de uitzondering gelden, niet de regel. Je hebt slechts de vlammen- en astraal gezien, verder niets. Mij werd echter meer getoond dan jou. En wat ik toen zag en besloot zul je horen. De regels zijn in het Duits. Ik zal proberen ze, met rijm, te vertalen."
Ik las hem de zestien regels voor, langzaam en duidelijk. Hij hoorde zeer opmerkzaam toe. Toen ik klaar was, vroeg hij me het nog een keer te doen omdat hij nog niet alles begrepen had. Natuurlijk vervulde ik deze wens van hem. Dat, wat hij hoorde, is in het Nederlands:

Beslissing.

Ik zat zovele lange dagen
Bij jou voor de leerstoel,
Echter, wat je wijsheid zei,
Dat wist bijna iedereen al.

Ik zat zovele lange nachten,
Om jou ook nog te lezen,
Maar, wat je mij daar gegeven hebt,
Is niet van jou geweest.

En gisteren heb ik naar je geluisterd,
Toen je de psalmen las
En als door hun geur bedwelmd,
De wijsheid helemaal vergat.

Ik stop nu met piekeren
En wil je niets meer vragen.
De Here God moet professor zijn;
Die zal me alles vertellen!

Toen ik voor de tweede keer klaar was, zweeg Halef. Hij hield zijn blik naar het noorden gericht om het verbazingwekkende volledig en helemaal in zich op te nemen, en sprak aanvankelijk geen woord. Na enige tijd zei hij echter: "Je hebt gelijk, Effendi. Ik heb minder gezien dan jij, niet alleen vandaag maar altijd al, altijd. Daar heb ik geen schuld aan maar Allah. Waar iets moois, edels, verblijdends, groots, verheffends gebeurd, daar is jullie God en Vader steeds te vinden, onze Allah echter nooit! Die bewaakt voor zijn gelovigen de zeven paradijzen en rammelt met zijn sabel tegen de ongelovigen! De gedachten van jouw God en Vader vind je in alles, ook in het kleinste van zijn werken; de gedachten van Allah vind je echter niet in het morgenrood, noch in de tederheid van de nachtegaal of in de lieflijkheid van de bloemen op het veld. Wij zijn arm, bitter arm! Wij kennen geen liefdevolle, vriendelijke band die de aardse natuur met de hemels Schepper verenigt. Allah spreekt niet in donder en bliksem, noch in het suizen van de storm of het bruisen van de zee. Hij is erg graag stil. Volgens mij heeft hij slechts eenmaal gesproken en wel door Mohammed. En ook dat was hij niet zelf maar de aartsengel die hij zond. Jullie Vader is echter overal! Jij bent dichter! Elke boom vertelt je over hem; achter elke struik kijken zijn goedige ogen je aan om je liefde te geven. Allah woont echter alleen maar in de oude, smerige, le-

venloze, papieren bladzijden van de Koran, nergens anders! Sihdi, geloof me, er is meer, veel, veel meer verlangen naar God op aarde als je denkt! Maar er ontbreekt een andere en natuurlijker weg om God te leren kennen dan door de Koran of door de Sahahr!"
"Er is een andere weg!" antwoordde ik.
"Waar?"
"Hier! Vanuit deze tempel! Het is de weg die we morgen vroeg moeten rijden. De weg van het land van de Ussul opwaarts naar Dsjinnistan."
Om de richting die ik bedoelde, aan te wijzen, hief ik de arm op en wees naar het noorden, waar de gloed van de aarde tot de hemel opvlamde alsof deze het verlangen waarvan Halef gesproken had, allegorisch voorstelden.
"Is er daarboven echt een Vader naar wie de mensheid zoekt?" vervolgde Halef. "Ik zie daarboven alleen bergen die vuur spuwen. Dat overweldigt me maar geeft me geen antwoord op mijn vragen. Jij hebt echter, net zo als Mozes eens in de brandende braamstruik, in dit vuur God gezien en het is je meteen duidelijk geworden dat alleen hij professor zijn en blijven kan. Is het dan mogelijk dat ook ik zo'n scherp oog en tot zo'n bezielende bekentenis kom?"
"Niet alleen mogelijk maar werkelijk!"
"Hoezo?"
"Je hebt het zelf bewezen. Je eerste woorden toen je hierboven aankwam, waren: "Wat een Godswonder!" en "Allah is groot!" Je hebt dus meteen en herhaaldelijk in dit vuur, zij het dan niet God herkend en gezien maar er toch zijn macht en zijn werken in gezien. Het zal - -"
"Wees stil! Wees stil en kijk!" onderbrak hij mij, terwijl hij op de leuning toetrad en zijn hele opmerkzaamheid op de bergen richtte.
Daar werd het een ogenblik donker. Toen begonnen de verschijningen van gisteren zich op precies dezelfde manier en in dezelfde volgorde af te spelen zoals ik al beschreven heb.
"Dat is het paradijs!" riep hij uit toen zich de muur van vuur vormde en toen de grote poort zich opende. "Dat is de sage van de Ussul! Van de grote vraag van de engelen of er vrede op aarde is, en van de God die uit het paradijs neerdaalt om - - stil, wees stil, en stoor me niet!"

Ik had helemaal niets gezegd en ook niets willen zeggen. Hij zonk weer op zijn knieën, legde de armen op de balustrade, vouwde de handen en hing met zijn wijdgeopende en begerig kijkende ogen zo vast aan het zich voor hem ontwikkelende beeld dat het een zonde van mij zou zijn geweest zijn opmerkzaamheid daarvan af te halen. Daar bleef hij knielen, tot het paradijs verdwenen was, en nog een behoorlijke tijd langer. Hij dronk de aanblik als een dorstige in zich op die men water aanreikt. Hij schoof in onbeschrijfelijke spanning verkerend heen en weer op zijn knieën. Hij sprong regelmatig van opwinding op om zich daarna onmiddellijk weer te laten neervallen. Hij liet de meest verscheidene uitroepen horen en toen hij zich eindelijk heel aangedaan voelde, hief hij de armen omhoog en bad de "beheerder", de honderd namen van God: "O Allerbarmhartigste! O Vergevingsgezinde! O Machtige! O Allerheiligste! O Ware! O Schenker van Veiligheid! O Aller Grootste! O Heer van Majesteit en Eer! O Hij die middelen van bestaan verruimt! O Aller Opperste! O Schepper! O Voortbrenger!" en zo verder tot het eind: "O Heer van het Koninkrijk! O Blijvende! O Aller Opperste! O Al Omvattende! O Al Geduldige! O God!"
Door het luide opzeggen van dit lange mohammedaanse gebed was hij innerlijk dan nog niet helemaal weer op het normale niveau afgedaald, maar toch zo ver gekomen dat hij zich weer met me bemoeien kon.
"Sihdi," zei hij, "lach me niet uit! Ik heb een wens, een grote, belangrijke wens die echter niet vervuld kan worden."
"Waarom niet?" vroeg ik.
"Omdat de vervulling geheel onmogelijk is. Ik zou namelijk graag een engel willen zijn!"
Hij zei dat in de volste ernst. Honderd anderen zouden over deze wens hebben gelachen; ik bleef echter niet alleen ernstig maar ik was zelfs blij voor hem en wel van ganser harte.
"Je zou een engel willen zijn?" vroeg ik. "Nou, wees er dan een!"
"Wees er dan een!" herhaalde hij mijn woorden vol verbazing. "Alsof dat van mij zou afhangen!"
"Van wie dan?"
"Sihdi, je maakt een grapje! Maar ik zeg je: Als ik een engel zou zijn, zou ik beslist niet een van hen zijn die steeds honderd jaar wachten en dan eens door de deur naar buiten kijken of er eindelijk vrede op aarde zou zijn. Maar ik zou naar de Here God gaan en open en eerlijk tegen hem zeggen: 'Laat me eruit! Ik wil met de mensheid praten! Met dit eeuwige wachten bereiken we niets! En dat beetje licht, elke honderd jaar een keer, dat is niet eens genoeg tot volgende week! De mensen doen niets uit zichzelf! Ze verlangen dat men moeite doet voor ze. En daarom vraag ik U mij er heen te sturen om een ernstig woord met ze te spreken! Ze zijn helemaal niet zo opstandig als het lijkt, ze verlangen ook naar vrede, naar geluk! Het moet ze alleen maar op de goede manier worden gezegd, namelijk door de juiste persoon, op het juiste moment en op de juiste manier. Maar juist hieraan heeft het tot nu toe ontbroken. Zodra ik beneden ben, wordt alles anders. Ik werk op hun geweten. Dat gaat natuurlijk niet snel. Ik kom niet meteen terug. Maar voor dat de honderd jaar voorbij zijn, ben ik weer terug; daar kun je zeker van zijn!' Zo zou ik tegen hem spreken, Sihdi, en ik ben ervan overtuigd dat hij het met me eens zou zijn! De engelen zijn er toch niet om honderd jaar lang voor zichzelf te leven en dan om slechts enkele korte dagen of uren met de mensheid bezig te zijn! Je weet toch wat en engel is?"
"Ja," antwoordde ik.
"En jij gelooft dat er engelen bestaan?"
"Vanzelfsprekend!"
"Er zouden echter mensen zijn die het ontkennen?"

"Die zijn er inderdaad, en toch zou ik tegelijk willen zeggen: Nee die zijn er niet. Het komt er niet op aan achter welke mening je staat. De ene meent dat God legioenen van hemelse, onzichtbare, zuivere wezens geschapen heeft die hoog boven de zondige, afgevallen mensen staan en er toch toe bestemd zijn hen te dienen. En de anderen bezweren dat dit onmogelijk is omdat het zondigt tegen Gods wijsheid en gerechtigheid, want de aarde zou dan voor de engelen een echte hel zijn, en hoe zouden de mensen er dan toe komen door wezens bediend te worden die oneindig waardevoller zijn dan zij? De Heilige Schrift spreekt dan wel van engelen, maar dat is slechts de bekende oriëntaals-beeldende uitdrukkingswijze. Met de betekenis engel zijn alleen goede mensen bedoeld die hun hogere inzicht, hun goedheid en liefde de behoeftigen ter beschikking stellen, zonder een loon te verwachten."
"En welke mening van deze beiden is die van jou, Sihdi?"
"Ik geloof wat de Bijbel zegt, en ik geloof ook aan wat mijn hart me zegt. En dit hart maakt het voor mij met de tijd haalbaar dat ieder mens als hij het maar wil, zeer goed de beschermer, helper en engel van zijn medemensen kan zijn. Daarom - -"

Ik moest stoppen omdat net de Dsjirbani kwam. Halef schoof naar de uiterste hoek van de bank. De jonge, geestrijk ernstige Ussul kwam hem niet alleen lichamelijk als een reus voor. De Dsjirbani groette kort en vriendelijk en trad aan de balustrade. Hij keek recht in het juist weer hoog oplaaiende vuur van de bergen. Zijn reusachtige gestalte stak af tegen de vlammengloed. Toen zei hij: "En daar willen we heen! Midden door dit geweld en deze brand heen! Wat zwaar, wat zwaar! En wat gevaarlijk! Mijn vader zei toen hij over zijn vaderland sprak dat alleen wie naar Dsjinnistan verlangt, de ene beschermgeest, een leidinggevende engel vindt."
Hierop ging hij naast me zitten en vertelde me het verloop van het avondeten en de daaropvolgende bespreking van zijn eisen. Het succes was volledig, er was niets afgeslagen. En hij bekende verheugd dat hij dat niet door zijn wijsheid en handigheid in onderhandelen had gekregen, maar dat hij dat alleen te danken had gehad aan de invloed van de meesteres van de Ussul.
Nu zagen we een lange fakkeloptocht die van ver weg de tempel naderde.
"Dat zijn mijn Hukara. Het is bijna middernacht," zei de Dsjirbani. "Zie je de mensenmenigte op het plein?"
Eerst nu bemerkte ik, door hem er op opmerkzaam gemaakt, dat zich een talrijke menigte voor de Tempel verzameld had. Ze waren allemaal heel stil, heel rustig! Wat zijn deze halfwilde mensen toch bijzonder!
"Ze willen kijken naar de inzegening," verklaarde mijn jonge vriend, "mogen echter pas naar binnen als er geluid wordt."
"Geluid?" vroeg ik. "Hebben jullie klokken?"
"Nee. We luiden met hoorns."
"Met die die ik vandaag bij jullie gezien en gehoord heb?"
"Ja."
We hoorden onder ons de raderen van de grote luchter zoemen. Hij werd aangestoken. De fakkeloptocht bereikte het plein, marcheerde deze in de rondte en verdween toen in de ingang van de tempel, zonder dat de fakkels uit gedaan werden. Toen begon het luiden. Allereerst klonk er een enkele, lage, uitzonderlijke krachtige, langgerekte toon. Er volgden drie andere tonen van verschillende toonhoogten. Deze vier tonen werden eerst samen lang aangehouden, toen echter als luidende klokken, een voor een aangeslagen als een gebroken akkoord. Dat maakte op ons omdat we er hoog boven stonden, waar de tonen zich verenigden, zo'n geweldige indruk dat het niet mogelijk is dit met woorden te beschrijven. Het was alsof het dak waarop we stonden, een kleine boot was die op een bruisende zee van tonen en akkoorden ronddobberde, die niet tot rust kon komen doordat de grondtoon zijn hunkerende roep steeds opnieuw begon. Wie dat hoorde, werd door innerlijke dwang de tempel in getrokken.

Maar buiten deze tonen verzamelde zich nog iets anders precies onder onze voeten, namelijk de rook en walm van meer dan zeshonderd fakkels die in het binnenste van de tempel brandden. Deze slechte, dikke walm kwam ook tussen de houten zuilen die het dak droegen en vandaaruit naar buiten. Hij ontsnapte daar uit het binnenste en vormde, doordat hij zichtbaar rondom ons opsteeg, een bijna verstikkende ring om ons heen die ons het vrije uitzicht naar de bergen en naar de hemel roofde. Maar de hardnekkigste en ergst stinkende waas vormde zich juist onder onze voeten, en het was geen troost tegen onszelf te moeten zeggen dat we daardoor heen moesten om te komen waar men ons verwachtte.
"Dat is vervelend!" glimlachte de Dsjirbani. "Hopelijk stikken we niet! Net zoals wij moet God zich voelen als hij uit het paradijs komt om naar Ardistan te gaan! En zo moet elke zuivere geest en elk edel mens er van gruwen in de atmosfeer van hen die in bedorven lucht leven, neer te dalen. Weet je, Ssahib dat we voor goed hier weg gaan?"
"Ja."
"Heb je er geen spijt van?"
"Nee. De enige die me hier zou kunnen houden, Taldsja, volgt ons zeker."
"Dat denk ik ook. Laten we elkaar de handen reiken, zodat we elkaar vasthouden en steunen als we bewusteloos raken! Nog een keer door deze stank en rook en walm van beneden! Dan echter weg, op naar de schone, vrije lucht van Dsjinnistan!"
We openden het naar beneden voerend trappengat. Een verschrikkelijke walm van roet, teer en pek kwam ons tegemoet. We moesten er echter doorheen. We hielden elkaars hand vast. Naar binnen, naar binnen! Naar beneden!

Hoofdstuk 5 – Ten strijde!

Als ik de gebeurtenissen van de laatste dagen overdenk, komen die dusdanig dwingend en dringend voor dat het bijna verwonderlijk is. Het was maandag toen de Ussul mijn Halef grepen en ik daarvoor hun sjeik gevangennam. Op dinsdag waren we naar Ussula gereden en 's nachts stond ik met de priesteres en Taldsja op de tempel. Op woensdag, gisteren dus, werd de veldtocht tegen de Tsjoban en onze deelname daaraan vast besloten. En op donderdag, vandaag, bevond ik me met Halef al onderweg om naar de plaats van handeling vooruit te rijden. Dat was toch eigenlijk wel een Stringendo (muziek: dringend, langzamerhand sneller wordend) dat tot nadenken stemde. Ik had de ervaring dat als de gebeurtenissen elkaar zo opvolgden, het einde bijna altijd onbevredigend was. Waarom dan dat? Hoogst waarschijnlijk was de reden dat de mens daarbij de innerlijke rust en de scherpe blik van zijn oog verliest die allebei onontkoombaar nodig zijn als men wenst meester van de situatie te blijven. Wat de scherpte van de blik betreft, ik was deze niet kwijt; ik had integendeel veel meer gelegenheid gehad deze te oefenen. Ook innerlijk was ik rustig gebleven. Niets had me uit mijn evenwicht gebracht, en zelfs als zoiets gebeurd was, hadden de diepe eenzaamheid en stilte van het oerwoud, waardoor we vandaag gedurende de gehele dag gereden waren, die beste gelegenheid gegeven mezelf weer te vinden.

Er waren grote, verantwoordelijke plichten voor me opgedoken maar ik stond er uiterst zakelijk tegenover. Ik was plotseling om zo te zeggen onpersoonlijk geworden. Ik bevond me in een voor mij onbekende stemming en had het gevoel alsof wat me te wachten stond helemaal geen betrekking op me had en slechts daarom door mij meebeleefd moesten worden omdat het voorbestemd was niet alleen de deelnemers maar ook mij tot zegen te zijn. Het kwam me voor als een zware oefening Gods leidende hand in het leven te erkennen om daardoor de bekwaamheid te verkrijgen hierna ook met eigen handen de teugels van de gebeurtenissen te kunnen voeren. Er zijn mensen die niet zelf leven, maar geleefd worden omdat ze eerst moeten leren wat leven betekent. Eens had ik ook tot ze behoord. Ik was geleefd en had dit met vele zware, bittere jaren lange pijn moeten betalen. Toen had ik me vrijgemaakt van hen die me geleefd hadden. Een boze, moeizame en teleurstellende leerlingen- en gezellentijd was hierop gevolgd. En vandaag zag ik me nu eindelijk, eindelijk voor de noodzaak van het bewijs gesteld niet meer knecht maar meester over mezelf te zijn.

Dat was het wat ik bij het begin van onze verre rit over mijn innerlijk te zeggen heb. Halef mag voor zichzelf spreken. Ik wil alleen zeggen dat hij zeer ernstig gestemd was, ernstig en zacht. Hij sprak erg weinig, alleen het allernoodzakelijkste. Door wat hij gisteren op het dak van de toren gezien en gevoeld had, keek hij nu diep in zijn innerlijk en probeerde dit voor mij te verborgen te houden door zich uiterlijk zeer levendig met Hu en Hi, zijn beide honden, bezig te houden. Hij had zich voor ons afreizen zeer nauwkeurig over hun dressuur laten instrueren en probeerde nu op alle vlakken dit te doorlopen. Het deed me goed te zien dat ze bewezen zeer bruikbaar te zijn. Mijn beide reuzen Aacht en Uucht stonden echter in dit opzicht ver boven hen. Ze gingen te allen tijde voor man en dier. Ze trokken de ruiter in galop van het paard; ze gehoorzaamden altijd en onvoorwaardelijk. Maar wat ze deden deden ze niet omdat ze het zo gewend waren maar door inzicht en overleg. Ze wisten met bijna menselijke intelligentie goed en fout te onderscheiden, en het zal in de loop van de gebeurtenissen duidelijk worden dat ze af en toe beter en verstandiger handelden dan ik zelf.

Alle vier honden waren met een tuig van riemen en een soort zadel uitgerust waarop ze hun eigen proviand en een waterzak droegen. De laatste was bestemd voor streken die aan de andere kant van de grens met de Tsjoban lagen. De draaglast was zo berekend dat het niet te zwaar voor hen zou worden. Ze verheugden zich er integendeel steeds op als deze hen aangesnoerd werden. Deze vreugde lieten ze nooit merken middels luid, onnodig blaffen maar alleen door lichaamstaal. Een van hun goede eigenschappen was de zwijgzaamheid waar ze steeds op letten. We kwamen heel vaak in situaties waarin elk geluid moest worden vermeden. Soms echter als het zonder bezwaar kon, gaf ik de dappere dieren onmiddellijk aanleiding, eens naar hartenlust te blaffen.
Wat onze eigen uitrusting betreft, beter bereden als nu konden we niet zijn. Ben Rih die bereden werd door Halef, is al vaak beschreven. Hoe ik aan mijn Syrr kwam, is in mijn boek "Im Reiche des silbernen Löwen" te lezen; daar zijn ook de uitmuntende eigenschappen van dit onvergelijkbare paard beschreven. Ook onze wapens waren voortreffelijk, die van mij zelfs onschatbaar. Wij beiden waren kerngezond en vol goede moed, vol ondernemingslust en een positieve kijk op toekomst. Veel meer kan men van twee mensen, van wie de ene een zoon is van een bloedarme, Duitse wever en de andere de spruit van net zo'n arme, noordafrikaanse bedoeïnenfamilie, nauwelijks verlangen.

We hadden vanaf vanmorgen vroeg bijna de gehele dag gereden, hadden enkel rond de middag een uur rust gehouden en keken daarom, nu de avond naderde, naar een plek uit die als bivak kon dienen. We bevonden ons midden in een oeroud Cedrelabos, dat zich langs het water waarlangs we reden uitstrekte. Helaas waren deze Cedrelen van de soort Toona, waarvan de schors, bladeren en vruchten een sterke, knoflookachtige geur uitwasemden. Het was raadzaam een rustpauze onder zulke bomen te vermijden, en dus wilden we niet eerder stoppen tot we bij een andere, minder ruikende vegetatie zouden zijn aangekomen. Dat gebeurde pas toen het al begon te schemeren. Toen ging de Toona-begroeiïng in een bijna geheel zuiver, met lederachtige bladeren voorzien Schoreabos over, die af en toe door een groep van Sissubomen onderbroken werd. Het kreupelhout bestond voor een deel uit struiken die het hele jaar door groen waren en deels uit struiken die alleen 's zomers groen waren.
We stopten. Ook de honden bleven staan. Aan Hu en Hi was niets te merken. Aacht en Uucht keken me echter vragend aan alsof ze wilden zeggen: "Jullie stoppen hier? Waarom gaan we niet verder?" Dat

was in elk geval niet zonder reden. Uucht ging nog enige stappen verder, hief zijn rechter voorpoot op, zoog de lucht op door zijn neusvleugels en richtte, zachtjes met zijn staart kwispelend, de ogen toen weer op mij.
"Daar voor is iets!" zei Halef.
"En wel mensen!" viel ik hem bij.
"Blijf ik met de honden en de paarden hier?"
"Ja. En ik ga om te kijken wie het is. Zorg er voor dat alles stil blijft!"

We stegen af en gaven de paarden het bevel te gaan liggen. Die wisten nu dat ze niet snuiven en helemaal geen ander geluid mochten maken. De honden moesten bij hen gaan zitten en kregen het teken te blijven zitten en rustig te blijven. Toen legde ik beide geweren weg, die me bij het besluipen gehinderd zouden hebben, en ging allereerst om mezelf onzichtbaar te maken bij de rivier weg, iets dieper het bos in, waarop ik de richting insloeg die ik eigenlijk voorhad. Bij de rivier waar je de vrije hemel nog kon zien, was het nog licht geweest; hier onder de bomen echter waarvan de kronen een dicht dak vormden, was het bijna al helemaal donker. Desondanks verzuimde ik niet de nodige voorzichtigheid om van boom tot boom achter de dikke stammen dekking te zoeken om eventueel niet eerder ontdekt te worden dan ik nodig vond. Ik legde enkele honderden meter af zonder iets op te merken. Doordat ik parallel met de rivier liep en de strook water die tussen de bosjes en de boomstammen glinsterde, niet uit het oog verloor, moest ik alles ontdekken wat niet in dit deel van het bos thuishoorde. Niets bewoog. Geen geluid was te horen. Maar de reuk die zoals bekend de scherpste is van de zintuigen, vertelde me wat zicht en gehoor me nu nog niet konden zeggen: ik rook vuur. Eerst zwak, heel zwak toen echter hoe verder ik ging steeds sterker en sterker. Eerst rook het alleen nog maar een beetje naar dennenhout toen naar smeulende hars, hierna naar hout en walmende hars en eindelijk naar gebraden vlees. De Schoreaboom levert zoals bekend een heel rijk, waardevol hars, waar zelfs tot naar Europa handel mee gedreven wordt. Maar vlees boven zulk harsrijk hout te braden waarvan het de geur en smaak aanneemt - dat zou toch geen mens invallen die ook maar enigszins vertrouwd is met het leven in het vrije veld en in het vrije woud, en dus werd me door deze enige omstandigheid al duidelijk dat de personen die daar hun avondeten bereidden geen Ussul of Tsjoban konden zijn. Het waren in elk geval mensen die de palenbouwers-, jager-, vissers- en nomadentijd overleefd hadden en nu al niet meer wisten hoe een sappig, zuiversmakend braadsel onder de vrije hemel moest worden toebereid.

Eindelijk, nadat ik bijna een kilometer gelopen had, zag ik ook het vuur. Men kan zich indenken hoe blij ik me voelde twee honden te hebben met zulke scherpe zintuigen! Des te minder bewonderde ik deze mensen die zo onvoorzichtig waren geweest dicht bij de oever van de rivier zo'n groot vuur aan te steken dat men daarop een os had kunnen braden. De rivier vormde een zeer breed, voor het oog helemaal vrijliggend traject. Een van de aan zijn oevers brandende vuren moest van verre al gezien kunnen worden. Het was beslist toeval dat hij hier een bocht maakte, anders hadden we de vlammen zeker al een uur eerder ontdekt. Misschien vonden deze mensen het niet nodig zich te verbergen, des te beter was het voor mij niet openlijk er naar toe te gaan, maar stiekem naderbij te sluipen om allereerst te zien wie het waren. Ik moest dus nu weer naar de rivier toe.

Het was intussen nacht geworden. Het vuur verblindde, en zo kwam het dat ik de rivier ook van verre niet meer zag. Toen ik dichterbij gekomen was en achter een van de laatste bomen stond, was het voor mij mogelijk het kampement te overzien. Hier overheerste het getal zes. Ik telde zes mannen, zes paarden en zes kamelen. Men scheen hier al uren te zijn. Het vuur werd werkelijk door grof en scherp Schoreahout gevoed. Het stamde van oude, afgevallen takken die in de hier aanwezige vochtigheid heel snel weggerot waren, zodat het onverwoestbare overblijfsel harsachtige knoesten vormden die wel gemakkelijk brandden, maar voor de rest niet alleen waardeloos maar zelfs schadelijk waren. De kamelen waren zware lastkamelen. Men had ze de last afgenomen. Ze lagen vrij en ongebonden en herkauwden. Ze hadden een behoorlijk aantal waterzakken en enige pakketten moeten dragen. Die lagen nu naast hen, op een hoop gestapeld. De paarden waren niet slecht; ze bevielen me zelfs zeer. Een perzisch-indische kruising, waarbij echter allen het Perzische, niet het Indische deel van adel was. Wie op schimmels durft te rijden die je al van verre kunt zien, heeft of geen kwade bedoelingen of hij is een dom, onervaren mens! Vier van de mannen waren ondergeschikten; dat zag men gelijk bij de eerste blik. Ze hielden zich deels met de dieren deels met het vlees bezig dat boven het vuur hing. Het bleek van een Tsjikara (Vierhoornantilope) te zijn en was door de walm van het hars al helemaal bedorven. De beide andere mannen waren de meesters. Ze zaten achteraf, tegen de dikke stam van een oeroude Sissuboom geleund, ver van vuur, mens en dier verwijderd alsof het leek dat ze bang waren door de aanraking met hen verontreinigd te worden. Zo'n afzondering komt alleen voor bij de kasten in India! Wie waren dus deze beiden? Ze droegen kromme sabels in leren scheden; maar de ringen, gespen en andere metalen delen van deze schedes en koppels waren van puur goud. Hun gordel en handvat van hun pistool fonkelden van halfedelstenen. Aan hun handen schitterden zware diamanten, robijnen en smaragden. Hun tulbanden, op de Indische manier gewonden, waren versierd met parelsnoeren, en de ene van hen die een bril droeg, had het zelfs voor elkaar gekregen in de scharnieren van zijn bril rechts en links een diamant ter grootte van een dubbele volgroeide linze te laten zetten. Hij leek de voornamere van hen te zijn. Waarom zo'n pracht en praal in het oerwoud? Deze beide mannen droegen kostuums die gemaakt waren van ontzettend fijn, geelwit glanzend dholerweefsel dat in hindoestaanse gedichten als "geweefde lucht" geprezen wordt!

Wat moest men hier van zeggen? Ik verzoek mijn lezers me niet verkeerd te begrijpen als ik zo'n vraag uitspreek. Ik had hier niet alleen het recht toe, ik was het zelfs verplicht. Deze zes mannen kwamen uit

het noorden, niet bij de Tsjoban vandaan maar van nog veel verder. Ze reden naar het zuiden, naar de Ussul dus. Wie waren ze en wat wilden ze? Achter de weidegronden van de Tsjoban ligt Dsjunubistan en dan het eigenlijke Ardistan. Kon van daar iets goeds komen? Juist nu de Tsjoban hier wilden binnenvallen? Vielen de bedoelingen van deze mensen soms samen met deze inval? Waarom kleedde men zich in deze moerassige, dampige laaglanden net zo kostbaar als op de open straten of op de zonovergoten tempelvoorhoven van Delhi of Benares? Toch niet alleen om te pronken! Voor wie dan wel? Natuurlijk alleen om op de eenvoudige, bescheiden Ussul meteen bij de eerste ontmoeting indruk te maken en ze op zo'n manier te verblinden dat men datgene wat men wilde net zo snel als zeker zouden bereiken. Maar wat wilde men? Ik hoopte hierover iets te horen als het me zou lukken te horen wat men besprak.
De vervulling van deze wens was niet alleen mogelijk maar zelfs heel gemakkelijk. De sissustam waar tegen de beide heren zaten, werd rechts en links door zulke vette en zulke dicht op elkaar staand gebladerte geflankeerd dat men tot de andere kant van de stam kon kruipen en zich daar onder het beschermende rijshout verbergen kon zonder gezien te worden. Het was helemaal niet moeilijk dit te doen. Ik bereikte de stam van de sissu zonder te worden opgemerkt, en lag toen lang uitgestrekt op de zachte verrotte aarde, zo gerieflijk als op een canape. Alleen de boom scheidde me van de beide mannen. Ze spraken niet luid maar met gedempte stemmen, maar toch zo dat ik alles kon horen wat ze zeiden. Net toen ik deze plek ingenomen had, sneed een van de bedienden twee stukken vlees van het braadstuk af en legde het op een fonkelende metalen plaat die beslist van goud was. Hij deed er twee kleine koeken bij die al van tevoren waren gebakken en droeg de plaat toen naar de beide heren. De ene van hen scheen honger te hebben. Hij trok zijn mes uit de gordel om direct met het eten te beginnen. De andere echter die de diamanten bril droeg, hield zijn hand tegen en zei: "Niet zo! Ik verbied het je! Vergeet niet dat je de eerste minister van de sjeik van Dsjunubistan bent en tot de hoogste kaste van de mensheid behoort! Je mag geen spijzen eten die door de handen van een lagere kaste zijn aangeraakt behalve als ze van tevoren door een priesterhand gezegend en geheiligd wordt."
"Dat weet ik wel," antwoordde de berispte. "Maar als je op reis bent, is het toch toegestaan!"
"Alleen dan als er geen priester aanwezig is. Ik ben echter niet alleen priester maar zelfs de hoogste van alle priesters die er zijn. Ik ben de Maha-Lama van Dsjunubistan! Ik ben zelfs nog meer! Ik ben God! Ik word als ik in het ene leven sterf in het andere steeds opnieuw als God geboren! Het zou dus niet alleen een tienvoudige maar honderd- en duizendvoudige zonde van jou zijn in mijn hemelse tegenwoordigheid spijze te eten die uit de hand van een mens komt die lager staat als jij! Houd het me voor! Ik zal het vrijmaken van de zonde en het voor ons eetbaar maken."
De "minister" hield hem de gouden plaat voor; de "Maha-Lama" maakte met beide handen een zegenende beweging daarboven. Toen begonnen ze te eten, en wel op een dusdanige luide, smakkende manier als bij zulke mensen als voornaam geldt. Deze beide hoge of zelfs allerhoogste personen aten als varkens. Ze verslonden het vlees en het gebak bijna ongekauwd en lieten zich nog tweemaal een nieuwe portie geven, die net zo als de eerste gezegend werden. Tijdens het eten werd er niets gezegd. Er werd daarbij zoveel geklakt, gesmakt, gesnoven en geboerd dat er geen tijd overbleef voor een gesproken woord. Ook de bedienden aten nu, de laagst-staanden dus die verachten, van wie aanraking de voornameren verontreinigt; maar zij deden het op stille, fatsoenlijke manie en maakten daardoor een veel betere indruk op mij dan hun meesters.

Mijn lezers weten dat er voor mij geen toeval is. Daarom kan ik ook niet zeggen dat het voor mij een gunstig toeval is geweest dat ik meteen al bij de eerste woorden hoorde wie ze waren. De ene betitelde zichzelf als de Maha-Lama van Dsjunubistan. Maha-Lama betekent zoveel als "Hogepriester". Maar dat was niet genoeg. Hij noemde zichzelf zelfs "de hoogste priester die bestaat". Het is mogelijk dat ergens iemand is die dit voor onbescheiden houdt. De ander was de "eerste minister van de sjeik van Dsjunubistan". Zulke hoge personen waren nog nooit van buiten af naar het land van de Ussul gekomen. Wat wilden ze daar? Officieel was hun reis wel niet, want hun stand had dan zeker in dit geval een veel grotere, pronkerige begeleiding nodig gehad. Ze kwamen veel meer in een opvallend stiekeme manier, zoals het leek. Maar voor wie stiekem? Voor de Ussul of voor de Tsjoban? In elk geval voor de laatsten. Maar deze karavaan van zes ruiters, zes paarden en zes kamelen had toch door het gebied van de Tsjoban gemoeten! Was het gelukt hen onbemerkt te passeren? De bewoners van Dsjunubistan worden Dsjunub genoemd; een enkele is een Dsjunubi. Ze leven met de Tsjoban in vijandschap. Als de sjeik van de Dsjunub een boodschapper naar de Ussul stuurt die heimelijk door het land van de Tsjoban moeten sluipen, dan moet de reden daarvoor wel erg belangrijk zijn. Als hij deze boodschap dan ook nog aan zijn hoogste geestelijke en hoogste minister toevertrouwt, dan kun je rustig zeggen dat dit buitengewoon belangrijk is. Ik moet bekennen dat ik benieuwd was hierover iets af te luisteren; maar het leek er niet op dat deze hoge heren er zin in hadden over dit onderwerp te praten. Na het eten bleven ze ook een tijd stil. Toen spraken ze in korte woorden over gewone dingen die me helemaal niet interesseerden. Maar de bedienden die nu met hun werk en ook met het eten klaar waren en nu tabakrokend bij elkaar zaten, voerden een gesprek dat weliswaar zachtjes begonnen was maar steeds luider begon te worden, zodat ik tenminste een groot deel ervan kon horen wat ze zeiden. Ze praatten over het verloop van hun reis tot nu toe. Het eigenlijke doel schenen ze niet te kennen, maar dat het geheim voor de Tsjoban moest blijven wisten ze. Ze wisten ook dat de Tsjoban een veldtocht planden om het land van de Ussul binnen te vallen. De Tsjoban hadden om deze reden hun krijgers in het midden van hun land samengetrokken en de ze van de grenzen weggetrokken. Daarom was het de Dsjunub gelukt hun heimelijke reis door het westelijke deel langs de zeekust uit te voeren, zonder ook maar een keer te worden opgemerkt. Dat dit gelukt was, was vooral te danken geweest aan het feit dat ze zich, zoals al gezegd, zeer rijkelijk hadden voorzien van gevulde waterzakken en dus niet gedwongen waren geweest in het land naar water te zoeken en zich daarbij te laten betrappen. Eergisteren hadden ze de bergengte van Chatar bereikt en daar overnacht. Gisteren in de vroegte waren ze van daar opgebroken

en tot hier hadden ze de rivier gevolgd om na een tweede overnachting en die van vandaag morgenvroeg naar Ussula verder te rijden.

Toen het gesprek van de bedienden tot hier gekomen was, voelden de beide heren zich nu eindelijk ook aangespoord, een woord daarover te zeggen, maar alleen onder elkaar zonder dat de ondergeschikten het hoorden. Ik lag echter dicht genoeg bij hen om de halfluid gesproken zinnen te verstaan die ze met elkaar wisselden. De "Minister" begon als eerste. Hij zei: "Ik hoop dat we verder net zoveel geluk hebben als tot nu toe! De Tsjoban hebben ons niet gezien. Zouden de Ussul ons te zien krijgen?"
"Lichamelijk in ieder geval wel want dat willen we, maar geestelijk toch niet!" antwoordde de Maha-Lama.
"Je bedoelt, ze mogen ons zien maar niet doorzien?"
"Ja dat bedoel ik."
"Niets is makkelijker dan dat! De sjeik is een domkop. Zijn vrouw is slimmer maar argeloos. Ze gelooft alles. Ze zal ook geloven dat we slechts het geluk voor haar volk willen. Maar hoe staat het met de priesteres? Zij zou grote invloed hebben."
"Dat geloof ik niet," wierp de lama op geringschattende toon tegen. "Hoe kan een vrouw als priesteres van enige invloed zijn!"
"Dan wel echter haar man, de tovenaar, de Sahahr?"
"Ook deze niet. Hij is een weerspiegeling of veel meer een schaduw van zijn vrouw! En wat is dat voor een religie! Een God, die geestelijk verborgen blijft! Die zich nooit laat zien, nooit geboren wordt zoals ik geboren ben en steeds opnieuw geboren wordt! Wie mij ziet, ziet God. Wie met mij praat, praat met God! Dus, wie mij heeft, heeft God! Wie hebben de Ussul? Een niets, een nul, een waas, een schaduwgestalte die ze God noemen. De Sahahr is de enige man van dit onwetende volk, van wie te geloven is dat men met hem kan spreken. Wat is hij echter tegenover mij die als ware, werkelijke God en Heer van de wereld in menselijke gestalte verschenen ben! Als hij het waagt zijn mond open te doen, sla ik hem met twee, drie woorden op zo'n manier neer dat hij hem voor altijd sluit en hem nooit meer open doet! Ik ben van de hemel neergedaald om steeds opnieuw te worden geboren, tot ik de mensheid van het aardse lijden bevrijd heb. Dit gebeurt doordat alles wat op aarde leeft, in het Nirwana zinkt. Als dit gebeurd is, is mijn aardse werk volbracht en ik stijg op naar de andere sterren om het daar voort te zetten. Door deze verlossingsdaad ben ik nu naar Dsjunubistan gekomen en ik heb nu het voornemen de gebieden van de Tsjoban en de Ussul er aan toe te voegen. Onze sjeik heeft me begrepen. Hij verenigt zijn wereldlijke macht met mijn geestelijke en verstandelijke. Doordat hij dat doet, zal hij al het land dat zuidelijk van ons ligt veroveren. We sluiten een verbond met de Ussul. We vertellen hen dat we de Tsjoban naar ze toe zullen drijven. Nadat we de Tsjoban tussen ons en de Ussul verbrijzelen, vermorzelen en vernietigen, trekken we het land van de Ussul binnen, eraan denkend dat ook zij door de Tsjoban in de pan gehakt zouden worden. Deze intocht zal een inbezitneming zijn, want we zullen het land van de Ussul nooit meer verlaten - - -"
"Vooropgesteld dat het ons lukt hier nu geloof te vinden!" viel de Minister hem hier in de rede.
De Maha-Lama wiep een oneindig verbaasde en verontwaardigde blik op hem alsof hij hem daarmee wilde vernietigen, nam een minutenlang, opstandig zwijgen in acht en antwoordde toen met een heel bijzondere nadruk: "Alsof er een mens zou zijn die niet in mij gelooft zodra ik persoonlijk met hem spreek! Ik ben de Maha-Lama van Dsjunubistan, de hoogste van alle priesters die bestaan! Onthoud dat! Zoals de glans van onze uiterlijke persoonlijkheid de Ussul onmiddellijk voor ons zal winnen, zo zullen ze ook innerlijk onmiddellijk voor ons buigen zodra ik verschijn en mijn stem laat klinken. Denk aan de eer, de enorme eer die ze overkomt als we bij ze komen en ze met onze tegenwoordigheid gelukkig maken!"
"Als we met een groot, schitterend gevolg waren gekomen, had het meer indruk gemaakt!"
"Heel juist! Al staat men innerlijk nog zo hoog, het uiterlijke mag je niet verzuimen. Zelfs God, de Geest, heeft de lichamelijke wereld nodig om aanbeden te worden. Maar voor deze keer moeten we er van afzien. De Tsjoban mochten niets ervaren. Het was streng geheim. Maar ook dat had voordelen, die van hoge waarde zullen zijn als we deze weten te benutten. Wat voor ons verloren ging aan pracht en praal, winnen we door vertrouwelijkheid en welwillendheid tienvoudig terug. Deze laag staande mensheid mag in liefde geloven, aan menselijkheid, barmhartigheid en vrede op aarde. Ze is nog niet rijp genoeg. Ze zou schrikken als ze de waarheid hoorde. De liefde is de grootste leugen die er is; alleen de haat is waarheid. Elk levend wezen is voor zichzelf bezig, is een egoïst. Ook God! Hoe groter het wezen, des te geweldiger is zijn zelfzucht. God is de Grootste, de Hoogste; daarom is zijn egoïsme zonder weerga. Het is een waanzin hem als "Vader" te omschrijven. Hij is slechts de verderver, verder niets. Hij brengt niet het leven, slechts de dood, niet de vrede, slechts het gevecht, de strijd, de vernietiging. Toen hij het heelal schiep, vernietigde hij zichzelf. De geest veranderde zichzelf in stof; de schepper werd schepsel. Om weer God te worden, moet hij de stof weer terug veranderen in Geest, moet hij de schepping weer vernietigen, stap voor stap, in de omgekeerde volgorde zoals ze ontstaan is. Dat is dus geen liefde en leven, maar haat en dood, verwoesting, eeuwige, eindeloze wereldmoord! Hoe groter God groeit, des te kleiner wordt het schepsel. Op het ogenblik waarop het laatste restje van het heelal verdwijnt, zal God op zijn grootst zijn. Daarom: verstandig en zalig de mens die niet naar aards geluk en welzijn zoekt, maar naar Gods grootheid! Hij zal steeds onweegbaarder, steeds kleiner en kleiner worden, tot zijn bestaan helemaal ten einde is en hij helemaal in God verdwijnt. Dit ophouden van het eigen zijn, dit volledige, totale opgaan in God, zodat er niet meer het geringste spoor van herinnering is, is onze zaligheid, is ons enige en hoogste doel, is - - Nirwana!"

Hij was terwijl hij sprak gaan verzitten, was iets meer opzij verschoven. Daarom zag ik nu zijn gezicht, slechts in halfprofiel, maar toen hij naar de minister keek, had ik het bijna en face voor mij. Het was

een knap, bijna eerbiedwaardig, geestrijk mannengezicht met een zilverglanzende volle baard; maar het had een fout dat hem al zijn schoonheid en waardigheid weer ontnam; hij was namelijk scheel, en wel zo erg dat het iedereen meteen op het eerste gezicht moest opvallen, zelfs mensen die het niet gewend zijn op fouten van hun medemensen te letten. Als zijn uiterlijk al liet verraadden dat hij geen gewoon mens was, zo toonden ook zijn woorden dat hij ook op intellectuele gebieden paden betrad die de voeten van gewoon denkende mensen niet betraden. Hij scheen zich zelfs gewaagd te hebben over de grenzen die voor de gedachten van de sterfelijken getrokken zijn. Ik ben ervan overtuigd dat zelfs menig ander in mijn plaats dat wat ik gehoord had, voor pure waanzin verklaren zou; ik was echter geneigd het voorlopig als de uiteraard zeer zeldzame overdrijving van een op zich gezond idee te zien die men in het geestelijke leven van de volken regelmatig tegenkomt, zonder er in het bijzonder op te letten. Terwijl dit idee de ontwikkelde Europeaan slechts bijzaak lijkt, leverde dit de Maha-Lama het milieu waarin hij opgegroeid en onderwezen was. Daaruit bestond zijn hele atmosfeer. Het ademde in hem. Het veroorzaakte de religieuze overspannenheid waaraan hij leed. Daarom kwam het niet in me op om mij over wat hij gezegd had te moeten verbazen of zelfs daarom te moeten lachen. Op dit ogenblik zag ik hem niet als aanvoerder van een talrijke religieuze sekte, maar als een machtige, hooginteressante tegenstander van mijn vrienden, die gekomen was om ze te slim af te zijn en ze van hun zelfstandigheid te beroven. Juist op dit ogenblik dat ze een geraffineerde vijand zo veel en zulke gevaarlijke punten van aanval boden! Ik kon over wat ik moest doen, geen twijfel hebben. Ik had bereikt wat ik had willen bereiken. Ik wis, wie ik voor me had. Ik wist zelfs de bedoelingen van deze twee mannen. Nu vroeg ik me af of ik me weer moest terugtrekken of dat ik moest blijven om misschien nog meer te horen. Toen wendde de lama zich tot de bedienden en zei op bevelende toon: "De tijd van het nachtgebed is aangebroken!"

Een van hen stond op en haalde een gong die bij de bagage lag. Hij ging aan de kant staan, boog naar de vier windstreken en liet bij elk van deze buigingen het metalen bekken driemaal klinken. Toen knielde hij neer en bad. Ook de anderen vouwden de handen en murmelden de voorgeschreven woorden. Alleen de Maha-Lama bad niet. Hij was immers God zelf. Tot zichzelf te bidden hield hij voor waanzin; maar zich voor God zelf te houden vond hij geen waanzin! Het was maar een kort ogenblik maar toch greep het me diep aan. Voor mij had ik het zich langzaam bewegende water van de rivier, dat met fosforescerend schijnsel uit de duisternis van het bos trad en dan dwars door de kleurige glans van het brandende vuur stroomde: de fantastisch verlichtte gestalten van de paarden en kamelen; de vijf op de grond knielende aanbidders; de zesde die als enige niet bad, maar met hoog en trots opgeheven hoofd naar de sterren opkeek alsof hij de naar boven opstijgende gebeden daarboven in ontvangst moest nemen. De twaalf slagen van de gong hadden aan de overkant van de rivier tegen de rand van het dichte oerbos een twaalfvoudige echo opgewekt die stroomafwaarts tot aan de kromming van het water schalde en van daar weer teruggekaatst werd. Dat gaf in de tot nu durende stilte een plotseling, schetterend ratelen, donderen en dreunen alsof alle gevechten die men in het vredige land van de Ussul wilde voeren, al uitgebroken waren. Ik keek onwillekeurig achter me. Er kwam een soort angst over me heen. Niet dat ik bang was voor mezelf, o nee! Maar een soort van gruwel kwam over me heen voor de voor me zittende, steeds weer opnieuw geboren God, in wiens gevolg dit gebulder ontstond zonder dat hij daarvan beroerd scheen te zijn. Het behoort tot de aard van zulke overspannen wezens dat ze bij al het onheil dat ze plegen aan te richten, zo rustig blijven alsof ze totaal onschuldig daaraan zijn. Zo zat daar ook de Maha-Lama. Zijn baard glansde; zijn gezicht glom in het schijnsel van de flakkerende vlammen. Hij scheen diep in zijn persoonlijke godheid verzonken en helemaal verrukt te zijn. Ik dacht dat ik nu niets meer zou horen. Ik gaf mijn luisterpost op en trok me zo stil en voorzichtig mogelijk terug, zoals ik gekomen was.

Ondertussen was het niet alleen onder de bomen maar ook buiten bij de rivier nacht geworden. Het was dus niet nodig mezelf om niet gezien te worden in de diepe bescherming van het bos te houden, zoals nodig was geweest bij het naderbijsluipen. Ik bleef slechts zolang onder de bomen tot ik het schijnsel van het vuur achter me had gelaten. Toen trad ik van onder de bomen vandaan op de kale oeverstrook en kon nu de terugweg vervolgen zonder bij elke stap tegen een boom aan te lopen.
Toen ik bij Halef aankwam, vond ik hem net zo als ik hem verlaten had. Ik ging naast hem zitten en vertelde hem alles. Vroeger zou hij mijn verhaal door zijn bekende levendigheid wel tien- of twintigmaal hebben onderbroken. Maar hij luisterde rustig naar me. Toen ik klaar was, liet hij een kort, genoegzaam lachje horen en zei: "Dus God is daar! Allah, de almachtige en al wijze Heer en Schepper van hemel en aarde! En die nemen we gevangen! Die binden we de handen en voeten! Die binden we op zijn paard, zodat hij niet op de gedachte komt ons te ontsnappen! Welk mens is dat wel eens gelukt!"
"Jou niet!" antwoordde ik.
"Nee, nog niet! Allah was nog niet zo dom om mij in de handen te vallen. Nu komt hij toch! Hij zit er al! Bij zijn kamelen en paarden! En ik ga er heen om hem te laten zien dat Hadsji Halef Omar, de sjeik van de Haddedihn, zelfs de schepper en regeerder van de wereld bij de neus neemt!"
"Dat zul je laten!"
"Laten? Ik? Ik denk er niet aan! Ik ben een vriend van de Ussul! Ik moet ze behoeden en bewaren! En dat zal ik doen, het is mijn plicht! Ik zal ze tegen de duivel verdedigen als hij zou komen om met hen te strijden! En ik zal me ook tegen deze valse Allah verzetten die langs de rivier komt gereden om ze te slim af te zijn! Ik hou hem vast en dwing hem om af te zien van de voortzetting van zijn reis!"
Hij zei dat op energieke toon; ik herhaalde echter mijn woorden: "Dat zul je laten!" en voegde er aan toe: "Je gaat er niet naar toe waar hij nu kampeert. Je zult hem helemaal niet zien, zult helemaal niet met hem spreken."

"Niet zien? Niet spreken?" vroeg hij verbaasd. "Maar we moeten er toch beslist heen om hem gevangen te nemen!"
"Nee dat moeten we niet en dat zullen we ook niet. Het is onze taak zo snel mogelijk naar de bergengte Chatar te rijden om daar de voorbereidingen te treffen voor de latere gebeurtenissen. Denk je dat we dan gevangenen met ons moeten rondslepen?"
"Hm!" bromde hij. "Inderdaad! Ze zijn met zijn zessen; wij zijn maar met zijn tweeën! Maar we kunnen ze toch ook niet laten lopen!"
"Waarom niet?"
"Omdat omdat - - - hm, ja! Als we maar wisten dat ze de Dsjirbani in de handen zouden vallen en dat hij precies zo zou handelen als wij."
"Ik ben ervan overtuigd dat hij dat doet."
"Ik niet."
"Dan kunnen we het ook niet veranderen. Hij is zijn eigen baas en doet wat hij wil."
"Dan hoop ik dat hij deze Maha-Lama van Dsjunubistan ook echt pakt en deze meeneemt naar de bergengte, waar wij hem onder handen zullen nemen om hem te laten zien dat we hem direct in zijn Nirwana opsluiten als hij ons niet gehoorzaamt. Maar zien zal ik hem toch, want morgenvroeg moeten we aan hem voorbij."
"Nee. We doen het vandaag al."
"In deze duisternis?"
"Ja. En niet langs de rivier maar in een boog door het bos om hen heen."
"Dat is heel erg vervelend. We botsen tegen de bomen!"
"Ja dat zou het inderdaad zijn als we deze omweg te voet maken, met onze paarden aan de hand. Maar we gaan rijden. Je weet dat de paarden ’s nachts beter kunnen zien dan wij. Het bos had alleen aan de rand kreupelhout. Verderop zijn de tussenruimtes vrij. Het zal dus beter gaan dan je denkt. Overigens is er hier veel lang, dun staakhout aan het water. Als we elk zo’n stok afsnijden en ze zo als de slakken hun voelsprieten vooruitsteken, behoeden we ons voor de botsingen waar jij bang voor bent."
"Heel goed, Effendi! De Emir Kara Ben Nemsi en de sjeik van de Haddedihn zijn net twee slakken, ieder met een houten voelspriet voor op het hoofd van hun paard! Sihdi, dat doen we en wel meteen! Hoe langer we hier blijven, des te meer lopen we het gras plat, en dat moet toch morgenvroeg weer overeind staan, zodat de mensen uit Dsjunubistan als ze hier langs komen niet zien dat er hier iemand is geweest. Ik zal de voelsprieten snijden, ik zelf omdat ik het als mijn taak zie jou de verstandige voorzichtigheid en de tedere gevoeligheid van de plaatselijke grote, zwarte bosslakken bij te brengen. Je ziet hoe enthousiast ik er over ben dat je zoals overal, ook hier je best doet slechts edele voornemens na te streven."
Hij koos twee lange scheuten uit, sneed ze af en gaf mij er een. Toen stegen we op de paarden en begonnen langzaam in een halve cirkel die zo groot was dat ze ons niet konden horen, rond de plek te rijden waar de vreemdelingen zaten. Voor onze paarden was net zoals voor onze honden het eenvoudige woord "uskut" (zwijg) genoeg er voor te zorgen dat ze elk geluid en elk geruis zouden vermijden. Door de staken als lansen voor ons te houden, was het voor ons niet moeilijk elke boomstam die ons in de wegstond te ontwijken. De ogen van onze paarden waren overigens zo goed dat we eigenlijk van deze "voelhoorns" hadden kunnen afzien. Ondanks dat duurde het een behoorlijk lange tijd tot we het halve rondje gereden hadden en ver boven de Dsjunub de oever van de rivier weer bereikten. We stegen daar nog niet af, maar we reden nog enige kilometers verder om er zeker van te zijn in geen geval opgemerkt te kunnen worden. Toen stopten we en sloegen ons kamp op voor de nachtrust, zonder een vuur aan te steken. -

Ik hoef niet de topografie van het land waar we doorheen reden te behandelen, maar mijn lezers wensen dat ik hen zoveel mogelijk gebeurtenissen vertel waar zij zich voor interesseren. Omdat we van nu af onderweg niets beleefden, sla ik de tijd over tot we ons doel bereikten en begin daar opnieuw waar het geleidelijk opdrogen van het water ons er opmerkzaam op maakte dat we de landsgrens naderden. De rivier werd steeds ondieper en ondieper. Hij bleef dezelfde breedte houden, want die was van oudsher toen hij nog uit het hooggelegen noorden kwam, vast in het land gegraven, maar de inhoud verdween en verloor zich in de poreuze, sponsachtige bodem. De bodem kwam aan het licht, eerst af en toe zodat er eilanden ontstonden, die op den duur steeds groter en steeds frequenter werden. Toen kwamen er langere, samenhangende zandbanken die door smalle waterstroken, later enkel nog door plassen van elkaar gescheiden werden. En uiteindelijk verliepen deze stroken en plassen in alleenliggende poelen waarvan het water steeds slechter smaakte en op het laatst niet meer te genieten was. Toen trok Halef een bedenkelijk gezicht en zei: "Sihdi, je hebt een grote fout begaan!"
"Welke?" vroeg ik.
"Je had daar waar het water nog smaakte, moeten stoppen om onze waterzakken te vullen."
"Wie? Ik?"
"Ja, jij!"
"Jij dan niet?"
"Nee, ik niet! Wat gaan juist mij de fouten aan die gemaakt worden? Ik ben toch niet verplicht ze te bedenken. Dat laat ik aan jou over."
"Mooi!" lachte ik. "Denk er dan in elk geval over na hoe het mogelijk is deze fouten weer goed te maken!"
"Ja, Sihdi dat zal ik. En ik ben ervan overtuigd dat het niet lang zal duren en ik heb het gevonden."
Van nu af aan toonde zijn gezicht een zeer diepzinnige uitdrukking; ik moest hier aan afzien hoe ingespannen hij nadacht. Af en toe haalde hij diep adem of klonk er een diepe zucht. De drinkwaterverzorging heeft al menig burgemeester van Londen, Parijs, Peking, Berlijn en andere steden veel

hoofdpijn bezorgd. Mijn goede Hadsji Halef was nu van dergelijke zorgen vervuld. Zijn wenkbrauwen trokken zich steeds meer samen; zijn mondhoeken hingen naar beneden en zijn ogen kregen een zeer donkere, noodlottige blik. Eindelijk, na bijna een uur, stootte hij een juichkreet uit, klakte met zijn tong en riep tegen mij: "Hamdulillah! Ik heb het! Kom, Sihdi, kom!"
Hij draaide zijn paard om en maakte aanstalten om daarheen te rijden vanwaar we zo-even kwamen.
"Waarheen?" vroeg ik.
"Terug! Natuurlijk terug! Dat is het enige, absoluut juiste!"
"Bewijs het!"
"Bewijs het? Waarom? Dat is toch gezond mensenverstand!"
"Wat?"
"Dat we omkeren en terugrijden tot daar waar het water nog drinkbaar was. Daar vullen we onze waterzakken!"
"Hm! Deze gedachte komt nu eerst bij je op?"
"Ja, nu eerst! En ik ben er heel blij om dat hij bij mij opgekomen is. Jij ook niet? Zonder hem zouden we vandaag geen water hebben."
"Het duurt bij jou dus een heel uur voordat komt wat jij gezond mensenverstand noemt! Wat had je dan eerst voor een soort verstand?"
"In elk geval niet de jouwe, Effendi! Want die zou niet op de enige juiste gedachte gekomen zijn weer om te keren!"
"Inderdaad niet!"
"Kom dan, ga met me mee terug! Ik neem je daarnaar toe waar we vandaag gedronken hebben. Daar was het water nog goed."
"Dus zes uur rijden terug en het is nu middag! Daar bedank ik voor!"
"Je wilt niet mee?"
"Nee."
"Dan ga ik alleen!"
"Doe dat! Het ga je goed, Halef! Laat je gezonde mensenverstand niet in het drinkwater vallen. Je zult hem nog nodig hebben om me in de loop van het jaar weer in te halen!"

Ik reed verder; hij bleef echter staan. Hij riep me verscheidene kreten en vermaningen na. Ik antwoordde niet; ik keek geen enkele keer meer om. Na enige tijd werd het achter me stil. Toen hoorde ik de sprongen en luide ademhaling van zijn honden die bij hem gebleven waren maar mij nu volgden. En enige tijd later hoorde ik achter mij de scherpe draf van zijn paard. Hij haalde me in, kwam aan mijn zij rijden en klaagde op zijn meest verwijtende toon: "Sihdi, het is niet uit te houden met je! Wil je dan met alle geweld dat we versmachten en verdorsten?"
"Wil je dan altijd in het moeras en op de veengronden van de Ussul blijven?" antwoordde ik.
"Hoe kom je bij deze vraag? Ik snap het niet!"
"Zeg me, waar willen we naar toe?"
"Eerst naar de bergengte Chatar en dan naar het land van de Tsjoban."
"Ken je daar waterbronnen?"
"Nee!"
"Wil je elke dag terugrijden om hier water te halen?"
"Beslist niet! Dan zouden we geen stap verder komen!"
"Maar water hebben we daar toch ook nodig!"
"We zullen wel wat vinden!"
"Waar?"
"Dat weet ik nog niet. Ik vertrouw daarbij helemaal op jou."
"Ach, zo! Helemaal op mij dus! Waarom niet op je gezonde mensenverstand?"
"Allah w' Allah! Dat is hoon! Dat is spot! Dat is niet aardig van je!"
"Misschien niet aardig, maar wel juist. Wie in zijn leven het geluk heeft het moerassige land achter zich te hebben, die kan beter verdrogen dan zich door de ordinaire dorst te laten verleiden naar het moeras terug te keren! Water is er overal, zelfs in de onvruchtbaarste, droogste woestijn; je moet het alleen weten te vinden. En dat het in het zand van de woestijn reiner en smakelijker is dan in de modderbodem van aangeslibd land, dat weet jij die uit de woestijn komt toch net zo goed als ik."
"Ja inderdaad!" knikte hij. "Maar wat je zegt klinkt alsof je op zulk rein, puur zandwater rekent?"
"Dat doe ik inderdaad. De rivier kan onmogelijk uit het gebied van de Tsjoban gekomen zijn, zonder het daar aanwezige zand mee hier naar toe te spoelen. Hoe dichter we bij de bergengte komen, des te groter word de waarschijnlijkheid dat we op zanderige plekken stoten - - -"
"Maar niet op water," onderbrak hij mij.
"O jawel! Volgens de volkomen onbekende wetten van de Fenni mizani mejah (hydrostatica) en naar de regels van de - - -"
"Zwijg!" viel hij mij in de rede, terwijl hij enkele ogenblikken met zijn handen zijn oren bedekte. "Ik wil van jouw Fenni mizani mejah net zo weinig weten als van al je andere wetenschappen! Er komt toch niets anders uit dan dat men van het onderbewustzijn in het bovenbewustzijn klimt en hieruit weer smadelijk naar beneden valt! Ik heb dat meegemaakt! Nee als ik dorst heb, wil ik geen Fenni mizani mejah maar water drinken, en ik verzoek je dus - - -"

Hij stopte midden in zijn redevoering. Hij zag iets dat hem stil deed worden. En dat was een lichte plek op de oude, donkere modderbodem van de rivierbedding. Ik zei niets maar glimlachte slechts. Toen hij me weer aankeek en dit lachen bemerkte, liet hij zijn blik zakken en bekende me onomwonden op zijn lieve, oprechte manier: "Sihdi, ik ben een os, een ezel, een schaap, kort en goed, een zielige kerel, bij

wie een gezond mensenverstand een vol uur nodig heeft om over zichzelf na te denken. En zelfs dan als hij dat gedaan heeft, komt er niets goeds uit maar altijd alleen maar iets doms! Deze lichte plek daar verderop is zand, nietwaar?"
"Ik vermoed het. Laten we gaan kijken! We naderen de bergengte. Ik hoop dat we hem allang voor de avond bereiken."
We stegen af en ging naar de betreffende plek. Ja, ze bestond uit zand, dat slechts enkele centimeters diep droog was maar dan al vochtig begon te worden. Deze vochtigheid werd groter hoe dieper we kwamen. Halef pleegde elke fout of vergissing die hij ingezien had, met ware geestdrift weer goed te maken; hier dus ook. Hij haastte zich naar de paarden terug en gespte zijn beide metalen, Arabische stijgbeugels van de riemen. Door hun vorm waren ze bijzonder geschikt als handscheppen. Hij nam er een en ik ook. We groeven in de kortst mogelijke tijd een gat, waarin zich helder, goed smakend water verzamelde. Het was door het zand gefilterd. We dronken beide tot we genoeg hadden. Ook de honden kregen genoeg. We maakten het gat groter en lieten ook de paarden drinken. Toen sijpelde het water zo snel dat we het lieten zuiveren, zodat we daarna de waterzakken konden vullen. Toen we daarmee klaar waren, hadden we voor dit alles niet meer nodig gehad dan een half uur. We stegen weer op en reden verder. Halef voelde zich beschaamd. Hij zei: "Hoe snel en gemakkelijk is dat gegaan! Ik zou twaalf uur nodig hebben gehad om water te vinden en je weer in te halen!"
"Als ik op je gewacht zou hebben, ja! Ik zou echter zijn doorgereden, en dan had je me na twaalf uur niet bereikt. Daarbij moet je bedenken dat we nu goed, gereinigd zandwater hebben, terwijl jij slechts gewoon moeraswater had kunnen brengen."
"Denk je dat we aan de andere kant van de bergengte ook steeds water zullen hebben?"
"Ik hoop het."
"Maar de woestijn daar is berucht. Ze zou de droogste zijn die er is."
"Dat geloof ik niet. Ik ben ervan overtuigd dat ze beter is dan haar roep. In het noorden is ze omgeven door bergen, waarachter zich de bergmassa's van Dsjinnistan verheffen. Dat geeft een waterdruk die in elk geval tot in het land van de Tsjoban reikt. Overigens heb ik op de landkaart die de Dsjirbani mij gegeven heeft, plaatsbepalingen gevonden die in elk geval waterplaatsen aanduiden. Ze komen van zijn vader, die de woestijn vaak doorgetrokken is en ze daarom zeer goed kende. Men zegt dat hij het lukken van zijn reizen alleen aan de speurzin van zijn honden te danken heeft. Ik wil dat niet loochenen, voeg er echter aan toe dat zijn eigen kennis van de waterplaatsen nog belangrijker is geweest dan de neuzen van zijn viervoetige begeleiders. Ik geloof niet dat je vermoedt hoe belangrijk dit voor ons kan worden."
"Voor ons? Hoezo?"
"We willen toch de Tsjoban overwinnen. Is 't niet?"
"Ja. Maar dat is niet het enige dat we willen, we willen ze onderwerpen, hun land in bezit nemen."
"Precies! Wat hoort er echter bij zo'n overwinning?"
"Dapperheid."
"Verder niets?"
"Nog veel meer natuurlijk. Moed, list, slimheid, ervaring, uithoudingsvermogen, behendigheid en nog veel meer. Sihdi, je glimlacht! Je lacht me uit. Beken het!"
"Een beetje. Jouw opsomming hoort ook bij een ruzie tussen twee mensen. Sinds gisteravond weten we dat er een strijd zal komen tussen de Ussul en Tsjoban, maar ook dat de Dsjunub zullen er aan mee doen. De overwinnaars ken ik al."
"Dat zijn wij natuurlijk!"
"Oho! De echte overwinnaar heet heel anders dan wij!"
"Ken ik hem?"
"Ja."
"Hoe heet hij?"
"Waterzak."
"Wa - - -!"
Het woord bleef hem in de mond steken. Hij keek me niet begrijpend aan. Toen ging hem een lichtje op. Hij sloot de mond die open was blijven staan, knikte me toe, trok een slim gezicht en vervolgde: "- - - terzak! Heel goed! De waterzak! Wie genoeg water heeft houdt het het langste uit. Wie echter geen water heeft, die moet versmachten, al is hij nog zo sterk en nog zo slim. Vandaar de duizenden waterzakken die je gevraagd hebt! Zeg, Sihdi, ik denk dat de aanwijzing naar deze waterzakken een ingeving was. Is het niet?"
"Misschien heb je niet helemaal ongelijk als je het zo noemt."
"Maar waar halen we het vele water vandaan voor zo'n groot aantal zakken?"
"Je bedoelt voor zo'n groot aantal mensen en dieren. Want die zijn de hoofdzaak, de zakken slechts bijzaak."
"Ik word bang als ik daaraan denk!"
"Ik niet."
"Maar juist van jou zal men het verlangen! Op jou zal de verantwoording vallen! Kun je dat dragen?"
"Waarschijnlijk. Ik heb drie bondgenoten die me niet in de steek zullen laten."
"Luister, Sihdi, wat voor een gezicht trek je daar als je dat zegt! Deze gelaatsuitdrukking van je ken ik! Als je die opzet, dan heb je altijd een goede, slimme gedachte! Ben ik soms een van deze drie bondgenoten?"
"Nee, mijn beste Halef, jij jammer genoeg niet. Zoveel water als ik nodig heb, kun jij me niet geven."
"Zeer zeker niet! Maar ook jij hebt niet, zoals eens Musa (Mozes), een stok waarmee je alleen maar op de rots hoeft te slaan zodat er water uitspringt!"
"Ik heb zelfs drie van zulke stokken!"

"Waar? Hoezo? Dat bedoel je natuurlijk figuurlijk?"
"Inderdaad. Ik bedoel natuurlijk onze drie bondgenoten. De eerste van hen is de landkaart van de Dsjirbani die ik hier in mijn zak heb. Ik geloof dat hij uitermate nuttig zal zijn."
"Ik hoop niet dat je je vergist!"
"Of ik me vergis zullen we nog voor vanavond zien. Als ik me niet vergis, is deze kaart van een onschatbare waarde."
"Weet de Dsjirbani dat?"
"Nee. Het gaat om een geheimzinnig teken van de Dsjinnistani op de kaart. Als ik het goed heb, zullen we niet hoeven te verdorsten."
"En de tweede bondgenoot?"
"Dat is de twijfel dat de woestijn van de Tsjoban helemaal zonder water is. Zoals ik je al zei, wijzen de wetten van de Fenni mizani mejah erop dat - -"
"Allah zij me genadig!" viel hij mij snel in de rede. "Schei uit over die Fenni mizani mejah en vertel me liever wie je derde bondgenoot is!"
"Mijn derde zijn de vulkanen van Dsjinnistan."
"De vuurspuwende bergen?"
"Ja."
"Die op dit moment elke avond in vuur en vlam staan?"
"Die."
"Je bondgenoten? Dat begrijp ik niet!"
"Je moet bedenken dat ze niet alleen 's avonds in vuur en vlam staan, zoals je zegt, maar dag en nacht, dus continue, het is alleen zo dat je het bij daglicht niet zo goed kan zien als bij de duisternis van de nacht. Deze vulkanische uitbarstingen herhalen zich, zoals Taldsja en de priesteres vertelden, met tussenpozen van ongeveer honderd jaar, en nu herinner ik me in de bibliotheek van onze Marah Doerimeh te hebben gelezen dat Ssul, de rivier die opgedroogd is omdat hij gedwongen was naar zijn bron terug te stromen, elke honderd jaar een keer probeert naar het paradijs terug te keren. Er stond: 'dan wordt zijn loop nat van tranen van verlangen, en nachtegalen drinken morgendauw waar anders zelfs de steen van dorst versmacht!' Deze beide sagen, namelijk dat de vulkanen elke honderd jaar uitbarsten en dat Ssul, de rivier van de vrede, eenmaal in de eeuw zijn loop natmaakt, schijnen volgens mij in samenhang met elkaar te staan. Het ene schijnt de oorzaak of het gevolg van de ander te zijn."
"Dat de vulkanen uitbarsten als de rivier nat wordt?" vroeg Halef ernstig.
"O Nee," lachte ik. "Precies andersom. Namelijk dat de rivier water krijgt als de vulkanen actief zijn. Denk aan de massa eeuwig ijs dat daarboven op de bergen opgestapeld ligt. Dit ijs dat men met de dood vergelijkt, verbergt een onuitputtelijke rijkdom aan leven; men moet het alleen aan de kortzichtige mens nog eens extra laten zien en zeggen. En denk eens bij dit ijs aan weken- en zelfs maandenlange vulkanische uitbarstingen, waar een hitte ontwikkeld wordt die geen kou, al is die nog zo sterk, kan weerstaan. Dan smelten er geweldige hoeveelheden ijs. Dat wordt water. Ze stromen, storten en vloeien naar het dal. Hoe groter en hoe langer de hitte duurt, des te meer word het lagere land door het water doordrenkt en verzadigd. De nattigheid vult niet alleen beken en rivieren, ze wordt ook door de dorstige aarde opgezogen als door een uitgedroogde spons en gaat via zijn poriën stiekem en ongezien naar beneden tot in de woestijn, waar ze gedwongen is in de diepe geulen van oude, versmachtte waterlopen aan de oppervlakte te treden en zich te openbaren. Ik denk dat we veel geluk hebben dat juist nu zo'n periode begonnen is. Zij zal onze bondgenote zijn. Zij zal ons zelfs in het droogste deel van de woestijn van Tsjoban water geven, wat we nodig hebben om onze doelen te bereiken. We hebben verder niets nodig dan alleen de omgeving waar we doorheen trekken uit te kiezen naar de gezichtspunten van de Wasf ul arz of de Ilmi tabakat-i-arz (geologie). Als we dat doen, dan - - -"

"Wees stil, wees stil!" viel hij mij in de rede. "We hebben water nodig en geen Wasf ul arz en ook geen Ilmi tabakat-i-arz. Houd rekening met mijn onderbewustzijn als ik boven zit, en heb medelijden met mijn bovenbewustzijn als ik onder lig, maar spaar me met deze wetenschappen waarmee je geen waterzakken kunt vullen en die je evenmin in de koffiekan kunt opwarmen!"
"Goed, beste Halef! Ik wilde je alleen laten zien dat het helemaal niet moeilijk is een gebied zo te bekijken dat je kunt zien welk deel ervan verborgen water bevat. We zullen water vinden, ik ben er vast van overtuigd. En dat zal dan als de vervulling van een voorspelling zijn, als een openbaring van een grote, zaligmakende samenhang. Daarboven in Dsjinnistan openen zich in een vuurspuwende nacht de poorten van het paradijs, en de vlammen verlichten de vraag van de engelen in de wereld of er eindelijk vrede op aarde is. Door de hitte van deze vlammen smelten de gletsjers en de eeuwige sneeuw en komen die met hun hulp zelfs tot in de woestijn de mens tegemoet, zodat het hem mogelijk wordt de vrede die hem door de hele wereld geweigerd wordt met de sabel af te dwingen!"
Daar flitste een straal van geluk over het gezicht van mijn goede Hadsji en hij riep uit: "Effendi, je weet dat een hekel heb aan lafheid, van de dapperheid hou en voor geen vijand bang ben. De strijd is voor mij als hij goede redenen heeft en eerlijk gestreden wordt, een waar genot. Maar ik zie net zo goed als jij in dat de vrede beter is dan de oorlog. Wij beiden, jij en ik, hebben meer dan genoeg krijgshaftige roem geoogst; het is ons toegestaan nu naar de vrede te zoeken, zonder dat men ons voor laf houdt. We kunnen naar huis gaan, de wereld uit die nooit iets verdraagt en daarom continue oorlogen heeft. Wij kunnen woningen voor onszelf bouwen waar haat en ruzie niet kunnen binnendringen. Ik keer terug naar mijn Hanneh, de heerlijkste bloem die op aarde geurt, en breng haar tien kameelladingen met tapijten, dekens, sjaals en linnen doeken mee om voor haar de mooiste van alle tenten te bouwen die men ooit gezien heeft. En ook jij keert naar je op jou wachtende vrouw terug die je je "Ziel" noemt. Je geeft haar - - - ja, Sihdi, wat neem je eigenlijk voor haar mee? Jullie wonen niet in tenten die men uit

linnen of katoenen stoffen maakt maar in huizen die men uit - - - zeg, Sihdi, waar worden deze huizen van gemaakt?"
"Uit muren, bakstenen, houten balken en planken enzovoort."
"Waar worden ze mee afgedekt?"
"Met leisteen, dakpannen, dakspanen, dakplaten enzovoort."
"Heeft het een tuin rondom?"
"Die van mij wel, ja."
"En hoe heet zo'n huis dat midden in een tuin staat en dat je plezier geeft?"
"Men noemt het een villa."
"Goed, dan kun je bij je terugkeer naar huis je niet met tapijten, dekens, sjaals en linnen beladen die toch nutteloos voor je zijn, maar je neemt uit Egypte, Arabië of Perzië het volgende mee naar huis."
Hij spreidde, terwijl we verder reden, de vijf vingers van zijn linkerhand ver uit elkaar en telde met de wijsvinger van zijn rechterhand stuk voor stuk de posten af die hij op een rij opnoemde: "Ten eerste tien kameelladingen metselstenen en bakstenen enzovoort. Ten tweede tien kameelladingen houten balken en planken enzovoort. Ten derde tien kameelladingen dakleien en dakpannen enzovoort. Ten vierde tien kameelladingen dakspanen en asfalt enzovoort. En ten vijfde tien kameelladingen heilige aarde uit Mekka, Medina, Jeruzalem en Kaïrwan, waarmee je voor de vrouw van je hart een nieuwe villa bouwt. Ook in de tuin die er omheen ligt, kun je van deze aarde strooien omdat ze de kostelijke eigenschap bezit alle wilde dieren en alle boze mensen bij je weg te houden."
"Goed dat zal ik doen," knikte ik vermaakt. "Wat moet ik nog verder meenemen?"
"Verder niets, want ik ben al bij vijf aangekomen en heb geen vingers meer om verdere zaken er bij te tellen. Neem dus genoegen met wat ik aangegeven heb. Het is genoeg. Bedenk, dat zijn vijf maal tien kamelen, vijftig dus! Als je die van Perzië, Arabië of Egypte naar Duitsland leidt, in stand houdt en voedt, dan heb je onderweg zo veel te doen dat je daar bijna niet mee klaar komt. Ik raad je dus aan verder niets mee te nemen en genoegen te nemen met wat je hebt! Een echt verstandige man verlangt van Allah nooit te veel!"
"In het bijzonder als het zich om balken, planken en dakspanen handelt!"
"Zwijg! Trek de villa niet in het belachelijke! Ik meen het ernstig! Je hebt de eigenschap mij uit te lachen als ik ernstig spreek en me alleen ernstig te nemen als ik een grap maak. Daar ben ik niet van gediend en - - - kijk, Sihdi, hier heeft een vuur gebrand."

Hij stopte, ik ook. We bevonden ons nog steeds stroomafwaarts bij de rivierbedding, die nu ook zonder water was. Ook vandaag hadden we het bos aan onze rechterkant, maar het was niet zo dicht als gisteren omdat hier de vochtigheid afwezig was. Beneden in de rivierbedding was een waterplas met zeer troebele inhoud waaruit, zoals we aan de sporen zagen, de paarden en kamelen waren gedrenkt. De ruiters hadden hun kamp opgeslagen aan de rand van het bos en gegeten. Dat waren natuurlijk de Dsjunub geweest. We bleven op de paarden zitten. De omstandigheid dat deze mensen hier een korte pauze hadden gehouden, vond ik niet belangrijk. Ik bekeek de plek slechts oppervlakkig en reed toen verder. Halef bleef nog korte tijd staan en kwam me toen achterna. Maar hij was onrustig. Hij draaide zich herhaaldelijk om en keek terug.
"Wat heb je?" vroeg ik hem.
"Eigenlijk niets, helemaal niets," antwoordde hij. "Maar ik heb een raar gevoel."
"Hoezo?"
"Ik heb een vermoeden."
"Wat voor een vermoeden?"
"Dat we daar hadden moeten blijven."
"Misschien een slecht geweten? Ben je bang dat we iets vergeten zijn goed te doen?"
"Ja, bang! Precies dat is het."
"Dat ken ik! We gaan terug en zullen de plek nauwkeurig onderzoeken. Ik ben ervan overtuigd dat we iets zullen vinden dat belangrijk is."
We keerden dus weer om. Op de plek aangekomen, stegen we af en onderzochten hem, maar we vonden niets. We herhaalden het onderzoek maar weer tevergeefs. De sporen zijn dan wel van gisteren, maar waren toch nog duidelijk te zien omdat de Dsjunub geen reden hadden gehad voorzichtiger te zijn. Twee bedienden waren met de paarden en kamelen beneden bij de waterpoel geweest. De andere twee hadden boven aan de rand gezeten en naar het drenken gekeken. De beide heren waren zijwaarts daarvan naast elkaar op een plek gaan zitten die uit een heel donkerbruine, fluweelzachte mosdeken bestond. Weggegooide stukken huid en pees van het genoten vlees bewezen dat er gegeten was. Maar meer dan dat was er ondanks het zoeken niet te ontdekken. Ik ging dus naar mijn paard terug en gaf het vergeefse zoeken op. Toen waarschuwde Halef mij: "Effendi, blijf nog! Ik word bang, heel eigenaardig bang, want ik zie dat je weg wilt. Er moet hier iets zijn wat we moeten weten; het moet, het moet! Ik ben nog nooit in mijn leven zo bang geweest als nu. Kijk me aan!"
Hij kwam naar me toe zodat ik hem kon bekijken. Ik zag dat zijn wangen vochtig waren. Boven zijn wenkbrauwen glom zijn voorhoofd van zweet.
"Dat is angstzweet!" zei hij, terwijl hij het wegveegde. "Ik ben nog nooit zo ongerust geweest als op dit ogenblik. Mijn hart klopt zo luid dat ik het innerlijk hoor. Ik verzoek je, laten we nog een keer zoeken!"
"Dan word ik ook bijna bang! Zo'n innerlijke opwinding heeft een goede reden. Gaan we zorgvuldiger te werk! Tot nu toe hebben we slechts staande gezocht. Laten we nu knielen! Als er iets belangrijks te vinden is, ligt het waarschijnlijk daar waar de beide heren gezeten hebben. Vooruit dus!"

We keerden terug naar de betreffende plek en knielden neer om het mos niet alleen met de ogen maar ook met de vingers af te tasten. Nauwelijks was dit gebeurd of Halef riep: "Hamdulillah, ik heb het!" en

ik zei tegelijkertijd: "Hier is het, hier, in het mos!" En op hetzelfde ogenblik greep hij toe en ik ook. We trokken er, hij met zijn rechter- en ik met mijn rechterhand, een mes uit dat tot aan het heft in het mos stak. Dit heft was van metaal maar zo donker, verouderd, verroest dat het precies dezelfde kleur had als het mos en van boven bekeken niet ervan te onderscheiden was geweest. Pas toen we neerknielden en onze blikken dus van de zijkant kwamen, zagen we het en wel meteen. De kling was blank en scherp alsof hij vandaag van de wapenmaker kwam, maar was toch van het fijnste, beste oud-indische staal gemaakt. Men kon door haar scherpte een vrij zwevende haar doormidden snijden. Bij nader onderzoek zagen we dat het heft gegraveerde lijnen en punten vertoonde, maar ze waren niet duidelijk te zien en wij namen op dit eerste ogenblik uiteraard niet de moeite deze figuren te ontcijferen. Onze opmerkzaamheid richtte zich veeleer direct op de sterke, zonderlinge rug van de kling die haaks ingekerfd was en wel met verschillende breedtes en diepten. Ik kan het niet duidelijker vertellen door te vragen aan onze nieuwe, sinds enige tijd in de mode gekomen koffersleutels te denken, die slechts uit een brede baard bestaan en waarvan de ingesneden kerven met de in het slot aanwezige veiligheidspennen corresponderen. Deze eigenaardige kling stak niet vast en onbeweeglijk in het heft,, maar was door een scharnier met hem verbonden en kon dus ingeklapt worden.

"Een mes, een zakmes!" zei Halef. "Dat heeft of de "eerste Minister" of de "hoogste van alle priesters die er is" tijdens het eten hier in het mos gestoken en toen vergeten. Als het van de laatste is, dan hebben we het mes gevonden waarmee de "God" eet! Hier neem het, Sihdi! En neem er nog iets bij!"

Hij gaf me het mes dat hij had vastgehouden en tegelijkertijd een zoen op mijn mond. Op de vragende blik die hem daarvoor in zijn ogen trof, verontschuldigde hij zich: "Vergeef me de zoen, Sihdi! Ik kan niet anders. Ik moest hem je geven. Uit dankbaarheid dat je me toestond nog een keer te zoeken. Er is iets in me wat niet van mezelf is. Dit iets is erg blij dat we het mes gevonden hebben. Het is voor ons bestemd. Zijn eigenaar is gedwongen geweest het hier in het mos te steken en het te laten zitten. Dit innerlijk iets zegt me dat dit mes van een waarde voor ons is dat we nog niet vermoeden. Ik ben zo blij, zo gelukkig dat het door ons ontdekt is! Snap je dat? Ik niet! De blijdschap gebood me jou te kussen. Waar zijn echter de inkervingen op de rug van de kling voor? Ik heb dat bij nog geen ander mes gezien. Weet jij wat het doel hiervan is?"

"Ja."

"Wat is het?"

"Dit mes was vroeger een slachtmes voor kleinere offerdieren en tegelijk de sleutel tot de tempel waar deze offers gebracht werden."

"Een sleutel? Op welke manier?"

"Kijk hier eens! Je kunt het knipmes open slaan en de kling in het sleutelgat steken. Dan klap je het mes weer half dicht, door het heft naar beneden te drukken. Als dit gebeurd is, vormt het heft een zwengel en de kling de eigenlijke sleutel die men met het heft zolang draait tot het slot geopend is."

Doordat ik het mes afwisselend sloot, opende, weer half in elkaar boog en toen bij het handvat draaide, toonde ik de Hadsji hoe dit oud-indische sleutelmes gebruikt moest worden. Hij keek me aan, schudde toen langzaam zijn hoofd en zei: "Het is wel erg interessant maar het lijkt me niet erg hoopvol. We hebben een sleutel maar geen slot dat er bij hoort. En als we dit hadden, waar is dan de tempel waar hij bij hoort? Deze tempel heeft in het oude India gestaan. Is hij er nog? En waar? Het is met deze sleutel precies hetzelfde als wanneer ik bijvoorbeeld wel sporen heb maar geen paard. Ja, we zijn er zelfs slechter aan toe, want een paard vind je in elk geval sneller en gemakkelijker dan een oude hindoestaanse godentempel, die hoogst waarschijnlijk allang in puin ligt. Ik verheug me er zeer over dat mijn gevoel me niet bedrogen heeft maar ons er toe geleid heeft deze sleutel te vinden; ik had liever gehad dat we in plaats van de sleutel de tempel gevonden hadden en in plaats van de tempel alleen nog de sleutel moeten vinden!"

"Je verlangt teveel. Ik heb genoeg aan wat ik heb!"

"De sleutel dus!"

"Nee. We hebben niet alleen dat maar nog veel meer."

"Wat dan!"

"Niet wat maar wie. Namelijk degene die hem hier heengebracht heeft en heeft laten steken. Of het de Maha-Lama of de Minister is dat maakt me niet uit. Totdat het tegendeel is bewezen, ga ik er vanuit dat niet de Minister maar de Hogepriester het mes in zijn bezit heeft gehad. Ik wil niet aannemen dat hij het ambtelijk gekregen heeft maar het bezit ervan staat hoogstwaarschijnlijk in verband met zijn heilige waarde. Het is helemaal niet uitgesloten dat hij weet bij welk gebouw de sleutel hoort. Als dit zo is, horen we het van hem want we komen weer met hem samen. Dan zal blijken of de huidige vondst ons enig nut zal brengen of niet."

"Als ik op het gevoel af ga dat me dwong weer om te keren en nogmaals te zoeken, dan is hij ons van nut en wel van een heel groot nut. Ik verzoek je, Sihdi, het mes goed op te bergen. Als je werkelijk denkt dat we zullen vinden wat er bij hoort, namelijk de tempel waarvan het de sloten opent, dan neem ik mijn opmerking dat de zaak niet hoopvol is, terug. In elk geval heb ik hier iets geleerd wat ik niet wist, namelijk dat er buiten ons geheimzinnige dingen of zelfs personen zijn waarvan de stemmen ons binnenste diep beroeren. Want de aanmaning nog een keer terug te keren en nog eenmaal te zoeken, kwam niet van mezelf maar van buitenaf; dat heb ik duidelijk gevoeld. Ik verzoek je nu niet meer tegen me te praten. Deze zaak is heel belangrijk voor mij. Ik zal er over nadenken."

Toen hij dit zei, wilde ik een ironische opmerking over zijn "gezond mensenverstand" maken, maar ik hield me in omdat de lieve kleine hier alleen bemoediging, geen spot verdiende. Hij bleef, terwijl we verder reden, helemaal stil. Ook ik was stil maar net zo bezig in mijn gedachten als hij, zij het dan ook op andere gebieden. Mijn opmerkzaamheid richtte zich op de omgeving waar we doorheen kwamen en op de verandering die het onderging hoe verder we kwamen. De bodem veranderde. De humus verdween. De veengrond ging in zandgrond over. Het is duidelijk dat deze verandering ook betrekking had

op de plantenwereld. Onze weg lag tussen de beide extremen van het woud en de woestijn. Hij liep van de ene naar de andere. Het was heel interessant niet alleen aan de bomen maar ook aan de bosjes, struiken, kruiden en het gras te zien hoe ze verdwenen om door soortgelijke maar toch heel andere vervangen te worden. Het was net alsof we de verre weg van de Indische jungle naar de West Afrikaanse woestijn in de tijd van enkele uren moesten afleggen. Het bos verdween ten slotte helemaal. Wij reden door een steppe die op de Kalahari leek. Ik zag bastaard- en kameeldoornen staan, en dat daar ook de wilde augurk groeide is vanzelfsprekend. Alleen waar het zand nog veen bevatte, kwamen nog enkele of wijd uit elkaar staande boomgroepen voor die op de Lebbach- en andere schaduwloze Albizzisoorten leken, die de uitstraling van de woestijn niet verzachtten maar vermeerderden.

Halef leek van dit alles niets te merken. Zijn blik zweefde overal naar toe, was echter zonder inhoud. Ook de arm- en voetbewegingen die nodig waren om het paard te sturen waren louter mechanisch. Hij dacht na en liet af en toe of een blijde of een verdrietige, korte uitdrukking horen, al naar wat hij dacht gevonden te hebben. Uiteindelijk werd hij toch opmerkzaam op de dingen die voor onze ogen lagen en riep uit: "Masjallah – Wonder van God! Sinds ik mezelf steeds van binnen bekeken heb en niet meer van buiten, is de omgeving heel anders geworden! Heel anders en veel mooier, veel mooier!"
"Mooier, echt?" vroeg ik.
"Ja, echt mooier!" antwoordde hij. "Het bos is weg! De rivier weg! De bomen, struiken en het gras zijn weg! De vruchtbare aarde is weg! Er is niets anders te zien als zand, zand en nog eens zand!"
"En dat noem jij mooier?"
"Natuurlijk! Het is hier net zo als de plaats waar ik geboren ben! In de woestijnen van de Moghreb (het westen van Afrika)! De mens vindt alles mooi wat hem aan thuis, aan zijn jeugd, aan het geluk van zijn kindertijd herinnert. Kijk eens hoe onze paarden hier heel anders ademhalen! Hoe hun spieren opzwellen, hun staarten waaien en hun hoeven spelen! Dat komt door de zonneschijn, door het licht en de vrije lucht. Je ruikt geen stilstaand water meer; geen rottend hout, geen giftige zwam staat ons in de weg! Rondom alleen schoon zand, als door een zeef naar beneden gewaaid, blauwachtig schijnend als parelmoer in het licht. Dat is de woestijn waar ik van hou! Kom, laten we de paarden een plezier doen! Laten we ze eens jagen! In galop, in galop, in galop!"
Hij liet zijn paard rennen en ik was hem graag ter wille. We vlogen als een storm over de volledig kale vlakte. Ben Rih snoof van genot. De honden blaften juichend. Mijn edele Syrr was stil maar elk van zijn stappen of sprongen die hij deed, waren een net zo mooie als sprekende uitdrukking van de verrukking die in hem woonde en zijn heerlijke ledematen vandaag zo'n bijzondere uitdrukking van beweging gaven. We reden zo dat we vlak naast elkaar reden.

"Kijk, Sihdi!" zei Halef, terwijl hij naar voren wees. "Zie je het?"
"Ja," antwoordde ik.
"Wat schitterend! Wat kan het zijn?"
Voor ons was het een lichten, bliksemen, sproeien en gloeien als van een in het midden van de woestijn boven alles uitstekende vuurtoren, die echter niet alleen boven op zijn top lichtte maar helemaal in vuur en vlam stond. Maar dit vuur brandde niet. Het flitste in korte, door elkaar schietende stralen alsof er alleen maar dichtbij elkaar liggende facetten waren. Het was net of er daar een reusachtige diamant omhoog stak, waar miljoenen diamantslijpers eeuwen aan gewerkt hadden om zijn hele reusachtige oppervlak de gave te geven het grote, eeuwig-geweldige unisono (eensgezindheid) van het zonnelicht in ontelbare, korte minuten en seconden te doen onderscheiden. Na het lange, zware donker van het oerwoud bood deze stralenjubel op de onbegrensde, open vlakte een aanblik die de mens die het gezien heeft in zijn leven niet vergeten kan.
"Wat zou dat zijn?" vroeg de Hadsji, terwijl hij zijn paard inhield om weer langzaam te gaan rijden en zo langer van het schouwspel te kunnen genieten.
"Vraag je naar de poëzie van het godsgeloof? Of vraag je naar de koude, ontwrichtende wetenschap?" antwoordde ik. "De eerste noemt dit tweegesprek van de schijnbaar dode steen met de zon een wonder. Zoals altijd en overal voert de wetenschappelijke verklaring van het wonder ook hier terug op de nuchtere alledaagsheid. Ze zegt: wat we daar voor ons zien is een uit de bodem omhoogstekende, glimmende rots waarvan de glasachtige deeltjes in de zonnestralen fonkelen."
"Zo? Dat is dus de wetenschappelijke verklaring?"
"Ja."
"Zeg tegen je wetenschap dat ik hem niet toesta het wonder dat ik voor me zie te kleineren. Wat dat glimmen is weet ik niet. Of dit thuishoort in het plantenrijk of dat van olifanten is me om het even; ik wil het helemaal niet weten. Ik zie alleen dat het fonkelt, veel mooier en veel verrukkelijker dan je hele donkere wetenschap, en dat niet het glimmen maar dit fonkelen voor mij ook een wonder en een verrukking is, dat moet je maar van me geloven! Ik vraag me liever af hoe deze hoge steen hier midden in de lage woestijn komt?"
"Waarschijnlijk bevinden we ons er niet middenin. We naderen de landengte waarvan we weten dat hij uit rotsblokken bestaat die de resten zijn van een gewelddadige natuurramp. Waarschijnlijk is deze glimrots het verst naar voren geschoven blok uit die periode en - - - ah, kijk! Nu wordt hij donker. Zie je de gestalte?"
Vanuit het vochtige land dat achter ons lag, was een wolk opgestegen en zo voor de zon gekomen dat de schaduw naar ons toe, naar het noorden viel. Hij verduisterde de rots voor een korte tijd, zodat we zijn contouren konden de zien en het beeld dat hij vormde in alle duidelijkheid te zien was.
"Een Melek (engel), een Melek! Waarachtig, een Melek!" riep Halef uit. "Met een vredestwijg in de hand! Hij heeft twee vleugels en staat op een voetstuk van verschillende stukken rots!"

Het was zo als Halef zei; de stenen kolos had de door hem beschreven gestalte. Toen ik dat zag, hield ik mijn paard helemaal in en greep in mijn jaszak om de kaart te pakken die de Dsjirbani me gegeven had.
"Wat wil je? Waarom stop je?" vroeg Halef.
"Om op deze landkaart te kijken. Ik zei je al, of ze gelijk heeft of niet dat zouden we nog voor de avond zien. Dit tijdstip is nu aangebroken."
"Het gaat daar niet om het flonkeren van de steen maar om de aanwezigheid van water!"
"Ik zal me ook niet om het flonkeren maar alleen om het water bekommeren."

Ik dreef mijn paard dicht tegen dat van hem aan, sloeg de kaart open en liet het hem zien en ging toen door: "Hier is de bergengte, de grens tussen het land van de Ussul en het gebied van de Tsjoban. Het laatste is voor het grootste deel woestijn. In deze woestijn zie je hier een rij punten getekend die van zuid naar noord lopen en allen met een Mim en Hah (Arabische letters M en H) gemerkt zijn. Herken je ze?"
"Ja," knikte hij. "Wat zijn dat voor punten, voor plekken?"
"Ik weet het niet."
"Maar je vermoedt nog iets?"
"Inderdaad. Deze punten die midden door de woestijn voeren, hebben beslist iets te betekenen wat belangrijk is voor de woestijn. En wat is het belangrijkste in de woestijn?"
"Water?"
"Ja, natuurlijk! Ik neem dus aan dat we het hier met een plaats te doen hebben waar water gevonden wordt, en wel geen zout of zelfs ongenietbaar maar drinkbaar water."
"En wat zouden deze beide letters m.h. betekenen?"
"Moje hilwe (drinkbaar water); iets anders is bijna niet mogelijk. Denk je ook niet, Halef?"
"Ja; dat denk ik ook. Deze punten liggen in elk geval op de weg die de Dsjinnistani iedere keer ingeslagen heeft als hij naar zijn vaderland reisde. Voor zichzelf had hij deze aantekeningen niet nodig maar wel voor zijn zoon, voor wie de kaart is."
"Als dat zo is, is de overwinning voor ons zeker want we hebben de hoofdzaak, namelijk water."
"Wat heeft dat echter met vandaag te doen? Dat we nog voor het avond wordt zullen zien of de kaart juist is?"
"Kijk eens hier! Hier ligt de bergengte. Er dichtbij, zuidelijk ervan, is een punt dat "El Melek" wordt genoemd, de engel dus die we hier voor ons zien. En daaronder staan weer dezelfde letters m.h. die wij als "water" aanduiden. Als we nu bij de engel water vinden, is het voor mij zeker dat er ook in de woestijn van de Tsjoban op alle punten die met m.h. worden aangeduid, water te vinden is. Snap je nu waarom deze rots zo belangrijk voor ons is?"
"Zeker! Maar, Effendi, sta me toe te twijfelen. Ik vraag aan je: waar moet dat water vandaan komen? Kijk eens naar dit zand! Het is stuifzand, bijna zo fijn als meel! Door de wind uit de woestijn over de landengte hierheen gedragen. En het is diep, heel diep. Geen grashalm laat zich zien! Ik geloof dat hier geen druppel water te vinden is."
"We zullen afwachten! Wie naar water zoekt, mag niet oordelen naar het zand aan de oppervlakte. De daaronder liggende formatie moet het beslissende woord spreken."
"Aha! Nu komen we weer bij je beroemde tabakat-i-arz! Laat maar; laat maar! Ik wil er niets over horen! Als we water vinden, ben ik tevredengesteld, want niet de Ilmi maar het water wil ik hebben!"
"Kom dan! Ik hoop dat we het vinden!"

We reden verder. De wolken waren ondertussen verder weggedreven; daarom flonkerde de engel weer, maar niet voor lange tijd, want hoe dichter we bij de rots kwamen des te meer veranderde de hoek van de zon ten opzichte van ons, en eindelijk waren alle stralende reflecties verdwenen ofschoon de zon nog scheen. En nu zagen we iets wat me met blijdschap vervulde. De rots van de engel was namelijk, hoewel hij midden in onvruchtbaar stuifzand lag, door struiken omgeven waarboven zelfs de krachtige kruinen van enige bomen uitstaken. En rondom groeide gras dat steeds gezonder en sappiger werd hoe dichter we bij de engel kwamen.
"Sihdi, je had toch gelijk. Er is hier werkelijk water," zei Halef, terwijl hij zijn paard liet draven om het laatste stuk snel te overbruggen. Ik reed echter in het huidige tempo door. Ik wist eigenlijk wel wat hij wilde. Hij wilde voor mij bij de rots zijn om de roem te hebben het water ontdekt te hebben. Meestal bereikte hij dan het tegendeel van wat hij wilde bereiken. Zo ook nu. Toen ik bij de engel aankwam, was Halef allang van zijn paard gestegen en kroop heen en weer rond de rots zonder een spoor van water te vinden. Ik wachtte geduldig tot hij tenslotte bekende: "Ik kan niets vinden, Sihdi, helemaal niets! We hebben ons vergist."
"Dat geloof ik niet," antwoordde ik.
"O jawel! Als er hier water zou zijn, dan zou ik het toch moeten vinden!"
"Waarom juist jij? Ben je daar slim genoeg voor?"
"Dat dacht ik wel!" stoof hij op.
"Werkelijk? Heb je dan nagedacht voor je ging zoeken?"
"Nee. Ik heb alleen gezocht. Is dat niet genoeg?"
"Ja dat is inderdaad genoeg, namelijk om niets te vinden! Kijk, ik ben zelfs nog niet van mijn paard gestegen. Misschien zoek ik helemaal niet maar blijf ik in het zadel zitten en vind toch het water. En waarom? Omdat ik nadenk in plaats van blind te gaan zoeken."
"Sta je me toe met je te overleggen?"
"Ja. Twee weten altijd meer dan een."
"Laat ons dan beginnen met nadenken! Wie moet er beginnen? Jij of ik?"

"Jij natuurlijk, want jij was hier eerder dan ik."
"Dank je, Sihdi! Maar als het op nadenken aankomt, is het altijd beter dat jij begint, en ik kom er dan later bij om de zaak te bevestigen. Want je weet, de bevestiging is het belangrijkst!"
"Heel juist! Laten we dus beginnen! Je zult zo meteen zien hoe snel we op het water stoten, zonder dat we lang hoeven te zoeken. Vertel me eerst waar het te vinden is!"
"Rare vraag!" antwoordde hij verbaasd. "Natuurlijk daar beneden, in de grond! Ik hoop dat je het niet inde wolk zoekt, die trouwens net overgedreven is!"
"Spot niet maar denk na! Wat voor nut heeft het daar beneden? We hebben het hierboven nodig!"
"Dat weet ik net zo goed als jij! Er zal wel een plek zijn die naar beneden voert!"
"Maar waar?"
"Dat weet ik niet."
"Zoek er dan naar!"
"Zoeken? Ik? Luister, Effendi, ik begrijp je niet! Eerst lach je me uit omdat ik gezocht heb zonder eerst na te denken, en nu stoor je me in het diepste nadenken dat ik zoeken moet! Ik zeg je, mijn nadenken ging zo diep dat ik bijna al beneden bij het water was! Waarom heb je me gestoord? Als ik nu niets vind, ben jij daar alleen schuld aan!"
"Ik heb niet bedoeld dat je alleen maar denken moest. Je moet ook kijken! Kijk eens naar de rots van de engel! Denk je dat zijn gestalte zuiver natuurlijk, slechts toevallig is? Hoe langer ik hem bekijk, des te waarschijnlijker komt het mij voor dat mensenhanden een handje geholpen hebben. Het water in de woestijn is als een reddende engel. Deze steen midden in de woestijn heeft een vorm waaruit zich makkelijk een engel liet uithouwen. Men deed dat echter slechts op de ruwe, kunstloze manier die je voor je ziet. Wij staan waarschijnlijk op een oeroude bron die slechts voor vrienden was; de weg naar het water werd verborgen gehouden."
"En jij wilt hem vinden? Zo snel? Na zo lange, lange tijd?"
"Misschien heb ik hem al!"
"Oho!"
"Jawel! De ingang naar het water kan niet ver weg zijn, maar moet hier in de buurt zijn. Hij is niet openlijk te zien maar verborgen, verdekt. Er is een gat dat naar beneden voert maar met een deksel erop. Als dit gat in het zand of in het gras lag, zou je zijn vorm ondanks het deksel zien door de vochtigheid die het deksel van onderaf direct raakt. Zie jij zo'n plek?"
"Nee."
"Ik ook niet."
"Dus ligt deze plek niet in het zand of in het gras maar tussen de struiken."
"Nee. Er zijn hier geen bosjes genoeg dat je een watergat ertussen verbergen kan. En wie denkt dat men het met aarde bedekt en dan op deze aarde struiken geplant heeft, heeft het helemaal mis omdat elke gang naar het water de struiken zou doden, en dan zou het geheim verraden zijn. Dus blijft alleen de steen zelf nog over."
"Wat? Denk je dat in de rots zelf de weg naar beneden is?"
"Ja, heel zeker."
"Dan moet ik gelijk zoeken!"
"Er omheen?"
"Natuurlijk!"
"Is tevergeefs. Het gat is boven."
"Masjallah! Ben je alwetend?"
"Nee. Maar ik open mijn ogen en ik denk na. Als het gat in de zijkant van de rots gehouwen was, dan zou de buitenkant zich zeker op een of andere manier verraden. Men heeft het dus daar aangebracht waar het oog het niet kan zien, en dat is boven op het blok waarop de engel staat. Het is net of je niet naar boven kan; maar in de achterste, linkerkant zijn uitsparingen uitgehouwen, waarvan ik aanneem dat ze voor de tenen en vingertoppen bestemd zijn. Denk je daar bovenop te kunnen klimmen?"
"Ja zeker! Let op hoe snel dat gaat!"
Hij ging naar de aangegeven plek, klom gemakkelijk langs de kant omhoog, keek boven om zich heen en zei toen:
"Ook daar is niets te zien, in elk geval geen gat!"
"Dat heb ik ook helemaal niet verwacht. Of denk je dat men zo dwaas is geweest het gat naar de verborgen bron open te laten?"
"Maar ik zie helemaal geen deksel!"
"Als het deksel zo dom gemaakt was dat je hem meteen zou zien, dan had men hem beter meteen open kunnen laten staan! Waarschijnlijk is dat oppervlak daarboven, waarop je staat, bedekt met stuifzand?"
"Ja dat is het."
"Erg hoog?"
Halef bukte zich om het te proberen en antwoordde toen: "Ongeveer een vinger hoog."
"En is dit stuifzand onberoerd?"
"Ja. Er zijn enige vogelsporen, verder niets."
"Dan is hoogstwaarschijnlijk niemand daarboven geweest sinds de Dsjinnistani zijn vrouw haalde en zich hier van water voorzag. Het is te verwachten dat de opening van de bron zich aan een van de zijkanten van de steen bevindt, niet in het midden, dus of links of rechts."
"Waarom niet in het midden? Dat had ik juist gedacht!"
"Omdat het zich hier onmogelijk om een put maar enkel en alleen om een stijgbron handelen kan. Er gaan dus treden naar beneden. Treden hebben echter ook ruimte nodig. Ze gaan niet loodrecht maar diagonaal naar beneden. Gaan ze van rechts naar links, dan is het gat aan de rechterkant van de rots te

zoeken. Gaan ze van links naar rechts, dan ligt het aan de linkerkant. Het kan alleen in het midden zijn als de treden loodrecht naar beneden zouden gaan, wat ik echter voor uitgesloten houd. In dit geval zou het niet om een trap met treden gaan, maar om een zogenaamde mijnladder om een ladder met sporten dus, en dat zou helemaal tegen de gewoonte van degenen zijn die eeuwen geleden deze bron hebben aangelegd."
"Je denkt dus dat ik eerst aan de zijkanten moet zoeken?"
"Ja."
"Goed! Dan eerst hier links."
Halef was aan de linkerkant van de rots omhoog geklommen. Hij stond daar nog. Hij maakte nu zijn sjaal los van zijn heupen, vouwde hem meervoudig in elkaar en begon op de plek waar hij zich bevond het stuifzand weg te vegen. Toen hij een behoorlijke plek vrijgemaakt had, verklaarde hij: "Hier is niets. Ik zal het dus aan de andere kant proberen."
Hij ging naar de andere kant. De engel stond niet, zoals de Hadsji van ver gemeend had, op een voetstuk van verschillende rotsblokken maar op een enkel, compact, reusachtig blok. Alleen door de bomen had het vanuit de verte geleken of dit blok in stukken gedeeld was. Het beeld van de engel was niet na de aanmaak op het rotsblok gezet maar hoorde erbij; het was het bovenste deel; het vormde een geheel met hem. Het onderste deel, het voetstuk, was breder dan het bovenste. Toen ik zelf naar boven klom, zag ik dat hier kunstmatig een handje was geholpen en dat door middel van werktuigen een plat oppervlak gemaakt was waarop het brede, rimpelige gewaad van de engel steunde, zonder dat de voeten te zien waren. Nauwelijks was Halef begonnen in de buurt van de uiterst rechtse plooi van het gewaad de laag zand weg te halen, of hij stopte weer, bukte zich naar de bodem, bekeek hem en riep: "Hier is iets, Sihdi! Iets wat van mensen stamt, niet van de natuur."
"Wat?" vroeg ik.
"Een figuur met drie punten."
"Wat voor een figuur en wat voor punten?"
"Stel toch niet van die domme vragen, Sihdi! Het is een figuur met drie spitse punten! Anders kan ik het je niet zeggen!"
"Maar de figuur moet toch een vorm hebben!"
"Nee. Het heeft geen vorm, enkel de drie spitse punten!"
"Merkwaardig! Wacht! Ik kom zelf naar boven!"
"Kom dan! Maar je zult het zelf niet anders vinden dan ik het gevonden heb!"
Ik sprong uit het zadel en klom op dezelfde manier als Halef naar boven. Toen ik bij hem gekomen was en de plek bekeek die hij bedoelde, moest ik lachen.
"Je zegt toch niet dat het een figuur met drie spitse punten is!" verbeterde ik hem.
"Wat dan?" vroeg hij.
"Men zegt gewoon dat is een driehoek!"
"Zo! Een driehoek! Dat dacht ik wel! Je wilt weer eens met een of andere wetenschap op de proppen komen! Welke is het? Spreek!"
"Ilm el mesacha." (geometrie)
"Zo? Ilm el mesacha dus? Beeld je maar niet in dat je trots op deze Mesacha van je moet zijn! Het gaat jou niet beter af met al je andere wetenschappen die helemaal geen wetenschappen zijn, maar degenen die zich er mee bezig houden alleen maar het hoofd op hol brengen. Kijk eens naar deze steen! Is wat je daar ziet een figuur of niet?"
"Het is er een," antwoordde ik, innerlijk vermaakt.
"Dus heb ik gelijk! Verder: Hoeveel hoeken heeft hij? Misschien vier of vijf?"
"Slechts drie."
"Dus heb ik gelijk! Verder: zijn deze hoeken soms rond?"
"Nee."
"Hoe dan?"
"Puntig."
"Dus heb ik gelijk! Ik herhaal dus met grote plechtigheid: een figuur met drie spitse punten! Je ziet dus hoe slecht het met jouw wetenschappen staat. Ze zijn me volledig om het even! Ook deze belachelijke Ilm el mesacha die niet eens weet dat elke hoek spits is! Maar de slimmere is tevens altijd de nobelste. Ik wil mezelf dus verwaardigen af te dalen naar jouw manier van uitdrukken en dus net zo doen alsof we hier geen figuur met drie spitse punten hebben maar een driehoek, en ik vraag je van wie deze driehoek afkomt."
"Dat zullen we snel genoeg zien."
Terwijl ik dit zei, knielde ik neer om het figuur nauwkeurig te bekijken. De driehoek was verdiept, zijn kern echter als een reliëf behandeld. De verlaging was met het fijnste, meelachtige stuifzand opgevuld dat door de nachtelijke dauw in korsten was veranderd en dat men niet eenvoudig door blazen kon verwijderen. Ik moest de hulp inroepen van de punt van mijn mes, en terwijl ik dit deed trad de inhoud van de driehoek steeds duidelijker als een oog naar voren, ongeveer op de manier zoals het als symbool van God de Vader, wordt gebruikt, alleen dat aan deze die ik hier voor me had, ook de bovenste en onderste oogwimpers aangebracht waren, en wel van een ordening en fijnheid dat het leek of de maker een kunstenaar was.
"Een oog!" riep Halef uit. "Een echt, heus oog! Ik vraag je wat moet dat hier? Wat heeft dat te betekenen!"
"Wat ik nog weet vanuit Sitara, is dit oog het merkteken en zegel van de Mir van Dsjinnistan," antwoordde ik. "We weten dus dat deze engel noch van de Ussul noch van de Tsjoban stamt maar op initiatief van Dsjinnistan ontstaan is. Wanneer en waarom dit gebeurde, is nu niet belangrijk. We moeten ons met de vraag bezighouden waarom dit oog nu juist op deze plaats staat."

"Het is zeer eenvoudig en makkelijk te zeggen! Daardoor weet je wie deze bron heeft geslagen."
"O, Nee! Als het oog dit doel had gehad, dan was het op een heel andere plek aangebracht. Hier is het van beneden af niet te zien, en de plek is, als er geen andere reden voor zou zijn, zo onsymmetrisch en taps gekozen dat men zich daarover kan verwonderen. Ik ben ervan overtuigd dat dit symbool precies de plaats aanwijst waarop het is aangebracht. Deze plek is belangrijk! Maar hoe belangrijk kan dit zijn?"
"Denk je dat het betrekking heeft op de ingang naar de bron, Sihdi?"
"Dat denk ik inderdaad. Het oog is het teken voor het deksel van de bron. Ik neem aan dat men het niet aan de rand maar in het midden van het deksel heeft aangebracht. We moeten dus rond het oog naar de streep zoeken die de zijkant van het deksel met de steen vormt. Als we die ontdekt hebben, hebben we het deksel gevonden."
"Dat zal wel snel gebeuren!" meende Halef, terwijl hij ging zitten om mee te helpen zoeken.
Maar het ging niet zo snel als hij dacht. Er was niet het geringste spoor van een kier, een streep, een scheur te zien. De steen scheen compact te zijn, en niets, helemaal niets, duidde erop dat het mogelijk was een deel ervan te verwijderen. "Sihdi, het is niets en het wordt niets!" zei Halef. "Je hebt je vergist. Al je denken is overbodig geweest! Dat van mij echter niet! Als je naar mij gestoord had toen ik met mijn gedachten bijna beneden bij het water was geweest, dan was het nutteloze zoeken ons bespaard gebleven!"
"En het oog dat we gevonden hebben?"
"Het oog? Hm dat is ongetwijfeld iets!"
"En, luister!"
Ik klopte op redelijke afstand van het oog op de steen.
"Dat klinkt inderdaad anders, heel anders," bekende de Hadsji.
"Het klinkt niet alleen anders maar het ziet er ook anders uit. Kijk hier!"
De plek op redelijke afstand van het oog was door de aanraking van mijn handen en door het kloppen vrijgekomen van stuifzand. De rots kwam te voorschijn, en het viel me meteen op dat hij van een andere gesteldheid en kleur was. Dit verschil was niet groot en in het oog springend maar het ontging me niet.

Ik onderzocht, betastte en vergeleek, tot zich het verheugende resultaat voordeed: "Deze Dsjinnistani is een uitzonderlijke wijze en voorzichtige man. Hij is in staat met feiten rekening te houden waar geen ander mens aan zou denken. Hij heeft het brondeksel met water overgoten en er dan stuifzand op gestrooid. Onder de hierdoor ontstane korst zijn de sporen van het deksel dusdanig verdwenen dat geen oog ze ontdekken kan. De wind heeft toen de rest gedaan en de omtrekken volledig verwaaid. Haal water, Halef, haal water! Klim naar beneden en bind een van de volle hondenzakken aan de lasso! Ik trek hem hier naar boven, en dan zul je zien hoe snel het geheim van de engel en de bron zich aan ons openbaart!"
Hij ging naar beneden en deed wat ik hem gevraagd had; toe kwam hij weer naar boven. Ik bevochtigde de steen rondom het oog en hij schuurde meteen met de blote hand de snel oplossende korst weg. En inderdaad, er gebeurde wat ik verwacht had: de omtrek van het brondeksel verscheen, en wel zeer duidelijk, scherp en precies. Ook daarin had ik gelijk gehad dat het oog zich midden op het deksel bevond. Naar de omtrek gemeten was het deksel ongeveer anderhalve meter lang en net zo breed en stootte precies tegen de laatste rechte vouw van het stenen gewaad van de figuur. Maar hoe nu het deksel verwijderen? Zijn gewicht schatte ik op meer dan vijftig kilo; hij lag in diepe, goed gesloten voegen en had geen gat of een handgreep of het spoor van een installatie die het mogelijk had gemaakt hem te pakken, op te tillen en te bewegen. Ik peinsde en peinsde; ik probeerde van alles en nog wat maar tevergeefs. De spleet tussen het deksel en de steen sloot zo voortreffelijk dat men zelfs de dunste kling van een mes er niet tussen had kunnen schuiven. En zelfs als dit mogelijk was geweest, had je er niet aan hoeven denken zo'n zware last met zo'n kling omhoog te kunnen tillen! Halef maakte lucht aan zijn misnoegen, doordat hij klaagde: "Daar zitten we nu als de kamelen, kauwend en elkaar aankijkend! Ik geef het op, jij ook zeker!"
"Ik nog niet! Het komt niet in me op het spel nu al op te geven. Het is daarom belangrijk ons door ons denken niet op verkeerde paden te laten leiden. We hebben hier een stenen plaat dat opgetild moet worden. Dat kan alleen door mechanische kracht gebeuren. Maar van welke bijzondere aard is deze mechanische kracht? Werktuigen kunnen we niet gebruiken, want er is geen sleutelgat of iets dergelijks waar we een werktuig op kunnen zetten. De stenen plaat die we voor ons hebben, is dus alleen door zichzelf te bewegen. Maar hoe? Gaat ze op rollen of op wielen? Nee! Is ze te verschuiven? Nee! Waarschijnlijk handelt het zich om een zeer eenvoudige en zeer gemakkelijke verplaatsing van het zwaartepunt dat op zich geen kracht noch moeite kost! Voor wie het weet is het om te lachen dat men er over nadenkt zonder het te vinden!"
"Als ik die kerel te pakken krijg, haal ik hem de zweep over zijn gezicht zodra hij lacht!" toornde Halef op zijn grappige manier. En op ironische toon voegde hij er aan toe: "Wees zo goed en wend je tot je wetenschappen waar je zo prat op gaat! Is het hun dan niet mogelijk je uit deze verlegenheid te redden?"
"Slechts mogelijk? Ik zeg je, ze kunnen en zullen me helpen! Ik moet alleen niet zo dom zijn hen op de verkeerde manier te benaderen."
"Hoe heetten ze dan? Diegenen namelijk die?"
"Er zijn er maar twee: de Ilm tabijat (natuurkunde) en de Dsjerri eskal (mechanica). Ik heb ze al om raad gevraagd want de vragen die ik zo-even uitsprak waren tot hen gericht."
"En ze antwoordden niet?"

"O jawel! Ze hebben me net gezegd dat het in elk geval om een heel gemakkelijke en om een moeiteloze verplaatsing van het zwaartepunt handelt. We moeten dus uitzoeken waar hij nu ligt en waarheen we hem dan hebben te verplaatsen."
"Dan verzoek ik je deze opgave tussen ons te verdelen: jij kijkt nu na waar hij ligt, en ik leg hem dan ergens anders, waarheen dat zullen we nog wel zien! Overigens, wie is dat eigenlijk, dit zwaartepunt? Als hij niet snel ophoudt ons het punt zo zwaar te maken, tot nu toe, dan kan hij niet van ons verwachten dat wij ons nog langer met hem bemoeien! Het is ontzettend jammer dat de engel aan wiens voeten wij ons het hoofd breken over jouw Ilmi tabijat en Dsjerri eskal, alleen van steen is. Als hij een echte beschermengel zou zijn, zou ik me tot hem om hulp wenden en - - -"
"Hij is er een; hij is er een!" onderbrak ik daar de Hadsji. "Let op, hij zal ons helpen!"
"Hij? De engel? Deze hier?" vroeg de Hadsji verwondert.
"Ja, hij, deze engel," antwoordde ik. "Op het moment dat jij hem noemde, kreeg ik de gedachte die hoogst waarschijnlijk de juiste is. En als mijn oog deze gedachte volgt, stoot hij op wat ons tot nu toe ontgaan is hoewel we het meteen hadden moeten zien. Halef, we zijn dom geweest, uitermate dom!"
"We? Jij dus, samen met je wetenschappen? Je vertelt me niets nieuws! Dat weet ik allang! Ze zullen je nooit van enig nut zijn! Ik echter wel! Kijk me aan, Sihdi! Nauwelijks heb ik mijn mond geopend om over de engel te spreken en je krijgt meteen de juiste gedachte! Die is dus eigenlijk van mij! Hopelijk zie je nu eindelijk eens in hoe hoog ik boven je geleerdheid sta die je steeds en juist dan in de steek laat als je hem nodig hebt! Maar vertel me, wat is het dan wat je nu eerst gezien hebt en wat we toch direct hadden moeten zien?"
"Vertel me eens, welke vorm heeft de stenen plaat die het deksel van de bron is?"
"Ze is vierhoekig."
"Hoeveel zijkanten moet ze dus hebben?"
"Vier. Dat is dus duidelijk!"
"Laat me deze vier eens zien!"
De vierhoek lag voor ons, maar slechts zichtbaar aan drie zijden begrensd. De vierde zijde stootte aan de al genoemde plooi in het gewaad van de engel, en daar was noch een spleet noch een dunne streep of scheur te zien die de plaat van de plooi scheidde. Beide, plaat en plooi, vormden veelmeer een geheel; ze hoorden bij elkaar. Dat was het wat ik tot nu toe gezien had, en dan uiteraard ook nog wat anders. Halef ging op mijn uitnodiging in en telde de zijkanten van de vierhoek, terwijl hij op de zichtbaar geworden spleten wees: "Hier is de eerste; hier de tweede; hier de derde, en hier - - -"
Hij stopte want nu zag hij ook dat de plaat niet ophield waar ze de plooi bereikte maar met haar een geheel vormde.
"Sihdi, ze heeft er maar drie, de vierde ontbreekt," ging hij door.
"Ze ontbreekt niet maar zit op een andere plek, namelijk hoogstwaarschijnlijk meer naar boven, dwars op de plooi," antwoordde ik. "We hebben er tot nu toe niet op gelet dat ook de zoom van deze plooi meer dan een meter naar boven met de kunstmatige zandkorst bedekt is die we van de plaat moesten wassen."
"Masjallah!" riep hij uit, terwijl hij de plek bekeek en betastte. "Het is waar! Er is hier dus water, water! We zullen ons direct zekerheid verschaffen!"

Hij greep weer naar de waterzak, maakte de plooi nat met het water en veegde toen de korst weg. Er gebeurde wat ik verwacht had. De tot dusver verborgen omtrek verscheen, en nu zag men heel duidelijk dat de plaat geen recht oppervalk had maar een rechte hoek maakte en half tot de platliggende bodem en half tot de rechtopstaande aansluitende plooi van het gewaad behoorde. Hij rustte daar waar het de hoek vormde, waarschijnlijk op een in gaten bevestigde as waarop hij zich bewoog. De rechtopstaande helft was precies zo hoog als de lengte of breedte van het deel dat plat lag. Het was dus aan te nemen dat beiden elkaar in evenwicht hielden en er dus geen grote druk voor nodig was het zwaartepunt te verplaatsen en de plaat daardoor zo te bewegen dat men het rechtopstaande deel naar binnen in de holle plooi drukte en daardoor het liggende deel in de hoogte hief. Het deed me plezier dit niet zelf te doen, maar het door Halef te laten doen. Hij stond voor de plooi van het gewaad, bekeek het en zei:
"Sihdi, je wetenschappen zijn misschien toch niet zo dom als ik dacht; maar dat ook een deel van het gewaad van de engel tot het deksel van de bron hoort, daarop ben je alleen door mij gekomen. Wat moet er nu gebeuren?"
"Schuif dat deel van het deksel dat bij de plooi hoort, in de plooi naar binnen!" nodigde ik hem uit.
Hij probeerde dit te doen maar het lukte hem niet omdat hij op het andere deel van het deksel stond dat opgeheven moest worden.

"Het lukt niet, Sihdi," zei hij. "Hoe kom je eigenlijk op het idee dat hier iets naar binnen geschoven kan worden?"
"Stap van het deksel af, naar de kant, en duw nog eens!" antwoordde ik.
Hij deed het en schreeuwde het bijna geschrokken uit toen het deel van het stenen gewaad dat hij aanraakte, onder zijn druk week en naar binnen ging, terwijl de platliggende helft van het deksel aan zijn voeten zich uit de bodem verhief en nu het gat van de bron liet zien waar we naar zochten. Nog nooit heb ik bij hem zo'n verbaasd, zelfs getroffen gezicht gezien als toen op dat ogenblik. Hij staarde mij en het vierhoekige gat in de plooi en de bronopening afwisselend aan, bleef een tijdlang met open mond staan en jubelde toen: "Hamdulillah! Het gat is gevonden! Sihdi, je bent een tovenaar, een heksenmeester! Al je wetenschappen deugen dan wel niet, gelukkig ben je af en toe zo slim je eigen gedachten op een rijtje te zetten, en zijn we gelukkig zeker van succes, vooral als ik me er ook mee bemoei. Hier dus ook! Moet ik de plooi helemaal naar binnenschuiven?"
"Ja."

Doordat hij het vierkante deel van de plooi dat je kon bewegen, naar binnen schoof, werd het andere deel dat het eigenlijke deksel vormde van de bron, zo in de hoogte geheven dat het gat van de bron helemaal openging. We keken naar binnen. Treden voerden naar beneden, vaste stenen treden, van rechts naar links in de harde rots uitgehouwen. Ze waren bijna helemaal niet vochtig en de koele lucht die uit het binnenste opsteeg, vertoonde niet het geringste spoor van verrotting of iets dergelijks. Halef wilde meteen naar beneden klimmen. Ik hield hem echter tegen om hem op het gedrag van onze honden opmerkzaam te maken die onder luid, vrolijk geblaf tegen de rots opsprongen.
"Kijk! Ze ruiken het water," zei ik.
"Ja; het lijkt wel zo," antwoordde hij. "Maar ik stel voor ze nog in het bijzonder op de proef te stellen."
"Waarom?"
"Omdat hun blaffen en springen ook kan betekenen dat ze bij hun baas willen zijn."
"Goed; dalen we af!"
Dat deden we. Maar toen we beneden waren, letten ze helemaal niet op ons. Ze verdubbelden integendeel hun pogingen om naar de rots te beklimmen. Dat was natuurlijk omdat er geen treden naar boven voerden onmogelijk. Ook zouden ze bij het onderzoek van de hoogst waarschijnlijk zeer diep naar beneden gaande bronschacht hinderlijk zijn geweest. Daarom maakten we hen duidelijk dat we ze begrepen hadden, en dat we wisten wat ze ons wilden zeggen, waarna ze snel weer rustig werden en weer naast de paarden gingen liggen.

Hierop klommen we weer omhoog en stegen in het binnenste van de heuvel af. Deze bestond uit verschillende onder elkaar liggende afdelingen die ik als verdieping aan wil duiden. Tot de bovenste verdieping voerden precies twintig treden. Toen we de laatste achter ons hadden, drong het daglicht slechts als schemering naar beneden. Maar al na korte tijd toen onze ogen aan de duisternis gewend waren, konden we duidelijker zien. Aan onze rechterhand stond een grote, stenen kubus, waarop een dunne stenen plaat lag die je kon verschuiven. Toen wij deze een stuk terugschoven, zagen we dat hij hol was en op een lade of een kist leek, waarin zich allerlei voorwerpen bevonden die ons natuurlijk zeer interesseerden. Bovenop lagen rollen uit sterk leer die boven en beneden waren toegebonden om hun inhoud te beschermen tegen vochtigheid. We openden er een. Ze bevatte een goed behouden kaars, gemaakt van ongereinigde bijenwas. We wikkelden er nog een tweede uit en staken ze beide aan. Ze hadden dikke, goed brandbare lonten en gaven genoeg licht voor ons doel. Naast deze kaarsen was er een goed bewaard, oeroud strijkstokinstrument voor het maken van licht en vuur. We hadden het niet nodig omdat we lucifers bij ons hadden. Ook snoeren, touwen, waterzakken en andere dingen die met het doel van de plaats in verbinding stonden, waren aanwezig. Er waren lange, brede riemen uit sterk runderleder, waarvan het doel ons niet meteen duidelijk was. Al snel zagen we dat ze ter reparatie van het scheprad dienden wat ons daarna opviel.
In het midden namelijk van de tamelijk grote, onderaardse ruimte, waarin we ons bevonden, stond een lange, brede stenen trog met voor en achter een rad. Als men het ene draaide, draaide het andere mee. Over de raderen was een leren riem gelegd, waaraan op regelmatige afstand kruiken hingen die, met geschept water gevuld, aan de ene kant uit de bodem kwam, bij het verder glijden hun inhoud in de trog leegden en dan aan de andere kant terugkeerden. Voor de reparatie van deze riem die de kruiken droeg, lagen de andere riemen beslist al eeuwen daar. De schepper van deze inrichting had een vooruitziende blik gehad. Wie was hij geweest? Hoog boven de trap die we afgeklommen waren, zag ik het teken van de Mir van Dsjinnistan gegraveerd en daaronder in het oude brahmavarta-dialect het woord "Gebouwd". Dit woord vormde het begin van een zin; de voortzetting en het einde ervan vonden we doordat we verder naar beneden gingen, wat gemakkelijker was door de kaarsen.

In de volgende, lager gelegen etage vonden we precies dezelfde inrichting en ook dezelfde voorwerpen, alleen kwam hier de riem met kruiken erbij die naar boven voerde. Boven de trap stond onder hetzelfde teken in hetzelfde brahmavarta-dialect het woord "voor de overwinning" te lezen. Een trap dieper, waar de ruimte exact hetzelfde was als de beide vorige ruimten, stond onder het oog "in de strijd" uitgebeiteld. En helemaal beneden, waar de vierde trap heen voerde, stonden we voor een groot, zeer diep waterbassin, waarvan de inhoud genoeg was voor vele honderden mensen en dieren, en die, naar het scheen, via verspreid voorkomende aders in zandlagen continue gefilterd en gesijpeld werd. Hier schepte het onderste rad om de kuip op de volgende etage te vullen. Zo werd het water van trog naar trog naar boven gedragen, en terwijl dit gebeurde kwam het dusdanig met de lucht in aanraking dat het met koolzuur verzadigd werd en de eigenschap aannam niet alleen dorstlessend maar ook verkwikkend te zijn. Boven de trap was hier onder het oog de inscriptie "voor de vrede" te zien, zodat de complete zin als volgt luidde:

"Gebouwd voor de overwinning in de strijd voor de vrede."

Dat greep me aan! Ook Halef werd zeer ernstig toen ik hem de tekens die hij niet kende verklaarde. We stonden in het binnenste van de aarde. Tachtig treden diep. Boven ons de engel van steen. Midden in de woestijn. Er was veel zon maar geen water. Hier was echter water in overvloed maar geen zonnestraal. Om de woestijn vruchtbaar te maken, moest het water naar de zon omhoog stijgen. Zo diep en nog veel dieper dan dit water lag, rustte het verleden waarin deze bron gebouwd was onder het heden, waarin wij beide, Halef en ik, voor zijn water stonden. Ook het verleden had om voor het heden vruchtbaar te worden naar de zon op te stijgen, en God, de alwijze en algoede Mir van Dsjinnistan, had ook voor het welzijn van het heden een hoge, van veraf in de woestijn zichtbare engel gebouwd, in wiens wonderbare binnenste van gedachten wij in de diepte moesten klimmen om met het bevruchtende water van het verleden het heden en de toekomst te doordrenken. Wie deze engel was, was wel duidelijk.
We proefden van het water uit het bassin. Het was zeer fris en zuiver en zonder elk spoor van bijsmaak maar dood. Toen begonnen we de raderen te draaien. Ik had gedacht dat dit na een zo lange stilstand

een luid knarsen en kraken te weeg zou brengen; dat was echter niet zo, want de assen draaiden in een dikke, vettige massa die, hoewel ingedroogd, door de wrijvingswarmte meteen weer in de oorspronkelijke halfzachte, elastische toestand terugkeerde. Toen het water van trog naar trog naar boven gestegen was en we het toen op de bovenste etage proefden, was het niet meer dood,maar had bijna de levende smaak van stromend bronwater. Dit water was beduidend beter dan wat zich in de waterzakken bevond; we lieten ze leeglopen om ze daarna weer te vullen en gaven ook onze paarden en honden zoveel te drinken als ze wilden. Nadat dit gebeurd was, sloten we het gat van de bron weer doordat we het stenen deksel weer in zijn oorspronkelijke stand terugbrachten.

"Strooien we nu ook zand op water om de sporen en spleten te laten verdwijnen?" vroeg Halef.
"Nee," antwoordde ik. "Deze voorzichtigheid is voor ons niet nodig omdat er geen vijand is die de bron ontdekken zal en omdat we hem voor onze vrienden niet hoeven te verbergen maar hem zelfs aan hen bekend moeten maken. Ik zeg je, beste Halef dat deze bron mij als een echte engel verschenen is, en niet alleen om deze ene reden. Allereerst heeft hij mij van alle zorgen om de veldtocht door de woestijn tegen de Tsjoban bevrijdt, want zo precies als de kaart van de Dsjinnistani hier op dit punt klopt, zal hij ook zeker op de andere punten kloppen, en ik kan er dus zeker van zijn dat we niet van dorst zullen omkomen. En ten tweede maakt deze bron ons de overwinning op de landengte op zeer welkome wijze een stuk gemakkelijker. Om bloedvergieten te vermijden, moeten we de Tsjoban namelijk uithongeren en laten dorstten. Om dit te kunnen doen, moeten we zelf rijkelijk van proviand en water voorzien zijn. Het laatste is de hoofdzaak. We hadden een continue bewegende rij van ruiters nodig gehad om de grote hoeveelheid water die voor ons nodig was, van de rivier naar de landengte te brengen. De dichtstbijzijnde plek in de rivier die zo'n kwantum kan leveren, ligt anderhalve dag rijden hiervandaan. Zolang moest de rij van ruiters zijn, en je kunt je indenken hoeveel mensen en dieren en welke tijd en werk ons deze bron spaart die zo dichtbij de landengte ligt dat men met de afstand geen rekening hoeft te houden."
"Denk je echt dat we er al zo dichtbij zijn?"
"Ja."
"Maar we zien er nog geen spoor van!"
"Dat geloof ik. Maar wel het spoor van het tegendeel!"
"Integendeel? Wat is het?"
"De zee."
"Allah w' Allah! Zie je dat?"
"Ja."
"Waar?"
"Daar rechts, precies in het oosten. Kijk in de verte, heel, heel ver!"
"Dat doe ik. Maar ik zie niets als enkel het zand van de woestijn dat door het licht van de ondergaande zon licht rood gekleurd wordt."
"En dan? Nog verder weg?"
"Dan komt de hemel die onderaan waar hij op de aarde ligt een zilveren glans laat zien."
"Dit zilver is niet de hemel maar de zee. Als de zon in het oosten zou staan, zou deze nu lichte streep er donker uitzien; maar omdat ze in het westen staat, zien we hem in het zilveren licht. Als de zee zo dichtbij is dat we hem al kunnen zien, kunnen we aannemen dat we niet zover meer hoeven te rijden tot de landengte."
"Sinds wanneer zie je de zee al?"
"Sinds enige ogenblikken pas. Toen ik over de engel sprak, viel mijn blik in de verte. Als we ons niet hierboven op het beeld bevonden, had ik hem helemaal niet opgemerkt. Laten we opstijgen en verder rijden!"

Vanaf de grond was de zee uiteraard nauwelijks meer te zien, maar hoe verder we nu kwamen des te dichter kwam hij naderbij. De strook werd breder en breder, verloor daarbij echter zijn zilveren glans. Men kon zien dat wat daar lag, een watervlakte was. Al snel zagen we ook dat het in beweging was. Het leek net alsof het ademde. Ook de bodem onder onze voeten veranderde. Het zand begon veranderen in gruis en steen, en dit vermengde zich langzamerhand met brokken steen die steeds groter werden. Her en der lagen stukken rots die al snel dichter op elkaar kwamen te liggen en daarbij tot een hoogte groeiden. De oude, originele rivierbedding was hier duidelijker te herkennen dan eerst. Hij was sterk hellend en diep en bezaaid met rotsblokken, waarvan de afgeronde kanten er het bewijs van waren dat ze in vroegere tijden lange tijd in aanraking waren geweest met water. De oevers werden door rotswanden geleid waarvan de hoogte steeds groter werd. Ze vormden heuvels, dan zelfs bergen die zich coulissenvormig in elkaar schoven en het oog verhinderden een vrije blik naar links en rechts te zoeken. We konden de zee dus niet meer zien maar het groen, waar deze rotspartijen mee begroeid waren, duidden zijn nabijheid aan. Zonder de vochtigheid van het meer zou deze vegetatie onmogelijk zijn geweest. Die bestond in elk geval alleen uit zoutstruiken, kreupelhout en lage bosjes; een boom was niet te zien.
We hadden ongeveer een kwartier lang tussen deze hoogten doorgereden, toen ze plotseling heel dicht bij elkaar kwamen en een passage vormden die er precies zo uitzag alsof een geslacht van giganten hier voor duizenden jaren uit reusachtige, ruwe rotsblokken een tunnel gebouwd had om de landengte overdwars af te sluiten maar om daarbij het water van de rivier toe te staan zijn weg voort te zetten. In een van de grootste blokken waren de woorden "Fum ess Ssachr" ingegraveerd, wat zoveel als "Rotsmonding" of "Gat in de rotsen" betekende. De middellijn van dit gat was hoogstens vijf of zes stappen groter dan de breedte van de rivierbedding. Aan beide kanten stegen de rotsen zo steil omhoog dat het maar op één plek mogelijk was te voet omhoog te klimmen. Dat laatste deden wij nadat we van de

paarden gestegen waren. Het doel dat ons hierheen gevoerd had, gaf ons de plicht juist dit belangrijke deel van de omgeving zo goed mogelijk te leren kennen. De beide honden van Halef bleven bij de paarden, zonder dat we het bevel er voor hoefden te geven. Toen die van mij echter zagen dat het om een klimpartij ging, gaven ze op een stille maar dringende wijze aan mee te willen, wat ik ze toestond. Ons doel lag hoog boven ons in het bergland, en dus wilde ik graag zien wat voor een klimmers het waren. Ze deden me plezier. Ze hadden nauwelijks toestemming gekregen of ze snelden ons vooruit door van kant naar kant, van rotspunt naar rotspunt langs de in een steile hoek stijgende rotswand te klimmen, niet luid maar stil en niet onvoorzichtig en ondoordacht maar van stap tot stap vooruitkijkend en met overleg waar makkelijker en zekerder vaste voet te vatten zou zijn, hier of op een andere plek. Het was alsof ze zich de opgave gesteld hadden de beste weg voor ons te zoeken, en toen we hen volgden zagen we inderdaad dat we het zelf niet beter dan zij hadden kunnen doen. En daarbij droegen ze hun volle pakzadels op de rug! Wij hadden nog niet het vierde deel van de klim achter ons of zij stonden al boven op de hoogste rotskant, precies loodrecht boven de "Fum ess Ssachr", dicht tegen elkaar en ons met de kwispelende staarten uitnodigend hen toch snel te volgen. Andere honden hadden geblaft of in elk geval geluid gemaakt; zij deden dat echter niet; ze waren van echte adel en, zoals we gezien hadden, ook streng opgevoed.

Toen we boven kwamen, wachtte ons een verrassing. We bevonden ons aan de oostkant. We hadden de hoogte nog niet helemaal beklommen of de toppen van de rotsen traden daar waar we ons bevonden, uit elkaar, en wat zagen we voor ons liggen? De zee, de zee, de wijde, blauwe zee die intussen heel dicht bij ons gekomen was, zonder dat we het hadden kunnen merken. Toen we het hoogste punt hadden bereikt waar de honden op ons wachtten en nu ook de andere kant voor ons lag, schreeuwde Halef het van verwondering luid uit, want ook daar was ondertussen de zee verschenen en, een steile diepe insnijding van het land gebruikend, zo snel en zo dichtbij ons gekomen dat hij nu recht en precies voor onze voeten lag.
"Het meer! De zee! De oceaan!" riep Halef uit, de handen in elkaar slaand. "Hou je dat voor mogelijk, Sihdi? Had jij dat gedacht? Het heerlijke blauwgolvende wonder is daar! Niet alleen hier maar ook daar! Aan beide zijden! En wat is dat daar in de verte, helemaal in het noorden? Het ziet er uit als een boom van zo'n enorme hoogte dat hij tot in de hemel reikt. Je ziet de stam en je ziet ook de kroon die hij draagt. Het lijkt alsof het beweegt!"
"Dat is de rookzuil van de vulkanen van Dsjinnistan," antwoordde ik.
"Die 's nachts tot vuurzuil wordt, precies zoals het in het heilige boek en over het volk van God geschreven staat! De Heer ging voor ze uit, overdag in een rookzuil en 's nachts in een vuurzuil. En kijk, wat bijzonder! Deze poort, recht voor ons! Hij lijkt, precies als deze versperring waarop we ons nu bevinden, ook de gehele breedte van de landengte in te nemen. We kunnen aan beide kanten niet verder; we moeten weer naar beneden waar we omhooggeklommen zijn."

De "poort", waarover hij sprak, lag precies ten noorden van ons, ongeveer een half uur lopen ver. Hij was beslist op natuurlijke wijze ontstaan maar zag er uit alsof het een werk van mensen- of veelmeer van titanenhanden was. Een hoge, hechtgevoegde muur lag dwars over de engte, van kust tot kust, van water tot water. Precies in het midden van de landtong liep een spleet van boven naar beneden door deze muur. Deze was zo breed dat eens de rivier met daarnaast een smalle weg er doorheen had gelopen. Bovenop lag een rotsplaat er dwars overheen, waarop enige bosjes stonden en een van ons standpunt uit klein lijkende verhoging, die men voor een steenhoop moest houden. Als deze muur geen andere doorgang had dan alleen deze spleet in het midden die we zagen, dan was de ruimte tussen ons en hem de voortreffelijkste val voor de Tsjoban. Toen ik dat tegen de Hadsji zei, gaf hij me gelijk. Helaas was het vandaag te laat om het nog te bereiken. De zon stond al aan de horizon, en de nacht valt in die omgeving zo snel in dat het ons geen voordeel gegeven zou hebben als we ons gehaast zouden hebben. We zouden de muur hooguit hebben bereikt, maar er geen tijd voor hebben gehad die vandaag nog te onderwerpen aan een onderzoek. We namen er dus genoegen mee vast te stellen dat er in elk geval hier bij het "Gat in de rotsen" geen ander doorkomen was dan alleen door deze spleet. Toen klommen we weer omlaag om beneden de passage te bekijken.
Die was, zoals al gezegd, zo smal dat als de rivier water had gehad er waarschijnlijk een slechts drie meter brede weg gebleven zou zijn om door de spleet te komen. Deze weg was wel vijftig stappen lang; hij ging door de rotsen, was dus onderaards, maar liep zo vrij dat hij over de gehele afstand met kogels kon worden bestreken. De beneden in de rivierbedding verstrooid liggende grote rotsblokken boden enige bescherming tegen schoten, maar alleen voor enkele afzonderlijke personen, niet voor een grote menigte mensen. Dat was zeer gunstig voor ons.

We stegen weer op en reden door het gat. Aan de andere kant ervan was het onmogelijk de hoogte te beklimmen, en wel aan beide kanten. Als mijn vermoeden waar zou blijken te zijn en de voor ons liggende, een half uur lopen lange afstand als val voor de Tsjoban uitgekozen zou worden, dan moesten we voor alles weten of de rotswanden die de zijkanten van de pas vormden, makkelijk te beklimmen waren of niet. Deze pas had de naam Chatar, wat zoveel als "gevaar" betekent. Dat liet vermoeden dat het niet ongevaarlijk was er in geval van oorlog doorheen te trekken. Waarschijnlijk hadden gebeurtenissen dit bewezen. We konden dus aannemen dat de gesteldheid van dit traject voor ons gunstig maar voor de Tsjoban ongunstig zou zijn; in werkelijk bleek al snel dat het zo was. We reden nu langzaam voorwaarts om beide kanten van de weg nauwkeurig te bekijken. We legden driekwart van zijn lengte af en kwamen in de buurt van de rotspoort die we van ver al hadden gezien, zonder een plek gevonden te hebben waar het mogelijk was tegen de ongeregelde, sterk hellende, heel vaak zelfs ver overhan-

gende stenen wanden omhoog te klimmen. Als het ons zou lukken de Tsjoban hier binnen te lokken, was er voor hen geen ontsnappen mogelijk.
Ook de waterverhoudingen waren voor ons gunstig. We hadden als vanzelfsprekend aangenomen dat er hier geen drinkbaar water was, en waren daarom enigszins verrast toen we een diepere en zandige plek van de rivierbedding opmerkten die vochtig was. We stegen onmiddellijk af om dit te onderzoeken. Tot onze geruststelling bleek dat na lang graven er inderdaad water was, maar dit bevatte zoveel zout en weerzinwekkend smakende bestanddelen dat het voor zowel mens als dier niet te genieten was. Deze plek stond in verbinding met de zee die hier bij de bergengte een geringe diepte had. De ondoordringbare laag die het goede drinkwater bevatte dat van de verre bergen kwam en zich in de bronnenengel opende, leek dieper dan de zeebodem te lopen.

We vonden, nog voor de schemering voorbij was, een plek die geschikt was om ons kamp op te slaan. Gras was er natuurlijk niet, maar de plek was toch zacht omdat het uit een menigte stuifzand bestond dat een kleine, afgesloten inham in de rotsen vormde. We maakten het ons daar gemakkelijk. De honden kregen ieder een stuk vlees, de paarden hun eerste woestijnrantsoen gedroogde zaadkorrels, en voor de mensen, namelijk voor Halef en mij, had Taldsja zo goed gezorgd dat we nog voor dagenlang van delicatessen voorzien waren, namelijk wat de Ussul als delicatesse beschouwen. We waren zuinig met het water. Paarden en honden kregen slechts enkele slokken, meer om hun tong nat te maken dan om de dorst te stillen die ze ook niet konden hebben omdat ze zich bij de engelenbron meer dan zat gedronken hadden. Een vuur werd niet aangestoken, enerzijds omdat er geen reden voor was en anderzijds omdat het hier moeilijk was om aan het nodige brandbare materiaal te komen. Ook moesten we aannemen dat we er niet zeker van konden zijn niet gezien te worden. Zo eenzaam als de streek was waar we ons bevonden, wie van daar naar hier en van hier naar daar wilde, moest toch hier langs komen; de prins van de Tsjoban was hier langsgekomen, evenals de Maha-Lama en de eerste minister van Dsjunubistan; er konden ook nog anderen komen die ons niet mochten zien. We namen ons voor snel te gaan slapen. Dat konden we rustig doen want de honden hielden de wacht.

Het werd nacht maar haar duisternis duurde niet lang; de toenemende maan steeg op. Er heerste rondom diepe stilte en toch was de stilte niet helemaal stil. Wat was het toch wat ik hoorde, de beweging van de zee of iets anders dan, of het niet innerlijk maar uiterlijk en toch niet uiterlijk maar innerlijk was? Het leek in de lucht te zitten en toch ook in de grond waar we op lagen. De maan was bijzonder goudgeel. Keek men rechtstreeks naar zijn vriendelijke profiel, dan leken zijn stralen blauw van kleur, waarschijnlijk als gevolg van de vochtigheid van de lucht. Er ging een zacht, heilig op- en neerademen door de verder helemaal rustende wereld. Kwam het misschien door de bewegingen van de zee? Halef bad stil, ik ook. Ik had juist binnen in mij Amen gezegd toen plotseling luid en duidelijk door de stille, heldere nacht klonk: "Ja Kudah, ja Kudah, ja Kudah - - o God, o God, o God!"
Het kwam als van boven, als van een mooie, vol klinkende, zuivere altstem die uit de geopende hemel neerklinkt. En alsof deze groet aan God in het neerzweven ook een lagere stem had, herhaalde hij zich in een verklinkende schallende bariton:"Ja Kudah, ja Kudah, ja Kudah - - o God, o God, o God!"
"Sihdi, wat is dat? Wie is dat? Waar komt het vandaan?" vroeg Halef, terwijl hij zich verrast in zittende houding oprichtte.
"Stil!" vroeg ik. "Laten we verder luisteren!"
"Denk je dat het herhaald wordt?"
Ja, het werd herhaald en wel met beide stemmen tegelijk. Door alt en bariton tegelijk galmde het naar beneden: "Ja Kudah, ja Kudah, ja Kudah - - o God, o God, o God!"
Dat klonk zo on- of bovenaards! Het was alsof er geesten boven ons zweefden van wie de stemmen ons wilden pakken om ons naar boven te tillen. Na een korte stilte volgden op deze inleidende uitroepen iets geheel onbeschrijfelijks, waarvoor wij in onze muziek en kunst van het Avondland geen uitdrukking hebben waarmee het mogelijk zou zijn wat we hoorden ook maar bij benadering aan te duiden. Het waren twee stemmen. Een wonderbaarlijke, jeugdig frisse alt of mezzo-sopraan en een net zo wonderbaarlijke diep aangrijpende bastenor, bij ons bariton genoemd die zover van elkaar af en toch zo dichtbij elkaar klonken alsof alle hemelse en alle aardse lofprijzingen in dit ene "Ja Kudah" en wat daarop volgde, waren verenigd. En wat nu hoog in de luchten boven ons bad en vloeide was een duet en toch ook niet; dat waren liederen zonder liederen te zijn; dat was gezang in zijn allerhoogste, eenvoudigste kunst, en toch ook geen gezang maar niets anders dan spreken, alleen spreken, maar zo'n perfect spreken dat eerst dan over de hele aarde zou klinken als de kunst niet meer zou heersen maar dienen en de Goedheid en de Barmhartigheid de grammatica leren van het ene, grote, humaan geworden mensenvolk.

Waarom ik daar juist de kostelijke eigenschappen van de "Goedheid" en de "Barmhartigheid" noem, zal de lezer de volgende morgen wel merken als wij vernemen van wie deze stemmen waren. Het ging in elk geval om een mannelijke en een vrouwelijke persoon die, naar het scheen, hoog boven op het plateau van de rotspoort stonden. We konden ze niet zien. Hoogst waarschijnlijk hadden zij ons echter gezien. Dat ze ondanks dat zongen en zich dus niet voor ons verborgen, was een bewijs van hun vredelievendheid en ongevaarlijkheid. En het waren ook vrome mensen. Wie in niets gelooft en geen behoefte heeft zich innerlijk te verheffen, die missen de woorden en tonen zoals die nu als op vleugels van engelen boven ons in de maneschijn zweefden. Ze smolten samen in een langzame, feestelijke melodie die door de alt gezongen en door de bariton begeleid werd en met dezelfde uitroep besloten werd waarmee het gezang begonnen was: "Ja Kudah - - o God!"
Toen het weer stil om ons heen was, probeerde Halef, zoals hij gewoonlijk deed, middels vragen en vermoedens over de zanger en de zangeres uit te weiden; ik wilde echter de diepe indruk die de stem-

men op me gemaakt hadden niet laten wegpraten en gaf hem zo'n kort antwoord dat hij me begreep en als gevolg daarvan zweeg. Toen ik dan insliep, trad er een mooie, lieftallige droom op me toe en toonde me heerlijke wezens die om me heen zweefden. Ze hadden de kleur van oplichtend goud en witte, geurige rozen. Hun gestalten leken me kostelijker en mooier dan mensen er ooit uit gezien hebben. En hun stemmen klonken in liefdevolle, gelukzalige tonen die mijn borst zo wijd en zalig maakten dat ik diep adem haalde, de frisse, zachte morgenlucht inzoog en toen de ogen opende. Ik werd wakker. De gestalten waren niet meer te zien maar hun stemmen klonken verder, niet meer zo dicht bij me maar zoals gisteravond van hoog daarboven naar beneden. Ik keek naar boven en kon de beide zangers heel duidelijk zien. Het was zoals ik vermoed had: ze stonden op de dwarsplaat van de rotspoort, helemaal vooraan, op een steile, naar voren springende plek. Ze moesten geheel zonder hoogtevrees zijn om dit te wagen. Het waren een mannelijke en een vrouwelijke persoon, van wie ik de leeftijd door de afstand niet kon schatten. Hun lichte, wijde gewaden fladderden in de ademtocht van de jonge dag die daar boven natuurlijk krachtiger was dan hier bij ons beneden in de beschuttende diepte. Door morgenrood omgeven gaven ze, doordat de plooien van hun kleding bewogen, de indruk dat ze zelf in beweging waren en de rots wilden verlaten om naar ons toe te zweven.

"Sihdi, die springen er nog vanaf!" zei Halef, die al monterder was dan ik en nog niet was opgestaan om me niet te storen. Nu sprong hij op, zwaaide met beide armen in de lucht en schreeuwde tegen de rots omhoog dat ze zich toch in Allahs naam in acht moesten nemen om niet naar beneden te vallen en dat ze dat beneden moesten lopen.
Toen verstomde het zingen. Ze luisterden. Ze hadden wel gezien en gehoord dat hij wat zei maar konden hem niet verstaan. Hij legde de handen als trechters aan de mond en herhaalde wat hij had gezegd. Toen werd hij verstaan. De zangeres deed met haar handen hetzelfde als hij, en riep naar ons: "Wacht! Ik kom naar beneden!"
Beiden traden van de gevaarlijke plek weg en verdwenen. Halef zei, terwijl hij opgelucht adem haalde: "Allah zij dank! Dat was niet meer om aan te zien! Zoveel ogenblikken als er waren, zo vaak schenen ze naar beneden te vallen! Mag ik nu eindelijk over ze spreken? Gisteravond was het verboden."
"Omdat je op zulke diepe, heilige opwellingen moet letten, beste Halef! Ook nu zou het beter geweest zijn als je hun gezang niet voor het einde afgebroken zou hebben."
"Vergeef me, Effendi! Ik kon het niet langer uithouden. Ik was bang dat ze zouden vallen. Zeg me, wie zouden het zijn?"
"Dat weet ik niet. Hun taal is geen dialect maar zuiver en edel, zoals slechts een voornaam mens zich pleegt uit te drukken. We zullen wel zien. Ze wil komen. We rijden hun de weinige stappen tegemoet."
We hadden ons snel gewassen en de paarden gezadeld. Toen stegen we op en reden op de poort toe die we in korte tijd bereikten. Ook tot daar was er noch aan de ene kant noch aan de andere kant van de rivierbedding een plek waar men omhoog kon klimmen. De val was dus voor ons doel heel geschikt. Ook de beide zangers hadden hier niet omhoog gekund. De weg die de alt naar beneden bracht, moest aan de andere kant van de poort liggen, aan de noord- en buitenkant ervan. We reden er dus doorheen. Aan de andere kant aangekomen, gingen we nog enige stappen verder en stopten toen om de aankomst van de vrouw – of was het een meisje? – af te wachten.
Enige minuten gingen voorbij. Er kwam niemand. Halef werd ongeduldig. Hij meende dat we nog een stuk verder moesten; Ik raadde aan te blijven. Ik hield stil; hij echter reed langzaam heen en weer. Toen zag ik dat hij plotseling een beweging van verrassing maakte, de hand naar zijn gezicht bracht en naar boven keek.
"Wat is er?" vroeg ik.
"Er viel een steentje naar beneden," antwoordde hij.
Enige tijd later maakte hij dezelfde beweging en dan ook nog een keer voor de derde maal.
"Sihdi, iemand gooit!" zei hij, terwijl hij weer naar boven keek. "Ze richt zeer goed, namelijk steeds op mijn gezicht. Daarboven zit iemand!"
"Dat denk ik niet! Geen mens kan daar naar boven en dan weer naar beneden!"
"En toch moet het iemand zijn, want de steentjes komen van boven. Wie zou het zijn die het waagt met mij een grap uit te halen?"
"Een meisje. Een lief, monter kind van nog geen zeventien jaar."
"Zie haar soms?" vroeg hij snel.
"Nee," antwoordde ik.
"Hoe kun je dan weten dat ze lief en monter is en nog geen zeventien jaar?"
"Omdat iemand die niet meer zo jong is en ook niet lief en monter, zeker niet met jou zou schertsen."
"Ja dat klopt. Weet je ook al hoe ze hij uit ziet?"
"Zo ongeveer."
"Hoe weet je dat?"
"Ik beoordeel haar naar de kracht en rijkdom en desondanks buitengewone weekheid van haar stem, want ik neem aan dat het de zangeres is die beloofd heeft naar beneden te komen. Ze is het gewend diep adem te halen; ze kan goed klimmen en wordt niet duizelig. Zeg me, wat maak je daaruit op!"
"Hm!" antwoordde hij verlegen. "Wil je dat zelf niet zeggen, Sihdi?"
"Nee. Ik wil het van jou horen."
"Goed - - - goed - - - dus, ik maak daaruit op dat ze scherpe ogen heeft, een grote, uitstekende neus, een krachtige brede mond, een sterke, dikke hals, waar de luide, volle tonen uitkomen, zeer brede schouders en schouderbladen, twee ijzersterke klimheupen - - -"
Hij werd onderbroken. Er klonk een korte, vrolijke lach. Halef richtte zijn blik weer omhoog en vroeg: "Heb je het gehoord, Effendi? Ze lacht over haar eigen heupen! Dat lijkt op - - -"
Hij onderbrak zichzelf, greep met zijn hand naar zijn gezicht en ging toen door:

"Ze gooit alweer! En niet met een maar meerdere tegelijk! Ik stijg af; ik moet haar vangen!"
Hij sprong uit het zadel en onderzocht met scherpe ogen de reuzenpilaar van de poort waar wij in de buurt stonden. Hij geloofde echt dat de schalk zich daarboven had verstopt. Ik had echter zo vaak als hij getroffen werd uit zijn bewegingen opgemaakt uit welke richting de kleine, met zo grote zekerheid gegooide steentjes kwamen. Ze kwamen niet van boven maar van beneden, uit de buurt van de pilaar waar een hele hoop twee, drie en vier meter hoge rotsblokken door elkaar lagen, waarachter een loodrechte wand zo steil in de hoogte ging dat deze zelfs niet door een eekhoorn of een klimaap, dus nog minder door een mens beklommen zou kunnen worden. Hier kon de zangeres onmogelijk naar beneden komen, en daarom had ik helemaal geen aandacht aan deze plek geschonken. Nu stuurde ik er mijn moor naar toe.
"Sihdi!" riep iemand zacht.
"Ja," antwoordde ik. "Waar ben je? Kom te voorschijn!"
Er kwam niemand. Toen ging ik op de scherts in en steeg van mijn paard om te zoeken.
"Sihdi!" klonk het weer, en wel van links; maar toen ik daar aankwam, stond ik voor de naakte tafelwand en er was geen mens te zien. "Effendi!" klonk het van rechts. Ik wendde me daarheen, tussen de stenen door, bereikte nu echter weer de wand en verder niets. "Sihdi - - Effendi", en "Effendi en Sihdi", klonk het dan hier en dan daar, maar de deugniet was niet te zien en dus ook niet te pakken. Halef moest nu inzien dat hij zich vergist had. Hij vergezelde me en zocht mee maar ook zonder succes.
"Ze is onzichtbaar!" lachte hij, maar behoorlijk geërgerd.
"Nee, maar op blote voeten," antwoordde ik. "Als ze schoenen aan had gehad, hadden wij haar gehoord."
"Maar een man zoals jij, moet zich toch niet door een meisje van nog geen zeventien jaar bij de neus laten nemen!"
"Je hebt eigenlijk gelijk. Ik zal haar dus binnen twee minuten vangen!"
Daar klonk links van mij een halfluid, hartelijk uitdagend lachen maar enige ogenblikken later klonk het rechts van mij:
"Sihdi, binnen twee minuten!"
"Misschien wel in één!" antwoordde ik. "Let op!"
Tot nu toe had ik aan de grap meegedaan in staande houding; nu het echter om het zomaar te zeggen om het bewijs van bekwaamheid ging, drong ik snel tussen de stenen en ging toen liggen om me op handen en voeten verder te bewegen. Ik had een vermoeden over de plek waarom het ging, had hem echter tot nu vermeden om de kleine humoriste de plagerij niet te bederven. Er was hier beslist een schuilplaats en wel een moeilijk vindbare. Deze kon niet tussen de aparte brokken steen liggen, want daar was ik overal al geweest zonder iets te zien. Het moest zich veelmeer in de rotswand zelf bevinden en door een vooruitstaand rotsblok aan het oog onttrokken zijn. Zo'n plek was er inderdaad. Daar was ik bij het zoeken al voorbij gekomen, Halef ook. Daar lag een ongeveer vijf meter brede steen, aan de onderkant van de rotswand afgerukt, van boven echter stevig er tegen aangeleund als een scheef aflopend dak. De tussenruimte was smal en niet zo hoog dat men er in kon staan. Men moest zitten of knielen. Ik had bij het zoeken al twee keer naar binnen gekeken maar niets gezien. De ruimte was aan beide kanten open; men kon er doorheen kijken. Maar daarvanuit moest een gat of zoiets in de rotswand gaan, en dat was de schuilplaats waarin zich onze kobolt snel weer verborg zodra hij op ons gegooid of ons iets toegeroepen had.

Dat dacht ik, en al snel bleek dat deze gedachte juist was. Ik kroop tot aan de scheefliggende steen, kroop er dicht tegenaan om zo weinig mogelijk ruimte in te nemen en wachtte af. Ja, daar kwam het aan mijn linkerhand eruit gesneld tussen de stenen door, zo snel dat ik alleen iets wits zag, verder niets. Net zo snel kroop ik nu aan mijn rechterkant de tussenruimte binnen en wel tot in het midden, waar ik tot mijn voldoening een bijna twee meter hoge en meer dan mensbrede opening vond waar ik doorheen kroop, want lopen kon men niet omdat hij van boven te smal was. Hij was helemaal niet lang en voerde tot mijn verbazing niet de rotswand in, maar al weer snel eruit in de openlucht. Deze wand was namelijk alleen aan de voorkant massief, aan de achterkant echter gespleten en gekloofd. Deze spleten en kloven liepen door elkaar heen en vormden in hun totaliteit een helemaal niet moeilijk begaanbare zigzagweg naar boven die echter van de buitenkant niet te zien was. Het begin van deze zigzagweg, namelijk de opening die ik nu achter me had, was vroeger in ieder geval niet verborgen maar onbedekt geweest; hij was open in het dal van de rivier uitgekomen. Later waren er echter redenen geweest deze toegang tot de hoogte van de rotspoort te verbergen. De steen was er voorgelegd om de plek zo te verbergen dat men deze in elk geval niet meteen zou zien. Allereerst bekeek ik met een snelle blik de omgeving; toen ging ik op de steen zitten die naast het gat lag, waar ik zo net door gekomen was en waardoor nu ook snel de zangeres zou komen om zich weer te verbergen terwijl wij buiten vergeefs naar haar zochten.
En ze kwam enige ogenblikken na mij en precies zo gekropen als ik! Toen richtte ze zich op, van mij afgewend zodat ik achter haar zat en door haar niet gezien kon worden. Een halfluid, onbeschrijfelijk lief, zoet lachen ontsnapte haar borst. Als men niets anders dan alleen dit lachen van haar gehoord zou hebben, dan had men haar al lief moeten hebben! Ze deed een stap terug, daarbij raakte ze me aan. Ze keerde zich ogenblikkelijk om terwijl ik tegelijkertijd ging staan.
"Sihdi! Effendi!" riep ze geschrokken uit, terwijl haar mooi, edel gezicht vuurrood werd.
"Binnen een minuut! Heb ik mijn woord gehouden?" vroeg ik.
"Ja," antwoordde ze, terwijl haar ogen om me te bekijken, groter schenen te worden. "Je houdt waarschijnlijk altijd je woord?"
"Hoe weet je dat?"
"Ik zie het aan je. Ik waagde het naar hem te gooien, maar niet naar jou. Hoe heet hij?"

"Hadsji Halef Omar."
"Hij is een Hadsji? Een vrome man dus? Dat bevalt me. Als ik dat geweten had, had ik niet met hem geschertst. Maar toen ik hem zag, kwam het mij voor als of ik een spel met hem kon spelen!"
"Hij houdt van een grap maar niet van spelletjes. Hij is een dapper, trouw, bereisd man, de opperste sjeik van een beroemde stam."
"Van welk volk?"
"Van het volk van de Arabieren."
"Van de overkant van de zee?"
"Ja."
"Een - - Arabier! Van - - de overkant van de zee!" herhaalde ze voor zichzelf alsof het voor haar van een heel bijzondere persoonlijke interesse was. "Ben jij ook Arabier?"
"Nee. Ik ben Europeaan."
"Een Europeaan?" merkte ze op. "Uit welk land? Vergeef me, Effendi, dat ik het je vraag!"
"Ken je dan de landen van Europa?"
"Ook hun volkeren. Mijn vader heeft het me geleerd. Hij weet zeer veel, bijna alles."
"Ik ben Alemani (Duitser)"
Ze sloeg de kleine, uitzonderlijk mooi gebouwde handen blij in elkaar en riep uit:
"Een Alemani! Dat zal hij fijn vinden! Zodra ik het hem vertel, zal hij van je houden! Als hij me vraagt hoe je heet, wat moet ik hem dan zeggen?"
"Men noemt mij Kara Ben Nemsi."
"Nemsi is hetzelfde als Alemani. Mijn vader heet Abd el Fadl (dienaar van de goedheid), en ik, ik heet Merhameh (barmhartigheid)"
"Waren jullie het beiden die gisteravond en vanmorgen vroeg gezongen hebben?"
"Ja. Ken je wat we zongen?"
"Nee."
"Het is het morgen- en avondgebed van Dsjinnistan. We zingen ze beide dagelijks."
"Je kent dus Dsjinnistan?"
"Het is mijn vaderland. Het geslacht Fadl is zo oud als de mensheid daar. Mijn vader is een trouwe dienaar van de heerser. Hij werd door hem uitgezonden om -"
Ze stopte plotseling alsof ze iets gezegd had wat niet mocht, en ging toen door: "We wonen nu hier aan de rotspoort en wachten dat in vervulling gaat wat ons voorspeld is."
Ze zei deze woorden op een toon die me er toe dwong haar te vragen: "Bedoel je misschien een voorspelling die uit Sitara komt?"
Toen hief ze haar gezicht en haar ogen met de uitdrukking van grote spanning naar me op en vroeg: "Ken je Sitara, Effendi? Ken je het?"
"Ik ken het."
"Maar niet zijn meesteres?"
"Deze ook."
"Bij naam?"
"Persoonlijk."
"Heb je haar gezien?"
Ze vroeg het zo langzaam, zo gewichtig. Haar lange, zware wimpers beschaduwden daarbij een blik die vol verbazing, weetgierigheid en ingehouden vreugde naar me toelichtte.
"Niet alleen gezien maar ook gesproken. Ik was haar gast."
"In Ikbal?"
"Ja, in haar huis."
"Heb je bij haar gewoond?"
"Ja."
"Kom je bij haar vandaan? Heeft ze je misschien gezonden?"
"Waarom vraag je dat?"
Ze was enthousiast geweest. Bij mijn laatste woorden beheerste ze zich en ging rustiger door: "Vergeef me, Sihdi! Ik weet dat ik nog te jong ben voor zulke vragen. Maar ik vraag je: sta me toe je aan te raken!"
"Graag! Voel maar!"
Ik nam aan dat ze mijn hand wilde pakken. Dat deed ze echter niet maar ze kwam dichter naar me toe, hief haar hand omhoog en klopte met de toppen van de wijs- en middelvinger op mijn borst, terwijl ze luisterend haar hoofdje naar me toeboog.
"Hij heeft hem, hij heeft hem!" jubelde ze. "Dat dacht ik wel! Ik voelde het! Hij heeft hem!"
"Wat heb ik? Wat?"
"Het schild! Ik voel hem! Of is die plaat die je hart moet beschermen niet een schild dat de meesteres van Sitara je meegegeven heeft?"
"Inderdaad. Weet je, hoe deze meesteres heet?"
"Marah Doerimeh! Ik moet weg! Ik moet naar vader! Ik moet hem vertellen dat - - -"
Ze kon de zin die ze begonnen was, niet afmaken, want op dit ogenblik gebeurde er iets wat met de diepe ernst die ons beheerste, in felle tegenspraak stond. Bij onze voeten namelijk, op de grond, bewoog iets. Halefs hoofd verscheen. Toen kwamen zijn handen en de armen uit het gat vandaan. De schouders volgden. Hij zag onze voeten, in elk geval de onderste lichaamsdelen van ons, steunde op zijn ellebogen en hief zijn hoofd omhoog om ons aan te kijken. Dat zag er zo grappig uit en zijn gezicht vertoonde daarbij zo'n vermakelijke uitdruk dat wij beiden onze ernst vergaten en in een hartelijk lachen uitbarstten.

"Jullie lachen?" vroeg hij, terwijl hij niet wist of hij al of niet met onze vrolijkheid moest meedoen of er zich aan moest ergeren. "Ik vind het helemaal niet zo om te lachen! Het is zelfs heel belangrijk!"
"Belangrijk?" vroeg Merhameh, zonder te stoppen met lachen omdat hij, zonder zich op te richten, met zijn halve lichaam in het gat bleef steken. "Waarom?"
"Als bewijs! De Sihdi heeft zijn woord gehouden jou binnen een minuut te ontdekken. En ik heb bewezen dat ik ook niet langer nodig heb het te doen. Dat moet je toch toegeven! Of niet soms?"
"Inderdaad!" stemde ik vrolijk in. "Hoe heb je zo snel de weg gevonden?"
"Op de slimste en eenvoudigste manier die er is. Ik sloop namelijk stiekem en zachtjes achter je aan, want ik zei tegen mezelf: wat hij kan, kan ik ook! Toen jij je heel dicht tegen de steen drukte, lag ik al achter de volgende steen. Toen je die - - die - - - die grapjas weg zag glippen, zag ik hem ook. Toen je achter de steen kroop, nam ik snel de plek in waar je daarvoor nog gelegen had. Ik hoorde het vogeltje "Effendi, Effendi" roepen; het keerde weer terug en verdween, zonder me te zien, tussen de stenen en de rotswand. Ik wachtte nog een ogenblik en volgde haar. Ze was verdwenen. Waarheen? Ik zocht; ik vond het gat en kroop er in, net zo als jij er in gekropen was. Waarom lachen jullie me daarom uit! Overigens hoor ik dat ze je al Sihdi noemt; jullie schijnen al op zeer vertrouwelijke voet met elkaar te staan. Hoe weet ze dan dat je mijn Sihdi bent?"
"Dat heb ik niet hier maar buiten al gehoord," antwoordde ze. "Je hebt hem luid genoeg Sihdi en Effendi genoemd toen je steeds naar boven naar de hemel keek. Nu schijn je van de aarde te houden!"
"De aarde?" vroeg hij. "Hoezo - - -? Ach ja! Ik zit er nog in!"
Hij kwam er helemaal uitgekropen en richtte zich op. Hij keek nu niet meer vanonder af maar op ooghoogte. Toen gebeurde er iets zo verrassends, zoiets zeldzaams, zoiets diep aandoenlijks dat ik het zelfs vandaag nog niet zonder ontroering neerschrijf. Hij keek haar aan, deed een halve stap terug en keek haar weer aan. Zijn gezicht veranderde. Het werd ernstig maar daarnaast ook weker en weker. Zijn ogen werden vochtig. Het nam de mildste en zachtste uitdrukking aan waar het toe in staat was. En toch straalde het ook van geestdrift. Het was alsof hij droomde. Toen pakte hij de mouw van haar witte, linnen gewaad, kuste de zoom ervan en zei, zich tot mij wendend: "Ze is mooi! Ze is heel mooi, Sihdi! Oneindig mooi!"
Ze bloosde niet en ze antwoordde niet, zoals een ander meisje wel geantwoord zou hebben maar ze zei net zo ernstig en oprecht als hij: "Hij ziet mij niet; hij ziet slechts mijn ziel; daarom zegt hij dat!"
"Je ziel?" vroeg hij. "Ja, deze ook! Ik bedoelde in eerste instantie je gestalte. Precies zoals jij moet Marah Doerimeh, de ziel van de mensheid, voor de ogen gestaan hebben van hen die het geluk hadden haar te hebben gezien, toen ze nog jong en onberoerd door de pijn van het leven op jouw leeftijd was!"
Toen antwoordde ze: "Je kuste mijn gewaad. Deze kus was niet voor mij maar haar bestemd. Wat door jullie mooi aan ons gevonden wordt, wat jullie aan ons verblijdt, veredeld en verheven, dat komt van haar. Ik zend haar de heilige kus die haar behoort doordat ik hem aan diegene geef die haar kent."
Ze trad snel op me toe en drukte haar lippen op de zoom van mijn mouw. Toen ging ze door: "Vader vraagt of hij naar beneden zal komen, of dat je er de voorkeur aangeeft naar hem te klimmen?"
"We klimmen," antwoordde ik, "we willen echter niet onze paarden zo laten staan dat iemand die ondertussen komt, ze ziet."
"Ik ken een plek die zeer geschikt voor hen is als schuilplaats," zei ze. "Het is hier vlakbij. Ik zal hem Halef laten zien. Het volstaat als hij met me meegaat. Jij echter, Effendi, ga vast vooruit! De weg is niet te missen. We zullen je snel inhalen."
Ik knikte haar toe en zag nog dat Halef zich bukte om weer in het gat te verdwijnen en keerde me toen om om te doen wat ze van me wilde.

De weg was, zoals al gezegd, een zigzagweg, door smalle spleten en kloven naar de hoogte toe. Terwijl ik hem langzaam volgde, dacht ik aan dat jonge, mooie, oneindig sympathieke wezen dat daarnet mijn gezichtskring binnengekomen was. Ze heette Merhameh, "de barmhartigheid", en behoorde tot het oeroude, beroemde geslacht van Fadl, in het Nederlands "de goedheid". Vele zonen uit dit geslacht zijn verlichte heersers, baanbrekende geleerden en beroemde kunstenaars geweest. Wie de geschiedenis van de ontwikkeling van de mensheid en de volkeren kent, die weet hoe groot het aantal belangrijke en invloedrijke mannen geweest is die Fadl, Ben Fadl of Abd el Fadl geheten hebben. En nu zou ik helemaal onverwacht een Abd el Fadl leren kennen die een afgezant van de Mir van Dsjinnistan was en tegenwoordig met zijn dochter hier op de rotspoort woonde! Welk doel en welke redenen had dat?
Het komt niet in me op de schoonheid van Merhameh te beschrijven; de echte schoonheid heeft het herkenningsteken dat ze niet beschreven worden kan! Ik wil alleen zeggen dat ze niet op de manier van welvarende mensen maar zeer arm gekleed was. Ze liep op blote voeten zoals ik al gedacht had. Daarom en omdat de bodem uit grint en niet uit zand bestond, had ik tijdens het schertsende zoeken geen voetsporen van haar kunnen vinden. Haar eenvoudig, oriëntaals gewaad werd door een leren gordel bijeen gehouden. Het bestond uit gewoon, goedkoop linnen, was echter wit en geheel zonder vlekken, wat ik door de zeldzaamheid van water in deze streek wil benadrukken. Haar dik, donker, golvend haar was niet gevlochten, maar werd in haar nek door een snoer van bloemen bij elkaar gehouden en viel van daar weer open en in zeldzame lengte naar beneden. Al het overige wat over haar te zeggen is, zal men met de verdere loop van de gebeurtenissen leren kennen.
Ik was nog niet ver gekomen toen ik geruis achter me hoorde. Toen ik omkeek, zag ik Aacht en Uucht, mijn beide honden, die van Halef toestemming hadden gehad mij direct te volgen. Zodra ze mij bereikten, vroegen ze met de ogen en de kwispelende staarten of ze vooruit mochten lopen; ik vroeg ze echter doordat ik ze aaide bij me te blijven. Dat deden ze graag. Men kan namelijk ook dieren iets vragen doordat je wat je van ze wilt, niet bevelend maar door liefkozingen zegt. Ze doen het dan veel liever en ik denk dat dit ook voor hun genegenheid en trouw bevorderend is.

De zigzagweg had me eerst in zig naar links en dan in zag naar rechts gevoerd. Nu wendde hij zich weer naar links. Toen hoorde ik beneden mij stemmen. Merhameh en Halef kwamen. Ze bevonden zich in de diepere zig; ik ging op de hogere zag. Ik kon ze net zo min zien als zij mij; maar ik hoorde alles, wat ze zeiden. Halef zei net: "Je kunt heel ernstig zijn maar ook heel opgewekt, net zo als ik. Waarom gooide je naar me?"
"Het kwam zo bij me op. Het gebeurde gewoon. Ik kon niet anders. Je zag er zo strijdbaar-zachtaardig en zo - zo - - grappig uit!"
"Grappig? Masjallah! Grappig betekent toch zoiets als belachelijk! Ik verzoek je toch echt je mening over mij te veranderen! Als je wist wie ik ben, dan zou je - - -"
"Wie je bent dat weet ik!" viel ze hem in de rede.
"Echt? Nou, wie dan?"
"Je bent de sjeik van een beroemde stam!"
"Dat klopt!" bevestigde hij trots.
"Ben je een Arabier!"
"Natuurlijk! Iets anders zou ik niet willen zijn!"
"Ben je een dappere, trouwe en veelbereisde man!"
"Ook dat weet je? Luister dat bevalt me aan je, zeer, zeer! Maar hoe weet je dat?"
"Van de Effendi."
"Van hem? Ik had het kunnen weten! Hij heeft het je dus verteld? Precies zoals je zegt?"
"Ja, precies zo!"
"Een dappere, trouwe en veelbereisde man?"
"Ja."
"Allah zegene hem! Hij vertelt nooit een leugen. Hij spreekt steeds de waarheid, steeds. Juist dan als hij mij prijst! Hij is een heel belangrijke mensenkenner. Dat merk je aan de mening die hij over mij heeft."
"Inderdaad! Zijn mensenkennis is in elk geval groter dan de jouwe!"
"Oho! Waarom denk je dat?"
"Omdat zijn mening over jou veel juister is als de jouwe over mij."
"Hoe weet je dat? Wie heeft je deze onwaarheid verteld?"
"Jij zelf!"
"Nee!"
"O toch!"
"Bewijs het me!"
"Zo meteen! Denk toch aan mijn stoutmoedig naar voren stekende neus!"
"Allah w' Allah! Wat een fout van me!" riep hij vol spijt uit.
"Aan mijn krachtige, brede mond!"
"O droefheid!"
"Aan mijn sterke, dikke hals!"
"O geweeklaag!"
"Aan mijn stevige schouders en oksels!"
"O ellende!"
"Aan mijn ijzersterke klimheupen!"
"Hou op, hou op, hou op! Dat was slechts een vermoeden! Dat heb ik gezegd nog voor ik je zag; de mensenkennis begint echter pas dan als men de persoon, over wie men spreekt, gezien en gadegeslagen heeft. Mijn door jou beledigde mensenkennis dwing me je mee te delen hoe ik nu over je denk omdat ik je hier naast me zie lopen. Ik begin bij het laagste rijk, namelijk bij het stenen rijk, ga via het planten- dieren- en mensenrijk naar de engelen en stop bij de sterren."
"Je maakt me nieuwsgierig!" verzekerde ze.
"Ja dat wil ik geloven. Luister! Je bent de mooiste edelsteen die er is. Geen jaspis, geen amethist, geen robijn, geen diamant is aan jou gelijk! Alsjeblieft, loop langzamer! Je bent zelfs een parel! Maar, waarom loop je ineens zo snel?"
"Omdat ik de Effendi wil inhalen."
"Dat is helemaal niet nodig. We bereiken hem ook boven nog tijdig genoeg! Je bent dus de mooiste van alle bloemen. Geen viooltje, geen duizendschoon, geen lelie, geen - - loop toch niet zo snel; wacht even! - - tulp en roos zijn met jou te vergelijken! Langzamer, langzamer, anders kan ik je niet bijhouden!"
"Maak snellere en grotere stappen!" riep ze lachend terug.
Omdat ze zich haastte hem voor te komen, verhief hij zijn stem steeds meer en meer, terwijl hij overging naar het dierenrijk:
"Je bent de schoonste van alle vlinders - - - een snoezig, goudglanzend kevertje - - - een zingende nachtegaal - - - een blinkende paradijsvogel - - - een - - - alsjeblieft, blijf toch staan! Ik raak nog buiten adem!"
"Als ik een vlinder of een vogel ben, dan moet ik toch vliegen!" schertste ze.
Aan de stem te horen leek ze hem al ver voor te zijn. Om door haar gehoord te kunnen worden, was het niet meer genoeg luid te praten, maar hij moest roepen: "Dan stop ik met de dieren en kom bij de mensen! Je bent een kind van de lieftalligheid en beminnelijkheid - - - een dochter van de gelijkmatigheid en schone gestalte - - - luister toch! Blijf in de bocht staan! - - - een zuster van de bevalligheid en een streling voor het oog - - - bent een prinses, een jonge koningin, tot wiens eer - - - o kwelling, o pijn, o smart; ze blijft niet staan! Ze verdwijnt om de hoek! En ik heb haar nog helemaal niet gezegd dat ze een engel is, zelfs een ster, een ster die zich - -"
Meer hoorde ik niet, want achter me klonk het: "Effendi, zie je me? Ik kom!"

Ik keek om. Ze had zo-even de laatste bocht van de weg genomen en was voor Halef onzichtbaar en voor mij zichtbaar geworden. Ik bleef staan en liet haar naderbij komen. Haar gezicht glansde van genoegen en uit haar ogen straalde een overdaad aan geestelijk leven, die in haar huidige eenzaamheid gevaar had gelopen te verkommeren. Het ging haar precies zoals de grote mensenvriendin van wie naam zij droeg, namelijk de barmhartigheid: als ze zich niet ergens mee kan bezighouden, verdwijnt ze in zichzelf.
"Ik ben maar tien minuten met de Hadsji alleen geweest," zei ze, "maar toch ken ik al zijn beroemdheid met alle goede eigenschappen die hij bezit. Ook Hanneh die lieflijkste onder de bloemen ken ik al, net zo als Kara Ben Halef, zijn zoon die eens beroemder dan zijn vader zal zijn. Effendi, ik ben hem ontvlucht omdat hij het voornemen had me te loven en prijzen. Hij wilde bij de stenen beginnen en pas boven in de hemel ophouden. Maar niet ik verdien deze lof maar hijzelf. Hij fonkelt als een edelsteen en schittert als een ster. Tussen beide in ligt het planten-, het dieren- en het mensenrijk met al de mooie namen die nog beter bij hem passen dan bij mij. Zijn liefde voor jou is echter zo innig, zo grenzeloos en ontroerend als de liefde van het lichaam voor de ziel. Dat heeft direct mijn hart voor hem gewonnen!"
Als de liefde van het lichaam voor de ziel! Wat een uitdrukking, wat een vergelijk! Van zo'n jong meisje! Ik keek haar zijwaarts in haar lieve, mooie gezicht. De uitdrukking ervan was helemaal niet zo alsof ze iets bijzonders gezegd had. Als deze toon de normale was waarmee ze met haar vader omging, zou ik vandaag de vreugde smaken een hoogdenkende oriëntaal te leren kennen.
De weg was op vele plaatsen zo smal en steil dat Merhameh voorop ging. Een gesprek voeren was dus niet makkelijk. Ze trok echter ook zonder dit mijn hele opmerkzaamheid. Elk van haar krachtige, mooie, harmonische bewegingen nam de ogen gevangen. Ze kwam mij voor als een gedicht, als een levend sonnet, door God zelf in vlees en bloed geschreven om bij de schoonheid van haar naam dezelfde schoonheid van haar lichaam te voegen.

Kort voor we boven aankwamen, haalde Halef ons in. Hij had zich gehaast om mijn begroeting met Abd el Fadl niet te missen. Ik zag aan hem dat hij toen hij ons bereikte, een grappige opmerking voor de dochter op zijn tong had; deze scherts bleef echter achterwege vanwege de ernst en de verhevenheid van het uitzicht dat zich ons aanbood toen we de hoogte bereikten. We stonden nu op de ene, de westelijke pilaar van de poort en hadden alleen nog de dwarsplaat te beklimmen die de bovenste sluitsteen van de opening was. Toen we dat gedaan hadden, zagen we aan beide zijden de onmetelijk grote zee en achter en voor ons de schijnbaar even zo onmetelijke woestijn liggen. Geen schip, geen boot voer over de oceaan, die niet zoals gisteren met de langgestrekte, blauwe deining bewoog, maar in korte, donkergroene, met schuim bedekte golven. Het leek net alsof dit schuim bestond uit de luchtbellen van een zich diep onder de zeespiegel afspelend, geheimzinnig leven dat naar de oppervlakte verlangde, maar dit verlangen alleen in de gestalte van deze luchtbellen kon uiten. Terugkijkend zagen we verder niets dan helemaal buiten aan de rand van de woestenij een kleine verhoging die nauwelijks te zien was. Dat was de bron met de engel. En naar voren kijkend vloog de blik over een onmetelijke, troosteloos lijkende woeste eenzaamheid, die voor onze ogen werd afgesloten door de vulkanische rookwolken van Dsjinnistan. En midden in deze uitgeslotenheid en verlatenheid de smalle, stenen bergengte van Chatar die elk moment verdwijnen kon, verslonden door de beide zeeën die onophoudelijk aan hem knaagden. En op de smalle poort van deze pas wij, een paar armzalige zwakke schepsels die ondanks deze armzaligheid grote plannen hadden! Toen we vanaf boven naar beneden keken, leek het als gevolg van de optische illusie alsof de landengte op het water dreef en steeds heen en weer geworpen werd om plotseling om te vallen en met ons in de vloed te verdwijnen. Halef ging snel zitten en zei: "Sihdi, ik kan niet blijven staan, ik word duizelig. Ik moet gaan zitten, anders val ik naar beneden. Heb jij dat ook?"
"Een beetje, ja. Maar ik hoop dat het overgaat."
"Bij mij niet. Ik voel dat ik niet blijven kan, ik moet naar beneden. De zee spert zijn beide kaken open, één links en één rechts om mij te verslinden!"
En zich tot Merhameh wendend, ging hij door: "Wat hebben jullie voor ogen en zenuwen, jij en je vader! Ik zit hier op het midden van de poort en zit toch vol angst en afgrijzen. Jullie stonden echter toen jullie gisteren en vandaag zongen helemaal op de buitenste rand. Ik zou meteen naar beneden storten!"
"Wij zijn het gewend," zei ze eenvoudig. "Het is voor ons onmogelijk de vaste, zekere rots met het bedrieglijke, beweeglijke water te verwisselen."
"Ik heb tijdens het omhoogklimmen een begroetingstoespraak ingestudeerd die ik voor je vader wilde houden. Nu zit ik hier en kan ze niet houden! Dat doet pijn in mijn hart!"
"Sta me dan toe dat ik deze pijn van je hart neem! Sta op en kom! Ik zal je leiden."
"Jij? Mij? Hm! Ja dat zou misschien gaan. Maar hoe hou je me dan vast?"
"Zo vast dat je niet zult wankelen! Kijk, daar is de vader. Hij wacht. Kom!"

Zoals al gezegd lag hierboven op de hoogte van de poort een hoop stenen omgeven door bosjes. Deze bosjes wortelden in de stenen dwarsplaat. Hoe ze daar hun leven leefden, was me een raadsel. Nu zag ik dat deze steenhoop eigenlijk een hut was. Abd el Fadl trad net naar buiten. Hij was blootsvoets als zijn dochter en net zo sneeuwwit gekleed. Het eenvoudige, haïk-achtige gewaad werd op de heupen door een riem bij elkaar gehouden. Om zijn hoofd was een witte doek van het goedkoopste linnen op zo'n manier gebonden dat twee uiteinden op zeer eigenaardige, nog nooit door mij geziene manier tot op de schouders neerhingen. Aan de voorkant stak een speld, waarvan de knop bestond uit een heel gewone loden geweerkogel.
Abd el Fadl had een hoge, edele gestalte. Zijn rustige, zekere bewegingen verrieden karaktervastheid en duidelijkheid over zichzelf. Zijn gezicht was dat van man van over de zestig jaar die innerlijk echter nog een jongeling is. De familiegelijkenis met zijn dochter was niet te ontkennen. Hij bezat al haar trek-

ken, alleen waren ze scherper, rijper en vaster. Zowel uit hen als uit zijn ogen, zijn stem en zijn gehele wezen kwam een goedheid tot uitdrukking, een verdraagzaamheid en een welwillende ridderlijkheid die mij meteen voor hem innamen, niet alleen voor dit eerste, korte ogenblik maar voor altijd.
Onze begroeting verliep anders dan te verwachten was, in het bijzonder zoals Halef die gedacht had. Deze stond, zodra Abd el Fadl verscheen, van zijn plaats weer op en reikte Merhameh de hand om zich door haar te laten leiden. Maar de aanblik van de diep onder ons liggende zee, ontnam zijn schreden elke vastigheid. Hij wankelde als een dronken man. Hij strekte de ene, vrije arm wijd uit en sloeg er mee heen en weer alsof hij een balanceerstok droeg. Ik volgde hem langzaam met de honden. Zo naderden we de ons vol verwachting tegemoetkijkende vader van onze jonge gids. Halef kon er niet toe komen, te zwijgen. Hij wilde zijn redevoering loslaten en riep hem toe, nog voordat we hem bereikten: "We naderen je, o bezitter van deze vaste rotspoort - - - nou - - - foei - - - alles beweegt! - - - om je te zeggen dat jouw dochter - - - dochter - - - ons - - - Allah w' Allah, ze zal me nog laten vallen! - - - naar jou hierboven begeleid heeft, zodat we jou en jij ons zou leren - - - leren kennen - - - o wee, o wee! - - - leren kennen - - - kennen! Doordat ik je vertel wie we zijn, hoop ik dat - - - o ongeluk, o noodlot! Ik geloof zelfs dat de poort instort, nog voor ik klaar ben met mijn toespraak - - - mijn toespraak! - - - hoop ik dat we bij jou de inlichting krijgen die we van jou verwachten. Voor alles - - - Hamdulillah - - - Allah zij dank! De hut is open! Ik zorg dat ik binnenkom! Dan zie ik hopelijk het vele water daar beneden niet meer! Effendi, spreek jij verder! Ik moet weer gaan zitten!"

Er is in Duitsland een uitdrukking die luidt: "een leeuwerik schieten". Een in de lucht aangeschoten leeuwerik pleegt in loodrechte lijn op de akker neer te storten. Een "leeuwerik schieten" betekent dus: heel plotseling, als uit een pistool aangeschoten of op zijn hoofd geslagen, in loodrechte lijn naar de zijkant vallen. Er is geen betere uitdrukking voor deze onvrijwillige en toch beoogde beweging die alleen bij dronken of door duizeligheid getroffen mensen voorkomt. Dat was ook het geval bij Halef. Hij rukte zich los van het meisje en "schoot een leeuwerik" naar links toe en meteen de hut in, waar hij om zijn eigen as draaide en zich toen liet neerploffen.
"Daar ben ik!" zei hij, terwijl hij opgelucht adem haalde. "Zo snel sta ik niet meer op!"
Ik had innerlijk het gevoel alsof ik me voor de manier waarop we ons voorstelden, voor Abd el Fadl moest schamen; de "leeuwerik" die Halef schoot, zag er zo potsierlijk uit dat ik moeite had om niet in luid lachen uit te barsten. Merhameh moest echter oprecht en opgewekt lachen, en ook op het gezicht van haar vader glansde een zo hartelijke en open vrolijkheid dat ik er niet toe kwam me verlegen te voelen, te meer omdat hij op een toon van verontschuldigende goedheid zei: "Hij is de eerste niet. Bijna iedereen heeft daar last van. Het is niet aan ieder mens gegeven tegelijkertijd de diepten en te hoogten te begrijpen, zonder zijn eigen houvast te verliezen."
Dat was net zo'n veelzeggende uitdrukkingwijze als hiervoor bij zijn dochter. Daarbij waren zijn ogen meer gericht op Aacht en Uucht dan op Halef en mij. De beide honden schenen hem bijzonder te interesseren. Toch voegde hij aan wat hij zij nog deze woorden: "Je metgezel is niet op de hoogten van de bergen geboren."
"Nee," antwoordde ik. "Zijn vaderland is de vlakte van de woestijn. Daarom mist hij hier op deze hoogte zijn gevoel voor evenwicht."
"Hij is een Arabier," verduidelijkte Merhameh, "de sjeik van een beroemde stam. Hij heet Hadsji Halef Omar Ben Hadsji Aboel Abbas Ibn Hadsji Dawuhd al Gossarah."
Haar vader luisterde helemaal niet naar deze lange rij van namen. Hij kon zijn blik niet van de honden afhouden.
"Vergeef me," vroeg hij mij, "dat ik zo onhoffelijk ben me eerst met de dieren te bemoeien en niet met de mensen! Maar ze zijn voor mij van het grootste belang. Ik zag eens een paar honden, niet deze hier maar die er op leken, die van het zuiden naar het noorden gingen als geschenk. En ik zag een paar honden die van noorden naar het zuiden gingen, ook als geschenk - - -"
"Het eerste paar ging naar Dsjinnistan, het tweede naar het land van de Ussul," viel ik hem instemmend bij.
"En deze hier?" vroeg hij snel.
"Zijn broer en zus, de kruising van beide rassen," antwoordde ik.
Hij deed een stap terug, keek me met een lange, stralende blik aan en vroeg: "Zijn ze je eigendom?"
"Ja. Ik kreeg ze als geschenk."
"Als geschenk?" riep hij op vrolijke toon uit. "Dan ben jij, ben jij - - - ben?"
Hij waagde het niet de begonnen zin af te maken; maar zijn dochter viel snel in: "Hij is het, mijn vader, hij is het; hij heeft het schild! Hoor je?"
Ze trad op me toe en klopte me op de borst zodat hij de klank van metaal hoorde. Daarop klopte ze ook op zijn borst en ik hoorde precies hetzelfde geluid. Toen gleed er een glimlach als een zonnestraal over zijn gezicht; maar hij zei niet veel. Hij nam me bij de hand en zei slechts: "Wees welkom! Kom mee, naar je plaats."
Hij leidde me naar een zachte, groene, met gras bedekte bank, die naast de hut stond en vroeg me er op plaats te nemen. Ik deed dit zonder er iets speciaals bij te denken. Onmiddellijk zaten Aacht en Uucht naast me, links en rechts. Toen zei hij: "Ik verzoek je mij voor een ogenblik te verontschuldigen; dan staan we weer tot je dienst. Kom, mijn kind!"

Hij nam zijn dochter bij de hand en ging met haar zo ver bij ons vandaan als de rotsplaat reikte. Dat was de uiterste punt waarop ze gestaan hadden toen ze gezongen hadden. Terwijl ze er naar toe liepen, sprak Merhameh met haar vader. Ze scheen hem in het kort te vertellen wat ze van Halef en mij gehoord had. Zo stonden ze dicht bij elkaar, zij haar hoofd tegen zijn schouder geleund, stil, bijna zonder

zich te bewegen, uitkijkend in de aardse verte en ook op naar de hemel waarmee ze spraken zonder dat er een woord van te horen was.
"Sihdi, ik geloof dat ze bidden," zei Halef.
Ik antwoordde niet. Het was hierboven zo ongewoon, zo apart, zo heilig. Ik voelde dat er onzichtbare raadsels om me heen zweefden, dat hun oplossingen schijnbaar daar buiten in de wijde zee- en woestijnvlaktes lagen, in werkelijkheid echter in mezelf. Toen vader en dochter terugkeerden, waren hun ogen vochtig; op hun gezichten lag het als een bezorgde vraag. Hij ging aan mijn voeten zitten, terwijl zijn dochter een bescheiden teruggelegen plek opzocht maar toch zo dichtbij dat ze alles kon horen wat we bespreken. Abd el Fadl begon: "Mijn dochter heeft me gezegd dat je uit het land van de Germani komt en Effendi of Sihdi wordt genoemd. Sta me toe dat ik je ook zo noem?"
Ik knikte toestemmend met het hoofd. Hij ging verder:
"Jij hebt het schild, ik heb hem ook. We hoeven elkaar niet te kennen en toch kennen we elkaar! Wie en wat je in je vaderland bent en wie of wat ik in het mijne ben dat is op dit moment bijzaak; we zullen ons daar niet mee bezighouden. Zeg me van wie je het schild gekregen hebt, of het werkelijk Marah Doerimeh was!"
"Van haar zelf. Ze gaf het me in Ikbal toen ik met mijn Hadsji Halef Omar te gast was op haar slot. Ik kreeg hem toen ze me de opdracht gaf, naar Dsjinnistan te reizen."
"Dan ben jij degene die ik verwacht maar jou niet alleen. Er is nog iemand die een schild bezit."
"Hij zal ook komen, al over enkele dagen."
"Wie is het?"
"Een jonge man uit het land van de Ussul. Ze noemen hem daar de Dsjirbani."
"De schurftige? Houden ze hem ook voor waanzinnig?"
"Ja."
"Allah zij Dank! En jou ook voor dit bericht!" De blik op zijn dochter richtend, knikte hij blij naar haar en zei: "Hij is het; hij is het! Er is denk ik geen groot idee op aarde dat niet in de eerste dagen van zijn tijd als waanzin gold. Het uur van de vervulling schijnt naderbij te komen. De bergen branden. Het ijs van het noorden kruit naar het zuiden toe. De woestijn wordt gevuld met spijs en drank. De "waanzin" die ons de vrede brengt, kan komen! Maar hoe komt hij? Op welke wijze?"
Deze laatste, vragende woorden waren weer tot mij gericht. Maar ik kwam er niet toe ze te beantwoorden, want Halef viel snel in en wel op zijn bekende, pronkende manier: "Hij komt niet in het klein maar in het groot, niet alleen maar aan het hoofd van een heel leger, niet als vragende maar als bevelende die de hele wereld moet gehoorzamen."
"Aan het hoofd van een leger?" vroeg Abd el Fadl.
"Ja."
"Tegen wie?"
"Tegen de Tsjoban. Ze komen hier naar toe getrokken om de Ussul te overvallen en te beroven. De moedigen onder de Ussul echter die men Hukara noemt, trekken hen onder aanvoering van de Dsjirbani tegemoet. Beide legers zullen hier, bij deze bergengte, op elkaar stoten - - -"
"Wanneer, wanneer?" onderbrak Abd el Fadl hem.
"Binnen enkele dagen. Wij zijn voor het leger uitgereden om de bergengte te bekijken en de nadering van de Tsjoban te verkennen."
"Oorlog dus?" riep de "dienaar van de goedheid" uit, terwijl hij zeer opgewonden de handen ineensloeg. "Oorlog en bloedvergieten! Omdat de vrede zich alleen door bloed laat verwerven?"
"Nee, geen bloedvergieten!" sprak Halef tegen. "Wij willen door list en goedheid winnen, niet door haat en bloed."
"Onmogelijk!" riep Abd el Fadl uit, "dat zeg je om ons te toetsen."
"Wat? Niet mogelijk? Ik zeg je dat we ervaring hebben in deze manier van overwinnen. Ik zal het jullie vertellen. Luister!"
Ik opende al mijn mond om dit te verhinderen, maar hij was mij net voor: "Zwijg, Sihdi, zwijg! Alsjeblieft! Je kunt alles, behalve praten! Allah heeft mij de gave gegeven de wereld met de mond te beheersen. Jij bent dus verplicht te zwijgen, mij echter te laten spreken. Bovendien weet je toch dat ik ziek ben, dat ik duizelig ben en hier in deze hut moet zitten om niet van deze hoogte af te vallen midden in de zee. Zieken moet men hun zin geven, anders worden ze niet gezond!"
"Wat dat betreft," antwoordde ik hem lachend, "dan wil ik je weer gezond maken, zonder dat je - - -"
"Nee, nooit zonder dat!" viel hij mij in de rede. "Ik mag dus?"
"Ik verzoek je, laat hem spreken," zei Abd el Fadl. "Hij bevalt me ook, jouw beroemde Hadsji Halef!"
"Mij ook!" glimlachte Merhameh, terwijl ze met een stiekeme knipoog op mijn toegeeflijkheid appelleerde. Deze lieve instemming waarmee ze me tegemoet kwam, ontwapende me volledig.
"Spreek dan!" knikte ik de kleine Hadsji toe. "Maar wees genadig!"
"Ik zal zo genadig zijn dat zelfs jij door mijn genade niet alleen ontroerd zult zijn maar zelfs overweldigd," antwoordde hij.

En hij hield woord. Hij vertelde het dan wel op zijn poëtische manier maar hij hoedde zich voor elke overdrijving. Hij sprak zo objectief en met zo'n verstand van zaken als ik het nog nooit uit zijn mond gehoord had. Het was deze keer werkelijk een vreugde naar hem te luisteren, ook voor mij. Dat was des te meer verwonderlijk omdat hij zo hoogdravend begonnen was. Maar gedurende de hele tijd dat hij sprak, had hij een kiene, ironische trek op zijn gezicht, waardoor het me duidelijk werd waarom hij zo'n ongewone soberheid en zelfbeheersing had bij het spreken. En inderdaad, er gebeurde wat ik gedacht had! Hij vertelde over vroegere tijden, over het "Dal van de Trappen" en van de verscheidene gebeurtenissen uit ons leven die bewijzen dat de wijsheid boven geweld en de goedheid boven onrecht staat. Toen vertelde hij waar en hoe we met Marah Doerimeh bekend geworden waren en haar toen la-

ter weer ontmoet hadden. Zo kwam hij uiteindelijk op Sitara en van daar uit op de Ussul. Hij sprak daarbij zo kort en bondig, zo treffend en voorzichtig dat hij zijn gewoonlijke manier helemaal verloochende. En wat hem tot nu toe nog nooit gelukt was, lukte hem deze keer: hij vermeed alles wat indiscreet was; hij liep niet op mij vooruit en hij liet elke lof en elke afkeuring die er niet toe deed, achterwege. Hij liet van onze belevenissen bij de Ussul en tijdens onze rit hier naar toe niets weg, zodat aan het eind Abd el Fadl over alles ingelicht was wat hij moest weten. Toen Halef klaar was, wendde hij zich tot mij: "Nu, Sihdi, ben je tevreden met me? Ik hoop dat je aan wat ik gesproken heb niets hebt toe te voegen?"
"Het was goed, zeer goed!" loofde ik hem.
Hij verwaardigde zich mij vergevend toe te knikken en vroeg dan Merhameh, terwijl hij de ironische kienheid van zijn gezicht duidelijker liet zien:
"En jij? Ben jij ook tevreden?"
"Ja," verzekerde zij hem.
"Nee! Absoluut niet!" beweerde hij.
"Waarom niet?"
"Omdat je stiekem een knipoog aan mijn Effendi gaf! Je dacht dat ik het niet gezien had maar ik zag het wel degelijk. Daarom heb ik precies als Kara Ben Nemsi gesproken en niet als Hadsji Halef die met toespraken beroemder is dan alle andere mensen. Je hebt dus niet mij gehoord maar hem. Dat is mijn wraak voor dat stiekeme knipperen en ten tweede ook daarvoor dat je hiervoor bij me weggelopen bent toen ik alle steen- en planten- dieren- en mensenrijken jou ter eer in beweging zette. Je hoorde me praten maar niet spreken! Dat heb je er nu van!"

Vader en dochter hadden met buitengewone spanning toegehoord. De uitwerking op Abd el Fadl was ongewoon. Hij zei niets. Hij stond op uit zijn zittende houding en ging met langzame tred daarheen waar hij voorheen met Merhameh gestaan had. Ze vroeg: "Vergeef het hem dat hij zich verwijdert zonder te spreken! Hij is diep geroerd. We hebben daarnet tot God gebeden dat hij die we verwachten niet een man van geweld is maar een held van de goedheid. En nu we gehoord hebben dat deze wens in vervulling gaat, ging vader weg om Allah te danken. Hij doet altijd zo; hij kan niet anders! We hebben al lange tijd naar jullie uitgekeken. Ik kan niet zeggen hoeveel we naar jullie verlangd hebben. Maar het tapijt waarop je zit, zegt het je."
Ze wees naar de bank van gras. Ik keek naast me neer en op het groene, zachte oppervlak dat ik door het gewicht van mijn lichaam neerdrukte. Toen ging me plotseling een licht op waaraan ik helemaal niet had gedacht toen ik was gaan zitten. Ik stond snel op.
"Dit tapijt!" riep ik. "Het is een kostbaarheid in deze omgeving! Hebben jullie water?"
"We verzamelen de dauw van de nacht en drinken het sap van de nagrasvruchten," antwoordde ze.
"Stond dit gras hier dan niet? Hebben jullie het gezaaid?"
"Ja. We hebben het zaad van ver gehaald."
"En waar hebben jullie het mee begoten?"
"Met de dauw die we niet dronken zodat het tapijt kon groeien."
"En voor wie moest hij groeien?"
"Voor - - - voor - - - voor - - -"
Ze zei het niet meteen. Ze keek angstig om zich heen alsof ze niet gehoord mocht worden.
"Ik mag er niet over praten. Het is een geheim. Maar jou mag ik het vertellen, jou alleen. Vader kijkt niet en je Halef hoort het ook niet als ik zachtjes spreek. Jij zult het horen. Maar ik verzoek je, het aan niemand verder te vertellen, niemand!"
Ze kwam dicht bij me staan, legde beide handen aan haar mond en fluisterde:
"Voor - - - voor de nieuwe Mir van Dsjinnistan!"
"Is de oude dan dood?" vroeg ik snel.
"O nee! God verhoede dat!"
"En toch is er een nieuwe?"
"Dat hopen we!"
"Zonderling! En voor hem zal dit kostbare tapijt zijn?"
"Ja."
"Komt hij dan hier naar toe?"
"Als de profetie in vervulling gaat, komt hij over deze landengte getrokken."
"Waarom moest ik dan op het voor hem gemaakte, zeldzame tapijt gaan zitten? Ik ben het toch niet!"
"Dat kun jij toch niet weten!"
"Niet?" vroeg ik verbaasd. "Een Europeaan kan toch onmogelijk Mir van Dsjinnistan worden?"
"Waarom niet? En als hij nu de juiste is?"
"De juiste? Welke? Ik begrijp je niet!"
"Je zult me nog leren begrijpen. Daar komt vader terug. Ik verzoek je te zwijgen. Ik heb je niets verteld!"
Dat bracht me tegenover hem in verlegenheid, want het was voor mij onmogelijk geweest weer op het groene tapijt te gaan zitten. Elke grashalm zou me pijn hebben gedaan, afgezien daarvan dat ik het in geen geval ben voor wie deze plaats bestemd is. Nadat hij me verschillende malen gevraagd had weer te gaan zitten en ik me tenslotte niet op maar naast de bank ging zitten, werd hij opmerkzaam. Hij keek mij en zijn dochter onderzoekend aan en merkte dat ze diep en verlegen bloosde.
"Waarom gaat de Effendi anders zitten?" vroeg hij haar.
"Omdat ik dat tegen hem gezegd heb," bekende ze meteen, terwijl ze de handen vragend ineensloeg.
"Wat heb je tegen hem gezegd?"
"Dat de bank voor de nieuwe Mir van Dsjinnistan is."

Toen hief hij zijn wijsvinger omhoog; een andere straf was er niet. Tegen mij zei hij echter: "En jij houd jezelf niet voor de nieuwe Mir?"
"Noch voor de nieuwe noch voor de oude," glimlachte ik.
"Wie de laatste is dat staat vast. Wie echter de eerste is dat kan nog niemand zeggen."
"Maar ik ben het in elk geval niet!"
"Weet je dat zeker?"
"Ja."
"Nee! Want de nieuwe Mir van Dsjinnistan werd nog nooit in Dsjinnistan geboren en opgevoed!"
"Maar waarschijnlijk ook nog nooit in Europa!"
"O toch wel! Er is niets dat hem verhindert dat hij zelfs uit Amerika naar ons toe komt! Dsjinnistan heeft heel eigen wetten. In het huidige geval weet ik dat jij de nieuwe Mir niet bent; maar jouw komst hangt met de zijne zo nauw samen, en je hebt, zoals ik je oprecht zeg, meteen toen ik je zag die uitwerking op me gehad dat ik je vroeg op de plaats te gaan zitten die eigenlijk alleen voor hem bestemd is. Van jou komt het idee de Tsjoban hier te pakken. En alleen van jou komt het voornemen dit zonder bloedvergieten te doen. Daarom heb ik het gevoel alsof de door mij bereide zitplaats meer jou toebehoort dan de ander rover wie we praten. Na alles wat de sjeik van de Haddedihn daarnet vertelde, is het jullie wel toe te vertrouwen dat het jullie lukt wat jullie je hebben voorgenomen, maar ik verzoek jullie je ook van onze bijstand te bedienen voor het geval ons beiden mogelijk zou zijn nuttig voor jullie te kunnen zijn."
"Ik wijs jullie hulp niet terug, maar ik vraag jullie juist speciaal ons te helpen. Ik moet daar echter een voorwaarde bij stellen die ik jullie moet vragen."
"En dat is?" vroeg hij.
"Zwijgzaamheid. Het moet lijken alsof alles direct van de Dsjirbani uitgaat. Men moet niet over ons spreken maar over hem. Op hem moet alle eer en roem vallen; ons roemen en prijzen, daar moet men niet aan denken."
"Masjallah!" riep Abd el Fadl uit. "Is er in jouw vaderland ook een Dsjinnistan?"
"Hoe bedoel je dat?" vroeg Halef die het niet meteen begreep.
"Een Dsjinnistan misschien ook bij jullie in Arabië? Ik bedoel een kring van hoger staande, verder denkende en dieper voelende mensen, bij wie iedereen verplicht is de goede engel van zijn naaste te zijn zonder dat die dat merkt? Want dat is het toch wat jullie je voorgenomen hebben! Jullie willen de beschermengelen zijn van de Dsjirbani zonder dat hij of een ander het merkt. Dat is door jullie op zo'n manier in de geest van Dsjinnistan gedacht dat ik jullie van ganser harte mijn hulp toezeg en daarmee ook mijn zwijgzaamheid. Ik wil alleen nog weten in welke richting en op welke manier ik jullie kan helpen. Veel zullen we jullie evenwel niet kunnen bieden; jullie zien, wij zijn arm."
"Zoals de rijke vaak armer is dan de arme, zo is ook de arme vaak rijker dan de rijke," zei ik. "Jullie kunnen ons waarschijnlijk meer geven dan jullie zelf denken of vermoeden. Ik wil je zeggen hoe ik me de botsing tussen de Tsjoban met de Ussul voorstel. Dan zullen we snel genoeg zien hoe jullie ons kunnen ondersteunen."

Ik deelde hem mee wat de lezer al wist, met nog enige gedachten erbij die bij me opgekomen waren toen ik hier gisteren aankwam. Hij was het er niet alleen mee eens maar hij was ook enthousiast. Hij vond niets aan wat ik besloten had om te veranderen. Toen vervolgde hij: "Ik ben je oneindig dankbaar, Sihdi, dat je ons waardig gevonden hebt deze mededelingen uit je mond te laten horen. Nu weten we dat het voor ons mogelijk is een steentje bij te dragen. Onze hulp zal zich uitstrekken over twee gebieden, namelijk over de bergengte zelf en daarnaast ook over de steppe en woestijn van de Tsjoban, waardoorheen ik in mijn leven zo vaak gekomen ben dat niemand je betere inlichtingen kan geven dan ik. De bergengte kennen we allebei heel precies. We hebben genoeg tijd gehad ze tot in het kleinste hoekje te doorzoeken. Sta je me toe, je een voorstel te doen?"
"Ik verzoek je, hem uit te spreken!"
"Jullie rijden vandaag niet verder maar blijven tot morgen hier. De pas is voor jullie van zo groot belang dat je hem niet mag veronachtzamen. Je moet hem leren kennen; ik zal hem je laten zien. Dat doen we te voet, jullie paarden hebben dus een rustdag. ’s Ochtends onderzoeken we de ene helft en ’s middags de andere helft van de landengte. Merhameh blijft hier om voor ons voor de middag en de avond het eten te bereiden als we naar huis komen."
"Ik kan voor dit avondeten vlees en nog andere dingen leveren," kwam ik ertussen.
"Wij danken je!" antwoordde hij afwerend. "Jullie voorraden moeten niet worden aangesproken. We hoeven geen honger te hebben. De zee geeft ons kostelijke vissen; uit de woestijn halen we manna en aan de kust kweken we smakelijke narasappels die jullie zeker zullen smaken. Morgen blijft de sjeik van de Haddedihn echter bij Merhameh achter omdat jullie maar twee paarden hebben; wij beide echter, jij en ik, wij rijden naar het noorden op verkenningstocht om uit te kijken naar de krijgers van de Tsjoban. Ik ken de omgeving. We zullen waarschijnlijk meer succes hebben dan wanneer je met Halef rijdt die hier nodig is voor het geval er gedurende onze afwezigheid iets onverwachts gebeurt."
Dit voorstel beviel de Hadsji zodat hij zonder na te denken riep:
"Allah, w' Allah, Tallah! Dat vind ik heel goed! Ik blijf morgen hier, de hele, lange dag! Dan wil ik wel eens zien waar Merhameh allemaal heen loopt om aan al mijn diamanten, bloemen, paradijsvogels, prinsessen en engelen te ontsnappen! Ik ben het er mee eens! Jij natuurlijk ook, Effendi! Of niet soms?"
Ja. Ook ik gaf mijn toestemming, echter om andere redenen dan hij. Deze vader en zijn dochter waren ons als door de voorzienigheid gezonden! Dat ze geheimen hadden die we niet meteen bij de eerste ontmoeting konden ontdekken, dat was voor mij geen reden hun goedheid en hulp af te wijzen. En wat besloten was, werd meteen uitgevoerd. We braken op om weer naar beneden te klimmen en Abd el

Fadl mee te nemen. Helemaal bovenaan moest Halef weer geleid worden. Zodra echter het golvende meer uit zijn zicht verdween, was hij weer zeker van zijn voeten.

Beneden aangekomen, bracht Merhameh me naar de schuilplaats van de paarden. Deze was plek was slim gekozen en zeker als veilig te bestempelen. We zadelden af, niet alleen de paarden maar ook de honden. De laatsten moesten ons begeleidden en moesten dus vrij zijn van hun last. We gaven Merhameh onze water- en etensvoorraden, ook onze geweren, uitgezonderd mijn buks. Het was voldoende als ik alleen deze meenam omdat een gelegenheid of zelfs noodzaak om te schieten nauwelijks te verwachten was. We gebruikten het begin van de middag om dat deel van de bergengte waar we gisteren doorheen waren gekomen, beter te leren kennen. De namiddag was gewijd aan het deel dat nog voor ons lag, aan de kant van de Tsjoban dus. Er is geen reden deze smalle rotsstrook die van het ene land overging in het andere, uitvoerig te beschrijven. Er waren enige smalle plekken waar men van oever naar oever kon roepen en duidelijk verstaan kon worden. Zijn grootste breedte was in een klein kwartier te lopen. Zijn kusten aan beide kanten vielen zo steil in de diepte dat het onmogelijk was daar naar beneden te klauteren. Als Abd el Fadl wilde vissen, ging hij naar het zuidelijke uiteinde van de landengte, dus daarheen waar het aan het land van de Ussul grensde. Daar had hij tussen de rotsen een vlot van wilgentenen verstopt, waarmee een vaartocht langs de oever en een vispartij te wagen was, maar alleen bij een rustige, niet bij stormachtige zee. Daar had hij een klein, zeer goed verstopt bassin gebouwd, waarin hij de gevangen vissen bewaarde voor de tijd dat hij zich niet op het water waagde. En aan dezelfde kant, niet direct aan het water, maar een behoorlijk stuk het land op, was er een half natuurlijke, half kunstmatige beplanting van een soort Kukurbitacee die hij Naras noemde, hoewel het niet de eigenlijke Naras was die naar mijn weten alleen in Zuid-Afrika voorkomt. Maar het had een grote gelijkenis met Acanthosicyos horrida en bedekte met de veelvertakte, door elkaar gegroeide ranken zo'n grote oppervlakte dat men met de vruchten een hele wagen had kunnen vullen. De vruchten hadden de grootte van een sinaasappel tot een kleine sierpompoen. Onrijp smaken ze bitter, later echter zeer aangenaam aromatisch. Gedroogd worden ze als voedsel bewaard. De pitten smaken naar noten en zijn ook net zo voedzaam als zij. We waren gisteren ver aan deze plek voorbij gereden, zonder deze te zien en zonder te vermoeden dat hier midden in de honger van de rots-, zand- en waterwoestijn een broodmand geopend stond waaraan zich vele mensen konden verkwikken.
Deze vruchten waren het, waar Merhameh ons 's middags een gerecht voorzette dat ik bijna kostelijk kon noemen. Hierbij kwamen de vissen en een soort mannabrood dat uit een zetmeel bevattende Thallus van een Lecanorasoort bereid wordt, die in woestijnomgevingen niet alleen afzonderlijk maar zelfs in grote hoeveelheden pleegt voor te komen. Deze kleine Thallusbrokken lijken op tarwekorrels, zijn echter zo licht dat ze door de wind opgeheven worden, die ze over grote afstanden meeneemt en in de kuilen van de woestijn verzamelt. Men pleegt dan te zeggen dat het manna geregend heeft. Er zijn in die woestijnen kuilen die men als ze met water gevuld zouden zijn, vijvers of meren zou noemen. Ze bevatten echter geen water, maar Lecanorakorrels die door de wind zo diep bij elkaar gedreven zijn dat deze ze niet meer opheffen en verder dragen kan. Als hij ze dan ook nog met een laag zand bedekt zodat de plek er net zo uitziet als de omgeving, legt hij verborgen broodkamers aan, waarvan een enkele als men hem op tijd ontdekt, in staat is een karavaan van de hongerdood te redden. Abd el Fadl vertelde me dat zo'n kamer een half uur ten noordoosten van de landengte lag; hij had hem bij toeval ontdekt omdat hij geen mannahond bezat.
"Zijn er dan honden, met de hulp waarvan je het manna kunt vinden?" vroeg ik.
"Ja," antwoordde hij. "Wist je dat nog niet?"
"Nee. Ik heb hij nog niets van gehoord. Welk ras is dat?"
Toen nam zijn gezicht en heel andere uitdrukking aan. Hij knikte langzaam en bedachtzaam voor zich heen en vroeg: "Maar weet je dat de honden van de Ussul water vinden?"
"Ja."
"De honden van Dsjinnistan vinden het brood. Geen Ussulhond blijft staan als hij over manna loopt; hij merkt het niet eens. De hond van Dsjinnistan meldt het echter meteen, de hond van het echte, zuivere ras, en die zijn er niet veel. Hun prijs is bijzonder hoog."
Toen hij dat zei, ging me om het zo uit te drukken een licht op.
"Dus daarom de kruising!" riep ik uit. "Honden waarvan de neuzen op beide zijn gericht, niet alleen op water! Wat een vooruitziende blik en wat bedachtzaam van de Mir! En het eerste paar van deze nieuwe honden is mij net geschonken, en ik - - -"
"Het eerste paar?" vroeg hij, mij onderbrekend.
"Ja toch!"
"O Nee! De Mir van Dsjinnistan was de eerste die een hondenpaar van de sjeik van de Ussul ontving. Hij deed meteen een proef, en als de kruising gelukt was beantwoordde hij het geschenk met twee exemplaren van zijn edele Dsjinnistaniras. De eerste die dus dit nieuwe ras bezat, is hij."
"Wat is zijn naam? Ik heb hem nooit gehoord. Men spreekt steeds alleen van de 'Mir van Dsjinnistan', men heeft het er nooit over, hoe hij heet."
"Omdat hij geen naam heeft!"
"Geen naam?" riep Halef verwonderd uit. "Een naam is toch belangrijk! Denk bijvoorbeeld aan de mijne!"
"Dat is in jouw land het gebruik maar niet in het mijne. Er zijn landen waar de onverdraaglijkste mensen Friedrich kunnen heten; een ongelovige wordt Gottlieb en Gottlob genoemd, en iemand die van louter verdriet, nood en zorgen niet weet waarheen hij moet, wordt Felix genoemd; dat betekent "de gelukkige". Dat komt in Dsjinnistan niet voor. Daar is de naam waar. Hij stemt overeen met het wezen, met de functie, met het beroep. Ik heet Abd el Fadl, en het is ook werkelijk mijn beroep een "dienaar van de goedheid" te zijn. Mijn dochter wordt Merhameh genoemd; je zult binnenkort zien dat ze slechts

door barmhartigheid geleid wordt die gewend is, alles te vergeven, ook als het schuld met zich draagt. Zo wordt onze heerser kortweg Mir genoemd; maar wat dit woord zegt is hij ook in volle werkelijkheid. Mir is de afkorting van het woord Emir, wat zoveel als vorst, heer, heerser betekent. Dat is hij ook in de volste zin van het woord. Waarom dan een andere naam? Wij hebben geen lijsten van heersers met honderden namen en getallen die men uit het hoofd moet leren. Wij hebben alleen de Mir, de Mir. Je wilt naar hem toe; je zult hem zien, hem misschien leren kennen. Daarom zie ik ervan af lange redevoeringen over hem en ons te houden omdat die toch niet vertellen wat er over te zeggen is."

Toen we tegen de avond met onze verkenningstocht klaar waren en ik aannam de hele bergengte te kennen, vertelde ik Abd el Fadl van mijn grote tevredenheid over de ligging en gesteldheid van deze. De plaats kon voor onze doeleinden niet passender zijn. Als het ons lukte de Tsjoban tussen de rotsspleet en de rotspoort te krijgen, was succes verzekerd. De enige wens die niet vervuld leek te worden, was die om ook boven op de hoogte een verbindingsweg te hebben tussen de spleet en de poort. Als de vijanden als gevangenen beneden zaten en er een verborgen weg naar boven zou zijn, waarop men tussen onze afdelingen heen en weer kon gaan zonder dat de Tsjoban het merkten, dan hadden we voordelen in de hand die van grote waarde waren. Toen ik dit aan Abd el Fadl meedeelde, toonde hij een zeer bevredigd gezicht en zei: "Er is zo'n weg. Hij voort van de hoogte van de spleet naar de hoogte van de poort; je hebt echter begin noch einde gezien omdat hij niet in gebruik is en dus niet platgetreden is. Mijn dochter en ik gaan altijd onderlangs, niet daarboven."
"Kan men van dit hoge pad direct naar beneden gaan?"
"Nee, niet helemaal. We hebben het geprobeerd, konden echter van de laatste, onderste rotsplaat niet verder."
"Is het dan nog ver naar beneden?"
"O nee. Als je op dit plateau staat, bevind je je slechts een meter of zeven boven de oever van de rivier."
"Dat is niet veel. Hebben jullie niet geprobeerd de weg tot helemaal beneden aan te leggen?"
"Nee. De steen is te hard en we hebben geen gereedschap om hem te bewerken. Wil je de plek zien?"
"Ik verzoek je me deze hoge weg te laten zien. Dan zullen we ook zien of het pad dat niet helemaal naar beneden voert, nuttig voor ons kan zijn of niet."
Toen we dit bespraken, bevonden we ons in de schuilplaats van de paarden, waar Merhameh uitstekend voor gezorgd had. Ze aten mannakorrels, en het deed me goed te zien dat dit voor hen ongewone voer hen goed smaakte. Het bleek zelfs een delicatesse voor hen te zijn. Nu bereidde het probleem over het voeren van onze paarden in de woestijn mij geen zorgen meer.
We klommen omhoog naar de poort. Nog voor we de top bereikten, splitste de weg over hoogte zich af. Alleen omdat hij niet betreden was en er dus geen sporen waren, hadden we hem gisteren toen we voor de eerste keer voorbijkwamen, niet ontdekt. Zijn begin liep verborgen; toen viel hij vanzelf in het oog. Later was hij zelfs gemakkelijk te zien, maar hij verloor deze eigenschap pas in de buurt van de rotsspleet waar hij weer onzichtbaar werd. Eerst had ik zo'n weg niet voor mogelijk gehouden, en nu was er niet alleen bewezen dat er een was, maar zelfs nu in het schijnsel van de maan durfde ik hem te gaan. Dat kon van groot belang zijn voor ons. We hadden hem van het begin tot het einde gelopen, zonder dat Abd el Fadl ons de plek had laten zien waar het zijpad naar beneden voerde. Nu we echter terugkeerden en de plek bereikten, bogen we om een rotswand die we daarvoor helemaal niet gezien hadden en bemerkten, er achter aangekomen, een hele rij van verweerde natuurlijke treden en plateaus die de afdaling zover mogelijk maakten tot men op het plateau aankwam waar Abd el Fadl van gesproken had. Dit plateau lag zeker vier meter hoog boven de benedenweg die langs de rivieroever liep, en was zo groot dat men als men op hem lag van beneden af niet gezien kon worden. Hoogst welkom was het feit dat de treden die naar het plateau voerden, niet vrij lagen maar in de vorm van een geul naar beneden voerden, die degene die van boven kwam aan de blikken van hen die beneden stonden onttrokken. Dat was een omstandigheid die ik voor ons voor uitzonderlijk gunstig hield. Voor het doel dat ik voor ogen had, namelijk een heimelijk binnendringen midden onder de vijanden, was de hoogte van het plateau voor mij niet hinderlijk. Mijn lasso was lang genoeg om tot daar te komen, en kanten, gaten en spleten waren er genoeg om hem zo te bevestigen dat men zich aan hem kon toevertrouwen. Maar daar zei ik nu niets van: later als het nodig zou zijn, was er nog altijd tijd genoeg om het de anderen mee te delen.

Toen we weer bij de rotspoort aankwamen, ging de zon bijna onder, maar ik wilde graag zien wat Abd el Fadl voor een ruiter was en wilde ons voor onze rit van morgen met fris water voorzien. Daarom stelde ik hem voor nog voor de nacht naar de bronengel te rijden die hij wel kende maar zonder te weten dat er zich een vol waterbassin onder bevond. Hij had dat eerst van ons gehoord en was meteen en graag bereid het binnenste van de interessante, oeroude waterleiding te leren kennen. We leegden onze waterzakken voor Merhameh en namen alle vier de honden mee om zoveel mogelijk water mee te kunnen nemen.
Abd el Fadl was het niet meer gewend maar reed niet slecht. We kwamen snel bij de engel maar niet zo snel weer weg. Het binnenste van de bron hield mijn nieuwe vriend op een buitengewone manier bezig. Hij zei dat in de "Stad van de doden" precies dezelfde engel stond, zonder dat iemand wist voor welk doel hij gediend had toen de dodenstad nog vol leven was. Toen ik hem vroeg wat hij onder deze "Stad van de doden" verstond en waar ze lag, zei hij tegen mij dat het de oude hoofdstad van Ardistan was die moest worden verlaten toen de "rivier van de vrede" plotseling omgekeerd was en naar Dsjinnistan en het paradijs was teruggekeerd. Deze heerlijkste en meeste serieuze van alle ruïnelocaties van de aarde ligt dan wel niet op onze huidige, rechte weg naar Dsjinnistan, maar hij raadde ons ondanks dat aan deze stad te bezoeken omdat in ons hele verdere leven zich zo'n aanblik niet meer zou aanbieden.

Toen we bij de rotspoort waren teruggekeerd, aten wij drieën, hij, zijn dochter en ik, het avondeten boven, terwijl Halef dat beneden deed. Hij zei dan wel dat hij dit vanwege de paarden deed waarbij hij gedurende de nacht zou slapen, in werkelijkheid echter leek hem het gevaar van het naar beneden storten ’s nachts nog groter dan overdag, en daarom had hij besloten in de veilige diepte te blijven. Ik gaf echter de voorkeur aan de hoogte, ten eerste vanwege de hoogte zelf, ten tweede vanwege de beide lieve, hoogstinteressante mensen met wie ik de avond wilde doorbrengen om ze beter te leren kennen, en ten derde vanwege het vulkanische vuur dat men beneden niet kon zien, maar boven op de hoge poort in elk geval nog beter kon observeren dan op het tussen de boomkruinen gelegen tempeldak van de Ussul.

Toen ik met Abd el Fadl bij de engelenbron en zijn dochter met Halef alleen geweest was, had de laatste de gelegenheid benut haar zoveel mogelijk over zichzelf en mij te vertellen. In haar onbevangenheid herhaalde ze tijdens het avondeten alles, zodat ook haar vader het zou weten. Toen hij hoorde dat ik schrijver was en meer dan één boek geschreven had, scheen zijn interesse voor mij zich plotseling te verdubbelen. Hij zei echter niets maar vroeg mij eerst naar het doel en inhoud van deze boeken. Ik vertelde het hem. Merhameh sloeg de kleine handen in elkaar en riep vol vreugde uit: "Dan schrijf je over precies hetzelfde als waarover vader ook al zo veel geschreven heeft! Je zult in Dsjinnistan een lieve en welkome gast in ons paleis zijn en daar in de bibliotheek ook de boeken zien waar hij de schrijver van is - -"
Ze had nog wel meer willen zeggen, stopte echter al na deze zin omdat ze de vriendelijk bestraffende blik bemerkte die haar vader op haar wierp. Ze bloosde. Waarschijnlijk had ze niet aan ons mogen verraden dat hij, de hier zo eenvoudig, ja armoedig geklede man, daar paleizen en kastelen bezat en een van de hoogste hoogwaardigheidsbeklederss van het land was. Hij probeerde de indruk van haar woorden meteen weer uit te wissen doordat hij op bescheiden toon zei: "Ik heb slechts een enkel boek geschreven waarmee ik, ik moet het bekennen, nog helemaal niet klaar ben. De hoeveelheid van de stof heeft vele delen nodig."
"Mag ik de titel weten?" vroeg ik.
"Kan het volgens onze regels een andere zijn dan enkel mijn naam? Jij zou waarschijnlijk "Insanija" zeggen, de menselijkheid, de humaniteit, ik echter omdat ik Fadl heet, zeg slechts "de goedheid". Jij hebt jezelf de opgave gesteld in reisverhalen aan te tonen dat er in elk conflict van het leven geen blijvende overwinnaar kan zijn dan enkel de echte humaniteit, de ware menselijkheid. Ik beweer precies hetzelfde van de ware, menswaardige goedheid. Wij zijn broeders, jij en ik! Onze vader is het verstand, en onze moeder de goedheid. Laat ons als broer en zus met elkaar omgaan en ook al onze lezers vragen, dit te doen, jij de jouwe en ik de mijne!"
Hij reikte me de hand. Wat drukte ik die graag!
Na dit begin kon het verdere gesprek onmogelijk over alledaagse dingen gaan. Ik ontdekte op deze kostelijke avond steeds meer nieuwe goede eigenschappen bij de geleerde vader van onze mooie, lieve Merhameh. Hij was staatsman en geleerde; hij was ook dichter. En hij was ook krijger, en wat voor een krijger! Dat zullen we in het verloop van de feiten zien! Normaal gesproken was hij een zwijgzaam mens; vandaag sprak hij echter graag. En ik luisterde net zo graag. Het was voor mij een heel onverwachte verrijking, een snel, vreugdevol, geestelijk verheven leren. Ik leerde op deze avond meer over de psychologie van de Oriënt dan ik anders in maanden, misschien wel in jaren gehoord zou hebben. Daarbij veranderden de rookwolken in het noorden zich langzamerhand weer in gloeiende vlammen. De bergen wierpen hun grote, stralende, eeuwige woorden in ons gesprek. Kort gezegd, het is me onmogelijk deze avond te beschrijven. Merhameh zat nog steeds met gevouwen handen en zei niets, helemaal niets. Wat een geluk kind van zo’n vader te zijn en van jongs af aan in zo’n hoge, zuivere atmosfeer te mogen leven!

Ik heb Abd el Fadl een staatsman genoemd. Hij was een geboren diplomaat. Hij had zo zijn eigen, door haar goedheid onweerstaanbare manier uit te vinden wat hij wilde weten. Hoewel ik eigenlijk zeer weinig zei, bevond hij zich al snel in het bezit van alle kennis over mijn literaire doelen en over de in het Avondland nog ongewone manier waarop ik deze doelen probeerde te bereiken. Uiteraard interesseerde hij zich in het bijzonder ook voor de vraag of ik de bedoeling had ook de huidige reis te beschrijven. Toen ik dit bevestigend beantwoordde, informeerde hij: "Waar wil je beginnen? Natuurlijk al bij de Ussul omdat zij de vruchtbare humus-aarde zijn waaruit jouw werk zich moet verheffen om omhoog te komen en bloesems en vruchten voort te brengen?"
"Inderdaad," antwoordde ik.
"Dan zal het eerste deel van dit boek saai worden!"
"Dat kan ik helaas niet verhinderen!"
"De humus is voor de lezer nooit interessant. En al doe je nog zo zeer je plicht hen met de wortels van de komende gebeurtenissen te bezielen, dan zal men je ondanks dat niet begrijpen. Men zal je verwijten mystiek te zijn omdat elke worteling, ook de literaire, zich in mystieke duisternis voltrekt. Men zal je afkeuren, waarschijnlijk zelfs verdacht maken. Maar twijfel niet aan jezelf! Je moet hakken, bemesten, planten en bewortelen om het even of het hen die geen tuinlieden zijn, bevalt of niet! Als de aarde zich dan opent en de eerste gezonde, frisse ontkiemende bladeren verschijnen, waaruit zich de stam moet ontwikkelen, dan zal men een andere mening krijgen en je gelijk beginnen te geven. Ken je de plaats, waar deze bladeren zich zullen laten zien?"
"Ja."
"Waar?"

"Hier, bij jullie. De eerste levenstekens waarmee mijn boom uit de Ussulaarde stijgt, zijn jullie beide, jij en je dochter, de Goedheid en de Barmhartigheid. Uit hen zal zich in korte tijd de kracht van de stam ontwikkelen - - -"
"Van de Dsjirbani?" onderbrak hij mij.
"Ja. Want alleen deze is het aan wie, met wie en door wie wij anderen zullen groeien."
"Je hebt het begrepen, je hebt het begrepen!" riep hij met oprechte, hartelijke vreugde uit. "Laat ze het maar afkeuren, laat ze het maar afkeuren! Zoals het land van de Ussul achter je ligt, zo zal ook spoedig deze blaam achter je liggen. Je hebt allereerst in de bedompte laaglanden en de donkere bossen van het verrotte land te schrijven. Het enige licht dat er was, kwam van de vulkanen. Geen wonder dat men zich zelf voor gissend en mystiek houdt, terwijl jij toch slechts over de echte, alledaagse dingen schrijft die echter nog niemand kent. De landengte waar we ons hier en nu bevinden, voert niet alleen jou maar ook je pen uit het land van de noodzakelijke, natuurlijke vaagheden heen naar het land van de open, ongehinderde zonneschijn, waar zich het leven niet in het verborgene maar open en zonder schroom voor het oog van God en het oog van de mensheid afspeelt. Morgen zullen we dit land al betreden. En vanaf morgen zullen zich, zoals je lezers het wensen, duizenden van gestalten en honderden van daden en gebeurtenissen uit de woestijn van de Tsjoban en uit de landschappen van de Dsjunub zich oprichten om degenen die aan je boek twijfelen, te bewijzen dat jij in je beschrijving van de Ussul juist gehandeld hebt en helemaal niet anders kon! Ik ken dit land. Ik weet hoe verrassend de woestijn zelfs kan zijn. Verder weten we ook wat ons te wachten staat. De Tsjoban en de Ussul trekken op om hun ruwe krachten met elkaar te meten. De Dsjunub verzamelen zich van verre om over deze beide heen te vallen. De Mir van Ardistan bewapent zich tegen de Mir van Dsjinnistan. En hier staan vier arme, zwakke mensen, die echter zo'n goede wil en zo'n godsvertrouwen hebben dat ze vastbesloten zijn de strijd tegen al deze legers op te nemen en deze met liefde en verzoening te beslechten! Effendi, je werd niet in het werelddeel geboren waarover je wilt schrijven; ik kom echter uit Dsjinnistan en weet wat er gaat komen en wat er gaat gebeuren. We zullen veel beleven, en je zult veel te vertellen hebben. Je lezers zullen tevreden met je zijn!"

Hij reikte me de hand alsof hij me een belofte deed. Toen was het tijd om te ruste te gaan, want aan de stand van de sterren was het te zien dat het al na middernacht was en de volgende dag wilden we de verkenningsrit indien mogelijk vroeg beginnen. Toen ik ging liggen, schitterde de noordelijke hemel van flitsende, gouden stralen die als vleugels van engelen naar het zuiden streefden. Toen ik weer ontwaakte, stond het morgenrood in het oosten en Merhameh had het ontbijt al klaar gezet. We aten het op en gingen toen naar beneden naar Halef die op ons wachtte. De paarden en mijn beide honden waren gezadeld. De zijne gingen natuurlijk niet mee, ze bleven bij hem. Ik berekende onze afwezigheid op twee dagen, één heen en één terug. Waarschijnlijk moesten we in deze twee dagen minstens vier gewone dagritten afleggen. Dat kon ik van onze paarden verlangen, maar of ik dit ook van mijn begeleider kon verwachten dat moest ik nog zien.
Ik instrueerde Halef voor alle gevallen die mogelijk konden gebeuren. Merhameh luisterde zeer opmerkzaam. In haar ogen lag zo'n grote openheid en rust van het begrijpen dat ik op haar bijna net zo kon vertrouwen als op Halef. Abd el Fadl was nu niet blootsvoets. Hij had lichte lederen rijlaarzen aan die zijn armelijke have die hij hier bezat completeerde. In plaats van het heupsnoer droeg hij een brede linnen gordel waarin een mes en twee pistolen zaten. Toen mijn blik op de wapens viel, zei hij op verontschuldigende toon: "Ze zijn niet voor de aanval maar voor de verdediging bestemd als het echt niet anders gaat."
De zon kwam op uit de zee toen we opbraken. Het afscheid was kort. We namen niet aan dat we het gevaar tegemoet gingen. De waterzakken waren gevuld: we hadden genoeg. En wat betreft proviand waren we ook volop voorzien. Merhameh had voor ons toen we sliepen, mannabrood gebakken en de vleesvoorraad dusdanig aangebakken dat die zeker nog tot morgenavond goed bleef. Om een vuur te maken voor het bakken en braden, had ze had hout genoeg. Het was weliswaar onmogelijk dit uit de buurt vandaan te halen, maar de dagelijks van het zuiden uit stijgende zeespiegel droeg uit de bossen aan de kust van het land van de Ussul zoveel brandstof met zich mee dat er nooit gebrek was.

Meteen in het eerste kwartier van onze rit werd mij door de honden een vreugde ten deel die ik hier vertellen moet omdat het betrekking had op iets wat in de toekomst heel belangrijk zou zijn. We hadden ons namelijk, rechtdoor in noordelijke richting rijdend nog niet ver van de bergengte verwijderd toen Aacht en Uucht plotseling bleven staan en aansloegen. Door bewegingen maakten ze duidelijk naar links te willen. Abd el Fadl glimlachte. "Laat ze maar gaan!" zei hij. "Ze willen je laten zien wat ze kunnen. Voor het eerst in hun leven, en naar het schijnt meteen met grote zekerheid."
We volgden de honden in de aangegeven richting. Al na korte tijd bleven ze staan, onderzochten met de neus bij de grond de bodem en begonnen toen hem open te krabben, en wel op een plek waar zichtbare sporen bewezen dat er hier al voor ons iemand geweest was en op dezelfde plek gegraven had.
"Wat ligt daar?" vroeg ik. "Manna zeker?"
"Ja," antwoordde mijn metgezel. "Dat is de mannakamer die we hebben ontdekt en waarvan we sindsdien eten. Ik was buitengewoon benieuwd of ze de plek zouden vinden en hem ons zouden laten zien. Dat ze het gedaan hebben, maakt me voor de toekomst gerust. Zo lang deze honden bij ons zijn, hoeven we geen honger te hebben. Laten we onze richting rustig weer inslaan!"
Hij wilde verder. Ik steeg echter van het paard om de dappere honden te prijzen. Ik pakte een handvol mannakorrels uit het zand, hield ze hen voor, aaide en liefkoosde ze met de andere hand en herhaalde het woord manna zo vaak, tot ze begrepen dat ik daarmee deze korrels bedoelde die ze gevonden hadden. Door te kwispelen en enige vrolijke sprongen gaven ze te kennen hoe blij ze waren dit begrepen te hebben. Nu steeg ik weer op en volgde Abd el Fadl die al vooruit gereden was.

Ik hoef niet te vertellen dat hij Ben Rih, de moor van Halef, bereed, want mijn Syrr had ik niet afgestaan. Een beschrijving van de omgeving waar we doorheen kwamen, kan ik hier overslaan omdat ik hier later weer zou komen. Ik wil slechts kort er aan herinneren dat het zuidelijke deel van het gebied van de Tsjoban woestijn was, de noordelijke steppe. Door beiden liep de lege bedding van de uitgedroogde rivier, het land in een oostelijke en een westelijke helft delend. De tekens die op de kaart van de Dsjinnistani water betekenden, lagen op de westelijke helft. Ook Abd el Fadl was van mening dat dit deel van het land meer verborgen water bezat dan het andere deel. Er waren zelfs buiten de oude, opgedroogde rivier nog verschillende andere, uiteraard ook uitgedroogde geulen, die er vandaag nog van getuigden dat behalve de hoofdstroom hier nog andere rivieren en riviertjes bestaan hadden. Andere mensen echter, namelijk de Ussul en ook de Tsjoban zelf, beweerden dat de oostelijke helft van het land rijker aan water was omdat er daar een aantal oaseachtige punten waren die zich van tijd tot tijd met fris groen bekleedden en de paarden, kamelen, runderen, ezels, schapen en varkens van de nomadische bewoners voedsel boden. Ik voerde dat niet terug op een grotere hoeveelheid water maar op een andere gesteldheid van de bodem, die hier zachter was en uit aarde bestond en de vaak verschillende meters lange wortels van bepaalde Kalligonum- en Mimosensoorten toestond loodrecht tot grote diepte te groeien, tot het grondwater bereikt is. Ik zou voor elke tocht, of het nu een krijgs- of vredestocht was, aan het westelijke deel van het land de voorkeur gegeven hebben; maar omdat de Tsjoban het oostelijke deel voor vochtiger houden, was met zekerheid aan te nemen dat hun krijgstocht tegen de Ussul naar daar verplaatst was. We konden dus rustig doen alsof het westen niet bestond, en onze opmerkzaamheid helemaal op het oosten richten. Daarom reden wij tot de helft van de namiddag recht naar het noorden, waarbij we ons in de buurt hielden van de oude rivier, want deze vormde de uiterste westelijke linie die door het leger van de Tsjoban geraakt kon worden. Waarschijnlijk hadden ze echter een verder naar het oosten gelegen weg gekozen, die van de meest zuidelijke oase uitging, waar hun dieren de laatste gelegenheid vonden te kunnen grazen. Daarom bogen we nu in een rechte hoek naar het oosten van onze huidige richting af om in elk geval ons doel te bereiken. Want als ze al voorbij waren, dan zouden wij zeker op hun spoor stuitten en wisten dan meteen waaraan we toe waren. En voor het geval we geen sporen ontdekten, waren ze gewoon nog niet onderweg en konden we in alle rust op hun komst wachten.

We hadden slechts eenmaal, kort na de middag, tijdens de grootste hitte, rust gehouden en wilden daarna ook niet eerder weer uit het zadel stijgen dan dat het avond geworden was of dat er een speciale reden was dit te doen. Tot nu hadden we niets gezien, helemaal niets. De paarden waren te prijzen en Abd el Fadl ook; ze hadden zich voortreffelijk gehouden. Uiteraard was de veerkracht afgenomen, maar tekenen van echte vermoeidheid waren er niet, hoewel we tot nu, het midden van de namiddag, een afstand afgelegd hadden waar het leger van de Tsjoban waarschijnlijk twee dagen voor nodig hadden. En we reden nog enige uren verder, tot de tot nu toe volledig gladde, saaie vlakte verlevendigd werd met die verhogingen die de Arabisch sprekende bedoeïnen met de naam "Shiwahn el Handal" aanduiden. Deze uitdrukking betekent zo veel als "kolokwinten-tent" en is om die reden gekozen omdat deze verhogingen meestal de vorm van een grotere of kleinere, meest reusachtige tent bezitten en hun ontstaan danken aan de kolokwinten of soortgelijke woestijnplanten. Door de weerstand die de regelmatige dagelijkse wind van de ranken van de gewassen ondervindt, wordt hij bewogen deze met zand te bedekken. De plant doet zijn best uit dit zand omhoog te komen; hij stuwt nieuwe ranken naar de kanten en naar boven, die dan weer door de wind bedekt worden. Als gevolg van deze strijd tussen wind en vegetatie wordt de heuvel langzamerhand hoger, die dan meest de vorm van een ronde, vaak ook veelzijdige tent bezit en behoorlijk hoog kan worden. Als de ondergrond in plaats van een kolokwint een Narasplant is, waarvan de armdikke ranken en wortels een lengte van vijftien meter bereiken, dan kunnen er zandduinen ontstaan die twintig meter hoog zijn. Zo'n met "Shiwahn el Handal" doorkruist gebied biedt van verre de aanblik van een tentenkamp die echter alleen de nieuweling kan misleiden. Maar de psychische uitwerking laat zich ook zien bij de kenner. Wie zich tussen deze natuurlijke zandbouwsel bevindt, krijgt een gevoel van onveiligheid. Het is net alsof er elk ogenblik een vijand of een andere vervelende verrassing tussen de tenten vandaan kan komen.
Daarom was ik er eigenlijk niet voor te midden van deze verhogingen te overnachten; maar ze strekten zich uit zover het oog reikte, en de zon stond op het punt onder te gaan. Er bleef ons dus niets anders over dan rekening te houden met de omstandigheden. We zochten daarvoor een passende plek, een plaats die rondom door zandheuvels omgeven was en ons de noodzakelijke verborgenheid bood. Deze was snel gevonden; we stegen af, en ik liep er in een grote kring omheen om me ervan te overtuigen dat er zich geen andere mensen in de buurt bevonden. Er was nergens een spoor van levende wezens en dus namen we de zadels af en maakten het niet alleen ons maar ook onze paarden en honden gemakkelijk. Ze hadden hun plicht volop gedaan en de zorg meer dan verdiend die de mens schuldig is aan zulke edele, vlijtige en trouwe schepsels. Onderweg al hadden wij hun lippen en neuzen steeds met water gekoeld; tijdens de middagpauze was hen, net zo als ons, slechts enkele slokken toegestaan; nu kregen ze echter genoeg te drinken en ook zoveel voer dat ze verzadigd waren. Ik mag niet vergeten te vertellen dat Aacht en Uucht ons in de loop van de dag tweemaal opmerkzaam maakten op een mannakamer. Beide gelegenheden waren door mij benut hen het woord manna zo vaak voor te zeggen dat ze het nu kenden.
We waren nu moe en sliepen zeer snel in. We hoefden geen wacht te lopen want we konden vertrouwen op de scherpe zintuigen en ook op de slimheid van de honden. Dat dit het geval was, werd meteen vandaag, op de eerste avond van onze rit, bewezen. Naar de stand van de sterren was het nog geen middernacht toen de honden me wekten. Dat moest een reden hebben. Ik ging rechtop zitten en luisterde. Er was niets te zien en te horen. Maar een hele eigenaardige scherpe en bittere, mij tot dusver

onbekende geur was te ruiken, en wel zo weinig dat er een goede neus voor nodig was deze te bemerken. De plek waar het vandaan kwam, lag dus niet zo dicht bij ons in de buurt dat we bang moesten zijn ontdekt te worden. Ik rook dat het van een vuur kwam. Het handelde zich ongetwijfeld om mensen, en het was dus vanzelfsprekend dat ik moest nakijken wie en waar ze waren. Ik wekte dus Abd el Fadl en deelde hem het nodige mee; toen ging ik op pad, in de richting van de geur die, hoe verder ik kwam, steeds sterker werd. De honden liet ik achter, ik kon ze niet gebruiken.
Al snel herkende ik de geur. Het was de onaangename bittere stof van de kolokwinten. Men had de afgestorven dorre wortelen van deze plant uit het zand gegraven en als brandstof gebruikt. Dit was niet slim. Ik concludeerde daaruit dat we niet met voorzichtige en ervaren mensen te doen hadden. Ik moest me tussen een heel aantal zandtenten door slingeren, voordat ik de plek bereikte waar het om ging. Daar vond ik drie mensen, drie paarden en drie kamelen. Het vuur was zo klein dat het meer stonk dan dat het licht gaf. Ik zag en rook meteen dat het alleen maar het doel had gehad om koffie te zetten. Die was net klaar en nu liet men het vuur uitgaan. Ik vond het erg vreemd met stinkende kolokwintenhout aromatisch ruikende koffie te willen zetten; voor ons was het goed dat men het gedaan had, want wie weet wat er gebeurd was als juist deze onverstandigheid ons niet in staat had gesteld deze mensen te ontdekken.
Niets kon me bij het besluipen en beluisteren handiger zijn dan de zandverhogingen, waarachter men zo gemakkelijk verborgen kon blijven. De maan die bij onze eerste avond bij de Ussul ons slechts als een smalle sikkel verschenen was, was nu halve maan geworden. Zijn licht was genoeg om me wat ik kon zien zo duidelijk te tonen dat ik me niet vergissen kon, ook al was het niet mogelijk alle details en kleinigheden te herkennen. Wat ik nu niet kon zien zag ik de volgende morgen des te duidelijker, en daarom is het me vandaag al mogelijk onze nieuwe bekenden uitvoeriger te beschrijven dan toen ik ze hier zag liggen. Ik begin bij de dieren. De kamelen hadden niet twee maar één bult; hun slanke bouw met lange ledematen verraden dat het geen last- maar rijkamelen, ja zelfs snelle kamelen waren. Nu werden ze echter niet voor het rijden gebruikt maar voor het dragen van een last. Dat kon je aan de zadels zien die men van hen afgehaald had en naast hen had neergelegd. Hun lading bestond uit waterzakken, proviand en enkele kledingstukken en dekens. Uit het feit dat men dit soort kamelen had gekozen, was te concluderen dat de rit een gehaaste was. Twee van de paarden waren van hetzelfde hoge, benige maar niet zo zwaar onbeholpen slag als de paarden van de drie door ons gevangengenomen Tsjoban. Het waren weliswaar geen renpaarden maar in elk geval wel goede, onvermoeibare lopers. Het derde paard was edeler. Het behoorde tot hetzelfde ras van Perzen als de schimmel van de Maha-Lama en de eerste minister van Dsjunub. Wat de drie mannen betreft, een van hen was waarschijnlijk een gewoon mens. Zijn kleding bestond alleen uit een hoofddoek en een hemdachtige haïk. Hij zat apart en was, zoals ik de volgende vernam, door de beide anderen als gids meegenomen. Deze beiden zaten bij elkaar bij het vuur. De ene had de koffie gezet en goot die op dit ogenblik vanuit de meegebrachte bronzen kan in kleine kopjes. Hij deed dit erg onhandig. Het was aan te nemen dat hij normaal gesproken heel andere dingen te doen had dan koffie zetten. Een gewone man was hij niet. Zijn kleding was die van een welgestelde nomade. De groene kleur van zijn turban liet zien dat hij als nakomeling van Mohammed gold en dus de eretitel "Sejjid" voerde. Hij was een knappe, wat oudere man, behandelde echter zijn veel jongere kameraad met een liefde en opmerkzaamheid waaruit je kon concluderen dat de laatste in rang hoog boven hem stond. Deze jongere kwam me bij eerste blik gelijk bekend voor. Het was net of ik hem al eens had gezien. Zijn leeftijd schatte ik tegen de dertig jaar. Hij droeg een witte turban, broek, vest, jas en een mantelachtige cape in bonte kleuren, daarbij halfhoge leren laarzen met sporen met zeer grote raderen. Zijn gezicht was uiterst sympathiek, hoewel het door twee naar voren afhangende haarvlechten een vreemde, ik zou bijna willen zeggen, hunnenachtige uitdrukking kreeg. Zijn wapens bestonden, net als bij de anderen, uit een lans en geweer, pijl en boog en mes. Toen ik hem zo bekeek, steeg in mij het gevoel of veelmeer de overtuiging op dat hij tot die zeldzame mensen behoorde van wie men moest houden, of men wilde of niet.
Zijn beide, naar voren afhangende vlechten, verraadden mij waarom hij me zo bekend voorkwam. Onze gevangene, Palang, de Panter, de "eerstgeborene" van het volk van de Tsjoban, droeg ook van dit soort vlechten. De nu voor mij zittende jonge man was enige jaren ouder dan de palang, leek echter zo veel op hem dat de gedachte dat hij verwant met hem moest zijn, voor de hand lag. In elk geval beviel hij me veel beter dan de 'Panter'. Uit deze gelijkenis en uit de stevig gebouwde paarden, was niet met zekerheid te concluderen dat de mensen die ik beluisterde, Tsjoban waren. Als mijn vermoeden juist was, dan hadden we het hier misschien met de eerste voorposten of verkenners te doen die het leger vooruitgereden waren. Maar deze gedachte scheen mij niet helemaal aannemelijk. De tijd klopte niet. Ik kende de dag waarop de Tsjoban de bergengte van Chatar wilden passeren. Als ze deze tijd aanhielden, moesten ze al verder opgerukt zijn dan de drie mannen die ik nu voor me had. Ik had berekend vandaag achter hen te komen om uit hun sporen alles te halen wat we moesten weten. Met onze snelvoetige paarden kon het ons dan ook niet zwaar vallen hen weer vooruit te komen.

Ze dronken nu beiden de ingeschonken koffie. Ze zetten tegelijkertijd hun kopjes aan de mond. De uitwerking kwam tegelijk aan beide kanten: ze spogen wat ze in hun mond hadden meteen weer uit.
"Bah!" riep de Sejjid uit. "Allah vervloeke de bitterheid! Wie kan dat drinken!"
Hij maakte een gebaar van hoogste afschuw en wierp de inhoud van het kopje in het zand.
"Ik waarschuwde je!" zei de jonge man hartelijk lachend, terwijl hij ook zijn kopje leeggoot, op rustige, niet toornige wijze. "Het is de eerste keer in je leven dat je koffie hebt gezet."
"En dan net van dit soort hout!" toornde de Sejjid. "Wat kan koffie toch onverstandig zijn om de stank en smaak van de kolokwinten zo aan te nemen! Ik ben boos. Niet om mij maar om jou. Vergeef me, o prins!"

Prins? Dit woord viel me meteen op. De 'Panter' werd ook "prins" genoemd, die zich zelfs als "eerstgeborene" aanduidde. Hij erkende namelijk zijn oudere broer niet omdat deze wel dezelfde vader maar niet een mohammedaanse maar een christelijke moeder had. Men wist dat hij zich alle mogelijke moeite gaf deze broer uit de opvolging te verdringen of als dit hem niet zou gelukken voor zichzelf een persoonlijke heerschappij te gronden. Deze onenigheid met vader en broer was de reden dat de 'Panter' bijna nooit thuis bij de zijnen was. Hij woonde meestal bij de Mir van Ardistan, en men vertelde dat hij de heel speciale lieveling van deze oorlogszuchtig gezinde heerser was en zijn onbeperkt vertrouwen gewonnen had. Dat de 'Panter' nu, bij de geplande inval van de Tsjoban in het gebied van de Ussul, de eerste als verkenner vooruitgereden was, hoefde geen bewijs te zijn van vaderlandsliefde of patriottisme. Veelmeer lag de tegengestelde gedachte meer voor de hand, namelijk dat hij een actie in zijn hoofd had die tegen de huidige sjeik en zijn opvolger, tegen zijn vader en broer dus gericht was.
Deze broer, de echte Ilkewlad dus, de eigenlijke eerstgeborene, wordt door iedereen geprezen. Hij is algemeen geliefd. Men stelde hem in elk opzicht boven de daarna geboren prins, de 'Panter'. Zou hij het zijn die ik hier midden in de woestijn tegenkwam? Wat een geluk voor ons als het zo was! Een snelle, slimme en energieke benutting van deze omstandigheid kon in uiterst gunstige gevolgen voor ons zijn om te zetten!
De Sejjid wilde de koffie die nog in de kan zat, weggooien. Toen vroeg de gids of hij het op mocht drinken. Hij kreeg het. De beide heren stopten hun Tsjibuks om de geur van de kolokwint door de geur van de tabak te verdrijven.
"We nemen slechts enkele trekken, dan moeten we gaan slapen," zei hij die prins werd genoemd. "We moeten voordat de zon opgaat, weer opstaan. Denk je dat we de bergengte Chatar dan morgen nog voor de nacht bereiken?"
"Ja," antwoordde de Sejjid.
"Dan mogen we echter onderweg geen rustpauze nemen," zei de gids. "Het is van hier uit tot de bergengte zo ver dat onze krijgers meer dan twee dagen nodig hebben om er te komen. Ik denk dat wij met onze goede paarden en kamelen dit in een dag kunnen doen; maar ze zullen als we daar aankomen, zo vermoeid zijn dat ze niet verder kunnen."
Toen vroeg de prins: "En wanneer hadden we onze duizend krijgers bereikt als we hen op hun weg waren nagereden in plaats van deze directe en rechtstreekse weg naar de bergengte in te slaan?"
"Eerst overmorgen," antwoordde de Sejjid.
"Dan was het juist van ons deze lijnrechte weg te kiezen, hoewel er hier geen groene halm voor onze dieren is. Laten we hopen dat de duizend onderweg niets te kort komen! Anders vertraagt hun colonne en komen wij te laat om mijn broer te redden. Wat een geluk dat de anderen, van wie hij zich afgescheiden had voordat hij met zijn begeleiders gevangen genomen werd, hem toch nog nareden omdat ze bang werden dat er iets met gebeuren kon! En nog slimmer was het van hen dat ze geen tijd verspilden aan vergeefse moeite hem te bevrijden, maar onmiddellijk in een ruk naar huis reden om het mijn vader te melden! Mijn broer wilde zich aan het hoofd van de krijgstocht stellen. Nu hij echter gevangengenomen is, heeft mijn vader zelf de leiding overgenomen terwijl ik als de steeds vredesgezinde thuis moest blijven om zijn plaats in te nemen. Nu handelt het zich helaas niet meer om een gewone rooftocht maar om de definitieve verovering van het gehele gebied van Ussulistan. Wat zou ik er graag bij zijn om zoveel mogelijk de hardheid van de oorlog te milderen en om in liefde te bereiken wat in haat zulke grote offers kost! Wee de Ussul als we overwinnen! En dat we winnen, daaraan is niet te twijfelen! Ik zou het hen vergeven; ja, ik vind het zelfs heel vanzelfsprekend en juist dat ze mijn broer hebben gevangengenomen. Hij kent geen genade; hij zal zich bloedig op hen wreken. Hij zal het leven van onze eigen krijgers niet sparen om wraak op de Ussul te kunnen nemen. Het zal tot gevechten komen die ook aan onze zijde veel mensenlevens zal kosten. En toch hebben we deze mensen juist nu veel meer nodig als anders - - -"
"De Dsjunub, de Dsjunub!" viel de Sejjid levendig bij.
"Ja, de Dsjunub! Wie had gedacht dat we zo plotseling in oorlog met hen zouden zijn! En juist nu, wanneer duizend van onze krijgers, en wel de beste en betrouwbaarste, naar het zuiden getrokken zijn, met vader aan het hoofd! Hij weet nog niets van dit gevaar. Zou ik hem een bode kunnen sturen?"
"Nee, in geen geval!"
"Je hebt gelijk! Deze zaak is te belangrijk. Ik moet hem deze slechte boodschap zelf brengen, moet met hem overleggen, moet uit zijn eigen mond horen wat hij beslist, zodat ik het op de juiste manier kan uitvoeren. Het is het meest geraden dat we ons tot het uiterste haasten om Ussula met een snelle overval te overrompelen. Niet volgens de oude strijdmethode van lang aarzelen en onnodige redevoeringen en onderhandelingen, maar de stad overvallen als een dief in de nacht. Ik ben ervan overtuigd dat die zich dan overgeeft, zonder verzet te plegen. Dat biedt ons een reden en gelegenheid menselijk en humaan te zijn. Ook komt daardoor mijn broer meteen weer op vrije voeten en kan hij de onderwerping van Ussulistan tot een goed einde brengen, terwijl mijn vader de tijd krijgt om snel naar huis terug te keren en zich tegen de Dsjunub te keren. Mijn vriend, ik voel dat er een zware tijd nadert maar ook een grote tijd. Het is nodig deze tijden te begrijpen! Geloof me, het is niet meer het zwaard dat de beslissing brengt! Ik zeg je, de veldslagen van de volkeren werden vroeger door de ruwe vuist en later door intelligentie gewonnen. Tegenwoordig is alleen intelligentie niet genoeg de overwinning te behalen. Er komt nog iets nieuws, iets wat tot nu toe in de krijgsgeschiedenis onbekend was, namelijk de menselijkheid, de omzichtigheid, de goedheid en de barmhartigheid! Zonder deze nieuwe held is elke veldslag verloren, zelfs als hij wordt gewonnen - -!"
Hij sprong van zijn plaats op en sprak geestdriftig verder. Daarbij bleef hij echter niet op een plek staan maar liep heen en weer. Hij kwam herhaalde malen zo dicht bij me dat het er nog maar een stap nodig was geweest en hij zou me hebben gezien. Ik vond het geraden me terug te trekken. Ik had genoeg gehoord en wat ik nog niet wist dat kon ik door zelf na te denken compleet maken. Overigens stond het

nu bij me vast dat ik morgen al met deze prachtige mens heel anders zou spreken dan hij nu met zijn Sejjid sprak. Ik kroop uit mijn schuilplaats terug en ging naar ons kampement, waar Abd el Fadl op me wachtte.

Wat was hij verbaasd toen hij hoorde, wie ik gezien had! En wat was hij verrast over wat er gezegd was! Toen ik klaar was met vertellen, zei hij: "Er zijn dus meer verkenners van de Tsjoban in Ussulistan geweest dan men gedacht had! Ik heb ze niet gezien. Wie vijandelijke bedoelingen heeft trekt meestal ’s nachts door de bergengte omdat dan het gevaar iemand tegen te komen vanwege de engte van de ruimte het grootst is. Ze weten dat prins 'Panter' gevangengenomen is! De oude sjeik heeft daarom het opperbevel zelf op zich genomen! En dan hoort de in Tsjobanistan teruggebleven oudere prins dat de Dsjunub hetzelfde met de Tsjoban willen doen als wat deze met de Ussul voorhebben! Hij rijdt haastig zijn vader achterna om hem dit te melden en hem te waarschuwen! Maar hij rijdt zeer verstandig direct naar de bergengte, terwijl zij zich meer oostwaarts opgehouden hebben vanwege enkele slechte voederplaatsen die voor hen van geen enkel nut zijn maar hun reis alleen maar kunnen ophouden! Dat is een teken dat ze slecht voorzien zijn van proviand en voer. Ze rekenen er in elk geval op meteen aan de andere kant van de bergengte te kunnen verwoesten, brandschatten en plunderen, helemaal zo als het hun uitkomt! Zo hebben ze het altijd gedaan. Hoe denk jij echter, Effendi, over hun huidig plan?"
"Precies zo als jij. Ze vergissen zich!" antwoordde ik.
"Dat denk ik ook. Wat heb je voor vandaag besloten?"
"We gaan rustig slapen en slapen daarna uit."
"Zonder ons verder om de prins te bekommeren?"
"Ja."
"Zal hij ons niet ontdekken?"
"Nee. Wij liggen niet in de richting die hij wil inslaan. Hij rijdt naar het zuiden; wij hebben ons kamp westelijk van hem. Hij wil nog voor zonsopgang opbreken en heeft dus geen tijd om zich hier eerst rond te kijken."
"Je wilt hem dus laten gaan, zonder hem eerst gesproken te hebben?"
"Ja."
"En naar de sporen van de Tsjoban te zoeken?"
"Nee! Deze prins is meer waard en nuttiger dan duizend sporen die we nog zouden kunnen ontdekken. We zoeken niet verder want we hebben meer dan genoeg gevonden. We keren omen rijden hem achterna."
"Om hem gevangen te nemen?"
"Waarom dat? Het zou een slechte politieagent zijn die het zichzelf lastig zou maken met een mens die helemaal vanzelf en zonder dwang de gevangenis in zou lopen. Ik zou alleen in noodgevallen geweld gebruiken, alleen bij het optreden van dwingende gebeurtenissen waar ik nu nog niets van weet. Laten we dus rustig weer gaan slapen!"
"Maar als wij wakker worden, is hij weg!"
"Dat moet ook!"
"Misschien gaat hij wel ergens anders heen dan je nu denkt! Hij kan gemakkelijk van besluit veranderen!"
"Dan rijden we hem eenvoudig achterna. Nu ik hem eenmaal heb, laat ik hem niet meer los!"
"Ben je zo zeker van je zaak hem te kunnen volgen, zonder dat je hem ziet?"
"Volledig! Zoals de verhoudingen liggen, zal zijn spoor als een stevig, onbreekbaar touw zijn dat ik steeds in de hand houd. Goede nacht, mijn beste vriend!"
"Goede nacht, Effendi!" zei hij diep ademhalend. "Als jij denkt optimistisch en tevreden te kunnen zijn, dan ben ik het ook. Allah geve ons vrede! En niet alleen voor deze nacht!"
Ik sliep snel weer in, en wel zo vast dat ik niet vanzelf wakker werd maar door Abd el Fadl moest worden gewekt.
"Sta op, Effendi!" zei hij. "De prins is allang weg."
"Hoe weet je dat?" vroeg ik.
"Ik vermoed het omdat de zon allang is opgegaan en hij toch voor zonsopgang wilde opbreken. Wil je het niet eens nakijken?"
"Meteen!"
Ik stond op en sloop naar de plek waar de Tsjoban gelegen hadden. Ze was leeg. Er waren zoveel resten en bewijzen van hun aanwezigheid te zien dat een Arabische bedoeïen heel verbaasd zou zijn geweest over zo’n zorgeloosheid. Wat het betekende zich op het "oorlogspad" te bevinden, daarvan hadden deze mensen helemaal geen idee! Hun sporen waren zo duidelijk alsof ze met opzet gemaakt waren, en geen van hen had ook maar enige moeite gedaan ze uit te wissen. Toen we ze een kwartier later volgden, kostte het geen enkele moeite hun spoor te ontdekken. In werkelijkheid vormde ze het vaste, onbreekbare snoer waarover ik gesproken heb.

Onze paarden gingen uit zichzelf sneller dan die van hen. Daarom duurde het niet lang of we waren ze zo dicht genaderd dat we ze in de verte konden zien; toen stopten we. Dat herhaalde zich vaak en steeds op dezelfde eentonige manier, zodat het voor ons vervelend werd. We besloten ze in te halen, aan de zijkant, zodat ze ons niet konden zien. Dit konden we gemakkelijk doen omdat ze nu al urenlang de richting naar de bergengte aangehouden hadden en er voor ons geen reden was aan te nemen dat ze hier vanaf zouden wijken. We wenden ons dus een stuk naar het noorden toe. Toen we meenden ver genoeg van hen verwijderd te zijn, bogen we weer in zuidelijke richting, zodat we op een parallelle lijn met hen kwamen te rijden maar die niet zo dichtbij lag dat ze ons konden zien. Ten gevolge van ons sneller tempo, haalden we ze al snel in en kwamen uur na uur ze steeds verder voor, zodat we de

bergengte eerder moesten bereiken dan zij, hoewel we in de middag een rustpauze hadden en zij niet. Abd el Fadl was vol lof over onze onvergelijkelijke paarden. Hij beweerde nog nooit zoiets gezien te hebben. Hij was van hen gaan houden en liefkoosde en aaide hen voortdurend, ook naar de mijne reikte hij voortdurend.
Het was ongeveer twee uur na de genoemde rustpauze toen aan de horizon aan onze rechterhand een groep ruiters opdook die voor ons een raadsel was. Eerst konden we, vanwege de grote afstand, de troep slechts als troep zien, en niet als individuele ruiters onderscheiden. Toen dit wel mogelijk was, telden we acht personen. Ze hadden een zuidelijke richting aangehouden, later namen ze een richting aan die met ons zou samenkomen. Toen ze ons echter zagen, kwamen ze op ons af. Na hen dook al snel een tweede troep op die uit vele kamelen en zoveel ruiters bestond als nodig was de kamelen te beheersen. Dat waren de waterdragers voor de acht vooroprijdende personen. Deze laatsten waren zeer goed bereden en wel met donkerkleurige Perzische paarden. Slechts een van hen zat op een schimmel die van zeer edel bloed was. Deze ene reed vooraan. Hij was heel langbenige maar kort van lichaam. Zijn voeten konden elkaar bijna raken onder de buik van het paard. Zijn bovenlichaam miste echter zoveel hoogte dat het er uitzag alsof een jong, nog in ontwikkeling zijnd mens van zeventien jaar in het zadel zat. Natuur en kunst hadden geprobeerd deze tekortkoming te compenseren door een heel martiale uitdrukking van zijn gezicht, dat uitermate vol- en langbaardig was. Hetzelfde doel diende waarschijnlijk ook de ongewoon hoge, militaire pelsmuts, waarop een net zo hoge pluim van reigerveren prijkte. Ook zijn zeven begeleiders droegen zulke mutsen; alleen werden de reigerpluimen steeds kleiner, zodat de pluim van de zesde slechts uit een kleine veer bestond, de zevende had er helemaal geen een. Dat had waarschijnlijk te maken met het rangonderscheid.

De indruk die deze mensen maakten, was van een uitzonderlijke krijgshaftigheid. Ze waren hetzelfde gekleed, weliswaar oriëntaals geriefelijk en kleurrijk maar in dezelfde kleur en dezelfde snit. We moesten hun kleding dus als uniformen beschouwen. Ze waren allen bewapend met de in de Oriënt gebruikelijke schiet-, slag- en steekwapens. De enige uitzondering hierop was degene die op de schimmel zat. Hij droeg een kostbare sabel en in zijn gordel een pistool, verder niets. Toen hij met zijn mensen ons bereikte, commandeerde hij een luid, gebiedend "halt!" Ze gehoorzaamden meteen. Wij tweeën reden echter verder.
"Halt!" riep hij nu ook tegen ons.
We deden alsof we hem helemaal niet gehoord hadden.
"Halt!" riep hij nog een keer, en nu niet met een luide maar een brullende stem. We reden gewoon verder. Toen kwam hij ons achterna, de anderen bleven wachten.
"Waarom gehoorzamen jullie niet?" donderde hij ons aan. "Stop, zei ik; stop!"
We reden desondanks verder. Hij kwam naast ons rijden en ging door: "Zeg het me: zijn jullie soms doof! Kun je horen of niet?"
Ik antwoordde hem ondanks de belachelijkheid van zijn oproep: "Wij zijn niet doof. We horen wat je zegt."
"Waarom gehoorzamen jullie dan niet!?"
"Wie ben jij dat we je gehoorzamen moeten?"
"Vertel me eerst, wie jij bent!"
"Ik ben Ussul."
Deze inlichting was waar, want ik was toch Ussul geworden.
"Ussul?" vroeg hij verbaasd, terwijl hij mij met een verwonderde blik opnam. "Ik had me de Ussul anders voorgesteld! Ik wil naar hun toe. Ik kom uit Dsjunubistan. Weet je dat twee dagen geleden twee zeer hoge heren uit Dsjunubistan naar jullie toe zijn gekomen?"
"Ja, dat weten we."
"Heb je gehoord wie zij zijn?"
"De minister-president en de Maha-Lama, de hoogste van alle priesters."
"Dat klopt! Hoe zijn ze ontvangen?"
"Geheel naar hun waarde en bedoelingen."
Toen werd zijn gezicht vriendelijker, en ook zijn stem zag af van de toornige toon toen hij zei: "Daar ben ik blij om! Maar je weet natuurlijk niet wat ze bij jullie willen!"
"Waarom zou ik dat niet weten? Ze willen een verbond met ons sluiten, een verbond tegen de Tsjoban."
"Allah!" riep hij uit. "Ook dat klopt! Wie heeft je dat gezegd?"
"Zij zelf."
"Zij zelf? Is dat waar?"
Hij keek me nog scherper aan als eerst.
"Waarom zou ik iets zeggen wat niet waar is?" vroeg ik op scherpe toon.
"Vergeef me! De beide hoge heren zouden zulke mededelingen niet tegen een gewone Ussul maken!"
"Heb ik gezegd dat ik een gewone ben?"
"Nee! En jullie paarden - - -! Masjallah! Wat een voorname, kostbare dieren! Ik dacht dat jullie Ussul slechts dikke, vormloze monsters hadden die op neushoorns en nijlpaarden lijken!"
"Wat dat betreft zul je nog veel meer over ons horen wat je zal verwonderen!"
Hij bekeek ons, terwijl we verder reden maar in het bijzonder onze paarden nog grondiger dan eerst. De hoge waarde van de laatsten viel hem duidelijk op. Maar mijn niet zeer binnenlandse verschijning en de armelijke kleding van mijn begeleider brachten hem van de wijs. Toch kwam hij tot de conclusie: "Zulke paarden als deze, kunnen slechts voorname en rijke Ussul bezitten. Ik verzoek je me te zeggen wie je bent!"
"Het is bij ons gebruik vooraf te weten met wie je praat," wees ik hem terecht.

"Dat moet ik eigenlijk verzwijgen; maar ik hoor dat je in het geheim bent ingewijd, en denk dat het mij toegestaan is je deze informatie te geven. Ik ben namelijk de Tertib We Tabrik Kuwweti Harbie Fenninde Mahir Kimesne van Dsjunubistan."
Ik hield mijn paard in en zei: "Als deze titel nog langer is, vergeef me dan dat ik je onderbreek. Kijk eens om naar je mensen! Ze wachten daar waar je ze gezegd hebt te stoppen op je toestemming om verder te mogen rijden. Als je ze die niet ogenblikkelijke geeft zullen ze verdwenen zijn nog voor je klaar bent met je titel!"
Ze stonden werkelijk nog op dezelfde plaats en keken achter ons aan zonder hun meerdere te durven volgen. Deze hoorde niet de ironie in mijn woorden, hief zijn arm op en schreeuwde terug: "Voorwaarts, voorwaarts, ik sta het toe!"
Toen reden ze verder. Ook wij zetten onze paarden weer in beweging, waarbij hij ons meedeelde wie ze waren: "Wie ik ben dat weet je nu, namelijk de allerhoogste officier van heel Dsjunubistan. Op tochten zoals deze moeten alle geledingen van het leger mij begeleiden. Daarom zie je hier een generaal, een kolonel, een majoor, een kapitein, een luitenant, een sergeant en een gewone soldaat."
"Dan is dus het doel van je rit zeker zeer militair of, zullen we zeggen, strategisch?" informeerde ik.
Zijn zeer lange titel betekende namelijk niets meer dan "Strateeg". Hij was om het Europees uit te drukken, waarschijnlijk de Generaalstafschef van de sjeik van Dsjunubistan.,
"Zelfs zeer!" antwoordde hij, terwijl hij met zijn hand op zijn sabel sloeg en zijn paard tot een demonstratieve Lançade dwong. "Dat de Tsjoban jullie willen overvallen, dat weten jullie al?"
"Inderdaad."
"En dat wij jullie willen helpen ze te verslaan, ook?"
"Ja."
"Dergelijke verbonden moeten normaal gesproken zeer geheim worden gehouden. Onze sjeik echter die zoals bekend een beroemde diplomaat is, besloot met weloverwogen redenen af te zien van deze geheimzinnigheden. We hebben heel dicht in de buurt van de sjeik van de Tsjoban onze beste spionnen. We hoorden dat hij zijn zoon, de 'Panter', op verkenning naar Ussula gestuurd heeft. Deze 'Panter' heeft de opdracht de verovering van Ussulistan te leiden. Hij heeft een oudere broer; die is een bijzonder verstandig man, die we moeten vrezen als raadgever. Zo lang hij en zijn vader, de oude sjeik, thuisblijven, zijn we gedwongen twee legers te hebben, namelijk een voor de observatie van deze beiden en een als bondgenoot voor hen. Daarom zonnen we op een middel de sjeik samen met de oudere prins te dwingen aan de krijgstocht met hun krijgers naar Ussulistan deel te nemen. Met de dan zonder leiding achtergebleven Tsjoban zouden we dan gemakkelijk spel hebben gehad. Maar we konden geen middel vinden. Toen zond plotseling een van onze spionnen een koerier met de boodschap dat de 'Panter' door de Ussul gevangengenomen is en dat de oude sjeik zich zelf snel aan het hoofd van zijn krijgers zal stellen om de bergengte van Chatar door te rijden en de gevangene te bevrijden. Dat we met deze boodschap blij waren spreekt vanzelf! Nu ging het erom de oudere prins ook te laten verdwijnen. Wij waren ervan overtuigd dit door het verraad van ons bondgenootschap met hen te bereiken. Toen het de prins ter ore kwam dat wij jullie te hulp kwamen, was hij gedwongen zijn vader hiervan te berichten. Zo'n belangrijke boodschap vertrouw je niemand anders toe maar je brengt ze zo snel mogelijk zelf, eens te meer omdat de zoon beslist moet overleggen met zijn vader wat nodig is om ons zowel in het noorden bij de Tsjoban als ook in het zuiden de Ussul af te weren. Daarom stuurden we de zoon van de Sef el Berinz snel zijn ijlbode weer terug en droegen hem op de prins voorlopig ons bondgenootschap met jullie mee te delen en hem dan op de gedachte te brengen zijn vader deze boodschap niet door een boodschapper maar in eigen persoon te brengen."
"Is het hem gelukt? Heeft hij dat bereikt?" informeerde ik toen hij een pauze maakte.
"Dat weet ik niet, want ik had geen tijd er op te wachten," antwoordde hij. "Ik ben er echter van overtuigd dat de prins nu al onderweg is. Maar niet alleen hij, ik ben het ook! Omdat ze beiden naar het zuiden zijn gegaan, de sjeik van de Tsjoban en zijn oudere prins, hebben wij geen bijzonder waarnemingskorps nodig in het noorden. Ons leger kan dus bij elkaar blijven en is meteen naar het zuiden opgebroken, naar de bergengte van Chatar om zich daar met jullie krijgers te verenigen. Ikzelf ben vooruitgegaan om jullie onderhandelingen met onze Maha-Lama en onze minister, voor het geval ze nog tot geen resultaten gevoerd hebben, snel tot een einde te brengen. Misschien is het goed dat ik onderweg al op jullie gestoten ben. Wat zeg jij daarvan?"

Ik deed alsof ik diep nadacht en zei eerst niets. Ik wilde tijd winnen. De onvoorziene feiten en verwikkelingen stormden als het ware op ons af. Het was alsof er hoog in het noorden een machtige, sterke hand was die ons de gebeurtenissen als kegelballen toeschoof waarmee ze kegelen speelden. Wij hier beneden dienden als kegelknapen. We hadden verder niets te doen dan elke kegel op de juiste tijd op de juiste plaats te zetten.
In de eerste plaats had deze Tertib We Tabrik Kuwweti Harbie Fenninde Mahir Kimesne een ongelooflijke, ja onvergeeflijke fout begaan zonder het door te hebben. Hij had in zijn ijver een naam genoemd die hij niet had mogen noemen. Hij had daardoor verraden dat degene die de Tsjoban aan de Dsjunub verraden had, de zoon was van het "Zwaard van de prins" die onze gevangene was. Hieruit lieten zich conclusies trekken waaraan ik me op dit ogenblik onmogelijk kon wagen.
Doordat de Tsjoban door de Dsjunub niet aan de in het noorden tussen hen in liggende grens maar hier in het zuiden aangevallen zouden worden, werden de feiten zo dicht en zo dwingend bij elkaar gedrongen dat er bijna geen tijd overbleef om te overleggen. Vandaag was het namelijk zondag en morgen, maandag dus, was de aankomst van de Tsjoban bij de bergengte te verwachten als het bij de plannen bleef die de Sef el Berinz ons op het eiland toen ik ze met de sjeik van de Ussul afluisterde, verraden had. Wat moest er tot dan nog niet allemaal gedaan worden! Zou de Dsjirbani op tijd aankomen met zijn Hukara? Deze heel belangrijke vraag en vele andere, ook belangrijke, wilden zich nu aan me op-

dringen; maar ik kon me niet met ze bezighouden want de "Strateeg" met de lange titel nam me in beslag. Hij zei: "Nu ik jullie gezegd heb wie we zijn, verwacht ik dezelfde beleefdheid van jullie. Ik vraag je mij antwoord te geven!"
Deze uitnodiging was aan Abd el Fadl gericht. Hij antwoordde: "Ik heet Abd el Fadl."
"Ben je ook Ussul?"
"Nee."
"Wat dan?"
"Mijn vaderland is Dsjinnistan."
De "Strateeg" schoot omhoog in zijn zadel, zo ver als het met zijn korte bovenlichaam mogelijk was, en riep op wantrouwige toon uit: "Een Dsjinnistani dus, een vijand van ons? En je geeft je voor een Ussul uit?"
"Wanneer heeft hij dat gedaan?" vroeg ik. "Jullie hebben toch nog geen woord met elkaar gewisseld!"
Hij antwoordde streng: "Omdat jij een Ussul bent, moest ik natuurlijk ook hem er voor een houden! Wat is je naam!"
"Men noemt mij Kara Ben Nemsi."
Nauwelijks had ik dat gezegd, of hij hield zijn paard in, pakte ook het mijne bij de teugel en vroeg, nog strenger wordend: "Ben Nemsi? Ben je misschien ook geen Ussul?"
"Ik ben er een," antwoordde ik.
"Maar je naam wijst op een andere heel andere afkomst! Waar ben je geboren?"
"In Dsjermanistan."
"Dat tussen Inglistan, Frankistan, Russistan en Oesterrandsja ligt?"
"Ja."
"Dan ben je dus toch geen Ussul! Je hebt me belogen!"
In elk ander geval had ik deze laatste woorden energiek hebben teruggewezen; hier verklaarde ik echter in alle rust: "Ik ben niet als Ussul geboren en heb toch niet tegen je gelogen. Ik ben Ussul geworden. De Ussul wilden het zo."
"Wie niet als Ussul geboren is, kan ook geen Ussul zijn en nooit Ussul worden! Ik geloof je dus niet. De Ussul zijn niet zo klein als jullie en hebben ook niet van die paarden. Overigens komen jullie niet bij de Ussul vandaan maar rijden jullie naar hun gebied toe. Dat betekent dat je uit het land van de Tsjoban komt. Dat is hoogst verdacht. Jullie zijn of Tsjoban of vrienden en bondgenoten van hen. Misschien is de oudere prins toch thuisgebleven en zijn jullie de boodschappers die hij naar zijn vader stuurt om hem over ons verbond met de Ussul te vertellen!"
"Bedenk echter dat ik wist dat jullie Minister-president en de Maha-Lama naar de Ussul gereden zijn! Ik moet dus een Ussul zijn!"
"O nee! Want de zoon van - - -" hij stopte midden in zijn redevoering en verbeterde zichzelf doordat hij doorging met: "Onze spion bij de Tsjoban heeft geweten dat we deze twee zouden sturen. Hij heeft dat ook meteen tegen de prins gezegd, en van hem heb je het dan gehoord. O, ik heb je door! Ik moet op zeker spelen. Ik neem jullie gevangen. Hopelijk verzet je je niet want dat zou je slecht bekomen! Ik ben de Tertib We Tabrik Kuwweti Harbie Fenninde Mahir Kimesne van het rijk van Dsjunubistan! Begrepen?"
"Dat imponeert mij niet," antwoordde ik.
"Maar wij zijn met z'n achten en jullie maar met z'n tweeën. Denk daaraan!"
"Ook dat houdt mij niet tegen, mijzelf te verzetten als ik me al zou verzetten. Het is echter onzin dit te doen; want wij rijden naar de Ussul en jullie rijden naar de Ussul, en als we aangekomen zijn, zullen we direct weten hoe de zaken er voor staan. Ik hoef mezelf dus helemaal niet te verzetten."
"Dat denk ik ook. Je schijnt mij, afgezien van het feit dat je verdacht bent, een fatsoenlijk en bedachtzaam mens te zijn die je niet als een gewone kerel moet behandelen. Ik zou je eigenlijk je wapens moeten afnemen, maar ik zal het niet doen als je me belooft jezelf als onze gevangenen te beschouwen en geen poging zult doen te ontsnappen."
"Ik beloof beide."
"Je metgezel ook?"
"Ja," antwoordde Fadl.
"Dat is genoeg!" besliste de strateeg. "Jullie zullen inzien dat iemand van mijn rang niet kan omgaan met mensen die zijn gevangenen zijn; ik trek me dus terug van jullie. We zullen twee groepen vormen: vier van ons rijden vooraan, vier achteraan; jullie rijden in het midden. Dus, aansluiten!"

Het gebeurde, zoals hij gezegd had: hij zette zich met de generaal, de kolonel en de majoor aan het hoofd; de kapitein, de luitenant, de sergeant en de soldaat sloten de rij, en wij, nou, wij, wij sloten gewoon aan! Toen zette de stoet zich weer in beweging. Iedereen was stil, ook Abd el Fadl. Ik zag doordat ik naast hem reed, schijnbaar zonder op hem te letten dat hij mij herhaaldelijk en onderzoekend aankeek. Eindelijk gaf hij uitdrukking aan zijn gedachten doordat hij op terughoudende toon vroeg: "Wil je echt op deze manier verder rijden? Als gevangene, Effendi?"
"Ja," antwoordde ik.
"Wat zal je Halef daarvan zeggen! Zoals hij jou aan mij en mijn dochter heeft afgeschilderd, had ik een ander gedrag van je verwacht."
"Dan heeft hij mij dus fout afgeschilderd."
"Wat zou je echter doen als je echt geen Ussul zou zijn maar een vriend van de Tsjoban?"
"Ik zou de man met de eindeloze titel uitlachen met al zijn rangen erbij. Hiervoor heb ik echter, zoals nu de verhoudingen liggen, geen enkele reden. Ik zou als ik nu onnodig zou tegenstribbelen het plezier bederven wat ons thuis wacht. Onder dit "thuis" bedoel ik natuurlijk de bergengte waarop jouw woning ligt."
"Plezier? Welk plezier?" vroeg hij.

"Het weerzien met al onze verschillende gevangenen. Als gevangene beschouw ik vooruitlopend ook iedereen die we eigenlijk nog niet hebben ingerekend."
"Deze acht officieren ook?"
Hij bedoelde de acht voor en achter ons rijdende personen.
"Ja," knikte ik. "Het zal toch zeer interessant worden als de beide prinsen van de Tsjoban geheel onverwachts elkaar ontmoetten of als onze huidige begeleiders samen met de Maha-Lama en de eerste minister elkaar moeten bekennen dat ze ondanks hun vermeende wijsheid, voornaamheid en waardigheid ongelooflijk dom gehandeld hebben."
"En als je de beiden dan tegenover elkaar zet, de Tsjoban en de Dsjunub die eerst de Ussul en dan zichzelf wederzijds te slim af willen zijn en elkaar willen ombrengen en nu tot hun schaamte moeten inzien hoe zeer ze zelf bij de neus genomen zijn!" viel Abd el Fadl snel begrijpend in. "Ja, je hebt gelijk, Sihdi, er wachten ons nog hoogst interessante scènes die misschien vandaag al beginnen. We zijn namelijk al heel dicht bij de bergengte. Binnen een uur hebben we hem bereikt. Wie is dat echter, daar verderop?"

Hij wees bij deze woorden naar de vlakte voor ons, waarop een dik, viervoetig dier verscheen waarop iets zat. Het kwam recht op ons toegelopen en wel op een sukkeldrafje. Hoe dichterbij het kwam, des te groter werd het voor ons en des te duidelijker zag men ook wie het was die het op het zijn rug droeg. Je kunt je indenken hoe verwonderd ik was toen ik Smihk, de dikke, herkende! De kleine kerel die op hem zat, was Halef. Abd el Fadl had gelijk: de interessante scènes begonnen nu, vandaag.
Deze beide zonderlinge wezens die, de een op de ander zittend, helemaal niet bij elkaar pasten, wekten eerst verbazing en toen hilariteit bij de officieren. Ze bleven staan en begonnen hartelijk te lachen. Ik nam hun dat niet kwalijk want wij lachten beiden ook mee, Abd el Fadl en ikzelf. Deze ruiter op dit paard, of dit paard met deze ruiter, dat zag er inderdaad apart en komisch uit, werd echter nog grappiger gemaakt doordat Halef, de kleine, wilde stoppen maar Smihk, de dikke, niet. De oerknol had zijn hoofd naar beneden, staarde steeds recht voor zich uit en rende in rechte lijn verder en verder, zonder op de verzoeken en bedreigingen, stoten en stompen van zijn ruiter acht te slaan. Deze hield weliswaar de teugels vast in handen, maar het was hem onmogelijk met hun hulp de kolossale nek van het eigenwijze monster een andere richting te geven. Hier kon alleen ik helpen. Ik reed dus enige schreden uit de groep van de lachende Dsjunub weg, sprong van mijn paard en ging met uitgestrekte armen de wegloper tegemoet. Daar zag en herkende de Hadsji mij.
"Hamdulillah!" jubelde hij. "Jij, Sihdi, jij? Red me, red me! Dit stuk vee is gestoord! Dit beest is gek geworden! Stop hem, deze locomotief – stop hem!"
Nu was de knol vlak bij me.
"Smihk, Smihk!" riep ik tegen hem. "Smihk, Smiiihhhk!"
Hij herkende mijn stem. Hij hief zijn hoofd op. Maar de kracht van de volharding werkte dusdanig op zijn bewegingszenuwen en als gevolg daarvan op zijn enorme vlees-, vet- en bottenmassa dat het voor hem onmogelijk was meteen te blijven staan. Ik moest opzij springen; hij rende voorbij. Maar terwijl hij dat deed, zag en herkende hij mij en stiet een kreet van vreugde uit die echter zo verschrikkelijk klonk alsof door mijn aanblik zijn hele ziel in tweeën gescheurd werd. Toen lukte het hem eindelijk te stoppen. Hij draaide zich naar mij om, bleef echter als vastgenageld staan, wierp zijn hoofd hoog in de lucht, opende zijn muil en liet zo'n geschreeuw, gebrul en vreugdegehuil horen alsof er een dozijn draaiorgels op ons losgelaten was. Toen ging het lachen van de Dsjunub over in een heus gebrul. Ze konden niet anders, ze moesten wel. Het was echt onmogelijk de belachelijkheid van de situatie niet in te zien. Ook ik brulde mee, maar Smihk, de dikke, brulde harder dan ons allemaal! Toen maakte hij een geweldige sprong, nog een en nog een, tot hij bij me was, trok zijn tong eerst van links naar rechts en toen van boven naar beneden over mijn gezicht en was me voor de oorvijg die ik hem daarvoor gaf en die hij waarschijnlijk als een liefkozing zag, zo dankbaar dat hij van louter genot hinnikte, knorde, kefte, blaatte, mekkerde, spon, kwaakte, kakelde, snaterde en koerde alsof hij in het bezit was van alle dierenstemmen, waardoor het mogelijk is die manieren van affectie uit de drukken waartoe ook de diep onder de mensen staande schepsels in staat zijn.
Ik heb tijdens mijn leven veel mensen zien en horen lachen, maar met zo'n oerkracht en uithoudingsvermogen als toen de officieren van de Dsjunub nooit meer. Slechts een van ons lachte niet mee, en deze ene was de held van dit homerische gelach, namelijk mijn kleine Halef Omar die heel goed inzag wat voor een komische rol hij speelde, en ons daarom onze luide vrolijkheid niet kwalijk nam maar slechts met een klein lachje meedeed. Hij wachtte geduldig, tot we gestopt waren, en zei toen tegen mij: "Ik dank je, Sihdi! Het vee is met mij in het water gesprongen. Het wilde met mij in vijf minuten de aarde rond. Wie zijn deze grappige mensen hier?"
Ik legde mijn handen strak in elkaar, wat in de gebarentaal van de Haddedihn de oproep is voorzichtig te zijn en niets te verraden, en antwoordde hem, terwijl ik op de strateeg wees: "Deze hier is de Tertib We Tabrik Kuwweti Harbie Fenninde Mahir Kimesne van de sjeik van Dsjunubistan en de anderen zijn officieren."
Halef was beslist verwonderd toen hij dit hoorde, liet dit echter niet merken maar haalde schouders op en antwoordde met een blik op het korte bovenlichaam van de genoemde: "Zijn titel is langer dan hij zelf. Als hij op Smihk, de dikke, zou zitten, zou hij er niet koninklijker uitzien dan ik! Zal ik met hem ruilen? Zijn schimmel bevalt me zeer!"
"Zwijg!" viel ik hem schijnbaar toornig aan. "Ik vraag respect voor deze held! Wij zijn namelijk zijn gevangenen!"
"Zijn gevangenen? Jullie? Jij? Gevangenen van dit paar mensen?" vroeg hij.
Zijn blik die hij in de kring liet rondgaan, was in eerste instantie verbaasd, nam echter al snel een heel andere uitdruk aan. Zijn gezicht werd steeds vrolijker. In zijn mond- en ooghoeken begon de ondeugd

te spelen die ik zo goed kende. Als de kleine rimpeltjes daar trokken en trilden zoals nu, was er steeds een streek onderweg waarmee hij anderen bedotte.
Toen vroeg de strateeg tot zijn eigen schade: "Wie is deze kleine kerel, deze man die het waagt met mij te willen ruilen?"
"Wie ik ben?" antwoordde Halef. "Een bewonderaar van jouw schimmel! Dat heb ik je al gezegd! Geef hem hier! Ik zal je laten zien hoe snel de gevangenschap van mijn Effendi ten einde is!"
Met een snelle sprong scheidde hij zich van het oerpaard dat hij liet staan. Met een tweede sprong hij op de strateeg toe, en met een derde sprong hij bij hem op de schimmel zodat hij achter het zadel op zijn knieën kwam te zitten, rukte de ruiter uit de stijgbeugels, wierp hem van het paard, ging zelf zitten, pakte de teugels en reed weg, terwijl hij mij toeriep: "We hebben geruild, hij mag nu op Smihk rijden!"

Hij reed in galop weg naar waarvan wij gekomen waren, op de nauwe doorgang toe. De ter aarde gestorte strateeg sprong weer op en deed het allerdomste wat hij kon doen, namelijk, hij riep tegen zijn mensen: "Hem achterna, hem achterna! Meteen! Vang hem! Schiet hem neer! Breng me mijn paard weer terug!"
Ze gehoorzaamden. Ze reden weg maar op volgorde van rang. Eerst de generaal, op het laatst de "gewone soldaat". Iedereen wachtte tot zijn meerdere de achtervolging had ingezet, en reed dan eerst achter hem aan als dit gebeurd was. Dat zag er niet alleen dom uit, het was ook dom, want Halef kreeg daardoor een voorsprong in tijd die doordat de schimmel het beste en snelste van alle Dsjunubipaarden was, van minuut tot minuut groter werd. Toen de laatste, namelijk de soldaat, achter de sergeant aan in beweging kwam, was de kleine Hadsji bijna al achter de horizon verdwenen. Toen jammerde de man met de lange titel: "Ze halen hem niet in! Ze mogen hem niet hebben! Mijn paard is verloren! Ik moet hem zo snel mogelijk achterna! Ga van je paard af! Eraf, ogenblikkelijk!"
Dit bevel was niet aan mij gericht, want aan mij scheen hij zich niet te wagen, maar aan Abd el Fadl. Deze keek me vragend aan of hij moest afstijgen en hem Ben Rih moest geven. Ik wees op Smihk en antwoordde de strateeg: "Deze moren behoren ons toe. Neem het Ussulpaard!"
"Dat wil ik niet!"
"Dan blijf je hier maar zitten!"
We zetten ons in beweging. Toen pakte hij de teugels van Abd el Fadl en riep: "Hier met de hengst! Jullie zijn mijn gevangenen en hebt te gehoorzamen!"
Abd el Fadl rukte hem echter de teugel weer uit de hand en reed weg. Ik volgde. Toen Smihk dat zag, wierp hij de kop omhoog en begon te jammeren. Hij wilde niet mee. De strateeg werd echter bang; hij rende naar hem toe en klom op zijn rug. De stemming van de oerknol sloeg onmiddellijk om. Zodra hij de vreemde ruiter op zich voelde, brulde hij toornig en rende achter ons aan en wel zo snel mogelijk. Natuurlijk kon hij ons niet bijhouden. Dat ergerde hem geweldig. Hij brulde steeds luider.
Toen ik enige tijd later achterom keek, zag ik dat de strateeg zich, ondanks zijn lange benen, alle moeite moest doen op de brede rug van het paard te blijven zitten. Hij zat niet meer maar lag op hem. Doordat hij zich met beide handen aan de manen vastklampte, was van hem niets anders te zien dan zijn hoofdbedekking en het leek daardoor net alsof de hoge, wapperende vederbos zich op de schedel van Smihk bevond. Dat zag er ontzettend grappig uit maar we konden er niet van genieten omdat we geen tijd hadden ons verder om dit paard en zijn ruiter te bekommeren. We moesten er voor zorgen de voor ons rijdende Dsjunub in te halen en wel zo snel en zo ver mogelijk. Daarom maakte ik korte metten en riep onze beide hengsten hun geheim toe. Wat dat betekent weten mijn lezers. Nauwelijks hadden de beide moren de betreffende woorden gehoord of ze leken niet meer te lopen maar te vliegen. De bedoeïen zegt van deze bijna ongelooflijke snelheid: "De hoeven vreten de aarde!"
De achting voor de rang verbood het dat een Dsjunub zijn voor hem rijdende meerdere inhaalde. Daarom reden ze zoals ze elkaar gevolgd waren, namelijk precies in rangorde, en we haalden ze in zoals ze elkaar volgden, alleen omgekeerd, namelijk eerst de soldaat en als laatste de generaal. Wat waren ze verbaasd toen we hen als een stormwind voorbijvlogen! Nu moesten we alleen nog Halef inhalen die we nog steeds niet zagen, zo ver was hij hun vooruit.

Zo belachelijk als de ontmoeting met Smihk geweest was, zo ernstig en belangrijk moesten we dit opnemen. Achter ons aan kwamen de legers van de vijand, de Tsjoban en de Dsjunub, maar deze lieten me op dit moment volledig koud: ik geloofde in de overwinning. Ik was veel meer verontrust over het zo plotselinge verschijnen van mijn Hadsji en de oerknol. Waar Smihk was, was natuurlijk ook zijn meester, de sjeik van de Ussul. Waarom was hij gekomen? Wat wilde hij? Was de Dsjirbani er ook al? Er moest iets buitengewoon belangrijks zijn gebeurd, anders had Halef de bergengte en Merhameh beslist niet verlaten om ons in de woestijn tegemoet te rijden. Ik vermoedde dat we tijdens deze snelle rit heel ongewone dingen tegemoet reden, en dat mijn vermoeden juist was, zal het vervolg van het verhaal tonen, dat eigenlijk nu pas begint te leven.

Deel II

Hoofdstuk 1 - In verbond met de natuur

Toen we de officieren van de Dsjunub ingehaald hadden, bevonden we ons reeds in het geologische gebied van de landengte. Het zand wisselde om in vaste stenen. Rotsblokken lagen verstrooid om ons heen. Er vormden zich bodemverheffingen, eerst nog laag maar hoe verder we kwamen des te hoger werden ze. Toen zagen we Halef ver weg aan de horizon, eerst nog als klein punt, maar we kwamen zo snel op hem af dat we al snel ruiter en paard van elkaar konden onderscheiden. Hij reed niet meer in galop maar in draf. Daarom beteugelden we onze razende loop temeer omdat Halef stopte om op ons te wachten toe hij ons zag komen. Hij lachte over heel zijn gezicht.
"Heeft hij de dikke bestegen?" vroeg hij ons van verre.
"Ja," antwoordde ik.
"Dan zij Allah hem barmhartig en genadig! Hoe het is om op dit bakbeest te zitten dat kunnen al mijn botten en botjes beschrijven; helaas ben ik het alleen die hun taal voel. Hoe kom je aan deze mensen? Wat willen ze? Waarom namen ze je gevangen? Of veelmeer, waarom ging je er op in als gevangene te gelden?"
"Daarover later, beste Halef. Allereerst wil ik weten hoe je op de gedachte gekomen bent ons tegemoet te rijden, en wel op Smihk die toch in de hoofdstad hoort te zijn, niet hier!"
"Hij moet daar zijn waar zijn heer zich bevindt!"
"Dat is zo! Ik zei ook meteen tegen mezelf, zodra ik hem zag, dat sjeik Amihn ons gevolgd is."
"Niet alleen hij maar ook Taldsja, zijn vrouw!"
"Zij ook? Wat is er gebeurd?"
"Iets heel belangrijks. Je zult het meteen horen!"
Dit "meteen" was bij hem nooit letterlijk te nemen. Hij pleegde dingen die hij belangrijk vond, steeds zo uitvoerig mogelijk te behandelen. Daarom maakte hij, terwijl we verder reden, een kleine kunstmatige pauze om de spanning te verhogen en begon toen op een punt dat eigenlijk helemaal niet tot dit onderwerp behoorde: "Sihdi, wist je dat Ardistan weliswaar aan de zee ligt maar dat er geen havens zijn en daarom ook geen scheepvaart?"
"Ja. Af en toe komt een dappere Indo-Chinees of Soenda-Maleier op een licht gebouwde zeilboot naar de ongastvrije kust van Ardistan om bij de weinige mensen die daar wonen, producten te ruilen."
"Precies, Effendi! En met zo'n Maleier is de bediende gekomen."
"Welke bediende?"
"Welke - - -? Ah, juist! Dat weet je dus nog niet! De Mir van Ardistan heeft nu eindelijk de Mir van Dsjinnistan de oorlog verklaard, open, op de man af of - - hoe noemen jullie dat in jullie Avondland?"
"Ambtelijk, officieel."
"Ja, zo is het: ambtelijk, officieel. Dat de beide zonen van de sjeik van de Ussul tot de lijfwacht van de Mir van Ardistan behoren, is je bekend?"
"Ja. Maar ik denk dat ze ondanks deze positie alleen bewaakten, geen bewakers zijn. Ik houd ze niet voor commandanten maar voor gijzelaars, door wie zich de Mir gehoorzaamheid wil afdwingen."

"Dit vermoeden lijkt juist te zijn. Want de beide zonen van de sjeik zijn heel plotseling verdwenen. De Mir heeft verlangd dat de sjeik hem duizend Ussulkrijgers stuurt om hem tegen Dsjinnistan bij te staan. De zonen hebben geweigerd dit aan hun vader te vragen. Ze hebben verklaard dat de Ussul niet de minste reden hebben tegen de Mir van Dsjinnistan te vechten. Hierop zijn ze midden in de nacht toen iedereen sliep, opgepakt en met hun bediende die zich bij hen bevond in het geheim weggevoerd. Waarheen, dat heeft men hen niet gezegd. De bediende beweert echter dat ze waarschijnlijk naar de dodenstad zijn gevoerd omdat dit al van oudsher het gebruikelijke oord is om onbeminde hoge personen te laten verdwijnen. Ze werden op paarden gebonden. De rit duurde lang. Op de tweede avond lukte het de bediende te ontsnappen. Hij ontkwam naar de kust en werd daar door een Maleise schipper opgenomen die hem, door de belofte van een goede beloning, dwars over de baai en dan de rivier op tot bijna bij Ussula bracht. Hij kwam naar de stad, juist toen de Dsjirbani met zijn Hukara daar vertrokken was. De oudsten werden snel bijeengeroepen en men besloot de Dsjirbani snel te volgen om met jou en hem het nodige te bespreken. De angst heeft de ouders vleugels gegeven. Ze kwamen hier vanmorgen vroeg aan."
"En de Dsjirbani?"
"Gisteravond al."
"Maar niet al zijn Hukara! Dat is niet mogelijk!"
"Nee, slechts met enkele. De overigen kwamen dan gedurende de nacht, in de volgorde van prestatie van hun paarden. Hij heeft zich geen slaap gegund maar onmiddellijk alle voorbereidingen getroffen waarin je graag zult toestemmen. Er werden van de bergengte tot aan de hoofdstad tussenstations ingericht en tot aan de rivier waterposten opgesteld die eerst de geleegde en dan de weer gevulde waterzakken aan elkaar moesten doorgeven. Ik heb hem ook al naar de bron van de engel gebracht, over de waarde waarvan hij een zeer stellig oordeel heeft. Hij heeft het traject van de rotsspleet tot de rotspoort nauwkeurig onderzocht - - -"
"Ook de verborgen weg?" onderbrak ik hem.
"Ja die ook. En hij zei dat er geen betere val is dan deze. Zijn Hukara zijn ook al precies zo opgesteld en onderricht alsof de vijanden ieder ogenblik te verwachten zijn. Ik denk niet dat je er nog iets aan hoeft toe te voegen. Je zult tevreden zijn."
"Hoe is het met de Palang en zijn beide metgezellen?"

"Die zitten in een rotsspleet gevangen waaruit ze niet kunnen ontsnappen; ze worden door mijn Hu bewaakt."
"En de eerste minister en de hoogste geestelijke van Dsjunubistan?"
"Die zitten in een andere rotsspleet waaruit ze niet kunnen ontkomen en worden door Hi bewaakt."
"Dus ook gevangen?"
"Natuurlijk! Ze waren onderweg de Dsjirbani tegengekomen en door hem gedwongen met hem om te keren omdat hij degene was die over hun wensen te beslissen had. Hij had aan hun eerlijkheid geloofd en ze daarom behandeld naar hun hoge rang. Zodra hij toen echter van mij hoorde wat hun eigenlijke doel was, heeft hij ze net zo opgesloten als de drie Tsjoban."
"Hebben de Tsjoban en de Dsjunub elkaar gezien?"
"Ja. Dat was niet te vermijden."
"Nu, waarom kwam je ons nu tegemoet rijden? Wilde de Dsjirbani dat?"
"Nee; die wilde dat niet. Maar de sjeik en zijn vrouw joegen me op; ze zijn bang voor hun zonen en ze denken meer op jou te kunnen vertrouwen dan op de Dsjirbani. Ze zien allereerst ongeduldig uit naar jouw raad. Daarom vroegen ze mij jou met het verzoek tegemoet te rijden om je te haasten. Toen de Dsjirbani meende dat dit overbodig was, onder bepaalde omstandigheden zelfs zeer gevaarlijk, vroegen ze mij het buiten hem om te doen. Ik kon niet weigeren en had graag een paard van de Tsjoban of de Dsjunub genomen; dat zou me echter aan de Dsjirbani verraden hebben, en dus was ik toen gedwongen op Smihk, de dikke, te klimmen en stiekem weg te rijden. En die was slimmer dan ik. Ik wilde naar het noordoosten; hij ging er echter met mij vandoor en rende naar het noordwesten; daar, Sihdi, trof ik jou!"

Tijdens het gesprek waren we zo ver gekomen dat we nu de zee konden zien en de bergrug van de bergengte voor ons zagen liggen. Ik vertelde Halef wat we onderweg beleefd en ondervonden hadden. Toen bereikten we de landengte; de zee verscheen ook aan de andere kant en op enige afstand steeg recht voor ons de rotspoort omhoog. Nog een stuk verder trad de eerste post van de Ussul om zich aan ons te laten zien achter de stenen vandaan die hem hadden verborgen. Deze post bestond uit Irahd, de bekende aanvoerder, en acht van zijn mensen. Hij had deze belangrijke post zelf voor zijn rekening genomen om er zeker van te zijn dat er niets verkeerd kon gaan. En juist toen we met hem spraken, kwam de Dsjirbani met misschien een stuk of twaalf van zijn Hukara aangereden om dit deel van het strijdtoneel te bezichtigen. Het was een lieve, warme, oprechte handdruk waarmee hij me begroette; hij boog echter diep en plechtig voor Abd el Fadl als voor een persoon van de hoogste stand. Dat viel me op. Enkele korte vragen en antwoorden waren voor hem en mij genoeg om ons over en weer het nodigste mee te delen. Toen vroeg hij me mij de opstelling van zijn troepen te mogen laten zien. Ik willigde dit in hoewel het me plezier gedaan zou hebben aanwezig te kunnen zijn bij de gevangenneming van de Dsjunubofficieren, die nu spoedig zouden verschijnen. Ik vertelde Irahd hoe hij dat moest doen, en Halef verzekerde mij met een ondernemende lach dat ik wat dat betreft me geen zorgen hoefde te maken omdat hij zelf hier zou blijven om voor de feestelijke ontvangst van de heren te zorgen.

De Dsjirbani liet zijn begeleiders achter om bij de gevangenneming van de Dsjunub behulpzaam te zijn. Hij bereed de edele schimmel van de Maha-Lama, die zo'n snel paard was dat we onze bezichtiging daarmee aanmerkelijk konden verkorten. Ik was er namelijk van overtuigd dat de oudere prins van de Tsjoban zich zou haasten om nog voor de nacht op de landengte aan te komen en wilde er beslist bij zijn als hij gevangengenomen werd. Er was dus geen tijd te verliezen.
We reden eerst naar de rotspoort, waar ik Merhameh begroette. Hier stond een post van dertig man die zich echter bij nadering van de vijand moest terugtrekken. Van daar uit ging het naar de rotsspleet, waar we op een post van dezelfde grootte stootten. Hier was de plek waar de eerste stoot van de Tsjoban opgevangen en afgeslagen moest worden; op dit moment was dit zwakke aantal genoeg. Het gros van de Hukara lag nog verder terug, namelijk waar de landengte op de zuidelijke kant begon. We stootten daar op het oorlogskamp in de meest ware en meest romantische betekenis van het woord.
Men moet zich de gestalten van deze reusachtige Ussul indenken en hun net zo reusachtige paarden, hun bewapening, de eigenaardige gewichtigheid en massiviteit van hun bewegingen en in alles wat ze deden! Alleen een Homerus zou zich durven wagen aan de beschrijving van dit kampement. Door het bericht dat de beide zonen van de sjeik verdwenen waren, was de aanwas van het leger van de Dsjirbani beduidend groter geworden. Het telde al twaalfhonderd man. En hij wees er geen een terug die bij hem kwam, want zijn eigenlijke plan ging verder dan de landengte Chatar, en wie niet geschikt was als krijger kon nog van nut zijn in het gevolg. Twee ketens van ordonnansen voerden van hier verder. De ene naar de rivier en van daar naar de hoofdstad; die moest dagelijks de proviand en het water voor de paarden verversen. De andere naar de bron van de engel, vanwaar het drinkwater van de mensen gehaald werd.

Hier, in het kampement, troffen we de sjeik en zijn vrouw. De begroeting was van beide kanten een hartelijke, maar ik had geen tijd om langer dan enige minuten bij hen te blijven want we moesten naar de noordelijke uitlopers van de bergengte terug omdat alles wat te verwachten was van deze kant zou komen. Vooraf wierp ik echter nog een blik in de beide rotsspleten waar de 'Panter' met zijn beide metgezellen en de twee hoge Dsjunub gestopt waren. Ik overtuigde me ervan dat er geen ontkomen was uit deze beide gevangenissen, te meer omdat voor elk een hond van Halef de wacht hield. In de hier aanwezige rotspartijen was een menigte van dit soort plekken. We zochten ook een passende uit voor de oudere prins van de Tsjoban, die we niet samen met zijn jongere broer in een gevangenis wilden stoppen. Het waren deels menselijke en deels diplomatieke beweegredenen die het ons verboden de laatste te laten weten dat de eerste aanwezig was en wel als onze gevangene.

Nu reden we weer over de pas terug en hadden het genoegen onderweg al het bewijs te krijgen dat Halef en Irahd hun plicht heel goed, zelfs met humor, vervulden. We hadden namelijk, toen we ons weer noordwaarts wendden, de "rotsspleet" nog niet bereikt of er kwam ons een zeer krachtige voorpost tegemoet gereden. Hij zat op het paard van de generaal van de Dsjunub. Deze liep echter zeer goed vastgebonden en met zijn ene hand aan de stijgbeugel gebonden als gevangene er naast. Hij werd naar de Maha-Lama en de "eerste minister" gebracht. We reden zeer ernstig langs en deden alsof we hem helemaal niet zagen; innerlijk moest ik echter toch lachen als ik aan de ironische vermaningen dacht die Halef hem in elk geval meegegeven had. Slechts korte tijd later bracht een andere Ussul op de zelfde manier de kolonel die al snel gevolgd werd door de majoor. Zo reden we ook nog voorbij aan de kapitein, de luitenant en de sergeant en bereikten de post juist op het moment waarop ook de soldaat vastgebonden en weggestuurd werd.

"Ben je met ons tevreden, Effendi?" vroeg Halef. "Met deze zijn we klaar. Kijk nu ook eens daarheen! Daar komen ook nog de laatste twee; niet op- maar achter elkaar!"
Hij wees naar de omgeving vanwaar we gekomen waren. Daar zagen we als eerste Smihk, de dikke, die met gezonken kop in sukkeldraf op de landengte aanstuurde en al redelijk dicht bij ons was. Verder daar achter kwam de strateeg aangelopen en wel zo snel als zijn lange benen zijn korte lichaam konden dragen. Zijn hoofdbedekking met de reigerveren hield hij in de ene hand, de sabel in de andere. Als ze op hun eigenlijke plek gelaten zouden zijn, dan hadden beide het hem onmogelijk gemaakt zo'n langeafstandsloop uit te voeren.
"Kijk eens hoe hij komt!" spoorde Halef de Hukara aan. "Het is de Tertib We Tabrik Kuwweti Harbie Feminde Mahir Kimesne van de dappere sjeiks van Dsjunubistan! En - -"
Hij stopte midden in zijn redevoering die in elk geval satirisch had moeten worden. Zijn oog was op een verder naar rechts gelegen punt aan de noordelijke horizon gevallen, waar een groep van drie ruiters verscheen die precies de richting van de landengte opkwamen.
"Wie zou dat zijn?" vroeg hij.
"De oudere prins van de Tsjoban," antwoordde ik, "met zijn vriend en gids."
"Hamdulillah! Dan is ons werk voor vandaag klaar! Wat goed dat hij nog voor de avond komt! Hoe moeten we hem behandelen?"
Hij richtte deze vraag niet aan mij, maar aan de Dsjirbani omdat ik hem erop gewezen had hem alleen als commanderende veldheer te zien. Zijn antwoord luidde: "Zoals een goed mens behandeld moet worden, zelfs als hij als tegenstander komt. Ik wil de Tsjoban niet vernietigen maar ze van vijanden in vrienden veranderen. En deze prins is het in het bijzonder op wie ik daarbij steun. Uiteraard is slechts die overwinning een echte overwinning die alle vijanden vernietigt en er geen in leven laat. In vroegere, wrede tijden probeerde men dit te bereiken door ze uit te roeien, te doden. Vandaag en nog meer in de toekomst kan men echter veel makkelijker, veel zekerder en veel menselijker tot hetzelfde doel komen door de haat te veranderen in liefde en daardoor de tegenstanders tot bondgenoten en helpers te maken. Deze laatste manier zal ook de onze zijn. Ik wil door liefde winnen, niet door bloed en dood!"

Nu was Smihk zo dichtbij gekomen dat hij ons niet alleen zag maar ook herkende. Hij had genoeg gekregen van de vreemde ruiter en hem afgeworpen. Nu hij echter bekende gestalten zag, stootte hij een juichkreet uit die alles overstemde wat tot nu toe van hem te horen geweest was. Ik ging hem enige stappen tegemoet om hem te liefkozen, waarbij hij de staart in een verbazingwekkend vreugdegekwispel bewoog. Korte tijd later kwam ook de strateeg aan, natuurlijk te voet. Hij was helemaal buiten adem. Toen hij Halef en mij zag, bleef hij hijgend voor ons staan en begon toen een donderpreek over ons heen te storten, hij werd echter snel onderbroken: twee stoere Hukara grepen hem bij de armen en trokken hem weg om hem daarheen te brengen waarheen zijn ondergeschikten al gebracht waren.

De zon ging bijna onder toen de prins van de Tsjoban de plek naderde waar wij ons bevonden. Wij waren van de paarden gestegen, hadden deze verstopt en toen ook voor onszelf achter stenen zo'n goede dekking gezocht dat we niet konden worden gezien. De drie ruiters voelden zich volkomen veilig. Ze waren daarom niet weinig verrast toen we plotseling uit onze schuilplaats kwamen en zo'n dichte kring om hen vormden dat hun paarden zich niet bewegen konden.
"Ussul!" riep de prins die onmiddellijk aan het uiterlijk van de mensen die hen overvielen, herkende tot welk volk ze behoorden. "Wie ben je?"
Deze vraag was aan de Dsjirbani gericht die op hem toetrad en de toom van zijn paard greep om allereerst deze in bedwang te houden.
"Men noemt mij de Dsjirbani," luidde het antwoord.
"Ben jij de Dsjirbani?" zei hij, terwijl hij hem met een lange, oprecht onderzoekende blik aankeek. "Ik heb je nog nooit gezien en toch heel anders over je gedacht dan dwaze mensen denken. En nu ik je voor de eerste maal zie, beval je me en ik zou er op willen zweren dat ik me niet vergist heb. Wat willen jullie van mij? Waarom dringen jullie op ons aan?"
"Om jullie gevangen te nemen."
"Met welke reden? Jullie hebben geen recht je aan ons te vergrijpen. De bergengte van Chatar ligt tussen ons en jullie gebied. Alleen zijn zuidelijke helft is van jullie, de noordelijke echter van ons. We bevinden ons nu op de noordelijke helft, dus op ons eigen gebied. Hoe wagen jullie het ons daar gevangen te willen nemen?"
"Omdat jullie naar de landengte komen om deze te overschrijden en ons te overvallen!"
"Ken je mij?"

"Ja. En ik wil net zo oprecht zijn als jij door te zeggen dat ik achting voor je voel. Maar we hebben je broer gepakt toen hij bij ons spioneerde en we weten alles. Je zult heel snel begrijpen dat ik geen vijand van jou of je stam ben, alleen moet ik je voorlopig gevangennemen."
"Met welk recht juist jij?"
"Ik ben de aanvoerder van de Ussul!"

"Jij? Jij? De aanvoerder van de Ussul?" vroeg de prins verbaasd. "Sinds wanneer zijn de Ussul begonnen wijs te worden en tot inzicht te komen?"
Toen kwam Irahd naar hem toe en antwoordde in plaats van de Dsjirbani: "Sinds ze besloten hebben de verdediging in de aanval te veranderen. Jij bent Sadik, de eerstgeboren prins van de Tsjoban, en ik ben Irahd, de onderaanvoerder van de Ussul. Er zal je niets gebeuren. Je zult alleen vandaag gevangen zijn. Kom, verzet je niet!"
De prins werd met zijn begeleiders door reusachtige Ussul dusdanig samengedrongen dat hij zich moest laten afvoeren zonder de geringste tegenstand te kunnen bieden. Nadat de nodige aanwijzingen voor de nacht gegeven waren, reden we weer de hele bergengte door naar het kampement. Daar was voor de sjeik een tent neergezet waarvoor het avondeten op ons wachtte. Bediend werden we door hem en zijn vrouw. Uitgenodigd waren Abd el Fadl, Merhameh, de Dsjirbani, mijn Hadsji Halef en ik. De Dsjirbani had gedacht dat ik Abd el Fadl kende. Eerst gedurende deze rit naar het avondeten begreep hij door een uitlating van mij dat dit niet het geval was. Toen vroeg hij mij: "Wanneer heb je Abd el Fadl voor het eerst gezien?"
"Enige dagen geleden voor het eerst, hier," antwoordde ik.
"Weet je eigenlijk wel wie hij is?"
"Nee."
"Luister en wees verbaasd: hij is de vorst van Halihm. Niemand in heel Ardistan is rijker dan hij. En toch zie je hem als een eenvoudige en bescheiden man, zoals menig bedelaar. Hij heeft een gelofte gedaan; welke dat weet men niet precies omdat hij er nooit over spreekt. Het is een geheim dat hij slechts met Merhameh, zijn lievelingsdochter, deelt."
"Zij is dus niet zijn enige kind?"
"Nee. Hij heeft nog meer zonen en dochters die hoge functies aan het hof hebben. Als hij zich over ons ontfermd, dan zijn we veel geholpen!"

De huidige nachtmaaltijd was daarom uitstekend omdat de simmsemm helemaal ontbrak. Er was alleen water te drinken. De uitnodiging kwam uit het hart maar had ook het doel ons de bevrijding van de beide zoons van de sjeik onder de aandacht te brengen. De laatste had het besluit genomen nu persoonlijk aan onze tocht deel te nemen om de Mir van Ardistan tot uitlevering van de gevangenen te dwingen. Het kostte ons veel moeite hem daarvan af te brengen door hem ervan te overtuigen dat hij voor ons eerder hinderlijk dan nuttig zou zijn. Zijn dappere, verstandige vrouw hielp ons hierbij. Ze was alleen meegekomen om hem van dit voornemen af te brengen. Ze hield niet minder van hun zoons dan hij; maar ze wist dat hij niets meer en niets minder was dan een Ussul en buiten de grenzen van zijn land en zijn persoonlijke verhoudingen moest afzien van gehoorzaamheid en succes. Ik was buitengewoon tevreden dat het met haar hulp gelukt was zijn plan af te wijzen en hem te bewegen tot terugkeer naar huis. Deze terugkeer zou echter niet eerder begonnen worden dan als de overwinning hier aan de bergengte definitief beslist was; dat was zijn voorwaarde.
Ik was echt blij om te zien dat de sjeik zich vandaag al, na zo weinig dagen, heel anders tegenover de Dsjirbani gedroeg dan eerst. Nu niet meer de materie maar de geest te gebieden had, verwaardigde hij zich langzamerhand zijn rechten te erkennen.
Over Abd el Fadl en zijn dochter is vandaag niet veel te zeggen. We stonden voor grote, heel belangrijke gebeurtenissen die op de bergengte, en wel precies in het midden daarvan, moesten plaatsvinden. Het is dus op zijn plaats vandaag op de laatste avond voordat de gebeurtenissen zouden plaatsvinden, een kort, duidelijk beeld van de plaats van handeling te geven.

De landtong verbond de in het noorden van hem liggende woestijn van de Tsjoban met de in het zuiden aangrenzende land van de Ussul. In het zuiden was er water, in het noorden niet. Het was te verwachten dat de Tsjoban met hun paarden half verdorst zouden aankomen. Ze rekenden er in elk geval op snel over de pas te komen en verderop de rivier te bereiken. Het plan bestond daaruit hen dit onmogelijk te maken. Ze moesten op de landtong worden vastgehouden. De dorst moest onze bondgenoot zijn. We hoopten dat deze hen zou dwingen zich onvoorwaardelijk aan ons over te geven. Daar was echter voor nodig dat de insluiting zo krap en zo pijnlijk voor ze zijn dat er voor hen geen hoop op redding meer zou zijn. Gelukkig kwam de natuur ons door den eigenaardige vormgeving van de bergengte op bijzonder vriendelijke wijze te hulp. Hij was namelijk verdeeld in drie bijna even lange delen. Twee dwarshoogten liepen over hem heen van de ene zee naar de andere. Er was dus een noordelijk, een midden- en een zuidelijk deel, die geheel van elkaar gescheiden waren geweest als niet in de beide dwarshoogten een smalle doorgang gezeten had waardoor de verbinding mogelijk was. Deze beide natuurlijke dwarsmuren waren de "rotspoort" en de hoge, stenen wand van de "rotsspleet". Het eerste, noordelijke derde deel van de pas liep van de woestijn van de Tsjoban tot de "rotspoort". Het laatste, zuidelijke derde deel liep van het land van de Ussul tot aan de "rotsspleet". Tussen beiden in, dus tussen de "rotspoort" en de "rotsspleet", lag het middelste derde deel dat de eigenlijke val moest vormen. Als mijn berekening juist was, liepen de Tsjoban heel beslist in deze val, en niet aarzelend maar snel. Ik geloofde niet dat ze zich tijd zouden gunnen de plaats nauwkeurig te onderzoeken, maar ik was ervan overtuigd dat de dorst ze zou voortdrijven om zo snel mogelijk over de pas te komen. De "rotspoort"

stond voor hen open, moest echter direct achter hen bezet worden. Als ze de "rotsspleet" zouden bereiken, zouden ze niet worden doorgelaten. Dan konden ze geen kant uit en waren dan in onze hand.

Het was mijn wens dat er helemaal geen bloed werd vergoten; maar als ik me in de komende situatie inleefde, leek het me zeer waarschijnlijk dat in elk geval aan beide kanten van de val een gevecht niet te vermijden was. Want het was te verwachten dat de Tsjoban zouden proberen hier of daar, misschien zelfs op beide plekken, hun doortocht af te dwingen. Dat deze pogingen zonder succes en bloedig zouden zijn, was duidelijk. Toen ik tijdens het avondeten hierover een opmerking maakte tegen de Dsjirbani, zei hij: "Heb geen zorgen! Er zal geen druppel bloed vergoten worden. De voorbereidingen zijn al getroffen, je hebt ze alleen nog niet gezien want je had geen tijd. Ik zal ze je na het eten laten zien. Ik heb me met alle vier de elementen verbonden - - -"
"Soms met vuur, water, lucht en aarde?" onderbrak ik hem.
"Ja. En deze vier vrienden van ons zijn, zoals ik zie, vastbesloten onze zaak krachtig te ondersteunen."
Terwijl hij dit zei, wierp hij een onderzoekende blik op de beide zeeën en toen omhoog naar de hemel.
"Van twee elementen geef ik dat toe," merkte ik op. "De aarde heeft ons uit haar hardste stenen de reuzenval gebouwd, en het water houdt aan beide kanten de Tsjoban tegen deze val te verlaten. Hoe zit het echter met het vuur en de lucht?"

"Kijk eens naar de hemel! De maan schijnt dan wel maar er is geen ster te zien, hoewel er daar duizenden moeten staan. Het firmament lijkt op het plafond van een kamer die met gele, dikke muurverf bestreken is. Alleen de maan dringt er doorheen, een ster echter niet. Dat valt jou niet op omdat je vreemd bent. Wij kennen ons land echter en dus ook onze hemel. Morgen komt er storm en dan zul je duidelijk zien dat de lucht onze bondgenoot is."
"En het vuur?" vroeg ik.
"Dat zal ons kruit besparen," antwoordde hij. "Zodra ik hier aankwam, werd ik door Halef en Merhameh op de rotspoort gevoerd. Toen ik daar van bovenaf de hele val overzag, kwam bij mij de gedachte op de beide uitgangen niet met kruit en lood maar door het vuur te laten bewaken. Ik verzuimde niet hiervoor de nodige voorbereidingen te treffen. Een afdeling van mijn Hukara moest terugrijden om daar waar het woud begint het nodige hout te hakken en met behulp van sterke paarden hierheen te slepen. Er ligt hier al een grote voorraad en ze werken nog steeds door. Gedurende de huidige nacht zal daarvan zoveel we nodig hebben naar de rotsspleet worden gebracht om daar, zodra het morgen donker wordt, in brand gestoken te worden - - -"
"Dat is een voortreffelijk idee!" onderbrak ik hem. "Hetzelfde gebeurt natuurlijk bij de rotspoort? Het is alleen jammer dat we het daar niet kunnen opstapelen want dat zou ons verraden. Hoe gaan we dat doen?"
"Het is al gedaan of in elk geval al in gang gezet. Dit hout wordt namelijk als kleine vlotten langs de oever van de nu nog rustige zee naar het noordelijke einde van de landtong geroeid en daar zo verstopt dat de Tsjoban als ze langs komen rijden, het niet zullen zien. Je weet hoe handig de Ussul met zulke vlotten kunnen omgaan."

"Dat weet ik wel en ik moet je hiervoor prijzen. Wat zou het prachtig zijn als we de passage niet voor een deel maar helemaal kunnen afsluiten met vuur. Helaas is echter om maar van één plek te spreken de 'rotsspleet' niet een echte, kleine spleet te noemen die alleen de breedte van de weg heeft, maar hierbij komt ook nog de hele breedte van de oude rivierbedding. Het is echter onmogelijk zo veel hout hier heen te slepen om een vuur van zo'n afmeting aan te steken en te kunnen onderhouden."
"Dan komt het water ons te hulp!" glimlachte hij. "Bij zo'n storm, zoals we morgen kunnen verwachten, vult de rivier zich snel met water. De golven worden hoog tegen de rotsen gedreven en lopen daar door de spleten en scheuren en geulen heen die uitkomen in de droge bedding. Als de storm zich na eb met de stijgende vloed verbindt, komt het voor dat de oude rivier het binnendringende water niet kan bevatten. Hij treedt dan buiten zijn oevers en stijgt ook daar nog enkele voeten om aan de weg langs de rotsen sporen achter te laten die je alleen nog niet ontdekt hebt omdat je zoiets voor uitgesloten houdt."
"Wat bijzonder! En zo'n storm verwacht je juist voor morgen, op de dag dat de Tsjoban komen en hier gedwongen zullen worden vrede te sluiten. Is dat toeval?"
"Toeval?" antwoordde hij. "Ik weet dat jij ook niet aan het toeval gelooft, Shahib. Zodra de mens geen kunstmatige wetten volgt maar alleen de natuurlijke die God hem biedt, staat de hele aardse natuur hem als helper terzijde. Dan gebeuren er tekenen en wonderen waarvan de samenhang met onze wil en wensen alleen door God verklaard kan worden als we slim en gelovig genoeg zouden zijn hem te begrijpen. Maar laten we niet filosoferen maar praktisch blijven! Laten we het dankbaar aanpakken dat de hemel ons hulp stuurt, hoewel we niet geloven dat het op ons op toepassing is. Ondanks dat is het toch voor ons bestemd!"

Toen we na het eten afscheid genomen hadden van onze gastheer en gastvrouw, nam hij me mee naar de zee, waar ik zag hoe de vlotten gebouwd werden en dan langs de kust werden geroeid. Toen reed ik met Halef nog naar de "rotspoort", waar we op dezelfde plek wilden slapen als op de eerste avond na onze aankomst, in het zachte zand dat tussen de beschuttende rotsen lag die de storm tegenhielden als hij al tijdens de nacht zou opsteken. Bij onze aankomst bij de "rotsspleet" vonden we voor deze al zo'n grote stapel hout alsof het vuur niet een dag maar een hele week moest branden. En dat was goed, zoals straks zal blijken!
Mijn kleine Hadsji Halef was, geheel tegen zijn normale manier van doen, vanavond opvallend stil. Hij voelde dat ik dit bemerkte en zei om me daar een verklaring voor te geven: "We hebben al veel be-

leefd, Sihdi, maar zoiets belangrijks als nu, nog nooit. Zelfs de oude gebeurtenissen in het 'Dal van de Trappen' dat zoveel op het huidige lijkt, hebben me niet zo diep getroffen als de huidige tijd me beroert. En weet je, wat het vreemdste hierbij is?"
"Nou? Wat?"
"Dat ik de Dsjirbani helemaal vertrouw. Vroeger zouden alle draden in mijn hand tezamen moeten komen. Als dit niet zo was, had ik niets van de hele zaak willen weten. En vandaag is het heel anders. Ik doe met genoegen een stap terug. Ik gun de Dsjirbani de kracht en de moed zijn eigen, grote, gevaarlijke weg te gaan. Het voelt goed dat we niet vooraan staan. Wij moeten achter hem blijven staan, hem beschermen, hem helpen. En dus ben ik blij dat hij er mee begint zelfstandig op te treden. Wat was hij tijdens het eten hoffelijk tegen de sjeik en hoe tactvol tegen zijn vrouw! En wat schoof hij energiek elk verzoek terug die hem gedrag moest voorschrijven! Hij zei dat er maar één commandant was en dat was hij. De sjeik is verplicht voor het leger te zorgen. Dat neemt al zijn kracht en tijd zo zeer in beslag dat hij zich onmogelijk ook nog om strategie en tactiek kan bekommeren. En de vrouw van de sjeik gaf onze beschermeling gelijk! Hij begint zich te voelen en zich te ontwikkelen!"

Het was stil om ons heen toen we gingen liggen, en het bleef ook verder stil. Wij sliepen, zoals al gezegd, op dezelfde plek; maar vandaag klonk het "Gebed van Dsjinnistan" niet van de hoogte van de rotspoort. Waren vader en dochter niet boven? Of zwegen ze omdat de post van de Hukara hier in de buurt zijn kamp had opgeslagen? Overigens hielden deze mensen zich uitzonderlijk rustig. Ze stoorden ons niet. We sliepen dus heerlijk, bewaakt door mijn honden, die de gehele tijd, ook tijdens het eten, niet van onze zijde geweken waren.
We ontwaakten pas bij het aanbreken van de dag. Het was een belangrijke dag, die al meteen in de vroegte door zijn ongewone uiterlijk toonde dat hij niets gewoons maar zich iets heel bizars voorgenomen had.
We bevonden ons tussen smalle, steile rotswanden en hadden als gevolg daarvan een kleine, zeer smalle horizon. Maar zo onbeduidend het stuk hemel was dat we boven ons zagen, of veel meer niet zagen, het was toch groot genoeg om ons te laten zien dat de Dsjirbani met zijn weervoorspelling dat er vandaag storm zou komen gelijk had gehad. Toen we ontwaakten uit onze slaap, hoorden we een bruisen als van de allerlaagste orgelregisters, waar doorheen van tijd tot tijd het hoge, scherpe, schrille fluiten van een klarinet klonk. En dit fluiten en bruisen hield niet op, het ging maar door. Als het al eens enkele ogenblikken zwakker werd, dan klonk het daarna des te sterker. Voor ons werd het afgezwakt door de rotsen die ons als machtige muren beschermden en het geraas van de storm niet direct tot onze oren toelieten. De hemel hing, zoals men zich pleegt uit te drukken, bijna tot op de aarde. Hij bestond slechts uit donkere, zware wolken die echter geen compacte massa vormden, maar als een aan flarden gescheurd tapijt, doek en sluier dwars boven de landtong voortgejaagd werden. Ik zeg dwars, want de storm kwam uit het oosten en trof de bergengte dus op zijn gehele lengte. Hij stuwde het water van de zee op, hief het omhoog en dwong het langs de rotsen omhoog te klimmen en elke spleet, scheur en geul te vinden die al is genoemd. Van daaruit werd de oude rivierbedding door de vloed gevuld. Zover als we konden zien stortte hij in talrijke watervallen naar beneden, die niet continu maar stootsgewijs kwamen, in het ritme van de orkaan, die van pauze tot pauze elkaar opvolgden. De grote hoeveelheid zeewater die op deze wijze buiten omhoog en dan bij ons naar binnen werd gedreven, was zeer beduidend. Ze had tot nu toe al de hele bodem van de rivier bedekt en steeg nog steeds hoger en hoger. Hierbij kwam dat de noordenwind het zand van de woestijn eeuwen lang als door een blaaspijp over de gehele lengte van de bergengte had geblazen. Aan de andere kant, in het zuiden dus, was het neergekomen. Hierdoor was het verval van de rivierbedding zo verminderd dat het er bijna niet meer was. Het water stond stil; het stroomde niet weg, tenminste nu nog niet. Misschien zou het later als het hoger stond, kunnen gaan stromen. Het stond nu al verschillende voeten hoog. Als de zeegang op dezelfde manier doorging, zou het nog maar enkele uren duren, en dan zou de rivierbedding volledig onbegaanbaar zijn en dan konden wij de twee enige passeerbare plekken om een uitdrukking van de Dsjirbani te gebruiken "met vuur af te sluiten".

Toen we net opgestaan waren, kwam Merhameh. Ze wist waar we sliepen en had een ontbijt voor ons gemaakt dat ze nu bracht. Tijdens het ontbijt kwam de Dsjirbani om in het noorden uit te kijken naar de Tsjoban. Ik begeleidde hem. Hij wees naar de rivier en zei: "Zoals je ziet, is de storm gekomen. Ik vermoed zelfs dat hij zich tot een orkaan zal ontwikkelen. En ook de wateren komen. Nog slechts twee uur, dan zijn niet alleen wij maar ook alle elementen helemaal klaar om de Tsjoban te ontvangen."
"Die als ze eenmaal hier zijn" voegde ik er aan toe, "beslist geen moment zullen wachten om in de val te lopen."
"Niet alleen de dorst maar ook de storm zal hen snel naar binnen drijven."
"Die Halef en mij verhindert om ze tegemoet te rijden."
"Wil je dat?" vroeg hij.
"Ja, natuurlijk! Ons wachten op hen is natuurlijk nog steeds onzeker; wij zouden jullie zekerheid hebben gebracht. Helaas moeten we daarvan afzien. Daarbuiten in de woestijn ziet het er nog heel anders uit dan bij ons omdat wij ons onder beschutting van de rotsen bevinden. Ik denk er ook juist aan dat het vlot-varen met het brandhout bij deze zeegang vanzelfsprekend niet meer kan. Hebben we aan deze kant hout genoeg?"
"Ik hoop het. We zullen het zo zien. Het transport via het water is niet meer mogelijk. Als er meer nodig is dan gebracht is, moeten we het via het verborgen pad doen dat de rotsspleet met de rotspoort verbindt. Kom!"

Halef en ik hadden zo vast geslapen dat we van de voorbereidingen die 's nachts getroffen waren, helemaal niets gemerkt hadden. Het was mogelijk dat de Tsjoban niet eerst vandaag maar al tijdens de nacht zouden komen. Daarom had de Dsjirbani gisteravond al, terwijl we aten, zoveel Hukara naar het noorden gestuurd als nodig waren om de val te sluiten achter de binnenkomenden. Een aantal van hen had zelfs de open woestijn in moeten rijden om ook gedurende de nacht de eventuele aankomst van de Tsjoban te ontdekken en te melden. Deze mensen lagen ook nu nog buiten, ondanks de storm en de enorme hoeveelheden zand die de lucht vulden en het helemaal onmogelijk maakten een blik in te verte te werpen.
De Hukara die buiten de rotspoort geposteerd waren, vormden een derde van ons leger, dus ongeveer vierhonderd man. Dat is een niet onbeduidend aantal. Toch was toen we naar buiten gingen, geen spoor van hen te ontdekken, zo goed hadden ze zich verstopt. Ook het brandhout was verborgen. De Dsjirbani die wist waar dat was, bracht me erheen. Het was bijna niet te geloven wat voor een hoeveelheid stammen, houtblokken, takken en twijgen men daar bijeengesleept had. Het leek mij meer dan genoeg, en toch bleek later dat het nog niet genoeg was. Er moest nog meer heen gedragen worden, en wel over de geheime bergpaden, precies zoals de Dsjirbani gezegd had.
Hier op het noordelijke deel van de bergengte voerde Irahd het bevel. Toen hij ons zag, kwam hij uit zijn schuilplaats tevoorschijn en begeleidde ons verder. Het water in de rivier steeg zienderogen. Het huilen van de storm was hier buiten heel anders te horen dan binnen de rotspoort. En hoe verder we kwamen, des te sterker voelden we de beweging van de lucht die ook ons pakte. De storm werd zo krachtig dat het leek alsof hij ons wilde omverwerpen. Toen we het einde van de beschuttende rotsduinen bereikten, was de luchtbeweging eigenlijk meer een zandbeweging te noemen. De hele zandzee van de woestijn leek omgewoeld te zijn. Het werd in reusachtige buien en nevelbanken van strooizand door de wind voortgedreven, een vliegende woestijn die de geest van de lucht met duizend zwepen geselde!

Wat zou ik graag met mijn honden midden in dit onweer gereden zijn om zelf te kunnen zien of en wanneer de Tsjoban te verwachten waren. Ik had er geen vertrouwen in dat de paar Ussul die daar buiten lagen de nodige oefening en uithoudingsvermogen hadden. Maar mijn Syrr was me toch te kostbaar dan dat ik van hem kon verlangen dat zijn ogen, oren en neusgaten in tien minuten vol met zand zouden zitten, dit alles ten behoeve van een ruwe dienst waarvoor hij veel te voornaam en edel was om aan een longontsteking te gronde te gaan. Ik zag er vanaf en keerde met de Dsjirbani en Irahd naar de rotspoort terug om daarna met Halef naar de rotsspleet te rijden, waar ook vierhonderd Hukara lagen die de botsing met de Tsjoban moesten weerstaan. Ze waren hiervoor zo goed uitgerust dat aan een mislukken van hun opzet helemaal niet gedacht hoefde te worden. Want het water in de rivier was ondertussen al een meter gestegen en begon nu ook van de andere kant binnen te stromen, nadat de hoge golfslag zich ook naar de westkant van het schiereiland van de Ussul voortgeplant had. Nu daar de vulling van de rivierbedding van twee kanten uit gebeurde, was het passeren van de rotsspleet alleen nog mogelijk via de smalle oeverpaden, en deze had men met een enorme stapel hout versperd, die alleen nog maar hoefde te worden aangestoken om elke poging hem te verwijderen te verijdelen. Daarbij stonden de vierhonderd met hun wapens om het vuur onophoudelijk te voeden en elk binnendringen van de vijand terug te slaan.
Hierop reden we naar het zuidelijke einde van de bergengte, waar zich, om me op een militaire manier uit te drukken, het hoofdkwartier bevond. Gisteravond nog had het buiten voor de rotshoogten, op de open vlakte gelegen; nu was het echter vanwege de storm naar binnen verplaatst, zij het alleen voor de mensen, want voor de vele paarden was hier binnen geen plaats. De laatste vierhonderd Ussul, het derde deel dat niet direct met de vijand in aanraking zou komen, was belast met het onderhouden van de tussenposten, het halen van water en proviand en dergelijke huishoudelijke dingen, dan wel niet direct met de strijd te maken hadden maar wel tot de oorlog en tot de overwinning behoren. Ik informeerde naar onze gevangenen en hoorde dat de Panter mij dringend wenste te spreken; ik besloot nog in de loop van de dag naar hem toe te gaan. Allereerst moesten we onze beide paarden die we nu niet meer nodig hadden omdat alles te voet moest worden gedaan, zo onderbrengen als hun waarde vereiste. Wie vonden tussen de beschermende rotsen een plaats voor hen, waar ze voor de guurheid van de storm beschermd waren en door niemand lastig gevallen konden worden.

Vanaf het ogenblik dat de komst van de Tsjoban gemeld werd, was het volgende gepland: De Dsjirbani moest als commandant een plek in het midden van de opstelling hebben. Hij koos hiervoor een plek die boven bij het verborgen pad lag, ongeveer in het midden tussen de rotsspleet en de rotspoort. Daar was een overhangende, uitgeholde rots, die plaats bood aan meer dan tien personen en zelfs bij de zwaarste regenval droog bleef. Van hier uit was het even ver naar de beide punten,, waar de vuren moesten branden, en de meldingen en bevelen konden heen en weer gaan zonder door de daartussenin maar meer naar beneden liggende Tsjoban bemerkt en opgevangen te worden. De Dsjirbani vroeg Halef en mij hem op deze plek gezelschap te houden; ik wilde hem echter zoveel mogelijk de vrije wil en de vrije hand laten en kreeg dus zijn toestemming daarheen te gaan waar ik wilde.
Het was nog geen middag, zo ongeveer tegen elf uur Europese tijd toen de in de woestijn gestuurde posten met de melding terugkeerden dat de vijand in aantocht was. Deze dappere Hukara hadden door het zand en door de storm veel te verduren gehad en hun zaakjes goed op orde. Ze waren ongezien gebleven en zagen er zeer afgemat uit. In wat voor toestand zouden de Tsjoban zich dan wel niet bevinden! De Dsjirbani begaf zich onmiddellijk naar zijn post. Wij beiden, namelijk Halef en ik, gespten mijn twee honden zoveel proviand en water op als we voor vandaag en morgen nodig hadden. Daardoor maakten wij ons vrij van plaats, tijd en verzorging. Toen liepen we langs het steeds hoger wordende waterstand van de rivier naar de rotspoort. Terwijl we hierbij de val in zijn hele lengte door liepen, za-

gen wij dat de Hukara van zichzelf en ons de sporen volledig uitgewist hadden. Dat maakte me nog rustiger en hoopvoller dan ik in elk geval al was. Van de rotspoort namen we precies dezelfde weg die wij met Merhameh omhooggeklommen waren. Daarboven woedde de storm zo heftig dat men zich af en toe moest vasthouden om niet om te waaien en weggevaagd te worden. Bij Abd el Fadls stenen hut te komen was echt onmogelijk. Wij waren blij een naar het noorden open rotsreet te vinden, waaraan de vanuit het oosten waaiende storm voorbijging. We gingen daarbinnen zitten en hoefden dan ook helemaal niet lang te wachten voor we hen zagen komen: het was een dunne, vaak onderbroken, ontzettend lange stoet van vermoeide, hongerige en dorstige mensen en paarden die men het al van ver kon aanzien dat ze zich nauwelijks meer staande konden houden. Net zoals wij hen zagen, konden zij ons natuurlijk ook zien, en daarom maakten we ons snel uit de voeten om hun aankomst in de val te bekijken.

We liepen langs het geheime pad, tot we de Dsjirbani bereikten die het zich met zijn staf onder de boven beschreven rots zo geriefelijk mogelijk gemaakt had. Hier in de buurt boog het trapachtige pad af, dat niet helemaal naar beneden maar tot het open plateau liep dat ik al beschreven heb. We gingen niet helemaal naar beneden tot het plateau want we ontmoetten Merhameh en haar vader, die op een zeer praktisch gelegen plek zaten van waaruit men bijna de hele val kon overzien zonder zelf gezien te worden. We gingen bij hen zitten en namen de honden de lasten af door de draagzadels af te gespen. Voor onze behoeften was nu gezorgd, zelfs als we tot morgen op deze plek zouden moeten blijven. We hadden zelfs onze dekens meegenomen, voor het geval dat we gedwongen zouden zijn hier te slapen.
Wij zaten zo dat we de doorgang door de rotspoort, zodra we naar de linkerkant keken, recht voor onze ogen hadden. Het duurde behoorlijk lang voor daar de eerste Tsjoban verscheen. Ik vermoedde dat men buiten voor de poort gestopt was, tot de sjeik gekomen was, en wel om de begrijpelijke reden zijn bevel voor de doortocht van de bergengte te krijgen. Dit vermoeden was juist want de eerste die eindelijk door de poort gereden kwam, was de sjeik. Ik kende hem niet; maar de wijze van doen en hoe men tegen hem deed, verraadde het. Hij reed op een stevig, zeer krachtig gebouwd paard van hetzelfde ras als ik bij de Panter, zijn zoon, gezien had. Het scheen echter met de kracht van dit dier voorbij te zijn. Want het was zo uitgeput dat het alleen nog maar langzaam kon lopen. Toen hij zover vooruitgereden was dat hij zich tegenover ons bevond, begon het zelfs te wankelen, bleef staan en wilde niet verder. Hij sloeg het niet en pijnigde het niet. Hij droeg zelfs zeer kleine sporen, niet die grote, vreselijke martelwerktuigen die ik bij zijn zoon en zijn begeleiders gezien had. Hij liefkoosde zijn paard, hij streek het de hals en probeerde het door liefde te laten verdergaan. Dat beviel me in hem maar het was zonder succes. Het paard wilde wel maar kon niet meer verder. Toen steeg hij af. Zodra het zich bevrijd voelde van de last, ging ook het laatste restje van de kunstmatig opgewekte energie verloren. Hij begon te trillen en zakte toen half in elkaar. Hij ging bij hem zitten, nam zijn kop in de schoot, streelde hem en vroeg en keek naarstig of een van de voorbijrijdenden nog een spoor van water in zijn waterzakken had.
"Sihdi, deze man is goed!" zei Halef. "Hij houdt van zijn paard. Er mag hem niets overkomen! Ben je het daarmee eens?"
Ik knikte slechts. Mijn hele opmerkzaamheid werd door deze mensen in beslag genomen, die zich door de noodlottige poort door de dorst gedreven als het ware naar binnendrongen, zonder te vermoeden dat ze hierdoor hun vrijheid verloren. En zoals ze hier naar binnendrongen, drongen ze ook verder. Wat zagen hun kleren, hun gezichten, hun paarden er uit! Elke plooi, elke opening was gevuld met zand. Zowel mens als dier konden nauwelijks nog uit hun ogen kijken. Alles hoestte, kuchte en kreunde. De paarden waren zo vermoeid dat ze bijna omvielen, maar ze werden echter met behulp van zweep en sporen toch nog voorwaarts gedreven. Van tijd tot tijd bleef er een bij de sjeik staan om een opbeurend woord tegen hem te zeggen, maar niemand had nog water om het hem voor zijn paard te geven. We hoorden later dat deze mensen luid gejubeld hadden toen ze de rivier bereikten. Al snel echter was hun vreugde veranderd in schrik toen ze proefden wat voor water het was. En deze schrik groeide uit tot ontzetting toen ze ontdekten dat dit zeewater van de bovenste, uitgedroogde rivier in de benedenrivier zou vloeien en ook het water waarvan ze redding verwachtten, ongenietbaar zou maken. En ondanks dat drongen ze met alle geweld voorwaarts. De rivierbedding was nog niet zover gevuld dat het zeewater wegvloeide. Men zag dat het stilstond. Het was nog niet in de drinkbare benedenloop van de rivier gestroomd. Voorwaarts dus, verder, verder!

Nu volgde de bagage, kameelrijders met lege waterzakken en dodelijk vermoeide dieren, vermoeide reizigers te voet die hun paarden aan de teugels meevoerden omdat de arme schepsels van honger en dorst niet in staat waren hun heren te dragen. Toen kraakten van onderaf, van de rotsspleet vandaan, enige schoten. Buiten in de woestijn had de orkaan hun klank opgeslokt; hier echter, waar zijn kracht door de rotsen gebroken werd, hoorde men ze. Dat was voor ons het afgesproken teken dat de Tsjoban de rotsspleet bereikt hadden maar niet verder konden omdat door onze Hukara de houtberg aangestoken was. Er verhief zich daar beneden een geschreeuw dat heel snel van man tot man tot bij ons boven doordrong. Het naar voren dringen stopte. Men bleef staan. Van boven af, dus van de rotspoort vandaan, kwamen nu nog slechts enkele Tsjoban, tot ook de laatsten in de val zaten. Toen kraakten er van daar ook enige schoten.
Nu sprong de sjeik op en schreeuwde boven het lawaai uit: "Stil, stil! Wat is er gebeurd? Waarom rijden jullie niet verder?"
Het gebulder was zo groot dat men zijn woorden niet hoorde. Maar men zag dat hij iets vroeg en iedereen antwoordde hem. Er ontstond daardoor een nog groter tumult, waaruit slechts enkele duidelijk verstaanbare woorden klonken, zoals "Ussul! Gevangen! Water! Vuur!" De sjeik herhaalde zijn vraag maar met hetzelfde gevolg. Toen stond Merhameh op, door niemand gevraagd en slechts gehoor gevend aan

een innerlijke ingeving. Ze pakte een van onze waterzakken, daalde met deze af naar het plateau, legde hem daar neer, stapte naar de rand van het plateau en gaf met een opgeheven arm het bevel te zwijgen. Ik zeg opzettelijk dat ze niet een teken maar het bevel tot zwijgen gegeven had. Zoals ze daar omlaag klom, hoe ze daar stond, met opgeheven arm en koninklijke houding, dat is niet te beschrijven. De sjeik was de eerste die haar zag. Hij maakte een verraste beweging, deed enige stappen achteruit om haar te bekijken, wees naar haar en gebood stilte. Ook deze woorden stierven weg in het algemene spektakel, maar men volgde men de ogen zijn vinger en iedereen die Merhameh zag staan werd stil. Haar aanblik bezat die macht die alleen voor hen begrijpelijk is die het onweerstaanbare geweld van een geestelijk zuiver wezen zelf ervaren heeft. Iedereen keek naar Merhameh, en ondanks de storm, kon men duidelijk horen wat ze met heldere, zuivere stem de sjeik toeriep: "Gooi je waterzak omhoog! Ik zal je water geven voor je arme paard!"
Zijn paard was het vermoeidste en dorstigste van allemaal. Hij had het afgebeuld om zijn leger in de storm bijeen te houden, zoals een herdershond onafgebroken om de kudde heen rent zodat er geen schaap afdwaalt.
"Water? Voor mijn paard?" vroeg hij haar. "Ja geef het me! Allah zegene je voor je barmhartigheid! Zeg me, wie je bent!"
"Ik ben Merhameh," antwoordde ze eenvoudig.
"Merhameh? De barmhartigheid, waarvan ik zeg dat Allah die zegenen zal?"
Hij nam de waterzak van zijn zadel en wierp deze naar haar toe. Ze vulde hem met de onze en reikte hem door neer te knielen zo ver naar beneden dat hij hem kon opvangen. Hij ging direct naar zijn paard om het te drenken. Terwijl hij dit deed, keek Merhameh blij glimlachend op hem neer. En de menigte van de Tsjoban stond man tegen man daar beneden op de weg en keek naar haar omhoog. Het was eigenlijk niets bijzonders wat er daar gebeurde! Een meisje gaf een ruiter water voor zijn dorstig paard. Zoiets had men al wel duizendmaal gezien. Hoe kwam het dat de aanblik van juist dit meisje zo onvoorwaardelijk rustgevend werkte en dat het eerdere getier in een plotseling diep stilzwijgen omsloeg?

Nu was de zak leeg. De sjeik richtte zich op zijn gebukte houding en tegelijkertijd sprong zijn paard van de grond op. Hij keek naar Merhameh omhoog, knikte haar dankbaar toe en vroeg: "Heeft de hemelse barmhartigheid zich in aardse vorm gekleed? Of is hier Merhameh de naam van een echt mensenkind?"
"Ik ben echt!" antwoordde ze. "Mijn vader heeft me zo genoemd."
"Je vader? Wie is dat?"
"Hij heet Abd el Fadl."
Toen trad de sjeik met een verraste uitdrukking nog enige passen achteruit en vroeg: "Toch niet Abd el Fadl, de vorst van Halihm die de beroemde gelofte deed?"
"Dat is hem!" knikte ze.
"Is hij hier?"
"Ja."
"Kan ik met hem spreken?"
"Nee. Zijn naam zegt wat hij is en wat hij wil. Hij kent geen andere heerser dan de goedheid die het verboden is met mensen om te gaan die roven en moorden en bloed willen vergieten. Er zijn er slechts twee die met jullie kunnen praten, namelijk de strengheid en de barmhartigheid."
"De barmhartigheid ben jij. En wie is de strengheid? Wie gebiedt hier? Waarom houdt men ons tegen? Het schijnt dat men de rotsspleet bezet heeft en ons niet door wil laten. Wie is het die dat doet?"
"Dat ben ik!" klonk het naast Merhameh.
De Dsjirbani was van zijn hoge plaats naar beneden geklommen en naast Merhameh gaan staan. Hij leek met zijn edele houding, zijn voorname manier van zich bewegen en zijn leren gewaad op een Winnetou met een reuzengestalte, en met zijn haren die op neervallende manen leken op een nog niet helemaal getemde leeuw.
"Jij?" vroeg de sjeik van de Tsjoban. "Ik ken je niet, ik heb je nog nooit gezien."
De gevraagde hoefde niet te antwoorden. Onder zijn mensen klonk een stem: "De Dsjirbani! De schurftige, de gek!"
En een andere stem voegde toe: "Hij die opgesloten werd door de Ussul, steeds naar ons toe vluchtte om naar Dsjinnistan te gaan. Wij lieten hem echter niet door!"
"De Dsjirbani! De gek! De verachte! De schurftige!" riepen een derde en vierde.
"De verachte! De schurftige! De gek!" schreeuwden vele anderen hem na.
"Is dat waar?" vroeg de sjeik aan hem.
"Dat men mij de Dsjirbani noemt, is waar," antwoordde de gesmade rustig. "Of ik gek of schurftig ben zul je snel genoeg kunnen beoordelen. Je zoon, de valse Ilkewlad die niet de eerstgeborene is, viel in onze handen. Hij vertelde over jullie plannen. Toen trokken we tegen jullie op om een val voor jullie op te zetten. Wij zijn meer dan duizend man sterk en hebben daar beneden de rotsspleet bezet om jullie er niet doorheen te laten - -"
"Een val?" onderbrak de sjeik hem. "Het lijkt er inderdaad op dat we daar niet verder kunnen; wie verhindert ons echter daarheen terug te keren vanwaar we gekomen zijn?"
"De honger, de dorst en het vuur. Kijk maar!"

Hij wees naar de rotspoort. Die paar minuten waren genoeg geweest zoveel hout als nodig hierheen te brengen en in brand te steken. Omdat het vuur buiten brandde, kon men het niet zien maar de wind blies de rook naar binnen, verhinderde hen naar boven te klimmen en dwong hen zich als een laag bij de bodem kronkelende slang de oever van de rivier te volgen. De sjeik stootte een kreet van schrik uit.
"Ook je andere zoon, de echte eerstgeborene, viel in onze handen," vervolgde de Dsjirbani. "We hebben hem gisteravond gegrepen toen - -"

"Mijn zoon Sadik?" onderbrak de sjeik hem.
"Ja."
"Dat is niet waar! Dat is een leugen!"
"Goed! Denk dan maar dat het een leugen is!"
"Hij kan niet hier zijn, ik geloof het niet. Hij is thuis!"
"Ik herhaal alleen: denk maar dat het een leugen is! En wees dan ook trots genoeg met mij, de leugenaar, niets meer te maken willen hebben!"
Hij draaide zich om en liep langzaam weer omhoog naar zijn plek. Ook Merhameh verliet het plateau en kwam weer bij ons. Ik vond dat zeer juist. De manier van de Dsjirbani was de goede manier om respect af te dwingen. De sjeik riep nog enkele malen naar haar omhoog maar kreeg geen antwoord. Toen riep hij een aantal mensen bij zich, van wie ik vermoedde dat het de oudsten waren. Ze gingen met hem in een kring zitten om te beraadslagen. Zo'n beraadslaging van stamoudsten wordt gewoonlijk een Dsjemma genoemd. De huidige vond recht voor onze ogen plaats. Er werden mensen zowel naar de rotsspleet als naar de rotspoort gestuurd om over beide plaatsen te berichten. Wat ze na hun terugkeer zeiden, konden we natuurlijk niet horen. We hadden het vanwege de storm nauwelijks kunnen verstaan wat tussen ons en hen eerder zeer luid geroepen was. Zover onze ogen reikten was de aanvankelijke opwinding van de Tsjoban bedaard. Zij die nog niet van hun paarden gestegen waren, deden dat nu; ze gingen zitten om de uitkomst van de Dsjemma af te wachten.

Ik moet vertellen dat het water van de rivier nog steeds steeg. De ten noorden van de rotspoort en ten zuiden van de rotsspleet waaiende storm dreef de rook van de beide reusachtige vuren de val binnen. De doordringende en branderig ruikende wolken kropen van beneden naar boven en van boven naar beneden, tot ze in het midden waar de beraadslaging plaatsvond elkaar troffen. De luchtdruk hield de rook laag. Af en toe was deze zo dicht dat hij ons beroofde van het zicht op de Tsjoban. Dan moesten we wachten tot een fluitende windstoot naar binnenkwam en de rook in de hoogte blies. Dat gaf de hele scène iets eigenaardigs, iets prehistorisch elementairs. De Tsjoban leken op een verloren groep pygmeeën die door onweerstaanbare, reusachtige krachten vermorzeld en vernietigd zou worden. Het was hen nog niet duidelijk wat hun positie was en ze besloten dus deze te onderzoeken. Er werd naar wegen gezocht die naar boven voerden, eerst aan de andere kant en toen aan onze kant. Er werd geen enkel pad gevonden. Toen zwommen enige van hen de rivier over, natuurlijk te paard, want men weet dat de Tsjoban een hekel hebben aan water en geen zwemmers zijn. Zij zeggen dat als Allah gewild had dat de mensen zouden zwemmen, hij ze wel zwemvliezen gegeven zou hebben. Hiervoor zocht men paarden uit die nog krachtig genoeg waren; dat waren er nog maar enkele. Deze ruiters moesten aan de overkant zoeken; ze keerden echter ook onverrichterzake terug. Toen volgde er weer een langere beraadslaging. Hierop stegen twee afdelingen te paard. De ene reed naar het zuiden en de ander naar het noorden. Aan de laatste zagen we welk doel ze doel ze hadden. Die reed tot vlak bij de rotspoort. Toen de walmende rook het mogelijk maakte, gingen ze het water in om te proberen of via die weg naar buiten te komen was. We zagen hoe de paarden weigerden; ze waren bang voor het natte element. Zulke hoeveelheden water was hun vreemd. Toen men ze eindelijk gedwongen had erin te gaan, was het ook voor de ruiters gewenst dat hun dieren niet verder gingen maar zo snel mogelijk naar de oever terugkeerden omdat van buiten af op hen geschoten werd. De Tsjoban begrepen dat aan een doorkomen niet te denken viel en ze richtten zich weer tot de Dsjemma. Al snel keerde ook de andere afdeling terug die net zo weinig bereikt had.

Men kon aan de oudsten zien dat ze nu aan het einde van hun Latijn gekomen waren, wat echter niet tot gevolg had dat ze besloten zich over te geven. Het waren verstokte moslims en dus fatalisten. Ze hadden geprobeerd te ontkomen maar tevergeefs. Daarmee, geloofden ze, hadden ze hun plicht gedaan. Dat was genoeg. Wat er nu zou gebeuren, werd aan Allah overgelaten die wel weet was het beste voor zijn Tsjoban is. Dit fatalisme zou misschien niet zo direct en opvallend gewerkt hebben als niet de diepe en algemene vermoeidheid te hulp gekomen was. Wij zagen dat velen gingen zitten en eenvoudig hun handen in de schoot legden.
Anderen wikkelden zich in hun dekens om te gaan slapen. Om verder te denken dan slapen, daar hadden ze de energie niet meer voor. We merkten ook dat de Dsjemma het onderling niet eens was. We konden wel niet horen wat de leden met elkaar bespraken, maar uit hun zeer levendige en uitdrukkingsvolle gebaren was te zien dat ze vaak verschillende meningen hadden. Eerst na langere tijd leken zij het eens te zijn over een besluit. Om hem uit te voeren, stond de sjeik van zijn zitplaats op, kwam weer naderbij en riep naar Merhameh. Het was tekenend dat hij niet verlangde met de Dsjirbani te spreken. Merhameh daalde weer af naar het plateau en toonde zich aan hem. Hij was uitermate hoffelijk tegen haar. Hij gaf toe dat hij met zijn Tsjoban ingesloten was, maar hij meende door een krachtige aanval onmiddellijk te kunnen ontkomen, zelfs door het vuur. Er was water genoeg om zelfs de grootste gloed te kunnen blussen. Hij verlangde een waarheidsgetrouw beeld van de huidige situatie en een net zo oprechte uiteenzetting van de bedoelingen van de Ussul.
Hoe kon hij zo'n eis aan zo'n jong, onervaren meisje voorleggen? Dat vroeg ik me af. Maar Merhameh antwoordde meteen, en hoe! Noch de Dsjirbani noch ik zouden het beter hebben gedaan. Ze sprak volledig de waarheid, maar zo voorzichtig en diplomatiek dat ik me verbaasde. Op elke vraag die hij tussendoor stelde, had ze direct het juiste antwoord bij de hand. Ze sprak als een advocaat die zich met een scherpe geest op alles wat er te zeggen was, goed voorbereid had en de tegenstander geen ruimte laat eventuele weerleggingen op te voeren. En tegelijk sprak ze ook als een mild en vriendelijk denkende vrouw, bij wie het er veel meer op aankomt te vergeven dan te winnen. En toch klonk het ook weer alsof er een kind sprak dat in zijn ongedwongenheid en naïviteit niet begrijpen kan dat een verstandig mens zich op zo'n manier gedragen kan zoals de tegenstander zich nu gedraagt. Er lag iets onweer-

staanbaars, iets gewoonweg zegevierends in de woorden die ze koos, en op de hartelijke indringende toon die ze deze gaf. Dat kwam allemaal zo helder parelend, zo vanzelfsprekend en zo ongezocht. Dat was niet gemaakt, dat was aangeboren; dat was talent of misschien wel genie. Ik heb vele uitstekende, ja zelfs grote redenaars gehoord; nog nooit hoorde ik echter op de onbeschrijflijk meeslepende, onbedwingbare, tegelijk overtuigende en bezielende wijze spreken als Merhameh pleegde te spreken als haar wat ze zei, uit haar eigen hart kwam. Vandaag hoorde ik haar voor de eerste keer, en wel onder moeilijke omstandigheden. De storm verslond de helft van haar redevoering; de haat stond tegenover haar, en wat ze zei, zei ze tegen uitgeputte mensen, en toch waren de gevolgen buitengewoon. Later heb ik haar nog vaak, zeer vaak gehoord, onder verhoudingen met een veel gunstiger respons, en het is nooit bij me opgekomen iemand in haar plaats tot anderen te laten spreken of zelf het woord te nemen. Soms kwam het voor dat als niets meer wilde helpen, zij met enige korte zinnen bereikte wat wij met al onze redevoeringen niet hadden kunnen bereiken. Toen ze sprak, zat Halef naast mij. Toevallig gleed mijn blik over zijn gezicht. Toen zag ik hoe verbaasd hij was. Zijn ogen waren groot, zijn mond stond open. Je kon aan hem zien dat hij op dit ogenblik alleen aandacht had voor de jonge, mooie spreekster. Toen ze klaar was, haalde hij diep adem en zei: "Heb je het gehoord, Effendi? Masjallah! Ik heb altijd van mezelf gedacht dat ik een onovertroffen redenaar was, maar weet je wat ik ben?"
"Nou, wat dan?"
"Een blatend schaap, een krijsende kraai, een gapende kameel! Maar zo'n stem en zo'n toon en zo'n - "
Hij stopte om naar de sjeik te luisteren die weer begon te spreken. Deze was geheel onder de indruk, van wat hij gehoord had, en riep omhoog naar Merhameh: "Ik geloof alles wat je zegt. Want de hele wereld weet dat uit de mond van Abd el Fadl of Merhameh nooit een leugen komt. Je bevestigt dus dat Sadik, mijn oudste zoon, jullie gevangene is?"
"Ja," antwoordde ze.
"Dan verlang ik van de Dsjirbani vanaf nu gerekend twee volle uren tijd om onze situatie nauwkeurig te onderzoeken. Zodra deze termijn voorbij is, ben ik weer hier op deze plek om verder met je te spreken. Ik verzoek je dat tegen hem te zeggen!"

Hierop verwijderde hij zich om, gevolgd door zijn oudsten, verder stroomafwaarts te gaan waar hij nog niet geweest was. Hij wilde met eigen ogen zien of hij eerder door zijn mensen naar waarheid ingelicht was. Ik dacht, gedurende deze pauze naar de 'Panter' te gaan die verlangd had met me te mogen spreken. Ik nam Halef mee omdat het zijn honden waren die men de bewaking van de gevangen toevertrouwd had; ze moesten alleen hem gehoorzamen. We gingen over het bergpad allereerst naar de "rotsspleet" omlaag. Onderweg konden we de sjeik van de Tsjoban zien, hoe hij van groep naar groep gaande met zijn mensen overlegde. Zo dikwijls als wij een plek bereikten waar we van beneden konden worden gezien, zagen we dat men naar ons wees en over ons praatte. Dat maakte niets uit. Het was zelfs goed voor ons als zij daar beneden konden zien dat wij hierboven met elkaar konden verkeren, zonder dat het hen mogelijk was dit te verhinderen. Op deze hoogte voelden we de storm heel anders dan eerst, en we waren blij toen het pad ons weer naar het dal voerde waar de rotsen ons beschutting gaven. De vierhonderd bij de "rotsspleet" staande Hukara waren welgemoed. Ze zagen net zoals wij in dat de Tsjoban niets anders overbleef dan zich over te geven.
Ons doel, de rotsspleet, waarin de 'Panter' gestopt was, lag nog verder naar beneden. De natuur had daar twee grote steenblokken tegen elkaar aan geschoven en daarbij aan de voorkant een ruimte tussen hen gelaten die zo groot was dat het een dozijn mannen kon bevatten. Aan de bovenkant was dit gat dicht. Daardoor was het alleen in het voorste deel licht, in het achterste deel echter donker. Daar binnenin had men de 'Panter' met zijn beide begeleiders gestopt. Hu, de hond van de Hadsji, bewaakte ze. Hij zat voor de kloof toen we kwamen, en begroette ons met een vriendelijk kwispelen, zijn meester echter ook nog door hem de hand te likken. Ik ging alleen de gevangenis binnen. Halef bleef buiten. De Palang lag op de grond, de beide anderen zaten naast hem. Ze stonden op toen ze me zagen; ze bleven tijdens het hele gesprek staan omdat ik ook bleef staan en ze niet uitnodigde om weer te gaan zitten.

Ik groette en vroeg toen: "Je wilde met me spreken. Spreek! Ik luister!"
Dat was heel kortaf. Hij wierp een heel lange en onzekere blik op me, voordat hij antwoordde: "Mag ik je, net als de anderen, Effendi noemen?"
"Ja."
"En mag ik zo eerlijk met je spreken zoals je met een man spreekt die de waarheid boven alles stelt? Ik heb namelijk gehoord dat jij zo'n man bent."
"Dat mag je. Ja, je moet het zelfs. Het zou trouwens erg moeilijk zijn leugens tegen mij te vertellen."
Toen gleed een trek van honende wreedheid over zijn niet onknap gezicht, en hij zei: "Weet dan dat ik je haat, ontzettend haat! Dat ik je zo haat als ik nog nooit iemand gehaat heb. Jij haat mij natuurlijk ook!"
"Ik jou? O nee! Oppervlakkige mensen haat men niet. Tevens ben ik christen."
"Ja, christen!" riep hij, terwijl hij spoog. "Dat ken ik! En ik zou je werkelijk onverschillig laten zoals je zegt? Ik ben prins! Begrepen?"
"En ik ben er geen een! Dat is het hele verschil! Spreek verder!"
"Ik was, zoals iedereen van prinselijke bloede, een tijdlang aan het hof van de Mir van Ardistan. Ik was zijn heel speciale lieveling en dat ben ik nog steeds!"
"Wat gaat mij dat aan? Ga verder, verder! Ik heb geen tijd!"
"Geduld, mijn edele christen! Je zult heel snel leren je voor wat ik zeg te interesseren. Aan dit hof leerde ik namelijk de officier kennen die nu de opperbevelhebber van het leger van de Ussul is."
"Je vergist je. De opperbevelhebber is de Dsjirbani. Jij bedoelt echter die oude, gewonde kolonel, wiens kruit nooit droog is en die slechts invaliden beveelt."

"Hoon niet! Hij heeft me gedurende mijn huidige gevangenschap regelmatig bezocht en urenlang met ons gesproken, ook over jou."
Daar hoorde ik van op, liet echter niets merken. Zou deze bijzondere held zich met verraad hebben beziggehouden? Tot mijn geruststelling hoorde ik al snel dat hij dat niet gedaan had. Er was alleen maar gekletst, verder niet! De prins vervolgde: "Denk maar niet dat hij te veel gezegd heeft! Hij heeft geen een keer over jullie huidige veldtocht gesproken. Toch waarschuwde hij mij. Hij meende dat als we gekomen waren om niet de vrede maar de oorlog te brengen, dan zouden we onze ondergang tegemoet gaan. Sinds jouw komst is er een heel andere geest in de Ussul gevaren; meer mocht hij niet zeggen. Wat voor een geest het is die hij bedoelde, dat heb ik tot vandaag kunnen gadeslaan. Ken je de dag van vandaag?"
"Ik ken hem," verzekerde ik.
Toen steunde hij op zijn armen en hief zijn bovenlichaam omhoog en vroeg: "Weet jij wie er komen zal? Vandaag? Hierheen?"
"Ik weet het. Alle Ussul weten het."
"Je hebt het afgeluisterd en het hun verraden! Je zegt dat je een christen bent en toch ben je slechts een duivel! Zeg me -" Hij zette zich nu nog schrap met de andere arm, richtte zich nog verder op en vervolgde: "Zijn ze er al? Zijn ze al aangekomen?"
"Ja, ze zijn hier," knikte ik.
"Hier? Op de landengte?"
"Ja, hier? Net zoals ze het besloten hadden."
"En jullie? Wat hebben jullie gedaan? We hoorden schoten vallen en mensen schreeuwen!"
"We hebben ze tot het midden van de bergengte laten komen. Nu zitten ze daar vast. Voor hen hebben we de rotspoort bezet. Ze kunnen voor- noch achteruit. De ruwe zee heeft de rivier met water gevuld, en aan de beide doorgangen branden vuren waardoorheen geen mens kan komen. De Tsjoban hebben in de orkaan een verschrikkelijke mars gehad. Ze zijn door honger en dorst bijna versmacht. Het paard van je vader viel van uitputting om -"
"Van mijn vader?" onderbrak hij mij snel. "Mijn vader is erbij? Hij zelf?"
"Hij zelf."
"Dan is mijn broer thuisgebleven! Dan is het land en het volk in de handen van deze knaap gelegd! Ik ben gevangen! Dan verkeert mijn vader dus ook in gevaar gevangen genomen te worden! Dan zal het dus heel anders worden dan - dan -"
Hij vergat dat zijn voet gewond was; hij wilde opspringen, viel echter met een schreeuw van pijn weer in elkaar. Hij balde zijn vuist, schudde die dreigend naar mij en knarste: "Alleen jij hebt daaraan schuld, alleen jij, alleen jij! Christenhond, vervloekte en ellendige!" Zijn gezicht was toen hij dat zei, niet alleen lelijk maar van een gewoonweg afstotende weerzinwekkendheid. "Wat heb je voor met de Tsjoban?" brulde hij tegen mij. "Wat zullen jullie doen? Voor de dag ermee!"

Ik hoefde hem niet te antwoorden; ik kon gewoon weggaan. Maar ik had een heel eigenaardig gevoel van medelijden met dit jong, hoogbegaafd maar slechtgemanierd en verkeerd opgevoed mens en gaf hem dus in alle rust de door hem zo onstuimig aan mij gevraagde inlichtingen: "We willen jullie overwinnen zonder dat er een druppel bloed vloeit. Als de Tsjoban zich vrijwillig overgeven, zijn wij bereid een vrede met hen te sluiten die beide kanten nut brengt. Als ze zich niet overgeven, blijven ze hier zonder water en eten ingesloten tot ze versmachten."
"Allemaal?" vroeg hij op grimmige toon.
"Allemaal! Van de eerste tot de laatste!"
"Hond!" knarste hij. "En dat noemt zich een christen! Ik moet met mijn vader spreken! Breng me naar hem toe!"
"Je blijft hier!" antwoordde ik.
"Breng hem dan naar mij toe! Maar vóór het sluiten van de vrede! Begrepen? Ervoor, ervoor! Ik beveel het je!"
"Worm!"
Ik zei slechts dit ene woord maar het was genoeg. Weliswaar wilde hij met zijn ongeremd temperament nog toorniger losbranden dan eerst, maar zijn metgezellen werden bang voor hem, voor zichzelf en ook voor het lot van hun leger krijgers die zich in een positie bevond die de grootste voorzichtigheid vereiste. Dat zeiden ze tegen hem, spraken kalmerend op hem in en bezworen hem zich te beheersen. In een situatie zoals de huidige kwam men veel verder met vriendelijkheid dan met hatelijkheid en beledigingen. Hij luisterde naar hen met neergeslagen hoofd zodat ik zijn gezicht niet kon zien. Plotseling keek hij omhoog. Het was heel anders geworden. Het glansde van louter welwillendheid. En zijn stem klonk week en overtuigend toen hij zei: "Je hebt gelijk! Ik was een dwaas! Mijn snelle toorn overmant me veel te vaak. Ik verzoek jullie mij te ondersteunen zodat ik kan gaan staan. Ik wil staande tot de Effendi spreken. Mijn hoge stand en de achting die hij van ons kan eisen, gebieden dat!"
Men had hem de bijnaam 'Panter' niet zonder reden gegeven. Op het ene moment blazend, dreigend, met zijn tanden knarsend en flitsend, op het volgende moment zijdezacht! Hij stond op met de hulp van zijn beide medegevangenen. Hij kon maar op één voet staan. Daarom steunde hij met zijn armen op de schouder van de ene die naast hem stond, en knielde met zijn gewonde voet op de schouder van de ander die naast hem moest gaan zitten. Ondertussen bekeek ik de ruimte scherper dan ik tot nu gedaan had. Ik keerde de uitgang mijn rug toe, had dus het donkere achterste deel van het rotsplateau voor me. Ik stond pas enige minuten hier maar mijn ogen hadden zich al aan deze duisternis gewend. Ik zag dat de beide tegen elkaar aanliggende stenen die de spleet vormden, niet helemaal aaneensloten. Er waren daar enkele kleine, smalle openingen of gaten die verder liepen. En op de bodem lagen uitwerpselen die ik voor die van vleermuizen hield. Ik concludeerde hieruit dat de spleet waarin ik me

nu bevond zich achter deze ruimte voortzette, zonder dat de drie gevangenen er een vermoeden van hadden. Op dit ogenblik kon ik hier echter niet verder over nadenken, want prins 'Panter' had ondertussen zijn staande houding aangenomen en begon, te spreken.
"Ik verzoek je, Effendi," zei hij, "mij rustig aan te horen zoals ik nu tot je spreek! Je bent het met me eens dat ik er niet voor terug hoef te schrikken om me aan de waarheid te houden. Maar de belangrijkste waarheid waar we nu mee van doen hebben, is die dat alles wat in de laatste tijd gebeurd is en ook alles wat in de naaste toekomst zal gebeuren, van niet meer of niet minder dan twee personen afhangt. Ken je hen, deze beiden?"
"Misschien leer ik ze door jou kennen," antwoordde ik.
"Wij beiden zijn het, jij en ik!"
"Hoezo?"
"Veins niet! Je weet dat ik gelijk heb! Hoever je de Dsjirbani ook naar voren schuift, ik zie toch wie achter hem staat en de eigenlijke sterke man en leider is; ik bedoel jou! En denk van mij wat je wilt, maar zodra je de ogen verder open doet dan tot nu toe, zul je zien op wiens Janitsarenmuziek de Tsjoban marcheren; ik bedoel mezelf! Aan beide kanten, ik en jij, de twee eigenlijke en werkelijke heren en meesters! Geef je dat toe?"
"Spreek verder!" nodigde ik hem uit zonder zijn vraag te beantwoorden.
Hij vervolgde: "Ik heb gehoord dat je vrede wil; ik wil dat ook! Jij bent christen, ik ben moslim. Hieruit volgt dat onze middelen en wegen om de vrede te bereiken, niet hetzelfde zijn. Een van ons beiden moet zich vergissen, of jij of ik. De geschiedenis zal leren wie het is. De islam is begonnen met strijd en oorlog; het christendom begon met de vrede. Waarheen je ook kijkt, leeft de Islam op dit moment in vrede; het christendom zwelgt echter zo wijd de wereld strekt in veroveringen, bloed en oorlog. Alle landen en volkeren die er zijn, weten het precies: het christendom gaat uit van de vrede, voert echter zeker tot oorlog; de islam gaat uit van de oorlog en voert zeker tot vrede! Is dat niet zo?"
Ik antwoordde: "Beiden, het christendom en de islam waarvan je spreekt, zijn mij geheel onbekend. Ik verzoek je, verder te gaan!"

Hij had nu zo mild, zo vriendelijk, zo warmhartig gesproken. Het was bijna onmogelijk hem voor dezelfde mens te houden die zo-even nog zo meedogenloos grimmig was geweest. Hij sprak op deze uitzonderlijk aardige, innemende manier verder: "Wees niet bescheiden door te zeggen dat je het niet weet! Beide, deze bescheidenheid en deze onwetendheid, zijn leugens! Ik vertel echter de waarheid! Ik ben noch Europeaan noch christen maar ik ben Aziaat en belijder van de profeet. En voor alles, mijn vader is geen knecht en mijn moeder geen dienstmaagd; ik ben een prins! Weet je wat dat betekent? Mijn vader had vier vrouwen. Mijn moeder is een mohammedaanse uit Sahrima, één dus van de strengste richting; ik ben haar zoon. De moeder van mijn oudere broer is een christin; Allah verdoeme haar! Hij neigt in stilte tot haar leer, niet tot het geloof van zijn vader. Daarom heeft hij mij en ik hem gehaat sinds we zonen van één vader zijn en dus broers. Hij bleef thuis want zijn moeder liet hem niet gaan. Ik kwam echter bij de sjeik van Ardistan en leerde bij hem alles wat tot het hogere gevecht, dus tot de krijgskunde behoort. Maar denk niet dat ik daardoor een knecht en een slaaf van de oorlog ben geworden. Ik ben een prins en zal eens regeren - -"
Hij maakte met zijn beide armen een rondgaande beweging alsof hij wilde aanduiden dat eens de gehele aarde aan hem onderdanig zou zijn. Toen vervolgde hij, langzamerhand geestdriftig wordend, zijn redevoering: "Ik ben vrij gebleven. Zelfs de oorlog is niet de baas over mij maar alleen maar een middel tot het heilige doel. En dit doel is niets anders dan alleen - - vrede. Snap je dat?"
"Ja. Ik snap het."
"Spreek!"
"Je moeder is een mohammedaanse; ze verlangt naar roem en eer voor zichzelf en jou, maar ze is geen gewone maar een adellijke vrouw. Zij denkt aan roem en eer ook als een middel, en wel voor een nog veel hoger doel. En dit doel is het geluk van iedereen over wie jij eens denkt te heersen, met andere woorden - - - de vrede."
"Wat zeg je daar?" riep hij verbaasd. "Dat zijn bijna haar eigen woorden! Voor mij is de oorlog er niet om de oorlog maar om heel andere dingen. De zaligheid van de christenen ligt in de hemel, dus aan de andere kant van het huidige leven. Jullie verlangen naar vrede met God, naar de eeuwige vrede. De Islam verlangt echter voor alles naar de aardse zaligheid, naar de vrede van alle volken, dus die ook al aan deze kant van het leven ligt. En deze vrede verkrijg je noch door mensvriendelijke godsdienstoefeningen en gebeden noch door Gods genade en barmhartigheid, maar je moet ervoor vechten; je moet degenen die het niet willen, dwingen de vrede te houden! Voor mij is de oorlog dus het grootste werk van de vrede dat er op aarde is. Jullie christendom is bijna tweeduizend jaar oud maar het heeft nog geen enkel volk vrede gegeven, hoewel het meteen bij zijn eerste woord door de vredesbazuin blies. Ik echter, de moslim, zal niet van de vrede spreken, geen woord over vrede. Ik zal eerder de vuist van de oorlog ballen om daarmee de oorlog te verpletteren en te vernietigen! 'Oog om oog, bloed om bloed' dat is de harde maar oneindig rechtvaardige wet van de Islam. 'De moordenaar wordt vermoord!' De oorlog, de afschuwelijkste van alle moordenaars die er geweest zijn en er nu nog zijn, valt onder dezelfde wetten als elke andere moordenaar. En omdat het zelfmoord is als de mensheid zichzelf uitroeit, zo vereist de goddelijke gerechtigheid dat ook de oorlog door zichzelf te gronde gaat, aan zelfmoord, aan een dodelijk schot of steek in de eigen, ademende borst! Snap je dat, Effendi?"
Wat was dit? Dit jonge mens had nagedacht, en wel diep, heel diep! En wat stond hij bezield voor me! Zijn wangen gloeiden en zijn ogen glansden. De trekken van zijn gezicht schenen heel anders te zijn geworden; ze leken verheerlijkt. Eerst nog had hij me letterlijk laten walgen en gruwen, en nu was het alsof ik hem de hand moest drukken en hem lief moest hebben.

"Ik snap het," antwoordde ik; "het zijn dezelfde gedachten die ook in mij riepen om te gelden toen er in mij nog geen duidelijkheid was."
"Duidelijkheid?" vroeg hij. "Voor mij is alles duidelijk. Daarom hebben ze bij mij de vaste verblijfplaats gevonden die ze bij jou onmogelijk konden vinden, want het is je vandaag nog steeds niet duidelijk. Jouw christendom staat je niet toe - - -"

Hij kon niet verder spreken; hij werd onderbroken. De ingang werd donker. "Ssahib!" klonk het achter me. Toen ik me omdraaide, zag ik de Dsjirbani voor de spleet staan die tegen me zei dat hij me wilde spreken. Ik nam met enige korte woorden afscheid van de prins en volgde de wens van onze opperbevelhebber die, toen we ver genoeg van de rotsspleet verwijderd waren om niet gehoord te worden, mij de evenzo verrassende als belangrijke mededeling deed: "De Dsjunub komen!"
"De Dsjunub?" vroeg ik. "Welke Dsjunub?"
"Het hele leger!"
"Wanneer?"
"Al over enkele uren!"
"God zij dank!"
"God zij dank!" vroeg hij verrast. "Ik dacht niet dat ik je een vreugdevolle boodschap bracht!"
"Het is er echter wel een!"
"Werkelijk? Wij zijn nog lang niet klaar met de Tsjoban! En dat moet toch zijn gebeurd als het ons moet lukken de Dsjunub te overmeesteren."
"Laten we ons dan haasten! Je sprak van enige uren; dat is een lange tijd voor hem die geleerd heeft deze tijd te beheersen. Van wie heb je gehoord dat en wanneer ze komen?"
"De storm heeft het hun verboden werkeloos in de woestijn te blijven liggen. Hij heeft hun kamp met zand bedekt. Ze konden alleen ontsnappen door snel te handelen. Ze braken op en volgden hun vooruitgereden officieren veel sneller dan eerst bepaald was. Maar de rit was vreselijk. De wind dronk het water uit hun waterzakken en de kracht uit de botten van mens en dier. De vermoeidheid overmeesterde hen. Ze moesten herhaaldelijk stoppen en bleven uiteindelijk zelfs liggen om een halve dag uit te rusten en nieuwe krachten te verzamelen voor de rest van de weg. Enkele zeer goed bereden mensen echter van wie de paarden nog de nodige kracht bezaten, werden vooruitgestuurd om te kijken hoe het bij de bergengte ervoor stond. Die kwamen juist toen jij je verwijderd had aan bij ons bij de rotspoort waarheen ik gehaald werd om hen te verhoren."
"Hoe heb je ze ontvangen?"
"Als vijanden, hoewel ze zich als onze vrienden gedroegen. We hebben geen tijd om lang te onderhandelen. We moeten handelen, en dus heb ik ze gedreigd hen onmiddellijk en gewoon neer te laten schieten als ze niet ogenblikkelijk bekennen dat ze gekomen zijn om ons te bedriegen. Deze dreiging deed ze niet veel, maar door de lichamelijke en vooral door de geestelijke uitputting bekenden ze dit en lieten ze zich inlichtingen ontlokken die bijzonder waardevol zijn. Ik vertel het je later wel uitvoerig. Op dit moment vind ik het belangrijk je voor alles in te lichten en van jou te horen wat je over deze plotselinge versnelling van de gebeurtenissen te zeggen hebt."
"Ik denk dat het ons alleen maar goed uitkomt."
"Maar de Tsjoban - -?"
"Dat wordt zo snel afgewikkeld als je maar kunt wensen. Hoe staat het met hun oudere prins?"
"Met hem heb ik al kort gesproken. Ik denk niet dat hij zal tegenstribbelen."
"Zeg me dan snel nog één ding! Ken je de rotsspleet, waar de Panter zit, goed?"
"Ja."
"Ik bedoel niet alleen het voorste maar ook het achterste deel?"
"De eerste wel, ja, de laatste echter niet. Is er dan ook een achterste deel?"
"Ik weet het niet zeker maar ik vermoed het."
Ik deelde hem mee welke eenvoudige redenen mij tot dit vermoeden gebracht hadden. Hij schudde het hoofd en zei: "Waarom dat? Ik begrijp het niet. Heeft het voor ons nut als de spleet naar binnen doorloopt?"
"Zelfs een heel belangrijke!"
"Welke?"
"Om de Dsjunub te misleiden en de Tsjoban te overtuigen. Men zou zich met de Tsjoban in het achterste deel van de spleet kunnen verstoppen. Van daar uit is, zoals ik verwacht, het voorste deel te overzien. Ik neem zelfs aan dat men daar achter alles hoort wat er voor besproken wordt. Terwijl we met de Tsjoban in het achterste deel wachten, worden de officieren van de Dsjunub met de minister en de Maha-Lama vanwaar ze nu zitten naar het voorste deel van de spleet gebracht, waarbij we tegen hen zeggen dat dit hun nieuwe verblijf is; dan gaan we weg. Zodra ze denken dat ze alleen zijn, zullen ze er met elkaar over praten waarom men hen een andere plek aangewezen heeft, en ik moet me toch wel zeer vergissen als daarbij ook niet enige uitspraken gedaan worden waardoor ze zich verraden dat ze alleen gekomen zijn om ons en de Tsjoban te bedriegen."
"Dat is waar!" stemde de Dsjirbani in. "Je plan is goed."
"Heel voorzichtig moet ik echter zeggen dat zulke hoge heren als de lama, de minister en de generaal, hun geheimen niet zullen bespreken met gewone mensen zoals de onderofficier en de soldaat en daarom stel ik voor de lagere in rang te laten waar ze zijn en de anderen vanaf majoor over te plaatsen naar de spleet."
"Ja; dat is verstandig! Maar, vertel me, hoe komen we naar het achterste gedeelte van de kloof als je je niet vergist en er echt één is?"
"Dat zullen we hopelijk snel merken. Ik klim daar omhoog. Dan zullen we zien of ik met mijn vermoeden fout zit of niet."

Ik wees bij deze woorden op de daarboven schijnbaar dicht tegen elkaar aangeperste kruinen of bovenkanten van de beide stenen, waartussen zich de spleet vormde. Ze waren ongeveer zes meter hoog. Men kon dus van beneden af niet zien of ze ook boven dicht tegen elkaar aanlagen. Er waren daar enige verlagingen, randen, hoeken en vooruitstekende gedeeltes die het mij mogelijk maakten naar boven te klimmen. Toen ik boven aankwam, bleek tot mijn vreugde dat mijn vermoedens nog veel beter uitvielen dan ik verwacht had. Het voorste deel van de rotsspleet namelijk waarin zich de 'Panter' bevond, was van boven dicht, het achterste echter open en zo vol gewaaid met zand dat men heel gemakkelijk in het binnenste kon afdalen. Toen ik dit gedaan had, zag ik meteen de openingen die me daarvoor bij de Tsjoban opgevallen waren. Hier buiten was de spleet zo breed dat ik heel gemakkelijk bij deze openingen kon komen en er doorheen kon kijken. Van binnenuit was dat echter onmogelijk omdat de spleet daar zo smal werd dat het leek of hij ophield en dat er zich geen mens door de openingen heen kon dringen. Men kon dus wel van hier buiten naar binnen maar niet van daar binnen naar buiten kijken. Toen ik mijn oor nu bij een van de openingen hield, hoorde ik niet alleen dat de Prins zich met zijn metgezellen onderhield, maar verstond ook heel duidelijk elk woord dat gesproken werd. Door de afzondering en smalte van de binnenruimte werden deze woorden als het ware naar me toe geperst, zodat ik ze waarschijnlijk zelfs nog duidelijker hoorde dan zij in de ruimte zelf. En, wat de hoofdzaak was, in deze afgelegen hoek heerste diepe stilte; het gehuil van de storm drong niet tot hier door. Alleen de schoten had men gehoord omdat de scherpe knallen meer door de aarde dan door de lucht voortgeplant waren. Kort en goed, ik kon me voor mijn doel geen betere plek wensen dan ik gevonden had, en ik haalde de Dsjirbani bij me om hem te laten zien hoe en waar we met de Tsjoban moesten plaatsnemen om de Dsjunub af te luisteren. Met de Tsjoban bedoelde ik de sjeik en zijn zoon, de 'Panter'. Met "ons" waren de Dsjirbani en ik zelf bedoeld. Deze was net zo verheugd als ik zelf en was het overal mee eens. Halef moest achter blijven. Hij werd ingelicht waar het over handelde. Toen klommen we beide weer omhoog om ons naar de rotsspleet te begeven, want de afgesproken twee uur naderden het einde, en het was aan te nemen dat de sjeik van de Tsjoban nu snel zou verlangen met onze bevelhebber te onderhandelen.

We hoefden daarop, toen we bij Abd el Fadl aankwamen, helemaal niet te wachten. De sjeik was juist begonnen met Merhameh te praten, en uitte juist toen wij kwamen de wens zijn beide zoons te mogen zien en te spreken om dan over wat hij zou doen een beslissing te kunnen nemen. Dat was niet alleen prettig voor ons, maar juist dat was het wat we zorgvuldig berekend hadden. Hij kreeg dus de toestemming en werd uitgenodigd tot ons te komen op het plateau. Om dit mogelijk te maken, klom hij op een kameel die hij tot dicht bij de rotswand voerde, en werd met behulp van mijn lasso van daar af tot ons omhoog getrokken. Toen hij voor ons stond, bekeek hij ons een voor een, Merhameh en mij, zeer opmerkzaam en heel stil. Toen liet hij zijn blik over de verscheidene groepen van zijn uitgeputte mensen daar beneden glijden en sprak: "Diegene van jullie die het bedacht heeft ons hier in de val te laten lopen, is of een hoogst gevaarlijk of een heel nuttig mens. De eerlijkheid gebiedt mij toe te geven dat we ons volledig in de macht van de Ussul bevinden maar alleen op dit moment. Allah is goed en almachtig. Hij kan ons lot doen keren zoals hij het wil. Wat wil je van ons?"
Deze vraag was aan de Dsjirbani gericht.
"Vergeving," antwoordde deze op laconieke wijze.
"Wat bedoel je met deze vergeving?"
"Dat zul je horen, zodra je met hen gesproken hebt met wie je wilde praten en ook zult praten. Kom, volg ons!"
Wij liepen het pad af en volgden hem naar de rotspoort. Toen bogen we af en liepen langs de rivier verder. We stopten niet bij de plek waar de zoon van de sjeik gevangen was, maar liepen tot in het kamp, er doorheen en dan weer omhoog naar deze plek. De sjeik moest alles zelf zien en kunnen beoordelen. Hij zei gedurende de gehele weg geen enkel woord; maar zijn oog was overal en de uitdrukking op zijn gezicht werd steeds zorgelijker. Toen we dan op het laatst bij de spleet aankwamen waarin zich zijn zoon, de 'Panter', bevond, ging ik naar binnen en zei tegen de laatste: "Het was jouw wens je vader te zien - -"
"Jazeker, jazeker!" onderbrak hij mij. "Jij wilde het echter niet!"
"Ik breng hem toch bij je en precies zoals je wilde, vóór het sluiten van de vrede!"
De Dsjirbani was me met de sjeik gevolgd. Hij voegde aan wat ik gezegd had, nog enige woorden toe: "Praat met elkaar maar houd het kort! Ik geef jullie tien minuten de tijd, meer niet."
Toen gingen we weer naar buiten en lieten ze alleen. Halef die hier gewacht had, werd geïnstrueerd. Hij verwijderde zich voor korte tijd om overal voor te zorgen. Hij bracht toen hij terugkwam, twee sterke Ussul mee die de opdracht kregen prins 'Panter' na het gesprek met zijn vader uit de spleet te halen en over de rotsen naar het door mij ontdekte achterste deel te brengen. Hij kon niet lopen en nog veel minder klimmen maar moest toch mee om de Dsjunub af te luisteren.

Toen de gegeven termijn verstreken was, gingen we weer naar binnen.
"We zijn nog niet klaar!" verklaarde de Panter. "We willen een vol uur de tijd om - -"
"Onmogelijk!" viel de Dsjirbani hem in de rede. "Het praten voert tot niets. Jullie hebben belangrijker dingen te doen. We hebben hier gevangen Dsjunub die - -"
"Dsjunub?" vloog de Panter op. "Gevangenen?"
"Ja."
"Wie heeft ze gevangen genomen? Wanneer? Waar? Zeg het snel!"
Dat klonk niet alleen als een verrassing, als verbazing, maar bijna als ontzetting, als angst. Zijn gezicht had, beslist zonder dat hij het wilde, de uitdrukking van een bijzondere bezorgdheid aangenomen. Het

kwam bij me op dat de zoon van een van zijn medegevangenen een verraderlijke relatie had met de Dsjunub. Zou hij er soms ook vanaf weten, er ook de hand in hebben? Hoewel, tot verraad aan zijn eigen stam achtte ik hem niet in staat, ondanks zijn gedrag tot nu toe. Maar hij had veroveringsplannen en liet zich dus waarschijnlijk in met geheime diplomatieke berekeningen die het hem mogelijk maakten achter de rug van zijn vader iets te doen wat er als verraad uitzag maar het niet was. Zoals de Dsjunub de intentie hadden de Ussul en de Tsjoban te bedriegen, zo kon net zo goed een jonge man als deze prins op de gedachte gekomen zijn zich met hen te verbinden om hen als het doel bereikt was uit te lachen.
Deze gedachten kwamen bij me op toen ik hem nu zo haastig hoorde vragen en de benauwdheid zag die hij niet kon verbergen. De Dsjirbani merkte hier niets van en antwoordde: "We namen eerst de Maha-Lama en de eerste minister gevangen, toen ook nog de Tertib We Tabrik Kuwweti Harbie Feminde Mahir Kimesee met vijf officieren, een onderofficier en een soldaat."
Ik zag dat de 'Panter' schrok toen hij dit hoorde, maar ik was de enige die hier op lette. Zijn vader was zeer verbaasd. Hij vroeg: "Allah w' Allah! Deze hoge heren en hoogste officieren! Die zijn naar jullie toegekomen?"
"Ja."
"Jullie namen ze gevangen?"
"Ja."
"Waarom? Kwamen ze als vijanden naar jullie toe?"
"Nee als vrienden. Maar juist daarom namen we ze gevangen omdat we het eerlijk met jullie menen."
"Met ons - - -?"
"Ja, met jullie," knikte de Dsjirbani. "Ze kwamen namelijk naar ons toe om zich met ons tegen jullie te verbinden."
Toen viel de prins snel in: "Is dat mogelijk? Is dat waar?"
"Wat ik zeg is nooit een leugen!"
"Kun je het bewijzen?"
"Jullie het bewijs leveren is juist het doel van onze komst. Jullie zullen nu deze ruimte verlaten. Daarachter bevindt zich nog een tweede, vanwaar men hier naar binnen kan kijken en kan horen en zien wat hier gebeurt en gesproken wordt. Daarheen brengen we nu jou en je vader. In deze voorste spleet worden de Dsjunub gebracht, zodat jullie ze kunnen afluisteren en je ervan kunt overtuigen dat alles wat we jullie verteld hebben, waar is en dat we het eerlijk met jullie menen. Hier zijn de mannen die je zullen dragen."
Hij wenkte ze naar binnen. Toen begon de geplande verhuizing, doordat de beide Ussul de prins naar buiten droegen en met hem in het achterste deel van de spleet klommen om hem zodanig voor de laagste van de vier aanwezige openingen te plaatsen dat hij er geriefelijk doorheen kon kijken. Toen gingen ze weg om zijn twee metgezellen die we niet nodig hadden mee te nemen. Wij kwamen er ook bij.

Het waren vier openingen die van hieruit naar binnen voerden. Voor de ene zat de prins. Voor de andere die iets hoger lag, hurkte zijn vader. De volgende lag zo dat ik hem recht voor mijn ogen had als ik er voor stond. En de hoogste was voor de Dsjirbani die de langste van ons was. De prins bevond zich in grote opwinding. Dit had zeker verschillende redenen. Bij zijn al vermelde bezorgdheid kwam een tweede. Hij zag nu dat van hieruit alles wat binnen in de spleet gebeurde, waargenomen en gehoord kon worden, en hij wist niet dat ik deze plek eerst kort geleden had ontdekt. Daarom nam hij aan dat ook hij met zijn metgezellen afgeluisterd was, en omdat hij tegen hen in elk geval heel oprecht en over al het mogelijke gesproken had, moest hij er bang voor zijn dat al hun en zijn geheimen door ons ontdekt waren. Hij zei dan wel niets, maar toch kon men duidelijk aan hem en zijn grote onrust zien dat hij deze of dergelijke gedachten had.
Het duurde helemaal niet lang, of Hadsji Halef voerde de opdracht uit die hij gehad had: De Dsjunub werden gebracht, van de Maha-Lama tot en met de bedoelde officier, de anderen, lager in rang echter niet. We konden ze heel duidelijk zien. Ze waren eerst stil. Ze waren bezig de plaatsen naar rang en stand te verdelen. Daarbij viel de Maha-Lama de grootste achting ten deel, die we daarom als de hoogstgeplaatste onder hen moesten zien. Ze onderzochten hun nieuwe verblijfplaats zeer opmerkzaam, ontdekten echter de openingen waardoor we bij hen naar binnenkeken niet omdat deze in het donker lagen. Toen ze waren gaan zitten, begonnen ze met elkaar te praten maar op een heel gewone manier en over heel onverschillige dingen. Dat was waarschijnlijk te wijten aan de overmatige verering van deze mensen voor de lama. Er mocht niet over een thema gesproken worden als hij het niet als eerste onderwerp van gesprek had gemaakt. Deze omstandigheid doorkruiste onze bedoeling. We wachtten een poosje; toen zei de sjeik van de Tsjoban, heel zachtjes natuurlijk om daar niet gehoord te worden: "Dat zijn lama-gelovigen! Langzame, geestloze, vadsige mensen! Wie ze wil horen spreken, zal urenlang moeten wachten!"
"Ze zullen spreken en wel meteen," antwoordde de Dsjirbani net zo zachtjes. "Effendi, ik verzoek je naar hen toe te gaan en ze te laten spreken!"
"Heb je bepaalde orders voor me?" vroeg ik hem.
"Nee. Je zult zelf het juiste veel sneller treffen dan wanneer ik het je zou zeggen."
Ik klom uit de schuilplaats en trad toen aan de andere kant bij de gevangenen binnen. De Maha-Lama was door de Dsjirbani in eerste instantie als vriend behandeld; hij had toen ook over mij gehoord; maar hij en de minister hadden me nog niet gezien. De officieren hadden me echter al gezien, me zelfs als hun gevangene beschouwd, maar niet geweten wie ik was. Nu bevonden ze zich al langere tijd samen, hadden elkaar hun belevenissen verteld en toen zeker over mij gesproken. Dienovereenkomstig werd ik door hen ontvangen. Toen de strateeg mij zag, riep hij uit: "De ongehoorzame die ik bestraffen zal!"

"De eigenaar van het mooiste paard dat ik ooit zag!" zei de generaal die in elk geval meer geïmponeerd was door mijn Syrr dan door mijzelf.
"De christen dus, waarvan de Dsjirbani ons vertelde toen hij ons nog als zijn bondgenoten beschouwde," voegde de minister er aan toe.
Ik maakte allereerst voor allen een luchtige buiging, toen voor de Maha-Lama nog een keer wat dieper en zei tegen hem:
"Ik ben gedwongen je lastig te vallen. De opperbevelhebber van de Ussul stuurt me naar je toe."
Hij fronste zijn voorhoofd. Hij was diepere buigingen en deemoediger woorden gewend.
"Wie ben je?" vroeg hij.
"Ze noemen me Kara Ben Nemsi - - -"
"Dus echt de christen!" onderbrak hij mij, naar de minister gewend.
"Inderdaad, de christen!" beaamde ik. "Ik ben naar jullie toegezonden om jullie te zeggen waarom men jullie een andere gevangenis heeft aangewezen. We wensen namelijk dat - -"
"Wat jullie wensen, laat me onverschillig!" onderbrak hij me weer. "Niet jullie maar mijn wensen dienen als eerste vervuld te worden. Jullie behandelen ons niet alleen als vijanden maar ook als laag staande mensen, terwijl ik toch de Maha-Lama van Dsjunubistan ben, de hoogste van alle priesters die er zijn!"
"Ben je klaar met de zin die je begonnen bent?"
"Ja. Ik maak altijd een begonnen zin af. Waarom vraag je dat?"
"Omdat ik ook gewend ben me niet te laten onderbreken. Ik liet jou je zin afmaken omdat ik geleerd heb hoffelijk te zijn. Je hebt me echter in een derde deel van een minuut al twee maal onderbroken. Als je zo verder gaat, moet ik je voor meest onbeleefde van alle mensen houden die er is en kom ik er nooit toe je te zeggen wat ik je te zeggen heb."
Toen hij dat hoorde, werden zijn ogen nog een keer zo groot en zijn gezicht drukte de hoogste graad van goddelijke verbazing uit. Ik vervolgde echter: "Daarnet heeft de eerste minister van de sjeik van Dsjunubistan vermeld dat jullie als bondgenoten van de Ussul gezien werden. Is het dan de bedoeling geweest dat dit zou gebeuren?"
"Natuurlijk!" antwoordde de minister. "Men heeft ons als vertrouwelingen van de Dsjirbani aangeduid; jij schijnt dat echter niet te zijn, want als je dat was zou je dit niet vragen! Heeft hij je niet gezegd dat we gekomen zijn om een verbond met de Ussul te sluiten?"
"Een verbond? Tegen wie?"
"Tegen de Tsjoban."
"Waarom? Zijn de Tsjoban jullie vijanden?"
"Ze zijn nog nooit onze vrienden geweest, sinds er Tsjoban en Dsjunub zijn. En het is net zo lang dat ze de ook vijanden van de Ussul zijn. Daarom vonden we het even natuurlijk als nodig dat de Ussul en de Dsjunub een verbond zouden sluiten om deze gezamenlijke vijand te vernietigen. De beste gelegenheid hiervoor deed zich voor toen we hoorden dat de Tsjoban over de bergengte van Chatar wilden trekken om de Ussul te overvallen. We verzamelden onmiddellijk onze krijgers om de Ussul te hulp te snellen. Onze sjeik zond zijn beide hoogste mannen van het land, de Maha-Lama en mij, naar hen toe om ze hierover te berichten en een verbond met hen te sluiten. En daarbij ging ook nog de beroemdste strateeg van ons leger met al zijn rangen en standen op weg om de Ussul mee te delen dat wij de Tsjoban op de smalle bergengte naar hen toe wilden drijven, waar ze noch naar links noch naar rechts kunnen ontsnappen en als tussen twee vuisten verbrijzeld, vermorzeld en vernietigd zouden worden!"
"Dat dat hebben jullie gewild? Dat dat hebben jullie gedaan?" vroeg ik op verwonderde toon.
"Inderdaad!" antwoordde hij. "Wist je dat niet?"
"Ik heb iets heel anders geweten! Als ik je woorden geloven moet, dan moet ik vragen of de Maha-Lama jouw woorden wil bevestigen. Het schijnt dat de Ussul wat betreft jullie eerlijke en goede wil misleid zouden worden. Het is dus zeer te wensen dat tussen jullie en hen de waarheid duidelijk en zeker vastgesteld word, zodat elke vergissing uitgesloten is. Daarom vraag ik hierbij de allerhoogste priester van Dsjunubistan of hij bereid is te bevestigen wat de eerste minister hier zojuist beweerd heeft."

Het was mogelijk dat de drie luistervinken niet alles duidelijk verstaan hadden; daarom nam ik mijn toevlucht tot de list de Maha-Lama de belangrijke punten nogmaals voor te leggen en ze door hem te laten beantwoorden. Ik had hem de "allerhoogste priester van Dsjunubistan" genoemd; dat was genoeg hem enigszins met mij te verzoenen. Zijn gezicht nam een minder donkere uitdrukking aan en hij antwoordde: "Ik bevestig het!"
"Dat de Tsjoban jullie doodsvijanden zijn?"
Ik legde hem deze vraag en de hier opvolgende zo langzaam en zo duidelijk voor dat het niet anders kon dat ze door de luistervinken moesten worden verstaan.
"Ja," antwoordde hij.
"Dat jullie ze willen vernietigen?"
"Ja, met behulp van de Ussul."
"Dat jullie hier heen kwamen met het doel een verbond met de Ussul te sluiten?"
"Zo is het. Met de Ussul tegen de Tsjoban."
"Jullie leger is al onderweg?"
"Ja. Drieduizend man."
"De Tsjoban zouden hier op de landengte tussen jullie en de Ussul komen en daarbij volledig fijngeknepen en uitgeroeid worden?"
"Ja," antwoordde hij. "Dat is het juiste woord: fijngeknepen en uitgeroeid. Er mag er geen een over blijven! Geloof je nu dat wij als vrienden van de Ussul gekomen zijn? Zie je nu in hoe dom en ondankbaar jullie handelen als jullie ons, jullie bevrijders en verlossers, als misdadigers opsluit en door honden laat bewaken?"

"Nee," antwoordde ik. "Ik geloof noch het een, noch zie ik het andere in. Dom en ondankbaar hebben jullie alleen gehandeld, niet de Ussul!"
"Wij? Bewijs het!" vloog de minister op.
"Bewijs het!" riep de Maha-Lama mij bevelend toe.
"Bewijs het! Bewijs het! Bewijs het!" herhaalden ook de anderen.
"Niets makkelijker dan dat," antwoordde ik. "Jullie hebben toegegeven dat de Tsjoban jullie doodsvijanden zijn en dat de Ussul jullie moesten helpen jullie van hen te bevrijden. Alleen de dankbaarheid al gebood jullie dus eerlijk tegen ons te zijn; je zult echter meteen horen dat jullie het tegendeel van eerlijk, dus ondankbaar, geweest zijn. En omdat elke ondankbaarheid en oneerlijkheid niet slim is, betekend het dus dat jullie alle sporen van slimheid van je afgeworpen hebben toen jullie 's avonds daar beneden bij de rivier kampeerden en voor jullie gingen slapen over dingen spraken die de Ussul nooit mochten horen. Ik kwam langs dezelfde weg maar dan van de andere kant. Ik zag jullie vuur. Ik steeg van mijn paard en sloop langzaam naar jullie toe. Ik lag aan de andere kant van de boom, waartegen jullie beide zaten. Ik hoorde elk woord dat door jullie gesproken werd - - -"
"Je hebt ons afgeluisterd?" voer de minister uit.
"Afgeluisterd!" riep de nog hogere. "Afgeluisterd! Mij, de Maha-Lama van Dsjunubistan!"
"Ja, afgeluisterd!" antwoordde ik. "Ik zal het jullie bewijzen door alles te herhalen wat ik toen allemaal gehoord heb."

Ik deed het. Ik beschreef hen de hele toenmalige situatie en vertelde hen elk woord dat ze gesproken hadden toen ik bij ze in de buurt lag. Ze zaten stil en bewegingsloos. Het leek net of ze geen adem haalden. Ze waagden het zelfs niet te ontkennen, tegen te spreken of zich te verontschuldigen. Ze waren eenvoudig verstijfd. Toen liet zich plotseling een heel eigenaardige bedompte stem horen die zo klonk alsof hij uit de hoogste wolken of uit de diepste binnenste van de aarde kwam: "Effendi, het is genoeg, het is genoeg! Spreek verder geen woord meer met deze leugenaars, met deze verraders, met deze schurken, schoften en schavuiten! Bespuug ze! Spuug ze in het gezicht! En kom weer hierheen, naar eerlijke mensen, naar ons!"
De Dsjunub schrokken heel erg. Ze sprongen op, schreeuwden door elkaar heen. Toen ging ik naar buiten, langs Halef en zijn hond, naar de beide Ussul die voorheen de prins naar zijn schuilplaats hadden gedragen. Ik gaf ze de opdracht hem weer te halen en ze deden het. Hij was het geweest die mij met de bedompt klinkende stem de woorden toegeroepen had. Toen ze hem uit de spleet tilden en hij me zag staan, wachtte hij helemaal niet tot ze hem in mijn buurt hadden gebracht, maar hij riep me al van verre toe: "Effendi, je hebt overwonnen, volledig overwonnen! Ik doe alles wat je wilt! Ik ben het met alles, alles eens wat je besluit en doet; sta me alleen toe dat ik als een hond daar naast jouw hond ga zitten om deze ellendige lui te bewaken!"
Hij sprak deze woorden tegen mij. Ik zei niets maar de Dsjirbani antwoordde hem: "Het is je toegestaan!" En zich tot de beide Ussul wendend, voegde hij er aan toe: "Zet hem daar nee, waar hij wenst te zijn. Hij heeft er recht op deze plaats voor zich op te eisen."
Ze deden het. De 'Panter' werd zo door zijn boosheid beheerst dat hij op dit moment werkelijk alleen maar aan de personen dacht die hem hadden willen bedriegen, maar niet daaraan dat hij nu binnen enkele minuten over het lot van zijn volk moest beslissen. Hieruit kon men afleiden: hoe begaafd hij ook mocht zijn, een groot man worden zou hem niet lukken. Zijn karakter heerste als een wild dier in zijn binnenste; het heette zoals hijzelf ook - - - panter! Toen ik met hem sprak voordat de Dsjirbani mij bij hem vandaan haalde, had ik hem nog niet alles gezegd wat ik hem wilde zeggen; er was nog veel belangrijks aan toe te voegen. Dat voelde ik echter alleen, hij niet. Zou hij in staat zijn te groeien als een organisch wezen, of in elk geval te kristalliseren als een anorganisch iets, als een edelsteen? Of groeide hij enkel op zo'n manier dat hij zich vast hield aan wat hem op dat moment gezegd werd wat het ook mocht zijn?

Het was tekenend dat zijn vader zich geen enkel woord liet ontvallen om hem in zijn wraakzuchtige wensen te ondersteunen of te hinderen. Op hem had het gehoorde niet minder ingewerkt dan op zijn zoon; maar hij dacht niet aan zichzelf of aan wraak maar aan zijn volk dat in gevaar verkeerde het beste te verliezen wat een volk bezit, namelijk zijn zelfstandigheid, zijn vrijheid, dus zichzelf. Hij wilde graag onderhandelen, maar de Dsjirbani ging er niet op in maar zei: "Nu niet. Je hebt nog een tweede zoon die je net zo als deze moet zien en spreken. Kom mee!"
We verwijderden ons van de huidige plaats en zochten die op waar de oudere prins ondergebracht was. Die was ook tussen de smalle rotsen gelegen als een kleine cabine tussen vier muren. Een Ussul bewaakte ze.
"Ga naar binnen en spreek met hem!" zei de Dsjirbani tegen de sjeik. "Ik geef je hiervoor tien minuten de tijd. Wij wachten hier."
Toen de sjeik in het binnenste van deze ruimte verdwenen was, gingen we naast elkaar op een passend rotsblok zitten om op zijn terugkeer te wachten. We zeiden niets. De Dsjirbani keek stil voor zich heen naar beneden, en ik keek naar hem zonder dat hij het merkte. Hij zag er niet in het geringste ouder uit dan eerst, en toch was het bijna opvallend hoe gerijpter en vastberadener zijn trekken de laatste dagen waren geworden. De grote mens die hij van binnen was, was begonnen naar buiten te treden.
Toen de tien minuten voorbij waren, keerde de sjeik terug, samen met zijn zoon. Beide keken bijzonder ernstig. Je kon aan ze zien dat ze een vast besluit genomen hadden. De vader vroeg, terwijl hij naar de prins wees: "Ik neem hem meteen mee naar buiten. Is hij nog jullie gevangene?"
"Ja," antwoordde de Dsjirbani.
"Hoelang nog?"
"Tot er vrede tussen jou en mij, tussen de Tsjoban en de Ussul gesloten is."

Toen zei de zoon: "Deze vrede wordt gesloten! En het is mijn wens dat het onmiddellijk gedaan wordt! Wie had kunnen denken dat onze krijgstocht tot zo'n doel, tot zo'n einde zou leiden! Maar in alles wat er gebeurd is, zie ik de vinger van de God en in de richting waarheen die wijst, zullen we gaan. Zul je mijn vader toestaan in deze geest tot de Tsjoban te spreken?"
"Graag."
"Mij ook?"
"Ja."
"Meteen?"
"Meteen! Kom!"
Wij stegen dus, die beiden met ons meenemend, weer omhoog en volgden het bovenlangs lopende pad om ons naar het plateau te begeven en daar de Tsjoban hun sjeik weer af te leveren. Deze vroeg hem onderweg naar de vredesvoorwaarden.
"Kies ze uit!" antwoordde de Dsjirbani.
Toen bleef de sjeik staan, keek hem lang aan en vroeg: "Heb ik het goed gehoord?"
"Ja," glimlachte de gevraagde.
"Je wilt ze me niet opleggen maar ik moet ze uitkiezen?"
"Ja zeker! Vind je dat vreemd? We willen elkaar de vrede schenken, niet duur verkopen of betalen. Ik heb de wens dat ik je broeder word en dat jouw volk het zustervolk wordt van het mijne. Voor een afgedwongen, onhoudbare vrede is zelfs de laagste prijs te hoog. Maar de allerhoogste prijs is klein als ik me daarmee langdurige liefde en trouw verwerf die jouw en mijn stam in de toekomst nauw en broederlijk verbinden zal. Ik wil niets van jullie hebben, ik wil jullie iets geven. Begrijp je dat?"
Toen reikte de sjeik hem beide handen en zei: "Ik begrijp het heel goed en zal in jouw geest denken en ook handelen. Omdat jij groot bent in het geven, wil ik in het nemen niet kleiner zijn dan jij. Zoals ik nu jouw handen in de mijne houd, zo zijn onze volken vanaf nu verenigd alsof ze één volk zijn! Jullie vrienden zijn ook onze vrienden en jullie vijanden zijn ook onze vijanden. Ben je het daarmee eens?"
"Ja, ik ben het er mee eens!" antwoordde de Dsjirbani. "Van nu af aan zijn de Ussul en de Tsjoban een zusterpaar van twee aan elkaar trouw zijnde en elkaar eerlijk helpende volken. Je wordt meteen op de proef gesteld. Ben je bereid je met mij tegen de Dsjunub te verenigen?"
"Meteen!"
"En hen ook als we overwinnen net zo te vergeven als jullie net vergeven heb?"

De sjeik wilde er over nadenken; toen vroeg zijn zoon: "Zeg ja, mijn vader, zeg je! We staan hier op een hoogte omgeven door een huilende storm. We moeten vrijer en zuiverder en edeler handelen dan zij daar beneden in het dal. Ik weet dat mijn moeder niet alleen mij, maar ook jou op gedachten heeft gebracht die het wagen, op onze trage, harde, onredelijke tijd vooruit te lopen. Allah heeft het gewild dat we vandaag mensen ontmoet hebben die niet net zo hoog, maar nog veel hoger denken dan wij. Wat zij willen, is iets ongewoons, iets echt groots, edels en oneindig vredigs. De hoogste en mooiste gedachte van mijn ziel had uit de diepste verborgenheid naar boven mogen komen om in de gestalte van de Dsjirbani voor ons te komen staan. Ik ben daarover zo gelukkig, zo oneindig gelukkig en smeek je, mijn vader, zeg ja, zeg ja!"
Toen trok de vader de zoon tegen zich aan, kuste hem teder op de wang, mond en voorhoofd en zei: "Goed, het zij zo. Als jij hen vergeeft, dan vergeef ik ze ook."
Toen sprak de Dsjirbani op zeer ernstige toon: "Bedank je vrouw en deze zoon van je! Tot dit ogenblik stond de weegschaal van je lotsbestemming nog in evenwicht. Pas nu, nu je vergeven wil, is het jou in werkelijkheid ook vergeven. Je bent vrij, jullie zijn allemaal vrij, helemaal vrij, zonder elke vorm van straf, zonder offers, zonder ook maar de geringste boete te hoeven doen. Ik zal met jou van het rotsplateau afklimmen en met je mee naar je Dsjemma gaan om in de geest van een oprechte, voortdurende vrede tot hun te spreken. Jullie zullen allemaal water en eten krijgen, zo veel als jullie nodig hebben voor mens en dier. Tussen nu en een half uur mag hier geen Tsjoban meer te zien zijn. We mogen de Dsjunub als ze komen, niet laten merken wat hier gebeurd is en dat wij beiden een verbond met elkaar hebben."
"Geef je met hen geen grote moeite," zei de sjeik op geringschattende, bijna verachtelijke toon. "De Dsjunub zijn geen mannen maar poppen bij de schimmenspelen van de Mir van Ardistan. Hij maakt ze wijs dat ze zelf regeren, in werkelijkheid zijn ze echter zijn slaven. Hij bewapent ze alsof ze helden zijn en toch zijn het de grootste angsthazen die er zijn. Het leven is voor hen een kef, een middagdutje. Ze zijn zelfs te lui om tot God te bidden; ze spannen hun gebeden in molens die zich in wind en water draaien, en denken dat Allah echt zo dom is dat hij zich daarover verheugt. Als ze komen, zullen ze weliswaar vol met wapens hangen en goede paarden berijden, maar grote daden hoef je niet van hen te verwachten."
Het was niet de eerste keer dat ik op deze manier de Dsjunub gekarakteriseerd hoorde en wat de sjeik daar vertelde was helemaal waar. Hun land was, vergeleken met de woestijn van de Tsjoban, van enorme vruchtbaarheid. Ze hoefden er bijna niets voor te doen, alles wat ze nodig hebben viel hun zo in de schoot. Dat had hen psychisch uitgeput, zwak en hoogmoedig gemaakt en, zoals we al snel zouden zien, laf, verachtelijk laf.

Toen we het plateau bereikten, stonden de Tsjoban bij deze plek dicht op elkaar. Hun sjeik was met ons meegegaan en dus verwachtten ze dat na zijn terugkeer hier de beslissing zou vallen. Van hierboven af kon men verder gezien en gehoord worden dan beneden. Daarom wachtte de sjeik helemaal niet tot hij bij ze beneden was maar hij trad naar de rand van het plateau en sprak hen van hier meteen toe. Wat luisterden ze! Wat ze daar hoorden hadden ze niet verwacht! Het kwam voor hen zo als een verrassing dat toen hij zweeg, geen luide kreet klonk. Alleen een blij maar door de wind nauwelijks te horen zoe-

men ging van mond tot mond. Toen nam de Dsjirbani het woord. Hij was een beter spreker dan de sjeik en bezat de gave te kunnen overtuigen en tot geestdrift op te wekken. Hij somde in het kort alle voordelen van het afgesloten verbond op, wees er op dat ze deze voordelen kregen terwijl ze die eigenlijk niet verdiend hadden; hij toonde hun het verleden, het heden, hun harde leven vol onthouding in de woestijn. Hij schetste hen het beeld van de toekomst, hoe die zich door het verbond van de Ussul zou ontwikkelen. Toen werden ze warm; toen kwam het geloof, het vertrouwen bij hen. De vreugde werd geuit door luid geroep, en toen dat gestopt was, klonk er een bijval waarvan het geluid van de rotspoort tot de rotsspleet reikte.
Nu kwam ook de prins naar voren en begon te spreken. Hij werd toen men hem zag met gejuich begroet. Men kon aan het niet stoppende gejubel horen dat niet zijn broer maar hij de lieveling van de stam was. Toen hij zijn hand omhoog hief als teken dat hij wilde spreken, gehoorzaamde men onmiddellijk, het was ogenblikkelijk stil. Ook de natuur nam deel aan deze stilte. Een korte, scherpe, razende windstoot ging door het dal om het van elk storend geruis vrij te maken, en toen zwegen voor korte tijd alle winden om te horen wat er uit deze, voor het welzijn van de mensheid en de vrede voor de mensheid geestdriftige, mond kwam. Hij sloot aan bij dat, wat zijn Dsjirbani gezegd had, en staafde het met argumenten. Van nu af aan zou er vrede zijn tussen hen die tot voor kort elkaar bestreden hadden. Maar niet zo'n leugenachtige vrede die al bij het ontstaan stiekem naar de volgende vijandigheid kijkt, maar de ware, edele, heilige vrede, waar de engelen om roepen als ze uit het geopende paradijs komen en de gloed van de bergen zien oplichten. Deze vrede daalt nu van deze bergen neer. Hij is er. Hij staat in gestalte van de Dsjirbani voor hen en reikt hen zijn hand die het waarachtig en eerlijk meent met iedereen die ook waarachtig en trouw en eerlijk is. Hijzelf heeft deze hand gepakt en houdt ze vast - - - bij deze woorden nam hij de hand van de Dsjirbani in de zijne en omarmde hem. Toen kon hij niet verder spreken. Er brak een gejuich, een bijval los die niet alleen de mensen maar ook de luchten leek te pakken, want deze verhieven op dit ogenblik plotseling weer hun stemmen en droegen het enthousiasme van deze jubelende mensenkinderen uit het smalle, nauwe rotsachtige dal naar de hoogte en naar buiten, de onbegrensde wijdte in. Men drong dicht naar onze rots toe. Men hief de armen omhoog alsof men de prins wilde vastpakken die nog niet te bereiken was. Men riep hem toe naar beneden te komen. Toen hij hoofdschuddend aanduidde dat hij hier veel te hoog stond om naar beneden te kunnen springen, werp men touwen en koorden omhoog die ik samenbond om hem met behulp daarvan naar beneden te laten. Toen hij beneden aankwam, verdween hij meteen onder hun uitingen van vreugde en liefdesbetuigingen als een druppel in het water. Hierop verlangde men ook de sjeik en daarna de Dsjirbani, die ik beiden naar beneden liet. Maar toen ik ook naar beneden moest komen, wimpelde ik dit af, stapte van het plateau af en klom naar Abd el Fadl en Merhameh om bij hen de verdere gebeurtenissen af te wachten.

De ontwikkelingen gingen sneller dan men gedacht had. De Dsjemma zag af van elke beraadslaging. Het algehele enthousiasme versnelde wat moest gebeuren op wonderbaarlijke wijze. Het vuur bij de rotsspleet werd gedoofd en de gloeiende bodem met water uit de rivier gekoeld, zodat de Tsjoban door deze opening konden vertrekken. Toen dit gebeurd was, werd het vuur om de doorgang af te sluiten, weer aangestoken. Het bij de rotspoort brandende vuur moest men echter helemaal verwijderen. We moesten er voor zorgen dat het onmiddellijk nadat de Dsjunub de open poort gepasseerd waren, weer aangestoken kon worden. Omdat iedereen zich haastte te doen wat hij moest doen, duurde het maar een korte tijd totdat de val precies op dezelfde manier klaar en open stond vóór het verschijnen van de Tsjoban. Je kunt je indenken dat deze laatsten nog nieuwsgieriger waren dan de Ussul of de Dsjunub net zo vol vertrouwen waren als ze zelf waren geweest en zich zo heel snel zouden laten verschalken.
Tot nu toe was de storm om het zo uit te drukken een droge geweest; nu begon het echter dun, heel dun te motregenen. Abd el Fadl kende dat. Hij zei dat dit een slecht voorteken was. Zojuist toen de prins gesproken had en het in de lucht zo stil werd, had de storm slechts adem gehaald om daarna opnieuw en wel met een watervloed te beginnen. Hij vond het erg nodig ons op deze vloed voor te bereiden. Wij deden dat, doordat we uit ons kamp dekens lieten halen en ons met rotsblokken op zo'n manier barricadeerden dat zelfs de hardste regen ons niet bereiken kon. Wij waren hier juist mee klaar toen de eerste Dsjunub bij de rotspoort verschenen.
Irahd die daar, zoals gezegd, het commando voerde, gedroeg zich tegen hen anders dan tegen de Tsjoban. Voor de laatsten had hij zich verborgen; bij de Dsjunub liet hij zich zien. Hij verwelkomde hen en zei hen dat ze moesten doorrijden, tot de rotspoort, waar een warm vuur brandde. Hun opperlama, hun minister en hun officieren zijn daar al. Alleen maar verder rijden, verder rijden! Er is voor alles gezorgd!
Zo kwamen ze dan naar binnengereden, de ene drom dicht op de andere. Langzaam, uitgeput, op oververmoeide, van zwakte struikelende paarden. Ze waren goed bereden en net zo goed bewapend, over het algemeen met dezelfde geweren. Ook hun kleding was van zo'n gelijkmatigheid dat men bijna van uniformering kon spreken. Er was, zoals je kon zien, voor deze troepen zeer "welvarend" gezorgd. Maar de indruk die ze op dit ogenblik maakten, was een treurige. Ik zag geen enkel opgeheven hoofd. De hoofden hingen allemaal, de lichamen bibberden. Overal waar men keek kromp iemand ineen als in zijn slaap geschrokken. Het zag er uit alsof deze mensen niet voorwaarts reden, maar alsof de een door de ander die hem volgde voorwaarts geduwd werd. Het stuifzand dat op hen lag en zelfs in hun baarden zat, gaf hen het aanzien van uit hun graf opgestegen lijken die zich over "es Ssireth", de brug van de dood, slepen om dan aan het oordeel van de rechtbank te vervallen.
Toen klonken naast ons de woorden: "Hier is de plek waar je alles kunt zien. Zet hem hier neer en richt een hut van stenen voor hem op zodat hij beschutting voor de regen vindt die, zoals ik hoorde, gedurende de gehele nacht uit de hemel gieten zal."
Degene die zo sprak, was Halef. En degenen tegen wie hij dit zei, waren verschillende Ussul die de 'Panter' hierheen gedragen hadden en direct begonnen het bevel van de Hadsji uit te voeren. Zijn beide

honden waren bij hem. Daarom vroeg ik hem: "Waar zijn de gevangen Dsjunub? Hebben ze geen bewakers meer nodig?"
"Nee," antwoordde hij met die glimlach die hij steeds liet zien als hem het bekende "Er is geen beter vermaak dan leedvermaak" door zijn ziel ging. "Ze worden daarboven langs het pad gevoerd en daarna naar beneden naar de rotspoort om ,als de Dsjunub allemaal in de val zitten, achter hen aangestuurd te worden."
"Heel goed, heel goed!" zei ik. "Dat bespaart ons veel praten en veel onderhandelen. Wie is er op deze wijze gedachte gekomen?"
"Natuurlijk een van onze snuggerste mensen; namelijk deze hier!" Hij wees op zichzelf en vervolgde toen: "Maar ik heb er niets diplomatieks bij gedacht, alleen iets vrolijks en behaaglijks. Toen ik namelijk hoorde dat we gedurende de gehele nacht ware wolkbreuken kunnen verwachten die de Dsjunub daar beneden over zich heen moeten laten komen, bedacht ik me dat de Maha-Lama, de eerste minister, de strateeg met de lange naam en al zijn beroemde charges beslist hetzelfde genoegen te gunnen was als hun arme, half versmachte mensen. Ik haastte me dit tegen de Dsjirbani te zeggen, en omdat twee dezelfde slimme mensen ook steeds dezelfde mening hebben, stemde hij er mee in en gaf het betreffende bevel. Dus de wachters zijn vrij geworden, en ik nodigde de prins die de gevangenneming van de Dsjunub graag van het begin tot het einde wilde meemaken, uit zich hierheen te laten dragen waar je het beste uitzicht over het hele dal hebt. Mijn plaats zal bij hem zijn en niet bij jou, Effendi, want het is noodzakelijk het ons tot morgenvroeg zo geriefelijk mogelijk te maken."

Hij had gelijk. Er was voor hem en de prins bij mij, Abd el Fadl en Merhameh geen plaats, te meer omdat hij zijn beide grote honden bij zich had zoals ik de mijne. Wat deze honden betreft, ik wil meteen zeggen dat ze ons tijdens deze verschrikkelijk natte nacht zeer van pas kwamen. Ze verbreidden een weldadige warmte in ons toevluchtsoord. Merhameh sliep tussen Aacht en Uucht als een prinses, wat ze ook werkelijk was, op opgezwollen dons, en ik, in mijn deken gehuld, lag helemaal vooraan aan de weerkant om de eventuele toch naar binnen sproeiende vochtigheid voor haar vader tegen te houden.
Juist nu, nu het nog niet donker was, en het nog een uur duurde voor de avond inviel, was de regen nog niet begonnen. Het motregende en sproeide eerst en wij hadden net zoals de onder ons voorbijtrekkende Dsjunub geen idee van de vloed die zich over ons zou uitgieten. Het water in de rivier was constant gestegen. Het water reikte bijna al tot aan de oever en leek nog steeds niet te kunnen wegvloeien. Terwijl zich aan onze voeten de val steeds meer vulde, werden boven ons over het rotspad beduidende voorraden hout van de rotsspleet naar de rotspoort gebracht. Omdat de regen dreigde, was de huidige voorraad niet genoeg om de vlammen zo hoog te laten oplaaien dat ze door de uit de wolken komende vloed niet gedoofd konden worden, en het was dus zeer goed dat de Dsjirbani juist op het bij elkaar brengen van de nodige brandstof zo’n groot gewicht had gelegd.

Terwijl de door Halef meegebrachte Ussul voor hem en voor prins 'Panter' een stenen hut bouwden, hield de laatste de rotspoort in de gaten waardoor de Dsjunub als het ware naar binnen kwamen stromen om de buiten woedende orkaan zo snel mogelijk achter zich te laten. Hierbij lag er op zijn gezicht een uitdrukking van hatelijkheid die hem er absoluut niet mooier op maakte. Merhameh zag dat ook en wendde haar blik zo vaak als deze op hem viel snel weer van hem af. Zijn blik werd echter steeds opnieuw aangetrokken door het mooie meisje, en hij deed helaas geen moeite dit voor haar te verbergen. Wie ze was wist hij; hij had het meteen bij de aankomst van de Ussul hier gehoord; maar dat ook zijn oudste broer zich hier bevond, wist hij nog niet. Niemand had het tegen hem gezegd, zelfs zijn vader niet, en wel om redenen die voortkwamen uit de vijandschap die de ene jongere voor de andere prins koesterde.
De Dsjunub hadden beneden aan de rotspoort niet verder gekund; ze waren gedwongen geweest te stoppen. Van boven af sloten ze nog steeds aan, en zo kwam er een opstopping tot stand die ons al ingehaald had toen eindelijk hun laatste achterblijvers door de poort kwamen gereden. Hierna verliepen er enkele minuten gedurende welke door ons zoals we wisten de verdwenen brandstapel weer werd opgericht. Toen vielen er daarboven enkele schoten die alle ogen daarheen trokken. Men keek omhoog naar de poort. Er kwam nog een troep binnen, niet te paard maar te voet. Dat waren onze al gevangengenomen Dsjunub die Irahd op het laatst nog naar binnen geschoven had; toen stak hij achter hen de snel opgerichte brandstapel aan. Voorop schreden de Maha-Lama met de eerste minister. Toen hij kwam die achter deze beiden liep, wreef Halef zich vrolijk in de handen en zei: "Dat is mijn Tertib We Tabrik Kuwweti Harbie Feminde Mahir Kimesne die mij en eigenlijk ons allemaal in zijn hart gesloten heeft. Allah geve hem voor morgen heel veel zonneschijn, voor vannacht echter een paraplu die geen steel heeft maar daarvoor in de plaats duizend gaten die allemaal lekken!"
Terwijl hij dit zei, dreef de wind ook de rook van het aangestoken vuur al door de poort naar binnen en wij wisten nu dat de val weer gesloten was en er geen ontkomen was.
"Ze zijn er! Ze zijn er allemaal, van de eerste tot de laatste!" jubelde de 'Panter', terwijl zijn ogen flikkerden. "Geen een kan er ontkomen! Allah verdoeme hen die mij bedrogen hebben tot in het allerdiepste van zijn hel!"
Deze vloek was nog niet helemaal verklonken of naast mij klonk de luide, lieve stem van Merhameh:
"Dat Allah zich over hen erbarme dat ze niet in de handen van een overwinnaar vallen die niet als een mens maar als een panter denkt!"
Dat had een eigenaardige uitwerking op hem. In eerste instantie maakte hij een beweging alsof hij de vuisten wilde ballen en wilde opspringen; maar dat lukte niet vanwege zijn gewonde voet. Toen staarde hij haar aan met ontblote tanden en wijd geopende roofdierogen. Plotseling als bij een slang verdween dit alles; zijn gezicht kreeg een bijna naïeve, kinderlijke goedmoedigheid en met een welluidende stem

antwoordde hij: "Heel juist; ja, heel juist! Allah erbarme zich over deze fijne kerels! Dat hij ze moge begeleiden uit deze vervloekte en verdoemde val naar zijn beste hemelrijk!"
Hij knikte haar met een stralende lach toe en richtte hierna zijn ogen weer naar beneden naar de rivier en op wat daar verder gebeurde. Op dit ogenblik flitste een bliksemschicht dwars over de horizon; een donderslag volgde alsof alle rotsen van de bergengte in zouden storten, en toen openden zich in één keer de sluizen van de hemel en goten er geen druppels, geen regen maar een hele, compacte, aaneengesloten zee van water naar beneden, waar geen mens doorheen kon kijken. Alles wat we tot dan toe hadden kunnen zien, was verdwenen. We konden niet eens het dichtbij liggende plateau zien. Wij zagen alleen de aldoor neerstortende watervloed die om ons heen kletste, brulde en bruiste en in gulzige razernij langs ons in de diepte stortte. Dat ging zo vijf minuten, tien minuten, een kwartier, een half uur, ja zelfs een heel uur door. Toen flitste er weer een bliksemschicht, nog een en nog vele achter elkaar. De donderslagen brulden en kraakten dat het zeer deed aan mijn oren; maar de flitsende vonken lieten dan hier en dan daar een stuk van het dal of de rivier zien, en zo merkten we dat rivier en dal niet meer twee dingen waren maar dat de eerste buiten zijn oevers getreden was en helemaal tot aan de rotswand stond. En alsof met deze snel op elkaar volgende stortvloed van bliksemschichten en donderslagen de uit de hemel vallende zee nu uitgeput was en het verdere aan de wolken had overgelaten, trad er plotseling een pauze in waarin geen druppel viel. Dat duurde hoogstens een halve minuut; toen begon het te regenen, zij het dan ook niet zo hard als eerst, die de hele avond en de hele nacht tot in de vroege morgen duurde en ook zo volledig ondoorzichtig was dat we slechts enkele schreden ver konden kijken, en dat ook slechts zolang de dag nog duurde. Toen was alles om ons heen enkel stromend water en een enkele compacte, dikke, stilstaande duisternis. Maar in de korte pauze tussen wolkbreuk en regen hadden we gezien dat paarden en mensen midden in het stromende water lagen en zaten en dus in staat waren, hun dorst grondiger te stillen dan hun lief was en goed voor hen was.

Gelukkig was de stenen hut voor Halef en de prinsen bij het beginnen van het plenzen van het water al klaar geweest. Beide zaten dus, net zo als wij, droog. Maar ik kon niet met de goede Hadsji praten, want we waren en bleven volledig onzichtbaar voor elkaar, en om ons verstaanbaar te maken, hadden we meer moeite moeten doen als wat we elkaar te zeggen hadden waard was geweest.
Zo verstreek de avond en ook de nacht, ik kan zeggen, voor mij heel redelijk. Ik sliep eindelijk eens echt uit. Als ik af en toe eens wakker werd, dan hielp het ononderbroken, monotone "geruis" van de regen me al zeer snel weer in slaap te komen. Tijdens deze korte pauzes dacht ik aan de arme Dsjunub daar beneden bij de rivier of beter gezegd in de rivier, want het hele dal was in een enkel stromend kanaal veranderd. Ook dacht ik aan de Tsjoban en de Ussul die niet zo comfortabel en droog lagen als ik. Maar de laatsten waren geboren waterratten die zelfs zo'n stortbui niets deed en - - klonk het niet alsof er iemand om hulp riep? Niet slechts een enkeling maar velen? Zulke kreten om hulp klonken nog vaak - - soms dichtbij soms veraf. Maar ik dacht dat het in mijn slaap was en sliep dus verder, tot ik de bekende stem van mijn Hadsji Halef hoorde: "Sihdi, hoor je me niet! Ben je soms dood of slaap je alleen maar?"
Ik ontwaakte, wreef me in de ogen en keek om. Ik lag nog alleen in ons geïmproviseerde stenen paleis. Buiten scheen de felle zon. Daar stond Halef met zijn en mijn honden. Ik ging snel en verrast naar buiten. Geen spoor van wind, geen enkele regendruppel meer! De rivier was nog vol maar trad niet meer buiten zijn oevers. De val was leeg, helemaal leeg. Ik zag geen mens! Toen lachte Halef: "Zo slim als nu heb je er nog nooit eerder uitgezien, Sihdi!"
"Dat geloof ik graag," antwoordde ik. "Ik ben meer dan verbaasd, ik ben zelfs verbluft. Waar ben ik allemaal doorheen geslapen!"
"Door niet veel meer dan ik. Ook ik ben pas geleden wakker geworden toen de prins zich weer liet wegbrengen om bij zijn vader te komen. Deze zeldzame regen en deze wonderbaarlijke lucht hebben op jou en mij gewerkt als een slaapdrank waartegen men zich niet kan verzetten."
"Maar waar is iedereen die hier was?"
"Beneden, verder beneden. Kom! Ik vertel het je onderweg!"

Wat ik nu hoorde, zij het slechts door aanduidingen, want Halef wist het zelf ook niet precies, was meer dan verrassend en was pakte heel anders uit dan ik met betrekking tot de Dsjunub gedacht had. De Dsjirbani had met zijn staf een heel vermoeiende nacht gehad. Hij had Halef en mij heel goed kunnen gebruiken, was echter niet in staat geweest van ons te eisen wat hij van zichzelf eiste. Ik had het hulpgeroep niet in mijn slaap gehoord, maar in de pauzes waarin ik wakker was. Het water van de rivier had nu zo'n hoogte bereikt dat het daar beneden op de weg de paarden tot het lijf en de mensen tot de borst gestegen was. De Dsjunub doorstonden doodsangsten. Ze schreeuwden tot ver na middernacht bijna continu om hulp. Zo'n watermassa hadden de beide vuren nauwelijks kunnen weerstaan. Ze brandden alleen nog op de top van de brandstapel, waarvan het onderste deel onder water stond. Ze brandden ook niet meer in de open lucht omdat ze dan door de regen zouden zijn gedoofd, maar in het binnenste van de beide poorten waar de regen ze niet kon bereiken. Dat had hun grootte en hun werking zo veel winst opgeleverd dat de Dsjunub het durfden te wagen naderbij te komen om aan de wachtposten te vragen of de Dsjirbani zou willen komen om met hen te onderhandelen. Van deze angst en nood heeft de Dsjirbani gebruik gemaakt. Hij was eerst bij de rotsspleet en later bij de rotspoort midden in het water verschenen om hier met de Maha-Lama, daar met de strateeg te praten. Ook de minister en de generaals waren gekomen, niet met elkaar maar alleen. Want elk van hen had iets voor zichzelf willen bereiken en had om deze reden een bekentenis afgelegd, wat hem zelf vrijsprak maar tegelijk verraad aan de anderen was. Deze bekentenissen bij elkaar hadden een beeld gegeven dat de Dsjirbani daarmee aanvulde dat hij deze heren bij elkaar liet komen en ze verhoorde, midden in de stromende regen, tot aan de borst in het water staand en bedreigd door honderd speerpunten van de

reusachtige Ussul. Ze waren ervan overtuigd geweest een zekere dood tegemoet te gaan als ze zouden weigeren te bekennen. Daarom vertelden ze allemaal wat ze wisten. Geen een zweeg, niemand uitgezonderd.
"Wat ze wisten. Van wie?" vroeg ik Halef.
"Van hun sjeik. In het bijzonder van de Mir van Ardistan."
"En dan?"
"Het gevolg was heel anders dan ze hadden gedacht. De Dsjirbani ging bij hen weg, zonder iets te zeggen. Maar korte tijd erna werd de rotsspleet geopend. De Dsjunub mochten naar buiten, de een na de ander. Iedereen moest zijn paard en zijn wapens afgeven. Nu hebben ze hun kamp opgeslagen, alle drieduizend, in het zuiden van de landengte in het zand en worden met hun eigen wapens door ons in bedwang gehouden."
"Krijgsgevangen dus?"
"Nee, nog veel erger, Effendi."
"Wat dan?"
"Gevangen zoals de kinderen Israëls in Babel. De Dsjirbani laat hen niet meer los. Hij verdeelt ze over de oerwoudgebieden van de Ussul, waar het hun opgave is de wildernis te veranderen in vruchtbaar land."
"Werkelijk?" riep ik uit.
"Ja, Effendi."
"Zij allemaal, allemaal?"
"Allemaal! Ook hij met de lange naam, de Maha-Lama en de eerste minister. Maar wat trek je voor een gezicht?"
"Kom, kom! Ik moet naar beneden; ik moet naar de Dsjirbani!"

Ik haastte me daarheen over het bergpad en toen naar beneden naar de rotsspleet. Tot daar zag ik geen mens, wel de sporen van het onweer van gisteren. Vanaf hier waren er echter mensen, eerst enkele toen steeds meer. Er waren slechts Ussul en Tsjoban. Ik werd door hen begroet, zei echter niets terug, zo was ik innerlijk bezig. Er was geen Dsjunubi te zien. Toen we bij het einde van de bergengte aankwamen, zag ik rechts, ver weg, duizenden paarden staan. Links, ook ver weg, kampeerden net zo veel mensen - - - de gevangenen. Voor de rest wemelde het overal van de Ussul en Tsjoban. Recht voor mij werd juist de tent van de sjeik van de Ussul weer opgericht, die vanwege de storm was afgebroken. Daarvoor stond een dichtopeengepakte kring van mensen waar in het midden iets belangrijks leek te gebeuren. Ik drong me er met Halef doorheen. Daar stonden in een groep bij elkaar Amihn en Taldsja, de Dsjirbani, de sjeik van de Tsjoban met Sadik, zijn oudste zoon, verder nog Abd el Fadl en Merhameh. Tegenover hen stonden op drie paarden, uitgerust voor een lange rit, ondanks zijn gewonde voet, de 'Panter' en zijn beide vrienden en raadsmannen, "de veer en het zwaard van de prins".
Toen hij mij zag, stopte hij midden in de zin die hij net sprak, en riep terwijl hij naar me wees:
"Daar komt hij aan. Vraag het aan hem! Hij is degene die afluistert. Hij weet alles af te luisteren, te bevragen, uit te vinden, te horen! Hij heeft ons geleerd de officieren van de Dsjunub af te luisteren. In precies dezelfde ruimte zat ik eerst met mijn metgezellen. Ik weet zeker dat hij ons ook afgeluisterd heeft. Vraag het hem maar! Hij zal jullie vertellen waarom ik meteen weg moet nadat ik deze hier tegengekomen ben!"
Hij tilde bij deze woorden zijn hand op en wees naar zijn broer Sadik, van wiens aanwezigheid hij vandaag pas gehoord had. Toen reed hij dicht naar Abd el Fadl toe en vroeg hem: "Jij bent Abd el Fadl, de vorst van Halihm?"
"Ja," antwoordde de aangesprokene.
"En dat is Merhameh, je dochter?"
"Ja."
"Dan waarschuw ik je! Geef haar nooit aan een andere man tot vrouw dan alleen aan mij! Ze waagde het gisteren te zegenen wat ik vervloekte! En ze is mooi! Ze is daarom van mij! Ik kom haar halen!"
Hij liet zijn paard in de rondte draaien om iedereen die in de kring stond aan te kijken, en riep toen met luide stem: "Hoort, Tsjoban! En jullie ook, Ussul! Daar zien jullie Merhameh, het kind van Abd el Fadl, de vorst van Halihm! En hier ben ik, tot nu toe slechts prins van de sjeik van Tsjoban, spoedig echter meer, veel meer! Ik verklaar Merhameh tot mijn bruid. Wee haar vader als hij het waagt haar aan een ander te geven! Wee haar als ze me niet trouw blijft en eerbied voor me heeft! En wee de ongelukkige die zich aan haar zij bevindt als ik terugkom! Hij zal een dood sterven erger dan duizend andere doden! Tot ziens! Allah bescherme jullie! Jullie hebben het nodig!"
Hij reed weg, begeleid door zijn twee metgezellen. Ik stond daar en keek hem na, zonder wat hij deed te begrijpen. Toen kwam de Dsjirbani, pakte me bij de hand en zei: "Kom mee, Effendi, kom! Er zijn belangrijke dingen gebeurd. We hebben lang op je gewacht om het je mee te delen. Wat gisteren gebeurde en vandaag gebeurt, is nog niet het einde. Het lijkt erop dat we omhoog gaan omhoog naar - - Dsjinnistan!"

Hoofdstuk 2 - In het hol van de leeuw

Het was iets meer dan twee maanden later. Dsjunubistan had zich moeten schikken. De Dsjirbani stond met zijn sterk vergrote leger nu aan de grens van Gharbistan, dat geen speciale heerser had maar net zoals ook Sjarkistan rechtstreeks onder de Mir van Ardistan stond. Wij beiden echter, namelijk Halef en ik, bevonden zich ver voor onze troepen uit; waarom dat zal de lezer spoedig merken. We waren dwars door Gharbistan gereden en hadden ons laten aanmelden bij de Mir van Ardistan als afgezanten van de Dsjirbani. Er was ons door hem een ruitertroep tegemoet gestuurd om ons naar Ard, zijn hoofdstad en residentie, te brengen. Deze mensen zeiden dat ze de opgave hadden ons te beschermen. De waarheid was echter dat we ons moesten beschouwen als gevangenen omdat het ze bij leven en dood bevolen was ons aan de gevreesde tiran uit te leveren. Zij waren wat wij in Europa soldaten noemen en werden aangevoerd door een kolonel die alle moeite deed ons te laten geloven dat er helemaal geen gevaar voor ons te duchten was. Dat wij onze hengsten bereden, was natuurlijk te begrijpen. Maar onze geweren hadden we bij de Dsjirbani achtergelaten, net zoals de pistolen en revolvers en wel om twee belangrijke redenen. Ten eerste wilden wij op gezanten of veelmeer parlementariërs lijken en mochten dus niet bewapend zijn, en ten tweede wilde ik mijn beide kostbare geweren niet blootstellen aan het gevaar dat ze in handen van de Mir zouden raken. Wij waren dus volledig onbewapend, want de messen die iedereen daar voortdurend droeg, moesten we zien als bestek om te eten, niet als wapens. Ook onze honden hadden we niet mee. Het was uitgesloten ze mee te nemen naar Ardistan, naar de Mir. Daar konden ze voor ons makkelijk hinderlijk zijn. Daarom hadden we ze achtergelaten onder de hoede van Abd el Fadl, Merhameh en de Dsjirbani.

Ons escorte had ons al anderhalve dag lang door een land gevoerd dat steeds gezegender en vruchtbaarder werd hoe meer we de hoofdstad naderden. Maar we bemerkten eigenlijk wel dat men liever over eenzame wegen ging om ontmoetingen te vermijden. Het terrein steeg langzaam maar ononderbroken. Het land was bergachtig geworden. Maar de bergen waren niet kaal, maar voor een deel dicht bebost, voor een deel met wijnranken en vruchtbomen beplant. Waar een brede vlakte was, zagen we huizen, tuinen en landerijen liggen, en uit de diepten van de bergengtes glansde stromend water ons tegemoet. Dat was ten opzichte van de woestijn van Tsjoban die we gelukkig overwonnen hadden, een vreugdevol gezicht voor ons.
De huidige namiddag was al voor meer dan de helft voorbij toen we aan de omgeving zagen dat we dichtbij de residentie waren. Op alle wegen zag men mensen die of daar heen gingen of daarvandaan kwamen. Ontmoetingen waren niet meer te vermijden. Wat ons vooral opviel was het hoge percentage militairen dat zich onder deze mensen bevond. Ze waren allemaal, net zoals voor twee maanden geleden de Dsjunub, bijna hetzelfde gekleed en aan hun kleding voorzien van onderscheidingstekens die hun rang aanduidden.
We moesten een langgestrekte helling beklimmen die vol stond met wijngaarden en Johannesbroodtuinen. Ik moest hierbij aan mijn lievelingsberg, de Karmel, denken, waar op de hoogten ook wijn en Johannesbrood in overvloed waren. Toen we de kam bereikten, hielden we onwillekeurig onze paarden in omdat het uitzicht dat zich voor ons uitstrekte, verrassend mooi, zelfs zeldzaam mooi was. Voor ons lag een brede, weidse, rondom door bergen ingesloten dalketel, waar vier rivieren doorheen stroomden die recht voor ons samenkwamen. Aan de oevers van deze rivier lagen, zover als we konden kijken, huis aan huis, tuin aan tuin. In de tuinen hadden de palmen de overhand. Het was net of je vanaf de Baradarots op Damascus neerkijkt, maar dan nog veel mooier. De huizen hadden alle mogelijk bouwstijlen. Ook godshuizen waren er in grote aantallen en, naar het scheen, uit alle mogelijke tijdperken. We zagen gesloten en open zuilentempels; links een gebouw dat op een Indische Teokalli leek, en rechts, aan de andere kant, een hoge en massief gebouwde Chinese pagode. Daartussen staken slanke, mohammedaanse minaretten in de lucht. Hier en daar stond ook een kleiner, bescheiden huis, met een christelijk kruis op het dak. Zouden dat soms kerken zijn?

Boven alles uit rees precies in het centrum van de stad een wonderschoon gecomponeerd en gerangschikt stenen bouwwerk op naar de hemel dat onze blikken naar zich toetrok en niet meer wilde loslaten. Het middenstuk ervan, een grote, koene koepel, werd in het noorden, zuiden, oosten en westen door vier geweldige torens geflankeerd die zeker de hoogte van de Dom van Keulen hadden, precies op elkaar leken en beneden massief gesloten maar naar boven toe steeds smaller en slanker draaiend waren zodat hun toppen in de lucht verdwenen en helemaal daarin op leken te gaan. Aan deze vier hoofdtorens sloten zich naar de vier windrichtingen weer koepels aan, maar dan kleinere die een interpunctie van gelijkmatige kleinere torens kregen en die in een verder vervolg van steeds lager liggende koepels, torens en torentjes overliepen, tot de hoog opgeheven grondgedachte weer de aarde bereikte vanwaar hij opgestegen was. Was dat een christelijke dom? Misschien de kathedraal?
"Een heerlijke stad, nietwaar?" vroeg de kolonel die het aan ons zag wat voor indruk dit alles op ons maakte. "Hier was in de tijd van de eerste mensen het paradijs. Zie je de vier rivieren? Ze heten Phison, Dsjihon, Tigris en Eufraat. Die namen staan al in jullie Koran of in jullie Bijbel of in jullie vedaboeken. Mij interesseert dit niet want ik geloof in geen van de boeken. Die torens zijn het slot van de Mir. God zelf heeft de grondsteen gelegd toen het paradijs er nog was, precies in het midden. Hij beval de Assyriërs en de Babyloniërs, die reuzen waren, met de bouw te beginnen die hij de bestemming gaf als woning van de Mir van Ardistan. Ze gehoorzaamden. Later kwamen ook de christenen die beweerden dat alles nu van hen alleen was. Ze verdreven de Assyriërs en de Babyloniërs en bouwden verder. Toen alles klaar was, zetten ze op elke spits, hoek en kanteel een kruis. De toenmalige Mir liet het gebeuren. Hij moest er om glimlachen dat ze dachten in dit huis te kunnen wonen. Toen het laatste kruis op zijn plaats stond, liet hij ze weer allemaal verwijderen en trok erin, waar zijn nakomelingen nog van-

daag de dag wonen. De christenen werden echter voor hun hoogmoed streng bestraft. Ze worden vandaag de dag nog steeds veracht en gehaat, en het is een grote genade van de Mir dat hij ze niet allemaal vernietigd of verdreven heeft, maar ze heeft toegestaan in de kleinste en meest afgelegen huisjes van de stad te wonen die als waarschuwing van een kruis voorzien moeten zijn opdat niemand verontreinigd word door een voet over de drempel te zetten. Maar kom! We moeten verder. De Mir heeft bevolen jullie nog voor de avond af te leveren, zodat de door jullie gewenste audiëntie vandaag nog kan plaatsvinden."
"Waar breng je ons heen?" vroeg ik.
"Naar het slot natuurlijk waar jullie zullen wonen, want jullie zijn zijn gasten."
"Gasten?"
Bij deze woorden keek ik hem scherp in de ogen. Hij werd een beetje verlegen, bevestigde echter toch: "Ja, gasten!"
"Heeft hij je opgedragen ons dit woord te zeggen? Echt dit woord?"
"Juist dit woord! Zeker!" Na deze verzekering vervolgde hij op gedempte en vertrouwelijke toon: "Hij is uitzonderlijk gretig om jullie te zien. Hij kent jullie al."
"Waarvan?"
"Dat mag ik niet zeggen. Misschien zegt hij het jullie zelf."

We zetten ons weer in beweging en reden aan de andere kant van de hoogte naar de stad toe. Niemand lette op ons. We waren niet anders gekleed dan ieder ander, en niemand van hen die ons zag hield ons voor vreemden of zelfs voor om wat voor reden dan ook interessante mensen. Het was net alsof twee Duitsers met enige autochtonen door de straten van Parijs of Londen reden. Die paar mensen verdwijnen in de massa van de overige passanten. We reden wel een uur lang door verschillende straten, straatjes en stegen, kwamen over verschillende bruggen en hadden bij de verscheidenheid en tegenstellingen die ons daar overal en in elke vorm en opzicht tegemoet traden, het gevoel ons in een wereldstad te bevinden die alles in zich verenigt wat de aarde haar bewoners biedt. Dat maakte op mijn moedige Halef een bijna ontmoedigende indruk.
"Ik begin bang te worden, Sihdi!" zei hij.
"Dat is nog eens wat anders dan buiten in het bos, op het veld of zelfs in de open woestijn, waar men kan doen wat men wil. Hier echter is men geen heer en meester meer over zichzelf. Hier helpt alle dapperheid en wijsheid niet meer. Je wordt verdrukt, ook al verweer je je nog zo goed! Maar jij glimlacht?"
"Ja. Je bent niet bang voor de bomen van het bos, de grashalmen van het veld, de zandkorrels van de woestijn, hoewel je ze niet kunt tellen. Voor deze mensen wordt je echter bang, hoewel hun aantal lang niet zo groot is als het aantal bladeren of naalden van een enkele volwassen boom in het bos! Geloof je soms dat Allah buiten de stad gebleven is? Of hebben wij onze moed, onze scherpzinnigheid, onze list daar buiten weggegooid en rijden we nu zonder geloof in God en aan ons zelf als narren en domkoppen een onvermijdelijke ondergang tegemoet?"
Hij strekte zijn kleine gestalte zover mogelijk uit en antwoordde: "Nee, Sihdi, nee; dat niet! Als je verder zo blijft denken en doen als nu, zullen we deze reusachtige stad net zo vrij verlaten als dat we hem binnengekomen zijn! Ja, het is waar dat het een oneindig moedig en vermetel plan geweest is naar Ard te rijden om de Mir te leren kennen voordat de eigenlijke strijd tegen hem begint. Als hij ons door heeft, dan weet hij dat we alleen als spionnen zijn gekomen die men of met knuppels pleegt dood te slaan of met een touw om de nek pleegt op te hangen. Hij is een meedogenloos, wreed mens die het een groot plezier zal doen ons van de trans van een van zijn vele torens af te laten gooien. Maar zoiets laten we natuurlijk niet zonder slag of stoot toe. Ik zou in elk geval als ons leven werkelijk gevaar zou lopen, hem regelrecht om de hals springen en hem twee handen breed naar beneden laten voelen hoe lang de kling van mijn mes is! Wees maar niet bang, Sihdi! Ik laat je niet alleen, wat er ook mag gebeuren!"
Zo was hij, de beste, kleine kerel; hij troostte me en beurde me op, hoewel de angst niet mij maar hem te pakken had. Dat hij me zelfs in het grootste gevaar niet zou verlaten was duidelijk!

Het reusachtige gebouw van het "Slot" bleef zichtbaar door elk gat tussen de straten en huizen waar we aan voorbij kwamen. Het lag dichterbij dan we dachten, en dus waren we verrast toen we plotseling bij een poort in de muur stopten en de kolonel tegen ons zei dat we ons doel bereikt hadden. De poort voerde niet een gebouw in maar naar een open binnenplaats, waarvan de twee hoofdzijden bestonden uit stallen. Hier werden, zoals we hoorden, de paarden van de gasten van de Mir ondergebracht, en dan alleen de waardevolle paarden die van betere of zelfs edelste afstamming zijn, niet de gewone die niet de moeite waard zijn. De kolonel wilde ons, zodra we waren afgestegen, direct verder meenemen maar daar gingen we niet op in, want in onze huidige situatie hadden onze paarden voor ons exact dezelfde waarde als wijzelf. Hij moest wachten tot ze waren ondergebracht, schoongemaakt, gewassen en gedrenkt en hun voeder kregen voorgelegd. Toen hij daardoor ongeduldig werd en ons zei dat hij niet zolang kon wachten maar het bericht moest brengen, antwoordde Halef op zijn eigen, duidelijke manier: "Wij verlangen ook helemaal niet van je dat je langer blijft. Alleen de Mir moet wachten omdat jij niet wachten kan. Mijn paard is voor mij belangrijker dan de Mir!"
De officier wachtte echter toch! Toen voerde hij ons door een binnenpoort naar een van de zijtorens, waar de beide vertrekken lagen die voor ons bestemd waren. Daar gaf hij ons over aan de zorgen van een bediende en verliet ons. De bediende was zeer beleefd maar ook zeer zwijgzaam. Hij bracht ons eten en drinken en ging toen buiten voor de deur zitten, zodat het er omdat hij pistolen in zijn gordel had, net zo uitzag alsof hij niet onze bediende maar onze bewaker was. Het eten was zeer goed en zeer rijkelijk. Toen we vol zaten, genoten we voor korte tijd van het uitzicht dat zich door het venster aan ons toonde. We konden van daar tot heel ver kijken in de richting waar we vandaan waren gekomen.

Toen gingen we naar beneden, naar de binnenplaats, niet omdat we zo nodig nog een keer naar onze paarden moesten kijken, maar eerder om te zien hoe het met onze vrijheid gesteld was. De bediende hinderde ons niet toen we de kamer verlieten maar kwam achter ons aan. Toen we beneden naar de poort liepen, maakte hij ons er op opmerkzaam dat die gesloten was. Er zou opengedaan worden als we naar de stad wensten te gaan; maar dan moest hij eerst de wacht laten komen die ons begeleiden moest omdat de Mir niet wilde dat ons op de een of andere manier leed of iets anders zou overkomen. We wisten nu waaraan we toe waren. Men beschouwde ons als gevangenen, hoewel men dit niet direct tegen ons zei. Dat maakte ons niet ongerust want we hadden niets anders verwacht. Toen we hierna in onze woning waren teruggekeerd, brak de nacht aan en de bediende bracht ons licht. Een uur later kwam de kolonel en deelde ons mee dat hij het bevel had ons naar de Mir te brengen. Deze zou dan wel niet tegen ons spreken maar wij moesten hem de voorgeschreven deemoed bewijzen en alle vragen die hij door anderen tot ons liet richten, snel en naar waarheid beantwoorden.
"Dan weet ik al wat er gaat gebeuren!" fluisterde Halef tegen mij. "Dat zal mijn Sihdi zich wel niet laten welgevallen!"

De Mir van Ardistan is een hoogstaande, oriëntaalse vorst, een absoluut heerser die geen andere wet kent dan alleen zijn eigen wil. Het gerucht sprak niet goed over hem, maar slecht, heel slecht. Men zei van hem dat zelfs de rijkste, de hoogste, de beste en slimste mens voor hem niets anders was dan slechts een mug die men tussen twee vingertoppen dooddrukt. Ik wist echter dat de mens steeds menselijk blijft, in goede maar ook in slechte dingen. Geen mens kan zo voortreffelijk zijn dat hij alleen een engel is. En geen mens kan door God zo volledig opgegeven worden dat men alleen maar iets duivels, niets menselijks meer aan hem vind. Ook de Mir van Ardistan was in elk geval noch een engel noch een duivel en kwam met de laatste vast niet zo overeen als het gerucht beweerde. Als het waar was dat een mensenleven voor hem geen waarde had, dan lag dat waarschijnlijk minder aan hem dan aan de omstandigheid dat hij jaar in jaar uit alleen maar met verachtelijke, kruiperige hielenlikkers, parasieten en flikflooiers van doen had gehad. Waarschijnlijk was er nog nooit een mens van werkelijke waarde onder zijn ogen gekomen. Dat was echter nog geen reden om medelijden met hem te hebben, nog minder om bang voor hem te zijn of hem zelfs te haten!
We werden door lange gangen en verschillende trappen omhoog en omlaag geleid. Overal was er slechts zoveel licht als nodig was om te kunnen zien waar men liep. De wanden waren behangen. De tapijten en matten dempten het geluid van elke stap. Net als buiten, deed men hier ook moeite elke ontmoeting te vermijden. We kwamen geen mens tegen, zelfs geen bedienden die de deuren voor ons open deden. Dat alles deed de kolonel zelf. Uiteindelijk leidde hij ons zelfs in een lange, smalle, geheel donkere ruimte, waar we doorheen liepen door aan beide zijden met de handen te tasten. Dat was, zoals bleek, berekening. We moesten vanwege deze duisternis door het ons nu tegemoet stralende licht overweldigd en verblind worden.

Voor het begrijpen van de nu volgende scène moet ik opmerken dat ik toen ik sprak over het "openen van de ruimtes", niet heb willen zeggen dat er echte, houten, afsluitbare deuren aanwezig waren. Of er ook echt zulke waren wisten we niet; we hadden er geen een gezien, afgezien van de poort waardoor we van de straat op het binnenhof gereden waren. Voor de rest was elke deuropening waardoor we tot op dit ogenblik gekomen waren, behangen met tapijten en gordijnen die men om te kunnen passeren, moest terugslaan. Dit terugslaan van de voorhangsels bedoelde ik toen ik sprak over het openen van de deuren of ruimtes. Toen de kolonel de dikke, zware gordijnen die de huidige diepe duisternis afsloten, uit elkaar trok en ons uitnodigde naar binnen te gaan, kwam ons tweeërlei tegelijkertijd tegemoet: een overvloed van alle mogelijke welriekende geuren en een overvloed van al het mogelijke breken van licht en lichtstralen met behulp van gekleurde glazen, lampen en lantaarns die aan het plafond hingen of aan de muur bevestigd waren. De brandende sesamolie en de brandende kaarsen waren geparfumeerd. Het oog werd verblind en elke gevoelszenuw onmiddellijk in een soort van verdoving gebracht.
Het was een zaal die we binnenkwamen, de troonzaal zelfs van de Mir van Ardistan, en toch ook weer niet maar iets heel anders. Deze zaal had, architectonisch gezien, iets vrooms, heiligs, ja kerkelijks aan zich, maar toch drong deze uitdrukking of indruk niet helemaal door; hij werd door de wereldse decoratie, hoe kostbaar deze ook was, ontheiligd.
Ik wil de kostbare troon niet beschrijven, ook niet degene die er op zat want ik zag hem niet; ik zag alleen de gewaden die hij droeg, en de witte sluier die zijn aangezicht zo verhulde dat alleen een smalle opening voor de ogen open bleef. Dat alles glansde van het goud en flikkerde en vonkelde van diamanten en andere edele stenen. Aan zijn rechter- en aan zijn linkerkant stond zijn hofhouding en de hoogsten in rang van zijn officieren, allemaal in glinsterende kleding of uniformen gehuld. Nog verder van hem weg stond een menigte lagere rangen die echter zo'n groot aantal wapens droegen dat men daarmee een zesmaal groter aantal had kunnen uitrusten voor de strijd. Het was dus niet alleen gericht op de uitwerking van de rijkdom en de pracht en praal maar minstens evenzeer op de krijgshaftige indruk die men op ons wilde maken. Wij, twee arme duivels, beleefden onszelf daartegenover als een paar waardeloze penningen die onder een berg van twintig markstukken geraakt waren.

Waarom deze rompslomp voor ons beiden? Dat vroegen wij ons af. Maar er bleef ons geen tijd deze vraag te beantwoorden want we konden toch niet blijven staan. Alle ogen waren op ons gericht wat we zouden doen en zouden zeggen. We liepen dus naar het midden van de zaal tot we tegenover de troon stonden. Daar bleven we staan en keken naar de heerser of veelmeer naar zijn wijd uitgebreide, over elkaar liggende pronkgewaden, waaronder hij, de ogen uitgezonderd, volledig verdween. Hij bewoog zich niet en wij dus ook niet.
"Waarom groeten jullie niet?" vroeg een stem die me onmiddellijk bekend voorkwam.

"Wie moeten we groeten?" antwoordde ik.
"De heerser!"
"Waar is hij? Dat hij zich laat zien!"
"Hij zit hier, hier! Ben je blind?"
Degene die sprak, had tot dusver achter de Mir gestaan; nu deed hij een stap aan de kant, zodat we hem konden zien. Het was - - - de 'Panter'. Daarom was de stem me meteen bekend voorgekomen. Ik liet me door zijn aanwezigheid niet in het geringste verrassen maar antwoordde: "Blind ben ik niet. Maar als ik me niet vergis, kijk ik verkeerd. Ik ben gekomen om met de Mir van Ardistan te spreken en zie in zijn plaats verder niets dan een heel gewone Tsjoban die zijn vader, zijn volk en zijn geboortegrond verlaten heeft om hen aan hun vijanden te verraden. Foei!"
Ik spoog en draaide me om om weg te gaan.
"Halt! Je blijft!" probeerde hij mij toe te donderen.
"Wie wil mij tegenhouden?" vroeg ik.
"Ik! Wij allemaal!"
"Probeer het!"
Ik ging. Halef, de dappere, volgde mij.
"Halt, halt!" beval de 'Panter' nogmaals.
"Halt, halt, halt, halt!" riepen de anderen.
Degenen die het dichtst bij stonden renden achter ons aan. Enkele grepen naar ons. Een van hen die mij met zijn linkerhand bij mijn arm pakte, trok zelfs zijn kromme sabel. Die rukte ik hem echter uit zijn hand, slingerde de kerel midden onder de anderen en riep: "Terug! Pas op! Wie meteen naar de duivel wil, komt maar hier!"

Een ogenblik lang was alles stil. Iedereen stond onbeweeglijk van ontzetting. Zo'n ontwijding van deze troon, dit heiligdom was ongehoord, was nog nooit voorgekomen, was een misdaad, de dood waardig die beslist gewroken moest worden. Men kon elk ogenblik over ons heen vallen; dat was zeker! Ik was vast besloten me in de smalle gang in de duisternis terug te trekken en niemand in de buurt te laten. Misschien bereikten we de binnenplaats en de stal. Wat dan moest gebeuren hadden we uiteraard niet in de hand. Maar het kwam, ondanks de grootte en de nabijheid van het gevaar toch niet zover. Buiten naderde een geweldig lawaai, een massa stemmen die angstig door elkaar heen schreeuwden. Het gordijn van de hoofdingang werd weggerukt, en men brulde naar binnen: "Help! Help! Red jezelf! Vier dolle honden, vier dolle honden! Zo groot als kamelen!"
"Waar?" vroegen zij die juist op ons wilden indringen.
"Eerst beneden bij de poort van het binnenhof van de stallen. Daar huilden ze en wilden naar binnen. Dat konden ze echter niet. Toen renden ze naar de hoofdpoort en jagen nu, naar sporen zoekend, door alle ruimtes en gangen - - - daar, daar! Red jezelf! Ze komen! Ze komen!"
Het geschreeuw daar buiten en ook hier bij ons werd nu door felle hondenstemmen overstemd. Dat was geen huilen en blaffen, maar dat ver klinkend, hunkerend zoeken en vragen dat niet eerder verstomd tot de hond zijn vermiste meester gevonden had. Het kwam nader. Het wou voorbij want er was daarbuiten geen spoor van ons omdat we van de andere kant gekomen waren. We zagen ze voorbij jagen, alle vier, eerst Hu en Hi toen, feller snuffelend, ook Aacht en Uucht. Ze waren al voorbij toen Uucht omkeerde en een blik naar binnen wierp. Ze had een naar buiten drijvende geur opgevangen. Ons zien en als een leeuwin brullend binnenkomen, overlopend van vreugde, dat was een en hetzelfde. Op hetzelfde ogenblik waren ook de drie anderen daar. Ze wierpen zich op ons. Ze zouden ons omver gerukt en omver gelopen hebben als we niet snel tegen de muur waren gaan staan om hun liefkozingen te kunnen weerstaan. Wat zich buiten ons beiden en hen nog in de zaal bevond riep, schreeuwde, huilde en brulde van schrik en ontzetting uit alle kelen en rende ijlings door de deur naar buiten.
De dappere dieren hadden zich dus niet laten tegenhouden. Zoals we later hoorden, was alle moeite en tederheid vergeefs geweest. We wisten dat ze zeker gebleven waren als men ze niet verkeerd behandeld had, want we hadden het hen bevolen en ze hadden ons begrepen. Welke fouten men gemaakt had, hoorden we later; we konden er nu niet naar vragen en moesten ons voegen in het feit dat ze ons achterna gekomen waren, of het nu goed voor ons was of niet. In elk geval was het een belangrijke prestatie van hen. Bijna vier volle dagreizen, eerst twee door Gharbistan en dan bijna twee door Ardistan. Door een vreemde, dichtbevolkte stad! Vanwege de gesloten poort door het hele paleis, tot ze ons vonden! Wat zagen ze er dorstig, hongerig, afgetobd en opgejaagd uit! En wat huilden en jankten ze nu van vreugde. We bedoelden het goed met hen. We streelden hen met alle handen en zeiden alle woorden die ze verstonden. Ze moesten water en vlees krijgen!
"Ja, water, voor alles water!" zei Halef. "En vlees, veel vlees! Ook al moet ik er de keuken van de Mir voor bestormen! Ze hebben het verdiend, waarachtig verdiend!"

"Je hoeft de keuken niet te bestormen!" liet zich daar een diepe, heldere stem horen. "Heerlijke honden! Prachtige honden! Ik zal zelf het bevel geven! Ga gerust naar jullie kamers! Er zal jullie niets gebeuren zolang jullie in dit huis zijn! Jullie zijn mijn gasten. Begrepen, mijn gasten! Ik zal de Nahsir es Serahjal (slotvoogd) naar jullie toe sturen. Meteen!"
Men kan zich indenken dat we verbaasd waren. We hadden aangenomen dat ze allemaal naar buiten waren gegaan en hadden alleen ogen voor onze honden gehad. En nu omdat hij begon te spreken en wij naar hem opkeken, zagen we dat juist de hoofdpersoon, namelijk de Mir, heel rustig was blijven zitten en onze liefde en tederheid voor de uitgeputte dieren observeerde. Nu stond hij op, nam zijn kleren bij elkaar, trok zen aan de voorkant omhoog om zijn voeten vrij te maken en ging naar buiten. Hij bleef nog een ogenblik bij de deur staan, wendde zijn gezicht dat we door de sluier ook nu nog niet konden

zien, nog eenmaal naar ons toe en herhaalde: "Ik zal de Nahsir es Serahja sturen. Die zal vlees brengen. Tot ziens!"
"Masjallah!" verwonderde zich Halef toen de Mir zich verwijderd had. "Had je zoiets voor mogelijk gehouden, Effendi?"
"Nauwelijks!"
"Ik had gedacht dat we eerst zouden worden opgehangen, dan onthoofd en uiteindelijk zelfs nog ter dood worden gebracht omdat we met de sabel - - kijk, hij ligt er nog! En nu schijnt hij heel tevreden te zijn en stuurt ons zelfs nog vlees! Wat vind jij daarvan?"
"Dat de honden ons gered hebben!"
"Ik ook! Wie heeft ze gestuurd?"
"Vraag niet maar kom!"
"Zo meteen, zo meteen, Sihdi. Sta me toe dat ik eerst eens - - Hier is geen muur maar slechts een grote, dunne sluier, waar doorheen je kunt zien dat daar achter zich kleine sterren bewegen. Wat zou dat zijn?"
Hij liep naar de betreffende kant. Daar was, zoals gewoonlijk in het oksaal van een kerk, een balustrade die normaal gesproken open maar nu tot bovenaan toe, tot aan het plafond, afgesloten was, en wel door loodrechte banen van de allerfijnste wollen stof waartussen door men als men ze aan de kant schoof in de achter de balustrade liggende ruimte kon kijken. Die was groot, zeer groot, maar helemaal donker. De sterren waar Halef over gesproken had, waren brandende lampjes die talrijk waren maar niet in staat ook maar de minste verlichting voort te brengen. Alleen vanuit de ruimte waar we ons nu bevonden, viel een nevelachtig schijnsel naar buiten die op de staart van een komeet leek. Ik vermoedde dat we ons onder de hoofdkoepel van de kathedraal bevonden, wist het echter niet zeker zodat we morgen overdag pas in staat zouden zijn hier een mening over te vormen.

Het onverhoopte, vriendelijke gedrag van de Mir was, zoals men zal toegeven, voor ons aanleiding dat, wat ons te wachten stond rustiger tegemoet te laten zien dan voorheen. Over zijn uiterlijk konden we niets zeggen. We hadden alleen zijn stem gehoord. Ze klonk diep, zuiver en helemaal niet onsympathiek. Zijn tong siste een beetje bij de klinkers "Sin" en "Sad". Dat klonk helemaal niet zoals men zich de stem van een duistere tiran, despoot of woesteling gewoonlijk voorstelt. Ik had het gevoel dat het hart van deze man helemaal niet van steen was, en Halef dacht er ook zo over. Juist toen we de terugweg wilden inslaan naar onze vertrekken, kwam de kolonel er aan gerend. De Mir zelf had hem ontmoet en bevolen zich naar ons toe te haasten om ons weer terug te brengen naar de plek waar hij ons gehaald had. Als ik aan het lawaai en het oproer dacht dat onze honden hier in het slot te weeg hadden gebracht, dan zou ik het heel normaal hebben gevonden als de vorst heel boos zou zijn geweest. En wat gebeurde er? Precies het tegenovergestelde! Net als ons aanvaardde hij ze in liefde! Was dat niet wonderlijk? Toen we weer onder elkaar waren, waren we veel rustiger dan voorheen, vooral omdat de bedienden de opdracht gehad schenen te hebben van nu af aan minder wachtpost te zijn en veel meer bediende.
Hij bracht eerst water voor de honden. Toen drie pijpen en tabak. De derde was voor de Nahsir es Serahja die spoedig zou komen. Maar we moesten met het roken niet op hem wachten maar meteen beginnen. Dat deden we, en het bleek dat de tabak van de uitzonderlijke soort was die men Bachoehr (aangename geur) noemt en die men alleen bij vorsten of andere bevoorrechte personen te roken krijgt. Ik rookte hem hier voor de eerste keer. Voor de slotvoogd was hij in elk geval niet bestemd. Waarschijnlijk was deze, zoals zo vele bedienden, een stiekeme meeroker van zijn gebieder, en hadden wij het genoegen net zo stiekem daaraan te mogen deelnemen.

Toen hij binnenkwam, bleek hij een heel ander mens te zijn dan we gedacht hadden. Wij bogen onwillekeurig bij zijn groet veel dieper en reageerden veel hoffelijker dan het door het gebruik daar voorgeschreven was. Hij was van middelbare leeftijd, was lang en slank maar krachtig gebouwd en had een schitterende, heel donkere, tot op zijn borst neerhangende baard, die zijn mannelijk mooie, kleurloze gezicht bijna doodsbleek liet lijken. Zijn ogen waren zogenaamde raadselogen. Je moest ze bestudeerd hebben, voordat je het kon wagen ze te beschrijven. Gekleed was hij in een heel gewone, eenvoudige, witte stof, en noch aan zijn hand noch ergens anders was een ring of een ander sieraad te zien. Nadat hij ons begroet had, ging hij meteen over naar het doel dat hem hier gebracht had: hij ging bij de honden zitten, streelde en aaide ze en gaf de dienaar een wenk waarop deze een mand vol vlees bracht die buiten was neergezet, met daarbij een mes. Hierop begon hij het vlees in kleine stukken te snijden en het de honden te geven. Natuurlijk weigerden eerst iets aan te nemen. Ze zouden ondanks hun honger alles afgewezen hebben als hun door ons geen toestemming was gegeven. Dat ontroerde hem. Hij gaf ze allemaal even veel, geen een stukje meer. Hij sneed vier stukjes af en deze moesten van precies dezelfde grootte zijn. Was er een groter, dan werd er bij de drie anderen wat minder was bij gelegd. Daarbij pratte hij tegen hen. Hij gaf ze koosnamen. Hij sprak met hen alsof ze mensen waren. En als een hem begreep, dan verheugde hij zich. Nog veel meer echter als er een zich vertrouwelijk tegen hem aanvlijde of hem dankbaar de hand likte. Daarbij had hij een heel andere stem. Ze klonk teder, kinderlijk, toegewijd, vol vertrouwen en ook vertrouwenwekkend.

Toen hij klaar was, schoof hij wel de mand maar niet de honden van zich af. Ze moesten bij hem blijven. Hij stopte een pijp en stak hem zelf in brand want de bediende was er niet meer. Hij had hem met een wenk te kennen gegeven weg te gaan. Nadat hij enige trekken van de kostelijke rook gedaan en uitgeblazen had, begon hij het gesprek, door te zeggen: "Wees niet verbaasd dat ik van de honden houd! Ze zijn beter dan de mensen. Heeft een hond je wel eens bedrogen?"
"Nee," antwoordde ik omdat hij mij bij deze vraag aankeek.

"Belogen?"
"Nee."
"Toont hij je liefde als hij je haat?"
"Zeker niet!"
"En als een hond, een paard of een ander huisdier vals, wantrouwend en venijnig wordt, wie is er dan schuld aan? De mens die niet als een mens maar als een beest handelt! Ik hou van honden, van paarden. Ze zijn echt. Ze zijn open en eerlijk. Ze liegen niet! De mensen haat ik echter, veracht ik. Ik heb er nog geen een gevonden die het waard was ook maar een stuk vlees van mij te krijgen zoals jullie honden!"
"Arme man!" zei Halef.
"Arm? Alleen maar arm?" vroeg de Ardistani. "Nog erger dan arm, nog erger! Zelfs de honden die ik zelf houd om ook eens echte, eerlijke liefde te vinden, mogen niet altijd bij me zijn en worden door anderen van me afgenomen. Men verduistert, ontvreemdt en berooft mij van hun genegenheid en trouw. Wat benijd ik jullie! Wat verheugde ik me over de trouw van deze mooie dieren en over jullie inzicht en verstand dat jullie ze niet bestraften maar ze dankbaar waren. Ik zeg jullie, op het moment dat jullie honden kwamen en bijna van louter liefde voor jullie gestorven waren, dat is veel belangrijker voor mij, veel belangrijker dan jullie je kunt indenken. Na de dood van mijn moeder kwam bij mij voor de eerste maal het vermoeden, ja de zekerheid dat er buiten haar nog mensen zijn die het waard zijn niet alleen door honden maar ook door mensen te worden bemind!"
"Was je erbij toen de honden kwamen?"
"Ja. Maar in andere kleren. Daarom herkennen jullie mij niet meer. Waarom hebben jullie de Mir niet begroet?"
"Wij zijn geen kleermakers die stoffen en kostuums willen bestuderen, maar we komen als mannen om de man te zien en te spreken! In ons vaderland groet men de man, niet zijn gewaad."
"Wat een trots!"
Deze uitroep klonk half bewonderend maar ook half beledigd, met een vleugje boosheid die hij nog niet helemaal kon overwinnen. Hij hief waarschuwend, misschien ook dreigend, de vinger en zei: "Deze trots had jullie het leven kunnen kosten!"
"Ik denk het niet!" antwoordde ik.
"O jawel! Zeker zelfs! Men zou jullie met de sabels in mootjes hebben gehakt en gehouwen! Jullie honden hebben jullie gered!"
"Misschien, misschien ook niet! Wij hadden onze messen. Ik had ook snel een sabel. En we hadden een schild, waarmee we zeker elke steek of houw en kogel mee zouden hebben afgeweerd."
"Een schild?" vroeg hij. "Ik heb er geen een gezien!"
"Hij zat op de troon. Ik bedoel de Mir."
"Hoezo? De Mir!"
"We zouden op hem zijn toegesprongen en zouden hem gepakt hebben om ons met zijn lichaam te beschermen. Hij zou zich niet hebben kunnen verweren, alleen al vanwege de onbeholpen kleding niet. Dit zou een goed schild zijn geweest. Men zou hem in elk geval niets gedaan hebben."
"En als dat toch gebeurd was?" vroeg hij.
"Dan waren we zeker niet gestorven zonder eerst onze messen in zijn hart te hebben gestoken!"
Met een sprong stond hij op en riep: "Is dat waar? Verduiveld! Is dat waar?"
"Zeker! Ik geef je mijn woord!"
Halef beaamde het. Toen stapte de Ardistani naar het raam, keek om na te denken en rustig te worden lange, lange tijd naar buiten, draaide zich toen naar ons om en sprak: "Ik zeg jullie dat de Mir zolang hij leeft nooit meer van die onbeholpen kleding zal dragen! En ik zeg jullie verder dat het jammer, heel jammer zou zijn geweest als men jullie gedood had. Ik ontmoet eindelijk, eindelijk eens mensen die echte mensen zijn, mannen zelfs, echte mannen! Wat jullie daar zeggen zouden jullie de Mir natuurlijk niet zelf durven zeggen, want - -"
"Waarom niet?" onderbrak ik hem.
"Hij is een tiran, een despoot, een meedogenloze -"
"Ja dat is hij!" viel ik hem nogmaals in de rede. "Maar waarom is hij het? Wie heeft hem zo gemaakt? Hebben de mensen die hem omgeven, waarde voor hem? En als ze dat al hebben, dan toch alleen als materie! Hoeveel honderdduizenden van hen werden geboren alleen om te sterven en te verrotten, zonder dat het ook maar een van hen lukt op hen steunend boven hen uit te stijgen. Is het dan verwonderlijk dat hij die niet omhoog hoeft te stijgen omdat hij bovenaan geboren is, dit zogenaamde mensenmateriaal slechts als materiaal ziet en verder niets?"

Hij kwam weer dichterbij, langzaam en diep ademend. Zijn ogen begonnen te glanzen. Zijn bleke wangen kleurden zich. Ik ging door: "Als hij in mijn ogen een tiran geweest was, dan was ik niet hierheen gekomen; daar kun je zeker van zijn! Denk je dat ik bang voor hem ben? Heb ik niet geweigerd hem in zijn bijzijn te groeten? Heb ik hem niet gezegd dat het net is alsof ik hem helemaal niet zie? Heb ik hem daardoor niet gedwongen uit het belachelijke dode heersersgewaad dat op een doodskist lijkt, te stappen en mij de mens, de man, de echte Mir te laten zien, niet de slaaf van zijn hoofse vermomming en zijn eigen knechten en maagden?"
"Gedwongen heb je hem?" vroeg hij verwonderd. "En hij is er uitgestapt?"
"Ja," antwoordde ik.
"Wanneer? Waar?"
"Nu, hier!"

Terwijl ik dit zei, stond ik op om mijn armen over mijn borst te kruisen en hoffelijk te buigen. Halef deed hetzelfde. De Ardistani deed een stap achteruit en vroeg: "Dan weten jullie wie ik ben? Jullie hebben mij herkend?"
"Ja."
"Waaraan?"
"Aan je uitspraak, aan Sin en Sad."
Toen ging er een vrolijke glimlach over zijn gezicht, en hij riep uit: "Geloof je me als ik zeg dat buiten mijn moeder, vader en leraar, jij de eerste bent die het waagt over dit gebrek te spreken? O, deze kruipers, deze wormen, deze luizen, kakkerlakken en vlooien! Mijn voet jeuk ze weg te trappen zo vaak als ze komen, meteen duizend in één trap!" Hij maakte een beweging met zijn voet alsof hij iemand of iets met de voet in de grond trapte, ging zitten, stopte zijn pijp opnieuw, schoof de tabak naar ons toe om hetzelfde te doen en zei daarbij verder: "Het moest een geheim blijven wie ik ben, maar nu jullie het weten is het goed zo. Ik wil eerst als vorst kort met jullie spreken; daarna veel langer als mens. Als vorst zie ik jullie als vijanden. Ik weet wie jullie zijn. Jij bent een Effendi uit Germanistan en je metgezel is een Arabische sjeik die de Ussul al jullie belevenissen verteld heeft. Van hen hoorde de prins van de Tsjoban het die het mij toen vertelde. Jullie weten nu dus waarom ik jullie zo behandel als ik nog geen ander mens behandeld heb of zal behandelen. Wij zijn vijanden maar mannen. Laat het onze trots zijn eerlijk te zijn, elkaar niet te beliegen. Ik verzoek jullie daarom mij alleen naar dingen te vragen die ik jullie mag vertellen, anders ben ik gedwongen te zwijgen of een onwaarheid te zeggen. Waarom zijn jullie gekomen? Wees eerlijk! Er gebeurd jullie niets anders dan wanneer jullie zouden liegen. Voor alles zijn jullie ervan verzekerd dat jullie het gastrecht van mijn huis en mijn stad geniet en pas buiten de grenzen van de stad weer vogelvrij bent."

"Ik dank je!" reageerde ik. "Ja, laat ons mannen zijn en slechts de waarheid zeggen! Wij zijn niet je vijanden maar je vrienden, waarschijnlijk zelfs de beste en eerlijkste die je hebt. Maar om dat in te zien, moet je beter ingelicht zijn over ons dan wat de 'Palang' je verteld heeft over ons. Het is oorlog. De Dsjirbani staat voor de poort van Gharbistan, klaar om de grens te overschrijden zodra hij van ons bericht krijgt. Net zomin als ik naar jouw krijgsplannen en troepen vraag, net zo weinig zul jij naar de mijne vragen. Wij komen alleen vanwege de gijzelaars naar je toe, verder voor niets en niemand. We willen ze bevrijden en - - -"
"Jullie tweeën" vroeg hij snel.
"Ja, alleen wij tweeën," antwoordde ik.
"Dat is echt iets voor jullie, hemel, dat is echt iets voor jullie! En dat zeg je me zo open en eerlijk?!"
"Waarom niet? Om deze reden zijn wij gekomen om het je te melden en van jou te horen wat we moeten weten om ze te kunnen bevrijden."
Toen nam zijn gezicht een uitdrukking aan die ik niet kan beschrijven. Hij wist niet of hij me voor mateloos onbeschoft en brutaal of voor waanzinnig oprecht moest houden. Dat ik eenvoudig alleen maar psychologisch handelde, merkte hij niet. Hij sloeg de handen in elkaar, keek me aan alsof ik een wonder was en riep: "Ik moet jullie verraden wat jullie willen weten om zo mijn gevangenen te kunnen stelen! Ik zelf, ik zelf! Wie zoiets durft te verlangen die moet toch - - - - maar spreek: wat wil je weten?"
"Of de gijzelaars, de prinsen van de Ussul, nog leven."
"Ze leven nog"
"Waar ze zich bevinden."
"In de stad van de geesten die men ook de stad van de dood of van de doden noemt."
"Worden ze bedreigd met de dood?"
"Ja, met een zekere."
"Wanneer?"
"Zodra jullie troepen de grenzen van Ardistan overschrijden. Dat is onveranderbaar zeker."
"Dan dank ik je! Verder hebben we geen vragen want dat was alles wat we wilden weten."
"Dan zou ik jullie als ik dat zou willen onmiddellijk kunnen laten gaan en jullie doel zou daarmee bereikt zijn?"
"Ja."
Toen sprong hij weer overeind, liep in de kamer heen en weer en zei verwonderd: "Wat zijn jullie toch voor mensen! Ik heb nog nooit zoiets meegemaakt! Het is nauwelijks te begrijpen!"
Hij ging weer bij het raam staan en deed zijn hoofd ver naar buiten alsof hij de behoefte had zijn voorhoofd te koelen. Toen keerde hij bij ons terug, ging zitten en besliste: "Ons gesprek als vijanden, officieren en diplomaten is nu ten einde. De Mir van Ardistan staat jullie morgen een tweede audiëntie toe waar hij jullie zijn beslissing zal meedelen over wat we net bespraken. En nu willen we alleen nog maar mannen en mensen zijn, verder niets. Het is nu, sinds ik prins was en hierna regeerde, de eerste keer dat ik me vrij van banden, vrij van walging en verachting voel. Mijn ziel wil ademhalen, echt vrij ademhalen. Sta haar dat toe! Stoor haar niet de levensadem te drinken die met jullie hier binnen gekomen is! Spreek vrij uit en zonder zorgen! Wees open en eerlijk! Wees niet bang voor de tiran! Ik weet dat ik dat ben, een onderdrukker, een gewelddadige en gruwelijke heerser, aanmatigend, hoogmoedig, genadeloos. Maar deze despoot zit hier niet bij jullie. Die is van schrik over de vier "dolle honden" in het pronkgewaad blijven steken. Toen hij zag dat alle schurken en hielenlikkers voor de honden vluchtten zonder dat het een van hen inviel ook maar een vinger voor de vorst uit te steken om hem voor de giftige beten van de monsters te bewaren, toen schrok hij van de oneindige grootte van deze ondankbaarheid en deze eenzaamheid en kroop dieper en dieper in de majesteit van zijn audiëntiekostuum terug. Daar zit hij nog en zal ons hier niet storen. Alleen mijn ziel is hierheen gekomen. Gun haar een weinig licht, een weinig warmte, zodat het haar mogelijk wordt voor korte tijd te vergeten dat ze verder

niets, verder niets is dan het versmachtende innerlijke verlangen van een - - - door God tot naastenliefde geschapen, door het noodlot echter tot gewelddadigheid veroordeelde heerser!"

Zijn wens werd vervuld en wel heel erg graag. We onderhielden ons eerst als mannen die elkaar wilden leren kennen, dan als mensen die naar de eerste en laatste redenen en doelen van hun bestaan zoeken, naar de opgave humaan te zijn en de vrede te bewaren, daarna als goede bekenden die er naar streven elkaar te veredelen en te verheffen, op het laatst bijna als innerlijke verwanten die het onder elkaar verplicht zijn het eens met elkaar te zijn. De Mir ging er helemaal in op en bleef dat ook, hoewel uur na uur verliep. Hij scheen zich als herboren te voelen. Hij werd vrolijk. Hij lachte enkele malen gelukkig. Het kwam zelfs voor dat hij naar ons toe boog en onze handen drukte. Af en toe gebeurde het echter dat de heerser en machthebber plotseling in hem wakker werd. Dan keek hij een ogenblik geheel verbouwereerd om zich heen en deed een poging om ons in onze nietigheid naar beneden te halen, maar steeds kreeg zijn ziel weer snel de overhand en herstelde ze het in gevaar gekomen evenwicht weer snel.
Een keer gedurende het gesprek toen de audiëntiezaal genoemd werd, vroeg Halef wat dat voor vele en kleine vlammetjes waren die men door de dunne stofwand heen kon zien.
"Dat is de hemel van Bet Lahem (Bethlehem), waarvan de sterren volgens een oude wet gedurende de nacht moeten branden om op de grote, heilige 'Ster van de Verlosser' te wachten. Heb je hier nog niets van gehoord?"
"Nee," antwoordde ik.
"Maar de sage van de teruggekeerde rivier ken je toch wel? En ook de bewering dat elke honderd jaar het paradijs zich opent en dat de aartsengelen en de engelen over de aarde roepen of het eindelijk vrede is?"
"Ja dat heeft men ons bij de Ussul verteld."

"Dat alles is natuurlijk niets anders dan een sage, alleen sage. Maar het volk geloofd erin en denkt dat het de waarheid is. Men moet dit geloof respecteren als men het niet wil wagen de macht over het geweten van de al te lichtgelovigen te verliezen. Daarboven in Dsjinnistan zijn er natuurlijk alleen vuurspuwende bergen, geen paradijs. Ook is God nog nooit afgedaald en de rivier teruggevloeid. Die heeft heel eenvoudig door een geologische catastrofe zijn loop veranderd en stroomt niet meer aan deze kant maar aan de andere kant van de bergen naar beneden. Daardoor werden de bewoners van Ardistan gedwongen hun toenmalige hoofdstad, de huidige 'Stad van de geesten' of 'Stad van de doden' te verlaten en een andere residentie te bouwen. Dat deden ze in deze omgeving, hier, waar tussen vier kleinere rivieren die niet van het systeem van de grotere stroom afhankelijk waren, de toenmalige zeer rijke christenen deze nationale kerk voor zichzelf gebouwd hadden die natuurlijk nu als zetel van de vorst moest dienen. Om het volk niet al te verontwaardigd te maken, wierp men het niet helemaal de kerk uit maar liet het een deel ervan houden, dat haast helemaal ideëel was en de huidige bezitters beslist niet stoorde. Men knoopte namelijk aan bij de oude sagen en voegde er een soort van profetische belofte aan toe die uiteraard nooit vervuld zal worden omdat het geen goddelijke is, hoewel de christenen het wel voor een goddelijke houden. Men zei namelijk dat deze kerk een beeld van de komende verlossing, dus van het christendom was en dat de wereldgebeurtenissen in de middenkoepel voor haar komst zich visueel zou voltrekken. Deze koepel kregen de christenen maar niet voor altijd, alleen voor de grote tijden. Voor gewone samenkomsten hebben ze hun kleine, met een van een kruis voorziene Godshuizen; maar één keer in de honderd jaar als de bergen branden en daarboven zich voor de vraag naar de vrede het paradijs opent, moet Bet Lahem klaar zijn, de ster van de Verlosser te zien. Dan mogen ze elke avond tot vroeg in de morgen de kerk bezoeken. Dan hangen talrijke lampjes in de hoge koepel om het firmament van Bet Lahem voor te stellen, en precies boven het steeds diep verhulde hoogaltaar wacht de grote Ster op de ontstekende vonk die van de aarde op zal stijgen om hem te ontsteken."
"Wat voor een ster is dat? En wat voor een vonk?" informeerde ik.
"Al die vele vlammen en vlammetjes kunnen natuurlijk alleen door een lont aangestoken worden. Voor het normale gebruik gaan twee snoeren omhoog die vanaf de rechterkant van het hoogaltaar bediend worden. Aan zijn linkerkant stijgt echter het snoer omhoog dat er voor bestemd is de vlammen van de grote ster te doen ontbranden. In het midden bevindt zich het hoogaltaar zelf dat sinds hier vorsten wonen nooit onthuld is en ook nooit onthuld zal worden. De christenen denken daar echter anders over. Zij beweren het volgende: als de tijd eindelijk aangebroken is dat de verlossing uit de hemel komt en het vrede op aarde zal worden, juist dan zal alles zich verenigen wat de vrede niet bevordert maar onderdrukt. Er zal niet alleen strijd komen tussen Ardistan en Dsjinnistan maar ook tussen de staten van Ardistan onderling. Daarom komt de vrede niet stroomafwaarts maar stroomopwaarts, onvermoed en in vreemde, geheel onbekende maar christelijke gestalte. Hij heeft geen leger bij zich, geen soort van aardse wapens. Maar hij verbindt zich met de bewoners van de 'Stad van de Geesten en de Doden' en komt met hen naar de residentie getrokken om die zonder slag of stoot en zonder een spoor van bloedvergieten te veroveren. De Mir die in deze tijd over Ardistan heerst, zal een vijand van het christendom zijn en het onderdrukken zoveel als hij maar kan. Maar hij zal gedwongen zijn de ster die boven Bet Lahem moet verschijnen, met eigen hand aan te steken. Zodra hij dit doet, is de gang van de komende onmogelijk te stoppen. Allereerst zal hij het hoogaltaar voor altijd onthullen. Zodra dit gebeurt, zullen de stemmen van de Barmhartigheid en Goedheid uit de hoogte van het firmament schallen en zullen tonen uit de hemel die men in het land van Ardistan nog nooit gehoord heeft te horen zijn, luid, zoals een storm loeit, liefelijk als woorden van een engel en zacht als de ademtocht van zielen die aan Gods hart rusten."

Hij nam nu een korte pauze en sprak toen met een geringschattende, wegwerpende handbeweging verder: "Je ziet, Effendi dat men deze dwaze mensen veel kon beloven omdat men wist dat het toch niet zou gebeuren. Men moet in een periode van honderd jaar eenmaal de lampen en kaarsen voor het hoogaltaar en voor de 'Ster van Bet Lahem' voorbereiden en zich, zolang de bergen oplichten, het avondlijke bezoek van de christenen toestaan; dat is alles. Geen Mir van Ardistan zal er ooit over denken, vooral als hij het christendom haat, de 'Ster van de Verlossing' aan te steken. Wie zullen als 'Goedheid' en 'Barmhartigheid' in de hoogte van het firmament zingen? En welk mens zal hemelse tonen voortbrengen die men in het land Ardistan nog nooit gehoord heeft? Ook jij zult lachen. Of niet soms?"
"Nee," antwoordde ik. "Voor mij zijn sagen heilig."
"Maar deze sage werd gemaakt, opzettelijk gemaakt om de christenen te verleiden!"
"Het zal moeilijk voor je zijn dat te bewijzen! Wat nu als de makers zich zelf bedrogen hebben? Als ze onbewust een hoger gebod gehoorzaamden, terwijl ze geloofden aan hun eigen bedoelingen dienstbaar te zijn? Dus, de heilige ruimte staat momenteel voor de christenen open?"
"Ja, gedurende de gehele nacht."
"En komen ze ook?"
"Van heinde en verre! In lange, grote pelgrimsoptochten! Vandaag kwam er een optocht uit Sjarkistan die een grote viering houdt."
"Hoe laat?"
"Van middernacht tot morgenvroeg. Het is al begonnen."
"Je weet, ik ben christen. Is het mij als jouw gast toegestaan als je ons verlaten hebt, er naar toe te gaan om het slot van deze viering bij te wonen?"
Hij keek me een tijdje aan en glimlachte vrolijk. Hij scheen op een gedachte te komen. Hij antwoordde: "Ja, je bent christen, helaas, helaas! Maar een beschaafde, geen onverstandige en blindgelovige. Dit praten en blèren zal je niet stichten maar je net zo belachelijk voorkomen als mij. Ik heb er dus niets op tegen dat je gaat. Ja, je kunt het zelfs meteen doen en ik zal je begeleiden. Ik ga zeer vaak ’s avonds onherkenbaar door de stad, de verraderlijke baard onder mijn gewaad verbergend. Waarom ook niet een keer naar de nachtelijke eredienst van de christenen. Ik heb dat nog nooit gezien. Als jullie willen, kunnen we gaan. We komen dan daarna hier terug."

Hij stond op en knoopte zijn lange, schitterende baard onder zijn bovenkleed. Toen trok hij de tip van zijn tulbanddoek te voorschijn en liet hem als een halve sluier over zijn voorhoofd en ogen vallen. Hierdoor werd hij onherkenbaar. We gingen.
Onze weg voerde ook nu over verschillende slechts spaarzaam verlichte trappen en gangen, maar deze keer tot op de begane grond. Dat we de honden niet meenamen, hoef ik niet uit te leggen. Het hoofdportaal van de hoge, heerlijke koepel was geopend; maar wij gingen naar binnen door een zijdeur. Ja, dat zag er inderdaad uit als een nachtelijke hemel, als een firmament. De hemel was donker en de sterren leken heel klein. Ze stonden slechts aan één helft van de welving; op de andere helft was er geen een. De betreffende ambtenaar was beslist een spaarzame man. Hij geloofde dat het christendom aan een halve hemel genoeg had en liet dus het andere deel van het firmament donker. Daarom was hier beneden in de diepte een soort van schemering die alles wat we zagen er geheimzinnig of schaduwrijk uit liet zien.
Er waren veel, zelfs zeer veel mensen aanwezig. Er waren er die kwamen en er waren er die gingen. Anderen wandelden zachtjes door de uitgebreide ruimte; die was heilig voor hen. Overal, op alle plaatsen, knielden mensen die aan het bidden waren. Die niet van hier maar uit andere streken afkomstig waren, stonden in groepen bij elkaar en hoorden hun redenaars spreken, waarvan de woorden alleen in hun buurt konden worden verstaan, dan echter als lawaai de hoogte in gingen. We liepen, alles bekijkend en bij elke groep staan blijvend, naar het hoogaltaar dat helemaal bedekt was. Deze bedekking bestond uit een sterk houten geraamte, waarop men dikke vilten platen gespijkerd had. Er waren daar op ooghoogte enkele openingen die me op dit ogenblik niet interesseerden. Hoog boven dit altaar zweefde iets wat niet duidelijk te herkennen was. Misschien de "Stern van Bet Lahem", waar de door de Mir vertelde sage over sprak.
In de buurt van de plek waar we ons nu bevonden, stonden veel, heel veel mensen dicht op elkaar om te luisteren naar een prediker die tot hen sprak vanaf een kansel. Ik hoorde dat hij de sage vertelde, maar niet als sage maar als profetie. Het was een eerbiedwaardige, oudere priester die met groot enthousiasme sprak en zijn toehoorders boeide. Graag had ik langer naar hem geluisterd maar de Mir die zich had voorgenomen mij alles te laten zien, leidde mijn aandacht van hem af naar het donkere deel van de uitgestrekte ruimte, waar iets in de hoogte steeg wat ik niet herkennen kon.
"Daar is de plaats voor de zangers en het orgel," zei hij.
"Is er een orgel?" vroeg ik verbaasd.
"Ja," antwoordde hij.
"In dit land? In Ardistan?"
"Waarom niet? Denk je soms dat alleen jullie orgels hebben? Ik heb gehoord dat orgels bij ons in het Morgenland uitgevonden zijn. Eerst was er slechts een zeer, zeer klein en oeroud exemplaar. Toen echter, precies honderd jaar geleden, de bergen net zo brandden als nu, schonk de toenmalige Abd el Fadl, vorst van Halihm, de toenmalige christenen een nieuwe. Men zegt dat het in Anglistan is gemaakt en via India hier naar toe is gekomen. Waardoor de toenmalige Mir van Ardistan gedwongen is dit toe te staan heb ik niet kunnen vernemen, zelfs niet van mijn vader. Het waren vreemde mensen die het brachten en het in elkaar zetten. Toen gingen ze weer weg."
"Wat bijzonder!" zei ik. "En wat jammer dat je het niet kunt zien! Het is zo donker!"
"Wil je het graag zien?" zei hij.

"Ja; heel graag!"
"Wacht even! Men heeft vandaag slechts een deel van de lampen en de lichten aangestoken; waarom, dat weet ik niet. Daar is de lont voor het andere deel. Het zal zo meteen lichter worden!"
Hij ging naar een van de genoemde openingen in het omhulsel van het hoogaltaar en greep naar binnen. Het duurde enige tijd voordat hij vond wat hij zocht. Ondertussen richtte ik mijn aandacht weer op de oude, eerbiedwaardige, geestdriftige redenaar die nu juist in mijn richting sprak, zodat ik zijn woorden duidelijk kon horen: "Er zal een tijd van vrede komen, want die moet komen omdat alles vervuld wordt wat geprofeteerd is. 'Vrede op aarde!' klonk het in het veld van Bethlehem toen de ster aan de hemel stond en de verlosser voor ons werd geboren. 'Vrede op aarde!' zal het weer klinken als ook bij ons de ster verschijnt, de ster van de sage, hier, in dit huis, waarop we allemaal - - -"
Hij stopte midden in de zin en keek naar boven. Alle ogen van zijn toehoorders volgden dezelfde richting.

Op hetzelfde ogenblik was de Mir snel weer naar me toe gelopen om te vragen of ik het goed kon zien!
"Zie je het nu, het orgel? Wat is het licht! Het lijkt bijna alsof - - -"
Toen sprak hij niet verder en richtte zijn blik naar boven.
"De ster! De ster van Bethlehem!" riep de spreker jubelend. "Daar is hij! Daar is hij! Wie heeft hem aangestoken?"
"De ster heb ik aangestoken, de ster, niet de lampen en de lichten!" schreeuwde de Mir geschrokken. "We staan aan de verkeerde kant! Het was niet het goede snoer! Ik moet hem weer doven, doven, do - - -"
Hij rende naar de opening terug en greep erin maar tevergeefs. Het was wel mogelijk geweest de vlam aan te steken, maar doven was niet meer mogelijk. Men moest ze laten branden, tot ze door gebrek aan voeding vanzelf zouden verdwijnen. Hij was nu niet alleen geschrokken maar buiten zichzelf. Door de beweging van zijn arm naar het binnenste van de opening had zich zijn kleed van voren geopend en de baard verscheen. Dat merkte hij helemaal niet. Om beter te kunnen kijken, schoof hij in plaats van zich te verhullen de tip van zijn tulbanddoek uit zijn gezicht. De geestelijke herkende hem en riep: "De Mir van Ardistan heeft het gedaan! De Mir met eigen hand! De profetie begint vervuld te worden!"
Toen greep de Mir mijn hand en die van Halef en probeerde zich tussen ons te verbergen en beet ons toe: "Weg, weg! Snel, snel! Anders komt er een oproer zoals we nog nooit hebben gehad! Weg, alleen nog maar weg!"
We renden zo snel we konden weg, maar iedereen keek ons na of kwam zelfs achter ons aan, eerst tien toen twintig, vijftig, honderd en nog meer stemmen riepen: "Daar is de ster! Door de Mir zelf aangestoken! Door de Mir, de Mir! Door de vijand van de christenen! Precies zoals het voorspeld is! Door de Mir zelf, door de Mir zelf!"
Een blik vertelde me dat achter ons alles in rep en roer was. Toen hoorden we geen kreten en woorden meer, maar alleen nog een opgewonden zoemen als van een toornig geworden bijenvolk, tot we ook dit niet meer vernamen. Onderweg kwamen we niemand tegen op de trappen en in de gangen. We bereikten onze woning ongezien.
"Dat is goed, zeer goed!" zei de Mir in de grootste opwinding. "Niemand kan iets bewijzen! Ik ontken natuurlijk alles; ik ben het niet geweest! En jullie, jullie zullen getuigen dat ik het niet geweest kan zijn omdat - - -"
"Wij zullen getuigen dat jij het bent geweest!" sneed ik zijn redevoering af. "Je hebt van ons geëist de waarheid te spreken!"
"Ja, tegen mij! Maar niet tegen dit lage, verachtelijke christenvolk!"
"Ik ben het iedereen schuldig, God, mezelf en iedereen. Voor alles ben ik het schuldig aan hen die jij als een laag, verachtelijk christenvolk aanduid. Ook ik ben christen dat weet je!"
Toen was het alsof hij plotseling in een ander mens veranderde. Hij richtte zich hoog op. Zijn voorhoofd werd smal; zijn ogen werden kleiner; zijn wenkbrauwen raakten elkaar. De despoot kwam boven.
"Wat jullie moeten zeggen, is niet jullie maar mijn zaak; ik ben de heerser!" donderde hij me toe. "Deze Hadsji Halef heeft dan wel gezegd dat zijn paard voor hem belangrijker is dan ik - - - jullie horen dat ik alles weet - - - maar dat verandert niets aan de gehoorzaamheid die jullie me schuldig zijn. Als men jullie zal vragen, zul je zeggen dat ik niet de man geweest ben die met jullie in de kerk was en de domheid beging zich te vergrijpen aan de lont! Ik beveel het!"
"Het staat je vrij te bevelen," antwoordde ik rustig. "Wij zijn noch je onderdanen noch staan we in je dienst. En zelfs als dat zo was, dan zou het zelfs als een koning of keizer het wilde niet bij ons opkomen iets te zeggen wat een leugen is!"
"Jullie moeten, jullie moeten!" snauwde hij me toe. "Jullie bevinden je in mijn macht. Er is slechts één wenk van mij nodig en jullie zijn verloren!"
"Je vergist je," glimlachte ik. "We bevinden ons in Gods hand, niet in de jouwe. En wat de wenk betreft waarvan je spreekt, ik hoef alleen maar mijn hand te bewegen om er voor te zorgen dat onze honden je terstond in stukken scheuren. Kijk maar eens naar ze en pas op! Ze dulden het niet dat men op deze toon tegen ons spreekt!"

Hoewel ze door hem gevoerd waren, toonden de vier honden hem nu dreigend hun tanden. Hu en Hi waren voor hem gaan staan en richtten al hun opmerkzaamheid uitsluitend op hem. Ze stonden klaar zich direct op hem te werpen. Aacht en Uucht echter, mijn beide honden, waren intelligenter en hadden ook fijnere zintuigen. Ze bedreigden hem ook maar toch waren hun ogen meer op de deur dan op hem gericht alsof er buiten iemand stond en ons afluisterde. De Mir bemerkte dat net zo goed als ik. Hij ging snel naar buiten en stelde de vraag of er hier iemand was. Er antwoordde niemand. Hij vroeg het voor

de tweede en de derde keer maar ook zonder succes. Toen kwam hij weer naar binnen en zei: "Dat komt me verdacht voor! Als het mijn honden zouden zijn, dan stuurde ik ze nu naar buiten om - - -"
Ik was het helemaal met hem eens. Ik wachtte niet tot hij uitgesproken was maar gaf de betreffende wenk, waarop Aacht en Uucht direct uit de kamer verdwenen. Op hetzelfde ogenblik hoorden wij een gehuil. Dat was Uucht. Ze was verwond. Meteen daarop hoorden we een toornig grommen waar Aacht mee instemde. Botten kraakten; verschillende mensen riepen om hulp. Hu en Hi storten zich ook naar buiten. We hoorden nog enige schreeuwen en herhaald kraken en breken van botten; toen was het stil.
We renden met het licht naar buiten. Op enige afstand van onze woning, en wel in de richting waarheen de Mir moest, lagen vier mensen en bij elk van hen stond een hond. Uucht bloedde. Ze had een steek in de hals gekregen maar niet gevaarlijk. Van de vier personen leefde er geen een meer. Hun kapotgebeten strottenhoofden hingen naar buiten en hun armen waarmee ze zich verweerd hadden, waren volledig verbrijzeld.
"Ken je hen?" vroeg ik de Mir, terwijl ik het schijnsel van het licht op hun gezichten liet vallen.
Hij keek omlaag en antwoordde verbaasd: "De luitenant van de wacht met drie soldaten! Wat wilde hij hier, waar hij niets te zoeken had? Waarom antwoordde hij niet toen ik het vroeg? Op wie hadden ze het gemunt? Op mij of op jullie? Zoals jullie zien waren ze zwaar bewapend!"
Ik moest onmiddellijk aan de 'Panter' denken, de tweede prins van de Tsjoban, zei echter niets maar vroeg: "Die drie soldaten zijn niet belangrijk. Maar ken je de familie van de luitenant?"
"Ja."
"Wie en wat is zijn vader?"
"Hij is dood. Hij was ook officier maar ik liet hem wegens ongehoorzaamheid doodschieten."
"En het hinderde niet dat de zoon weer officier werd?"
"Misschien bij jullie maar niet in Ardistan. Ik ga direct zelf naar de wacht om deze zaak te onderzoeken."
"Dat zou ik niet doen. Waar woont deze luitenant?"
"In de buurt van het slot, bij zijn moeder."
"De weduwe van hem die je hebt laten neerschieten?"
"Ja."
"Wie woont er nog meer in hetzelfde huis?"
"Een broer van het slachtoffer, verder niemand."
"Dan kun je hoogstwaarschijnlijk bij deze moeder en zijn broer meer vernemen dan bij de wacht. Je mag alleen geen tijd verliezen en moet zelf gaan. De persoonlijkheid moet het werk doen."
Hij keek me enige ogenblik stil aan en zei toen: "Waarom komt mij deze raad zo vanzelfsprekend voor, hoewel hij tegen alle regels en gewoonten ingaat? Komt het soms omdat de prins van de Tsjoban mij over jou verteld heeft? Of is het ook jouw persoonlijkheid die werkt? Ik zal doen wat je me hebt aangeraden. Keer naar jullie kamers terug en ga slapen! Verbind Uucht! Ik zal jullie de spullen daarvoor door een bediende laten brengen."

Hij aaide en streelde de honden allemaal, van de eerste tot de vierde; toen gingen wij met hen weg en lieten hem alleen achter bij de lijken, zonder ons om wat hij nu deed verder te bekommeren. Nu hoorden we omdat er geen deuren waren maar alleen gordijnen, vanuit mijn kamer na enige tijd de zachte, door de tapijten gedempte voetstappen van mensen die in elk geval de opdracht hadden zowel de lijken als ook de sporen van wat gebeurd was te verwijderen. Toen werd het weer stil. Alleen de bediende kwam nog langs om ons verbandmiddelen voor de gewonde teef te brengen; daarna verliet hij ons weer.
Men zal begrijpen dat we geen slaap meer hadden. We zaten in mijn kamer bij elkaar en bespraken de gebeurtenissen van deze heel belangrijke dag, natuurlijk met zachte stem. De honden lagen bij ons en leken te slapen. Toen hief plotseling Uucht haar kop, hief het ene, naar de deur gerichte oor op, bleef een ogenblik in deze luisterende houding staan en trok toen de bovenlip op zodat de punten van haar witte, prachtige tanden te voorschijn kwamen. Meteen begon ook Aacht te luisteren en zijn tanden te laten zien.
"Er is weer iemand buiten!" fluisterde Halef.
Ik zei niets maar knikte enkel. Toen stond ik op en droeg het brandende licht naar Halefs kamer, zodat het in de mijne nu donker was en wij van buiten af niet gezien konden worden. Hierna sloegen we voorzichtig het gordijn van de deur terug en keken naar buiten. Wij zagen een mannelijke gestalte die een stormlantaarn in zijn rechterhand hield en met zachte, voorzichtige stappen door de gang liep. Hij zocht. De stormlantaarn verlichtte alleen de ene kant en liet de andere kant donker. Toen de man op de plek kwam waar de vier doden gelegen hadden, bleef hij staan en bukte zich. Hij bemerkte de bloedige, nog natte plekken, en wij zagen dat hij schrok. Hij betastte het tapijt voorzichtig met de handen en onderzocht de plek zo goed als mogelijk was. Toen hij weer opgestaan was, bleef hij een tijd nadenkend staan. Toen ging er een rilling door hem heen alsof hij een besluit genomen had en liep verder in onze richting. We traden bij de deuropening vandaan en geboden de honden stilte.
Hij kwam. Hij bleef buiten voor het gordijn staan. Het schijnsel van zijn licht toonde ons het weefsel van onze gordijnen. Een beroepsbooswicht zou hier beslist over nagedacht hebben en de lantaarn van ons af gehouden. Dat hij dat niet deed, was voor ons een bewijs van zijn onervarenheid. Precies zoals wij zijn licht binnen bemerkten, moest hem het onze van buiten opvallen, zij het niet zo duidelijk omdat wij ons in het donker bevonden, hij niet. Hij ging verder tot de volgende deur en bleef daar luisterend staan. Dat was de deur van Halef. Ik fluisterde tegen hem: "Ga jij naar je kamer! Ik breng hem bij je naar binnen."
De Hadsji volgde mijn aanwijzing op, ik trad echter weer aan de ingang van mijn kamer en schoof de beide gordijnen een beetje uit elkaar, precies zo veel dat ik door de smalle spleet naar buiten kon kij-

ken. De man zette juist zijn stormlantaarn tegen de tegenoverliggende wand en sloop naar het voorhang voor Halefs deur die hij precies zo uit elkaar trok als ik dat deed bij de mijne. Hij gluurde door het zo ontstane gat bij de Hadsji naar binnen. Ik stapte snel naar buiten, snelde naar hem toe, pakte hem bij zijn nek en schoof hem de kamer binnen, waar Halef hem met een diepe buiging lachend begroette: "Wees hartelijk welkom, jij sluipende lantaarn! Ga zitten, en denk eraan dat je niet alleen ons maar ook deze zult leren kennen!"

Hij bedoelde daarmee de honden die hij, terwijl hij dit zei, liet binnenkomen. Ik drukte echter de man op de grond neer, waar hij zonder tegenstand te bieden ging zitten en onmiddellijk door de honden werd ingesloten. Hij staarde ons aan. Zijn mond stond open maar hij zei niets, zo geschrokken was hij. Ik haalde zijn stormlantaarn naar binnen, zette het zo neer dat het schijnsel fel op hem viel en ging tegenover hem zitten. Het was alsof deze directe beroering door het licht hem niet alleen tot zichzelf bracht maar hem ook van elke verlegenheid bevrijdde. De verblufte uitdrukking verdween uit zijn gezicht. Hij glimlachte, en dit glimlachen was geenszins een verlegen glimlach maar je kon er het zelfbewustzijn van een man in zien die weet dat hij de situatie beheerst, hoewel het er de schijn van had dat hij daardoor overmeesterd was. Het was geen gewone man, dat kon je bij de eerste blik zien. Zijn trekken waren intelligent, ja, ik zou bijna zeggen, geestrijk. Ze waren scherp, waarschijnlijk door vlijtig nadenken, en toch mild, met een duidelijke vleug van dweepzucht. Deze man kon misschien zelfs fanatiek zijn; de aangeboren karaktertrek van zijn innerlijk was echter welwillendheid en gerechtigheid.
"Ik had grote zorgen," zei hij. "Die verleidden me deze nachtelijke gang te ondernemen die eigenlijk diep beneden mijn waarde is. Kennen jullie mij?"
"Nee," antwoordde ik.
"Ik ben de Basj Islami van Ardistan en woon ook hier in het slot. Ik bedoel, ik resideer hier. Mijn eigen huis staat ver buiten de stad."
Basj betekent zoveel als hoofd, de hoogste dus. Hij was mohammedaan en wel in het bezit van hetzelfde hoge geestelijke ambt dat in Turkije de Sjeik ul Islam bekleedt. Ik vroeg het hem niet. Hij vervolgde: "Ik ken jullie zeer goed, zelfs veel beter dan jullie denken."
"Waarvan?" vroeg Halef.
"Sta me toe dat ik jullie dat pas later vertel! Voordat ik jullie zulke mededelingen kan doen, moet ik er eerst zeker van zijn dat jullie echt degenen zijn voor wie ik jullie houd. Voor alles vraag ik jullie niet te denken dat jullie mij hier overrompeld hebben. Ik kwam hier naartoe met de bedoeling jullie te spreken en - - -"
"Hier? Vandaag? In deze nacht?" onderbrak ik hem.
"Ja," knikte hij. "In deze nacht! Uiteraard had ik op deze geheime nachtelijke tocht ook nog een ander doel. Er zou iets gaan gebeuren wat echter niet gebeurd lijkt te zijn. Het was iets heel belangrijks. Ik wachtte op de melding maar tevergeefs. Toen kreeg ik zware zorgen. Ik maakte me op om zelf onderzoek te doen. Toen bemerkte ik de bloedvlekken en sloop hierheen om jullie te vragen wat hier gebeurd is. Want alleen jullie zijn het van wie al direct de benodigde betrouwbare informatie te verkrijgen is."
"Wat wil je van ons weten?" vroeg ik in de overtuiging dat dit onderhoud voor ons heel belangrijk zou zijn en dat ik heel voorzichtig zou moeten zijn.

Toen ik deze vraag uitsprak, zag ik dat Uucht haar kop naar de gangdeur wendde, hem dan echter weer gerustgesteld op de voorpoten legde. En meteen daarop gluurde Aacht naar de verbindingsdeur naar mijn kamer en bewoog de punt van zijn staart. De Basj Islami bemerkte hier niets van; hij sprak onbezorgd verder. Halef had het echter ook gezien; hij glimlachte. Uit deze bewegingen van de beide honden was te concluderen dat er iemand eerst stil aan het voorhang van de gangdeur had gestaan en toen stilletjes in mijn kamer was geslopen. Daar was hij nu nog. Het was een bekende voor de honden, een met hen bevriende persoon. Dat kon natuurlijk alleen maar de Mir zijn. Om een of andere reden was hij naar ons teruggekeerd, en wel zo zachtjes als het voor dit nachtelijk uur nodig was en had gemerkt dat er iemand bij ons was. Nu zat hij in mijn kamer en kon elk woord horen wat hier bij ons gesproken werd. Dat was een omstandigheid die ons voor beiden, namelijk Halef en mij, de situatie voor het huidige ogenblik buitengewoon bemoeilijkte, maar die ook de vele onaangenaamheden uitsloot die anders te verwachten waren geweest. Wij beide zagen dat ook de twee andere honden, namelijk Hu en Hi, de Mir roken; de Basj Islami ging echter nietsvermoedend op mijn vragen in: "Wat ik van jullie wil weten, is eigenlijk heel weinig en toch veel, heel veel zelfs. Ik weet dat de Mir bij jullie geweest is om jullie honden te voeren. Ik weet ook al dat hij jullie mee heeft genomen naar de kerk en dat hij daar de 'Ster van Bet Lahem' aangestoken heeft, natuurlijk geheel per ongeluk. Toen heeft hij met jullie de kerk verlaten. Waar is hij op dit moment?"
Toen antwoordde ik: "Ik geef toe dat hij bij ons was, dat hij ons mee nam naar de kerk, dat hij daar de ster aanstak en dat hij ons daarna weer hierheen begeleidde. Maar hoe zou ik moeten weten waar hij zich bevindt? Denk je soms dat hij zich door ons laat bewaken?"
"Nee; dat bedoel ik niet. Maar daar buiten op de gang zijn verse bloedvlekken. Wist je dat?"
"Ja."
"Wat is het voor bloed?"
"Mensenbloed."
"Van wie?"
"Van soldaten."
"Wie heeft het vergoten?"
"Onze honden hier."
Hij sprong op met een luide schreeuw van ontzetting en riep: "Door deze honden? Deze reusachtige, ontzettende bakbeesten hebben dat gedaan? Waarom? Waarom? Was de Mir erbij?"

"Zeker was hij erbij."
"En wist hij dat het alleen hem gold, alleen hem?"
"Hem alleen?"
"Ja."
"Dat is niet waar. Het was ook voor ons bedoeld!"
"Je vergist je! Ik kan het weten! Ik ben - -"
Hij stopte midden in de zin, liet zijn blik over mij, Halef en de vier honden glijden en zei toen: "Ik moet eerlijk zijn; ik moet het zeggen, ik moet! En toch is het moeilijk, heel erg moeilijk! Het kan mij en iedereen in het verderf storten. Ik zal bidden voor ik het doe, ja bidden!"
Hij knielde neer, vouwde de handen, keek omhoog en bad El Fatja, de eerste soera van de Koran.

Het was erg aangrijpend deze man hier voor ons te zien knielen en bidden. Mijn hele hart stond aan zijn kant en trok partij voor hem. In mijn binnenste streden twee figuren met elkaar: hij en de Mir. Wie zou er winnen? Het was niet uitgesloten dat ik samen met mijn wakkere Halef in deze strijd mee ten onder zou gaan! Toen verhief zich de Basj Islami uit zijn knielende houding, ging weer zitten waar hij eerst gezeten had en zei: "Dan hoop ik bij Allah dat de weg die ik hier ga, niet de verkeerde maar de juiste is! Binnen in me hoor ik een stem die me zegt dat ik jullie kan vertrouwen, anders gaan we allemaal aan onze eerlijke, rechtvaardige zaak te gronde. Effendi, ik vraag je mij te zweren van wat ik je nu vertel, niets aan de Mir te verraden!"
"Ik zweer nooit," antwoordde ik. "Maar mijn woord is net zo heilig als een eed."
"Goed! Beloof je me dan hem niets daarvan te vertellen?"
"Ja. Als je het hem zelf niet zegt; wij zeggen niets tegen hem."
Deze belofte lijkt misschien achterbaks te zijn gegeven. Men zal echter gelijk horen dat het eerlijk gemeend was. De Basj Islami ging door: "Wat ik jullie te zeggen heb, is ongelooflijk belangrijk. Als jullie het verraden kan het vele anderen het leven kosten. Geven jullie mij je woord dat het zo zal zijn alsof ik niets tegen jullie gezegd heb?"
"Ja; wij geven het," antwoordde ik.

Ik wist wat ik daar zei. Ik beloofde het niet alleen voor mij en Halef, maar net zo goed ook voor de Mir die daar buiten stond en alles ook hoorde. Ook de Basj Islami scheen te beseffen wat voor een verantwoordelijkheid ik daar op me nam, want hij keek me met grote, bijna bewonderende ogen aan en sprak: "Je bent een stoutmoedig man, Effendi! Weet je wel wat je belooft?"
"Ik weet het."
"Dan kan ik jullie vertrouwen en jullie alles vertellen. Luister dus, en wees verbaasd: de heerser van Ardistan wordt afgezet!"
Hij zei elk woord zo gewichtig alsof hij het met een kleurpotlood onderstreepte. Ik vroeg echter op een rustige toon: "Door wie?"
"Door de Basj Islami van Ardistan, door mij dus. Begrepen?"
Nu eerst veroorloofde ik me, verbaasd te zijn.
"Door jou? Werkelijk door jou?" vroeg ik op tamelijk ongelovige toon.
"Ja, door mij!" verzekerde hij trots.
"Ben jij er de man voor zoiets groots, zwaars en belangrijks te volbrengen?"
Ik keek hem daarbij onderzoekend aan. Toen sloeg hij zich met de hand op de borst en antwoordde:
"Ik ben het! Ik ben de Basj Islami. Ik heb er over te waken dat er geloof is in dit land dat Allah de eerste en de hoogste is in leven en sterven. Ik heb er voor te zorgen dat gerechtigheid en menselijkheid overal heerst zover als de waarde van mijn ambt reikt. Hoe ziet het er echter in Ardistan uit onder de regering van onze heerser? Hij gelooft noch aan God noch aan de duivel. Hij lacht om hemel en hel, over zaligheid en verdoemenis. Hij bidt nooit. Hij onderdrukt het land. Hij zuigt zijn onderdanen uit. Hij besteelt de weduwen en de wezen. Geen mens is zijn leven zeker. Hij haat de vrede. Waarheen je ook kijkt, er vloeit bloed. We hebben hem gesmeekt; hij lachte. We hebben hem gewaarschuwd; hij spotte. We hebben hem gedreigd; hij hoonde. Zijn hardheid groeide; zijn wreedheid ging alle grenzen te buiten. We verdroegen het, want we hadden hem trouw gezworen. En we hoopten dat Allah zich over ons zou erbarmen en het hart van de tiran eindelijk, eindelijk eenmaal zou ontroeren. Maar deze wens ging niet in vervulling, er gebeurde het tegendeel. De Mir zocht ruzie met met de Mir van Dsjinnistan, de beste en meest wijze heerser van alle volken en rijken die er zijn. Hij verklaarde hem de oorlog. Dat is waanzinnige vermetelheid. Wij zien onze ondergang voor ogen. We moeten onszelf redden en kunnen dat slechts doen door hem van de plek te stoten waar hij staat."

De Basj Islami nam hier een pauze. Deze benutte ik, hem te vragen: "Wie zijn deze 'wij' van wie je spreekt? Je bedoelt toch niet alleen je zelf?"
"Nee. Ik vertegenwoordig alleen de mohammedanen van het land. Maar de leiders van de andere religies staan ook aan mijn kant."
"De christenen?"
"Nee, deze niet. De christenen zijn net honden die degene die ze martelt nog de hand likken. Ze beweren dat God de Mir heeft aangesteld; daarom blijven ze hem trouw! Maar wij mohammedanen tellen miljoenen, net als de boeddhisten en de lamaïsten nog veel meer, de andersgelovigen niet meegerekend. Wij zijn tegen de Mir opgestaan om hem af te zetten en een andere heerser te kiezen. De gebeurtenissen zijn gunstig voor ons. Zijn beste troepen heeft hij tegen de Mir van Dsjinnistan naar het noorden gestuurd, en uit het zuiden komen de scharen van de Ussul en de Tsjoban getrokken om de hoofdstad te bestormen. Het leger van de Dsjunub waarop hij rekende, werd door jullie vernietigd en verstrooid. En nu komen jullie beiden zelf naar Ard zonder bang voor hem te zijn. Dat leek ons het ge-

schikte moment om de al lang geleden besloten stap te maken. We hoorden dat de Mir naar jullie toe was gegaan. We bevalen de wacht die aan onze kant staat, hem hier gevangen te nemen - - -"
"Ach! Bij ons!" onderbrak ik hem.
"Ja, bij jullie!"
"Hij moest gedood worden?"
"In eerste instantie alleen verdwijnen."
"En wij? Wat zou met ons beiden gebeuren?"
"Daar moesten we nog over nadenken!"
"Nee, niet over nadenken maar het was een uitgemaakte zaak! De Mir moest bij ons overvallen en gedood worden. Men wilde ons als zijn moordenaars aanwijzen. Dan wee ons beiden, eerlijke, onschuldige mensen! God heeft deze daad echter verhoed. Toen de moordenaars kwamen, vonden ze de kamers echter bezet door de honden. Wij waren met de Mir in de kerk. De kerkdienst heeft hem dus zijn leven en zijn troon gered. Jullie hadden niet goed over je plan nagedacht. Jullie hadden niet op de honden gerekend. Als jullie hele wacht nog een keer zou komen, zou ik die kerels laten verscheuren, van de eerste tot de laatste! Er zijn er echter maar vier gekomen, niet om ons te overvallen maar om te kijken hoe de zaken staan. Ze hebben er voor betaald met hun leven! En wat gebeurt er nu met jou?"
Hij keek me met een eenvoudig verbluffende openheid en eerlijkheid in het gezicht en antwoordde: "Met mij gebeurt niets! Ik vertrouw je! Je zult de Mir niets zeggen!"
"Inderdaad niet! Dat is ook niet nodig want hij weet het al!"
"Hij weet het?" voer hij geschrokken op. "Van wie?"
"Van jou. Hij heeft het gehoord. Hij zit daar buiten in de andere kamer!"

Nauwelijks had ik dat gezegd of het gordijn werd geopend en de Mir kwam binnen. Zijn gezicht was niet bleek maar doodsbleek. Zijn ogen flikkerden; zijn lippen trilden; zijn handen beefden.
"Hoe weet je dat ik hier ben?" vroeg hij mij, waarbij zijn stem van opwinding schor en hees klonk.
"De honden hebben je komst verraden," antwoordde ik. "Zodra je zachtjes kwam, nog voor je de kamer binnenkwam, zei een stil kwispelen van hun staarten mij dat degene die ze gevoederd had, in de buurt was."
"En ondanks dat beloofde je iets wat je niet mogelijk is je eraan te houden?"
"Hoezo? Ik beloof niets wat ik niet kan houden. Ik heb beloofd jou niets te vertellen!"
"Maak hierover geen grappen! Dat was je eerste belofte. Je gaf echter ook nog een andere; die luidde: wat deze hond, deze opstandige, deze verrader en moordenaar hier zei, was alsof hij het niet gezegd had! Daarbij wist je dat ik hier was en alles hoorde. Heb je alleen jezelf verplicht?"
"Nee, ook jou!"
"Ik moet dus ook net doen alsof ik niets weet?"
"Ja!"
"Moet ik soms deze schoft en schurk laten lopen?"
"Ja!"
Wij waren toen de Mir binnenkwam opgestaan. De Basj Islami wist van schrik en angst niet wat hij moest doen. Hij verstopte zich achter mij. Ik keek echter de heerser rustig in de hoogst gevaarlijk flikkerende ogen.
"Ben je waanzinnig?" vroeg hij, terwijl zijn stem alle klank verloor en overging in een dreigend sissen.
"Nee," antwoordde ik. "Wat jou waanzin lijkt, is betere en scherpere berekening dan je denkt! Ik vraag je mij te vertrouwen en mijn woord aan te nemen en het net zo te houden als ik!"
"En als ik weiger op deze waanzin in te gaan?"
"Dan dwing ik je!"
"Mij dwingen?" donderde hij, terwijl hij zich hoog oprichtte. "Waarmee?"
"Met een van mijn vuisten of een van mijn messen! Ik heb mijn woord voor je gegeven en jij hebt het voor mij te houden; dan zijn we quitte. Als je het niet doet, dan verlaat slechts en van ons deze kamer; de andere blijft liggen! Wat ik bij vol bewustzijn beloofd heb, dat houd ik. Ik sterf liever dan dat ik een leugenaar word!"
Hij deed een stap terug, toonde zijn witte glanzende tanden en balde de vuisten. Ik richtte mij ook op. Toen stak Halef waarschuwend zijn hand op en smeekte hem: "Doe wat hij van je verlangt, doe het! Het is voor je eigen bestwil! Mijn Sihdi weet steeds wat hij zegt! Als hij met je alleen zou zijn, zou hij heel anders met je praten; zo is het hem echter onmogelijk!"

De Basj Islami zonk echter in doodsangst op zijn knieën en begon voor de tweede maal te bidden: "Alle lof zij Allah, de Heer der Werelden. De Barmhartige, de Genadevolle. Meester van de Dag des Oordeels. U alleen aanbidden wij en U alleen smeken wij om hulp. Leid ons op het rechte pad, het pad van hen aan wie Gij gunsten hebt geschonken – niet dat van hen op wie toorn is nedergedaald noch dat van de dwalenden!"
Dat klonk zo noodlijdend, zo hulpeloos, zo onmachtig! De tanden van de Mir verdwenen. Zijn vuisten openden zich; zijn gezicht werd heel anders. Mij nog steeds donker maar toch niet meer zo dreigend in het gezicht kijkend, riep hij uit: "Wat ben jij toch voor een mens! Zo heb ik er nog nooit een ontmoet! Je bent de allereerste en daarom wil ik doen wat je verlangt. Ik heb het gevoel je te moeten geloven, net zoals deze Hadsji Halef in je gelooft." Hij wees naar de Basj Islami en ging voort: "Ik moet hem laten lopen?"
"Ja," antwoordde ik. "Net zo alsof je helemaal niets wist, helemaal niets gehoord hebt."
"Dus zonder dingen uit te zoeken?"
"Ja."
"Hem niet laten afzetten, niet bestraffen?"

"Nee. Je weet toch niets!"
Toen moest hij hardop lachen. Het klonk half grimmig en half vrolijk. Toen pakte hij de stormlantaarn, stopte die de Basj Islami in de hand en beval hem: "Naar buiten, schurk, ogenblikkelijk naar buiten! En vergeet nooit dat het geen moslim maar een christen was die je gered heeft!"
De hoogste mohammedaan van Ardistan gehoorzaamde onmiddellijk. Ik liep naar de deur en keek hem na, tot zijn licht aan het eind van de gang verdween. Toen ik me dan naar de Mir omdraaide, stond hij vol verwachting in het midden van de kamer en sprak: "Zo! Ik heb het onmogelijke gedaan! En rechtvaardig jezelf nu! Ik verwacht onmiddellijk het bewijs van je dat ik juist gehandeld heb!"
"Je zult hem krijgen en er geen minuut op te hoeven wachten!" antwoordde Halef op hoopvolle toon.
Ik vroeg echter aan de Mir: "Geloof je wat de Basj Islami zei? Namelijk dat alle onderdanen, behalve de christenen, zich met elkaar verbonden hebben om jou af te zetten?"
"Ik geloof het," antwoordde hij. "Ik geloof niet alleen zijn beweringen maar nog meer jouw uiteenzetting van deze zaak. Ik moest niet verdwijnen of gevangen genomen worden, maar ik moest hier worden vermoord. En men wilde jullie als de moordenaars aanwijzen. Dan was men van beide af, namelijk van mij en jullie. Ik moest de Basj Islami arresteren. Het moest bij hem en bij alle medeschuldigen allemaal uitgezocht worden om er achter te komen. Ik zou ze moeten laten terechtstellen. Ik heb -"
"Je vergist je!" onderbrak ik hem. "Dat zou allemaal verkeerd zijn geweest!"
"Waarom?"
"Omdat de Basj Islami gelijk heeft. Je bent echt de tiran zoals hij je beschreef! Het is allemaal waar wat hij zei! Hij heeft beslist niet te veel gezegd, eerder te weinig! Het is net alsof je opzettelijk je onderdanen tegen jezelf hebt opgezet. Dat je allang nog niet van je troon gestoten bent of zelfs vermoord bent, komt me voor als een wonder, waaraan - -"
"Zwijg!" onderbrak hij mij. "Denk je soms omdat ik mild tegen je ben geweest dat ik nu alles goedvind? Ik vermorzel je!"

Hij strekte beide armen uit alsof hij me wilde pakken.
"Probeer het!" antwoordde ik. "De vermorzelde ben jij dan! Het dubbele leger van de Dsjirbani staat aan je grenzen. Als hij deze grenzen overschrijdt en met de samenzweerders samenspant, ben je verloren. Ze zullen hem juichend ontvangen. Ik denk er echter niet aan alleen dingen tegen je te zeggen die je moeten beledigen. Je bent een tiran; ja dat is waar. Maar jij bent meer waard dan zij: je hebt aanleg om een groot mens te zijn. Je hoeft het alleen maar te willen, dan verandert de pijniger in een weldoener. Laat de Basj Islami lopen en zoek niet naar medeschuldigen en hun bedoelingen! Het wordt toch allemaal anders dan ze denken. Tot nu toe staan ze in hun recht. Laat ze zien dat ze ongelijk hebben en dat je edel bent; dan stort de weerstand vanzelf ineen. Dat je de Basj Islami niet gevangen hebt gezet, was de eerste grote stap naar een nieuwe toekomst die je je volk aanbiedt. Het zal je een grotere zegen brengen dan je denkt. Het is niet je taak de volken tegen elkaar in haat en dood te drijven maar een vorst van liefde en vrede te zijn. Als ik je vandaag tot ommekeer en ten goede verleid heb, dan ben ik ook bereid de daaruit voortkomende gevolgen de goede kant op te sturen. Als de opstand die we vandaag ontdekten, werkelijk zou uitbreken, dan zal de Dsjirbani zijn scharen jou onmiddellijk ter beschikking stellen om deze met een slag te onderdrukken!"

De Mir had zijn tegen mij opgeheven arm allang weer laten zakken en me met spanning aangehoord. Nu stelde hij snel en energiek de vraag: "Is dat waar? Hij die tegen mij optrekt, wil mij in dit geval helpen?"
"Het is waar. Ik sta er voor in!"
"En wat verlangt hij voor deze hulp?"
"Niets."
"Helemaal niets?" vroeg hij verbaasd.
"Helemaal niets! Hij komt als je vriend, helpt je de revolutie neer te slaan en keert dan naar dezelfde plek terug waar hij zich nu bevindt om dan weer je tegenstander te zijn."
"En dat is waar? Echt waar?"
"Zo waar als ik het zeg! Hij verlangt geen loon; hij doet het voor niets, uit interesse voor jou die hij hoogacht! Alleen heb ik een verzoek aan je, niet hij maar ik, die ik je wil voorleggen voordat je een beslissing neemt. Geen verzoek voor mezelf maar voor jou, voor je eigen heil."
"Zeg het!"
"Het is vandaag de vijftiende Kanun el Auwal (december). Op de vijfentwintigste van deze maand valt het grootste en belangrijkste feest van de christenen, wat jullie hier in het land Id el Milad (feest van de geboorte, kerstfeest) noemen. Sta het toe dat ze het op hun manier vieren, en wel daar onder in de kerk, in de grote middenkoepel waar we waren! Doe het niet alleen voor hen maar ook voor jezelf! Je hebt gehoord dat zij de enigen zijn die trouw en eerlijk achter je blijven staan, hoewel men overal weet dat je ze haat en vervolgt. Zorg ervoor dat ze je achten en van je houden. Dan bezit je daarmee een onweerstaanbare wig die de vijandschap tussen de anderen zal doen splijten. Het is niet veel wat ik je voor ze vraag: de toestemming de geboorte van de Verlosser te vieren die de mohammedanen trouwens ook vereren. Het is dus geen voordeel dat je de christenen hiermee bewijst; zij zullen daardoor echter in één keer jouw helpers worden op wie je kunt bouwen bij elke nood en ook bij het huidige gevaar!"

Het antwoord bleef uit toen ik gesproken had. Halef glimlachte. De Mir trad echter als voorheen naar het open venster en keek lang, lang naar buiten, de nacht in. Hij vocht een stille maar zware strijd, de strijd met zichzelf, de strijd met zijn eigen nederige levensgeest die het nog niet gelukt was zichzelf te verheffen tot ziel. Er verstreken verschillende minuten. Toen hij zich dan naar ons omdraaide, lag er

iets van een glans op zijn bleke gezicht. Hij glimlachte en zijn stem klonk bijna hartelijk: "Sihdi, wat zijn jullie toch voor mensen, jullie twee! Ik verklaar me voor overwonnen, en ik doe dat graag want ik weet dat ik daardoor overwinnaar wordt. Wat ik moet doen, is besloten; ik maak er geen woorden aan vuil. Zijn jullie bereid de slaap van deze nacht voor mij op te offeren?"
"Heel graag!" antwoordde Halef snel.
"Ik zal meteen laten zadelen, jullie beide paarden en ook een voor mij. Wij rijden. Waarheen, dat horen jullie onderweg. Ik laat jullie nu alleen maar ben zo weer terug. Mag ik een of twee van jullie honden met me meenemen? Voor mijn bescherming voor het geval op de donkere gangen daarbuiten nog enige voorzichtigheid geboden is!"
Halef beval Hu en Hi met hem mee te gaan. Ze gehoorzaamden. Toen de Mir zich met hen verwijderd had, richtte de kleine Hadsji zich zo hoog op als hij kon en sprak: "Effendi, wat zijn wij toch voor een onvergelijkbare flinke kerels! Wij zijn pas enige uren hier en dan al zo'n overwinning! Gefeliciteerd!"
"Maak jezelf niet belachelijk!" sprak ik hem tegen. "Wat heb je dan voor grote dingen gedaan? En wie is het die me beloofd heeft niet meer te pralen? Ja, er is er een die we moeten bewonderen. Dat ben jij echter niet en dat ben ik ook niet, maar dat is de Mir die zichzelf overwonnen heeft, waar tegen al jouw zogenaamde overwinningen niets anders dan nederlagen zijn. Je kunt me nog zoveel beloven, elke keer opnieuw val je weer ten prooi aan je pralerij; hij heeft echter in een enkel uur meer overwonnen en is meer te boven gekomen dan jij tijdens je hele leven overwonnen hebt en nog zult overwinnen!"
Zoals gewoonlijk als hij zich voor schut voelde gezet, greep hij ook hier naar een grap door mij met de woorden van de Mir af te wijzen: "Zwijg! Denk je soms omdat ik mild tegen je ben geweest dat ik nu alles goedvind? Ik vermorzel je!"
Dat klonk zo potsierlijk dat ik zo zwak was te lachen. Hij vervolgde: "Allah zij dank! Hij lacht! Daarmee heeft hij zich gered, want nu ben ik niet meer gedwongen hem te verbrijzelen! Effendi, vertel me: waarheen denk je dat we rijden?"

Op deze wijze probeerde hij aan elke nederlaag die hij leed voorbij te gaan, en het ergste daarbij was dat men dan niet boos op hem kon zijn. Waar de nachtelijke rit heen zou gaan, wist en vermoedde ik net zo weinig als hij maar dat het een heel belangrijke was kon men zich indenken. Er bleef ons niets anders over dan wat nu zou komen rustig af te wachten. En het kwam. Er was nauwelijks meer dan een half uur voorbij toen de Mir met de beide honden bij ons terugkeerde. Hij was net zo eenvoudig gekleed als eerst en had een mantel met kap omgedaan zoals gewone mensen plegen te dragen. Wie hem niet kende, zou beslist niet vermoeden dat het zo'n hoge heer was. Hij nam ons mee naar beneden, naar de binnenplaats, waar we bij onze komst waren afgestegen. Daar stonden onze gezadelde paarden. Wij onderzochten het tuig. Toen we alles in orde bevonden, stegen we op en reden met de Mir, gevolgd door onze vier honden, door de poort naar buiten, die achter ons gesloten werd.

Het was een donkere nacht met nieuwe maan. De hemel stond dan wel vol sterren, toch was hun licht niet in staat door te dringen in de grote stad. De Slotkerk steeg omhoog als een donker raadsel, waar we om de hoeken en kanten moesten buigen tot we de door de Mir beoogde richting bereikten. Daar stond aan de zijkant van een klein straatje een klein huis waar de Mir naar wees, terwijl hij zei: "Hier woonde de dode luitenant met zijn moeder en haar broer. Ik heb ze laten opsluiten, zal ze vandaag echter nog vrijlaten. Ze mogen het beslist niet slechter hebben dan de Basj Islami, de hoofddader die aan mij ontkomen mocht. De broer ontkende alles; hij zei van niets te weten. Zijn zuster bekende echter in haar opwinding over de zoon dat ik vandaag niet gevangen genomen zou worden maar zou worden neergestoken. De nieuwe Mir had het bevolen."
"De nieuwe Mir?" vroeg ik. "Die is er dus al?"
"Zij zei het."
"Heeft ze een naam genoemd?"
"Ja. Maar ze is waanzinnig. Dat ik haar man heb laten terechtstellen, heeft haar het verstand doen verliezen. Sindsdien zweert ze tegen mij samen. In haar waanzinnige wraakzucht zette ze zelfs het leven van haar zoon op het spel. En dan, toen ze hoorde dat hij dood was, probeerde ze zich daardoor op mij te wreken dat ze de enige mens van wie ik tot nu toe hield als de nieuwe Mir aanwees en dus als de booswicht die bevolen heeft mij vandaag te doden. Ze is gek!"
"Mag ik weten wie deze man is?"
"Mijn beschermeling en leerling, de 'Panter', de tweede prins van de Tsjoban! Is dat niet waanzinnig?"
"Ik dacht het niet!" antwoordde ik. "De mohammedanen staan aan het hoofd van de opstand en hij is een hartstochtelijk aanhanger van de Islam."
"Dat verhindert echter niet dat hij oprecht van me houdt en mij trouw en dankbaar is! Ik vind het waanzinnig juist hem, deze prachtmens, tot zo'n daad in staat te achten. Ik zou niet aarzelen zelfs jou ongeneeslijk geestesziek te verklaren voor het geval je met zulke verdachtmakingen zou komen!"
"Dan zwijg ik!"
"Wat? Had je soms het vermoeden - - -" vloog hij op.
"Ja," bekende ik.
"Dan geef ik je de raad liever te zwijgen! Je zou daarmee alles kunnen bederven wat je gewonnen had!"
Dat klonk zo kortaf, zo bits, bijna dreigend dat ik zweeg en me voornam het onderwerp niet meer aan te roeren behalve als hij er zelf mee zou komen.

We verlieten de wirwar van smalle straatjes en kwamen in een deel van de stad waar de straten breder waren. Daar stopte hij voor een van de grotere huizen waar aan de goed afgesloten poort een luidplank hing. Deze planken nemen de plaats in van onze huisbellen. Ze zijn heel dun en hebben een houten hamer waar men mee kan slaan. Iedereen kent de toon van zijn eigen plank en weet dus als hij klinkt

dat iemand hem spreken wil. De Mir gebood ons af te stijgen en onze paarden op enige afstand vast te binden. Dit deden we. Toen liepen we naar de poort. Hij luidde zonder ons te zeggen wie daar woonde. Het was al tegen de morgen. Iedereen sliep. Hij moest verschillende keren luiden voordat er iemand kwam en vroeg wat we wilden.
"Is dit het huis waar de Basj Nasrani van Sjarkistan te gast is?" vroeg de Mir.
"Ja," antwoordde de dienstbare geest die achter de poort stond.
"Is hij thuis?"
"Hij slaapt. Hij is net uit de kerk gekomen. Gun hem zijn rust!"
"Ik moet met hem spreken!"
"Waarom? Is het dan zo belangrijk dat ik hem wekken moet? Wie ben je? Soms een rijk, voornaam man? Want anders zou je het niet wagen de leider van de christenen van Sjarkistan tijdens zijn rust te storen!"
"Ik ben een arme man, een bedelaar; ik kan niets betalen. Maar ik heb gezondigd en moet mijn ziel redden. Ik wil biechten. Zeg dat tegen hem, verder niets!"
"Wacht dan!"
De bediende verwijderde zich. De Mir verklaarde ons: "Nu weet je naar wie ik toe wil. Naar de hogepriester van Sjarkistan die in de kerk sprak en mij herkende toen de ster begon te branden. Ik test hem. En doordat ik hem test, test ik het hele christendom en de leer van de christelijke liefde. Daarvan, of hij zich in zijn slaap laat storen, hangt het af of ik je wens vervul en de christenen toesta het 'Feest van de Geboorte' op hun eigen manier te vieren. Laten we wachten!"
Men kan zich indenken hoe benieuwd ik naar het resultaat van deze test was! We hoorden na korte tijd opnieuw voetstappen die naderden, en een andere stem vroeg van binnen: "Ben je er nog?"
"Ja," antwoordde de Mir die dicht tegen de poort aan ging staan om voorlopig alleen zichzelf te laten zien.
"Ik doe meteen open!"
"Is hij te spreken?"
"Natuurlijk, ja! Ik ben niet de bediende maar de priester zelf. Hij wekte me."
"En toen ben je meteen opgestaan?"
"Meteen!" verklaarde de Basj Nasrani, terwijl hij half uit de open poort trad. "Je bevindt je in zielennood. Dat is de hoogste nood die er is. Je wilt biechten, met de Verlosser spreken. Biechten betekent, met de Verlosser spreken. Wat zou dat voor een Heiland, voor een Verlosser zijn die door zou slapen als hij zielen zou moeten redden!"
"Maar ik ben arm; ik ben een bedelaar!"
"Voor God zijn we allemaal bedelaars! Misschien bedel ik wel meer dan jij! Voor God kan een bedelaar rijker zijn dan een miljonair. Als je rijk bent aan berouw, is Hij rijk aan genade. Met dit berouw ben je rijker dan een vorst die geen berouw heeft. Ik heet je welkom. Kom binnen!"
"Het zij zo!"
Met deze woorden volgde de Mir de uitnodiging van de hogepriester. Wij beide anderen kwamen erachteraan. Toen de Basj Nasrani ons zag, vroeg hij: "Ben je niet alleen?"
"Nee. Er zijn er nog twee. Wel niet zulke grote zondaars als ik maar de grootste bedelaars die er zijn. Ze bedelen zelfs voor jou! Kom nu!"
De opperste pastoor van Sjarkistan vergrendelde de poort en ging ons voor naar het huis. Het was voor hem best verontrustend dat er plotseling drie gasten waren in plaats van een. Hij had zijn lamp achter de deur van het huis staan. Daar aangekomen, pakte hij deze op en lichtte ons bij in de kamer die een ontvangstruimte leek te zijn. Hij vroeg ons te gaan zitten.
"Nee, we gaan niet zitten," antwoordde de Mir. "Daar hebben we geen tijd voor."

Nu eerst viel het licht van de lamp op onze gezichten. De priester schrok. Hij herkende ons meteen.
"De Mir, de Mir!" riep hij geschrokken uit, terwijl hij de lamp snel wegzette, anders had hij hem laten vallen. "En zijn begeleiders uit de kerk?"
"Ja, ik ben het en zij zijn het ook!" antwoordde hij. "Ik wilde eerst ontkennen in de kerk te zijn geweest. Dat is de zonde die ik je wil opbiechten. Ik hoop dat je het me vergeeft. En hier is Kara Ben Nemsi Effendi, een christelijke reiziger uit Dsjermanistan. Hij heeft me verteld dat er over tien dagen het grote feest van de geboorte van de Heiland is. Het is zijn wens dit feest met de christenen uit mijn landen te vieren. Hij heeft me gevraagd jullie het grote koepelbouwwerk van de kathedraal hiervoor ter beschikking te stellen. Ik heb besloten deze wens te vervullen. Ik hield niet van de christenen. Daarom was er alleen in Sjarkistan een hogepriester, een Basj Nasrani; dat ben jij. Je hebt af en toe als gast, net zo als vandaag, in mijn land en mijn stad gewoond. Vandaag heb ik jou en je christendom getoetst. Ik benoem je tot Basj Nasrani van Ardistan en Gharbistan, zodat je nu de hogepriester bent van alle landen die ik direct regeer. Ik verzoek je vanmiddag om precies drie uur in het slot te komen om deze Effendi te bedanken en de voorbereidingen voor het feest te bespreken. Het is gemakkelijk te vinden. Zijn kamers liggen direct naast de mijne. Welterusten!"
Zodra hij dit gezegd had, pakte hij de lamp en liep snel naar buiten. We volgden hem net zo snel, zonder om te kijken naar de Basj Nasrani. We renden met de lamp naar de deur, zetten hem daar neer, schoven de grendel terug en betraden de straat. Pas toen we onze paarden bestegen hadden, was de dappere geestelijke heer van zijn verbazing bekomen en kwam hij achter ons aangerend. Terwijl wij wegreden, konden wij zijn stem wel horen maar niet verstaan wat hij zei. Iets onaangenaams was het in ieder geval niet!

Hoofdstuk 3 – Kerstmis

Toen we verder reden, hoorden we de Mir enige malen halfluid voor zich heen lachen. Hij was in een goede stemming. Hij verheugde zich over de wijze waarop hij de hogepriester getest had en hoe deze de test doorstaan had. Hij reed een hele paardenlengte voor ons uit, waarschijnlijk om aan te duiden dat hij nu niet wilde praten maar na wilde denken. Zijn zilverwitte schimmel had een onvergelijkbare manen- en staartversiering. Hij schitterde letterlijk als een leidend sprookjesros dat we moesten volgen, voor ons uit. Dat bleef zo tot we de stad achter ons hadden gelaten. Hoe groot die was, merkten we aan het feit dat we ondanks de snelle, levendige stappen van onze paarden meer dan een uur nodig hadden om van zijn middelpunt, waar de slotkerk lag, aan de rand ervan te komen.

Toen dit gebeurd was en de nu vrijstaande huizen verder van de straat afkwamen te staan, werd het dag. De aanblik die hij ons bracht, was voor mijn Duitse ogen zeer prettig. We kwamen door ononderbroken wijn- en fruitgaarden, waar later een heerlijk, dicht tsjambos (sparrenbos) op aansloot, dat me de fictie dat ik in het vaderland was, vergemakkelijkte. De aanblik van dit bos was mij des te meer welkom omdat sparren in die omgeving heel zelden zijn. Bovendien zal de welwillende lezer heel snel bemerken welke rol zij bij het ons toegestane "Feest van de Geboorte van de Verlosser" speelden. Daardoor bekeek ik ze voor dit doel meteen en maakte tegen Halef de opmerking dat er in mijn vaderland nooit een kerst zonder brandende spar was. De Mir hoorde dat en vroeg, terwijl hij zich naar ons omdraaide: "Nooit zonder een brandende tsjamboom? Wat is de reden dat jullie ze bij het feest verbranden?"
"We verbranden ze niet maar we versieren daarmee het interieur van de kerken en huizen. Iedereen koopt een kerstboom en zet hem in de kamer om hem met vruchten, engelenfiguren, bonte sterren en brandende lichtjes te versieren."
"Met brandende lichtjes? Met wat voor reden? En hoe doe je dat?"

Deze vragen waren voor mijn een welkome aanleiding hem ons innig geliefd, Duitse kerstfeest te beschrijven en hem op de diepe, zinnebeeldige betekenis van de kerstboom te wijzen. Ik zag dat het hem raakte en warm maakte.
"Hm!" zei hij nadenkend. "Dan heeft men elkaar lief! Dan geeft men elkaar giften en cadeautjes! Mij heeft nog nooit iemand iets gegeven! Zolang ik leef nog niet!"
"Sta je mij toe jou en de jouwen zo'n kostelijke gift te geven?"
Hij richtte zich met een snelle, vrolijke ruk op en vroeg: "Kun je dat?"
"Ja dat kan ik," antwoordde ik. "Je hoeft het alleen maar toe te staan."
"Je sprak over man en vrouw, over ouders en over kinderen die elkaar iets geven. Zou dat ook bij mij mogelijk zijn?"
"Heel gemakkelijk! En ik ben ervan overtuigd dat het je heel gelukkig zal maken. Je hoeft me alleen de personen te noemen die hiervoor in aanmerking komen."
"Mijn vrouw en vier kinderen, twee zoons en twee dochters; daarbij nog de moeder van mijn vrouw. Een harem heb ik niet. Je moet me vertellen hoe ik het moet doen en me daarbij helpen! We nemen vandaag een spar mee naar huis. En ik vraag je deze zo te versieren zoals jullie in Dsjermanistan dat doen. Als het me bevalt, zal ik niet alleen mijn vrouw en kinderen, maar ook de bedienden en ambtenaren over wie ik tevreden ben, geschenken geven. Dat mag toch?"
"Zeker! Hoe meer liefde je geeft, des te meer komt ze naar jou terug!"

Wat een geluk, dit ontwaken van de kerstgedachte! Ik begon te vermoeden dat ons feest een machtige helper zou zijn en ook zou blijven. De Mir was enige tijd stil. Hij was innerlijk bezig. Zijn blik zweefde herhaaldelijk schattend en berekenend langs de rand van het bos waar we langsreden en dat zo groot was dat er geen eind aan scheen te komen. Plotseling knikte hij met zijn hoofd. Hij had een idee. Hij liet zijn schimmel langzamer lopen zodat we naast hem kwamen te rijden, en vroeg mij: "Hoe komen de zoveel mensen in Dsjermanistan aan zo zoveel sparrenbomen?"
"Ze kopen ze," antwoordde ik.
"Van wie?"
"Van de regering en van de overige eigenaren van een bos."
"De regering dat ben ik! En andere eigenaren van bossen zijn er niet. Denk je dat ik de sparren zou kunnen verkopen?"
"Waarom niet?"
"En dat men ze aan mij betaalt?"
"Zeker!"
"Kun je dat voor me regelen?"
"Als je dat wilt, graag!"
"Hamdulillah! Het bos heeft me nog nooit iets opgebracht: nu zal het mij betalen! Denk je eens in, de vele, vele duizenden van christenen! En - - en - - - je sprak ook over lichtjes! Hoeveel horen er in een boom?"
"Tien tot twintig, soms nog meer."
"Masjallah! Duizenden bomen! En in elk van hen twintig lichtjes! Dat zijn er een paar honderdduizend! Hoe kom je daaraan bij jullie in Dsjermanistan?"
"Die koopt men ook."
"Bij wie?"
"Bij degene die ze maakt."
"Wie moet ze bij ons echter laten maken en verkopen? Ik denk ikzelf! Denk je ook niet?"

"Dat denk ik ook!"
"Wil je dat ook voor me regelen?"
"Met genoegen! Alleen moeten daarvoor de nodige materialen en arbeiders aanwezig zijn!"
"Daar zorg ik voor! En, Effendi, je had het ook over engelen, sterren en andere dingen waarmee de bomen versierd worden. Waar worden deze van gemaakt?"
"Van papier, hout, metaal en andere stoffen. Dat is bij ons een grote industrie op zich. Omdat die er hier niet is, is het voor jullie het beste ze van papier te maken en van deeg te bakken."
"Hoeveel engelen en sterren horen er in een boom?"
"Al naar gelang de welgesteldheid, tien, twintig, dertig, vijftig en soms nog wel meer."
"Wonder van God! Dat zijn er ook honderdduizenden! Zou ik die ook aan elkaar kunnen laten plakken en kunnen laten bakken en daarna verkopen?"
"Zeker! Het is in elk geval beter dat deze hele productie zich in een enkele, krachtige hand bevindt die meer en beter presteert dan alle andere ongeoefende en onbetrouwbare mensen. Ik ben blij dat je je hiervoor interesseert. Hieruit kun je opmaken hoe gemakkelijk het voor een intelligent mens is bronnen van inkomsten te ontsluiten die voor anderen verborgen blijven. Zulke verstandige mensen noemt men bij ons financiële genieën."
"Financiële genieën!" glimlachte hij gevleid. "De hoofdzaak is dat je precies weet hoe je zulke engelen bakt en zulke sterren lijmt!"
"Ik weet het."
"En dat wil je ook voor me doen?"
"Ja. Onder voorwaarde dat ik in alles de vrije hand krijg en ook de prijzen mag vaststellen!"
"Dat is vanzelfsprekend! Je bent niet alleen een welwillend maar ook een verstandig man en zult dus zowel aan mijn voordeel als aan die van de kopers denken. Ik benoem je tot mijn kerstengel en - - -"
"Mij ook!" smeekte Halef, hem met lachend gezicht onderbrekend.
"Ja, jou ook!" knikte de Mir. "Jou benoem ik tot commandant van de engelenschaar die in alle straten van de stad en zijn omgeving een voorbeeldboom moet laten zien en tegen de mensen moeten zeggen dat het kerst zal worden."
"Dan moeten we vandaag niet slechts een boom maar meerdere meenemen die onmiddellijk versierd moeten worden, zodat er geen dag van voorbereidingen verloren gaat!"
"Zo veel als je wilt. Mijn Ussul zullen je daarbij behulpzaam zijn."
"Jouw Ussul? Welke?"

"Dat vraag je aan mij? Jullie zijn toch bij Amihn, de sjeik van de Ussul, geweest en hebt zeker van hem gehoord dat ik een hele bijzondere, persoonlijke lijfgarde heb die uit vijfhonderd van de grootste Ussul bestaat. Aan de kolonel aan hun hoofd waren de twee zonen van Amihn en Taldsja toegevoegd. Toen ik de Mir van Dsjinnistan de oorlog verklaarde, weigerden deze drie, namelijk de kolonel en de prinsen, mij te gehoorzamen omdat hun vader met de heerser van Dsjinnistan bevriend is en nooit tegen hem zou vechten. Toen heb ik hen, namelijk deze drie, naar de 'Stad van de doden' gestuurd zodat ze zich kunnen bedenken of sterven. De vijfhonderd heb ik echter bij me verwijderd en uit de stad verbannen. Ze huizen nu in oude gebouwen die uit de tijd van mijn voorvaderen stammen en als strafkazernes worden gebruikt. We rijden nu naar hen toe. Ze zijn altijd trouw geweest. De wacht echter die ik op hun plaats heb gezet, heeft me vandaag willen doden. Wat zullen de bannelingen zich verheugen door mij in eigen persoon te worden afgehaald en naar de stad te worden teruggevoerd! Door hun de bewaking van het slot weer toe te vertrouwen, bereik ik twee dingen tegelijkertijd, ik maak namelijk goed wat verkeerd en onverstandig was en vervang de moordenaars door eerlijke mensen op wie ik vertrouwen kan. Ik heb de Basj Islami laten lopen en mag dus ook niet hen oppakken die het met hem eens zijn; maar je zult zien hoe snel de samenzweerders uit de hoofdstad zullen verdwijnen. Als ze het niet zelf doen, zal ik ze helpen. De terugkeer van de Ussul naar de plaats van de huidige wacht zal voor hun een teken en waarschuwing zijn."
"En de kolonel van de Ussul? En de beide prinsen?" vroeg ik.
Toen hield hij zijn paard in en riep uit: "Ja, deze, deze! Masjallah! Daar heb ik helemaal nog niet over nagedacht! Als ik mijn lijfwacht terughaal, kan ik toch hun leiders die me niets gedaan hebben, onmogelijk in - - -"
Hij stopte midden in de zin, trok een gezicht dat niet bepaald intelligent was, schudde het hoofd en vervolgde toen: "Wat is dat toch met jullie beiden? Jullie verslaan en overwinnen me toch stap voor stap? En het raarste is dat jullie daar niets voor doen, maar dat ik gedwongen ben jullie zelf tegemoet te komen! Eerst moest ik jullie verraden dat deze gevangenen nog leven. Dan zeggen jullie me eerlijk dat je hen zult gaan bevrijden. En nu blijkt dat helemaal niet nodig te zijn omdat ik ze zelf moet bevrijden; ik kan niet anders! Er is hier een macht die ik niet ken. Die staat aan jullie kant en ik heb het gevoel dat hij ook aan mijn kant zal gaan staan zodra ik besluit in jullie geest te handelen."

Toen hij dat zei, kwam boven de donkere streep van het bos de nieuwgeboren zon op en lachte ons stralend in de ogen. Dat was een alledaags natuurverschijnsel waardoor de Mir zich echter vandaag diep gegrepen voelde. Nauwelijks had het licht hem geraakt, of hij wierp de arm in de lucht en riep: "En ik zal een besluit nemen! Ik doe het! De zon wil het! Ze is opgekomen om het me te zeggen! Voorwaarts, voorwaarts, wat er ook van moge komen!"
Hij gaf zijn schimmel de sporen en stormde in galop verder. Wij volgden hem. Onze weg voerde precies richting de zonsopgang, en het was dus net alsof we de bedoeling hadden midden in al de zonne-, licht- en kleurenpracht te rijden en daarin te verdwijnen. Was deze Mir van Ardistan werkelijk een tiran, een woesteling? Of was hij slechts de laatste schakel van een keten van despoten die net zo hard als zijn voorgangers moest lijken ofschoon hij uit edeler en zachter metaal bestond?

We zagen al spoedig dat hij trots op de schoonheid en goede eigenschappen van zijn paard was. Hij wilde ons laten zien wat het kon. Hij ging over van galop in snelle loop. Halef had heel veel zin hem te bewijzen dat het voor ons gemakkelijk was hem in te halen, maar ik verbood het hem. De man voelde zich al op zoveel manieren overtroefd; hij mocht ook niet nog eens wat betreft zijn paard gekwetst en overtroffen worden. Het was genoeg dat we hem voorop lieten gaan, zonder ver achter te blijven. Daardoor kwamen we zeer snel vooruit, en het duurde niet lang of we zagen, aan drie kanten door het bos en aan de vierde door een grote, open rij- en oefenplaats omgeven, het oude, meer dan eerbiedwaardige gebouwencomplex liggen dat hij als 'strafkazerne' aangeduid had. Het bestond uit lage manschaponderkomens en stallen. Enkele paarden dartelden rond. Het waren echte Ussulpaarden, van de gestalte en grootte van de oerknol Smihk, mijn speciale boezemvriend. Ook de mensen waren buiten te zien voor de huizen. We zagen dat ze bezig waren met de bereiding van hun ochtenddrank. Onze komst baarde een ongewoon opzien, hoewel de afstand tussen ons en hen toen ze ons zagen minstens tweehonderd paardenlengtes bedroeg. Het was hun dus nog niet mogelijk de gelaatstrekken van de Mir te herkennen; maar ze kenden zijn schimmel. Zo'n persoonlijk bezoek van de heerser was nog nooit voorgekomen, was ongehoord. Men liet alles staan en liggen en rende naar de paarden en de wapens. Gelukkig was bij deze troep de houding van de officieren tegenover de soldaten een alleszins patriarchale. De eersten vormden de vaders, de laatsten de kinderen; ze hoorden bij elkaar. Daarom bevonden zich dan ook de meerderen bij de ondergeschikten en hoefden niet eerst te worden gehaald. Bovendien was de Mir tactvol en reed nu langzaam. Daardoor kreeg de troep tijd zich te verzamelen en op te stellen. Toen we het plein voor de gebouwen bereikten, zaten ze, tien rijen dik en de officieren vooraan, in een regelrecht front op hun paarden en boden een martiale aanblik die in elk geval voor mij een genot was. Ik moest toen ik de vijfhonderd geweldige, naar de hemel gerichte spiesen zag, aan Goliath, de Filistijn, denken over wie in de Bijbel wordt verteld dat de zijne zo sterk was als een weversboom.

"O, Sihdi, als ik nu eens een rede mocht houden! Wat zou ik hen allemaal vertellen!" fluisterde mijn kleine Halef me toe, van wie de redenaarskunst bij deze aanblik naar boven kwam.
Maar het was de Mir die sprak, zij het ook op korte, bevelende toon. Hij zei dat hij gekomen was om de morgenkoffie met hen te drinken en ze weer mee te nemen naar de stad. Hij gebood hen af te stijgen en zich weer naar hun ketels te begeven. Dat was om te jubelen!
Enige minuten later zaten wij beide met de Mir, een oude majoor en twee kapiteins op een net zo oud, snel opgehaald tententapijt, ieder een zware, aardewerken bak in de hand waaruit men datgene dronk wat men koffie noemde maar wat absoluut niet naar koffie rook. Het smaakte echter goed; het smaakte zelfs de Mir die zich in een stemming bevond waarover hij zelf zich wel het meest verwonderde. Zijn hele gezicht straalde en af en toe leek het alsof hij zich over zichzelf en zijn minzaamheid verbaasde.
Hij gaf de nodige bevelen voor de rit naar de stad, wat men allemaal moest meenemen en wat niet. Toen hij daarbij ook over de sparrenbomen begon te spreken, vroeg ik hem om het bos in te mogen gaan om aan te wijzen welke me bevielen. Toen sprong hij op en zei dat hij zelf zou meegaan en wel meteen. De officieren sloten zich bij ons aan. Terwijl we naar mooi gegroeide, passende exemplaren zochten, deed ik de Mir een schatting hoeveel ik er nodig dacht te hebben, grote en kleine. We moesten het bekend maken en wel op verschillende plaatsen, zodat de bevolking zo snel mogelijk onderricht werd wat we bedoelden en hoe we het ons dachten. Toen maakte hij korte metten en zei: "Waarom tellen? Ard is groot en wat we vandaag niet nodig hebben, hebben we morgen nodig. We nemen honderd bomen mee! We hebben tijd en mensen genoeg om ze te vellen."

Dat gebeurde. Het duurde niet lang of ik had met de sabel van de majoor honderd stuks gemerkt, en het omhakken, toppen en bijwerken kon beginnen. Ik leerde de Ussul koorden uit lange groene twijgen te draaien waarmee de takken dicht tegen de stam gebonden werden om ze makkelijk te kunnen transporteren. Terwijl een deel van de lijfwacht met dit werk bezig was, nam Halef de anderen onder handen. Ze moesten, zeker driehonderd man sterk, als schoolkinderen dicht tegen elkaar aan gaan zitten; hij ging voor ze staan en hield een voordracht over het voor hen hoogst interessante thema wanneer, waar en hoe wij hun familieleden thuis hadden leren kennen en wat er sindsdien met hen en ons gebeurd was. Op deze manier vervulde hij zijn wens deze mensen eens toe te spreken. Hij deed dat op de voor hem eigen, meeslepende, komisch gekruide manier, zodat zijn toehoorders er niet toe kwamen een oog van hem af te wenden. Hij liet zich dan ook niet storen toen wij met de Mir uit het bos terugkeerden en gingen zitten om naar hem te luisteren. Hij nam zich nu nog meer in acht als eerst en had daardoor een succes dat de Mir hem zelfs niet kon afnemen, want deze zei tegen mij toen de kleine klaar was en de Ussul hem hun dank en erkenning toejubelden: "Deze Hadsji Halef Omar van je is een buitengewoon wijze en bruikbare man! Een voortreffelijk, goed mens! Je moet van hem houden! Ik zou wensen dat hij mijn vriend was, op dezelfde oprechte manier zoals hij de jouwe is!"
"Dat hoef je niet te wensen want het is al vervuld," antwoordde ik hem. "Hij is je vriend. Je hoeft het alleen nog maar te geloven en vertrouwen in hem te hebben!"
Hij zei hierop niets, keek me onderzoekend aan, drukte mij de hand en wendde zich tot de officieren om hun te zeggen dat het tijd was om op te breken. Dit gold alleen voor de ruiters; de bagage moest later nagestuurd worden. Hiertoe behoorden de kerstbomen niet. Die werden meteen meegenomen. Dit gebeurde op zo'n manier dat men de lans langs de stam van het bij elkaar gebonden boompje omhoog schoof en het dan van onderen, net zo als ze normaal ook deden, in de lansenschoen van de stijgbeugel zette. Het boompje werd dan, net zoals voorheen de lans, met een hand in het midden vastgehouden, terwijl de andere de teugels vasthield. Zo zetten we ons, een soort 'Bos van Dunsinan' met ons meenemend, in beweging, voorop wij met de Mir, toen de officieren en dan de troep.

Toen we de stad bereikten, baarde onze stoet een heel ongewoon opzien. Men herkende de Mir ondanks de eenvoud van zijn kleding. Men wist dat hij de Ussulgarde verbannen had. Nu bracht hij ze persoonlijk terug. Het was duidelijk dat men hierdoor belangrijke gebeurtenissen verwachtte, vooral omdat men twee geheel vreemde mensen naast hem zag rijden. De nieuwsgierigheid werd opgewekt en plantte zich snel voort, van straat tot straat, door de gehele stad en nog verder daarbuiten.

Bij het slot aangekomen, brachten we eerst de honderd bomen onder in een hof daarvan. Toen werd de huidige slotwacht afgelost en in de buurt van hun kazerne omsingeld. Dit hele, niet betrouwbare korps moest de munitie inleveren en dan naar de strafkazerne marcheren om daar in plaats van de Ussul geinterneerd te worden. Deze dagen werden alle militairen die niet te vertrouwen waren, vooral de schijnheilige mohammedaanse en de lamatroepen uit de stad verwijderd. Ik nam me niet de tijd me met deze maatregelen bezig te houden omdat ik met de voorbereidingen van het kerstfeest meer dan genoeg te doen had. Deze militaire en diplomatieke maatregelen hadden alleen uiterlijk nut en doel. Wij echter, Halef en ik, stonden voor de taak de slapende volksziel wakker te maken en in haar de grootste, de heerlijkste en belangrijkste beweging op te wekken die er het in het leven van de volkeren en de enkelingen is, namelijk de beweging omhoog naar God die in het diepst van de ziel begint om naar de eeuwige hoogten van de hemel op te stijgen. En ik beken oprecht dat deze taak mij belangrijker scheen dan elke andere, hoewel deze me eerst tot dingen en werk dwong die men thuis uitsluitend aan kinderen en mensen met kinderlijke inborst toevertrouwt. Zo onbelangrijk deze zaken nu lijken, ik moet toch over ze berichten en moet allereerst de opmerking maken dat Ard een grote stad met meerdere honderdduizend inwoners is, die niet alleen de mindere werkzaamheden, maar ook alle mogelijke oriëntaalse wetenschappen, kunsten en ambachten bedreven. De stad is het middelpunt van een wijd uitgebreide handel. Er zijn daar een mohammedaanse, een boeddhistische en een confuciaanse universiteit en een heleboel scholen voor de gewone man. Daaruit volgt dat het hier voor mij niet onmogelijk was alles te vinden wat ik voor het bereiken van mijn doelen nodig had, hoewel ik moet toegeven dat alles niet zo gemakkelijk ging als thuis.

Allereerst moet ik vertellen dat we onze twee kleine kamertjes niet terugkregen. Er werd ons een reeks zeer gerieflijke, prachtige ruimtes aangewezen die direct naast de woning van de Mir lagen. Ook onze paarden werden dienovereenkomstig ondergebracht. Dat was een goed teken. Ik hoorde dat de 'Panter' de kamers bewoond had die ik nu kreeg. Hij had deze in de afgelopen nacht heel plotseling en onvoorbereid moeten verlaten. Toen de Mir ons verliet om te laten zadelen voor de rit naar de strafkazerne, was hij direct naar de 'Panter' gegaan om hem van de geplande samenzwering te vertellen en hem het bevel te geven direct op te breken naar de tegen de Mir van Dsjinnistan marcherende troepen. Hij moest het opperbevel daarover overnemen omdat de huidige generaal een hartstochtelijk mohammedaan was en dus verdacht. Op echt oriëntaalse wijze werd de 'Panter' geen tijd gegeven zich op deze reis voor te bereiden. Hij had zich snel moeten omkleden en binnen tien minuten in het zadel moeten zitten. Wat hij nodig had, zou hem worden nagestuurd. De Mir bracht hem zelf naar de stal waar hij in ieder geval zijn schimmel voor zich had laten zadelen en zag hem toen met eigen ogen op het paard stijgen en wegrijden. Hij vertelde het mezelf. Toen ik hem vroeg "Waarom zo snel?" antwoordde hij: "Als het om mijn troon en leven handelt, is er geen tijd de uitvoering van mijn bevelen uit te stellen! Heb ik verkeerd gedaan? Je schijnt de 'Panter' niet te mogen!"
Ik antwoordde slechts: "Je hebt niets verkeerd gedaan. Het gaat er nu alleen om of je het juiste gedaan hebt!"

Om dit niet helemaal ongevaarlijke gesprek een andere wending te geven, droeg ik bij de Mir mijn wensen aan die ik wat betreft de voorbereiding op het kerstfeest had. Ze werden allemaal vervuld. Ik kreeg verschillende ruimtes op de parterre aangewezen, waarin we ons "Kerstbureau" opsloegen. Schrijvers en arbeiders werden ons ter beschikking gesteld, voor alles ook timmerlieden voor de vervaardiging van de "voeten" voor de sparren. Er kwamen handelaars om monsters van karton en papier te laten zien. Een oude, oriëntaalse goudsmid werd met twee gezellen aangenomen. Zoals bekend is de goudsmeedkunst een echt oriëntaalse kunst. De oude Egyptenaren hadden er al een grote perfectie in bereikt. In ons geval handelde het uiteraard alleen om goedkope vellen metaal uit messing en blik van tombak (legering van koper en zink). Een draaier kreeg de opdracht, lamphouders uit hout te draaien. Bij een bankwerker werden ze besteld van draad. Enkele bakkers en banketbakkers moesten verschillende proefbroden bakken. Een loodgieterwerkplaats kreeg de opdracht dunne blikken vormen te maken om engelen, sterren en verscheidene andere figuren in deeg uit te steken. Een verfhandelaar werd aangewezen, deze figuren te beschilderen resp. van goud - en zilverspikkels te voorzien. Kort en goed, er was werk genoeg.

Toen om precies drie uur de oude, goede, zo makkelijk te bezielen Basj Nasrani kwam om ons te bedanken, vond hij ons in de allerhoogste zakelijke bedrijvigheid. Hij kende de plaatselijke verhoudingen precies en was gewoon verrukt toen hij hoorde waar het om ging. Hij keek meteen naar de toekomst. Hij jubelde. Hij voorspelde dat uit dit primitief begonnen kerstwerk zich voor de huidige christenen een toekomst ontwikkelen zou die in staat zou zijn alles wat het verleden aan onderdrukking en leed gebracht had, weer te compenseren. Men moest alleen meteen en krachtig ingrijpen en geen enkel voordeel dat zich aanbood weer uit handen geven. Hij vroeg toestemming mee te mogen doen aan ons werk, en dat deed ik met plezier. Hij kende zoveel mensen en wist voor alle gevallen de beste oplossing en de beste raad. Eerst door hem kwam de nodige duidelijkheid en het overzicht in wat we eerst berekenden en toen uitvoerden.

De hoofdzaak voor vandaag was de vervaardiging van de allereerste kerstboom, de modelboom om het zo maar te noemen, die we de Mir wilden laten zien. Als deze hem zou bevallen, hadden we gewonnen. Ik begon zo snel mogelijk aan de vervaardiging hiervan, die boven in de woning van de Mir zou plaatsvinden. Ik kreeg hiervoor een zeer ruim vertrek toegewezen, en ik vroeg niet gestoord te worden tot ik klaar was. Dat werd mij toegezegd. Ik besloot drie bomen te versieren, een grote en twee kleine. De lichten kocht ik bij een Mumedsjy (kaarsenmaker) die in de buurt van het slot zijn winkel had. Toen ik hem zei dat als ze goed waren ik hem de vervaardiging van vele duizenden zou geven, kreeg ik ze voor niets. Nu werden vruchten verguld, sterren en zakjes en andere dingen uit gekleurd papier gesneden, slingers uit witte, rode en blauwe draden gevlochten. De vorstelijke keuken had verschillende reusachtige deegwaren te leveren, waaruit ik zonnen, manen, sterren, engelen, draken en allerlei andere creaties uit de Tertiairtijd van de menselijke fantasie sneed. Toen deze deels mooie deels griezelige dingen boven een vuur hard waren gebakken, kregen Halef en de hogepriester de verfkwasten in de hand om ze naar hun beste mogelijkheden te beschilderen. Ze deden het, wil ik meteen zeggen, niet alleen tot algemene tevredenheid maar zelfs tot luide bewondering van de Mir en zijn familie. Ik wikkelde echter ondertussen met de rechterhand zeer ijverig draad om mijn linkerduim om de tachtig houders te maken die we nodig hadden. Het was allang avond toen we klaar waren met deze voorbereidingen. De spullen hoefden alleen nog maar in de boom gehangen te worden. Ik liet de Hadsji en de Basj Nasrani zien hoe ze het moesten doen en liet ook nog een bediende komen om ons te helpen. Deze haast was namelijk geboden, want de Mir liet me zeggen dat zijn kinderen absoluut niet meer wilden wachten en dat ze de Sjagarat el Muhallis (Boom van de Verlosser) wilden zien. In ieder geval was hij zelf de oude, grote jongen die niet langer wilde wachten!

De grote boom werd in het midden van de ene wand neergezet, naast hem aan beide zijden de twee kleinere. Terwijl ik hiervoor de nodige ruimte met mijn ogen afmat, zag ik in de ene hoek een houten meubel staan waarvan de vorm hier niet gebruikelijk was. Ik vroeg de bediende wat het was.
"Een muziekinstrument," antwoordde hij.
"Wat voor een muziekinstrument?"
"Ik weet het niet, niemand weet het. Het heeft witte en zwarte toetsen; maar je kunt erop drukken zoveel je wilt, er is niets te horen. De Emir van Bochara heeft het onze Mir geschonken maar nog geen mens hoorde het zingen. Het is stom!"
Ik opende het. Het was een oud, zogenaamd harmonium uit vroegere tijden. Men had alleen op de toetsen gedrukt, op de pedalen onderaan niet gelet. Daarom was het "stom" maar ook heel gebleven. Toen ik het probeerde, deden alle tonen het. Dat kwam me goed van pas, juist nu, onder de kerstbomen! De bediende schreeuwde het uit van verrassing toen de mooie, klare tongstemmen klonken. Tegelijkertijd verscheen er een andere bediende om ons te zeggen dat de heerser ons nog slechts enkele minuten tijd gaf, de kinderen hadden echt geen geduld meer! We staken snel de lichtjes aan en het muziekinstrument werd voor de grote boom getrokken. Door verschillende kussens op elkaar te stapelen, maakte ik een voor het spelen benodigde zitplaats; toen zei ik tegen de beide bedienden dat de dames en heren mocht komen. Halef en de hogepriester trokken zich bescheiden in een hoek terug. En daar hoorde ik ook al de stappen van de Mir die in zijn ongeduld voor zijn vrouw en kinderen uit liep.

Toen hij binnentrad, liet ik een kort voorspel horen en begon toen ons oude kerstlied te zingen: 'O du fröhliche, o du selige, gnadenbringende Weihnachtszeit!' Ik ben geen zanger en heb een heel gewone baritonstem, maar de uitwerking ervan was heel ongewoon. Men kent de invloed van onze Duitse liederen zelfs op mensen die de Duitse taal niet begrijpen. Ook hier bewees dit zich. De Mir was er eerst zeer over verbaasd dat zijn tot nu toe stomme 'muziek' nu plotseling kon 'zingen'. Daarnaast werkte de licht uitstralende en rijk behangen boom op hem in. Misschien was dit de eerste poëtische aanblik die het leven hem bood en waarvan hij een glimp diep in zijn binnenste voelde. En dan het lied, waarvan hij de woorden wel niet begreep maar waarvan de ziel tot zijn eigen ziel sprak. Hij had slechts een kort ogenblik geluisterd en gekeken toen hij zich in de deuropening omkeerde en wenkte. Als eerste kwam zijn vrouw. Ze was niet gesluierd en net zo eenvoudig gekleed als hij. Haar ernstige, uiterst sympathieke gezicht bezat geen enkele gelaatstrek die liet zien dat ze gelukkig was. Ze bleef in de deuropening staan. Haar ogen werden groter en groter. Ze kreeg een blos op haar bleke wangen. Haar voorhoofd leek breder en hoger te worden en te willen oplichten als door lichtstralen getroffen ivoor. Ze kwam een stap nader, nog een en nog een en zonk toen, hoewel haar gezicht omhoog bleef kijken, langzaam op haar knieën neer en ze vouwde alsof ze wilde bidden de handen.

En toen kwamen ook de kinderen. Eerst twee en toen weer twee, allebei de keren een jongen en een meisje die elkaar bij de hand hielden. De allerliefste jongens en meisjes! De oudste ongeveer negen en de jongste vier jaar oud. Toen ze de moeder zagen knielen, knielden ze ook neer, twee aan haar linker- en twee aan haar rechterkant. Maar hun ogen straalden van verbazing en van geluk, en hun monden vielen meer en meer open. Ik was klaar met het eerste lied, speelde een overgang naar de andere melodie en zong toen 'Stille nacht, heilige nacht'. Dat leek nog beter te werken dan het eerste. Vooral de melodie en de herhaling van 'schlafe in himmlischer Ruh' bekoorde de kinderen. Al bij het tweede vers begon de kleine, koddige knaap mee te zingen, natuurlijk enkel op trallerala. En bij het derde vers vielen ook de grotere knaap en het grotere meisje in. Het kleinste meisje wachtte echter netjes tot ik klaar was, sprong toen op, kwam naar me toe en zei: "Zeg, vreemdeling, van wie zijn deze bomen? Zijn ze allemaal van jou?"
Ik ging staan en antwoordde: "Ze zijn niet van mij maar van jullie. Die grote daar hebben jullie van je vader gehad en de beide kleine van je moeder."
"Is dat echt waar?"

"Jazeker!"
Er ging een luid gejuich op. De jongens renden naar hun moeder om haar te bedanken en de meisjes klommen langs hun vader omhoog wat deze nog nooit was overkomen. Hij hielp hen daarbij, totdat hij beide op zijn armen had en ze tegen zich aan kon drukken. Ik sloop echter stilletjes naar buiten en gaf Halef en de hogepriester een wenk mij te volgen. We gingen naar mijn woning.

Daar hielp de Basj Nasrani me met een kostenraming voor de Mir om te kunnen aantonen hoeveel beginkapitaal de feestproductie nodig had en op hoeveel winst we konden rekenen. We hadden het er daarbij zelfs over een feestalbum waar de Mir enthousiast voor moest worden gemaakt. Dat zou in elk geval duurzamer werken dan een voorbijgaande preek, en omdat de hogepriester de feestelijke rede in de Dom zou houden, wilde ik graag dat hij deze ook op schrift zou stellen en hij ging daar op in. Het zou de titel 'De Ster van Bet Lahem' voeren en door de houttypografie van de mohammedaanse universiteit gedrukt worden. In deze typografie werkte namelijk de enige houtsnijder die er in Ard was, en omdat er bij het feestalbum een plaatje van een brandende kerstboom gedaan zou worden, hadden wij de wens dat het daar gedrukt en gemaakt zou worden. Het was wel zeer twijfelachtig, of deze mohammedanen zich zouden verwaardigen een christelijk werk te drukken, maar we rekenden op een machtswoord van de Mir met wie ik hierover nog speciaal wilde praten.

Hij zocht ons in de loop van de avond op toen de hogepriester niet meer bij ons was. Hij was volledig veranderd. Waarschijnlijk had hij vandaag voor het eerst gezien en gevoeld hoe juist het in het Duitse lied gezegd wordt: "Een degelijke vrouw, een schattig kind, dat is mijn hemel op aarde!" Ik deelde hem mee dat de Basj Nasrani het bezoek van honderdduizenden uit Ardistan, Gharbistan en Sjarkistan verwachtte. Hij stelde dezelfde mening hierover te hebben. Hierop legde ik hem de kostenraming voor. Hij was verbaasd over de hoogte van de sommen en over de hoogte van de winst. Dat maakte hem nog enthousiaster dan hij al was. Toen legde ik hem de berekening voor die betrekking had op de uitgave en de winst van het feestalbum, en zijn verwondering werd alleen maar groter.
"Dat gaan we doen, dat gaan we doen!" riep hij uit. "De Basj Nasrani moet meteen beginnen met schrijven!"
"De mohammedaanse universiteit zal wel weigeren iets te drukken wat de hogepriester van de christenen geschreven had," merkte ik op.
"Het moet!" zei hij. "Het moet! De titel zal luiden: 'De Ster van Bet Lahem, geschreven door de Mir van Ardistan'. Begrepen? Ik ben dus de schrijver en de uitgever. Wie zal het wagen wat ik schrijf niet te drukken? Breng me het manuscript. In het volgende ogenblik zal mijn naam daaronder staan. Klaar!"

Dat was veel, veel meer dan we verwacht hadden! Ik wil in dit geval op de feiten vooruitlopen en nu al zeggen dat hij werkelijk zijn handtekening zette zodat het geschrevene onder zijn nam gedrukt werd en ontelbare kopers vond en waarschijnlijk nu nog vindt. Op deze avond gebeurde er, toen ik al was gaan liggen, nog iets wat ik moet vertellen. Aacht en Uucht hadden zich voor mijn bed uitgestrekt. Er brandde geen licht meer. Ik sliep juist in. Toen namen de beide honden tegelijkertijd een sprong naar de deur van de aangrenzende kamer. Een onderdrukte schreeuw klonk; toen was het stil. Ik stond op en maakte licht. Daar lag een man die naar binnen had willen sluipen. De zware lichamen van de dieren lagen boven op hem. Ze hadden hem omvergegooid en vastgehouden, hem echter niets gedaan. Toen ik het licht op zijn gezicht liet vallen, was het - - de 'Panter'. Ik beval hem op te staan. Hij deed het. De beide honden trokken zich terug bij de deur om deze te bewaken. Hij kon niet vluchten. Zijn blik zweefde heen en weer over het tapijt alsof hij iets was verloren. Toen keek hij me aan met de uitdrukking van de grimmigste haat op zijn gezicht en zei op verachtelijke toon: "Natuurlijk zul je het meteen aan de Mir verraden!"
"O Nee!" antwoordde ik. "Als ik over iemand spreek, moet hij het waard zijn; dat ben je echter niet. Ik denk aan je vader en je broer die ik de schande niet gun die jij hen bereidt. Je kunt vrij weggaan. Ik zal je zelfs tot de poort begeleiden, zodat niet een ander je grijpt terwijl ik je wil laten ontsnappen. Maar dit zeg ik je: Als ik je nog een keer in de stad zie als de Mir je ver weg waant bij zijn leger, dan hou ik op met zwijgen. Ga naar de voorkamer en wacht!"

Hij gehoorzaamde. De honden gingen met hem naar buiten en lieten hem niet verder gaan. Ik kleedde me helemaal aan en keek daarbij scheef tegen het licht in naar de plaats op de grond waar hij gelegen had. Daar zag ik iets liggen wat hij had laten vallen. Een klein, ijzeren voorwerp, vierhoekig, spits toelopend en in een rechte hoek gebogen. In elk geval een loper waarmee hij iets had willen openen om op te halen, wat hij bij zijn haastige vertrek niet in veiligheid had kunnen brengen. Dat moest iets zeer belangrijks en belastends zijn, anders had hij niet het grote risico genomen hier naar toe terug te keren. Ik stak het gereedschap bij me en ging toen naar hem toe om hem naar beneden en langs de wachtposten te brengen. Nadat ik dat in schijnbare rust en gelatenheid had gedaan en hij zich verwijderd had, rende ik zo snel mogelijk naar de privé-stal van de Mir waar ook onze beide paarden stonden. Daar zaten verschillende mannen van de stalwacht. Ik vroeg of een van hen de buiten de stad liggende woning van de Basj Islami kende. Die kenden ze allemaal. Ik beval hem die het het best scheen te weten snel met me op te stijgen en met me mee te rijden om het me te laten zien. Er was geen tijd om te zadelen.

We verlieten het slot door een zijpoort en reden zo snel als mogelijk was door de aardedonkere stegen en straten. Het gebouw dat ik zocht, was het laatste huis aan deze kant. Het lag in de buurt van een klein bos, waar we afstegen en de paarden vastbonden. Ook de honden moesten daar blijven, net als de rijknecht. Ik naderde het huis. Daar stampte een paard. Ik sloop er zo stil mogelijk naar toe. Er was

een tuinmuur met een kleine, aan de binnenkant staande kiosk. Buiten aan de muur was er echter een paard vastgebonden en vanuit de kiosk klonk een vrouwenstem die liefkozend sprak. Het handelde hier in elk geval tegelijkertijd om een privé afspraakje en een politiek geheim. De oude Basj had gedaan alsof hij de leider van de samenzweerders was. Naar zijn mening was hij het waarschijnlijk ook. Ik hield echter de 'Panter' voor de eigenlijke ziel van de opstand. Deze beide mannen stonden in elk geval in nadere relatie tot elkaar dan ze wilden laten weten. Zo waanzinnig als het ook mag klinken, ik hield de 'Panter' voor de opvolger van de huidige Mir, en had om deze redenen voorheen aangenomen dat hij nadat hij me had verlaten de Basj Islami zou opzoeken, en was hierheen gereden om me ervan te overtuigen of ik me vergiste of niet.
De muur was niet echt hoog maar behoorlijk breed en door allerlei bosjes overwoekerd. Ook beneden stonden bosjes, waarvan het vretende paard twijgen rukte waarvan het luide knetteren en knakken het mij mogelijk maakte mijzelf onhoorbaar te verbergen. Ik zwaaide mezelf op enige afstand op de muur en kroop er over heen, tot ik in de onmiddellijke nabijheid van de kiosk kwam. Daar schoof ik langzaam en uiterst voorzichtig tussen de takken. Het ruisen van de bladeren dat ik veroorzaakte, werd door het geluid dat beiden, het paard en de vrouw, maakten, volledig overstemd. Ik stootte mijn hoofd tegen de houten wand van de kiosk. Ik lag dus zo dichtbij dat ik alles kon horen wat hier gesproken werd en hoefde alleen maar op te passen me niet door hoesten of niezen te verraden.

Als ik me niet vergiste, bevond de inzittende van de kiosk zich in buitengewoon vertederde stemming. Ze sprak met het paard als met een mens. Ze openbaarde hem dat ze heel veel van "hem" hield en dat ze er alles aan zou doen dat 'hij' op de plaats van de huidige Mir zou komen. Ze stortte beetje bij beetje haar hele hart uit, waardoor ik te horen kreeg dat 'zijn' liefde niet zo groot en eerlijk was als de hare. Ze bekende het paard dat er bange uren waren waarin ze aan "hem" twijfelde en "hem" voor een bedrieger hield die haar slechts zijn liefde huichelde om haar vader en diens invloed voor zijn plannen te winnen. Juist toen ze met haar oprechtheid op dit punt aangekomen was, lieten zich schreden horen die snel naderden.
"Hij komt; hij komt! Wees blij; hij komt!" zei ze tegen het paard.
En ze had gelijk; hij kwam. Het was de 'Panter'. Maar het dier had geen reden om blij te zijn dat hij kwam. Hij bevond zich in een uiterst slechte stemming. Hij pakte de teugels, rukte het paard bij het hek weg, zodat het bit in de lippen sneed en het van pijn steunde. Toen zwaaide hij zich er op, groef het arme dier de sporen dusdanig diep in het vlees dat het van de pijn steigerde, en vloekte daarbij: "Allah verdoeme de benen waarop men loopt terwijl men toch paarden heeft om te rijden! Hoeveel tijd heb ik wel niet verloren doordat ik jouw raad opvolgde te voet door de stad te sluipen! De duivel hale de vrouwen!"
"Mij ook?" vroeg ze.
"Op dit moment nog niet! Jij bent nog niet de slechtste!" lachte hij ruw.
"Had je geluk?"
"Vraag niet zo dom! Ik werd betrapt. Waarschijnlijk is alles verloren!"
"En vader? Arme vader - - -?"
"Kan me dan niet meer helpen!"
"Allah, Allah! Alsjeblieft, groet hem!"
"Tot ziens!"
Hij reed weg.
"Je wilt me al verlaten - - -"
"Tot ziens!" herhaalde hij, nu al van ver.
"Blijf toch nog een - - -"
Ik zag dat ze de handen naar hem uitstrekte, en hoorde van hem een vloek en het klappen van een zweep waarmee hij het paard tot spoed aanzette. Dat was allemaal zo gevoelloos, zo mensonwaardig, zo wreed! Kan men zoiets echt beleven? Alleen maar in dromen, niet tijdens het waken! Ik hoorde in de kiosk diepe diepe zuchten en toen voetstappen die zich verwijderden. Hoorde ik snikken? Of niet? Ook ik verwijderde mij en keerde naar het bosje terug om naar de stad te rijden. Ik wist nu waar ik aan toe was. De oude Basj Islami had niet alleen de stad maar ook zijn huis verlaten. Hij bevond zich waarheen de 'Panter' nu reed die hem beloofd had zijn dochter tot vorstin van Ardistan te maken voor het geval hij tot Mir gekozen zou worden. Nu de 'Overste van de mohammedanen' echter had moeten vluchten, kon hij het zich veroorloven de dochter niet bepaald vorstelijk te behandelen!

De volgende morgen begonnen de eigenlijke voorbereidingen voor het feest. Er werden contracten opgesteld en getekend, waar de fabrikanten, leveranciers en arbeiders zich aan moesten houden. Ik had de algehele leiding. Het directe contact met de mensen deed Halef, die hiervoor geschapen was. De derde van ons, namelijk de hogepriester, werkte op een onvergelijkelijke manier, en wel evenzeer naar binnen als naar buiten. Hij stuurde boodschappers naar Gharbistan en Sjarkistan, zodat men daar overal hoorde dat men op pelgrimstocht naar Ard moest komen omdat daar de 'Ster van Bet Lahem' opgegaan was en de 'Vrede op aarde' gekomen was. Ook door geheel Ardistan gingen zijn boodschappers. In de hoofdstad zelf echter werkte hij door persoonlijke bezoeken en door verdieping en veredeling van onze uiterlijke, zakelijke reclame. We stelden op alle pleinen en grotere straten van de stad voorbeeldbomen op met verkopers erbij. We lieten huis aan huis venten met de kerstboomversieringen. We lieten voordrachten houden. We richtten liefdadigheidsinstellingen en clubs van de 'Sterren van Bet Lahem' op voor kerstgeschenken voor de armen en de zieken. En dat alles in slechts tien dagen! Men kan zich voorstellen dat we gedurende deze hele tijd bijna geen rust hadden!

Ook voor het onderbrengen en voeden van de te verwachte ontelbare vreemdelingen moest worden gezorgd. Daar was de aanschaf van voorraden en de aanstelling van eerlijke, betrouwbare mensen voor nodig. Heel belangrijk was de onmiddellijke oprichting van een sterke, christelijke vrijwillige politie. Van de kant van de andersgelovigen en de oproerkraaiers waren vijandelijke berichten en waarschijnlijk nog verschrikkelijker dingen te verwachten; het was dus nodig tegenmaatregelen te treffen. Ondanks dat alles moeilijk en gecompliceerd was, lukte het ons toch, want hoog boven ons werk zweefde de wil en het machtswoord van de Mir, van wie de plotselinge verandering van hart en geest als betoverend werkte, en op nog grotere hoogte stond boven al deze kerstzorgen en kerstverwachtingen de algoede hemel met zijn eeuwige liefde, wijsheid en gerechtigheid die in de verste toekomst kijkt en de juiste tijd kent van de verlossing van de enkeling en elk verenigd volk.

Daarom bleef ik positief. Ik wist dat alles zou lukken, uiterlijk en innerlijk. Want mijn eigenlijke opgave had zich minder op de uiterlijkheden maar veelmeer op de ziel te richten, op de volks- en op de mensheidsziel, waar ik me mee bezig heb gehouden sinds ik me ergens mee bezig houd. Met de geest van de bevolking van Ardistan hadden we nu niets te maken. Die mocht tegen ons zijn, opstandig zijn; hij maakte ons niet bang. Maar als het ons zou gelukken de ziel van dit volk wakker te maken, zoals men tot een kind zegt: "Sta op en kom je kamer uit; de kerstboom brandt, jouw Heiland is geboren!" Dan zouden we bereikt hebben wat we wilden bereiken. In dit opzicht gebeurde er iets wat heel geschikt was om ons werk een mooiere wijding en diepere heiliging te geven. Ik zal het vertellen.

Ik moet hier zeggen dat we niet meer als gevangenen werden beschouwd. We waren vrij. We konden gaan en staan waar we wilden. Iedereen mocht ons bezoeken; ons kerstbureau stond voor iedereen open. Het liefste zagen we de hogepriester komen. Wij kregen hem steeds meer lief en hij had de bijzondere gave ons steeds goede berichten te brengen. Meteen op de eerste dag bracht hij twee personen mee, een mannelijke en een vrouwelijke, die de capuchons van hun mantels zo over hun gezicht getrokken hadden dat die hun gezichten bijna helemaal bedekten.
"Hier breng ik twee lieve bekenden van je mee," zei de Basj Nasrani. "Ze zijn niet van hier maar hier al vaak geweest. Ze hebben de gewoonte, net als ik, in het huis van mijn gastvriend te wonen waar je mij met de Mir bezoekt. Ze zijn zojuist weer aangekomen en hebben de wens met je te mogen spreken. Vind je dat goed?"
Ik knikte. Toen wierpen ze hun capuchon achterover,en wie zag ik voor me staan? Abd el Fadl, de vorst van Halihm, en Merhameh, zijn dochter! Dat was geen toeval maar sturing! Zodra ik hen zag, kwam er een gedachte bij me op waar ik me door liet leiden. Hoe luidde de profetie waarover ons verteld was? De Goedheid en de Barmhartigheid zouden hier in de Dom hun stemmen verheffen! En er zouden klanken klinken die in Ardistan nog nooit geklonken hadden! Betekent Fadl niet Goedheid? En Merhameh Barmhartigheid? En had ik ze niet hun heerlijk 'Morgen- en Avondgebed van Dsjinnistan' horen zingen? Als hun beide, onvergelijkelijke stemmen in een solo of duet in de Dom zou klinken, zou dit zeker een grote uitwerking hebben! En was er niet een orgel dat hier wel was gebouwd maar nog nooit was bespeeld? Ik ben geen beroepsmatige organist en nog veel minder een orgelvirtuoos, maar ik geloofde aan de muzikale kennis en eisen van de huidige bevolking te kunnen voldoen. Zou misschien wat ik speelde niet als die "tonen" gezien kunnen worden 'die in Ardistan nog nooit geklonken hadden'? Zouden profetieën alleen door onzichtbare engelen worden vervuld en niet door zichtbare mensen?

De vreugde die we bij de komst van deze beide hoogstaande, zeldzame mensen voelden, was net zo groot als oprecht. De eigenlijke redenen van hun komst waren onze honden die niet te houden waren geweest. Hun vlucht had vooral de Dsjirbani in grote onrust gebracht. Hij dacht dat we hierdoor in groot gevaar konden komen en vond het daarom nodig ons iemand na te zenden die de vaardigheid had heimelijk in Ard naar ons te zoeken en maatregelen te treffen die ons konden redden. Als dat niet zou lukken, had hij het plan direct hierheen te marcheren en ons met geweld te bevrijden. Abd el Fadl had zich direct bereid verklaard met Merhameh naar Ard te gaan. Hij kende het gehele land en hij kende ook de stad. Hij was er al vaak geweest, zij het in het geheim omdat de Mir een persoonlijke afkeer van hem had en hem niet in zijn residentie duldde. Hij gaf zich uit voor een sprookjesverteller die met zijn dochter naar Ard kwam om daar zijn beroep uit te oefenen. Om niet op te vallen waren ze niet te paard maar op drie kleine maar snelle ezels gekomen. Gisteravond waren ze aangekomen. Ik zeg drie, geen twee ezels omdat de Dsjirbani hen een trouwe, vaardige begeleider had meegegeven die onmiddellijk terug moest keren om een betrouwbaar bericht te brengen.
Gelukkig was alles niet alleen goed maar zelfs veel beter dan ooit te verwachten was geweest. De boodschapper kreeg van mij behalve een mondeling ook nog een schriftelijk antwoord mee, waardoor de Dsjirbani over alles nauwgezet ingelicht werd en het hem daardoor dus mogelijk werd gemaakt zich passend bij de verhoudingen te gedragen.

Het was vanzelfsprekend dat de aanwezigheid van de vorst en prinses van Halihm geheim moest blijven. Door de Mir konden ze niet worden herkend omdat hij Merhameh nog nooit gezien had en haar vader slechts een keer van een afstand. En de weinige echte bekenden die er hier waren, kon men vertrouwen; die zouden niets verraden!
Toen ik hen mijn plan meedeelde dat ze bij het orgel zouden zingen, gingen ze er beiden meteen op in en wel met plezier. De hogepriester raakte echter in vurige geestdriftigheid toen ik hem er op opmerkzaam maakte dat door de persoonlijke namen van de beide zangers en door de orgelklanken de oude, bij iedereen levende profetie woordelijk in vervulling zou gaan. Hij was het liefste opgesprongen en naar buiten gerend om het de hele wereld te verkondigen; ik maande hem echter nu nog te zwijgen omdat de Mir het in geen geval nu al mocht horen. Hij moest pertinent voor een voldongen feit worden ge-

steld, anders moesten we er voor beducht zijn dat alles bedorven zou worden en dat het feest een feest van vernedering in plaats van een feest van verheffing van het christendom zou worden. Ik stelde de eis dat geen mens nu over de vervulling van de profetie mocht spreken en dat de Mir alleen door mij hierover verteld mocht worden. De hogepriester ging naast Abd el Fadl en zijn dochter hierop in.

De twee belangrijkste vragen waren nu: wat zullen Abd el Fadl en Merhameh zingen? En in welke toestand bevindt zich het orgel? Wat de eerste vraag betreft, de Basj Nasrani ontwierp uiteraard het programma voor de drie dagen durende kerkdienst. Abd el Fadl koos een Dsjinnistanisch lofgezang op Gods goedheid en barmhartigheid die ik op het orgel moest begeleiden. Omdat ik dit gezang dat tweestemmig was niet kende en er ook geen notatie was, moest ik hem mij laten voorzingen om hem op te schrijven en de begeleiding erbij te maken. Hiervoor was een ander, kleiner instrument nodig dan het grote orgel. Ik besloot de Mir hiervoor om zijn oude harmonium te vragen, ook omdat ik me vanwege het orgel tot hem moest wenden, want ik kon zonder zijn bijzondere, uitdrukkelijke toestemming hier natuurlijk niet over beschikken. Om hem deze wensen mee te delen, nam ik de volgende passende gelegenheid waar. Ik had hem een berekening voorgelegd die zeer in zijn voordeel sprak. Daarover verheugde hij zich. Vreugdevol verzekerde hij mij dat hij voor het feest alles graag zou doen wat hij kon doen, ik had slechts te vragen. Dat deed ik dan ook meteen. Hij luisterde naar me en was blij mijn beide wensen te kunnen vervullen.
"Ik zal de sleutel van het grote orgel laten zoeken en hem aan jou laten geven," zei hij. "Speel wat je wilt, ook als het daardoor stuk zou gaan! We hebben het gekregen van onze vijand, de oude Abd el Fadl! Ik ben benieuwd hoe het klinkt. En weet je: ik zal in het openbaar laten verkondigen dat het op alle drie de avonden bespeeld wordt. Dat trekt vele duizenden aan! En een sprookjesverteller en zijn dochter zullen zingen! Hebben de christenen geen andere, betere zangers? Ik wil je graag mijn kleine orgel daarvoor lenen; maar je krijgt hem niet in jouw woning, je moet met de beide personen in de mijne komen."

Ik moet bekennen dat ik op dit ogenblik een zeer welkome variant van die vreugde voelde waar men schertsend van zegt: 'Geen beter vermaak dan leedvermaak.' Dus zijn vijand Abd el Fadl moest bij hem komen! Toen ik hem dit vertelde, ging hij onmiddellijk akkoord; het werd uitgevoerd. We gingen naar de heerser, kregen de 'muziek' geleend, speelden en zongen, en de Mir luisterde. Bij de volgende keer haalde hij ook zijn vrouw en kinderen erbij. Toen wij gezongen hadden, mocht alleen ik me verwijderen. De zogenaamde arme sprookjesverteller moest echter met zijn dochter blijven om sagen en sprookjes te vertellen. Het is duidelijk dat hij dit alleen deed om veredelend op de Mir en zijn kinderen te werken. Ten slotte mocht hij helemaal niet meer weg maar hij kreeg met zijn dochter een woning in het slot toegewezen.

Zo kwam het feest elke dag dichterbij. De spanning steeg. Het aantal bomen dat de Mir verkocht had en nog steeds verkocht, liep in de duizenden. Bij elke boom hoorde een voet die apart betaald moest worden. De verkochte lichten, figuren en andere versierselen liepen in de miljoenen. En toch was het nog niet genoeg. We konden niet genoeg leveren. Daarbij kwam dat het geld op was. Enkele verstandige, vooruitziende mensen hadden dat vermoed en hadden geld van verder weg laten komen. Dat wisselden ze nu met winst. De laatste dag was voor ons de zwaarste. Wij hadden laten publiceren dat op deze dag om zes uur ’s middags de verkoop zou stoppen. Op deze middag werden onze stalletjes bijna bestormd. Maar alles liep probleemloos. Lang voor zes uur was er geen boompje, geen engeltje, geen sterretje meer te krijgen. Alles was verkocht, alles, tot de laatste, gekleurde papiersnipper! We haalden opgelucht adem! Dat was een reusachtig werk geweest. Op het laatst hadden we allemaal, tot de laatste arbeider, helemaal niet meer kunnen slapen. Nu kwam echter ook het loon naar werken. Ik hoefde niet zuinig te zijn, want het materiële succes was veel, veel groter dan we verwacht hadden. Rijke mensen hadden tien- en twintigvoudige prijzen betaald omdat ze dachten dat de Mir dit zou horen. Het talrijke personeel dat we nodig hadden gehad, kreeg wat we hen beloofd hadden en daarbovenop ook nog een geldsom als kerstcadeau. Ze jubelden.

En de grootste boom die we hadden, brandde nu in ons bureau, precies een uur na sluiting van de verkoop, op 24. Kanun el Auwal dus, ’s avonds om zeven uur. En daarvoor stonden alle kisten, korven en mandjes vol geld wat we verdiend hadden en na afbetaling van onze schulden hadden overgehouden, geordend naar de verschillende munten die in Ardistan in omloop waren. En toen kwam hij die we hadden laten roepen, de Mir. We vertelden hem dat het zakelijke deel nu afgewikkeld was en dat het hogere nu kon beginnen. We gaven hem de bladen die de boekhouding bevatte en namen hem toen mee naar de door de lichtjes bestraalde kas.
De uitwerking ervan was verrassend. Hij stond een tijd stil en keek naar het vele, vele geld alsof hij wat hij zag niet geloofde. Toen bukte hij zich en greep met beide handen diep in de munten.
"Wat is dat?" vroeg hij. "Van wie is dit geld?"
"Van jou!" antwoordde ik. "Het is de winst, het overschot dat we hebben verdiend."
"En jullie?" Hij keek ons onderzoekend aan. "Hoeveel hebben jullie voor jezelf behouden?"
"Voor ons? Niets! Wij hoeven niets te hebben. Wij hebben het gedaan, alleen voor jou en ter ere van het christendom."
"Is dat waar?"
"Denk je dat ik lieg? Kijk de papieren na! Daar staan de uitgaven en de inkomsten. Elke Para, elke Sjahi en elke Casj! Als je het vergelijkt, zul je merken dat er niets ontbreekt."
"Neem! Neem zoveel je wilt!"
Hij maakte een beweging alsof we met beide handen moesten toegrijpen.

Ik deed een stap achteruit en schudde mijn hoofd. De hogepriester zei echter: "We werken voor de Verlosser en die betaalt men niet met koper en brons. Het geld is van jou."
"Maar dan heeft jullie christendom mij met deze ene keer meer opgeleverd dan al de andere religies tezamen zo lang als ik regeer!"
"Dat is de ware religie die niet alleen na de dood zalig maakt maar ook hier in het aardse leven al voor het geluk van zijn aanhangers zorgt!"
"Ik dank jullie! Ik zal bedienden sturen om het geld op te halen. Als jullie wensen hebben die in de interessesfeer van jullie godsdienst liggen, kom dan gerust naar me toe; ze zullen worden vervuld! Van nu af aan zal geen vijand meer het hoofd van een christen doen buigen! Om middernacht als de kerkdienst begint, kom ik ook, met vrouw en kinderen en al mijn bedienden en ambtenaren!"
Hij ging. Wij bleven nog tot het geld gehaald werd en begaven ons toen naar de kerk om de laatste voorbereidingen voor het werk daar te doen. Als ik hier over een 'kerk' spreek, bedoel ik steeds de geweldige middenkoepel van de Dom van Ard.

Het 'Feest van de geboorte van de Verlosser' moest om middernacht beginnen, die tussen de 24e en 25e van de maand Kanun el Auwal ligt. De Mir had beloofd precies om deze tijd twaalf kanonschoten te laten afvuren, twaalf, naar het aantal maanden van het jaar. Dan zouden de klokken klinken die honderden jaren gezwegen hadden; alleen de grote ijzeren niet die meer dan vijfentwintigduizend kilo woog en waarvan de sage vertelde dat hij, als de tijd van de verlossing en de vrede gekomen was, door kleine, onschuldige kinderen geluid zou worden. Hij hing in de hoogste en sterkste toren, verschillende verdiepingen lager dan de andere klokken.

Wat de hogepriester voorspeld had kwam uit. Er waren uit Ardistan, Gharbistan en Sjarkistan honderdduizenden pelgrims gekomen, die slechts voor een klein deel in de stad ondergebracht konden worden; de meesten werden buiten de stad ondergebracht. Deze vreemdelingen waren niet allemaal christenen. Er waren velen onder hen die niet vanwege hun religie maar door nieuwsgierigheid hier naar toe gekomen waren. Omdat deze omstandigheden heel gemakkelijk tot ruzie of zelfs nog erger konden leiden, had de Mir bekend laten maken: wie de heiligheid van het feest zou verstoren, werd onvoorwaardelijk neergeschoten, wie hij ook was. Men kende hem maar al te goed. Men wist dat hij in het gegeven geval geen ogenblik zou aarzelen dit dreigement uit te voeren, en dus kan ik gelukkigerwijs nu al zeggen dat dit met goed resultaat afgelopen is. Grote overtredingen kwamen niet voor, en kleine, normale twisten die er altijd waren en altijd zullen zijn, werden met behulp van de vrijwillige politie heel snel bijgelegd.

Wat het orgel betreft, ik had het volledig intact gevonden maar het was heel erg stoffig. Het was in India door een Engelsman gebouwd en had een pedaal, twee manualen en vierentwintig registers. Abd el Fadl wist precies om welke redenen zijn vader en de vorige Mir overeengekomen waren het hier op te stellen, maar omdat hij er niet vrijwillig over sprak vond ik mezelf niet bevoegd er naar te vragen. Het lofgezang dat hij met zijn dochter had voor te dragen, was de compositie van een van de eerste zangmeesters van Dsjinnistan, een ernstig, heerlijk diep aangrijpend stuk. Alleen jammer dat ik het niet kende en dat me alleen de beide, naar het gehoor opgeschreven zangstemmen ter beschikking stonden om het voor orgelbegeleiding te arrangeren! Daardoor heeft het in elk geval ontzettend geleden, maar toch kan ik tot mijn verontschuldiging zeggen: ik kan er niets aan doen!

En nu de hoofdzaak: het hoogaltaar. Het was sinds mensenheugenis verhuld geweest, en men wist best wel wat voor mythen en verwachtingen er aan zijn onthulling vastzaten. Wat hadden we hier graag gebruik van gemaakt, maar toen de hogepriester de moed had hierop een lichte toespeling te maken tegenover de Mir, richtte deze zich toornig op en verbood streng dit onderwerp niet meer te noemen. Dat was meteen op de eerste dag geweest, en de stemming van de heerser was sinds die dag behoorlijk veranderd, maar ondanks dat had tot de dag van vandaag niemand het nog gedurfd de vraag te herhalen. We hadden dan wel de kerk zo rijk mogelijk versierd met kerstbomen en groene takken maar deze versiering maakte ons eigenlijk niet blij. Ook rechts en links van de prachtige orgelkas steeg een bosje sparren op, in het licht waarvan de blanke pijpen vonkelden; maar het afschuwelijke kartonnen-, schroten- en viltovertrek van het hoogaltaar werkte als een grote, grauwe vlek op het kunstzinnig voltooide schilderij en vormde voor alles ook in religieus opzicht een schandvlek die bijna niet te verdragen was.

Dat ergerde ons ook nu toen we de kerk binnenkwamen. Er was een hele groep mensen bezig haar een kerstfeestachtig aanzien te geven en deze inspanning werd met een prachtig resultaat gekroond; helaas zagen we dit resultaat door het afschuwelijke omhulsel dat men over het hoogaltaar gezet had, ongedaan gemaakt. We spraken nog eenmaal ernstig met elkaar over dit onderwerp en kwamen tot de slotsom dat ons niets anders overbleef dan nu, op het laatste moment, nog één keer de vraag aan de Mir voor te leggen. We besloten juist dit meteen te doen toen we hem door een zijportaal zagen binnenkomen. Hij kwam met vrouw en kinderen om ons werk en de versiering van het podium te bekijken, waarop hij met zijn 'hofhouding' zou plaats nemen. Hij was zeer tevreden. Het leek net alsof dit podium voor een machtige, prachtlievende koning of keizer bestemd was. Hij glimlachte en zei, terwijl hij op mij toekwam: "Daar hoort mijn heersersgewaad bij waarin je me de eerste keer gezien hebt!"
"In Godsnaam!" ontviel het me. Maar met opzet voegde ik er aan toe: "Dat zou jou net zo misvormen als de vilthoed je misvormt waaronder men daar het allerheiligste en mooiste verbergt dat er op aarde is!"
"Mij misvormen? Mij?" vroeg hij. "Hoezo mij?"
"Omdat jij de heerser bent, de Mir die men alles toeschrijft waar de dwaasheid van de andersgelovigen, de opstandelingen, zich schuldig aan maakt."

Het was berekening van mij dat ik me van deze laatste woorden bediende. Het werkte meteen. Hij vroeg snel terwijl zijn ogen flitsen: "De opstandelingen?"
"Ja," antwoordde ik. "Of zijn ze het niet? Wie heeft jou en je voorvaderen overgehaald de beeltenis van Hem die alle macht gegeven is in de hemel en op de aarde, onder vilt en karton te verbergen? Zijn het niet dezelfden die je nu willen onttronen en je tot een figuur uit karton en vilt willen maken?"
"Allah w'Allah!" riep hij toestemmend uit.
"Je hebt deze verraders en moordenaars groot gemaakt doordat je hen die je trouw waren, gekleineerd en ontmand hebt. Dat kan en mag de wereldgeschiedenis jou niet vergeven. Dat wordt en zal op je conto worden bijgeschreven, of je legt nog op tijd je vuist op de juiste plaats! Kijk naar de menigte groene, geurende bomen die tot de hoogste hoogten oprijzen! Jouw bos kwam in de kerk om de Heiland van de wereld te vieren. En jij? Wat een verheven aanblik zal het opleveren als degenen die het licht aansteken, van licht naar licht klimmen en ook daarboven het firmament ontsteken! Hoe diep en blij bewogen zullen alle harten zijn! En hoe teleurgesteld, hoe toornig zullen dan de blikken op de plompe huid, op de stijve mantel vallen die men niet alleen dit hoogaltaar maar ook jouw roem, jouw eer heeft opgedrongen! De diplomaten zullen over je zeggen: 'Hij onderdrukte de waardigen en werd een werktuig in de handen van de onwaardigen!' De kunstenaars zullen zeggen: 'Hij bezat geen zintuigen en geen smaak. Voor hem was het mooie lelijk en het lelijke mooi. Een vogelverschrikker van vilt onder stralende kerstbomen dat bood hij de - -'"
"Halt!" onderbrak hij mij. "Ga niet verder, niet verder! En al had je gelijk, duizend maal gelijk, dan heb je nog niet het recht het tegen mij te zeggen! Ik kan je vertrappen als ik dat wil! Geloof je dat het mij - - -"

Toen werd hij onderbroken zoals hij mij onderbroken had. Zijn kinderen hadden in verloop van de voorgaande tien dagen de kleine Halef lief gekregen en zich ook nu toen ze kwamen meteen tot hem gewend. Hij had op zijn eigen, grappige maar sluw berekende manier meteen iets ter sprake gebracht waarover zij zich verheugden. Ze sloegen de handen ineen en lachten van genoegen zo luid dat ze hun vader ermee stoorden. Hij stopte midden in zijn redevoering en vroeg: "Waarom maken jullie zo'n lawaai? Waar zijn jullie over verheugd?"
"Over het luiden," antwoordde de grotere knaap.
"Luiden? Hoezo?"
"Wij gaan luiden!"
"Wat?"
"De grote klok! De allergrootste! Je vindt het toch goed, is het niet, vader."
De Mir was eerst stil. Toen wierp hij een veelbetekende blik op Halef en antwoordde: "Dat zal ook wel niets anders zijn dan een soort van samenzwering! Zulke grote klokken kunnen niet door kinderen worden geluid!"
"O jawel!" zei de oudere knaap. "Deze Hadsji Halef Omar weet precies, hoe je het moet doen!"
"Dat weet hij niet! Hij liegt!"
"Oho!" riep Halef. "Wie kan bewijzen dat ik een onwaarheid spreek? Ik was op de toren, helemaal boven om een blik op de hele stad te werpen. Ik heb ook de klokken gezien, boven in de gewone, en verder naar beneden de hele grote. Deze laatste kan niet op de normale manier geluid worden; daar is hij te zwaar voor. Hij wordt door een klepel aangeslagen die door een raderwerk bewogen wordt, waarvan de gewichten in het binnenste van de toren van hoog daarboven tot helemaal beneden hangen. Als de raderen goed geolied zijn, dan loopt het uurwerk zo licht dat de gewichten, ondanks hun zwaarte, door kinderen opgetrokken kunnen worden."
"Hoor je het?" vroeg de kleinere knaap aan zijn vader. "We winden de raderen op!"
"Eerst smeren we ze!" raadde het grotere dochtertje aan om hun superioriteit te laten zien. "Vader zal ons olie geven; dan luiden wij ze!"
"Wij gaan luiden; wij gaan luiden! De grote klok, de allergrootste!" jubelde het jongste kind, terwijl het de kleine handen ineen sloeg.

De Mir trok een besluiteloos gezicht. Hij vocht tegen woede, verlegenheid en liefde. Hij wendde zich tot mij: "Dat komt jou wel goed uit? Wat raad je me aan?"
"Niets," antwoordde ik, door zijn eerste zin erg koel. "Het gaat hier niet om mijn eer maar om de jouwe!"
"Heb je geen wens?"
"Wens? Nee. Je hebt van ons dit hele, grote, heerlijke feest gehad. Wat zouden wij dan te vragen hebben? Of je het bederft is je eigen zaak!"
Ik deed alsof ik weg wilde gaan. Hij hield me met een handbeweging daarvan af en sprak: "Dat klinkt erg trots van je!"
"Niet trots maar waar en eerlijk omdat ik je ken. Je bent geen klein maar een groot mens. Mijn wens is dat je dit blijft!"
"Waarom zoveel lof?" vroeg hij met het gezicht van een schaakspeler die zijn verlies wil verbergen. "Ik heb de kerk aan jullie overgelaten, met natuurlijk ook alles wat zich daarin bevind. Als je het vilt niet wilt hebben, haal het dan weg!"
"Je staat het toe? Werkelijk, werkelijk?" vroeg de hogepriester snel.
"Uiteraard! Ja! En zeg tegen de wachter van de toren dat ik na verloop van twee uur zal komen om van daarboven het beeld van de stad op kerstavond te zien. Hij moet voor licht en fakkels zorgen en vóór alles ook daarvoor dat het raderwerk van de grote klok volledig in orde is!"
"Mogen we dan luiden, vader?" vroeg het kleinste meisje.

"Ja, jullie mogen luiden," antwoordde hij. "We komen vooraf eerst hier naar toe om jullie Hadsji Halef op te halen. Die moet mee naar boven als straf dat hij het waagde juist de grootste van alle klokken te plaatsen in de kleinste en liefste van alle hoofdjes die ik ken!"
"Hij moet mee naar boven, mee naar boven!" jubelden ze, terwijl ze zich met hun vader en moeder verwijderden. Wij begonnen echter met een even grote hoewel minder luide triomf aan het niet gemakkelijke werk om in de korte tijd die ons daarvoor overbleef het hoogaltaar van zijn omhulsel te bevrijden en zijn versiering harmonisch in de overige decoratie van de kerk in te voegen. We werden hierdoor zo zeer opgeëist dat we na twee uur er niet op letten dat Halef werd opgehaald en ons verliet om met de Mir en zijn kinderen de toren te beklimmen. Na enige tijd verhief zich buiten, rondom het slot, een stormachtig roepen en jubelen dat zich naar alle richtingen voortplantte, van plein naar plein, van straat naar straat, van steeg naar steeg. De aanleiding hiervoor was de kiene Hadsji geweest die, zonder het ons te laten weten, voor de verspreiding van het bericht gezorgd had hoe laat de Mir met zijn kinderen op de toren zou verschijnen om de stad in de glans van de vele duizenden lichten te zien die zich deze avond door de stad bewogen. Toen hoog daarboven de lantaarns uit het binnenste van de toren opdoken, wist men dat de heerser nu naar beneden keek en men groette vrolijk naar omhoog. Hoe snel had hij de harten van zo veel mensen gewonnen! En hoe gemakkelijk! Zou hij de man zijn die dit naar waarde zou weten te schatten?

Toen het omhulsel van het hoogaltaar gevallen was, bleek dat het helemaal niet leek op het beeld dat ik me ervan gemaakt had. Het was mooier, veel mooier dan dit beeld. Het was uit een voor mij onbekend, zeer hard, goudbruin hout gesneden, dat licht naar viooltjes rook. Het houtsnijwerk stelde een twee verdiepingen tellende tempel voor, waarvan de architectuur van onderen Oudindisch begon en dan omhooggaand, eerst naar boeddhistische en later naar neo-oriëntaalse vormen streefde. De onderste verdieping stelde het kamertje van Maria in Nazareth voor, en wel op het ogenblik dat de engel bij haar kwam om de geboorte van de Heiland te verkondigen. Het onderschrift bestond uit de woorden: 'Hij zal de zoon van de Allerhoogste genoemd worden.' Op de bovenste verdieping was een boven de aarde, wolken en sterren lopende Christus verbeeld, van het onderschrift voorzien: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven.' Er waren alleen deze drie figuren. Ten gevolge van het materiaal, waaruit ze gebeiteld waren, traden ze op kostelijke wijze uit de donkere omraming van het houtsnijwerk naar voren alsof ze moesten laten zien dat ze ook kunstzinnig over een veel hogere wereld spraken dan deze. Het materiaal was een witte kalksteen en toch geen marmer. Het leek mij edeler dan marmer. Zeer zeldzaam! Omdat er nu in de grote ruimte slechts een beperkt aantal kaarsen brandde, kon ik het niet naar waarde schatten. Maar dan toen duizenden vlammen en vlammetjes oplichtten en hun licht door de steen heendrong, zoals de openbaring door een pas half doorzien geheim doordringt, toen herkende ik de hoge waarde en de zeldzaamheid van deze heerlijke, druipsteenachtige aragoniet.

Wie was de meester geweest die deze drie figuren geschapen had? Als kunstenaar zijn tijd al ver vooruit, had hij als christen helaas nog vormen en gedachten aangehangen die op het veld van Bethlehem overwonnen waren. Het leek alsof de man een hoogbegaafde lama geweest was die het gelukt was zijn redding te vinden in het christendom en het late tijdstip van zijn bekering in deze werken te bewaren. We bevonden ons hier niet te midden van de Europese 'genialiteit'. Ik had niet het recht hoge kunstzinnige pretenties te hebben. En ook als christen was ik hier in een diaspora, op een afstand geplaatst die me niet toestond kritisch te zijn. Ik voelde enkel dat de inspanning eerlijk en ontroerend was die de kunstenaar gedaan had om zijn geloof uit te beelden, hoewel zijn kunst zelf nog niet verlost was. Het lukte ons nog voor het laatste uur klaar te zijn en ook het altaar op dusdanige wijze met bomen te versieren dat er maar een vonkje nodig was om alle lichtjes aan te steken. De hoog daarboven staande Ster van Bethlehem was beduidend groter geworden.

Juist toen we met dit werk klaar waren, kwam een bode die het bevel had ons bij de Mir te brengen. Er was zojuist iemand aangekomen die hij ons wilde laten zien, liet hij ons weten. Wie troffen we bij hem? De beide zonen van de sjeik van de Ussul die in de ‘Stad van de doden’ gevangen gehouden en nu weer teruggehaald waren! De Mir had hen eerlijk gezegd aan wie ze eigenlijk hun bevrijding te danken hadden. Toen ze ook nog hoorden dat wij de gasten van hun ouders waren geweest, was hun vreugde ons te zien dubbel oprecht. Ze kregen het bevel over de slotwacht terug en moesten in het slot wonen. Het was vanzelfsprekend dat Hadsji Halef direct vriendschap met hen sloot. Door hen bood zich de rijke gelegenheid voor hem nog meer herinneringen aan voorbijgegane grote heldendaden op te halen!

Toen het uur naderde dat de kerkdienst zou beginnen, verzamelden zich al die personen die ik hierboven een klein beetje ironisch als 'hofhouding' aangeduid heb. Ze deden dat in de eigenlijk bij de kerk behorende pronkzaal, waar we door de Mir waren ontvangen en toen door onze honden gestoord waren. De geestelijke heer, Halef en ik, wij drieën, moesten bij de Mir en zijn familie blijven, tot het eerste kanonschot zich liet horen en onmiddellijk daarna de kerkdeuren zouden worden geopend. Alles wat christelijk was, probeerde in de nog steeds door weinig kaarsen verlichte ruimte een plaats te vinden. Wie buiten moest blijven, had de troost dat ook morgen en overmorgen nog dezelfde festiviteiten waren. Alles voltrok zich redelijk rustig en zonder storend gedrang. De Mir echter plaatste zich met zijn vrouw, zijn kinderen en ons drieën aan het hoofd van zijn officieren, hof- en staatsambtenaren om in een lange, feestelijke optocht met hen naar de voor hem en hen opgerichte tribune te gaan. Wat was mijn kleine Halef trots dat hij meteen achter de 'heerser' mocht lopen!
"En vandaag ben ik toch verder niets, verder niets," fluisterde hij mij in schijnbare bescheidenheid toe. "Ik trap vandaag alleen het orgel!"

Hij had namelijk steeds als ik met Abd el Fadl en Merhameh oefende, de balgen getrapt omdat we er geen andere storende personen bij wilden hebben. Hij noemde dat 'het orgel trappen'. Toen ik hem zei dat het 'de balgen trappen' heette, vroeg hij mij: "Horen de balgen tot het orgel of niet?"
"Ja, ze behoren er toe," moest ik bekennen.
"Goed! Dan trap ik het orgel! Bedenk wel: als ik, de sjeik van de Haddedihn, het orgel trap, dan hoef ik mezelf niets te vergeven. Als ik echter alleen de balgen trap, dan doe ik iets onwaardigs en belachelijks waarvoor ik me moet schamen!"
"Maar, beste Halef, de balgen worden alleen getrapt en het orgel wordt bespeeld!"
"Dan draaien we het eens om: laten we zeggen, ik trap het orgel, en jij bespeelt de balgen. Dan is mijn eer gered en dat wil je toch wel voor mij doen!"

Toen de heren waren gaan zitten, gingen wij beiden naar de orgelgalerij, waar hij in de achtergrond verdween om zijn plichten als orgeltrapper te gaan vervullen. Abd el Fadl en Merhameh stonden er al, helemaal vooraan, bij de balustrade. Ze waren niet met de stoet meegelopen maar hadden er de voorkeur aan gegeven deze plaatsen geheel onopgemerkt en bescheiden op te zoeken. Daar stonden ook de zangers en zangeressen die door de hogepriester hier opgesteld waren omdat ze de liederen en de melodieën die gezongen zouden worden, kenden en de ongeoefenden met zich mee moesten trekken.

Toen ik de galerij aan de ene kant betrad, zag ik aan de andere kant vier mannen staan die ik geen aandacht schonk. Toen ik net op de orgelbank was gaan zitten en de registers uitkoos, trad Abd el Fadl op me toe en vroeg: "Zie je de vier vreemdelingen daar onder de laatste kerstbomen, Effendi?"
"Ja," knikte ik.
"Dat is de Sjech el Beled (burgemeester, schout) van El Hadd met zijn drie begeleiders. Hij kwam hier pas vandaag aan en wenst in de buurt te mogen staan als ons duet klinkt. Vind je dat goed?"
"Uitstekend!" antwoordde ik. "Overigens ben ik hier niet degene die het hier voor het zeggen heeft. Gods huizen moeten voor iedereen open staan. Wat is de Sjech? Mohammedaan?"
"Nee, christen. Ik verzoek je, eens met hem te spreken, want hij is een goede bekende van mij en ik wil - - -"
Hij stopte midden in zijn spreken omdat hij onderbroken werd, en wel op een ongewone, bijna vrolijke maar toch helemaal bij de blijde feeststemming passende manier. Hij had zachtjes gesproken. Overigens sprak iedereen zachtjes, rekening houdend met de heilige plaats waar men zich bevond. Alleen de kinderen van de Mir maakten hierop een uitzondering. Ze voelden niets van deze vrome schroom. De meeste interesse was hen was gericht op het ogenblik dat na het laatste kanonschot hun grote klok zijn stem zou verheffen. Dit moment was nu aangebroken. De ondergeschikte van de hogepriester liep naar het hoogaltaar om de lont die van hieruit overal heen leidde, aan te steken. Toen men dat zag, trad er onmiddellijk een verwachtingsvolle stilte in, bij de kinderen echter het tegendeel. Ze waren zo opgewonden dat ze onmogelijk stil konden blijven. Toen het laatste kanonschot geklonken had, riep het kleinere meisje zo luid dat iedereen het hoorde: "Dat was het laatste schot! Ik heb geteld!"

Toen stegen de vonken van de lont naar alle richtingen omhoog zodat elk licht zijn vlam kreeg. Men was in eerste instantie verblind.
"Nu branden alle bomen, allemaal, allemaal!" jubelde de jongere knaap, terwijl hij de handen bewonderend ineensloeg.
"Nu gaan we luiden! Vader vond het goed!" vroeg de grotere knaap.
"De grote klok!" stemde het oudere meisje bij.
De andere klokken begonnen, de grote echter nog niet. Toen hoorde men de heldere, geringschattende stem van het jongste kind: "Dat zijn alleen de kleine klokken! Die worden alleen door mannen geluid! Maar de grote, de allergrootste die gaan wij kinderen luiden, wij!"
En alsof deze grootste van alle klokken alleen op deze woorden van de kleinste van de kinderen gewacht had, verhief hij nu ook zijn geweldige stem die nog geen nu levend wezen te horen had gekregen.

Met een ruk stond de Mir van zijn zitplaats op. Hij herkende plotseling de hele, grote betekenis van dit ogenblik, waarin vervulling ging wat lang geleden was voorspeld. Hij breidde de armen uit alsof hij zich in vervoering voelde en iets wilde zeggen, maar ik hield het voor geraden dit te verhinderen. Ik had bijna alle registers getrokken en greep snel met mijn handen en voeten in het klavier en het pedaal. Ik had het welbekende grote Halleluja van Händel als inleiding gekozen. Als het eerste, volle akkoord bruisend en alles met zich meeslepend in de hoge koepel opsteeg, was het alsof alle lichten trilden en alle ogen en alle harten mee in de hoogte stegen. De Mir liet zich echter langzaam op zijn stoel terugzakken en staarde naar het orgel, tot het Halleluja afgelopen was en ik overging op Beethovens 'Die Himmel rühmen des Ewigen Ehre'. Voor alles ging het erom niet door zachtheid en lieflijkheid maar door de macht van de tonen op deze mensen daar beneden, die nog nooit een orgel hadden gehoord, in te werken en dat leek me te lukken. De ogen van alle aanwezigen hingen aan de orgelgalerij, en ook buiten voor de wijdgeopende deuren, waar schouder aan schouder een schier ondoordringbare menigte stond, was er, zoals men mij later vertelde, een ademloze stilte die door geen woord werd verbroken. Dat was niet het gevolg van mijn kunst en vaardigheid; die is helemaal niet goed! Maar de beide genoemde, grote meesters spraken, en dat wat ze zeiden moest voor toehoorders van deze soort en dit slag overweldigend zijn.

Toen ik gedurende het spel naar de zijkant keek, zag ik dat de Sjech el Beled van El Hadd met zijn drie mannen van onder de kerstbomen naar voren was gekomen en het orgel was genaderd. Over het feit

dat er hier een orgel was en ook daarover wat en hoe ik het bespeelde, schenen ze helemaal niet verwonderd te zijn; maar dat ze zich over de uitwerking verheugden kon je aan hen zien. Ik vond hen zo interessant dat ik mijn ogen vaker dan nodig was naar hen toewendde, en men scheen mij ook zo interessant te vinden, want ik merkte dat ik ook door hen bekeken werd, en ik wil toevoegen, niet met vijandelijke maar met vriendelijke ogen. Ze waren allemaal helemaal in dun, nauw om het lichaam sluitend leder gekleed, dat wil zeggen: in gelooide maar niet gekleurde, middelbrede riemen die diagonaal als snoeren van sandalen liepen en zo dicht afsloten dat ze als strak geweven stof geen tussenruimte hadden en de lichamen geheel bedekten. Aan de voeten hadden ze sandalen, als hoofdbedekking lichte, witte amajim (tulband) die ze nu echter hadden afgezet en in de handen hielden. Het waren christenen. Over hun schouders hingen lange, dunne mantels die allen van een capuchon waren voorzien. Het waren mooie mannen, wel niet zo reusachtig gebouwd als de Ussul, maar toch met zo'n hoog, edel, krachtig en gelijkmatig figuur zoals men ze onder normale mensen niet vaak vindt. Ook hun gelaatstrekken waren mooi, vooral die van de Sjech el Beled, maar van een voor mij tot nu toe onbekende, moeilijk te beschrijven schoonheid. Ze waren niet wat men klassiek noemt maar nog dieper, vergeestelijkt en expressiever dan dat. In deze gezichten kwamen zelfbewustzijn, energie en dapperheid in opvallende duidelijkheid naar voren, zonder dat het onderste deel dat het kauwgereedschap bevat, krachtig naar voren uitstak. De lippen waren bijna vrouwelijk en lieflijk te noemen. Daar was een overvloed van welwillendheid, goedheid en menslievendheid opgeslagen. Wat boven de mond zat, neus, wangen, het gebied rond de ogen en het voorhoofd, was vergeestelijkt en verwarmd door zo'n rustige helderheid, waartoe alleen zulke mensen het brengen bij wie hoofd en hart volledig in overeenstemming zijn en de hierdoor gewonnen levensopvatting niet alleen een vrucht van het denken maar ook van het gevoel en gemoedsbeweging is. In het bijzonder trokken de grote, zuivere, oprechte ogen van de Sjech el Beled de mijne steeds weer opnieuw naar hem toe. Waarom straalden ze zo zeldzaam? Kwam dat van binnenuit of van buiten? Was dat de vreugde en de zaligheid van kerst in zijn binnenste of was het slechts de reflectie van de glans van kerstmis die van de talloze kaarsen stroomde die in de kerk brandden? El Hadd is een klein bergstaatje dat, slechts uiterst moeilijk toegankelijk, aan de zuidelijke grens van Dsjinnistan ligt. De bewoners worden door de hoge, afgesloten, eenzame ligging van hun vaderland, rijk aan stenen en rotsen als heel arm gezien. Deze vier mannen echter maakten ondanks hun eenvoudige kleding helemaal niet de indruk alsof ze zich door deze armoede bedrukt of zelfs teneergeslagen voelden. Ik beschrijf dit opzettelijk uitvoeriger dan de situatie me eigenlijk toestaat, en ik heb daarvoor mijn goede, speciale redenen die ik hier niet nader zal uitleggen omdat ze al heel snel van zelf in het oog zullen vallen.

De huidige verhoudingen waren er de oorzaak van dat de hogepriester de eredienst zo eenvoudig mogelijk wilde houden en van elke liturgisch-artistieke versiering wilde afzien, in het bijzonder ook van de stichtelijke wisselzangen tussen de geestelijke en de gemeente. Een kerklied; hierna het voorlezen van de profetieën en het evangelie vanaf het altaar; dan Abd el Fadls en Merhamehs lofgezang: een tweede kerklied, waarna de feestelijke preek van de kansel zou volgen; daarna een kort, derde lied; de van het altaar uitgesproken zegen en eindelijk een algemene slotzang die de dank van de gemeente uitbeeldde. Dat was de inhoud, of zeggen we liever, het programma van de huidige viering die aan de eerbiedwaardige Basj Nasrani ongewoon zware eisen stelde omdat hij het niet met een vast omlijnde gemeente maar met een ongeordend en ongeoefend gehoor van doen had dat alleen door de indruk van wat ze geboden werd, te pakken en te verheffen was. Voor alles was het nodig hen geestdriftig te maken, en dat lukte hem inderdaad in rijke mate. We hadden echter vlijtig geoefend, Abd el Fadl, Merhameh en ik. Dat was vooral van mijn kant heel nodig geweest omdat ik nauwelijks zo kan spelen als in Duitsland elke goede dorpscantor of dorpsschoolmeester speelt. De vroegere vaardigheid was weg; de oefening miste; de vingers wilden niet meer. Wat zou ik deze orgeldienst graag aan een andere, betere overgelaten hebben maar er was niemand anders. Daarom was ik dubbel zo blij dat alles goed en zo verliep als ik het me gewenst had, afgezien van een enkele, vervelende gebeurtenis die echter niet door ons maar door de Maha-Lama van Ardistan veroorzaakt werd. Deze machtige heer die zich door zijn zogenaamde geestelijke ambt hoger voelde staan dan de Mir, had tot nu toe alleen afgewacht en zich heel rustig gehouden. Vandaag trad hij echter op de voorgrond, en wel met een demonstratie die zo gewaagd en onbezonnen was dat ieder ander ze in zijn plaats waarschijnlijk achterwege had gelaten.

Het eerste lied was gezongen en de lezing van de profetieën was begonnen. Ik stond op van de orgelbank om nu voor het eerst de ruimte te bekijken die ik tot nu toe de rug had toegekeerd. Hoog boven ons scheen de 'Ster van Bet Lahem'. De hele als firmament van de stad van David gedachte koepel glansde van zijn licht. Al die ontelbare, kleine, vlakkerende en flikkerende lichten van de aarde liepen, door groene bomen, takken en twijgen gedragen, helemaal onderaan beginnend, over alle koren en balustrades, van bank tot bank, van plaats tot plaats omhoog naar deze sterren en dit firmament. Het was iets wat niet alleen in dit vreemde land maar ook door mij thuis nog nooit was gezien. Het was net alsof ik me op een bovenaards, mij geheel onbekend maar innerlijk vertrouwde plek bevond en niet in een door mensen gemaakt huis. Want de muren en de wanden waren onder het sparrengroen verdwenen. Achter de bomen en tot ver daarboven leek een nieuwe, heilige, betoverende wereld van licht te liggen, een wereld van opgeloste raadsels, van opgehelderde geheimen, van vervulde hoop en wensen. En te midden van deze rondom ons brandende vraag waar vandaan deze oplossing, deze verheldering en deze vervulling zou komen, stak het hoogaltaar als een zich van de aarde tot de hemel verheffend antwoord omhoog, met zijn drie luid sprekende figuren die door de algemene volheid van het licht niet alleen werden bestraald, maar ook innerlijk zo doordrongen werden dat ze niet meer aards leken te zijn en juist daarom ook niet mystiek maar verklarend en overtuigend werkten.

Terwijl ik dit alles op me liet inwerken, was de Basj Nasrani met zijn lezing bij het evangelie van de geboorte gekomen, Lucas, hoofdstuk twee. Hij las juist de woorden van de engelen 'Ere zij God in de hoge, en vrede - - -' toen stopte hij. Hij werd daartoe gedwongen, want buiten verhief zich voor de openstaande hoofdpoort een lawaai dat hem niet toestond door te gaan. Men hoorde het klappen van zwepen. De dicht op elkaar staande mensen werden uit elkaar gedrongen. Voorlopers verschenen die met luide kreten en dreigende koerbatsjen (zwepen) ruim baan maakten, achter hen aan drie grote omvangrijke staatsdraagstoelen die op kleine gebouwen leken en elk door acht dienende lama's werden gedragen. Ze drongen de kerk binnen waar de vromen zo dicht op elkaar stonden dat er zelfs voor een enkele persoon geen ruimte meer leek te zijn. Ondanks dat schreeuwden en sloegen ze zich voorwaarts, met de grootste meedogenloosheid, door de toornige maar stille nog meer samendringende menigte heen tot voor het hoogaltaar waar men de draagstoelen neerzette. Uit de voorste steeg de in kostbare, rituele gewaden geklede Maha-Lama van Ardistan, met alle insignes van zijn hoge 'geestelijke' waardigheid beladen. Uit de beide anderen kropen zijn twee zogenaamde 'oppermisdienaars' tevoorschijn, die met gebedsmolens, gebedsbazuinen, gebedstrompetten, gebedsrammelaars en dergelijke 'geestelijke wapens' uitgerust waren. Deze voorwerpen bestonden uit de rijk met goud en zilver versierde botten en schedels van gestorven lama's. Voorafgegaan door deze beide ondergeschikten steeg de Maha-Lama, terwijl de vierentwintig dragers bij de draagstoelen bleven, omhoog naar het altaar, waar de Mir met zijn officieren en ambtenaren zat. Ook daar was elke plek bezet. Alleen helemaal vooraan bij de balustrade, precies voor de Mir, zijn vrouw en zijn kinderen, was er een smalle, lege ruimte die men daar gelaten had om de heerser wat meer bewegingsvrijheid te geven dan de normale bezoekers van het feest. Daarheen klommen de drie. Ze begroetten de Mir slechts met een nauwelijks merkbaar buigen van het hoofd en wenkten hun dragers, de kussens uit de draagstoelen naar hen toe te brengen. Dit gebeurde. De kussens werden precies voor de Mir zo op elkaar gestapeld dat er drie hoge zitplaatsen ontstonden waarop de drie illustere personen zich toen rustig neerlieten. Het leek nu net alsof onze christelijke kerstviering alleen ter ere of in elk geval onder supervisie van deze drie lama's plaatsvond. Dat hierdoor de Mir en zijn familie van hun uitzicht werden beroofd scheen deze heren niet te interesseren.

Vanwege zijn karakter hield ik het voor onmogelijk dat hij zich dit zou laten welgevallen; maar hij bleef tot mijn verbazing stil. Hij verroerde zich niet. Hij deed niet het geringste om deze meedogenloze mensen in hun beledigende actie te onderbreken. Maar toen ze het zich gemakkelijk hadden gemaakt en triomferend om zich heen keken, stond hij met zijn familie op en kwam met hen naar ons toe op de orgelgalerij waar men hen onmiddellijk de beste plaatsen aanbood.

Tot dit ogenblik had de hogepriester niet verder kunnen lezen. En net zoals hij, had de hele, duizendkoppige menigte moeten wachten. Dat was een weergaloze storing! De uitwerking werd verdubbeld door de brutale manier waarop deze werd uitgevoerd. Men had zich de komst van deze mensen laten welgevallen; maar toen de heerser door hen werd gedwongen zijn plaats op te geven en een andere te zoeken, toen kon men zich niet langer stil houden. Een zacht, dan steeds luider wordend fluisteren en ruisen ging door de grote ruimte. Men had zich in heilige, geestelijke verheffing en ontroering bevonden en was op ruwe wijze hieruit vandaan gerukt. Men voelde zich verontwaardigd. Er verhieven zich stemmen, eerst onverstaanbaar, even later echter duidelijker.
"Er uit met hen!" riep iemand van de galerij naar beneden.
"Ja, er uit, er uit!" antwoordden anderen.
"Eerst de bedienden, dan de heren! Grijp ze; grijp ze!" klonk het vanaf het altaar.
Ik zag dat daar een beweging ontstond om zich van de dragers van de draagstoelen meester te maken. Nog slechts enkele ogenblikken, dan zou er een tumult ontstaan waarvan de afloop niet te overzien was. Toen riep de hogepriester met tegenwoordigheid van geest met luide stem: "Stop! Stop daarmee!" Degenen die al naar voren drong bleven stilstaan. Alle ogen werden op hem gericht. Hij hief het boek met beide handen omhoog en zei: "Omwille van het heilige evangelie, vrede op aarde! Vrede ook hier midden onder ons! Wee hem die deze vrede van ons verstoort! Hij vernietigt daardoor niet ons maar alleen zichzelf. Het betaamt de christen geduld te hebben. We gaan opnieuw beginnen!"
Hij keek bij deze woorden naar mij omhoog. Ik begreep zijn blik. Het was voor hem onmogelijk zomaar met de onderbroken lezing door te gaan. Er was een overgang nodig, en dus begaf ik me naar het orgel en speelde tot ik kon aannemen dat de algemene toorn was gaan liggen en de vergadering weer klaar was voor de eredienst.

Toen de Basj Nasrani daarna het evangelie gelezen had, gaf de begeleiding van het lofgezang mij een voortreffelijke gelegenheid nu ook de zachte, milde registers van het orgel te laten horen. Ik houd vooral van de vox humana, flauto amabile en viola di gamba. Tijdens het voorspel dacht ik aan de oude profetie dat hier in deze ruimte ten tijde van de vervulling niet alleen de Goedheid en de Barmhartigheid hun stemmen verhieven maar dat er ook tonen zouden klinken die men hier in het land nog nooit gehoord had. Dat dit met een hoger, humaner, ethischer en mensheid-historisch doel in verband stond, daarover was er bij mij geen spoor van twijfel. Maar voor een mensenoog spreken beelden die dichterbij liggen duidelijker dan beelden veraf, en dus mochten de stemmen van Abd el Fadl en Merhameh en de tonen van mijn orgel ondanks dat hun waarde behouden. Ik gebruikte de drie aangegeven registers zoveel mogelijk om de bedoelde uitwerking te bereiken, en omdat men zoals bekend de beste resultaten vaak juist met de meest eenvoudige en bescheidenste middelen bereikt, is het dus geen overdrijving van me te zeggen dat mijn 'orgeltrappende' Halef zei dat het net was geweest alsof engelen met elkaar spraken. Hij overdreef zoals bekend graag maar in dit half of driekwart wilde land was het beslist

geen wonder dat juist de zachte, zuivere, op de mensenstem gelijkende klanken van de vox humana het succes hadden dat Halef op zijn overdrijvende wijze beschreef.

Het lofgezang dat Abd el Fadl en Merhameh voordroegen, was, zoals ik al verteld heb, een duet met Arabische tekst. De laatste bestond uit een woordelijke vertaling van de volgende verzen van de honderdenderde psalm: "Loof den HEERE, mijn ziel, en al wat in mij is zijn heiligen Naam. Loof den HEERE, mijne ziel, die uw leven verlost van de ondergang, die u kroont met goedertierenheid en barmhartigheid. Barmhartig en genadig is de HEERE, lankmoedig en rijk aan goedertierenheid, niet altoos blijft Hij twisten, net eeuwig zal Hij toornen. Maar zo hoog de hemel is boven de aarde, zo machtig is zijn goedertierenheid over wie Hem vreezen. De goedertierenheid des HEEREN is van eeuwigheid tot eeuwigheid. Looft den HEERE, al zijn heerscharen! Looft den HEERE, al zijn werken, aan alle plaatsen zijner heerschappij. Loof den HEERE, mijn ziel!"

Abd el Fadl bezat een mooie, krachtige bariton en zijn dochter een mezzosopraan, waarvan men kon zeggen dat die niet uit haar borst maar uit haar ziel kwam. Ik ben geen muziekrecensent en laat het daarom ook achterwege me uit te laten over de voordracht van het duet. Maar ik mag niet verzwijgen dat de uitwerking groot, zo niet uitzonderlijk was. Waar was hier, in de uiterste hoek van de Oriënt, iemand die zoiets al wel eens gehoord had! Alleen al de zeldzaamheid werkte. En dan ook het mystieke. Men zag de zanger en zangeres niet. Ze stonden beiden achter de kerstbomen. Hetzelfde met de orgelspeler. De hoeveelheid licht die de grote ruimte vulde, leek hoorbaar te zijn geworden. De vele verschillende klankkleuren van de orgeltonen waren zeer geschikt illusies op te wekken. Men begreep het niet. En de bariton leek uit de aarde, de sopraan echter uit de hemel te komen. De toehoorders keken af en toe verrast naar boven, dan weer snel naar beneden, al naargelang de vader of de dochter inzette. Bovendien was het de hele omgeving die zeker net zo werkte als de voordracht zelf. Het diepst gegrepen van iedereen die het hoorde, was waarschijnlijk de Mir. Als ik opzij keek, kon ik hem net nog zien. Zijn gezicht was heel anders dan normaal. Het was net alsof hij gehuld was in een handvol warme, blijde zonneschijn die men onmogelijk met het schijnsel van de kaarsen verwisselen kon. Er leken van zijn gezicht zachte, mysterieuze stralen te komen die hij graag wilde verbergen. De ogen van zijn vrouw, die zich eindelijk, eindelijk eens gelukkig voelde, hingen bijna alleen maar aan hem. Wat was ze blij! En ook de kinderen keken vaker naar hem dan ze normaal deden. Ik zag dat hij bijna geschrokken ineenkromp toen ik hem aan het slot van het lofgezang uit zijn verrukking rukte doordat ik een overgang maakte naar het kerklied dat op het duet volgde en de feestpreek moest inleiden.

In deze laatste toonde de hogepriester zich een redenaar die heel goed begreep hoe hij zijn toehoorders moest boeien. Zijn retoriek was makkelijk van taal en ongekunsteld. Wat hij zei, kwam uit het hart en werd onderweg door het verstand gekristalliseerd. Hij was niet alleen een goed redenaar omdat hij goed kon praten, maar omdat een grote gedachte, de verlossingsgedachte, zijn ziel op zo'n manier vulde dat hij heel natuurlijk overstroomde en alles met zich mee nam waarmee hij in aanraking kwam. Ik verwonderde me er dan ook helemaal niet over dat na de gesproken zegen en het beëindigde slotgezang niemand zich eerder durfde te verwijderen dan tot de oude geliefde heer zich nog een keer, twee keer, nog vijf keer, nog tien keer had laten zien.

De Mir was helemaal tevreden. Hij bedankte vóór alles Adl el Fadl en Merhameh. Met de Basj Nasrani kon hij op dit moment niet spreken omdat deze door andere dingen in beslag werd genomen. Toen zag hij de mensen uit El Hadd staan. Hij bleef even staan en ging toen naar hen toe. Deze aarzeling kwam niet doordat hij hen kende; hij had hen nog nooit gezien. Hun vreemde maar flatteuze klederdracht viel hem op. Abd el Fadl kwam er snel bij staan en vertelde hem wie ze waren. Dat verheugde de Mir, dat kon je aan hem zien. Hij richtte het woord tot de den Sjech el Beled: "Jullie komen uit El Hadd? Ik hou van dit kleine, mooie landje, hoewel ik er nog nooit ben geweest en daar ook niemand ken. Ik weet dat zijn bewoners mij vriendelijk gezind zijn. Ze hebben, hoewel ze net zo dicht aan Dsjinnistan als aan Ardistan grenzen, nooit iets tegen mij ondernomen, maar zich alleen maar voordelig voor mij bewezen. Jij bent de Sjech el Beled?"
"Ik ben het," bevestigde de Sjech.
"Dan ben ik jou mijn dank verschuldigd waartoe ik mij verplicht voel. Welk geloof hang je aan? Je draagt de Turban in je hand, hier in de kerk."
"Wij zijn christenen."
"Bij wie wonen jullie? Waar zijn jullie afgestapt?"
"In de karawanserai, waar iedereen woont die vreemd in den vreemde komt."
"Hebben jullie paarden?"
"Nee. Wij zijn arm. We kwamen te voet."
"Jullie zijn niet meer vreemd in den vreemde. Ik ken jullie nu en heet jullie welkom. Jullie zullen mijn gasten zijn. Voor mensen zoals jullie, heb ik altijd plaats genoeg. Over een uur vindt er bij mij in het slot een kerstmaaltijd plaats; daarvoor zijn jullie ook uitgenodigd."
Van dit maal wisten wij nog niets. Het was als bijzondere feestverrassing geheim gehouden. De Sjech el Beled nam deze uitnodiging met een buiging aan die de vrije zoon van de bergen liet herkennen. Ze was hoffelijk maar niet onderworpen. Hij voegde zich, terwijl de Mir zich met de zijnen verwijderde, bij Abd el Fadl en Merhameh. Ik ging nu echter bij de balustrade van het koor staan om te kijken hoe de kerk leegliep. Dit gebeurde op rustige, zeer waardige wijze. Op elk gezicht was een uitdrukking van bevrediging, zelfs geestdrift te zien. Ik voelde me hierdoor gerechtvaardigd aan te nemen dat van nu af aan de verhouding tussen de christenen en de overige bevolking en tot het openbare leven van Ardistan zich heel anders zou ontwikkelen. De Mir had dan wel geen woord gezegd over het gedrag van de Ma-

ha-Lama, maar het stond voor mij vast dat het tot nu toe zo machtige lamaïsme vandaag misschien niet zijn gehele invloed maar zeker een belangrijk deel ervan verloren had. Legde men wat het christendom gewonnen had daarnaast, dan was de afstand dubbel zo groot als vroeger.
De voor het altaar staande draagstoelen werden om eventuele vijandigheden te voorkomen, door rustige mannen omringd. Daarom konden de lama's niet instappen. Ze moesten wachten tot de kerk leeg was. Toen verwijderden ze zich, helemaal ongezien, zoals men zich bij een verloren veldslag uit de voeten maakt.

Toen kraakte plotseling een kanonschot, nog een, nog een en zo verder. Dat kon niet gebeuren zonder dat de Mir daar bevel voor had gegeven, en niet van tevoren maar pas geleden. Dat was een zeker bewijs dat de viering diep en blijvend op hem had ingewerkt en hem aan onze kant getrokken had. Precies hetzelfde zei men ook daarbuiten op de straat. Ik hoorde jubelende kreten en ik ging naar beneden en naar buiten om enkele van de straatjes door te lopen en me verheugd te voelen over de vrolijke wirwar van kerst. Het was bijna zo licht als overdag. Lantaarns en brandende lichten, bijna overal verlichte deuren en ramen! Halef begeleidde me. Hij was buitengewoon trots op zijn huidige prestaties als orgeltrapper.
"Ben je tevreden met me, Sihdi?" vroeg hij.
"Tamelijk," antwoordde ik.
"Waarom tamelijk? Heb je tijdens de dienst ook maar een keer te weinig lucht voor het orgel gehad?"
"Nee. Maar heb je me ook maar een keer een klein beetje meer lucht gegeven dan nodig was? Bewijs het!"
In reactie op deze geraffineerde slechtheid van mij was hij in eerste instantie stil. Hij dacht na. Toen zei hij: "Kon ik het weten dat je meer verlangde dan je nodig had? Dat doet me verdriet! Maar morgen zal ik sneller trappen en je zoveel lucht toesturen dat je van dankbaarheid zult overlopen als je er al niet van ploft; daar kun je zeker van zijn!"

Voor wat betreft het genoemde feestmaal, ik heb geen reden het uitvoerig te beschrijven. Ik was, zoals men van mij zal geloven, door de inspanningen van de laatste dagen en ook van vandaag vermoeid geworden en had rust en slaap nodig. Daarom nam ik van Halef afscheid, nog voor de maaltijd ten einde was, en ging naar mijn woning. Wat de mensen van El Hadd betreft, ze hadden bij mij in de buurt gezeten, maar niet zo dichtbij dat het tot een echt gesprek tussen hen en mij had kunnen komen. Er waren slechts enkele handreikingen, vragen en antwoorden heen en weer gegaan, waarbij ik aan de Sjech el Beled, hoe vaker mijn blik op hem viel steeds meer iets bekends zag, wat ik echter niet kon benoemen, niet precies kon beschrijven. Ik was er wel zeker van dat ik hem nog nooit eerder in mijn leven had gezien. Zou er soms in de kring van mijn bekenden een persoon zijn die een of andere gelijkenis met hem had? Ik dacht na maar kon niemand vinden.

We hadden vandaag onze kamers slechts enkele keren voor korte tijd betreden en werden daarom door onze honden ongeduldig opgewacht. Een bediende had ondertussen voor ze gezorgd. Ze waren allang veel te serieus om nog te spelen, maar deze keer had het hen toch te lang geduurd, en dus hadden ze zichzelf zo goed als het mogelijk was beziggehouden. Halefs Hu en Hi hadden zich zeer zorgvuldig met het tapijt bemoeid en het voer beschouwd als niet voor hen bestemd. Tot de laatste steek was het tapijt vernield. Dat vond de Hadsji leuk. Het viel hem helemaal niet in hen te berispen. Hij verheugde zich daarover en loofde en aaide ze. Toen wij dan in mijn kamer kwamen, bleek dat Aacht en Uucht zich slechts kortstondig met het tapijt hadden afgegeven. Het was door hen maar een beetje terechtgewezen. Het lag namelijk dwars in plaats van in de lengte. Hun aandacht leek veelmeer op de wandbekleding gericht geweest te zijn. Deze bestond uit een dunne stof die deels vastgespijkerd, deels in plooien gerangschikt was om versierende bogen te vormen. En het waren deze bogen, waarmee de dappere honden het niet eens waren geweest. Ze hadden ze zo grondig verwijderd dat ze nu allemaal beneden op de grond lagen en de wanden onbekleed lieten zien, afgezien natuurlijk van de vastgespijkerde gedeelten.

Ik schrok er in eerste instantie van. Deze mij door de anders zo slimme dieren uitgehaalde streek was me natuurlijk niet aangenaam. Maar ze gedroegen zich daarbij heel eigenaardig. Ze waren zich volstrekt niet bewust van hun schuld, maar ze ontvingen ons zo opgewekt en zo zeker van de overwinning alsof ze ervan overtuigd waren een goed, lovenswaardig werk te hebben verricht. Uucht sprong, nadat we nauwelijks binnengetreden waren en nog voor ik een berisping kon uitspreken, naar de ene wand, strekte zichzelf daartegen hoog uit en begon, daarboven te krabben. Toen Aacht dit zag, deed hij precies hetzelfde aan de andere wand. Ik ging er naar toe om de plekken te onderzoeken. Deze wanden waren niet gemetseld maar in elkaar gezet van houtwerk, en in dit hout zag ik kleine, smalle, loodrechte openingen die niets anders konden zijn dan sleutelgaten. Het waren er geen een of twee, maar meerdere, allemaal op dezelfde handhoogte en steeds op een plek waar een plooi van de stof ze helemaal verborgen had. Dat de honden nu precies wisten dat zich hier lege verdachte ruimtes bevonden was vanzelfsprekend. Hoe ze tot deze ontdekking kwamen was nu bijzaak. Ze hadden de prins van de Tsjoban onder zich gehad en vastgehouden; ze kenden dus zijn geur. Hij had de plekken waar de verborgen kasten lagen, zo vaak aangeraakt dat de geur van zijn handen er aan zat. Dat was voor hun fijne neuzen genoeg en verklaarde alles.

Het was vanzelfsprekend dat ik meteen aan de kleine, onbeduidende loper dacht die hij toen hij bij mij probeerde binnen te sluipen, hier verloren had. Hij was goed opgeborgen; ik had alleen geen tijd gehad me met hem bezig te houden. Ik haalde hem en probeerde. Hij paste, paste precies. Ik opende de kas-

ten en trok ze naar buiten. Het waren er vijf. Ze bevatten geschriften en wel zulke belangrijke dat ik meteen zelf de Mir ging halen, en tegen Halef zei ondertussen geen mens binnen te laten.

De Mir was nog in de eetkamer. Hij volgde mij meteen, hoewel ik hem in tegenwoordigheid van anderen niet kon zeggen waar het om ging. Maar onderweg gaf ik hem een aanwijzing die zijn stappen deed versnellen. We zaten toen de hele lange nacht om de papieren te ordenen, te ontcijferen en te lezen. Wij waren heel moe geweest, maar nu gaf het geen vermoeidheid meer; ze was volledig verdwenen. Het handelde zich om de al eerder genoemde samenzwering. Hun geestelijk leider was de Basj Islami die de wens had de schoonvader van de Mir van Ardistan te worden. De ziel ervan was de Maha-Lama van Ardistan die zich vandaag zo uitdagend gedragen had. En hun rechterhand de 'Panter' die het in zijn hoofd gezet had heerser te moeten zijn.

Toen de morgen aanbrak, waren wij klaar en van alles onderricht. Het deed me goed dat de Mir niemand anders om raad vroeg en alleen met mij en Halef de maatregelen besprak die moesten worden genomen. Hij besloot alle opzien te vermijden en wat moest gebeuren in stilte te laten plaatsvinden. Daardoor werd in elk geval veel bloedvergieten vermeden. Allereerst moesten de aanvoerders zo snel mogelijk verdwijnen, niet door ze te doden maar doordat men hen voorlopig door gevangenneming onschadelijk maakte. Dat was bij de Maha-Lama van Ardistan niet moeilijk, bij de Basj Islami en de 'Panter' echter niet zo gemakkelijk omdat ze allebei argwanend geworden waren en zich niet meer in de stad bevonden.

De aantekeningen van de samenzweerders bevatten de namen van zo veel officieren dat de Mir verklaarde aan de trouw en betrouwbaarheid van al zijn troepen te moeten twijfelen. Ik deelde deze mening niet, paste er echter voor op hem dit te vertellen, want voor alles kwam het er mij op aan de waarde van de ondersteuning van de christenen zo hoog mogelijk door hem te laten beoordelen. Het was genoeg hem vooralsnog er op te wijzen dat het huidige christelijke feest zeer zeker in zijn voordeel zou werken en dat geen andere partij, zonder in groot gevaar te komen, het zou wagen de vrede van deze huidige dag te verstoren.

Voor alle onvermoede en onvoorziene omstandigheden stelde ik hem nog eenmaal de Dsjirbani met zijn troepen ter beschikking. Dat stelde hem gerust. Hij deelde me oprecht mee dat het ook zonder de vondst van deze akten van de samenzweerders het met de Maha-Lama uit zou zijn geweest omdat hij de hem in de kerk aangedane smaad niet aan zich voorbij kon laten gaan. Hij was alleen stil gebleven om de viering niet te storen die een diepe indruk op hem had achtergelaten. Hij besloot dat de muren van mijn kamer snel weer moesten worden gemaakt, en dat de geschriften naar zijn woning moesten worden gebracht.

Toen vroeg hij plotseling op een andere, maar ook op heel nadenkende toon: "Weet je wel wat er vandaag op deze dag allemaal gebeurd is, Effendi?"
"Ik denk dat ik het weet," antwoordde ik.
"De vervulling van oude profetieën?"
"Ja."
"Van de ster van Beth Lahem?"
"Ja."
"Van de sage van de grote klok?"
"Ja."
"Nu moet alleen nog de stem van de goedheid en de barmhartigheid hier in de kerk klinken en de Here God van Dsjinnistan naar Ardistan komen, zoals vroeger voordat de rivier weer achteruitstroomde, dan zouden alle profetieën van de wachtende christenen vervuld en de engelen konden berichten dat de vrede nu eindelijk op aarde gekomen was! Lach je, Effendi?"
"O Nee! Dit is een ernstige zaak, heel ernstig!"
"Dat is het ook voor mij, ook voor mij! Tot nu toe is het me een beetje belachelijk voorgekomen; sinds gisteren denk ik daar echter anders over."

Hij greep met zijn hand naar zijn voorhoofd. Het was net of hij wankelde.
"Ook ik ben moe, net als jij, en daarbij ook nog zwak!" vervolgde hij. "Er is de laatste dagen veel op me afgekomen! Ben ik dan echt nog de Mir van Ardistan? Of ben ik een ander die heen en weer geblazen wordt als een veertje die noch gewicht noch de wil bezit? Ook ik moet slapen, moet uitrusten, moet weer tot mezelf komen!"

Toen kreeg hij een andere gedachte. Hij vroeg: "Wat vind je van de mensen uit El Hadd, Effendi?"
"Ze bevallen me," antwoordde ik.
"Mij ook. Vooral de Sjech el Beled! Jammer dat hij zo'n onbelangrijk man is en geen heerser! Men moet ze eren en liefhebben en mee kunnen verkeren! Maar, nu moeten we stoppen! Heb je nog een wens?"
"Nee."
"Denk er aan wat ik je allemaal schuldig ben! Wil je geen dank?"
"Nee."
"Ook voor de christenen niet?"
"Nee. Ze hebben hun verantwoording genomen en zullen die ook later nemen. Bedanken kun je ze niet, dat kan alleen in de hemel!"

Hij keek me aan, zonder te begrijpen, schudde het hoofd en zei alleen nog: "Dat begrijp ik niet. Welterusten!"
Toen ging hij naar buiten.

Hoofdstuk 4 - Naar de "Stad van de doden"

De uitwerking van ons kerstfeest was geweldig. Wie er was wilde niet meer weg. De mensenmassa die in en om Ard kampeerde, vermeerderde zich van dag tot dag in plaats van te verminderen. Er kwamen dagelijks nieuwe pelgrims die wilden deelnemen, en dat bezielde de oude, beste Basj Nasrani tot steeds nieuwe inspanningen en herhalingen. De eerst drie geplande feestdagen werden er zeven, een hele week lang dus. Toen kon hij niet meer, hij moest rusten. Het aanzien van de vroeger verachte christenen was plotseling zodanig gestegen dat men, waar voorheen niemand op gekomen was, hen nu al van verre groette. Men had ingezien dat men niets over hen wist, niets wist over hun aantal of over hun karakter. Niemand had gedacht dat er zoveel waren. Dat was een direct gevolg van hun onderdrukking. Ze hadden het vermeden zich openlijk te onderscheiden. Nu ze echter gehoord hadden dat de Mir welwillend tegenover hen stond, stroomden ze in zulke grote getale toe en namen op zo'n manier bezit van de stad dat men kon denken dat deze alleen christelijke inwoners had. En deze schare bleef zo bescheiden, zo rustig en geciviliseerd dat de heerser verzekerde dat de openbare orde nog zo weinig verstoord was als juist nu, nu een grote menigte van mensen zich in de hoofdstad opgehoopt had. Hij voegde er aan toe: als de straten en stegen met dezelfde aantallen lama's en mohammedanen bevolkt zouden zijn, dan zou het alleen na inzet van de krachtigste middelen mogelijk zijn voortgezette ongeregeldheden te voorkomen.

Het was overigens opvallend, hoe weinig mohammedanen, lamaïsten en andersgelovigen men ontmoette. Ze waren echter niet verdwenen. Ze moesten net zoals eerst aan het openbare leven deelnemen; dat deden ze echter niet meer op hun vroegere manier zoals ze altijd al gewend waren, maar zodanig dat ze zich noch door hun kleding noch door hun manier van doen van de christenen onderscheidden. Ze waren heel plotseling zeer voorzichtig geworden en daar hadden ze hun goede, gegronde redenen voor.
De Mir was namelijk energiek begonnen opruiming te houden onder zijn tegenstanders. De lijsten van de samenzweerders konden hem daarbij als zekere wegwijzers dienen. De Basj Islami was, zoals we weten, al eerder verdwenen. Door de 'Panter' gewaarschuwd had hij de tijd gevonden te ontkomen. Nu verdween ook de Maha-Lama van Ardistan met zijn naaste, beste en trouwste aanhangers en vrienden. Zijn uitdagend gedrag op de eerste kerstdag kon niet de enige reden hiervoor zijn. Het verdwijnen van zijn aanhangers moest op dieperliggende oorzaken teruggevoerd worden, vooral omdat ook nog talrijke andere ambtenaren en officieren niet meer gezien werden maar verdwenen waren, men wist niet waarheen. Dat ging zo enige weken lang door, zonder dat er hierbij iets te merken was van een arrestatiegolf of een ander geweldsmiddel. De betreffende personen verdwenen op een geheimzinnige manier en anderen kwamen op hun plaats, zonder dat er officieel een woord over werd gezegd. Opvallend hierbij was dat de verdwenenen tot de samenzweerders behoorden en dat hun plaatsvervangers trouwe aanhangers van de Mir waren. Dit viel natuurlijk alleen diegenen op die hier vanaf wisten, die zelf dus samenzweerders waren. Die ontging het ook niet dat dit verdwijnen een bepaalde volgorde had. In eerste instantie betrof het alleen de heel hooggeplaatsten, dan de hoge en hierop de hen in rang volgenden. Het ging dus naar beneden, en wel met zo'n ondraaglijke zekerheid dat de ingewijden wel angst moesten krijgen, want ieder van hen kon hieruit opmaken dat en wanneer het de beurt voor hem was. De gedachte kwam dus bij hen op, zich nog voordat het noodlot toe zou slaan, vrijwillig dus, uit de voeten te maken om aan dit vreselijk, ontzettend, onzichtbaar en onhoorbaar verderf te ontsnappen. De verstandigsten onder hen volgden deze gedachte. Er brak een tijd aan waarin een heleboel mensen hun goede, schijnbaar heel zekere betrekkingen en ook de stad verlieten, zonder van tevoren aan te geven waarom ze het deden en waarheen ze gingen. Ik bemerkte dat best wel, paste echter ervoor op hierover vragen aan de Mir te stellen. Er waren andere, voor mij net zo belangrijke dingen die me bezighielden. Dat ik daarmee de studie van dit zeer interessante land en zijn bewoners bedoel, is wel duidelijk. Het was mijn persoonlijke taak hier het land en de mensen precies te leren kennen. Ik begon allereerst in de stad, daarna in de omgeving en toen ook in het verdere land rond te reizen, waarbij Halef mij begeleidde.

Deze zwerftochten werden ons zeer gemakkelijk gemaakt. Door het kerstfeest waren we bekend geworden bij de gehele bevolking. De christenen mochten ons graag. Ze gaven ons informatie. Ze hielpen ons op alle mogelijke manieren. En de anderen die ons hoogstwaarschijnlijk haatten, waagden het niet dit openlijk te tonen. Ze waren gedwongen zich ook vriendelijk tegenover ons voor te doen en ons van dienst te zijn, hoewel we alles wat van hen kwam met de grootste voorzichtigheid beschouwden.

Ondanks dat ik de tijd die me nu ter beschikking stond helemaal voor mijn persoonlijke taak gebruikte, verwaarloosde ik helemaal niet de doelen die ons naar de hoofdstad van Ardistan gevoerd hadden. Ze waren als vervuld te beschouwen, en wel in de ruimste zin van het woord. Wij waren hierheen gekomen om opheldering over de huidige verhoudingen te krijgen, zodat de Dsjirbani deze kennis van zo groot mogelijk nut kon zijn. Hoe gevaarlijk dat voor ons was hadden we wel geweten, maar gelukkig was alles heel anders gegaan dan voor ons mogelijk was geweest vooruit te zien. De Mir had ons al snel lief gekregen. Hij voelde zich verplicht tot dank. Daarom was het hem er niet veel aan gelegen de Dsjirbani als vijand te moeten zien. Hierbij kwamen de nieuwe gebeurtenissen binnen zijn rijk en zijn stad. Hij had de Mir van Dsjinnistan de oorlog verklaard en zijn kerntroepen waren al vertrokken toen hij de twee vernietigende ontdekkingen deed dat hij van de troon gestoten zou worden en dat hij zich niet kon verlaten op de aanvoerder van zijn troepen. Zijn situatie was uiterst gevaarlijk. Toen beloofde ik hem de hulp van de Dsjirbani tegen de opstandelingen. Dat bewees hem dat de Dsjirbani een edelmoedige tegenstander was en bracht hem op de gedachte de dreigende vijandelijkheden tussen hen beiden voor-

lopig te laten rusten. Hij vroeg me of ik hem niet het genoegen wilde doen terug te rijden om met de Dsjirbani over een wapenstilstand te onderhandelen. Deze wapenstilstand was niet alleen helemaal in ons eigen belang, maar hij moest ons ook daarom welkom zijn omdat hij de Dsjirbani na de lange, vermoeiende tocht door de woestijn de tijd gaf op krachten te komen en zijn troepenmacht uit te bouwen en te stabiliseren. Ik was er dus zeker van dat hij het goed zou vinden, ook nadat hij eerst zou weigeren. Maar ik had geen zin deze rit zelf te ondernemen. Ik wilde Ardistan leren kennen, me niet steeds op dezelfde straat heen en weer te moeten bewegen. Daarom maakte ik het de Mir plausibel deze taak aan een ander op te dragen, en dus stuurde hij een van zijn eigen officieren die een door mij geschreven en door de Mir gelegitimeerde brief meekreeg en aan de Dsjirbani werd aanbevolen.

Zo was de stand van zaken toen de Mir mij 's ochtends vroeg toen ik net uitgeslapen was, zijn bediende naar me toe stuurde en me liet vragen of ik al te spreken was. Dat was helemaal niet ongewoon. Hij behoorde net zomin tot de langslapers als ik en het kwam niet zelden voor dat hij op dezelfde tijd als vandaag een vraag of iets anders voor me had. Ik liet hem dus zeggen dat ik al was opgestaan en dat ik hem ter beschikking stond. Toen vroeg hij niet of ik bij hem kwam maar hij kwam naar mij toe. Dat was een zeker teken dat het onderwerp dat zijn gedachten bezighield, haast had en hem volledig bezighield. Toen hij mijn kamer binnenkwam, had hij laarzen aan met sporen, niet voor een korte rijtoer maar als voor een langer uitstapje, en zei haastig, nog voordat hij het gordijn achter zich had laten vallen: "Hij is er! Hij kwam vannacht; heeft me echter niet laten wekken ondanks het grote belang van deze zaak!"
"Wie?" vroeg ik.
"De BimBasji," antwoordde hij.
BimBasji betekent majoor. Deze rang had de officier die hij naar de Dsjirbani gestuurd had. Dat was wel geen hoge rang maar hij had juist deze man gekozen omdat hij hem voor trouw, vaardig en behoedzaam hield.
"Hij is buitengewoon hoffelijk ontvangen en heeft veel succes gehad," vervolgde de Mir. "De Dsjirbani is bereid in te gaan op de wapenstilstand, en heeft verzekerd dat hij mij geen zware voorwaarden wil stellen maar die makkelijk te vervullen zijn."
"Wil stellen?" informeerde ik. "Ze zijn dus nog niet gesteld? En hij heeft ze niet gestuurd door middel van de BimBasji?"
"Nee. Hij was van mening dat zijn en mijn situatie een buitengewoon netelige is. Ons verbond moet per se geheim blijven. Daar hoort ook bij dat de onderhandelingen in het geheim moeten worden gevoerd. We mogen niets op papier zetten; alles moet eerder mondeling gebeuren; en niet door een onderhandelaar maar door onszelf. Daarin heeft hij helemaal gelijk; dat zie ik in. Jij toch ook?"
"Ja," knikte ik. "Ik zie je gekleed voor de reis. Hangt dat hiermee samen?"
"Inderdaad. Hij is de mening toegedaan dat we elkaar tegemoet rijden en elkaar halverwege ontmoeten."
"Welke weg is bedoeld?"
"Dezelfde weg waarover jij gekomen bent. Je kent hem dus. Halverwege deze weg ligt een oude, vervallen moskee, met een bron tussen de muren van het voorhof. In het voorbijrijden zul je die zeker hebben gezien?"
"We hebben daar zelfs gekampeerd!"
"Daar zal de ontmoeting plaatsvinden. Dat zal de plaats van de beraadslaging zijn. Bevalt hij je?"
"Hij is er uitstekend voor geschikt. Werd deze wens van de Dsjirbani je mondeling of schriftelijk gebracht?"
"Alleen mondeling, natuurlijk alleen mondeling. Want zo trouw en betrouwbaar de BimBasji ook is, een brief had verloren kunnen worden en op een of andere manier in verkeerde handen hebben kunnen geraken. Ik vind het juist dat de Dsjirbani zo voorzichtig is. Hij is van mening dat deze voorzichtigheid gebiedt de rit die ons naar elkaar voert op een onopvallende manier te maken. Niemand mag vermoeden wie we zijn en wat we voorhebben. Daarom moet onze troep zo klein mogelijk zijn, en dus moeten we onszelf geen krijgshaftig maar een zo vredelievend mogelijk uiterlijk geven. De Dsjirbani zal slechts vier begeleiders hebben en verzoekt mij dit ook te doen. Hij stelt me zelfs voor wie ik moet meenemen. Kun je raden wie de personen zijn die hij mij genoemd heeft?"
"Twee slechts; in elk geval Halef en ik."
"Juist! Hij wil jullie per se zien. En de beide anderen?"
"Noem ze mij!"
"Het zijn de beide prinsen van de Ussul."
"Dat verheugt me!"
"Mij ook. Ik heb ze onschuldig gekweld en moet ze daarvoor schadeloosstellen. Ze kennen de Dsjirbani. Ze zijn net zo oud als hij. Hun moeder Taldsja is altijd zijn vriendin en beschermster geweest. Ik heb het hun al gezegd en hun gevraagd, klaar te staan. Ze rijden heel graag mee en zijn er heel blij om hun jeugdvriend terug te zien."
"Dat wil ik geloven en ik gun het hun van harte. Wanneer rijden we?"
"Het liefste zou ik meteen opbreken; maar omdat we verschillende dagen afwezig zullen zijn, moet ik voorbereidingen treffen die meerdere uren duren. Toch hoop ik nog voor de middag klaar te zijn. Vind jij het juist dat we maar met vijf personen zijn?"
"Ja, de Dsjirbani wil het zo, en hoe talrijker we verschijnen, des te meer vallen we op."
"Dus geen bedienden meenemen?"
"In elk geval niet voor Halef en mij. Wij zijn het gewend onszelf te bedienen. De beide Ussul zullen ook wel van mening zijn dat de aanwezigheid van bedienden ons alleen maar last zullen geven en ons zullen

storen, ja, het misschien zelfs onmogelijk zullen maken deze zaak geheim te houden. Was betreft jezelf, zo geef ik echter toe dat - - -"
"Je hebt niets toe te geven, niets!" viel hij me snel in de rede. "Ben ik soms anders dan jij?"
"Ik denk van wel!"
Toen glimlachte hij: "Zo, zo! Goed, goed! Dan wil in elk geval niet anders lijken. Ik rijd dus incognito, onherkenbaar of hoe je het wilt noemen. Dus weg met de bedienden! We nemen er geen een mee! Maar we staan onszelf twee pakpaarden toe, met het nodige voedsel en andere dingen die ik noodzakelijk acht. Ook gidsen hebben we niet nodig. Ik ken de weg en jij en Halef ook. Ik heb de kolonel die jullie begeleidde het bevel gegeven alleen de eenzaamste gebieden te kiezen. We hebben alle redenen dat te doen en ons dus op precies dezelfde paden te begeven. De beide Ussul moeten voor deze keer afzien van hun zware reuzenpaarden. Ik geef ze betere en snellere uit mijn stal. Wij zijn dus voortreffelijk bereden en zullen als ik mij niet vergis morgenavond daar zijn. Maak jullie dus klaar en houd je gereed dat ik jullie laat ophalen!"
"Betreft de zwijgzaamheid die we in acht moeten nemen, iedereen?"
"Ja. Of zijn er personen die jij moet zeggen dat je enige dagen weg bent?"
"Ja."
"Wie zijn dat?"
"De hogepriester en de beide zangers, vader en dochter."
"Dat vind ik goed. Dat ben je hun schuldig. Ze zijn je vrienden! Ware, eerlijke vrienden! Ze zouden zorgen om je hebben als je weg zou gaan zonder ze daar iets van te zeggen. Zeg het tegen hen! Maar tegen niemand anders!"
Hierop verliet hij mij, en Halef en ik maakten ons gereed voor de voorgenomen rit die nog veel interessanter zou worden dan we nu dachten.

We gingen nog voor de middag weg, alleen, niet samen. Eerst ging de Mir, alleen. Toen gingen de beide Ussul weg, in een andere richting door de stad. Zij namen de pakpaarden mee. Toen volgden wij, via weer een andere weg. Buiten de stad kwamen we weer bij elkaar.
Ik kan voorbijgaan aan wat onderweg gebeurde, want het was niets belangrijks, en ik wil slechts constateren dat de voorspelling van de Mir dat we het rendez-vous de volgende avond zouden bereiken juist bleek te zijn. We hadden natuurlijk onze honden mee. De Mir reed op een kostbare schimmelhengst met Indisch tuig. De beide Ussul hadden twee sterke, donkere ruinen die ondanks hun kracht graag galoppeerden en ook behoorlijk onvermoeibaar waren.
De ruïne van de moskee die ik als rendez-vous betiteld heb, lag op een vlakke, volledig vrije, steppeachtige omgeving die rondom tot aan de horizon te overzien was. Er was geen enkele reden om extra voorzichtig te zijn. En dat we onderzoekend om de oude, half ingestorte muren reden voordat we naar binnen gingen, gebeurde dat eigenlijk helemaal zonder speciale reden maar alleen omdat Halef en ik dat zo gewend waren. Zo ver als het oog reikte, was geen mens te zien en ook de ruïne bleek leeg te zijn. Er waren geen stappen of een spoor van levende wezens te zien. De Dsjirbani was dus nog niet aangekomen.
We stegen af, verzorgden onze paarden en gingen bij de bron zitten die we al eerder genoemd hadden. Hij had goed water. Tijdens het verteren van het avondeten werd het nacht. We maakten echter geen vuur aan, want we hadden de hele dag heel scherp gereden en we waren daardoor vermoeid; we wilden slapen. En dat deden we dan ook op zo'n overvloedige manier dat geen van ons eerder wakker werd, tot we 's morgens door Ben Rih werden gewekt die plotseling opgesprongen was en luid en aanhoudend hinnikte, zodat de intentie ons opmerkzaam te maken duidelijk was. Ook Syrr stond op maar bleef stil. De honden rekten de hals en spitsten de oren maar maakten geen geluid.
"Ze komen, Sihdi; ze komen!" riep Halef, terwijl hij snel opstond. "Laten we naar buiten gaan om ze te begroeten!"

Terwijl hij dit zei, deed hij het ook. Tegelijkertijd hinnikte ook buiten een paard als antwoord op het hinniken van onze Ben Rih. Maar niet alleen deze ene maar ook een derde, vierde, zesde, achtste. Dat klonk dus alsof we het hier niet met een troep van vijf ruiters te doen hadden maar met een groter schaar die op louter hengsten zat en al zo dicht bij ons gekomen waren dat we de hoefslag konden horen. Ze kwamen in galop naderbij. Halef schreeuwde luid. Toen volgden we hem snel naar buiten voor de ruïne. Wat zagen we? Wel duizend man, een heel regiment regulaire cavalerie die net afzwenkte naar beide kanten om de ruïne te omsingelen.
"Wat moeten die hier?" vroeg de Mir, deels boos deels verwonderd. "Zonder mijn bevel! Ik zal ze laten merken dat - - -"
Hij stopte midden in de zin. Waarom, dat zagen we meteen. Een afdeling van het regiment, laten we zeggen voor Europese begrippen een eskadron, zwenkte niet af maar kwam recht op ons toe, voorop de officieren en daarvoor de 'Panter', de tweede prins van de Tsjoban.
"Te wapen!" riep Halef. "Wij zijn verraden! Men heeft ons bedrogen!"
Ja, te wapen! Maar welke? Zelf had hij er geen bij zich, ik ook niet. We hadden alleen onze messen. De sabel en de beide pistolen van de Mir waren kostbar maar meer voor de sier dan voor eigenlijk gebruik. De beide Ussul hadden ieder een sabel en een geweer; de laatste geschikt voor de jacht, niet ter verdediging. Wat was dat tegenover duizend zwaarbewapende mensen die de moed hadden hun krijgsheer als muiters tegemoet te treden. Tegenstand zou waanzin zijn geweest. Het was beter zich eerst schijnbaar te schikken om later op een geschikt moment te doen wat mogelijk was. Ik fluisterde dat snel tegen de Mir, en hij was verstandig genoeg in te zien dat we op dit moment niets beters konden doen. Hij zei geen woord. Hij knikte naar me om me te verzekeren van zijn toestemming; maar zijn ogen gloeiden, zijn lippen persten zich op elkaar, en zijn handen balden zich tot vuisten; hij kookte van binnen.

Nu waren ze er, dit eskadron. De 'Panter' had zijn mensen nauwkeurig geïnstrueerd. Ze sprongen van de paarden, drongen op ons in en hadden ogenschijnlijk de bedoeling ons uit elkaar te dringen. Toen riep de Mir tegen ons: "Bij elkaar blijven! Pak je messen! Wie me aanraakt, steek ik neer!"
We hadden allemaal messen; we gehoorzaamden zijn bevel. Toen deed men een stap terug. Vanzelfsprekend hadden we geen baat gehad bij de messen als het menens geworden was; maar ze wilden ons leven toch niet in gevaar brengen, en dus nam men er genoegen mee ons bij elkaar te laten en ons terug te dringen in het binnenste van de ruïne, waar bij de paarden onze reuzenhonden stonden, met hoog opgeheven koppen en vonkelende ogen, bereid ons te verdedigen. Het was niet geraden de moed van deze edele dieren in actie te brengen. We riepen hen dus toe te gaan liggen en ze gehoorzaamden onmiddellijk.

Bijna het gehele eskadron was mee naar binnen gedrongen. We waren dus niet alleen buiten maar ook hier binnen in de ruïne zo dicht en volledig omsingeld dat de gedachte snel op de paarden te springen en te vluchten, waanzin zou zijn geweest. De Mir keek geen van hen aan. Hij ging bij het water zitten, het mes in de hand. Onmiddellijk namen de beide prinsen van de Ussul rechts en links van hem plaats, bereid om hem als het nodig mocht zijn te verdedigen. Ik ging met Halef tegenover hen zitten. Wie mijn kleine Hadsji kent, die weet dat hij niet de man was zich door een overval, ook al was het door een heel regiment van cavaleristen, bang te laten maken. Hij deed alsof er geen een van hen aanwezig was, greep naar de nog van gisteravond in het gras liggende etensvoorraad en zei: "We hebben geslapen en wel zeer goed! We gaan nu ontbijten, daarna rijden we verder!"
"Waarheen?" vroeg de Panter.
Hij was, gevolgd door de officieren, op ons toegelopen. Halef deed alsof hij hem niet gezien had en zijn vraag niet had gehoord. Hij opende de pakketten en sneed het aanwezige vlees in stukken om het onder ons te verdelen. We pakten het en aten. Alleen de Mir niet; deze wees het af. Hij was innerlijk zo opgewonden dat hij het niet voor elkaar kreeg ook maar een enkele hap tot zich te nemen. Zijn gezicht was plotseling geel geworden, vies geel. Hij nam van ogenblik tot ogenblik steeds meer en meer die afstotende afzichtelijkheid aan waar ik al eens over gesproken heb.
"Sta op! Ik wil met jullie spreken," begon de Panter.
We verroerden ons natuurlijk niet.
"Sta op! Ik beveel het!" herhaalde hij.
Wij bleven zitten. Toen pakte hij de Hadsji van achteren in zijn nek om hem omhoog te trekken en schreeuwde tegen hem: "Hond, sta op! Ik zal - - -"
Hij kwam met de beoogde dreiging niet verder dan hier, want de vier honden waren opgesprongen, hadden hem gepakt en neergetrokken en van alle kanten flikkerden hem nu de scherpe, glanzende tanden tegemoet, zodat hij moest inzien dat hij verloren was zodra hij het waagde een beweging van verzet te maken. Twee of drie officieren grepen snel naar hun pistolen om op de honden te schieten; maar hij riep snel tegen hen: "Dat Allah mij behoede! Weg met je wapens, weg! Niet schieten; anders verscheuren ze mij!"
Halef wendde zich tot hen en zei: "Die kerel is toch niet zo dom als ik dacht. Hij weet precies wat hij kan verwachten. Jullie hoeven alleen maar je geweer of pistool op ons te richtten, dan rukken ze hem zijn adamsappel uit zijn strot en dan is het ook met de betrokkene uit. Ik ken hem. Hij is de grootste schoft die er op arde is. Wie zijn jullie echter?"
Toen donderde een van hen die de meeste tressen op zijn uniform droeg, toornig tegen hem: "Zwijg! Hij is de nieuwe Mir van Ardistan! Ik was eerst de kolonel van dit regiment maar nu ben ik generaal!"
Toen lachte Halef hem met zijn allergrootste vriendelijkheid in zijn gezicht uit en antwoordde: "Generaal ben je nu, generaal? Dus net zo'n grote schurk als hij? Dan hoor je inderdaad aan zijn zijde! Hu! Hi!"
Terwijl Halef de namen van zijn honden noemde, wees hij eerst met zijn vinger op de tot generaal bevorderde kolonel en toen naar de grond waar hij hem wilde hebben. De uitvoering van dit bevel volgde net zo snel als volledig. Op hetzelfde ogenblik lag de officier precies naast de 'Panter', en geen van zijn ondergeschikten waagde het hem door een bevrijdingspoging in nog groter gevaar te brengen. Halef waarschuwde hen: "Ga rustig zitten en wacht tot we gegeten hebben! Wij zijn het niet gewend ons bij het ontbijt te laten storen. En onthoud dit: elke bedreigende beweging van jullie kant kost zowel de nieuwbakken Mir als ook de daarnet uitgekomen generaal beslist het leven! Na het eten zal ik met hen spreken en ook met jullie! Maar eerder niet!"
Ze keken elkaar aan. Zoiets hadden ze nog nooit meegemaakt! Duizend man tegen vijf, en dan toch zo'n onverschrokkenheid, te meer daar het van zo'n klein kereltje kwam, dat hadden ze niet voor mogelijk gehouden! Ze onderhielden zich zachtjes. Maar de beiden over wie het ging, waren doodsbang voor de geweldige tanden die zo dicht boven hun ogen waren. De generaal beval: "Ga zitten en wacht!"

Hij waagde het bij deze woorden zijn lippen nauwelijks te bewegen en de 'Panter' die toch beslist geen lafaard was, voegde er kort en angstig aan toe: "Doe deze monsters niets! Ik beveel het!"
Toen knorde een van hen: "We hadden ze meteen toen we kwamen, moeten doodschieten. Nu is het echter te laat!"
Ze zochten een geschikte plaats om te gaan zitten en af te wachten wat zou komen. Hun troep deed hetzelfde. Toen kalmeerde de Mir en luisterde naar mijn voorstel dat hij beslist moest mee-eten om tegen de inspanning te kunnen die ons hoogst waarschijnlijk te wachten stonden. We namen de tijd en aten zo gemoedelijk alsof we thuis in het slot van Ard waren. Daarbij bespraken we onze huidige toestand om alles duidelijk te krijgen. Dat deden we natuurlijk met gedempte stemmen om niet door de Panter en zijn 'generaal' te kunnen worden gehoord.
Het was vanzelfsprekend dat we hierheen gelokt waren om gevangengenomen en ergens heengevoerd te worden waar we onschadelijk zouden zijn. Welke plaats dat echter was wisten we niet, maar we

vermoedden dat het de ‘Stad van de doden’ zou zijn die hier veel meer geschikt voor was dan elke andere plek. De Mir zei hierover: "Als de 'Panter' dit van plan is, kunnen we ons zonder angst in dit lot schikken. Ik ken de 'Stad van de doden'. Niet allen de officiële verbanningshuizen en gevangenissen, maar ook de hele wijd uitgestrekte omgeving. Ik heb ze en hun omgeving als knaap in tegenwoordigheid van mijn dienaar en gids doorkruist, want het is het meest interessante oord van heel Ardistan en zit zo vol met sagen, sprookjes en dat soort dingen dat ik niet eerder rust had tot mijn vader mij de toestemming gaf ze onder veilige begeleiding te onderzoeken. Jullie beiden zijn er ook bekend, in elk geval in het deel dat ik jullie als verblijf had aangewezen!"
Deze laatste woorden waren tegen de prinsen van de Ussul gericht. Ze knikten bevestigend en hij vervolgde: "De gevangenissen en verbanningshuizen zijn met bepaalde geheimen gebouwd die het onmogelijk maken een mens die ze kent daar vast te houden. Het is duidelijk dat er maar één is die ze het beste kent, en dat ben ik natuurlijk, de heerser. Als ze ons daarheen brengen, is het voor mij kinderspel om te ontsnappen als ik dat wil. Hier tegenstand bieden is onmogelijk. Bij de eerste poging zouden we meteen onder de voet worden gelopen. Ook de gevangenneming van de 'Panter' en zijn medesamenzweerders kan ons niet redden. Het ogenblik dat men de honden doodschiet, zou onvermijdelijk komen en dan zijn ze vrij; wij kunnen ze niet vasthouden."
"Je bent dus van mening dat we rustig mee kunnen gaan als blijkt dat ze ons naar de ‘Stad van de doden’ willen brengen?" vroeg ik.
"Ja," antwoordde hij. "Ik hoop toch dat we het te weten komen!"
"Misschien ook niet!"
"Laat dat maar aan mij over!" smeekte Halef. "Het is voor jou onwaardig met zulke opstandelingen en bandieten te spreken. Het doet mij echter genoegen hen hun geheim te ontfutselen, voor het geval ze niet zo slim zijn het ons vrijwillig mee te delen. Zijn jullie het daar mee eens?"

Hij had gelijk. En omdat hij voorheen het zo goed gedaan had, kreeg hij van de Mir de toestemming het woord voor ons allemaal te voeren. Dat bracht hem in de welbekende stemming waarmee hij ons zo’n genoegen deed maar zichzelf het meest. Hij pakte toen wij klaar waren, het overgebleven eten bij elkaar, stopte deze in de hiervoor bestemde, naast ons liggende zadeltas en wendde zich toen op zijn joviaalste toon tegen de 'Panter': "Nu hebben we gegeten en zullen verder rijden. Je vroeg daarnet waarheen? Je was nog niet rijp voor mijn antwoord. Nu je ons echter door je soevereine situatie bewezen hebt dat je echt de nieuwe Mir van Ardistan bent, zijn we je het antwoord schuldig. Luister dus: wij rijden met jullie mee."
"Met ons?" vroeg de 'Panter' verbaasd.
"Ja, met jullie!"
"Hoezo? Hoe bedoel je dat? Maar roep je honden bij ons weg! Het is net of hij al bijten wil als ik mijn lippen al beweeg!"
"O nee! Je lippen mag je wel bewegen maar verder niets; onthoud dat! Ik verzoek je dus deze lieve, trouwe dieren nog een tijdje voor lief te nemen! Daarbij herhaal ik dat we speciaal hier gekomen zijn met het doel met jullie nog een stukje verder te rijden."
"Waarheen?"
"Waarheen jullie willen! Wij hebben juist de tijd! En omdat je de nieuwe Mir van Ardistan bent, kan de oude Mir met vakantie gaan om eindelijk eens van zijn werk uit te rusten. En aan welke gids kan hij zich beter toevertrouwen dan aan zijn opvolger van wie de hele wereld weet dat hij zijn trouwste vriend en dankbaarste leerling is. Dus, beslis jij maar waarheen we rijden!"

De 'Panter' schraapte zich de lippen met de tanden. De spot raakte hem en maakte hem opstandig. Hij wist net zo goed als wij dat wij ons moesten voegen, hoewel wij op dit moment de overhand leken te hebben. Het ergerde hem geweldig dat wij, ondanks dat wij ons hier van bewust waren, niet bij de pakken neer gingen zitten maar het met ironie benaderden. Alleen al in zuiver uiterlijk opzicht was de overval niet zo gelukt als hij gedacht had. Hij was ervan overtuigd geweest dat wij hem meteen op het eerste ogenblik in de handen zouden vallen; in plaats daarvan was hij zelf in onze handen gevallen en moest in plaats van de verwachte overwinningsvreugde nu lachende verachting bij zijn teleurstelling accepteren. En het ergste hierbij was dat hij zich uit angst voor de honden niet durfde te verzetten maar zijn boosheid moest inslikken. Men kon het aan zijn stem horen hoe diep zijn haat was toen hij op onderdrukte toon antwoordde: "Ja, ik zal jullie inderdaad daarheen brengen waarheen ik wil en waarheen de Dsjirbani jullie is voorgegaan!"
Deze mededeling was ontzettend belangrijk voor ons. Ondanks dat bezat Halef de zelfbeheersing om onverschillig te zeggen: "De Dsjirbani? Zeg toch niet zoiets doms! Hij heeft in het kleinste vingerkootje meer verstand dan jij in je hele, lege lichaam!"
"Luister eens!" snauwde de 'Panter' toornig. "Hij heeft zich zelfs eerder en nog makkelijker bij de neus laten nemen dan jullie! Hij zit al enige dagen vast in de 'Stad van de doden'! En niet alleen maar samen met die andere, lieve zoon van mijn vader."
"De oudere prins van de Tsjoban?"
"Ja!"
"Je eigen broer?"
"Ja!"
Dit tweede ja klonk bijna triomferend.
"Die heb je ook bedrogen en naar de ‘Stad van de doden’ gelokt?"
"Vooral hij! De schurftige hond die de voorheen aan mij getrouwe Tsjoban afgepakt heeft! Jullie zullen hen beiden zien; jullie zullen hen zien; jullie moeten hen zien! Jullie moeten mee naar hen, en als - - -"

"Moeten?" onderbrak Halef hem lachend. "Wij moeten? Nee, wij willen! Wij zullen jou zelfs dwingen ons naar hen toe te brengen! Wij zullen nu meteen onze eisen stellen. Als je er op in gaat, gebeurt je niets; als je echter weigert, dan verscheuren onze honden niet alleen jou maar ook je zegevierende 'generaal'!"
"Voorwaarden? Jullie? Aan mij? Welke dan?" vorste de Tsjoban.
"Jullie beiden blijven onze gevangenen. Zodra wij de 'Stad van de doden' bereiken, laten we jullie vrij."
"Verder!"
"Wanneer gaan we weg?"
"Ogenblikkelijk. We wilden jullie alleen maar halen en dan meteen weer verder rijden."

"Goed! Luister! Het regiment rijdt voorop, helemaal, geen uitzonderingen. We willen niemand achter ons hebben die plotseling op ons schieten kan. Wij volgen dan op enige afstand. Jij wordt aan de handen gebonden en je edele 'generaal' word aan de handen gebonden. Jij rijdt tussen mij en mijn Effendi, daarachter twee honden. De 'generaal' rijdt tussen de beide prinsen van de Ussul, daarachter weer twee honden. Deze honden zijn niet alleen op voetgangers afgericht maar ook op ruiters. Ze springen op het paard en doden hem in het zadel. Denk dus niet dat het je zal lukken aan ons te ontkomen!"
"Jullie echter ook niet aan ons! Zodra men bij het regiment zou zien dat jullie willen ontsnappen, keert men snel om en rijden ze jullie eenvoudig tegen de grond!"
"Als jullie dat kunnen, dan is het jullie graag toegestaan! Je dreiging klinkt als een bereidwilligheid om op onze eisen in te gaan?"
"Nog lang niet! Wij zijn over de duizend man. Het zou heel dom zijn ons door jullie gevangen te laten nemen!"
"Dat hoeft helemaal niet want jullie zijn al gevangen! Overigens ken je ons. Je weet heel precies dat we geen grappen maken en dat we onze bedreiging zeker zullen uitvoeren als je niet doet wat we willen."
"Welke bedreiging?"
"Luister: we geven je slechts tien minuten de tijd om te beslissen. Als je ons voorstel afwijst, dan nemen we jullie in ons midden en gaan hier weg. Eerst moeten jullie ruiters zich echter op schootsafstand terugtrekken. Zodra ook maar een van hen dichterbij komt, schieten we jullie met je eigen pistolen neer! Denk snel na!"
"En als we doen wat jullie van ons verlangen, dan rijden jullie zonder te weigeren mee naar de 'Stad van de doden'? Is dat waar?"
"Ja."
"En daar laat je ons vrij?"
"Ja."
"Meteen?"
"Meteen! Zonder te weigeren en zonder slinksheid!"
"Is het mogelijk dat wij niet gebonden zijn en tussen jullie in mogen rijden?"
"Nee, absoluut niet."
"We beloven jullie echter - - -"
"Zwijg!" onderbrak de Hadsji hem. "Ik wil geen belofte van je horen. Je bent een opstandeling, verrader, bedrieger en leugenaar. Geen mens gelooft je! Zeg ja of nee; snel!"

Ze spraken korte tijd zachtjes met elkaar toen hoorden we de 'generaal' iets luider zeggen: "Zulke waaghalzige, vermetele, van stoutmoedigheid dolle mensen heb ik nog nooit gezien!"
Hierna deelde de 'Panter' ons zijn beslissing mee: "We gaan op jullie voorstel in als jullie beloven te doen wat jullie beloofd hebben."
"Ik beloof het in naam van allen hier aanwezig."
"Dat jullie niet zullen vluchten?"
"Ja."
"Ons bij aankomst meteen zullen vrijlaten?"
"Ja."
"Onze gevangen blijven en zonder weigeren naar de gevangenis rijden die wij voor jullie bestemd hebben?"
"Ja," antwoordde Halef ook nu, nadat hij heimelijk naar de Mir gekeken had en deze net zo heimelijk geknikt had.
"Ik verlang van iedereen de eed dat jullie deze belofte nakomen!"
"Van iedereen? Een eed?" voer Halef toornig op. "Wat denk je wel! Nog zo'n opmerking en alles is uit! Jij zou de kerel zijn die van ons een eed verlangt! Duizend eden van jou zijn hetzelfde als een miljoen leugens; een enkel woord van ons echter is hetzelfde als honderd eden. Ik heb mijn woord voor allen gegeven; dat moet genoeg voor je zijn en als je het er niet mee eens bent, nemen we jullie nu mee! De tien minuten zijn voorbij! We verlaten nu de ruïne en rijden met jullie naar Ard terug. Ik wil wel eens zien of jullie dappere cavalerie ons zal dwingen jullie neer te schieten!"
Hij stond op en ging bij de beiden staan om hen beide de wapens af te nemen. Toen zei de 'Panter' snel: "Halt, wacht toch even! Ik neem genoegen met jouw woord!"
De Hadsji nam hun desondanks, met opmerkzame assistentie van de honden, de pistolen, messen en sabels af, bracht ze naar ons toe en sprak toen de uitnodiging uit: "Roep je officieren bij je maar niet dichterbij dan op hoorafstand! Deel ze mee wat er is besloten, en geef ze het bevel het exact zo uit te voeren! Maar zorg er voor dat je je plaats niet verlaat! De honden dulden het niet en jullie pistolen die wij nu hebben, zijn, zoals ik zag, geladen!"
Ze gehoorzaamden. Hun officieren mochten niet dichterbij komen dan vijftien passen, verder niet, en kregen precies te horen hoe ze zich tot de 'Stad van de doden' moesten gedragen. Ze waren ontzettend

teleurgesteld. Enkelen morden zelfs zo luid dat men het hoorde; maar omdat ze rekening hielden met onze beide gevangenen, gehoorzaamden ze toch. Ze verwijderden zich en de mensen van het eskadron volgden hen, zodat we nu met onze beide gevangenen alleen in het binnenste van de ruïne waren. Slechts twee van de mannen keerden terug om hun paarden te brengen maar gingen meteen daarna weer weg. Hierop maakten wij ons reisklaar, drenkten en zadelden de paarden, bonden de 'Panter' en zijn 'generaal' de handen, lieten hen hun paarden bestijgen, bonden de teugels aan die van ons vast en stuurden toen Halef, de dappere, naar buiten om te kijken hoe de toestand buiten was. Hij meldde dat onze eisen waren vervuld. Het regiment had zich een stuk van de ruïne verwijderd en wachtte daar om verder te rijden zodra we zouden verschijnen. Toen we naar buiten kwamen, zetten ze zich zoals voorgeschreven onmiddellijk in beweging. Wij volgden hen in hetzelfde tempo, zoals zij voor uit reden.

Om onze stemming te beschrijven, kan ik zeggen dat wij ons als zegevierende overwonnenen voelden. Het vrolijkst was Halef. Hij vroeg hoe hij het gedaan had en nam hierop zijn zeer welverdiende lof met een trots, welbewust lachje aan. Het was niet te ontkennen dat geen van ons het beter had kunnen doen dan hij. Over onze gevangenen kunnen we alleen zeggen dat ze het vermeden ons aan te kijken of zelfs met ons te spreken. De 'Panter' wilde zijn opgekropte woede op zijn paard botvieren. Hij stootte hem de sporen zo in de flanken dat het van pijn steunde. Toen dreigde Halef hem: "Waarom ben je zo wreed? Doe dat niet meer, anders wen ik het je af!"
Toen vond de Tsjoban het toch nodig zijn zwijgen te verbreken. Hij vroeg toornig: "Wat gaat het jou aan? Van wie is dit paard?"
"Of hij van jou is of van mij maakt niet uit! Ik wil niet dat jij een monster wordt die lager staat dan dit arme dier!"
"Jij wilt het niet?" zei hij honend. "Hoe wil je dat doen, kleintje?"
Zoals bekend kon niets de Hadsji zo kwaad maken als wanneer men over zijn kleinheid sprak. Hij veerde ook nu onmiddellijk en dreigend op: "Probeer het eens en je zult het meteen merken!"
"Werkelijk? Meteen? Laat zien!"
Hij stootte zijn paard de sporen in het vlees zodat het met alle vier de benen de lucht in sprong. Wij reden aan zijn rechter- en linkerhand. Ik drong Syrr snel aan de kant zodat hij niet door de hoeven van het mishandelde paard getroffen werd. Halef ging echter niet aan de kant; hij trok snel zijn mes en stak de punt ervan twee-, driemaal enkele centimeters diep in zijn dijbeen.
"Jij waagt het te steken, hond!" brulde deze.
"Dat was voor het paard!" antwoordde Halef. "En dat is voor de hond!"
Hij richtte zich hoog op in de beugels, haalde uit en gaf de dierenbeul zo'n krachtige, luid klinkende oorvijg in het gezicht dat de getroffene hem in eerste instantie verbijsterd aanstaarde; toen wilde hij echter, ondanks zijn samengebonden handen, op hem toespringen om wraak te nemen. Toen pakte ik hem echter bij de arm, hield hem vast en zei: "Halt! Genoeg! Als jouw sporen nog een keer het paard beroeren, bemoei ik me ermee! Wie zich niet als een mens gedraagt maar als een beest, die zal als een beest worden bestraft!"
Zijn geniepige ogen flikkerden en hij wilde er iets tegen in brengen; dat kapte ik echter af door het bevel: "Afgelopen! Geen woord meer!"

Hij gehoorzaamde, maar de gedachte te moeten zwijgen, werkte dusdanig op hem in dat een explosie te voorzien was. Zijn blik bleef hangen aan zijn dijbeen die op drie plaatsen bloedde. Hij gaf zich de grootste moeite zijn boosheid te beheersen maar tevergeefs; na enige tijd brak hij toch los: "Ja, ik zal stil zijn, stil! Maar alleen vandaag! Wacht tot morgen! Dan zullen jullie van angst en ontzetting brullen, schreeuwen en kwaken als een kikker voordat ze in de snavel van een pelikaan verdwijnen!"
Wij antwoordden niet. Toen dacht hij dat wij het door hem gebruikte beeld niet begrepen hadden. Daarom vroeg hij: "Heb je het niet gehoord? De pelikaan dat ben ik! De kikkers echter dat zijn jullie, jullie, jullie!"
Halef lachte vrolijk: "Sihdi, betekent pelikaan niet kropgans?" vroeg hij.
"Ja," antwoordde ik.
"Kropgans dus! De prins van de Tsjoban is net een kropgans! Hij zegt het zelf! Dat is genoeg!"
Ik wil helemaal niet zeggen dat deze ironie van de kleine Hadsji geestig was, o nee, maar hij was helemaal aangepast aan het beschavingsniveau van de 'Panter', en Halef bracht het op zijn geheel eigen manier zodat het zijn doel niet miste. De bespotte was tot zwijgen gebracht. Hij zag in dat het gevaarlijk was met de Hadsji de strijd aan te binden, het maakte niet uit op wat voor manier.

Zijn medesamenzweerder, de 'generaal', bleef heel kalm en onderworpen. Hij bezorgde de beide Ussul, tussen wie hij in reed, absoluut geen last. Net zo stil was ook de Mir die er de voorkeur aan gaf achter ons de allerlaatste te zijn. Hij vertelde me later dat het net leek alsof hij wat er gebeurde niet beleefde maar alleen maar droomde. En ik geef toe dat de situaties en gebeurtenissen waar we ons middenin bevonden, geen normale waren en ons zeer wel de vergissing te dromen konden voorspiegelen. Het ongewone lag niet daarin dat een oriëntaalse despoot zich plotseling en met één klap van al zijn macht beroofd zag, want dat is al vaak genoeg gebeurd en zal ook nog vaak gebeuren, maar de bijkomende omstandigheden die zich aan deze gebeurtenis hechtten als de zijtakken aan een uitlopende dikke tak, die waren het die de indruk van het zeldzame, fantastische, wonderlijke en verbluffende opriepen. Het meest ongelooflijke was in elk geval het gedrag van de beide hoofdpersonen tegenover elkaar. Als duizend schrijvers op de uitnodiging ingegaan waren de samenzwering van de 'Panter' tegen de Mir van Ardistan in een roman samen te vatten, dan had wel geen enkele van hen het nagelaten deze eerste vijandige ontmoeting tussen de beide buitengewoon explosieve karakters zo opgewonden en zo luid mogelijk te laten plaatsvinden. En nu integendeel deze ijzige, sprakeloze stilte! Ze hadden geen woord

met elkaar gewisseld! Juist over de hoofdzaak werd geen woord gesproken alsof het helemaal niet bestond! Wat bijzonder dat de beide partijen in elkaars handen gevallen waren! Wij waren de gevangenen van de 'Panter' en zijn 'generaal' en zij toch ook net zo goed die van ons! Hoe zou dat aflopen?

Het was vooral deze vraag die de Mir het meeste bezig hield, hoewel hij de overtuiging had dat het antwoord niet moeilijk maar zelfs heel gemakkelijk zou zijn. Hij geloofde echt dat wij na onze aankomst in de 'Stad van de doden' des te eerder vrij zouden zijn hoe gewilliger wij ons in de gevangenschap schikten. Dus niet onze bevrijding baarde hem zorgen; zijn angst had een heel andere reden en deze reden was - water!
Toen we onderweg waren, zweeg hij hierover zodat de gevangenen niets zouden horen. Maar toen we kort na de middag stopten om de paarden te laten uitrusten, zonderde hij zich met mij en Halef van hen af om ons wat hij zorgelijk vond, mee te delen.
Ik moet van tevoren zeggen dat we ons nu niet meer op bebouwde grond bewogen. Hier en daar was er nog een eenzaam, karig veld. Ook grote glasvlakten werden steeds zeldzamer. We hadden de steppe bereikt, en juist het deel waar we doorheen moesten, leek het onvruchtbaarste van alle te zijn. Van Ard tot aan de ruïne was onze weg namelijk precies van noord naar zuid gegaan; nu voerde hij precies van oost naar west. Ons doel, de 'Stad van de doden', lag in het westen aan een uitgedroogde stroom, waarvan het water, zoals de bekende sage verteld, bergop naar zijn oorsprong teruggekeerd was. Daar was nu alleen nog maar woestijn, volledig steriele woestijn, waarin de allang uitgestorven maar nog niet vervallen huizen van de voormalige hoofdstad stonden. De steppe ging over in de woestijn, waarin we ons nu bevonden. Hoe verder we kwamen werd ze steeds meer en meer beroofd van gras en voederplanten en uiteindelijk groeiden er alleen nog maar kleine, lage en dorre kruiden die rijk aan etherische oliën zijn en daarom niet door de paarden gegeten worden. Om deze omstandigheid hoefden we ons wat ons betreft geen zorgen te maken want wij waren goed voorzien. We hadden niet alleen proviand voor onszelf mee maar ook enige voedselrantsoenen voor de paarden. En wie weet dat zelfs onze honden als we onderweg waren in de hun aangesnoerde waterzakken water bij zich droegen, die zal het heel normaal vinden dat wij deze waterzakken vanmorgen vroeg in de ruïne opnieuw gevuld hadden en dus rijkelijk van water voorzien waren. Het ging dus niet om ons maar wel om de meer dan duizend mensen en paarden bij wie wij ons bevonden. Waar moest in deze omgeving het nodige water voor hen allen vandaan komen?

Deze vraag werd ook voor ons belangrijker, hoe verder we kwamen. Toen we zagen dat het voor ons uit rijdende regiment stopte om een rustpauze te houden en wij dus ook moesten stoppen, was er rondom geen bron, geen poel, geen een druppel water te bekennen. Mens en dier moesten dus verdorsten. Wij openden echter onze waterzakken, niet alleen voor ons maar ook voor de gevangenen. De honden mochten drinken en zelfs de paarden kregen zoveel als genoeg was om ze in elk geval op te frissen. Toen kregen Halef en ik een wenk van de Mir om bij hem te komen. Hij was afzijdig gaan zitten, bij de gevangenen vandaan om niet gedwongen te zijn zich met hen te bemoeien. Toen we bij hem waren gaan zitten, was mijn eerste vraag aan hem naar water voor onderweg. Hij antwoordde: "Dat is het wat ik met je te bespreken heb.
Op dit moment is deze vraag voor ons nog niet belangrijk, maar eerst dan als we vrij zijn en ons op de terugweg begeven."
"Dan is er dus in de 'Stad van de doden' geen water?" informeerde ik.
"Geen druppel!" antwoordde hij.
"Maar wat ik van jou en van anderen hoorde, laat vermoeden dat er daar mensen wonen, bannelingen, gevangenen en dus ook ambtenaren die opzichtersdiensten verrichten. Al deze mensen moeten toch water hebben!"
"Dat is juist. Dat krijgen ze ook maar niet daar vandaan maar van ver weg, waar een kleine bron is die meer dan honderd voet diep is en waaruit men het water moeizaam omhoog moet halen om het in een groot, extra hiervoor aangelegd regenput te laten lopen. Hieruit wordt het in waterzakken geschept en per kameel naar de 'Stad van de doden' gebracht."
"Hoe ver is deze van de bron vandaan?"
"De kamelen hebben twee dagen nodig om er te komen."
"Heen en terug dus vier dagen?"
"Ja."
Hij keek me daarbij heel eigenaardig aan, ik hem echter ook, want er kwam een gedachte bij me op die me dit tekort aan water in een niet alleen onaangenaam maar zelfs afschuwelijk licht liet verschijnen. Om onbeminde bannelingen of gevangenen te laten verdwijnen hoefde men alleen maar enige dagen geen water naar de 'Stad van de doden' te sturen. De mens verdorst veel sneller dan dat hij verhongert. Ik zei hier echter niets van en vroeg verder: "We hadden ons dus aan de bron met minstens zoveel water moeten voorzien als voor vier dagen genoeg is om op de terugweg daar naar toe niet van de dorst om te komen?"
"Zo is het!"
"Dat is moeilijk, heel moeilijk! Wie zal het water dragen dat we voor zo'n lange tijd nodig hebben? En zelfs als deze vraag weg zou vallen, zou de 'Panter' het toch nog willen verijdelen dat we ontsnappen aan verdorsten."
"Je denkt dat hij onze dood wil?"
"Ik denk het niet alleen, ik ben er zelfs van overtuigd! Hij voert ons een zekere dood tegemoet."
"Of ik hem! Laten we het afwachten! Mijn vertrouwen in hem is toch nog niet zo ver gegaan dat ik hem de geheimen van de 'Stad van de doden' verraden heb! Hij kent ze niet en zal daaraan te gronde gaan! Wat wil hij nu? Waarom zwaait hij naar voren?"

De 'Panter' was namelijk opgestaan, zodat men hem bij het regiment kon zien en gaf met zijn arm het teken dat er iemand komen moest. We hoorden dat hij naar de hekim (arts, dokter) van het regiment vroeg om de steekwonden die Halef hem had toegebracht, te laten verbinden. De Mir had er niets tegen dat dit gebeurde. Nadat men zijn wens vervuld had, was de rusttijd voorbij en de rit werd voortgezet, uiteraard op dezelfde manier als eerst. Er gebeurde niets dat het noemen waard was, en omdat ik ook over de omgeving waar we doorheen reden, alleen te zeggen heb dat die steeds doodser en droeviger werd, wil ik kort zijn en alleen zeggen dat men wilde proberen de bron waarover bij ons gesproken was, vandaag nog te bereiken. De rit die daar voor nodig was, was echter zo lang en zo uitputtend dat we onderweg nog enige malen moesten uitrusten en pas tegen middernacht ons doel bereikten. We konden niets zien van de plaatselijke gesteldheid, want het was nu het afnemen van nieuwe maan en dus was het donker.

De paarden van de cavaleristen waren zo moe dat ze het geen uur langer hadden kunnen uithouden; die van ons hadden de inspanningen voortreffelijk doorstaan. Er werd bevel gegeven kamp op te slaan. Men vormde een dichtgesloten cirkel om ons heen die zo eng was dat we dit niet over onze kant konden laten gaan. Het lag voor de hand dat men zich gedurende de nacht plotseling op ons zou willen werpen om onze gevangenen te bevrijdden. Wij dreigden meteen door te rijden en ze ogenblikkelijk neer te steken als men zou proberen dat te verhinderen. Dat hielp. De soldaten trokken zich zo ver van ons terug dat we ons over elke overrompeling gerust konden voelen. Ondanks dat kwam het niet bij ons op de benodigde voorzichtigheid uit het oog te verliezen. We sliepen niet allemaal tegelijk maar afwisselend, zodat er steeds een van ons wakker was die de anderen kon wekken.
Toen de dag aanbrak, zagen wij dat wij ons aan de voet van een langgerekte heuvelrug bevonden die uit zuivere, zeer harde rots bestond. Deze rots die in elk geval diep onder de grond doorging, was er de oorzaak van dat zich hier ondanks de algehele droogte een bron had kunnen vormen, zij het dan ook op behoorlijke diepte. Hij liep van oost naar west en hield dus alle vochtigheid vast die van het noorden, waar de bergen lagen, naar beneden sijpelde. Afgezien van deze hoogte, was de omgeving zo ver het oog reikte een enkele ononderbroken vlakte, waarin geen enkele hoogte of diepte, niet de kleinste terreingolving was. Zand, zand, waarheen men ook keek; alleen zand, niets anders dan zand! En wel dat soort zand dat als fijngemalen kiezelstenen aanvoelt en door de Arabische bewoners van de woestijn Er Raml el hijavahn (zand van ontzetting) genoemd wordt.

De door de rit van gisteren nog zeer vermoeide troepen sliepen nog steeds toen wij elkaar wakker maakten. Uitgezonderd hiervan waren de wachtposten en een afdeling van ongeveer twintig man die bij de bron en bij de regenput bezig waren. Ze putten ononderbroken water uit de diepte en vulden daar waterzakken mee die daar met honderden opgestapeld lagen. Niet ver daarvan af lagen gedroogde vruchten, verschillende soorten duurzaam gebak en andere etenswaren opgestapeld. Er was zelfs vers vlees van dieren die gisteren pas geslacht waren. Onze gevangenneming was dus niet zomaar geïmproviseerd maar al langer voorbereid. Bepaalde sporen verraadden ons dat alle paarden gedurende de nacht gedrenkt waren, alleen de onze niet. Voor deze was ons eigen water genoeg. Nu dit echter op was, besloten we hen meteen zo veel mogelijk te laten drinken en dan de waterzakken weer te vullen. Nu ging dat nog gemakkelijk en het water vloeide nog klaar en zuiver, terwijl was aan te nemen dat als later de vele mensen zich zouden verdringen, het snel verontreinigd zou zijn.
Het kwam natuurlijk niet in ons op naar de bron te gaan en de 'Panter' en zijn 'generaal' hier waar we nu waren, te laten liggen. Dan zouden ze meteen vrij zijn geweest, terwijl het enige voordeel dat we hadden toch berustte op het feit dat zij zich in onze macht bevonden. Ze moesten dus mee. Maar ze weigerden, op te staan.
"Wat moeten we? Waar willen jullie heen?" vroeg de prins van de Tsjoban. "Willen jullie er soms vandoor gaan? Denk maar niet dat het jullie lukt!"
"Er vandoor gaan? Wij?" lachte Halef. "Voor wie dan? Voor jullie misschien? Wat een onzin! Als iemand verdacht moet worden er van door te willen gaan, dan zijn jullie het. Want buiten jullie is er hier niemand die als gevangenen moeten worden gezien! Wij willen ons wassen; we willen jullie en onze paarden drenken, en we willen onze leeg geworden waterzakken weer vullen."
"Dat is onnodig!"
"Hoezo?"
"Er wordt water voor jullie meegenomen."
"Door wie?"
"Door hen die mij en jullie begeleiden."
"Dus door het hele regiment?"
"Nee. Er rijden maar vijftig man mee. Voor meer zou het water niet toereikend zijn."
"Goed! Zij zijn dus deze vijftig en wij zijn het meerdere waar later niet meer genoeg voor is. We zullen onszelf nu dus moeten verzorgen. Sta op, en kom, anders helpen we je!"
Hij trok de 'generaal' aan zijn kraag omhoog; toen stond de 'Panter' zelf op. Hij vond het toch beneden zijn waardigheid zich net zo te laten dwingen.
"Kijk eens wat je kunt als je wilt!" loofde de kleine Hadsji hem. "Hoe langer je bij ons bent, des te bruikbaarder zul je worden! Is er al besloten hoe laat we naar de ‘Stad van de doden’ opbreken?"
"Als de vijftig klaar zijn, gaan we meteen! Je schijnt er naar te verlangen?"
Dat moest ironie voorstellen. Halef deed alsof hij het niet gehoord had, en antwoordde: "Dan moeten we ons haasten, zodat deze beroemde hoge heren niet op ons moeten wachten. Voorwaarts dus, voorwaarts met de nieuwe Mir van Ardistan!"

Hij schoof de beiden voor zich uit en wij volgden hen, terwijl we hun paarden samen met de onze aan de teugel meevoerden. Niemand hinderde ons. Niemand hield ons tegen. De meeste sliepen nog en allen die wakker waren, wisten dat ze om rekening te houden met hun aanvoerders zich moesten onthouden van elke vijandigheid tegen ons. Bij de bron aangekomen, moesten ze weer gaan zitten en toekijken. Halef drenkte met de beide Ussul de paarden. De Mir stond er stil en stom bij, met een duistere blik bekijkend wat er gebeurde. Hij had de geladen pistolen van zijn beide tegenstanders in zijn gordel steken en zijn eigen erbij. Ik was ervan overtuigd dat hij hen ogenblikkelijk zou neerschieten als ze een vluchtpoging zouden wagen of aan verzet zouden denken. Dat gaf mij de mogelijkheid me vrijer te bewegen. Ik hoefde niet op de gevangenen te passen, en ging naar de proviand om alles wat ik nodig vond zonder het eerst te vragen, uit te zoeken. Toen de 'Panter' dat zag, opende hij al de mond om het mij te verbieden; toen zei de kleine Hadsji hem echter gebiedend: "Zwijg! Houdt binnen wat je in je muil hebt! Want iets goeds is het in geen geval!"
Toen was hij stil. Ik vulde echter al onze foeragetassen tot er niets meer bij kon, en zorgde toen op dezelfde manier ook voor de voederzakken van onze paarden. Toen ik daarbij naar de 'Panter' en zijn 'generaal' keek, zag ik op hun gezicht een honende trek die me duidelijk vertelde: "Doe, wat je wilt; verzorg jezelf met voorraden, zoveel je maar wilt; het is toch nutteloos; jullie zijn ondanks dat verloren, hoe dan ook verloren!"

Toen ik hiermee klaar was, ging ik het puthuis binnen. Ik had hiervoor geen bijzondere reden. Ik deed het alleen om later niet te kunnen zeggen dat ik iets verzuimd had om me zo breed mogelijk te oriënteren. Het binnenste bestond uit vier naakte, kale wanden. Het was leeg. Maar er bevond zich daar een man, een enkele man die op de grond zat en me had zien aankomen. Het was geen soldaat. Toen ik het huis naderde en bij hem binnentrad, verslond hij me letterlijk met zijn wijd opengesperde, angstig kijkende ogen. Terwijl hij opsprong, vroeg hij mij op de haastige, halfluide toon van een mens die iets wil zeggen wat hij eigenlijk niet mag zeggen: "Wie ben je, heer? Zeg me snel, wie je bent?"
"Ik ben een vreemdeling," antwoordde ik.
"Een vreemdeling? Kom je niet uit Ard?"
"Ik kom er vandaan maar ben er niet geboren."
"Ben je alleen?"
"Nee!"
"Wie is er bij je?"
"Wij zijn met z'n vijven. De vier anderen zijn vrienden van mij."
"Is er een hoge, zeer hoge heer bij jullie?" informeerde hij, terwijl hij dicht op me toe trad en de woorden bijna over me heen stortte.
"Ja."
"Wie? Zeg het snel, snel, snel!"
Ik twijfelde; toen ging hij door: "Je kunt, je wilt het zeggen! Je moet het zeggen! Is het soms de Mir? De Mir van Ardistan?"
"Ja," knikte ik.
"Gevangen?"
"Nog niet helemaal maar toch bijna."
"Is hij het die naar de 'Stad van de doden' moet worden gebracht?"
"Ja."
"En jij ook?"
"Ja. Wij alle vijf. Wie ben jij?"
"Ik ben de wachter van de bron en het waterbekken. De Mir is mijn heerser. Ik heb hem trouw gediend en ben hem ook nu nog trouw. Maar ik heb moeten zweren niets te verraden. De Mir moet sterven!"
"Ik vermoed het!"
"Hij moet verhongeren en verdorsten! En niet alleen hij maar ook iedereen die bij hem is. Kunnen jullie dan niet vluchten?"
"Het is best mogelijk maar dat willen we niet."
"Dat willen jullie niet? Dat snap ik niet! Jullie willen niet! Terwijl jullie een zekere dood wacht!"
"Betaamt het de Mir er voor deze opstandige schurken en verraders vandoor te gaan? Buiten dat hebben we ook nog andere redenen ons naar de 'Stad van de doden' te laten leiden."
"Dan moet ik zwijgen. Ik kan jullie niet redden, hoe graag ik het ook zou willen. Maar ik heb jullie gewaarschuwd! Heb je er dan geen vermoeden van wat jullie daar wacht?"
"Ik vermoed diverse dingen. Maar we zien het wel, wij zijn niet bang!"
Hij keek me onderzoekend in mijn gezicht, schudde het hoofd en zei: "Je schijnt er erg rustig onder te blijven, en ik denk dat ik weet waar dat waarschijnlijk door komt. De Mir denkt ingewijd te zijn in de geheimen van de 'Stad van de doden' maar dat is hij niet. Hij kent er enige maar niet alle. Deze geheimen zijn het eigendom van de geestelijkheid en wel van de allerhoogsten onder hen. De regering werd steeds zoveel daarvan meegedeeld wat in de interesse van de geestelijke heerser lag."
"Welke geestelijkheid bedoel je?"
"De mohammedaanse en de lamaïstische."
"Niet de christelijke?"
"O nee, deze niet! Zij zijn eerlijk. Er zijn geen misdadigers onder hen. Ze houden zich steeds ver van zulke verschrikkelijke zaken. Ook heeft men nooit geprobeerd hen in te wijden. Ze werden niet geacht. Ze werden onderdrukt!"
"Je verdedigt ze zo goed. Ben je soms een christen?"
Hij werd verlegen.
"Je kunt het mij gewoon zeggen," zei ik. "Ik ben er namelijk ook een."

"Jij ook? Wat jammer, ontzettend jammer!"
"Waarom jammer?"
"Ik bedoel, jammer om jou! Nu doet het me dubbel en tienvoudig leed om jou! Jullie zijn ten dode opgeschreven. Denk maar niet dat jullie kunnen ontkomen! Volledig bekend zijn de dwaalkamers en de dwaalwegen van de dodenstad maar aan heel weinig. De beste kenner was de Maha-Lama van Dsjunubistan die nu de gevangene van de Ussul schijnt te zijn. Na hem zijn de Maha-Lama van Ardistan en de Basj-Islami het best ingewijd. De laatste was hier nog pas geleden, begeleid door een kleine groep van ingewijden. Ze reden naar de 'Stad van de doden' en bleven er verschillende dagen. Als dat gebeurt, dan gaat het steeds om de voorbereiding voor belangrijke gasten die voor altijd moeten verdwijnen. Nu blijkt dat jullie het zijn om wie het gaat!"

Wat ik daar hoorde, was zeer interessant. De oude Basj-Islami was dus zelfs beter dan de Mir ingewijd in de geheimen van de dodenstad! En omdat hij geloofde dat de 'Panter' zijn dochter tot vrouw zou nemen en haar tot heerseres zou maken, had hij hem zoveel als hem nodig scheen enkele geheimen verraden! Vandaar het vertrouwen waarmee de 'nieuwe' Mir van Ardistan sprak dat we verloren waren! Er waren nog enige belangrijke vragen die ik aan de dappere wachter wilde stellen; die wees echter op een oudere officier die het puthuis met snelle schreden naderde, en zei: "We worden onderbroken. Daar komt de voormalige majoor die nu kolonel geworden is omdat de kolonel tot generaal bevorderd werd. Heb je lucifers om licht te maken?"
"Ja."
"Veel?"
"Niet zoveel. Waarom wil je dat weten?"
"Omdat ze waarschijnlijk nodig zijn voor jullie redding. Jullie zullen lang, heel lang in het donker zijn. Zorg voor lucifers! Zorg voor licht! Ik zag dat je je tassen en zakken ingepakt hebt. Je nam alleen van de grote hoop die de voorraden voor de manschappen zijn maar niet van de toegedekte, kleine die voor de officieren bestemd is. Daar is waarschijnlijk ook alles te vinden wat men nodig heeft om licht en vuur te maken - - -"
Hij had zeer snel gesproken om klaar te zijn. Nu stopte hij want de officier had nog slechts enkele stappen te doen om ons te bereiken.
"Dank je wel!" fluisterde ik hem nog snel toe. "Ik zal dat niet vergeten en de Mir later aan jou herinneren!"

Nu was de 'kolonel' er. "Waarom praat je met deze mens?" voer hij uit tegen mij.
Ik had hem graag net zo grof geantwoord, zei echter tegen me zelf dat ik daardoor de trouwe wachter heel veel schade zou berokkenen zonder er zelf nut van te hebben. Daarom antwoordde ik op de meest onbevangen toon: "Ik vroeg hem naar de diepte van de bron en naar het mechanisme waarmee het water omhoog gehaald wordt. Hij heeft het me verklaard."
"Weet je het nu?"
"Ja."
"Dan ben je klaar met hem. Wees overigens blij dat je water hebt en bekommer je er ook nog eens niet om hoe men het verkrijgt! Ik moet met de nieuwe Mir van Ardistan spreken!"
"Vraag aan de oude Mir of hij het goedvindt!" raadde ik hem aan.
"Oho! Die is afgezet! Die heeft ons niets meer toe te staan of iets te verbieden!"
"Probeer of het je lukt zonder zijn toestemming met de verrader te spreken! Ik waarschuw je! Je brengt hem die je wilt spreken in levensgevaar!"
"Alle duivels! Meen je dit echt!"
"Ja!"
"Jullie zouden hem neersteken of neerschieten?"
"Zeker! En niet alleen hem en zijn medegevangene maar ook jou!"
We hadden het puthuis verlaten en liepen op de plek toe waar zich mijn metgezellen bevonden. Maar bij mijn laatste woorden hield hij zijn schreden in en vroeg: "Mij ook?"
"Ja!"
"Echt, werkelijk?"
"Ik geef je mijn woord!"
Ik zei dit zo ernstig en beslist en trok daarbij de wenkbrauwen zo donker samen dat hij, een veel milder gebiedende toon aanslaand, uitriep: "Maar wat moet men dan doen?"
"Wat je wilt! Jullie leven ligt in onze handen. Als jullie het willen weggooien, hinderen we jullie niet!"
"Maar dat zou ook jullie eigen dood zijn! Onze troepen zouden jullie verscheuren!"
"Wat ze zouden doen, laat dat rustig alleen hun en onze zaak zijn!"
"Maar de instructies die ik gehad heb, zijn geldig tot deze plek, niet verder! Voor wat nu te gebeuren staat, moet ik nog nieuwe bevelen krijgen!"
"Daar hebben we niets op tegen, vooropgesteld dat wij deze bevelen ook horen!"
"Onmogelijk! Ze zijn natuurlijk alleen voor mij, niet voor jullie!"
"Keer dan rustig terug naar vanwaar je gekomen bent! Te verlangen dat we jullie onder vier of zes ogen met elkaar laten spreken, dat is of een brutaliteit of een dwaasheid die niet door ons wordt toegestaan! En daar zie ik nog andere officieren komen. Het lijkt erop dat ze de bedoeling hebben zich bij ons aan te sluiten. Stuur ze onmiddellijk weg! We dulden het niet dat ze onze gevangenen naderen! Als ze niet ogenblikkelijk blijven staan, dan gebeurd er iets wat je niet kunt verantwoorden! Kijk eens naar de Mir! Zie je wat hij doet?"

Ook de Mir zag de personen die ogenschijnlijk naar ons toe wilden komen. Hij trok twee pistolen uit zijn gordel en richtte ze direct op de 'Panter' en zijn 'generaal'.
Toen gaf de 'kolonel' snel de van hem verlangde wenk die gehoorzaam opgevolgd werd, en stootte de woorden uit: "Het is een schande! We hebben jullie in onze macht en moeten toch doen wat jullie, de gevangenen, willen! Denken jullie soms dat we het jullie niet zullen terugbetalen?"
"Ja dat denken we inderdaad!" lachte ik.
"Dan ben ik het nu die van gekte kan spreken, jij niet meer! Moet het dan werkelijk zo doorgaan dat jullie onze twee hoogste superieuren als gevangenen behandelt, alleen om ze als schild voor jullie tegen ons te gebruiken?"
"Ja; dat moet inderdaad zo doorgaan," knikte ik.
"Vandaag en morgen?"
"Vandaag en morgen, tot we in de 'Stad van de doden' aangekomen zijn."
"En dan?"
"Dan laten we jullie vrij."
"En houden jullie je ook aan al het andere wat jullie hebben beloofd?"
"Aan alles! Ik weet waaraan je denkt. We hebben jullie beloofd, na de vrijgave van jullie beide aanvoerders, ons allen zonder tegenstand te zullen laten opsluiten waar jullie willen. We hebben jullie ons woord vrijwillig gegeven; geen mens kon ons daartoe dwingen. En net zo vrijwillig zullen we het ook houden. Als we het zouden breken, zou aan onze eer tegenover mensen zoals jullie zijn niet de geringste afbreuk zijn gedaan. Wij zouden, gedekt door onze gevangenen, van hier weg kunnen rijden, zonder dat jullie in staat zouden zijn ons daarin te hinderen; maar zelfs bij schurken houden we ons woord dat we eenmaal gegeven hebben, en dus - - -"

"Schurken?" onderbrak hij mij, terwijl zijn blik oplaaide. Hij sloeg zijn hand aan zijn sabel en vervolgde: "Eigenlijk zou ik je onmiddellijk moeten neersteken! Of zal ik jou ook een degen laten geven om met me te vechten tot een van ons beiden dood neervalt. Maar je bent vreemd in dit land en kent de redenen niet die ons doen en laten bepalen. De Mir was een tiran, ja meer dan dat, iemand die een schrikbewind voerde, een tuchtroede die iedereen pijn deed die hij aanraakte. Het zijn geen duizenden, maar vele duizenden die door de striemen van deze roede te gronde gegaan zijn. Ontelbaar is de menigte van hen wiens kracht hij gebroken heeft, wiens vrede hij vernield heeft, wiens geluk hij vernietigd en aan wiens ellende hij schuld heeft! Er is geen kwelling die hij niet bedacht heeft, geen marteling die niet hij uitgeprobeerd heeft, en geen angst en pijn die hij niet - - -"
Ik stop hier met zijn redevoering maar hij deed dit niet; hij sprak verder, steeds verder. En terwijl hij dit deed, pakte hij me bij mijn arm en trok me mee, tot bij de Mir om hem al deze punten die hij naar voren bracht, direct in het gezicht te slingeren. Hij was een ereman. Hij sprak met luide stem zodat het ver weg te horen was, wel meer dan tien minuten lang. Hij verweet de heerser niets, en stond rechtop, trots en rustig voor hem en keek hem, zonder ook maar met zijn ogen te knipperen, ononderbroken in de vlammende ogen. Toen de officier klaar was, wendde hij zich weer tot mij: "Zo! Dat was het wat ik hem, de gevoelloze uitzuiger en onderdrukker van zijn volk, te zeggen had! Zijn hele zaaigoed was geweld; zijn hele denken en doen was geweld; zijn hele leven was geweld! Wat kon hij daar anders oogsten dan slechts geweld? Jij die hier vreemd bent, Effendi, is hij met goedheid tegemoet gekomen en jij denkt hem daarvoor dankbaar te moeten zijn. Daarom heb jij je lot aan de zijne verbonden en zult met hem te gronde gaan. Dat betreur ik. Ik zou je wel willen redden. Ik zou je willen aanraden weg te rijden en dit land te verlaten om nooit meer - - -"

"Halt! Zwijg! Spreek niet te veel!" gebood de 'Panter' hem. "Deze vreemde mens die zich met hetzelfde recht om andere mensen bekommert zoals de duivel zich om Allah’s zaligheden bekommert, is nog tienmaal, nog honderdmaal erger dan de Mir! Ze zijn aan elkaar gewaagd, en ik denk er niet aan de een te laten lopen en alleen de ander betaald te zetten waar hij schuld aan is. Je kwam hier naar toe om verdere instructies te halen?"
"Ja," beantwoordde de officier deze vraag.
"Die zijn kort. Dat ons slechts vijftig ruiters begeleiden moeten weet je al. Kies ze uit, want jijzelf bent het die het bevel voert. Ik wil je daarmee voor je openheid belonen hoe je de tiran gezegd hebt wat en hoe we allen over hem denken. Laat hem ons beiden maar als gevangenen zien. Deze belachelijkheid houdt op zodra we het doel bereiken, en dan zullen we zien of hij sterk genoeg is de gevolgen net zo rustig te dragen zoals hij zo-even jouw woorden aangehoord heeft, zonder een woord van verdediging te kunnen vinden. Je moet met je vijftig man niet alleen onderweg maar ook als we overdag of ’s nachts ergens bivakkeren, zo ver bij ons vandaan blijven dat jullie de zielenrust van de afgezette Mir en zijn vrienden niet verstoort. Jullie weten dat ze van angst onmiddellijk helemaal in paniek zijn, zodra er iemand van jullie ook maar op de gedachte komt hen van verre te benaderen. Ons doel is gevangenis nummer vijf waar we hen moeten afleveren. Ik hoop dat we die morgen nog voor de avond bereiken. Zorg er nu alleen voor dat we zo snel mogelijk van hier kunnen vertrekken, want de nieuwe heerser van Ardistan heeft meer en ook belangrijker dingen te doen dan met de oude, de door zijn volk uitgeworpene, in de woestijn rond te rijden. Klaar!"

De 'kolonel' verwijderde zich om de bevelen uit te voeren. Halef keek na of bij het tuig van onze paarden alles in orde was, en ik liep naar de 'kleine' hoop met voorraden waarvan de opzichter van de put gesproken had. Het was met de katoenen doek van een uit elkaar genomen officierentent toegedekt. Toen ik dit dek terugsloeg, zag ik meteen dat alles wat daaronder lag, niet voor de soldaten maar alleen voor de officieren bestemd kon zijn. Er waren veel dingen die helemaal of bijna overbodig waren. Ik wilde niet te lang en te opvallend zoeken, want men hoefde niet te weten wat ik bij me wilde steken.

Gelukkig vielen me meteen bij de eerste blik verschillende doosjes kibritat frentschija (lucifers) op. In de buurt lagen flessen sesamolie die bedoeld waren om van onderweg gevonden eetbare kruiden of bladeren een smakelijke salade te maken. En niet ver daarvan af lagen enige kleine, lichte oriëntaalse dolahs, (koffiekannen) waarbij een lampje met een blikken deksel hoorde. Kleine stukjes katoen en touw waren er genoeg, en zo had ik in twee, drie minuten een pakket bij elkaar dat al het nodige bevatte om de goede, mij door de bronwachter gegeven raad op te volgen. Niemand had er notie van genomen, alleen de 'Panter'. Toen ik het pakket aan het zadel van een van onze pakpaarden bevestigde, riep hij me honend toe: "Denk je soms, onderweg te verhongeren? Belachelijk! In gevangenis nummer vijf krijg je dan des te meer genot!"
Natuurlijk antwoordde ik hem helemaal niet. Ik vond het alleen maar prettig als hij geloofde dat dit pakket alleen maar eetbare dingen bevatte.

Na ongeveer een kwartier zagen we dat de vijftig ruiters met de 'kolonel' aan het hoofd het kampement verlieten en toen op enige afstand daarvan stopten om te wachten tot we zouden komen. We stegen op en volgden. Allen die achterbleven, keken ons na. Wat dachten ze? Wisten ze allemaal wel welk lot ons toegedacht was? Zou er een onder hen zijn die het erg vond dat hij zijn oude heerser afgevallen was? Toen ik me naar hen omdraaide, zag ik dat de wachter op het dak van zijn puthuis geklommen was. Omdat de soldaten alleen naar ons keken, zagen ze niet wat hij deed. Hij hief zijn handen hoog in de lucht en vouwde ze om ons te laten weten dat hij voor ons zou bidden. Ik strekte mijn rechterarm uit en zwaaide om hem te bedanken. De soldaten betrokken dit niet op hem die ze helemaal niet zagen, maar op zichzelf en enkele honderden armen gingen snel in de hoogte om deze vermeende groet terug te geven. Ze zwaaiden nog lang, heel lang naar ons. Dit was natuurlijk niet voor de 'Panter' en zijn medegevangene bedoeld. Er waren er dus nog heel veel die niet zo dachten als degenen die ze moesten gehoorzamen!

De volgorde waarin we reden, was vandaag precies zoals gisteren: Halef en ik vooraan, tussen ons in de 'Panter', achter ons Aacht en Uucht. Hierna de beide prinsen van de Ussul, tussen hen in de 'generaal', achter hen Hu en Hi. De Ussul hadden de pakpaarden naast zich. De Mir was weer de laatste. Hij had sinds de scène met de oprechte, toornige 'majoor' geen woord meer gesproken. Omdat hij het vermeed naar ons voor te rijden, nam ik aan dat hij niet gestoord wilde worden, en ik gaf er de voorkeur aan helemaal niet naar hem om te kijken. De openlijke aanklachten van de 'majoor' waren aangekomen als mokerslagen, en ik hoopte dat er geen mis was geweest. Zoiets overwint men echter niet in korte tijd. Inkeer, rouw en ommekeer zijn broers en zussen die hoe dichter ze bij het doel komen des te langzamer lopen!

Het 'zand van ontzetting' waar ik van gesproken heb, was van de bron uit gezien zo ver het oog reikte aanwezig. Toen we echter over de horizon heen waren, ontdekten we dat het verhoudingsgewijs maar een smalle strook was. Het was afkomstig van de rotspartij, aan wiens voet de bron lag, en lag er aan vast. We bereikten nog in de voormiddag de grens van deze strook en reden toen over een bodem die een leek voor de onvruchtbaarste van alle 'woestijnen' gehouden zou hebben, in werkelijkheid kon men het echter aanduiden als 'verdorst land', en 'versmachte vruchtbaarheid'. Het klonk onder de hoeven van onze paarden af en toe zo hard en onporeus alsof we niet over aarde of steen maar over gegoten metaal reden. Ook het slik van de Nijl is onvruchtbaar als er geen water is. Dan opent het zich in talrijke scheuren en barsten om de vochtigheid in gloeiend verlangen tegemoet te smachten. Hier in de gestorven streek van Ardistan was dit beslist ook al tientallen jaren het geval geweest; toen hadden echter de van alle kanten vrij waaiende winden deze barsten en scheuren doen dichtwaaien en de gehele streek in de staalharde, gladde schaal veranderd en geschoren die ons van alle kanten aanstaarde, zonder ons ook maar een spoor van enig organisch leven te tonen.

Rond de middag merkten we recht voor ons enkele tegen de aardkleur afstekende punten die zich niet bewogen. Het leek alsof ze op ons wachtten en dat was ook zo. Toen we naderbij kwamen, zagen we dat het twee mannen met lastkamelen waren die de opdracht hadden gehad water in waterzakken tot hier te brengen. Er waren nog meer van zulke posten, waarmee men een relaislinie van de bron naar de ‘Stad van de doden’ en weer terug gevormd had. Men weigerde zoals ik al verwacht had ons van deze watervoorraad te geven. De 'Panter' zei dat we toch onze eigen waterzakken en ons eigen water hadden; we maakten echter korte metten en namen wat we nodig hadden. Hij wilde dat we in de ‘Stad van de doden’ zo snel mogelijk zouden versmachten. Wij raakten echter om tegengestelde redenen onze voorraad niet aan om dan later zolang mogelijk bewaard te zijn voor gebrek.
Zo ging het ook ‘s avonds. We vonden daar waar we ons kamp zouden opslaan, weer een post met genoeg water. Het werd ons weer geweigerd maar net zo vergeefs als rond de middag. Wij pakten gewoon wat men ons weigerde, en niemand waagde het ons door handtastelijkheden daarvan af te houden. Dat de vijftig man zich ver van ons moesten houden, is al gezegd. Ze deden het. Ook hun aanvoerder, de majoor, hield het voor niet toegestaan naderbij te komen.

De Mir was steeds achter ons gebleven en bleef ook ’s avonds alleen zitten, bij ons vandaan. Hij had ’s middags al niet gegeten en at ook nu weer niet. Enkele slokken water was alles wat hij tot zich nam. Dat deed me pijn. Ik stond van mijn plaats op en ging naar hem toe. Hij keek toen ik voor hem stond, naar mij op en vroeg: "Je komt naar mij toe? Ben je niet bang?"
"Bang?" antwoordde ik. "Nee!"
"Maar vrezen moeten jullie mij toch! Bang voor me zijn! Voor mij huiveren! Voor mij terugschrikken!"
"Ik denk er niet aan!"
"Denk je dan dat de voormalige majoor die nu plotseling kolonel geworden is, gelogen heeft?"
"Nee."
"Je gelooft hem dus?"
"Ja."
Hij wachtte enige tijd zonder iets te zeggen. Toen vroeg hij verder: "Je houd dus wat hij gezegd heeft voor waar?"
"In hoofdzaak, ja. De feiten op zich zijn waar, alhoewel ze erger lijken door zijn boosheid."
Toen zei hij toornig: "Wat zijn jullie toch allemaal verschrikkelijk eerlijk! Zo plotseling! Zo opeens!"
"Ik ben het steeds!"
Hij keek me weer aan.
"Ja, jij! Jij was het meteen toen je voor het eerst met me sprak!" En op de plaats voor zich wijzend, sommeerde hij mij: "Ga zitten! Hier!"
Ik nam deze uitnodiging aan en ging tegenover hem zitten. Toen ik dat gedaan had, zei hij: "Ik verzoek je het als helemaal voor waar aan te nemen wat ik je nu vertel! Ik heb nog nooit ook maar een ogenblik geloofd de harteloze, wrede woesteling te zijn zoals men mij nu beschrijft. Ik dacht nergens anders liefde te hebben gevonden dan alleen bij mijn moeder, en zelfs deze moederliefde heb ik niet als een verdienste gezien die ik haar moest aanrekenen maar als een aangeboren drijfveer die haar plicht was daaraan te gehoorzamen. Mijn moeder is het enige wezen van wie ik echt gehouden heb en ook nu nog houd, en ik zeg je in alle eerlijkheid dat ik het verwonderlijk vond hoe prijzenswaardig ik gehandeld heb door zoveel dankbaarheid voor een vrouw te voelen die naar mijn mening alleen uit natuurlijke drang handelde en niet uit eigen, vrije wil. Mijn vader was een berekenende, strenge, ja zelfs harde man, en ik ben niet geneigd het mijzelf als een zonde aan te rekenen dat deze eigenschappen van hem door mij geërfd zijn. Hierbij had hij een bepaald soort wreedheid die de naaste mens uit genoegen of zelfs uit wellust wil pijnigen. Ook ik kan, zoals ik nu inzie, wreed zijn, maar alleen omdat ik de gewone, laag geboren mensen voor gevoelloos houd, ongevoelig voor pijn die voor ons hoge naturen onverdraaglijk is. Zoals een knaap de kever, een slager zijn slachtvee, de jager zijn wild en een voerman zijn ezel kwelt omdat ze ervan overtuigd zijn dat ze deze kwelling niet als een kwelling zullen voelen, zo ben ik ook van mening geweest dat mijn strengheid slechts strengheid en geen wreedheid geweest is, omdat er niemand is die deze strengheid zoveel pijn doet als ze mij pijn gedaan zou hebben, aangenomen dat men streng deed tegenover mij. Ik zag al deze mensen die zo diep beneden me stonden als een kudde schapen die door hun wol geen klappen voelen. Aai ze en ze blaten, sla ze en ze blaten; het is allemaal hetzelfde! Zet ze in de wei zodat ze kunnen vreten; iets anders willen ze niet! Omsluit ze ’s nachts met beschermende handen zodat ze niet worden opgevreten, want jij bent het enige roofdier dat ze zodra ze vetgemest zijn zal opeten! Scheer ze zo vaak je wilt! Slacht ze dan en houd je warm door hun zachte pels! Daar zijn ze voor en verder niets; jij bent hun heer, de Mir, hun gebieder! Snap je dat, Effendi?"
"Natuurlijk begrijp ik dat! Dat alles zou ook helemaal juist zijn geweest als jouw beide veronderstellingen waar zouden zijn geweest!"
"Welke veronderstellingen?"
"Ten eerste dat de kever, het slachtvee, het wild en de ezel de pijn minder voelen dan jij, en ten tweede dat jij anders, volmaakter, zachter, hoger en waardevoller bent dan andere mensen. Geloof me: als ik jou zou slachten, dan smaakt je vlees ook niet beter dan ander vlees, en van je botten word geen lekkerder bouillon getrokken als van andere botten. Je hoofd- en baardhaar is niet te gebruiken als een pels en wie het zou invallen uit je huid een schoen, een laars, een zadel of zelfs een leren broek te maken, die zou al snel merken dat ze overtroffen zouden worden door elke kalfs- of ossenhuid!"
"Effendi! Waag je daar niet te veel?" onderbrak hij.
"Ik waag helemaal niets!" antwoordde ik. "Hoe kan het een waagstuk zijn dat ik je de ogen open? Zodra je ziende wordt, kun je niet boos worden maar me alleen maar dankbaar zijn! Je hebt jezelf gehouden voor een 'hogere natuur', en ik heb je bewezen dat je lichamelijk uit precies dezelfde stoffen bestaat als elk ander mens, zelfs als elk schaap voor wiens 'meester' en 'Mir' en 'gebieder' jij jezelf houdt. Als je echt met een goede eigenschap gezegend bent, dan kan het alleen maar op geestelijk-psychisch gebied zijn. Ik vraag je, onderzoek het! Op welk geestelijk gebied heb je je onderscheiden? Ik bedoel, zo onderscheiden dat je het verdient een geestelijke 'Mir', een geestelijke 'Heerser', een 'Vorst van de Geest' genoemd te worden?"

Ik stopte om te horen, wat hij zou zeggen. Hij bleef echter stil. Toen vervolgde ik: "Op geen enkel gebied dus! Je was geen geleerde, geen dichter, geen kunstenaar, geen beroemde theoloog, geen ontdekker, geen uitvinder, geen - - -."
"Maar ik was meer dan dat alles," viel hij mij daar in de rede. "Ik was - - - vorst!"
"Ja, je was vorst dat is waar! Maar wat voor een vorst? Waaraan had je het verdiend een vorst te zijn? Was het door jezelf? Of erfde je deze titel net zo als de fouten die je eerder toegegeven hebt, je gestrengheid, je koude berekening, je wreedheid? Wat heb je als vorst gedaan? Heb je je van andere vorsten of ook voor andere gewone mensen door zegenrijke, gelukkig makende daden onderscheiden? Noem me deze daden! Welke wetten heb je gemaakt om het welzijn van je volk te bevorderen? Waar zijn de wegen, de straten, de scholen, de hospitalen die je gebouwd hebt? Welke woestijnen heb je ge-

dwongen zich in akker- en weideland te veranderen? Op welke manier heb je voor de armen van je volk gezorgd? Wie geeft hun werk en wie geeft hun brood? Waar staan je graanschuren, je voorraadkamers die je kunt openen zodra er misoogsten zijn en de hongersnood door jullie stegen sluipt? Ik weet dat de voormalige heersers van Ardistan geweldige bouwwerken hebben opgericht, waar de zaden en vruchten in onmeetbare hoeveelheden werden opgeslagen. Wanneer heb jij zoiets gedaan?"
Hier hield ik een pauze. Hij zweeg ook nu. Hij zat in elkaar gedoken, de handen over de knie gevouwen en met zijn hoofd naar beneden. Ik zag dat zijn tijd aangebroken was om gehamerd en gesmeed te worden zodat hij zijn slakken kwijt zou raken, en vervolgde dus: "En wat heb je op psychisch gebied gedaan om te kunnen beweren dat je een beter, een edeler, een hoger mens bent dan anderen? Heb je ooit wel eens geprobeerd hier iets goeds of zelfs ongewoons te doen? Hoe stond en hoe staat het allereerst met je eigen ziel? Hoe zou ze er uitzien als je haar weer terug zou geven aan hem die haar aan jou gaf? En de zielen van je vrouw en kinderen? Waar was de zonnestraal, zonder welke zowel je vrouw als kinderen verkommeren en versmachten? Verder de ziel van je omgeving, je hof, je residentie? Ik zag je toen ik hier bij je kwam, in zware, dichte, stralende en protserige gewaden gehuld, zo diep, zo diep dat van jou helemaal niets, niets te zien was. Er waren alleen pronkgewaden, alleen ceremonie, alleen plichtpleging, slechte opsmuk en maskerade, maar geen inhoud, geen leven binnenin, in de diepte! En als er al zoiets was, dan was het vrees en angst, ook leugen en huichelarij, opstand en verraad! En dan eindelijk zelfs de ziel van je volk! Wat heb je voor haar gedaan? Hoe heb je haar voor je gewonnen? Hoe heb je haar naar je toe getrokken zodat ze jou liefheeft, je eert, jou haar vertrouwen schenkt, met jou blij is, met jou lijdt en trouw en gewillig naast jou staat in elke lotssituatie, in elke nood en elk gevaar? Denk eens aan de arme, geplaagde en gemartelde ziel van een onderdrukt volk die elke dag en elk uur bij de troon van haar heerser bedelt, zonder dat hij haar ook maar een minuut opmerkt! Denk je - - -."

Toen sprong hij plotseling op, wierp zijn armen wijd uit elkaar en smeekte: "Stop, stop, Effendi! Je gaat te ver, te ver! Ik zou je willen wurgen! Hier met deze beide handen, zo - zo - zo!" Zijn handen leken klauwen te worden en hij bewoog ze heen en weer alsof hij mijn hals tussen hen had. Zijn tanden knarsten daarbij. Hierop haalde hij diep, diep adem en ging op rustiger toon door: "En toch ben ik bang dat ik als ik je gedood zou hebben, om je zou huilen en klagen als om de enige die ik acht, die ik lief heb en tegelijk - - - vrees! Je bent een verschrikkelijk mens! Een huiveringwekkende moordenaar! Je hebt net iets binnenin me doodgeslagen, iets wat ik voor groot, voor hoog, voor edel, voor oneindig kostbaar gehouden heb! Of je gelijk of ongelijk hebt zullen we nog wel zien! Het is natuurlijk nog niet dood. Het kronkelt nog jammerend en schreeuwend heen en weer, op de bodem, op de grond. De innerlijke mens is niet zo gemakkelijk dood te slaan als de uiterlijke! Ik moet weten wat ik nu moet doen! Of ik moet proberen hem te redden en tegen jou te verdedigen, of dat ik hem na jouw klappen ook nog een trap moet geven en hem daar naar beneden trap waar het voor lijken niet meer mogelijk is weer levend te worden! Geef me tijd; geef me tijd, slechts een kwartier! Als die voorbij, dan kom ik terug!"
Hij verwijderde zich met langzame schreden om in het duister van de nacht te verdwijnen en om met de gedachten die door zijn binnenste stormden alleen te zijn. Toen riep echter de 'Panter' die dat zag, op dreigende toon: "Halt! Blijf hier! Wie wij ervan verdenken te willen vluchten, die wordt door mijn ruiters gepakt!"
De Mir keerde om maar zonder zich tot een antwoord te verwaardigen en zette zich neer waar hij eerst gezeten had.
"Effendi," zei hij, "probeer jij maar te slapen, ik kan het niet! Je hebt een poort in mij geopend, niet zachtjes, voorzichtig en tactvol zoals men de deuren van vreemde kamers pleegt te openen, maar met geweld, vuistslagen en trappen met de voet, waardoor deze poort verpletterd en in elkaar gevallen is. Aan de andere kant van deze deur is het helder en warm en licht. Er dringen gedachten en gestalten naar binnen, van het bestaan waarvan ik tot vandaag nog niet heb afgeweten. Ik moet ze bekijken, ik moet ze onderzoeken; ik moet met ze spreken; ik moet aan ze vragen wat ze willen. En dan moet ik ze zeggen of ze mogen blijven of niet. Heb geduld tot ik met ze klaar ben; morgen vertel ik je alles!"

Hij ging liggen, nam zijn zadel als hoofdkussen, ging onder het uitstoten van een zware diepe zucht liggen en lag nu stil en onbeweeglijk, de ogen omhoog gericht naar de sterren, en ik had op dit moment maar één hartelijke wens dat ook in zijn binnenste de sterren zouden opgaan, zonder welke elk mensenleven, ook al is het nog zo kunstmatig helder verlicht, toch niets anders dan duisternis is. Ik wilde niet bij hem weggaan en haalde ook mijn zadel op. Ook ik kon niet onmiddellijk de slaap vatten. Als een ziel tijdens de geboorte van een leven worstelt, moet men hem laten voelen dat raad en hulp nabij is.
Er was bijna een uur voorbij toen hij zich voor de eerste keer weer bewoog.
"Effendi, slaap je?" vroeg hij.
"Nee," antwoordde ik.
"Ga maar slapen! Heb geen zorgen om mij! Ik heb niet voor niets jullie kerstfeest gezien, zelfs meegevierd, niet alleen uiterlijk maar ook innerlijk! Mag ik je het resultaat van het afgelopen uur meedelen?"
"Graag!"
"Luister: de oude, moedige majoor, die me vandaag zo zwaar aanklaagde en nog zwaarder beledigde, zal niet alleen kolonel maar zelfs generaal zijn. Zodra we gelukkig zijn thuisgekomen, zal het eerste zijn wat ik zal doen hem deze bevordering aanzeggen. Ben je tevreden met me?"
"God zegene je!" antwoordde ik, verheugd over deze grote, moeilijke overwinning die hij op zichzelf behaald had. "Ja, God zegene je! In dit ene uur dat je hier gelegen hebt zonder je te bewegen heb je meer gepresteerd dan vroeger in lange jaren!"
"Dan vraag ik je, ga slapen! Het is genoeg dat ik de nacht doorwaak. Ik wil niet dat je vanwege mij je nachtrust moet missen. Laten we dus zeggen: welterusten!"

"Welterusten!"
"Na deze woorden draaide ik mij op mijn andere zij en sloot de ogen. Wat was ik blij! Ik had wel geweten hoeveel ik waagde toen ik zo recht voor zijn raap en zonder opsmuk hem mijn mening zei; maar hij was geen mens van namaakziler of klatergoud maar van echt, zuiver, innerlijk kerngezond materiaal dat door het hameren slechts veredeld en versterkt wordt en niet verzwakt of degenereert. Hij had de proef doorstaan, en ik had grote hoop dat hij het hier niet bij zou laten zitten maar zich volledig uit zichzelf tevoorschijn en omhoog zou werken. Deze gedachte gaf me zoveel rust dat ik al snel insliep en de allerlaatste was die de volgende morgen ontwaakte."

Op de tweede dag van onze rit spreidde de streek waardoor we kwamen, langzamerhand een heel ander, voor mij zeer interessant gezicht ten toon. Hij werd levendiger. Doordat ik me van deze uitdrukking bedien, maak ik me eigenlijk schuldig aan een logische tegenspraak, want hij werd levendiger door - lijken. Wij stootten namelijk, eerst zelden, al snel meer en meer, op sporen die ons verraadden dat deze afschrikwekkende verlatenheid eens bewoond was geweest. We zagen lijken van huizen die of alleen of in kleinere groepen, soms zelfs als hele, uitgestorven dorpen op onze weg lagen. Waar ze met meerdere bij elkaar stonden, bleek dat er hier vroeger een beek, een riviertje of een ander stromend of stilstaand water was geweest. Deze lijken waren of slechts deels of ook helemaal behouden. We zagen talrijke steengroeven liggen die een uiterst duurzaam, resistent materiaal geleverd hadden. De dorpen met hun stenen huismuren en van onverwoestbaar leem gemaakte, platte daken zagen er uit alsof ze niet eeuwen geleden, maar eerst voor korte tijd door hun bewoners verlaten waren. De lange duur van het verlaten zijn werd de kijker eerst duidelijk als hij uren en nog eens uren lang zich vergeefs moeite gegeven had een boom, een struik, een kruid of zelfs maar een grashalm te ontdekken. Bomen waren er wel, in de voormalige tuinen die aan de vroegere wegen lagen, die men alleen nog maar kon vermoeden maar niet meer kon zien; maar ze waren ook niets meer dan lijken. Het maakte een oneindig treurige, soms zelfs gruwelijke, zelfs spookachtige indruk, de overgebleven, bleke skeletten van deze bomen, soms ook struiken te zien staan. Ze waren beroofd van hun bast, door de stormen geknakt en gebroken, en schreeuwden een ach en wee tot de hemel omhoog, dat des te deprimerender werkte als men het niet kon horen. Men had een onbeschrijflijk gevoel bij het zien van de overblijfselen die ons zonder schors, bladeren of naalden al van verre in levenloze naaktheid aanstaarden, ik zou bijna willen zeggen: aangrijnsden. Slechts weinig langskomende mensen waren daar gestopt om het materiaal te gebruiken voor een kampvuur; iedereen had zich gehaast deze huiveringwekkende plek zo snel mogelijk achter zich te laten. Wij ook.

De Mir wist in deze eigenaardige streek die eigenlijk een ononderbroken Godsakker van boom- en huislijken was, heel goed de weg. Ik heb al gezegd dat hij in zijn jeugdjaren met zijn opvoeder en begeleiders de ‘Stad van de doden’ en zijn omgeving vaak doorkruist had om deze te leren kennen. Vandaag bleef hij niet achteraan en alleen rijden maar hij kwam naar voren naar me toe en haalde me bij Halef en de 'Panter' weg om met me te kunnen praten. Dat gebeurde natuurlijk op zo’n afstand van de laatste dat deze niet kon horen wat we met elkaar bespraken. Ik hoorde hoe de verlaten dorpen heetten, waarheen de onzichtbaar geworden wegen voerden, wat de voormalige bewoners beleefd en gedaan hadden, en al het andere wat de heerser hierover wist. Hij beschreef me ook de ‘Stad van de doden’ zelf, maar ik laat het achterwege zijn beschrijving hier weer te geven omdat het te lang zou worden. Hij noemde ook de daar aanwezige gevangenissen, waarin uitsluitend militaire en politieke gevangenen en geen anderen werden opgesloten. Hij had ze allemaal doorkruist en kende ze precies.
"Ken je ook de nummer vijf waarin we opgesloten zullen worden?" informeerde ik.
"Zo goed als alle anderen," antwoordde hij.
"Heeft deze een geheim?"
"Nee, o nee!"
"Weet je dat zeker?"
"Heel zeker!"
"Maar de wachter van de regenput meende dat je niet alle geheimen weet die er zijn!"
"Zo? Meende hij dat? Wie heeft hem dan gezegd hoeveel of hoe weinig ik over hen weet? Hij kan alleen maar vermoeden, niet weten. Hij is slechts een kleine, onbeduidende ambtenaar die de bron, de regenput, de waterdragers en hun kamelen onder zijn toezicht heeft. Zulke lieden wijdt men toch niet in. Wat heeft hij je gezegd?"

Ik herhaalde voor hem mijn hele gesprek met deze man. Toen leek hij toch bedenkingen te krijgen.
"Tot nu heeft hij niets geweten," meende hij. "Nu heeft hij echter afgeluisterd. Hij heeft gehoord wat de soldaten of zelfs de officieren onder elkaar bespraken. Deze drie dus die hij genoemd heeft, weten meer dan ik? De Maha-Lama van Dsjunubistan, de Maha-Lama van Ardistan en de Basj-Islami die ik liet ontkomen omdat jij me ertoe dwong. De eerste is nu ongevaarlijk; hij bevindt zich bij de Ussul. Ook de tweede kan me geen schade meer doen. De derde hoop ik echter snel weer te pakken en dan komt het niet bij me op hem nogmaals vrij te laten!"
"Is het wel juist hier van onschadelijkheid en ongevaarlijkheid te spreken?" vroeg ik. "De personen kunnen je niets meer doen; dat wil ik wel toegeven maar voor de rest blijft het hetzelfde."
"Wat dan?"
"Dat deze drie meer weten dan jij. Als dat waar is, zijn er dus geheimen die je zelf niet kent en die dus voor ons uitzonderlijk gevaarlijk kunnen worden."
"Aan dit gevaar ben jij schuld, ik niet!"
"Hoezo?"

"Als jij me niet gevraagd had de Basj-Islami te laten lopen, dan had hij de 'Panter' niets over de geheimen van de 'Stad van de doden' kunnen verraden!"
"Je vergist je! Ik ben ervan overtuigd dat ze beide het al volledig met elkaar eens waren voordat je ze liet lopen. Je hebt me daarnet tweemaal, kort achter elkaar, dit verwijt gemaakt; dus haast ik me je te zeggen dat ik weliswaar de Basj-Islami voor een fanatieke, in principe echter welwillende en rechtvaardig denkende man houd, en dat het mijn gewoonte is fouten die ik begaan heb weer goed te maken. En we moeten eerst nog maar eens zien of wat jij een fout vindt ook werkelijk een fout is. Als we nu een gevaar tegemoet rijden, dan ligt het niet aan mij maar aan jou, namelijk aan de mogelijkheid dat je nog niet alle geheimen kent waarvan je beweert ze te kennen. Voor alles komt het er op aan of gevangenis nummer vijf in werkelijk zo onverdacht is als je denkt. Mag ik je vragen of hij alleen staat of dat hij met andere gebouwen verbonden is?"
"Hij staat helemaal alleen. Niet ver van de oever van de uitgedroogde rivier. Hij is heel robuust gebouwd, vierhoekig, bestaand uit een begane grond en een eerste verdieping, met een plat dak, boven met kleine gevangeniscellen, beneden echter met grotere gevangenisvertrekken waar wij waarschijnlijk zullen worden ondergebracht. Hij ligt op een binnenplaats omgeven door een manshoge muur."
"Is deze binnenplaats klein?"
"Nee, zelfs zeer groot, want daar staat de woning van de hoogste cipier van alle daar aanwezige gevangenissen, en daar tegenaan gebouwd staan enkele lage voorraadkamers en stallen waar men onze paarden zal onderbrengen."
"De gevangenis heeft dus geen dubbele muren of soortgelijke dingen waar achter zich een geheim, een gevaar dus dat we niet vermoeden, kan zijn verborgen?"
"Nee. Het is ook niet nodig op zulke geheimen te moeten vertrouwen, want het gebrek aan water is reden genoeg elke vluchtpoging te verhinderen. Wie het waagt te vluchten, moet onderweg versmachten. Daarom moeten we al ons water opsparen, anders zijn we net als alle anderen verloren! Ik hoop dat je nu op dit punt helemaal gerustgesteld bent"
Helaas was ik dat dus niet. Integendeel zelfs! Zijn vertrouwen leek me redelijk ongegrond en gaf me juist de tegenovergestelde indruk, niet wat ik beoogde. Ik zei hier echter niets van, nam me echter voor mijn normale voorzichtigheid te verdubbelen en geen enkele stap te doen zonder die tevoren van alle kanten overwogen te hebben.

We kwamen op deze dag driemaal langs een waterrelais, een keer in de ochtend, een keer rond de middag en eenmaal in de namiddag. We deden hetzelfde als gisteren; wij spaarden ons water en bevredigden onze behoeften met wat we bij de posten aantroffen. Hoe verder we vandaag kwamen des te talrijker werden de uitgestorven getuigen van een vroegere, vol levenskracht pulserende cultuur. We maakten hieruit op dat we de residentie uit die oude tijden naderden. Het land was bergachtig geworden, en toen we kort voor de avond de brede rug van een langzaam stijgende maar zeer hoge golving in het terrein bereikten, zagen we ons doel diep beneden voor ons liggen.
Op een andere, beter geschikte plaats zal een uitvoerige beschrijving van deze eigenaardige dodenstad worden gegeven; voor nu zijn enige korte opmerkingen genoeg.
Het dal van de verdwenen rivier liep hier precies van noord naar zuid; de nu uitgedroogde rivierbedding deelde het in twee ongelijke helften, een oostelijke en een westelijke; de eerste, waarop we als eerste neerkeken, was beduidend breder dan de andere. Daar stond de eigenlijke, ik zou willen zeggen, de burgerlijke stad, terwijl het aan de overkant liggende deel zich meteen bij de eerste blik als militaire stad, als vesting kenschetste. We zagen honderden straten, straatjes en stegen met duizenden en nog eens duizenden tempels, kerken, moskeeën, paleizen, huizen en hutten. En dat alles maakte een heel onbeschrijflijke indruk van verlatenheid, van levensloosheid, van dood. Er was geen spoor van plantengroen, van dierlijk - en menselijk leven. En toch waren de uitdrukkingen 'levensloosheid' en 'dood' niet helemaal juist. Het woord 'slaap' was misschien beter geweest maar toch ook weer niet. Er is helemaal geen goede uitdrukking voor het gevoel dat me met machtige, onweerstaanbare vuisten pakte toen mijn verbaasde blik op deze ongewone, starre, doodse, lege huizenzee viel. Deze gebouwen stonden nog net zoals ze al honderden jaren daar gestaan hadden. Bijna niets was vernield. Alleen de wat verder weg gelegen hutten van de armen waren veranderd in ruïnes, in vormeloze hopen die echter niet van stof en aarde waren maar zo hard als ijzer.

En mooi was ze geweest, deze voormalige hoofdstad en residentie van Ardistan! Als ik er aan dacht hoe de zeldzaam gevormde hoogten waartussen ze lag, bebost en met groene, bloeiende tuinen bedekt zou zijn, dan viel me geen Europese grote stad in waarvan ik had kunnen zeggen dat die hiermee te vergelijken was. Nu lag ze daar als een lijk! Nee, niet als lijk! Ook deze uitdrukking is verkeerd! Het is misschien beter aan een winter zonder sneeuw en ijs, zonder vorst en koude te denken die al het leven in de diepte drijft zodat elke spoor ervan verdwijnt. Als echter van verre al de voetstappen van de lente klinken, dan klimt het weer omhoog en begin in de sappen en in de bloesems van voren af aan te kloppen. In bloei - - - ja dat is het juiste woord dat dichter bij de betekenis komt dan alle andere. Deze stad lag voor ons als het in onmacht ter aarde gezonken lichaam van een mooie vrouw, waarbij elke druppel bloed uit haar gezicht geweken is. Bleek, doods, bewegingsloos! Maar zodra het bloed uit het hart terugkeert, zal de onmachtige opspringen; haar ogen zullen oplichten, haar wangen gloeien, en vanwege de doorstane bewusteloosheid wordt ze ons nog liever en dierbaarder dan ze al was. Zo was het ook met het voormalige Ard. Alleen maar het verdwenen water hoefde terug te keren om alle nu leegstaande paleizen weer met mensen te vullen en een nieuwer, zuiverder en hoger staand leven dan daarvoor door de straten en stegen te laten gaan. De zon was bijna tot de horizon neergedaald, en toen ze nu haar stralen over de huizenzee liet glinsteren, was het net alsof er beweging in de starre lijnen kwamen

en alsof er ontelbare van de verdwenen zielen op de bergweg waren om ons die in het avondrood stonden, te begroeten.

Aan deze overpeinzingen maakte de commanderende officier die met zijn vijftig ruiters ons ver vooruit was gereden, snel een einde omdat hij niet zoals wij gestopt was om de 'Stad van de doden' te bekijken. Hij riep naar ons. Hij vroeg ons niet langer te wachten, want de weg naar de gevangenis nummer vijf was nog ver en het zou nog maar een half uur licht zijn. Wij volgden zijn oproep.
Toen ik tijdens de rit bergafwaarts mijn blik over de cycloopmuren van de vestingstad aan de overkant liet glijden, kwam er toch een gevoel van angst over de afloop van het huidige avontuur bij me op. Deze muren en torens waren zo sterk en zo hoog dat voor iedereen die er zich eenmaal achter bevond, ontkomen onmogelijk is. Daarom vroeg ik de Mir maar zo dat alleen hij het hoorde: "Worden we soms daar verderop opgesloten?"
"Nee," antwoordde hij. "Maar zelfs als dit het geval zou zijn, hoef je geen zorgen te hebben. Ik ben daar bekend. Ik hoef maar te willen en ik ben vrij."
"Waar ligt onze nummer vijf?"
"Nog voor de sterke vestingmuren die je bang lijken te maken. Je ziet de diepe bedding van de rivier en de drie stenen bruggen die er over heen lopen. De tegenoverliggende oever is kunstmatig gemetseld. Zie je die grote, wijde opening die zich in deze muur bevind? Ongeveer onder de middelste brug?"
"Ja. Het lijkt op de monding van een vroeger, onderaards kanaal."
"Niet van een kanaal maar van een zijriviertje dat eerst open in de hoofdstroom stroomde, later echter overdekt is. Boven deze monding ligt een groot, vrij oeverplein, waar je aan de westzijde een vierkante muur ziet die om twee gebouwen heen loopt, een hoofd- en een bijgebouw. Het eerste is onze gevangenis nummer vijf, de laatste de woning van de hoogste cipier die ik al genoemd heb."
"Hm! Deze gevangenis ziet er helemaal niet zo ernstig en bedenkelijk uit!"
"Dat is hij ook niet, helemaal niet! Geen mens zal ons daar kunnen vasthouden! Vluchten is niet onmogelijk maar zelfs gemakkelijk. Je doet het alleen niet om de simpele reden dat je onderweg moet versmachten omdat je geen water hebt. Wij hebben echter nog alle waterzakken vol."
"We hebben ook veel nodig! Vijf mensen, zeven paarden en vier grote honden! Die willen drinken! Het gaat om ons leven en dan moet men niet te zorgeloos zijn. De hoofdvraag is nu echter of onze nummer vijf echt een eerlijk gebouw is; daar bedoel ik mee of hij geen slinkse valdeuren, dubbele muren of dat soort dingen heeft."
"Dat kan ik rustig tegenspreken. Ik heb als knaap bij de toenmalige oppercipier gewoond en ben in alle hoeken en gaten geweest. Als er zoiets zou zijn, zou ik het zeker hebben gevonden of de oppercipier zou het me hebben laten zien, zoals hij me al het andere heeft laten zien wat niemand mocht weten."
"Ik hoef me hierover dus geen zorgen te maken?"
"Absoluut niet!"

Hij zei dat op zo'n overtuigde toon dat ik hem geloofde. Het zou hem ook hebben beledigd als ik nu nog steeds niet tevreden was geweest. We reden nu stil de berg af in rechte lijn door de stad, op het laatst over de middelste brug, en bogen toen links naar het genoemde vrije plein waar aan de westzijde de gevangenis lag. Het zag er wis en waarachtig niet als een gevangenis uit! Ik heb al verteld dat de muur eromheen niet hoger dan een man was.
Elk kind kon er overheen klimmen. Toen we er heel dicht langsreden, keek ik vanuit het zadel, zonder me in de stijgbeugels te hoeven oprichten, heel gemakkelijk op de binnenplaats. We konden het hoofdgebouw helemaal zien. Het had geen enkele ruit, zowel op de begane grond als de eerste etage. De vensteropeningen keken ons allemaal leeg en open tegemoet. Men hoefde er alleen maar uit te klimmen om vrij te zijn! Was dat niet belachelijk? En dat noemde men een gevangenis! Had ik me net tevoren nog bezwaard gevoeld, nu voelde ik me weer opgelucht.
De poort bevond zich niet aan de rivierzijde maar aan de andere kant. We stopten ervoor. De zon was verdwenen, de schemering begon.
"We hebben het doel bereikt!" riep de commanderende, terwijl hij zijn ruiters wenkte ons aan drie kanten in te sluiten; aan de vierde hadden we de muur.
"Ja, we hebben het doel bereikt!" herhaalde de 'generaal'.
En de 'Panter' zei, terwijl hij diep en opgelucht ademhaalde, tegen ons: "We zijn aangekomen! Nu houdt de gekheid op en het serieuze begint! Zijn we nu eindelijk vrij?"
"Ja," knikte ik omdat de Mir niet antwoordde.
"En jullie schikken je in je lot?"
"Met genoegen!"
"Dat betekent dat jullie door de poort naar het binnenhof rijden zonder je te verweren?"
"Ja. We hebben het beloofd, we houden ons er dus aan!"
Halef maakte hem en de generaal los. Ze kregen hun wapens terug en sprongen toen van hun paarden. De 'Panter' trok een eigenaardig gezicht. Hij bekeek ons die niet afgestegen waren, met honend lachende ogen aan en zei: "Eigenlijk wilde ik jullie paarden en honden hebben. Maar ik weet dat deze beesten met geheime kunststukken gedrild zijn en zie er dus liever van af. Hou ze maar! Nu komt het afscheid!"

Hij ging zelf naar de poort, pakte de daaraan hangende klopper en klopte. Er werd onmiddellijk geopend. Men scheen op dit kloppen gewacht te hebben. In elk geval had men ons aan zien komen. De poort was, zoals ik nu zag, geen enkele maar een dubbele. Er waren twee buiten- en twee binnendeuren. De ene sloeg naar buiten toe open en de andere naar binnen. Tussen beide lag de ruimte waar de gevangenen in ontvangst werden genomen en waar de hiervoor gebruikelijke formaliteiten werden afgehandeld. Deze ruimte was behoorlijk groot; er was plaats voor ons en onze paarden en honden. De

Mir had alleen over de muur, niet van deze ontvangstruimte gesproken, maar dat was nog geen reden nu meteen al weer verdenking te koesteren en zorgen te hebben. Daar was ook helemaal geen tijd voor, want toen men de buitenste deuren open deed, werden tegelijk ook de binnenste geopend en er verscheen een man, waarschijnlijk een beambte die ons uitnodigde binnen te komen. De Mir deed het meteen. Ik volgde hem en dus kwamen Halef en de beide prinsen van de Ussul zonder weigeren ook mee naar binnen.
"Groet de Dsjirbani en die voortreffelijke broer van mij!" hoorden wij de 'Panter' roepen; toen vlogen zowel de buitenste als de binnenste deuren weer dicht en we bevonden ons in volslagen duisternis.
"Allah kerihm!" riep Halef. "Wat is dat? Zou het een val zijn?"
"In ieder geval," antwoordde ik.
"Nee!" sprak de Mir tegen. "De opzichter zal zijn poort zo meteen weer openen. De buitenste zal natuurlijk gesloten blijven."
"Wie heeft het dichtgedaan? Toch niet de 'Panter'!" zei ik. "Dit is niet door mensenhanden gebeurd."
"Dan werd het gedaan met behulp van een of andere installatie zoals er hier zo veel in de gevangenisstad zijn!"
"Je hebt me verzekerd dat nummer vijf niet van deze geheimen heeft! Laten we afstijgen, snel, snel! Laten we proberen open te doen!"

Maar nog terwijl ik uit het zadel zwaaide, was er onder ons een luid knarsen alsof er ongeoliede wagenwielen draaiden en de vloer begon te dalen. De Mir schreeuwde luid; Halef schreeuwde en de beide prinsen van de Ussul ook. De vier honden vielen bij met luid geblaf. Het was een heidens kabaal. Ik bleef echter stil. Het was nodig het hoofd niet te verliezen maar ondanks de grootte van de verrassing helemaal koelbloedig te blijven. We daalden niet al te diep, misschien drie tot vier mensenlengten. Toen stopte de beweging maar slechts voor korte tijd. Toen zonk de vloer zo sterk naar een kant dat er een scheef vlak ontstond waarop we niet konden blijven staan. We gleden aan deze kant naar beneden, allemaal, mensen, paarden en honden. Als onze dieren niet zo edel en volgzaam waren geweest, was er een verschrikkelijke wirwar ontstaan; nu kwamen we er echter enkel met wat opstoppers en lichte verwondingen van af.
"Maak licht! Snel, snel!" beval de Mir.
"Nee, geen licht!" antwoordde ik.
"Waarom niet?"
"Wacht af! Luister!"
Het knarsen begon opnieuw. De vloer had ons eraf gezet en bewoog zich nu weer naar boven. Tegelijkertijd schalde de stem van de 'Panter' uit de hoogte naar beneden: "Dat hadden jullie vast niet gedacht, jullie schurken? Dat was het geheim van de Maha-Lama van Dsjunubistan en mijn oude, trouwe Basj-Islami!"
"Geeft niets!" antwoordde Halef luid lachend. "We komen op de bruiloft als zijn dochter met jou de troon bestijgt!"
Het kleine, ziedende kereltje kon het niet meer opbrengen, stil te zijn. Hij had liever iets opgelopen dan te zijn gehinderd de 'Panter' een dreun terug te geven. Deze zond nog een reactie naar beneden die we niet meer konden verstaan omdat de vloer nu boven aangekomen was en de opening zich dus weer sloot.
"Waarom wil je geen licht?" vroeg de Mir aan mij.
"Ik wil wel licht maar nog niet meteen," antwoordde ik. "Ik neem aan dat men ons nog lang in de gaten zal houden en ze hoeven niet te weten dat we heel goed in staat zijn zoveel licht te maken als we nodig hebben. Heb jij een idee waar we ons eigenlijk bevinden?"
"Nee. Ik zou je kunnen antwoorden: natuurlijk bevinden we ons precies onder gevangenis nummer vijf, maar dat zou geen slim antwoord zijn."
"Inderdaad niet. Onze redding hangt ervan af dat we koelbloedig blijven en geen stap meer doen voordat we ons georiënteerd hebbe, waar de vorige stap ons heeft gebracht. Iedereen neemt zijn eigen paard bij zich en wij, Halef en ik, ook onze honden zodat ze allemaal rustig blijven!"

Het duurde enige tijd tot dat gebeurd was; en toen vervolgde ik: "Eerst de windstreek! Naar welke richting zijn we van de vloer afgegleden?"
"Naar het westen," antwoordde Halef. "Ik stond boven al met mijn gezicht naar het westen en heb me daarna niet meer gedraaid."
"Dat klopt. Het vrije plein waarop de gevangenis staat, ligt boven de monding van het zijriviertje, waarvan wij spraken toen we de berg afreden. Dit riviertje stroomt precies vanuit het westen in de hoofdstroom. Ik heb speciaal heel goed gelet op twee dingen, namelijk waar zijn monding en waar de gevangenis ligt. Hij gaat recht onder de binnenplaats van de gevangenis door. Ik ben er dus van overtuigd dat we ons in het kanaal bevinden dat bij zijn natuurlijke loop kunstmatig overdekt is. Als we dit kanaal in oostelijke richting volgen, dan komen we uit bij de monding die we gezien hebben en dan zijn we vrij. Ik vermoed echter dat we dat niet kunnen. Men zal hem afgesloten hebben zodat er geen gevangene kan ontsnappen. Wat weet je hiervan af?"
Deze vraag was aan de Mir gericht.
"Ik weet niets," antwoordde hij. "Spreek verder, Effendi!"
Ik vervolgde: "Als we het kanaal in westelijke richting volgen, dan voert hij ons in elk geval onder de militaire stad door tot in het binnenste van de vesting. Ken je misschien een plek waar hij daar boven de grond treedt?"
"Nee, ik ken er helaas geen een," verklaarde de Mir, en wel behoorlijk schuchter. "Ik schaam me! Ik heb met mijn grote kennis over de ‘Stad van de doden’ gepraald en was er werkelijk van overtuigd deze

te bezitten, en nauwelijks zijn we hier aangekomen en hebben nog geen vaste grond onder de voeten, en dan blijkt al dat mijn onwetendheid groter is dan mijn kennis!"
"Dat geeft niets!" troostte Halef. "Ook onwetendheid kan leuk zijn. Vaak is deze voor de mensen nuttiger dan alle kennis. Alleen een beetje geloof moet er bij zijn, een beetje geloof aan Allah en zijn legerscharen die hij ons toezend als we redding nodig hebben. Hoe vaak ben ik als ik meende echt slim te zijn geweest, diep het onheil ingereden! En als mijn onwetendheid mij reuzengroot voor ogen stond en ik daarom Allah om hulp bad, dan had ik nauwelijks 'Amen' gezegd of ik was al gered! Dat je dus onwetend bent, maakt niets uit want ik ben het ook. Ik en mijn Effendi hebben ons in nog veel, veel slechtere situaties bevonden als de huidige, en toch zijn we steeds weer gelukkig ontkomen. We zullen ons ook hier weten te helpen, en hoe we dat moeten doen dat zal nu mijn Sihdi zeggen; let op!"
"Waarom wil jij het niet zeggen?" vroeg ik hem, een beetje ironisch.
"Omdat ik het niet weet!" antwoordde hij.
"Zo! Maar ik dan? Ik zou en moet het weten?"
"Inderdaad!"
"Waarom?"
"Het is je plicht! Ik ben er zo aan gewend dat jij nadenkt en ik het uitvoer. Alle grote en beroemde heldendaden die men over ons vertelt komen uit jouw brein. Van daar uit sprongen ze dan op mij over, in mijn armen en benen. Dan worden het daden en zijn ze de wereld in gegaan. Zo moet het nu ook zijn. Denk maar eens na, Sihdi! Wat jij verzint voeren wij uit!"
"Zou het voor de afwisseling eens zo kunnen zijn dat jullie nadenken en ik het uitvoer?"
"Nee; dat gaat niet. Wij zijn met z'n vieren en jij bent maar alleen. Jij kunt onmogelijk alles uitvoeren wat wij bedenken. Het moet blijven zoals het steeds geweest is."
Deze grappigheid van de kleine Hadsji kwam mij van pas. De onbezorgdheid waarmee hij onze situatie bekeek, moest ook de angst van de anderen wegnemen. Ik ging in op zijn mening, door te zeggen: "Goed! Ik zal proberen je wens te vervullen. We moeten eerst nagaan of we het kanaal waarin we ons bevinden, in oostelijke richting kunnen passeren. Als dit het geval zou zijn, dan zouden wij, zoals ik al gezegd heb, door zijn monding in de hoofdstroom uitkomen en daarna zouden we vrij zijn. Maar ik neem aan dat de uitgang naar deze kant er niet meer is. De 'Panter' heeft in elk geval de locatie zeer nauwkeurig onderzocht voordat hij ons hier in voerde. Er blijft voor ons dus niets anders over dan naar het westen te gaan."
"Laten we dus beginnen! Laten we licht maken!" meende de Mir ongeduldig.
"Nee, nog niet. We wachten nog. Ik heb het vermoeden dat men ons beluistert. Ze mogen niet zien dat we licht hebben, dat we de zaak koelbloedig overleggen en ons niet overhaasten, dat we dus geenszins zo vertwijfeld zijn zoals zij daarboven hoogstwaarschijnlijk denken."

Hij moest zich erbij neerleggen hoewel hij dat niet graag deed. We wachten wel een heel uur en het bleek dat ik gelijk had gehad. Gedurende deze tijd gebeurde het tweemaal dat de beweeglijke bodem daarboven zo ver naar beneden werd gelaten dat het mogelijk was aan de kanten naar beneden te kijken. Ook hoorden we stemmen. Ze klonken zo onderdrukt dat we de woorden niet konden verstaan. Absoluut nodig was dit wachten niet maar ik wilde onze vijanden zeker van hun zaak laten zijn. Hoe vaster ze ervan overtuigd waren dat een vlucht voor ons niet mogelijk was, des te minder zouden ze op ons letten. Toen er een uur voorbij was gegaan zonder dat er voor een derde keer geopend was, opende ik mijn pakket en we maakten licht.
Het bleek meteen dat ontsnappen naar het oosten onmogelijk was. Het kanaal was aan deze kant niet alleen afgesloten maar zelfs met zulke grote en zulke zware rotsblokken opgevuld dat al onze kracht niet genoeg was er ook maar een los te krijgen en te bewegen. Er bleef ons dus niets anders over, dan ons naar de westkant te wenden.
Die was open. Het kanaal leek helemaal niet op een smalle, lage mijn. Hij was bijna twee lengtes hoog en zo breed dat meer dan een dozijn personen naast elkaar konden lopen, zonder elkaar aan te raken. Door deze breedte stond in het midden een rij palen die hielpen het plafond te dragen. De bodem was volkomen egaal en glad. Men had het zorgvuldig aangelegd. Het leek op een platgeslagen leemvloer. Er was daar redelijk goede lucht en niet het geringste spoor van vochtigheid.
"Dat ziet er niet uit als een waterkanaal, als de afvoer van een rivier!" zei de Mir.
"Je kent deze dus niet?" vroeg ik hem.
"Nee. Ik weet alleen wat ik je al gezegd heb, namelijk dat het zijriviertje op de plaats die ik je liet zien in de hoofdstroom uitkomt, en dat men de loop hiervan met een gewelf overdekt heeft. De gedachte om in dit kanaal te gaan, heb ik nooit gehad. Hoe lang zou hij zijn?"
"Dat zien we snel genoeg. We tellen onze stappen. Dat mogen we niet achterwege laten als we ons later willen oriënteren."

Niet iedereen kreeg licht. We moesten sparen. Er werden slechts twee koffielichtjes met sesamolie gevuld en aangestoken; toen gingen we op weg. We gingen natuurlijk langzaam, zeer langzaam, want de kleine vlammetjes waren zo ontoereikend dat men geen drie stappen ver kon zien. We konden elk ogenblik op een onderbreking van het kanaal, op een kuil, een afgrond, een geniepige val of iets anders stoten, wat fataal voor ons zou kunnen zijn. Maar er gebeurde niets. We liepen honderd stappen, vijfhonderd, duizend stappen. - - -
"Dat wordt saai!" zei Halef toornig.
"Denk je dat men ons hier slechts voor korte tijd heeft opgesloten?" vroeg ik hem.
"Nee dat niet. Maar als dit zo door gaat, ga ik hier zitten en ga slapen!"
Toen we zeshonderd schreden geteld hadden, nam ik aan dat we een kilometer gelopen hadden. Maar we legden een tweede kilometer af zonder dat we aan het einde kwamen. We voerden de paarden aan

de teugel mee. Ook de honden waren achter ons blijven lopen, stil en zonder opwinding. Nu werden ze echter onrustig. Ze drongen naar voren. Ze wilden voor ons uit; we moesten ze aanlijnen maar ze lieten het slechts met tegenzin toe. Uucht bleef plotseling staan om een plek van de bodem te onderzoeken. Toen hief ze de neus omhoog, snoof de lucht met uitgestrekte hals diep in en rukte zich toen los. Een luid vreugdegehuil uitstotend, verdween ze in de ons tegemoet gapende duisternis, Aacht, Hu en Hi schoten direct achter haar aan. We konden ze niet houden. Hun stemmen veroorzaakten in het lange, het geluid duizendvoudig weerkaatsende kanaal een lawaai alsof een legioen van duivels brulden en huilden.
"De Dsjirbani?" vroeg de Mir.
"Waarschijnlijk!" antwoordde Halef. "Onze Dsjirbani en de prins van de Tsjoban! Laten we ons haasten!"
De stemmen van de honden stierven weg; toen hoorden we menselijke. Maar er was geen woord van te verstaan. De echo versterkte en vermengde de tonen enorm. Vanzelfsprekend was het nu ook over met onze langzame gang. We renden voorwaarts, zo snel we konden. En de beiden kwamen ons net zo snel tegemoet. Ja, ze waren het: de Dsjirbani en Sadik, de echte eerstgeboren prins van de Tsjoban!

Ik laat het achterwege het weerzien te beschrijven. Ze waren op dezelfde manier als wij in de val gelokt. Ze waren ervan overtuigd geweest met de heerser van Ardistan te kunnen onderhandelen. Maar ze hadden niet zoveel geluk gehad als wij. Men had hen overmeesterd, ontwapend en vastgebonden en de voeten weer losgemaakt toen ze in gevangenis nummer vijf aangekomen waren en net zoals wij waren ze onverwacht in de diepte neergelaten. Beneden hadden ze zelf hun handen losgemaakt. Ze waren al twee volle dagen beneden, zonder eten en drinken. Vooral hun dorst was groot omdat men ze ook al tijdens het transport niets te drinken hadden gegeven. We wilden ze meteen ter plekke water geven; zij zeiden echter tegen ons dat het makkelijker was eerst met hen mee te komen naar het einde van het kanaal, waar we meer ruimte zouden hebben en ook zitplaatsen waren. We gingen op dit voorstel in.
Ze hadden twee dagen geleden geen andere weg gevonden dan die wij ook gevonden hadden, en ze waren al tastend steeds verder gegaan tot ze merkten dat het kanaal eindigde. Deze werd afgesloten door een reusachtig rotsblok die zo kunstig uitgehouwen was dat je die voor natuurlijk aanzag. De fijne, precies passende voegen waarmee ze in elkaar pasten, leken op natuurlijke scheuren en barsten. De gang ging, waar hij stopte, over in een grote vierhoekige ruimte die op een zaalachtige, ruime kamer leek en die langs de wanden voorzien was van stenen zitplaatsen. Daar gingen we zitten.

Hier, in deze onderaardse, alleen door een klein schemerig lampje verlichte ruimte zagen de Mir en de Dsjirbani elkaar voor het eerst. Eerst kreeg de laatste met zijn metgezel te drinken. Ondertussen stak ik enige van de meegebrachte kaarsen aan om in elk geval voor korte tijd zoveel licht te hebben dat we elkaar duidelijk konden zien. Toen reikte de Mir de Dsjirbani de hand en deze hield hem vast. Ze keken elkaar aan, zonder te spreken, zonder elkaar te groeten. Toen ging de Mir op een van de banken zitten en wendde zich tot mij: "Dit is niet de plek van begroetingen tussen vorsten en veldheren. Dat we elkaar wilden spreken en met elkaar wilden onderhandelen, was een leugen van de 'Panter'. Maar deze leugen zal waarheid worden. Zo verandert de hand van de voorzienigheid het boze in het goede. Maar het zal niet hier gebeuren. Hier zijn we niet eens meester over ons eigen lot; hoe kunnen we denken ons vreemde lot te kunnen leiden en sturen! Hier zijn we mensen, hulpbehoevende mensen die zich in grote nood en zorg bevinden. Zodra dit voorbij is, zullen we weer zijn wat we waren. Nu vraag ik jou, Effendi, hoe denk je over onze situatie. Is ze uitzichtloos of niet?"
Toen antwoordde ik snel en stellig: "Ik hoef er helemaal niet over na te denken om je te zeggen dat er van uitzichtloosheid helemaal geen sprake is."
"Dank je! Dat stelt me gerust. Maar wat als hier ook geen uitgang is?"
"Dan keren we terug naar vanwaar we gekomen zijn. Dat de vloer van de ontvangstruimte beweeglijk is, was tot nu toe nadelig voor ons. Ik heb reden aan te nemen dat het voor ons ook tot een voordeel kan worden. Wanneer de vloer op- en neer beweegt, gebeurt dit door het gebruik van remmen en gewichten. Als deze gewichten zich boven de grond bevinden, is er geen hoop meer. Daarboven bij de poort en tegen de muur is er helemaal geen plaats voor. Ze zijn dus enkel onder de aarde te zoeken en ik ben ervan overtuigd dat we ze zullen vinden. Als dat gebeurd is, dan kan geen 'Panter' ons langer vasthouden dan we zelf willen."
"Dat klinkt hoopvol! Wie had dat gedacht! Ik vertrouwde op mijn kennis van de plaatselijke omstandigheden en moet nu geheel op jou vertrouwen! Wil je nog meer zeggen?"
"Ja. Het is namelijk nog helemaal niet bewezen dat we hier moeten omkeren. Deze ruimte is kunstmatig gemaakt. Men bouwt geen kamer en geen ruimte om daar te kunnen gaan zitten, nadat men bijna vierduizend passen onder de aarde gelopen had. Ik ben er eerder van overtuigd dat er hier deuren zijn die naar buiten voeren."
"Ik zie er geen!"
"Ik ook niet. Maar laten we zoeken. Een houten deur is het in elk geval niet. Als er een is, dan is hij van steen, dan bestaat hij uit een van deze grote rotsblokken die zo precies in elkaar passen alsof de voegen niet kunstmatig maar natuurlijk zijn. Zo'n stenen deur is veel te zwaar en onhandelbaar dat hij in scharnieren zou hangen. Het is eerder aan te nemen dat hij op wielen rijd. Als dit het geval is, blijven er op de bodem sporen achter die je niet kunt verbergen."
"Dus je denkt dat we de vloer slechts hoeven te onderzoeken om te kijken of er deuren zijn of niet?"
"Inderdaad!"
"Goed, laten we gaan kijken!"

De lampjes en lichten werden op de grond gezet en nauwelijks was dit gebeurd of Halef riep:

"Sihdi, ik heb het, ik heb het!"
"Wat?" vroeg ik. "Zo snel?"
"Ja, zo snel, meteen! Een rail - - - en nog een, twee dus! Kom hier!"
Het was zoals hij zei. De vloer werd gevormd door een zeer harde, zware stenen plaat, waarin twee inkepingen uitgehouwen waren die niets anders konden zijn dan rails. Deze plaat lag niet helemaal loodrecht maar scheef; hij liep op naar de muur en daalde naar de andere kant; hij had dus een helling. Hij stootte op een tweede plaat van dezelfde harde steen, waarop de beide rails doorgingen: ook deze lag niet loodrecht, ze ging weer omhoog. Men kon heel duidelijk zien dat de last die op deze beide stenen moest rollen, eerst omlaag en dan weer omhoog bewoog. Ze werden door hun eigen gewicht aan het rollen gebracht en ook weer afgeremd.
Dus de rail, de staven waren aanwezig! Nu moesten we er achter komen welke steen de deur was. Natuurlijk die waaronder de rails vandaan kwamen. We onderzochten hem. Hij zat vast. Hij week en wankelde niet. Hij werd dus op de een of andere manier vastgehouden. Als het zou lukken dit obstakel te verwijderen, zou hij in elk geval bewegen. Wij onderzochten dus heel nauwkeurig de naaste omgeving. Toen vielen ons al snel twee kleine plekken op die anders van kleur waren dan de rots zelf. Ze lagen op ongeveer borsthoogte boven de grond, en wel rechts en links van de deursteen vlakbij de randen van de naastliggende steen. Ik probeerde ze met de vingernagels weg te krabben. Ze brokkelden af. Ik nam mijn mes en nu ging het sneller. Er werden twee smalle gaten of spleten zichtbaar die precies op de openingen leken waarin men bij automaten de tien- en vijf penning-muntstukken steekt. Men had ze volgestopt met natgemaakt stof dat men van de grond had opgeraapt zodat niemand ze zou opmerken. Dat was precies dezelfde manier als hoe men ook de spleten en scheuren van de 'Water-engel' die in de buurt van de bergengte Chatar stond, onzichtbaar gemaakt had. Dat viel me op.
"Een gat, een gat, een sleutelgat!" zei Halef. "Niet waar, Sihdi?"
"Het lijkt erop," zei ik.
"En aan de andere kant ook?"
"We zullen zien!"
Toen ik ook daar het stof verwijderd had, kwam een zelfde opening te voorschijn.
"Raar, heel raar!" verwonderde zich de Mir. "Maar nu de sleutel! Waar zou die zijn? Misschien ligt hij hier ergens verstopt!"
"Dat denk ik niet," antwoordde ik. "Zo'n belangrijk voorwerp verstopt men niet op een plek waar de wens hem te bezitten, het sterkst is. Maar, wacht eens!"

Op dit moment viel me namelijk juist het sleutelmes van de Maha-Lama van Dsjunubistan in dat ik toen gevonden had op de plek waar hij met de 'eerste minister' zijn kamp had opgeslagen. Ik had hem goed opgeborgen. Hij zat in het veiligste vak van mijn zadeltas. Ik haalde hem nu te voorschijn en boog de kling op de toen beschreven manier open. Toen stak ik de punt ervan in het sleutelgat en draaide. Het ging! Ik had luid kunnen juichen! Want ik had het vermoeden dat van de bruikbaarheid van dit mes ook nog andere, heel belangrijke dingen zouden kunnen afhangen.
"Hij kan het openen, hij kan het openen!" riep de Mir verwonderd.
"O, mijn Effendi kan alles en daarna ik ook!" antwoordde Halef op zeer trotse troon.
"Ik heb gezegd dat hij op mij vertrouwen kon en nu moet ik op hem vertrouwen! Alsjeblieft, Effendi, ontsluit ook de andere opening."
"Pas als je weggegaan bent, eerder niet!"
Hij stond namelijk precies voor de steen die moest bewegen. Daarom voegde ik er aan toe: "Omdat de zware deur je zodra hij opengaat neer zal gooien en je zal vermorzelen."
Hij stapte snel aan de kant. Ik stak het mespunt nu ook in de andere opening en die deed hetzelfde als de andere. Nauwelijks had ik hem omgedraaid of de steen bewoog zich. Hij verliet door zijn eigen druk zijn huidige plaats, kwam uit de muur vandaan, rolde over de eerste plaat naar beneden, over de tweede naar boven en bleef toen staan. Ondanks zijn gewicht van vele honderden kilo's hoefde men hem slechts een kleine duw te geven en hij keerde van de tweede via de eerste plaat op zijn plaats in de muur terug. Een koele, schone, frisse lucht drong bij ons naar binnen. De paarden ademden ze met luide teugen in.
"Gered!" riep de Mir.
"Oho!" twijfelde Halef.
"Niet zo luid!" waarschuwde ik. "En snel de lichten uit! We weten niet waar we uitkomen! We zijn nog lang niet gered; ik denk juist dat het gevaar nu pas begint. Laten we voorzichtig naar buiten gaan! En voor alles stil, heel stil!"

Het was buiten bijna net zo donker als binnen in het kanaal. Eerst na enige tijd toen onze ogen aan de duisternis gewend waren, zagen we dat we ons op of onder een soort veranda, prieel, perron of colonnade bevonden die diep in de rots was uitgehouwen zodat voor ons alleen de machtige zuilen stonden waarop de overhangende rots rustte. Het gesteente boven ons verhinderde dat we de hemel zagen. Maar toen we naar voren liepen, konden we onze blik op de sterren richten die boven ons straalden. Een heldere, duidelijke rondblik was evenwel niet mogelijk. Elke omtrek vervaagde en werd troebel. De Mir had een heel ander leven geleid dan Halef en ik. Zijn zintuigen waren niet zo scherp als die van ons. Hij beweerde niets anders te zien dan alleen de sterren. Ondanks alle onduidelijkheid merkten we dat we ons in een enorm, sterk hellend gat in de bodem bevonden, waar in het midden een tafel met een hoog, gevleugeld voorwerp scheen te staan, misschien een figuur.
"Heb je een idee waar we ons bevinden?" vroeg ik aan de Mir.
"Nee," antwoordde hij.

"We staan in een enorme cirkelvormige of ovale ketel waarvan de wanden loodrecht schijnen op te stijgen."
"Die is er niet," beweerde hij.
"O toch wel! Hij moet er zijn want ik zie hem! In het midden van deze ketel staat zoiets als een eiland, en daarop een figuur."
"Figuur? Wat voor een figuur?" vroeg hij snel.
"Waarschijnlijk een engel, want ik zie vleugels!"
Toen schreeuwde hij het luid uit: "Allah behoede ons voor - - -"
Ik onderbrak zijn woorden door hem bij de arm te grijpen en hem te waarschuwen: "Niet zo luid, niet zo luid! We moeten voorzichtig zijn!"
Toen herhaalde en completeerde hij zijn uitroep op zachtere toon: "Allah behoede ons voor de duivel die negen staarten heeft en tienmaal is gestenigd! Het lijkt erop dat we ons op de gruwelijkste en onheilspellendste plek van de aarde zijn!"
"Waar dan?"
"Aan het Maha-Lama-meer!"
"Maha-Lama-meer? Ik heb nog nooit van dit meer gehoord!"
"Omdat je een vreemdeling bent die van ver weg komt! Helemaal uit Europa! In Azië echter is het meer berucht en wordt hij gemeden door alle mensen!"
"Waarom?"
"Omdat hier gruwelijkheden, godslasteringen, zonden en misdaden gebeurd zijn die niet eenmaal maar duizendmaal van de aarde naar de hemel en van de hemel weer naar de aarde uitgeschreeuwd worden."
"Door wie?"
"Door de lama-priesters."
"Aan wie?"
"Aan iedereen die het waagde hen tegen te werken. Ze waren eigenlijk geen lama-, maar duivelspriesters. Men verteld dingen over hen die men eigenlijk voor mensen voor onmogelijk houdt."
"Vertel! We bevinden ons zoals het schijnt op de juiste plaats voor dit soort verhalen. Kom, ga zitten! Hier staan banken, precies zo als in de laatste ruimte van het kanaal."
Ik trok hem naar een van de lange stenen banken. Hij volgde me met tegenzin.
"Je mag er niet over spreken!" zei hij.
"Waarom niet?"
"Omdat het gevaarlijk is, te meer wanneer het wonder echt gebeurd zou zijn dat we ons hier bij het Maha-Lama-meer zouden bevinden. Er wordt gezegd: Wee hem die het waagt de plek van het voormalige meer te betreden of zelfs maar van boven naar beneden durft te kijken! Daar kan men ook helemaal niet komen. Geen mens komt er op ernaar te zoeken omdat men ervan overtuigd is dat dit alleen maar tot verderf zal leiden. Men spreekt er niet over; men denkt er niet aan. Daarom zei ik daarnet dat er helemaal niet zo'n plek is. Daarom is het voor mij nog helemaal niet bewezen dat we ons bij het Maha-Lama-meer bevinden."
"Dat is interessant, zeer interessant! Wat heeft het voor verbinding met dit meer?"
"Het is een sage die men echter gelooft!"
"Jij gelooft er ook aan?"
"Waarom zou ik dat niet? Op aarde is veel waar wat men voor een sprookje houdt!"
"Ik zou jouw gedachten anders uitdrukken: in de meeste sprookjes en sagen ligt een kern van waarheid of een verwijzing verborgen waarnaar men moet zoeken om er gehoor aan te kunnen geven. Waarschijnlijk was dat hier ook het geval. Ik verzoek je het te vertellen!"

Hij twijfelde enige tijd. Hij moest een aangeleerde, gewone schaamte bestrijden toen begon hij echter: "Dat was nog in de tijd dat de zijrivier nog niet overdekt maar nog open was. Er leefde toen een Maha-Lama die de beroemdste was van alle die er zijn geweest. Zijn volk hield van hem maar de duivel haatte hem. Hij was honderd jaar oud geworden en ging op zijn verjaardag aan de oever van het riviertje wandelen. Terwijl hij dit deed, dacht hij: 'Kon ik nog maar honderd jaar leven; wat zou ik mijn onderdanen gelukkig maken!' Daar stond de duivel voor hem en sprak: 'Het kan als je het wil.' Hij hief zijn hand op. Toen was er een zo'n ontzettend lawaai dat de hele aarde beefde. Deze spleet zich voor de Maha-Lama. Er ontstond een diepe, brede krater, waarin het riviertje onmiddellijk verdween, en rond zijn rand stegen steile, sterk hellende rotsmuren op die hem rondom omsloten. Niemand kon er overheen. De Maha-Lama was erg geschrokken; de duivel sprak echter: 'Wees maar niet bang, er zal je niets gebeuren. Ik ben gekomen om je wens te vervullen, niet om je te vernietigen. Je zult nog precies honderd jaar leven en je volk zal nog gelukkiger zijn dan nu. Daarvoor verlang ik slechts een ding van je.' De Maha-Lama vroeg wat dat was. De duivel antwoordde: 'Het water van het riviertje dat nu in deze krater lijkt te verdwijnen, zal in hem omhoog stijgen zodat er een meer ontstaat. In dit meer verdrink je alle mensen die je beledigen en krenken. Verder verlang ik niets van je.' Toen lachte de Maha-Lama en sprak: 'Daar kan ik op ingaan want er is niemand die mij beledigt of krenkt; ze houden allemaal van mij. Zal ik nog honderd jaar leven als ik op je wens in ga?' 'Ja, zelfs nog langer dan honderd jaar. Je zult blijven leven, tot je zoveel mensen in het meer geworpen hebt dat hij opdroogt en weer verdwijnt. Als niemand je beledigt, hoef je ook niemand te verdrinken. Als iemand je echter beledigt en je verdrinkt hem niet, dan zul je onmiddellijk sterven en je ziel is van mij in alle eeuwigheid.'

Met de wens nog honderd jaar ouder te worden, ondertekende de Maha-Lama dit pact met zijn bloed. Hij was ervan overtuigd geen mens te hoeven opofferen omdat ze hem tot nu toe allemaal liefhadden gehad. Maar toen men de plotseling omhoog gestegen, onbeklimbare rotsmuur zag en dat de rivier

daarachter verdwenen was die heel veel mensen te drinken gaf, was er toch iemand die de schuld op de Maha-Lama wierp die zich toen het gebeurd was op de plek des onheils bevonden had. Deze wilde hem vergeven; dat was hij zo gewend. Toen verscheen echter de duivel aan hem, en toonde hem de verborgen weg naar het meer die alleen hij en geen ander kon vinden, en gaf hem slechts een dag de tijd om deze man te verdrinken of zelf te sterven en zijn ziel te verliezen. Toen gehoorzaamde de Maha-Lama. De man verdween heimelijk en werd nooit meer gezien. Dat wekte verdenking tegen de Maha-Lama. Men sprak over deze verdenking, maar wie dat deed verliet zijn huis en kwam nooit meer terug. Daardoor vermeerderde de verdenking zich tot zekerheid. De aanhangers werden tegenstanders, de vrienden vijanden, en uiteindelijk werd hij algemeen gevreesd en gehaat zoals men hem vroeger achtte en liefhad. Het water had allang het meer gevuld en zich een doorgang gebaand naar zijn vroegere monding, en het aantal ongelukkigen die aan zware stenen gebonden in de diepte zonken, vermeerderde zich. De eerst bijna bodemloze krater vulde zich. Het meer werd steeds ondieper en ondieper. En de honderd jaren waren nog lang niet voorbij of er was geen plaats meer voor de lijken. Ze werden door het beekje vanuit het nu helemaal gevulde meer meegevoerd de openbaarheid in, en daardoor kwamen de vele duizendvoudige moorden aan het licht. De Maha-Lama was een woesteling, een huichelaar, lasteraar en misdadiger geworden, en het volk kwam in opstand om hem te bestraffen. De duivel was ze echter te snel af en haalde hem op omdat dit voor hem een belediging was. De door de kracht van de duivel uit de aarde opgestegen rotsmuren werden gemeden en gehaat vanaf de eerste dag; maar toen men hoorde wat zich er achter had afgespeeld, werden ze het dubbel. En toen later het zijriviertje samen met de grote stroom verdween en over de hele stad en haar omgeving de dood en de woestijn kwam, toen vertelde men dat elke nacht, zodra het donker geworden is, de geest van de Maha-Lama aan de oever van zijn uitgestorven meer verscheen om op een helper te wachten die hem van zijn helse pijnen zou verlossen."

Nu zweeg de Mir. Hij was klaar met zijn verhaal. Ook wij zwegen. De indruk die het verhaal bij ons achterliet, was geen normale. Niet alleen door het verhaal maar ook door de plek waar we ons bevonden. Eerst na een langere pauze voegde hij er aan toe: "Dat was de oude sage van het Maha-Lama-meer. Wat denk je, Effendi, is het een leugen of de waarheid?"
"Waarschijnlijk beide, namelijk een door leugens aangeklede waarheid. Zolang het donker is, kunnen we er niets over zeggen; maar dit raadsel zal wel net zo op te lossen zijn als alle andere problemen van het leven die aangekleed zijn als sage en sprookje omdat ze anders niet te vatten zouden zijn. Als de figuur die daar verderop voor ons staat, echt een engel is, dan ben jij misschien de man die gekomen is om de Maha-Lama van zijn helse pijnen te verlossen."
"Ik?" vroeg hij verbaasd.
"Ja, jij!" antwoordde ik.
"Ik weet niet wat je bedoelt! Ik begrijp je niet!"
"Dat is nu ook niet nodig. Je moet niet horen maar zien wat ik bedoel; maar dat kun je pas als het licht geworden is."
"Dan ben jij dus niet bang van het Maha-Lama-meer als dit het werkelijk is?"
"Bang? Ik verheug me er op!"
"En de geesten en spoken waar men het over heeft?"
"Die bestaan niet voor mij. Ik ben noch spiritist noch occultist noch spoken- of demonenziener. Integendeel! Zo vaak als men over 'geesten' en dat soort dingen tot me sprak en de zaak met open blik tot de bodem had uitgezocht, heb ik steeds en zonder uitzondering ingezien dat wat men voor bovenaards verklaarde, net zo aards en alledaags was als alle andere aardse en alledaagse dingen. Ik ben ervan overtuigd dat het zich hier ook om materiële zaken handelt. Hoe ligt dit meer in verhouding tot de andere delen van de stad?"
"De vestingstad heb je gezien. Ook de hoge, sterke muren van de citadel?"
"Ja."
"Maar het westelijke deel van de citadel heb je niet gezien. Deze is namelijk niet door een muur omringt maar leunt direct aan de ring van rotsen die het Maha-Lama-meer omgeeft. Deze ring is de beste en natuurlijkste bescherming, die de kunst van de grote vestingarchitecten hem nooit zou kunnen geven. Veel verder daarbuiten ligt dan de westelijke rij hoogten die het buitenste gebied van de stad begrenst. Als men daar de hoogste top bestijgt, is het mogelijk een blik in het binnenste van de meerkrater te werpen. Deze blik valt weliswaar door een smalle gat en dringt niet tot op de bodem door. Maar men kan het hoofd en het bovenste deel van de engel zien."
"Er is dus echt nog niemand in de krater doorgedrongen?"
"Nog niemand voor zover ik weet. Het is evenwel gebleken dat ik van de 'Stad van de doden' niet zoveel weet als ik gedacht had. Het is dus waarschijnlijk niet uitgesloten dat er mensen waren of nog zijn die daar zijn geweest. Maar dit geloof ik niet, integendeel zelfs."
"Als iemand hier geweest is, dan zullen we waarschijnlijk sporen vinden, zeker als het in de afgelopen tijd gebeurd is. Maar ook hier moeten we wachten tot het dag geworden is. We gaan eerst eten en dan slapen."
"Slapen?" vroeg de Mir. "Bij zo'n opwinding!"
"Je hebt geen enkele reden meer opgewonden te zijn. Halef mag uitpakken. We hebben vanavond nog niet gegeten en ook de paarden en de honden moeten gevoederd en gedrenkt worden, maar zo dat er voor morgen zowel water als voer overblijft. Ik hoop dat we hier alles vinden wat we nodig hebben, maar - - -"
"Alles?" onderbrak de kleine Hadsji mij. "Misschien zelfs water?"
"Ja, zelfs water!" ging ik door. "Maar de voorzichtigheid gebiedt ons voor noodgevallen toch nog iets te bewaren."

Terwijl Halef met behulp van de beide Ussul ons eten uitpakte en voor alles eerst de paarden en de honden eten gaf, ging ik naar de opening waardoor we gekomen waren om deze nu ook van de kant waar we ons nu bevonden, te onderzoeken. Ik wilde deze namelijk graag afsluiten om er zeker van te zijn dat we dat we van de kant van het kanaal geen gevaar te verwachten hadden. Weliswaar verbood de voorzichtigheid me weer licht te ontsteken, maar omdat ik nu eenmaal het geheim van de sloten kende, had ik waarschijnlijk mijn ogen nu niet meer nodig maar was de tastzin genoeg om te vinden wat ik zocht. De deuren moesten toch niet alleen van binnenuit maar ook van buitenaf gesloten kunnen worden. Er was dus te verwachten dat er aan de buitenkant ook sleutelgaten waren. Ik nam aan dat ze op dezelfde hoogte zouden zitten op dezelfde plek. Nauwelijks had ik gevoeld of mijn vermoeden werd bevestigd. Mijn vingertoppen herkenden onmiddellijk de beide, rechts en links van de deuropening liggende plekken waar het om ging. Met behulp van mijn mes haalde ik het stof eruit waarmee men deze beide openingen afgesloten had, en probeerde toen of de sleutel zou passen. Dat deed hij. Er was daar een veer aangebracht die vooruit- of terugsprong, al naargelang men draaide, en dat kon men zowel van binnen als van buiten af doen. Nu was het helemaal niet moeilijk de deuren te sluiten. Ik moest alleen oppassen me niet door de zware steen te laten verrassen en neer te laten werpen. Hij stond nu binnen. Ik mocht hem niet van zijn plek duwen maar moest hem trekken, want ik wilde weer naar buiten, niet binnen in het kanaal blijven. Ik nam aan dat dit een behoorlijke krachtsinspanning zou kosten omdat er geen hengsel, geen handgreep of zoiets was dat ik had kunnen vastpakken; maar van de plaat waarop de steen nu stond, was de helling zo precies berekend dat nauwelijks nadat ik mijn hand op de kolos gelegd had, hij zich al bewoog. Ik moest snel achteruitspringen om niet neergegooid te worden. Toen hij zijn plaats bereikt had, stond hij stil en ik hoorde hoe de veer weer in zijn uitsparing klikte.

De Mir was niet bij de anderen gebleven maar met mij meegekomen naar de deur. Hij zei me dat hij niet kon eten. Hij had geen honger, zelfs niet de minste trek. Ik legde hem nu de vinger aan de pols. Waarlijk! De man had koorts!
"Ben je ziek?" vroeg ik.
"Nee," antwoordde hij.
"Alleen opgewonden?"
"Ja, heel erg! Ik voel aan mijn slapen het luide kloppen van mijn pols!"
"Waarom? Hier, voel de mijne eens!"
"Ja jij, Effendi, jij! Jij bent vreemd, jou gaan deze zaken niets aan! Mij pakken ze echter van binnen en van buiten! Zeg me, moeten we hier blijven staan?"
"Waarom vraag je dit?"
"Omdat ik er niet meer tegen kan en het ook niet meer wil! Ik kan niet meer stilzitten, niet meer stilstaan! Ik moet lopen, moet me bewegen! Ik weet niet wat het is. Ik was nog nooit zo onrustig, zo aangedaan!"
"Kom! Ik denk dat we het kunnen wagen. Laten we een stuk van deze zuilen en het rotsdak weggaan, in de open lucht, onder de sterren!"
"Ja, ja, Effendi, naar buiten! Naar buiten! Onder de sterren! Wat was het verschrikkelijk, daar binnen in het kanaal, in de stilstaande, stremmende lucht, in de dode, levenloze duisternis! Ik heb niets gezegd maar ik was daar bang, heel bang! Kom!"

Ik gaf hem een arm. We verlieten de zuilengang en liepen langzaam de nacht in. Maar niet alleen. Mijn beide honden lieten hun eten staan en kwamen achter ons aan. De trouwe dieren hielden het voor hun plicht mij in deze duisternis niet zonder hun bescherming te laten gaan. We liepen een tijdje zonder te spreken. Hij wist niet of hij mij wat hem zo diep bewoog mocht zeggen, en ik wachtte tot hij zou beginnen omdat ik, door zelf te beginnen met praten, heel waarschijnlijk hem had laten afschrikken en onmogelijk gemaakt zou hebben met zijn mededeling te komen. Zo liepen we verder en verder. We zagen niet het hele firmament boven ons, want de hoge rotsmuren beperkten onze horizon maar het waren toch sterren die daar vonkelden, en juist nu trad het nieuwgeboren eerste kwartier van de maan als een smalle, dunne boog van achter de hoogste, steilste rotswand tevoorschijn en goot een geheimzinnig licht over ons en alles uit wat om ons heen was. Toen zagen we dat het inderdaad een engel was die precies in het midden van het wijde, woeste plein stond, waar wij ons nu aan de rand van bevonden. Onwillekeurig liepen we er op af.
"Ja, we zijn bij het Maha-Lama-meer," zei de Mir nu. "Er is geen twijfel mogelijk. Dat is de engel van wie ik het hoofd zo vaak gezien heb als ik op de westelijke hoogte stond en met kinderlijke afschuw hier naar toe keek. Zullen we teruggaan?"
"Waarom? Ben je bang?"
"Bijna! Ja! En toch trekt het me alsof ik daar iets moet vinden, alsof ik er al heel lang, onbewust, naar had verlangd! Effendi, lach niet! Ik praat niet dom, ik spreek geen wartaal, ik zeg alleen wat ik voel!"
"Wie zou daar kunnen lachen! Het ogenblik waarop de ziel van de mens begint te spreken, is steeds ernstig, groot en heilig. Luister naar wat zij zegt! Kom er niet tussen! Praat pas weer met mij als zij zwijgt!"

Hij was nu dus weer stil. Het grote, weidse, volledig vlakke plein waar we overheen liepen, was dus vroeger een meer geweest, het Maha-Lama-meer! Toen we achter ons keken, zagen we de zuilengang die we hadden verlaten. Hoe verder we kwamen, des te onduidelijker werd deze. Hij bleek om het hele plein, om het hele vroegere meer te lopen. Daarentegen werd de engel steeds duidelijker, hoe dichter we er bij kwamen. Hij steeg zienderogen hoger en scherper voor ons in de hoogte. Hij was beslist twee keer zo hoog als de engel die we vlak bij de bergengte Chatar ontdekt hadden, maar hij zag er precies

hetzelfde uit. Het leek alsof de huidige het origineel van de engel daar was, en die slechts een verkleining van hem was. Wat nu als ik het bij het juiste eind had! Als hij water bevatte?

Uucht bleef plotseling staan, hief haar kop op, toen ook haar ene voorpoot, strekte haar hals zover mogelijk uit en bewoog de neusgaten. Ze liet haar staart hangen. Al snel kwam hij weer omhoog, schommelde een beetje heen en weer, toen steeds meer en uiteindelijk kwispelde hij op de mij bekende, ijverige en vertrouwde manier heen en weer. Aacht deed hetzelfde. Nu was ik gerustgesteld, helemaal gerustgesteld over alles wat hier nog zou gebeuren en wat we nog konden tegenkomen. Mijn honden hadden een eerste spoor van vochtigheid ontdekt. Er was hier water. De Engel was een bron-engel, net zo als de andere, door mij reeds genoemde! Ik verzuimde natuurlijk niet uit dit feit de vanzelfsprekende, logische conclusies te trekken. De sage van de Mir was gedwongen het masker af te werpen en het ware gezicht te tonen. Men had de waarheid niet alleen verkleed maar hem zelfs tot leugen verheven.
Terwijl we verder gingen, werden de bewegingen van de honden levendiger. Ik verbood ze geluid te maken. Ze keken verwonderd van mij naar de engel en terug. Ze namen aan dat ik ze niet had begrepen. Daarom aaide ik ze en zei een waarderend woord tegen ze. Toen waren ze onmiddellijk gerustgesteld.
"Wat is er met je honden?" vroeg de Mir. "Wat willen ze?"
"Ze vertelden me iets wat jij ook snel zult horen."
"Iets kwaads?"
"Nee, iets goeds. Ik hoop dat we hier alleen nog maar goede dingen zullen beleven! Weet je misschien wat de Maha-Lama zijn slachtoffers te eten en te drinken heeft gegeven voordat ze in het meer werden gegooid."
"Natuurlijk niets!"
"Hoe weet je dat?"
"Het is toch niet moeilijk om dat te bedenken! Je geeft toch mensen die gevangen genomen zijn en daarna meteen in het water worden gegooid van tevoren geen eten en drinken!"
"Ben je ervan overtuigd dat ze allemaal meteen zijn gedood? Dat de Maha-Lama helemaal geen uitzonderingen heeft gemaakt? Kijk eens naar deze zuilen en deze zuilengang! Het is een gigantisch werk om deze uit te graven, uit te hollen en uit te bikken, wat alleen maar door levende, gezonde, krachtige en onvermoeibare mensen kan zijn uitgevoerd en niet door lijken of zelfs geesten en spoken! En het zijn er geen vijf of tien of twintig, maar honderden en nog eens honderden arbeiders geweest die goede en rijkelijke voeding kregen. En nog veel harder nodig was het water als drinken voor die mensen. Maar waar haalde men dat dan vandaan?"
"Natuurlijk uit het meer!"
"Dat met lijken werd opgevuld?"
Deze vraag maakte hem verlegen. Hij dacht een tijdje na en bekende toen: "Hierop, Effendi, kan ik je geen antwoord geven. Men weet alleen dat de Maha-Lama nooit een druppel water uit de bronnen van de stad naar het meer heeft laten brengen."
"Weet men dat zeker?"
"Zo zeker dat juist dit een van de hoofdredenen was te concluderen dat hij zijn slachtoffers niet liet leven maar onmiddellijk doodde."
"Als hij voor de arbeiders die hier aan het werk waren, echt geen drinkwater uit de stad haalde, dan moest hij hier een eigen bron hebben gehad en wel een grote, zeer grote en nooit opdrogende bron die in staat was in elk geval zo veel maar waarschijnlijk meer dan hij nodig had te leveren."
"Denk je dat echt?"
"Ja dat bedoel ik inderdaad! Waar is hij geweest, deze bron? Is hij er nog steeds en waar dan?"
"Wie zou dat kunnen weten?"
"Jij niet?"
"Nee, ik niet, zeer zeker niet!"
"Kom! Ik zal het je laten zien!"
"Wie? Jij?"
"Ja, ik!"
"De vreemdeling? De Europeaan? Jij die hier helemaal onbekend bent?"
"Ja die! Kom!"

We waren bij de engel aangekomen. Ik gaf de Mir, net als eerst, weer een arm en voerde hem naar de sokkel. Deze was anders dan bij de engel in de buurt van de landengte van El Chatar. Daar bestond hij uit natuurlijke rots, hier echter uit kunstmatig gemetselde treden die direct naar de beide voeten van de engel voerden. Hier hadden dagelijks talloze arbeiders water moeten putten; het was dus noodzakelijk geweest de toegang gemakkelijker toegankelijk te maken dan daar, midden in de woestijn. De treden waren niet hoog maar net zo hoog als normale treden, dat is ongeveer zestien tot achttien centimeter. Het kostte dus geen enkele moeite naar boven te klimmen. Terwijl wij dit deden, kwam de gedachte bij me op dat ik toch beter had kunnen wachten tot het aanbreken van de dag, tot het licht geworden was, want dan zou ik de trap en de valdeur waarschijnlijk veel gemakkelijker hebben gevonden dan nu. En als ik de Mir nu al zou verrassen, dan leek het erop alsof ik wilde pralen tegenover zijn onwetendheid. Dit was echter werkelijk, werkelijk niet het geval. Ik deed het daarom nu meteen om zijn stemming te benutten die op dit moment zodanig was dat de uitwerking dubbel zo groot als later zou zijn.

Ik nam aan dat deze engel binnenin dezelfde inrichting had als de andere die ik al kende. Het bleek tot mijn grote bevrediging dat ik mij ook daar niet vergist had. Toen we boven aangekomen waren, zocht ik helemaal niet eerst naar sporen van gaten, scheuren en spleten die nu, bij het spaarzame schijnsel van

de maan, wel niet gemakkelijk te ontdekken zouden zijn geweest, maar ik ging meteen en direct naar de betreffende plooi in het gewaad en probeerde of de plek beweeglijk was of niet. Het resultaat kwam niet gelijk. De as weigerde, na zo'n lange tijd, gelijk weer te functioneren. Maar toen ik krachtiger drukte, gehoorzaamde hij toch. Het deel van het gewaad waar ik op drukte, schoof naar binnen en daardoor werd de valdeur die de trap afsloot omhoog geheven.
"Wat is dat?" vroeg de Mir verbaasd. "De engel is hol!"
"Zoals je ziet!" antwoordde ik.
"Daar is een gat! Kun je daar naar beneden?"
"Ja dat kan!"
"Waarheen?"
"Naar de bron die ik je wil laten zien."
"Naar de bron - - -? Naar de bron?"
"Ja, inderdaad naar de bron! Kom, klim achter me aan! Je hoeft niet bang te zijn. Voel maar! Hou je met beide handen goed vast, dan kun je niet vallen."
De honden drongen aan om mee naar binnen en naar beneden te mogen. Ik kalmeerde ze; ze moesten natuurlijk boven blijven. Op dezelfde manier, zoals ik daarnet gezegd had, ging ik voorzichtig voor de Mir uit, daarbij steeds aan de engel bij de landengte Chatar denkend. Ook hier gingen de treden van rechts naar links. Ze waren stevig en zeer goed bewaard gebleven. Ik onderzocht elke tree omzichtig met de uitgestrekte voet. Ook hier waren het er precies twintig, en ook de lucht was net zo koel en net zo droog. De vraag of er ook werkelijk water in deze bron was, stelde ik me zelf niet eens, want als de andere het had moest deze het ook hebben. Het was voor mij namelijk vanzelfsprekend dat beide op precies dezelfde leidende laag gebouwd waren.

Toen ik de vloer van de bovenste etage bereikt had, ging ik meteen naar rechts om te voelen of we hier op dezelfde manier en op dezelfde plek licht zouden vinden als daar. Juist! Ik voelde een grote, holle, stenen kubus, waarop als deksel een dunne, lichte stenen plaat lag die zich liet verschuiven. Ik schoof hem aan de kant, greep in de daardoor ontstane opening en - - wat had ik in mijn hand? Een lange rol uit stevig leer die van boven en vanonder dichtgebonden was om zijn inhoud te beschermen tegen vocht. Deze inhoud bestond uit een zeer goed bewaard gebleven, uit ongezuiverde was gemaakte kaars waarvan ik de lont meteen aanstak. De Mir bevond zich nog op het midden van de trap. Hij, de Aziatische, hoge aristocraat, was zulke klimpartijen niet gewend en al helemaal niet in het donker. Hij kwam slechts langzaam vooruit.
"Je hebt licht, ook licht?" vroeg hij. "Allah zij dank! Ik kom meteen!"
Ik stak nog een tweede aan die ik hem toen hij bij me kwam, aanreikte.
"Ik ook een? Zo'n - - zo'n kaars!" Hij bekeek ze verbaasd. "Waar heb je die vandaan?"
"Hier uit de stenen kist. Er zitten er nog meer in! En nog andere zeer bruikbare dingen erbij! Alles extra voor ons bewaard!"
"Voor ons?"
"Ja, voor ons! Voor wie anders? Er is hier toch verder niemand!"
"Wat ben je toch een mens! Een duivelskunstenaar, een heksenmeester, een tovenaar!"
"Dat dacht ik niet! Ik ben een heel normaal mens, niet beter en niet slechter, niet verstandiger en niet dommer dan duizend andere!"
"Maar jij weet toch alles, alles!"
"Dat dacht ik niet! Ik ben helemaal niet alwetend. Het gaat me hier ook niet beter en ook niet slechter af dan ieder ander mens: ik kan alleen weten wat ik van anderen weet of wat ik gehoord en gezien heb. Ik ben namelijk met mijn voortreffelijke Hadsji Halef Omar in precies zo'n zelfde water-engel als deze hier geweest. Die hebben we van boven naar beneden doorzocht. Deze hier is weliswaar nog een keer zo groot maar precies eender gebouwd en ook van binnen precies zo ingericht. Het is dus helemaal geen verdienste hier meer te weten dan jij omdat jij nog nooit zo'n engel gezien en er in rondgeneusd hebt. Hier zie je de bewegelijke raderen met de leidband, de schepkruiken en de stenen trog waar het water in valt. Het wordt van etage naar etage gehesen - - -"
"Een wonder, een wonder, een wonder!" onderbrak hij me. "Wie heeft dit gebouwd?"
"De Mir van Dsjinnistan."
"Onmogelijk!"
"Waarom onmogelijk?"
"Hier, midden in mijn land? In de voormalige hoofdstad en residentie van Ardistan!"
"Is dat zoiets onbegrijpelijks?"
"Zeker! En niet alleen midden in het land en midden in de residentie, maar zelfs midden in het Maha-Lama-meer, dat zelfs voor mij en al mijn voorgangers een geheim is geweest dat geen van hen doorgrond heeft!"
"Het is dus zijn geheim geweest, het geheim van de Mir van Dsjinnistan die midden onder jullie woont zonder dat jullie het weten, die te midden van jullie heerst zonder dat jullie het hem hebben toegestaan en jullie allemaal van binnen en van buiten kent zonder dat jullie hem ooit gezien hebben!"

"Je schertst, Effendi!"
"O nee! Het is mijn volle, heilige ernst!"
"Dan begrijp ik je niet! Dit keer werkelijk niet! Denk er wel aan dat er juist naar jouw mening verder geen andere bron dan deze gebouwd kan zijn dan alleen die van de Maha-Lama, over wie ik jullie vertelde."
"Dat bedoel ik ook. Maar de stimulans en al het verdere heeft hij van de Mir van Dsjinnistan ontvangen."

"Hoe wil je dat bewijzen?"
"Kijk daar naar beneden!"
Terwijl ik dit zei, klom ik op de rand van de stenen kist waaruit ik de waskaarsen gepakt had, en hield het licht omhoog waar boven de trap het teken van de Mir van Dsjinnistan gegrift was en meteen daaronder in het oude Brahmavarta-dialect het woord 'gebouwd' gelezen kon worden.
"Zijn teken, zijn teken!" riep de Mir. "Dat moet ik zien, ik, ik! Dat heeft men gewaagd, gewaagd! Dat zou ik moeten kunnen bestraffen, bestraffen!"
"Waarom bestraffen?" vroeg ik heel rustig. "Heeft deze bron je geschaad?"
"Nee! Maar hij is een belediging voor mij, een belediging die me niet aanstaat - - -"
Hij stopte midden in zijn toornige zin, want ik was snel van de kist afgesprongen en heel dicht op hem toegetreden, hief de kaars in de hoogte en keek hem met zo'n blik in het gezicht die men niet 'nadoen' en niet 'mimen' kan omdat die direct uit het binnenste van de ziel bliksemt. Toen waagde hij het niet verder te spreken. Hij sloeg de ogen neer en was stil.

Zachtjes, maar heel duidelijk vroeg ik: "De Mir van Dsjinnistan die je voor je vijand houdt, gaf deze arme dodenstad de reddende bron waaraan ze zich weer levend kan drinken als jij, haar heer, dit wil. Waarschijnlijk zullen we zien dat hij jullie nog meer, nog veel meer gegeven heeft dan alleen dit water. Zeg me, wat heb jij gegeven? Wat heb je gedaan om deze dood in leven te veranderen? Deze eens zo heerlijke stad - die vandaag de dag een van de mooiste en beroemdste van het hele Morgenland zou zijn geweest, als jouw voorvaderen deze waardig zouden zijn geweest - ging aan de wreedheid en onmenselijkheid van haar eigen heersers te gronde. Toen je nog een kind was, zag je haar lijk enkel als spookbeeld voor griezelen en afgrijzen; meer heeft men je niet bijgebracht. En toen je man en heerser geworden was, diende dit wonderschone dal dat luid tot jou, de gebieder schreeuwt om genade en erbarmen, om liefde en verlossing, jou alleen als onverbiddelijke afgrond van de haat, van de vergelding, van de wraak! Er viel geen enkele, warme blik uit jouw ogen op haar, de versmachte! En nu je hoort dat hij die je niet kunt uitstaan omdat hij hart heeft voor alle leed en alle ongeluk, gekomen is om jullie goed te doen, te redden en te verlossen, word je boos en zeg je dat hij je heeft beledigd en dat je je dat niet kunt laten welgevallen! Wat ben je klein, o Mir, wat ben je klein! En wat ben je schadelijk, heel schadelijk! Voor de hele mensheid! Voor je volk! En voor jezelf!"
"Effendi, je wordt grof!"

Hij zei dit meer op een toon van verwijt dan van boosheid. Hij voelde zich dus niet alleen getroffen maar tegelijk ook zo neerslachtig dat het hem niet lukte zichzelf te overwinnen. Ik liet me hier echter niet door ontroeren maar vervolgde op dezelfde toon: "En denk je eens in wat je waagt met deze trots van je die in elk geval hier op de verkeerde plaats is! Je bent gevangen! Je moet sterven, je moet verdorsten! In deze situatie ben je weer gebracht door je grote zelfvertrouwen! Je vertrouwde op je kennis van deze plaats, die nu helemaal ontoereikend blijkt te zijn! Een man zoals jij, een heerser, moet zich ervoor hoeden bij dit onvermogen zichzelf te helpen, af te dalen! Als men de achting verloren heeft, komt die niet zo snel terug als ze verdwenen is. Voor Halef en mij ben je nu niets anders dan een hulpeloos kind, verder niets! Je bevindt je niet alleen midden in het rijk van de dood maar ook nog te midden van je levende vijanden; want dat je huidige kameraden niet je vrienden maar je vijanden zijn, dat heb je jezelf wijsgemaakt!"
"Ik? Mezelf wijsgemaakt? Jullie, mijn vijanden? Het is niet in me op gekomen dat mezelf wijs te maken! Ik houd jullie integendeel voor mijn vrienden, en wel voor echte, ware, edele vrienden! Jullie zullen me niet verlaten!"
"Nee dat zullen we inderdaad niet! Maar bedenk wel dat de Dsjirbani met zijn leger aan de grens van je land staat en dat wij, Halef en ik, zijn strijdmakkers zijn! Bedenk dat de prins van de Tsjoban niet alleen vanwege zijn volk maar ook vanwege zijn broer die jij gemaakt heb tot wat hij nu is, zich alleen tot je vijanden, niet tot je vrienden rekenen mag! En bedenk eindelijk eens dat ook de beide prinsen van de Ussul helemaal geen reden hebben zich voor jou op te offeren! Men weet in hun vaderland heel precies dat jij hen als gijzelaars ziet, hen laat opsluiten als jij dat wilt, en hun troepen bestraft en verbant, geringschat en vernedert zo vaak als jij wilt, of ze het verdienen of niet. Deze beide eerlijke, oprechte mensen zijn kort geleden nog in de 'Stad van de doden' gevangen gezet. Waarom? Wat hadden ze gedaan?"
"Ik heb ze toch weer vrijgelaten!" zei hij snel.
"Dat verandert alleen de gevolgen maar niet de daad zelf! Ze wisten dat hun leven aan een zijden draad, aan een enkel woord uit jouw mond hing. Nu ben je hier zelf! Gevangen, hulpeloos, de dood gewijd! Hoe groot en gloeiend denk je nu dat hun geestdrift zal zijn waarmee ze bereid zijn zich voor jou op te offeren? Denk je dat ze je lief hebben of geloof je dat ze bang voor je zijn en je haten?"
Hij gaf geen antwoord; hij was stil.
"Je zwijgt! Midden onder vijanden, dat is niet te ontkennen! En nu spreek je op de toon van een heerser die alleen maar een wenk hoeft te geven en iedereen verliest zijn hoofd! En nu voel jij je, die zichzelf en nog veel minder ons weet te redden, door het water beledigd waaraan jij en wij onze redding en leven te danken hebben! Je bent jouw en ons leven schuldig aan de Mir van Dsjinnistan, en ik verwacht van je dat je in elk geval in onze tegenwoordigheid rustig en met achting over hem spreekt, zoals het iedereen betaamt die over hem spreekt! Kom nu, we gaan verder naar beneden!"

Hij volgde me zonder ook maar een woord te zeggen. Ik had met opzet op deze wijze tot hem gesproken, en ik hoopte dat de plaats waar we ons nu bevonden de indruk van mijn woorden zou versterken. Ik maakte hem in het bijzonder opmerkzaam op de boven de trapopeningen staande woorden die samen de zin 'Gebouwd voor de overwinning in de strijd voor de vrede' vormden. Toen we beneden aan-

kwamen, stonden we voor een meer met het zuiverste, drinkbare water; zo ontzettend groot was het gewelf waarin het zich verzamelde. Hij schepte met de hand en proefde. Toen zei hij: "Blijf hier!"
Tussen de muur en het water liep rondom een stenen gang, want het zich op een kolossale middenzuil steunende gewelf was cirkelvormig, en dus vormde ook de rand van het water een cirkel. De Mir verwijderde zich. Hij liep langzaam deze ronde waarvan de middellijn zo groot was dat de kleine kaarsvlam al na korte tijd in de dikke duisternis verdween. Alleen zijn stappen waren nog te horen. Je kon duidelijk horen dat het geluid naar boven in de koepel ging en vandaar niet meer naar beneden kon. Daarom verzamelden de geluidsgolven van al deze stappen zich daarboven tot een lawaai dat rolde als de donder, maar bij mij hier beneden als het geheimzinnige gefluister van enkele half verwelkte bladeren klonk. Toen stopte ook dit lispelen. De Mir bleef staan.

Het was een eigenaardige situatie die helemaal niet te beschrijven is. Na enige tijd fluisterde het weer maar slechts kort. De Mir had een beweging gemaakt, was waarschijnlijk gaan zitten. En nu kwam een lange, lange pauze, wel een half uur lang, waarin zich niets bewoog. Ton hoorde ik een sissende, zachtjes snuivend geluid. Huilde hij misschien? Niet lang daarna hoorde ik aan de andere kant van het water een luid, ja heel luid bruisen dat door drie korte pauzes tot vier enkele, toornige stoten gescheiden werd. Waarschijnlijk had de Mir, zonder eraan te denken dat ik het kon horen, in zijn innerlijke opwinding enige uitroepen gedaan die niet als aparte woorden maar als een warrige geschal omhoog ging zodat ik het niet kon verstaan. Daarboven echter, waar al dit warrige bij elkaar kwam om weer uit elkaar te gaan, werden de afzonderlijke geluiden en woorden door de wet van het geluid weer volgens de regels verenigd en kwamen zo zacht, zo vertrouwd en toch zo duidelijk naar me toe als wanneer een dierbaar persoon van wie we houden, met haar lippen onze oren nadert om ons iets welkoms mee te delen. Hij fluisterde me toe: "Hij heeft gelijk - - -! En ik wil - - -! Ik wil - - -! Ik wil - - -!"
Dat was het wat zich los gevochten had uit zijn ziel, deze bekentenis en dit besluit. Deze woorden waren onwillekeurig en onbewaakt ogenblik uit zijn hart opgestegen, en hij dacht er nu beslist niet aan of ik ze gehoord en begrepen had of niet. Hierop keerde hij terug maar van de andere kant. Hij was rond het bassin gelopen. Hij ging zonder een woord te zeggen, de kaars in de hand, aan mij voorbij en klom de trap op. Wat moest hij met zichzelf bezig zijn! Ik volgde hem, zonder boos op hem te zijn vanwege zijn achteloosheid! In de bovenste ruimte aangekomen, bleef hij dan ook niet staan maar hij blies zijn kaars uit, legde hem terug op de plek waar ik hem gepakt had, en ging naar boven. Ik deed hetzelfde maar niet zo haastig als hij.

Toen ik uit het trapgat naar buiten kwam, werd ik begroet door mijn honden die hier waren achtergebleven. Ze waren bang om me geweest en stonden nu met hun voorpoten tegen me op om zich liefdevol tegen me aan te drukken. De Mir was buiten al de treden afgeklommen. Hij stond op de onderste en wachtte op mij. Hij had sinds mijn boetepreek slechts twee woorden gesproken; nu ik echter naar hem naar beneden kwam, vroeg hij: "Effendi, wat ben je voor een mens? Wat je wilt doorzetten zet je door of het anderen nu pijn doet of niet!"
"Was het goed of was het slecht?"
"Het was goed!"
"Wen er dan maar net zo aan als ik me eraan gewend heb! Men moet het goede steeds doorzetten of het pijn doet of niet. Alleen de boze moppert over de heilzame pijn die het veroorzaakt."
"Pijnlijk was het, ja pijnlijk! En niet zo'n beetje ook! Ik dacht toen ik daar beneden aan het water stond dat ik er in moest springen en mezelf moest verdrinken. Toen dacht ik echter ook aan mijn moeder, aan de enige die van me gehouden heeft. Het was net alsof ze bij me stond en me hielp jouw zware woorden te dragen. Toen onderkende ik dat je in alles gelijk hebt gehad wat ik van je heb gezien en gehoord. En ik bekende het om mezelf niet langer te bedriegen. Ik riep het zo luid over het water dat het leek alsof alles in elkaar zou storten. Je moet het lawaai dat het maakte, gehoord hebben. Er was echter niets van te verstaan. Jij gaat nu naar onze metgezellen?"
"Ja."
"Ik blijf hier en wacht. Ik wilde je vragen de Dsjirbani en de prins van de Tsjoban te zeggen dat ik graag met ze zou willen praten, en wel nu, hier, op deze plek. Wil je dat doen?"
"Heel graag! God zegene je! En niet alleen jou, maar ook alles wat je met hen bespreekt!"
Ik ging met mijn honden. Hij bleef alleen. Maar ik was nog geen twintig schreden ver toen ik zijn stem weer achter me hoorde: "Effendi!"
"Wat?" vroeg ik, terwijl ik bleef staan.
"Ik heb gelezen wat je me hebt laten zien: 'Gebouwd voor de overwinning van de vrede!' en ik heb het niet alleen gelezen maar er ook over nagedacht daar beneden aan het water! Niemand kan iets weggeven wat hij niet heeft. Ik kan mijn volk geen vrede geven als ik het zelf niet heb, in mijn eigen binnenste. Is dat juist?"
"Ja. Daarom heeft de Mir van Dsjinnistan met deze bron midden in het land jou in je eigen binnenste gepakt; denk daar ook eens over na!"
"Dat zal ik doen! Ik wilde je nu alleen zeggen dat je niet bezorgd hoeft te zijn. Jouw prikkel werkt en je slagen zijn aangekomen! Ga nu!"
"Ik dank je!"
"Nee, ik bedank jou!"

Toen ik bij mijn metgezellen aankwam, waren ze juist klaar met het eten. Ik begon er meteen mee dit in te halen en deelde de Dsjirbani en de prins van de Tsjoban mee wat de Mir van hen vroeg. Ze waren beiden direct bereid aan zijn wens tegemoet te komen.

"Dat word een belangrijk, heel belangrijk gesprek!" zei de Dsjirbani. "Er hangt veel, heel veel van af, waarschijnlijk de hele vrede! En jij, Effendi, hebt mij nog niet verteld wat je beleefd hebt sinds je mij verliet. Het zou beter zijn geweest als ik voor dit gesprek met de Mir eerst uitvoerig met jou had kunnen spreken."
"Ben je werkelijk niets te weten gekomen?" vroeg ik glimlachend. "Zou Halef echt gezwegen hebben? Dat zou de eerste keer in zijn leven zijn!"
"Nee, Sihdi, ik heb niet gezwegen," viel de kleine Hadsji snel in. "Ik heb snel alles verteld, alles, alles! De tijd tot je terugkeer was kort; daarom heb ik me gehaast. Nu weten zij ook alles en het is dus niet nodig dat je opnieuw begint en onze avonturen nog een keer verteld. En als ik al iets zou hebben vergeten en onbenut hebben laten liggen, dan keer ik uit eigen beweging terug om het op te pakken en het zorgvuldig alsnog te doen. Ik geef je mijn woord!"
"Jouw woord is niet nodig, beste Halef," lachte ik. "Ik ben volledig overtuigd van de waarheid die je me vertelt, ook zonder dat je me een speciale verzekering geeft."
"Ja, zo ben ik, zo! Geloofwaardig in de hoogste graad! Dank je wel, Sihdi, voor dit getuigenis uit jouw mond over mijn reputatie. Dat doet mijn hart goed!"
Het was wel duidelijk dat als ik de verteller zou zijn geweest ik de gebeurtenissen en personen anders afgeschilderd zou hebben dan Halef; maar de tijd was daarvoor te kort om de Dsjirbani vóór zijn huidige gang naar de Mir alles te vertellen. En overigens moet de mens niet denken dat hij bij de leiding over de gebeurtenissen in zijn leven helemaal onontbeerlijk is. Er is een beschuttende hand boven ons die des te zekerder alles tot een goed einde voert hoe minder we die storen.

Toen de Dsjirbani en de prins ons verlaten hadden en ik mijn avondbrood opgegeten had, maakte ik al onze waterzakken open en gaf de paarden en de honden het nog voorhanden zijnde water. Wat ze hadden gehad, was niet genoeg geweest omdat we gedacht hadden te moeten sparen. Nu was deze spaarzaamheid echter niet meer nodig. Halef herinnerde mij er natuurlijk meteen aan dat het water voor morgen moest worden bewaard.
"Of is er hier soms water?" vroeg hij.
"Ja," antwoordde ik.
"Waar? Natuurlijk daar in de engel?"
"Uiteraard."
"Waren jullie er soms binnenin?"
"Ja."
"Hoe ziet hij er uit? Hoe is hij ingericht?"
"Precies hetzelfde als de engel bij de landengte van Chatar. Maar hij heeft meer, veel meer water."
"Hamdulillah! Dan hebben we gewonnen, gewonnen, gewonnen! Ik ga meteen om onze beide metgezellen de buitenkant en het raderwerk in het binnenste van de engel te laten zien!"
Hij stond snel op van zijn plaats en vroeg de beide prinsen van de Ussul hem te volgen.
Het waren stille, goedhartige mensen die zich het meest gelukkig voelden als ze onopgemerkt bleven. Ze spraken alleen als ze iets gevraagd werd. Geen van hen beide had uit eigen beweging ook maar een woord tot mij gericht. Hun relatie tot Halef scheen evenwel niet zo'n zwijgzame te zijn; daarvoor had hij op zijn manier gezorgd. En nu ze hem naar de engel moesten volgen, keken zij me vragend aan of ik het wel goed vond. Ik schudde mijn hoofd: "Ik verzoek je hier te blijven, Halef. Je kunt er nu niet heen."
"Waarom niet?"
"Omdat de Mir daar met de Dsjirbani en zijn metgezel praat."
"Wij storen ze niet. We lopen stilletjes langs hen."
"Ons te zien zou al een storing zijn en zou het gesprek van de Mir op de inrichting van de engel richten en hem dus van de hoofdrichting waarin zijn gedachten moeten blijven, afbrengen."
"Hoofdrichting? Gedachten? Ervan afbrengen! Sihdi, ik begrijp je niet helemaal! Als ik eenmaal een gedachte heb en als deze een hoofdrichting heeft, dan zou ik de mens nog wel eens willen zien die het voor elkaar krijgt mij van mijn gedachten of mijn gedachten van mij of hem en mij, dus van ons beide, van de hoofdrichting af te brengen. Maar ik ben nu eenmaal je ware vriend en beschermer en zal dus ook dit keer doen wat je wenst. We blijven dus hier. Ik laat je niet alleen, Effendi!"
"Dank je wel, Halef, voor je bescherming! Zodra het dag is geworden, hebben we veel te doen. We weten niet wat ons wacht. Laat ons door te slapen krachten verzamelen!"
Ik ging naar Syrr die zich op mijn teken neerlegde om voor mij als metgezel en hoofdkussen te dienen. Ik streelde hem liefkozend en sliep daarbij in, hij waarschijnlijk ook. Toen ik wakker werd, was niet alleen de nacht maar ook de morgenschemering al voorbij, en de heldere dag kwam bij de plaats van het voormalige Maha-Lama-meer binnen. Halef sliep nog, net als de beide Ussul. De Mir was er niet. De Dsjirbani en de prins van de Tsjoban zaten bij elkaar en spraken zacht met elkaar. Ik stond op, ging naar hen toe en ging bij hen zitten, nadat ik echter eerst een onderzoekende rondblik had gericht op de plek waar we ons bevonden.

Ik kan zeggen dat ik gegrepen werd door een diepe verbazing, een heel eigenaardig heilige of beter gezegd slechts half heilige huivering, want onder de plechtige eenzaamheid en stilte waarin dat alles lag, lag grijnzend de gedachte op de loer dat in de diepte van de huidige tegenwoordigheid, in het verleden dus, de akelige, vreselijke grondstelling verborgen lag waaruit de huidige diep aangrijpende geluidloosheid zich losgeworsteld had. Deze stilte kwam me niet voor als de stilte van de dood maar als de stilte na doorstane kwellingen, martelingen en lijden.
De plek van het voormalige meer was zo groot dat we het nog net konden overzien, maar het perspectief verkleinde de ons tegenoverliggende zijde dusdanig dat alles wat in onze omgeving honderdvijftig of

tweehonderd voet hoog was, daar slechts twee tot drie meter hoog leek. De oppervlakte van de vroegere, nu opgevulde diepte, vormde een vlakte van de absolute platheid van een tafelblad. Niet de geringste verhoging was te zien, afgezien van de engel natuurlijk die precies in het midden stond. Des te hoger en steiler stegen echter de rotswanden op die, zonder ook maar het kleinste, smalste gaatje te hebben, rondom omhoogstaken als de reuzenmuren van een uit de grijze oudheid stammend kolossaal circus, waaraan alleen de stenen zitbanken ontbraken, maar niet de uitgebreide ruimtes voor de bloedige slachtpartijen tussen mens en dier om het mensendier en de diermens te vermaken. Het leek me onmogelijk dat deze rotswanden hun absolute gelijkenis met een muur van de natuur hadden gekregen. Er was niet de geringste uitstulping, niet de geringste afwijking van het loodrechte oppervalk. Hier hadden beslist mensenhanden bij geholpen. Maar dat moesten er duizenden en nog eens duizenden zijn geweest! En wat had men hier binnen moeite gedaan om een beklimmen van de rotsen onmogelijk te maken. Zo zagen we later dat men ook aan de buitenkant elke plek glad en ontoegankelijk had gemaakt, waar het misschien mogelijk zou zijn geweest van buiten af over de hoog opstaande, scherpe rotstinnen naar het meer te kunnen klimmen.

Dat en hoe en hoe lang hier mensenhanden geheerst, geschapen en gewerkt hadden, zag ik meteen al bij de eerste blik die ik rondom de vlakte liet gaan. Het werk was een dubbele geweest; ze hadden zich deels over de buitenkant van de rotsen en deels over de binnenkant van de rotsen uitgestrekt. Het buitenste was, zoals gezegd, tot een gladde, loodrechte muur gehouwen. Waar er gaten gezeten hadden, waren ze opgevuld en wel op zo'n voortreffelijke manier dat er een scherp oog voor nodig was het onderscheid te zien tussen natuur en mensenwerk. Op deze manier had men een heel hoge en heel diepe overdekte gang uitgehouwen die beneden op de bodem rondom het hele meerplein liep. Een meer dan ongelooflijke prestatie! In elk geval was dit het werk van eeuwen! Elke twintig passen had men een massieve pilaar laten staan die aan de bovenkant met goed uitgemeten bogen naar beide kanten en naar binnen grepen om de op hem rustende rotsmassa te dragen. Hierdoor was het wondere werk van de colonnade ontstaan die van buiten bekeken als een ononderbroken keten van zuilen om de gigantische voet van rotsronding lag. Deze was zo breed dat twaalf man, zonder elkaar aan te raken, naast elkaar konden staan, en twee etages hoog. Hieruit was te concluderen dat de binnenwand van de colonnade ongeveer tien meter van de hoofdwand van de rots naar binnen lag. Men zag geen sporen van een deur. En toch moesten er deuren zijn, want er waren ramen, zij het dan niet in de vorm die je een raam zou noemen. Dat brengt me op de tweede deel van het reusachtige werk, niet die betrekking had op de buitenkant van de rotsen maar op de binnenkant.

Ik had namelijk redenen aan te nemen dat deze geweldige ronding in de rotsen een 'binnenste' bezat dat deze niet massief maar hol was, dat men deze had uitgehouwen en met het aldus gewonnen materiaal het meer langzamerhand had opgevuld. In deze rotsen waren ruimtes, vele en voor een deel heel grote en heel hoge, misschien ook heel diepe ruimtes. Dat zag ik aan de vele openingen die ik 'vensters' genoemd heb. Ik herinner aan de lange, smalle, vierhoekige loodrechte lucht- en lichtopeningen die men vooral op het platteland vind in de muren van schuren, hooizolders en andere pakhuizen. Ze zien er meer uit als schietgaten dan als ramen. Er waren hier veel van deze inkepingen en wel uitermate regelmatig verdeeld. Er waren tussen elke twee zuilen of pilaren vier stuks aangebracht, namelijk twee paar. Het ene paar bevond zich in de binnenmuur van de colonnade, en wel daar waar de welving van het plafond begon, het andere paar echter hoog in de hoofd- en buitenmuur, wel twintig voet boven de vorige. Deze inkepingen waren ongeveer twee voet breed en vijf voet hoog. Je kon aan de buitenkant zien dat ze naar binnen niet recht maar afwaarts liepen, dat ze dus naar binnen afliepen. Daardoor kon het licht ongehinderd binnenkomen, beter dan als de openingen recht waren geweest. Buiten dat waren er tussen elke twee zuilen op het hoogste en middelste punt van het gewelfde plafond een luchtgat van de grootte dat men er een gebalde mannenvuist in kon steken. Bij een goede onderlinge verbinding maakte dat een luchtcirculatie mogelijk die in elk geval voldoende was om een grote ruimte vrij te houden van bedompte of bedorven lucht. Om deze en andere redenen vermoedde ik dat er hier vele en belangrijke ruimtes te vinden waren ondanks dat er geen enkele deur te zien was. Ik was ervan overtuigd dat we er zeker één, dan verschillende en uiteindelijk zelfs veel zouden ontdekken, zodra we de moeite zouden namen dit uit te zoeken. Hiervoor was nu nog geen tijd. Ik heb tot nu toe beschreven wat ik meteen bij de eerste rondblik opmerkte. Dit moest ik later onderzoeken. Nu echter moest ik met de Dsjirbani en zijn metgezel spreken om te horen of er iets met de Mir besproken was wat ik moest weten.

"Sahib, we hadden het daarnet over jou," zei de Dsjirbani die me, zoals bekend, het liefste 'Sahib' noemde. "Het was en grote, mooie, ik zou bijna willen zeggen verheven nacht!"
"Is er iets belangrijks gebeurd?" vroeg ik.
"Nee, niets belangrijks. Toch wel! Iets heel belangrijks, in de hoogste graad belangrijk voor Ardistan!"
"Mag ik het weten?"
"Je weet het al!"
Bij deze woorden glimlachte hij naar mij.
"Ah! Je bedoelt de verandering die zich op dit moment in het innerlijke van de Mir voltrekt?"
"Ja die bedoel ik. Hij heeft ons alles, alles verteld, en dat klonk heel anders dan wat jouw Halef ons vertelde. Wat ben je voor een stoutmoedig, vermetel en onverschrokken man!"
"Alleen maar nadenkend en berekenend, verder niets! En als het nadenken me eenmaal tot een goed besluit heeft gebracht, laat ik het niet liggen maar breng het tot een einde, zelfs als ik daardoor uitgemaakt wordt voor grof en meedogenloos."
"In dit gevaar heb je je de laatste tijd zeer regelmatig bevonden, zeer, zeer!"

"Heeft hij zich beklaag?"
"O nee! Met geen woord! Hij loofde je alleen maar, en ik moet zeggen: hij meende het oprecht. Dat moet ik je zeggen, zodat je daarmee over de vraag wat en hoe hij over je denkt en spreekt, gerustgesteld bent. Hij heeft zich over niemand beklaagd, ook niet over zijn tegenstanders en ook niet over de oproerlingen. En evenmin heeft hij zich over zichzelf beklaagd. Van zelfbeklag, bekentenissen en belijdenissen was geen sprake. We hebben over het geloof gesproken, over de religies van de aarde, over de waarde van de wetenschappen, over de kunst van de vorsten hun volken gelukkig te maken, over de verplichtingen van de mens tegenover zijn medemens en over alle andere mogelijke vragen die jij 'mensheidsvragen' pleegt te noemen. Je kon bij hem horen dat hij het oprechte verlangen heeft zich over deze vragen, over ons, over zichzelf te oriënteren. Het is net of dit de eerste goede vrucht van een tot dusver nutteloze, waarschijnlijk zelfs giftige boom is. Jullie aanwezigheid in Ard heeft voortreffelijk gewerkt. Vooral de kerstviering heeft hem gepakt. Ik denk dat hij op de juiste weg is een christen, en wel een heel serieuze, te worden. Tot dusver heeft hij het Avondland veracht en gehaat; nu begint hij het echter al te waarderen en ervan te houden. Het heeft hem geïmponeerd."

Toen de Dsjirbani hier een pauze maakte, viel de eerstgeborene van de Tsjoban in: "Denk eens aan deze plaats! Dit scherpe fragment van de sterrenhemel met de geheimzinnige, wassende maansikkel boven het nog nooit geziene Maha-Lama-meer! Denk eens aan de gedachten, vermoedens en gevoelens die dat oproept! En denk daarbij ook eens aan ons, drie mannen, elk anders, ieder een eigen karakter, elk door de Voorzienigheid naar een ongewone plaats gebracht! Deze drie mannen zijn voor het eerst bij elkaar, de dood gewijd, maar geenszins de moed opgevend! Ze hopen door een Europeaan te worden gered die ze eren, van wie ze houden, die ze vertrouwen, want hij is niet bij hen gekomen om hen uit te buiten maar uit ware, echte mensenliefde, die door Mohammed alleen bevolen maar door Christus echter werkelijk geopenbaard is en als heerseres is ingezet! En denk hierbij aan de heiligheid, belangrijkheid en de grootte van de vragen die besproken zijn, en je zult willen geloven dat de uren van de voorbijgegane nacht echt verheven zijn geweest. Er werd alleen over algemene dingen gesproken; niets speciaals werd aangeroerd. In het bijzonder vermeed ieder van ons het om de tussen ons brandende aangelegenheden en verhoudingen ook maar in de verste verte aan te roeren. Dat moet nog gebeuren. En toch heb ik het gevoel alsof tijdens ons gesprek daar bij de water-engel over het toekomstige lot van de lokale volksstammen is beslist, en wel in gunstige, in gelukkige, in vredelievende zin!"
"Ik wil het geloven, hoewel het me niet gegund is, de vierde bij jullie te zijn. Waar is de Mir op dit ogenblik? Kwam hij niet mee hier naar toe?"
"Toen de morgen aanbrak en we uit elkaar gingen, zei hij dat het onmogelijk voor hem was nog te gaan slapen. Hij zou een wandeling rond het meer maken en dan hier naar toe komen."
"Wat onvoorzichtig van hem! Het is dan wel niet waarschijnlijk maar evengoed mogelijk dat we niet alleen hier op deze plaats zijn. Hij kan gemakkelijk in gevaar komen waaruit hij zichzelf niet kan bevrijden! Een Mir is geen gewoon man. Hij moet rekening houden met de waarde die zijn persoon niet alleen voor hemzelf maar ook voor de anderen heeft! Maar ik geloof dat ik hem zie. Daar buiten komt iemand aan."

Er was, in elk geval nog ver weg, onder de zuilen een punt dat op ons toekwam. Toen hij naderbij kwam, zagen we dat het een mens was die we als de Mir herkenden. Hij had vandaag een heel eigenaardig gezicht. Het zag er uit als dat van een hongerige, een fakir, een boeteling. Zijn ogen gloeiden. Zijn wangen waren ingevallen. Zijn stem had een half hese klank die men 'dof' noemt. Hij had koorts, dat kon ik aan hem zien, hoewel hij moeite deed dit te verbergen. We stonden op toen hij ons bereikt had en begroetten hem. Hij gaf me een hand en zei: "Zo'n nacht als vannacht heb ik nog nooit meegemaakt. En de morgen is nog raadselachtiger en geheimzinniger. Geef me te drinken! Ik heb dorst."
"Het water is op; we moeten naar de engel," antwoordde ik. "Je moet ook eten."
"Ik kan het niet!"
"Je moet! We moeten het allemaal! Je bent er toe verplicht!"
Hij dreigde met zijn vinger en antwoordde, terwijl er een matte glimlach over zijn gezicht gleed: "Het lijkt wel alsof jij de Mir van Ardistan bent en niet ik!"
"Ik bedoel het goed met je. Je kunt doen wat je wilt, ook ziek worden, juist dan als het nodig is sterk, gezond en vitaal te zijn. Het gaat om je heerschappij, zelfs bij het eten en drinken!"
"Goed! Ik eet!"
"We rijden eerst naar de engel om water te scheppen. Je hebt een rondgang gemaakt. Voor een deel zeker?"
"Nee, helemaal rond."
"Wat heb je gevonden?"
"Niets wat je kunt zien als een vondst. De plaats is doods en leeg en zonder het geringste spoor van plantaardig of dierlijk leven. Maar ik ben ontsteld, echt ontsteld over de bouwwerken die ik hier zie! Zou men zoiets kunnen vermoeden? Zou men zoiets voor mogelijk kunnen houden? Ook jij zult verbaasd staan, Effendi, maar niet over deze rotswerken en zuilen, want jij hebt toch vaker nog grotere dingen gezien, maar over iets heel anders, namelijk over mij en mijn onwetendheid."
"Hoezo?"
"Ik ben de vorst van dit land en heb ondanks dat niets van deze reusachtige bouwwerken geweten. Zal men dat geloven als jij het thuis verteld? Zal men het niet belachelijk vinden? Zal men mij niet voor een leugenaar houden?"
"Nee. Man zal rekening houden met je ontwikkeling, je geschiedenis, je verhoudingen. Men zal in overweging nemen dat er in lamaïstische landen steeds twee soorten heersers waren, een wereldlijke en een geestelijke, en dat beide hun bijzondere interesses steeds op zo'n manier volgden dat ieder van

hen zo weinig mogelijk hoorde van wat de ander deed. En de hoofdzaak: de woestijn is over jullie heen gekomen en had het beste en mooiste deel van het land verslonden, niet alleen de ruimtelijke, geografische woestijn, maar ook de historische, de tijdelijke; jullie hebben geen geschiedenis. Jullie hebben alleen nog sagen. Plaatsen en bouwwerken die voor duizenden jaren door deze geografische en historische woestijn verslonden werden, zijn zo volledig in de vergetelheid geraakt dat men ze zich niet meer herinnert. En de sage van de duivel die je me vertelde, heeft het overige gedaan om het laatste restje van de herinneringen uit te wissen. Toen het na een lange, wrede strijd je voorouders gelukt was de Maha-Lamas in krachteloze schaduwen te veranderen, deden ze moeite nu ook nog het historische bewustzijn van hun daden uit te wissen. De duivel die de Maha-Lama bedroog werd bedacht. Wie echter werkelijk de bedriegers en de bedrogenen waren dat zullen we waarschijnlijk vandaag nog zien. Ik heb het vermoeden dat het het volk was dat bedrogen werd, en wel vanwege een weergaloze zegening die het oude Ard in leven zou hebben gehouden, zelfs als de rivier, zoals de sage vertelt naar zijn oorsprong teruggekeerd was. De oude Maha-Lamas waren bevriend met de Mir van Dsjinnistan die niet wilde dat Ardistan, zijn buurland, langzamerhand een woestijn zou worden. Ken je de naam van de Maha-Lama die volgens de sage het pact met de duivel sloot?"
"Ja. Hij heet Aboe Sjalem."
"Vader van de vrede dus! Deze naam bevestigd mijn vermoeden. De wereldlijke heersers zijn steeds voor de oorlog, de geestelijken steeds voor de vrede geweest. Jij bent ook voor oorlog. De Mir van Dsjinnistan is voor de vrede. Jij hebt de oorlog met geweld veroorzaakt. Het zou me niet verwonderen als ik bij mijn thuiskeer hoor dat je eens zo mooie land helemaal woestijn geworden is! Kom, we rijden er heen!"

Terwijl we dit met elkaar bespraken, had ik mijn paard en hij het zijne gezadeld. We stegen op en reden naar de engel. De anderen volgden. De Dsjirbani en de prins van de Tsjoban die men hun paarden afgenomen had, kregen vooralsnog onze pakpaarden; zo was voor iedereen gezorgd. De Mir sprak, nu hij naast me reed, niet verder. Ik moet oprecht bekennen dat ik op dit ogenblik een hekel aan mezelf had. Ik doe steeds moeite, iedereen met wie ik omga, alleen vriendelijkheid en liefde te geven, en hier werd ik door de situatie gedwongen streng objectief, soms zelfs meedogenloos, misschien zelfs bruusk te zijn. Dat betreurde ik; het deed me zelfs pijn; maar ik kon niet anders, ik moest mijn plicht doen. En deze bestond eruit deze man onverbiddelijk te laten weten dat hij tot nu toe noch als vorst noch als mens eraan gedacht had zijn eigenlijke, hem door God gestelde opgave te vervullen. Voor het geval ik hierdoor zijn welwillendheid zou verspelen, was hij het helemaal niet waard dat men zich om zijn welwillendheid bekommerde.

Toen we de anderen die de engel nog niet kenden, in zijn binnenste voerden en ik hen zijn belang probeerde uit te leggen, begonnen ze te vermoeden dat er toch wel andere omstandigheden waren bij het Maha-Lama-meer dan de oude sage, die echter geen sage maar een gladde leugen was, het nageslacht wilde wijsmaken. Het raderwerk werd geolied en wat uit hout en leer bestond met water natgemaakt. Toen dat gebeurd was, functioneerde de schepmachine bijna onberispelijk, en het duurde helemaal niet lang of alle troggen, emmers en waterzakken waren gevuld en onze paarden en honden waren met zoveel fris water gedrenkt als ze maar wilden hebben. Hierna ontbeten we en daarna konden we ermee beginnen het binnenste van het reuzenbouwwerk voor ons te ontsluiten.

Allereerst was het nodig overzicht te krijgen. Voor dit doel ondernamen we allereerst een langzame rit rondom de hele, reusachtige ronde. Tijdens deze rit was er geen grashalm, niet de kleinste kever, geen mug te zien. Elk spoor ontbrak dat er sinds langere tijd een mens hier geweest was of zich zelfs hier nog zou bevinden. Ik kreeg de overtuiging dat we hier wellicht sinds eeuwen de eersten waren die het gelukt was zich hier toegang te verschaffen. Toen we klaar waren met deze rit en weer van de paarden stegen, stond het bij me vast dat ook de 'Panter' en zijn oude Basj-Islami niets van deze plek wisten. Ze kenden alleen het gewelfde kanaal. Aan het einde daarvan, waar hij overging in een grote ruimte, hadden we moeten versmachten en sterven. Dat er een verborgen roldeur was die naar buiten leidde, was hun onbekend. Daarom konden we ons hier aan het voormalige meer ongegeneerd bewegen, zonder bang te hoeven zijn door iemand gestoord te worden.

Het was nu hoofdzaak de voorhanden zijnde deuren te vinden. Als het mechaniek van de sluiting hier hetzelfde was als bij de steen die het kanaal afsloot, moesten we voor alles naar de sleutelgaten zoeken, en dan was het nog de vraag of mijn sleutelmes in alle zou passen. De ramenparen die zich elk tussen twee zuilen bevonden, waren allemaal in het midden van het betreffende stuk muur aangebracht, en wel daarboven waar de welving van het dak begon. Dat heb ik al gezegd. Het eenvoudige mensenverstand deed vermoeden dat zich daar ook deuren zouden bevinden, precies onder het raam dus. We keken het na. Juist! We vonden de inkepingen en spleten, en we vonden ook de met natte stof dichtgestopte sleutelgaten. Dit stof was natuurlijk niet meer vochtig; het was droog en hard maar er was weinig inspanning voor nodig het te verwijderen. Toen dit gebeurd was, bleek helaas dat mijn sleutel niet paste; hij was te klein. We probeerden het ook op een andere plek. Ook hier vonden we de deuren en de sleutelgaten; maar mijn sleutel paste weer niet; hij was te groot. Toen werden mijn metgezellen ongeduldig. Ze gingen van zuil tot zuil, ontdekten deur op deur, maakten gat op gat vrij van het verharde stof en kwamen toch niet verder dan ik die was gaan zitten om in stilte te kunnen nadenken. Mijn sleutel was of te klein of te groot; hij paste in geen van de sleutelgaten. Mijn kleine Halef voelde zich diep ongelukkig over deze mislukking. En daarbij was hij woedend op mij.
"Hoe kun je nu maar zo gaan zitten en je handen in de schoot leggen zoals jij, Effendi!" riep hij tegen mij. "Zie je dan niet, hoe we ons allemaal zorgen maken?"

"Heb ik je dan gezegd je zorgen te maken?" vroeg ik hem.
"Nee," antwoordde hij.
"Maak jezelf dan verwijten maar mij niet!"
"Maar er moet toch iets gebeuren! We moeten toch iets doen! Wij werken er aan! Jij doet echter niets, helemaal niets!"
"Oho!" lachte ik. "Ik denk na!"
Toen zette hij zijn beide handen in zijn zij en sprak: "Zo! Je denkt na! En je trekt daarbij zo'n dom gezicht dat ik bang voor je wordt! Zie je dan niet in dat het tot niets leidt als je met zo'n gezicht nadenkt? Als het nadenken van een mens succes moet hebben, dan mag daarbij niet het gezicht van een schaap of een kikker getrokken worden! Ik heb je al gezegd dat het nadenken jouw zaak en de uitvoering mijn zaak is, maar als jij echter bij het nadenken niet op z'n minst net zo'n schrander gezicht opzet als ik bij de uitvoering, dan is het het beste dat we van rol wisselen, namelijk dat ik nadenk en dat jij het uitvoert!"
"Goed! Mooi! Ik ben het er mee eens, beste Halef! Ga zitten! Ga onmiddellijk hier zitten! Op de plek waar ik gezeten heb! En denk maar eens na! Jij zult het sneller en beter doen als ik! En als je klaar bent en het gevonden hebt, dan kom ik terug en voer het uit!"
Ik pakte hem bij zijn beide armen en drukte hem neer op dezelfde plek waar ik zo-even gezeten had.
"Maar, Effendi, zo heb ik het toch niet bedoeld!" riep hij uit. "Ik wilde alleen maar zeggen dat - - -"
"Stil!" onderbrak ik hem. "Stil! Niet op wat je wil zeggen komt het hier aan maar op wat je gezegd hebt! En jij hebt gezegd dat je met mij van rol wil wisselen. Jij wil nadenken en ik moet dan uitvoeren wat jij bedacht en besloten hebt! Dat heb je gezegd en zo zal het gebeuren!"
"Maar, Sihdi, je weet toch dat ik juist in het nadenken niet zo geoefend ben als in andere dingen en dat ik - - -"
"Stil," viel ik hem nogmaals in de rede; "wees stil! Dat je geen ervaring hebt in nadenken kun je meteen aan je zien; maar je zult snel genoeg in je rol groeien. Als we een spiegel gehad zouden hebben, zou ik je kunnen laten zien hoe snel en volledig je je al gevonden hebt in de schaaps- en kikkerkop. Er zullen zelfs mensen zijn die zullen beweren dat je mij hierin al ver overtreft. Ik ben er dus van overtuigd dat je ook wat betreft het nadenken mij heel snel zult inhalen. Over een half uur ben je wel klaar. Dan kom ik terug. Tot dan, vaarwel!"
Ik ging naar mijn paard en steeg op.
"Je wilt me dus verlaten, Sihdi?" nam hij onverwacht het woord. "Heb je ook over de gevolgen nagedacht?"
"Nee, want het nadenken is nu niet meer mijn zaak maar de jouwe! Vaarwel dus!"

Ik reed door.
"Allah, Wallah, Tallah! Hij gaat werkelijk weg! Hij heeft geen hart voor mij en mijn kwellingen! Hij houdt me aan mijn woord dat toch helemaal niet zo stevig is geweest maar onmiddellijk verscheurd wordt zodra men er aan trekt! Hij wil zich wreken! Zich wreken voor het schaap en voor de kikvors! Hij is niet groot, niet edel en verheven! En als hij terugkomt, dan zal hij mij - - -"
Meer hoorde ik niet, want ik was nu al zo ver van hem verwijderd dat zijn stem niet meer tot me doordringen kon. Als snel hoorde ik echter een andere die achter mij klonk. Toen ik omkeek, zag ik de Mir die me op zijn kostbare schimmelhengst achterna gereden kwam en me toeriep langzamer te rijden, zodat hij me kon inhalen. Ik stopte. Toen hij me bereikte, zei hij: "Dat was weer eens een goede les die je de sjeik van de Haddedihn gegeven hebt. Of hij er wat aan zal hebben?"
"Ik hoop het, hoewel het eigenlijk helemaal niet mijn bedoeling was dat ik hem de les zou lezen."
"Wat dan?"
"Ik wilde alleen zijn, meer niet. Ik wilde weg, verder niets. Weg bij al de vragen die men mij stelt! Men verlangt van mij dat ik nadenk, dat ik de oplossing van deze raadsels vind, maar men geeft mij er niet de nodige tijd voor. De gedachten komen niet op de manier en in de hoeveelheid van muggen uit een poel. Men moet de dingen op zich laten inwerken, anders kun je ze niet doorzien en doorgronden. Hier dus ook! Ik kan dan ook alleen op de bijzonderheden en geheimen komen die we willen ontdekken als het me mogelijk is mij in te denken en in te leven in de tijd en in de mensen waar het bij het ontstaan van dit reusachtige bouwwerk om gaat. Vanzelfsprekend kan ik dat natuurlijk niet als iemand zoals Halef steeds op me inpraat."
Dat was duidelijk! Helaas werd de wens die in mijn woorden lag, door de Mir niet begrepen of hij lette er gewoon niet op. De gedachte dat ik ook hem, de heerser, daarmee kon bedoelen, was voor hem een onmogelijkheid. Hij bleef bij me en reed met me verder.
"Wil je nog een keer rondrijden, Effendi?" vroeg hij.
"Ja," antwoordde ik. "Tijdens onze eerste ronde praatte men steeds op mij in. Ik kwam er niet toe het nauwkeurig te bekijken, noch met mijn uiterlijke oog noch met mijn innerlijke oog. Dat moet ik nu inhalen."

"Dan ben ik nieuwsgierig, of je nu zult vinden wat je voorheen niet gevonden hebt. Het zou heel jammer zijn als wij ons hier te midden van de belangrijkste geheimen zouden bevinden, zonder ook maar een van hen te onthullen. Je spreekt niet alleen van een uiterlijk oog maar ook van een innerlijk oog. Wat je hiermee bedoelt begrijp ik niet helemaal maar slechts half; maar ik neem aan dat je zoeken een stuk makkelijker wordt als de verhoudingen, waaronder deze reusachtige bouwwerken ontstonden, jou vertrouwder worden dan ze je nu zijn. Ik denk dat ik een bijdrage kan leveren aan deze kennismaking. Ik moet je namelijk iets bekennen, een bekentenis die betrekking heeft op de onverzoenlijke vijandschap tussen mijn voorvaderen en de oude Maha-Lamas. De wereldlijke heersers, mijn voorvaderen dus, zijn uit deze bittere gevechten steeds als overwinnaars naar voren gekomen en verschillende gees-

telijke heersers hebben dat met hun leven moeten bekopen. Vanmorgen vroeg toen ik bij het aanbreken van de dag langs deze zuilen liep, ben ik bij me zelf te rade gegaan of ik jou ervan zou vertellen of niet. Je bent mijn geweten geworden. Je kunt mijn hart bezwaren en weer ontlasten. Als ik mijn fouten wil bekennen vraag ik jou, want jij bent reëel en rechtvaardig; je verzwijgt me niets, en ondanks alle strengheid ben je toch mild, want jij laat me steeds het goede doel en de heilzame intentie van deze strengheid inzien. Als ik de fouten van mijn voorvaderen wil inschatten, moet ik jou alles vertellen wat ik van hen weet. Jij zult me kunnen zeggen of er ook voor wat ze gedaan hebben, een goed doel is en een heilzaam einde is of niet."
Toen antwoordde ik: "Dit doel ligt dieper dan onze sterfelijke ogen reiken, en dit einde is alleen in jouw hand gelegd."
"In de mijne?"
"Ja, want jij bent de drager van je stam. Op jou drukt al het verborgene wat je voorvaderen ophoopten tot bergen, het goede maar ook het kwade. Wij christenen weten dat God alles heerlijk leidt. De dwaasheid van de mensen kan de uitvoering van zijn raadsbesluit hooguit bemoeilijken en vertragen maar niet verhinderen. En een enkele vorst die tot inzicht komt, is in staat de dwalingen van een hele rij voorvaderen tot een goed einde te leiden en daardoor de vloek van de wereldlijke rechtbank in vergeving en zegen te veranderen."
"O als ik dat zou kunnen!" riep hij uit, de handen in elkaar slaand, zoals men doet wanneer men zijn wensen een recht, recht hartelijke nadruk wil geven.
"Je kunt wat je wilt! Alleen maar willen, willen, willen!"
Hij richtte zich hoog op in het zadel, hief de hand als bij een eed omhoog en bezwoer: "Ik wil; ik wil! Effendi, ik zal het je vertellen; ik zal het je opbiechten. Je zult alle zonden die het volk van Ardistan zijn aangedaan, ervaren voor zover ik ze zelf ken. En wel meteen! Ik ben je juist daarom nagereden. Het moet me van het hart. Ik hoorde dat allemaal van mijn moeder. Ze was de enige die van me hield en ze was ook de enige die mij over de daden van de heerser van Ardistan nooit voorloog. Maar ik was nog jong toen ze stierf; ik vergat. Maar nu openen de diepten van mijn binnenste zich, en de waarschuwingen en beschrijvingen van de geliefde dode beginnen weer wakker en levend te worden. Je moet dat alles horen. Ik begin met - - -"

"Nee, Nee!" onderbrak ik hem toen snel. "Niet nu, niet nu!"
"Waarom niet? Het bedrukt me, het wil eruit! Ik ben je juist nagereden om met je alleen te zijn en je ongestoord alles te kunnen vertellen!"
Toen hield ik mijn paard in, zodat hij ook de zijne tot stilstand moest brengen, en keek hem met lachende ogen in het opgewonden gezicht terwijl ik hem vroeg: "Je rijdt dus hier naast me om mij alles te vertellen?"
"Ja, ik wil biechten! In mijn naam en ook in de naam van hen die mijn voorgangers zijn geweest!"
"En het is je wens dat ik je biecht mijn volle aandacht geef?"
"Ja, graag!"
"En ik rijd aan jouw zijde, waarom?"
"Om - - - om - - - om de sleutels naar de vele deuren die hier zijn te vinden," antwoordde hij aarzelend, terwijl bij hem nu eindelijk het besef kwam dat ik er niet bepaald enthousiast over was dat hij me begeleidde.
"En jij wil dat ik deze sleutels allemaal vind?"
"Heel graag zelfs!"
"Dan moet ik echter vanzelfsprekend al mijn gedachten op een rijtje hebben en kan ik me niet met andere dingen bezighouden. Kies! Of jij of de sleutels!"
"Beide tegelijk kan niet?"
"Onmogelijk! Elk apart heeft mijn volle aandacht nodig!"
"Dan wacht ik uiteraard. Vertellen kan ik ook later. Vóór alles is het hoofdzaak dat we de deuren open krijgen. Maar mag ik wel bij je blijven?"
"Als je niet spreekt!"
"Ik zwijg!"
"Kom!"

We reden verder. De goede man vermoedde echt niet dat zijn aanwezigheid mij al moest storen ook als hij zweeg. Hoe verder we kwamen, zonder dat ik iets opmerkte wat voor mij als vingerwijzing kon dienen, des te groter werd mijn angst dat ook deze keer alle moeite tevergeefs zou zijn. En dat stoorde mijn innerlijk evenwicht en beroofde mij van de ontvankelijkheid voor de indrukken die tot mij moesten spreken. Gelukkig hadden de rotsen meer begrip dan de Mir. Ze trokken mij bij hem weg. Ze begonnen te spreken, stiekem, zachtjes, niet met woorden maar in eerste instantie in cijfers en getallen. Een van de zuilen was gebarsten, niet helemaal maar de scheur die ontstaan was, zat aan een kant, van linksboven naar rechtsonder. Hij was niet diep. Onder andere omstandigheden zouden mijn ogen hier over heen gegleden zijn zonder het te zien; hier was echter een onbeduidende spleet in de rotsen in elk geval een onderbreking van de eeuwige stenen uitdrukkingsloosheid. Ik stopte bij de zuil om in de scheur te kijken. Dat gebeurde onwillekeurig, zonder speciale reden. Er zat niets in, zelfs geen stof. En toch zag ik iets en wel iets heel belangrijks. Niet de spleet zelf, maar er naast. Daar waren twee inkepingen in de steen, de ene boven de andere. Ze vielen helemaal niet op, want ze waren zo klein dat de ogen erover heen zouden gaan zonder ze op te merken. Je kon ze alleen maar zien van heel dichtbij. Ze leken met een zeer scherpe, kleine griffel ingekrast te zijn en vormden figuren die iets te betekenen hadden. Ik sprong van mijn paard om de ligging van de twee figuren precies te bestemmen. Ze zaten, van mij uit gezien, precies op ooghoogte in de zuil. De ene leek een letter te zijn, en wel een Arabische

Dsjim; de andere was echter heel zeker het Chinese teken voor Örh. Ik liep naar de volgende zuil. Daar waren er weer twee tekens, op precies dezelfde hoogte. De een was de Arabische letter Dal en de andere het Chinese teken Tsjhi. Op de derde zuil zag ik een Arabische Be en een Chinese Liu. Wat was dat? Wat betekende dat? De aangegeven tekens hebben niet alleen de betekenis van een letter en een woord maar ook van een getal. Hoe moest ik ze hier lezen. Als letters en woorden? Of als cijfers? Ik koos voor het laatste. In het Arabisch betekent de letter Dsjim een 3, de letter Dal een 4 en de letter Be een 2. Het Chinese Örh is, uitgedrukt in onze cijfers, een 2, de Tsjhi een 7 en de Liu een 6. Dat gaf dus op de drie zuilen die ik tot nu toe bekeken had, de volgende getallensamenstelling:

	Arabisch:	Chinees:
Eerste zuil:	3	2
Tweede zuil:	4	7
Derde zuil:	2	6

Wat deze getallen of cijfers betekenden, daar dacht ik nu nog niet over na. Ik wilde eerst weten of alle zuilen in de rondte twee van zulke tekens ingegraveerd hadden of niet. De Mir was natuurlijk ook afgestegen en liet zich tonen wat ik gevonden had.
"Denk je soms dat deze tekens betrekking hebben op de sleutels?" vroeg hij.
"Ja, dat denk ik," antwoordde ik. "Denk eens aan het aantal ruimtes die hier waarschijnlijk zijn! Ze moeten genummerd zijn. De sleutels dus ook!"
"Waarom niet alleen Arabische cijfers maar ook Chinese? Die kent men hier in Ardistan toch niet!"
"Juist daarom omdat men ze niet kent! De betekenis van deze cijfers was niet voor iedereen duidelijk, enkel voor bepaalde ambtenaren."
"Maar waarom koos men naast de Arabische nummers juist de Chinese en geen andere?"
"Omdat bijna elke ontwikkelde lamaïsten Chinees sprak. Maar dat zijn vragen waarmee we onze kostbare tijd niet mogen verknoeien. We moeten nu alle zuilen onderzoeken of elke zuil zijn beide nummers heeft. Het overige komt dan vanzelf. Laten we ons haasten!"
Dat ging niet zo snel als we wel wilden, want hier en daar stuitten we op omstandigheden die onze rondrit vertraagden. Het duurde twee volle uren en het resultaat was dat er maar twee zuilen waren die niet genummerd waren, en die lagen precies tegenover elkaar, de ene precies in het midden van de zuidkant en de andere precies in het midden van de noordkant van de gebouwenronding. Er moest dus iets bijzonders aan de hand zijn met deze twee zuilen. Het kwam overigens heel vaak voor dat verschillende op elkaar volgende zuilen precies dezelfde nummers hadden. Er was aan te nemen dat zij ook bij een en dezelfde ruimte behoorden en dat deze dus groter was dan de gewone ruimte die slechts de ruimte innam tussen twee zuilen.

Wat betreft de beide niet genummerde zuilen, de tot hen behorende rotswanden waren of niet hol, of de twee er achter liggende ruimtes hadden het doel gehad dat men in de huidige tijd met de bekende woorden 'Administratiekantoor' of 'Portiers- en bediendenkamer' pleegt aan te duiden. In dit laatste geval bevatten ze waarschijnlijk alles wat we zochten en nodig hadden. Maar hoe zorgvuldig ik ook het betreffende oppervlak bekeek, betastte en beklopte, er was geen sleutelgat te vinden. Dat deed vermoeden dat de muur hier massief was en geen holle ruimtes achter zich verborg. Er was ook nog een tweede omstandigheid waaruit ik hetzelfde concludeerde. Ik zag namelijk precies in het midden van het grootste rechthoekige blok een uit de steen gehouwen reliëf van de zon met vierentwintig stralen. Aan de beide kanten hiervan waren letters uitgebeiteld, namelijk links een Arabische Ta en rechts een Arabische Rhain of Ghain. Deze letters maakten me achterdochtig. Ze moesten beslist iets betekenen. Het beeld van de zon op zich deed vermoeden dat er geen binnenruimte aanwezig was, want waarom zou men het enige reliëf dat er was, juist op een deur hebben aangebracht waar het het gemakkelijkst kon worden beschadigd? Maar de beide lettertekens hadden zonder twijfel een doel dat betrekking had op het beeld van de zon. Ik ging dicht bij de steen staan en klopte op het reliëf. Zonderling! Het klonk zo eigenaardig! Helemaal niet als steen! En toen ik harder klopte, stoof van onder het reliëf een uitzonderlijk fijn meel tevoorschijn dat de wind in de loop der tijden eronder geblazen had. Het was dus een vergissing toen ik eerder aannam dat de zon bij de steen hoorde, dat deze uit hem uitgehouwen was. Ze behoorde oorspronkelijk niet bij hem; ze was kunstmatig met hem verbonden. Zodra ik dat ontdekt had, deed ik een test met de punt van mijn mes en ontdekte dat de zon uit metaal, waarschijnlijk uit tin of koper, gegoten was en dusdanig geëtst en bewerkt was dat men het metaal voor steen kon houden.

Deze ontdekking deed me al snel anders denken dan daarvoor, vooral toen ik bij nauwkeuriger beschouwing merkte dat de steen bij de binnenste hoeken van de stralen gladgeslepen was. De zon was dus vroeger bewogen, en wel heel veel. Maar hoe, in welke richting en voor welk doel? Zouden de beide letters misschien aangebracht zijn om hierover uitsluitsel te geven? Hoogst waarschijnlijk! Het waren in elk geval aanvangsletters van bepaalde woorden. Ik dacht aan verschillende dingen die ik al spoedig verwierp, tot ik op Tuluh en Ghoruhb kwam. Tulu esch Sjems betekent namelijk opgang, en Ghoruhb esch Sjems betekent ondergang van de zon. De echte zon beweegt zich van opgang naar ondergang. Kon men hier uit opmaken dat men hier deze kunstmatige bronzen zon van de letter Ta naar de letter Ghain moest bewegen, moest schuiven, moest draaien? Ik probeerde het. Het ging niet maar dat kwam door het stof dat zich tussen de steen en het metaal verzameld had. Toen ik de poging herhaalde met een sterker kloppen en energieker schudden, ging het stof loszitten, en terwijl het op de grond viel, werd de hindernis weggenomen en de zon kon bewogen worden. Ik kon hem als een wiel om zijn eigen as draaien, en terwijl ik dit deed,hoorde en voelde ik tegelijk dat er hierdoor een grendel werd weggeschoven. Het grote, machtige vierkante blok week van zijn plek, en wel op precies dezelfde manier als

aan het eind van het kanaal, namelijk naar binnen, op een rails, met behulp van twee platen eronder, waarvan de eerste daalde en de tweede steeg om de rollende steen tot staan te brengen.
"Masjallah, Wonder van God!" riep de Mir uit toen de verborgen deur zich plotseling voor ons opende. "Ik schrok er bijna van! Hoe heb je dat gevonden? Ben je alwetend, Effendi?"
"Niets minder dan dat!" lachte ik, verheugd over dit gelukkige resultaat. "De hele alwetendheid bestaat daaruit dat men zijn gedachten niet op verkeerde maar op de juiste wegen leidt; dan komt men bij het doel. Laten we naar binnen gaan!"

Terwijl ik deze uitnodiging uitsprak, trad ik door de nu open deur naar binnen. De Mir volgde. De ruimte waarin we ons bevonden, was behoorlijk groot. Toen wij daar om ons heen keken, zagen we dat ik gelijk had gehad toen ik voorheen aangenomen had dat als er hier al een kamer of iets dergelijks was, het met een portiers- of bediendenkamer te vergelijken zou zijn. Er was daar werkelijk alles wat we nodig hadden, namelijk alle mogelijke werktuigen en, God zij dank, ook de sleutels die we zochten. Het waren er vijftien. Ze hingen aan de wand, met Chinese cijfers genummerd. Ook zij hadden de vorm van messen, waarvan de gevesten voor het draaien omgebogen konden worden zodat ze de vorm van een zwengel aannamen. De klingen, die uit staalhard brons bestonden en aan de voorkant naar de punt toe steeds smaller werden, waren allemaal negen keer overdwars ingekerfd, zodat er tien van elkaar gescheiden sleutelbaarden ontstonden die van Arabische nummers voorzien waren. Omdat geen van deze sleutelklingen qua lengte en breedte op de andere leek, kon men met deze vijftien messen tienmaal vijftien, honderdvijftig deuren dus, openen als men maar wist welke sleutel bij de desbetreffende deur hoorde en hoe diep hij in het sleutelgat gestoken moest worden. Terwijl ik dit overdacht, begreep ik plotseling het nut van de nummers die we op de zuilen gezien hadden. De Chinese cijfers hadden betrekking op de nummers van de desbetreffende sleutels en de Arabische op het nummer van de baard die de juiste vorm bezat om op de grendel te passen. Bij elke genummerde zuil behoorde de daaropvolgende deur. Deze ontdekking was zo ontzettend belangrijk dat ik geen ogenblik aarzelde te proberen of het waar zou zijn. Ik nam het mes, waarvan het Chinese nummer buiten op de volgende zuil aangebracht was, ging naar de hierbij behorende deursteen en verwijderde het stof uit het sleutelgat. Het Arabische nummer was arb'a; dat betekent vier. Ik stak de kling dus tot de vierde baard in het gat en draaide toen. Het lukte. Nauwelijks was de draaiing voltooid of de steen bewoog zich naar binnen en wel zo snel dat ik er bijna van schrok. De Mir echter die me was gevolgd, riep uit: "Ook hier kun je openen? Mens, ik begin bang voor je te worden! En daarbij blijf je zo stil en je zegt geen woord!"

Ik was inderdaad zwijgzaam geweest om ongestoord te kunnen nadenken. Ik antwoordde ook nu niet maar ging naar de vorige ruimte terug om mijn onderzoek daar voort te zetten. De werktuigen bevonden zich alle in de beste toestand. Aan de wand hing, op Chinese stof getekend, een uitgebreide plattegrond van het gehele huidige bouwwerk, met aan beide zijden twee deelplattegronden van de zuidelijk helft waar wij ons nu bevonden. Andere plattegronden, registers en soortgelijke geschriften lagen op een grote tafel die in het midden van de ruimte stond. Die en vele andere dingen interesseerden ons op dit ogenblik niet. We verlieten nu dus deze plek en stegen te paard om dwars over het plein naar de andere kant te rijden waar zich ook twee niet genummerde zuilen bevonden, waartussen wij een soortgelijke ruimte vermoedden, gelijk aan die we ontdekt hadden. Dit vermoeden bleek juist. We vonden precies dezelfde zon en het bleek dat ze net zo te bewegen was. De steen week terug en we betraden een ruimte van precies dezelfde ligging en grootte als de tegenoverliggende. Ook zijn inrichting was dezelfde. Dezelfde werktuigen en gereedschappen, dezelfde plattegronden aan de wand en ook dezelfde sleutels, vijftien stuks, Chinees genummerd, met elk tien Arabisch genummerde baarden. Er waren hier dus aan de noordkant net als aan de zuidkant elk honderdvijftig ruimtes, in totaal driehonderd. Waarvoor ze bestemd waren, vertelden ons verschillende grotere en kleinere plattegronden die op de tafel lagen. Tot mijn verbazing zag ik daarop genoteerd: vele kamers voor rijst, vele kamers voor bonen, vele kamers voor tarwe, vele kamers voor manna, vele kamers voor leer, kledingstoffen en voorraden van allerlei andere dingen. Er was aan alles gedacht wat voor het voeden en verzorgen van het lichaam noodzakelijk is, alleen niet voor wapens, niet voor oorlog maar echt alleen voor de vrede. Er waren woningen voor hoofd- en lagere ambtenaren. Er waren werkzalen. Er waren ruimtes voor zieken en begrafenissen en er was zelfs een tempel. Ook zagen we twee vergaderzalen genoteerd die zeer groot leken te zijn. Ze stonden op de plattegrond als 'Dsjemma voor de levenden' en 'Dsjemma voor de doden'. Onder een Dsjemma verstaan de bedoeïenen een zitting van een rechtbank, een vergadering van stamoudsten. Wat de uitdrukkingen 'doden' en 'levenden' te betekenen hadden, konden we nu nog niet weten; we hoopten het nog te ontdekken. Vooreerst was het nodig onze metgezellen te informeren, en dan een rondgang door alle ruimtes te maken om dit in zijn soort unieke bouwwerk enigszins te leren kennen. We namen dus de plattegronden en de sleutels mee en reden toen naar de plek terug waar onze kameraden op ons wachtten.

Toen Halef ons zag aankomen, riep hij ons al van verre toe: "Sihdi, ik heb in jouw plaats nagedacht maar niets gevonden. Wie moet dit nu uitvoeren? Jij of ik? Ik denk dat je het aan mij overlaat omdat ik toch - -"
Hij stopte, sprong op van zijn zittende houding en ging op geheel andere toon door: "Hamdulillah! Je hebt iets gevonden! Ik zie het aan je! Ik ken je! Als jij met je ooghoeken trekt zoals nu, dan kan men tevreden over je zijn. Ik ken je precies!"
"Ja, wij kunnen tevreden over hem zijn, dat is waar," bevestigde de Mir, terwijl we van de paarden sprongen. "Jouw Effendi is een onbegrijpelijk mens, bijna net zo onbegrijpelijk als dit reusachtige gebouw waarin men zo moeilijk kan binnendringen. Hij heeft echter alle sleutels ontdekt!"
"Heeft hij ze?"

"Ja!"
"Is dat waar, Sihdi?"
Ik knikte en rammelde met de vijftien sleutels die ik in de hand had.
"Dat zijn ze? Het lijken wel messen? Dus weer van deze messensleutels! Kun je openen?"
"Dat zullen we meteen zien!"
Met deze woorden ging ik naar de eerste deursteen waarvan we het sleutelgat ontdekt hadden, en probeerde de sleutel waarvan het nummer op de zuil te lezen was. Hij ging open. De steen week terug naar het binnenste van de ruimte. Toen we volgden, zagen we dat deze ruimte vanonder tot boven met stevige, sterke, gevlochten rieten zakken was gevuld die allen rijst bevatten, de mooiste, beste rijst die men zich wensen kon. Hoelang lag dit daar al? Hoe vele, vele eeuwen? Moest dat dan niet allang bedorven en oneetbaar geworden zijn? Maar de lucht waarin we ons bevonden, was kurkdroog en uitzonderlijk zuiver. De al een keer genoemde ventilatie leek buitengewoon doordacht en goed te zijn. En de rijst verbreidde die eigenaardige, weldadige geur van verse oogst die een teken van zijn kwaliteit is. We verbaasden ons. Dat waren duizenden zakken! Want achterin ging een trap diep naar beneden en toen we gingen keken, zagen we dat de daar onder liggende ruimte net zo gevuld was als deze waarin we ons bevonden. De Mir was heel ernstig geworden. Hij legde zijn hand op mijn arm en zei: "Weet je nog, Effendi dat je me gevraagd hebt wat ik voor mijn volk heb gedaan? Of ik voorraadschuren heb aangelegd?"
"Ja," antwoordde ik.
"Ik heb ze niet aangelegd. Degene echter die dit bouwwerk geschapen heeft, heeft het gedaan. Lach me niet uit als ik je zeg dat de aanblik van deze overvloed me aanklaagt, deze geur van voedsel en verzadiging!"
"Zou deze rijst nog wel te eten zijn?"
"Zeer zeker! Hoe ouder hij is, des te beter is hij bewaard gebleven. In de oudheid was er een tijd waarin men wist men elke soort graan een houdbaarheid van duizenden jaren te geven. Die soort graan behoudt voor altijd de jonge, frisse oogstgeur. Ik ben ervan overtuigd dat de rijst hier van deze soort is. Men had toen zelfs al een vloeistof waarmee men de lichamen van de gestorvenen onverwoestbaar maakte en ze in de toestand kon houden waarin ze zich in het laatste uur van hun leven hadden bevonden."
Waarschijnlijk had hij gelijk. Er zijn ontdekkingen uit vroegere tijden die we weer opnieuw moeten ontdekken omdat ze ondertussen verloren zijn gegaan. Denk maar eens aan het robijnglas. Ook de samenstelling van de vloeistof waarin men lijken baadde om ze voor altijd te behouden, is verloren gegaan. Het schijnt de laatste tijd in Italië weer ontdekt te zijn als men de kranten moet geloven die hierover schrijven.

We gingen van ruimte naar ruimte. Het openen van de deuren lukte bij allemaal, zonder uitzondering. Meer dan twintig van hen waren alleen met rijst gevuld, hetzelfde aantal met manna, tarwe, bonen, linzen en andere, mij echter onbekende Leguminosensoorten. Ik heb al gezegd dat ik die 'Stad van de doden' bij een andere gelegenheid uitvoerig zou beschrijven. Dat heeft betrekking op de gigantische bouw bij het voormalige Maha-Lama-meer. Voor hier en nu zijn enige korte, algemene aanduidingen van deze plekken die ons voor ons huidig oponthoud belangrijk leken, van belang.
In de eerste plaats is het nodig te vertellen dat we twee volle dagen bezig waren om, in een hoog tempo, de driehonderd ruimtes te bekijken. De maaltijden gebruikten we buiten. Voor het koken, bakken en braden waren er meer dan genoeg pannen, serviesgoed, brandhout en houtskool voorradig. Oorspronkelijk hadden we noch de tijd noch de bedoeling voor zo'n lang oponthoud. Er waren duizend redenen, vooral politieke en militaire, die ons tot grote haast maanden. Het land was zonder heerser en het leger van de Ussul en de Tsjoban zonder aanvoerder. De vlag van de opstand wapperde; misschien heerste er al anarchie! Maar juist de beide personen die de grootste redenen voor bezorgdheid hadden, namelijk de Dsjirbani en de Mir, voelden zich dusdanig door het geheimzinnige oord waar we ons bevonden geboeid dat ze verklaarden er niet eerder weg te gaan dan dat het hen gelukt was zich in elk geval oppervlakkig te oriënteren. Ze voelden en erkenden dat hun beide levenspaden hier bij elkaar gekomen waren aan de poort van de beslissing of van een gezamenlijke toekomst die hen oneindig meer bood dan wat ze zelf in het ongunstigste geval aan de 'Panter' en zijn samenzweerders konden verliezen. En zonderling, ze liepen altijd naast elkaar en stonden altijd bij elkaar. Ze hadden een behagen in elkaar gekregen dat van uur tot uur opener en weldadiger naar voren kwam. Ik stoorde ze zo min mogelijk, en omdat Sadik, de zwijgzame prins van de Tsjoban, zich het meest ophield bij de beide prinsen van de Ussul, vroeg ik Halef in mijn buurt te blijven en de anderen zo min mogelijk te storen. Ik geloofde dat de samenwerking die hier werd voorbereid voor het leven zou zijn, en dat moest geheel vrijwillig gebeuren zonder door ons beiden direct beïnvloed te worden.

Tijdens een van de gesprekken tussen de Mir en de Dsjinnistani bracht de laatste het gesprek op Abd el Fadl, de vorst van Halihm. De Mir viel hem onmiddellijk in de rede doordat hij vroeg: "De vorst van Halihm? Ken je hem misschien?"
"Ja."
"Kent de Effendi hem soms ook?"
"Ja, hij ook."
"Waarvan?"
"Hij is bij ons leger. Ook jij moet hem kennen!"
"Hoezo?"
"Ik zond hem naar jouw hoofdstad, naar Ard. Hij woont bij jou!"

Het gebeurde niet uit onbezonnenheid dat de Dsjirbani de Mir deze mededeling deed maar met opzet, die mij heel welkom was. De Mir deed enige stappen achteruit. Hij informeerde, zijn verbaasde ogen afwisselend op de Dsjirbani en op mij richtend: "De vorst van Halihm heet Abd el Fadl, en zijn dochter heet Merhameh. Deze beide namen komen niet zelden voor. Ze komen zelfs vaak voor. Daarom zijn ze mij niet opgevallen. Wil je soms zeggen dat deze zanger Abd el Fadl en zijn dochter Merhameh de vorst en de prinses van Halihm zijn?"
"Ja, dat willen we inderdaad zeggen," antwoordde de Dsjirbani.
"Dan werd ik door jullie bedrogen?"
"Bedrogen?"
"Ja, bedrogen! In het bijzonder door jou!"
Deze laatste woorden zei hij tegen mij. Hij fronste zijn wenkbrauwen en zijn ogen flitsten me toornig toe. Ik glimlachte echter rustig tegen hem en vroeg: "Voel je je soms bedrogen?"
"Ja!" zei hij.
"Hoezo? Waarin zit het bedrog dat ik heb begaan?"
"Daarin dat de beide namen nu plotseling een andere betekenis hebben gekregen. De vorst van Halihm is een van de hoogste steunpilaren van de Mir van Dsjinnistan, dus een van mijn belangrijkste vijanden. En die stuurt hij naar mijn land, in mijn residentie, in mijn paleis?! Is dat geen bedrog?"
"Nee, alleen maar en list. We bedoelden het goed met je."
"Goed? Dat moet eerst maar eens precies uitgezocht worden! Allereerst denk ik nu alleen daaraan dat nu toch alles vervuld is wat de profetieën verkondigd hebben: de 'Vrede' en de 'Barmhartigheid' hebben hun stemmen in mijn eigen huis, in de christelijke kerk verheven! Enkel omdat ik geloofde dat de zanger en de zangeres heel gewone mensen waren, gaf ik hun namen niet de betekenis die ze nu plotseling gekregen hebben. Nu bevindt de trouwste aanhanger van mijn erfvijand zich in hetzelfde paleis waar ik in woon. En niet alleen dat, maar ik heb hem ook mijn heel bijzondere vertrouwen geschonken en ben dus in veel groter gevaar dan ik tot nu toe dacht. Jullie zijn me te slim afgeweest. Wee jullie als ik het in mijn hoofd krijg rekenschap van jullie te vragen!"

De toorn dreef hem van ons vandaan. Hij ging naar buiten en liep recht over het plein naar de waterengel toe waar zich onze paarden bevonden. We zagen toen dat hij zich met zijn schimmelhengst bezighield en lieten ons door zijn ergernis de goede stemming waarin we ons bevonden, niet bederven. Hij moest terugkomen, hij kon niet anders. Wij gingen ondertussen door met de bezichtiging en het onderzoek van de locatie. Het duurde dan ook niet lang of hij keerde terug om ons een ontdekking mee te delen die hij zo-even gemaakt had. Hij had namelijk zijn paard weer water willen geven en was daarom in de engel geklommen, en wel tot helemaal beneden omdat hij dacht dat hij daar beneden een geruis hoorde dat voorheen niemand van ons gehoord had. Hij had natuurlijk een licht aangedaan en bij het schijnsel daarvan gezien dat het water intussen geheel onverwachts zo hoog gestegen was dat het over de rand van het bassin stroomde en door een hiervoor aangebrachte zijbuis luid ruisend wegvloeide. Deze boodschap was voor ons zo belangrijk dat ook wij onmiddellijk naar de bron gingen en omlaag klommen om de zaak in ogenschouw te nemen. Het was zoals hij gezegd had. Het bassin liep over, en de afvloeiing was zo groot dat de hiervoor bestemde buis die bijna niet bevatten kon. Het klonk als het ruisen van een waterval; dit was een gevolg van de vulkanische uitbarstingen daarboven in de hemelhoge bergen van Dsjinnistan. Deze bergen hadden nu maandenlang onafgebroken geflakkerd. De sneeuw- en ijsvelden waren gesmolten. Als men vroeger vanuit het zuiden naar de bergen keek, staken ze wit tegen de blauwe hemel af; nu waren ze donker van kleur. De ononderbroken uitstralende gloed had de eeuwige sneeuw en gletsjers van de hoogten doen smelten. Er waren massa’s water ontstaan en er ontstonden er nog steeds meer. Nieuwe stroompjes werden gevormd en waar er geen waren, drong de overvloedige vochtigheid de aarde in om zich onderaardse wegen naar het dieper gelegen land en de vlakte te zoeken. De bronnen van de engel lagen, zoals al gezegd, aan zulke onderaardse waterwegen, en de uitwerking was bij hen daardoor het snelst en meest opvallend te zien. Dat was geen vochtigheid meer, dat was al echt stromend en bruisend water. Het zou me helemaal niet verbaasd hebben daarnaast ook nog te horen dat zelfs in de bedding van de uitgedroogde rivier het water te voorschijn kwam. Toen we onze rondgang hierna voortzetten, sloot de Mir zich weer bij ons aan, zonder op het onderwerp dat hem boos gemaakt had ook maar met een enkel woord terug te komen. Hij had ingezien dat het onder de huidige verhoudingen een grote stommiteit zou zijn geweest ruzie te hebben met hen die alleen in staat waren hem uit zijn moeilijke positie te bevrijden.

In de loop van de namiddag kwamen we door de woonruimtes van de ambtenaren waar we op de bewijzen van een gelukkig familieleven stootten, door talrijke werkzalen waarin alle handwerken die er toen waren waren vertegenwoordigd, door kunstzalen waar men getekend, geschilderd, geboetseerd en gemusiceerd had. We vonden ziekenzalen die zelfs nu nog geen slechte indruk maakten. Hier sloten zich veel grote, boven- en onderaardse zalen op aan waarin zich de begraafplaatsen bevonden die ik op een andere plaats uitvoerig zal beschrijven. Het slot van de huidige dag vormde tegen de avond de bezichtiging van de tempel, die een zeer grote indruk op ons maakte door zijn absolute, hulpeloze eenvoud. Hij vormde het binnenste van de hoogste en meest compacte berg van de hele ronde en had de vorm van een cirkelvormige kegel, van een suikerbrood dus, helemaal uit de rots gehouwen. Op zijn grondvlak, de eigenlijke vloer dus, bevond zich geen enkele zitplaats; hij was eigenlijk helemaal niet bestemd voor de ontvangst van publiek, of laten we zeggen, van de gemeente, de gelovigen. Hiervoor was eerder een voorziening aanwezig die liep in de vorm van een ononderbroken, eindeloos rondom lopende spiraallijn van beneden tot helemaal boven in de top. Deze spiraallijn bestond uit enkel zitplaatsen die geen loodrechte maar een geleidelijk naar boven stijgende helling vormde, die voor de veiligheid van een balustrade voorzien was. Bij elke zitplaats was in deze balustrade een rond gat aange-

bracht die ervoor diende een licht neer te zetten. Het aantal van deze gaten liep in de honderden, en in elk was een licht geplaatst die nog nooit aangestoken was. Dat leek er op alsof in heel vroegere tijden een eredienst voorbereid was die niet gehouden kon worden, waarop de tempel voor altijd verlaten moest worden. Helemaal beneden op het grondvlak, daar waar de spiraal begon, stond een kleine, heel eenvoudige kansel, in elk geval bestemd voor de priester. Toen ik dat zag, kwam bij mij de vraag op wat voor akoestische werking het wel gehad zou hebben als hij zijn stem tot de verlichte spiraal boven hem zou verheffen.

Hierbij grijp ik de gelegenheid aan enige woorden te zeggen over de verlichting van al deze ruimten aan het Maha-Lama-meer.
Ik heb het al gehad over de vensteropeningen die zich boven elke deur bevonden. Ze liepen niet loodrecht maar daalden van buiten naar binnen. Hierdoor werd het voor het daglicht gemakkelijker binnen te dringen, maar ook voor het stof en eventuele insecten en andere dieren die voor de hier opgeslagen voorraden gevaarlijk konden zijn. Daarom waren deze vensteropeningen van binnen uit luchtdicht afgesloten, maar zo dat het licht ondanks deze afsluiting vol naar binnen kon vallen. Maar waarmee? Men zou denken dat het glas zou zijn en wel heel zuiver, goed glas; maar dat was uitgesloten. De volledig doorzichtige, buitengewone glasachtige stof nader te onderzoeken was tot nu toe onmogelijk geweest omdat de vensters te hoog lagen om door ons bereikt te worden. Hier echter, in de tempel, liep ik langs de spiraalhelling omhoog tot ik het eerste venster bereikte. Toen zag ik dat het een soort glanzend kalium, misschien muscoviet was dat, waarschijnlijk op een voor mij onbekende manier nog extra bewerkt, volledig de plek van het lichtdoorlatende glas verving. Dat was zelfs overdag niet genoeg de geweldige en buitengewoon hoge ruimte van de tempel te verlichten. Vandaar de vele lichten.

Het was vanzelfsprekend dat we de wens hadden de rondom lopende helling tot de top te beklimmen. We deden het. Dat wil zeggen, eerst deden de anderen het want ik bleef beneden om enige akoestische proeven te doen. Nadat ik ze geïnstrueerd had wanneer en hoe ze moesten antwoorden, begonnen ze aan hun langzame ronddraaiende weg. Ik zeg langzaam omdat ze bij het omhoog klimmen alle lichten aanstaken, de een steeds aan de ander. Dat hield ze op. Ik sprak met hen. Ze antwoordden. Maar hoe hoger ze kwamen, des te zachter klonken de antwoorden. Op het laatst hoorde ik hen helemaal niet meer. Nu riep ik ze met dubbele sterkte van mijn stem vragen toe waarvan ik ze de antwoorden ingeprent had. Tevergeefs. Ze gaven deze antwoorden maar ik hoorde hen niet. Dat maakte een heel eigenaardige, onbeschrijflijke indruk op mij. Ik zag dat het aantal brandende lichten groter werd. De lijn werd steeds langer en langer en steeg steeds hoger en hoger, tot ze de top van de tempel bereikte. Zoals ik later hoorde, drong mijn stem met grote, zuivere duidelijkheid tot daar omhoog; dat wat ze echter terug zeiden, bleef daarboven; het kon niet naar beneden naar me toe. Om me heen was er slechts een diep stilzwijgen. Was dat misschien een gewilde symboliek van hen die eens deze tempel uit de dode rotsen hadden uitgehouwen? Ik geloof dit te moeten bevestigen, want men onderneemt niet zo'n zwaar, tijdrovend werk zonder over de werking te hebben nagedacht. Ik haastte me echter de mij beklemmende stilte te ontvluchtten en klom de mij voorgegane metgezellen na.

Intussen was het buiten avond geworden. Daarom bevond ik me hier beneden in het binnenste van de tempel niet alleen in volledige stilte maar ook in volledige duisternis. Uit deze duisternis steeg van daar uit waar ik stond, de lijn met lichten omhoog, die een steeds verder omhoog dringende, zich schijnbaar oneindig vaak herhalende en toch nooit naar zichzelf terugkerende cirkel beschreven. Dat deze cirkel steeds kleiner en krapper werd, kwam me niet als werkelijkheid voor maar als optisch bedrog en verdubbelde, vertienvoudigde, ja, verhonderdvoudigde de werkelijke hoogte van de tempel. Het was alsof hij midden in de hemel ingebouwd was en dat men van licht naar licht tot direct voor Gods troon kon komen. En deze weg ging ik nu omhoog!
Hoe hoger ik klom, des te meer lichten waren er onder me; maar ik keek expres niet naar beneden; ik keek alleen naar boven om de latere, betere uitwerking al niet van tevoren te laten bederven. Boven aangekomen zag ik dat er een opening naar buiten was en toen ik naar buiten stapte, bevond ik mij met mijn metgezellen op een rotsplateau dat, zoals ik nu zelf 's avonds kon merken, een enorm ver uitzicht bood. De deur die vanuit de top van het binnenste van de tempel naar buiten op dit plateau leidde, was niet afsluitbaar. Deze bestond eenvoudig uit een steen die er op en afgeschoven kon worden.
"Daar ben je eindelijk!" zei Halef toen hij me zag. "Heb je gehoord wat we naar beneden riepen?"
"Nee," antwoordde ik.
"En we hebben toch echt gebruld! We konden elk woord van jou verstaan. Wat je zei klonk zo luid en indringend als een solostem van een orgel of als een bazuin. Wil je het ook eens horen? Zal ik naar beneden gaan en iets naar boven toe roepen?"
"Ja, doe dat," antwoordde ik.
"Mooi! Ik zal enige verzen uit de Koran tot je spreken, iets echts feestelijks en ernstigs, zoals passend is voor dit gebouw dat een tempel is."
Toen zei de Mir: "Uit de Koran? Is jouw Effendi dan een mohammedaan? Hij zal iets anders en beters horen! Jij mag hierboven blijven want ik zal zelf naar beneden gaan. Ik zal iets voor hem omhoog roepen wat beter bij deze plek past dan wat hij van Mohammed kan horen. We bevinden ons op een wonderlijke plek; ik voel het. Daarom mag hier ook alleen maar iets echts heilig, echt edel en iets waars en iets groots gezegd worden!"

Hij ging. Dat hij, de hoogste in rang, mij deze dienst wilde bewijzen, was in elk geval niet uiterlijk maar innerlijk diep gefundeerd. Deze rotstempel had hem aangegrepen, had op hem ingewerkt, en deze werking bestond uit de wens ons nu ook te kunnen aangrijpen. Daarom daalde hij af in de duisternis om

daaruit tot ons omhoog te spreken. Maar wat wilde hij tegen ons zeggen? Niets uit de Koran maar iets beters, edelers en heiligers. Wat zou dat kunnen zijn? Hij was toch geen christen! Vanaf de hoogte van dit plateau zagen we de noordelijke hemel precies zo vlammen en gloeien als ik gezien had toen ik op de tempel van Ussula zat. En hier werkte het, midden in de woestijn en de dood, geestelijk nog aangrijpender dan daar. Hoe innig stonden we met deze gloed van vlammen in verbinding! Zij waren het die onze bronnen voedden; zij waren de redders van onze levens! Zo leiden vaste, weldadige draden in het mensenleven uit de onbegrijpelijkheid in het begrijpelijke, van de hemel naar de aarde, van de Schepper naar het schepsel en - - - en weer naar de Schepper terug, zodra we maar willen! We traden van het plateau nu in het binnenste van de tempel terug om het ogenblik waarop de Mir zou beginnen te spreken, niet te missen. We gingen zitten en wachtten zwijgend. Toen verging er een lange, lange tijd. Hij moest allang beneden aangekomen zijn en zei nog steeds niets. Dat maakte mijn metgezellen ongeduldig, ik kon het echter wel begrijpen. Het was de aanblik van de tempel die hem nu nog meer aangreep dan voorheen. Hij voelde zich van binnen overweldigd. Er gingen dingen door hem heen die hem zo totaal opeisten dat wij daarvoor moesten wijken. Het was eigenlijk een wonderbaarlijke leiding van de hemel die de Mir gedwongen had onder de huidige omstandigheden naar de 'Stad van de doden' te gaan. Ons kerstfeest had hem al gepakt, de liefde en de goedheid, de genade en barmhartigheid. Hierbij kwam de ernst, de geweldige en dreigende ernst van de eeuwen en millennia.

Ik heb al eens de 'Geestensmid van Kulub' genoemd, waarin de zielen van de mensheid gehamerd, gestaald en gesmeed worden. De Mir bevond zich nu in deze psychische Kulub, in deze geestensmederij, en ik vond het van het hoogste belang te horen met welk succes of mislukking hij deze verlaten zou. De gedraaide lijn van de flakkerende lichten voerde naar beneden naar hem. Hij stond waar deze begon en keek naar ons omhoog, zonder ons echter te zien. Wat zou hij zeggen? In elk geval toch zeker een woord dat aangeeft wat hem op dit ogenblik beweegt! Op het moment dat ik dit dacht verhief zich in de duistere diepte een stem die klonk alsof hij uit een heel andere wereld stamde en ook tot een heel andere wereld sprak dan slechts tot onze kleine, onbeduidende aarde en tot ons paar armzalige mensen. Langzaam, duidelijk, verheven en gewichtig als klokken, of bazuinklanken stegen de woorden tot ons op: "Hoe zou ik aan uw aandacht ontsnappen, hoe aan uw blikken ontkomen? Klom ik op naar de hemel – u tref ik daar aan, lag ik neer in het dodenrijk – u bent daar. Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad, al ging ik wonen voorbij de verste zee, ook daar zou uw hand mij leiden, zou uw rechterhand mij vasthouden!"

Was dat de Mir? Natuurlijk! Wie kon het anders zijn? Maar hoe kwam hij aan deze bijbeltekst? Als de mensenstem overal kon misleiden en veinzen, hier in deze tempel van het Maha-Lama-meer echter niet! Doordat het hier als een openbaring klinkt, openbaart het voor alles ook zichzelf. En in deze stem lag de waarheid. Wat de Mir nu zei, beroerde hem ook echt. Na een korte pauze kwam de tweede uitroep: "Zoals een hinde smacht naar stromend water, zo smacht mijn ziel naar u, o God. Mijn ziel dorst naar God, naar de levende God, wanneer mag ik nader komen en Gods gelaat aanschouwen?"
Hierna weer een korte pauze toen klonk er: "Uw Woord is een lamp voor mijn voet en een licht op mijn weg!"
Dat waren inderdaad drie echt verheven, heilige en belangrijke woorden. De Mir had meer, veel meer gezegd dan ik voor mogelijk had gehouden. Want dat het bij hem niet alleen om een akoestische demonstratie handelde, dat was duidelijk. Hij biechtte. Hij legde rekenschap af. Hij openbaarde het diepste van zijn binnenste. Hij voelde zich gedrongen; hij kon niet anders. Maar hij was nog niet klaar. Hij moest ook nog het allerbeste en allerbelangrijkste wat hij had, uit zijn ziel naar ons toe laten stijgen. Er klonk: "Jezus Christus is dezelfde, gisteren en vandaag en ook in eeuwigheid! Amen!"

Dit Amen zei ons dat hij klaar was. De anderen bleven nog enige minuten stil zitten. Ook zij voelden dat er nu naast het zuiver uiterlijke ook nog iets zuiver innerlijks gebeurd was waarover men niet met loze woorden mocht spreken. Toen stonden ze op en maakten zich op de steen voor de opening te schuiven en dan naar beneden te gaan. Ze dachten dat dit ook mijn intentie was. Ik was echter iets anders van plan en ik zei: "Ga maar naar beneden! Ik blijf nog hier en zal dan afsluiten. Doof alle lichten waar je aan voorbij komt; laat er geen branden!"
"Maar als je naar beneden gaat, moet je toch licht hebben, Effendi, anders val je!" meende Halef bezorgd.
"Dan steek ik er een aan," antwoordde ik.
"Maar je mag er niet te lang blijven; je moet met ons eten, Effendi! Want weet je, vandaag wordt er weer eens gekookt, echt gekookt, gebakken en gebraden! Want alles wat we daarvoor nodig hebben, is hier aanwezig! Ontelbare delicatessen! Ik kook zelf! En de anderen helpen me allemaal, allemaal, allemaal! Je kunt je toch voorstellen dat er avondeten is zoals zelfs de Sjah van Teheran of de Sultan van Istanbul het niet beter kunnen krijgen. Je komt dus?"
"Ja."
"Voorlopig tot ziens dan! Je bent een dichter en schrijft boeken; daarom ben je graag op hoogten en toppen waar er niets te eten is. Maar wij die geen dichters zijn en ook geen boeken schrijven, wij horen thuis op de vlakke, veilige aarde en wij geven de voorkeur aan de geur van een goed braadstuk boven de vetste rijmen en de dikste boeken."
"Dan hoop ik dat het braadstuk jou goed moge lukken, mijn beste Halef!"
"Ik ook. We gaan!"

Ze gingen naar beneden en doofden daarbij het ene licht na het andere. Ik keek enige tijd toe hoe de lichtspiraal zich steeds verder van mij terugtrok; toen ging ik weer naar buiten en ging daar zitten om

eindelijk, eindelijk eens alleen te zijn met mezelf en mijn gedachten, om te toetsen wat gebeurd was en om daaruit te af te leiden wat nu zou komen. Maar deze weldadige eenzaamheid was niet van lange duur. Er klonken schreden. Er kwam iemand aan. Het was de Mir. Hij had een brandend licht in zijn hand, blies het uit, ging bij me zitten en verontschuldigde zich: "Je Halef zei dat je de wens had alleen te zijn. Ik heb dezelfde wens en toch kan ik hem niet vervullen, want in de eenzaamheid vind ik geen houvast en steun; ik moest naar je toe. Vergeef me!"
"Ja, ik wilde alleen zijn," antwoordde ik oprecht. "Gebeurtenissen zoals we die hier beleven, hebben concentratie en ongestoord nadenken nodig als ze de uitwerking moeten hebben die voor ons nuttig is en zegenrijk. Maar als je in zielnood bent, waarin je hulp van mij verwacht, dan ben je me welkom of ik je helpen kan of niet. De wil is er."
"Dat weet ik en daarom kom ik, Effendi. Ik wil je een geheim vertellen, een groot, zwaar geheim dat van generatie op generatie in mijn familie doorgegeven is en zo zorgvuldig is bewaard dat zelfs niet alle leden van de familie, zeker geen vreemde mensen, daarvan wisten. Alleen de heerser wist ervan, de Mir, en zodra hij het nodig vond, deelde hij het zijn oudste prins mee, zijn opvolger, nooit aan iemand anders. Jij bent de eerste en de enige vreemde die het zal horen, en je mag hieruit opmaken hoe graag ik je mag en hoe hoog ik je inschat."
"Dank je wel! Geheimen moet je respecteren, vooral als het familiegeheimen zijn waarover het enkele lid niet kan beschikken. Vind je het echt nodig mij deze mededeling te doen?"
"Ja, heel zeker. Je zult me daarin, zodra je het gehoord hebt, gelijk geven. Deze aangelegenheid is namelijk in een hoogst bedenkelijk stadium gekomen. Het geheim staat op de drempel van de openbaarheid. Het dreigt gemeengoed te worden. En om dit tegen te houden ben ik te zwak. Ik heb je hulp nodig, en die kun je me alleen geven als je net zo ingewijd bent als ik zelf."
"Dan mag ik je niet tegenhouden open tegen me te zijn. Maar voor dat je dit doet, verzoek ik je mij te zeggen waar vandaan je deze passages uit ons heilig boek kent die we eerder uit je mond hoorden!"
"Ze zijn een kerstgeschenk."
"Voor wie?"
"Voor jouw en mijn vrienden, de Basj Nasrani, de hogepriester van alle christenen uit al mijn landen. Hij heeft veel van zulke belangrijke spreuken uit de Bijbel voor me opgeschreven en ze bij me gebracht. Hij zei dat dit de dank van de Heiland ervoor was dat ik zijn gelovigen toegestaan had zijn geboortefeest in Ard te vieren. De spreuken bevielen me zeer. Ik heb ze zeer vaak gelezen. En als de Basj Nasrani bij me was, moest hij me de betekenis en de inhoud verklaren. Hij was van mening dat door hen mijn eigen geluk en welzijn en ook het geluk van mijn rijk groeien kon. Dus leerde ik ze uit het hoofd en dacht veel, heel veel over ze na. En toen jouw Halef je koranverzen beloofde, dacht ik dat het beter was je spreuken uit mijn schat te geven. Ik dacht jou er blij mee te maken."
"Dat is ook gebeurd, echt gebeurd. Het is geen kleine en geen gewone vreugde die je me daarmee gemaakt hebt. Daarom wens ik oprecht jou in verband met je familieaangelegenheden van nut te kunnen zijn. Ik verzoek je nu het mij mee te delen."
Het was echt zoals ik zei: ik was er oprecht blij mee. De oude, lieve, goede Basj Nasrani had missie bedreven zonder dat ik het vermoedde. En zijn stille, geruisloze activiteit had grotere en rijkere vruchten opgebracht dan hij zelf misschien voor mogelijk had gehouden. Zo snel! In zo'n korte tijd! Dat dit ook in het hele land tot zegen zou zijn, was duidelijk. Nu zat ik zo met de Mir dat we naar het noorden keken. De daar op- en neergolvende gloed beroerde zijn gezicht met een zachte, verwarmende, verheerlijkende schijn.

Hij sprak: "Wat een jaar is het huidige! Zou het echt het grote, sinds duizenden jaren voorzegde jaar zijn, waarin de engelen van het paradijs verschijnen om te bevestigen dat de vrede naderbij komt en de volkeren elkaar niet meer zullen haten maar lief hebben en achting voor elkaar zullen hebben. Wist je, Effendi dat iedere Mir van Dsjinnistan steeds voor, iedere Mir van Ardistan echter steeds tegen deze vrede is geweest?"
"Ik weet het," antwoordde ik.
"Vandaar de altijddurende vijandschap tussen deze heersers. En deze vijandschap was des te groter en bracht des te diepere kloven toen wij in Ardistan geloofden onze vijanden te moeten haten, terwijl zij in Dsjinnistan zich verplicht voelden ons ondanks onze haat lief te hebben en goedheid te bewijzen. Het was voor ons stuitend en we vonden het de grootste schande en belediging die er was om van hen die we onophoudelijk als onze vijanden zagen, steeds alleen maar weldaden en vergeving te krijgen. Kun je onze boosheid begrijpen?"
"Helaas maar al te goed!"
"En kun je je indenken dat het voor bepaalde trotse naturen juist verschrikkelijk is genade en barmhartigheid te moeten slikken, terwijl men innerlijk erop gebrand is eindelijk eens op mannelijke toorn en wrekende kracht te stoten?"
"Ja, ook dat begrijp ik!"
"En ben jij misschien zo verstandig of onverstandig in te zien dat we de Mir van Dsjinnistan en allen die bij hem horen grondig verachtten vanwege hun eeuwige, ontzettend vermoeiende liefde, goedheid, genade, geduld, lankmoedigheid en hoe dat alles genoemd wordt?"
"Als men de grootste macht en kracht die er in de hemel en op de aarde is, namelijk de liefde, voor onbekwaamheid en zwakheid houdt, dan is het helemaal niet zo moeilijk deze minachting te voelen. Maar vertel me, voel je nog steeds minachting?"
"Tot voor kort, ja. Toen kwam jij echter met je kerstfeest. Je kwam met een absolute onverschrokkenheid. Toen kwam je Halef met zijn zegevierende aanhankelijkheid en trouw. Toen kwam de Basj Nasrani met zijn geweldige bijbelwoorden. Toen klonken de klokken. Toen bruiste het orgel. Toen kraakten de kanonnen voor de eerste keer voor een hoog, vredelievend doel. Toen waagde zich de vorst van Halihm

met zijn dochter zich in mijn eigen huis om mij de goedheid en de barmhartigheid van de Mir van Dsjinnistan begrijpelijk te maken. Ja, het was echt een waagstuk, een werkelijk waagstuk dat ik naar waarde schat, net zoals de roekeloosheid van de Dsjirbani die jou en Halef naar mij, naar Ard, in het hol van de leeuw dus, stuurde. Nu lijkt het mij alsof de liefde en de goedheid nog veel, veel mannelijker, dapperder en heldhaftiger kunnen zijn dan de haat, die zich blind en onnadenkend in daden stort waarvan hij de uitkomst niet kent. Dat is geen moed maar lichtzinnigheid en gewetenloosheid! En na dit alles kwam de samenzwering, de ontrouw van mijn officieren en ambtenaren, de ondankbaarheid van de 'Panter', die ik van mijn hart meer gegeven heb dan ik zelf bezat. Dat waren de vruchten van Ardistan, de opbrengsten van mijn eigen zaad! En dan de rit naar de stad van de doden waar ik moest versmachten, de wonderbaarlijke redding hier en de nog wonderbaarlijker openbaringen uit de door ons verachtte, door de volken echter gezegende oude Maha-Lama-tijd! Degenen die ik voor mijn vrienden hield, zijn mijn vijanden geworden, en degenen die ik voor zo gering en armzalig hield dat ik slechts glimlachend aan hen dacht, zijn nu mijn enige steunpilaren, met de hulp van wie ik me verheffen zal en weer worden kan wat ik ben geweest. Maar ik zweer je, Effendi, dat ik recht zal spreken, dat ik me zal wreken dat ik - - -"

"Halt! Niet verder!" onderbrak ik hem. "Wat je zei en nog wilde zeggen, is juist. Je gedachtegang was goed. Maar je bent plotseling gestopt en afgeweken. De toorn heeft je gestoord. De wraak wil je het goede einde afhandig maken dat uit je woorden voortvloeit. Je bent nog niet gered. Je bent nog steeds niet opnieuw Mir. Er kunnen nog duizend dingen gebeuren die al je verwachtingen vernietigen en al je plannen onuitvoerbaar maken. En op de eerste plaats zeg ik je dat God je zeker niet aanneemt opdat je je kunt wreken. Ik ben noch jouw rechter noch de rechter van je huidige vijanden, maar jij hebt jezelf en je hele dynastie schuldig bevonden toen je eerder zei dat jullie allemaal slechts dienaren van de haat waren, niet van de liefde. Je hebt bekend dat je alleen de vruchten van Ardistan oogst, de opbrengsten van je eigen zaad. Hoe kun je je voor iets willen wreken waarvan je naar eigen zeggen zelf de schuld bent? Het ene bijbelwoord dat je in de tempel omhoog stuurde, klinkt me nog steeds in de oren. Het was de tekst: ' Mijn ziel dorst naar God, naar de levende God, wanneer mag ik nader komen en Gods gelaat aanschouwen?' Heeft de Basj Nasrani je de betekenis van deze regels niet uitgelegd? Denk je als rechter en wreker voor God te mogen verschijnen als je je zelf als de werkelijke schuldige aanwijst? En zelfs als je onschuldig zou zijn, dan zou - -"
"Vergeef me, vergeef me!" viel hij mij in de rede. "Je hebt gelijk; de toorn heeft me gestoord. Het geheim dat ik je wil toevertrouwen, is een bekentenis, en wie bekentenissen moet doen moet niet boos zijn op anderen. Nu verzoek ik je niet te denken dat ik jou boze daden wil bekennen, misdaden die door mij of mijn voorouders begaan zijn. Het gaat hier meer om een soort geërfde ziekte die echter ook weer geen ziekte is maar iets heel anders, iets volledig onbegrijpelijks. Denk je dat je dromen kunt erven?"

"Dromen? Erven?" vroeg ik. "Hm! Ik kan wel zeggen dat zich zekere lichamelijke of geestelijke toestanden laten erven die bij het ontstaan van dromen meewerken. In deze algemene geest kun je misschien beweren dat dromen zich laten erven; je bedoelt zeker een speciaal soort droom?"
"Niet een speciaal soort maar een heel bijzondere droom, steeds dezelfde! De vader droomt een heel bepaalde droom, die de grootvader en de voorouders al droomden, en de zoon en de kleinzoon dromen hem weer, vele jaren geleden en over vele jaren, met precies dezelfde tijden, plaatsen, situaties, personen, woorden en daden."
"Dat is onmogelijk, helemaal onmogelijk!"
"Nee, want het is werkelijkheid!"
"Bewijs het!"
"Het gebeurde en gebeurt nog steeds in mijn familie!"
"Dan handelt het hier beslist om een vergissing, echter niet om een aangetoonde werkelijkheid!"
"Het is bewezen! Ik vraag je mij te geloven! Zolang Ardistan door mijn voorouders geregeerd werd, is er een droom, een hele speciale en bepaalde droom die ze allemaal, allemaal gedroomd hebben, van de eerste tot de laatste heerser, geen een uitgezonderd. Mijn vader was de laatste die hem droomde."
"Waar droomden ze over?"
"Over een Dsjemma van de levenden en een Dsjemma van de doden."
"Ah! Bijzonder!"
"Niet waar? Mijn vader heeft me deze droom heel nauwgezet verteld, net zo nauwgezet als het hem door mijn grootvader werd verteld en die ik waarschijnlijk mijn oudste zoon zal vertellen."
"Heb jij hem ook al gedroomd?"
"Nog niet. Maar ik weet dat ik er niet aan kan ontsnappen."
"Ben je bang voor hem?"
"Zeker, ja! Iedereen is tot nu bang voor hem geweest; maar zodra hij het doorstaan had, hield deze angst op, want nog nooit is deze verschrikkelijke dreiging vervuld die de dromenden van de droom meekrijgen."
"Welke dreiging?"
"Dat hij niet eerder kan sterven en ook niet eerder begraven kan worden dan dat er eindelijk eens een berouwvolle en moedige Mir van Ardistan zich laat vinden die bereid is de schuld en de misdaden van al zijn voorouders op zich te nemen en ze te verzoenen."
"Nu spreek je over de misdaden van je voorouders, en nog maar net geleden heb je mij vermaand niet zomaar te denken dat jij de boze daden en misdaden van hen moet toegeven!"
"Heel juist! Beken ik er soms enkele? Ik zeg je alleen dat er in de droom sprake van hen is maar ik noem er geen een; ik som ze niet op."
"Maar de droom wil je me vertellen?"

"Ja. Luister naar me. De Mir droomt namelijk dat hij in een oeroude maar zeer mooie draagstoel zit, zoals die er duizenden jaren geleden waren, en word eerst over een groot, rond plein en dan door vele slechts spaarzaam verlichte kamers gedragen, tot men in een grote zaal komt waar boven de deuren de woorden 'Dsjemma van de doden' te lezen zijn. In deze zaal zitten alle Maha-Lamas en alle Emirs van Ardistan die er geweest zijn. Maar de Emirs die in het leven hoog boven de Maha-Lamas stonden, staan nu in de dood diep, heel diep onder hen. Ze zijn gevangen, aan handen en voeten vastgebonden en zullen worden berecht. Ze hebben hun oordeel te verwachten. De Maha-Lamas echter zijn vrij. Zij zijn de rechters die het oordeel moeten uitspreken. Aan het hoofd zit de beroemdste, rechtvaardigste en goedmoedigste van hen, namelijk Aboe Sjalem, de Maha-Lama die het Maha-Lama-meer deed opdrogen en toen waar eens water was dit reusachtige, liefdadige gebouw opgericht heeft. Voor hem ligt het schuldenboek van alle Emirs, het schuldenboek van het hele geslacht. Voor elke geboeide Emir ligt een speciaal uittreksel uit dit boek. De inhoud van dit boek en deze uittreksels hebben niet alleen betrekking op de menselijke zonden die begaan zijn, maar op de eerste plaats en in het bijzonder op de vergrijpen en de nalatigheden waaraan de aangeklaagden als heersers zich schuldig gemaakt hebben. De hoofd- en moeilijkste vraag is echter of ze eerbied voor het leven van hun medemensen hebben gehad of niet. Het zwaarst zal moord worden bestraft, de moord op enkelingen en de massamoord in de oorlog. Voor de aanstichter van een oorlog mag de Dsjemma geen erbarmen tonen. Dat kan alleen de hoogste rechter, alleen God vergeven!"

Hij maakte hier een pauze om na te denken, en vervolgde toen: "Dat zijn de doden en toch zijn ze niet dood. Hun vlees is warm en week. Ze kunnen zien en horen. Ze kunnen spreken. Ze gaan staan, ze gaan weg en ze komen weer terug, net als de levenden - -"
"Uiteraard in de droom!" viel ik in.
"Ja, in de droom! Mijn vader heeft het me verteld. Hij heeft alles goed bekeken. Ook zijn vader was er die al jaren daarvoor gestorven was. Het was alsof hij leefde. Hij verliet zijn plaats en ging mee naar de andere zaal om aan de beraadslaging daar deel te nemen. Boven de deur van die andere zaal staan de woorden 'Dsjemma van de levenden'. Daar zaten mensen die nog leefden om recht te spreken, mensen die mijn vader kende; hij heeft me zelfs verschillende namen genoemd. Bij deze levenden voegden zich enige van de doden uit de vorige zaal; als eersten de vader van mijn vader en de oude, beroemde Maha-Lama Aboe Sjalem die ook hier de voorzitter was."

"En hoe verliep de verhandeling?" vroeg ik om het verhaal zo kort mogelijk te houden.
"Als eerste werd een doodskist geopend waarin mijn vader als dode lag. Men zei tegen hem dat dat zijn lijk was. Hij zou zichzelf en al zijn voorvaderen kunnen verlossen als hij al hun zonden en al hun schuld op zich zou nemen en boete zou doen. Hierop werd de gehele inhoud van het grote schuldenboek dat de Maha-Lama Aboe Sjalem mee naar binnengenomen had, aan hem voorgelezen, en toen vroeg men hem of hij zijn voorvaderen wilde verlossen en al deze zonden, oorlogen en bloedvergieten bij hen weg en op zich wilde nemen. Als hij het zou doen, zouden hun zielen onmiddellijk vrij zijn en die van hem, zodra hij geboet had, ook. Als hij het echter niet zou doen, bleven hun zielen geboeid zoals tot nu toe, en hij zelf zou niet eerder sterven en niet eerder begraven worden dan als een latere Mir van Ardistan zo dapper en offerbereid zou zijn hen allen te verlossen."
"En wat zei je vader?" vroeg ik.
"Hetzelfde wat al zijn voorvaderen ook gezegd hadden. Hij zei dat hij geen zin had schulden te moeten betalen die anderen gemaakt hadden, en dat hij zich zeker ook niet geroepen voelde voorvaderen te verlossen die ook net zo geen zin hadden gehad hun voorouders te redden. Iedereen moet voor zijn eigen schuld boeten als er tenminste na de dood nog een verder leven is!"
"Wat gebeurde er toen hij dit gezegd had?"
"Men stopte hem weer in zijn kostbare draagstoel en droeg hem weg. Toen hij ontwaakte, lag hij thuis in zijn slaapkamer, op zijn kussen. Hij had gedroomd."
"Echt gedroomd?"
"Ja. Maar heel raar! Hij had zes volle dagen op zijn bed gelegen en geslapen zonder een enkele maal wakker te worden."
"Was men niet bezorgd om hem geworden?"
"Nee. Men heeft het nooit geweten. De lijfwacht bewaarde het geheim en zorgde ervoor dat niemand er iets over hoorde, zelfs ik niet, tot hij het me zelf vertelde."
"En nu vertel je het mij. Waarom?"
"Omdat sinds gisteren mij alles aan deze droom herinnert. Elke Mir van Ardistan heeft hem gedroomd, net zoals mijn vader; ik herhaal dat. Aan iedereen werd dezelfde vraag gesteld en ze hebben allemaal hetzelfde antwoord gegeven. Het is dus geen gewone droom. Ergens staat daarmee een waarheid in verbinding die niemand nog kon doorgronden. Denk je eens in dat er hier ook een 'Dsjemma van de doden' en een 'Dsjemma van de levenden' is! Kun je je indenken dat de gedachte aan deze droom me heel erg bezighoudt?"
"O, dat kan ik heel goed begrijpen. Ik denk zelfs aan nog heel andere dingen dan jij. Maar je hebt mij je vertrouwen waarschijnlijk met bepaalde redenen en met een bepaald doel gegeven. Mag ik weten waarom?"
"Uiteraard! Je zult me bijstaan, mij ondersteunen! Je mag niet bij weg als ik hier misschien aan de beurt ben. Ik ben bang dat de droom me niet thuis maar hier verrast. Als dat gebeurt, dan wens ik dat het geheim blijft, dat het niet openbaar gemaakt wordt. Ik voel me als iemand die weet dat hij ernstig ziek wordt. Hij gaat alvast naar de dokter en vraagt hem hem bij te staan. Zoals men de dokter vertrouwt, zo vertrouw ik jou. Jij zal wat gebeurt in banen leiden die heilzaam voor mij zijn."

"Niet alleen voor jou, maar ook voor je land, je hele volk, vooropgesteld dat het mogelijk is al in te grijpen. Ik zal eerlijk tegen je zijn en zeggen dat ik hetzelfde vermoed als jij. Ja, ik vermoed het niet alleen maar ik ben ervan overtuigd dat je de plaats van het voormalige Maha-Lama-meer niet verlaten zult zonder de droom van je vaderen gedroomd te hebben. Bij geen van hen allen is de noodzaak van deze droom zo dwingend geweest als nu bij jou. Hij moet komen en hij zal komen. De enige vraag die we nog moeten stellen, is tegelijk de belangrijkste, namelijk de vraag hoe je je zult gedragen."
"Denk je dat ik dat weet?"
"Ja."
"Dat betwijfel ik. Geen mens kan weten wat hij in een droom zal doen en zeggen."
"In een normale droom, ja. In deze is het echter anders. Je zult precies zo handelen als jij in wakende toestand zou handelen. En als je je dan in deze wonderbaarlijke Dsjemma bevindt, niet slapend en dromend maar bij volle bewustzijn, overweging en wilskracht, wat zou je dan antwoorden als men je vroeg of je de zonden van je voorvaderen op je wilt nemen om ze te verzoenen?"
Toen sprong hij op van de plek waar hij zat en zei snel op energieke toon: "Ik zou 'ja' zeggen. Ik zou onmiddellijk bereid zijn op alles wat - - -"

Toen stopte hij midden in de zin. Hij had zich door zijn hart laten meeslepen, maar onmiddellijk greep wat wij het verstand plegen te noemen in en scheurde de gouden draad die zich wilde spinnen uit elkaar wilde halen, in tweeën. De Mir maakte een langzame, afwerende armbeweging en vervolgde: "Halt! Niet zo snel, niet zo overhaast! Deze aangelegenheid is van het hoogste belang. Geen van mijn voorvaderen heeft tot dusver de moed gehad deze bergen van schuld, die in het verloop van duizenden jaren hoog opgestapeld zijn, op zich te nemen. Als er een toekomstig leven zou zijn dat op het huidige volgt, zou ik gerust 'ja' zeggen want het zouden lege woorden zijn die niets, helemaal niets te betekenen hebben. Ik heb getwijfeld aan dit komende leven maar ben er nu volledig van overtuigd dat deze twijfel dwaasheid geweest is. Dit andere leven zal komen, beslist komen, onmiddellijk na de dood. Ja, misschien komt het niet pas na de dood maar nu al. Want als ik op de vraag van de Dsjemma 'ja' of 'nee' antwoord, leg ik daarmee de basis voor wat er na de dood met mij gebeurt en wat ik het komende leven te berouwen, te dragen, te doen en te behalen heb. Ik moet dus voorzichtig zijn, heel voorzichtig. Als ik 'ja' zeg en alles op me neem, kan ik me met een eeuwige, nooit ophoudende verdoemenis belasten - - -"
"Maar ook met een eeuwige, nooit eindigende zaligheid?" vroeg ik.
"Misschien wel! Wie zal het weten!"
"Ik weet het, ik!"
"Ja, jij! Jij bent christen!"
"Jij soms niet?"
"Nee!"
Toen stond ik op, legde hem de hand op zijn arm en vroeg hem: "Wat heb zojuist gedaan toen je de bijbelteksten naar ons riep? Wie en wat ben je geweest toen je dit deed? Jij bent de heerser van Ardistan. De grond waarop deze tempel staat, is van jou. Heb je soms geloofd dat de vier woorden die je de hoogte instuurde, leugens waren?"
"O nee! Ze zijn waar!"
"Dan heb je je tot het christendom bekeerd en deze heidense tempel de bestemming van een christelijke kerk gegeven! Er is alleen nog een priesterlijke zegen nodig, dan is deze verandering gebeurd, bevestigd en geheiligd!"
"Is dat waar?" vroeg hij.
"Zou ik het zeggen als ik het niet voor waarheid hield? Ik ben geen theoloog en ook geen priester maar leek. Het is dus mogelijk dat ik me vergis. Ik wens intens jou als christen en als de heerser van een christelijk volk te zien; het mag zo zijn dat deze hartewens van mij de vader van mijn gedachte was die ik uitsprak. Maar ik denk toch dat ik gelijk heb. Vraag het aan anderen die geen leken zijn en laat me dan weten wat zij zeggen!"

"Dat zal ik doen; ja dat zal ik doen! Voorlopig kan ik jou wel toevertrouwen dat mijn vrouw mij gevraagd heeft christin te mogen worden, en dat er in mijn hoofdstad Ard vier christelijke mannelijke en vrouwelijke missionarissen zijn van wie ik de leer, preken en wensen waarschijnlijk niet lang meer zal kunnen weerstaan."
"Wie zijn deze vier?" vroeg ik.
"Mijn kinderen!" antwoordde hij op een toon van geluk en vadertrots. "Die zijn nog steeds enthousiast over de kerstbomen en zullen het altijd blijven. Wat mij betreft, voor nu moet het genoeg zijn te weten dat ik geen vijand meer ben maar een vriend van het christendom en dat ik op wat ik bij deze gelegenheid uit jouw mond hoor, grotere waarde hecht dan aan mijn eigen gedachten. Ik verzoek je mij oprecht te zeggen wat jij zou besluiten en antwoorden als de Dsjemma jou in mijn plaats zou vragen of jij de zonden van mijn vaderen op je zou willen nemen en ervoor zou willen boeten!"
"Ik zou snel en blij ja zeggen."
"Dus ook een ja! Echt, Effendi, echt?"
"Ja, echt!"
"En waarom?"
"Waarom? Omdat het zo in me zit, omdat het strookt met mijn geestelijke natuur, mijn karakter, mijn inborst, mijn temperament. Verder omdat ik als christen in de eeuwige liefde geloof, en omdat jij toch wel niet zou willen ontkennen dat jouw voorouders die allen weigerden noch voor mij noch voor jou de maatgevende personen zijn naar wie men oordeelt."
"Effendi, het waren heersers. Denk daaraan!"

"Heersers? Bah! Ze konden zichzelf niet eens beheersen, laat staan anderen! Ze gehoorzaamden de stemmen die diep beneden hen, niet die hoog boven hen klonken. Het woord heerser betekent voor mij iets heel anders. Aboe Sjalem, de 'beroemdste, de rechtvaardigste en de goedmoedigste' van alle Maha-Lamas was een heerser! Hij heerst nu nog, zelfs over jou en mij! Hij is onze redder, vele, vele honderden jaren na zijn dood! En ik ben ervan overtuigd dat de zegen die van hem uitgegaan is, nog verder zal stromen, tot heil van ontelbaren die nog komen. Waar is onder je voorvaderen iemand die op hem lijkt, die ook maar in de verste verte op hem lijkt? Ken je er een?"
Hij zweeg.
"Luister, naar wat ik je nu nog zeg! Maar wees niet boos omdat ik zo oprecht tegen je ben! Je zwijgt omdat ik je vraag naar de grootte van hun heerserschap. Kijken we nu naar hun waarde als mens. Zeg me: waren ze goede mensen? Hield men van hen?"
"Van sommige misschien!" antwoordde hij twijfelend.
"Enkele slechts! En die ook nog misschien! Ik zeg je dat het lafaards waren! Lafaards en egoïsten, zij allemaal, allemaal, van de eerste tot de laatste!"
"Effendi, de laatste was mijn vader!"

"Dat verandert niets aan mijn oordeel; integendeel, het wordt daardoor onderbouwd en verscherpt. Heeft hij als een vader gehandeld toen hij 'nee' zei tegen de Dsjemma? Heeft ook maar een enkele van deze zogenaamde vaders ook maar met een enkele ademtocht aan het welzijn en aan het geluk van zijn kinderen, kleinkinderen en verdere nakomelingen gedacht? Dat is het, wat ik je nog wilde zeggen! Je bent blind; ik moet je ogen openen. Je moet de lafheid en de zelfzucht van je voorouders niet alleen terugkijkend maar ook naar voren kijkend beschouwen. Let op de woorden die ik je nu ga zeggen: je voorvaderen waren te laf om de daden van hun vaderen op zich te nemen. Ze waren zelfs te laf om alleen zichzelf te verlossen door een ander, edeler en beter leven te gaan leiden. En ze waren zo laf, zo eerloos en zo lui dat ze, om zelf niet voor hun daden te moeten boeten en straf te krijgen, al hun schuld op hun onschuldige nakomelingen afwentelden en in ellendige lafhartigheid alleen op de ene arme, ongelukkige moedige zaten te wachten die medelijdend en sterk genoeg was hun hele vuiligheid op zich te nemen en daar onder eventueel te stikken! Wat zeg jij tot een mens die zichzelf veranderen, zichzelf verbeteren, zichzelf verheffen, veredelen en verheerlijken kan en het toch niet doet, maar alles wat hij aan uiterlijke en innerlijke fouten en gebreken heeft, aan zijn beklagenswaardige kinderen en kindskinderen nalaat omdat hij te lui, te laf, te egoïstisch en te genotzuchtig is dan dat hij zich verplicht kon voelen zich uit eigen beslissing en op eigen kracht omhoog te werken en liever de laatste van zijn stam te zijn dan op een verlossing te wachten die hij helemaal niet verdient? Foei, zeg ik, foei! En als ik dit zeg, denk ik niet alleen aan de lange rij van Emirs van Ardistan maar ook aan elk 'huis', aan elke 'stam' aan elke 'familie', die er maar is, of die nu van adel is of burgerlijke afkomst, oud of jong, beroemd of onbekend. Elk mens heeft voorouders en mag op nakomelingen rekenen. Elk mens, het maakt niet uit of hij vorst of bedelaar is, heeft de opdracht zijn voorouders en zichzelf te verlossen doordat hij zich moedig en energiek van de aangeboren en aangeleerde fouten bevrijdt en zich hierdoor het door God gewilde, grote geluk bezorgt - de opdracht om op deze manier aan de genezing, versterking en veredeling van de hele mensheid deel te nemen. - - - Zo, dat was het wat ik je nog wilde zeggen. Nu mag je boos op me zijn als je dat wilt!"

Ik wendde me van hem af en keek naar beneden naar het wijde, ronde plein, waar in het midden de water-engel stond. Dwars over dit plein waren de Emirs van Ardistan gedragen, in de 'kostbare draagstoelen' om voor de Dsjemma te verschijnen. Wat ze daar geantwoord hadden wist ik. En wat de huidige Mir zou antwoorden wist ik nu ook. Ik had niet zonder reden maar met opzet zo open en onverbloemd, soms zelfs op beledigende manier gesproken. Ik meende dit te mogen wagen, zoals ik het al vaker gewaagd had en het daarbij nooit mis gehad heb. Hij stond stil en bewoog zich niet. Zijn gezicht was naar het noorden gericht, waar uit de onvermoeibaar werkende vulkanen juist op dit ogenblik talrijke vuurzalen opstegen die door het perspectief op een enkele leken en zo hoog opstegen dat het leek alsof ze de hele hemel wilden veroveren en de glans van alle sterren in zich op wilden nemen. Toen draaide hij zich plotseling met een energieke ruk naar me toe, legde de armen om me heen, kuste me op het voorhoofd en zei: "Mijn beste, beste Effendi! Je bent een verschrikkelijke kerel, een hele verschrikkelijke kerel, maar toch een goed, ingoed mens! Wij je mij een wens vervullen? Dezelfde die ik je daarstraks niet vervuld heb?"
"Welke?"
"Ik zou graag alleen willen zijn! Hier! Het moet helder in me worden!"
"Goed, ik ga!"
Ik kuste hem net zo op zijn voorhoofd als hij bij mij gedaan had, en ging van het plateau af naar het inwendige van de tempel. Daar stak ik een van de lichten aan en steeg langzaam naar beneden de diepte in. Het moeilijkste was voorbij: De Mir was overwonnen. Wat nu nog komen moest, al zou het nog zo zwaar zijn, was toch alleen het gevolg van de huidige, door God gezegende dag. Wat zou de dag van morgen brengen?

Hoofdstuk 5 - Weer vrij

Toen ik benedenkwam, was Halef met de bereiding van het eten nog lang niet klaar. Vandaag nam hij de tijd ervoor. Dit avondmaal moest een culinair hoogstandje worden, en dat werd het ook, natuurlijk volgens de maatstaven van de bedoeïenen. De Mir kwam veel te laat. Het beste wat we hadden, werd voor hem bewaard. Ik zag en sprak hem die avond niet meer want toe hij eindelijk bij ons kwam, lag ik allang te slapen.

Vandaag waren we met de helft van de bouwwerken gereed gekomen en begonnen de volgende morgen met de andere. Van alles wat we die morgen zagen, wil ik enkel de bibliotheek noemen. Die was heel interessant, hoewel de inhoud alleen betrekking had op de geschiedenis en uitbreiding van het humanitaire streven van haar stichter. Er waren daar veel kleitabletten en kleicilinders met spijkerschrift. De laatsten waren meer Oud-Perzische dan Babylonische en Assyrische. Er waren ook nog ontelbare houten tabletten met Chinese, Mongoolse en Tibetaanse geschriften. Verder zagen we vele, vele boeken, schriften en papyrusrollen. We ontdekten land- en sterrenkaarten, tekeningen van mensen dieren, planten, mineralen, wapens, kommen, weefsels en dat soort dingen. We vonden ook allerlei schilderijen in alle formaten en kleuren. Van het allergrootste belang voor ons was een grote, sterke, kostbare map, op de buitenkant waarvan de woorden 'De Dsjemma, haar rechters en haar aangeklaagden' te lezen waren. Toen we hem opensloegen, zagen we twee van elkaar gescheiden pakketen met tekens van Oost-Indische inkt. Op de ene stond 'de rechters', op de andere 'de aangeklaagden'. We openden ze. Het waren louter portretten, en wel in werkelijk verbazingwekkend goede interpretatie en uitvoering. Enige kon men gerust meesterwerken noemen. Het 'rechterspakket' bevatte de belangrijkste en voortreffelijkste Maha-Lamas, het 'aangeklaagdenpakket' alle Emirs die er in Ardistan waren geweest.

De beste en waardevolste tekening was in elk geval het portret van de beroemde Aboe Sjalem, een markante kop zoals men zelden aantreft, met een onvergelijkelijke licht- en schaduwwerking, zodat de geestelijke eigenschappen van deze betekenisvolle man minstens net zo duidelijk op de voorgrond traden als de uiterlijke trekken van zijn geestrijke, alleen maar goedheid uitstralend gezicht.
Terwijl wij deze tekening met oprechte sympathie en waar kunstgenot bekeken, doorliep de Mir de inhoud van het andere pakket om als eerste de portretten van zijn voorouders te leren kennen. Daarbij riep hij een keer kort achter elkaar: "Masjallah! Mijn vader! - - - En hier ook de vader van mijn vader die ik ook nog gekend heb! Wat zijn ze geweldig goed getroffen! Het is net alsof ze leven! Wie heeft dat gedaan? Wie heeft dat gemaakt? Wie is dat geweest? Weet niemand daar iets van? Niemand heeft dat ooit gezien! Dit is in het geheim vervaardigd? Waarom heeft men het ons niet gevraagd?"
Daar kwam de 'heerser' weer eens bij hem boven. Ik wilde antwoorden maar de Dsjirbani was me voor: "Je bedoelt dat men het jou had moeten vragen?"
"Natuurlijk!" antwoordde de Mir.
"Je vergist je. Kijk naar het opschrift: 'de aangeklaagden'! Waar vind je een rechter die zijn aangeklaagde om toestemming vraagt hem met de andere aangeklaagden bij elkaar te mogen zetten, of het nu als echt persoon is of als afbeelding? Geen Dsjemma vraagt; ze doet wat ze besloten heeft, dus wat haar goeddunkt!"
Zo'n terechtwijzing had de Mir niet verwacht en helemaal niet van de jonge man die men de 'schurftige', de 'waanzinnige' had genoemd en wiens gedrag tegenover hem tot nu toe zo hoffelijk, tactvol, ja bijna gedienstig en meegaand geweest was. Deze keer stond deze jonge man hoog opgericht voor hem en in zijn anders zo vriendelijke ogen lag een terug- en terechtwijzende strengheid, waar de toorn van de Mir zeker op zou afketsen. Toen ze elkaar hierna diep in de ogen keken alsof het een wederzijdse toetsing gold van de diepste zielsdiepten, verhief de Dsjirbani zich heel beslist hoog boven de Mir, en het was alsof de laatste dit ook werkelijk voelde en ervoer, want hij legde de portretten van zijn voorvaderen op hardhandige, geërgerde wijze neer en zei: "Weg ermee! Als zij van wie men blijdschap, trots en eer verlangt, alleen maar teleurstelling, schaamte en ergernis brengen, dan verliest men het geduld en houdt men het liefst op een zoon en kleinzoon te zijn!"
Hij ging naar buiten en wij volgden hem omdat we geen tijd hadden ons deze keer langer met de bibliotheek bezig te houden.

De beide zalen waarnaar onze weetgierigheid zich al lang tevoren had uitgestrekt, bereikten we pas in de loop van de namiddag. Wat waren we allemaal benieuwd toen we voor de zijdeur stonden waarboven we de inscriptie 'Dsjemma van de doden' lazen! In het bijzonder wij beiden, Halef en ik, hadden toch zeer veel gezien en zeer veel meegemaakt en ondervonden, maar er valt me nu, terwijl ik dit schrijf, echt geen situatie en geen gelegenheid in waarbij onze innerlijke spanning groter geweest was dan op dit ogenblik toen we voor de ingang van dit net zo grote als diepgaande geheim stonden.
De duidelijkheid vereist te zeggen dat deze beide zalen geen directe deuren naar de zuilengang buiten hadden. Ze waren alleen te bereiken via de ruimtes die er naast lagen, en daarom heb ik niet over een deur maar over een zijdeur gesproken. Deze voerde uit de naastliggende ruimte naar de 'Dsjemma van de doden'. Van daar uit kwam men weer door een zijdeur in de 'Dsjemma van de levenden', en van daar uit voerde een derde zijdeur naar de zijruimte aan die kant van waaruit men weer in de buitenlucht kwam. Deze zijdeuren waren op dezelfde manier te openen als de hoofddeuren.
Toen we in de 'Dsjemma van de doden' binnentraden, werden we omringd door een mysterieus halfdonker waardoor we weliswaar gestaltes konden zien maar niet hun omtrekken konden onderscheiden. De zaal was groot, heel groot en ook heel hoog. Door de kleine ramen kwam niet genoeg daglicht naar binnen om de nodige helderheid te geven; maar er waren kandelaars neergezet waarvan de armen vele

sterke lichten droegen. We staken ze aan en nu werd het licht genoeg om alles niet alleen duidelijk te zien maar ook nauwkeurig te kunnen bekijken.

Men had bij het uithouwen van de zaal reusachtige zuilen en pijlers laten staan waarop het hooggewelfde dak rustte. Ze stonden in twee rijen waardoor er drie afdelingen werden gevormd, namelijk een zeer brede en ruime in het midden en twee smallere rechts en links daarvan. In de grote middelste afdeling was de Dsjemma verzameld. In de beide zijdelen waren de plaatsen voor het publiek; die waren natuurlijk leeg. Zij die in de middelste afdeling waren verzameld zaten allemaal op hun plaats maar deze plaatsen lagen niet op gelijke hoogte. Het hoogst zat de voorzitter, haast als op een troon. Voor hem stond een tafel die de vorm had van twee Amdsjaspands (Oud-Perzische engel) die een blad droegen. Op deze tafel lag een boek, waarschijnlijk het in de droom genoemde hoofdschuldenboek van de gezamenlijke Emirs van Ardistan. Aboe Sjalem was in een heel bescheiden, ongebleekt linnen gewaad gekleed, had sandalen van stro aan zijn voeten en droeg op zijn hoofd niet de welbekende, lelijke lamamuts, maar een net zo eenvoudige, witte doek, waaronder het zilverglanzende haar op zijn voorhoofd niet Mongools sluik maar in kroesachtige krullen te voorschijn was gekomen en toen in de dood verder gegroeid was. Het was in het midden gescheiden en hing in twee gevlochten strengen neer tot op zijn gordel. Ook de baard was vol en bezat dezelfde zilveren glans. Hij golfde over zijn borst en lichaam, tot hij onder de tafel verdween. Ook de gelaatstrekken waren niet Mongools maar zoals men de oude Perzen denkt. Ik heb eens een schilderij gezien dat Kyros de Grote voorstelde, in de kracht van zijn leven en op de top van zijn roem. Toen ik nu voor de beroemdste, rechtvaardigste en goedaardigste van de Maha-Lamas stond en zijn heerlijk hoofd op me liet inwerken, had ik met de woorden willen uitroepen: 'Dat zijn de trekken van de grote koning van de Perzen! Zo, precies, zo moet hij er uit gezien hebben toen hij de leeftijd bereikt had waarin deze Maha-Lama gestorven is!'

Ik klom naar boven en betastte zijn handen, zijn wangen. Ze waren koel en week. Ik breidde mijn onderzoek uit tot ook de armen, benen en het lichaam. Het leek me bijna een ontwijding, een belediging. Het was net alsof ik het eigenlijk niet durfde wagen en het welde in me op als een gebed om vergeving dat ik, het kleine mensje, mezelf het recht gaf de gedachten na te vorsen die eens van dit lichaam uitgegaan was. De ogen bestonden uit drie verschillende stenen die het blauwachtig witte hoornvlies, de blauwzwarte iris en de koolzwarte en doorzichtige pupil vormden. De samenstelling en het slijppatroon van deze stenen waren zo goed gelukt dat men zou kunnen geloven echte ogen te zien, als men niet geweten had dat men voor het geprepareerde lichaam van een allang gestorvene stond. De blik van deze ogen was naar beneden gericht, op de aangeklaagdenbank, dus niet op mij, maar toch kreeg ik de indruk alsof daarachter een volledig, geestelijk leven bezig was. Dat versterkte de kiese schroom waarmee ik het lichaam van de voorzitter van de Dsjemma onderzocht.

Rechts en links van hem maar enige voeten lager, zaten de andere Maha-Lamas aan eveneens oriëntaalse lage tafels die echter zo dicht bij elkaar stonden dat ze aan beide kanten elk een kwadrantvormende tafel leken te vormen. Deze doden zaten dus in een halve cirkel; boven het halveringspunt daarvan troonde de opperrechter. Ze waren net zo eenvoudig en pretentieloos gekleed als hij, enkele van hen zelfs nog armoediger, en ze keken in dezelfde richting als hij. Het waren niet alle Maha-Lamas die er geweest waren, maar alleen de belangrijkste van hen, allemaal op hoge leeftijd gestorven mannen, van wie de doffe of glanzend sneeuwwitte hoofd- en baardharen na hun dood verder gegroeid waren en toen in vlechten gevlochten waren. De uitwerking die deze eigenaardige strafrechtsenaat op me had, kan niet worden beschreven. Ik zou bijna willen zeggen: ze was fascinerend. Deze gestalten leken absoluut geen lijken te zijn. Men kreeg de neiging aan te nemen dat eens, in de tijd toen er nog elfen, feeën en tovenaars waren, hier een heel belangrijke Dsjemma was gehouden en dat ze door een tovenaar met wonderbaarlijke krachten verrast en gehypnotiseerd waren. Het was net alsof ieder van deze rechters plotseling kon opstaan om zich te bewegen en luid te spreken. Deze fantasie werd ondersteund door de totale afwezigheid van elke lijklucht. De lucht was zo zuiver alsof ze geen ogenblik niet ververst was.

En nog lager zaten als ketters en arme zondaars de gezamenlijke Emirs van Ardistan die er geweest waren; er ontbrak geen van hen. En toch zaten ze hoger dan hun rechters, namelijk op tronen waarop edele stenen en metalen pronkten. Ze waren kostbaar gekleed en met prachtige ringen, kettingen en rangonderscheidingstekens versierd. Maar als men beter keek, zag men dat al deze metalen en stenen onecht waren. Er zaten onder hen ouden, middelbaren en jongeren, al naar gelang de leeftijd waarop ze gestorven waren. Men kon zien dat met de behandeling en conservering van hun lichamen niet minder zorgvuldigheid was toegepast dan bij de lama's, en toch stonden ze wat betreft de indruk die ze maakten ondanks al hun poetswerk, pronk en sieraden ver achter hun rechters die zo pretentieloos, bijna armoedig gekleed waren. Ze misten de majesteit van de dood. Ze hadden tijdens hun leven zoveel majesteit uitgegeven dat ze nu voor de tijd na de dood niets meer bezaten. Ze hadden hun blikken niet naar boven gericht. Ze keken allemaal naar beneden, ieder op het boek of schrift dat hij op zijn knieën voor zich had liggen, zijn rekening uit het grote schuldenboek van het hele geslacht waartoe hij behoord had en ook nu nog behoorde. Ze waren allemaal gebonden aan de handen en de voeten, met touwen en kettingen. Enige van hen droegen zelfs houten borden om hun nek, wat in de tijd dat ze leefden een teken van dierlijke wreedheid en eerloze gezindheid was.

Ik ben in vele panopticums geweest en heb daar vele honderden nabootsingen van gestorven mensen gezien. Ik voelde me daar steeds door afgestoten, hier echter niet, hoewel het zich in deze Dsjemma niet om kunstmatige gemaakte figuren ging maar om echte lijken. De afkeer die bij zulke vertoningen

steeds en onvermijdelijk bij me bovenkwam, bleef hier helemaal weg. Wat was hiervoor de reden? Was de oorzaak een lichamelijk zintuiglijke of een psychologische? Zoals elke leugen afstotender werkt dan zelfs een onaangename waarheid, zo lijkt in het bijzonder ook een voorgelogen of voorgewend leven weerzinwekkender dan de weliswaar wrede maar natuurlijke waarheid van de dood. En de dood die we hier voor ons zagen, leek helemaal geen dood te zijn maar veel meer een plotselinge, ogenblikkelijke stagnatie van het leven die wel snel over zou gaan.

Ik werd door de luide stem van de Mir uit deze gedachten en overpeinzingen gerukt. Wij anderen waren stil. We voelden het als een ontheiliging om wat we van binnen voelden, in verstaanbare woorden om te zetten. Dit was in de eerste ogenblikken bij hem ook het geval geweest. Hij had bewegingsloos gestaan en zich verbaasd. Toen riep hij echter plotseling uit: "Mijn vader, mijn vader!"
Hij snelde op de betreffende dode toe, bleef enige passen voor hem staan, hief de armen in de lucht en herhaalde: "Mijn vader! Mijn vader! Gevangen en geboeid! Jij, jij!"
Hij keerde mij daarbij zijn rug toe; ik kon zijn gezicht niet zien maar uit de toon van zijn stem concludeerde ik dat zijn ziel diep geroerd was.
"En jij ook, jij ook!" vervolgde hij, zijn hoofd een weinig draaiend. "De vader van mijn vader! Mijn grootvader! Wat verwijt men jullie, jullie, jullie? Zeg het me! Ik moet het weten!"
Hij luisterde enige ogenblikken lang en trad toen dichter naar ze toe terwijl hij sprak: "Jullie zwijgen? Wel, wel! Jullie moeten zwijgen! Jullie zijn dood! Jullie kunnen je niet verweren toen men de misdaad beging jullie in het geheim hierheen te brengen! Ik zal dat onderzoeken! Wee de schuldige die ik te pakken krijg! Allereerst moet ik weten waar men jullie van beschuldigt! Laat zien, laat zien!"
De opwinding waarin hij zich bevond, was groot. Hij greep de schriften die voor de beide doden lagen, en ging daarmee naar de dichtstbijzijnde kandelaar, ging daar zitten en begon te lezen. Maar niet lang. Hij las de titel en het opschrift van het ene schrift, sloeg langzaam de bladzijden om en las met opmerkzaamheid de laatste bladzijden. Dit deed hij ook met het andere schrift. Hierbij sloeg ik hem opmerkzaam gade. Ik zag dat zijn opwinding net zo snel als ze opgekomen was weer verdween, stap voor stap minder werd, door alle gradaties heen, tot ze uiteindelijk bij neerslachtigheid uitkwam. Hij stond weer op, keerde naar zijn vader en grootvader terug en legde de boeken weer op hun plaats, zonder een woord te zeggen. Hij zag er daarbij uit als een mens die van de hoogte van de toorn in de diepte van de schaamte gevallen is en dit uiterlijk niet verbergen kan. Toen ging hij naar enige andere voorouders, niet naar allemaal, maar alleen naar hen die het makkelijkst te bereiken waren en keek in hun boeken. Ik merkte dat hij daarbij alleen de laatste bladzijden opsloeg. Hierop ging hij naar Aboe Sjalem en begon het hoofdboek aan een onderzoek te onderwerpen.

Daarvoor had ik daar boven gestaan, zonder dit boek aan te raken, maar was toen naar de andere Maha-Lama's afgedaald om hen nauwkeuriger te bekijken, en bevond me nu bij de heersers van Ardistan, van wie men de namen en regeringstijden makkelijk kon leren kennen omdat de betreffende informatie op de voorkanten van hun rekeningenboeken stonden. Uit het gedrag van de Mir was op te maken dat de hoofdinhoud van deze boeken op de laatste bladzijden te zoeken was. Ik nam het boek van degene bij wie ik juist stond, en bekeek het. De kaft bestond uit wit leer. Daarop stond in zwart, groot, versierd Parthavaschrift te lezen:

"Mir Boerahdär-i-Mihribani, in de jaren 102-112 van de Hidsjra."

Boerahdär-i-Mihribani betekent Broeder van de Goedheid. Uit deze naam blijkt in elk geval dat het om een goed karakter gaat, te meer omdat het een officiële regeringsnaam is. Ook had deze heerser naar onze tijdrekening van het Avondland nog geen tien jaar geregeerd. Het was dus gerechtvaardigd te verwachten dat ik op een niet onbevredigende rekening was gestoten. Wat vond ik echter? Ik keek allereerst naar de laatste pagina. Die bevatte de samenvatting. Acht van de tien jaren waren oorlogsjaren geweest. Alle door hem ontstane verliezen aan mensen, dieren, kapitaal, bezit van land en andere dingen die betrekking hadden op de welstand van het volk, waren daar opgevoerd. Alleen al de offers aan mensenlevens bedroegen meer dan vijftigduizend. En deze heerser hadden ze 'Broeder van de Goedheid' genoemd! Wat zou er dan wel niet in de boeken van de anderen staan! De schrijvers van deze taxaties en opsommingen waren er op uit geweest, op de eerste plaats de verderfelijkheid van de oorlog en de schuld van de afzonderlijke heersers aan het ontstaan van de mensenslachtingen aan te tonen. In het bijzonder waren ook de vervolgkwalen aangegeven en de cijfers waaruit de hun toegevallen buit bleek. Een blik op de voorafgaande bladzijden toonde met welke zorgvuldigheid en nauwkeurigheid het onderzoek en de berekeningen waren uitgevoerd. Maar deze opgaven hadden niet alleen betrekking op de oorlogen waaraan de 'Broeder van de Goedheid' schuldig geweest was, maar ook op alle andere schades waardoor de mensheid van zijn tijd door hem geleden had. Daar waren de executies genoteerd, de verdrijvingen uit het land, de confiscatie van vermogens, de veroordelingen tegen recht en gerechtigheid, de bevoordelingen, de open en stiekeme roof door gewelddadigheid en list. Niet alleen de getallen waarom het gegaan was maar ook de namen van de getroffenen waren aangegeven. Er was geen twijfel mogelijk. De bewijzen werden zelfs onderbouwd door de verwijzing naar het hoofdboek en de schuldenboeken van de betreffende afzonderlijke vorsten. Misdaad op misdaad werd daar aangetoond, onmenselijkheid op onmenselijkheid, slinksheid op slinksheid, bedrog op bedrog. De volken waren er alleen geweest om - - -

"Effendi!" riep de Mir mij toe, mijn overpeinzingen onderbrekend.
Ik keek hem vragend aan.
"Je leest?" vervolgde hij.
"Ja."
"Ik verzoek je het boek weg te leggen!"

"Waarom?"
"Is het niet genoeg dat ik het je vraag? Moet ik je eerst zeggen dat het niet om jouw voorouders gaat maar om de mijne? Kom bij me boven! Ik wil je iets laten zien. Dit ene moet je weten. Meer is niet nodig. Het overige hoeft niemand te weten dan ik alleen, want ik, ik ben de erfgenaam, de belaste, het beest op wie de zonden van allen, allen liggen. Kom hier, kom hier!"
Dat klonk niet bevelend maar vragend, bijna smekend, zo treurig, zo innerlijk gemarteld en terneergedrukt. Ik legde het boek waarin ik gelezen had, daarheen terug waar het hoorde en steeg omhoog naar de Mir. Hij had de laatste bladzij van het grote boek opengeslagen.
"Lees!" nodigde hij me uit terwijl hij er op wees.
Ik deed het. Wat waren dat verschrikkelijke opsommingen, vreselijke cijfers! Het duizelde me. Het leek bijna onmogelijk en toch was het waar!
"Klaar!" zei ik, terwijl ik het boek dichtsloeg.
"Nu al?" vroeg hij.
"Ja! Ik denk dat het genoeg is! Meer hoef ik niet te weten, dat kan niemand verdragen!"
"O toch wel! Er is er een die nog meer wil weten en nog meer moet weten, en deze ene dat ben ik! Ik heb niet te geloven en ik heb niet geschokt te zijn maar ik heb te onderzoeken zonder bang te zijn. Maar niet nu, niet nu, maar later als we weten wat er in de andere ruimtes is. Kom, Effendi, we gaan!"
Hij ging naar beneden, naar zijn voorouders toe. Ik volgde hem. Voor zijn vader en grootvader bleef hij staan en sprak tegen hen: "Ik ben vlees van jullie vlees en bloed van jullie bloed; maar als het leven liefde is, dan hebben jullie mij niet het leven maar de dood gegeven. Maar wees niet bang, ik neem geen wraak! Als ik de droom krijg die jullie in je zwakte vond, jullie allen, van de eerste tot de laatste, dan wil en zal ik de eerste zijn die niet van hem verliest. O, ik wens dat hij snel komt!"
Hierop wilde hij gaan om de ruimte te verlaten, maar bleef al na enige stappen weer staan, wendde zich naar de troon van de voorzitter, hief zijn arm tegen hem op en sprak: "En jou, oude heer, wil ik vragen wie jou heeft toegestaan de eeuwige rechter te spelen, de Here God, naar wie zich zelfs de heersers moeten voegen! Waar heb je deze doden vandaan? Ik zal in alle grafkelders en doodskisten naar hen zoeken en je dan zeggen wie en wat je bent. Neem je in acht! Durf je in Gods naam met mij en mijn stam te willen afrekenen, dan durf ik het ook met jou en met jullie!"
Na deze woorden sommeerde hij Halef en de anderen: "Doe jullie lichten weer uit en kom: we gaan!"

Ze deden, wat hij vroeg. Toen alle kaarsen gedoofd waren, openden wij weer de deuren waar boven de woorden 'Dsjemma van de levenden' te lezen waren en gingen daar naar binnen. Deze was niet zo groot als de vorige, maar moest geen kamer genoemd worden maar een zaal. De bouw en inrichting waren precies hetzelfde als de 'Dsjemma van doden', alleen berekend voor minder personen.
Ook hier waren er drie afdelingen, twee voor het publiek en de middelste voor de rechters en aangeklaagden. Ook de rangschikking van de zitplaatsen was hetzelfde: het hoogst en in het midden, de op een troon lijkende stoel van de president; iets lager, in een halve kring, de zetels van de rechters; hierbij aansluitend maar enige voeten lager, de plek voor de aangeklaagden. Al deze stoelen en plaatsen waren nu onbezet. Voor de rechters waren er maar acht, voor de aangeklaagden slechts drie, maar er was ruimte voor meer. De stoelen en matten hiervoor bevonden zich nu in de nevenruimtes en waren gemakkelijk te halen. De verlichting leek op die van de grote zaal. Ze was ontoereikend maar ook hier waren er kandelaars met kaarsen. Aan de tafel van de voorzitter hing, ons allen in het oog vallend, in groot, zelfs in het halfdonker makkelijk leesbaar schrift een aankondiging die luidde:
"Morgen, precies om middernacht, zitting van de Dsjemma van de levenden tegen Sjedid el Ghalabi, de huidige Mir van Ardistan. De rechters zijn jullie zelf. Wie zichzelf buitensluit, wordt bestraft!"
Dit plakkaat had een buitengewone uitwerking. We keken elkaar verwonderd en ontsteld aan. Daarginds in de grote zaal hadden slechts twee van ons het gewaagd hardop te praten, namelijk de Mir en ik. De anderen waren zwijgzaam en stil geweest, helemaal geraakt door het inbeslagnemende oord. Hier herhaalde zich dat. Ook ik zweeg in eerste instantie. Dat dit geschrift voor ons bestemd was, dat leed geen twijfel. Maar wie had het hier heengebracht? Wie had kunnen weten dat we vandaag hier zouden zijn? Wie was het die vooruit had gezien dat het een van ons zou lukken de geheimen van het Maha-Lamas-meer te doorgronden, de sleutel te vinden en alle aanwezige ruimtes te openen?

"Sjedid el Ghalabi?" vroeg de Mir. "Dat ben ik immers! Geen enkel mens in mijn rijk waagt het net zo te heten als ik! Ik word dus bedoeld en niemand anders! Denk je ook niet, Effendi?"
"Zeker," antwoordde ik. "Niemand kan er anders over denken."
"Dsjemma van de levenden tegen mij! Morgen al! Precies om middernacht! Zo wordt mijn wens sneller vervuld dan ik het voor mogelijk gehouden had! Ik heb gewenst dat de droom maar snel mocht komen!"
Terwijl hij dit zei, zag ik dat hij huiverde. Ook ik had het gevoel alsof er een koude ademtocht langzaam door mijn hele lichaam ging. Dit gevoel was het dat me liet antwoorden: "Deze droom zal echter geen droom zijn maar werkelijkheid!"
"Denk je?"
"Jazeker!"
"Misschien slaap ik toch werkelijk in en droom het dan alleen maar!"
"Ik denk het niet! Bedenk dat wij de rechters zullen zijn!"
"Ze bedoelen dat ik het dromen zal!"
"Dat betwijfel ik zeer! Ik zie hier op alle plaatsen beschreven briefjes liggen. Laten we kaarsen aansteken om ze te kunnen lezen!"
Toen er genoeg lichten brandden, ging de Mir naar de plaats van de voorzitter en las wat er op het daar liggende briefje stond: "Aboe Sjalem, de Maha-Lama."

Weer stonden we daar en keken elkaar aan, tot de Mir zich uitte:! "Is dat niet vreemd? Een dode zal het voorzitterschap over de levenden uitoefenen! Hoe moet het lijk dat zich daar in de andere grote zaal bevindt, hier op zijn stoel komen? Maar verder, laten we verder lezen!"
De kaartjes bestonden uit donker papier en waren helder als met een wit krijtje, beschreven. De Mir ging, waar de rechters moesten zitten, van plaats naar plaats en las achtereenvolgens de volgende namen: "De Dsjirbani, Kara Ben Nemsi, Hadsji Halef Omar, Prins Sadik van de Tsjoban, de beide prinsen van de Ussul, de sjeik van de Tsjoban, de Sjech el Beled van El Hadd."
Dat waren dus acht rechtbankassessors, van wie alleen de laatste twee er niet waren. Hoe zou de afwezige sjeik van de Tsjoban en de ook afwezige gebieder van El Hadd hierheen komen naar deze plek die niemand kent? Maar de Mir liet ons geen tijd ons met deze vraag bezig te houden. Hij ging naar de drie zitplaatsen van de aangeklaagden, pakte de daarop liggende kaartjes en las: "Sjedid el Ghalabi, de Mir van Ardistan - - zijn vader - - de vader van zijn vader."
De kaartjes lagen zo dat de Mir in het midden, zijn vader aan zijn linkerkant en zijn grootvader aan zijn rechterhand moesten zitten. Hij maakte een huiverende beweging alsof hij het koud had, legde de drie kaartjes weer terug en zei halfluid alsof hij tegen zichzelf praatte: "Tussen twee lijken! En dan juist tussen deze twee!"
"Precies om middernacht!" voegde Halef er aan toe die nu voor het eerst sprak.
"Of het om middernacht is of in de middag dat maakt niet uit!" wees de Mir hem terecht. "Het zijn allemaal uren van God! Als ik 's middags schuldig wordt bevonden, staat het net zo slecht met me voor als wanneer de rechters me 's nachts veroordelen. En de kaarsen moeten hier branden om het even of het buiten licht of donker is. Maar laten we verder kijken! Daar verderop zijn nog twee plaatsen!"

Zijwaarts van de halve cirkel van de assessors stonden twee halflage, oriëntaalse stoelen die meer geschikt waren om te rusten dan om rechtop te zitten en die met zachte kleden waren bedekt. Ook daarop lagen briefjes. De Mir nam ze op en las: "Abd el Fadl, de vorst van Halihm als verdediger. Merhameh, prinses van Halihm als verdedigster."
Voor de derde maal stonden we daar en keken elkaar stil aan. Nu zei zelfs de Mir niets meer. Hij legde de briefjes weer op hun plaats, ging van kandelaar naar kandelaar om de lichten uit te blazen en liep toen naar de kamer ernaast om via deze naar buiten te gaan. We volgden hem. Toen we buiten waren, vroeg hij: "Het is nog geen avond. Willen jullie je onderzoek voortzetten?"
"Ja," antwoordde ik. "We moeten vandaag beslist gereed komen om morgen vrij te zijn voor alles wat dan komen kan."
"Jij denkt dat er morgen iets gaat gebeuren?"
"Ja."
"Ook de Dsjemma van de levenden?"
"Beslist!"
"Ook het verschijnen van Abd el Fadl en Merhameh? De aankomst van de sjeik van de Tsjoban en van de Sjech el Beled van El Hadd?"
"Ik ben er bijna van overtuigd dat ze allemaal komen."
Toen haalde hij diep diep adem en stemde ermee in: "Ik ook, ik ook! Het is me hier heel onuitsprekelijk te moede. Bijna zou ik willen zeggen: wij leven hier niet, maar wij worden geleefd; wij denken hier niet, maar we worden gedacht; wij willen niet maar wij worden gewild. Het is net alsof hier iemand hoog boven ons staat die ons aan de teugels heeft zoals de ruiter het gehoorzame paard."
"Denk je dat het werkelijk zo is? Of slechts dat het zo lijkt? Ik zeg je dat hier niets lijkt maar dat alles zeker en grijpbaar werkelijk is. We worden geleid, we worden geleid. We zijn hier niet alleen!"
"Je bedoelt dat er buiten ons hier nog andere levende wezens zijn? Nog andere mensen?"
"Ja."
"Wie zou dat kunnen zijn?"
"Denk na!"
"Dat zal ik doen. Ik verzoek je mij te laten gaan! Nadat ik in deze twee zalen ben geweest, maakt het me niet uit wat we zouden kunnen vinden. Ik moet alleen zijn. Ik moet tot mezelf komen. Je zult dat begrijpen. Met het avondeten verschijn ik weer bij jullie."

Ik snapte niet alleen zijn behoefte ongestoord te zijn maar ik kon me zo in hem indenken en invoelen alsof ik helemaal in zijn plaats was. Want eerlijk gezegd is toch wel ieder mens met betrekking tot wat hij innerlijk te leven en te strijden heeft, een grotere of kleinere Mir van Ardistan, die tussen de onzichtbare Mir van Dsjinnistan en de verrader 'Panter' om de lege titel strijdt, die alleen diegene kan invullen die de laatste door de eerste bedwingt.
Terwijl de Mir zich langzaam verwijderde, gingen wij naar de nog te onderzoeken ruimtes toe. Toen hoorde ik zijn stem achter ons en draaide me om. Hij was blijven staan en wenkte me. Ik ging naar hem toe. Toen ik hem bereikte, vroeg hij: "Weet jij wie het is die hier zo voor ons zorgt?"
"Ja," knikte ik.
"Wie?"
"Natuurlijk de Mir van Dsjinnistan en geen ander!"
"Mijn vijand!"
"Je beste, trouwste vriend! Hij zal het je bewijzen. Want er zijn helaas, helaas mensen die het zonder concrete bewijzen onmogelijk is te geloven en te vertrouwen. En als ze dan door deze bewijzen bedwongen en overwonnen zijn, beroemen ze zich op hun geloof en verlangen dat dit hen hoog in rekening wordt gebracht!"
"Je wordt weer eens streng, Sihdi, heel streng! En toch wil ik een wens uitspreken, voor de vervulling waarvan jouw hele goedheid nodig is."

"Welke wens? Ik vervul hem graag als ik kan."
"En je lacht me niet uit?"
"Uitlachen? Ik denk dat onze situatie en in het bijzonder de jouwe, zo heilig serieus is dat je zoiets helemaal niet mag vragen!"
"Je hebt gelijk, Effendi; vergeef het me! Dus alsjeblieft: wil je vannacht in plaats van hier buiten daar binnen in de 'Dsjemma van de doden' slapen?"
Ik wist meteen wat hij wilde en antwoordde daarom: "Heel graag!"
"En je bent niet bang?"
"Bang? Voor wie? Zelfs als ik bang zou zijn, zou ik toch niet alleen zijn, want jij bent er ook om de schuldenboeken van je voorvaderen te lezen."
"Hoe kom je op dit idee?"
"Dat is toch wel duidelijk. Ik zal slapen en jij zal met woorden en zinnen, met getallen en cijfers, met slangen en monsters vechten. Maar bedenk dat je laatste nachten al opgeofferd hebt! Verg niets bovenmenselijks van je krachten! En als je me nodig hebt, wek me dan zodat ik je kan helpen!"
"Slechts twee kunnen me helpen, en daar hoor jij niet bij, namelijk God en ikzelf. O, kon ik maar bidden, bidden, bidden, bidden! Ik zou er veel voor over hebben, heel veel! Want ik vermoed dat in de eerste plaatst de hemelse Rechter met mij en mijn voorouders moet afrekenen, voordat de 'Dsjemma van de doden' of de 'Dsjemma van de levenden' zich met mij kunnen bezighouden. Het oordeel dat de Dsjemma velt, moet eerst tussen mij en God uitgesproken worden, en de weg tot Hem is ook vandaag nog dezelfde als hij steeds is geweest, namelijk het gebed. Ik ken die weg nog niet! Dus, wil je mijn wens vervullen en in de zaal van het beraad slapen?"
"Ja."
"Ik dank je! Het is niet zozeer de gewone, dwaze angst voor lijken die me doet wensen niet alleen te zijn, maar de voorzichtigheid die ik niet alleen mezelf maar ook jullie allemaal schuldig ben. Er gebeurt hier iets wonderbaarlijks. En alles wat plaatsvindt, is van het grootste belang. Niemand weet wat ik in de nacht terwijl ik me bij de doden bevindt, tegenkom. Het is niet uitgesloten dat ik voor een snelle, ogenblikkelijke beslissing gesteld wordt die ik niet alleen kan nemen. Daarom is het mijn wens jou in de buurt te hebben. Maar ik verzoek je het geheim te houden! Niemand hoeft te weten dat wij ons tijdens de nacht niet eveneens in de buitenlucht bevinden."

Nu gaf hij me de hand en ging. Ik keerde naar de anderen terug. Het viel me zwaar zijn wens te kunnen bidden, schijnbaar onverschillig aan te horen. Hij had me niet alleen geroerd maar zelfs diep aangegrepen. Maar bij dit aangrijpende kwam de vreugde. Wie het verlangen voelt te kunnen bidden, die staat al dichtbij de verhoring, want alleen al deze wens is een gebed, en wel een gebed dat zekerder in vervulling gaat dan elk ander gebed.
Het gebeurde zoals ik gezegd had: We zetten het onderzoeken van de bouwwerken voort en waren nog voor de avond daarmee klaar. In het laatste, meest westelijk gelegen vertrek ontdekten we tegenover de deur waardoor we binnengekomen waren, een tweede deur die door dezelfde sleutel geopend kon worden. We openden hem, en toen het machtige rotsblok de kamer ingedraaid was en wij door de ontstane opening naar binnen gingen, bevonden we ons - - - buiten en hadden dus niet meer het genoegen ons als gevangenen te moeten beschouwen. We waren er weliswaar van overtuigd geweest in elk geval weer vrij te komen, maar slaakten toch een zucht van verlichting toen deze verwachting werkelijkheid geworden was.

Als men door deze deur naar buiten ging, bevond men zich helemaal buiten voor de stad, op een puinhelling die van de bergring van het Maha-Lama-meer afgebrokkeld was. Men kon van hier uit door de citadel of met een grote boog naar de stad en de rivier komen. Wij deden dat echter niet. Het was voor ons genoeg te weten dat we op elk willekeurig ogenblik de gevangenis waar we ellendig hadden moeten versmachten, konden verlaten. We gingen weer naar binnen, schoven het deurblok weer in de opening, sloten hem af en verklaarden daarmee ons werk van vandaag voor gereed. Ik moet wel bekennen dat we heel graag naar de stad zouden zijn gereden om de ons dierbare 'Gevangenis nummer vijf' te bezoeken en te kijken hoe de verhoudingen daar waren. Maar daarvoor was de tijd tot de avond veel te kort en we besloten daarom dat tot morgen te bewaren. We gingen dus weer terug naar de zuilenhal die we als ons kamp hadden uitverkoren en waar Halef zich als onze chef-kok met de grootste ijver aan de bereiding van het avondeten begon. Om dit te kunnen doen, vroeg hij mij de verzorging van zijn moor over te nemen zodra ik de mijne voer en water zou geven.

Toen ik me bezig hield met de vervulling van deze wens en me bij de paarden bevond, kwam de Dsjirbani naar me toe. Hij was gewoonlijk steeds ernstig, zwijgzaam en nadenkend; vandaag echter had hij deze drie eigenschappen meer laten zien dan alle tijd daarvoor. Ook nu leunde hij tegen de pijler die dichtbij stond, keek een tijd stil naar mij en de mij liefkozende paarden en zei niets.
"Nu?" vroeg ik eindelijk glimlachend. "Moet ik hier ook bij jou eerst de juiste sleutel vinden?"
"Nee," antwoordde hij. "Die heb je allang, van het ogenblik af dat ik je voor het eerst zag!"
"En toch zeg je niets hoewel je toch graag wil spreken?"
"Het is mij niet duidelijk, en iets onduidelijks te zeggen is niet mijn gewoonte. Sinds ik hierheen ben gekomen, bevind ik me in een wereld waarvan ik weet dat die me volledig onbekend is, en toch lijkt het net alsof ik haar al ken."
"Was je misschien al eens hier, in je vroegste jeugd, met je vader?"
"O nee!"
"Of heb je oude afbeeldingen van deze omgeving gezien?"
"Ook niet."

"Werd er dan misschien over gesproken?"
"Ja dat is het, dat! Alleen in het geheim, heel in het geheim werd er over gesproken."
"Door wie?"
"Door vader en moeder. Niemand mocht erbij zijn. Slechts ik alleen werd geduld, want ik was nog heel klein, nog een kind, nog niet eens een knaap. Maar ondanks dat hebben bepaalde woorden, namen, uitdrukkingen en beeldspraak zich in mij vastgezet die voor mij verborgen bleven maar nu plotseling verschijnen en elkaar begroeten en aanvullen. Vandaag was ik als een dromer; ik was weer het kind. Ik zag vader en moeder. Ik luisterde naar hen. Ze spraken over de 'Stad van de doden', van het 'Maha-Lama-meer', over de 'reuzenengel' op het midden van het plein, over de droom van elke Mir van Ardistan, over de 'pronkdraagstoel' in deze droom, over de 'Dsjemma van de levenden' en de 'Dsjemma van de doden', over Aboe Sjalem, de 'beroemdste, rechtvaardigste en goedaardigste van alle Maha-Lamas' van - - -"
"Dat alles, alles heb je geweten en toch heb je mij er nog nooit iets over verteld?" onderbrak ik hem.
"Geweten?" glimlachte hij. "Als dit het geval was geweest, had ik je er allang over verteld. Het lag in mij verborgen, geheel onbewust. Het kwam hier pas naar boven, heel langzaam en heel ongemerkt, tot het vandaag plotseling naar buiten kwam, voor me ging staan en tot me zei: 'Daar ben ik; je had me vergeten, helemaal vergeten; ken je me nog?' Zeg me, Ssahib, is dat niet vreemd?"
"Vreemd? O nee. Ik vind het veeleer heel natuurlijk. Alsjeblieft, gedraag je ook natuurlijk. Geef deze beelden uit je jeugd de tijd langzaam in jou en uit jou naar boven te komen. Dwing ze niet! Doe ze geen geweld aan; je zou ze vernietigen. Wat de ziel bezit geeft zij vrijwillig; beroven laat zij zich niets. Beroof jezelf dan ook van niets!"

Hoorde hij wat ik zei? Hij had zijn hoofd opgeheven en keek stil omhoog, naar het westen waar de zon juist bezig was onder te gaan. We konden de ondergang dan wel niet zien maar het stuk van de hemel dat boven ons stond, begon zich te kleuren als de zachte wang van een blozende maagd, en deze blos leek zich op het gezicht van de Dsjirbani te weerspiegelen. Wat was dit gezicht in de laatste tijd veranderd! En ook zijn gestalte, zijn bewegingen vertoonden zich heel anders dan vroeger! Als ik zijn door de ziel volledig doordrongen uiterlijk kort, bondig en treffend beschrijven wil, moet ik zeggen: een hoog en schitterend opgegroeide, mannelijk mooie, jonge asceet aan het begin van zijn ascese. Zoals ik zijn gezicht nu zag, had ik het nog nooit gezien. Ik voelde dat zijn gelaatstrekken steeds dieper in mij drongen om voor altijd in mijn geheugen gegrift te worden, zodat ik ze nooit maar dan ook nooit zou vergeten. Terwijl hij zo in de verte staarde om in zijn binnenste te kijken en te luisteren, liet hij me eindelijk zijn antwoord horen: "Ik weet wat je bedoelt, en ik hou mezelf al in bedwang zodat ik niets verniel. Zonet was het alsof ik mijn vader, zoals vroeger zo vaak, bij het 'koninklijke spel' van het schaken zag zitten. Hij meende steeds dat schaken een leugen was en als beeld van de oorlog volledig te verwerpen was. Tijdens het schaken was men gedwongen, pionnen, paarden, lopers, torens en nog veel hoger te offeren om te kunnen winnen. Aan het eind van het spel zijn beide velden verwoest, niet alleen dat van de overwonnenen maar ook dat van de zogenaamde overwinnaars. De oorlogvoering van gewelddadige mensen lijkt vandaag nog op dit oude spel dat plotseling is blijven stilstaan en niet verder ontwikkeld is geworden. De edelmens echter die we allen verwachten, zal elke oorlog die hem door geweld wordt opgedrongen, dusdanig voeren dat de overwinning hem geen enkel offer kost."
"Dat heb je als kind gehoord?" vroeg ik voorzichtig.
"Nee. Toen was ik al een knaap en speelde ik al zelf schaak. Moeder vertelde het en herhaalde het zo vaak dat het mij vast werd ingeprent en ik daarover begon na te denken. De opgave te overwinnen zonder offers te brengen, is een van de belangrijkste van het hele leven, niet alleen in militair maar in elk ander opzicht. Ik peinsde en dacht er veel over na maar tevergeefs. Toen kwam jij met Hadsji Halef. Jullie beiden toonden ons de bergengte Chatar, waar jullie de Tsjoban overwonnen zonder dat er een druppel bloed hoefde te vloeien, wat mijn vader met zijn veroordeling van het schaakspel bedoeld had. Sinds die dag is het mijn streven zijn en jullie leer in daden om te zetten en - - -"

Hij werd onderbroken. Halef riep voor het avondeten. Tegelijkertijd kwam de Mir bij de bron van de engel vandaan, waar hij in het binnenste de eenzaamheid gezocht en gevonden had, en kwam bij ons zitten. We haasten ons dus naar de kleine Hadsji te luisteren, die gemakkelijk boos kon worden als men aan zijn toebereidingen niet de achting schonk die ze naar zijn mening toekwamen.
Tijdens het eten viel de avond in. We waren de hele dag steeds bezig geweest en dus redelijk vermoeid. Er wilde zich geen echt avondgesprek ontwikkelen, vooral doordat zowel de Mir als ik niet echt ons best deden een gesprek te beginnen. We hadden vandaag wel veel gezien en gehoord waarover beslist moest worden gesproken, maar toch niet meteen, niet op stel en sprong. Zulke dingen moesten eerst innerlijk worden getoetst en bekeken, voordat men kan proberen ze als alledaagse gebeurtenissen in gewone woorden te vatten. Daarom werden vandaag heel tijdig de slaapplaatsen klaargemaakt. De Mir sloeg het zijne tamelijk ver van de anderen op en ik vergezelde hem, zodat het later niet zou opvallen als we ons samen zouden verwijderen. Toen we na een uurtje konden aannemen dat de metgezellen allemaal sliepen, pakten we onze dekens en begaven ons naar de zaal van de 'Dsjemma van de doden'.

Deze zaal lag zo ver van ons kamp verwijderd dat de slapers door het rollen van de deur-blokken niet gewekt konden worden. Binnen heerste diepe duisternis. We staken zoveel kaarsen aan als de Mir voor zijn voornemen nodig had. Toen begon hij aan het gruwelijke werk in het vagevuur van dit ongewone oord neer te dalen en de schuldenboeken van zijn voorvaderen te bestuderen. Ik maakte echter in de linksgelegen toehoordersruimte op enige zetels met behulp van mijn deken een redelijk comfortabele slaapplaats.

Het licht van de kandelaar drong niet tot me door. Ik lag in volledige duisternis. De onbeweeglijke gestalten van de Dsjemma waren door de eigenaardige lichtwerking als het ware in de verte verschoven. Dat bedroog mijn ogen; het vermenigvuldigde hun grootte. Ze leken mij gigantisch. Het was net alsof ik vanuit onze wereld van duisternis in een bovenaards bestaan keek, waarvan de geheimen juist begonnen waren zichtbaar te worden. Als ik echt wilde slapen, moest ik dergelijke fantasieën van me af zetten. Ik draaide me dus op mijn andere zij, ging liggen en sloot de ogen. Ik geloof dat ik dan ook meteen ingeslapen ben, in elk geval ben ik me niet meer bewust geweest ook nog maar een minuut langer wakker gebleven te zijn. Ook hoelang ik geslapen heb voordat ik gewekt werd, weet ik niet. Ik kan alleen zeggen dat ik niet zelf ontwaakte maar door een luide stem uit mijn slaap geroepen werd.
Het was de stem van de Mir. Hij had eerst bij Aboe Sjalem gestaan en was met het hoofdboek begonnen. Nu stond hij beneden bij zijn voorvaderen, had een van hun afrekeningen in zijn hand en las, naar de rechter toegewend, daaruit voor. Hij stond helaas zo dat ik de woorden niet kon verstaan omdat de klank ervan naar de hoogte aan de andere kant steeg en van daar terugkerend zichzelf verslond. Hij leek de werkelijkheid te zijn vergeten en zich helemaal in de ban van de fictie te hebben ingelezen en ingedacht. Hij zag de doden als levenden. Hij las hen luid voor; daar tussendoor sprak hij tegen hen; hij legde uit en verklaarde; hij sprak als een aangeklaagde of als een advocaat, bij wie alles op het spel staat wat hij is en wat hij heeft. Het kwam geen moment in me op dit gedrag van hem voor fantastisch of zelfs onzinnig te houden, want ik kon dan weliswaar niets verstaan maar toch aan elk woord van hem horen dat alles wat hij zei, uit de diepste zielennood en hartenkwelling ontsprong. En - - - maar halt! Wat was dat - - -?

Precies in de richting van mijn slaapplaats maar daar in de uiterste hoek en in de donkerste duisternis dook nu een klein, minuscuul, flakkerend vlammetje op dat mij langzaam naderde. Er kwam iemand aan, heel stil, stil. Wie was dat? Ik zag iets wits. Hoe kleiner de afstand tussen mij en het lichtje werd, des te duidelijker was de gestalte van de drager of veel meer de draagster, want ze was vrouwelijk. Ze droeg een wit, wijd, tot op de grond reikend gewaad met lange, wijde mouwen. Het was nauw gesloten aan de hals. Gezicht en hoofd waren onbedekt. Het haar vormde een krans van donkere, pretentieloos geordende vlechten. Dit wezen scheen de zaal precies te kennen, want ze lette er niet op waar ze de voeten neerzette, maar ze hield het gezicht zijwaarts en de blik tijdens het lopen op de Mir gericht. Daarom zag ze me niet toen ze mij bereikte. Ze kwam dan wel niet direct aan mij voorbij maar op een afstand van misschien tien stappen. Ondanks dat maakte ik mezelf zo klein mogelijk om niet te worden opgemerkt. Daarbij lette ik scherp op haar gezicht. Ik kon het niet goed zien omdat het half van me afgewend was, maar toch zag ik dat ik geen jong meisje voor me had maar een vrouw die zeker al over de veertig jaar was. Ze had een hoge gestalte zoals die van een Ussula, haar houding rechtop, haar gang trots, ondanks alle voorzichtigheid om zo stil mogelijk te zijn.
Na nog enige schreden bleef ze staan en blies het licht uit. Nu stond ze dus in het donker. Maar ze luisterde. Ze wilde horen wat de Mir zei. Doordat ze haar oren in de richting van de Mir hield, had ze haar hoofd iets opgeheven en hield het zo dat het, half en profil en half en face, door het licht van de kandelaar getroffen en overgoten werd. Dat was precies dezelfde stand die het gezicht van de Dsjirbani had gehad toen ik kort voor het avondeten zijn schoonheid en geestelijke uitdrukkingsvaardigheid bewonderde. En, zonderling, het was alsof ik nu, hier, precies hetzelfde gezicht voor me had, alleen dan niet de mannelijke maar de vrouwelijke uitgave, en niet op innerlijke ascese duidend maar met de trekken en de grote, ernstige, opmerkzame ogen van een zieneres. Ja, er was geen twijfel mogelijk: dat was het gezicht van de Dsjirbani. Ik moest onmiddellijk aan zijn moeder denken. De leeftijd klopte, ook de gestalte en de onbewust zelfbewuste manier van bewegen. Lichamelijk een Ussul maar qua geest en ziel uit Dsjinnistan stammend, stond ze hoog opgericht voor me, haar hele opmerkzaamheid daarheen gericht waar een levende tot allang gestorvenen sprak alsof ze hem konden horen, begrijpen en antwoorden. Maar het was onmogelijk, daar waar ze stond uit de stortvloed van klanken die op ons toestroomde, de enkele woorden en zinnen te filteren; daarom liep de witte, geheimzinnige vrouw nu verder om de Mir zo zachtjes en langzaam als ze was gekomen te naderen.

Toen stond ik op. Het was mogelijk dat ze op de terugweg weer hier langs zou komen; dan mocht ze me niet zien. Ik moest me dus verwijderen. Ik nam me voor haar als het mogelijk was niet uit het oog te verliezen en volgde haar zo voorzichtig als ik maar kon.
Ze ging verder en verder, af en toe stilstaand om te controleren of wat ze hoorde nu duidelijker was, dan echter steeds weer voorwaarts schrijdend, tot ze de plek bereikte waar de treden begonnen die naar de verhoging voerden waarop Aboe Sjalem, de opperste rechter, zat. Ze had daar een van de grote, sterke zuilen bereikt waarop het hoge dak ruste, en bleef achter hem staan. Aan haar houding was af te zien dat ze nu duidelijk verstond wat werd gezegd. Ik ging nog zo ver tot ik op dezelfde lijn stond als zij en de Mir; toen ging ik zitten om niet door het licht te worden getroffen maar ongemerkt het komende af te wachten. Het kwam zeer snel, veel sneller, veel korter en heel anders dan ik gedacht had.

Nog steeds klonk de stem van de Mir. Nog steeds las hij voor, en nog steeds kwam hij in tussenzinnen met tegenwerpingen wat zijn innerlijk hem beval te zeggen bij wat hij las. Nog steeds richtte hij alles wat hij las en zei, tot de rechters. De witte vrouw achter de zuil verstond zeker elk woord van hem, ik helaas niet. De afstand tussen hem en mij was te groot. Toen zag ik dat hij het boek dat hij in zijn handen hield, dichtsloeg, met een energiek gebaar achter zich gooide en oproep tot de doden richtte die ook ik kon verstaan omdat hij zich daarbij iets meer in mijn richting wendde en met zware nadruk al zijn woorden dusdanig van elkaar scheidde dat de luchtgolven ze niet meer konden verwarren: "Mijn ziel is vol van angst en ellende. Ze sprak met jullie niet als tegen doden maar als tegen levenden. Ze nam aan dat ook jullie eens zielen hebben bezeten en dat jullie ze niet verloren hebben, maar dat ze tot

jullie zijn neergestegen en aanwezig zijn, zo vaak als jullie je geroepen voelen en voor waardig houden over zo'n verschrikkelijk groot onrecht recht te spreken. Ik heb jullie mijn benauwdheid, mijn kwellingen, mijn nood geschilderd. Ik heb jullie mijn vragen voorgelegd. Jullie tongen staan stil; de dood heeft ze verlamd. Van jullie, de levenloze lichamen, hoef ik geen antwoord te verwachten. Maar van jullie zielen verlang ik antwoord. Ik eis dit antwoord van jullie, bij alles wat jullie eens heilig was en nu nog heilig is. Ik verlang het van jullie, nu, hier, op de plek waar ik sta! Ik kan niet wachten want komende middernacht al zal de beslissing vallen, over mij en over jullie! Ja, ook over jullie! Niet alleen de aangeklaagden maar ook de rechters zullen worden berecht; dat verzeker ik jullie!"

Hij maakte een pauze om zijn laatste woorden extra nadruk te geven. Hij was zeer opgewonden. Hij trilde en zijn stem trilde nog meer dan hij zelf. Hij vervolgde: "Laat jullie zielen dan tot de mijne spreken. Ze is in mijn binnenste. Ze wacht. Ik sta voor jullie open en ben bereid naar jullie te luisteren!"
Hij legde zijn handen ineen, liet zijn hoofd zakken en stond zo lange, lange tijd. Af en toe haalde hij zijn handen uit elkaar en hief ze omhoog om zich het zweet van zijn voorhoofd te wissen. Ik stond ver van hem af en kon toch zien dat zijn borst op en neer ging. Het was net alsof ik ook zijn adem, die in zware, angstige stoten ging, kon horen. Er was iets wat in zijn binnenste streed om zich los te worstelen, om vrij te komen. Ik moest daarbij aan zijn wens denken die hij tegen de avond uitgesproken had: "O, kon ik maar bidden, bidden, bidden! Ik zou er veel voor over hebben, heel veel!" Toen slingerde hij eindelijk met zijn armen alsof hij iets van zich afgooide en riep: "Ik hoor niets! Geen woord, geen enkel woord! Ook geen enkele lettergreep! Noch van buiten noch van binnen! Waar zijn de zielen die met me moeten praten? Willen ze niet? Of kunnen ze niet? Of zijn en waren ze er helemaal niet? Wat moet ik doen? Tot wie moet ik me wenden? Wie is het die me kan en wil helpen?"
Hij keek naar links en rechts, naar alle kanten alsof hij een antwoord, echt een antwoord verwachtte. En toen klonk er een toon, bijna zo zacht als een ademtocht en toch door heel de grote ruimte te horen alsof hij van hoog daarboven kwam: "Bid!"
Hij kromp ineen. Hij keek om zich heen, schuw maar toch met een blijer wordend gezicht.
"Bidden?" vroeg hij. "Bidden? Ik heb het gehoord! Heel duidelijk gehoord! Wie heeft dat gezegd? Wie? Kwam het van buiten - - - klonk het in mezelf? Was het een van de zielen die tot dusver zwegen? En kan ik het wel? Kan ik en mag ik, ik, de ongelovige, de misdadiger, die zodra hij het waagt zich tot God te wenden niet alleen zijn eigen maar ook de zonden van zijn hele voorgeslacht mee moet brengen om ze de genade en de vergeving toe te werpen en - - -"
Terwijl hij een gebaar van gooien maakte, zonk hij op zijn knie en sprak verder, zonder zich weer op te richten. Maar hij sprak niet luid, zoals voorheen, maar zachtjes, onhoorbaar - - - hij bad!

Ik wendde de blik van hem af en vouwde de handen. De plek waar hij knielde, was nu heilig. Mijn profane, kritische blik had niet het recht in dit heiligdom door te dringen. Ik keek naar de witte gestalte van de vrouw die zich steeds verder naar voren gebogen had om zich geen woord te laten ontgaan. Ze hield haar handen opgeheven maar ook gevouwen. Ze was duidelijk bewogen, heel diep bewogen. Ze trad nu helemaal achter de pijler vandaan. Ze deed een stap naar voren, nog een. Nu stond ze voor de onderste trede en bleef daar wachtend staan. Ook ik bleef niet zitten; ik moest onwillekeurig gaan staan. Ik sloop naderbij om het gezicht van de Mir duidelijker te zien. Hij bad al niet meer zachtjes maar half luid. Hij was zo helemaal in de ban van zijn gedachten en gevoelens dat hij begon ze in hoorbare woorden in te kleden. Tegen het einde van zijn gebed werd hij luider en luider, tot hij opstaand uit zijn knielende houding uitriep: "En nu wend ik me niet meer tot de aarde, tot de doden en tot de zielen van de uitgestorvenen, maar ik hef mijn vertrouwen op naar de hemel, naar het oneindige, eeuwige leven, naar de nergens afwezige maar steeds alomtegenwoordige Geest, tot wie ik net gebeden heb en die me in mijn binnenste zal antwoorden als ik hem vraag: is het vermetelheid, wat ik besloten heb? Is het verboden zo te - -"

Hij stopte midden in de zin en deed verrast of wel juist geschrokken enige stappen terug. Zijn blik was op de witte gestalte gevallen die haar voet nu op de eerste trede zette om langzaam omhoog te klimmen. Boven aangekomen ging ze naast Aboe Sjalem staan, legde de hand op het voor hem opengeslagen, grote schuldenboek en zei met heldere diep klinkende stem: "Dit boek zal vanaf komende middernacht voor altijd gesloten zijn als je dat wilt! Je zult niet alleen innerlijke antwoord horen maar ook uiterlijke. Doof alle lichten!"
Hij gehoorzaamde onmiddellijk, kon hierbij echter zijn blik niet van haar afhouden. Je kon aan hem zien dat hij haar voor een bovenaards wezen hield. Toen het laatste licht gedoofd was en er nu helemaal niets meer te zien was, klonk het met dezelfde diepe, heldere toon door de duisternis: "Wat je je hebt voorgenomen is niet vermetel. Je mag gerust de hele last op je schouders nemen omdat jouw kracht de som is van al hun krachten. Vertrouw op de Goedheid en Barmhartigheid; deze beiden zijn al naar je onderweg!"
Hierop was het stil. Niets scheen zich te bewegen. Ook ik verroerde geen lid. Toen was er in mijn nabijheid een zacht ruisen alsof de zoom van een zacht kleed zachtjes over de bodem sleepte. Een nauwelijks merkbare luchtstroom gleed aan mij voorbij. Een fijne, zoete geur bleef hangen, die leek op de geur van de bloesems van wilgenkatjes in de paastijd als die bij de altaren de palmwijding krijgen. Dat was zij geweest, de geheimzinnige. Ze was langs me heen gelopen, veel dichterbij dan eerst waar de geur die me nu geraakt had, me niet kon bereiken. Ze had de lichten met opzet laten uitgaan. Nu het zo donker was, kon geen oog haar volgen. En het kwam mij eigenlijk ook goed uit dat ik haar zo ongemerkt moest laten verdwijnen. Deze opheldering had zeker een groot deel van de poëzie in mij verwoest die deze gebeurtenis voor mij moest hebben en ook echt had.

Toen ik er over nadacht hoe ik me nu tegenover de Mir moest gedragen, kwam ik tot het besluit rustig af te wachten wat hij me zou meedelen en welke meningen ik van hem te horen zou krijgen. Ik sloop dus zo zachtjes mogelijk naar mijn slaapplaats terug en ging liggen. Na enige tijd hoorde ik zijn schreden. Hij kwam en tastte naar mij. Ik bewoog me niet meteen. Laat hem maar denken dat ik nog steeds sliep! Hij schudde mij heen en weer. Toen deed ik alsof ik wakker werd.
"Je slaapt erg vast," zei hij. "Ben je meteen ingeslapen of eerst later?"
"Meteen," antwoordde ik.
Dat was ook waar. Dat ik weer wakker was geworden, verzweeg ik.
"Sta op en kom!" nodigde hij me uit.
"Ben je al klaar?"
"Ja."
"Helemaal klaar? Met alle boeken?"
"Helemaal! Met alle boeken! Wat ik wilde weten, weet ik nu."
"En je hebt alle lichten al uitgedaan!"
"Omdat we gaan. We gaan weer buiten slapen. Dan vermoedt niemand als het morgen wordt dat we zijn weggeweest. Kom!"
Dus stond ik op, nam mijn deken, hij de zijne, en volgde hem. We lieten de deursteen weer in de opening rollen en begaven ons naar de plek waar we na het avondeten hadden gelegen. Tot we daar aankwamen, sprak hij geen woord maar toen we dicht bij elkaar waren gaan liggen vroeg hij me: "Effendi, geloof je aan geesten?"
"Ja," antwoordde ik. "God is een Geest."
"Dat bedoel ik niet. Geloof je aan spoken?"
"Nee."
"Aan heiligen?"
"Ja."
"Aan zaligen?"
"Ja."
"Luister: ik heb een zalige gezien!"
"Echt?"
"Ja, echt!"
"Je vergist je!"
"Ik vergis me niet. Ik heb haar niet alleen gezien maar ze heeft zelfs met me gesproken!"
"En toch vergis je je. Heeft ze je gezegd dat ze zalig is?"
"Nee; maar ze is het: ik weet het zeker. Ze kan niets anders zijn!"
"Wil je me niet vertellen - - -?"
"Nu niet. Ik ben zo vol, zo rijk! Zo overvol en zo vreselijk rijk! Dat moet ik allemaal op een rijtje zetten voor ik daarover spreken kan. Welterusten!"
"Welterusten!"

Hij draaide zich op zijn andere zij, ik echter niet. De ervaring had me geleerd dat hij nog niet helemaal klaar was. En inderdaad, na enkele minuten draaide hij zich weer naar me toe en informeerde: "Slaap je al, Effendi?"
"Nog niet," antwoordde ik.
"Ben je ervan overtuigd dat komende middernacht de 'Dsjemma van de levenden' echt zal plaatsvinden?"
"Volledig overtuigd!"
"Ik ook. Ik weet zelfs dat Abd el Fadl en Merhameh zeker zullen komen!"
"Hoe weet je dat?"
"Ik weet het! Dat moet genoeg voor je zijn! Misschien vertel ik je later wel eens wie het me heeft verteld. Ik kan vertrouwen op de Goedheid en de Barmhartigheid; deze beiden zijn reeds naar me onderweg! Welterusten!"
"Welterusten!"
Weer draaide hij zich op de andere zij en weer deed ik dat niet. En weer maakte hij na enige minuten de draai terug en vroeg: "Slaap je nu wel, Effendi?"
"Nog niet helemaal, voor driekwart," antwoordde ik.
"Vergeef me dat ik je nogmaals stoor! Ik heb je iets buitengewoon belangrijks te zeggen."
"Is het iets goeds?"
"Iets heel goeds zelfs! Kun je je nog de grote, hartelijk wens herinneren die ik had toen je vanmiddag laat nog een keer door mij werd terug geroepen?"
"Ja, ik herinner het me."
"Nu, welke wens was dat?"
"De wens te kunnen bidden."
"Ja die die was het! En denk je eens in, Effendi, ik heb gebeden!"
"Kan ik dat geloven?"
"Ja, geloof het! Ik geef graag toe dat het bijna ongelooflijk is maar het is toch gebeurd, toch! Kun je je indenken wat het betekent dat de Mir van Ardistan gebeden heeft? Weet je wat dat een Godsoverwinning betekent?"
"Een Godsoverwinning? Hoe bedoel je dat?"
"Een overwinning van God."
"Op wie?"
"Op wie, vraag je je af? Natuurlijk op mij en mijn ongeloof!"

"Arme, arme duivel!" antwoordde ik op toon van medelijden.
"Wie bedoel je met deze arme, arme duivel?"
"Jou natuurlijk, jou!"
"Waarom?"
"Omdat je er een bent en wel een van de aller-, allerarmsten die er is!"
"Ik begrijp je niet! Ik voel me zo rijk, zo ongelooflijk rijk. Ik heb je dat eerlijk gezegd. En in plaats van me rijk en gelukkig te prijzen, noem je me een arme, arme duivel! Waarom?"
"Omdat je geluk je niet deemoedig maar hoogmoedig maakt."
Toen nam hij een zittende houding aan, boog zich naar me toe en vroeg: "Hoogmoedig? Hoezo? Daar weet ik niets van?"
"Echt niet. Heb je jezelf niet zo-even gelijkgesteld met God?"
"Met God gelijkgesteld? Ik? Mezelf? Ben je wel goed bij hoofd, Effendi?"
"Heel goed bij mijn hoofd! Heb je zo-even niet beweert dat God je heeft overwonnen?"
"Ja. Dat heb ik inderdaad."
"Elke overwinning wordt echter voorafgegaan door strijd?"
"Inderdaad. Of is het soms niet waar dat ik tegen God gestreden heb, dat ik van God niets wilde weten?"
"Arme, arme duivel! En dan neem jij aan dat God gedwongen is geweest met jou te strijden? De wolk die zich moet oplossen, praalt zich met de zon te hebben gemeten! Een stuk hout dat tot as verbrandt, beroemt zich knetterend erop dat hij worstelt met het vuur op leven en dood! De stervende zieke roept opschepperig uit dat de dood er heel trots op kan zijn zo'n man als hij te kunnen overwinnen! Moet ik je nog meer voorbeelden, meer vergelijkingen geven? Wat voor reden heb je er zo trots op te zijn dat je eindelijk, eindelijk eens gebeden hebt? Maar nog iets en denk hier goed over na: zelfs als je de zonden van de hele, hele wereld op je zou nemen, dan is er nog geen aanleiding jezelf daarop ook maar iets te beroemen. Zo'n verlossingstrots is waanzin, verder niets! Zondigen en zonden vertegenwoordigen brengt geen eer. En hoe meer zonden je op je neemt, des te minder kun je verwachten dat men je daarom eert! Als je weer bidt, bid God dan om bescheidenheid! Deze raad krijg je van je meest oprechte vriend die je op aarde hebt. God vecht met geen schepsel, zelfs niet met de allerhoogste van zijn engelen. Hoe kan iemand die zich als een worm kronkelt, beweren dat God strijd met hem heeft, dat kan ik niet bevatten! Welterusten!"

Hij antwoordde niet. Hij ging weer liggen. Hij draaide zich op de ene zij, hij draaide zich op de andere zij. Eerst na lange tijd klaagde hij: "Het is ellendig met jou, Effendi, ellendig! Men heeft je lief maar je bent zo grof, zo ongelooflijk grof! En juist als men zich eens goed voelt, krijgt men een klap van je, of je nu groot of klein bent!"
"Ja, dat is juist: op het moment dat men zich heel goed voelt, valt men het gemakkelijkst van zijn paard! En jij was op een zeer groot en zeer hoog paard gestegen. Men vecht alleen met iemand die zijn gelijke is. Wie tegen de natuur in leeft, moet niet denken dat de natuur tegen hem vecht maar hij vecht tegen zichzelf, en daarvoor zal de natuur hem berechten en straffen. Precies zo is het ook met de vermeende strijd tussen jou en God. Denk hier over na. Dat zijn diepten waaruit je nog duizenden gedachten kunt graven, zoals men metaal uit de aarde delft. Goede nacht nu!"
Weer antwoordde hij niet, en ik was bijna ingeslapen toen ik hem hoorde zeggen: "Effendi, misschien was het toch niet grof van je maar alleen oprecht, misschien zelfs zeer goed gemeend!"
Nu was ik het die geen antwoord gaf. Toen klonk het zachtjes in mijn richting: "Nu slaapt hij al! Goede nacht, jij boze, ruwe, lieve openhartigheid!"
Toen bleef het stil en ik sliep werkelijk in. Toen ik ontwaakte, lag hij rustig ademend naast me en glimlachte in zijn slaap. Het was niet meer vroeg in de morgen. De kameraden hadden zich allang opgefrist en zaten net aan het ontbijt. Ik haastte me het verzuimde in te halen, en de Mir volgde dit voorbeeld toen het lawaai hem later wakker maakte.

Ons plan voor vandaag was net zo uitgebreid als interessant. Het zou echter nog veel, veel interessanter worden dan we gedacht en ons voorgenomen hadden. Er werd besloten eerst door het kanaal, waardoor we hier gekomen waren, naar het uitgangspunt terug te keren en de verdieping te onderzoeken met behulp waarvan we zo onverwacht van de bovenwereld in de onderwereld waren bevorderd. Daarna moest nauwkeurig uitgezocht worden of de afsluiting van dit kanaal naar de rivier misschien te openen was. Ik vermoedde dat de grote rotonde van het voormalige Maha-Lama-meer ook met de citadel in een of andere geheimgehouden, plaatselijke verbinding stond; maar om dit te onderzoeken, daarvoor was later ook nog tijd. Op de eerste plaats moest het onze taak zijn de stad te doorzoeken, of en welke mensen er woonden en in welke relatie ze tot de opstandelingen stonden en in het bijzonder tot onze gevangenhouding. Dat bij deze verkenning de grootste voorzichtigheid moest worden betracht, was duidelijk. Dat mocht niet te paard omdat dit te opvallend was, maar moest te voet omdat een voetganger overal doorheen kon sluipen, terwijl een ruiter honderd hindernissen op zijn weg kon tegenkomen die onoverkomelijk zijn. We moesten ons stuk voor stuk over de stad verdelen, zodat iedereen een bepaalde wijk moest doorzoeken, maar het besluit hierover kon pas vallen als we ons over het kanaal en over onze geliefde 'Gevangenis nummer vijf' nauwkeurig geïnformeerd hadden. We begonnen hier direct mee toen we klaar waren met het ontbijt. De beide prinsen van de Ussul hadden het op zich genomen hier bij de paarden te blijven; de anderen hadden allemaal de wens uitgesproken mee te mogen doen aan het onderzoek. We openden dus de deur die naar het oude kanaal voerde. Deze was de eerste geweest die we hadden ontdekt en gelukkig hadden overwonnen. In de rondom met zitplaatsen voorziene ruimte die er achter lag, staken we de lampjes aan die ons al bij onze binnenkomst de weg hadden gewezen, en lieten ons door hen terugvoeren naar de plek die onder de dubbele poort van de

gevangenis lag. We hadden ook hier alles al onderzocht, maar tevergeefs omdat we de karakteristieke eigenschappen die we hier overal tegenkwamen, nog niet kenden. Nu hadden we echter gunstige ervaringen gehad en daarom hoopte ik dat onze huidige inspanningen niet weer zo zonder succes zouden verlopen.

Ik had me niet vergist. Het leek er eerst op alsof we weer niets zouden vinden; maar uiteindelijk viel me aan de plek waar we naar beneden waren gekomen, toch de omstandigheid op dat de bodem van de schacht over het algemeen uit steen, in een hoek echter uit aarde bestond die niet hard en vast maar zo losgemaakt was alsof men zich pas geleden daarmee bezig had gehouden. Ik greep diep in het gat, nog dieper, nog dieper en trok uiteindelijk - - - een sleutel tevoorschijn die precies op degene leek die we al gevonden hadden. Nu we hem hadden en dus wisten van elke aard dit geheim hier was, ging de rest vanzelf. Het was ons bekend op welke hoogte de sleutelgaten aangebracht waren, daarom duurde het maar korte tijd of we hadden gevonden waar het om ging. Toen we openden, kwamen we in de smalle maar zeer diepe ruimte die de installatie bevatte met behulp waarvan de verdieping die ons naar beneden gebracht had, op en neer geleid werd. Dat gebeurde door grote, vele honderden kilo's zware stenen gewichten die bevestigd waren aan touwen die over rollen liepen die de boven tussen de beide toegangspoorten liggende bodem dan weer omlaag dan weer omhoog trokken, al naar gelang dit heel eenvoudige mechaniek in beweging gezet werd. We hoefden slechts een handgreep te bedienen om ons meteen allemaal omhoog te heffen, maar we zagen er vanaf omdat we niet wisten hoe het er op dit moment in de gevangenis voorstond.

Bijna nog belangrijker dan deze ontdekking was de tweede die we hierna deden. Namelijk de ruimte waarin we ons nu bij de stenen gewichten bevonden, stootte met een van zijn smalle kanten aan de zeer sterke, dikke muur van het kanaal, en wel precies op de plek waar hij stopte, waar dus de verborgen uitgang naar de rivier als die bestond te zoeken was. Wij hadden daarbuiten gezocht, maar zoals men weet te vergeefs. Ik ging twee-, driemaal naar buiten en keerde twee-, driemaal weer terug om te kijken en te vergelijken. Er was niets wat ons opviel behalve twee houten uiteinden van balken die in de ruimte van de gewichten, uit de zijwand waarom het ging, uit het gesteente staken, de ene ongeveer drie, de andere ongeveer vijf voet boven de grond. Ze waren ongeveer twee voet lang en van ongewone sterkte. Dat gaf me te denken. Wat moesten deze uiteinden van balken hier? Hadden ze soms als consolen moeten dienen om iets te dragen? Beslist niet. In dit geval had men voor deze uitsteeksels zeker geen hout maar het veel meer voor de hand liggende steen gebruikt. Deze uiteinden van de balken hadden dus een doel die geen betrekking had op het doel van de kamer waar we ons in bevonden. Het nut hiervan lag dus niet in deze kamer maar er buiten! En erbuiten lag juist, er meteen tegenaan liggend, de dwarsmuur die het kanaal afsloot. Als men een van die reuzenblokken zo aangebracht had dat die een beweeglijke deur vormde, misschien op dezelfde manier als alle deuren aan het Maha-Lama-meer, dan was het in elk geval dat blok dat buiten tegen de wand stootte waar we binnen voor gestaan hadden. In dit geval was het doel van de beide uiteinden van de balken duidelijk. Dat werd ook door hun ongewone sterkte verraden die vermoeden liet dat ze een even ongewone druk moesten weerstaan. Ze vormden hoogstwaarschijnlijk de handgrepen van de sterke grendel waardoor de rotsdeuren daar buiten werden vastgehouden. Grendels moeten bewegelijk zijn; hier echter leek het erop alsof men de balken vastgemetseld had. Ik probeerde er aan te rammelen. Dat was niet gemakkelijk maar het pleister begon af te brokkelen. Ik rammelde nog meer; er brokkelde nog meer af. Toen hielpen mijn metgezellen mee, en bij deze vereende krachten bleek dat de houten grendels ingemetseld leken te zijn maar het toch niet waren. Zodra de buitenste laag die er alleen voor bestemd was te misleiden, er helemaal uit en afgebrokkeld was, lukte het ons al snel eerst de ene en toen ook de andere balk eruit te trekken. De grendels waren nu dus verwijderd; maar er bewoog zich daar buiten nog niets. In elk geval moest men helpen. We gingen naar buiten en duwden. En juist, juist! Het grote, aangrenzende stenen blok week door de op hem uitgeoefende druk eerst langzaam toen echter sneller en sneller. Hij werkte op precies dezelfde manier als al de deuren van het grote Maha-Lama-bouwwerk. Toen hij teruggeweken was en vaststond, was er slechts een geringe druk nodig om hem weer in de opening te laten terugkeren.

Wat waren we blij! We haastten ons naar buiten te gaan. We gingen verder. We volgden het kanaal onder de gevangenis en het vrije plein door tot het eindigde. We hadden zijn opening richting de rivier gezien toen we bij onze aankomst aan de overkant van de berg naar beneden reden. Toen we de opening bereikten, zagen we dat daar een grote, zeer grote verrassing op ons gewacht had. De rivier vertoonde namelijk water; denk je eens in! Water, water, water! Na vele, vele honderdenjaren van dorheid en droogte voor de eerste keer water! En juist nu wij daar aanwezig waren! Het was wel niet veel, slechts hier en daar een plas, hier en daar een vijver, maar toch begon het al, van plas tot plas, van vijver tot vijver te klateren, en de bodem, de ondergrond moest dus veel, veel meer vochtigheid bevatten dan de zonnebrand die juist vandaag behoorlijk was, kon doen verdampen. Deze aanblik deed ons allen juichen.
"Dat is het luide ruisen van het water in de bron van de engel!" riep Halef uit. "Het daar weglopende water komt hier tevoorschijn. Denk je ook niet, Effendi?"
"Nee," antwoordde ik. "De oorzaken van de verschijning die je hier voor je ziet, zijn niet te zoeken in de bron van de engel maar in een veel, veel hoger liggende streek. De zegen die hier tevoorschijn treedt, werd daarboven in Dsjinnistan aan de aarde toevertrouwd."
"Zal dit water weer verdwijnen, zal het zo blijven of zal het stijgen?" vroeg de prins van de Tsjoban.
"Wat God wil! Onze blik kan niet in zijn raadsbesluiten doordringen. In alles wat er gebeurd, ligt goddelijke berekening!"

"Ook in dit water?"
"Ja, ook in dit water! Misschien horen we eerder dan we vermoeden waarom en waartoe het juist naar ons en juist nu gestuurd wordt."
"Waarom? Omdat de tijd gekomen is!" riep de Mir uit, terwijl zijn ogen op een eigenaardige manier glansden. "Als zich avond aan avond daarboven in de bergen de poorten van het paradijs openen, is de tijd vervuld die ons voor de terugkeer van de rivier is geprofeteerd. Als de Here God dan weer langs de oever naar beneden naar Ardistan komt, dan, dan - - dan - -"
Hij stopte. Hij voelde dat hij met wat nu op zijn tong lag zijn hele vroegere opvatting zou omverstoten. Toen trad de Dsjirbani echter met een snelle stap naar hem toe en zei: "Spreek verder, spreek verder! Of ben je bang om het te zeggen?"
"Bang zijn?" vroeg de Mir.
Ze keken elkaar in de ogen, allebei ernstig en onderzoekend. Over het gezicht van de Mir ging een trek alsof hij er dichtbij was zich beledigd te voelen. Maar deze niet helemaal kleine verzoeking werd door hem overwonnen. Ze verdween door een rustige glimlach, en hij antwoordde: "Vroeger zou ik bang geweest zijn; maar dat was vroeger. Nu weet ik dat het geen schande is verstandiger, redelijker en innerlijk bewuster geworden te zijn. Vroeger had mijn trots me verboden een vergissing toe te geven, maar nu - - nu - - -"
Hij wendde zich af van de Dsjirbani en vervolgde: "Effendi, je hebt me aangeraden te bidden om bescheidenheid. Ik heb het gedaan nadat je was gaan slapen. Ik wilde heel Dsjinnistan in de oorlog storten. Ik wilde elke berg veroveren waaruit het water komt dat ik mis in mijn land, in mijn hele rijk. Ik dacht dat ik een groot veldheer was. Ik wilde door bloed en moord en dood bereiken wat toch nooit met de gebalde vuist te verkrijgen is. Dat was vroeger, vroeger, vroeger. Nu zeg ik je echter: Als de Here God nu de rivier afkwam om me te vragen of ik oorlog of vrede wil, dan zou ik hem zeggen dat het van nu af aan vrede zou zijn, niet alleen tussen de landen en volken van mijn rijk maar ook tussen ons en Dsjinnistan, de gelukkige staat waarvan de burgers kunnen zeggen dat er nog nooit een druppel bloed bij hen gevloeid heeft. Ben je met mijn verklaring tevreden, Effendi?"
Ik gaf hem verheugd de hand en antwoordde: "Dank je wel! Zie het water dat we hier zo vreugdevol begroeten als een uiterlijke verwijzing naar de heilzame bronnen die juist nu in jouw en ons binnenste beginnen te stijgen. God zal komen, heel zeker! Dan is het goed dat we nu allemaal weten welk antwoord hij op zijn vraag aan ons zal krijgen – Nu echter weer terug naar ons onderzoek! We sluiten de deuren achter ons en klimmen dan daar bij de brug uit de rivierbedding om naar de gevangenis te gaan. Uit wat daar gebeurt, zal het verdere voortkomen."

De metgezellen waren het er mee eens. Wij keerden in het binnenste van het kanaal terug en lieten het deurblok in zijn opening teruglopen. Toen klommen we uit de rivierbedding en gingen naar de brug waarover we bij onze aankomst gereden waren. Daar waren namelijk treden die het ons mogelijk maakten op de oever te komen, zonder ons door een ongemakkelijke beklimming omhoog te moeten werken.
Onze herintrede in de vrijheid bracht ons onmiddellijk gebeurtenissen die weliswaar niet van grote, verbijsterende betekenis waren maar ons toch hartelijk verheugden. Toen we namelijk de treden bestegen hadden en ons op de kop van de brug bevonden, wilde ik onmiddellijk naar de gevangenis toe en keerde me ten gevolge daarvan van de rivier af; toen riep Halef echter tegen me: "Halt, niet omdraaien, Effendi! Kijk eens naar de brug!"
Toen ik zijn oproep opvolgde, zag ik zes kamelen die van de andere kant kwamen. Ze waren beladen met waterzakken, en op de voorste zat tevens een man wiens gezicht we nog niet konden herkennen omdat hij de capuchon van zijn haïk heel ver over zijn voorhoofd getrokken had. Toen hij echter dichterbij gekomen was, herkende ik in hem de dappere bron- en putwachter die mij zo behulpzaam was geweest. Tegelijkertijd zag hij mij ook. Toen sprong hij, zonder zijn kameel te stoppen, tijdens het lopen van de zijne af, snelde hem vooruit op mij toe en riep, nog voor hij ons bereikte, op vreugdevolle toon: "Hamdulillah dat ik je zie! Ik groet je! Wat heb ik een angst om jullie gehad! En wat ben ik blij dat je nog leeft en de anderen ook! Ik wilde jullie redden! Ik breng jullie water!"
"Jij goede, beste, trouwe!" antwoordde ik. En terwijl ik op de Mir wees, voegde ik er aan toe: "Je heerser zal je dankbaar zijn!"
Hij knielde neer voor de Mir. Deze gebood hem op te staan en zei: "Ik heb je slechts een kort ogenblik gezien maar ik herken je weer. Je zat in het puthuis en kwam toen naar buiten. Je hebt ons goede raad gegeven en zult dat niet berouwen. Was het je dan mogelijk je post en je regenput te verlaten om ons water te brengen? Hinderde men je niet?"
"Nee. Er was niemand om het me te verbieden! En ook hier is er niemand die me betrappen kan!"
"Niemand?"
"Niemand! Iedereen die zich in de 'Stad van de doden' bevond, moest weg. Niemand mocht blijven. Er mocht geen mens meer zijn die de mogelijkheid zou hebben jullie te zien en te spreken! Geen enkele die op de gedachte kon komen jullie te redden, jullie en iedereen die in een zekere dood hierheen gedreven zouden worden."
"Hierheen gedreven? In een zekere dood? Wie zouden dat kunnen zijn?"
"Het leger van de Dsjirbani! De Ussul en de Tsjoban die door geweld en list werden gedwongen zich zo snel mogelijk naar de 'Stad van de doden' te begeven!"
"Is dat waar? Hoe weet je dat?" vroeg de Mir terwijl hij ons getroffen aankeek.
We waren net zo verrast als hij maar helemaal niet geschrokken.
"Iedereen weet het," antwoordde de wachter. "De boodschap wordt opzettelijk overal verteld, zodat iedereen hoort hoe groot en moedig de nieuwe heerser is. De 'Panter' is naar Ard gegaan. De christenen worden uit de stad verdreven; alle anderen staan achter hem, en wie nog trouw - -"

"Mijn vrouw! Mijn kinderen!" werd hij door de Mir onderbroken. "Ik moet weg van hier, weg, weg!"
Hij maakte een beweging alsof hij zijn woorden haastig wilde omzetten in de daad maar de Dsjirbani hield hem bij de arm vast en waarschuwde: "Waarheen? En soms alleen, zonder ons? Zonder raad en overleg?"
"Maar denk je eens in: mijn vrouw - - mijn kinderen - -!"
"Masjallaha! Ik moet nadenken! Jij zeker niet? Je vrouw en je kinderen? Staat er voor ons dan niets op het spel? Moeten niet alle verenigde Ussul en Tsjoban, mijn hele leger dus, hier een zekere dood worden ingedreven? Het gaat om het leven van vele duizenden! Zie je soms dat ik meteen wil weglopen?"

Toen sloeg de Mir die in zelfoverwinning nu bijna iets bovenmenselijks presteerde, beschaamd zijn ogen neer en keerde zich weer rustig naar de wachter: "Wat weet je nog meer? Spreek je uit!"
"De 'Panter' zal slechts nog enkele dagen in Ard blijven," zei de wachter. "Dan voert hij alle troepen die nog daar zijn naar hen die tegen Dsjinnistan opmarcheren, en maakt hij met een enkele geweldige stoot een snel einde aan de oorlog tegen de Mir van dit land."
"Verder!"
"Verder weet ik niets."
"En hoe ben je te weten gekomen wat je weet? Dat heeft de 'Panter' je toch zeker niet zelf verteld!"
"Nee, die niet. Ik hoorde het van zijn soldaten die hij bij de bron achterliet toen hij met jullie naar de ‘Stad van de doden’ reed. Er kwamen nog andere soldaten bij hem die uit andere richtingen kwamen en er voorbestemd waren de hele rand van de woestijn die naar hier voert zolang voor iedereen te versperren tot men met zekerheid kon aannemen dat jullie versmacht waren. Er kan dus niemand naar jullie toe om jullie te redden, geen mens. En de weinige mensen die hier waren, had de 'Panter' meegenomen toen hij de ‘Stad van de doden’ met zijn 'generaal' en zijn vijftig ruiters weer verliet."
"Er is hier dus niemand meer, echt niemand?"
"Geen enkel mens! Ik weet dat heel zeker, want ik moest het water afmeten, berekenen en leveren aan iedereen die zich hier bevond. Ik moest ook de relaispunten aanleggen die jullie en je vijftig begeleiders onderweg van water moesten voorzien. Ik wist wanneer en in welke volgorde ze moesten terugkeren. Toen de eersten van hen aankwamen en men dus aannam dat de streek tegen de voormalige heerser van Ardistan gelukt was, werd ik weggejaagd. Men zei tegen mij dat dan men mij niet meer nodig had, ik kon gaan en moest me niet meer laten zien."
"Men wist van jouw trouw aan mij?"
"Men vermoedde het en dat was genoeg. Ik ging maar anders dan men gedacht had. Ik bracht in de nacht toen het donker was, zoveel proviand en water als ik kon pakken, zonder dat men het merkte, met behulp van mijn kamelen in deze richting in de woestijn en keerde toen nog voor het dag geworden was met hen weer terug naar de bron. Toen ik dan ’s morgens met zes onbeladen dieren afscheid nam en in tegenovergestelde richting vertrok, vermoedde niemand dat ik een bocht zou maken om wat ik verstopt had, weer op te laden en hierheen te brengen. Nu zie ik echter tot mijn verwondering en vreugde dat jullie vrij zijn en helemaal niet kunnen verdorsten omdat er water in de rivier staat. Een wonder dat ik niet zou geloven als ik het niet met mijn ogen had gezien!"

De man had trouw en verstandig gehandeld. De Mir gaf hem de hand en zei: "Troost je! Ik reken het je aan alsof je ons leven werkelijk heb gered. Je bent er dus van overtuigd dat buiten ons zich hier geen mens bevindt?"
"Ja, ik ben er helemaal van overtuigd."
"Ook daar in gevangenis nummer vijf?"
"Ook daar."
"Dan gaan we er toch nog heen om in elk geval nog een keer te kijken."
We deden het. De opzichter volgde ons met zijn kamelen. De poort was gesloten; we konden niet naar binnen. Toen klom Halef over de muur en opende van binnen uit. We gingen naar binnen. De opzichter moest nog buiten blijven. Hij hoefde onze geheimen niet te weten. De gebouwen stonden leeg. Ze waren voor ons niet interessant. Onze opmerkzaamheid was op de beweeglijke bodem gericht die tussen de beide poorten lag. Die bestond uit houten planken die met aarde bedekt en dan met zand bestrooid waren. Op de binnenplaats waren er rechts en links van de binnenste poort twee raderen met de opgewonden einden van de touwen die het geheel in beweging zetten. Als men aan het ene rad draaide, ging de bodem naar beneden; draaide men aan het andere rad, dan kwam het weer omhoog. Dat was de hele truc waarvan wij het slachtoffer waren geworden. We sneden de beide touwen door, lieten de binnendelen naar beneden lopen zodat ze verdwenen, en begroeven de einden in een hoop aarde die in een hoek van de binnenplaats lag. Nu bleef het geheim voor hen die het niet kenden ook verder verborgen, en ingewijden konden het niet meer in gebruik nemen. Hierna riepen we de trouwe opzichter binnen. Hij kreeg voor de komende tijd hier zijn woning aangewezen en moest onafgebroken voor ons klaar staan. Voor later zou hij zeker zijn van een goedbetaalde aanstelling.

Omdat het het plan van de 'Panter' was de Ussul en de Tsjoban naar de ‘Stad van de doden’ te drijven, stond ons voor het geval hij zijn bedoeling zou verwezenlijken, een spoedig weerzien met deze vrienden van ons voor de deur. Waar en hoe we hen echter moesten onderbrengen was de vraag waar we ons mee bezig moesten houden. Er was meer dan genoeg plaats in de grote, uitgebreide stad, maar het was belangrijker hen bij elkaar te houden dan hen te verstrooien over de stad. Toen bedacht ik dat de citadel hiervoor wel het beste geschikt zou zijn. De Mir was bereid ons meteen naar boven te brengen. Hij verzekerde ons dat hij daar elk hoekje en gaatje kende en dat we hem deze keer konden geloven omdat hij zich beslist niet zou vergissen. Wij namen zijn aanbieding aan.

Terwijl we door veel volledig dode sloppen en stegen naar boven klommen, bekeek ik alles wat mij voor ogen kwam, vanuit het gezichtspunt dat alle plaatselijke en alle andere verhoudingen vanhier met het voormalige Maha-Lama-meer in relatie bracht. Het bovenste deel van de citadel leunde tegen de vaste rots- of veel meer bergring waarvan het binnenste het meer gevormd had. Dat de rotsen en bergen uitgehold waren geworden om al de ruimtes te vormen die we nu kenden, hadden we gezien. Deze ruimtes konden van de op de hoogste plekken liggende ruimtes van de citadel enkel gescheiden zijn door natuurlijke of kunstmatige muren die niet al te sterk zouden zijn, en dus lag de gedachte voor de hand dat hoogst waarschijnlijk ergens een geheime verbinding tussen het gebouwencomplex aan het Maha-Lama-meer en de citadel aanwezig was. Het was deze gedachte die ik niet kwijtraakte onderwijl we naar boven gingen, door de hoge, brede, vleugelloze poort van de citadel stapten en ons dan door de Mir door alle ruimtes die hij kende lieten voeren.

Het is niet mijn bedoeling de citadel te beschrijven, hoe interessant deze ook was. Het is voldoende te zeggen dat ze voor dat waarvoor we haar wilden gebruiken, uiterst geschikt was. Maar een klein voorval die me een groot, heimelijk plezier deed, wil ik toch niet overslaan. Het gebeurde toen we ons in dat deel van de citadel bevonden waarvan de ruimtes hoogstwaarschijnlijk de woning van de hoogste bevelhebber waren geweest. In een van deze mooi gelegen en hoog gebouwde kamers zag ik iets wat mijn opmerkzaamheid onmiddellijk aantrok, hoewel ik er niets van zei. Daar zat namelijk in de tegenover het raam liggende, uit grote blokken bestaande muur precies zo'n zon als ik bij de deur van de zogenaamde 'portier'- of 'administratieruimte' beschreven heb. Ik was er meteen van overtuigd dat hier de vermoede verbinding met het Maha-Lama-meer gevonden was.
Vanuit de ramen van deze woning had men een heel breed uitzicht over deze kant van de stad en de omgeving. Die lag in de volle zon onder ons. Het helderst echter glansden de vele, vele plekken van de rivier waar het water tevoorschijn gekomen was. Pas hierboven besefte men hoe talrijk en belangrijk deze plassen waren die geen dood maar levend water bevatten. We stonden allemaal bij elkaar, keken naar beneden en verheugden ons over deze aanblik.
"Als dat eens zo zou blijven!" zei de eerstgeborene van de Tsjoban. "Dan zou de woestijn teruggewonnen zijn voor de landbouw."
"Het blijft zo!" zei de Dsjirbani op zo'n zekere toon alsof hij het was die dit moest besluiten. De ogen van de Mir waren echter groot geworden, ze glommen vochtig.
"Weet je nog, Effendi, wat je eerder gezegd hebt. Beneden aan het einde van het kanaal?" vroeg hij aan mij.
"Wat bedoel je?" antwoordde ik.
"Jij hebt gezegd: 'In alles wat gebeurt, ligt goddelijke berekening. Misschien horen we eerder dan we vermoeden waarom dit water juist aan ons en juist nu gestuurd wordt!' Er is nog maar een korte tijd verstreken sinds je dit zei, en het gaat reeds in vervulling. Dit water is gekomen om het leger van de Ussul en de Tsjoban te redden die reddeloos verloren waren geweest als ze niets te drinken hadden gevonden. De wegen van de voorzienigheid zijn wonderbaarlijk! Had je geen angst voor je troepen toen je de putwachter hoorde spreken?"

Deze vraag was aan de Dsjirbani gericht. Hij antwoordde: "Nee. De sjeik van de Tsjoban is bij mijn leger, en bij mijn afwezigheid voert mijn voorzichtige, dappere Irahd, de hoofdman van de Hukara, het opperbevel. Die laat zich niet verschalken."
"Echt niet? Heb jij je dan ook niet laten verschalken?"
"Nee."
"O toch wel! Vergeef me! Heeft de 'Panter' je niet verleid hierheen te gaan?"
Toen greep de Dsjirbani onder zijn gewaad, trok een samengevouwd papier uit zijn zak en antwoordde glimlachend: "Tot dusver heb ik gezwegen omdat het me heilig en dierbaar was; nu zal echter in elk geval de Ssahib het zien, zodat ook hij mij niet voor onvoorzichtig houdt. Ik kreeg dit papier door een boodschapper die ik niet kende en die meteen weer verdween; maar ik ken het handschrift en het geheime teken van het laatste woord. Wat ik heb gedaan, komt door deze regels, om geen andere redenen. De gevolgen zullen laten zien dat ik het kan verantwoorden."
Hij vouwde het papier uit elkaar en gaf het mij. Ik las: "Ik groet je voor de eerste keer met mijn eigen hand en schrift. De 'Panter' zal je te slim af willen zijn door je naar de 'Stad van de doden' te laten gaan; laat je daarheen ontvoeren! De 'Panter' zal dan als je weg bent jouw leger naar de 'Stad van de doden' willen laten optrekken. Geef je Irahd bevel zich te laten optrekken, maar niet door de woestijn maar stroomopwaarts. Hij zal water vinden maar de vijand daar ver vandaan en dorstig weten te houden. Je - - - vader."
Ik vouwde het papier weer op, gaf het hem terug en richtte wat ik zei, niet alleen tot de Mir maar ook tot alle anderen: "Ik verklaar hiermee dat onze vriend, de Dsjirbani, niet onvoorzichtig maar verstandig, heel verstandig gehandeld heeft. Er staan ons, zoals ik zie, heel belangrijke dingen te wachten. Het is zeer waarschijnlijk dat de Ussul en Tsjoban vandaag nog komen. Ik stel voor als we hen niet tegemoet rijden in elk geval wel de weg langs de rivier te verkennen, en wel meteen."
"Je bedoelt dat we onze paarden halen?" vroeg de Mir.
"Ja."
"Dan moeten we weer naar beneden naar de rivier en door het kanaal terug."
"Nee."
"Waarheen anders?"
"Een veel kortere en veel gemakkelijker weg die jij ons zult laten zien."
"Ik? Ik weet er geen!"
"Geen? En je zei eerst dat je hier elke hoek kende!"

"Hier? Van hieruit is er een uitweg?"
"Ja. Zelfs vanuit deze kamer."
"Je spreekt in raadsels!"
"Ik zal dit raadsel meteen oplossen hoewel ik voor de eerste keer in mijn leven op deze plek ben. Kom!"

Ik ging naar de genoemde steen toe en de anderen volgden me. Meteen de eerste aanraking van de zon toonde mij dat ze ook van metaal was en kon worden bewogen. Ik draaide haar van links naar rechts. Men hoorde in het binnenste van de muur een zacht, kort klikken; toen week het blok terug en de deuropening werd vrij. De ruimte die nu voor ons lag, had geen ramen en was dus donker. Nu viel echter het licht van buiten naar binnen. Toen zagen we dat ze smal en ook niet diep was. Ze vormde een zeer korte gang of corridor, waarvan aan het einde zich weer een stenen deur bevond, waarin zoals we tot onze vreugde merkten de sleutel zat. Ik draaide hem om. Ook deze steen week terug, maar naar de kant waar we stonden, zodat we dus snel moesten terugspringen om niet te worden omgestoten. Toen de doorgang vrij was en wij verder gingen, kwamen we in een, door smalle op schietgaten lijkende vensters verlichte, ruimte die we door zijn heel bijzondere inrichting en aankleding meteen herkenden omdat we hem allemaal al gezien hadden. Het was namelijk de grote ziekenzaal in het Maha-Lama-gebouw. We hoefden dus alleen maar door zijn voordeur die we kenden naar buiten te gaan en we zouden ons op onze zuilenrotonde bevinden en dan hadden we nog maar enkele stappen te doen om bij onze paarden te komen.
Dat was de episode die ik wilde vertellen. Halef maakte onmiddellijk aanstalten hun middels een lange, geestdriftige redevoering alles te vertellen over zijn en mijn grote wijsheid en vindingrijkheid, maar met een gebaar stopte ik hem; ik liet de metgezellen voorgaan en sloot toen achter ons de beide deuren, daarna net zo de buitendeur van de ziekenzaal toen we naar buiten op de zuilengang traden.

De beide prinsen van de Ussul verwonderden zich niet weinig ons van de andere kant te zien komen, niet van de kant waar we naar buiten waren gegaan. Ze werden over alles wat we gezien en gehoord hadden ingelicht; toen zadelden en bestegen we onze paarden en reden door de achterste, westelijke deuren die we gisteren ontdekt hadden, naar buiten. De sleutel stak ik bij me.
Ik heb al gezegd dat er hier een puinhelling was die we moesten afrijden. Toen maakten we een boog om de citadel heen en hielden op het zuidelijke deel van de stad aan om in deze richting de loop van de rivier te volgen. De Mir, met wie ik voorop reed, zei: "Verbaas je niet over mij omdat ik zo stil ben, Effendi! Het is een moeilijke, heel moeilijke tijd voor mij. Ik word van de hoge plaats waarop ik naar mijn mening stond, steeds meer naar beneden gedrongen en heb les op les te aanvaarden om steeds meer in te zien dat - - -"
"Dat je niet naar beneden maar naar boven gaat," onderbrak ik hem. "Dat ik weer eens een deur ontdekt heb die je niet kende, mag je niet neerdrukken."
"O, toch wel! Alles wat er gebeurt, gebeurt niet meer door mij maar door anderen. Ik voel me zo onwetend, zo onbekwaam, zo overbodig! Ik heb het gevoel dat elk ander mens veel beter geschikt is voor Mir van Ardistan dan ik, en dat maakt me - - -"
"God zij dank!" riep ik uit, hem weer onderbrekend.
"Waarvoor?" vroeg hij snel.
"Daarvoor dat je je voor onbekwaam houdt! Want dat is voor mij een bewijs dat je juist integendeel in de hoogste mate geschikt bent in werkelijkheid te worden wat je tot nu toe schijnbaar bent geweest. God rammelt je door elkaar. Hou vol! Je kracht tot nu toe was je zwakte, maar je huidige, veronderstelde zwakte zal je tot kracht en roem zijn. Denk maar niet dat je alles zelf weten, zelf kunnen en zelf doen moet! Heersen betekent sturen, leiden, maar niet alles zelf maken. Laat voor alles ook de Here God voor je denken, zorgen en werken! Hij doet het graag!"
Toen glimlachte hij dankbaar tegen me en riep uit: "Effendi dat is nu echt weer jouw eigen manier van doen; ik zou willen dat het ook de mijne was!"
"Dat wordt het! Geloof het maar!"
"Dat is moeilijk! Bij mij stapelt zich de ene last steeds boven op de andere. Denk eens aan mijn vrouw en aan mijn kinderen! Ze waren me onverschillig, bijna innerlijk vreemd. Jullie kerstfeest heeft me met hen verenigd, en deze hereniging is van dag tot dag steeds hechter geworden. Nu hou ik van hen, innig, innig, innig! En dan moet het juist nu gebeuren dat ze volledig onbeschermd in Ard zijn en aan dit monster, deze 'Panter', helemaal overgeleverd zijn!"
"Onbeschermd? Overgeleverd?" vroeg ik. "Als je mijn geloof en mijn vertrouwen had, zou je dit niet zeggen! Heb je dan alleen maar vijanden in Ard? Geloof me: zij, van wie je houdt, zijn in goede handen! Je zult me er aan herinneren. Ik acht het zelfs mogelijk dat je hen eerder ziet dan je vermoedt, veel, veel eerder."

"Je wilt me troosten, Effendi. En het is eigenaardig dat juist jouw vertrouwen zich zo vaak waarmaakt en jouw verwachtingen vaak verwonderlijk snel in vervulling gaan! Vandaag moet ik het nog uithouden, moet ik nog wachten, want om middernacht is de 'Dsjemma van de levenden'. Morgen houd ik het echter niet langer uit als ik intussen geen bericht krijg over mijn vrouw en kinderen dat me geruststelt! Maar kijk, zijn dat niet mensen, daarboven?"
Hij wees over de stad heen naar de hoogte van waar we als gevangenen van de 'Panter' naar beneden gekomen waren. Daar bewoog zich iets. Het was een stoet ruiters. Ze zaten te paard en ook op kamelen. Deze stoet was nog niet helemaal te zien. Hij kwam langzaam van achter de kromming van de rots vandaan. We bleven allemaal staan en keken omhoog. Daar verscheen een draagstoel, nog een en nog een, en daarachter een rij pakkamelen die gevolgd werden door meer ruiters. De afstand van ons naar daarboven was aanzienlijk; ondanks dat konden we de vorm van de draagstoelen heel duidelijk herken-

nen. We zagen ook dat de eerste draagstoel met struisvogelveren, de tweede met roodgekleurde en de derde met blauwgekleurde Yackharen versierd waren. Toen stootte de Mir een jubelkreet uit: "Deze draagstoelen zijn van mij, van ons!" riep hij uit. "Ze komen uit Ard! Mijn vrouw! Mijn kinderen!"
Hij gaf zijn paard de sporen en ging er vandoor. Wij gingen achter hem aan. Niet naar het zuiden waarheen wij gewild hadden, maar naar het oosten, door de militaire stad, de brug over en dan door de civiele stad naar de hoogte, vanwaar de buitengewoon snelle vervulling van mijn woorden naar beneden kwam. Hij bleef in galop; wij hielden echter steeds meer in om hem de tijd te geven voor een eerste begroeting. Op een hiervoor geschikte plaats bleven we staan en wachtten.

Het duurde enige tijd tot ze kwamen. Hij reed met een stralend gezicht voorop; voor zich de kleine en achter zich de grotere jongen op het paard zittend. De eerste werd door zijn vader vastgehouden, de laatste had zijn armen in zijn gordel gestoken om stevig te blijven zitten en er niet vanaf te vallen. Achter dit toonbeeld van geluk kwamen twee personen die we heel goed kenden, namelijk Abd el Fadl en Merhameh, beiden te paard. Ze stopten om ons hartelijk te begroeten. Toen moesten ook de anderen blijven staan. In de eerste draagstoel zat de vrouw van de Mir, in de tweede de beide meisjes. In de derde hadden de knapen gezeten; nu was hij leeg. Als speciale beschermers van de drie draagstoelen zagen we de Sjech el Beled van El Hadd met zijn drie metgezellen. We herkenden hen aan hun nauwsluitende kleding van leren riemen die de indruk gaven van wapenuitrustingen van ridders. Hun gelaatstrekken waren onzichtbaar, want door een sluier diep verhuld. Ik begroette hen allen door een handslag die eenvoudig en krachtig beantwoord werd. De overige mensen waren trouwe bedienden van de Mir, die door de heerseres uitgekozen waren haar te begeleiden. Het was een oprecht blijde kus waarmee ik haar beide handen beroerde. Haar ogen stonden vol vreugdetranen. Ze had alle andere zorgen aan de kant geschoven en had slechts angst gehad om het leven van haar man, de vader van haar kinderen. De 'Panter' had met opzet het bericht laten verspreiden dat de Mir gevangengenomen was en naar de ‘Stad van de doden’ was gebracht om daar, zoals zoveel van zijn slachtoffers, ellendig te versmachten. Toen ze dat had gehoord, was ze niet meer te houden geweest. Ze had het als heilige plicht gevoeld hem of te redden of met hem te sterven. Ze had met zijn lijfregiment, de Ussulgarde, naar hem toe willen rijden maar was op aanraden van Abd el Fadl, de christelijke hogepriester, en de Sjech el Beled van El Hadd zo verstandig geweest dit plan op te geven en de rit, die ze voor geen prijs wilde opgeven, op de manier te ondernemen zoals we nu zagen. Het lijfregiment was achtergebleven om het slot en de Dom tot het uiterste tegen de inbezitneming door de 'Panter' te verdedigen. De oude, op God vertrouwende, even moedige als degelijke Basj Nasrani, nu hogepriester van heel Ardistan, had uit eigen beweging beloofd een goed bewapend christenkorps op te richten om het tegen de 'Panter' in te zetten zodra de Mir het bevel zou geven. De troepen van de oproerlingen die de woestijn bewaakten, zodat er niemand naar de ‘Stad van de doden’ kon, had men in de verte gezien en het was gelukt om ’s nachts ongemerkt door hun linies heen te breken. Hierbij had zich in het bijzonder de Sjech el Beled van El Hadd als zeer bruikbaar bewezen. De heerseres loofde hem als een buitengewoon verstandig, bedachtzaam en zelfs moedig man die niet alleen tegen elke geestelijke inspanning maar ook tegen elk gevaar was opgewassen. Toen hij gehoord had wat er was gebeurd en dat ze naar de ‘Stad van de doden’ wilde, had hij zich meteen als begeleider en beschermer aangeboden en de beroemde 'eed van Dsjinnistan' gedaan waarop men zich in elke situatie, zelfs in die van nood en dood, kon verlaten.
"De eed van Dsjinnistan?" vroeg ik. "Wat is dat voor een eed?"
"Het is de eed het aangezicht te bedekken en niet eerder weer te laten zien dan tot bereikt is wat men gezworen heeft. Er is geen enkele inwoner van El Hadd en Dsjinnistan die in staat is deze eed te breken."
Op deze manier had ik hierover nog niet gehoord. Zeer waarschijnlijk hing het op een of andere manier samen met het gebruik dat elke burger van Dsjinnistan de heimelijke helper, behoeder en beschermengel van een mens is, die de hulp wel merkt maar beslist niet vermoedt van wie hij komt. – Hiermee waren de voorlopige, korte mededelingen die de heerseres nu direct voor nodig hield, beëindigd en de stoet zette zich weer in beweging.

"Nu - - -?" vroeg ik de Mir toen ik me bij hem voegde om aan zijn zijde vooraan te gaan rijden.
"In vervulling gegaan! Zo snel!" jubelde hij. "Effendi, Effendi, nu ben ik gewapend tegen alles! Je hebt gelijk, helemaal gelijk: God heeft het niet nodig met mensen zoals wij te vechten; ik kom helemaal vrijwillig; ik kom helemaal uit mezelf!"
Tijdens de rit dreef de Sjech el Beled van Hadd zijn paard wat sneller naar voren, naar ons toe, en meldde: "Effendi toen we daarboven over de hoogte van de berg reden, lag het dal van de rivier tot ver naar het zuiden voor onze ogen, en ik zag een menigte ruiters die langs de oever naar boven komen."
Na deze woorden bleef hij weer achter, het verdere aan mij en de heerser overlatend. Dat was kort en bescheiden. De man imponeerde me.
"Dat is het leger van de Dsjirbani," meende de Mir. "Zeg het hem! Wij wilden op verkenning gaan. Wil jij deze mensen tegemoet rijden! Ik breng de mijne ondertussen door de stad en door de achterpoort naar het Maha-Lama-paleis. Geef me alsjeblieft de sleutel! Zeg de Ussul en de Tsjoban echter dat ze in de citadel kunnen wonen. Water, proviand en alles wat ze nodig hebben, wordt bij hen gebracht door de deuren die we vandaag ontdekten. De sleutel heb je als je terugkeert, niet nodig; ik laat de poort open."
Het gebeurde zoals hij wenste. Hij reed met zijn familie en al hun begeleiders naar de brug. Wij bleven echter aan deze kant van de rivier, op de linkeroever dus, en volgden deze oever, zo lang we ons in de stad bevonden stapvoets; maar toen we in het vrije veld kwamen, gingen we eerst over in draf en toen in galop om hen die we tegemoet reden, zo snel mogelijk te bereiken.

Hoofdstuk 6 - Tegenzetten

Op de avond van deze dag ging het bij het Maha-Lama-meer heel anders toe dan in vroegere en ook nog in de pas vervlogen tijden. De heer van Ardistan had zijn residentie in de 'Stad van de doden' opgeslagen en deze stad zag er nu heel plotseling zo levendig uit alsof de dood voor altijd eruit verdwenen was. De vrouw van de Mir was met haar kinderen op een wijze ondergebracht die overeenkwam met haar rang. De Mir en wij anderen net zo. Want we voelden ons als gevolg van de aanwezigheid van de troepen verplicht af te zien van de bescheiden aanspraken van vluchtelingen en ook uiterlijk te laten zien dat we van binnen volledig ongebroken waren en geen enkel recht opgegeven hadden dat we ergens en in elk geval bezaten.

De hogergeplaatste Ussul en Tsjoban woonden bij ons aan het meer; hun paarden waren daar dus ook ondergebracht. Alles wat in Europese verhoudingen als hoofdkwartier, generale staf, logistieke dienst en met soortgelijke uitdrukkingen aan te duiden zou zijn geweest, was noodgedwongen hierheen verplaatst. Dat gaf nu een luidruchtig vragen en antwoorden, komen en gaan, dat geen moment tot rust kwam. De voorraadkamers stonden geopend, en terwijl de aanhangers van de 'Panter' ervan overtuigd waren dat we allemaal overgeleverd waren aan de dood door verhongeren en versmachten, was er een overvloed aan voedsel en hadden we steeds zo veel water als we nodig hadden.

De troepen waren ondergebracht in de citadel en, omdat deze niet groot genoeg was, in de militaire bovenstad. De paarden van al deze mensen werden in de rivier gedrenkt, waarvan tot onze vreugde het water niet zakte maar steeds hoger en hoger steeg. Richting Ard en de woestijn waren posten opgesteld die zich niet mochten laten zien en elke nadering moesten melden. Deze posten werden regelmatig afgelost. Hoe dat zo snel had kunnen gebeuren en hoe het zo zonder alle opwinding bepaald en uitgevoerd was, daarover scheen niemand zich een vraag te stellen; voor hen echter die hun ogen open hielden, kon er geen twijfel over bestaan dat het de bescheiden, stille, terughoudende Sjech el Beled van El Hadd was die ervoor zorgde dat, om van een gewone uitdrukking gebruik te maken, de aanvankelijke wanorde zeer snel overwonnen werd en dat daarna alles klopte als een bus. Dat merkte ik natuurlijk niet meteen op de eerste avond maar later. Maar toen ik dan eerst ontdekt had hoe stil ordenend hij alle uiterlijke zaken observeerde, volgde ik zijn invloed ook dieper en kwam ik ook daar al zeer snel tot de overtuiging dat hij qua intelligentie beslist ver boven ons allemaal uitstak en aan de gebeurtenissen zeer waarschijnlijk een groter aandeel had dan hij liet voorkomen.

Het had een zeer diepe indruk op de Mir gemaakt dat alle door de witbeschreven zwarte briefjes bepaalde bijzitters van de 'Dsjemma van de levenden' aangekomen waren, hoewel men dat eigenlijk voor onmogelijk gehouden had. Hij had hen bij elkaar geroepen en hun meegedeeld waarom het ging. Ze waren toen met ons naar de beide Dsjemma-zalen gegaan om de situatie te leren kennen. Heel hun gedrag en heel hun stemming waren daarna in overeenstemming met deze situatie ernstig, stil en ontroerd. Abd el Fadl, Merhameh en de Sjech el Beled zeiden helemaal niets. De sjeik van de Tsjoban sprak daarentegen des te meer. Hij wilde al het mogelijke weten om te kunnen voldoen aan zijn plicht die hem na aan het hart lag. Daarbij had hij waarschijnlijk geen notie van de eigenlijke, grote betekenis van de komende middernacht. Voor hem ging het zeker om een bijgelovig sjamanenspel met de lijken van de gestorvenen. Maar dat zei hij niet, net zo min als de anderen iets lieten zien van hun persoonlijke, innerlijke mening hierover. Maar al dacht iedereen wat en hoe hij wilde, in één ding stemden ze zeker allemaal overeen, namelijk dat het ging om het wel en wee van de Mir en zijn hele geslacht, en de verwachting wat hij zou doen, was zo gespannen dat bij het avondeten geen van toetastte en alleen zij die niet aan Dsjemma deel hoefden te nemen, iets nuttigden.

Er was bevel gegeven dat precies een uur voor middernacht iedereen zich ter ruste moest hebben gelegd. De uren werden namelijk aangegeven, vanwege de Tsjoban die bijna allemaal mohammedanen waren en hun regelmatige gebeden niet mochten verzuimen. Daarvoor waren gebedsplanken aanwezig die elk uur tegen elkaar werden geslagen.

Ik moet eerlijk bekennen dat ook ik buitengewoon gespannen was. De redenen hiervoor hoef ik niet op te voeren; ze kwamen vanzelf voort uit de verhoudingen en gebeurtenissen. Toen het naar Europese tijdrekening elf uur was, heerste rondom de diepste rust. Een half uur later ging ik met de Mir naar de deur van de voorkamer, van waaruit men in de 'Dsjemma van de doden' kwam. Hij was niet onrustig maar stil en beheerst. De anderen waren er allemaal al en wachtten op ons. Ik opende. We gingen naar binnen en staken enige kaarsen aan om ons in de grote zaal van de 'Dsjemma van de doden' bij te lichten. Daar staken we de lichten van alle kandelaars aan en deden hetzelfde toen ook in de 'Dsjemma van de levenden'. Daar lagen alle briefjes nog, zodat iedereen wist wat zijn plaats was. De zitplaatsen waren allemaal leeg. We gingen terug naar de 'Dsjemma van de doden', waar Aboe Sjalem en de beide naaste voorouders van de Mir zaten die aan onze bijeenkomst moesten deelnemen. We waren allemaal heel nieuwsgierig door wie en op welke manier het transport van deze drie lijken zou plaatsvinden. Daar werden buiten de gebedsplanken eerst zesmaal en toen twaalfmaal tegen elkaar aangeslagen, en de half zingende stem van de Muezzin klonk: "Het is middernacht! Het zesde en het twaalfde uur voor alle stervelingen. Duisternis op aarde; licht over de sterren. De mens is rechtvaardig; God echter is barmhartig!"

Zodra deze stem verklonken was, kon Halef, de levendigste en ongeduldigste van ons allen, zich niet meer inhouden. Hij haalde diep diep adem en zei: "Nu moet het blijken! Nu moet het opgelost worden,

het grote raadsel van het leven! Nu moeten eigenlijk de doden levend worden, in elk geval drie van hen om met ons - -"
Hij werd onderbroken. Er gebeurde iets geheel onverwachts, iets heel wonderlijks. Op dit ogenblik namelijk stond Aboe Sjalem, de beroemdste, rechtvaardigste en goedmoedigste van alle Maha-Lamas, van zijn zitplaats op, opende zijn lippen en sprak: "Ze worden levend! Duisternis op aarde; licht over de sterren! Ik ga jullie voor. Kom allemaal; kom met me mee!"

Hij nam het grote schuldenboek van de tafel en kwam er langzaam en plechtig mee de treden afgelopen. Zijn langgevlochten, zilveren haar bewoog zich zoals hij zijn voeten bewoog. Zijn baard, waarvan het einde onder de tafel verborgen was geweest, kwam tot op zijn knieën. Zijn grote, wijd geopende ogen waren op ons gericht en leken ons met hun blikken te willen doordringen. Zo liep hij midden tussen de andere Maha-Lamas door, die onbewegelijk bleven zitten. Zo schreed hij ook tussen alle aangeklaagde heersers van Ardistan door. Voor de beide laatsten, de vader en de grootvader van de huidige Mir, bleef hij staan, stak zijn hand op en sommeerde hen: "Jullie gaan met je zoon mee!"
"Wij komen!" antwoordde de grootvader en hij stond op.
"Wij komen!" antwoordde ook de vader en hij stond op.

Ze namen de Mir tussen zich in en volgden de vooroplopende voorzitter naar de zaal van de levende Dsjemma. Daar klom Aboe Sjalem omhoog naar zijn hoge stoel, legde het schuldenboek op de tafel voor zich en ging zitten. De Mir was zijn voorouders als in een droom gehoorzaam geweest! Hij had zich door hen naar de drie plaatsen van de aangeklaagden laten brengen en ging tussen hen inzitten, op een manier alsof hij geestelijk helemaal afwezig was. En wij, de anderen? Wij, de rechters? Ik kan alleen voor mezelf spreken, en dan moet ik bekennen dat ik me helemaal geen rechter voelde maar een mens die wat betreft de huidige situatie en zijn huidige opgave helemaal niet wist waar hij aan toe was. Ik geloof bijna dat ik in mijn verbluftheid buiten zou zijn blijven staan als Merhameh me niet bij mijn arm gepakt had en me toegefluisterd had: "Wil je jezelf vergeten, Effendi? Kom en beheers je!"

Ze begeleidde me uit de kleine zaal in de andere en liet me niet eerder los dan tot ik voor de plaats stond waarop het briefje met mijn naam lag. Toen ging ze naar haar vader. Ik geloof niet dat een van ons van binnen helderder was dan ik het was. Ik had in eerste instantie alleen maar de gedachte dat ik heel beslist te weten moest komen hoe het zat met de terugkeer van drie allang gestorvenen naar het leven. Het kostte me de grootste moeite deze gedachte helemaal aan de kant te schuiven, zodat ik in staat zou zijn allereerst toch minstens recht te doen aan de eisen van het ogenblik. Ik beheerste me dus en praatte mezelf aan de voorzitter als een man te moeten zien met wiens huidig gedrag ik me moest bezighouden, niet met zijn allang voorbijgegane leven.

Hij zat nu al weer precies zoals hij in de andere zaal gezeten had, volledig onbeweeglijk en de ogen onwrikbaar op de drie aangeklaagden gericht. Maar toen het was aan te nemen dat de opwinding waarin we ons allen bevonden hadden, voor een minstens iets rustiger stemming was geweken, richtte hij zijn blik op de rij af naar ons, gaf met de hand een teken tot opmerkzaamheid en sprak: "De Dsjemma van de levenden is geopend! Dat ze gerechtigheid mag geven; de genade komt van God!"

Hier maakte hij een pauze en ging toen door: "Aangeklaagd is Sjedid el Ghalabi, de huidige Mir van Ardistan. Mede aangeklaagd zijn zijn beide voorvaderen, met hem de drie laatste heersers van het rijk van Ardistan. Verdediger is Abd el Fadl, vorst van Halihm. Verdedigster is Merhameh, prinses van Halihm. Zo vaak als een Mir van Ardistan in deze ruimte de aangeklaagde was, heeft steeds een Abd el Fadl van Halihm en een Merhameh van Halihm zich over hem ontfermd. Zo ook vandaag!"

Hij maakte weer een pauze, keek ons op de rij af zoals we zaten onderzoekend aan en sprak toen verder: "En zo vaak als er hier voor een Mir van Ardistan een rechtbank bijeengekomen was, had zich een rechter te melden om zich bereid te verklaren de aanklacht op zich te nemen. Dus vraag ik ook vandaag: Wie van jullie wil aanklager zijn?"

Er volgde geen antwoord. Wij zwegen allemaal.
"Ik vraag het voor de tweede keer," klonk het uit de mond van Aboe Sjalem.
Toen stond de Dsjirbani op en zei: "Geen van ons zal zich bereid verklaren de aanklacht in te dienen. Ook wij zijn zondaars. Slechts hij die zonder zonde is, laat hij aanklagen!"

Hierop ging hij weer zitten. Toen ging er over het gezicht van de voorzitter een licht als van een lieflijke, heldere, warme zonnestraal, maar de toon van zijn stem klonk zeer ernstig toen hij zei: "Als er geen aanklager gevonden wordt, wordt de Dsjemma opgeheven en blijft jullie lot ook verder onbeslist. Ik mag het maar drie keer vragen. Dus vraag ik nu voor de derde en laatste maal: wie van jullie wil aanklager zijn?"

Toen stond er één op maar niet iemand van ons, het was de Mir zelf. Hij zei: "Ik kan het niet verdragen dat mijn en jullie lot onbeslist blijft. Er is een aanklager aanwezig, en wel de strengste die er is!"
"Wie?" vroeg Aboe Sjalem.
"Ik, Sjedid el Ghalabi, Mir van Ardistan! Ik hoop dat ik niet afgewezen word, hoewel ik geen van de uitgenodigde rechters ben. Niemand kent mijn zonden zo goed en zo precies als ikzelf!"
Een tweede, bijna nog warmere zonnestraal ging over het gezicht van de voorzitter. Hij antwoordde: "De zelfbeschuldiging is een ideaal van de mensheid. Geen van allen die hier op jouw plek gezeten heb-

ben, heeft dat kunnen begrijpen. Jij bent de eerste. Ik wijs je niet af maar ik bedank je ervoor. Waar klaag jij jezelf en je voorouders voor aan?"
"Voor alle zonden die daar in jouw boek staan! Alle! Geen uitgezonderd!"
"En eis je straf?"
"Ja."
"Welke?"
"Precies die die door deze Dsjemma hier uitgesproken wordt."

Hij ging zitten. Toen sprak Aboe Sjalem: "De aanklacht is ingediend. Hoor, wat hier in het boek staat, van begin tot eind! Ik lees voor."
Hij sloeg het schuldenboek open. Toen ging de Mir weer snel staan en protesteerde: "Dat is niet nodig! Ik spreek nu niet meer als aanklager maar als aangeklaagde. Ik beken alles, elke bladzij, elke zin, elk woord!"
"Deze bekentenis geldt alleen voor jou, niet voor de anderen. Je bent niet de enige aangeklaagde."
"Dat ben ik wel! Want hierbij verklaar ik dat ik de zonden van mijn gehele stam op me neem, op mij alleen!"
Toen steunde Aboe Sjalem met zijn beide handen op de tafel, stond langzaam, heel langzaam op, ik zou bijna willen zeggen, centimeter voor centimeter, boog ver naar voren en vroeg: "Weet je wel wat je daar zegt en doet?"
"Ik weet het!" verzekerde de Mir.
"Herhaal het! Je moet dit grote, zware woord dat grote gevolgen heeft, drie keer uitspreken."
"Ik verklaar hierbij voor de tweede en derde maal dat ik de zonden van mijn vaderen op mij neem. Ze zijn vrij. Ik alleen ben de schuldige!"
"Niet alleen de zonden maar ook de straffen?"
"Ook de straffen!"

Toen verdween de spanning uit het gezicht en uit de houding van de voorzitter. Zijn lichaam richtte zich weer helemaal op. Zijn ogen straalden en zijn gezicht lichtte op alsof deze nu direct in het zonlicht lag. Hij riep uit: "Dit is een Dsjemma zoals er nog nooit één is geweest! Ik vraag het je nog eenmaal: heb je er goed over nagedacht wat je zegt? Denk alleen al aan de oorlogen, het bloedvergieten, de ononderbroken mensenmoord! Alleen hierop al staat vele duizenden, duizenden malen de doodstraf! Blijf je desondanks nog steeds bij je woord?"
"Ik blijf erbij!"
"Dan ben je inderdaad de enige aangeklaagde. De anderen kunnen gaan!"

Toen stonden vader en grootvader van hun zitplaatsen op en gingen naar buiten, zonder haast, stap voor stap, zonder een woord te zeggen. De Mir zelf bleef echter staan hoewel Aboe Sjalem weer ging zitten en dan op vrolijke toon verder ging: "Zo vaak als er op deze plek tegen een Mir van Ardistan gehandeld werd, moest men hem driemaal vragen of hij de zonden van zijn vaderen op zich wilde nemen, maar geen van hen allen bezat het geloof, de liefde en de moed zijn voorvaderen te ontlasten. Sjedid el Ghalabi echter, de huidige Mir, heeft niet gewacht tot deze vraag uitgesproken werd maar hij is haar voor geweest als een man, ja als een held die zware dingen dragen en nog zwaardere dingen volbrengen kan. Daarom zal hij ook als man en held behandeld worden die wij, zijn rechters, vertrouwen schenken. Ik moet hem vragen: Heb je berouw over wat door al de jouwen die voor jou waren, tegen God en de mensen gebeurd is?"
"Ik heb er berouw over!"

Terwijl de Mir deze verzekering gaf, was hem aan te zien en ook aan te horen dat hem dit in de hoogste mate ernst was. Aboe Sjalem vroeg verder: "En ben je bereid voor al de jouwen die na jou komen, dit voor God en de mensen te verzoenen?"
"Ik ben bereid!" verzekerde de gevraagde.
"Beloof je jezelf en ons om vóór alles en van nu af aan voor de vrede van al je landen en al je volken te werken op de manier zoals je voorouders er altijd tegen gehandeld hebben?"
"Ik beloof het!"

Toen stond de beroemdste, de rechtvaardigste en de goedmoedigste van alle Maha-Lamas met een snelle, energieke ruk weer op, stak zijn hand op alsof hij wilde zegenen, en riep: "Dan ontlast ik je hierbij van alle schuld en straf die je op je genomen hebt. Ik leg deze hele last in de hand van de hoogste rechter. Ze valt op diegene van al wie na jou komen, die tegen deze belofte handelt die je ons hier en nu gegeven hebt! Zijn jullie het er mee eens, rechters, die jezelf toch ook "zondaars" liet aanduiden?"
Deze vraag gold ons, en wij sprongen onmiddellijk van onze zitplaatsen op om onze toestemming uit te drukken.
"Mee eens, mee eens, mee eens!" kwam het de mond van ons allen. Daarop wendde Aboe Sjalem zich tot Abd el Fadl en Merhameh: "Hebben de Goedheid of de Barmhartigheid nog iets te vragen, te vermelden of toe te voegen?"
"Nee, nee!" antwoordden ze.
"Dan is mijn oordeel erkend, bevestigd en tot het oordeel van de Dsjemma verheven! Dit schuldenboek is van jou! Neem het mee, maar vernietig het niet maar bewaar het heilig voor jou en de jouwen, zodat ieder van hen weet wat voor een enorme last hij op zich neemt zodra hij tegen jou en je gelofte en dus tegen God en zijn mensheid handelt! Middernacht is voorbij! Niet alleen licht over de sterren maar ook

licht hier op aarde! Niet alleen God is barmhartig maar ook de mens moet het zijn! De Dsjemma is ontbonden. Ik groet jullie!"

Hij nam het boek en kwam van zijn verhoging naar beneden, liep tussen ons door tot bij de Mir, gaf het hem en schreed toen verder, langzaam, plechtig en zonder naar ons om te kijken. We bleven niet langer dan wel een minuut staan om tot onszelf te komen; toen volgden wij hem, naar buiten in de zaal van de 'Dsjemma van de doden'. Daar was het donker; de lichten brandden niet meer. Maar vandaar waar het naar de hoge zetel van Aboe Sjalems ging, klonk zijn stem: "Jullie die niet zonder kaarsen kunt zien, steek ze aan!"

We deden het maar enkele waren niet genoeg, en pas toen er vele brandden drong hun licht door tot hem boven. Bij hun flakkerende schijn leek het net alsof hij zich eerst nog bewoog maar toen zat hij stil, zo stil en onbeweeglijk als hij steeds gezeten had. Wij, de anderen, hadden graag zijn lichaam nader willen onderzoeken, maar een licht begrijpelijke schroom hield ons tegen. Maar de Mir, om wie het hier in alles ging, en die voor zo'n stap toch wel meer gerechtigd was dan wij, betastte zijn vader en grootvader die precies zoals voorheen op hun plaatsen zaten, zeer zorgvuldig, probeerde hun handen en armen te bewegen, en zei toen: "Ze zijn dood, helemaal dood, ook weer koel, bijna koud! Maar toen ze naast me zaten, voelde ik duidelijk hun warmte!"

Hierop klom hij omhoog naar Aboe Sjalem om ook bij hem hetzelfde te doen. Het leidde tot hetzelfde resultaat.
"Ook dood! Helemaal zonder elk spoor van leven!" berichtte hij. "Zoals hij daar nu zit, kan hij het onmogelijk zijn geweest die de Dsjemma geleid heeft en zulke weloverwogen, diepzinnige woorden gesproken heeft. Dat is onmogelijk!"
"En toch is het zo geweest!" beweerde de sjeik van de Tsjoban. "Ik heb het duidelijk gezien hoe hij daar waar je nu bij hem staat, omhoog kwam en langzaam ging zitten. Hij is levend geweest en nu weer dood! Ik weet het zeker. Ik kan het getuigen!"

Op dit ogenblik werd buiten weer het uur geslagen, en de Muezzin riep met half zingende stem: "Na middernacht! Het zevende en het eerste uur voor alle sterfelijken. Kwelling op de aarde; zaligheid alleen in de hemel. De mens zoekt troost in de hoop; maar die vervullen kan God alleen!"

Toen klom de Mir weer van de verhoging af en greep naar het voorlopig weggelegde schuldenboek om het mee te nemen. We doofden onze lichten en verwijderden ons. Tussen ons komen en ons gaan was er precies een uur verstreken. We waren allemaal stil. Niemand zei een woord. We wensten elkaar nauwelijks 'goede nacht' toen we uit elkaar gingen. En toen we in de ruime en goed ingerichte kamer kwamen waarin ik met Halef woonde, vroeg deze me, zonder dat ik hem er aanleiding toe had gegeven:
"Zwijg, Sihdi, zwijg! Zeg niets! Er klinkt iets in me. Het is geen lied maar een preek die ik niet mag onderbreken, niet storen. Het is waar: middernacht is voorbij, echt voorbij! Ja, het wordt dag, het wordt dag!"
Ik ging liggen zonder hem te antwoorden. Ook in mij klonken stemmen. Ik hoorde ze nog lang, heel lang, en luisterde naar hen, tot de slaap ze aan mij of, misschien juister, mij aan hen onttrok.

De andere morgen werd ik met Halef uitgenodigd het ontbijt bij de Mir en zijn familie te gebruiken. Ook de Dsjirbani was uitgenodigd. Hij kwam. Toen deze vroege maaltijd voorbij was, verscheen de Sjech el Beled van El Hadd, die ons vroeg hem naar de top van de tempel te begeleiden; hij moest ons iets heel belangrijks laten zien. Wij vroegen hem wat het was maar werden door hem verzocht de uitkomst die we wensten, ons met onze ogen te halen; een verrassing als die voor ons op handen was, kondigt men niet door overhaaste woorden aan. We gingen dus met hem naar de Dom en bestegen de spiraalweg in het binnenste ervan. Toen we de deursteen uit de opening stootten om op het vrije plateau te stappen, stroomde ons een warm, gouden morgenlicht tegemoet en de 'Stad van de doden' lag in een levend golvende en levend ademende glans aan onze voeten alsof het ons door de Heer over leven en dood die alle zonnen en alle stralen schenkt, toegestaan was vandaag opstanding te vieren.

De Sjech el Beled had, vanaf nu steeds, zijn gezicht achter een sluier verborgen. We konden het niet zien; we hoorden enkel zijn stem. Hij wees allereerst naar beneden naar de rivier die men van hieraf kon zien, en zei: "Zie allereerst dat het water komt! De stroom keert terug. Waarschijnlijk nadert de ons beloofde tijd waarin de Here God weer naar Ardistan komt om met eigen mond het heil te verkondigen. Het water begint al als een geheel te stromen."
We zagen tot onze vreugde dat het waar was. De geïsoleerde poelen waren een geheel geworden. Ze vloeiden in elkaar over en vormden en ineenstromende waterloop met de breedte van een aanzienlijke beek die als een kronkelende, glimmende band de loop van de droge bedding volgde.

Toen wees de Sjech met de hand naar het noordwesten en vroeg: "En wie komt daar aan?"
Toen we onze blikken naar deze richting wendden, zagen we een tweede beek die nog helderder glinsterde, bijna als met gouden bliksemflitsen doorvlochten zilver, en zich ook in talrijke bochten bewoog maar neervallend van de sterk hellende rotshoogten in het diepe dal. Het kon dus geen water zijn want dat zou zeker stormachtige watervallen en niet zulke rustige bochten hebben gevormd, en het zou continu gestroomd hebben terwijl wij echter zagen dat deze beweeglijke, glanzende band af en toe onderbroken werd en donkere gaten kreeg.
"Dat zijn mensen!" zei Halef.

"En wel ruiters!" voegde de Dsjirbani toe. "Ze komen in troepen, in aparte afdelingen die in regelmatige marsorde elkaar opvolgen. Maar op enkel schimmels! Er is geen enkel donker paard bij!"
"Ja, alleen maar schimmels," bevestigde Halef. "Ook de ruiters zijn in het wit, helemaal wit. Maar wel met glinsterende helmen naar het schijnt."
"En met lansen bewapend, op de punten waarvan de morgenzon breekt."
"Men heeft mij gezegd dat de legers van de Mir van Dsjinnistan zulke sneeuwwitte paarden en zulke witte mantels hebben. Zou dat zo zijn?"
Toen verklaarde de Sjech el Beled: "Degenen die jullie daar zien komen, dat zijn de lansiers van El Hadd."
"De jouwe dus?" vroeg de Mir, terwijl hij zich snel naar hem omdraaide.
"Ja," antwoordde de Sjech.
"En hoe komen die naar Ardistan, naar de 'Stad van de doden', waarvan toch iedereen weet dat een enkel mens daar al niet genoeg water vind, laat staan een heel leger?"
"Het gebeurt op mijn bevel. Ik wist dat het water zou komen."
"Op jouw bevel? Ik dacht dat alleen ik hier te bevelen heb!" Dat klonk op enigszins scherpe toon. "Mogen jouw troepen zonder mijn toestemming de grens van Ardistan overschrijden?"
"Ik hoop het want het gebeurde voor jouw bestwil," antwoordde de Sjech el Beled rustig.
"Voor mijn bestwil? Hoezo?"
"Ik hoorde over de opstand tegen jou. Ja, men vroeg mij zelfs me bij de samenzweerders aan te sluiten. Toen reisde ik naar Ardistan, naar jou en beval mijn troepen mij, als ik geen tegenbevel zou geven, op een vastgestelde dag te volgen. Daar zijn ze dan. Ik stel ze jou ter beschikking tegen de 'Panter' en allen die je afgevallen zijn. Heb je hen niet nodig, dan hoeft er maar een teken gegeven te worden en ze keren direct weer om."

Dat klonk zo eenvoudig, zo bescheiden, zo eerlijk! De Mir zag in dat zijn opwelling in de huidige verhoudingen niet alleen onterecht maar zelfs belachelijk was geweest. Hij antwoordde op een hele andere, meteen hartelijke toon: "O nee! Ze mogen niet omkeren! Ze zijn me zeer, zeer welkom. Tegen alle verwachtingen in is er nu genoeg water voor hen beschikbaar en te eten vinden ze ook, zoveel als ze maar nodig hebben; het wordt hun graag gegeven!"

Deze laatste verzekering klonk wat zonderling. De Sjech el Beled hoefde de glimlach die daarbij vast om zijn lippen speelde, niet te onderdrukken omdat de sluier die verborg. Terwijl ik dit dacht, keek ik hem aan, slechts voor een heel ogenblik; maar toen ik daarna weer in de richting keek waar zich de lansiers bevonden hadden, waren ze verdwenen, zag men hen niet meer.
"Ze zijn weg! Zo plotseling! Waarheen?" vroeg de Dsjirbani. "Kunnen zoveel mensen zich zo snel verstoppen? Zo'n lange rij van ruiters? Dat is toch onmogelijk!"
"Ze zijn nog steeds daar waar ze net waren," antwoordde de Sjech; "maar ze hebben zich onzichtbaar gemaakt."
"Waardoor?"
"Door hun wijde mantels die van buiten licht maar van binnen donker zijn."
"Hebben ze er een reden voor?"
"In ieder geval. Waarschijnlijk hebben ze iets gezien wat hun verdacht voorkomt."
"Wat zou dat kunnen zijn? Het is voor hen nog onmogelijk ons en onze troepen in de `Stad van de doden' te ontdekken, want de blik op de stad wordt hun door de daartussen liggende bergrug ontzegd. Wat hen tot voorzichtigheid aanzet, moet zich dus buiten de stad bevinden en wel in de richting waar ze gedurende hun rit naar keken."
"In het oosten dus," zei Halef. "Zou er iemand van de hoofdstad en van de bron onderweg zijn? Die zou ook door onze posten opgemerkt worden die, vijftig man sterk, daarboven op de hoogte liggen waar wij bij onze aankomst vandaan gekomen zijn. Ik denk - - - Masjallah! Kijk daar, Sihdi. Heb ik geen gelijk? Daar komt iemand van hen! En ondanks de steilte van de weg zo snel als mogelijk! Onze posten hebben dus hetzelfde opgemerkt wat de lansiers gezien hebben! Ze sturen ons deze boodschapper om het ons te melden. Hij heeft haast. We moeten hem dus tegemoet rijden want het lijkt alsof we geen tijd te verliezen hebben."

Wij, de anderen, dachten er net zo over. Nog voor de boodschapper van daarboven hier beneden zou aankomen en ons zou berichten, zou meer dan een half uur verstreken zijn. Daarom daalde ik met Halef, omdat wij beiden de snelste paarden hadden, snel van ons hoge uitzichtspunt af naar beneden, en al na drie of vier minuten reden we door de achteruitgang naar buiten, door het militaire deel van de stad, de brug over en toen door het deel van de voormalige residentie aan de andere kant, tot we de man troffen die ons tegemoet kwam. Hij meldde ons dat vanuit het oosten, dus uit de richting van de hoofdstad Ard, een ruitertroep op paarden en kamelen de `Stad van de doden' naderde. Hoeveel personen het waren, kon hij niet zeggen. Hij had niet kunnen wachten tot men dat kon zien omdat er onmiddellijke berichtgeving bevolen was. Ik beval hem verder te rijden en deze boodschap ook aan de Mir over te brengen, zei waar deze te vinden was en zette toen met Halef de tot nu toe gevolgde weg in dezelfde richting voort.

Toen we boven op de hoogte aankwamen, hadden we een breed uitzicht in de morgen. We zagen onmiddellijk de ruitertroep, waarvan nu de afzonderlijke personen te onderscheiden waren. Hij bestond uit tien personen te paard en drie die een troep kamelen leidden die met waterzakken beladen waren. Onze post was hen in aantal dus ver de baas. Hij bestond voor de helft uit Ussul, voor de andere helft uit Tsjoban en stond achter de muur van een groot gebouw, waar duizenden jaren geleden de bewoners

van de residentie omhooggeklommen waren om te genieten van het heerlijke uitzicht. We sloten ons bij hen aan.

Toen de naderenden zo dichtbij gekomen waren dat we hun gezichten konden zien, herkende ik in hun vooraan rijdende aanvoerder de door de 'Panter' tot kolonel bevorderde majoor die bij mij en de bronwachter in het put gekomen was en toen tegen de Mir de lange, oprechte rede gehouden had. Hij was toen de commandant van de groep geweest die ons naar de 'Stad van de doden' gebracht had. Wat wilde hij hier weer? Toen hij de plek bereikte waar wij achter de muren op hem wachtten, ging ik naar buiten op hem toe. De anderen bleven vooralsnog verstopt.

"Masjallah!" riep hij verbaasd toen hij me zag. Hij hield zijn paard in en vervolgde: "Dat is toch de vreemdeling uit Dsjermanistan! Jij hoort toch daar beneden in gevangenis nummer vijf te zitten! Hoe ben je hier gekomen?"
"Te paard," antwoordde ik.
"Te paard? Waar heb je het paard?"
"Daar binnen!"
Ik wees bij deze woorden op het gebouw.
"Haal hem naar buiten! Ik arresteer je! Ik moet je weer naar beneden brengen. Je moet me laten zien hoe je ontsnapt bent. Waar zijn de anderen?"
"Die zijn nog beneden."
"Allemaal?"
"Ja, allemaal, behalve Hadsji Halef. Die is met mij hierboven."
"Waar? Ik zie hem niet!"
"Hij is daar binnen bij de paarden."
"Dan moet hij ook naar buiten komen en mee naar beneden. Maar eerst dit: Is de Mir nog beneden?"
"Ja."
"De beide prinsen van de Ussul?"
"Ja."
"Hebben jullie de Dsjirbani en de oudste prins van de Tsjoban in het kanaal ontmoet?"
"Ja."
"Leven ze nog?"
"Ze zijn nog niet helemaal dood."
"Hoe kwam het dat jij met je Halef ontsnapt bent?"
"We hebben een gat gevonden en zijn er door gekropen."
"Dit gat moet je me laten zien. Ik zal het laten dichtmetselen! Toen het jullie gelukt was te ontsnappen, zijn jullie door de stad gereden?"
"Ja."
"Hebben jullie daar misschien mensen gezien?"
"Heel veel zelfs."
"Wie?"
"De Ussul en de Tsjoban."
"Het hele leger van de Dsjirbani?"
"Het hele leger. Er ontbrak er geen een."
"Dat is goed, heel goed. Ze zitten dus allemaal in de val, allemaal, allemaal!"

Dit zei hij tot zijn mensen gewend, van wie ook de laatsten, namelijk die met de kamelen, nu dichterbij gekomen. Toen wendde hij zich weer tot mij en vroeg: "Heb je nog meer mensen gezien? Vrouwen misschien?"
"Ja, vrouwen."
"Welke?"
"De vrouw van de Mir en haar dienaressen."
"Dus toch! Misschien ook Merhameh, de prinses van Halihm?"
"Zij ook."
"En haar vader?"
"Ja."
"Weet je waar zich deze beiden nu bevinden?"
"Ja."
"Zeg het! Waar?"

Ik was met opzet niet dichtbij hem gaan staan maar zo ver weg van hem dat hij gedwongen was zijn stem te verheffen. Ik wilde dat ook Halef en de wachters konden horen wat hij zei. Dat was nu gebeurd, en dus kwam de kleine Hadsji naar buiten en antwoordde in mijn plaats: "Jij wilt majoor geweest en zelfs kolonel geworden zijn en je kunt niet scherper denken en geen betere vragen stellen? Schaam je! Als wij beiden vrij zijn, dan moeten de anderen toch ook vrij zijn!"
"De Effendi zei toch dat ze nog beneden zijn!"
"Ja, beneden in de stad maar niet meer beneden in het kanaal! En jij wilt ons weer gevangenzetten terwijl je hoort dat het hele leger van de Dsjirbani aanwezig is!"
"Maar in elk geval is driekwart al verhongerd en versmacht!" verdedigde de officier zich.
"Zelfs als dit het geval zou zijn, zou je je toch niet zo kunnen laten gelden als je wel zou willen. Je bent een schaap, een groot dom schaap, en loopt de slager rechtstreeks in de armen. Ik zal je laten zien hoe verhongerd en verdorst de Ussul en de Tsjoban al zijn. Let op!"

Hij gaf een teken. Toen kwamen de genoemden op hun paarden naar buiten en haastten zich de paar mannen met hun paarden en kamelen te omsingelen. De kolonel greep naar zijn sabel. Toen waarschuwde Halef: "Laat je sabel in je schede! Je bent onze gevangene. Zodra je je verzet, word je neergeschoten! Ik zeg je dat het geen lolletje is in de handen te vallen van de opperste sjeik van de Haddedihn! Geef je wapens hier! En snel! Anders helpen we je!"

De anderen gehoorzaamden zonder weerstand te bieden; zij zagen dat zij een overmacht tegenover zich hadden. Bij de officier kwam het vooral op zijn eer aan. Ondanks Halefs waarschuwing trok hij toch zijn sabel, liet zijn paard van voren steigeren en haalde uit om zich een weg te banen. Maar terwijl hij zijn sabel naar de ene kant ophief, sprong ik van de andere kant op hem toe en trok hem uit het zadel. Hij viel op de grond, en voordat hij weer kon opspringen, was hij ontwapend.
"Allah wil niet dat ik aan jullie ontsnap," riep hij uit. "Maar het zal jullie berouwen! En jij, Effendi, jij zult kunnen getuigen dat ik me niet zonder te vechten heb overgegeven!"
"Dat zal ik heel graag doen," antwoordde ik. "Je hebt aan je plicht en je eer voldaan en kunt nu met open ogen voor de heerser treden."
"Welke heerser bedoel je?" vroeg hij.
"De Mir natuurlijk."
"De Mir? Er is maar één Mir, namelijk de nieuwe!"
"Je vergist je. Er is slechts een echte Mir, de oude namelijk, naar wie we je zullen brengen."
"Ik wil niet naar hem!"
"Naar wie dan wel?"
"Naar Abd el Fadl, de vorst van Halihm."
"Werd je naar hem gestuurd?"
"Ja."
"Door wie?"
"Door de nieuwe Mir van Ardistan."
"Die bestaat niet. Je bedoelt, denk ik, de tweede prins van de Tsjoban die men de 'Panter' pleegt te noemen. Waar is hij op dit moment?"
"Ik heb geen opdracht gehad het jou te zeggen!"
"Dan zul je het tegen iemand anders zeggen! Ik heb je als een eerbiedwaardige, moedige man leren kennen; maar naast moed is ook het verstand belangrijk. Jullie plannen waren onverstandig, en de Panter handelt gewoon waanzinnig! Hadden jullie in Ardistan geen andere, betere vervanger voor de huidige Mir dan alleen deze vreemde, hartstochtelijke, onervaren knaap? Hoe konden jullie deze ondankbaarste van alle ondankbaren jullie vertrouwen schenken nadat hij het vertrouwen van de Mir zo gewetenloos bedrogen had - - -?"

"Hij zal ons niet bedriegen!" onderbrak de kolonel me.
"Hij heeft je al bedrogen!"
"Hoezo?"
"Dat zul je snel horen. Ieder volk is de heerser waard die het heeft. Als de Mir jullie niet bevallen is, kun je er zeker van zijn dat jullie hem ook niet bevallen zijn. Het was in elk geval voordeliger voor jullie geweest om tot elkaar te komen, elkaar op te voeden, elkaar te verbeteren dan om hem van de troon te willen stoten en jullie lot in de hand van de 'Panter' te willen leggen!"
Hij lachte ongelovig en zei: "De Mir zou nooit te verbeteren en op te voeden zijn geweest!"
"Gemakkelijker dan jij en gemakkelijker dan jullie allemaal! Je moet hem eerst nog leren kennen. Jullie allen kenden hem niet. Ik breng je naar hem toe."
"Maar ik wil helemaal niet naar hem!"
"Waar je heen wilt, is niet belangrijk. Hij is de opperbevelhebber van de 'Stad van de doden' en ik ben verplicht jou alleen aan hem en aan geen ander uit te leveren."

"Opperbevelhebber! De Stad van de doden!" lachte de officier weer, ditmaal bijna honend. "Dat klinkt wel mooi maar er is geen water en het zal geen genoegen zijn de bevelhebber te zijn van alleen maar doden of stervenden! Overigens heb ik het water dat zich hier in onze zakken bevindt alleen aan de vorst van Halihm af te leveren. Ik hoop dat niemand mij daarin hinderen zal!"
"Wie zou jou daarin willen hinderen?"
"Jullie allemaal die van dorst aan het versmachten zijn!"
Toen riep Halef uit: "Je bent echt een schaap, een zeer, zeer groot schaap! Kijk toch eens naar ons! Zie ik er soms dorstig uit? En kijk eens naar deze dikke, ronde oerknollen van de Ussul! Wie daar praat over versmachten, is zelf al versmacht en wel in zijn hersenen! Daar helpen geen woorden; alleen maar de daad! Effendi, ik stel voor onze terugtocht te beginnen. Hoeveel begeleiding neem je mee?"
"Begeleiding?" vroeg ik. "Waarvoor?"
"Om deze gevangenen te vervoeren."
"Pah! Die ontsnappen ons niet! De wapens die we hun afgenomen hebben, blijven voorlopig hier. Breng onze beide paarden; dat is genoeg!"

Onze moren waren binnen blijven staan. Halef haalde ze. We stegen op, namen de kolonel in het midden en reden weg. Zijn mensen volgden ons met hun paarden en kamelen, zonder te weigeren. Ze waren moe en willoos; we konden hem echter niet helemaal vertrouwen, in elk geval zo lang als hij vasthield aan zijn vooroordeel dat het er slecht met ons voorstond. Dit duurde maar enkele schreden tot we de rand van de hoogte bereikten en nu de stad voor onze ogen zagen liggen. Toen zag hij de rivier en hij zag ook de mensen die zich in de straten en stegen bewogen.

"Allah bescherme me!" riep hij uit, terwijl hij zijn paard inhield. "Dat is water!"
Wij stopten ook maar zeiden niets. Na een tijdje vervolgde hij halfluid alsof hij tegen zichzelf praatte: "Water - - veel, veel water - - -!"
Ook nu antwoordden wij niet. Hij streek met zijn hand enige malen over zijn voorhoofd alsof hij zijn gedachten moest ordenen, en wendde zich toen tot mij: "Zeg, Effendi, is het ook echt water? Echt, echt water?"
"Ja, echt!" antwoordde ik.
"Dan moet ik het geloven. Ik kon mijn ogen niet geloven. Maar als dat echt water is, dan zijn al onze berekeningen die steunen op de 'Stad van de doden', ernaast!"
"Dat zijn ze zeker."
"Jullie hebben water, meer dan genoeg water en kunnen dus niet verdorsten. Maar de honger zal jullie doden!"
"Ook deze niet, want we hebben ook meer voedsel dan we nodig hebben."
"Waar?"
"Dat zul je snel genoeg zien. Kom!"

We reden verder, bergafwaarts, door het oostelijke stadsdeel, de brug over en dan door het militaire stadsdeel, tot we door de westelijke in- en uitgang het binnenste van het plein van het Maha-Lama-meer bereikten. Daar werden we al verwacht. Men had onze rit met de ogen gevolgd, en nu stond de Mir met alle anderen hier om te zien wie het was die we meebrachten. Nog voor we bij hem waren, herkende hij de officier.
"Allah, Wallah, Tallah!" riep hij verwonderd uit. "Onze weldoener! Die ons hierheen bracht om ons te laten versmachten! Die het zo goed met ons meende! Wij hebben veel, zeer veel aan hem te danken! En wij zullen dankbaar zijn - - - zeker, zeker - - - heel dankbaar!"
De arme duivel bevond zich in grote verlegenheid. Hij staarde naar de grond en waagde het niet de ogen weer op te slaan. De toon waarop de Mir gesproken had gesproken, was ironisch geweest; nu klonk het echter streng en bevelend toen de heerser vroeg: "Wat doe je hier?"
"Ik ben naar Abd el Fadl gestuurd, de heerser van Halihm."
"Door wie?"
"Door - - - door - - - door de Mir."
"Door de Mir! Jij waagt het deze leugenaar en verrader in mijn tegenwoordigheid zo te noemen?"
De gevraagde antwoordde niet. Toen vroeg de Mir verder: "Wat moet je bij Abd el Fadl?"
"Ik moet hem een brief geven."
"En wat nog meer?"
"Hem en zijn dochter Merhameh naar de hoofdstad begeleiden."
"Alleen deze twee? Zijn er geen andere mensen bij?"
"Nee."
"Ah! Ze moeten worden gered! Dus zij alleen?"
"Ja."
"Je moest dus proberen om ze heimelijk te ontmoeten?"
"Ja."
"Ken je de inhoud van deze brief?"
"Niet woordelijk maar de inhoud weet ik."
"Geef hier!"
De Mir strekte zijn hand uit. De officier schudde zijn hoofd en zei: "Vergeef me! Dat doe ik niet. Ik moet de brief aan Abd el Fadl geven, en als ik dat niet mag, moet ik hem terugbrengen naar degene die hem geschreven heeft."
"Ik kan je onmiddellijk laten neerschieten als je weigert!"
"Doe dat! Ik heb de nieuwe Mir van Ardistan trouw gezworen, en zolang jij mij niet bewezen hebt dat hij een leugenaar en bedrieger is, zal ik hem gehoorzamen!"

Toen trad de Mir op hem toe, legde hem de hand op de schouder en zei: "Dat had ik verwacht. Wee jou als je je anders had gedragen. Daar staat Abd el Fadl met zijn dochter. Geef hem de brief!"
De officier voerde dit bevel uit. Abd el Fadl nam de brief, opende hem echter niet maar gaf hem aan de Mir en zei: "Lees jij hem! Er is niets wat ik voor jou te verbergen heb."
Je kon aan de brief zien dat hij niet in de hoofdstad maar onderweg geschreven was, op gekreukeld, misschien zelfs smerig papier, zoals elke officier in zijn zadeltas bij zich heeft. De Mir opende hem en las. Hij las hem nog een keer en gaf hem toen aan de vorst van Halihm terug. Deze bekeek hem snel en las hem toen luid voor zodat we het allen hoorden. De 'Panter' herinnerde Abd el Fadl aan de laatste scène op de landengte van Chatar, waar hij verklaard had dat hij Merhameh als zijn bruid beschouwde. Hij eiste haar nu op als zijn vrouw. Er waren geen redenen hem dit te weigeren. Hij was nu Mir van Ardistan en stond in rang dus niet alleen gelijk met Abd el Fadl maar zelfs hoog boven hem. Abd el Fadl zou zichzelf en zijn dochter van de dood door versmachting kunnen redden als hij zijn jawoord op het onbeschreven deel van de brief zou schrijven en de brenger ervan heimelijk uit de 'Stad van de doden' in vrijheid zou volgen.

"Je wist dus wat net voorgelezen is?" vroeg ik de officier.
"Ja," antwoordde hij.
"En zou je het hebben uitgevoerd?"

De gevraagde knikte. Het kwam er nu op aan hem zo snel mogelijk voor onze zaak te winnen en daarom aarzelde ik niet om hem te vragen: "Kende je dan de overeenkomst niet die tussen de 'Panter' en jullie Basj Islami was afgesproken?"
"Welke overeenkomst? Ik weet daar niets van af," antwoordde hij.
"De Basj Islami moest de 'Panter' Mir van Ardistan maken en de 'Panter' moest, zodra hij dat geworden was, de schoonzoon worden van de Basj Islami; dan zouden ze beiden regeren."
Toen keek de officier eerst mij en toen de anderen met grote ogen aan.
"Als - - als - - - als dat waar is," zei hij, van schrik bijna stotterend, "dan - - - dan - - -"
"Het is waar," verzekerde ik toen hij zich hier inhield.
"Het is waar!" verzekerde ook de Mir.
"Het is waar, het is waar!" verzekerden ook de anderen.
"Vergeef me!" riep de verraste. "Het is genoeg als slechts één het tegen me zegt, namelijk hij daar!"

Terwijl hij dit zei, wees hij naar mij en vervolgde, naar mij toegewend: "Effendi, weet je zeker dat het zo is zoals je zegt?"
"Heel zeker!" antwoordde ik. "Ik was erbij toen de 'Panter' met de dochter van de Basj Islami sprak. En ik wil je nog iets zeggen: De Basj Islami heeft mij in mijn eigen woning in Ard meegedeeld dat de Mir van Ardistan zou worden afgezet. De Mir bevond zich ongezien daarbij. Hij heeft deze woorden gehoord. Hij had de Basj Islami direct kunnen laten grijpen maar liet hem ontkomen omdat ik daarom vroeg."
"Is dat waar?" vroeg de officier terwijl hij de Mir met grote ogen als een vreemde aankeek.
"Het is waar," knikte deze. "Ik hoorde alles wat de Basj Islami zei, en stond hem toe te vluchten."
"Dan - - - dan - - - dan ben je - -"

Hij sprak niet verder maar liep snel naar de Mir toe die weer bij hem weggelopen was, liet zich op een knie zakken, greep zijn hand, kuste die en riep: "Dan ben je toch beter dan we dachten, ben je goedmoediger en edeler dan het leek! Vergeef me, heer, vergeef me!"
"Sta op!" gebood de Mir. "Zo-even heb je gezegd dat je trouw de nieuwe Mir toebehoort."
"Ik wist niets van wat ik van de Effendi vernam! Ik weet nu dat de 'Panter' een onwaardige is die om voordeel te behalen zijn vrienden misleidt en bedriegt. En zo'n man kan ik mezelf en mijn sabel niet ter beschikking stellen!"

"Je trekt je dus terug van de 'Panter'?"
"Ja. Want ik geloof de Effendi. Wat hij zegt, is waar. De Panter heeft je belogen en bedrogen, maar dat gaat mij niet aan maar jou. Maar hij bedriegt en beliegt ook de Basj Islami, zijn hoogste en beste bondgenoot. Dat gaat me zeer veel aan omdat ik de vriend en vertrouweling van de Basj Islami ben - - -"
"Als je dat bent, zul je toch ook weten dat zijn dochter voor de 'Panter' bestemd is!" kwam ik er tussen.
"Dat zal zo'n geheim punt in hun overeenkomst zijn dat de Basj Islami zich verplicht gevoeld heeft zelfs tegenover mij hiervan te zwijgen," antwoordde de officier, om zich daarna met een verzoek tot de Mir te wenden: "Heer, geef me een korte tijd om te overleggen! Ik moet mijn geweten raadplegen of ik wat ik weet jou mag zeggen of niet. Daarna mag je met me doen wat de gerechtigheid vraagt. Ik ben tegen je opgestaan; daarop staat de dood!"
De Mir antwoordde ernstig maar niet haatdragend: "Deze bedenktijd is je toegestaan. Ik laat je onder de hoede van onze vriend Hadsji Halef, de sjeik van de Haddedihn. Hij mag je hier rondleiden om je te laten zien dat we noch hoeven te verhongeren noch hoeven te verdorsten. Als er twee uur voorbij zijn, wil ik van je horen of je me iets te zeggen hebt of niet."

Dat was iets voor mijn kleine Halef! Er was beslist geen geschiktere man om de officier innerlijk snel en volledig tot andere gedachten te brengen. Hij pakte hem dan ook onmiddellijk bij de hand en verwijderde zich met hem om de rondleiding te beginnen. Juist op dit ogenblik verhief zich een veelvoudige diepe, langgerekte toon die van het hoogste punt van de citadel uitging en hoog over het Maha-Lamameer heen naar buiten zweefde. Het kwam uit de al eerder beschreven, lange oorlogshoorns van de Ussul.
"Dat is het teken dat de lansiers van El Hadd in de buurt zijn aangekomen," verklaarde de heerser mij. "Terwijl jij met Halef naar de hoogte reed, liet ik hun ontvangst en onderbrenging voorbereiden. Laten we weer op de hoogte van de tempel gaan staan om hun aankomst veel beter dan hier te kunnen overzien!"

Wij allemaal die bij elkaar waren, klommen weer op het plateau van de Dom van waaruit we het mooiste uitzicht over de omgeving hadden. Het was werkelijk zoals we vermoed hadden; de lansiers hadden de kleine karavaan van de kolonel zien komen en zich onmiddellijk onzichtbaar gemaakt omdat ze niet wisten of ze vrienden of vijanden voor zich hadden. Nu hadden ze hun mantels weer omgedraaid. Ze kwamen vanuit het noorden, reden aan de voet van de binnenste bergketen om het westelijke stadsdeel heen en zwenken toen links precies naar de plek toe waar de door ons benutte uitgang lag. Het was een heel kenmerkend, aangrijpend schouwspel dat we daar voor ons hadden. We bevonden ons in het midden van een dor, weids steden-, volkeren-, misschien zelfs mensheidsgraf, in de diepte waarvan ook wij hadden moeten verdwijnen. De dood had ons van alle kanten toegegrijnsd; maar toen we hem nader bekeken hadden, was hij voor ons een verkondiger van het leven geworden.

We hadden het graf opgeblazen. We klommen uit hem omhoog, en nauwelijks hadden we dit gedaan of we kregen ook hulp van bovenaf, vanaf de bergen die naar de hemel oprezen, in de vorm van helder, zuiver, fel-schijnend water en de zich tegen de rotswanden melkwit aftekenende melkwitte ruiterstoet,

waarvan de helmen en lanspunten gouden stralen tot ons zonden. De aanblik van deze troep had op dit oord en op deze zonnige morgen iets onaards, ik wil niet zeggen bovenaards. Ik moest aan de 'heerscharen van God' denken, waarvan in zo vele, oude, vrome boeken sprake is. Zoals gezegd, het was me heel eigenaardig, vroom, ja meer dan vroom te moede.

Toen de kop van de stoet het punt bereikte dat alleen door de al beschreven daling van hem gescheiden tegenover onze ingang lag, stopte ze. We zagen bazuinen en trompetten glanzen die niet in de huidige tijd maar duizenden jaren geleden ontwikkeld waren. Ze bliezen een lange, ver weg schallende, feestelijke fanfare die als een verzoek van hogere wezens klonk of hun de intocht toegestaan of geweigerd was. Vanaf het hoogste punt van de citadel antwoordden de reuzenhoorns van de Ussul door een diep uitademend 'Welkom' te jubelen. Toen zette de colonne van de witte ruiters zich opnieuw in beweging, de helling aan de andere kant naar beneden en die aan deze kant weer omhoog en dan door de openstaande ingangsruimte het wijde plein op van het Maha-Lama-meer.

Ze waren allen net zo gekleed als de Sjech el Beled, namelijk in strakzittende, uit leren riemen gevlochten tenues die van veraf het aanzien hadden van de wapenrusting van een ridder. Deze riemen waren getaand maar niet geverfd, dus natuurlijke kleuren. De prachtige helmen bestonden uit lichte, goudachtig glanzende metaaldelen. Aan de achterkant waren ze voorzien van een stoffen lap ter bescherming van de nek die, naar voren geslagen, de helm voor elke waarnemer onzichtbaar maakte. De mantels heb ik al genoemd. De bewapening bestond enkel uit een zeer lange maar heel gevaarlijke lans en een in een leren schede stekend mes. Iets anders was niet voorhanden, noch om te schieten, te houwen of te steken. En ook deze beide schenen meer vredelievende dan oorlogszuchtige doeleinden te dienen. De paarden waren allemaal, zoals al gezegd, schimmels, van edele afkomst, Perzisch getuigd, met lange, ongekunstelde staarten en manen.

Voorop reed een sterke, trotse reus met een zilveren baard die geen enkele vragende blik om zich heen wierp en zich zo gedroeg alsof hij met de locatie en alles, wat hier gebeurd was en nog gebeuren zou, volledig vertrouwd was. Hij werd gevolgd door, vier man naast elkaar, een groep officieren, waarschijnlijk de staf. Dan kwam, ook telkens vier naast elkaar, de eigenlijke troep, steeds honderd man door een enkele aangevoerd. Terwijl ze, zoals ze door de poorten naar binnen kwamen, langzaam en in een schitterende houding, de ronding van het plein volgend, langs de noordelijke zuilenhal reden, zagen we naar buiten kijkend dat hen een lange maar goed geordende karavaan van muildieren volgde die de bagage, dus tenten enz. te dragen hadden.

Maar we zagen daar ook nog meer, namelijk dat achter deze muildieren een nieuwe, andere troep kwam die ook op alleen schimmels reed en net zo uitgerust was als de vorige, waarvan, zoals we later zagen, hun lederen tenues alleen geen natuurlijke kleur hadden maar blauw waren, en wel van dat diep, rustgevend, een beetje violetachtig blauw dat de hemel laat zien als men vanuit een diep, smalle bergkloof naar hem opkijkt en slechts een streep van hem ziet.
"Een tweede leger!" riep de Mir verwondert uit. "Wie mogen dat dan wel zijn?"
Toen antwoordde Abd el Fadl: "Dat zijn de lansiers van Halihm."
"De jouwe dus?"
"Ja. Ik stel hen jou ter beschikking tegen al je vijanden."
"Jij ook, jij ook! Wat zijn jullie toch voor personen, voor mensen, voor helpers en redders, jij en de Sjech el Beled! Maar ik dank je. Ik neem ook jouw hulp aan. Maar sta me een vraag toe: Waar hebben jullie de infanterie, de artillerie, de geweren, de sabels, de kanonnen?"
"Daar zien we van af."
"Waarom?"
"Omdat we ze daarboven in de bergen waar de strijd beslist zal worden, voor overbodig houden."
"Waarom daarboven? Ik heb besloten geen strijd te voeren tegen Dsjinnistan. Het is voor mij alleen nog maar belangrijk de revolutie neer te slaan. En dat kan toch alleen hier gebeuren."
"Nee. Ook dat zal daarboven gebeuren, waar al jullie huidige wapens hun waarde helemaal verliezen. We spreken hier later nog over. Nu moeten we onze opmerkzaamheid daarop richten wat daar beneden voor onze ogen gebeurt. Ik stel voor dat we naar beneden gaan want we moeten onze mensen begroeten, en vraag je toestemming hen aan je te mogen voorstellen."

Ze verlieten het platform van de tempel. Ik bleef alleen boven. Ik zag dat ze, beneden aangekomen, hun paarden bestegen en naar de officieren van El Hadd toe reden. Deze hadden zojuist het meest oostelijke punt van het reusachtige plein bereikt toen de laatste van hen in het westen door de poort naar binnen kwamen. De lansiers van de Sjech el Beled vormden dus een lange ononderbroken viervoudige linie die precies zo lang was als de gehele noordelijke reuzenbalustrade. Hieruit kun je de getalssterkte van deze hulptroepen afleiden. De muildieren, dus wat wij als tros en bagage zouden aanduiden, kwamen niet mee naar binnen. Ze zwenkten buiten tussen de bosjes links af om het kamp in de buitenlucht op te slaan.

Hierop volgden de ruiters van Halihm. Ook zij lieten op het tegenoverliggende punt een fanfare klinken, waarop de diepklinkende hoorns van de Ussul antwoordden. Ik zag dat Merhameh naar de poort galoppeerde en toen hun legereenheden daar verschenen zich aan het hoofd ervan stelde om ze zelf aan de Mir voor te stellen. Ze wendde zich met hen naar de zuidkant van het plein waar ook ik mij bevond. Daarom kon ik de bewegingen van de nieuw aangekomenen niet met mijn ogen zien en daarom gaf ik er de voorkeur aan het platform te verlaten om beneden een betere plaats te zoeken. Ik zag dat ook de

ruiters van Halihm een grote menigte bagagemuildieren bij zich hadden, die buiten echter rechtsaf sloegen om via deze kant hun kamp te bereiken.

Toen ik beneden aankwam, stond de Mir met de Dsjirbani, Abd el Fadl en de anderen op het midden van het plein voor de treden van de water-engel. Ik haastte me naar mijn paard, steeg op en reed naar hen toe. Ook Halef kwam er bij. De hem toevertrouwde officier bevond zich bij hem maar aan hem kon nu geen aandacht worden geschonken.
Het bleek dat de groep Halihm net zo groot was als die van El Hadd. Toen de beide voorsten zich op de oostelijke punt van het plein elkaar ontmoeten, kwamen juist de laatsten van de troep in het westen binnen, en nu vormden de ons te hulp gekomen redders twee op elkaar stotende, viervoudige halve cirkels, waarvan de noordelijke uit El Hadd en de zuidelijke uit Halihm kwamen. In het midden stond, met zijn vrienden, de man tot wiens ondersteuning ze hierheen gekomen waren, hoewel hij het noch verdiend noch erom gevraagd had.

Toen Merhameh aan het hoofd van haar troepen de officieren van El Hadd bereikte, begroette zij hen en galoppeerde toen naar de engel van het water om ons te vergezellen. Hier viel het me voor het eerst op dat ze heel anders gekleed was dan gewoonlijk, namelijk in precies hetzelfde violetachtige blauw van hun ruiterschaar. Wat was er natuurlijker dan dat ik me in stilte afvroeg hoe alles toch zo voortreffelijk uit kon komen, lukken en in elkaar kon grijpen. Ik hield de Sjech El Beled scherp in het oog maar zonder dat het hem opviel, en merkte al heel snel dat hij het was die alles wist, overal orde schiep en naar wie iedereen zich richtte.

Op het moment dat de beide troepen zich in het westen en het oosten verenigd hadden en dat de ring dus gesloten was, zag ik dat hij zijn paard enige sprongen liet maken waarvoor er geen reden was. Zou dat soms een teken zijn? Ja, inderdaad! Zodra men dit namelijk zag, verhieven de bazuinen en trompetten aan beide kanten hun stemmen en tegelijkertijd verscheen het blazerskorps van de Ussul op de sterksten van alle oerknollen en kwamen naar ons toe gereden. Ik keek de Dsjirbani vragend aan. Hij antwoordde glimlachend: "De Sjech el Beled vroeg me erom; ik zei ja. De Mir moet onder muziek bij de opstelling langsrijden."

Ook de beide andere koren kwamen naderbij, verenigden zich op het midden van het plein met die van de Ussul, en toen we ons met de Mir in beweging hadden gezet om de rond- en ere-rit te rijden, hoorde ik al heel snel dat er muziekstukken waren die het mogelijk maakten de uitdrukkingswijze van deze zo verschillende mensen en de net zo verschillende instrumenten harmonisch in evenwicht te brengen. Ze musiceerden tot onze rit ten einde was en dat duurde een behoorlijk lange tijd. Toen stelden ze zich bij de uitgang op om de troepen, zoals Halef zich op drastische wijze uitdrukte, 'weer naar buiten te blazen'. Ze reden in dezelfde volgorde naar buiten als dat ze binnengekomen waren. Toen verdween de Sjech el Beled voor ons. Dat wil zeggen, hij was overal te zien maar nergens te benaderen. De vele, vele mensen die nu aanwezig waren, werden ondergebracht, tevredengesteld en verzorgd, zonder dat iemand van ons zich hierom had te bekommeren of zich er mee hoefde te bemoeien.

Terwijl dit alles gebeurde, was de termijn van twee uur die de kolonel gehad had, natuurlijk allang voorbij. Het was middag geworden. Er werd een middagmaal opgediend waarvoor de Mir alle personen liet uitnodigen die hem reden gegeven hadden hen daarbij te betrekken. Toen bracht Halef mij zijn beschermeling en vroeg mij of hij het nu kon wagen de Mir nu lastig te vallen. De hem gegeven tijd was allang voorbij.
"Hij zal verbaasd zijn," zei hij, "heel verbaasd als hij hoort wat de kolonel mij gezegd heeft. Heb jij een vermoeden waar de 'Panter' zich nu bevindt?"
"Niet meer in Ard? Of nog niet in Ard?" vroeg ik.
"Niet meer! Hij is er naar toe om er maar een enkele dag te blijven. Hij had het daarbij minder op de stad gemunt dan op Merameh die met haar vader in zijn handen moest vallen. De stad valt hem, zodra hij als overwinnaar terugkeert, helemaal vanzelf toe, dacht hij. De verbinding met het vorstenhuis was voor hem belangrijker. De kolonel moest hem van de woestijnbron naar Ard begeleiden. Onderweg hoorden ze dat het de vrouw van de Mir gelukt was naar de ‘Stad van de doden’ te ontkomen en dat Abd el Fadl zich met zijn dochter zich bij hen had bevonden. Hierop - - -"
"Ah, nu vermoed ik alles!" onderbrak ik Halef.

"Nee, nog niet alles!" sprak hij mij tegen. "Hij vernam namelijk tegelijkertijd dat de Mir van Dsjinnistan op de oorlogsverklaring van de Mir van Ardistan zo geantwoord heeft dat hij met zijn troepen Ardistan binnengevallen is en met geforceerde marsen probeert de hoofdstad Ard te overrompelen. Dan mag men niet aarzelen. Men moet hem zo snel mogelijk tegemoet trekken om hem midden in de mars, nog voor hij zijn troepen voor de slag kan klaar maken, te verslaan. Daarom is de 'Panter' slechts voor enige uren naar Ard om daar alle nog aanwezige krijgers snel bij elkaar te roepen en met hen de vooruitgezonden troepen na te snellen."
"En wat gebeurt er met de stad? Denkt hij dat hij die vast in de hand heeft?"
"Ja, dat gelooft hij zeker. Hij laat de oude Basj Islami als commandant achter. Die moet, terwijl de 'Panter' zich in het veld bevindt, de nieuwe regering organiseren en voor verse troepen, leveringen van proviand, munitie en al het andere zorgen."
"Weet je dat uit zijn eigen mond?" vroeg ik de kolonel.
"Ja, hij heeft het me zelf gezegd en daar was niemand bij," antwoordde hij.
"En jij denkt dat hij bij deze plannen blijft en niet op andere zal terugvallen?"

"Ik ben ervan overtuigd, helemaal van overtuigd. Hij heeft met mij dit plan ontwikkeld, tot in de kleinste bijzonderheden. De eenzame rit terug door de woestijn verschafte hem daarvoor de nodige tijd."
"Weet jij, waar de vooruitgezonden troepen nu zijn en welke weg hij vanuit Ard nemen wil om hen te bereiken?"
"Ja. Hij wil op zijn tocht naar het noorden zo ver mogelijk van de rivier wegblijven omdat daar in de buurt alleen het versmachten op de loer ligt. Hij vermoedt niet dat er ondertussen genoeg water is om het hele leger te laten drinken."
"Dat is belangrijk, heel belangrijk! We moeten snel naar de Mir. We moeten onmiddellijk beraadslagen, nog voor het middageten! Ik heb nog één vraag, namelijk: wat denk je te gaan doen? Aan wie behoort je trouw? De oude Mir of hem die zichzelf als de nieuwe Mir betitelt?"
"De oude natuurlijk, de oude! Ik heb toch open ogen en ook open oren! De ogen om te zien dat zich hier op totaal onvermoede wijze een nieuwe, hoopvolle toekomst begint te ontwikkelen, en de oren om te horen wat Hadsji Halef, de sjeik van de Haddedihn mij vertelde. Hij heeft me veranderd. Ik ben bereid de Mir alles te vertellen wat ik weet. Daarna mag hij met me doen, wat hij wil."
"Kom! Er is geen tijd te verliezen. We zoeken hem op."

De heerser was snel gevonden. Hij schonk aan wat de kolonel hem berichtte, de grootste opmerkzaamheid en was het met me eens dat we onmiddellijk moesten beraadslagen. Het resultaat van deze beraadslaging moest dan tijdens het middageten aan alle daarbij aanwezige commandanten worden meegedeeld. Ik kan aan beide, zowel de beraadslaging als ook het middageten, voorbij gaan; het is genoeg dat ik vertel wat er werd besloten. Dat was het volgende:

Vandaag was het een rustdag maar morgen de dag van het opbreken uit de 'Stad van de doden'. Onze strategische opgave was een tweeledige. Ten eerste moesten we ons zo snel mogelijk meester maken van de hoofdstad om deze voor de Mir terug te veroveren en daar een vast steunpunt voor onze verdere operaties te hebben. Daardoor verloor de 'Panter' alle vaste bodem onder zijn voeten en zweefde voortaan alleen nog in de lucht. En ten tweede was het nodig daarna de 'Panter' en zijn aanhang dusdanig naar het noorden te drijven dat hij tussen ons en de troepen van de Mir van Dsjinnistan zou geraken en zich zou moeten overgeven als hij niet in de pan gehakt wilde worden. Want dat de Mir van Dsjinnistan niet de grens overgetrokken was om de opstandelingen te helpen, dat werd ons door de Sjech el Beled en ook door Abd el Fadl en Merhameh heilig verzekerd, en wij geloofden het onmiddellijk omdat we tegen onszelf zeiden dat deze beide mannen, de heer van El Hadd en de vorst van Halihm, ons niet te hulp zouden zijn gekomen als de Mir van Dsjinnistan het er niet mee eens zou zijn geweest. Ze waren veel beter ingelicht dan wij en wisten in elk geval meer, veel meer dan ze ons wilden zeggen.

Hiervoor was een driedeling van ons leger nodig, namelijk in het centrum, de rechtervleugel en de linkervleugel. Het door de Dsjirbani te commanderen centrum moest uit Ussul en Tsjoban bestaan, een vaste, zware, compacte massa, die de opgave had alleen al door haar zwaarte de 'Panter' vooruit te schuiven. De rechtervleugel zou bestaan uit de lansiers van Halihm. Ze moesten onder het bevel van hun vorst Abd el Fadl verhinderen dat de 'Panter' van zijn noordelijke richting afweek om naar de vruchtbare en goed bewaterde oostelijke landerijen uit te breken en daar uit te rusten en nieuwe proviand in te slaan. De linkervleugel werd de lansiers van El Hadd onder hun onvergelijkbare Sjech el Beled toegewezen. Zij moesten het leger van de opstandelingen van de rivier weghouden en steeds opnieuw op elkaar dringen. Want de hoofdwapens, waarmee we de vijand moesten verslaan, waren de honger en voor alles de dorst. Opperbevelhebber van deze drie afdelingen was natuurlijk de Mir van Ardistan om wiens land, volk en heerschappij, om wiens wel en wee het ging.

Voor de uitvoering van het eerste deel van ons plan moesten de beide vleugels van ons leger vooruit gestuurd worden. Ze waren sneller en beweeglijker dan het zwaarbereden centrum en er was haast geboden. Ze moesten dus morgenvroeg als eerste opbreken, bij het aanbreken van de dag. De Dsjirbani moest hen dan onmiddellijk volgen. We rekenden uit dat hij Ard een volle dag later zou bereiken, wat zeker niet verkeerd was omdat wij minstens net zo veel tijd nodig hadden om de hoofdstad voor ons zeker te stellen. Hem werden ook de vrouw en kinderen van de Mir toevertrouwd, van wie men de ongemakken van een haastige rit niet wilde verlangen. Merhameh echter die door de eerste gevraagd werd bij haar te blijven, verklaarde dat het haar onmogelijk was deze wens te vervullen; de plicht hield haar hier bij haar vader en zijn troepen.

Op de avond van die dag had ik een korte maar zo'n eigenaardige belevenis dat ik er niet van wil afzien het te vertellen. Vanwege het vroege opbreken de volgende dag was er bevel gegeven op tijd te gaan slapen en zich zo rustig mogelijk te gedragen. Daarom was het meteen al na het avondeten zeer stil op het wijde plein van het Maha-Lama-meer. Ik ging tijdig slapen. Halef ook. We sliepen snel in want de gebeurtenissen waren vandaag letterlijk op ons afgestormd en hadden ons vermoeid. Juist toen de Muezzin het middernachtelijk uur afriep, ontwaakte ik weer. Ik voelde me alsof ik helemaal uitgeslapen was. Ik sloot dan wel mijn ogen maar bleef wakker. Toen stond ik op en ging naar buiten. Het eerste kwartier van de maan had zich gedurende de laatste dagen vergroot. Die wierp een heldere en toch geheimzinnige schemer over de reuzenengel die zich daarbuiten voor mij verhief en waarvan de hand als tot een afscheid scheen te bewegen. Om zijn gestalte nog een keer in mijn gedachten in te prenten, deed ik enige stappen door mijn open deur naar buiten, juist toen er iemand eraan voorbij wilde, heel zachtjes, sluipend als een raadsel dat niet opgelost wil worden. Als ik niet snel een halve stap terug had gedaan, zou de gestalte tegen me aangestoten zijn. Ze liet een halfluide roep van schrik horen en snelde naar de dichtstbijzijnde zuil om zich er achter te verbergen. Ik bemerkte een fijne, zoete geur, gelijk

aan de geur van de wilgenkatjes in de Paastijd, dezelfde die ik in de 'Dsjemma van de doden' bemerkt had toen ze langs me heen liep. Ik tilde mijn voet al op om haar naar de zuil te volgen, liet hem echter weer zakken, want ik zei tegen mezelf dat het een vrouwelijk wezen was dat ik daar voor me had, en dat het niet netjes zou zijn me met haar geheimen te bemoeien. Daarom draaide ik me om naar mijn kamer, was echter nog niet binnen of er klonk de uitnodiging: "Halt! Blijf staan!"

Ik draaide me dus weer om. Toen hoorde ik: "Ik kan je niet zien maar je schijnt de vreemdeling uit Dsjermanistan te zijn?"
"Ja dat ben ik," antwoordde ik.
"Je hebt me nu gezien en wilde me toch nog laten passeren zonder me vast te houden?"
"Ja."
"Waarom?"
"Ik ben je vriend."
"Mijn vriend!"
Ze zei dit langzaam en het klonk vragend. Ze trad daarbij weer achter de zuil vandaan en kwam langzaam op me af.
"Ken je me dan?" vroeg ze.
"Nee, dat niet maar ik vermoed iets."
"Wat vermoed je?"
"Dat ik aan je lege graf stond."
"Wat nog meer?"
"Dat de Sjech el Beled de vader van je zoon is."

Nu stond ze voor me, hief de handen afwerend omhoog en zei: "Stop! Vermoed niet verder! Je vermoeden vertelt je waarheden die nog niet gezegd mogen worden. Ik moet zwijgen en ik weet dat ook jij zwijgen kunt. Daarom riep ik je nu, hoewel niemand me mag zien."
"Ik heb je al gezien!"
"Waar?"
"In de 'Dsjemma van de doden' toen je de Mir onderrichtte."
"Wie heb je daarover verteld?"
"Nog niemand."
"Daar heb je goed aan gedaan. Ik ken je. Marah Doerimeh heeft ons jou aanbevolen. Je zult haar terug zien, veel eerder dan je denkt. En nu moet ik gaan, maar niet zonder je te bedanken."
Ze greep mijn hand, tilde hem op naar haar gezicht, legde haar wang erin, hield hem daar een tijdje vast, zodat ik haar warmte duidelijk voelde, en sprak: "Ik voel je pols. Zo moeten we de hartslag van alle sterfelijken en de hele mensheid voelen. Ik hou van je want jij bent een mens, een echt mens. En ik hou van je want jij houdt van hem, hij die ik bedoel. Tot ziens! Maar niet voor lang. We zien elkaar weer!"
Ze liet mijn hand los en ging weg. Ik keek haar na, tot ze in het donker van de zuilenhal, waar de stralen van de maan haar niet volgen konden, verdween. Toen keerde ik naar mijn kamer terug, ging liggen en sliep meteen in. Het was net alsof ik alleen maar wakker geworden was om deze vermeende dode te zien en te spreken.

Kort voor het aanbreken van de dag werd ik door Halef gewekt. We voederden en drenkten onze paarden en honden, ontbeten zelf ook en vulden toen onze zadeltassen met alles wat we moesten meenemen. Ondertussen klonk de wekroep ook voor de anderen. De tijd van afscheid van dit geheimzinnige, onvergetelijke oord was gekomen. We moesten ook van de beide prinsen van de Ussul en van de beide Tsjoban scheiden omdat zij zich bij de troepen van de Dsjirbani aansloten. We namen speciaal afscheid van de vrouw van de Mir en zijn kinderen. Toen we met hem het Maha-Lama-meer door de bekende poort verlieten, ontdekten we dat de lansiers van El Hadd en Halihm al opgebroken waren. We haastten ons over de brug en reden hen toen we hen bereikten, voorbij om aan de spits van de stoet te komen waar zich de Sjech el Beled, Abd el Fadl en Merhameh bevonden. We hadden de kolonel bij ons die met de brief van de 'Panter' was gekomen. Hij werd niet als gevangene maar als vrij man beschouwd, toch hing zijn leven en zijn lot natuurlijk alleen af van de beslissing van de Mir, die nog niet aangekomen was. Hij had een ander, beter paard gekregen en hinderde ons dus niet in de snelheid die we moesten ontwikkelen als we ons doel wilden bereiken.

De bijzonderheden van deze haastige rit laat ik onverteld. De paarden van de lansiers bewezen zich op verbazingwekkende wijze. Net zo als de muildieren die naast de bagage ook nog zoveel water als de troep nodig had, hadden te dragen. Eigenlijk zou onze snelheid hierdoor moeten worden verminderd maar we legden de weg naar de bron, waarvoor de kamelen zoals bekend twee dagen nodig hadden, in precies vierentwintig uur af, zodat het juist dag begon te worden toen we hem bereikten.
Daar troffen we een kleine groep ruiters die sliepen. Ze behoorden tot de mensen van de 'Panter' die het bevel hadden de weg naar de ‘Stad van de doden’ te versperren. Wij namen ze eenvoudig gevangen en lieten ze door een kleine afdeling van El Hadd bewaken die hen aan de Dsjirbani moest overgeven en ons dan moest volgen.

Hier werd natuurlijk alles gedrenkt wat dorst had. Daarbij rustten wij en onze dieren zodanig uit dat we van hen konden vergen tot vanavond op de been te zijn. Van daaraf voerde de weg eerst door steppenland waarin maar zelden een woning stond. Toen de steppe echter grazige weiden werden, waaraan zich langzamerhand steeds meer akkers aansloten, vermeerderden zich de huizen en de hutten. We

troffen zelfs al dorpskernen aan en daar was het natuurlijk onmogelijk als geheel verder te marcheren; we moesten uiteengaan. We hadden het plan de stad niet van één kant maar van twee tegenoverliggende kanten aan te vallen, namelijk tegelijkertijd vanuit het zuiden en het noorden. We deelden ons dus op. De Sjech el Beled van El Hadd sloeg met zijn ruiters een noordelijke richting in om daar vóór alles de verbinding van de 'Panter' met de stad door te snijden en dan op een tijdstip dat vastgesteld werd, van het noorden uit de straten binnen te dringen en bij het slot ons te ontmoeten die van het zuiden kwamen.

Van nu af aan vermeerderden zich de woonplaatsen, de dorpen. Waar men ons zag, was men verbaasd of zelfs geschrokken. In het laatste geval sloeg men zelfs op de vlucht. Hoe verder van de hoofdstad verwijderd, des te minder had men zich om de politiek bekommerd en direct aan de opstand deelgenomen. Maar hoe dichter bij we kwamen, des te onzekerder voelde men zich zodra men ons zag, en des te vaker haastte men zich voor onze ogen te verdwijnen. Een reden hiervoor lag waarschijnlijk in het feit dat ruiters zoals die van Halihm hier een geheel onbekende verschijning waren. Hun strakke, ruitvormig gevlochten leren tenues leken op blauwstalen harnassen. Helmen zoals zij die droegen, hadden ze hier nog nooit gehad, en ook paarden van het ras en de kleur waarop ze reden, waren in Ardistan nooit gezien.

Eenmaal gebeurde het echter dat men niet voor ons vluchtte maar ons integendeel tegemoet kwam. Dat was laat in de tweede middag, ongeveer zes uur rijden van de stad vandaan, op een vlakte die door een enkele, hoge, torenachtige rots beheerst werd, waar men ons zelfs scheen te hebben verwacht. Want daar boven waren er mensen die, zodra ze ons zagen aankomen, snel naar beneden klommen en zich naar ons toe haastten. Toen de eerste van hen ons bereikte, herkende ik in hem de misdienaar van onze oude, goede, eerbiedwaardige Basj Nasrani, de christelijke hogepriester. De anderen waren ambachtslieden die met de kerst mee hadden gewerkt aan onze kerstboomversiering. De eerste riep ons, nog voor hij ons bereikt had, vreugdevol toe: "God zij geprezen dat jullie juist deze weg hebben gereden waar wij gewacht hebben! In elk geval konden jullie niet onopgemerkt blijven omdat ook de andere wegen bezet zijn."
"Door vrienden?" vroeg de Mir.
"Ja, alleen door vrienden. De vijanden weten er niets van omdat we dit in het geheim doen."
"Wie heeft dat bevolen?"
"Mijn vrome, eerbiedwaardige heer, de Basj Nasrani. Hij wist dat jullie zouden komen. Zijn wens is dat jullie, nog voordat jullie de stad bereiken, hoort hoe het ervoor staat. Daarom heeft hij wachtposten uitgezet. Ik verzoek je af te stijgen en uit te rusten. De plek is daarvoor geschikt als geen andere. Hij is afgelegen en niemand kan jullie zien."
"Waarom afstijgen en blijven? Wij willen verder."
"Dat moeten jullie ook maar niet meteen. Jullie willen vast nog verder rijden, tot het donker geworden is om dan je kamp op te slaan tot morgenvroeg?"
"Inderdaad."
"Dat gaat niet; dat zou niet goed zijn. Dan zouden jullie pas rond de middag daar zijn; de juiste tijd is echter morgenvroeg als het dag geworden is."
"Waarom?"
"Omdat de samenzwering het zo besloten heeft."
"Welke samenzwering?"
"Je hoeft niet te schrikken; ik bedoel niet de mohammedaanse samenzwering maar de christelijke. De mohammedanen en lamaïsten hebben tegen jou samengezworen om je af te zetten; toen hebben alle christenen samengezworen tegen de 'Panter' om jou weer in ere te herstellen. Alle christenen uit de stad en alle christenen van het gehele land zijn bereid, na een bepaald teken als met een enkele slag voor jouw op te treden, maar zonder bloedvergieten of andere daden die verboden zijn. We hebben het zo geheim gehouden dat geen mens het vermoedt die we niet vertrouwen. Maar we weten dat eigenlijk alleen het gepeupel achter de 'Panter' staat, zowel het lage als ook het voorname gepeupel dat zich door het oproer tegen jou wil verrijken. Wij zijn ervan overtuigd dat alle mohammedanen en lamagelovigen die niet tot dit gepeupel behoren, ons bij zullen staan zodra we met ons werk beginnen. Met het kerstfeest heb je niet alleen alle christelijke, maar ook duizenden andere harten veroverd. En toen men hoorde dat je naar de 'Stad van de doden' gelokt was om daar ellendig te versmachten, kregen ook alle onbedorven mensen medelijden met je. Toen verbreidde zich het bericht dat de heerseres met haar kinderen naar je gevlucht was om daar met je te sterven; ook dat heeft veel van jouw vijanden veranderd in vrienden. Ik durf je gerust te zeggen dat je voor ontelbaren welkom bent als je morgen vroeg je intocht doet in Ard."

De man sprak met geestdrift; hij ging er helemaal in op. De lippen van de Mir trilden; zijn ogen vulden zich met tranen die hij niet kon tegenhouden. Hij moest deze ontroering eerst de baas worden voor het hem mogelijk was te antwoorden.
"Morgenvroeg dus?" vroeg hij. "Hoe konden jullie dat zo precies weten? Als jullie al geloofd hebben dat ik de ondergang in de 'Stad van de doden' ontlopen zou, dan was het toch ook zeker onmogelijk mijn terugkeer tot op het uur te vast te stellen!"
"Wel op het uur, ja, maar niet op de dag! Of je nu vandaag of morgen of overmorgen komt, is hetzelfde maar de intocht wordt in elk geval vroeg gehouden, onder het gelui van klokken als de zon boven de oostelijke bergen opkomt om onze eigen Mir die we niet kwijt willen, te begroeten."
Nogmaals streed de heerser met zijn ontroering en daarom vroeg ik in zijn plaats: "Wie heeft dat bevolen?"

"De Mir van Dsjinnistan," antwoordde de misdienaar.
Toen riep de heerser ondanks zijn ontroering snel en luid: "Wie? Wie? De Mir van Dsjinnistan? Hoe weet je dat?"
"Van de Basj Nasrani."
"Hebben jullie contact met hem?"
"O, al sinds lange, lange tijd! Hij houdt van hem en vereert hem weergaloos. Hij doet niets belangrijks zonder zich eerst tot deze heer te wenden die de beste vriend is die je hebt, zo wijd als je land en de aarde zich uitstrekt. Het idee van de samenzwering tegen de 'Panter' komt eigenlijk niet van ons maar van de Mir van Dsjinnistan! Hij zegt dat hij geen andere heerser over Ardistan wil dan jou alleen – jij bent de juiste!"

Er was strijd te zien op het gezicht van de Mir. Hij richtte zijn blik in de verte, starend en schijnbaar uitdrukkingsloos. In werkelijkheid keek hij in zijn binnenste. Toen week de starheid. Een matte, bijna verlegen glimlach verscheen, en hij richtte zich tot Abd el Fadl, Merhameh, mij en Halef met de woorden: "Hebben jullie het gehoord? Mijn hoogste priester gehoorzaamt niet mij maar hem die ik voor mijn grootste en onverbiddelijkste vijand gehouden heb! En hij heeft gelijk, helemaal gelijk! Want deze vermeende vijand heeft nooit iets anders dan alleen mijn geluk en het geluk van mijn volk gewild. Ik was een dwaas, een zin- en gedachteloos gedrocht, en word nu door zijn edelmoedigheid veel strenger en veel zwaarder bestraft dan wanneer hij mij en mijn legers door zijn troepen gewelddadig neer zou slaan. Dat moet een les voor me zijn zolang als ik zal leven!"
"Dat is het niet alleen voor jou maar ook voor allen die na jou komen," maande de anders zo stille vorst van Halihm op bijna smekende toon. "Denk aan de 'Dsjemma van de doden en de levenden'. En denk aan wat je voor jezelf en alle toekomstigen van je huis beloofd hebt!"
"Ik denk eraan, steeds, elk ogenblik dat ik met open ogen leef. Nooit meer zal ik dat tafereel en die belofte vergeten - nooit, nooit meer, nooit!"
Hij steeg van zijn paard en vervolgde: "Gehoorzamen we dus de Mir van Dsjinnistan! Laten we hier blijven en ons kamp opslaan! Wij zullen gehoorzaam zijn!"

Dat was geen ironie of sarcasme of zelfs hoon maar oprechte zelfoverwinning. Hij vermoedde niet hoe zeer hij ons door deze deemoedigheid die voor ons zielengrootheid was, imponeerde! Halef die meer voor praktische dan voor psychologische overweging geschikt was, informeerde zodra hij uit het zadel gesprongen was direct bij de misdienaar: "Vertel me eens: waarom moeten we juist hier ons kamp opslaan en juist hier wachten? Waarom niet ergens anders?"
"Omdat ze afgelegen ligt en jullie hier dus beter verborgen zijn dan ergens anders," luidde het antwoord. "En omdat dit de vastgestelde plaats is die vanuit de stad en de andere stations steeds in de gaten wordt gehouden."
"Wat voor stations?"
"Voor het spreken in de verte. Zodra het donker is geworden, melden wij aan de hogepriester in de stad dat jullie hier zijn aangekomen. Het is zijn wens dat jullie tot middernacht wachten om zijn antwoord te krijgen. Op het ogenblik namelijk dat hij ons teken krijgt, zal onze revolutie beginnen die alleen daaruit bestaat dat wij alle belangrijke personen en ambtenaren die het met de 'Panter' houden, eenvoudig opsluiten. De politie die je voor de kerst hebt opgericht, bestaat nog steeds en werd behoorlijk uitgebreid. Zij zijn het die in het geheim de voorbereidingen getroffen hebben. De stad zal als zogenaamde residentie van de nieuwe Mir gaan slapen en zal morgen als de echte residentie van de oude Mir ontwaken. Ze zal zich weliswaar in de ogen wrijven maar dan, zo hopen wij, deze net zo snelle als vredige verandering haar meer of minder rustige of vreugdevolle toestemming geven."
"En de Basj Islami? Is hij werkelijk de opperbevelhebber van de stad?"
"Ja. Maar hij zal de eerste zijn die gearresteerd wordt."
"Hoe staat het met het slot?"
"Net zo als eerst. De 'Panter' heeft het niet gewaagd het te betreden of er iets te veranderen. De trouwe Ussulgarde heeft het tot dit moment bezet en heeft elke aanval met de wapens afgeslagen. De 'Panter' had geen tijd om hen met geweld te verwijderen. Waarschijnlijk heeft nu de Basj Islami de opdracht dit met list te doen."
"Deze mensen zijn van een uitzonderlijke, waanzinnige onvoorzichtigheid!" riep de Mir uit. "Wat ik eerst voor bloedernstig, voor een echte revolutie, voor een ingrijpende omwenteling hield van al het bestaande, komt me nu bijna voor als een flauwe grap, als het springen in de lucht door een groep apen. Ik ben bang dat we het morgen walgelijk vinden! De eerste met wie ik wil spreken, is de Basj Islami. De brief waarin de 'Panter' de prinses van Halihm begeert, zal sneller, zekerder en dieper op hem inwerken dan al het andere. Bevindt zich het station, van waaruit jullie je tekens geven, daarboven op de rots?"
"Ja," antwoordde de misdienaar, tot wie deze vraag gericht was. - "Wil je dat ik deze aan je laat zien?"
"Later. Voorlopig dank ik je!"
Hij gaf hem een hand. Dat was voor de bescheiden, trouwe man een groter loon dan elke andere gebruikelijke gift.

De plek waar we stopten, was groot en met fris, voedzaam gras begroeid. Een smal maar rijk gevuld water slingerde zich hierover heen. Dat was een goede weide- en rustplaats voor onze paarden. We gunden hun deze rust en ontspanning graag omdat we, om de stad in één rit te bereiken, nog zes hele uren moesten rijden.
Toen het donker begon te worden, lieten we ons naar boven op de rots brengen die de misdienaar als telegraafstation aangeduid had. Men had daarboven een weidse rondblik. Het apparaat dat hij ons liet zien, bestond uit een in de grond geslagen paal en een aantal raketten die elk, al naar gelang wat er

daarmee verteld moest worden, een andere vulling had. De schemering is in die omstreken heel kort. We hoefden er dus niet lang op te wachten tot het volledig donker geworden was. Daar vuurde men de eerste raket af. Er was geen tweede nodig. Ard lag van ons uit gezien precies in het oosten. Terwijl we in deze richting keken, zagen we al na nauwelijks een minuut een precies dezelfde vuurstraal opstijgen. Men had heel goed opgelet. Weer een minuut later bemerkten we een volgende vuurbundel, maar op een zo grote afstand dat deze voor ons erg klein leek en alleen door ons herkend kon worden omdat we deze richting goed in de gaten hielden. De boodschap ging dus verder.

"Over een kwartier weet de Basj Nasrani dat jullie hier zijn aangekomen," zei de misdienaar. "Een kwartier later is de Basj Islami al gevangen. Een uur voor middernacht zal men ons laten weten of je verder kunt rijden of niet."
"Verder rijden? Of niet?" vroeg de Mir. "We zullen in alle gevallen verder rijden. Opent de stad zich niet voor mij op jullie manier, dan zullen we hem dwingen zich op onze manier te openen! Jullie letten hierboven dus heel scherp op?"
"Ja. Er kan ons geen teken ontgaan dat ons gegeven wordt."
"Dan kunnen we rustig gaan slapen?"
"Ja. – We zullen jullie wekken zodra de tijd gekomen is."

We gingen dus weer naar beneden, aten ons avondbrood en gingen toen liggen. Of de Mir zo 'rustig' sliep als hij gezegd had weet ik niet maar dat ik het weet ik heel zeker. Ik had een zeer groot vertrouwen in de eigenaardige, bijna kinderlijk aandoende 'tegenrevolutie' van de kranige hogepriester, en zelfs als deze niet helemaal gelukt zou zijn, bezaten we toch nog ons talrijke leger, mensen genoeg dus om de tegenstanders onze wil op te leggen. Er waren dus geen zorgen die me van mijn slaap hadden kunnen beroven, en ik werd eerst wakker toen ik door Halef die naast me gelegen had, werd gewekt.
"Sta op, Sihdi!" zei hij. "Het teken is gekomen."
"Welk?" vroeg ik.
"Dat weet ik nog niet. Maar de mensen boven op de rots jubelden toen het kwam. Het moet dus een goed teken zijn. Kijk, ze antwoorden al!"

De misdienaar liet drie raketten achter elkaar opstijgen en riep ons toen toe: "Word wakker! Sta op! We hebben gewonnen! Alles is goed, zeer goed gegaan, ja, zelfs beter dan we gedacht hadden."
We volgden zijn oproep, drenkten de paarden en braken toen op. Hij kreeg een reservepaard om als gids met ons mee te rijden. Zijn metgezellen echter gingen via andere wegen naar de stad, in de nabijheid waarvan we kwamen toen het helder worden van de morgen het opgaan van de zon aankondigde.

Toen ik met Halef Ard voor de eerste keer voor ons zag liggen, waren we uit het zuiden gekomen. Vandaag kwamen we uit het westen. We bevonden ons dus aan de andere kant van de stad, toch was het terrein precies hetzelfde. We reden een hoogte op en hadden toen de stad net als toen voor ons liggen. Maar iets was toch anders, heel anders. Op deze hoogte was namelijk een grote, mensenmenigte verzameld die de Mir met luid gejubel verwelkomde. Ondanks deze menigte was de brede hoofdstraat die van daar naar beneden voerde, helemaal vrij en open, hoewel aan beide kanten omlijst door het publiek dat daar schouder aan schouder stond. En op deze vrije ingang van de straat stonden de officieren van de slotwacht en de uitgelezen christelijke ambtenaren en afgevaardigden van de residentiegemeente, met aan hun hoofd de eerbiedwaardige Basj Nasrani op een wit, kostbaar getuigd muildier om zich aan het hoofd van de optocht te stellen.

De hogepriester reed toen we op deze plek verschenen, naar de Mir toe en heette hem met luide, blije, ver-klinkende woorden welkom. De heerser liet het hoofd deemoedig zinken om de hand van de geestelijke een-, twee-, zelfs drie maal te kussen. Op dit ogenblik steeg de zon heel plotseling als met een snelle, vrolijke sprong vanachter de tegenoverliggende bergen omhoog; miljoenen en nog eens miljoenen gouden stralen overstroomden de stad; het volk brak uit in steeds luider klinkende jubel, en vanaf de hoge Dom klonk het gelui van de klokken. De Mir huilde; Abd el Fadl huilde, Merhameh huilde; Halef huilde, en ik - nou, ik - - - huilde ook! Ook in de ogen van de hogepriester stonden tranen maar op zijn milde, knappe gezicht glansde een zonnig, vreugdevol schitteren, de eerste maar stellige profetische schemer van een nieuwe, gelukkige tijd.

De stoet zette zich in beweging. Voor hem uit ging het gejubel van de met vreugdevolle hoop gevulde mensenharten. Daarboven zweefde, deinde en golfde de eerder geklonken zegen van het geloof in God. En achter de witte en goudkleurig schijnende troepen van de pantserruiters schudden duizenden en nog eens duizenden elkaar de hand, zonder zich af te vragen welke politieke kleur ze eergisteren en gisteren hadden gehad en hoe het gekomen was dat naar hem die nog tot voor kort zo gehaat en gevreesd was, vandaag een zo algemene en hartelijke liefde toestroomde. Men nam genoegen met een gedachte die iedereen, iedereen beheerste: hij was weer thuis – weer thuis!

Hoofdstuk 7 - De slag bij de Dsjebel Allah

De intocht van de Mir was voorbij. Niets maar dan ook niets had hem gestoord, hoewel we op zijn minst met sporadische uitdrukkingen of uitbarstingen van ontevredenheid of van haat rekening hadden gehouden. Wat bizar: er was revolutie geweest; men had de heerser afgezet en een andere laten aantreden en toch vonden we in het slot alles nog zoals toen we het verlaten hadden. De hoek van mijn tapijt was nog net zo omgeslagen en de waterbak van mijn honden stond nog op precies dezelfde plek als op het ogenblik dat ik weggegaan was. De Mir merkte precies hetzelfde op. Men had de indruk alsof er tijdens onze afwezigheid helemaal niets onregelmatigs of buitengewoons gebeurd was.

Zoals hier in het slot was het helaas daar buiten niet. Hier had de lijfgarde ervoor gezorgd dat niemand het gewaagd had ergens aan te komen. Maar gelukkig was er ook buiten iemand geweest die met wijze, verstandige in- en vooruitzicht ervoor gezorgd had de verwikkelingen zo'n richting te geven dat ze slechts van korte duur waren en geen moeilijk te ontwarren knopen hadden achtergelaten. Deze man was de hogepriester. De Mir had heel veel aan hem te danken. Daarom benoemde hij hem ondanks zijn geestelijke waardigheid ook tot opperbevelhebber van de stad, net zo als de 'Panter' dat met de Basj Islami gedaan had.

Deze laatste was tot gisteravond de hoogste man van de residentie geweest; hij had geloofd dit ook in de toekomst te kunnen zijn, want hij zag de 'Panter' slechts als een marionet maar nu was hij in een diepe kelder van het slot opgesloten en werd hij opgehaald om te worden verhoord. Men had hem te midden van zijn familie weggehaald en al zijn vragen onbeantwoord gelaten. Hij had er dus geen vermoeden van dat de uitvoering van zijn plannen een voor hem zo rampzalige wending genomen had. Het was de wens van de Mir dat ik bij dit onderhoud aanwezig zou zijn en dat indien, mogelijk, Halef het woord zou doen. Hij had een welgevallen gekregen in de manier waarop de kleine Hadsji personen die hij niet mocht, pleegde af te schepen, en hij meende dat juist de Basj Islami zo’n afwikkeling te gunnen was. Daar was Halef ongelooflijk trots op.

De Basj Nasrani was niet aanwezig. Hij had met welgemeende fijngevoeligheid geweigerd als 'hoogste christen' van het land bij de vernedering van de 'hoogste mohammedaan' aanwezig te zijn. Maar Abd el Fadl moest er bij zijn, net zoals de door de 'Panter' van majoor tot kolonel bevorderde officier, die echter voorlopig in een zijkamer moest wachten.

De samenzweerder werd door twee reusachtige Ussul naar binnen gebracht, die zich niet verwijderden maar aan zijn linker- en rechterkant bleven staan. Hij kwam binnen met opgeheven hoofd en met een gezichtsuitdrukking waaraan men meteen kon zien dat hij zich trots zou verzetten en rekenschap zou vragen. Dat duurde echter maar een ogenblik, want zodra hij ons zag, schrok hij over zoiets ongelooflijks en zonk toen in elkaar alsof hij plotseling iemand anders geworden was. Zijn schrik moest uitzonderlijk groot zijn, want hij zag er in één klap uit alsof hij in deze halve minuut tien jaar ouder geworden was en helemaal geen ruggengraat, geen lichaamssteun meer had. Zijn ogen lagen diep in zijn kassen en zijn wangen waren ingevallen. Hij greep, naar steun zoekend, met beide handen om zich heen en boog de knie om vanwege het gevoel van de over hem komende zwakte op de vloer te gaan zitten, maar werd door de beide snel toegrijpende wachters gedwongen te blijven staan. Ik heb hem als en fanatiek en kwezelachtig, in de grond echter ook welwillend en rechtvaardig afgeschilderd. Deze beide laatste eigenschappen waren het geweest die me deden besluiten zo op de Mir in te werken dat hij hem zou laten gaan. Overigens moest voor hem als een rechtvaardig man zijn huidige situatie dubbel pijnlijk zijn.

En nu moet ik tot eer van mijn kleine Halef zeggen dat zijn voornemens deze man zo mogelijk meedogenloos te kwellen net zo snel in hem bezweken als hij hem voor zich zag bezwijken. Hij schudde het hoofd en riep uit: "Allah bescherme me voor het ongeluk net zo’n zielig figuur te worden zoals deze hoogste van alle sjacheraars en zondaars in Ardistan! Ik wilde hem vernederen, hij doet dit echter zelf! Ik wilde van zijn kwellingen genieten maar wie kan zich vermaken over de aanblik van zulke krachteloosheid! Ik wilde hem met bewijzen verpletteren; hij beeft echter al zonder bewijs met al zijn ledematen! Daarom vraag ik toestemming het zo kort mogelijk met hem te maken. Het is noch voor jullie noch voor mij een eer met al onze vereende krachten een mens te willen neerslaan die van louter angst vanzelf in elkaar stort. Ik denk dat een kleine duw al genoeg is om hem helemaal te laten omvallen en deze duw wil ik hem nu geven."
Hij nam de brief van de 'Panter' die voor de Mir op de tafel lag, reikte hem de Basj Islami aan en zei: "Kom hier en lees!"

De hoogste van de muzelmannen kwam met langzame stappen op ons toe, nam het schrijven, opende het en begon te lezen. Zijn ogen werden groter en groter; het bloed week uit zijn gezicht; hij deed een stap achteruit en wankelde, wankelde zichtbaar voor onze ogen alsof hij zou omvallen. Maar niet alleen hij wankelde maar wij wankelden ook; wij wankelden mee. De bodem bewoog zich onder onze voeten. Een bevend rollen ging door het slot en ook door onze lichamen. We voelden het tot in onze vingertoppen. Een zonderlinge, zachte maar uiterst beangstigende toon die klonk als een ver verwijderde, blazende windstoot, ging door alle muren.
"Een aardbeving!" riep de Mir, terwijl hij van zijn zitplaats opsprong.
"Een aardbeving! Allah bescherme ons!" stemde Halef in en greep naar mijn arm.

Juist op dit ogenblik werd van buiten af het gordijn teruggeslagen en we zagen de Sjech el Beled van El Hadd die in de deuropening staan blijvend eruit zag als een door meesterhand gemaakte afbeelding in een helder uitkomende lijst. Zijn gezicht was bedekt; ook sprak en groette hij niet; maar hij gaf ons allemaal die hem zagen, met de hand een teken zo te doen als of er niets aan de hand was. Eén zag hem echter niet, namelijk de Basj Islami die met zijn rug naar de deur stond. Hij had zijn handen opgeheven als iemand die ontzettend geschrokken is, en riep precies op het ogenblik, waarop de Sjech el Beled ons wenkte: "Een!"

Wat hij met dit woord wilde zeggen, wisten we niet. Hij stond daar met opgeheven handen en met zijn hoofd zijwaarts gericht alsof hij luisterde. Waarnaar? Wij luisterden onwillekeurig mee. Toen was het plotseling alsof we op water stonden dat licht stromend van de ene naar de andere kant bewoog. We pakten elkaar beet om aan elkaar steun te hebben. Toen was het alsof we ons op een niet geveerde ladderwagen bevonden die, door galopperende paarden getrokken, over slechte, niet onderhouden wegen ratelt, maar slechts voor een ogenblik. Als het langer had geduurd, waren we verloren geweest; alles zou zijn ingestort.

"Twee!" riep de Basj Islami met de uitdrukking van ontzetting.
Hij zonk op zijn knie maar bleef zijn luisterende houding houden. Een scherp gesis en geknars kwam van ver op ons af en ging onder ons door en aan ons voorbij, waarop we het gevoel hadden alsof de aarde een diepe diepe zucht van verlichting en bevrijding slaakte maar die ons bijna allemaal tegen de grond wierp. Alleen de Sjech el Beled stond vast en onbeweeglijk alsof het sidderen en beven van de aarde voor hem iets heel gewoons was.

"Drie schokken" riep de Basj Islami, terwijl hij weer opsprong. "Nu is het gevaar geweken, de kleine, de kleine! Maar nog niet de grote, de grote die nog niemand ziet, die alleen door hem voorzien wordt die het weten! Sinds drie manen sproeien de vulkanen van Dsjinnistan; sinds drie manen smelten de eeuwige sneeuw en de gletsjers naar het dal, en na deze drie manen gaat er drie maal een beven door de aarde om de mensen voor te bereiden op wat er gaat komen! Dat is de sage, de sage! Van de teruggekeerde rivier! Van het zich steeds na honderd jaar openende paradijs! Van de vraag van de aarts-engel of er eindelijk vrede is! Van het verschijnen van de engel onder de mensen! Van de terugkeer van de rivier! En van de hernieuwde aankomst van God in Ardistan en Ard!"
Zijn wangen waren rood geworden en zijn ogen fonkelden. Was het de blik van een waanzinnige of van een bezielde waarmee hij ons nu aankeek, de een na de ander?

"Jullie weten niet wat ik weet," vervolgde hij. "Jullie die ik voor vernietigd hield, zijn gered, zijn hier verzameld om recht over mij te spreken. Ik ben in jullie handen maar niet door jullie macht, maar door een hogere die ik moet gehoorzamen. Ik ben bereid me naar jullie te voegen en voor wat ik gedaan heb te sterven; maar ik verzoek jullie mij antwoord te geven op wat ik jullie vraag. Jullie waren in de 'Stad van de doden'. Is de rivier daar nog droog?"
"Nee," antwoordde de Mir. "Hij heeft water gekregen, veel water. Hij stroomt reeds!"
"Omdat jullie uit het kanaal ontkomen zijn, moeten jullie de deuren kennen. Waren jullie soms bij het Maha-Lama-meer?"
"Ja."
"Soms ook in de 'Dsjemma van de doden en de levenden'?"
"Ja."

De hoogste van de moslims zweeg een tijdje. Hij kijk vertwijfeld naar de grond en bewoog zijn handen alsof een innerlijke drang hem wilde dwingen ze te wringen. Toen wendde hij zich tot Abd el Fadl die nu het blauwe tenue droeg van zijn lansiers. Hij was net zoals Merhameh ’s ochtends bij ons vertrek uit de ‘Stad van de doden’ in deze kleding verschenen, en deze scheen de ogen van de Basj Islami in het bijzonder aan te trekken. Hij vroeg hem: "Jij bent Abd el Fadl die met zijn dochter Merhameh in de kerstviering van de christenen de stemmen van de 'Goedheid' en de 'Barmhartigheid' hebben laten klinken?"
"Ja," antwoordde de gevraagde.
"En ben je soms de vorst van Halihm?"
"Dat ben ik."
"Allah, Allah! Wat een ramp! Wie had dat gedacht! Jullie hebben gezien dat ik schrok toen ik hier deze kamer binnenkwam. Ik schrok van jullie die ik voor dood hield. Maar ik schrok nog meer van de komst van de Halihm toen ik hen zag, omdat hij mij direct het hele noodlot liet vermoeden waaraan wij, 'die zich met het zwaard verzetten' zoals onze Islam zegt, overgeleverd zijn. Ik verzoek je mij te zeggen: Zijn jouw lansiers soms ook hier?"
"Ze zijn hier. De Mir van Ardistan is met hen binnengetrokken, bij de klank van de klokken, door het gejubel van zijn volk begroet."
"Masjallah! Zijn soms ook de Ussul en de Tsjoban al gered? – het hele leger van de Dsjirbani?"
"Ja."
"Dan wee ons! Dan hoeven alleen nog de lansiers van El Hadd en Dsjinnistan te verschijnen, dan - - -"

Hij werd onderbroken: "Ze zijn er!" klonk het bij de deur.
Hij draaide zich om. Hij zag de Sjech. De uitwerking was buitengewoon. Een luide, bijna oorverdovende schreeuw uitstotend, strompelde hij naar de muur, leunde er tegen en riep: "Dat is de 'Eed van Dsjinnistan', de 'Eed van Dsjinnistan' die niemand weerstaat! Wie ben je die jezelf zo verhult? Ben jij de Sjech el Beled van El Hadd? Ben jij de Mir van Dsjinnistan? Of ben je beide? Waar zijn je troepen?"

"Mijn troepen zijn overal waar hulp nodig is," klonk het uit de mond van de Sjech el Beled, terwijl hij vanuit de deuropening langzaam de kamer binnentrad. "Vandaag zijn ze bij hem die jij verraden hebt. Morgen zullen ze zich aan de klauwen van de 'Panter' vasthechten en hem opjagen tot hij bezwijkt."
"Dan is hij verloren!" riep de Basj Islami. "En hij had toch juist op de Mir van Dsjinnistan vertrouwd!"
"Op hem? Wat een waanzin! Hoe kon hij dat wagen?"
"De Mir van Ardistan had de Mir van Dsjinnistan de oorlog verklaard en deze stuurde meteen zijn legers de grens over. Dat kon alleen maar tegen de Mir van Ardistan zijn, en we hoopten dus in de heerser van Dsjinnistan een bondgenoot te vinden."
"En als hij jullie niet terwille was, wat dan?"
"Dan was het ons plan hem als vijand te zien en hem eenvoudig neer te slaan."
"Als vijand zien! Neerslaan! Hem!"

Het was een heel eigenaardige, lachende en toch ook klagende toon waarop de Sjech el Beled dit zei. Toen vervolgde hij: "Jullie dwazen! Omdat jullie zo zwak en kortzichtig zijn, vijandschap met vijandschap te beantwoorden, denken jullie dat de Mir van Dsjinnistan dat ook moet doen. Ik zeg jullie: zijn gedachten zijn niet jullie gedachten en zijn wegen zijn niet jullie wegen! Zijn overwinningen naderen jullie op de vleugels van de liefde, niet op de vlerken van de haat en het geweld. Hij zond zijn troepen de grens over om de vijand te beschermen en niet om hem te vernietigen. Hij wil niet door de nederlaag maar door de overwinning van zijn tegenstander winnen. Dat leren jullie van hem als je ernaar streeft niet meer geweldmensen te zijn maar edelmensen! Alleen de nederigheid, waarvan ruwheid verliest, het dier in de mens, het beest, de 'Panter' die tegen zijn eigen broer strijd en elk uur op de loer ligt om zijn weldoeners af te slachten!"

"Heel juist, heel juist!" stemde de Basj Islami in. "Hij is de vijand van zijn eigen broer en zijn eigen vader! Hij sloop om de Mir van Ardistan heen die hem alleen maar liefde gaf en sprong toen op hem af om hem af te slachten. En net zo besloop hij mij. Hij beloofde mijn kind tot heerseres te maken en wij geloofden hem. Maar hij wilde trouwen met de prinses van Halihm. Ons had hij later willen laten vallen en laten verdwijnen, zoals de Mir in de ‘Stad van de doden’ verdwijnen moest! Ik wil niets meer met hem te maken hebben, helemaal niets!"
"Dacht je soms zo je straf te ontlopen?" vroeg de Sjech el Beled.
"Nee. Daaraan dacht ik niet. Ik ben verontwaardigd over zijn verraad en zijn schurkenstreken, en ik zeg alleen wat deze verontwaardiging mij zegt. Er is geen berekening bij. Ik ben jullie gevangene en ik ken het lot dat me wacht. Eenmaal heeft de Mir me laten gaan; de tweede keer zal hij dat niet weer doen, want ik heb het hem slecht vergolden. Maar ondanks dat spreek ik een verzoek uit, niet om mij maar om jullie. Het mag waanzinnig klinken maar is even goed overdacht als gemotiveerd."
"Spreek het uit!" nodigde de Mir hem uit.
"Ik ben de hoogste van de mohammedaanse geestelijkheid, dus wat men in andere landen de 'Sjeik ul Islam' noemt. Wat ik beveel en wat ik doe, geldt voor iedereen die onder mij staat. Ik heb de opstand tegen de heerser bevolen; ik kan hem ook weer afblazen, en ik ben bereid dit onmiddellijk te doen. Geef me pen en papier om de verordeningen voor mijn hoofdambtenaren te schrijven, die ze dan ogenblikkelijk zullen verbreiden! En laat mijn zegel halen waardoor deze documenten geldigheid krijgen! Willen jullie dat?"
"Wat je vraagt is alleen maar goed te keuren," antwoordde de Mir. "Maar volgens de huidige wetgeving geldt wat enkel geschreven staat ondanks alle zegels niet als het niet openbaar, persoonlijk en mondeling in de eerste moskee van het land wordt verkondigd en bekrachtigd. En deze staat hier in Ard."

"Dat is het wat ik je wil verzoeken. En dat bedoelde ik toen ik zei dat dit verzoek waanzinnig klinkt. Laat de gebedsplanken klinken; roep de gelovigen naar de moskee, en breng me dan naar binnen zodat ik tot hen kan spreken en tegen alle moslims kan zeggen dat de 'Panter' een bedrieger en verrader is en dat de voormalige Mir de ware, door Allah gewenste heerser is! Maar ik weet dat ik deze wens tevergeefs uitspreek. Je kunt hem mij niet toestaan."
"Je bent gevangene en moet als het je toegestaan wordt daarbij gevangene blijven," zei de Sjech el Beled.
"Ik ben ertoe bereid. Breng me naar mijn kerker terug en laat me daar de verordeningen schrijven. En breng me dan met gebonden handen naar de moskee en op de kansel. Ik zal zeggen wat ik moet zeggen en dan in de gevangenis terugkeren, zonder te weigeren!"
"Wat zeg jij daarvan?" vroeg de Sjech aan de Mir. "Wat ga je hierover beslissen?"
Deze stond aan het raam en keek naar buiten naar het westen. Hij antwoordde niet meteen maar eerst na een poosje, terwijl hij met zijn hand in deze richting wees: "Daar loopt de weg naar de 'Stad van de doden'. Daar denk ik nu aan en aan alles wat ik daar beloofd heb. Ik zal woord houden; ja, ik zal woord houden!"

Hij draaide zich om naar de Basj Islami en sprak verder: "Je zult niet gevangen zijn maar vrij, helemaal vrij, tot vanavond. Je zult niet in je kerker schrijven maar thuis in je eigen huis, bij je kind dat zo erg bedrogen is. En je zult aan het hoofd van de geestelijkheid als vrij man naar de moskee kunnen gaan en de gelovigen kunnen toespreken. De waardigheid van je ambt verlangt het zo. Geen mens, geen politie, geen wachter zal je daarbij in de gaten houden. Maar precies drie uur voor middernacht kom je hier weer terug om je bij mij te melden en in je gevangenis terug te keren. Je kunt gaan!"

Toen trad de Sjech el Beled met enige snelle schreden op hem toe, pakte zijn hand en zei: "Dat - dat had ik verwacht. Dank je wel! En nog vele, vele anderen zullen je dankbaar zijn!"

De Basj Islami stond stil en onbeweeglijk alsof hij verstijfd was, zo verrast was hij. Toen - - - ging hij niet, nee, maar hij schoot of vloog letterlijk naar hem toe, knielde voor hem neer, kuste zijn beide handen en riep geestdriftig uit: "Hamdulillah, hamdulillah! Geprezen zij Allah die me nu plotseling de ogen geopend heeft en me heeft laten zien hoe blind ik tot nu toe was! Ik zie vandaag voor het eerst wie, hoe en wat je bent. Ik klaag jou niet meer aan maar mezelf en ons, ons allen. Wij waren slaven, slaven van onze fouten en aangeleerde vooroordelen; jij bent echter een heerser die alleen onderdanen die vrije mannen zijn, geen knechten, tevreden en gelukkig kunt maken. Daarom heb je ons veracht. Ik neem je goedheid en je genade aan en ga nu om in jouw geest en voor jouw welzijn te handelen en dan in gevangenschap terug te keren. Ik zou de taak die ik me vandaag heb gesteld, beter kunnen doen als ik wist wat er in de 'Stad van de doden' gebeurd is zolang jullie je daar bevonden. Maar dat mag ik zeker niet horen?"

"We hebben niets te verzwijgen," antwoordde de Mir. "De Dsjirbani die hier morgen op z'n laatst zal aankomen, heeft bij zijn vertrek van daar het Maha-Lama-meer weer afgesloten en in de citadel een bezetting achtergelaten. De trouwe bronwachter werd voorlopig tot stroommeester benoemd; hij heeft regelmatig te berichten over de stand van het water. Wat je over daar wilt weten, kan iedereen je vertellen die daar met ons geweest is. Het beste kan echter onze Hadsji Halef Omar, de sjeik van de Haddedihn, je hierover vertellen die getuige van alles is geweest wat er is gebeurd. Ik hoop dat hij het wil doen als je hem uitnodigt je gast te zijn en met je mee te gaan om je over alles in te lichten. En er is nog een tweede die in staat is je vragen te beantwoorden. Je kent hem al. Hier heb je hem, neem hem mee!"

Hij ging naar de deur van de zijkamer, schoof het gordijn terug en wenkte de kolonel binnen te komen. De Basj Islami kende hem inderdaad en wel heel goed. Maar hij werd helemaal niet verlegen maar hij was integendeel heel blij juist deze vroegere vertrouweling van de 'Panter' als zegsman toegewezen te krijgen. De Mir bewees door de keuze van deze officier en van Hadsji Halef zijn gave voor diplomatie. Niemand kon zo geschikt zijn als deze beiden om in de geest van de Mir op de Basj Islami in te werken, en vooral Halef verheugde zich erover dat de keus op hem gevallen was.
"Ja, ik ga mee," zei hij; "ik ga heel graag mee. Ik zal hem verslag doen. Maar eerst moet ik naar mijn paard kijken. Vanavond kom ik weer mee."
De drie verwijderden zich.

Toen we ons onderweg van de Sjech el Beled en zijn ruiters scheidden, hadden we met hem afgesproken dat we net zoals vandaag, drie uur na de middag, de stad zouden binnentrekken om bij het slot, in het centrum dus, hem weer te ontmoeten. We hadden immers niet geweten dat men op ons wachtte en ervoor zou zorgen dat, wat we eerst in de namiddag wilden doen, al 's ochtends vroeg zouden doen. Zo verwonderde het de Mir dat de Sjech nu al verscheen. Hij moest nu heel snel het allernodigste doen en hem dan met ons tegemoet rijden om hem binnen te halen. Maar Abd el Fadl en ik, wij beiden verwonderden ons niet. Abd el Fadl wist dan wel veel meer, veel meer dan ik die alleen maar kon vermoeden, maar zo veel merkte ik toch wel dat de alles wetende en alles kunnende Sjech el Beled ook hier degene was die alles al voorbestemd had en het plan van de Basj Nasrani weliswaar niet gemaakt had maar heel zeker wel gekend en gestimuleerd had. Hij deelde ons mee dat hij het eerste deel van zijn opgave uitgevoerd had en de 'Panter' volledig van de stad afgesneden had.

Er was een samenhangende keten van posten vanaf de bedding van de uitgedroogde rivier in het westen tot aan het oostelijke hoogland gevormd, zodat elk van de vijand komend of tot hem gericht bericht in onze handen moest raken. Hij had al gedurende de nacht en ook nog 's morgens een hele menigte mensen gearresteerd die na het bericht van de plotselinge tegenrevolutie en dat de geredde Mir vandaag vroeg zou terugkeren, de stad haastig verlaten hadden om zich bij de 'Panter' in veiligheid te brengen. Dat waren natuurlijk allemaal mensen met een slecht geweten die men scherp moest ondervragen om te weten te komen wie van hun handlangers waren achtergebleven. Want omdat de hoofdstad het middelpunt van onze operationele basis was, was het op de eerste plaats belangrijk deze van alle twijfelachtige karakters te zuiveren, en er werd besloten deze mensen allemaal naar de 'Stad van de doden' te transporteren en ze daar in de citadel te laten isoleren en bewaken.

Hierbij bleek dat ons huidig oponthoud in Ard onmogelijk van zo'n korte duur kon zijn als we ons voorgenomen hadden. Het was de meest onverantwoordelijke lichtzinnigheid geweest slechts een dag te blijven en dan bij onze verdere rit te willen steunen op volledig ongeordende toestanden. Daarom werd besloten dat de opmars naar het noorden wel morgen al beginnen zou maar voorlopig alleen door de ruiters van El Hadd en Halihm. De Ussul en Tsjoban zouden eerst overmorgen volgen omdat hun een rustdag in de hoofdstad gegund werd. De Mir besloot echter nog enige dagen langer te blijven en ervoor te zorgen dat het beheer van stad en land voor de tijd van onze afwezigheid in trouwe en betrouwbare handen kwam.

Doordat het leger van de Ussul en de Tsjoban een dag in de stad moest blijven, streefden we ook nog het doel na de bevolking te imponeren en te bewerken dat onze oude, lieve Basj Nasrani als stadcommandant gerespecteerd werd. Om dezelfde redenen maakten de troepen van El Hadd in de namiddag alsnog hun intocht in de stad, hoewel het noch strategisch noch tactisch meer nodig leek te zijn. De prachtige, lichtgekleurde en toch zo ernstig kijkende gestalten van de lansiers lieten niet na de door ons beoogde indruk op de bewoners te maken, en toen ze op de andere morgen weg waren en de Ussul en

Tsjoban daarvoor in de plaats kwamen die meer door hun materiële kracht en grootte werkten, konden we ervan overtuigd zijn dat de Mir, voor wie dit alles gebeurde, nu genoeg in achting stond.

Wat betreft de Basj Islami, hij scheen helemaal omgedraaid te zijn. Ik had me niet in hem vergist: hij was eigenlijk een rechtvaardig denkende man, en nu hij ingezien had wat voor een gedaanteverwisseling de heerser had ondergaan, kwam hij nu op dezelfde manier voor hem op zoals hij hem eerst vijandig gezind was geweest. We lazen zijn verordeningen. Ze waren zeer serieus bedoeld en kwamen in de handen van de gezamenlijke mohammedaanse geestelijkheid van het land. Ik ging zelf naar de moskee om zijn rede te horen. Ik stelde me zo op dat hij me niet kon zien. Hij kwam aan het hoofd van de gehele imamates (mohammedaanse geestelijkheid) van de stad. De moskee stond zo vol mensen dat men nauwelijks een duimbreed van de stenen vloer kon zien. Halef had zijn best weer eens gedaan en wel op voortreffelijke wijze. Onze geestdriftige Basj Nasrani had niet beter voor de Mir kunnen spreken dan de Basj Islami het nu voor hem deed, en toen de viering ten einde was, stroomden al deze moslims de moskee uit door de straten en stegen van de stad heen om de lof van de teruggekomen heerser te verkondigen.

's Avonds kwam de hoge, geestelijke hoogwaardigheidsbekleder van de Islam op het afgesproken uur met zijn begeleiders weer bij de Mir en verklaarde zich bereid in zijn gevangenis terug te keren. De Mir knikte hem glimlachend toe en zei: "Van nu af aan ben je alleen nog mijn persoonlijke gevangene; voor de rest ben je vrij. Je zult me in het veld en tijdens de veldslag begeleiden, zodat ik je raad niet ontbeer als ik hem nodig heb. Zo zul je aan mij gebonden zijn tot je me bewijzen kunt dat ik je raad noch waard noch waardig ben. Dan laat ik je vrij. Ga naar huis in Allahs naam en kom morgenvroeg weer bij me. Je moet me helpen degenen die door de 'Panter' verleid zijn weer de wet en de orde bij te brengen."
Ik laat het na de uitwerking te beschrijven die deze onverwachte beschikking maakte op hem die het gold. De Basj Islami was voor altijd teruggewonnen.

Toen de Dsjirbani met zijn Ussul en Tsjoban aangekomen was en op militair feestelijke wijze zijn intocht had gehouden, woonde hij als gast in het slot, hij die uitgetrokken was om hem te verslaan. Hij kende Ard nog niet. Daarom werd er een rit door de stad gemaakt die bijna op een triomftocht leek als we de geestdrift daar waar ze te groot leek te worden, niet ijverig ontlopen hadden. 's Avonds was er een vorstelijk diner waaraan alle vooraanstaande Ussul, Tsjoban en Ardistaner die deze eer verdiend hadden, uitgenodigd waren.

Voor hij ging slapen bezocht de Dsjirbani mij nog een half uurtje in mijn kamer. Wij vatten de gebeurtenissen nog eens samen waarbij vanzelfsprekend de 'Stad van de doden' nog eens ter sprake kwam.
"In de laatste nacht aan het Maha-Lama-meer had ik een vreemde droom," zei hij. "Of was het geen droom maar een visioen? Ik weet het niet. Ik zag namelijk mijn moeder."
"Waar?" vroeg ik.
"In de manestraal."
"In de manestraal? Buiten dus, in de open lucht? Ik denk dat je geslapen en gedroomd hebt!"
"Niet buiten maar in mijn kamer. Je kent de smalle, spleetvormige vensters in de muren. Hun openingen lopen binnen schuin af. De maan stond aan de hemel, niet vol maar slechts een kwart van haar gestalte. Maar dit kwart lichtte helder op. Twee van de helderste stralen kwamen door de beide vensteropeningen. Ze vielen precies op mijn gezicht. Ze hadden me wakker gemaakt. Ik wilde me al weer omdraaien om ze te ontwijken toen ik een fijne, kostelijke geur rook die me als een groet uit gelukkiger tijden beroerde. Ik kende hem. Het is de geur van de bloesems van de lekker ruikende Ssafssahf (wilg), de lievelingsgeur van mijn overleden moeder. Toen ik aan haar dacht, stond ze voor me, heel plotseling, in één keer, midden tussen de beide stralen, niet duidelijk maar zo vreemd en geheimzinnig beschenen als de zielen van de ontslapenen als ze uit het graf stijgen om wat ze in het aardse duister geloofden, in het hemelse licht in vervulling te zien gaan.

'Mijn zoon, mijn zoon, mijn lieve, lieve zoon!' fluisterde het tussen twee manestralen door. Toen was ze weg, verdwenen. Maar enkele ogenblikken later voelde ik twee lippen. Ze boog zich over me heen. Ze kuste me, eerst op mijn voorhoofd toen op mijn mond.
'Moeder, mijn moeder!' riep ik uit, terwijl ik me oprichtte om haar te pakken en vast te houden. Maar ik greep in de lucht, in het niets. Een schreeuw, een onderdrukte, nauwelijks hoorbare schreeuw klonk. Er snelde iets dwars door de beide manestralen. Het was alsof ik zachte, heel zachte schreden hoorde die zich snel verwijderden. Toen was de droom over en - - - ik sliep verder."
"Was het ook een droom toen je riep?" vroeg ik.
"Nee - dat was werkelijkheid" antwoordde hij.
"Hoe was ze gekleed?"
"Wit, enkel wit."
"Stond je kamer open?"
"Ja. Ik had de steen er niet voorgeschoven om de wekroep vroeg in de morgen niet te missen. Ik heb nog nooit een droom gehad die zo duidelijk was dat ik vroeg in de morgen als ik wakker werd, me verbeeldde dat de zoete geur van de wilgebloesem nog om mijn bed zweefde. Ik vroeg me meteen af of het misschien geen droom maar werkelijkheid geweest is."

Of het werkelijkheid of droom was, dat had ik hem wel kunnen vertellen, maar ik paste er wel voor op dit te doen. Nadat ze hem verlaten had, was ze op haar gang langs mij gelopen en door mij gezien. Het verlangen haar zoon slechts één keer te mogen aanraken, was groter geweest dan de voorzichtigheid

waaraan ze in elk geval verplicht was. Waar bevond ze zich nu? Was ze daar gebleven? Deze vragen drongen zich aan me op; ik zette ze echter van me af omdat ik geen bevoegdheid en ook geen gegronde reden had me met haar bezig te houden of zelfs het raadsel rond haar op te lossen. Het was niet moeilijk te zwijgen want hij ging over op een ander thema. Een van de hoofdpunten die hij noemde waren de wisselplaatsen, ik zou zelfs willen zeggen postwisselplaatsen die hij van het land van de Ussul tot naar Ard had aangelegd. Ze stonden op een afstand van twee uur van elkaar en maakten het mogelijk met het thuisland een verbinding te onderhouden die gezien de verhoudingen als zeer snel en zeker gezien kon worden. Het was duidelijk dat deze verbinding van Ard ook noordwaarts, al naar gelang hoever we oprukten, aangelegd moesten worden.

De volgende dag trok de Dsjirbani met zijn troepen weg om in het midden van de opstelling op te rukken. De Mir bleef nog drie dagen en wij met hem, namelijk Halef en ik; hij wenste niet van ons te scheiden. Wij vonden dat prima. Omdat hij alle touwtjes in handen had, werden we bij hem ook het beste op de hoogte gehouden.

Tijdens deze drie dagen kwam twee keer een belangrijk bericht over het leger binnen. De ene keer melde de Dsjirbani en de andere keer de Sjech el Beled dat er een boodschapper opgepakt was die de 'Panter' naar de Basj Islami in Ard gestuurd had. Natuurlijk werden deze boodschappers naar ons toe gebracht en door de Mir nog eens uitvoerig verhoord. De eerste moest berichten dat de 'Panter' voorspoedig met zijn leger aangekomen was en dat de operaties meteen zouden beginnen. Hij bevond zich nog in de goed bebouwde provincie Sjimalistan, waar het onderhoud van zijn troepen hem geen zorgen baarde. Later echter toen hij hier doorheen getrokken was en in het hoogliggende, helemaal uitgedroogde en dus in het nauwelijks gras producerende bergland was binnengedrongen, moest hij op de punctualiteit van de leveringen kunnen vertrouwen die hij met de Basj Islami afgesproken had. De tweede boodschapper moest tegen de laatstgenoemde zeggen dat door verkenners vastgesteld was dat de Mir van Dsjinnistan met zijn zwart gepantserde troepen al tot over de Dsjebel Allah omlaag gekomen was en zich niet met hem, de 'Panter', wilde verbinden maar de oude Mir van Ardistan te hulp schoot. Maar dat was niet erg maar integendeel zelfs heel voordelig voor het nieuwe bewind, dat door een snelle en energieke overwinning op Dsjinnistan zich in een mum van tijd het vertrouwen en de dankbaarheid van heel Ardistan zou verwerven. De Mir van Dsjinnistan scheen belachelijk genoeg alleen cavalerie te hebben en wel de lichtste die men zich kon voorstellen. Ardistan zocht in tegenstelling hiervan zijn superioriteit in de zware troepen, vooral in de artillerie die men alleen maar hoefde op te stellen om zich de twijfelachtige ruiters van Dsjinnistan van het lijf te houden en hen eenvoudig neer te knallen. Men zou de vijanden direct tot aan de voet van de Dsjebel terugdrijven en hen daar volledig vernietigen.

Na dit bericht informeerde ik bij de Mir over deze belangrijke bergen, waarover ik bij Marah Doerimeh gelezen had zonder echter nadere details te vernemen. Hij antwoordde: "De Dsjebel Allah is de meest zuidelijke vulkaan van Dsjinnistan, hoort echter alleen geologisch en niet politiek tot Dsjinnistan, want het ligt niet in Dsjinnistan maar op de grens tussen El Hadd en Ardistan. Hij heeft sinds mensenheugenis geen uitbarsting meer gehad; dit jaar echter gloeit ook hij maar alleen met een vredig licht. Hij licht op in drie vlammen die een rustig, intensief licht maar geen spoor van rook of as geven. Hij was vroeger toen de hoofdstroom van ons land nog water had, tot zijn midden bebost en verder naar boven met groene matten en weiden versierd. Nu is hij kaal zoals het hele land er omheen. Hij vormt een enkele, machtige, compacte rotsmassa die echter daar waar vroeger het bos ophield, zich in drie omhoogstekende bergtoppen deelde, waarvan elk op de toppen een krater heeft die in het laatste jaar oplicht. Men noemt deze drie bergtoppen de Vader, de Moeder en de Zoon. De Zoon is de middelste; hij staat tussen de beide anderen in. Een brede weg voerde omhoog. Daarboven, waar de berg zich deelt, deelt zich ook deze weg. Hij vormt een rechter- en een linkerpad. De eerste voert tussen de Vader en de Zoon door en de andere tussen de Moeder en de Zoon. Aan de andere kant van de Zoon verenigen ze zich weer, doordat ze een groot, breed plateau of hoogvlakte vormen, van waaruit men in het eerste, lage dal van El Hadd naar beneden klimt.

Op dit plateau is er plaats voor vele, vele duizenden mensen. Men zegt dat in de grijze oudheid daarboven godsdienstoefeningen zijn gehouden die belicht werden door de drie toppen. Ook de weg van daar naar het dal beneden is breed maar ondanks dat gevaarlijk. Aan beide kanten gapen kloven en afgronden, waaruit voor iedereen die daar naar beneden stort, geen redding mogelijk is. Men zegt dat de Dsjebel Allah nooit as en slakken heeft gehad maar steeds alleen maar zuiver, vredig licht. Maar met grote tussenpozen en op gezette tijden als het vuil van de andere vulkanen zich ook op hem heeft afgezet en daar heeft verzameld, dan wordt hij toornig, dan schudt hij, dan beeft hij tot op zijn grondvesten en stoot kokend water uit om zich van de verontreiniging te bevrijden. Wat vind je van dit sprookje, Effendi?"
"Dat het geen sprookje is. Het heeft in elk geval een diepere, veel diepere betekenis dan je denkt."
"Men beweert zelfs," vervolgde hij, "dat het alleen voor goede mensen mogelijk is vanuit Ardistan over de Dsjebel Allah naar El Hadd en Dsjinnistan te komen. Als een booswicht het waagt zich de doorgang met list en geweld af te dwingen, dan is hij beslist verloren. Of hij verdwijnt in de afgronden van het grensgebied of hij verdrinkt in de vloeden van de watervallen van El Hadd."
"Daar heb ik over gehoord. Ze komen vanaf Dsjinnistan naar beneden?"
"Ja. Het zijn de grootsten die er op aarde zijn. Ze storten van het hoge Dsjinnistan af naar beneden en vormen een geweldig groot meer waarvan nog niemand de diepte gemeten heeft. Aan dit meer ligt het slot van de Sjech el Beled van El Hadd; maar geen mens die niet in El Hadd thuishoort, heeft het ooit

mogen betreden. Als alles zo is als men vertelt, mag de 'Panter' wel op zijn hoede zijn voor de Dsjebel Allah!"

Dat was het wat ik voorlopig over dit punt hoorde. Toen we onderweg waren om de vooruitgereden Ussul en Tsjoban in te halen, kwam ons een derde boodschapper tegemoet die de vorst van Halihm gestuurd had om ons mee te delen dat de 'Panter' in spoedmarsen naar het noorden trok en dat hij in de veronderstelling verkeerde dat hij de troepen van Dsjinnistan voor zich uitjoeg terwijl het toch juist hun opzet was hem in deze richting achter zich aan te lokken.
Toen we het kamp van de Dsjirbani, ons centrum dus, bereikten, had men juist weer een afgezant van de 'Panter' aangehouden die de Basj Islami in Ard moest melden dat men de Dsjebel Allah over zou trekken en in El Hadd binnendringen om de Sjech el Beled te bestraffen, over wie men gehoord had dat hij met de Mir van Dsjinnistan een bondgenootschap gesloten had om de nieuwe Mir van Ardistan weer af te zetten. Daarvoor had men echter grote naleveringen nodig van proviand, waar de Basj Islami zo snel mogelijk voor moest zorgen.

Op de avond van deze dag, dus van onze aankomst bij ons centrum, kwamen de commandanten van de vleugels bij ons om de Mir bij het leger te begroeten en met hem te beraadslagen, hoewel er eigenlijk niets was om over te beraadslagen. Want de 'Panter' marcheerde gewoon zinloos zijn verderf tegemoet en we hoefden hem alleen maar te volgen om ons doel heel gemakkelijk te bereiken. Hij ijlde als verblind recht vooruit en deed niet de geringste poging naar rechts of links uit te wijken. Daarom werd hij door onze beide vleugels snel ingehaald, zodat Abd el Fadl en de Sjech el Beled met de 'zwartgepantserde' ruiters van de Mir van Dsjinnistan in contact met elkaar kwamen toen de 'Panter' nog helemaal niet vermoedde wat er zich in zijn rug afgespeeld had en dat hij door ons achtervolgd werd.

Tijdens dit onderhoud met de beide genoemde bondgenoten hoorden wij dat niet alleen de hierboven beschreven 'brede' weg op de Dsjebel Allah naar boven en aan de andere kant weer naar beneden voerde. Er waren nog twee andere wegen die echter alleen aan ingewijden bekend waren; ze werden geheimgehouden. Terwijl de 'brede' weg, nadat hij zich boven gedeeld had, tussen de Vader en de Zoon en de Moeder en de Zoon doorliep, dus de Zoon van beide kanten omsloot, gingen de beide geheime wegen aan de buitenkant van de Vader en de Moeder naar El Hadd toe, zodat ze dus alle drie de toppen tussen hen in hadden liggen. Ze lagen hoger dan de eigenlijke weg, die van hen af overzien en bekeken kon worden. Op deze beide verborgen bergpaden die zelfs op hun laagliggende begin door niemand die ze niet kende, konden worden ontdekt, moesten onze legervleugels de 'Panter' volgen, terwijl het centrum op de 'brede' weg moest blijven en naar voren moest dringen. Voor lichte ruiterij waren deze zijpaden nog net begaanbaar maar niet voor zware lastwagens en zeker niet voor kanonnen. En wat de 'zwartgewapende' troepen van de Mir van Dsjinnistan betreft waarover de 'Panter' zich liet berichten, ze zagen er alleen van ver af gewapend of gepantserd uit, want wat ze droegen, was geen wapenrusting maar net zo'n gevlochten leren pak als bij de lansiers van Halihm en El Hadd, alleen dat dit niet natuurkleurig of blauw was maar zwart. Voor het doel dat ze nastreefden, namelijk de nederlaag van de vijand voor te bereiden of, onvakkundig uitgedrukt, hen te verleiden, was deze donkere kleur de geschiktste.

De veldtocht was dus begonnen. Hij ontwikkelde zich veel gemakkelijker en sneller dan we het voor mogelijk gehouden hadden. Het viel, zoals al gezegd, de 'Panter' niet in links naar de oude rivier of rechts naar het bewoonde hoogland uit te breken, maar hij stormde steeds rechtdoor en wij achter hem aan. Dat ging allemaal zo vanzelfsprekend en ten gunste van ons dat ik me bijna helemaal niet meer bezig hield met de directe oorlogsaangelegenheden maar mijn opmerkzaamheid richtte op andere dingen die beter bij mijn persoonlijkheid pasten.

Het neerslaan van de oproerling werd voor mij een bijzaak. Deze man had niet de geringste gave de rol uit te voeren waarvoor hij in zijn zelfverheffing gedacht had geschikt te zijn. Mijn aandacht werd drievoudig opgeëist. Ten eerste namelijk door de geweldige natuur waar de mars ons doorheen voerde. Ten tweede door de eigenaardige mensen bij wie ik me bij bevond. En ten derde door de diepe samenhang van de dingen die ik in alles herkende, wat in deze natuur en met deze mensen gebeurde. Ik leerde in deze tijd meer dan ooit beseffen hoe gemakkelijk het iedereen die van goede wil is en zijn ogen open houdt, gemaakt wordt het hogere leven in het lage leven afgebeeld te zien. Dat de geweldmens zich tot edelmens omhoog moet werken, is een van mijn idealen. Daartoe hoort vóór alles dat het lage in ons, het dierlijke, overwonnen wordt. Duizenden klagen dat het zo zwaar is. Ze hebben gelijk en toch ook weer geen gelijk. Laat men zoeken naar de 'zwartgewapenden' van de Mir van Dsjinnistan die het beest in ons, de 'Panter', naar de Dsjebel Allah weten te lokken. Laat men vragen om e pantserruiters van El Hadd en Halihm die de opstandeling in ons verstoren en vooruit drijven, hem opjagen en niet tot rust laten komen, tot hij, militair uitgedrukt, helemaal afgesneden is van zijn operationele basis en dan alleen nog het ene voor zich heeft aan zichzelf te gronde te gaan. Wie de juiste weg gevonden heeft om zulke hulptroepen te ontmoeten, de weg naar God dus, voor hem wordt het voortaan gemakkelijk, met de 'Panter' af te rekenen.

Na enige dagmarsen hadden we het eigenlijke Ardistan achter ons en reden we door Sjimalistan. De weg die de 'Panter' genomen had, werd door verwoesting gekenmerkt. De bewoners waren gevlucht, naar rechts en links, zoals een sneeuwploeg de massa's naar beide zijden duwt waar ze achter hem blijven liggen. Daar werden ze door onze vleugels gevonden, gekalmeerd en ertoe gebracht weer naar huis terug te keren. Voor ons oorlog, achter ons onmiddellijk weer vrede.

Sjimalistan stijgt ononderbroken in noordelijke richting omhoog. Het was eens uitzonderlijk vruchtbaar; maar toen de stroom die zijn westelijke grens vormde, het water verloor, verdorde het in de loop van de eeuwen en alleen in het oostelijke gedeelte waren er enige belangrijke waterlopen die Sjimalistan en Ardistan met hun netwerk bevruchtten en dan echter in Dsjunubistan steeds kleiner werden en in de woestijn van de Tsjoban opdroogden. Door dit oostelijke deel van het land had de 'Panter' zijn weg genomen en verschrikking om zich heen verspreid. Onze komst wekte hierna het tegendeel op, namelijk vreugde. Het viel ons helemaal niet moeilijk, dit te bewerken. We hoefden alleen maar te vertellen dat de stroom weer water had, en dankbare jubel was ons loon.
De uiterste punt van onze linkervleugel bleef gedurende ons optrekken steeds met de stroom in verbinding. Daardoor ondervonden we dat het nieuwe water niet bijvoorbeeld verdween maar zich integendeel van dag tot dag verbreedde en steeg. Als gevolg daarvan werden nu onze tot Ussulia naar beneden lopende wisselplaatsen van de huidige lijn verlegd naar de rivier, wat hun instandhouding buitengewoon verlichtte en een, ik wil zeggen, "rivier-ambtelijke" verbindingsdienst mogelijk maakte die voor ons van groot voordeel was.

We naderden nu zienderogen de bergen die we vroeger in de verte hadden zien oplichten. Ze rezen voor ons op als een leger reuzen, waarvan de ene steeds groter, breder en massiever is dan de andere. We konden al zien dat ze alle bebost waren en des te meer hoe verder ze van onze grens af lagen. Dat bevestigde de vaak gehoorde bewering dat het onmogelijk was in Dsjinnistan een onvruchtbare plek te vinden. Hoe dichter de bergen echter bij de grens lagen, des te armer aan vegetatie werden ze, tot degene die voor onze ogen het dichtste bij lag, namelijk de Dsjebel Allah, geen enkel kruid en geen enkele grashalm meer droeg. In elk geval de naar ons toegekeerde kant die ik, zoals men al snel zal zien, verplicht ben in het bijzonder op te voeren.

Tot nu toe hadden we zorgvuldig ervoor opgepast de 'Panter' te laten weten dat hij werd achtervolgd. Dit was ons daardoor makkelijker gemaakt dat hij geen achterhoede had. Hij had het niet nodig gevonden ook naar achteren toe voor zijn veiligheid te zorgen. Nu werd het echter anders. Er vormde zich een achterhoede, niet ter bescherming van het leger maar om andere redenen. Dat waren de uitgeputten en ontevredenen. Het tekort begon voelbaar te worden. De proviand raakte op. En water was er alleen in enkele ver van elkaar verstrooide putten die in voormalige, uitgedroogde en volledig verzande waterlopen lagen, waarin nu de vochtigheid na eeuwenlange dorheid zich plotseling weer begon te laten zien. De 'Panter' zag zich door de nood gedwongen naar zulke plekken te laten zoeken.

Als gevolg daarvan konden we het niet omzeilen dat we op zulke zoekenden stuitten, op achtergebleven uitgeputte mensen en op ontevredenen die uit het leger wilden deserteren. We pasten er echter voor op deze mensen te grijpen en hen bij ons op te nemen of ons zelfs over hen te ontfermen. Als we dit zouden doen, had dit in feite betekent dat we de 'Panter' van hen bevrijdden om ons met hen te belasten. Nee, we joegen hen eenvoudig weer naar hem terug om zijn zorgen en benauwdheid te vermeerderen. Daardoor kwam hij natuurlijk te weten dat hij troepen achter zich aan had die hem achtervolgden, maar voor ons was de tijd gekomen dat hij het in elk geval moest merken. Dat was een gevolg dat we weliswaar vooruit hadden gezien, zonder echter over de manier na te hebben gedacht hoe het zou plaatsvinden. Toen het namelijk meerder malen gebeurd was dat we deserteurs en liggenblijvers naar hem hadden teruggedreven, zagen we drie ruiters verschijnen waarvan de middelste een witte lap aan zijn lans droeg. Hij had zich bij onze uiterste voorpost gemeld en de wens geuit naar de opperbevelhebber van ons leger gebracht te worden. Men had hem ontwapend en hem toen door de beide ruiters, die Tsjoban waren, naar ons toegestuurd. De Mir wilde niet herkend worden want het was niet in ons belang dat de 'Panter' nu al de waarheid hoorde. Daarom werd besloten dat ik alleen de afgevaardigde zou ontvangen en met hem zou spreken. Zo gebeurde het.

Ik zonderde me af en liet hem bij me brengen. Hij was een tamelijk oud, stevig gebouwd mens met een volle baard, wiens gezicht geen al te groot vertrouwen wekte. Hij nam me scherp op terwijl hij mij naderde, groette kort en vroeg: "Wie ben je? Ik heb je nog nooit gezien!"
"Ik heb jou ook nog nooit gezien, toch vraag ik niet wie je bent," antwoordde ik. "Stijg af!"
Wij waren namelijk niet onderweg maar hadden ons kamp opgeslagen; daarom was ik niet te paard.
"Waarom kan ik niet in het zadel blijven zitten?" vroeg hij.
"Omdat het mij niet bevalt zo van boven af met mij te laten spreken. Heeft men je vrijgeleide beloofd?"
"Ja. Wat doe je als ik niet afstijg?"
"Ik zou je eenvoudig van je paard afschieten als men je geen vrijheid en veiligheid van leven had verzekerd. Daarom schiet ik alleen je paard dood. Dus, stijg je vrijwillig af of niet?"
Toen steeg hij langzaam af, onder het uitstoten van een halfluide vloek, en zei: "Ik moet weten wat voor mensen het zijn die het wagen hier achter ons - -"
"Zwijg!" onderbrak ik hem. "Hier heeft geen ander vragen te stellen dan ik. Jij zeker niet! Wie is het die je stuurt?"
"De nieuwe Mir van Ardistan."
"Dat is niet waar!"
"Oho! Wil je zeggen dat ik lieg?"
"Ja. De nieuwe Mir van Ardistan is bij ons, niet bij jullie. Bedoel je soms de zogenaamde 'Panter', de als tweede geboren prins van de Tsjoban?"
"Ja."

"De rebel! Weet dan dat hij verloren is, en jullie allemaal zijn dat met hem! Hij beviel jullie wel maar de christenen niet; daarom gaven dezen het land een andere Mir die door heel Ard en Ardistan met jubel bevestigd werd. Deze echte Mir van Ardistan is de 'Panter' achterna gesneld om hem te verslaan."
De man keek me met onzekere, flakkerende ogen aan en vroeg: "Is dat waar?"
"Oho! Wil je soms zeggen dat ik lieg?" antwoordde ik met zijn eigen woorden.
"Breng me dan naar hem toe!" verlangde hij. "Ik heb gevraagd met jullie hoogste commandant te spreken!"
"Jij hebt niets te willen. Hij heeft mij de opdracht gegeven met je te praten. Als je dat niet past, stijg dan meteen weer op je paard, zodat ik je kan laten terugbrengen naar vanwaar je gekomen bent!"

Hij paste er wel voor op dit te doen. Hij had zich de zaak heel anders voorgesteld dan dat die nu verliep. En hij zei tegen zichzelf dat het nu zijn taak was zoveel mogelijk te weten te komen om het de 'Panter' te kunnen berichten. Dit doel zou hij zeker niet bereiken als hij deze toon bleef aanslaan. Daarom vroeg hij nu op hoffelijke wijze: "Vergeef me, heer! Als je me had gezegd wie je bent, zou ik je zeker geen aanleiding hebben gegeven me op deze manier af te schepen!"
"Wees dan bescheiden en hou het kort! Wat laat de 'Panter' ons zeggen?"
"Dat hij met de commandant van dit leger wil spreken."
"Wanneer?"
"Meteen!"
"Waar?"
"In zijn tent."
"Onze commandant moet dus naar hem toe komen? Naar jullie kamp?"
"Ja."
"Naar zo'n leugenaar en verrader? En hem achterna lopen? Nee, nee! Er is de 'Panter' een onderhoud gegund maar alleen uit genade en barmhartigheid, om geen andere reden. Eigenlijk had hij hierheen naar ons, naar ons kamp moeten komen maar hij hoort tot dat soort mensen die in zo'n kwade reuk staan dat men niet met hem in een tent maar alleen in de buitenlucht kan verkeren. Daarom zal dit onderhoud precies halverwege tussen ons en jullie kamp plaatsvinden. Onze Mir komt ongewapend en brengt vijftig ongewapende begeleiders te paard mee, en het is de 'Panter' toegestaan hetzelfde te doen. Is er bij hem of bij een van zijn mensen ook maar één wapen te zien is, dan zal hij een verschrikkelijke afrekening beleven. Zeg dat tegen hem; ik waarschuw jou en hem! We zitten nu op de helft tussen de morgen en de middag. Precies drie uur na de middag zal onze Mir ter plekke zijn. Is de 'Panter' er nog niet, dan keert de Mir ogenblikkelijk weer om, en het lot dat voor jullie bestemd is, zal geen moment meer kunnen worden tegengehouden. Stijg nu weer op en volg mij! Ik zal je de plek aanwijzen waar de 'Panter' moet komen."
"Ik moet dus weg?" vroeg hij.
"Ja," antwoordde ik.
"Ik heb echter nog zo veel te vragen!"
"Laat dat maar achterwege! Er is hier geen knaap die je kunt uithoren zoals je wilt. Stijg op, en kom!"

Ik ging naar de dichtstbijzijnde Tsjobanafdeling en liet me daar een van hun paarden geven. Van mijn moor moest ik afzien want als de afgevaardigde de 'Panter' dit paard beschreven zou hebben, was hij meteen in staat geweest, te zeggen met wie de eerste gesproken had. Ik reed met hem en zijn beide begeleiders niet in de richting waar de door mij te kiezen plek was, maar ik maakte een omweg en wel op zo'n manier dat hij een zo'n imponerend mogelijk beeld kreeg van onze sterkte en opstelling. Hij zag de Ussul en de Tsjoban en hij zag de ver naar het oosten en westen uitlopende keten ruiters van El Hadd en Halihm. Dat was voor voorlopig genoeg. Toen wij het punt bereikten dat me geschikt leek voor de geplande ontmoeting, moest hij om het later te kunnen vinden zijn vredeslans in de grond steken. Toen hij dit gedaan had, reden de beide Tsjoban met hem weg. Ze pasten er uiteraard voor op hem mijn naam te noemen. Ik keerde naar de Mir terug bij wie zich de Dsjirbani en Halef bevonden.

Toen ik hem verteld had wie de man was geweest en wat voor een opdracht hij nu met zich meenam, zei de Mir: "Ik stem graag in met alles wat je gedaan en bepaald hebt. De 'Panter' zal komen maar het vervult me met walging deze man mijn gezicht te laten zien."
"Dat hoef je ook niet," zei ik.
"Wie anders?"
"Halef."
"Ik?" riep de kleine Hadsji uit terwijl hij een beweging maakte alsof hij geëlektriseerd was. "Hoe bedoel je dat, Effendi?"
"Jij rijdt op de kostbare schimmelhengst van de Mir, ontvangt de 'Panter' of begroet hem op jouw manier en vertelt hem dat jij tot heerser van Ardistan gekozen bent en dat je deze waardigheid aanvaard hebt. Je roept hem op zich onmiddellijk aan jou over te geven."

Toen sprong Halef van zijn zitplaats op, maakte een beweging alsof hij met beide benen de lucht in wilde, beheerste zich echter en riep: "Allah zij dank! Ik wilde al van vreugde een schitterende sprong met mijn jubelende voeten maken, maar ik dacht er nog net op tijd aan dat dit niet past voor de Mir van Ardistan waartoe jij me net verheven hebt. Ik dank je, Effendi, ik dank je van ganser harte! Nu krijg ik eindelijk weer eens iets te doen wat bij me past en mijn ziel bevalt. Ik zal de mij toevertrouwde rol op zo'n manier spelen dat jullie lof op mij geen einde neemt. Heeft iemand van jullie met betrekking tot wat ik de 'Panter' moet zeggen een wens, dan verzoek ik mij dit mee te delen; ik vervul die heel graag!"

"Wat je moet zeggen, laat zich niet van tevoren vaststellen," verklaarde ik hem. "Je zou van tevoren al moeten weten, wat de 'Panter' naar voren brengt. Je kent onze situatie en je kent onze intenties. De 'Panter' is geen slimmerik maar een zeer lichtgeraakt, onvoorzichtig mens; op jouw wijsheid kunnen we ons, denk ik, verlaten."

Hij nam deze lof met een goedkeurende handbeweging aan; de Mir vroeg echter: "Waarom deze grap? Hebben we niet alle reden ernstig te zijn?"
"Er zijn grappen die juist alleen door de ernst bevolen worden," antwoordde ik. "Ik hou de 'Panter' allang niet meer voor een mens die men serieus moet nemen. Alleen daardoor dat men deze eigenwijze, overspannen hansworst zo hoog overschat en voor iets heel anders heeft aangezien dan wat hij is, kon hij door de Basj Islami voor de man gehouden worden voor wie hij gehouden werd. Het zou geen eer voor ons maar een onvergeeflijke fout van ons zijn met hem serieuze onderhandelingen aan te knopen. Hij moet eenvoudig slechts als Chodsja van Chorassan (Tijl Uilenspiegel, nar) behandeld worden. Hij moet als we met hem klaar zijn, het gevoel hebben dat hij helemaal niet weet waaraan hij toe is. En hij mag juist alleen dat voor waar houden wat niet voor hem maar voor ons van nut is."
"Je hebt gelijk, helemaal gelijk," bekende hij. "Onze Halef mag deze rol spelen. Dan krijgt de 'Panter' mij dus niet te zien. Maar ik wil er wel bij zijn om alles te horen!"
"Ik ook," zei de Dsjirbani.
"En ik ook," stemde ik in. "Wij voegen ons dus bij de vijftig begeleiders van de Hadsji."
"Dan ziet en herkent de 'Panter' ons," wierp de Dsjirbani er tegen in.
"Hij zal ons zien maar niet herkennen," verklaarde ik. "Bij de bagage van de lansiers zijn, zoals ik gezien heb, reserve-uniformen in elke maat. Wij zijn met z'n vieren. Twee verkleden zich als lansiers van El Hadd en twee als lansiers van Halihm. We doen precies zo'n blauwe sluier voor als de Sjech el Beled; dan kan men onze gezichten niet herkennen."
"Hoezo met z'n vieren?" vroeg de Mir. "Wij zijn buiten onze Hadsji Halef Omar slechts met z'n drieën!"
"Ik neem de Basj Islami mee."
"Waarom?"
"Omdat ik denk dat het goed is dat hij zijn voormalige lieveling en bondgenoot leert kennen als degene die hij in werkelijkheid is. Ik houd het beslist niet voor onmogelijk dat bij de Basj Islami nog een rest van het oude vertrouwen aanwezig is dat hierdoor echter snel uit de weg zal worden geruimd."
"Ook op dit punt heb je gelijk. We zullen dus datgene doen wat je voorgesteld hebt. Laten we meteen te paard gaan om ons de tenues te verschaffen!"

De Mir reed met de Basj Islami naar de bagage van Halihm, ik met de Dsjirbani naar de bagage van El Hadd. Daar duurde het tamelijk lang voor we een kostuum vonden voor de gestalte van mijn metgezel; maar het lukte ons toch er een te ontdekken. Die voor mij was makkelijk te vinden. Toen ik in ons kamp teruggekeerd was, arriveerde de afgevaardigde van de 'Panter' voor de tweede keer om enige wijzigingen in mijn afspraken met hem gedaan te krijgen. Ik wees zijn voorstellen af. Hij kwam toen nog een keer terug om enige beuzelarijen door te drukken, maar ondervond precies dezelfde mislukking. Toen hij zag dat bij mij niets te bereiken was, ging hij uiteindelijk over tot de definitieve mededeling dat de 'Panter' zou komen en wel precies op de door mij voorgeschreven wijze.

Toen volgens Europese tijdrekening twee uur voorbij waren, kleedden wij ons om. De Mir en de Basj Islami in blauwe, de Dsjirbani en ik in natuurkleurige lansieruniformen. Onze gezichten werden bedekt met een blauwe sluier. Ook de paarden leenden wij van de lansiers om niet aan de onze te worden herkend. Halef kreeg de prachtige schimmel van de Mir.
Hij doste zich zo kostbaar mogelijk uit, natuurlijk met geleende kledingsstukken, en wond toen een tulband om zijn hoofd die, zoals bij de stamhoofden van veel Koerdenstammen, een doorsnee van bijna twee el had. Hij had ook een sluier. Die was wit en aan de onderkant met afwisselend blauwe en rode franje versierd. Hoogstwaarschijnlijk stamde deze uit de harem van een muzelman uit Ardistan.
Even voor drieën braken we op. Halef reed vooraan. Wij vieren volgden hem. Daarachter zesenveertig Ussul en Tsjoban.

Toen we de plek bereikten waar de lans in de grond stak, was de 'Panter' met zijn begeleiding er al. Hij zat alleen. Zijn mensen vormden een halve cirkel achter hem. Halef zou Halef niet zijn geweest als hij zijn aankomst zo kort en eenvoudig mogelijk vorm had gegeven. Hij had ons gezegd hoe hij het wilde en we deden wat hij wilde. We kwamen in galop aangereden, deden net alsof we onze tegenstanders omver wilden rijden, trokken onze paarden echter op het laatste ogenblik om en herhaalden deze aanval nog twee keer om dan op zo'n manier te gaan zitten dat Halef vijf passen ver tegenover de 'Panter' zat. Rechts van hem ging de Mir met de Basj Islami zitten, links ik met de Dsjirbani. Achter ons vormden onze begeleiders een halve cirkel, met dezelfde diameter als die tegenover ons had.

Een tijdlang bleef alles stil. De beide hoofdpersonen hadden elkaar niet eens begroet. In dit opzicht was mijn Halef enig in zijn soort. Het kwam helemaal niet bij hem op het eerste woord te spreken. Hij zou tot de volgende morgen gezwegen hebben en misschien nog wel langer, alleen om zijn overbuurman de reprimande te kunnen geven niet zo overhaast en spraakzaam te zijn. Maar zo lang duurde het allemaal niet. De 'Panter' was veel te ongeduldig om ook maar vijf minuten te kunnen wachten. Er was nog niet de helft van deze tijd verstreken toen hij haastig uitriep: "Hoe lang moet dit zwijgen nog duren? Laten we toch beginnen! Ik ben de Mir van Ardistan."
Halef bleef stil.
"Heb je het gehoord?" vroeg de 'Panter'. "Ik ben de Mir van Ardistan."

Halef bleef nog steeds stom.
"Ben je doof?" vervolgde zijn overbuurman. "Ik heb je gezegd dat ik de Mir van Ardistan ben!"
Toen schudde Halef eindelijk langzaam, heel langzaam zijn reusachtige tulband, hief net zo langzaam zijn armen omhoog en sprak: "Oh Allah, Allah, hoe lang zullen er nog mensen zijn die niet kunnen zwijgen maar zo haastig zijn door hun praatjesmakerij overal rond te bazuinen dat ze gek geworden zijn. Ik kom met mijn 163.000 man voetvolk, 290.000 ruiters en 385.000 kanonnen en houwitsers direct uit Ard, de hoofdstad van Ardistan om een armzalige leugenaar, bedrieger en rebel in de lucht te blazen. Men heeft mij daar tot Mir van Ardistan gekozen. Men heeft mij op de troon gezet en mij met kroon, scepter en sabel tot enige heerser van het rijk verheven, en juist hier tegenover mij gaat zo'n kikvors zitten en kwaakt mij in de oren dat niet ik de Mir van Ardistan ben maar hij!"

Toen Halef begon te spreken, was de 'Panter' gestopt, want de Hadsji gaf zich geen moeite zijn stem te verdraaien. Nu greep de eerste met zijn hand naar zijn gordel, waar hij nu geen wapens meer had zitten, en vroeg: "Wie bedoel je met de kikvors?"
"Jou!" antwoordde Halef zeer rustig en zeer oprecht.
Toen sprong de 'Panter' van zijn zitplaats op, schudde zijn gebalde vuisten naar hem en schreeuwde: "Hond! Wees blij dat we zonder wapens zijn. Want als dat niet zo was, zou ik je neerschieten als een schurftige jakhals of een stinkende hyena. Ik vind je in alle opzichten een onaangename kerel. Je hebt de gestalte en de stem van een bekende van mij, die van alle dommen en domsten van de wereld de allerdomste is. Pas op! Anders vergaat het jou net zo als het hem vergaan is!"
"En hoe verging het hem?" vroeg Halef.
"Ik liet hem opsluiten. Hij is verhongerd en verdorst. Hij is versmacht onder duizend kwellingen. Wil je soms hetzelfde lot ondergaan als hij?"
"Ja dat wil ik wel! Ik kan absoluut geen ander lot ondergaan dan dat van hem. En ik ben met zijn en mijn lot net zo tevreden als hij. Want ten eerste ziet hij er niet zo hongerig en dorstig uit als je denkt, en ten tweede is hij Mir van Ardistan geworden en zal je laten zien wie en wat je bent. Hier, kijk!"
Hij tilde de sluier op en wierp hem achterover over zijn tulband zodat zijn gezicht vrijkwam. De 'Panter' stond op het punt weer te gaan zitten, schoot echter meteen nogmaals omhoog en riep: "De Haddedihn, de vervloekte, negenmaal vervloekte Hadd - - -"

Hij stopte midden in de zin. De schrik die hem te pakken had, liet hem niet verder spreken. Hij liet zich langzaam, langzaam als iemand die in elkaar stort, op de grond neer, liet zijn hoofd hangen, legde zijn handen voor het gezicht en bleef stil. Halef had geen begrip voor zo'n diep innerlijke, buitengewone emoties; hij wendde zich tot ons en zei: "Had ik niet gelijk toen ik hem een kikvors noemde? Nu eens springt hij omhoog, nu eens naar beneden; nu eens blaast hij zich op, nu eens stort hij weer in elkaar. En dat is zo brutaal zich ook een Mir van Ardistan te noemen!"

Ik gaf hem een stille wenk met mijn hand; toen sprak hij niet verder. De 'Panter' deed alsof hij de woorden van de Hadsji helemaal niet had gehoord. Misschien waren ze ook werkelijk aan zijn oren voorbijgegaan zonder te zijn gehoord. Maar na enige tijd liet hij zijn handen zakken, hief zijn hoofd weer omhoog, keek ons een voor een aan en bleef toen met zijn blik aan Hadsji Halef hangen. Zijn gezicht was bleek geworden; dat zag men ondanks zijn door de zon verbrande huid. Maar de schrik was verdwenen, was helemaal overwonnen. Zijn trekken veranderden zienderogen. Langzamerhand namen ze een loerende uitdrukking aan, iets beslist en echt panterachtigs. En toen hij dan sprak, verraadde zijn stem niet het geringste spoor van opwinding maar zo'n onbehaaglijke zelfbeheersing dat het mij voorkwam alsof hij zich enkel en alleen maar zo diep in zichzelf terugtrok om zich dan des te krachtiger en verderfelijker op ons te storten.

"De Haddedihn leeft!" zei hij. "De nar, de zwamneus! En als hij leeft, leven ook de anderen! Ze zijn ontsnapt! De Mir heeft geluk gehad, onmenselijk geluk! Hij is weer naar Ard teruggekeerd! Hij heeft zich met de Dsjirbani verenigd! Dat zie ik aan de ruiters hier die niet tot de oude Ussulgarde uit Ard, maar tot de troepen van de Dsjirbani behoren. Deze laatste is dus ook ontkomen uit de 'Stad van de doden'! Waarschijnlijk met behulp van die afschuwelijke man uit Dsjermanistan die ik tussen mijn vuisten stuk zal wrijven, zo - - zo - - - zo!"
Hij wreef zijn vuisten tegen elkaar om ons hetgeen hij zei te verduidelijken. Hierop ging hij verder: "Dan zit hij achter me aan, de Mir, de oude Mir! De Mir van Dsjinnistan heeft zich over hem erbarmd en hem hulp gestuurd! Foei! En de Sjech el Beled van El Hadd is op hem gestoten! Net zo al de vorst van Halihm - - -"
"Wiens dochter jij tot vrouw begeerde," viel Halef snel in.
"Hoe weet je dat?" snauwde de 'Panter'.
"Ik heb je brief gelezen," antwoordde de Hadsji.
"Welke brief?"
"Die je door je kolonel aan Abd el Fadl zond."
"Leugenaar! De vorst van Halihm zou je zulke brieven nooit laten lezen!"
"Wil je het soms ontkennen?" riep iemand aan de andere kant van Halef, waar de Basj Islami zat die zijn verbittering niet kon beheersen.
"Wie ben je? Waar bemoei jij je mee?" vroeg de 'Panter'.
"Wie ik ben? Kijk hier! We hebben allemaal je brief gelezen, wij allemaal! Ook ik, ik, ik!"
Hij verwijderde de sluier van zijn gezicht maar dat had helemaal niet het door hem verwachte gevolg. De 'Panter' stond een ogenblik versteld, maar slechts een ogenblik en riep toen onder hoongelach uit: "Domkoppen dat jullie zijn! Armzalige, ellendige domkoppen, allemaal, jullie mogen allemaal zijn wie je

bent! Jullie hebben theater met we willen spelen, theater! De gekke Haddedihn moest de Mir voorstellen, de heerser! Daarmee is duidelijk geworden wat voor een belachelijke voorstelling jullie hebben van de man die de opgave heeft gekregen Ardistan tucht en orde bij te brengen! Hahahahaha!"
Hij lachte uit volle borst, en omdat hij zich daarbij naar zijn begeleiders omdraaide, lachten deze mee. Toen vervolgde hij: "Ja, theater, bedrog en oplichterij! We dachten echt lansiers van El Hadd en Halihm voor ons te zien. Ja, we waren er zelfs van overtuigd dat jullie sluier de 'Eed van Dsjinnistan' betekende. Nu echter deze oude man die zich inbeeldde de vader van de toekomstige heerseres te zijn, jullie maskerade verraden heeft, weet ik waar ik aan toe ben. Ik ga op deze maskerade in maar ik maak het kort met jullie, veel korter dan jullie denken."
Hij ging weer staan, kruiste zijn armen over zijn borst om zichzelf een imponerende pose van veldheer te geven en richtte toen de vraag aan Halef: "Jij bent dus de Mir van Ardistan?"
"Ja," antwoordde deze.
"Mooi! Omdat ik hetzelfde ook van mezelf beweer, moet een van ons vallen, jij of ik. Dat zie je toch wel in?"
"Een gevecht dus?" vroeg Halef snel.
"Ja."
"Tussen jou en mij?"
"Ja."
"Ik ben er klaar voor! Meteen, meteen! Laat er voor ons wapens komen! Of gebruiken we onze vuisten? Ook dat vind ik goed, heel goed!"
Het kwam bij de kleine Hadsji niet op bang te zijn. Hij wist dat hij in elk opzicht tegen de 'Panter' opgewassen was. Het bracht hem integendeel in verrukking deze man in een officiële tweekamp volgens de regels te kunnen verslaan. Deze zei echter net zo snel: "Niet zo, niet zo! Het komt helemaal niet in me op met een mens zoals jij bent op zo'n manier te bakkeleien. Als je echt de Mir bent, dan staat daar jouw leger en daar het mijne. Ik bedoel een gevecht tussen de twee legers, niet tussen jou en mij. Met dwergen vecht men niet! Ik nodig je uit voor de veldslag, voor de veldslag morgenvroeg. Die begint zodra het dag wordt. Ben je het ermee eens?"

Het was een buitengewoon geringschattende blik die hij bij deze vraag op de Hadsji wierp. Deze antwoordde niet onmiddellijk. Hij voelde zich door de verwijzing naar de kleinheid van zijn gestalte in zo'n hoge mate beledigd dat hij niet meteen de woorden vond die hem krachtig genoeg leken. Bovendien werd zijn opmerkzaamheid net zo als de onze afgeleid doordat de hemel plotseling donker werd, hoewel we geen wolken zagen die voor de zon langsgingen. Op hetzelfde ogenblik stak een scherpe wind op die geen bepaalde, vaste richting scheen te hebben en het zand en stof naar alle kanten deed opwaaien.
"Naar de paarden!" riep ik uit. "Snel naar de paarden! Hou de teugels kort en hou ze vast, goed vast! Uit elkaar met hen zodat ze elkaar niet kunnen schoppen! Volgens mij gaat de aarde beven!"
Onze mensen sprongen meteen op en deden wat ik gezegd had; de begeleiders van de 'Panter' bleven echter op hun plaatsen. Hij stiet een hoongelach uit en riep: "Aardbeving! Ja als je bangeriken en lafaards een veldslag, een echte veldslag aanbiedt, dan doen ze niet mee omdat ze veinzen dat de aarde gaat beven! Schande over jullie, drievoud schande, schande!"

Op dit moment, na deze nog grotere belediging, wilde Halef tussenbeide komen, maar toen riep de echte Mir tegen hem: "Ik verzoek je, zwijg! Het woord 'veldslag' is gevallen; daardoor wordt alles anders dan we gedacht en gewild hadden. Van nu af aan spreek ik zelf!"
Hij verwijderde de sluier van zijn gezicht, ging voor de 'Panter' staan en vroeg: "Meen je dat echt? Ben je klaar voor de strijd?"
De gevraagde week enige schreden terug. Of hij een vermoeden had gehad of niet wie wij waren, op dit moment schrok hij toch. Ook wij namen de sluiers weg zodat hij zag wie we waren.
"Ze zijn allemaal ontkomen, allemaal!" knarsetandde hij.
Hij week nog enige schreden terug, bekeek ons met van haat flikkerende ogen, kromp in elkaar als een kat die op wil springen en richtte toen de woorden tot de Mir: "Zul je me de waarheid vertellen als ik je vragen stel?"
"Mensen zoals jij vertelt men geen leugens," antwoordde de heerser trots.
Op dit ogenblik begon het te donderen. Of het boven of onder de grond was dat wisten we niet.
"Zijn werkelijk de lansiers van El Hadd bij jullie?" vroeg de 'Panter'.
"Ja," knikte de Mir.
"Hoeveel?"
"Tel ze maar tijdens de slag!"
"En de lansiers van Halihm?"
"Ja."
"Hebben jullie dan water voor zo velen?"
"Voor nog veel meer!"
"Allah verdoeme jullie! Mij willen jullie echter door honger en voor alles door dorst overwinnen?"
"Ja."
"Ik ben van alle toevoer afgesneden! Ik heb geen water! Ik moet ellendig versmachten, net zo als ik jullie wilde laten versmachten in de 'Stad van de doden'! Dat denken jullie nu. Maar jullie vergissen je. Jullie kennen mij niet. Ik haal water en ik haal brood. En weten jullie waar? Bij jullie! Mocht ik tegen de Haddedihn voorheen slechts ironisch over een slag gesproken hebben, dan meen ik het nu serieus. Ik nodig je uit voor de veldslag, voor een wanhoopsslag tussen jou en mij. Neem je het aan?"
"Ja," antwoordde de Mir.
"Morgen?"

"Ja."
"Waar"
"Waar ik je tegenkom."
Het donderde nogmaals. Het klonk alsof het niet alleen hoog in de lucht maar ook onder de aarde donderde. De paarden van onze tegenstanders begonnen te snuiven en onrustig te worden. Toen wees de 'Panter' naar het noorden, waar de drie toppen van de Dsjebel Allah hoog oprezen, en vervolgde: "Deze veldslag die tussen jou en mij beslist, wordt geleverd aan de voet van de Dsjebel Allah. Morgen vroeg, bij het begin van de dag. Ben je het er mee eens?"
"Ja."

Toen ging er, zo snel als een bliksemflits, een dun, scherp geruis onder ons door zoals wanneer een ijsvlakte waarop men staat een rechte, zich ver voortplantende scheur krijgt, en tegelijkertijd was het alsof we op een schommel stonden die begon te bewegen. De paarden werden angstiger.
"Dat is dan afgesproken!" zette de 'Panter' zijn rede voort. "Morgen vroeg, zodra het licht genoeg geworden is om vriend van vijand te kunnen onderscheiden." En met een weergaloze hoon voegde hij eraan toe: "Ik hoop dat je komt! Want het was niet erg heldhaftig van je om door honger en dorst te willen overwinnen. Niet jullie water zal de beslissing brengen maar het zwaard!"
"Nee, noch het water noch het zwaard, noch jij en ik zullen het beslissen, maar een Hogere!" riep de Mir.
"Een hogere? Wie?"
"God!"
"God!" lachte de 'Panter'. Het was zo geringschattend, dit lachen. "Alleen mensen van de vijfde of zesde rang verlaten zich op hem die zich als God, als Allah of met wat voor andere naam ook laat noemen. Ik echter, de nieuwe Mir van Ardistan, kan totaal onmogelijk zo diep in rang afdalen. Ik heb deze hulp niet nodig, waarnaar alleen zwakken en onbekwamen snakken. Ik overwin door mezelf, door mijn eigen kracht, niet door - - -"

Hij stopte. Hij kon de begonnen zin niet afmaken. Op dit ogenblik klonk er zo'n lawaai alsof hemel en aarde ten onder gingen, en de laatste begon te wankelen. De 'Panter' viel op de grond. Hij wilde weliswaar snel weer opstaan maar er volgden nog meer aardschokken die hem steeds opnieuw neerwierpen. De paarden van zijn troep hinnikten luid van schrik en gingen er vandoor. Zijn mensen brulden en renden achter ze aan. Toen schreeuwde ook hij: "Weg, weg! Hier is de Sjaitan (duivel) los! Hij mag jullie allemaal halen! Weg, alleen maar weg!"

Hij sprong met grote stappen achter de vluchtenden aan, zonder dat hij weer neerviel omdat de schokken nu voorbij waren en niet meer terugkwamen. Hun paarden verdwenen snel aan de horizon. Wat de onze betreft, ze gedroegen zich niet allemaal hetzelfde. De schimmels van de lansiers hadden zich niet verroerd. Ze waren van huis uit deze onbetrouwbaarheid van de zogenaamde 'vaste' grond gewend. De dikke knollen van Ussul waren ook wel geschrokken maar hun aangeboren, in dit geval hoogst voortreffelijke flegma hielp hen snel en gemakkelijk over de schrik heen. Ze bleven eenvoudig staan en keken verwonderd naar de oorzaak van dit lawaai, zonder zich er door uit het veld te laten slaan. De schimmel van de Mir was een echt edel dier. De aardschokken wekten weliswaar zijn ontzetting op, maar de vriendelijke woorden van Halef en van de Mir, die beiden naar hem toe gerend waren, bewerkten dat hij er niet vandoor ging maar rustig werd. Anders was het echter met de paarden van de Tsjoban gesteld die met alle geweld moesten worden vastgehouden en met de hoeven alle kanten uit schopten. Daarom was het goed dat men ze als gevolg van mijn raad onmiddellijk zo ver uit elkaar had gehaald dat ze elkaar niet konden verwonden. Net zoals hier op deze plaats hadden ook de paarden in ons kamp en op onze hele lijn zich gedragen. De schimmels van de El Hadd en Halihm waren rustig gebleven, de oerknollen van de Ussul ook. Syrr en Assil Ben Rih waren vastgebonden geweest. Hun manen waren wel overeind gaan staan en ze hadden enige sprongen gemaakt maar hadden zich niet losgerukt. Met de paarden van de Tsjoban had men echter veel meer moeite en werk gehad om de door hun angst ontstane wanorde ongedaan te maken. Het ergst was het echter, zoals we later hoorden, in het leger van de 'Panter' toegegaan. Daar had een onbeschrijflijke verwarring geheerst die tot veel verwondingen van paarden en mensen had geleid. Ik kan hier nu over heenstappen omdat ik later gelegenheid zal hebben net zoiets te vertellen.

Zo snel als de verduistering van de hemel gekomen was, zo snel was die ook weer weg. Nauwelijks hadden we de zonet op zijn eigen benen weggalopperende 'Panter' zien verdwijnen, of de hemel was weer schoon en vrij, en de zon straalde op de oude wijze op ons neer. De aardschokken hadden niet alleen op de 'Panter' en zijn mensen maar ook op ons en onze stemming gewerkt, natuurlijk op een andere manier dan bij hem. We hadden allemaal het gevoel dat een Hogere, Onzichtbare ons ter zijde stond die ons door het beven van de aarde had willen tonen dat er alleen te vertrouwen was op hem en zijn hulp, niet op menselijke plannen. Hoe snel was mijn voornemen ingestort de 'Panter' belachelijk te maken! En hoe vlot had de Mir moeten afzien van zijn voornemen zich niet te laten herkennen! Nu stonden we daar die hadden willen 'toneelspelen' en keken elkaar aan. Wat hadden we bereikt?

"Effendi, ik speel nooit meer voor Mir!" zei Halef. "Ik heb het zo ongelooflijk slecht gedaan dat zelfs de aarde onder mij van ergernis schudde! Ik blijf sjeik van de Haddedihn van de stam van de Sjammar. Wie zich voor meer uitgeeft dan hij is en kan, die verliest de vaste grond onder zijn voeten, en zoiets wil ik nooit meer meemaken! De 'Panter' heeft ons de slag aangeboden, net zoals in vroeger tijden de

grote helden deden. We zullen dus later over een 'Slag aan de Dsjebel Allah' kunnen vertellen. Maar denk je dat hij zijn woord houdt?"
"Nee," antwoordde ik.
"Niet? Heb je hiervoor redenen?"
"Heel gegronde."
"Vergis je je daar niet? Hij wordt toch gedwongen met ons te vechten. Hij moet verdorsten als hij geen water krijgt. En dat kan hij alleen bij ons halen. Hij heeft het zelf gezegd."
"Juist omdat hij dat gezegd heeft, geloof ik het niet. Er is water, en wel niet ver van hier."
"Waar?"
"Meteen aan de andere kant van de Dsjebel Allah. Al deze bergen die er voor ons kaal uitzien, ook de Dsjebel Allah, zijn alleen naar het zuiden kaal, naar de kant dus, van waaruit de invloeden van Ardistan vernietigend konden werken. Dat heb ik in de boeken van Marah Doerimeh gelezen en ook uit haar eigen mond gehoord. In de kloven aan de andere kant van de Dsjebel Allah is er stromend water; het kan alleen niet hierheen stromen in dit verdroogde en verdorde land. Het zou me verwonderen als de 'Panter' dat niet net zo goed en nog beter wist dan ik, de vreemdeling."
"Hij weet het," viel de Basj Islami in. "Ik heb zelf met hem daarover gesproken en hem daar opmerkzaam op gemaakt."
"Dan wil hij daarheen! Vooralsnog alleen om aan water te komen om zijn leven te redden. Maar ook om andere, hele afdoende redenen. Hij denkt dat de troepen van de Mir van Dsjinnistan voor hem vluchten. Hij moet achter ze aan om ze te straffen. Hij weet dat de lansiers van El Hadd en Halihm bij ons zijn; hij denkt dus dat hun land van verdedigers beroofd is; hij denkt het met een enkele snelle slag in zijn macht te kunnen krijgen en te houden -"

"Juist, heel juist!" stemde de Dsjirbani met me in. "Verkrijgt hij El Hadd, dan zit hij op rozen; wij echter zitten hier dan bij de kale Dsjebel Allah en kunnen niet naar de andere kant. Want de enige weg die naar mijn mening daarheen voert, zal hij met kanonnen bezetten. Daarom informeerde hij in het bijzonder en nadrukkelijk of de lansiers bij ons zijn. Ook ik denk dat hij enkel van een veldslag gesproken heeft om deze te vermijden. Laten we naar het kamp teruggaan en laat de Sjech el Beled en Abd el Fadl komen om met hen te beraadslagen!"
Dit voorstel werd uitgevoerd. De beide genoemden kwamen tegen de avond aan. Toen wij hen ingelicht hadden, bleek het dat zij dezelfde mening hadden als de Dsjirbani en ik. Wij bespraken het uitvoerig met hen, en toen ze weer wegreden, wist ieder van ons hoe hij zich, als zij zouden komen zoals ze wilden, moest gedragen.

De aardschokken hadden in mij een heel eigenaardig gevoel achtergelaten. Men moet denken aan een holle, lichte gummibal die op licht bewegend water schommelt, op deze bal zit een vlieg, die het schommelen merkt omdat hij meeschommelt. Met de bal als aarde gedacht was ik de vlieg. Ik had het gevoel alsof er elk ogenblik onder me iets kon omvallen en ontploffen. En, eigenaardig, mijn kleine Hadsji verging het net zo als mij. Hij kwam om het mij te beschrijven.
"Pas op, Effendi," zei hij, "hier bij de Dsjebel Allah gebeurt iets, we beleven wat! En als de 'Panter' zich alle mogelijke moeite geeft ons te slim af te zijn en aan ons te ontkomen, dan is er altijd nog Eén die hij niet te slim af kan zijn en aan wie hij niet ontkomt. Deze Ene is de Emir es Salsale (Heer van de aardbeving, namelijk God), die niet met zich laten spotten. De 'Panter' mag het met de 'slag aan de Dsjebel Allah' serieus of sluw bedoeld hebben, hij heeft het gewaagd die op te roepen en zal hem krijgen, alleen heel anders dan hij denkt!"
Het was alsof er in de woorden van de Hadsji iets profetisch gelegen had. Van dit ogenblik af spitsten de gebeurtenissen zich dusdanig toe alsof de Voorzienigheid die hoog boven al het menselijk goeddunken staat, besloten had: De 'Panter' heeft de veldslag gewild, hij zal hem krijgen!

Men stelle zich de opstelling van de beide legers voor die aan de grens van El Hadd tegenover elkaar lagen. Deze grens werd door een hoge, steile bergketen gevormd die precies van oost naar west liep en, behalve bij de Dsjebel Allah, helemaal onbeklimbaar was. Er was absoluut geen andere pas en geen andere weg eroverheen dan de door mij reeds beschreven brede, die zich boven splitste, en de beide geheime bergpaden die aan de beide uiterste zijden van de Dsjebelgroep omhoog- en aan de andere kant weer omlaag liepen en de brede weg aan zijn beide kanten ver in het bergland begeleidden, zonder van hem uit opgemerkt te worden. Beneden, aan de voet van de Dsjebel Allah, hadden tot vanmorgen vroeg de 'zwartgepantserden' van de Mir van Dsjinnistan gelegen maar ze waren bergafwaarts teruggeweken toen ze het leger van de 'Panter' naderbij zagen komen. Nu op dit moment, terwijl de zon haar dagelijkse loop bijna had beëindigd, lag dit leger op dezelfde plek, en wel op niet ver van elkaar afliggende afstanden maar dicht op elkaar gedrongen, zodat hieruit al afgeleid kon worden dat de 'Panter' van plan was de grens over te trekken. Doordat hij deze richting naar de brede pas toe strak aanhield, liet hij de beide kanten van de Dsjebel Allah, die verschillende uren rijden breed was, helemaal vrij, zodat het voor onze beide vleugels heel gemakkelijk werd, hem helemaal te omsingelen. Wij trokken naar deze beide kanten weliswaar langzaam maar gestaag en onopgemerkt op, maar deden dat voorlopig niet in het centrum omdat we wisten dat we daar in de gaten gehouden werden. Het midden van onze opstelling was iets meer dan een goed uur rijden van de vijand verwijderd; onze voorposten lagen vanzelfsprekend veel dichter bij hem. De uiteinden van onze beide vleugels hadden de voet van het gebergte en de paden bereikt waar ze op aangewezen waren. De 'Panter' was dus in het zuiden door onze halve cirkel en in het noorden door de bergrug dusdanig ingesloten dat hem als hij wilde ontkomen alleen het ene gat overbleef dat door de pas van de Dsjebel Allah werd gevormd. Daar hadden de lansiers van El Hadd en Halihm contact gekregen met de 'zwartgepantserden' van de Mir van Dsjin-

nistan, en dit contact werd ook, terwijl de laatsten zich voor de 'Panter' terugtrokken, zo in stand gehouden dat wij van alles wat daar boven gebeurde door berichten op de hoogte konden worden gehouden. Op deze manier kwam het dat alle inspanningen van de vijand om voor ons te verbergen wat hij deed, werden verijdeld.

Kort nadat het donker geworden was, werd namelijk een boodschapper van de 'Panter' bij ons gebracht die ons een briefje bracht waarop de woorden stonden: "Uitnodiging voor de veldslag aan de Dsjebel Allah". En nauwelijks was deze man door de hem begeleidende posten weer weggevoerd of van de kant van onze lansiers kwam de melding binnen dat de vijand alle voorbereidingen aan het treffen was onder bescherming van de duisternis de overtocht over de pas te bewerkstelligen; de 'zwartgepantserden' zouden hen niet hinderen boven op het plateau te komen. Maar of het geraden was hen dan aan de andere kant er weer af te laten, dat moest nog blijken. Na twee uur kwam er weer een boodschapper die weer een briefje met precies dezelfde woorden bracht. De 'Panter' wist waarschijnlijk helemaal niet hoe kinderachtig hij daar handelde. Zijn redenen voor dit spelletje waren duidelijk. In de eerste plaats mochten we niet op de gedachte komen dat hij van plan was aan ons te ontsnappen. Ten tweede wilde hij door deze boodschappers ervaren of hij ons nog op dezelfde plek aangetroffen had of dat we ons misschien in beweging hadden gezet. En hij verheugde zich er nu al op, voor het geval we ons door hem lieten misleiden, ons dan hartgrondig te kunnen uitlachen.

Om de twee uur kwamen er nog twee boodschappers met precies hetzelfde briefje. Maar net zo kwamen ook verdere meldingen van de kant van de El Hadd en Halihm. We vernamen dat de overtocht begonnen was. De 'Panter' had een aanzienlijk detachement ruiterij vooruitgestuurd om de gesteldheid van de weg te onderzoeken en om dan na de binnengekomen goede resultaten onmiddellijk de artillerie te laten volgen. Het kwam er bij hem op aan hen allereerst in veiligheid te brengen en de pas zo met geschut te bezetten dat er maar enkele schoten nodig waren om een opdringen van onze kant makkelijk te kunnen afslaan. De andere troepen zouden hen dan volgen en wel met zo'n haast dat toen hij ons zijn laatste boodschapper stuurde, de ontruiming van zijn kamp als voltooid beschouwd kon worden. Deze boodschapper had na zijn terugkeer het vooruitgegane leger als laatste alleen achterna te rijden.

Dat was volgens Europese tijdrekening tussen twee en drie uur 's nachts. Wij lagen nog op dezelfde plaats als waar we overdag gelegen hadden. Het kwam helemaal niet bij ons op in de duisternis iets te ondernemen wat we bij daglicht viel veiliger en beter konden uitvoeren. Er was echter ook nog een tweede reden ons voorzichtig en afwachtend op te stellen. De reden hiervoor lag niet in de oorlogssituatie waarin we ons bevonden maar in de natuur die ons omgaf.
We hadden nu afnemende maan die al bijna nieuwe maan was. Dit 'laatste kwartier' stond aan het begin van de avond helder en duidelijk aan de hemel, en ook de sterren waren zo makkelijk te herkennen dat men ze tot een bepaalde grootte kon tellen. Dit veranderde langzamerhand. De sterren verdwenen, of liever gezegd, ze waren er nog maar je kon ze niet meer zien; ze vloeiden in elkaar over. Ook de maan werd steeds onduidelijker en verloor de scherpte van zijn omtrek. Deze onduidelijkheid nam zo toe dat men hem om middernacht niet meer kon zien, hoewel men kon zeggen waar hij stond.

De paarden van de Tsjoban begonnen onrustig te worden. Ook de mensen werden gegrepen door een heel vreemd gevoel van onzekerheid. De lucht ademde zich heel anders in dan eerst. Niet zozeer dat het ademen voor ons moeilijk geworden was, o nee, maar het leek net alsof je met de lucht tegelijk een geestelijke beklemming inademde, die niet meer weg wilde gaan en elk uur groter werd. We bevonden ons nu, zoals reeds gezegd, in het gebied van de vulkanen, waarvan we vroeger de uitbarstingen vanuit de verte hadden gezien. Gedurende onze gehele rit van het land van de Ussul tot hier was elke avond hun oplichten en gloeien te zien geweest, nu eens meer, dan weer minder duidelijk en dientengevolge indrukwekkend. Alle aanhangers van de rivier- en vredessage met wie we gesproken hadden, waren van mening geweest dat het huidige jaar het bekende honderdste was waarin het paradijs zich opende om zijn vraag door de aartsengel over de gehele aarde en de gehele mensheid te laten klinken. Vaak, heel vaak leek het voor ons in deze tijd alsof de aarde beefde, maar zachtjes en, ik zou willen zeggen, bij wijze van proef of aarzelend, zodat men er helemaal niet meer op gelet had. De laatste tijd waren in de plaats van deze zachte, afzonderlijke pogingen de al beschreven toestand van drijven, slingeren en zweven gekomen, waarbij men het gevoel had alsof ergens iets onder de voeten of kantelen zou of uit elkaar zou spatten. En vanavond werden we door dit voorgevoel dusdanig gepakt dat ik het geestelijke resultaat als benauwing, zo niet zelfs als beangstiging zou willen beschrijven.

Ook vandaag zagen we de gloed van de bergen opstijgen, vooral van de verder gelegen bergen, in het hoogste van Dsjinnistan. Die dichtbij waren, leken te rusten. Heel ongewoon gedroeg zich die het dichtst bij ons lag, de Dsjebel Allah dus. Zijn middelste top, de 'Zoon' dus, stak stil en stom en zwart tegen de hemel af alsof hij dood was, stijf en gestorven, door de gloed van het binnenste van de aarde niet meer te bereiken en tot leven te wekken. De beide andere kegels echter, de 'Vader' en de 'Moeder', ademden, maar niet voluit en krachtig maar als bij een ziekteaanval, bij het stikken. Het begon met een zacht rollen. Als men ging liggen en zijn oor op de aarde legde, kon men het duidelijker horen. Ik had het eerst voor het rollen van de wielen van de kanonnen gehouden, maar al snel gemerkt dat het met de beweging van het geschut niets van doen had. Na dit rollen volgde er van de kant van een van de beide kegels een uitademing die door de lucht streek als een zucht van angst die zich piepend door de stembanden van een stervende perst. Het werd door een schemering begeleid die met deze fluittoon uit de betreffende krater ontsnapte. Het rollen van eerst werd van uur tot uur luider en beter hoorbaar, zelfs voelbaar. Het was net alsof zich in het binnenste van de aarde krachten verzameld hadden die zich

wilden bevrijden en het toch niet konden. Deze mening had iedereen die zich bij mij bevond. Voor mijzelf leek het net alsof deze krachten niet op de bevrijding door de 'Vader' of de 'Moeder' wachtten, dus door de rechter of linker kegel, maar door de 'Zoon', de middelste kegel dus. Ik kon dat uiteraard niet bewijzen, ik voelde het.

Ongeveer om drie uur Europese tijd kwam er een ruiter. Toen we hem hoorden, dachten we dat het weer een boodschapper was. Het was er geen maar de Sjech el Beled zelf. Het moest dus iets belangrijks zijn waar het om ging. Toen hij van zijn paard gestegen was, vroeg hij eerst of er bij ons iets gebeurd was. We lieten hem de briefjes zien dat de 'Panter' ons gestuurd had. Hij las ze.
"Onvoorzichtige! Lasteraar!" zei hij toen. "Heeft hij dan nog steeds niet ingezien dat de mens aan zijn woord gehouden wordt? De gewone sterveling die het twaalfde deel van een dozijn of een zestigste deel van een zestigtal is, mag zich vrij voelen wat hij zegt en spreekt als onbelangrijk te zien; maar wie het waagt te gaan staan op al geruime tijd zichtbare en werkzame punten, die moet voor alles tegen zichzelf zeggen dat elk woord dat hij spreekt, bij de verantwoording voor God duizend centenaars weegt en zo lang voor de voeten van de rechter blijft liggen tot het door zijn innerlijke waarheid, dus door de daad, is vrijgekocht. Ook de 'Panter' zal het gewicht van zijn woorden voelen. Wat hij in woorden belooft, moet hij in daden betalen. Hij heeft ons de 'slag om de Dsjebel Allah' beloofd, hij zal hem moeten leveren, onvoorwaardelijk! Ons of hem voor wie wij allen vechten en tegen wie hij in opstand is gekomen! Dat is immers ook de reden waarom ik naar jullie toe kom, nu, in deze verschrikkelijke, grote, nacht vol waarheid. Ik wil bij jullie zijn. Mijn ruiters zijn zulke nachten en zulke waarheden gewend. Maar het griezelt jullie als de Eeuwige op de plaats van de sterfelijke gaat staan en als de wetten van de hemel gelden, omdat de wetten van de aarde niet toereikend zijn om gerechtigheid te verschaffen."

"Wat wil je zeggen?" vroeg de Mir. "Je duidt op iets ongewoons!"
"Ik wil zeggen dat de Dsjebel Allah het werk zal afmaken dat de 'Panter' begonnen is."
"Welk werk? En wanneer?"
"Nu? Vannacht! Zodra de morgen begint. De 'Panter' heeft het gezegd."
"Ik begrijp je nog steeds niet!"
"We staan voor een uitbarsting van de Dsjebel Allah. Kijk omhoog naar hem en hoor hoe hij onder jullie voeten werkt! Voor jullie is het vreemd maar ik ken het. Ik ken elke van deze wonderbaarlijke bergen, niet alleen hun namen maar ook hun karakters, hun aard en hun temperament. Ik ken vooral ook de Dsjebel Allah. De 'Vader' ademt en de 'Moeder' ademt, zij het ook zwaar maar ze ademen toch. Voor hen hoef je niet bang te zijn. Maar kijk eens naar de Zoon! Ik was vandaag boven bij hem, aan het begin van de morgen. Ik zat aan zijn voeten en luisterde. Ik hoorde hoe het in hem rommelt. En ik voelde de toorn die door zijn binnenste beeft. Zijn tijd is gekomen, de grote tijd waarin kokende stromen uit zijn borst en uit zijn heupen breken, zodat hij zichzelf reinigt en zuivert van het vuil van de as en het stof dat op hem ligt. Groen wil hij worden, weer groen, zoals hij eens was toen de Here God nog door Ardistan kon pelgrimeren. Het kleed van het leven, van het geluk, van de zegen wil hij aandoen, niet alleen voor ons die in de bergen wonen maar ook voor jullie en allen die hem voor dood, voor kaal, voor verdord, voor gedoofd houden. Luister en zie!"

Hij hief zijn arm op en wees naar de hoogten waarover hij sprak. In de grond kletterde en rolde het alsof vroegere sikkelwagens onder ons door ratelend hun metalen wapens aan elkaar slepen; een scherpe wind floot plotseling om ons heen en meteen daarna steeg uit de krater van zowel de 'Vader' als de 'Moeder' een gloeiende bundel op, en daarbij klonken er tonen alsof er miljarden vijlen over staal en ijzer streken. De Sjech el Beled stond voor ons, met wapperende mantel en fladderende sluier, de arm opgeheven naar de berg. In het licht van de vlammerende krater leek hij voor ons een wezen waarvan men niet weet of hij nog aards is of al bovenaards. Zijn gezicht was verhuld; we konden het niet zien; maar uit zijn stem klonk de diepe, heilige ernst die in hem woonde en ook ons aangreep.

"Hebben jullie het gezien en gehoord?" vroeg hij. "Voelen jullie de wind, de koude, die hij met onweerstaanbaar geweld omhoog naar de warmte drijft? Zo laat God ons in zijn geweldig predikende natuur de voorbeelden zien van wat in het leven en in de zielen van de volkeren en de individuen moet gebeuren als de raadsbesluiten van de hemel in vervulling zullen gaan! Ik ken de 'Zoon' en zijn manier van doen. De kracht onder zijn voet begint al te werken. Spoedig breekt het ogenblik aan waarop alle toppen die nu gloeien als met een enkele ademtocht uitgeblazen worden. Dat is zijn tijd! Dan begint hij alleen! Hij, de zegenrijke die het water van Dsjinnistan onder zijn troon verzamelt om dat diep onder de aarde naar de engelen van de ‘Stad van de doden’ en van de bergen van Chatar te leiden."
"Hier vandaan kwam het water dat ons redde?" vroeg ik.
"Ja, hier vandaan, vanuit de Dsjebel Allah," antwoordde hij.
"En je bent ervan overtuigd dat we een uitbarsting van deze berg kunnen verwachten?"
"Ja."
"Vandaag? Nu?"
"Waarschijnlijk al binnen enkele minuten."
Toen riep Halef geschrokken uit: "Dan is de 'Panter' met zijn gehele leger verloren! Allah zij hem en de zijnen genadig en ook ons! We moeten er heen om hen te redden!"
"Ja, we moeten hen redden, in elk geval waarschuwen!" stemde ik er mee in. "Onze beide paarden zijn het snelst. We moeten onmiddellijk samen- - -"
"Halt! Geen domheden!" onderbrak de Sjech el Beled mij, en de Dsjirbani hield de Hadsji vast die al wilde wegrennen zonder eerst op mij te wachten. "Het is al te laat. Jullie zouden slechts je eigen verderf tegemoet jagen. Voelen jullie het? Geen mens kan nu meer naar die berg rijden!"

De aarde sidderde onder ons. Ondanks dat riep Halef: "Ik rij toch! Sihdi, help me! Ik wil los. Ik wil weg!"
Hij worstelde met de Dsjirbani die hem met zijn reuzenkracht vasthield.
"Lat hem los!" vroeg ik deze. "We moeten weg; we moeten naar boven om te waarschuwen. Dat is een mensenplicht!"
"Mensenplicht?" vroeg hij. "Ssahib, ik heb achting voor je en ik mag je erg graag maar hier moet ik je tegenspreken, hier ben je zwak en kortzichtig. Als God het recht in zijn eigen handen neemt, is het dan echt mensenplicht hem te weerstaan en de schuldigen te redden?"
"Ze zijn niet allemaal schuldig voor wie nu het verderf dreigt," wierp ik tegen.
"Ze zijn allemaal schuldig, allemaal!" meende hij. "Denk aan de 'Stad van de doden'! Hier heb je Halef! Wil je je tegen de wil van het lot verzetten en voor een 'Panter' een zekere dood tegemoet gaan, doe het dan; ik blijf echter hier!"

Hij liet Halef los en ging naast de Sjech el Beled staan. Deze drukte hem de hand, trok hem dichter naar zich toe en riep: "Dat heb je goed gedaan! Zo hoor ik je graag, juist jou! Nooit mag de liefde voor mensen tot zwakheid van het hart worden. Hoe edeler de mens denkt, des te onverbiddelijker is hij tegen al het schadelijke en gemene. Let op, let op! Het komt er aan! De hoogste toppen beginnen al te doven!"
Hij liet de hand van de Dsjirbani die hij gepakt had, niet meer los. Ze stonden naast elkaar, helemaal hetzelfde gekleed, want we hadden de kleding van de lansiers door de druk van de omstandigheden nog niet uitgetrokken. De Sjech el Beled was iets minder lang en iets minder breed dan gestalte van de Dsjirbani, en toch leek het alsof deze beiden niet alleen met betrekking tot hun meningen maar ook lichamelijk bij elkaar hoorden. Ik had geen tijd hier langer over na te denken en ik had ook helemaal geen tijd met Halef mijn voornemen de vijanden te waarschuwen, uit te voeren, want nu bleek dat de Sjech el Beled geheel terecht gezegd had dat het daarvoor te laat, veel te laat was. De stem van het hart moest zwijgen omdat andere stemmen begonnen te spreken en wel stemmen waartegen onze zwakke mensen- en harten-stemmen onmogelijk tegen op konden.

De zuilen, toppen en tinnen van het noorden hadden tot nu toe ononderbroken gegloeid; nu doofden ze een voor een. Daarboven werd het donker. De wind die eerder opgestoken was, was weer ingeslapen. Diepe, onbehaaglijke stilte heerste rondom.
"Zijn de Tsjoban zeker van hun paarden?" vroeg de Sjech el Beled.
"Ja," antwoordde de Mir. "Ik heb strenge aanwijzingen gegeven die men zal opvolgen. Hoor! Wat was dat?"
In de verte was een schot gevallen.
"Een kanon!" riep de Dsjirbani, half vragend, half verbaasd.
Weer hoorden we een schot, nog een en nog een. Toen richtte zich de Sjech el Beled die opmerkzaam in de nacht geluisterd had, zich tot ons met de woorden: "Ja, het zijn kanonnen! De triomfschoten van de 'Panter'! Ik wilde het niet geloven maar nu hoor ik dat het toch waar geweest is. Ik kreeg namelijk een melding die een 'zwartgewapende' van de Mir van Dsjinnistan aan een van mijn voorposten bracht. Toen namelijk de rijdende voorhoede van de 'Panter' de berg besteeg om de hen volgende artillerie de weg te bereiden, weken de zwarten slechts langzaam terug om zoveel mogelijk te zien en te horen. Deze opzet lukte hun goed. Ze hoorden vele luide kreten, ook toespraken en korte gesprekken. Zo hoorde men ook dat de 'Panter' het bevel gegeven had dat, zodra de terugtocht gelukt was, drie maal tien kanonschoten af te vuren."
"Met welk doel?" vroeg de Mir.
"Waarschijnlijk om ons te bespotten," antwoordde Halef.
"Of om ons te laten geloven dat hij nog beneden is en dat de veldslag gaat beginnen. Dus om verwarring te zaaien," meende de Dsjirbani.
"Dat is het juiste," stemde de Sjech el Beled in. "Dit ogenblik valt in de tijd van het ochtendgloren waarop het begin van de strijd bepaald en afgesproken is. En zij die afgeluisterd werden, hebben het duidelijk gezegd en ze hebben zich erover vrolijk gemaakt dat we ons door de schoten zullen laten misleiden en zullen denken dat de veldslag is begonnen. We moeten stommiteiten uithalen en ons dan schamen en ergeren. Wat een dwaas, deze man! Driemaal tienmaal dwaas! Noch hier beneden, noch hier boven is er iemand die zich door hem laat misleiden; dat zal hij snel genoeg merken! Laten we nu stil zijn tot de dertig schoten geklonken hebben! Ik geloof niet dat wij dan nog hoeven te antwoorden!"

Terwijl wij nu wachten, werd het daarboven bij Dsjinnistan helemaal donker. Boven ons had de hemel een loodkleur gehad. Dat zag er zo zwaar, zo belastend uit alsof hij in elkaar zou storten. Nu werd hij echter steeds donkerder en donkerder. Al snel werd deze duisternis zo dicht dat men het alleen nog als zwartheid kon aanduiden. Ik hield mijn hand op een afstand van ongeveer twintig centimeter van mijn ogen en kon hem niet zien. Dat was onnatuurlijk. Mijn en Halefs paard hinnikten zacht. Op die manier vroegen ze ons hen toch bij ons te laten komen. We vervulden hun wens en haalden ze. Toen gingen ze bij ons liggen en bleven in het volgende, verschrikkelijke uur met vertrouwen in hun meesters zo rustig liggen dat alleen een vriendelijk woord of een aai nodig was om hen te kalmeren als de angst hen wilde aangrijpen.

Nauwelijks hadden we onze kostbare, onvervangbare dieren bij ons in veiligheid of de catastrofe brak los. Met andere woorden: de vermetele, herhaalde 'uitnodiging tot de slag aan de Dsjebel Allah' trad in het stadium van haar consequenties. Een dreunend rollen kwam uit de verte, niet snel maar langzaam, zoals het naderen van een zeker, weloverwogen noodlot. Het ging onder ons door. Het was net of een

kilometerslange reuzenschildpad onder onze voeten doorkroop. Die hief ons toen hij ons bereikte omhoog, schoof zijn onverbiddelijk harde lijf steeds verder en liet ons dan achter zich weer vallen. Ik voelde dat heel duidelijk, want ik had me toen deze vernietigende aardgolf kwam, snel naast mijn Syrr neergelegd om hem het gevoel te geven dat hij niet bang hoefde te zijn. Halef deed hetzelfde met zijn Assil Ben Rih. De Mir en de Basj Islami vielen neer. De Sjech el Beled stond nog steeds rechtop, de hand van de Dsjirbani nog steeds vasthoudend, en riep: "Horen jullie de schoten nog? Nee! Ze zijn plotseling opgehouden hoewel het nog niet de volle dertig waren. Als hij spreekt, wiens stem wij nu zullen horen, dan moet al het andere zwijgen. Deze ene, eerste schok was genoeg om de artillerie van de 'Panter' te vernietigen, misschien zelfs zijn hele leger. Horen jullie het kraken en vallen?"

We hoorden, ondanks de grote afstand waarop we ons bevonden, het gebulder van de zich losmakende, neervallende en kapotbarstende rotsblokken. Hierop was het alsof duizenden dieren- en mensenstemmen zich tot een enkele, grote, ontstellende doodsschreeuw verenigden, die recht omhoog steeg naar de hemel en ons dus alleen met zijn buitenste golven beroerde.
"Verschrikkelijk, verschrikkelijk!" riep de Mir. "Ze zijn dood, allemaal dood! Ze zijn - - -"

Wat hij verder nog wilde zeggen, werd door een schot, een dreun opgeslokt die zo sterk was dat het leek alsof hij mij mijn binnenoor helemaal stukgescheurd, vernield en vernietigd had. Ik kon enkele minuten niets meer horen. Ik zag dat de Sjech el Beled naar de berg wees en iets zei maar ik verstond het niet. Dit schot was uit de krater van de 'Zoon' gekomen; het had het binnenste van hem geopend. Maar de brokstokken die er waren, vlogen niet naar buiten maar stortten en rolden naar binnen. Dat kon je voelen. Hierna was het net alsof die reuzenschildpad zich omgedraaid had en teruggekeerd was. Hij naderde ons weer en kroop nogmaals onder ons door, alleen nu in tegengestelde richting, namelijk naar de bergen toe. Wat hij voorheen niet vermaald en vermorzeld had moest nu verloren zijn; dat was zeker. Er volgde een klap alsof een vuist van een gigant tegen het binnenste van de aardkorst beukte, zodat alles wat zich er op bevond onhoudbaar in elkaar moest zinken, en op het volgende ogenblik steeg iets – niet iets vreselijks en iets ontstellends, o nee, maar iets zo onbeschrijfelijk moois uit de krater van de 'Zoon' omhoog dat geen enkele taal van mensen de woorden bezit die nodig zijn het te beschrijven.

Dat kwam zo snel en zo plotseling dat het voor onze ogen stond, zonder dat we het hadden zien verschijnen en zich ontwikkelen. Het leek op een heldere, onberispelijk geslepen kelkglas, gevuld met parelende champagne die van boven overloopt. Dit glas had aan de onderkant een doorsnede van misschien slechts twintig meter maar boven een van zeker honderd meter en had een hoogte die helemaal niet te schatten was. De champagne die in deze kristallen kelk naar boven schuimde, was beneden helder goudachtig, dan helder zilverkleurig, daarna zeer lichtgroen en helemaal bovenaan oneindig fijn blauw gekleurd. Deze verschillende kleuren hadden een metaalachtige glans. Ze waren niet scherp van elkaar gescheiden maar ze gingen geleidelijk in elkaar over en leken zo verwant aan elkaar dat het goud af en toe tot bijna bovenin en het blauw af en toe helemaal naar beneden flitste. Het overlopende schuim had de kleur van perzikbloesem, doortrokken van goudzilvere bliksemflitsen en vonken. Men moet eens denken aan de ons omringende nacht, waarvan ik de absolute duisternis 'zwartheid' genoemd heb, en nu te midden van deze duisternis dit, ik zou bijna zeggen, bovenaards verschijnsel van deze kelkvormige fontein die alle eigenschappen en effecten van het wonderbaarlijke in zich verenigde! Het schuim dat hem kroonde, liep niet over. Het stroomde niet langs hem naar beneden. Men kon zien dat het vervloog. De bliksemschichten en vonken droegen de fontein naar alle kanten in de natuur uit, zelfs ook tot ons. Wij voelden hem. Hij was warm. Hij daalde als een oneindig fijne motregen op ons neer. Hij hulde ons in een sluier die steeds dichter werd tot hij de aanblik van zijn oorsprong meer en meer verhulde en deze ons uiteindelijk helemaal ontnam. Het verschijnsel, het heerlijkste op aarde dat ik ooit gezien heb, verdween zonder voor onze ogen verwoest en opgehouden te zijn.

"Water, hij geeft water, de 'Zoon', het kostbare, lang verwachte water!" riep de Sjech el Beled. "En wat hij ons geeft neemt hij ons niet meer af. We mogen het houden!"
Ik hoorde deze woorden; ik was dus, God zij dank, niet doof geworden! De Sjech vervolgde: "Voor ons zal het een zegen zijn; voor de vijand echter bracht het verderf. Hier is het warm; bij hem was het echter heet, brandend heet. Wie zou er in hun schoenen willen staan en met hen - - -"
Hij werd onderbroken door een donderslag, door een echte donderslag die geen onderaards rollen was. Bliksemschichten flitsten. Nieuwe donderslagen volgden. De natte sluier die ons omhulde, verdichtte zijn bestanddelen tot vallende druppels. Het begon te regenen; maar het hield niet op te donderen en te bliksemen. Het onweerde. Denk je eens in, een onweer, hier, waar het al sinds eeuwen niet meer geregend had! Dat was hier zo zelden dat de paarden daar meer van schrokken dan daarvoor van het beven van de aarde. Wij hoorden dat ze achter ons in het kamp luidruchtiger werden en dat men zich daar inspande hen te kalmeren. Bij meerdere lukte dit echter niet. Ze gingen er vandoor. Ze vluchtten in onze richting. Ze renden naar ons toe en langs ons heen.

Een van hen schoot zelfs tussen ons door. Het hinnikte en snoof niet alleen, maar het brulde, huilde en tierde net zo luid als de donder rolde, en liep, terwijl hij dwars door onze linies stormde, de Mir en de Basj Islami omver.
"Masjallah!" verwonderde Halef zich. "Heb je dit paard gezien, Effendi?"
"Ja, maar niet duidelijk," antwoordde ik.
"Het was een reusachtig dier!"
"Een Ussulknol, ja."

"De dikste die ik tot nu gezien heb! En deze stem! Dit brullen, huilen en olifantachtige trompetteren! Dat kennen we toch zeker! Of niet soms?"
"Hm!"
"Ik zou willen zeggen dat deze knol niemand anders geweest is dan onze Smihk, de kostelijke dikke! Wat vind jij daarvan?"
"Het was in elk geval zijn stem. Maar hoe moest Smihk hierheen gekomen zijn naar de Dsjebel Allah, hij die nu toch thuis is in het vaderland van alle oer- en andere dikke knollen?"
"Wie kan weten wat daar gebeurd is of wat zich - - O, Allah, help!"
Hij onderbrak zichzelf met deze uitroep van schrik omdat er nu een hele rij bliksemschichten en donderslagen zo snel achter elkaar volgde alsof het er maar een enkele was. En nu gebeurde er wat ook thuis in het Duitse vaderland na zulke sterke ontladingen vaak gebeurt: nauwelijks waren deze licht- en geluidverschijnselen voorbij of de regen hield als in één klap op. Die had niet langer dan twee minuten geduurd. Nu was echter ook de vochtige sluier verdwenen en de Dsjebel Allah lag met zijn hele omgeving weer vrij voor onze ogen, maar niet zoals vóór de verduistering van de hemel in het schijnsel van de maan en de sterren, maar in de glans van het morgenrood die de hoofden van 'Vader', 'Moeder' en 'Zoon' bestraalde en langzaam langs hen neerdaalde om dan ook ons te omvatten.

Ieder van ons had een uitroep van opluchting en bewondering op zijn lippen. Voor onze ogen begon een mooie, zelfs een zeldzaam mooie morgen. Beide, het gebergte en de vlakte die voor slagveld bestemd waren geweest, lagen helemaal onveranderd voor ons. Alle bergtoppen glansden in het vredige licht van de opgestane dag. Geen spoor van een vulkanische gloed, geen spoor van opstijgende rook of vliegende as! Ook op of met de Dsjebel Allah scheen niets gebeurd te zijn. Het was net alsof we alleen maar gedroomd hadden. Maar terwijl zich tijdens deze laatste geweldige donderslagen dit rustgevende beeld voor ons ontrolde, hadden deze zelfde bliksemschichten en donderslagen op de paarden in ons kamp toch verwarrender gewerkt dan het ons in het donker geleken had. Vele hadden zich losgerukt. Ze renden overal heen en weer, snuivend, hinnikend, met de hoeven om zich heen slaand, nu eens bleven ze staan om te steigeren, dan weer joegen ze doelloos rond. Men begon ze te vangen.

Het ergste gedroeg zich de vlezige reuzenknol die de Mir en de Basj Islami omvergelopen had. Het laatste, geweldige kraken had zijn loop onderbroken. Hij was van ontzetting omgekeerd en kwam nu weer op ons af, mogelijk nog luider huilend en schreeuwend dan eerst.
"Sihdi, hij keert terug!" riep Halef. "Laat je ook niet omver rennen! De kerel is uitzinnig van angst. Net zo als -"
"Net zoals Smihk!" onderbrak ik hem. "Hij is het, hij is het echt!"
"Denk je?"
"Ja, hij is het! Ik herken hem!"
"Allah, w'Allah! Hoe komt hij hier?"
"Dat is bijzaak! Hoofdzaak is: hoe stoppen wij hem?"
"Zoals altijd. Hij kent jouw stem. En hij ziet je ook. Hij zal toch soms niet van angst blind geworden zijn!"
Ik breidde mijn armen uit en ging de aanstormende kolos precies in de weg staan.
"Smihk, Smihk, Smihk!" riep ik. En "Smihk, Smihk, Smihk!" brulde ook Halef.
"Jij niet, jij niet!" beval ik deze. "Hij mag alleen mijn stem horen! Smihk, Smihk! Smihk, Smihk!"
Het paard kwam naar me toe. Het zag mij, en het zag me ook weer niet. Hij herkende me niet. Ik was anders gekleed. Ik droeg het leren pak van de El Hadd. Ik moest opzij springen om niet omvergelopen te worden. Maar toen de dikke me daarbij recht voor zijn ogen had, brulde ik minstens net zo hard als hijzelf: "Smihk, Smihk!" en dat werkte uiteindelijk toch. Hij kon weliswaar niet zo snel stoppen als hij wel wilde, maar hij maakte een boog en kwam toen steeds langzamer lopend weer naar me toe. Hij bleef op een afstand van tien tot twaalf stappen van me staan om me goed te bekijken.
"Smihk, mijn beste Smihk!" zei ik, terwijl ik met uitgestrekte armen naar hem toe ging.
Toen ging er een schok door hem heen. Hij herkende mij. Hij hief zijn kop zo hoog mogelijk op, opende zijn muil en schreeuwde uit volle borst maar op zo'n manier dat de hele omgeving rebels werd. Toen deed hij twee, drie stappen in mijn richting, besnuffelde mij, streek mij met zijn lange uitgestoken tong dwars over het gezicht en deed toen het allerpotsierlijkste wat zo'n misvormd, kolossaal monster kon doen, namelijk hij sprong en huppelde van vreugde om me heen als een klein schoothondje dat blij is om de thuiskomst van zijn meesteres, en draaide, kronkelde en schroefde daarbij zijn staartje ononderbroken rond op zo'n manier alsof hij probeerde er een knoop in te leggen. Wij allemaal die er bij stonden, braken in een luid gelach uit. Daarover verheugde Smihk zich zo dat hij zijn sprongen verdubbelde, zodat ons lachen een schallend gelach werd. Ook de Mir lachte mee.

"Dat is toch het neushoornpaard dat ons omvergegooid heeft!" zei hij. "Jullie schijnen het te kennen. Van wie is hij?"
"Het is het rijpaard van onze vriend Amihn, de sjeik van de Ussul," antwoordde ik.
"Door wie wordt het hier dan bij de troep bereden?"
"Vast door niemand. De knol is zijn lieveling die hij niet graag aan anderen overlaat. Waar Smihk, de dikke is, daar is vast en zeker ook zijn meester."
"Amihn hier? Daar weet ik niets van!"
"Ik ook niet, wij allen niet. We zullen snel genoeg horen wat de reden is van het plotselinge verschijnen van dit paard. Kijk! Daar komen twee ruiters! Ik geloof dat het de vorst van Halihm is met zijn dochter."
Ja, ze waren het, Abd el Fadl met Merhameh. Ze kwamen uit het oosten in galop door de frisse morgen gereden, zodat ze snel naderbij kwamen, beiden gekleed in hun blauwe gewaden van gevlochten leer

en lichte, achter hen aanwaaiende mantels. Op hun spierwitte, licht over de aardbodem voorbijvliegende paarden leken ze voor ons op boodschappers uit een andere wereld dan onze huidige. Beiden hadden rode wangen en hun ogen schitterden toen ze ons bereikten en afstegen.

"Dat was de 'Slag aan de Dsjebel Allah', waarmee we misleid moesten worden," zei Abd el Fadl. "De voorspiegeling is waarheid geworden. Er kwam iemand voor ons op die niet te misleiden is. Nu is het voorbij. De kanonnen werden in de ravijnen en afgronden gestort, en wie niet de tijd tot vluchten had ligt vermorzeld onder rotsblokken of verpletterd in de diepte. Uit de Dsjebel Allah zijn warme, genezende bronnen tevoorschijn gebroken, en aan de voeten van de 'Zoon' ruist een nieuwgeboren stroom van de berg naar beneden om de verdorde steppe te bewateren en te zegenen. Zo straft de hogere gerechtigheid! En zo verandert tegelijkertijd de goedheid van de hemel de straf in weldadigheid en liefhebbende hulp!"

"Komt dat alleen door de goedheid van de hemel?" vroeg Merhameh. "Is er dan geen goedheid van de mensen? Ik heet Merhameh, de Barmhartigheid, en ik wil niet alleen zo heten maar het ook zijn. Ik richt me tot jou, de Mir van Ardistan, en ook tot jou, de Mir van Dsjinn - - -" ze stopte midden in deze zin om hem snel te veranderen "- - - tot jou, de Sjech el Beled van El Hadd. Het slagveld van deze nacht wordt door de grenslijn van jullie gebieden precies doormidden gedeeld. Ik moet me dus tot jullie beiden richten als ik vraag: er is genoeg strengheid geweest; nu moet de goedheid heersen, de menselijkheid, de barmhartigheid. Geef mij en mijn vader de lijdenden, de gewonden! De scharen van Halihm zijn het gewend niet alleen te vechten maar ook te genezen, niet alleen neer te slaan maar ook weer op te richten. Sta ons toe hen naar de plaats van de verwoesting te brengen om, nadat de vergelding gesproken heeft, ook te doen wat het hart ons opdraagt!"
"Wat mijn gebied betreft sta ik het toe, en wel heel graag," antwoordde onze Mir van Ardistan.
"Ik ook op mijn gebied," stemde de Sjech el Beled in. "Daar komt Irahd, de aanvoerder van je Hukara. Wat heeft hij te melden?"

Irahd die het bevel over de Ussul had, bracht een tweede Ussul die juist vanuit de hoofdstad bij het leger was aangekomen en zo snel gereden had dat zijn knol in de koelte van de morgen dampte. Deze man richtte zich tot de Dsjirbani, riep echter toen hij Smihk, de dikke, zag, lachend uit: "Daar is hij, de schreeuwlelijk, de spektakelmaker, de wegloper! Hij moet rechtstreeks en in een enkele, ononderbroken galop hierheen gerend zijn, want ik ben na zijn verdwijnen meteen ook vertrokken van Amihn en Taldsja."
"Van Amihn en Taldsja?" vroeg de Dsjirbani. "Ze zijn dus onderweg en al in de buurt?"
"Ja. Over een half uur komt de hele stoet hier aan. Ik werd vooruitgestuurd om jullie dit te zeggen."
"De hele stoet? Wat is dat voor een stoet?"
"De troep verplegers en verpleegsters die de Basj Nasrani, de hogepriester van de christenen, jullie stuurt."
"Wat bijzonder! En toch welkom, welkom! Maar wij wisten hier niets van. We hebben hier geen opdracht voor gegeven. Hoe kwam hij op deze gedachte?"
"Hij laat je zeggen dat door een gesprek met Merhameh, de prinses van Halihm, dit idee bij hem opgekomen is, en hij heeft het uitgevoerd zonder jullie met de zorgen en de voorbereidingen lastig te vallen. Hij verzoekt je door mij hem dit te vergeven."
"Dat doen we graag, heel graag! Maar Amihn en Taldsja zijn erbij. Hoe zijn zij naar Ard gekomen? En waarom?"

"Ze hoorden via de lijn van posten dat hun beide zonen door de 'Panter' naar de ‘Stad van de doden’ gelokt waren om met de Mir van Ardistan, de Dsjirbani, Kara Ben Nemsi, Hadsji Halef en het hele leger daar ellendig te versmachten en te sterven. Ze werden door de angst van huis weggedreven. Ze haasten zich zo snel het ging naar Ard. Daar hoorden ze tot hun vreugde dat de ten dode opgeschreven zoons niet alleen gered maar ook al vertrokken waren om de oproerlingen en moordenaars te achtervolgen en te bestraffen. Ze sloten zich direct aan bij de door de hogepriester gevormde stoet 'Barmhartigen' die juist op het punt stond het leger op snelle muildieren te volgen. Van etappe tot etappe kregen ze steeds goede berichten. Tegen de avond hoopten ze jullie in te halen. Maar toen ze zo dichtbij jullie waren dat de afstand nog geen uur bedroeg, zagen we de verschrikkelijke catastrofe naderen die zich hier voltrokken heeft en moesten we ons kamp opslaan. Niet de aardbeving maakte onze paarden bang maar het geschreeuw van de muildieren wond hen op. Vooral Smihk werd woedend. Hij begon uiteindelijk mee te schreeuwen en toen hem dat niet rustig maakte, ging hij er eenvoudig vandoor, waarheen dat zie ik nu."
"Ze zullen hem zoeken?"
"O nee. We kennen hem. Die vindt vanzelf de weg wel en voelt zich hier bij zijn heel speciale lieveling zeer op zijn gemak."
Men lachte. Want de dikke wreef zijn kop nu eens tegen mijn rechter-, dan weer tegen mijn linkerschouder en snuffelde en likte me overal alsof ik de grootste delicatesse was die er was voor hem. De boodschapper wilde zijn bericht vervolgen toen vanuit het noordwesten een tweede ruiter naderde die direct van het daar beginnende pad kwam en bij de troepen van El Hadd hoorde. Tegelijkertijd wees Halef naar het zuiden waar op een langgestrekte, lage heuvel het begin van een zich voorwaarts bewegende linie verscheen om daar naar beneden te trekken.
"Daar komt, zoals het lijkt, een lange, zeer lange karavaan," zei hij. "Wie zouden dat zijn?"
"Dat zijn ze," antwoordde de Ussul. "Ze zijn me sneller gevolgd dan ik dacht."

"Wat ben ik daar blij om!" riep Merhameh, de kleine, lieve handen blij ineenslaand. "Daar nadert de 'Goedheid van de mensen', waarvan ik zonet sprak. Dat is immers wet in het rijk van de liefde: nauwelijks heb je het goede gewenst of het is al onderweg! Kom, vader, we rijden hen tegemoet; ik wil de eerste zijn die hen begroet!"
Hij knikte instemmend; ze reden samen weg.
Ondertussen was de El Hadd dichterbij gekomen. Hij wendde zich tot zijn sjeik en melde: "De 'Panter' schijnt ontkomen te zijn; met hoeveel mensen kunnen we nog niet zeggen. Waarschijnlijk gebeurde dat op het ogenblik waarop ook wij voor de vernieling moesten terugwijken om niet mee getroffen te worden. De ruiters van Dsjinnistan trekken nu weer op naar het plateau. Wij sluiten ons van beide kanten bij hen aan. Ze onderzoeken de weg nauwkeurig zodat jullie niets kan gebeuren als jullie komen. Want wat jullie daar wacht, is alleen voor sterke harten en voor onverstoorbare zenuwen. Een schot zal het teken zijn dat jullie kunnen komen."
"Wat voor een schot?" vroeg de Sjech.
"Met het enige kanon dat men tot dusver gevonden heeft. De andere zijn allemaal verdwenen. Alleen deze bleef over en werd niet vernietigd."
"Dan kom ik als eerste. Kara Ben Nemsi en Hadsji Halef begeleiden mij. De anderen blijven hier tot de stoet van de 'Barmhartigen' is aangekomen, en volgen ons dan om aan de voet van de Dsjebel Allah hun kamp op te slaan. Als de 'Panter' werkelijk ontkomen is, dan is dat slechts uitstel van genade voor hem. Als hij dit voorbij laat gaan, is er geen erbarmen voor hem."
"Tot nu toe was dit erbarmen dus mogelijk geweest?" vroeg de Basj Islami.
"Ja. Namelijk als hij de veldslag die hij ons aankondigde, echt gevoerd had, maar niet de veldslag tegen ons maar de veldslag tegen zichzelf en de donkere legers in zijn binnenste! Toen hij kwam om met ons te onderhandelen, zag hij allen die hij in het verderf wilde storten tegenover zich staan. Op dit ogenblik moest hij diep diep in zichzelf afdalen, moest hij de afgronden van zijn eigen wezen inzien en zichzelf bij de borst en keel pakken om zichzelf te verslaan. Dan had hij als overwinnaar over zichzelf op onze vergeving kunnen rekenen. Maar het kwam niet bij hem op met zichzelf de strijd aan te binden. Hij was te verblind en te laf daarvoor. Dus keerde hij toen hij ons verliet, naar zijn eigen verderf terug."

We stonden met het gezicht naar de Dsjebel Allah. Toen zagen we dat aan de voet van de 'Zoon' zich een klein wolkje liet zien dat weer verdween. Er volgde een detonatie.
"Het schot waarover ik sprak," legde de El Hadd ons uit. "Na dit schot wordt ook dit laatste kanon in de diepte gegooid. Er mag er geen over blijven, niet een. Er mag geen enkel moordwerktuig van dat soort in El Hadd en Dsjinnistan overblijven!"

Toen het rookwolkje verdwenen was, werden daar boven waar de kegel van de 'Zoon' uit het fundament van de 'Dsjebel' steeg, drie witte lijnen zichtbaar die bij elkaar kwamen. Tegelijkertijd lichtte het in het oosten op. De zon kwam op. Ze kwam niet geleidelijk maar ze stond in één keer boven de horizon. Nu lagen niet alleen de toppen en spitsen in het morgenrood maar het rood veranderde in vloeibaar, heel plotseling als vanuit de hemel neerdalend goud, en het hele gebergte en de hele, rondom ons zichtbare wereld lag in het felle, gelukkige zonlicht.

Toen dit licht op de Dsjebel Allah viel, werden de witte lijnen zo duidelijk dat we hun bijzonderheden konden herkennen. Het waren de drie afdelingen van de troepen die ons te hulp gekomen waren. In het midden de 'zwartgepantserden' van Dsjinnistan, links van ons uit gezien de lansiers van El Hadd, en rechts de blauwe eskadrons van Halihm. De punten van hun lansen vonkelden. Hun helmen wierpen flitsende stralen terug. Rechts en links van de linies met hun witte paarden en hun witte mantels zagen we heet water uit de rotsen komen en zich in dampende watervallen in de diepte storten.

En beneden, aan de voet van het bergmassief, viel, verschillende etages hoog, een levend geworden riviertje naar beneden dat in talrijke, onzekere krommingen overging om de weg te zoeken en te vinden die door zijn eigen zwaarte opgelegd werd. Deze aanblik trok mijn ogen omlaag naar de berg. Dezelfde vuist die gedurende de nacht daar strafte, had zich nu op deze lieflijke morgen geopend om te helpen, te redden, te verlossen. Ik droeg Smihk die niet meer van me wilde wijken, over aan de Ussul en besteeg mijn Syrr. Halef, de ongeduldige, was al opgestegen. De Sjech el Beled deed hetzelfde. Met de hand eerst naar de zon en toen naar de Dsjebel Allah wijzend, riep hij ons beiden toe: "Voorwaarts! Dit is de nieuwe dag! En dit is de nieuwe tijd! De bergen geven weer water, de woestijn wordt weer land en de vrede nadert vanuit wijdgeopende poorten! We rijden hem tegemoet!"

Hij dreef zijn paard voorwaarts. Wij volgden hem, eerst stapvoets, toen in draf en hierop in vliegende galop.

Hoofdstuk 8 - Omhoog naar de grens

Men moet El Hadd zien als een langzaam stijgend bergland dat in het zuiden aan Ardistan grenst en in het noorden aan Dsjinnistan. Vroeger hadden twee wegen door El Hadd omhoog naar Dsjinnistan gelopen, een land- en een waterweg. Door het zuidelijke grensgebergte tussen El Hadd en Ardistan voerden slechts twee poorten, een oostelijke en een westelijke. Deze laatste was gemaakt door Ssul, de rivier, waarvan de latere volledige uitdroging tot de sage geleid had dat het water omgekeerd en naar Dsjinnistan teruggekeerd was. De oostelijke poort opende de landweg, de brede straat die over de Dsjebel Allah liep. Vroeger was er op beide wegen tussen Ardistan en Dsjinnistan een druk verkeer geweest; later echter toen de heersers van het eerste land steeds onrechtvaardiger en gewelddadiger werden, liep niet alleen de scheepvaart op de rivier maar ook het verkeer op het land dusdanig terug dat uiteindelijk beide ophielden. De rivier had uiteindelijk geen water meer en de landweg alleen bleef open voor het verkeer tussen El Hadd en Dsjinnistan, zodat langzamerhand zich het gerucht verspreidde dat het de bewoners van Ardistan helemaal verboden was de Dsjebel Allah over te steken.

Vroeger had men hoewel niet Dsjinnistan dan toch het grensland El Hadd redelijk nauwkeurig gekend; nu was dat echter niet meer het geval. Er leefde niemand meer die daar geweest was, en op oude beschrijvingen kon men niet meer vertrouwen omdat er werd verteld dat daarboven in de bergen de laatste tijd veel veranderd was waarvan men beneden in het laagland niets wist. Daarom was het plan van de Mir van Ardistan een oorlog tegen Dsjinnistan te voeren een dwaasheid, waarvan hij de grootte nu duidelijk inzag. En daarom was het niet dapper of moedig maar zelfs gewoonweg vermetel van de 'Panter' geweest deze dwaasheid daardoor te vertienvoudigen dat hij die tot de zijne maakte en op het laatst zelfs van mening was zich daardoor uit zijn meer dan moeilijke positie te kunnen redden.

Nu was zijn leger vernietigd tot ongeveer duizend man, met wie hij zich had kunnen redden. Deze redding was alleen mogelijk geweest doordat de 'zwartgepantserden', om niet ook zelf vernietigd te worden, hem hadden moeten doorlaten. Toen men, zodra het morgen was geworden, zijn ontsnapping bemerkte, hadden ze hem zoveel ruiters achternagestuurd als nodig waren om hem te observeren en niet uit het oog te verliezen. Het was heel vanzelfsprekend dat hierop meteen de regelrechte achtervolging begonnen werd. De voorhoede hiervan vormde een troep 'zwartgepantserden', in het midden waarvan het garderegiment van de Ussul uit Ard volgde onder bevel van de Dsjirbani. Deze moest, zolang de 'Panter' hetzelfde deed, op de brede straat blijven. Aan beide kanten daarvan marcheerden op de verborgen bergpaden met hun zijpaden de lansiers van El Hadd die hier heel geschikt voor waren omdat ze als oorspronkelijke bewoners deze wegen precies kenden. Ze stonden natuurlijk onder het bijzondere bevel van de Sjech el Beled, die ook het opperbevel had, want het ging vanaf nu vooral om zijn gebied. Meer troepen had hij niet nodig gevonden dan de zo-even genoemde en dus waren de anderen allemaal in het kamp aan de Dsjebel Allah gebleven, waar de vorst van Halihm het bevel voerde en zijn dochter met Taldsja de verpleging leidde van de gewonden of andere hulpbehoevenden. Wij vieren, de Mir van Ardistan, Amihn, de sjeik van de Ussul, Hadsji Halef en ik, hadden ons mogen aansluiten bij de achtervolging van de 'Panters', over het resultaat waarvan bij ons alleen al om algemene redenen geen twijfel heerste. In het bijzonder had de Sjech el Beled ons verzekerd dat voor zulke aanvallen op het gebied van El Hadd er een val opgesteld was waaruit geen vijand kon ontsnappen, ook al was hij nog zo voortreffelijk uitgerust en nog zo dapper. Deze val werd door hem, doelend op de huidige vijand, de 'Panterval' genoemd.

Wat betreft de uitrusting en proviandering van onze tegenstander, daarmee stond het niet al te best; hij was immers gedwongen geweest plotseling en met compleet lege handen te vluchten. Hij was er dus op aangewezen zijn levensonderhoud bij de bewoners van het land te zoeken, en dat hij daar geen tegemoetkoming zou vinden sprak wel vanzelf. Het bewijs hiervan kregen we al op de tweede dag nadat we de achtervolging begonnen waren. We bereikten toen het eerste grote dorp van El Hadd dat aan de straat lag en vonden het verwoest. De 'Panter' had daar niet alleen gevorderd maar gedaan wat men aanduidt als 'moorden, schroeien en branden'. De huizen waren in de as gelegd. Ook de voorraden die men niet kon meenemen, had men verbrand. Wie niet onmiddellijk alles afgegeven had wat hij bezat, was mishandeld en gemarteld. Verscheidene personen waren gedood. Toen de Sjech el Beled dat zag en hoorde, besloot hij de achtervolging niet alleen in een ander tempo te doen maar ook op een andere manier dan tot dusver. Men moest voorkomen dat de 'Panter' gelegenheid had zulke misdaden te herhalen. Men moest hem naar gebieden drijven waar er geen woonplaatsen of mensen waren die hij kon plunderen en kwellen. Dat was het westelijke deel van het land, dat door het opdrogen van de rivier veranderd was in een woestijn. Daar was nu dan wel weer water, wat de 'Panter' in elk geval goed kon gebruiken, maar daar lag ook zoals de Sjech el Beled ons meedeelde de val waar de vijanden gepakt en bestraft moesten worden.

De dorpsbewoners hadden zich verstopt omdat er tegen hen gezegd was dat er spoedig nog veel meer vijanden zouden komen. Toen ze echter hun eigen lansiers herkenden, kwamen ze te voorschijn en brachten uitvoerig rapport uit. Toen hoorden we ook dat ze waren verhoord. Uit de vragen die de 'Panter' hen gesteld had, konden we het plan afleiden op de uitvoering waarvan hij al zijn hoop zette. Hij wilde naar de sinds oeroude tijd beroemde 'waterscheiding' en naar het 'waterslot' van El Hadd om het laatste door een overrompeling in zijn macht te krijgen. Was hij eenmaal in het bezit van dit slot, dan zou hij, geloofde hij, het hele land in zijn macht hebben en zijn heerser kunnen afzetten. Als het zover was, gaf dit aan hem een voortreffelijke basis voor een schikking met Dsjinnistan en een nieuw maar zegevierend optreden tegen de Mir van Ardistan. Uit zijn manier van vragen kon je al afleiden dat hij

zich geen voorstelling kon maken van de 'waterscheiding' noch van het 'waterslot' van de Sjech el Beled. Hij wist ook alleen wat de sage over beide vertelt en dat was nog niet voor het honderdste deel voldoende om een veldtocht naar daarboven te wagen.

Het enige verstandige aan het hele plan was dat hij het leek te willen uitvoeren als overrompeling, dus zo snel mogelijk. Deze haast kwam tegemoet aan de wens van de Sjech el Beled hem naar het verdorde westen te leiden. Men moest hem alleen laten geloven dat daarheen de natuurlijke weg naar de 'waterscheiding' en het 'waterslot' liep. En dit was niet eens een leugen maar de waarheid, want de rivier kwam direct van daarboven naar beneden, en het water dat zich sinds enige tijd in zijn bedding liet zien, kwam uit de geheimzinnige bron waarvan de sleutel nergens anders dan in het 'Waterslot' lag. Enkele lansiers kregen het bevel zich om te kleden en zich door de 'Panter' gevangen te laten nemen om hem als gids van dienst te zijn. Hun instructies waren net zo uitvoerig als precies. Daarbij moesten de 'zwartgepantserden' proberen via een omweg voor de 'Panter' te komen om dan op een bepaalde plek tegenover hem te staan en hem te dwingen uit te wijken naar het westen. Daar voerde namelijk een zijstraat in deze richting weg van de hoofdstraat, en als het lukte de vijand deze zwenking te laten maken, was hem de gelegenheid ontnomen zijn gruweldaden te herhalen.

En het lukte! Weliswaar stuitten we tegen de avond van de volgende dag weer op een dorp dat helemaal geplunderd was, maar al de daaropvolgende namiddag toen we de genoemde plek bereikten, zagen we dat de achtervolgden hier van richting waren veranderd, en wel op de manier zoals wij het wilden. De "zwartgepantserden" hadden zich niet aan hen hoeven laten zien om ze daardoor te dwingen, want de 'Panter' had al de hem door ons gezonden gidsen gevangengenomen en hen gedwongen met hem mee te marcheren en hem de weg naar de 'waterscheiding' en naar het 'waterslot' te wijzen.

Deze weg doorkruiste het westelijke deel van het land. Daar lagen, zoals reeds gezegd, niet de vruchtbare gebieden van El Hadd en toch gaven ze de indruk van een welstand die we niet hadden verwacht. In heel Ardistan hield men dit grensgebied voor woest en onvruchtbaar en over zijn bewoners sprak men als over zeer arme mensen. Het eenvoudige, bescheiden optreden van de Sjech el Beled en zijn begeleiders had ook bij mij toen ik hen met kerst leerde kennen, de mening opgewekt dat hun vaderland hun geen rijkdommen te bieden had. Nu zag ik echter meer en meer in wat voor een grote vergissing dit was. Deze bergen zagen er aan de op Ardistan gerichte kant steriel uit maar aan de op Dsjinnistan gerichte kant bijzonder bewaterd. Er waren ontelbare kanalen en kanaaltjes die de bewegende, stuwende en bevruchtende nattigheid overal heen leiden waar het nodig was. Er moest hoog in de bergen vanwaar deze kanalen en grachten kwamen, een onuitputtelijke rijkdom aan water zijn. We reden urenlang door bossen die alleen door deze leidingen konden bestaan. We zagen groene weiden en weilanden die hoog boven hen lagen; keurig blinkende huizen met goed verzorgde tuinen en velden; mijnen die goud, zilver, koper, ijzer en andere metalen in grote hoeveelheden leverden. In het oosten waren er beken waarin men de zeer lonende parelvisserij bedreef. De zijstraten die we nu volgden, vermeden de grotere dorpen, maar bewoond, bebouwd en gebruikt was elke berg, elk dal, elke plek en elke hoek, waarheen men maar keek. Rustige vlijt begroette ons van rechts en links. Behaaglijke welstand glansde aan alle zijden. Het geluk zat voor elk huis. Eendracht en tevredenheid wandelden hand in hand op alle straten en in alle stegen. Maar zodra de 'Panter' met zijn troep naderde, vluchtten ze; dan waren de wegen verlaten en de woningen leeg want de schrik ging voor hem uit.
Ja, die ging voor hem uit. We achtervolgden hem namelijk niet alleen maar we haalden hem zelfs met onze zijvleugels in en stuurden boodschappers voor hem uit, zonder dat hij het merkte. Waar onze troepen verschenen, waren zij de lichtgekleurde, blinkende lansiers die men beminde en gehoorzaamde; voor hem bleven ze echter als gevolg van de donkere mantels steeds onzichtbaar.

De Mir van Ardistan gedroeg zich heel eigenaardig tegen de Sjech el Beled. De laatste leek in de ogen van de eerste van dag tot dag te groeien. De Mir behandelde hem met een hoogachting, ik zou bijna willen zeggen, met een stil luisterende schroom die men bij hem, de eens zo wrede en trotse man, niet voor mogelijk had gehouden. Ze reden bijna steeds naast elkaar, in gesprekken verdiept over onderwerpen die elke vorst die het met zijn volk goed voorheeft, interesseren. Wij stoorden hen daarbij zo weinig mogelijk, want we zagen dat de Sjech el Beled de leraar van de Mir geworden was en waren er oprecht blij om.

Wat de Dsjirbani betreft, hij was met de leiding en de verzorging van de Ussul bijna de hele tijd bezig; maar er waren ook vrije uren waarin hij, net zoals de Mir, de drang had bij de Sjech el Beled te zijn. Hij volgde deze drang op zijn onopvallende, voornaam bescheiden manier en hij was tevreden als hij de man, voor wie hij zo'n grote, heel ongewone sympathie voelde, alleen hoorde spreken zonder dat deze het woord direct tot hem richtte.
"Ik hou van hem, op een heel aparte manier," bekende hij mij. "Het is vaak net alsof ik hem moet omarmen en hem vast, heel vast tegen me aan moet drukken. En vaak bevangt me zo'n diep respect voor hem dat het als een misdrijf voelt voor mij hem op zo'n lichamelijke manier te benaderen. Als hij spreekt, is het af en toe net alsof ik de stem van mijn vader hoor. Waarschijnlijk is dat het gevolg van de sluier die de spraak die vertrouwde, lieve klank verleent die mij nog vanuit mijn kindertijd in de innerlijke oren klinkt."

Ik observeerde met groot genoegen dit continue groeien van de genegenheid, dit steeds dwingender wordende vermoeden en geestelijke herkennen. Daarom ging het niet onopgemerkt aan mij voorbij dat dit innerlijk streven naar elkaar niet alleen een eenzijdig maar een wederzijds streven was. Ook de

Sjech el Beled luisterde zo vaak hij de Dsjirbani hoorde praten. En veel van wat hij schijnbaar tegen de Mir of tegen de anderen zei, had de bedoeling door de Dsjirbani gehoord en opgemerkt te worden. Men zag dat de Sjech onafgebroken moeite deed de Dsjirbani naar zich toe te trekken en dat hij zich verheugde als hij merkte dat hem dit lukte. Waar dit toe moest leiden was makkelijk te voorzien; over het wanneer en waar en wie maakte ik me geen zorgen.

Het was al laat in de middag toen we de Bab Allah (Poort van God) bereikten. Zo heette de hoge, brede rotspoort, waardoor vroeger het water van de Ssul gestroomd had. De door de rivier in de harde steen geboorde opening was diep. Hij ging heel steil naar beneden. De sporen vertelden ons dat de 'Panter' hier een beraadslaging gehouden had voordat hij tot het besluit gekomen was zich toe te vertrouwen aan de niet erg verlokkend uitziende bedding van de stroom. Maar nu was er water in, stromend zelfs, en dat had hem waarschijnlijk doen besluiten de voorstellen van zijn gidsen gehoor te geven.
"Hier is hij naar beneden gegaan," zei de Sjech el Beled. "Hij komt niet meer naar boven."
"Dan is dit zeker de val?" vroeg ik.
"Nee," antwoordde hij. "Die bereiken we pas later. Maar de weg daar naar toe begint op deze plaats. De oevers zijn nu twee volle dagritten lang zo steil en hoog dat er geen plek is waar de vijanden deze rotsbedding kunnen verlaten. We overnachten nog boven om hen morgenvroeg pas daar beneden te volgen."

Ik moet nog vermelden dat wij ook hier in het gebied van El Hadd van dag tot dag trajecten hadden aangelegd om onze verbinding naar achteren in stand te houden. Op de plek die naar beneden in de rivierbedding voerde, was het nodig een grotere post achter te laten. Dat was de mening van de Sjech el Beled en het bleek dat hij gelijk had. De rivierbedding vormde een wilde opeenhoping of afwisseling van rotsblokken en volledig dood zand. Er was daar geen spoor van planten en geen grashalm te zien. De tot dusver probleemloze rit veranderde hier in een struikelen en klauteren dat heel vermoeiend was. Daarbij nog de hitte die stekend van boven naar beneden schroeide en van de rotsen op de mens en dier teruggeworpen werd. Wij konden het wel uithouden. De schimmels van onze hulptroepen waren zulk klauteren gewend, en de knollen van de Ussul bezaten zo'n goedmoedigheid dat ze hun geduld niet verloren als we hen van tijd tot tijd voor enige ogenblikken maar de gelegenheid gaven uit te blazen. En vooral, er was water; voer voor de paarden en proviand voor ons hadden we mee zoveel als we nodig hadden. En als iets op raakte, dan was het door onze trajecten heel gemakkelijk en heel snel aan te vullen. Bij de 'Panter' stonden de zaken echter anders. Wij wisten dat hij al gebrek aan foerage en rantsoenen had nog voor hij in de rivierbedding was afgedaald. Men had hem er vast van overtuigd dat dit gebrek spoedig verholpen zou zijn; omdat dit echter niet het geval was, zouden we de gevolgen al snel kunnen verwachten.

Al op de tweede helft van de eerste dag dat we in de rivierbedding reden, troffen we uitgeputte mensen en paarden die waren achtergebleven omdat ze niet verder konden of wilden. Tegen de avond werd ons door onze zijposten die ons boven op de hoge oever ons begeleidden, gemeld dat het de gidsen gelukt was aan de wraak van de 'Panter' te ontkomen. Die had hen omdat ze de weg kenden, vooruitgestuurd om ervoor te zorgen dat men hem meteen alles hij nodig had vanuit het 'Waterslot' zou toesturen, anders zou hij bij zijn aankomst daar bloedig wraak nemen. Hieruit konden we opmaken in wat voor positie hij zich bevond.

De andere morgen troffen we een troep van meer dan honderd man die met hem gebroken hadden en hem hadden verlaten, en nog voor de middag een tweede, nog sterkere troep. Beide waren omgekeerd maar al spoedig daarna blijven liggen omdat ze van honger en uitputting voor- noch achteruit konden. We beschouwden hen als krijgsgevangenen, ontfermden ons over hen en vernamen alles wat we wilden weten. Toen werden ze ontwapend en onder toereikende begeleiding van 'zwartgewapenden' naar onze op het hoge rivieroever opgerichte station getransporteerd. De commandant van dit transport werd echter door de Sjech el Beled te verstaan gegeven zich te haasten en niet langer dan twee dagen onderweg te zijn omdat dan de nieuwe, levende waterstroom zou komen en alles met zich mee zou slepen wat zich nog tussen de oevers zou bevinden. Het nut van deze waarschuwing was ons niet duidelijk maar hij tot wie hij gericht was, wist waar het om ging. Hij antwoordde dat het niet in zijn bedoeling lag de dood van de 'Panter' te sterven; hij zou, zodra het water zou verschijnen, met zijn mensen beslist niet meer in de rivier zijn.

In de namiddag bepaalde de Sjech el Beled dat we al onze waterzakken moesten vullen omdat van nu af aan het water tot onze aankomst bij het doel zou verdwijnen. We volgden dit bevel natuurlijk op. Niemand vroeg zich af hoe hij kon weten dat de rivier weer zou opdrogen. Wat hij voorspeld had gebeurde. De rivierbedding viel nog voor de avond weer helemaal droog. En nu legde de Sjech el Beled het duidelijker uit door te zeggen: "De 'Panter' moet weer dorst lijden en daardoor des te zekerder in de val gedreven worden."
"Ja, hebben jullie het dan in de hand de rivier water te geven of af te nemen wanneer jullie dat maar willen?" vroeg Halef verbaasd.
"Ja," antwoordde de Sjech el Beled eenvoudig. "Je zult het zien. Over alles is goed nagedacht en het is voorbestemd."

Nog voordat het avond geworden was, kwamen we op een plek waar paarden waren geslacht, en wel twaalf stuks, zoals we konden zien aan de resten die waren blijven liggen. Het moet al slecht met een ruitertroep gaan als ze om niet te verhongeren zich van hun eigen paarden beroven.

Op de derde dag kreeg de rivierbedding een volledig ander aanzien. De in hem opgehoopte rotsblokken en steengruis werden minder tot er ten slotte geen meer was. De reusachtige watergeul liep weliswaar net zo als eerst nog door een machtige en geheel massieve granietlaag, maar de bodem was niet meer bedekt maar vrij en net zo glad als de wanden. Dat was slijpsel, een gevolg van de wrijving van het zich voortbewegende gesteente. Het water moest hier een ongewone drukkracht hebben bezeten om massa's met zo'n gewicht vooruit te kunnen schuiven. Toen ik hier een opmerking over maakte, antwoordde de Sjech el Beled: "Deze kracht komt, net als elke andere kracht, van boven. Waar vandaan, dat zul je morgen al zien."

Er was in deze dorre, enorme rotskloof geen enkele druppel water. De zon brandde als met naaldpunten op ons. Wat goed dat we ons van water hadden voorzien! Wat moesten de mensen van de 'Panter' hebben geleden! Hun sporen lieten ons de plek zien waar ze 's nachts gelegerd waren geweest. Uit deze sporen konden we opmaken dat hier een voorval was gebeurd waardoor de cavalerie in infanterie veranderd was. De paarden waren er namelijk vandoor gegaan. Er had een 'stampedo' plaatsgevonden, zoals men zich op de Amerikaanse prairies pleegt uit te drukken wanneer de paarden om een of andere reden zich losrukken en er vandoor gaan. Toen we ons afvroegen, wat de reden hiervoor was geweest, zei de Sjech el Beled: "Het water. Ze waren bijna verdorst. Toen kwam hun gedurende de nacht een koele, vochtige lucht tegemoet. Wat de mensen niet konden merken, merkten de dieren, namelijk dat er daar vóór hen veel water was. Ze waren niet te houden; ze gingen er vandoor."
Dat deze uiteenzetting juist was, maakte ik op uit de bewegingen van mijn Syrr, die zijn mooie, voorname hoofd van nu af aan heel anders hield dan in de laatste uren en die de ons tegemoet waaiende luchtvlaag behaaglijk door zijn neusgaten zoog. Terwijl we verder reden, onderzochten we de bodem nauwkeurig. We zagen de sporen van galopperende paarden, niet die van langzaam lopende. Hieruit konden we opmaken dat ze allemaal ontsnapt waren; geen een was gebleven.

Onze dikke Ussulknollen waren heel gevoelig voor vochtigheid. Ze stapten nu helemaal vanzelf en zonder te worden aangedreven zo door dat wij, vooral omdat er geen rotsblokken meer in de weg lagen, veel sneller vooruit kwamen dan eerst. Daarbij bemerkten we dat ook de hoge oevers er heel anders uit begonnen te zien. Ze begonnen zich met groen te tooien, eerst met grassoorten en struiken, toen met bosjes en bomen. Na enige tijd waren daarboven zelfs begane wegen. We zagen niet alleen onze lansiers maar ook andere mensen die ons vanaf de hoge oevers met de grootste interesse bekeken, maar stilletjes, zonder lawaai. Geen enkel luid, opdringerig woord drong tot ons door.

Toen zagen we, als we omhoog keken, huizen die steeds dichter bij elkaar kwamen te staan en die zich in schaduwrijke en met bloemen versierde rijen op beide oevers uitstrekten. Daarachter stegen steile hoogten op, waar blinkende woningen in vruchtrijke tuinen lagen. Naderden we soms de hoofdstad van dit land? Mochten we er op hopen het 'waterslot' van El Hadd nu spoedig te bereiken? De Sjech el Beled was stil; wij vroegen het hem dus niet. Het antwoord kwam vanzelf. Dit kwam zo plotseling dat onze verbazing geen woorden, zelfs geen uitdrukking vond om zich uit te spreken.

Onze hoofdrichting was precies noord. Wij hadden juist een bocht naar het oosten gemaakt en waren naar onze vorige richting teruggekeerd of daar gingen de rotswanden van de rivierbedding waarin we reden, ineens wijd, wijd uit elkaar. En rond als een arena die alleen voor giganten geschikt is, lag een panorama voor ons dat noch door de hand van een schilder noch door de pen van een dichter weergegeven of beschreven kan worden. Men moet denken aan een diepe, geweldige rotsketel die beneden op de bodem waar we nu waren, een doorsnee van minstens een uur gaans had, maar boven nog veel meer. We hielden op het zuidelijkste punt aan, waar de natuurlijke rotsmuren die rondom lagen, het laagst waren. Terwijl ze zich van ons uit aan beide kanten naar het noorden rondden, stegen ze aan deze kanten steeds meer omhoog en traden, hoe hoger ze werden, des te meer terug om een hele rij treden en terrassen te vormen, waarop tuin aan tuin zich aaneenrijgden en in elke tuin een landhuis met een eigen bouwstijl stond. Deze wonderbaarlijke bergketel was beneden op de bodem helemaal zonder rotsen maar dit enkel tot de oeverhoogte van de rivier. Daar liep een zeer brede straat, waaraan huizen stonden, rondom. Het gat dat door de rivierbedding in deze ronding uitgesneden was, werd door een stenen boog overbrugd die uit zulke grote en zware blokken bestond dat men zich verwonderd afvroeg hoe het mogelijk was geweest deze op te tillen en te bewegen. Tot bijna aan deze straat en deze huizen had vroeger het water van de rivier gestaan. Maar waar was dat vandaan gekomen? Men kon vandaag de dag nog zien, na zoveel eeuwen, dat de Ssul, de 'Rivier van de vrede', meteen helemaal kant en klaar uit deze ketel vandaan gekomen was. Er zijn in het zuiden van de Rocky Mountains in Noord Amerika beekjes die ook direct zo kant en klaar uit de rotsen treden maar dat zijn slechts kleine onbeduidende riviertjes waarvan men het plotselinge verschijnen zeer wel verklaren kan; maar de Ssul was geen beekje maar een rivier of beter gezegd een stroom die zijn ontstaan niet aan een gewone, onderaardse verzamelbron te danken kon hebben.

Terwijl ik dit dacht zocht ik met mijn blik naar boven en zag ik precies op het noordoostelijke en op het noordwestelijke punt van de ketel een aquaduct, waarvan het me leek dat die met de beantwoording van mijn vraag in verbinding gebracht kon worden. Ze waren niet kunstmatig maar natuurlijk. Men had maar een klein beetje moeten helpen. Ze overspanden twee geweldige openingen die, op zwarte open muilen lijkend, uit de voet van de berg gaapten. Waren dat misschien de plaatsen waaruit het water vroeger gekomen was en nu waarschijnlijk zou terugkomen? En stonden met dit terugkomen misschien de grote boten of beter gezegd rivierschepen in verbinding die we op de zuidoostelijke en zuidwestelijke punten van de ketel zagen liggen? Daar was namelijk een diepe, op een haven lijkende inham waar de-

ze vaartuigen op de bodem lagen. Ze hadden de lengte en breedte van onze grote Rijn- en Elbevaartuigen maar waren niet van hetzelfde uiterlijk en daarbij vreemdsoortig oriëntaals versierd. Ze hadden allemaal een naam; ik kon er echter maar één lezen en die was 'Marah Doerimeh'.

Als men zijn blik van beneden naar boven, van het ene terras naar het andere liet zweven, zag men op elk van deze treden ook vrije, in de berg uitgehakte ronde plekken met grotere bouwwerken die in elk geval het openbare leven of het algemeen welzijn dienden. Hoog daarboven, recht tegenover ons, stak een engel de lucht in die precies gestalte had van de water-engel in de 'Stad van de doden' en die op de landengte van Chatar maar die veel, veel groter dan deze beide was. Hij vormde het hoogste punt en tegelijk ook het hoogtepunt van het voor ons liggende heerlijke panorama. Aan beide kanten van hem stonden gebouwen met talrijke balkons, erkers, tinnen, torens en torenspitsen. Die delen daarvan die dicht bij de engel lagen, waren hoog, heel hoog; de andere namen af in hoogte, hoe verder ze van hem verwijderd waren.

Deze aanblik maakte een heel vreemde indruk. Men voelde zich zo arm, zo zwak, zo klein, en toch werd men verheven, hoog verheven. Onder de kale rots van de vroegere rivierbedding groeit geen halmpje alsof hij moet documenteren dat de ziel van het aardse gesteente geen ander verlangen heeft dan enkel water, water en nog eens water. En toch liggen op hem gebouwd de gezamenlijke terrassen en treden van het aardse leven tot bovenaan toe tot het beeld van de engel dat tot hoog in de wolken reikt en het verlangde water niet alleen regelt, maar ook schenkt. Tussen beide, namelijk tussen de schijnbaar levenloze rots en de engel, die de scheppende kunst uit de rots vormde, een net zo rijk gevormd als rijk bewogen mensenleven dat op alle straten en pleinen heen- en weer- en op- en neerstroomt. Overal waar we keken, stonden deze mensen en keken op ons neer. Ze zagen er zo feestelijk en plechtig uit, zo vrolijk en gelukkig gestemd, als de hele, heerlijke natuur waarin ze woonden en leefden. We zagen dat men over onze komst geïnformeerd waren, dat men ons verwacht had. Het verschijnen van onze lansiers op de beide oevers was het bewijs geweest dat de Sjech el Beled nu dichtbij was. En toen hij nu verscheen, aan het hoofd van ons de diepe rivierbedding uitrijdend, zijn gezicht nog steeds met een blauwe sluier, barstte er een gejubel los dat luid als de donderende branding van een oceaan van trede naar trede omhoogsteeg tot bij de engel en daar naar de hemel toe wegstierf. Dat werkte diep, oneindig diep aangrijpend en het herhaalde zich verschillende keren.

De Dsjirbani dreef zijn paard naar voren, pakte de hand van de Sjech el Beled en trok deze aan zijn lippen.
"Waarom deze kus?" vroeg de genoemde.
"Ik kon niet anders; ik moest," antwoordde de jonge man met tranen in de ogen.
"Heb je me lief?"
"Ja, lief, heel lief!"
"Ik jou ook. Waarom, dat zul je morgen al vernemen."
Terwijl hij dit zei, trilde zijn stem van ontroering. Toen voegde hij, naar ons gewend, eraan toe: "Dat is het 'waterslot' van El Hadd en dat is de engel van de 'waterscheiding', waarvan de sage vertelt. En dat, daar beneden, daar vooraan, is de man 'Panter' die het waagt hier heer en gebieder te willen zijn!"

Als men zich op de bodem van de rotsketel het midden voorstelde en de weg van dit midden naar de achterste, hoogste wand van de ketel in twee gelijke helften deelde, dan verhief zich daar op de scheidslijn van deze beide helften een soort eiland dat met struiken en bomen beplant was. Daar moest water zijn. Dit eiland was dus drie kwartier gaans van ons verwijderd, van de noordelijke rand van de ketel slechts een kwartier. Daar voerde van de hoge oeverweg een brede, stenen trap tot op de rotsbodem van de rivier. En van daaruit liep een begaande weg recht naar het eiland, waarop de 'Panter' nu met zijn troepen kampeerde.

"Dat is de Panterval waar hij in gelopen is omdat er voor hem geen andere weg open stond," verklaarde de Sjech el Beled. "Het eiland is slechts de beschuttende bekleding van een regenput die diep naar beneden gaat tot op de natuurlijke waterweg die van hier uit naar de Dsjebel Allah en van daar uit naar alle water-engelen voert die Aboe Sjalem, de grote Maha-Lama, bouwde. Er zijn er namelijk meer dan jullie kennen. In deze regenput kan men omlaag klimmen om te controleren of deze watergevers onderhouden zijn of niet. De 'Panter' is er door de dorst heengevoerd. Jullie zien dat de hele ketel rondom door mensen bezet is. Er is geen andere plek waar men van de oever naar beneden en van hier naar boven kan dan alleen die trap daar achteraan op de noordelijke oever. Zijn paarden zijn zeker al eerder hier aangekomen. Men heeft ze gedrenkt en ze dan over de trap op de oever gebracht. Wij zullen nu dezelfde weg gaan. Toen hij hier aankwam, moest hij met de eerste blik inzien dat hij in volledige onwetendheid heeft verkeerd over ons land en zijn bewoners. Hij kon nergens omhoog. Er werd hem belet de trap te bestijgen. Het was waanzin geweest dit te willen afdwingen. Nu legert hij bij de regenput. De rivier zal komen. Hij moet komen want de beloofde tijd is aangebroken. Hij zal stijgen en het eiland met alles wat zich erop bevindt, opslokken omdat men zijn hoogte opzettelijk niet de hoogte van de waterstand van de Ssul gegeven heeft. Wij rijden nu over de bodem van de ketel naar de overkant. We stoppen bij de regenput. We vragen aan de 'Panter' of hij zich wil overgeven of niet. Als hij het doet, kunnen we misschien nog genade laten gelden. Doet hij het niet, dan wordt zijn nek die hij niet wil buigen, door hemzelf gebroken. Wij dus - - -"

Hij stopte, want aan de overkant op het eiland viel een schot; er volgden verschillende, ja vele schoten. Er verhief zich een roepen en schreeuwen dat overging in het woedende gehuil van een gevecht. Wij

zagen dat onze tegenstanders in een dodelijk handgemeen met elkaar waren geraakt. We hadden de bedoeling gehad er snel naar toe te rijden; nu echter trokken we langzaam op. Met de 'zwartgepantserden' vooraan vormden we een brede linie om het eiland te omsingelen. Toen men dat zag, werd de strijd daar in eerste instantie nog heviger; de schoten volgden elkaar sneller op en het joelen en brullen verdubbelde zich. Toen echter werd het plotseling stil. Er klonk een luide, bevelende stem; een andere, eveneens bevelende stem, antwoordde. Er kwam een man onder de bomen van het eiland vandaan met de sabel in de hand. Er volgden hem meerdere, zelfs vele. Ze renden naar ons toe. Onder hen waren er die neerstortten en niet weer opstonden omdat ze gewond waren of meteen dood neervielen. Degene die voor hen uitliep bleef, toen hij dichtbij gekomen was, staan, en riep ons toe: "We geven ons over; we geven ons over! De 'Panter' is gek geworden! Hij schiet op zijn eigen mensen!"

We kenden hem die dit zei heel goed. Het was de tot generaal bevorderde kolonel die op weg naar de ‘Stad van de doden’ zich met de 'Panter' bij onze gevangenneming aanwezig was. De Sjech el Beled beduidde hem en die hem volgden, tot aan de trap te marcheren en daar te wachten tot een besluit genomen was. De gewonden moest hij meenemen. Hij volgde dit bevel op, zonder voorwaarden te stellen. Dit voorbeeld bleef niet zonder uitwerking op hen die op het eiland waren achtergebleven. Er kwamen er nog veel, heel veel die hun leider tot nu toe alsnog verlieten en zich van het eiland in de richting van de trap begaven. De beide stemmen die we van ver gehoord hadden, waren die van de generaal en de 'Panter' geweest. De laatste klonk nog steeds. We hoorden hem steeds duidelijker, hoe dichter we bij het eiland kwamen. Hij brulde inderdaad als een krankzinnige, als een razende. We sloten het eiland in en stuurden Irahd om te vragen of de 'Panter' zich wilde overgeven of niet. Toen werd het stil. Het duurde enige tijd voor hij antwoord gaf. Hij scheen te beraadslagen. Het resultaat was dat hij inging op een kort onderhoud met de Sjech el Beled van El Hadd.

Elk van beide hoofdpersonen werden twee begeleiders toegestaan; ze mesten allemaal onbewapend zijn. Het onderhoud moest plaatsvinden tussen het eiland en onze opstelling. De Sjech el Beled koos de Mir van Ardistan en mij om hem te begeleiden. De 'Panter' kwam met twee anderen die ik kende, namelijk met het 'Zwaard van de prins' en de 'Veer van de prins', de beide Tsjoban die met hem onze gevangenen waren geweest. Toen bepaald was dat het onderhoud op de plek die tussen het eiland en onze opstelling lag, zou plaatsvinden, nam ik aan dat dit het midden van deze afstand zou zijn. Het viel me daarom op dat de 'Panter' met zijn beide kompanen al bleef staan nog voordat hij dit punt had bereikt. Hij wilde ons dus zo dicht mogelijk bij het eiland hebben. Dat wekte mijn argwaan. Ik deelde dat de Sjech el Beled en de Mir mee, en dus gingen we niet verder dan we verplicht waren. Daardoor werd de 'Panter' gedwongen naar ons toe te komen. Zijn gezicht zag eruit als een onbeweeglijk masker, maar zijn ogen gloeiden. Waarschijnlijk was hij boos dat we ons niet hadden laten verleiden verder van onze troepen weg te gaan. Hij bleef staan; hij ging niet zitten; dus volgden wij dit voorbeeld. Ik observeerde hem en de beide anderen of ze misschien een wapen bij zich verstopt droegen maar kon niets ontdekken wat dit vermoeden bevestigde. Toch viel het me op hoe de drie gingen staan en zich bewogen. Ze vermeden het namelijk heel opvallend ons met hun gestalten te dekken naar het eiland. Om dit te controleren, veranderde ik tijdens het onderhoud hoe kort dit ook was mijn positie verschillende keren, maar steeds veranderden zij hierop ook meteen de hunne en op zo’n manier dat ik de dekking die ik zocht meteen weer kwijtraakte. Men was dus van plan vanaf het eiland op ons te schieten, en daarom hield ik dit scherp in het oog, hoewel ik het was die met de 'Panter' moest spreken; de Sjech en de Mir wilden zwijgen.

"Wat willen jullie?" siste hij tegen ons zodra hij ons bereikt had.
Ik antwoordde: "Jou vragen, of - - -"
"Mij vragen?" onderbrak hij mij. "Hier heb ik alleen te vragen, jullie niet! En jij zeker niet! Dus: wat willen jullie hier? Wat hebben jullie hier te zoeken? Wat kijk je me vanwege deze vraag aan? Als je hem niet kunt beantwoorden, zal ik het in jouw plaats doen! Jullie lot staat vast. Het drijft jullie in mijn handen! Je staat dicht bij de dood; je hebt hem rijkelijk verdiend. De Mir ook! En de Sjech el Beled wordt mijn gevangene. Ik dwing hem af te treden en mij in zijn plaats aan te stellen. Hij wordt gedwongen dit bevel te geven om zijn leven te redden en zijn volk zal hem gehoorzamen."
Was dit waanzin? Was dit een zojuist snel bedacht plan? Of was het beide? In zijn ogen flikkerde een onrustig, bereidwillig, buitengewoon gevaarlijk licht. Hij vervolgde in alle ernst: "Ik vraag jullie: geven jullie je vrijwillig over of niet?"
"Wij aan jullie? Of jullie aan ons?" vroeg ik daarentegen.
"Wij aan jullie?" donderde hij tegen me. "Ben je gek geworden? Denk je soms dat we bang voor jullie zijn? Of voor deze kale rotsen? Of voor de mensen die rondom daarboven staan alsof ze ons kunnen terugsturen? Ik zeg je, jullie zijn in mijn macht. Jullie berekening dat ik zou verdorsten, was onjuist, want hier in deze regenput zit meer water dan ik nodig heb. En dat volk dat nu zo trots op me neerkijkt, zal me morgen al toejuichen, mij, zijn heerser en gebieder!"
Hij sprak met de overtuiging van een man die rotsvast in zijn hallucinaties gelooft. Was dat het gevolg van de verschrikkelijke nacht aan de Dsjebel Allah? Of was het gewoon psychologische logica dat de waangedachte van zijn leven een groot heerser te kunnen worden, onder de huidige verhoudingen tot ‘gek worden’ moest komen?

"Je vergist je," antwoordde ik. "Je zult inderdaad niet sterven aan een tekort aan water, maar integendeel, aan een overvloed. Je zult verdrinken!"
"Waar? Wanneer?" vroeg hij.

"Hier! Nu! De rivier zal komen en zal stijgen. En het water in de regenput zal stijgen. Beide zullen het eiland overstromen en jullie wegspoelen!"
"Overstromen? Wegspoelen?" riep hij met een onbeschrijflijk lelijke en afstotende lach uit. "Wil je me soms daarmee verlokken tot de domheid mezelf aan je uit te leveren? Ik zeg je: liever duizendmaal de dood in en liever miljoen maal de ergste kwellingen verduren dan me in jullie handen over te geven! Ik ben nooit bang voor de dood; ik ben er ook nu niet bang voor, maar ik lach erom. Jullie zal hij echter - - - nu, nu, nu!"
"Nee, hij zal ons niet!" antwoordde ik. "Jouw zal hij pakken, net zoals ik jou nu pak!"

Omdat ik scherp oplette, zag ik dat verschillende van zijn mensen achter beschermende boomstammen waren gestapt en, toen hij hen door de uitroep: "Nu, nu, nu" het teken daarvoor gaf, hun geweren op ons aanlegden om op ons te schieten. Ik greep snel toe, pakte hem, trok hem tegen mij aan, drukte hem zo stijf tegen mij aan dat hij zich niet bewegen kon en spoorde de Mir en de Sjech el Beled aan:
"Ga snel achter mij staan! Dan zijn jullie gedekt!"
"Gedekt?" vroeg de Sjech. "Mij dekken? Tegen wie?"
Hij balde de vuist en haalde uit. Twee klappen en het 'Zwaard van de prins' stortte samen met de 'Veer van de prins' als door de bliksem getroffen op de grond.
"De Sjech el Beled van El Hadd zoekt nooit beschutting achter de rug van een mens!" voegde hij er toen aan toe. "Dat hij dat niet nodig heeft, zien jullie hier en daar!"
Daarbij wees hij op de 'zwartgewapenden' die toesnelden om ons beschermend te omringen, en op het eiland waar het handgemeen weer was uitgebroken tussen hen die de 'Panter' ingewijd had in zijn huidige aanslag op ons en degenen die daar niets van wisten. De laatsten verhinderden de eersten op ons te schieten, en dus ontspon zich tussen hen een strijd die ons de gelegenheid gaf ons ongehinderd terug te trekken. Ik hield de 'Panter' met een onweerstaanbare nekgreep vast en stootte hem pas van me af toen we ons buiten schootsafstand van het eiland bevonden. Daar schudde ik hem krachtig door elkaar en vroeg: "Geef je je vrijwillig aan ons over?"
"Nee!" fluisterde hij, hoewel beide armen krachteloos langs zijn lichaam hingen en mijn greep hem het bloed in de ogen deed komen.
"Je zult verdrinken, ellendig verdrinken, man!"
"Dat doe ik met plezier!" probeerde hij honend te lachen; het lukte echter niet.
"Als je je overgeeft, wordt alles je vergeven!"
"Allah verdoeme jou en je vergeving! Honden hebben niets te vergeven! Laat me los! Laat me vrij!"
"Ja! Hier, wees vrij!"

Ik stootte hem van me af zodat hij tegen de grond vloog en over de kop sloeg. Hij stond snel weer op, bleef echter niet, zoals ik verwacht had, vloekend en dreigend staan, maar rende regelrecht naar het eiland toe. Wij reden echter weg, wat daar ook mocht gebeuren. We zagen dat men daar weer op elkaar schoot, maar we bekommerden ons daar niet om tot we merkten dat een heel aantal van de mensen van de 'Panter' achter ons aan kwam en ons probeerde in te halen. We gaven een afdeling van de 'zwartgewapenden' het bevel op hen te wachten en hen ons achterna te brengen. Nu had de aanvoerder van zijn duizend man hoogstens nog tweehonderd bij zich. We hoorden van deze laatsten die ons volgden dat ik en de Mir tijdens het onderhoud vanaf het eiland neergeschoten hadden moeten worden. De 'Panter' wilde, zodra deze schoten gevallen waren, met behulp van zijn beide kompanen de Sjech el Beled grijpen en naar het eiland brengen. Als hij deze in zijn macht had, kon hij zijn vrijheid en ook nog meer van hem afdwingen, zich misschien zelfs met hem verbinden. In elk geval was Ardistan dan weer zonder heerser en het intrigeren en in verwarring brengen kon van voren af aan beginnen. Beslist niet verkeerd uitgedacht door een man die zijn verstand volledig scheen te hebben verloren!

Toen we de stenen trap bereikten, werd de Sjech niet luid maar in een diepe, eerbiedige stilte ontvangen. Als een heerser van El Hadd zijn gezicht verhult, heeft hij de Eed van Dsjinnistan afgelegd en wordt hij als 'taboe' beschouwd, tot hij de eed vervuld heeft en de sluier weer verwijdert. Vandaar dit zwijgen en deze rust die onmiddellijk overal intrad zodra we hen naderden. Overigens gebeurde er meteen bij onze aankomst een klein intermezzo, dat een vrolijk glimlachen over deze ernstige stemming wierp. Dat werd opgeroepen door onze goede, dikke Smihk die zijn heer droeg en zich zoveel mogelijk aan mijn zijde hield, hoewel mijn moor de genegenheid niet beantwoordde. Tot nu toe had Amihn naast mij en Halef gereden; nu scheidde hij zich van ons af. Hij zag welke opmerkzaamheid de boven op de terrassen staande mensen van El Hadd richtten op de reusachtige Ussul en hun nog grotere oerknollen. Dat deed hem goed, en omdat hij de allergrootste was, besloot hij niet daar in de doet te rijden waar wij ons met de Sjech el Beled bevonden, maar aan het hoofd van zijn landgenoten, de garde van Ard. Hij bleef dus achter toen wij onze paarden aanmoedigden de hoge, brede trap te beklimmen. Boven werden we door onze lansiers opgewacht die ons op de beide hoge oevers van de rivier begeleid hadden en rechts en links om de ketel gereden waren om elkaar bij de trap weer te ontmoeten. Van hieruit zouden we omhoog naar het slot rijden. Vooraan de Sjech el Beled met de Mir van Ardistan, achter hen de helft van de lansiers, hierna de Ussul en als laatste de andere helft van de lansiers. De 'zwartgewapenden' konden niet aan deze optocht deelnemen omdat ze de opdracht hadden de gevangen mensen van de 'Panter' te bewaken en onder te brengen.

Het was voor ons niet moeilijk geweest onze hoog intelligente raspaarden te bewegen tot het bestijgen van de trap, maar de oerknollen kwam een dergelijke onredelijke eis heel afschuwelijk voor. Ze waren ontzet door de hoge rij treden. Ze weigerden te gehoorzamen. De grootste angst leek Smihk, de dikke, te hebben. Hij stootte onbeschrijflijke jammertonen uit. Hij was noch door goedheid noch door streng

toespreken te bewegen het te proberen. Hij liep slechts tot de onderste trede, betastte deze met de voorhoef, strekte deze ook uit naar de tweede trede, maar zodra hij zich ervan overtuigde dat deze hoger lag dan de eerste, stootte hij een gehuil van schrik uit en rende weer terug. Toen kwam de aanvoerder van de 'zwartgewapenden' op de slimme gedachte de dikke knol door het voorbeeld te overtuigen. Zijn paard was gewend aan traptreden omdat ze hier in deze bergachtige streken veel voorkwamen. Hij reed dus de trap op en af en weer op en af. Smihk zag en bekeek het. Hij stond open voor zulk verstandig bewijs. Hij ging, zonder door zijn meester daarvoor te worden aangedreven, helemaal uit zichzelf weer naar de trap en zette zijn voorpoten eerst op de eerste en dan ook op de tweede trede. Zodra hij echter merkte dat de derde weer hoger was dan de tweede, draaide hij zich luid tierend om en rende weg. De 'zwartgewapende' herhaalde het aanschouwelijk onderwijs en had deze keer meer succes. Smihk probeerde het na te doen en kwam tot de zesde tree. Hier bleef hij echter staan en keek naar boven. Toen werd hij ontzettend bang. Hij klom snel weer naar beneden, en wel met zijn achterhoeven vooraan, andersom dus. Dit experiment scheen hem te bevallen, want hij rende niet weg maar bleef staan, speelde met de oren, zwaaide met zijn staartje en liet een welgevallig, bijna triomfantelijk geschreeuw horen. Ondertussen bleef Amihn, de sjeik, heel rustig in het zadel zitten en paste ervoor op de dikke in het nadenken en proberen te storen. De gewapende reed voor de derde keer achter elkaar naar boven en beneden. Toen dacht Smihk aan zijn eergevoel waaraan hij tot nu toe nog niet gedacht had. Hij klom nu helemaal vanzelf tot de onderste trede, wierp de kop omhoog en liet een schetterende trompettoon schallen, waarvan de betekenis iedereen die hem hoorde, deed verstaan en begrijpen: "Let op, nu gaat het gebeuren, wat er ook van komt!" Hij nam de eerste en de tweede, de derde, vierde en vijfde trede, niet haastig en onbezonnen maar zeer langzaam en bedachtzaam. Toen bleef hij staan en slaakte een diepe, opgeluchte zucht. Toen ging het verder en verder, heel precies als afgeteld en afgemeten, steeds hoger en hoger, tot hij boven aankwam. Hij werd door de daar staande menigte met gejubel begroet. Hij stemde in met deze jubel doordat hij een gehinnik liet horen waarin alle chromatische en niet-chromatische toonladders in één keer klonken.
Hierop gebeurde iets wat niemand vermoed had. Smihk klom namelijk geheel uit eigen beweging precies zo naar beneden als hij naar boven gekomen was, met de kop opgeheven, naar achteren dus. Toen hij beneden aankwam, was aan algemeen applaus zijn loon. Toen brulde hij van genoegen. Dit scheen hem te bevallen. Hij klom weer naar boven en weer naar beneden; dat deed hij keer op keer. Hij probeerde de afdaling ook zijwaarts te doen; het lukte. Hij probeerde het met zijn kop naar voren; ook dat lukte. Hij raakte van verrukking bijna buiten zichzelf. Hij rende nu steeds weer omhoog en omlaag. Hij schreeuwde, brulde, hinnikte, mekkerde, snaterde en blaatte aan één stuk door. Het was net alsof hij zich met alle mogelijke dierenstemmen wilde laten horen.
Al snel was het aan hem te merken dat hij een heel andere lovenswaardige bedoeling had. Hij wilde de andere oerknollen aansporen hem na te doen, en niet zonder succes. De ene na de andere ruiter deed een poging die dan wel niet meteen maar uiteindelijk toch lukte. Anderen volgden, eerst een voor een, dan naast en achter elkaar, tot de nog achtergebleven paarden vanzelf inzagen dat het helemaal niet moeilijk kon zijn de treden te overwinnen. Toen dus de angst uitgeschakeld was, duurde het helemaal niet lang tot ook het laatste paard het probleem had overwonnen. Smihk, de dikke, had echter meer bereikt dan alle andere knollen: overal sprak men over hem; hij was van nu af aan de uitgesproken lieveling van alle bewoners van El Hadd en werd, waar men hem zag, met lekkernijen verwend die vaak nauwelijks geschikt waren voor een paard.

De stoet deed alle boven elkaar gelegen terrassen aan, tot we op de bovenste waren aangekomen en nu licht stijgend alleen nog de eigenlijke bergtop moesten beklimmen. Dat dacht ik namelijk. In werkelijkheid echter was er, zoals ik al snel kon zien, van een bergtop helemaal geen sprake. Er was hier namelijk niets wat men in eigenlijke zin een berg, of een top kon noemen. De ketel die onder ons lag, was niets anders dan een terrasvormige, plotselinge afgrond van de ver vooruitstekende hoek van een hoogvlakte, aan de zuidzijde waarvan het eigenlijke Dsjinnistan zich nu pas begon te verheffen. De voeten van alle bergen die men daar zag, stonden in het water. Ongeveer zo, maar dan gigantisch vergroot, als het Vierwoudstedenmeer zich dusdanig innig om de fundamenten van de Rigi, de Pilatus en andere beroemdheden heen legt dat er heel vaak geen begaanbaar pad tussen rots en water aan te leggen is - zo kronkelt ook daarboven in het zuidelijke grensgebied van Dsjinnistan een, van het diepste blauw tot het helderste groen tot de mensen sprekende, stroom op zo'n manier tussen de hoog oprijzende rotskolossen dat men zou menen dat deze laatsten niet door de voeten van de sterfelijken zijn te bereiken maar alleen maar op dezelfde manier als het tegenovergestelde van deze bergen, namelijk de onderwereld eens alleen te bereiken was met de boot van Charon.

Deze wateren, waarvan de breedte en diepte tot nu toe nog niet onderzocht is, stroomden eens naar drie kanten naar de dalen en vlakten van de aangrenzende landen, namelijk naar het oosten, naar het westen en naar het zuiden. Deze laatste rivier was de Ssul die door El Hadd naar Ardistan ging en in de kustlanden van de Ussul de zee bereikte. Waarom hij eens opdroogde en waarom de door hem bevruchtte gebieden woestijn geworden waren, dat had men geprobeerd met behulp van de sage te verklaren. Er zal een tijd komen waarin de exacte wetenschap het als haar taak beschouwt deze vragen te bespreken. Tot nu is enkel bewezen dat de Ssul ontstaan is uit die waterstromen die van Dsjinnistan tot aan het slot van El Hadd gevloeid komen en die vroeger door Aboe Sjalem, de beroemdste en goedaardigste van alle Maha-Lamas, door net zulke geheimzinnige als omvangrijke oevergebouwen geregeld werden.

Hiervan had ik echter geen vermoeden toen we uit de ketel vandaan kwamen gereden. Ik geloofde, zodra we de hoogte bereikt zouden hebben, aan de andere kant weer diep in de afhellende dalen te kun-

nen kijken, en de Sjech el Beled die het wel wist, zei geen enkel woord om me van deze vergissing te bevrijden. De stad die beneden het slot lag, liep niet helemaal tot deze omhoog. Men moest van de laatste huizen uit nog vier terrassen hoger stijgen. Precies zo ver, dus precies vier terrassen hoog, reikte het buitenste fundament van de engel, terwijl rechts en links daarvan de fundamenten van het slotgebouw slechts twee terrassen diep steunden maar wel op harde, onwankelbare rotsen. Deze bijzonder sterke muren omsloten grote, ruime ruimtes op de begane grond en in de kelder, die naar het zuiden, dus aan de zonkant lagen en naast gezond wonen ook een onovertroffen uitzicht boden. Hier werden de Ussul ondergebracht. Ze woonden daar beter dan in Ard, en voortreffelijke stallen voor hun paarden waren daar meer dan genoeg. Voor de lansiers en de 'zwartgepantserden' stonden helemaal boven speciale gebouwen.

Toen we het laatste en hoogste terras achter ons hadden en op het plateau aangekomen onder heerlijke, duizend jaar oude ceders tevoorschijn kwamen, vertoonde zich aan ons een uitzicht dat zo volledig onverwacht en tegelijk zo overweldigend was dat men had kunnen geloven te dromen. Dat was geen bergtop, zoals ik verwacht had, maar een heel, nieuw, groot, heerlijk land dat zich in wonderbaarlijke, onvermoede schoonheid voor ons uitstrekte. We hadden de wijde vlakte van een meer dat bijna een zee te noemen was, voor ons liggen, naar oost en west volledig onbegrensd, terwijl in het noorden uit zijn stroom de bergen van Dsjinnistan stegen, in lichte sluier gehuld, gelijk aan tot steen geworden waarzegsters die hun hoofd uit het meer heffen om te zien of snel vervuld zou worden wat de diepte daar beneden al sinds duizenden jaren predikte. En hier, aan de zuidzijde van het meer, de bijna bovennatuurlijk hoge gestalte van de engel die, de hand als voor de zegen opheffend, van het hoogland naar beneden over de grens keek, met achter zich een oneindige en onuitputtelijke overvloed van water waarnaar de mensen daar beneden en daar buiten al vele eeuwen langs vergeefs dorstten. Deze engel aan oost en west flankerend lagen daar de hoog oprijzende en zich ver uitstrekkende gebouwen van het slot, waarvan de stijl zich in zijn veilige zwaarte en toch zo lichte, lieftallig bewogen structuur niet het geringste spoor van de bouwkunst van het Avondland had. Daarvoor een hele menigte bloeiende, geurende tuinen die door diepe kanalen gescheiden waren en in hun totaliteit toch een park van zo’n eigenaardige aanleg en schoonheid vormden dat er zeker zijns gelijke niet was. En diep, zoals deze kanalen, was ook het eigenlijke doel van deze tuinen en hun waaier- en schermvormige ordening waarin zij zich vanaf het slot ver in het meer uitstrekten. Deze tuinen vormden namelijk de verhullende bekleding van natuurlijke rotsmuren die tussen elkaar schuivend ver, ver het meer in liepen om de enorme druk van het water tot nul terug te brengen en de golven toch toe te staan tot heel dichtbij het slot te komen.
Deze eigenaardige ordening van rotsen, muren, doorbraken en kanalen had nog een tweede reden die op het binnenste van de engel betrekking had. Er was nog een andere druk waarvan de werking hierdoor precies geregeld en waarvan de gevaarlijkheid in voordeel omgezet moest worden. Deze waaier- en schermvormige rotsen vormden namelijk de beroemde en tegelijk legendarische 'Waterscheiding van El Hadd', en in het binnenste van de engel lag voor de weinige deskundige handen die er waren, de sleutel om dit geheim in werking te laten treden. Het was mij gegund dit al heel snel te ervaren.

We hadden onze paarden ingehouden en zogen dit kostelijke tafereel niet alleen met onze ogen op maar nog veel, veel dieper: met onze zielen. De zon ging onder. Ze had nog maar drie of vier keer haar doorsnede te zakken om dan in het meer te verdwijnen. Er begonnen al enkele vonken over het heldere, onbeweeglijke kristal van de oppervlakte te flitsen. De atmosfeer was beweeglijker dan het water. Dat konden we zien aan twee witte zeilen die, uit het noordwesten komend, naderden. De boot die door deze beide zeilen voortgedreven werd, lag in rustige vaart een beetje schuin naar één kant. Hoe groot hij was en wie hij vervoerde dat was nog niet te zien; maar de boeg en het hek van het schip waren vreemd hoog, en op het zeildoek vertoonde zich niet het geringste spoor van een vlek of een door geweld gesprongen naad.
We waren stil geweest van verbazing en bewondering; niemand had een woord gesproken. Nu zei de Sjech el Beled echter, terwijl hij op de boot wees: "Wat stipt op tijd! Precies op tijd! Ze houdt ervan als ook wij het zijn! Ze komt!"
"Wie?" vroeg Halef.
"Je zult verbaasd staan," antwoordde de Sjech, zonder een naam te noemen; maar zijn stem klonk blij bewogen. "Daar brengt men de paarden al. Men heeft hen aan zien komen. Ze houden niet van draagstoelen; ze rijden allebei graag."
Men bracht twee kostelijke schimmels uit het slot die dameszadels droegen.
"We rijden mee om hen te ontvangen. Kom!" nodigde de Sjech ons uit, terwijl hij zich in beweging zette.

Wij volgden hem en alle lansiers kwamen achter ons aan. Dat zag er uit alsof er een vorstin moest worden ontvangen. We reden allereerst naar het midden van de binnenplaats van het slot, vanwaar de brede hoofdweg van de kanaal- en tuinwaaier lijnrecht naar de aanlegplaats voerde. Daar aangekomen zagen we dat de boot aanstalten maakte de zeilen te strijken. Dit gebeurde. Nu zagen we vier personen, twee mannen en twee vrouwen. De mannen bonden de touwen vast en pakten toen de roeispanen. Van de vrouwen zat er één aan het roer. De andere stond hoog opgericht voor op de boeg en gaf aan tussen welke rotsen, randen en klippen men naar de aanlegplaats moest sturen. Ze was ernstig en donker gekleed, maar een witte sluier waaide om haar hoofd en haar haar hing van voren in twee zilverwitte vlechten tot bijna op de aarde neer.
"Masjallah!" riep Halef uit. "Is dat een visioen? Of is het waarheid? Effendi, zie je hen?"
"Marah Doerimeh!" antwoordde ik.
"En Sjakara aan het roer! Herken je ze?"

"Ja, ze is het!"
Wat ik voelde was geen verrassing maar het was meer, veel meer. Maar ik hield het stil in mijn binnenste. Ze kwamen. Ze legden aan. Ze stegen uit. De Sjech el Beled pakte daarbij Marah Doerimehs hand om haar te ondersteunen. Ik deed hetzelfde bij Sjakara.
"Komen we op tijd?" vroeg de laatste aan mij.
"Als jullie tegelijk met ons hier wilden aankomen, dan ja," antwoordde ik.
Ze was zo serieus en toch zo goedmoedig. Ze had de boot gestuurd en bezat toch de goede, zachte ogen van een kind dat nog niets van de wil en de sturing van het noodlot weet! Marah Doerimeh reikte mij haar rechterhand, begroette me met een kus op het voorhoofd en sprak: "Voor wie mijn verschijnen hier een raadsel is, die zal snel de oplossing krijgen. We rijden onmiddellijk naar de engel."

De Mir van Ardistan stond onbeweeglijk daar, hij kon geen oog van haar afhouden. Hij maakte de indruk van een man die het bijna niet waagde adem te halen. Zo diep was hij gegrepen door de verschijning van mijn koninklijke vriendin. Hij kwam in beweging toen ze op het voor haar bestemde paard toetrad. Hij snelde naar haar toe, knielde voor haar neer en bood haar zijn hand en schouder aan om in het zadel te klimmen. Ze deed dit met jeugdige behendigheid en zei toen tegen hem: "Dank je wel! Kom allebei aan mijn zijde, jij en de Sjech! Laten we een omweg maken! We rijden een stuk langs het water en jullie lichten mij in." De lansiers beval ze: "Haast je naar je meesteres en meld haar dat ik ben aangekomen!"

Toen stuurde ze haar telganger naar het westen, de ondergaande zon tegemoet, die nu zo dicht bij de horizon stond dat stralende vuurbundels over het water flitsten en daar de hele hemel in vlammengoed zette. Sjakara reed tussen de Dsjirbani en mij. Halef en de sjeik van de Ussul reden achter ons. Wij volgden de oever stapvoets. De Sjech el Beled vertelde. Marah Doerimeh luisterde. De Mir van Ardistan zei bijna geen woord. Het was alsof een volledig overweldigend gevoel of een soort van betovering hem omvatte. Ook de Dsjirbani was stil. We hadden nu allen de uitzonderlijke, eigenaardige gewaarwording alsof hier op deze hoogte de grenzen van de alledaagsheid overschreden waren en er alleen nog verbazingwekkende dingen of zelfs wonderen konden gebeuren. De Sjech el Beled hield het kort. Daarom was hij net met zijn bericht klaar toen de zon verdween en het stralende goud zich in gloeiend rood en afscheidnemend violet begon te veranderen. Toen stuurde Marah Doerimeh op het slot toe, terwijl ze zei: "Zo weet ik nu wat er gebeurd is. Het was precies zo en niet anders te voorzien. De tijd van deze mensen is voorbij. Ze verdwijnt zoals de zon daar voor verdwenen is en zoals de laatste kleuren van de aardse hemel zullen verdwijnen. Wel komt er morgen een nieuwe dag, niet tegen te houden en onweerstaanbaar, maar het is een heel andere dag dan de huidige. De aarde verlangt naar rust, de mensheid naar vrede, en de geschiedenis wil geen daden meer van geweld en van haat optekenen, maar daden van liefde. Ze begint zich te schamen over haar ruwe, bloedige heldendom tot nu toe. Ze smeedt nieuwe, gouden en diamanten diademen om van nu af aan alleen nog helden van de wetenschap en de kunst, van het ware geloof en van de edele menselijkheid, van de eerlijke arbeid en van de bezielde burgergeest te kronen. Het geweld heerst alleen vandaag nog maar niet langer. Alleen nog deze ene nacht is het geweld het nog vergund de zielen van de mensen te verschrikken en te kwellen, zoals het wolkje dat daar vanuit het noorden over het meer ons wil naderen zijn bliksem en donder alleen tegen middernacht zal zenden. Mar morgenvroeg al zullen deze mensen opademen en jubelen zoals hoog boven ons het woord van God in de Bijbel jubelt: De dag van gisteren is voorbij; alles is nieuw geworden!"

Het wolkje waar ze met haar hand naar wees, was op het moment van de zonsondergang ontstaan en leek snel groter te zullen worden. Er zat daarin meer beweging dan in de atmosfeer er om heen. We reden naar het slot, kwamen voorbij aan de westelijke vleugel en stopten voor het hoge, brede voetstuk van de engel. Er voerde een bordestrap naar boven, waarvan aan beide kanten de lansiers stonden opgesteld. Boven bij de laatste trede stond een vrouwelijke gestalte in een wit gewaad. Haar gezicht was, net zo als dat van de Sjech el Beled, door een blauwe sluier verhuld.
"De slotvrouwe!" zei Sjakara tegen mij.
Marah Doerimeh zwaaide met haar hand naar boven en riep haar vrolijk toe: "We komen snel! En we komen graag! Wees gegroet!"

Ze steeg van haar paard aan de hand van de snel afgestegen Mir van Ardistan en liep de trappen op, jeugdig lichtvoetig en toch met de gebruikelijke waardigheid van een heerseres. Wij volgden haar. De drie vrouwen omarmden elkaar. Voor het kussen werd de sluier maar een weinig opgelicht. Toen we boven aankwamen en tegenover de slotvrouwe stonden, noemde de Sjech el Beled haar onze namen. Ze begroette ons met de hand en sprak enige korte, vriendelijke woorden. Er ging van haar een fijne, zoete geur uit die leek op de geur van de bloesem van een wilgenkatje in de paastijd als zij bij de altaren de palmwijding krijgen. Toen de Dsjirbani deze geur rook, kromp hij ineen. Hij maakte een beweging alsof hij aan haar voeten wilde neerknielen; Marah Doerimeh was hem echter snel voor. Ze nam de slotvrouwe bij de hand, schreed met haar naar de voorkant van de engel en zei: "Kom, laat ons naar de vlakten kijken en naar de mensen die vrede en zegen van ons verwachten. Het is nog licht genoeg de hulp te zien komen die de 'Engel van de waterscheiding' ons schenkt. Ondertussen mogen de officieren van de lansiers de trap openen."
Ik wilde meegaan maar bleef staan toen ik zag dat de Dsjirbani aan de grond genageld op zijn plek bleef staan.
"Beheers je!" smeekte ik hem. "Het komt zoals het komen moet."
"Deze geur, deze geur! En deze stem!" zei hij. "En voor alles dit machtige vermoeden in mijn binnenste, in mijn ziel dus! Geloof je dat dit vermoeden mij de waarheid zegt?"

"Ik geloof het," antwoordde ik.
"Maar dan zou de Sjech el Beled - - -! Hij is toch wel de heer van dit slot?"
"Zeker."
"En zij de meesteres van dit slot?"
"Ja."
"Maar dan is hij toch mijn - - mijn - - mijn - -"

Hij kon zijn vermoeden niet verder uitspreken omdat de officieren kwamen om de plaats te openen waar men naar beneden in het binnenste van het voetstuk kon klimmen. Dat gebeurde op precies dezelfde manier als bij de engel in de 'Stad van de doden' en van de bergengte Chatar. Het duurde niet lang of Marah Doerimeh kwam terug en daalde door ons begeleid naar beneden. De inrichting van het bovenste vertrek was hetzelfde als bij de beide zojuist genoemde engelen. Er stond hetzelfde raderwerk, maar veel, veel groter en sterker en zonder schepkommen en troggen. Ook waren er twee deuren rechts en links in de muren. Ze schenen naar het binnenste van het slot te voeren. De buitenwand was niet afgesloten maar wijd en hoog geopend. Er drong een overvloed van licht naar binnen en buiten zette de vloer zich voort in een breed, ruim balkon die ter bescherming van wie naar beneden kijken van een hoge, sterke borstwering was voorzien. Marah Doerimeh scheen dit vertrek, dat uitzonderlijk schoon was gehouden, te kennen. Ze raakte de dubbele handgreep van het rad aan en knikte ernstig daarbij. Toen ging ze naar buiten op het bordes. We volgden haar.

We bevonden ons op duizelingwekkende hoogte. Beneden ons gaapte de diepte van de ketel. Maar het bezorgde oog werd door de aanblik van de huizen en tuinen meteen rustig. Op de straten en pleinen van de stad heerste een feestelijke beweging. De 'Panterval' had, van hierboven af gezien, de grootte van slechts enkele, weinige struiken. Een paar mensen van de 'Panter' die buiten deze bosjes stonden, waren nu nog kleine punten die weggespoeld zouden worden. Het land liep, zover het oog kon zien, naar het zuiden af. Het leek een paradijs te zijn en wachtte toch op de verlossing van de droogte. Aan de hemel vluchtte het verdwijnende avondrood voor de donkerder, oostelijke tinten. Recht boven ons stond plotseling een grote, witte wolk, waar het binnenin golfde. Dat kon toch al niet het wolkje zijn waar Marah Doerimeh het over had gehad! Toen klonken de klokken van een kerk van beneden af naar ons hier boven, nog een en nog een. Marah Doerimeh vouwde de handen.

"Laat ons bidden!" nodigde ze ons uit. "Geef vrede, Heer, geef vrede! Deze aarde, deze mensen, ons allen! Iedereen die na ons komt, en," voegde ze eraan toe, "ook iedereen die er voor ons was! De stroom van uw vrede, uw zegen is opnieuw ontwaakt. Laat die zich vanaf vandaag over iedereen uitgieten die daar leven en zullen leven zodat, als uw paradijs zich morgen of overmorgen al opent en de elke honderd jaar gestelde vraag van de engelen in de oren en harten van alle aardse schepsels schalt, het antwoord mag klinken: Ja, het is vrede op aarde; God echter zij eer, roem en prijs!"

De klokken luidden nog steeds en ook Marah Doerimehs gebed werkte in ons verder. We baden stil in ons zelf. Ieder van ons maakte zijn persoonlijke afrekening met zichzelf, met de mensheid, met het lot, met het leven. Daarop richtte Marah Doerimeh het woord tot de Sjech el Beled: "En nu aan het rad! Jij en de Mir van Ardistan!"
Beiden gaven gevolg aan deze uitnodiging, de Sjech snel en bewust, de Mir echter langzaam alsof hij droomde.
"Er mag geen spaak van dit rad bewogen worden zonder dat de Mir van Dsjinnistan het toestaat," ging ze door. "Weet hij van vandaag?"
"Hij weet alles en vindt het goed," antwoordde de Sjech, en het klonk alsof hij er bij lachte.
Ook over haar lief, mooi, oud en toch zo jong gezicht flitste een kleine, nauwelijks merkbare schalksheid, waarna ze snel weer ernstig geworden beval: "Jij begint! De Mir van Ardistan moet helpen!"
Ze gehoorzaamden beiden. Het rad draaide, heel licht, zonder geluid alsof het zich om iets heel kleins, gewoons handelde.

"Kom, en zie!" fluisterde Sjakara mij toe.
Ze nam mijn hand en nam me mee naar buiten op het platform. Ik keek naar beneden. Wat een wonder! Helemaal beneden, op de bodem van de ketel, braken nu plotseling onder de aquaducten schuimende golven water te voorschijn, waarvan de massa steeds groter werd hoe meer men hierboven aan het rad draaide. De klokken klonken nog steeds. Ze werden echter overstemd door het bruisende gejubel dat van alle lippen van de bewoners van El Hadd klonk.

"Nu is het nog tijd om te stoppen," zei Marah Doerimeh; "daarna kunnen we echter niet meer terug. Zijn de mensen echt gewaarschuwd? Als dat niet zo is, zal deze stroom verderf brengen in plaats van zegen."
"Ze zijn gewaarschuwd," antwoordde de Sjech. "Ik heb het bevel daarvoor al aan de Dsjebel Allah gegeven, en sneller dan het water is hebben onze posten de boodschap tot in het land van de Ussul gebracht. Hier in El Hadd weet iedereen wat vandaag en morgen gebeurt. Alleen de 'Panter' weet van niets!"
"Laten we dan het werk afmaken!"
Het rad draaide verder, en de dubbele stroom die in het rotsbekken uitstortte, werd steeds machtiger. Een diep, eentonig-dreunend bruisen drong tot ons door. Er verliepen minuten, een kwartier, een half uur. Toen meldde de Sjech: "Klaar! Het rad staat stil!"

"Zo blijft het van nu aan tot in eeuwigheid staan, gerekend naar aardse tijd!" sprak Marah Doerimeh. "Op dit ogenblik is de Eed van Dsjinnistan ontbonden. De ouders mogen zich aan de zoon laten zien. Laat blij de sluier vallen!"

Ik keek nog de diepte in toen ik deze woorden hoorde. Je kon het water niet meer zien, je kon alleen nog het bruisen horen. Het duister van de avond steeg naar ons op.
"Kom!" smeekte Sjakara.
"Waarheen?" vroeg ik.
"Naar het slot. Hier willen we niet storen. Deze heilige ogenblikken zijn niet ons eigendom."
Ze nam me weer bij de hand en voerde me van het platform door de ruimte naar een van de genoemde deuren, die ze opende. In het voorbijgaan zag ik dat de slotvrouwe juist haar sluier afdeed. Ik herkende het gezicht dat ik in de 'Dsjemma van de doden' gezien had.
"Moeder!" riep de Dsjirbani, terwijl hij de armen uitbreidde om naar haar toe te ijlen.
Ze wees naar de Sjech el Beled die juist de sluier van zich wierp.
"Vader, mijn vader!" jubelde de Dsjirbani.

Meer hoorde en zag ik niet, want Sjakara trok me achter zich aan, door twee verborgen gangen, een trap omhoog, weer een gang en weer een trap, tot we op bedienden stootten die ons tegenhielden. Sjakara was, net zo als haar meesteres, hier bekend. De Sjech el Beled had op de rechte weg, nog voor dat we van deze in westelijke richting afgeweken waren om naar de rivier te rijden, een boodschapper naar het slot van El Hadd gezonden om onze komst aan te kondigen en onze kamers te laten voorbereiden. Men wist dus waar Sjakara en ook ik zouden wonen. Ik kreeg twee kamers, waarnaast ook twee voor Hadsji Halef lagen. Ik had een groot overdekt balkon op het zuiden, naar de stad toe. De inrichting was oriëntaals en net zo rijk als geriefelijk. Men vroeg me of ik wilde eten, en ik geneerde me helemaal niet ja te zeggen. Ik bestelde ook voor mijn kleine Halef omdat ik tegen mezelf zei dat men voor een gezamenlijk, langdurig en officieel avondeten vandaag wel niet in de stemming zou zijn. Iedereen hield zich allereerst bezig met zichzelf en wat hem raakte. Van de ouders die zich pas zojuist aan hun zoon hadden mogen laten zien, kon men niet verlangen deze avond aan anderen te besteden.

Vóór men mij het eten bracht, bekommerde ik me om onze beide paarden. Ze waren bij de volbloedlievelingen van de Sjech el Beled ondergebracht en kregen de beste, meest attente verzorging. Toen ik voor het avondbrood was gaan zitten, kwam de Hadsji binnen. Hij glom van geluk en vreugde.
"Effendi," zei hij, "vandaag is een van de mooiste dagen uit mijn leven. Wat jammer dat je wegging! Als je was gebleven, dan had je kunnen zien dat - - -"
"Dat je een van de meest lompe en ongemanierde mensen bent die er is!" viel ik hem in de rede.
"Wat? Hoe? Lomp en ongemanierd? Wil je mij beledigen?"
"Nee, maar ik wil je opmerkzaam maken en onderrichten. Waar zulke dingen gebeuren, is het niet gebruikelijk te blijven staan en jezelf te beschouwen als behorend tot de familie!"
"Wat voor dingen? Wat voor familie? Vind je soms dat ik niet mag weten wat daar besproken werd en hoe liefdevol de drie tegen elkaar waren?"
"Ja dat bedoel ik, juist dat!"
"Maar ik ben toch hun vriend! Ik ben toch Hadsji Halef Omar, de opperste sjeik van de Haddedihn van de grote stam van de Sjammar!"
"Dat je dat bent, betekent in dit geval niets, helemaal niets! Denk je eens in, je bent met Hanneh, je vrouw, meer dan tien jaar lang gescheiden geweest van Kara Ben Halef, je zoon, en juist op het moment dat jullie hem terugzien en jullie harten van verrukking overstromen, komt iemand erbij en let goed op wat jullie zeggen, wat jullie doen en hoe jullie je gedragen!"
"Dat kan hij; dat mag hij; dat moet hij! Want ten eerste komt het niet bij ons op tien jaar lang van elkaar te scheiden, en ten tweede zullen we ons dan bij ons weerzien zo gedragen dat iedereen erbij kan staan om zich ervan te overtuigen wat we zeggen en wat we doen."
"Bleef de Mir van Ardistan ook staan?"
"Nee, die ging ook."
"En de sjeik van de Ussul?"
"Toen hij zag dat de Mir wegging, volgde hij hem."
"Alleen jij bleef dus staan?"
"Nee! Niet alleen, maar ook Marah Doerimeh! En zij is niet alleen jouw voorbeeld maar ook de mijne. Wat zij doet, mag gerust ook ieder ander doen! En, Effendi, jij ging toch met Sjakara naar buiten?"
"Inderdaad."
"Zij ging voorop, jij er achteraan?"
"Ja."
"En daarbij hield ze jou bij de hand?"
"Ja."
"Je ging dus niet naar buiten maar je werd naar buiten gevoerd of zelfs naar buiten gebracht. Spreek de waarheid! Van wie is de uitnodiging uitgegaan om de ruimte te verlaten? Van jou of van haar?"
"Van haar!"
"Mooi! Dan ben je betrapt, dan ben je gesnapt, dan ben je veroordeeld en schuldig bevonden! Als Sjakara je niet meegenomen had, zou je daar hoogstwaarschijnlijk nu nog staan en was je niet van je plek gegaan! Mij echter noem je lomp en ongemanierd. Dat ik dat niet ben maar dat men juist integendeel mijn goede opvoeding en mijn verdiensten waardeert, kun je daaruit opmaken dat ik door de slotvrouwe in eigen persoon tot hier voor de deur ben gebracht. En omdat nu blijkt dat je ongelijk hebt, laat ons weer eensgezind zijn en met elkaar gaan eten!"

Na het eten gingen we naar buiten op het balkon. Het water ruiste niet meer zo sterk omhoog als eerst. Het had de bodem van de ketel gevuld en steeg nu steeds stiller en stiller. De hemel zag eruit als een zwarte doek die tot op de daken van het slot neerhing. De lichten van de stad schenen nu als kleine, verdwijnende punten naar ons omhoog. Plotseling streek een sterke windstoot aan ons voorbij alsof hij ons in de diepte wilde vegen. Er volgde een bliksemflits, een donderslag en een dreunend rollen, waarna meteen een sterke, zware regen neerstortte.
"Marah Doerimeh had gelijk," zei Halef. "Het onweer is gekomen. Laten we naar binnen gaan!"

Nauwelijks hadden we dit gedaan of het begon buiten zo te razen en te bulderen, te ratelen en te knetteren dat het onmogelijk was om onze eigen stemmen te horen. Bliksemflits volgde bliksemflits, donderslag op donderslag alsof er geen pauze tussen hen mocht liggen. De vallende regen leek meer op een neerstortende vloed. Het was alsof het slot op al zijn grondvesten schudde. Een angstig gevoel liet iedereen wensen niet alleen te zijn. Daarom was het heel begrijpelijk dat er een bediende kwam om ons te melden in welke ruimte onze metgezellen op ons wachtten.

Het was een behoorlijk grote, fel verlichte zaal. Daar vonden we de Mir van Ardistan, de sjeik van de Ussul, zijn dappere onderaanvoerder Irahd en enige hogere officieren van de 'zwartgewapenden' en de lansiers. Deze laatsten hadden de hele nacht dienst. Koude spijzen werden gebracht, waarvan naar believen kon worden gegeten. We zagen geen vrouwen. Af en toe kwamen de Sjech of de Dsjirbani binnen, steeds voor korte tijd. De laatste trok me tegen zich aan en kuste me op de wangen, gaf echter zijn geluk geen woorden die toch moeilijk te horen waren geweest.

Zo ging het door tot bijna een half uur voor middernacht. Toen was er nog een alle mogelijke detonaties samenvattende ontlading zoals ik nog nooit beleefd had, en toen was het plotseling stil, zo stil dat ik de Mir van Ardistan die op dit ogenblik naast me stond, duidelijk kon horen ademen.
"Allah 'l Allah!" zei Halef. "Alweer heeft Marah Doerimeh gelijk. Het is voorbij. Kort voor middernacht!"

We luisterden naar buiten en naar beneden. Er viel geen druppel meer. De hemel was nog donker, maar hoog, niet meer zo laag. Uit de diepte klonken jammerende tonen. Enkele schreeuwen klonken omhoog, scherp, angstig, zoals in hoogste nood en gevaar. Kwam dat van de 'Panter' en zijn mensen? Er had toch beweerd dat hij de dood niet vreesde! Toen kwam de Sjech om tegen ons te zeggen dat de vrouwen in een andere, op het meer uitkijkende zaal op ons wachtten. We maakten hem opmerkzaam op de hulpkreten die we hoorden. Hij antwoordde: "Heb alsjeblieft geen zorgen over deze mensen, bij wie God moest komen met donder en bliksem en vernietigende golven om het laatste restje hart in hen aan te roeren! De haven is omsingeld. Men houdt scherp de wacht. Als de nood zo hoog wordt als ik verwacht, zal ons dat gemeld worden. Kom nu mee!"

We volgden hem naar een zaal waarvan we de grootte en gesteldheid niet konden zien omdat hij volledig onverlicht was. Maar tegenover de deuren, waardoor we naar binnen kwamen, was een lichte, door loodrechte zuilen onderbroken strook, waar we op afliepen. Dat was een open galerij waar de vrouwen samen met de Dsjirbani pas zo-even plaats hadden genomen. Van daaruit veranderde voor ons de lichtgekleurde strook op het meer en de daarop rustende atmosfeer. Aan deze kant was de hemel al niet meer zwart. Hij begon op te klaren. Hij vertoonde reeds contouren. Dat waren de contouren van de vulkanen van Dsjinnistan. Ze waren niet donker, maar helder omlijnd. En deze lijnen werden steeds dikker. Ze veranderden in vlakken, bergtoppen, toppen, kruinen en spitsen, die op het punt stonden rood te worden en te gaan gloeien.

"Kom bij ons zitten, en zie hoe de oude paradijssage afscheid neemt," nodigde Marah Doerimeh ons uit. "Ze gaat om plaats te maken voor de werkelijkheid. Middernacht is voorbij; de nieuwe dag begint. Ik vermoed dat de Dsjebel Muchallis vandaag zijn onhoorbare maar lichtende stem verheft om ons te vertellen dat wat is het begonnen voltooid en het gehoopte vervuld is. Men zegt dat hij maar één keer zal gloeien, van middernacht tot de morgen; dan is voor iedereen die het ziet, de vrede op aarde en de vrede met God gekomen. Kijk! Het paradijs is al bezig zich te vormen!"

De lichtverschijnselen vertoonden zich die ik voor het eerst gezien had vanaf de tempel van de Ussul. Ze ontwikkelden zich in precies dezelfde volgorde en op precies dezelfde manier, een bewijs dat de krachten en wetten waar ze hun ontstaan aan te danken hadden, steeds precies dezelfde waren. Maar het slot ervan was vandaag heel anders dan toen. Plotseling was het donker, helemaal donker om ons heen.
"Nu, nu gaat het gebeuren!" zei Marah Doerimeh met bijna bevende stem, terwijl ze de handen vouwde. "Zal hij zich laten zien of niet?"
Er verliepen verschillende lange, heel lange minuten. Onze blikken waren vol verwachting naar het noorden gericht; maar wij zagen niets, helemaal niets. Niettemin riep Marah Doerimeh nu: "Hij komt! Hij komt! Daar is hij!"
"Waar, waar?" vroegen wij omdat er nog steeds niets te zien was.
"Hoger, hoger!" zei zij tegen ons. "Bijna boven jullie!"

En nu gebeurde wat me vroeger slechts eenmaal maar bijna op dezelfde manier was overkomen, namelijk in het Lauterbrunnertal, bij het Alpenglühen, waar ik de top van de Jungfrau in eerste instantie niet vond en niet zag omdat hij niet daar waar ik hem zocht schitterde, maar ogenschijnlijk precies boven

mijn hoofd. Zo ook hier in het slot van El Hadd. Er verscheen namelijk boven onze hoofden - hoewel niet helemaal maar toch zo ongeveer, natuurlijk slechts schijnbaar - een eerst schemerige en toen bijna helder stralende bergtop, waarvan de contouren langzaam naar beneden liepen en zich als neervallende gloeidraden vertakten om de hele plastische vorm van deze berg uit te tekenen en tegen de nachtelijke achtergrond te laten uitkomen. De donkere velden die tussen deze gouden omtrekken lagen, werden langzamerhand opgevuld, ook van boven af, door kleuren die niet van de aarde maar uit een heel andere wereld leken te komen, zodat ik, zonder het te willen, uitriep: "Als een gloeien van de Alpen in het hemelrijk!"
"Bijna juist, bijna!" antwoordde Marah Doerimeh. "Dat is hem; ja dat is hem, de heerlijke Dsjebel Muchallis, de droom van mijn jeugd, de hoop van mijn jaren, de laatste trede, van waar af ik wens over te gaan naar de zaligen van de andere Godswereld! Hij verschijnt om middernacht en gloeit tot tegen de morgen. Dat zegt de sage, en zo zal het vandaag zijn. Laten we gaan zitten en niet spreken!"

Dat gebeurde. We zaten een uur en toen bijna nog één. Slechts af en toe stond er iemand op en liep voor korte tijd de donkere zaal in om uit te rusten van het kijken en denken. Buiten was het echter niet meer donker maar er was, zo ver men kon kijken, een licht schemerend, kleurig schijnsel, zoals wanneer het daglicht, niet direct van de zon komend, door robijnrood glas gebroken wordt. Men kon er bijna bij lezen. Toen kwam een bediende en meldde dat het tijd was. Nog slechts een half uur, dan zou de rivier het eiland overstromen. Toen stond de Dsjirbani van zijn plaats op, kuste zijn vader en moeder de hand en zei tegen de eerste: "Ik dank je dat je het geen ander maar alleen mij toestaat!"
"Maar op mijn voorwaarde," maande de Sjech. "Neem Kara Ben Nemsi, de sjeik van de Ussul en Irahd mee! Dan weet ik dat je behoed bent voor elk gevaar."

En Marah Doerimeh sprak: "De begonnen dag is een dankdag. Zodra de zon verschijnt, zullen de hoorns van de Ussul van de tinnen van dit huis klinken en de kerkbazuinen van El Hadd zullen antwoord geven. Dan komt het volk van de stad, door zijn priesters aangevoerd, naar jullie toe om de vrede te vieren die van hieruit door alle landen stroomt. Jou echter is de eerste daad van deze vrede opgedragen: Heb uw vijanden lief; doe goed wie u haten! Ga heen, red hen! Er is maar een enkele overwinning die een echte overwinning is, dat is de overwinning van de liefde. Ga naar beneden en vergeef! En voor jullie uit gaat Gods zegen!"
"En kom zo terug als je bij me weggaat!" smeekte zijn moeder. "Ik wil je niet ’s avonds teruggekregen hebben om je de volgende morgen al weer te verliezen!"

Wij, die door de Sjech genoemd waren, verlieten met hem de zaal en het slot. Buiten voor de poort stonden vier gezadelde Ussulpaarden; een ervan was Smihk, de dikke. Onze rit was dus voorbereid. De drie anderen stegen op, ik niet. Ik zei tegen de Dsjirbani: "Ik verzoek je eerst mij mee te delen, hoe je je de redding van deze mensen gedacht had. Er zijn geen boten."
"Maar we hebben paarden," antwoordde hij. "Paarden van de Ussul die voor geen watervloed bang zijn. Tweehonderd van ons gaan zwemmend naar de overkant, iedereen een leeg paard aan de hand. Dat moet genoeg zijn voor allen die daar aan de overkant zijn. Denk je ook niet?"
"Inderdaad. Maar wacht! Ik haal de honden."
"Waarvoor"
"Voor onvoorziene omstandigheden. Ik kom zo terug."
Toen ik niet alleen met mijn maar ook met Halefs honden terugkeerde, schudde hij zijn hoofd en zei: "Dat is wel al te veel zorg!"

Toen reden we naar beneden, naar de woningen van zijn landgenoten, waarvan er tweehonderd met net zo veel lege paarden op ons wachten. Ze sloten zich bij ons aan. In het gedempte, mystieke rode licht van de Dsjebel Muchallis zag onze stoet er monsterlijk uit. Overal stonden mensen. Het was bekend wat we wilden maar tegelijk ook verboden ons vragen te stellen of op een andere manier lastig te vallen. Toen we beneden bij de trap aankwamen, konden we het eiland heel duidelijk zien, hoewel het ’s nachts ongeveer half drie was en er geen maneschijn was. Het hele enorme bekken was al met water gevuld. De trap was nog niet helemaal verdwenen maar de vloed ging al met dunne stoten over het eiland heen. De mensen van de 'Panter' schreeuwden ononderbroken om hulp en huilden van angst.

Onze onderneming was helemaal niet gevaarlijk: we moesten er alleen voor oppassen over het eiland gedreven te worden omdat het water daar nog in talrijke trechters draaide en kolkte. Wie daar in terechtkwam en in het stroombed gedreven werd, was absoluut verloren. De trap af ging vandaag een stuk makkelijker dan gisteren de trap op. De oerknollen sprongen vrijwillig in het water. De Dsjirbani was de eerste; de anderen volgden. Wij drieën moesten op de oever blijven. Ik had daar echter andere gedachten over. Toen al meer dan honderd personen gered waren en de Dsjirbani nog steeds niet kwam, liet ik me door Amihn zijn Smihk geven en ging met hem en de vier honden het water in. De mensen van de 'Panter' beweerden dat hij door het onweer helemaal gek geworden was, hij sprak wartaal. Dat bleek waar te zijn. Totaan het moment dat ik aan de overkant kwam, had hij geweigerd zich te laten redden. Zodra hij echter Smihk zag die hij kende, riep hij mij toe, onderwijl hij een hoge borst opzette: "Dit paard ken ik. Het is het strijdros van de keizer van de Ussul en mij dus waardig. Hem vertrouw ik me toe. Afstijgen!"
Om hem snel weg te krijgen, gehoorzaamde ik aan dit bevel en nam een ander paard, dat ik echter niet meteen kon krijgen.
"En jij bent mijn gevangene en hebt me te volgen. Voorwaarts!" schreeuwde de 'Panter' tegen de Dsjirbani.

Deze laatste ging net zo als ik daar schijnbaar op in en volgde Smihk die met de 'Panter' het water inging en ijverig begon terug te roeien.
"Halt!" riep de 'Panter' tegen hem. "Niet hierheen! Ik wil daar naar toe, de rivier in! Ik moet naar de Dsjebel Allah, naar mijn leger!"

Hij wilde Smihk stroomafwaarts sturen maar die gehoorzaamde niet. En de Dsjirbani rukte de 'Panter' de teugels uit de hand. Er begon een gevecht. De Dsjirbani was onbewapend maar de sterkere. Toen trok de 'Panter' zijn dubbelloopspistool uit zijn gordel en schoot tweemaal op de eerste. Toen bewerkte hij Smihk met sporen en messteken om hem te dwingen stroomafwaarts te zwemmen.

"Erin, het water in!" beval ik de vier honden. "Haal hem, haal!"
Ik wees naar de Dsjirbani die door de schoten van het paard geworpen was. Hij kon maar één arm bewegen; de andere was verwond. Ze bereikten hem juist nog op het laatste ogenblik dat de stroming hem wilde grijpen en hem in de draaikolk wilde stuwen. Het lukte hen hem vast te houden en naar het eiland te brengen, net toen ik een ander paard gekregen had. Ook de 'Panter' naderde de draaikolk. Smihk had dat in de gaten en kwam in opstand tegen het gebruik van de sporen en messteken waardoor hij in de dood gedreven zou worden. Hij brulde luid, schoot met zijn kop de diepte in en sloeg over de kop in het water om zijn ruiter af te werpen. Het lukte. De dikke kwam onder triomfantelijk geschreeuw naar ons terugzwemmen. De 'Panter' echter is door geen ogen ooit weer gezien.

De beide schoten waren raak geweest maar ongevaarlijk. Er waren twee vleeswonden in de armen, verder niets. Maar het bloedstelpen en het voorlopig verbinden vereiste zoveel tijd dat we ons daarna moesten haasten om niet te laat in het slot te verschijnen. De geredden waren ogenblikkelijk weggevoerd. Het water overstroomde het eiland nu helemaal. Het was de allerhoogste tijd geweest!

Ondertussen was het rode licht van de Dsjebel Muchallis verdwenen en de morgen aangebroken. Toen we boven op het plateau onder de ceders vandaan kwamen gereden, ging juist de zon in het oosten op, en van de tinnen van het slot klonken de diepe, machtige stemmen van de lange hoorns van de Ussul; de oeroude natuurtrompetten van de lansiers tetterden en vanuit de stad antwoordden de blazers van de kerkbazuinen. De 'Dankdag' begon. Het nieuws van de verwonding van de Dsjirbani was ons vooruitgegaan, maar ook de geruststelling dat men zich daarover geen zorgen hoefde te maken. Halef kwam ons tegemoet gesneld en jammerde erover dat men hem ook niet uitgekozen had om het einde van de 'Panter' mee te maken. In het portaal van het slot werd de Dsjirbani door zijn ouders ontvangen. Hij stelde hen Hu en Hi en Aacht en Uucht voor als de redders van de toekomstige Sjech el Beled van El Hadd en vroeg om dankbaarheid. Toen trokken we ons snel in onze kamers terug, want we kwamen uit het water en de feestelijke optocht was al onderweg.

Een week later keerde de Mir van Ardistan met Amihn en de Ussul terug, eerst naar de Dsjebel Allah en toen met het hele leger naar Ard. De vrede was gesloten, en wel voor eeuwig.

Enkele maanden later zeilde het eerste schip de rivier af. Het heette, zoals al gezegd "Marah Doerimeh" en leidde de nieuwe, vanaf nu ononderbroken verbinding in tussen El Hadd en de stroomafwaarts gelegen gebieden.

Wij echter richtten onze verdere klim nu naar de bergen, over de passen waarvan de weg naar Dsjinnistan voerde, en zo naar onze hoge, verdere doelen.